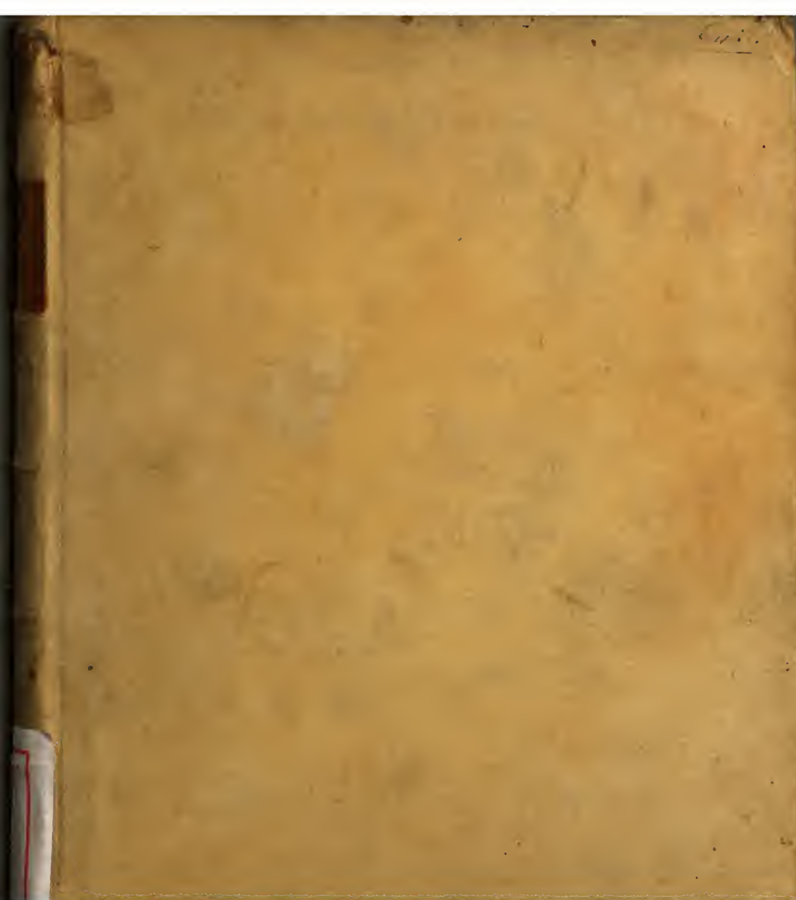

Christian
inédit

BIBLIOTHECA SACRA

POST

CL. CL. VV.

JACOBI LE LONG

ET

C. F. BOERNERI

ITERATAS CVRAS

ORDINE DISPOSITA, EMENDATA, SVPPLETA

CONTINVATA

AB

ANDREA GOTTLIEB MASCH

SERENISS. DVCI REGN. MEGAPOL. A SACRIS ET CONSIL. ECCLES., ET ECCLESIAR. CIRCVLI STARGARD. ET DVCATVS RACEBVRG. SVPERATTENDENTE.

PARS I.

DE

EDITIONIBVS

TEXTVS ORIGINALIS.

HALAE,

SVMTIBVS JOANNIS JAC. GEBAVERI,

MDCCLXXVIII.

PRAEFATIO.

Nonnulla ſunt, de quibus, opus dum praeſens, quod a nobis diu meditatum, variisque curis et haud parvo labore concinnatum eſt, publice exponimus, L. B. praemonendum eſſe judicamus. Id enim, qui, quae ſtudio et cura elaboravit, eruditorum oculis ſubjicere audet, ut Lectori de ratione inſtituti, de ſcopo et operis oeconomia rationem reddat, ſibi quilibet ipſi debet. Liceat itaque et nobis, nonnulla, ut aequus rerum arbiter eo juſtius de opere judicare poſſit, eum in finem praefari.

Siſtimus hic non Syllabum, ſeu catalogum, omnes, quotquot indagari potuerunt, librorum ſacrorum editiones enumerantem; ſed Bibliothecam ſacram, ordine diſpoſitam, in qua ſingulae ſacrorum librorum editiones, debito et juſto, ut nobis quidem videtur, ordine recenſentur, in certas claſſes diſtribuuntur, diſtinctae editiones ſeparantur, et quae ſibi cognatae ſunt, conjunguntur.

Opus aggreſſi ſumus laborioſum, difficile, multisque difficultatibus preſſum. Interim nec laboris nec impenſarum, ſi modo rei ſacrae et litterariae, et iis, qui rebus ſacris ſeſe dicarunt, aliquo modo prodeſſe nobis contigerit, nos unquam poenitebit.

Amplus certe eſt campus, qui nobis percurrendus fuit, vaſtumque ſatis ſpatium emetiendum, ſi ſingulorum editionum numerum, aut diverſa illarum idiomata conſideramus. Ingens certe eſt vel integrorum Bibliorum vel ſingularum partium editionum numerus, qui fere ad octo

millia adſcendit. Jam a primis artis typographicae incunabulis ad noſtra tempora usque, typothetarum manus in eo fuere occupatae, ut quotannis plures in vulgus emitterentur ſacrarum litterarum editiones; et, ſi a primis artis typographicae annis receſſeris, nullus ſane reperitur annus, qui non unum aut plures typis expreſſum oſtendat librum ſanctum. Multae itaque editiones in iſtis antiquioribus temporibus natae ſunt, quae fere plerumque eorum, qui et anxie illas quaerunt, oculis ſeſe ſubduxerunt; plures ſunt quidem recentiores, et nihilo tamen ſecius inventu maxime difficiles et a Cll. VV. *Vogtio*, *Clementio*, *Freytagio*, *Gerdeſio*, *Bauero* aliisque rarioribus et rariſſimis adnumeratae libris. Aliae in longe remotiſſimis terrae partibus lucem adſpexerunt, et vix ac ne vix quidem in noſtris conſpiciuntur oris. In ſingulas vero inquirere editiones, fata illarum enarrare, quantae ſit curae, quantique laboris, vix ſibi, qui non experientia edoctus eſt, facile perſuadebit.

Accedunt diverſa idiomata, in quae ſacra oracula translata ſunt. Ab oriente usque ad occidentem verbum Domini in cujusvis gentis propria praedicatur lingua: et non ſolum ore praedicatur, ſed et oculis legendum typis expreſſum exhibetur. Variae ſunt gentes; variae ſacrorum librorum verſiones, earumque editiones, ex parte in remotiſſimis terrae locis exſcriptae. Interim ut et hae ſingulae in Bibliotheca ſacra recenſeantur, ratio inſtituti exigit.

Ipſas vero ſacrarum litterarum varias colligere editiones, atque Bibliothecam ſacram exſtruere, in cujus ſcriniis ſacer iſte verbi divini theſaurus reponitur, magnum eſt opus; ſed admodum arduum et difficile, majores omnino ſumptus requirens, quam quos, qui ſunt e genere privatorum hominum, operi impendere poſſunt. Celebris eſt pia Memoria Sereniſſimae Principiſſae *Eliſabethae Sophiae Mariae*, quae Brunſwigae Bibliothecam ſacram exſtruxit, quae poſt pium placidumque ejus deceſſum, Bibliothecae Auguſtae, quae eſt Guelpherbyti, inſerta eſt a). Haud diffi-

a) v. Bibliotheca Biblica, das iſt: Verzeichnis der Bibelſammlung, welche die Durchlauchtigſte Fürſtin und Frau, Frau *Eliſabeth Sophia Maria*, Erſt verwittwete Herzogin zu Braunſchweig und Lüneburg, Gebohrne Herzogin zu Schleswich-Holſtein etc. zum beweiſe der Ausbreitung und Verherrlichung des Nahmens Gottes in mancherley Sprachen, abſonderlich der teutſchen, durch D. Mart. Luthern geſamlet, und in Dero Bücherſchatz auf dem Grauenhofe der chriſtlichen Kirche zum beſten aufgeſtellet hat. Braunſchweig MDCCLII. 4. Numerantur in hoc catalogo Polyglotta 43. Editiones hebraeae 19. graecae N. T. 42. Verum ſi adcurate diſtinguuntur, Polyglotta non ſunt niſi 14. hebraea 23. et graeca N. T. 38. Curatius codices ipſos deſcripſit Venerandus *G. L. O. Knochius* in *Hiſtoriſch-critiſchen Nachrichten von der Braunſchweigiſchen Bibel-ſammlung, Erſter Band. Wolffenbüttel* 1754. 8. Opus eſt inchoatum, cujus continuatio, quamvis Cl. Auctor in multis, inprimis circa codices hebraeos, hallucinatus ſit, ſi fata ita voluiſſent, lectoribus grata et accepta fuiſſet.

dissimili modo jamjam celebratur *Bibliotheca Christiano-Ernestina*, quae Wernigerodae est, cujus Celsissimus conditor ingentem Librorum sacrorum numerum comparari, eumque posteritati consecrari jussit [b]). Venerandus *Josias Lorckius* Theologus et V. D. M. Hafniensis numerosam satis exstruxit Bibliothecam sacram, uti ex *Desideratis*, quae anno 1773. publicavit, videre est [c]). Quibus accedit Venerandus *J. M. Goezius* Hamburgensis, qui felici sidere, et brevi quidem temporis spatio ingentem et quidem praestantissimarum editionum numerum collegit, thesaurosque reconditos aliis edito Catalogo aperuit [d]). Hae sunt Bibliothecae sacrae multo aere multisque curis exstructae, quarum Conditores grave aggressi sunt opus. Sed Bibliothecam sacram conscribere, fata editionum recensere, quae de qualibet relata sunt, inter sese conferre, repugnantia reconciliare, quae sunt errata detegere et emendare, et simul errores evitare, non minus est opus difficillimum. Jam per plures annos, quae ejusmodi laborem circumdant, premunt, obruunt difficultates non solum ipsa experientia edocti perspeximus; sed et dum opus aggredimur ordinandum, et praelo adaptandum, eas majores experti sumus, quam primo intuitu is, qui nunquam ejusmodi labori manum admovit, forte judicabit. Interim, quo minus nos a proposito deterrerent, non permisimus.

In laudem et admirationem providentiae summi Numinis id omnino cedere nobis persuasi sumus, quando ingentem librorum sacrorum typis evulgatorum numerum studiose reputamus. Tot millia editionum! at vero: quot millia cujusvis editionis exemplarium inter homines sunt dispertita, iisque tradita, quorum aeterna salus per verbum divinum procuranda sacrarum litterarum auctori curae cordique fuit! Quis est, qui non ex toto pectore misericordiam Dei ardentissimis laudibus veneretur, quod tam largam verbi sui segetem emiserit, unde certe messis in futuro seculo abundans redundabit! Latitabant oracula divina in luctu et squalore; in monachorum claustris manibus terebantur non illorum, qui ut se

 ipsos

b) Videatur, qui jam tertia vice emissus est Index Bibliorum eorumque partium in illustrissima Christiano-Ernestina Bibliotheca, quae Wernigerodae est, sub finem mensis Martii CIↃIↃCCLXVI. exstantium. Editio III. Halae Magdeburgicae in Orphanotropheo. 8.

c) Ex iis quae Cl. Vir desideratis suis attexuit, Collectionem jam satis locupletem esse apparet, siquidem Polyglotti adsunt 87. Hebraea Biblia 67. Codices N. T. gr. 238. qui numerus ab anno 1773 quovis modo adauctus est.

d) Superbit haec Collectio potissimum Codicibus N. T. graecis, et editionibus germanicis, ut ex indice jam publice emisso apparet. Hae sunt quae mihi innotuere Bibliothecae vere sacrae, seu Bibliorum sacrorum collectiones. Inter reculas nostras servantur quidem variae cujusvis generis editiones sacrae, verum illarum non tantus est numerus, ut illis Thesauris majoribus comparari possit.

ipſos aliosve erudirent, ſtudioſe evolverint, ſed plerumque eorum, qui cum Sanctorum Legendas et ad ultimum Evangeliaria ſcire contenti eſſent, litterarum ductus aliquid lucrandi vel tempus terendi cauſa exararent. Triſtia fata, de quibus jam ante Reformationis tempora Viri, quibus ſtatus regni Divini curae cordique fuit, publice conqueſti ſunt.

Sed quam felix eſt annuente Deo mutata facies rerum! Poſt tenebras iſtas atque caligines lucem verbi ſui de novo prodire juſſit aeternus Auctor illius. Vix nata erat ars illa celebris, typis exprimendi illa, quae antea maximo temporis et ſumptuum impendio manu pingebantur, cum illa jam ſacris libris evulgandis dicaretur. Ab anno artis hujus natali ad finem Seculi XV. Bibliorum Hebraicorum integrorum V, latinorum, quae ſolum textum habent latinum, LXVII. et cum Commentario *Lyrae* aut Ordinaria Gloſſa XVII. prodiere editiones, ut de Verſionibus germanicis, gallicis, italicis et bohemicis taceamus. Haec omnia a Summo Numine ita eſſe ordinata, ut exoptatiſſimae et Religionis et morum reformationi ſuccurrerent, non ſine grato in Deum animo obſervamus.

Sequuta ſunt tempora, in quibus una cum puriori doctrina et omni eruditionis genere, ſacrarum litterarum ſtudium renatum eſt; tempora, in quibus verbum divinum in varias, quin et pleraſque gentium linguas translatum, longe lateque eſt diſſeminatum. In tota annorum ſerie ab anno ſeculi XVI. primo ad noſtra usque tempora, nullus certe eſt annus, in quo non vel integer codex ſacer, vel ſaltem pars ejus aliqua typis evulgata ſit. Multas librorum ſacrorum editiones iis, qui caſtra Eccleſiae Romanae ſequuntur, nos debere haud negabit, qui ipſas editionum variarum recenſiones perluſtrabit. Debemus illis codices hebraeos, graecos et latinos, multo ſtudio et ſplendore procuratos. Sed longe plures ſunt, quae cura et induſtria et ſumptibus Virorum Proteſtantium ſacris addictorum in vulgus exiere. Plurimas enim hiſce ſacri codicis editiones authenticas debemus; quae poſtquam inter Romanos Vulgata latina canonicam nacta eſt auctoritatem, rarius ab illis in lucem ſunt emiſſae. Glorietur Eccleſia Romana de ea, quam ſibi anxie vindicare ſtudet, auctoritate; Proteſtantium certe, quod tantopere de evulgando verbo divino occupati fuere, major omnino laus erit.

Quod olim *Robertus Stephanus*, et qui illum ſequuti ſunt, et recentioribus temporibus *Millius*, *Kuſterus*, *Bengelius* aliique Novo Teſtamento ad antiquos Codices MStos revocando praeſtiterunt; idem quoque ut Veteri Teſtamento Hebraeo tribuatur, de eo jamjam occupati ſunt Viri Eruditi magni nominis et praeclarae eruditionis. In varietates Codicis

ſacri

facri hebraei inquirere, easque e variis codicibus excerptas colligere, collectas vel margini adfcribere vel ad calcem operis recenfere, non plane a confuetudine eruditorum abhorruit. Primus omnibus praeivit *Daniel Bombergus*, qui jam primae editioni in forma quarta plures adfcripfit lectionum varietates. Sequutus eft *Sebaftianus Münfterus*, qui anno 1536 codici facro amplum variarum lectionum catalogum attexuit, et ex recentioribus *Athias*, *Clodius*, *Jablonskius*, *Hooghtius*, *Opitius* et *Michaelis* codicum varietates accurate penfitarunt. Jam vero Duce Cl. *Kennicottio* Codices V. T. et manu et typis exfcripti colliguntur, conferuntur, examinantur. Non plane itaque a communi hujus feculi ftudio, fi edita Bibliotheca facra noftras fymbolas conferre audeamus, plane abhorrere judicavimus.

Theologo, cujus eft, verbo divino quotidie occupari, et Critico, cui fingula jufta ἀκριβείᾳ perfcrutanda funt, notitia variarum facri codicis verfionumque ejus editionum quam maxime eft neceffaria. Nec editiones meliores aliisque praeferendae eligi et comparari poffunt, nifi et aliae, quae minoris funt commatis, nobis notae fint.

Fata librorum facrorum faepe funt triftia. Nomen antiquorum Bibliorum, dignum certe nomen! praeftantiffimis editionibus haud raro interitum procuravit. Editiones rariores et rariffimae, quae anxie quaeri et multo aere comparari folent, haud raro in manus incidunt, quae quantum κειμήλιον poffideant, ignorant. Dilacerantur faepius exemplaria praeftantiffima, foediffime inquinantur, et fic intereunt libri, qui ab interitu vindicari poffent, fi, quid fatum manibus tradiderit, ipfi fcirent poffeffores.

Quae fingula fi rite penfitantur, Bibliothecam facram, feu variarum facri codicis ejusque partium editionum accuratam recenfionem, publicae utilitati infervire, varioque modo tam rei facrae quam litterariae prodeffe, facile patebit. Quodfi neminem hucusque eum in fe fufcepiffe laborem, ut hiftoriam librorum facrorum typis evulgatorum conderet, adfirmare auderemus, a vero omnino aberraturi effemus. Plures funt omnino viri eruditi, qui ut fata editionum facrarum pofteritatis memoriae confecrarent, fymbolas fuas publice contulerunt, ut fingularum hiftoria illuftraretur, ut *Baumgartenius*, *Knochius*, *Goezius*, *Riedererus*, *Lilienthalius*, *Vogtius*, *Freytagius*, *Gerdefius*, *Clementius*, Viri quorum nomina et merita in republica litteraria celebrantur. Alii fingulas hiftoriae facrae litterariae partes feorfim illuftrarunt, ut *Palmius*, *Goezius*, *Giefius* et *Mayerus*. Attamen duo tantummodo funt volumina, quae hic potiffimum in cenfum venire poffunt, quorum auctores non unam aut alteram editionem recen-

recenſere, ſed ſingulas, quotquot reperire potuerunt, deſcribere vel nominare ſtuduerunt. Alterum opus eſt *Chriſtiani Kortholti* de variis ſcripturae editionibus tractatus theologico - hiſtorico - philologicus, qui primo a. 1668. 4. et deinde locupletatior 1686. 4. in publicum exiit *e*). Qui liber quidem egregius eſt, et multa eruditione in triginta duobus capitibus hiſtoriam tum textus ſacri tum verſionum exponit, at nimia brevitate ſingula proſequitur argumenta, et jam ante centum fere annos publice eſt expoſitus. Hinc multa ipſi deſunt, quae tamen ſcitu ſunt vel jucunda vel plane neceſſaria. Alterum eſt opus Cl. dum viveret *Jacobi Le Long*, viri promovendae rei litterariae nati, cujus Bibliotheca ſacra, recenſens omnes ſacrorum Bibliorum tum textus, tum cujuslibet verſionis editiones cum notis hiſtoricis et criticis, Pariſiis 1708. prima vice prodiit *f*). Recudi opuſculum multis additamentis locupletatum fecit *Chriſtianus Fridericus Boernerus*, Lipſiae 1709. *g*) Ipſe denique *Le Long* opus ſecundis curis recognovit, emendavit, adauxit, atque ſic elaboratius poſt mortem auctoris Pariſiis 1723. fol. evulgatum eſt *h*).

Ex hoc vero tempore qui operi denuo manum admoveret, inventus eſt nemo. Utimur hoc unico opere, quod jam inter rariores referendum eſt libros. Subſtituimus ergo hanc noſtram Bibliothecam ſacram, de cujus oeconomia nunc nobis eſt dicendum.

In

e) v. *Joh. Fabricii* hiſt. biblioth. tom. 4. p. 383. *Joh. Fr. Buddei* iſagog. p. 1433. *J. G. Walchii* biblioth. exeget. p. 192. *Mich. Lilienthalii* exeget. Biblioth. p. 259. Act. Erudit. Lipſienſ. 1687. p. 210. Nouvelles de la republ. des Lettres. Juill. 1686. p. 854.

f) v. Acta Erudit. Lipſ. 1708. p. 189. Biblioth. choiſ. tom. I. p. 146. *Buddeum* l. c. *Walchium* p. 193. *Lilienthalium* p. 394.

g) *Jacobi Le Long* Pariſini, Congregat. Oratorii D. J. ſacerdotis et Bibliothecae domus Pariſ. Praefecti, Bibliotheca ſacra, ſeu ſyllabus omnium ferme ſacrae ſcripturae editionum ac verſionum, ſecundum ſeriem linguarum, quibus vulgatae ſunt, notis hiſtoricis et criticis illuſtratus, adjunctis praeſtantiſſimis Codd. Mſc. Totum opus cum additamentis ſuo loco in nova hac editione collocatis recenſuit et caſtigavit, novis praeterea editionibus, verſionibus, Codd. Mſc. notisque auxit Chriſtianus Fridericus Börnerus S. Th. D. et humanior. litterar. in Acad. Lipſ. Profeſſor. Lipſiae 1709. II. Vol. 8. v. Acta Erudit. Lipſ. 1710. p. 426. *Unſchuld. Nachrichten* 1709. p. 526. *Joh. Fabricii* hiſt. biblioth. Vol. 6. p. 159. *Lilienthalium* p. 395. *Walchium* p. 193.

h) Bibliotheca ſacra in binos ſyllabos diſtincta. Quorum prior, qui jam tertio auctior prodit, omnes ſive textus ſacri ſive verſionum ejusdem quavis lingua expreſſarum editiones; nec non praeſtantiores Mſſ. Codices, cum notis hiſtoricis et criticis continet: Poſterior vero continet omnia eorum opera, quovis idiomate conſcripta, qui huc usque in ſacram ſcripturam quidpiam ediderunt, ſimul collecta, tum ordine Auctorum alphabetico diſpoſita, tum ſerie ſacrorum librorum. Huic coronidis loco ſubjiciuntur Grammaticae et Lexica linguarum praeſertim orientalium, quae ad illuſtrandas ſacras paginas aliquid adjumenti conferre poſſunt. Labore et induſtria *Jacobi Le Long* Pariſini etc. Pariſiis 1723. II. Vol. fol. v. Acta Erudit. Lipſ. 1724. p. 193. Acta Erudit. germanica, Vol. 5. p. 638. *Gottl. Stollii* Hiſt. der theol. Gelahrth. p. 31. *Walchium* l. c.

In duas integrum opus distinximus partes, quarum altera editiones authenticas, altera versionum editiones recenset. Quae prioris partis sit oeconomia, quis ordo, qualisve tractationis dispositio, e sciagraphia operi praemissa facile quivis intelliget. Alteram vero partem bono cum Deo ita dispolituri sumus, ut primo versiones orientales antiquiores et recentiores, secundo vero occidentales versiones recenseamus.

Quo vero eo facilius, quid praestare conati sumus, dijudicari possit, quas nobis ipsi praescripsimus leges, hic exponendas esse judicamus.

I. Nullam omnino, quantum nobis quidem scire licuit, silentio praetermisimus editionem. Sunt variae editiones spuriae seu supposititiae, errore vel scriptoris vel typothetae natae; aliae vero sunt dubiae fidei et suspectae notae. Utrasque vero studiose et consulte indicavimus, priores in notis, posteriores vero in ipso contextu additis dubitandi rationibus: ne quis, auctoritate aliorum inductus, nos aliquam omisisse editionem, incuset. Studiose itaque singula conquisivimus, et ingenti nobis auxilio in recensendis libris hebraicis fuit praestantissima illa *J. C. Wolfii* bibliotheca hebraica; sicuti in recensendis N. T. editionibus *Joh. Alb. Fabricii* bibliotheca graeca ad manus fuit. Verum utrum ex hisce solis omnia nostra hausta sint fontibus, an vero plurimas ipsi consuluerimus sacri codicis editiones, judicabunt lectores.

II. Quo celebriores et praestantiores sunt editiones, eo magis eo allaboravimus, ut accurata illarum institueretur recensio; quae vero minoris sunt valoris, et nihil singulare habent, eas tantummodo indicasse nobis satis visum est. Plerasque partium V. T. editiones tantummodo paucis indicavimus; locus vero, quem editioni adsignavimus, qualis illa sit, manifestabit. In recensendis vero Bibliis hebraicis antiquioribus, quomodo una ex altera nata sit editio, ostendere studuimus. [*])

III. Quae *Jacobus Le Long* de singulis libris sacris annotavit, studiose conservata sunt. Editiones ab illo recensitae asterisco sunt notatae. Quae auctor de editione annotavit, statim titulo libri sunt subjecta: quae vero a nobis addita sunt, uncinulo ([) a reliquo contextu distincta sunt. Duo sunt quae immutata sunt. Primo sequitur *Le Long* ordinem chronologicum, et ratione temporis habita maxime diversas sibi invicem conjungit editiones. Alia lege ordinavimus bibliothecam nostram, ut editiones cognatae et sibi invicem similes sibi ad latus ponantur; non enim tempus, sed editionum conditionem respeximus. Secundo in capite secundo plerumque,

*) De Bibliorum hebraicorum varietate vide plura in Dissertatione praeliminari.

rumque, et quantum fieri potuit, ipſos librorum titulos, qui quid in editione praeſtitum ſit, exponunt, inſeruimus, omiſſis paucis illis verbis: *N. T. gr.*, quibus Auctor eandem indigitarat editionem. In reliquis vero accurate Verba Auctoris expreſſimus, ut opus noſtrum omni jure iterata operis *Longiani* appellari poſſit editio. Conſilio id factum eſſe, lubenter confitemur. Quam rariſſime *Le Long* de editione aliqua ipſe quidquam commentatus eſt. Sunt potius excerpta vel ex praefatione, vel ex aliis ſcriptoribus, qui accurate de editione hac vel illa egerunt. Audiamus ipſum auctorem: „Jam vero adjectae ſunt potioribus praeſertim ſacrorum „Bibliorum editionibus notae quaedam hiſtoricae et criticae, vel ex earum praefationibus ut plurimum excerptae, vel ex ſcriptoribus, qui hisce „de rebus dedita opera diſſeruerunt. Et id quidem abſque ulla aſſentatione aſſerere, mihique polliceri audeo, lectores ſcilicet in hoc genere reconditarum indagatores, hujusmodi notis ſuum quodammodo poſſe ſtudium explere etiam cum aliqua voluptate. Etenim multa vel nova vel „in pluribus diſperſa libris, hic ſimul collecta reperient, inprimis exquiſitiſſimam Joannis Baptiſtae Ottii de Bibliis Tigurinorum germanicis diſſertationem, non quidem integram, ſed velut in varias diſſectam lacinias. Quod ſpectat ad notationes criticas, ſummam ſemper arbitratus „ſum in illis moderationem adhibendam: idcirco non omnes, quas variis „in lucubrationibus offendi, ſed illas tantum, quae graviores ac aequiores mihi viſae ſunt, non inverecunde cenſui referendas. Duos potiſſimum celeberrimos auctores in hoc litterarum genere verſatiſſimos ſaepiſſime laudavi, Richardum Simonium et Chriſtianum Kortholtum: ille „non ſolum in hiſtoriis criticis, ſed praeſertim in diſquiſitionibus de variis „Bibliorum editionibus, quae tacito auctoris nomine anno 1684 Londini „vulgatae ſunt, multa refert, quae huic operi noſtro congruebant: hic circa „antiquas verſiones Simonium plerumque exſcribit; circa germanicas vero „et alias populares quaedam peculiaria habet, quae ſuis locis inſerui. In „his ſane rebus alieno judicio uſus ſum; in quo quidem adhibendo nonnulla allegantur ex fide illorum duntaxat, qui ea ſcripſerunt. Cum enim „nullam in republica litteraria mihi adſumam auctoritatem; quid dicam, „quidve ſentiam, nullius ut ſit ponderis ac momenti, conſentio: at „doctiſſimorum hominum ſententiae, quae paſſim laudantur, vim quantam iis, quae ſunt a me dicta, conciliaturae ſint, lectorum erit judicare. [k])„ Ne vero tantos ab auctore collectos rei litterariae et criticae Theſauros Lectoribus negaremus, ſtudioſe excerpta illa, uti ab auctore ſunt congeſta, hic exhibemus; ita ut quilibet ipſa virorum doctorum de editio-

k) Ex praefat.

editionibus certis judicia propriis illorum verbis legere possit. Sequuti sumus quoque auctorem et pleraque quae addidimus ex praefationibus aliisque scriptis hausimus: interim, ne opus in nimiam excrescat magnitudinem, non omnia, quae scribi potuissent, scripsimus, sed Lectorem, qui plura scire satagit, ad Scriptores in notis laudatos ablegavimus.

IV. Singulis capitibus Auctor praemisit recensionem Codicum MStorum, vel Textus sacri, vel Versionum: quam multis lectoribus utilem et jucundam esse, nunquam negabimus. Verum cum ista de MStis codicibus tractatio paucissimis tamen tantummodo inserviat, nec nostrum fuerit, ad reconditos illos in Bibliothecis regiis et publicis latentes thesauros adire, ab recensione istorum codicum plane abstinuimus. Ex parte itaque tantummodo praestamus, quae olim *J. C. Wolfius* desideravit. *) Bibliothecam Auctoris nostri ita communicamus, quatenus studiis plurimorum inservire potest: sed quae paucissimis tantum usui esse possunt, iis manent, qui praestantissimum opus ipsum consulere volunt.

V. Omnes, quantum fieri potuit, sacrorum librorum editiones in hanc Bibliothecam nostram reposuimus. Non omnes ipsi vidimus; interim nec operae nec impensis parsimus, ut ipsas editiones consulere possimus. Per triginta fere annos plurimas ipsi inspeximus V. T. hebraei editiones; et ex integro N. T. graeci editionum numero vix centum sunt, quae sese oculis nostris plane subduxerunt. Utinam Possessoribus, qui illas, quas sicco quasi pede transire coacti fuimus, in scriniis suis adservant, eas publice describere placeret!

VI. Quantum vario modo varioque tempore in describendis Librorum sacrorum editionibus erratum sit, id probe, dum, quae vario tempore collegimus, in ordinem redegimus et praelo adaptavimus, experientia edocti cognovimus. Sed, dum de aliorum erroribus sermonem injicimus, et nos errare potuisse, et fortassis hic illic revera errasse, haud negabimus. Qui vero et erroribus nostris medelam parabit, ipsi jam hic in antecessum gratiam referimus. Pergratum nobis erit, si Viris eruditis, ut opus nostrum ad maximum perfectionis gradum adscendat, manum admovere benevolam placebit.

Jam vero Viris Celeberrimis, Fautoribus et Amicis aestumatissimis, quorum benevolentia in opere concinnando adjutus sum, qui interdum e longe remotis terris, vel ipsos codices rarissimos mecum communicarunt, vel accuratam eorum, qui transmitti haud poterant, descriptionem transmiserunt, ut publice grates referam, gravissimum mihi ex hac palaestra

 dece-

*) v. Biblioth. hebr. Vol. 4. p. 70.

decedenti est omnino officium. Sunt in illis Viri et eruditionis et meritorum fama longe celeberrimi, Cl. *Breitingerus*, Tigurinus Canonicus ων ἐν ἁγίοις; Cl. *Hessus*, Verbi Divini Minister apud Tigurinos, Cl. *Tychsenius*, Orientalium Professor Bützoviensis, Cl. *Schultzius*, Professor Gymnasii Joachimithaliensis, Cl. M. *C. W. Dasdorffius*, Praefectus Bibliothecae Electoralis Dresdensis, Cl. *Dänerthus*, Professor et Bibliothecarius Gryphiswaldensis, Cl. *Rasmannus*, Praefectus Bibliothecae Christiano-Ernestinae, quae est Wernigerodae; Cl. *Johannes Bernhardus De-Rossi* S. T. D. nec non Publ. Linguar. Orient. Professor in Regia Parmensi Academia, qui maxima liberalitate eruditos suos aperuit nobis thesauros, multaque de rarissimis editionibus nobis suppeditavit: aliique, quorum benevolentiae nos multa debere, hic in grati animi testimonium publice confitemur.

Ultimo denique loco non incongruum sequentia *Jacobi Le Long* verba in nostros transferre usus videtur: „At quorsum (dicent forsan aliqui) tam accurata nec minus operosa tot Bibliorum variis adeo temporibus, locis linguisque editorum recensio? et quid haec ad intelligendos „S. Scripturae sensus? mirum quidem in modum. Sane pace illorum dixerim, non satis perspexisse, qui ita sentiunt, quanta hinc utilitas ad „veram religionem illustrandam, ad pietatem in animis excitandam, ad „inflammandum amorem sacrarum litterarum possit emanare. Inde enim „semper intellexere rerum divinarum studiosi homines, quanta ubique „fuerit inter Christianos in sacris evolvendis paginis sedulitas, quam ardens „studium in enucleandis sanctorum voluminum difficultatibus, quam pretiosa ex illis variantium lectionum observationibus copia sententiarum, „quam denique multiplex fructuum, qui hinc colliguntur, veniat ubertas! „quae certe quibus e fontibus hauriantur saltem monstrari hac nostra collectione, imo et quid vitandum, velut noxium et dubiae fidei, in lectione „quorundam Bibliorum possit occurrere, nemo negaverit praemoneri.„

Quod reliquum est, de Conspectu operi praemisso, et de indice chronologico ad calcem annexo, pauca hic dicenda habemus. Conspectus operis ordinem et oeconomiam Bibliothecae nostrae manifestabit, lectoremque, quo in loco editiones cognatae deprehendantur, docebit Index chronologicus Caput, sectionem, paragraphum et numerum cujusvis editionis monstrabit.

Servet nobis Jehova verbum suum, ut sit lucerna pedibus nostris, et lux in itinere nostro ad aeterna gaudia! Scribebam Neostrelizii in Ducatu Megapolitano.

VITA

VITA
JACOBI LE LONG.

Reverendi Patris Jacobi le Long, Congregationis Oratorii Gallicanae Presbyteri, eruditum Opus, cujus partem, dum adhuc in vivis ageret, publici juris jam fecerat, integrum tandem, quale paraverat, et suis absolutum numeris, postquam is heu! naturae debitum solvit, in lucem edimus. Cumque non mediocrem apud Literatos omnes tam Gallos quam exteros famam existimationemque sibi compararit libri Auctor, quo notius ejus nomen omnibus factum est, eo minus nobis fit dubium, quin omnium sit in votis, ut pauca de ejusdem moribus, studiis, vitaeque instituto praelibemus. Ea vero qua me prosequebatur benevolentia, id a me videtur postulare, ut cujus scripta apud posteros permansura sunt, ad eosdem una cum ipsis, Scriptoris effigiem nativis adumbratam coloribus, qua potero fide, in hac mea simplici oratione transmittam. Neque injucundum fore putem eruditis Europae, quotquot sunt, ad quos tam cari viri fama pervenerit, si hoc meae in ipsum amicitiae, gratique animi publicum edam testimonium.

Jacobus Le Long Parisiis natus est honestis parentibus Renato Le Long cive Parisiensi et Johanna Binet ejus uxore, decimo-tertio Kalendas Maii, anno post Christum natum sexcentesimo sexagesimo-quinto supra millesimum. A pueris matre orbatus, cum ad secundas nuptias convolasset Jacobi pater; consanguineo cuidam suo, pio quidem et non mediocriter erudito Sacerdoti, Monialium Congregationis B. Mariae Stampensis Confessionibus excipiendis praefecto, educandus traditur; ibique per duos aut tres annos commoratus, cum primis Latinae linguae rudimentis prima religionis haurit elementa.

Jacobum interea Renatus, numerosae alioqui prolis pater, fere ab incunabulis, alterum veluti Samuelem, Deo arisque ut consecraret, addicendum duxit Ordini Equitum Melitensium S. Johannis Jerosolymitani. Puer itaque Melitam missus est, ut cultui divino in celebri Melitensium Ecclesia vacaret, ejusque Ordinis Clericis adjunctus est. Verum quam vana hominum spes et consilia, seu potius quam inscrutabilia divinae providentiae momenta et investigabiles viae ejus!

Pestis tunc temporis Melitae grassari coepit. Ne propagaretur nimium dira lues, nullum dum non movent lapidem Equites Insulae Domini, publico edicto sancitum est, ne quis mortuos morientesve exceptis Medico et Sacerdote inviseret: Qui morienti adstitisset, aut mortui funus prosecutus fuisset, uti suspectus contagionis haberetur, isque in posterum domi inclusus maneret, inde nonnisi post feriatum ab omni hominum consortio quadraginta dierum quoddam justitium proditurus in publicum. Has leges ne quis transgrederetur, domus suspectae fores lapidibus statim, calcaeque occludebantur; una spe victus iis qui clausi erant, reposita in cura et provi-

 dentia

dentia Praefectorum urbis, qui per sportas e fenestris dimissas alimenta ingerebant. Tristi hoc morbo saeviente, dum forte pergit pius juvenis ad aedes sacras, in mortui funus offendit, lataeque legis inscius, et contra ignotum improvidae aetati periculum male cautus, seu pietatis ductu, sive innata huic aetati quidlibet videndi cupiditate funus comitatur. Vix eo domum regresso, ne quis ejus commercio infici possit, extemplo domus occluditur. Quis non doleat indocti pueri malam sortem? Immo quis non miretur tenerae aetatis saluti invigilantem summi numinis providentiam? Quis enim non sine Dei optimi maximi, qui Jacobum ad majora reservabat, consilio factum esse, quod fortuitum tunc videri potuit, non ultro fateatur, qui cogitarit liberarum hinc inde domorum incolas subinde peste exstinctos, ipsum vero Jacobum, caeterosque qui eodem quasi carcere cum ipso clausi tenebantur, Gallos adolescentes bona semper firmaque valetudine potitos.

Institutioni Clericorum Melitensium tunc temporis praeerat vir austerus, asperius ob ingenium moresque infacetos invisus juveni Gallo, politioribus moribus mitissimaque indole praedito. Taeduit tandem juvenem magistri; taeduit eum insulae Melitensis, in qua eum exulare jam tum sibi ipse videretur, ut cui agnatorum cognatorumque nullus occurreret, Galli pauci, iique incogniti, dulcis tandem patriae juvenem vehemens desiderium cepit: e Melita itaque Parisios migrare statuit, et quo promptius in Patriam redeundi a Magistro Ordinis licentiam obtinere posset, morbum, si non finxit, quod non sinebat animi candor abhorrens a mendacio, saltem insulae coelum ipsi insalubre esse sibi primum, mox aliis persuasit, ac tandem votis potitus est. Fr. Gregorius Caraffa e Principibus Ruccellae Magister Ordinis literis suis vigesimo-septimo Januarii anni millesimi sexcentesimi septuagesimi-sexti datis, copiam facit Parisios repetendi, ut per sexennium studiis sedulo vacans, Ordini deinceps et Ecclesiae toti utilior evaderet. Secundas literas anno millesimo sexcentesimo octogesimo-secundo, vigesimo-secundo Octobris datas accipit, quibus illi concessum ut per quatuor annos Parisiis commoretur, quo Philosophiae, Theologiaeque operam det.

Ingressus navim ventis adeo prosperis usus est, ut tertio die Massiliam appulerit. Parisios redux in celebri hujusce Urbis Academia humanioribus primum literis excultus, Philosophiae postmodum, dehinc Theologiae operam dedit, ac laurea Magisterii Artium fuit decoratus.

Contigit autem tunc temporis, ut pius juvenis, sacrarum literarum studiosus, cupidusque verbi divini, Concioni unius e nostris interesset, statimque captus pia dicentis eloquentia, accensusque ad perfectioris vitae institutum, Oratorem adit, et cum Ordini Melitensi votis nondum esset adstrictus, inter Congregationis alumnos nomen dare, si liceret, exoptavit vehementer, utque adscriberetur enixe rogavit. Voti compos, anno millesimo sexcentesimo octogesimo-sexto, aetatis vigesimo-primo, Domum nostrae Institutionis, ut vocant, ingressus est. Peracto piae probationis, seu, ut pro more nostro loquar, Institutionis anno, in Juliacensem nostram Academiam, Meldensis Dioeceseos, ab Urbe Lutetia viginti circiter milliaribus distantem, ut adolescentes, qui tum ad pietatem, tum ad scientias inibi summa cura erudiuntur, Mathesim edoceret, Superiorum mandato proficiscitur. Juliaci agens ad sacros Ordines ac demum ad Sacerdotium Sabbato Pentecostes anni millesimi sexcentesimi octogesimi-noni, aetatis vigesimo-quinto, suffragantibus omnium ejusdem Domus Presbyte-

sbyterorum calculis, ut Statuto Congregationis nostrae firmo et nunquam infringendo edictum est, ac Superiorum permissu promovetur. Dignus sane qui ex inferiori gradu ad superiorem cito ascenderet, tantum in eo virtutis et scientiae Ecclesiasticae amor elucebat.

Haud ita multo post, dum Parisiis apud suos commoratur, in morbum incidit tam violentum, tamque diuturnum, ut pene de illius vita tunc conclamaretur: enim vero, Deo optimo maximo illum ad majora destinante, e mortis faucibus eripitur. Pristinae valetudini redditus, non jam edocendae juventuti, sed studiis cum otio conjunctis homini nimium delicato vacare permittitur. Secessit tum in Alberti-Villam pagum a Lutetia tribus millibus distantem, in domum B. Mariae de Virtutibus, ob Templum Deiparae Virgini sacrum et miraculorum frequentia celebre ita nuncupatam: qua in Domo Dioecesis Parisiensis Clerici ad clericalem vitam et scientias Ecclesiasticas instituuntur. Hic mirum quantum in divinarum, humanarumque rerum cognitione profecerit! Studium ita volupe illi erat, ut in illud vacuum ab Officiis Ecclesiasticis et oratione tempus omne suum insumeret. Mathematicae et Philosophicae disciplinae ejus maxime animum alliciebant. Hinc inter eum et sui saeculi ornamentum ac Philosophorum facile Principem Nicolaum Malbranche, Congregationis nostrae Sacerdotem, tanta exorta est animorum conjunctio, ut etiam Malbranchii morte solvi non potuerit. Illic interim Bibliothecae cura eidem commendatur, quam Provinciam lubens suscepit, brevique libros omnes evolvit, ordinavit, eorumque Catalogum digessit.

Moritur interea Parisiis Gerardus du Bois, Auctor Historiae Ecclesiae Parisiensis, Domusque nostrae Bibliothecae Praefectus; quo exstincto ditissimam hanc Bibliothecam solus administravit Sebastianus Rainssant, celebris Medici, de quo Guido Patin saepius in suis Epistolis Gallicis loquitur, filius, vir certe pius, nec indoctus, ast tali oneri tum ob aetatem, tum ob linguarum Orientalium inscitiam non ita par. Aptior tandem huic muneri a Praepositis Congregationis delectus est Jacobus Le Long, tum ob scientiam in literasque amorem, tum ob non vulgarem in re libraria notitiam cognitus, et acceptissimus. Hanc Bibliothecam non Galli solum, sed et exteri norunt nulli Parisiensium cedere librorum editorum qui in ea asservantur copia ac delectu, maxime codicum manuscriptorum Orientalium, Hebraeorum praesertim numero, quos Achilli Harlaeo, Congregationis Oratorii Presbytero, post San-Maclovienfi Episcopo acceptos refert. Vix ad id muneris obeundum alium invenissent parem! Linguas siquidem plurimas callebat, Latinam, Graecam, Hebraeam, Chaldaeam ex antiquis, ex Europaeis Italam, Hispanam, Lusitanam et Anglicam. Quidquid vero ad Literatorum, Typographorum et Librorum historiam attinet, id omne ita memoria conditum servabat, ut in hac parte Litteratorum paucis, Bibliopolae certe nulli cederet. Mirum quantum Bibliothecam nostram ditarit viginti duobus annis, quibus ei praefuit! Hanc namque tertia parte auxit, licet vix aliunde suppetant sumptus, quam ex librorum, quos e nostris quidam Testamento legant, auctione. Illam scilicet ad zelotypiam usque (si ita loqui fas est) unice deperibat; negligens rerum suarum, Bibliothecae autem suae amplificandae studiosissimus. Hunc mirum in modum libri vel minimi angebat jactura, dumque libens cum exteris et summa humanitate libros communicaret, aegre tamen ferebat eos a nostris e Bibliotheca auferri, nun-

nunquam laetior, quam cum videret referta congestis et coarctatis Voluminibus armaria; si quae forte loco mota essent suo, aut alio asportata, pene dolens quasi abesset animae dimidium suae. Habebat enim hoc naevi inter eximias dotes: videlicet nihil omni ex parte beatum.

Vixdum ingressus Domum Oratorii Parisiensis, de ordinanda hujus Bibliotheca cogitavit serio; primaque de librorum Catalogis conficiendis cura hunc subiit, quod quanti sit laboris, et quam longae operae nemo est qui non intelligat. Sed ut non parcior temporis eo quisquam fuit, sic nec laboris patientior. Tres itaque Bibliothecae sibi creditae Catalogos texuit. Primus Libros, uti in pluteis dispositi sunt, exhibet, habita eorum formae, seu magnitudinis ratione. Secundus Catalogus eosdem libros exhibet, pro variis scientiis et disciplinis ad quas referri possunt distinctos. Hujus specimen eximium habetur in Catalogo Bibliothecae Tellerianae. Tertius vero ordinem alphabeticum Auctorum sequitur.

His Catalogis perficiendis vacanti in mentem venit propositum concinnandae Bibliothecae sacrae, statimque operi manum admovit. Interea nondum editam quam R. P. Johannes Renou Andegavensis, Congregationis Oratorii Sacerdos, ab anno 1701. jam defunctus concinnaverat Methodum Hebraicam, ac radices Hebraicas versibus Gallicis comprehensas ad instar Radicum Graecarum, vulgavit in 8vo Parisiis, Typis Jacobi Collombat, anno 1708.

Anno altero, Parisiis, duobus voluminibus in 8vo apud Andream Pralard prodiit primus Jacobi nostri foetus hoc titulo: Bibliotheca sacra, seu Syllabus omnium ferme sacrae Scripturae Editionum ac Versionum, etc. Duo haec volumina majoris operis minorem tantum partem continebant: alteram, in qua omnes qui in sacram Scripturam aliquid scripserunt Auctores, eorumque opera recensentur, praelo jam paratam typis mandare distulit, ea spe scilicet, ex Anglia, Germania, aliisque Europae partibus doctos quosque sibi opem laturos. Nec spem fefellit eventus, perlecta enim prima operis parte, doctissimi quique Auctori applaudentes, eum eo perofficiose schedas suas communicarunt, atque ad tantum opus perficiendum sua singuli Symbola contulere. Vixdum Bibliotheca sacra Parisiis lucem aspexerat, cum doctissimus Christianus Fridericus Boernerus, sacrae Theologiae Doctor, et humaniorum literarum in Academia Lipsiensi Professor, eam denuo, additis interpretationibus Germanicis, tam editis quam manuscriptis, quae Auctorem Gallum latuerant, Lipsiae apud Fratres Gleditsch publicavit. Hac editione intra breve tempus distracta, Auctor operi suo rursus manum admovet, illudque iterato incudi reddit, ut tandem opus integrum omni ex parte limatum in publicum prodeat. Circa Bibliorum Polyglottorum, maxime vero Parisiensium historiam multa scitu utilia varios apud Auctores nactus, ea existimavit Gallis nostris placitura. Anno itaque 1713. in 12. apud Andream Pralard, Bibliorum Polyglottorum Historiam, Gallice scriptam, in lucem emisit; hanc inscripsit: Histoire des Bibles Poliglottes.

Huic sacro dum incumbit operi, condendae Historicorum Francorum Bibliothecae consilium subiit. Opus illud intra tres annos absolvit perfecitque; quodque vix credibile est, tam brevi temporis spatio immensae molis volumen, non semel aut bis, sed ter quaterque integrum sua manu conscripsit. Hoc opere sub praelo sudante, dissidiorum inter Bonifacium VIII. Pontificem maximum, et Philippum Pulchrum,

Fran-

Francorum Regem Christianissimum, Historiam pii aeque ac eruditi Scriptoris Adriani Baillet ex Dioecesi Bellovaecensi Sacerdotis opus posthumum Typis mandavit. Ad calcem operis viginti duo, tum instrumenta, tum partes ex publicis monumentis excerptas adjecit, quae historici fidem adstruunt, dictisque ejus lucem afferunt non modicam. Hoc opus Gallice scriptum prodiit, in 12. Parisiis, apud Barrois, anno 1718. hac inscriptione: Histoire des demeslez du Pape Boniface VIII. avec Philippe le Bel Roy de France.

Anno autem 1719. in folio Parisiis apud Osmont et Martin Bibliopolas Parisienses in publicum emisit Bibliothecam Scriptorum Historiae Francicae, quam inscripsit: Bibliotheque historique de la France, contenant le Catalogue de tous les Ouvrages tant imprimez que manuscrits, qui traitent de l'Histoire de ce Royaume, ou qui y ont rapport, avec des notes critiques et historiques; id est, Bibliotheca Historica Franciae, exhibens indicem omnium omnino operum tum editorum tum manuscriptorum, quae hujus Regni historiam tradunt, aut ad eam illustrandam quocumque modo conducere possunt, cum notis criticis et historicis. Eo quo dignum erat plausu doctissimum opus exceptum est, quantamque jam apud exteros Jacobo nostro Bibliotheca sacra, tantam apud Populares suos famam existimationemque haec Bibliotheca historica conciliavit.

Vixdum liber iste in publicum prodierat, cum de edenda integra Bibliotheca sacra serio cogitans, ei tandem ultimam manum admovet, primam itaque, uti et secundam partem multis in locis correxit, in plurimis auxit, insertis operi, seu quas a viris doctis undequaque acceperat, seu quas labore improbo sibi ipse comparaverat, observationibus. Hanc ad optatum exitum perductam, edendam suscepit Antonius Urbanus Coustelier, Parisiensis Typographus, qui nulli impensae pepercit quo minus cultior prodiret in publicum, ut quilibet ultro tum chartae, tum characterum inspectione fatebitur.

Jacobum Le Long non ita detinuit Bibliothecae sacrae cura, quin Bibliothecae Scriptorum Historiae Francicae mediceam accuratioremque identidem manum admoveret, illiusque novam editionem pararet, diribitis fere primae exemplaribus. Nullus nescit hoc genus opera unius hominis vires longe superare; proinde ad perfectionem adduci vix posse, nisi plurium conjunctis in unum studiis. Quinam ei suppetias tulerint, ipse in suis Praefationibus nos docet, nec nostri est officii hic commemorare: Pauci sane videbuntur, si operum utrorumque attendatur amplitudo, ne dicam immensitas. Doctissimos quosque ea certe uti absolutissima laudantes audivi; nec ullus credo e doctis huic judicio reclamabit. Plurimas tamen in illis mendas irrepsisse si quis arguat, non eam inficias; cum res aliter, ipso etiam fatente Auctore, fieri nequiverit, non enim omnes de quibus loquitur libros legere aut etiam habere potuerat; nec Auctorum per se aetatem noverat aut nomina. Affirmare certissime possum nulli hunc labori pepercisse, quo minus uterque liber absolutissimus emitteretur in publicum. Testis ipse sum sexcenties hunc Lutetiam fere totam peragrasse, ut annum quo quis obierat, aut unam nominis litterulam a propinquis demortui sciscitaretur. Testes erunt exteri, quoties eos eadem de re per literas interrogarit. Nec tempori scilicet parcebat, nec marsupio, ut in re vel minimi momenti veritatem certitudinemque assequeretur. Memini hunc a Reverendo Patre Nicolao Malbranche,

cui prae Theologia, Metaphyfica, Mathefi et Phyfica difciplinae omnes fordebant, faepius et quidem blandiufcule irrifum fuiffe, quod in res tam parvi momenti tempus tereret, cui nofter reponebat: Veritatem vel in minimis femper fectandam, eamque tanti effe faciendam, ut omnes ad eam adipifcendam vires intendere debeamus. His, quae non abfona a propofito noftro erant, praefatis, ad Hiftoricam Bibliothecam redeo. Eruditi quique libri lectione permoti Auctorem de naevis, quos inter legendum deprehenderant, benevole monuerunt, eumque confiliis fuis adjuverunt. Quo facto, opus fusque deque vertere, meliorem facilioremque in ordinem redigere in animum induxit: at morbo interveniente, id quod animo conceperat eum perficere non poffet, faltem mihi mentem fuam aperuit, meque uti exfequerer enixe rogavit, quod illi me praeftiturum ultro fum pollicitus, et, Deo juvante, poftquam alteri operi ultimam manum admovero, pro virili mea parte praeftare conabor.

Dum his autem infudaret, ad maximi momenti, aft immenfae prorfus molis opus fe accinxit vir impiger, et vel diuturniorum laborum patientiffimus, Hiftoriae fcilicet Francicae Scriptores Coaetaneos fub praelum mittere, tresque quotannis, duos faltem in folio tomos edere cogitabat. Summa itaque cura ex probatis certiffimisque Hiftoriae noftrae monumentis, quae nulla potuit vetuftas abolere, Regum Francorum Chronologiam contexuit, eamque contulit cum doctiffimorum noftri aevi Chronologorum tabulis, Petavii fcilicet, Cointii, Mabillonii, Francifci Pagi, et doctiffimi Abbatis de Longuerue, ut ad eam omnium Hiftoricorum noftratium calculi referrentur, nec ullus effet in eis legendis errori locus, cum ea veluti fax quaedam toti deinceps operi praeluceret. Hanc Regum noftrorum Chronologiam fecundae parti Bibliothecae Hiftoriae Francicae in altera illius editione praemittam. Hoc opus Chronologicum quantum quantum fit, paucos intra dies, fequens vero, quod ibidem etiam, Deo dante, publicabimus, aliquot menfibus abfolvit. Quae fuperfunt, fcilicet Hiftoriae Francicae Coaetaneorum Scriptorum monumenta, fingula Regum, Principum, Epifcoporum etc. diplomata, Epiftolas, chartasve, quae noftrae Hiftoriae illuftrandae infervire poterant, omnia denique quae opere in tanto locanda erant inftrumenta undequaque collegit; ferie chronologica fingulis locum fuum affignavit, ut non alius in pofterum fibi, et his qui ei adjumento futuri erant fupereffet labor, nifi ut ad manufcriptos codices, jam edita monumenta conferrent atque refarcirent, et inedita publicarent; fingula notis criticis, chronologicis, geographicisque illuftrarent. Qui tantae eruditionis opus intra paucos menfes abfolutum fuiffe perpendet, fagacitatem induftriamque Scriptoris mirabitur, et ad laborem certe perhorrefcet, maxime cum reputabit Jacobum Le Long, eodem fimul tempore Bibliothecam facram edidiffe, Hiftoricae denuo edendae, uti praefatus fum, invigilaffe; Bibliothecae Oratorii Parifienfis praepofitum eum fuiffe, ac per fefe eam femper adminiftraffe; praeterea cum omnibus fere doctis commercium epiftolicum ab aliquot annis initum, ut ab eis in fuis ftudiis juvaretur, eosque viciffim juvaret, tunc temporis ftudiofius foviffe. Haud abs re erit praecipuos hic commemorare.

Apud exteros in Germania inter alios eum clariffimo Guillelmo Leibnitio, et multiplicis illius doctrinae aemulo Eccardo: Tiguri apud Helvetios cum Johanne Ottio patre, et erudito ejus filio, qui nunc Bibliothecae Lambethanae in Anglia praeeft: In Majori Britannia, cum Doctore Wilkins et Domino Chamberlayne, Anglis, et

DD.

DD. Maittaire et Desmaizeaux, Gallis: In Suecia, cum Erico Benzelio Upsaliensi Archiepiscopo, et Theophilo Unger: In Italia, Romae, cum Domino Lama, nunc Graecae linguae in Taurinensi Academia Regio Professore, aliisque quos aegre praetermitto, ut ad nostrates sermonem convertam. In provincia Provinciae, cum illustrissimis viris DD. de Mazaugues, Ruffi et aliis, inprimis cum R. P. de Bougerel, nostrae Congregationis Sacerdote: In Burgundia cum cultissimae literaturae viro Domino Bohier, supremae Curiae Divionensis Praeside integerrimo et Doctissimo D. Papillon, Collegiatae Ecclesiae Capellae Divitum Canonico: Autissiodori, cum Domino le Boeuf, Ecclesiae Cathedralis Subcantore: Bituricis, Senonisque, cum illustrissimis Metropolitanarum Ecclesiarum Decanis: Aureliani, cum D. Clerico, celeberrimi Sculptoris Pictorisque filio, tunc Aurelianensis Seminarii Theologo, et aliis permultis celeberrimisque viris, cum e nostris, tum ex exteris, quorum nomina memoria exciderunt. Parisiis, viri quocumque scientiarum genere insignes eum invisebant consulebantque. Hos nominare non est animus, ne, si quos silentio praeterirem, se contemptos suspicarentur. Exteri Lutetiae agentes non tam Bibliothecae quam illius causa ad eum ventitabant, magnum nempe, seu doctrina, seu comitate affabilitateque sua apud cunctos nomen sibi pepererat.

Si tempus curandis rebus domesticis, somno, necessariisque naturae officiis, et fovendo cum doctis, seu coram, seu per Epistolas commercio tritum exceperis, omne fere reliquum in oratione et studio insumebat, ita ut ne minimo quidem momento illum otiosum quisquam invenerit. Per tres aut quatuor menses quotannis noctes ducebat insomnes: huic morbo nullum unquam remedium adhibuit, gaudebat e contra quod non dies tantum studiis, sed et noctes transigeret. Prandium aut coena vix quartam horae partem absumebant; cibos vorare potius, quam gustare solitus, e mensa in libros advolabat: hinc maxima stomachi nata debilitas, ac tandem mors consecuta. Rusticabatur quam rarissime, nec nisi ad paucos dies, ne sua studia interrumperentur; raro etiam apud suos epulabatur. Sero pane tantum et pomis aut crudis aut coctis coenabat. Paucissimo vino semper usus est, nullis autem unquam deliciosis liquoribus, nec ipsius fabae Arabicae potu, quem literati fere omnes tanti aestimant, et etiam ad studia promovenda quam maxime idoneum judicant. Qui in promptu erat cibus, is ei pretiosior, quod ad famem sedandam non ad voluptatem ederet. Eundem semper vitae modum tenuit. Ab Officiis divinis raro abfuit, licet multiplicibus studiis intentus, curisque aliis distractus. Illi pietas sincera absque fuco, absque ostentatione; sermo, habitus, incessus, ad modestiam, pietatemque compositus. Alios plurimi, seipsum flocci faciebat. Ingenium illi sagax, judicium acre, vis imaginationis, quam vocant, aut mediocris, aut nulla. Poetae omnes, Virgilius, Homerus, illi sordebant: ad Gallorum carminum recitationem dormitabat. Solebatque artem Rhetoricam mendaciorum artem vocare. Hinc non mirum illius sermonem rudem esse et incomptum, cum elegantias omnes flosculosque sermonis uti vitia resecaret, ab eisque refugeret. Erga pauperes largus, sibi maxime parcus erat, seu quod ita natura comparatus esset, seu quod modico primum patrimonio usus, paucis contentus esse a teneris assueverit, seu potius vitae austerioris amore et pietatis in egenos, quidquid non ad necessitatem, sed ad voluptatem erat comparatum, id omne respueret. Ut ut sit, cum a fratre et avunculis magna illi haereditas obvenisset, nihilo quam antea fuit sumptuosior. Beneficia,

 hono-

honores, divitias adeo non ambiebat, ut obvias respueret. Alterius avunculi haereditatem paulo intricatiorem neglexit, ne a studiis abstraheretur. Duo etiam indulta, ut vocant, quibus certo ad Beneficia pervenire potuisset, a consanguineis oblata aspernatus. En illius, quem mortuum deflemus, mores atque ingenium. Nunc paucis ultima vitae momenta percurro.

Ex assiduo nimioque labore, uti praemonui, stomachum sibi pectusque debilitavit, hinc nata tussis, mox febris, quae interiora sensim depascebatur. Nec studia remisit ex morbo: illi scilicet una voluptas studium et meditatio assidua. Hinc ingravescere morbus coepit, nec ulla deinceps remedia fracti extenuatique corporis vires restituere potuerunt. Ex Medicorum consilio lacti asinino addictum Domina Ogier, illius ex sorore consanguinea, ac supremi Cleri Gallicani Aerarii Quaestoris uxor, cum rus abduxit, si forte aëris commutatione, studiorum justitio suo suorumque famulorum ministerio aeger brevi posset sanitatem recuperare; sed, proh dolor, morbo in dies invalescente, avunculum reduxit Parisios, neque permisit eum domo sua excedere, et in domum Oratorii Parisiensem redire. Aeger tunc temporis serio ad mortem se accinxit. Annos aeternos, quos semper in mente habuerat, tunc meditabatur attentius; jugi oratione, coelestium meditatione, aeternae felicitatis gaudia, ad quae totus anhelabat, praevenire nitebatur. Saepius mihi fassus est mortem se non expavescere, et peritura nihili facere. Quid, inquiebat, homini dulcius contingere potest, quam ad Deum, ad quem et a quo creatus est, reverti? Sacramenta Ecclesiae quanto cum fervore, amore, pietate atque humilitate susceperit, dici vix potest. Tandem annos natus quinquaginta sex, cum tribus mensibus, post diuturnum gravemque morbum decimo tertio Augusti anni millesimi septingentesimi vigesimi primi, hora diei septima, animam efflavit. Postridie corpus ad Basilicam Sancti Ludovici in Insula Sanctae Mariae delatum est, atque inde, uti testamento jusserat, ad Oratorium Congregationis suae, ubi inter Confratrum et Parentum suspiria precesque conditum fuit.

DE

DE

CODICVM HEBRAICORVM
DIVERSITATIBVS
DISSERTATIO PRAELIMINARIS.

§. I.

Cum singulorum codicum hebraicorum, qui ab initio artis typographicae usque ad haec nostra in vulgus exiere tempora, hic quantum fieri potuit, accuratam instituimus recensionem, de diversitatibus illorum dissertationem aliquam praeliminarem praemittere, lectoribus non ingratum fore judicamus. Multa quidem de hoc argumento disputata sunt a *Buxtorfio*, *Carpzovio*, *Hillero*, *Hottingero*, *Leusdeno*, *Capello*, *Waltono* aliisque, quae singula hic recensere, aut ab aliis jam examinata iterum sub examen vocare scopo nostro parum consentiret, qui duplici persuasioni obviam ire tantummodo decrevimus. Non desunt, qui, ut textui sacro vim inferre, integritatemque ejus vel in dubium vocare, aut per conjecturas et litterarum punctorumve immutationes restituere liceat, variorum codicum diversitates nimis exaggerant. Adsunt vero ex altera parte, qui omnes sacri codicis editiones, inprimis post R. *ben Chajim* tempora, sibi ipsis in omnibus consentire contendunt. Quo quidem, uti plerumque fieri solet, ab utroque latere a vero aberratur.

§. II.

Quodsi ad natalia Librorum veteris foederis sacrorum recurrere tempora, ipsaque sanctorum virorum autographa, quae non sine perpetuo usque ad nostra servari potuissent secula miraculo, consulere possemus: nullas in illis scribendi aut legendi varietates deprehensuri essemus. Scripserunt viri divino inflati Spiritu, et ita certe scripserunt, uti legi et intelligi voluerunt. Abfuerunt a codicibus istis autographis, quibus posteriores tum manu scripti tum stanno expressi codices ornantur vel onerantur, formulae: *Legitur et non scribitur:* vel: *scribitur et non legitur.* Verum post tot et tanta annorum intervalla nihil aliud, quam codices istos, qui diversis vicibus, diversisque temporibus descripti, et varias temporum vicissitudines et calamitates experti sunt, aliquo modo a se invicem differre, exspectandum est: et solum quo minus id fieret, perpetuum divinum miraculum impedire potuisset. Varietates itaque a codicibus hebraeis penitus abesse, nunquam sibi quisquam persuadere potest. Habent graeci, habent latini suas diversitates codices, et idem de hebraeis statuendum est, qui itidem per diversas diversorum scribentium ad nostra secula transiere.

§. III.

Jam vero ex ingenti varietatum numero quantum emolumenti exspectent, qui de codicis sacri integritate dubia movent, vel eam sollicitant, et depravatum adul-

teratumque esse textum, eumque integritati suae restituendum statuunt, *Capellus*, *Morinus*, *Whistonus*, aliique, qui et hodie horum antesignanorum castra sequuntur, satis notum est. Quodsi hisce viris credendum esset, facer textus hebraeus adeo esset corruptus, ut „gravissimi in chronologicis errores, in historicis manifestae contradi„ctiones, horrendae numerorum exaggerationes, vocum, litterarum, nominum, sen„tentiarum et periodorum integrarum omissiones, additiones, transpositiones, detor„siones et quae alia ad hoc genus referenda sunt,„ in illo deprehenderentur [a]). Ipsae vero varietates, si juste considerantur, Criticos istos, qui non de eo, quid facri scriptores scripserint, sed quid ex eorum sententia scribere debuissent, sunt solliciti, et ut ipsis textui facro vim inferre liceret, tam acerbe in eum invehunt, dum in certamen deducuntur, deserunt. Multae quidem sunt in textu facro varietates, sed si in suas distribuuntur classes, perpaucae sunt, quae sub variarum lectionum nomine venire possunt. Plurimae varietates sensum non mutant, adeo ut operae pretium non sit, ad illas in tam gravi de textus facri integritate disputatione provocare. Plurimas quamvis non omnes Textus hebraei varietates ex editionibus antiquioribus ad antiquissimas formatis ad calcem hujus Dissertationis exhibemus; et quid ex iis contra textus integritatem concludi possit, cuique facile patebit. Quid inde, si vox modo plenarie modo defective scribatur? vel si fulcrum aliquod adsit, aut desideretur?

§. IV.

Verum in illam a Viris doctis, *Buxtorfio*, *Carpzovio* aliisque satis discussam et fere exhaustam de textus facri hebraei integritate disputationem jamjam ingredi, nostrum non est, qui potius ad alterum progredimur, quod nuper Cl. *Kennicottio* visum est, nimirum usque ad aliquot annos ante communem fuisse opinionem, omnes codices hebraeos invicem ita consentire, ut omnes easdem fere habeant lectiones, adeoque huc usque ignoratum esse, inter editiones ipsas dari dissensum, aliamque alias habere editionem lectiones. Lubentes concedimus Viro Cl. criticos in colligendis codicum Textus graeci Novi Testamenti diversitatibus, quam in recensendis hebraei Textus Veteris Testamenti varietatibus, longe fuisse solertiores. Fausto sidere id negotium arduum et difficile orsus est, qui primus N. T. graecum evulgavit, *Desiderius Erasmus Roterodamus*, qui quoties de novo codicem graecum proelo submisit, lectiones alias aliis substituit, sicuti MSta, quae consuluit, sibi svaserunt. Sequuti sunt Viri et fama et meritis celebres, *Robertus* et *Henricus Stephani*, *Boeclerus*, *Curcellaeus*, *Fellus*, *Millius*, *Bengelius* et denique *Wetstenius*, qui toti in eo fuerunt, ut quantum fieri potuit, omnes e variis codicibus lectionum varietates colligerentur. De Codice hebraeo vero non adeo solertes fuere eruditi, interim, qui ejus varietates annotarint, non penitus defuerunt. *Bombergus* ille Venetorum typographus sat celebris, jam primae codicis facri editioni anno 1518 emissae in margine varias adscripsit diversitates, quae in Masoretharum schedis annotatae erant, et sub nomine *Keri* et *Ketibh* venire solent. Quae a *Bombergo* adjuvante *Felice Pratensi* inchoata erant, emendata et locupletata reddidit *R. ben Chajim*, qui secundam Bibliorum Rabbinicorum procuravit editionem. Successit *Sebastianus Munsterus*, qui editioni primae anni 1534 et tertiae anni 1546 rarius *Keri* in margine adscripsit, secundae vero editioni anni 1536 amplum diversitatum catalogum attexuit. Taceo de reliquis, qui

a) v. J. A. Starckii Davidis aliorumque Poetarum Hebraeorum carmina, Vol. I. p. 7.

qui posteriori tempore non tam diversitates collegerunt, sed ipsas modo in margine annotarunt, modo textui aliam inseruerunt lectionem. Ad calcem Bibliorum Polyglottorum Londinensium, item ad calcem Bibliorum Clodio-Majanorum, nec non *Hooghtii* integer exstat diversitatum catalogus; *Joh. Henricus Michaelis* vero singulis paginis varias subjecit lectiones. Hinc si qui sunt, qui omnes Bibliorum hebraicorum editiones sibi prorsus esse absimiles, sibi persuaserunt, id sine jure fecerunt, et ipse Cl. *Kennicottius*, si recentiores consuluisset editiones, experientia edoctus secus procul dubio pronunciasset.

§. V.

Ut vero ea, quae de codicis hebraei diversitatibus observanda sunt, distinctius pertractari possint, ipsae diversitates in suas classes distinguendae sunt. Ad primam classem referimus eas, quae per abusum lectiones variae nominantur, quippe quae sensum non mutant, sed tantummodo in diverso unam eandemque vocem scribendi modo consistunt, eamque ob causam plurimae illarum, aberrationes orthographicae nominari possint. Hujus generis sunt diversitates vocum, diversitates litterarum, et denique diversitates punctorum. Alteri vero classi adjudicamus omnes diversitates, quae sensum aliquo modo mutant, significationem vocis aut adaugent aut minuunt, aut alteram alteri vocem substituunt, quae verae sunt variantes lectiones.

§. VI.

Diversitates vocum et diversitates litterarum sub nomine *Keri* et *Ketibh* venire solent; ex quo duplex originem traxit lectio, textualis s. *Kethibh* et marginalis seu *Keri.* b) Frequens est duplex lectio in editionibus Textus hebraei; sed ipsae editiones a se invicem multoties recedunt; et ubi in hac duplex est lectio, in alia non nisi unica exstat in textu. Hinc numerus hujusmodi variantium minime certo definiri potest. Vocum vero integrarum diversitates ad sequentia capita revocari possunt: I. Voces honestiores iis, quae pro obscoenis habitae sunt, substituuntur. II. Voces distinctae, ut unam constituant vocem, conjunguntur. III. Vox, quae non nisi unica est, in syllabas distinguitur. IV. Voces leguntur, sed non scribuntur, dum puncta vocalia sine litteris in textu expressa cernuntur, litterae vero ad marginem rejectae sunt. V. Voces scribuntur et non leguntur, redundansque vox sine punctis expressa. In hisce omnibus plerique codices impressi inprimis recentiores potissimum et maxima ex parte consentiunt. Editiones vero antiquiores rarius habent lectionem marginalem, quamvis e variis speciminibus certo concludi possit, Typothetam illas tantummodo omisisse.

§. VII.

Litterarum diversitas varia est. Si ipsam litterarum formam spectas, sunt vel majores, vel reliquis minores, vel unica littera in aliis editionibus est dissecta, in aliis minor formata. Si vero positum consideras, sunt vel suspensae vel inversae. Praeterea facile permutantur litterae, quae vel unius sunt organi, vel auditu in pronunci-

b) Conf. *J. G. Carpzovii* critica sacr. Part. I. c. VII. p. 247. *Wolfii* Biblioth. hebr. Vol. 2. lib. III. p. 507 etc. ubi singulae de K. et C. Doctorum sententiae recensentur et examinantur. *Joh. Leusdenii* philolog. hebr. Diss. 23. p. 273 etc. *Jablonskii* praefat. ad B. H. majora §. XIII.

nunciando distingui nequeunt, vel denique externa forma sibi invicem tam proxime accedunt, ut altera alteri, si non accurate litterarum criteria examinantur, substitui possit. Sunt denique litterae superfluae vel deficientes.

§. VIII.

Variis in locis sacri codicis litterae majusculae, quae magnitudine inter alias eminent, expressae sunt. Magna sunt, quae in litterarum eminentia abscondita olim fuisse mysteria dicuntur, tunc temporis sapientissimis viris satis nota, quae vero adeo oblivioni tradita sunt, ut litterae majores hodie nil nisi pristinae sapientiae sint monumenta. Hinc in plurimis editionibus adhuc cernuntur litterae reliquis eminentiores, ab aliis vero editionibus sunt remotae, et litterae unius ejusdemque magnitudinis lineam adimplent. *Bombergus* in editione prima anni 1518. litteras majusculas minusculasque suis locis expressit. *Munsterus* in editione utraque majori, quam ad editionem anni 1488 formavit, ab usu litterarum majuscularum et minuscularum penitus abstinuit. In secunda vero editione variis in locis litteras eminentes cernimus, attamen non tam frequenter, quam in recentioribus editionibus. Septem litteras majusculas tantummodo in legendo observavimus. א. 1 Paral. I, 1. ארם. ר. Deut. VI, 4. אחר. ה. Deut. XXXII, 6. הליהוה. כ. Ps. LXXX, 16. יכנה. ב. Exod. XXXIV, 7. נצר. ע. Deut. VI, 4. שמע. ת. Deut. XVIII, 13. תמים. *Münsteri* editionem primam imitatus est *Nathan Baylay*, Anglus, qui ex editione hebraeo-anglicana litteras majusculas omnes eliminavit.

§. IX.

Litterae minusculae, quae itidem aliquid mysterii continere dicuntur, quamvis, in quonam consistat, omnes fugiat, in multis editionibus sunt obviae, in *Munsteri* majoribus nullae, in minori vero sequentes: ב. Prov. XXX, 15. הב. ג. non tam minusculum, quam circello notatum Job. VII, 5. וגוש. נ. Thren. IV, 14. נעו. *Nun* inversum cernitur Num. X, 35. et XI, 1. *Vav* vero dissectum Num. XXV, 12. in minusculum est transformatum.

§. X.

Permutantur litterae inter sese vario modo. Locum interdum unius vocis litterae ita mutant, ut altera in alterius locum succedat, ut Cohel. IX, 4. יבחר pro יחבר. Modo litterae, quarum ductus sibi sunt haud valde dissimiles, inter sese permutantur; ut ב et כ. ב et נ. ד et ר. ה et ח. ח et ת. ז et ן. ס et ם. ש et ש. Simili modo permutantur litterae, quae in pronunciando aut non audiuntur, aut audita distingui nequeunt, quarum pronunciatio cognata est; ut א et ה. ש et ס. Exempla hujusmodi permutationis suppeditat *J. G. Carpzovius* [c]), et Cl. *J. A. Starckius* [d]), qui tamen ejusmodi permutationes factas esse ex antiquis versionibus colligit, adeoque interpretes non errasse praesupponit. Accedit hisce diversitas quae ex redundantia vel defectu unius litterae originem trahit. Adhaerent vocibus interdum litterae otiosae; ut ה; et י ante suffixum ך; itidem ו ab initio sine punctis praemissum; et י ad calcem vocis את et in secunda persona praeteriti. Desunt vero saepius litterae, quae spatio vacuo subjecto puncto vocali indicantur. Desunt quoque quam frequentissime fulcra

ta

c) l. c. p. 349. d) l. c. p. 22.

τῷ Cholem et Chireck, et י in suffixo pluralium, ין: hinc magna oritur varias inter editiones diversitas. In *Munsterianis* Bibliis ו et י saepe desiderantur, cum in aliis editionibus expressa sunt; et vice versa multas voces plenarie scripsit, quae in aliis defective expressae sunt. Varia hujus generis exempla infra exhibebimus; sed non omnia; nullius enim usus foret, e. g. vocem הוליד, quae in *Munsteri* secunda editione in Catastris genealogicis modo plenarie, modo defective expressa est, toties exscribere, quoties ab *Hooghtiana* editione differt. Referantur denique ad hanc classem diversitates Codicum orientalium et occidentalium, quarum catalogum *Felix Pratensis* primae Bibliorum Rabbinicorum editioni attexuit *e*).

§. XI.

Puncta hic consideranda varii sunt generis. 1. Puncta vocalia, quae in variis codicibus vel voci diversimode adjiciuntur, e. g. loco Schureck Kübbutz et v. v., loco Patach Kametz et v. v., loco Schva simplicis compositum et v. v., loco Chireck Tsere et v. v. quorsum pertinent dissensiones inter *Ben Ascher* et *Ben Naphthali f*), vel litteris in textu subscribuntur, cum quibus non consentiunt, rejectis propriis illorum ad marginem litteris. 2. Puncta diacritica, quorsum Dagesch referimus extraordinarium, quod vel ab initio vocis, vel post vocalem longam, vel litteris, quae alias Dagesch non admittunt, impressum est. 3. Puncta tonica seu accentus, quorum maxima est, si plures inter se conferuntur editiones, diversitas, uti ex appendice ad editionem *Hooghtianam*, et appendice Bibliorum *Clodio-Majanorum*, nec non ex Praefatione Bibliorum *Jablonskianorum* majorum apparet. 4. Puncta extraordinaria, quae quibusdam in locis vocibus seu litteris imponuntur.

§. XII.

Quae quidem diversitates hactenus recensitae, variisque in codicibus obviae haud adcurate ad classem Variantium Lectionum referuntur. Perinde enim est, nec sensum mutat, si vox vel majuscula vel minuscula littera scribatur, Cholem et Chireck plenarie vel defective sit expressum, vel litterae superne sint punctatae vel non punctatae. Quin et litterarum permutatione textus sacer minime deturbatur, dum in margine ex antiquis codicibus vera lectio notatur. Majoris vero ponderis sunt illae varietates, quae sensum aliquo modo mutant. Referuntur huc 1. loca illa, ubi vox aliqua est omissa, quae aliis exemplaribus inserta legitur: 2. loca, ubi voces ejusdem fere significatus permutantur, e. g. ארני et יהוה: 3. loca, ubi eadem quidem vox exstat, sed diversimode punctata, et utraque punctatio verum et genuinum sistit sensum, nec ab analogia linguae hebraicae abhorret. Hujusmodi varietates si numerantur, perpaucae sunt in sacro codice, uti ipsa codicum accurata collatio unumquemque docebit.

§. XIII.

Difficiles vero de origine harum diversitatum est quaestio. Prostant ipsae varietates in codicibus obviae; varii sunt generis, uti exposuimus; sed quo factum sit, ut

e) Conf. *Carpzovius* l. c. p. 357. *Joh. Buxtorfii* anticrit. p. 510.

f) Conf. *Carpzovius* l. c. p. 358. *Buxtorfii* anticrit. p. 512. de antiquitat. punct. p. 262.

ut iſtae in ſacrum textum irrepſerint, ardua et difficilis eſt inter eruditos diſputatio. Spectat illa antiquiſſima et remotiſſima tempora, quae a ſcriptorum codicis ſacri temporibus haud longe ſunt remota; de quibus vero parum certi nobis conſtat, niſi hoc unicum, e tabulis nimirum, quae nobis poſt tanta naufragia ſuperſunt, apparere, quis jam in remotiſſimis temporibus diſſenſus inter codices obſervatus ſit; Hinc diverſitates iſtae non ſunt recentioris aevi, nec Maſoretharum, aut recentiorum Judaeorum inventum; ſed illarum origo ex antiquiſſimis temporibus eſt repetenda. Unde vero derivandae ſint, diverſimode a viris doctis diſputatum eſt.

§. XIV.

Qui Prophetas ipſos ſeu ſcriptores divino Spiritu agitatos diverſitatum auctores eſſe adfirmant, in duplicem abeunt ſententiam. Aliis placet figmentum, Prophetas duplicem lectionem textualem et marginalem jam olim in ipſis autographis notaſſe, litteras majores minoresve exaraſſe, litterasque alias punctis extraordinariis ornaſſe, ut myſteria abſcondita hoc ſcribendi genere indigitentur, utramque hinc lectionem divinam eſſe appellandam. Alii vero, ipſos ſcriptores ſacros adeo genii linguae ſanctae fuiſſe ignaros, ut vitioſe ſcripſerint et ab analogia linguae ſaepius receſſerint, poſterioris vero temporis viri ſapientiores et doctiores correctiones ſeu vitiorum commiſſorum emendationes in marginem collocaſſe, adſerere non erubeſcunt. Quod utrumque tantopere ab omni veri ſpecie abhorret, ut haec figmenta ſcripſiſſe, jam ſit eadem refutaſſe.

§. XV.

Alii quidem textum ſincerum et integrum atque intemeratum e manibus ſcriptorum ſacrorum prodiiſſe, verum ſequentibus temporibus adulteratum et depravatum eſſe ſtatuunt. Malae id tribuunt Judaeorum fidei, qui ſtudio textum ſacrum corruperint, et falſas lectiones textui inſeruerint. Summo ſtudio jam olim *Jacob. Capellus* id egit, ut Judaeos hujus criminis reos faceret. Sed cauſam Judaeorum defendit *Buxtorfius* g). Acceſſit *Capello Guil. Whiſtonus*, qui eandem tubam inflavit, cui reſpondit *J. G. Carpzovius* h). Provocant illi potiſſimum ad LXX Interpretes, quorum verſio ſaepius a textu hebraeo recedit, atque inde concludunt, ſacrum textum eſſe immutatum et corruptum. In eandem nuper abiit ſententiam Cl. *J. A. Starckius* i), qui eadem, quibus olim *Capellus* et *Whiſtonus* uſi ſunt, exempla in medium profert, et verſioni ſeptuagintavirali tantum tribuit, ut Judaeos criminis hujus reos condemnet. Ipſa vero exempla jam ab aliis ita ſunt diſcuſſa, ut mirum ſit, quomodo illa iterum in medium proferri poſſint k). Judaeos in quibusdam locis verbis, quae pro obſcoenis

g) Anticritica part. I. c. VII. p. 129 ſqq.

h) Critica ſacra part. III. p. 787 ſqq.

i) l. cit. p. 8. 9.

k) Exempla, quae Cl. Auctor producit, ut accuſationi tam gravi fidem faciat, ſequentia ſunt 1) Eſai. XIX, 18. חרס transmutatum in הרס. Sed error eſt in ſcribendo et litterarum forma cognatarum permutatio, et vera lectio in margine eſt notata. 2) Amos IX, 11. 12. coll. Act. XV, 16. 17. ubi Judaei mutarint ידרשו in ירשו et אדם in אדום, quem locum produxit *Whiſtonus*, cui reſpondet *Carpzovius* l. c. p 897. et *Wolfius* in Cur. crit. et phil. ad Act. XV. 3) Deut. XXXII, 43. ubi Judaei voculam עם expunxerint, quam Paulus Rom. XV, 10 expreſſerit et ſervarit. 4) Eſai. XLIX, 6. coll. Act. XIII, 47. Utrumque locum vindicat *Surenhuſius*

βιβλῳ

his habuerunt, alia quae ipsis honestiora visa sunt, substituisse lubentes concedimus. Sed dum ipsa verba ad marginem rejiciunt, fraudis eos accusare vix auderem. Et reliquas varietates quod attinet, quid auxilii aut emolumenti sibi Judaei e bis mille circiter locis in scribendo aliquantulum immutatis exspectare potuerunt, dum alia loca intacta et genuina remanserunt, et ipsam correctiorem lectionem in margine collocarunt? Bona fide certe, ut mihi quidem videtur, egerunt Judaeorum Magistri, qui studiose et accurate diversitates et aberrationes annotarunt, et ex aliis codicibus margini veram et genuinam lectionem adscripserunt. Qui vero aliis fumum vendere cupit, ipsam vero fraudis notam margini impingit, vix sibi ipsi consentit.

§. XVI.

Majori itaque jure iis assentiendum est, qui libris sacris idem, quod profanis, accidisse contendunt. Scriptores sacri quidem in autographis textum genuinum et intemeratum expresserunt. Esdras deinde, et qui ipsi auxilio adfuere, librorum sacrorum apographa sub examen vocarunt, et singula pristinae integritati restituerunt. Sed sequente tempore sub scribarum manibus variae in ipsa irrepsere diversitates, dum ipsi scribae aliquid humani passi sunt. Plures sunt inter litteras hebraicas, quae sibi forma maxime sunt similes, quo scriba, ut alteram in alterius locum substitueret, facile induci potuit. Aliae litterae auditu distingui nequeunt. Quodsi quis textum sacrum praelegerit, alter vero scripserit, multoties diversitas oriri potuit, dum scriba stylum sono accommodavit. Plurima enim τȣ Keri et Cethibh exempla, si pronunciantur, ejusdem sunt soni, quamvis diversimode scribantur. Litterae in scribendo facile transponi potuerunt, ut praemittenda littera postponatur; sic et voces distinctae conjungi, et syllabae conjungendae dissecari potuerunt. Scriba denique facillime ex una littera alteram fingere, Jod in Vav, vel ih Daleth transformare, litteram vel vocem bis scribere, vel alio loco litteram vel vocem omittere potuit. Puncta vero vocalia litteris alio tempore et ab alio scriba seu punctatore addita esse satis notum est, et quo illa sunt subtiliora et exiliora, eo facilius fuit et in hisce errorem committere; nec mirum si puncta non ubique cum litteris consentiunt, dum alium agnoscant scriptorem. Haec omnia quidem errores sunt; sed errare humanum est, et hoc a scribis librorum sacrorum penitus alienum fuisse, mihi persvadere haud possum. Verum, ne quae hactenus dicta sunt, absque omni fundamento asserta videantur, ad ipsas provoco codicis sacri diversitates, quarum catalogum secundum ordinem librorum sacrorum contexui. Quas si quis accurate examinabit, maximam illarum partem ex errore in scribendo originem traxisse facile videbit.

§. XVII.

Jam vero de primis diversitatum codicum sacrorum collectoribus nobis dicendum est. Sunt illi qui sub Masoretharum nomine veniunt, inter Judaeos eruditi

βιβλῳ καταλλ. p. 515. et 429. 5) Mich. V, 1. coll. Matth. II, 6. quem tamen locum Evangelista non ex versione graeca mutuo sumsit, sed ipse interpretatur. Locus quidem est vexatissimus, sed vario modo vindicatus. Conf. *Wolfius* in Cur. phil. ad l. Matth. 6) Esai. VII, 14. coll. Matth. I, 23. et 7) Esai. LIII, 8. 9. ubi voces קברו et במותיו transpositae sint. Quae omnia si auctori concederentur, Judaeos summa dementia in minutioribus locis quaedam immutasse, at alia evidentiora oracula intacta reliquisse satis demonstrarent.

et legis periti viri, qui nostro tempore ab aliis laudantur magnique aestimantur, ab aliis vero vituperantur et accusantur. Non in aetatem Masorae nobis jamjam inquirendum est, qui illam nec a Mose, nec ab Esdra derivamus, nec eandem solis Masorethis Tiberiensibus adscribimus, cum integram, quam nunc habemus, Masoram diverso tempore ex collatione plurium Codicum MStorum ortam esse, nobis verosimillimum esse videatur [1]). Etiamsi schedulae masorethicae, quae ad nostra pervenerunt tempora, multis mendis defectibusque laborent, multisque in locis sint lacunosae, id tamen certum est, auctores Masorae ingentem in sese suscepisse laborem, quem summo studio et pene incredibili opera exantlarunt. Numerarunt singula librorum sacrorum commata, singula verba, singulas litteras, ut et puncta et apices, et haud raro quoties eadem in sacro codice occurrant, annotarunt. Errarunt quidem in numerando; sed ex ipso errore commisso, eos singula accurate pensitare, numerare et annotare voluisse sequitur. Superstitiose in quibusdam locis egerunt; sed ipsa illorum superstitio fidei est testis; demonstratur enim illa, eos omne, quodcunque invenerunt, et eo quidem modo uti ipsis oblatum est, annotare sibi proposuisse. Singula glossemata lectorem monent ad minimum de diversitate aliqua variis in codicibus observata. Hinc viri isti herculeo labore, quem subierunt, verae lectioni textus sacri ejusque integritati stabiliendae quam maxime inservierunt, dum omnes et minimas aberrationes studiose litteris consignarunt, et simul plurium codicum lectiones nobiscum communicarunt. Masoretharum itaque annotationes in dijudicandis diversitatibus et eruendis genuinis lectionibus majoris sunt ponderis et pluris faciendae, ac plures incerti aevi et scriptoris codices manuscripti. Suppeditant enim duplicem plerumque lectionem, ex quibus illa, quae cum universalibus grammatices principiis consentit, alteri praeferenda est, quae exceptionem a communi regula requirit.

§. XVIII.

Antiquissima si nunc tempora, in quibus sacer textus tantummodo manuscriptus circumferebatur, et studium Judaeorum amoremque erga Textum sacrum consideramus, non a vero aberrabimus, si ex hisce colligimus, fuisse inter Judaeos, qui jam primis temporibus, et jam ante Christum natum, codices cum codicibus contulerint, et codices non correxerint, sed aberrationes unius in margine alterius notarint. Non ignorabant certe, quam fallax sit manus scribentis, quam facilis sit error in pingendis et exarandis litteris sibi invicem externa forma cognatis. Quid amor erga legem suadebat? Revocarunt itaque codices recentiores ad antiquiores, et ipsos antiquiores inter sese contulerunt, ut aberrationes commissas detegerent et emendarent. Jam vero si alter codex ex auditu vel ex ore praelegentis conscriptus lectionem haud genuinam, alter vero genuinam habebat, aut vice versa: is qui collationem instituit, lectionem alterius codicis margini adscripsit. Hinc illa duplex lectio, textualis nimirum et marginalis. Posteriores scribae suae apographa ex ejusmodi collatis et castigatis codicibus fecerunt, et dum quidquam immutare nefas duxerunt, eundem scribendi modum accurate servarunt; et si in quibusdam errarunt, a correctoribus emendatum est,

1) Conf. de Masora ejusque indole *Buxtorfii* Tiberias, *Wolfii* Biblioth. hebr. Vol. 2. p. 460 sqq. *Carpzovii* crit. sacr. part. I. c. 6. p. 283 sqq. *Leusdeni* philol. hebr. Diss. 22. p. 251. *Hottingeri* thes. philol. lib. I. c. 3. S. 4. p. 396.

est. Quo factum est, ut in diversis codicibus eadem lectio in margine, et eadem in textu compareat. Accesserunt alii, qui vel puncta litteris addiderunt, vel superstitione ducti voces, quas pro obscoenis habuerunt, in honestiores transformarunt, vel ad indicanda quaedam mysteria litteras majusculas, minusculas, suspensas et inversas formarunt, aut litteris puncta extraordinaria addiderunt. Liberamus itaque Masorethas a crimine aliis illudendi, aut perfidia et malitia, qua ducti textum sacrum corrumpere voluerint. Grates potius ipsis referimus, quod nostris temporibus tum veras textus sacri lectiones tum codicum aberrationes conservare voluerint.

§. XIX.

Ex ejusmodi codicibus hebraicis manu scriptis cum aliis collatis natae sunt demum editiones Bibliorum hebraicorum typis exscriptae; quae quidem omnes unum eundemque textum sacrum exhibent, verumtamen non omnes ejusdem sunt generis ac conditionis. Singulas inter sese si comparamus, in duas classes reponi possunt. Ad primam classem referimus Editiones, quas A - Masorethicas appellare nobis liceat, nimirum illas quae a Masoretharum annotatis marginalibus liberae sunt, quae quidem plurimis in locis lectionem alias marginalem in ipso contextu exhibent, verum uti varia exempla et loca commonstrant, e codice masorethico expressae sunt. Editores enim in ipsis typographiae primordiis eo tantum laborarunt, ut codicem sacrum proderent, qui lectionem, quam pro genuina habuerunt, plurimis in locis ostenderet. Hinc *το* Keri in textu quam saepissime expresserunt, servato tamen *το* Kethibh multis in locis. Editiones hujus generis sunt sequentes: 1) Editio omnium prima Anni 1488. (Sect. I. §. IV.). 2) Editio Mosis b. Gerson (ib. §. V.) et si exstat 3) Editio Pisaurensis, (ib. §. VI.) 4) Editio anni 1517. (ib. §. VII.) 5) Editio Sebast. Munsteri hebraeo-latina, anni 1534. (Sect. III. §. II.) et 6) editio secunda hebraeo-latina, anni 1546. (ib.). Quae editiones sibi invicem quam maxime respondent, ut posteriores e prioribus, in subsidium vocatis tamen aliis codicibus, formatae sint.

§. XX.

Ad alteram Classem referimus editiones Masorethicas, seu editiones quae duplicem exhibent lectionem textualem, quae iterum duplicis sunt generis. Primo comparent editiones imperfectiores, quae non ubivis duplicem lectionem ostendunt, sed tantummodo variis in locis vestigia, illas e codice masorethico esse exscriptas, exhibent. Editiones, quae hic in censum veniunt, sunt sequentes: 1) Editio prima ab anno 1482. per partes edita. (Sect. II. §. II.) 2) Editio sine loco et anno. (Sect. I. §. VIII.) 3) Editio Complutensis polyglotta. (Cap. III. §. II.) 4) *Bombergi* Biblia Rabbinica, a *Felice Pratensi* procurata. (Sect. II. §. III.) 5) Ejusdem editio minor anni 1518. (Sect. I. §. IX.) 6) Ejusdem secunda anni 1521. (ib. §. IX.) 7) Dimidia pars editionis tertiae anni 1525. (ibid.) 8) Editio secunda hebraea *Sebastiani Munsteri* anni 1536. (ibid. §. X.) et 9) *Roberti Stephani* editio prior in forma quarta. (ibid. §. XI.) Singulae editiones in textu habent *το* Kethibh, quamvis non ubique in margine Keri expressum sit.

§. XXI.

Secundo loco veniunt editiones Masorethicae perfectiores, quarum prima est Editio Bibliorum Rabbinicorum a *R. ben Chajim* ex officina *Danielis Bombergi* Ve-

netiis Anno 1526. procurata, (Sect. II. §. IV.) quae genuinam Codicum Maforethicorum repraefentat formam. Superiora a *Felice Pratensi* Biblia procurata adeo bilem *Jacobo ben Chajim* moverunt, ut omnem moveret lapidem, meliora ut redderet. Conquifivit itaque undequaque MStos codices, eosque fecundum praecepta Maforethica examinavit, lectionemque marginalem, quantum fieri potuit, textui adfcripfit. Per duo fecula omnes, qui rei facrae operam dederunt, laborem *Jacobi* indefeffum grato animo agnoverunt. Sed hodie id ipfi in crimen vertitur, quod primus textum facrum nugis Maforethicis foedarit. Primus quidem eft, fi de integro codice hebraeo fermo eft; verum, quod Pentateuchum attinet, veftigia legit editoris Pentateuchi Ulyffiponenfis. (Sect. II. §. XXIII. n. 22.) Hic enim omnium primo Pentateuchum fecundum praecepta Maforethica edidit. Ecquid vero a *Jacobo* perpetratum eft, quod ipfi in vitium vertendum fit? Diverfitates codicum a multis feculis collectas et annotatas e codicibus manufcriptis typo evulgavit; et quod *Felix Pratenfis* inchoarat, emendavit, et ad majorem perfectionem perduxit, quam ob caufam magis laudandus, quam vituperandus eft.

§. XXII.

Pofteriores quidem editiones ad hanc primam formatae funt; verum non omnes eam preffo pede fequuntur. Datur enim inter editiones nexus aliquis feu cognatio aliqua, quam ut hic quodammodo delineemus, non abs re fore judicamus. I. Accurate priorem editionem repraefentant Biblia Rabbinica *Bombergi* tertia, (Sect. II. §. V.) Biblia Rabbinica *de Gara*, (ib. §. VI.) et Biblia Rabbinica *Bragadini*, (ib. §. VII.) Biblia minora *Bombergi* 1528. et feq. (Sect. I. §. IX.) et *Rob. Stephani* minora. (ib. §. XI.) II. Proxime ad praecedentes accedunt editiones *Juftiniani*, (Sect. I. §. XII.) *de Gara* (ib. §. XIII.) et Bragadinorum, (ib. §. XIX.) nec non *Chriftophori Plantini* prima. (ib. §. XV.) III. Ad *Juftiniani* editionem formatae funt editiones Genevenfes. (ib. §. XX.) IV. Ad Plantinianam primam vero editiones Francofurtanae *Hartmannorum* (ib. §. XIV.) et Wittebergenfis Kratonis. (ib. §. XVI.) V. Plantiniana editio in Bibliis Polyglottis Antwerpienfibus (Cap. III. §. III.) ab *Aria Montano* variis in locis emendata et ad codices MStos recognita, plurium editionum norma eft. Sequuntur illam non folum Editiones Polyglottae omnes, fed et minores editiones Plantinianae hebraeo-latinae, (Sect. III. §. III.) Hifpanica hebraeo-latina, (ibid. §. IV.) *Raphelengii*, (ib. §. V.) Genevenfes hebraeo-latinae, (ib. §. VI.) Francofurtana (ib. §. VIII.) et Viennenfis (ib. §. X.) VI. *Hutteri* Biblia funt plane fingularia, (Sect. I. §. XVII.) ad quae tamen proxime accedit Editio *Niffelii*. (ib. §. XXIV.) VII. *Waldkirchii* editionem procuravit *Buxtorfius*, (ib. §. XVIII.) cujus lectiones fingulares accurate fervavit in fua editione *Janfonius* (ib. §. XXII.) et quae in minori Bafileenfi editione inchoata erant, ad finem perducta funt in Bibliis Rabbinicis Buxtorfianis (Sect. II. §. VIII.) et Amftelodamenfibus *Mofis Francofurtenfis* (ib. §. IX.). VIII. Duplex editio a *Menaffe ben Ifrael* praelo adaptata iterum fingularis eft, et quamvis fatis fit accurata, neminem tamen invenit, qui fuam ad hanc formarit editionem. IX. *Athiae* vero editiones (Sect. I. §. XXIII.) magni aeftimatae funt; hinc plures ad easdem, inprimis ad pofteriorem, recentiores adaptarunt editiones, nimirum *Clodius*, *Majus* et *Bürcklinus*, (Sect. I. §. XXV.) *Jablonskius*, (ib. §. XXVI.) *Hooghtius* (ib. §. XXVIII.) et *Opitius* (ib. §. XXIX.). X. Jablonskianam editio-

editionem sub examen vocavit in edendo opere Halensi *Michaelis* (ib. §. XXX.). XI. Ad Hooghtianam vero editionem editiones *Proopsii* (§. XXXI.) et *Simonis* (§. XXXIV.) formatae sunt. XII. Ex *Opitii* editione expressae sunt editiones Zullichovienses. (Sect. I. §. XXXIII. Sect. III. §. IX. et XLII.) XIII. Editiones Reineccii sunt vulgares, et minores consentiunt cum Opere Polyglotto, quod omnium primo praelo adaptatum est, sed post illas minores demum in vulgus exiit. XIV. Toresii denique editio (§. XXVII.) ad singulares est referenda, quia textum ita sistit, uti in codicibus MStis scribi solet.

§. XXIII.

Quo vero interna variarum editionum cognatio et consensus non minus quam dissensus eo facilius cognosci et dijudicari possit, hic in compendio collationem plurium editionum exhibemus. Selegimus Librum Josuae, cujus variantes seu diversitates hic speciminis loco subjungimus. Prima columna sistit lectiones e Codice *Mosis b. Gerson*, seu ex editione Brixiensi anni 1494. Desumsimus illas ex eleganti Tractatu Cl. *Schultzii* Berolinensis, de quo deinde plura. Non omnes recenset ille tractatus lectiones hujus editionis singulares, longe plures earum esse nos per litteras docuit Cl. *De Rossi* Parmensis, cujus inter manus jam de variis Lectionibus Codicis sacri hebraei versatur Tractatus; quem critices sacrae fautores avide exspectant, siquidem Cl. Auctor praestantissimis subsidiis, tam MStis codicibus quam typis expressis vetustissimis editionibus, est instructus. Apposuimus secundo loco lectiones ex editione *Everhardi van der Hooght*, tum quia inter editiones praestantissimas eminet, tum quia Cl. *Kennicottius* ad eandem singulas variantes lectiones revocavit. Tertia, quarta et quinta Columna sistit lectiones trium editionum antiquissimarum, Prophetarum Anni 1486. Bibliorum Anni 1488. et Bibliorum antiquorum sine die et consule evulgatorum; quas benevole nobiscum Cl. *De Rossi* communicavit. Reliquae editiones sequenti ordine, ut antiquiores praecedant, se invicem suscipiunt: 6) Polyglotta Complutensia. 7) Bombergi Biblia Rabbinica A. 1518. fol. 8) Bombergi minor ejusdem anni 1518. 9) Ejusdem Biblia A. 1521. 10) Ejusdem anni 1525. 11) Ejusdem anni 1544. 12) Biblia *Sebast. Münsteri* hebraeo-latina anni 1534. 13) Ejusdem Biblia hebraea anni 1536. 14) Ejusdem Biblia hebraeo-latina anni 1546. 15) *Roberti Stephani* Biblia hebraica in forma quarta. 16) Ejusdem Biblia in forma minori. 17) Polyglotta Biblia Commeliana s. Sanct-Andreana. 18) Polyglotta Antwerpiensia. 19) Biblia Hebraeo-Latina Plantini, seu Ariae Montani, A. 1571. Fol. 20) Biblia hebraea Eliae Hutteri. 21) B. H. Hartmannorum A. 1595. 22) B. Hebraeo-latina Genevensia A. 1609. 23) B. hebraeo-latina Genevensia A. 1618. 24) B. hebraica Genevensia, A. 1618. in forma quarta. 25) B. hebraeo-Rabbinica Bragadini, Venetiis 1617. 26) B. hebraeo-Rabbinica Buxtorffii, A. 1619. fol. 27) B. H. Menasse b. Israel, A. 1635. 28) B. H. Jansonii, A. 1639. 29) B. H. Nisselii. 30) B. H. Jacobi Lombroso. 31) B. H. Jablonskii majora. 32) B. H. Opitii, et 33) B. H. J. H. Michaelis, A. 1720. Singulae columnae si inter sese conferuntur, consensus et dissensus editionum facile dijudicari potest.

§. XXIV.

Reliquum est, ut de Catalogo diversitatum, aut, si mavis, Variantium lectionum, quem hic subjungimus, nonnulla dicamus. Non defuerunt orbi erudito

et

et criticès facrae ftudiofis, qui codicum hebraicorum diverfitates annotarunt, quorum Catalogum exhibet *Wolffius* m). Non ignoratum eft, quid fibi velit Keri et Kethib, et in quo una five in litteris, five in punctis ab altera recedat editio. Sed non tantus orbem eruditum unquam de variantibus lectionibus percrebuit rumor, quam poftquam Cl. *Kennicottius* multum aeris et temporis in eo confumfit, ut fcribarum aberrationes omnes et fingulas una cum veris variantibus in unum cumularet opus, textumque facrum recenfione diverfitatum in fcribendis litteris oneraret. Nefcio quot fint varietatum millia, quae in textu facro detecta dicuntur. Quid inde, qui harum rerum non omni ex parte funt gnari, qui unam tantummodo aut alteram manibus tractant editionem, nec quid ipfae fint tantopere celebratae variantes lectiones fciunt, quid, inquam, de Textu facro judicabunt? Quid de certitudine et integritate textus fentient, qui tot variantium lectionum millibus deformatus fit? Accedunt viri eruditi, qui non folum in codicibus obvias examinant varietates, fed de novo alias vel ex ingenio et hariolatione vel e verfionibus antiquis fingunt, et quoties interpretes inprimis graecos aliter legiffe inveniunt, textui facro vim inferunt, et antiquitus aliter lectum fuiffe ftatuunt, perinde ac fi interpres nunquam errare potuiffet aut revera non erraffet. Ut itaque unicuique appareat, quales fint illae, quae in codice facro deprehenduntur variantes lectiones, catalogum illarum hic fubjicere voluimus. Potuiffemus quidem lectorem ad appendicem Bibliorum Polyglottorum Anglicanorum, vel ad Cl. *Kennicottii* Biblia hebraica ablegare; fed ab utroque opere multo aere redimendo plurimi lectores prohibentur. Secundum ordinem librorum facrorum itaque catalogum variantium lectionum, feu potius diverfitatum et fcribarum aberrationum confcripfimus, et quae inter crebras facri codicis lectiones circa litteras et puncta vocalia obfervatae funt varietates annotavimus, omnes vero et fingulas hic adfcripfiffe, nobis non fumimus. Sunt fortaffis nonnullae, quae fefe oculis noftris fubduxerunt: funt et nonnullae, quae in aliis codicibus inveniuntur, quam quos confuluimus: quin et in Chaldaicis facri Codicis Sectionibus, varietates, quae faepius occurrunt, femel aut bis tantummodo in uno eodemque capite notavimus. Plurimas interim diverfitates nos annotaffe credimus. Diftinximus fupra §. XIX. et XX. editiones codicis facri in A-Maforethicas et Maforethicas, et pofteriores vel imperfectiores vel perfectiores effe diximus. Habent itaque hic lectores varietates codicis A-Maforethici, nimirum editionis Brixienfis *Mofis ben Gerfon* Anni 1494. Defumfimus illas ex eleganti tractatu Cl. *B. W. D. Schultzii* n), qui eum in finem confcriptus eft, ut fingularia hujus editionis recenferet. Cum vero Cl. Auctor ex ingenti diverfitatum numero tantummodo felectum aliquem cum orbe erudito communicavit; adjunximus alteram editionem A-Maforethicam, nimirum *Sebaftiani Münfteri* primam hebraeo-latinam, ut et alteram hebraeo-latinam, quae priorem non adcurate repraefentat, fed variis in locis ad Codicem alium emendata feu revocata videtur. Editiones hafce antiquiores in publicum producere non dubitamus, cum fere ab omnibus neglectae fint. Objicitur quidem, editiones a Chriftiano editore effe procuratas; fed idem et aliis editionibus, *Roberti Stephani*, *Hutteri* aliisque objici potuiffet. Repraefentant praeterea editionem primam Codicis facri anni 1488. in cujus itaque locum utramque fubftituimus.

Jun-

m) Biblioth. hebr. Vol. 2. p. 544.

n) *Vollftändigere Kritick über die gewöhnlichen Ausgaben der Hebräifchen Bibeln.* Berolini 1766. 8.

Jungimus hisce editiones Masorethicas, et quidem e perfectioribus editionem *Hooghtil*: et ex imperfectioribus *Münsteri* secundam, anni 1536. in forma quarta. Habet illa variantium lectionum appendicem; quem qui conscripserit, nos quidem fugit, eum vero Judaeum fuisse e variis locis concludi potest, e. g. Jerem. XXI, 13. provocat ad Jonathanem Paraphrasten Chaldaicum, et ad Ps. XXII. Nazaraeos legere כרו observatur. Nemo vero, quantum nobis scire licuit, ad hanc editionem in dijudicandis variantibus lectionibus excepto *Buxtorfio* *) unquam provocavit. Appendix vero plurimas continet veras Lectiones Variantes, quapropter singula suo loco apposuimus. Ex integro vero varietatum catalogo facile patebit, 1) maximam varietatum partem ad aberrationes scribarum, minimam vero ad veras lectiones variantes esse referendam; 2) varietates, quas Cl. *Kennicottius* ex editione anni 1488 prima vice evulgasse credit, jam per duo secula in editionibus Munsterianis publice expositas fuisse; 3) ex ingenti variationum numero nihil contra textus sacri integritatem concludi posse; scribarum enim aberrationes non tanti esse valoris, ut textus masorethicus depravatus, corruptus et deformatus appellandus sit, certum est. Lectoribus vero, qui nec antiquissimarum editionum, nec operis Kennicottiani compotes fieri possunt, non ingratum, dum hic in compendio codicis sacri lectionum varietates exponimus, fore judicamus. Utrum vero rei sacrae magis conducat, lectiones masorethicas a communi regula recedentes penitus eliminare, et quasi novum Textum formare, saltem novo modo Textum sacrum scribere, an vero melius sit, Codices Masorethicos lectionesque ex aberratione scribae ortas et in margine correctas et emendatas accurate servare, definire nolumus, etiamsi, si nostrum esset definire, posterius priori praeferendum esse statueremus.

*) In Anticrit. part. 2. c. 6. p. 515.

I.
SPECIMEN COLLATIONIS PLVRIVM
EDITIONVM CODICIS HEBRAEI.

Josuae	B. H. Gersoni 1494. 8.	Hooghtii.	Prophet. 1486.	Bibl. H. 1488.	B. H. s. a.
Cap. III, 16.	מארם	בארם	G.	G.	H.
IV, 6.	את אבותם	deest	G.	G.	H.
V, 1.	עברם	עברנו	עבר	G.	H.
VI, 7.	ויאמר	ויאמרו	G.	G.	H.
8.	לפני ארון יהוה	ארון deest	G.	G.	G.
9.	תקעי	תקעו	G.	G.	H.
13.	הלוך	הולך	G.	הלך	G.
VII, 9.	תעשה	תעשה	f. p.	G.	G.
IX, 7.	ויאמר איש	ויאמרו איש	H.	G.	H.
7.	אברת	אברות	G.	G.	H.
X, 8.	בידך	בידיך	G.	G.	G.
XII, 20.	שמרון deest	שמרון	H.	H.	G.
XV, 47.	והים הגדול הגבול	הגבול וגבול	הגדול וגבול	הגדול וגבול	G.
53.	ינום	ינים	G.	G.	H.
63.	יכלו	יוכלו	G.	G.	H.
XIX, 27.	יפתחאל	יפתח-אל	H.	G.	G.
29.	והיה	ויהיו	G.	G.	H.
XX, 8.	גולן	גלון	G.	G.	H.
XXI, 10.	ראשנה	ראישנה	G.	ראשונה	H.
36. 37.	adsunt	desunt	G.	G.	G.
36.	יַהְצָה				
37.	ואת init. v.				
37.	אתמֵפעת				
XXII, 7.	בעבר	מעבר	H.	H.	G.
XXIV, 3.	וארבה	וארב	G.	G.	G.
15.	בְעבר	בְעבר	f. p.	G.	G.

B. Complut.	B. Bomb. 1518. F.	Bomberg. 1518. 4.	Bomberg. 1521. 4.	Bomberg. 1525. 4.	Bomberg. 1544. 4.	Munsteri 1534. F.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	G.
H.	G.	G.	G.	H.	H.	G.
G.	H.	H.	H.	H.	H.	G.
G.	G.	G.	G.	H.	H.	G.
H.	G.	G.	G.	H.	H.	G.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	G.
G.	H.	H.	H.	H.	G.	הלך
G.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	G.
H.	G.	G.	G.	H.	H.	G.
G.	G.	G.	G.	H.	H.	G.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
G.	H.	H.	H.	H.	H.	1488. הגבול ק'
G.	H.	H.	G.	G.	G.	G.
G.	G.	G.	G.	H.	H.	G.
G.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	והיו
G.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
ראישונה	H.	H.	G.	H.	H.	G.
G.	G.	G.	G.	G.	G.	G.
הוֹצַה	יְהָצָה	יְהַצָה	יְהָצָה	Bomberg. 1521.	Bomberg. 1521.	Bomberg. 1521.
את	Complut.	Compl.	Compl.	Compl.	G.	Compl.
G.	ואה מַים'	Compl.	Compl.	Compl.	G.	Compl.
G.	H.	H.	H.	H.	H.	H. ק' G.
G.	H.	H.	H.	H.	H.	G.
G.	G.	G.	G.	H.	H.	G.

Josuae

Josuae	B. H. Gersoni 1494. 8.	Hooghtii.	Munsteri 1536. 4.	Munsteri 1545. F.	Stephani 4.
Cap. III, 16.	מארם	בארם	H. ק' G.	G.	H.
IV, 6.	את אבותם	deest	G.	G.	G.
V, 1.	עברם	עברנו	H. App.) G.	G.	H.
VI, 7.	ויאמר	ויאמרו	G.	G.	H.
8.	לפני ארון יהוה	deest ארון	G.	G.	H.
9.	תקעי	תקעו	H.	G.	H.
13.	הלוך	הולך	H. App.) G.	הלך	H.
VII, 9.	תעשה	תעשה	H.	H.	H.
IX, 7.	ויאמר איש	ויאמרו איש	H. ק') G.	G.	H.
7.	אכרת	אכרות	H.	G.	H.
X, 8.	בירך	בידך	G.	G.	H.
XII, 20.	deest שמרון	שמרון	H.	H.	H.
XV, 47.	והים הגדול הגבול	הגבול וגבול	H. הגדול ק'	ut Munst. 1534.	H.
53.	ינום	ינים	G.	G.	G.
63.	יכלו	יוכלו	G.	G.	H.
XIX, 27.	יפתחאל	יפתח־אל	H.	H.	H.
29.	והית	ויהיו	H. ק') Munst. 1.	Münst. 1.	H.
XX, 8.	גולן	גלן	H.	H.	H.
XXI, 10.	ראשנה	ראישנה	G.	G.	H.
36. 37.	adsunt	desunt	G.	G.	G.
36.	יַהְצָה		Bomberg. 1518. 4.	Bomberg. 1521.	Bomberg. 1518. 4.
37.	init. v. ואת		Compl.	Compl.	Compl.
37.	אתמפעת		Compl.	Compl.	Compl.
XXII, 7.	בעבר	מעבר	G.	H.	G.
XXIV, 3.	וארכה	וארב	H.	G.	H.
15.	בְעבר	בֵעבר	G.	G.	G.

Stephani 12.	Polygl. Commelin.	Polygl. Antwerp.	Plantini 1571. F.	Hutteri F.	Hartmanni 1595.	Genev. 1609. F.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
G.	G.	H.	H.	G.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	G.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	תקעו
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	G.	H.	H.	G.	G.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	G.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
G.	G.	G.	G.	G.	H.	G.
H.	H.	H.	H.	G.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	G.	H.	H.
G.	G.	G.	G.	G.	G.	G.
Praecedens.	Bomberg. 1518. 4.	Bomberg. 1518. 4.	Bomberg. 1518. 4.	Bomberg. 1521.	Bomberg. 1518. 4.	Bomb. 1518. 4.
Compl.	Compl.	Compl.	Compl.	Compl.	Compl.	Compl.
Compl.	Compl.	Compl.	Compl.	Compl.	Compl.	Compl.
G.	G.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
G.	G.	H.	H.	G.	H.	H.

Iosuae

Joſuae	B. H. Gerſoni 1494. 8.	Hooghtii.	Genevenſ. 1618. F.	Genevenſ. 1618. 4.	Bragadin. 1617. F.
Cap. III, 16.	מאדם	באדם	H.	H.	H.
IV, 6.	את אבותם	deeſt	H.	H.	H.
V, 1.	עברם	עברנו	H.	H.	H.
VI, 7.	ויאמר	ויאמרו	H.	H.	H.
8.	לפני ארון יהוה	ארון deeſt	H.	H.	H.
9.	תקעי	תקעו	H.	H.	H.
13.	הלוך	הולך	H.	H.	H.
VII, 9.	תעשה	תעשה	H.	H.	H.
IX, 7.	ויאמר איש	ויאמרו איש	H.	H.	H.
7.	אכרת	אכרות	H.	H.	H.
X, 8.	בירך	בידיך	H.	H.	H.
XII, 20.	שמרון deeſt	שמרון	H.	H.	H.
XV, 47.	והים הגדול הגבול	הגבול וגבול	H.	H.	H.
53.	ינום	ינים	G.	G.	G.
63.	יכלו	יוכלו	H.	H.	H.
XIX, 27.	יפתחאל	יפתח־אל	H.	H.	H.
29.	והית	ויהיו	H.	H.	H.
XX, 8.	גולן	גלן	H.	H.	H.
XXI, 10.	ראשנה	ראישנה	H.	H.	H.
36. 37.	adſunt	deſunt	G.	G.	H.
36.	יַהְצָה		Bomberg. 1521.	Bomberg. 1521.	
37.	init. v. ואת		Compl.	Compl.	
37.	אתמֻפעת		מֻופעת	Compl.	
XXII, 7.	בעבר	מעבר	H.	H.	H.
XXIV, 3.	וארבה	וארב	H.	H.	H.
15.	בְעבר	בֵעבר	H.	H.	H.

Buxtorfii 1619. F.	Menasse 1635.	Jansonii 1639.	Nisselii.	Lombroso.	Jablonskii	Opitii.	Michael.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	G.	G.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	G.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	G.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	היבול, גדול ק	H.	H.	H.	H.	H.
G.	G.	G.	H.	H.	G.	H.	G.
H.	H.	H.	G.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	גולן	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	G.	G.	G.	G.	H.	H.	G.
	Bomberg. 1521.	Bomberg. 1521.	Bomberg. 1521.	Bomberg. 1521.			Bomberg. 1518.
	Compl.	Compl.	Compl.	Compl.			Compl.
	Compl.	Compl.	Compl.	Compl.			Bomb. 1518.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.	H.
H.	G.	H.	G.	H.	H.	H.	H.

II.

II.

LECTIONVM DIVERSITATES
EX
EDITIONIBVS A-MASORETHICIS ET MASORETHICIS COLLECTAE.

Genes.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
I, 15.		למאורת	למארת	M. 1.	M. 1.
II, 4.		תולדות	תולדת	H.	M. 1.
12.	וְזָהָב	וְזָהָב	H.	וְזָהָב	H.
25.		ערומים	ערומים	H.	M. 1.
III, 12.	היא	הוא	H.	H.	H.
17.		תאכֲלנה	תאכְלנה	H.	M. 1.
IV, 4.		מבכרות	H.	מבכרת	H.
17.		מנשוא	מנשא	M. 1.	M. 1.
23.		הוא	היא	M. 1.	M. 1.
VIII, 12.	וַיָּחֶל	וַיִּיָּחֶל	G.	G.	G.
17.		הוצא	H.	H. (ק.) היצא	היצא
IX, 14.	בְּעַנְנִי	בְּעַנְנִי	בְּעַנְנִי	H.	M. 1.
29.	ויהיו	ויהי	G.	G.	G.
X, 19.		תצבים	H.	H. Append. וצבוים וצביים	H.
XI, 29.		שָׂרַי	H.	שָׂרַי	H.
XII, 18. 19.	היא	הוא	H.	H.	H.
XIV, 5.		כדרלעמר	כדר־לעמר	M. 1.	M. 1.
8.		צביים	H.	H.	H.
XVII, 17.	הלבֵן	הלבֶן	H.	H.	H.
XIX, 2.	הִנֵּה	הִנֶּה	G.	G.	G.
	לא	לא	G.	G.	G.
14.	צאו	צאו	G.	G.	G.
XX, 6.		מחטו	מחטוא	M. 1.	M. 1.

XXII,

Genef.	B. H. Gerfon.	Hooght.	Munft. 1.	Munft. 2.	Munft. 3.
XXII, 13.		בסבך	בסבך	H.	M. 1.
XXIV, 14. 16.		הנער	H. הנערה ק'	H.	M. 1.
28. 58. 67.		הנער	H. fine ק'.	H.	H.
21.	משתאה	משתאה	H.	H.	H.
33.	ויישם	ויישם	ויישם	ויישם	M. 1.
				App. ויושם	
XXV, 15.		חדר	H.	H.	H.
23.		גיים	גוים	H.	גים
32.		זה	זה	M. 1.	M. 1.
XXVI, 25.		ויט	H.	H.	H.
29.	תעשה	G.	G.	G.	G.
XXVII, 3.	ציר	צידה	H.	H.	H.
26.	ושקה	ושקה	H.	H.	H.
29.		וישתחו	H.	וישתחוו	H.
XXX, 2.	בגד	G.	G.	G.	G.
XXXIII, 4.		צוארו	צואריו	M. 1.	M. 1.
XXXIV, 3.		הנערי	הנער	M. 1.	M. 1.
3. 12.		הנער	H.	H.	H.
XXXV, 5. 14.	יעיש	יעיש	יעוש	H.	M. 1.
15.	תימן	תומן	G.	G.	G.
XXXIX, 17.	לצחק	לצחק	H.	H.	H.
20.		אסורי	אסירי	H.	M. 1.
22.		האסורם	H. האסירים (ק'	H.	H.
XL, 13.		והשיבך	H. והשיבך (ק'	H.	M. 1.
XLI, 18.		עלת	עלות	H.	M. 1.
XLIII, 26.	ויביאו	ויביאו	G.	G.	G.
XLVI, 11.		קהת	קהת	H.	M. 1.
XLVIII, 20.		ויברכם	ויברכם	M. 1.	M. 1.
		לאמור	לאמר	M. 1.	M. 1.
XLIX, 10.	יקהת	יקהת	H.	H.	H.
11.	סותה	G.	G.	G.	G.
27.	עד	עד	H.	H.	H.
L, 26.	ויישם	G.	G.	G.	G.

Exod.	B. H. Gerſon.	Hooght.	Munſt. 1.	Munſt. 2.	Munſt. 3.
IV, 2.		מזה	H.	H.	H.
XII, 31.	צאו	צאו	G.	G.	G.
XIII, 11.	יְבִיאֲךָ	יְבִיאֲךָ	יְבִיאךָ	M. 1.	M. 1.
13.		חמר	חמור	M. 1.	M. 1.
XV, 10.		בַעופרת	כַעופרת	H.	M. 1.
XVI, 2.		וילינו	וליכו	H. App. וילונו	M. 1.
7.		תלונו	H.	H. App. תלינו	H.
13.		השלו	H.	H.	H.
XXII, 4.		בעירה	H.	H.	H.
26.	כסותת	G.	G.	G.	G.
XXV, 31.	תֵעשה	תֵיעשה	G.	G.	G.
XXVII, 11.		ועבדו	H.	H.	H.
XXVIII, 23.		שרשת	H. (ק׳ רות	H.	M. 1.
28.		מטבעתו	H.	H.	H.
XXXII, 6.	לְצַחֵק	G.	G.	לְצַחֵק	G.
17.		ברעת	H.	H.	H.
19.		מידו	מירו	H.	M. 1.
XXXV, 11.		בריחו	H.	H.	H.
XXXVII, 8.		קצוותו	H.	H.	H.
XXXIX, 4.		קצוותו	H.	H.	קצותיו
13.		וישפה	וישפה	M. 1.	M. 1.
31.		מטבעתו	מטבעתיו	M. 1.	M. 1.
33.		בריחו	H.	H.	H.
Levit. IX, 22.		ידו	ידו	H.	M. 1.
XI, 21.		לא	H.	H. App.) לו	H.
XVI, 21.		ידו	H.	H.	H.
XVIII, 7.	תגלת	תגלה	H.	H.	H.
22.		ואת	H.	H.	H.
23.		הוא	הִוא	M. 1.	M. 1.
XXI, 5.	יקרחה	G.	G.	G App. יקרחו	G.

Levit.	B. H. Gersoh.	Hoght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XXIII, 13.	ונסכה	G.	G.	G.	G.
17.	תביאו	תביאו	G.	G.	G.
XXV, 30.	לא	G.	G.	G.	G.
XXVI, 34.		הָשמה	H.	הָשמה	H.
42.		יעקוב	יעקב	H.	M. 1.
Num.					
I, 16.	קְריאי	קריאי	קרואי	H. App. קרואי	M. 1.
III, 51.		הפדָים	H.	H.	H.
VII, 36. X, 19.		צורישדי	צורי שדי	M. 1.	M. 1.
VII, 66. X, 25.		עמישדי	עמי שדי	M. 1.	M. 1.
X, 36.	בנחח	G.	G.	G.	G.
XI, 11.		מצתי	H.	H.	H.
32.		השלָו	H.	H.	השלַו
XII, 3.		עָנו	H.	H.	H.
XIV, 36.		ויִלונו	H.	H. App. ויִלינו	H.
XV, 24.		לחטת	לחטאת	M. 1.	M. 1.
XVI, 11.		תִלונו	H.	H.	H.
XVII, 25.		תלוּנתם	תלוּנתם	M. 1.	M. 1.
XXI, 32.		ויִורש	ויּורש	H. App. ויּורש	M. 1.
XXVI, 9.		קְרואי	קְריאי	H. App. קריאי	M. 1.
XXIX, 33.		ונסכהם	ונסכיהם	M. 1.	M. 1.
XXXII, 7.		תְנואון	H.	H.	H.
17.		חשים	H.	חשים	H.
XXXIV, 4.	והיָת	G.	G.	G.	G.
Deuteron.					
I, 11.	אבותיכם	אבותכם	G.	G.	G.
II, 24.	סעו	סעו	G.	G.	G.
33.	בנו	G.	G.	G.	G.

Deuteron.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
III, 11.		הלה	H.	H.	הלא
V, 10.	מצותו	G.	מצותי	G.	M. 1.
VII, 9.	מצותו	G.	G.	G.	G.
13.		ויצהרך	ויצהרך	M. 1.	M. 1.
VIII, 2.	מצותו	G.	G.	G.	G.
XIII, 12.		ויראון	H.	H. App. וייראון	H.
XXI, 7.	שפכה	G.	G.	G. App. שפכו	H.
XXII, 15. 16. 20. 21. 23. 24	הנער	G.	G.	G. App. הנערה	G.
XXVII, 10.		מצותו	מצותיו	H.	M. 1.
XXVIII, 27.	ובעפלים	G.	G.	G. App. ובטחורין	G.
30.		ישגלנה	H.	H.	H.
57.		היוצת	H.	H.	H.
XXIX, 22.	וצביים	G.	וצביים	M. 1.	M. 1.
XXX, 4.	בקצה	בקצה	H.	H.	H.
XXXII, 13.		במותי	H.	H.	H.
XXXIII, 9.	בנו	G.	G.	G.	G.
Josuae I, 15.		לכם	H.	H. App. להם	H.
II, 13.		אחותי	H.	H. App. אחיותי	H.
III, 4.		וכינו	H.	H.	H.
IV, 18.		בעלות	H.	H.	H.
V, 5.		מלים	מלים	H.	M. 1.
15.		רגלך	H.	H.	H.
VI, 3.		ששת	H.	H. App. שבעת	H.
5.		בשמעכם	H.	H.	H.
15.		בעלות	H.	H.	H.
VII, 21.		ואראה	H.	H.	H.

Josuae	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
VIII, 2.		ארב	ארב	M. 1.	M. 1.
11.		בינו	H.	H.	H.
12.		לְעִיר	לְעִיר	M. 1.	M. 1.
16.		בָּעִיר	בָּעִיר	H. App. בָּעִי	M. 1.
22.		להם	H.	H. App.) לו	H.
XI, 16.		ושפלתה	H.	H.	H.
XIV, 2.		לתשעת	לתת לתש'	M. 1.	M. 1.
XV, 4.		והיה	H.	H.	H.
6.		כהן	H.	H. App. בחן	H.
56.		ויקרעם	H.	H. App. ויקנעם	H.
XVI, 3.		תצאתו	H.	H.	H.
XVIII, 12. 14. 19.		והיה	H.	H.	H.
19.		תוצאותיו	תוצאות	M. 1.	M. 1.
XIX, 6.		ושרוחן	ושרוחן	M. 1. App. ושריחן	M. 1.
22.		ושחצומה	H.	ושחצומה	ושחצימה
XXI, 5.		קְחַת	H.	H. App. קְחַת	H.
XXII, 34.			ער in marg.	H.	M. 1.
XXIV, 8.		ואביאה	H.	H.	H.
Judic. I, 27.	ישבי	ישב	G.	H.'ק) יושבי	G.
III, 16.		שני פיות	H.	H. App. שתי	H.
IV, 11.	בְּצַעֲנַנִּים	בְּצַעֲנִּים	בְּצַעֲנִים	M. App.) G.	M. 1.
19.	צמאתי	צמתי	H.	H.	H.
VI, 5.	ובאו	יבאו	יָבֹאוּ	M. 1. App. G.	M. 1.
26.		הזה במער'	H. in marg. אשר	H. App. אשר	הזה אשר

Judic.	B. H. Gerſon.	Hooght.	Munſt. 1.	Munſt. 2.	Munſt. 3.
VII, 13.	צְלִיל	צְלִיל	H.	H.	H.
21.	וְכְּסוּ	וִינִיסוּ	וִינוּסוּ	H.	M. 1.
VIII, 2.		מִבְצִיר	מִבְּצִיר	M. 1.	M. 1.
IX, 8.		מְלוּכָה	מלכה	H.	M. 1.
12.		מלוכי	מלכי	M. 1.	M. 1.
53.	וַתָּרָץ	ותרץ	G.	G.	G.
XI, 37.		וְרֵעִיתִי	וריעתי	M. 1.	M. 1.
XII, 3.	ואשימה	וְאִישְׁמָה	G.	G.	G.
XIII, 9.	וַירא	ויבא	H.	H.	H.
17.		דבריך	H.	H.	H.
18.	פליא	פִּלְאִי	פִּלְאִי	M. 1.	M. 1.
XVI, 18.	לִי	לָה	H. marg.) לִי	H. (ק' לִי	M. 1.
21.		ויאסרוהו	וַיַּאסְרֻהוּ	M. 1.	M. 1.
	האסורים	האסירים	הָאֲסִירִים	H.	M. 1.
25.	כִּי־טוֹב	כיטוב	G.	G. App. כְּטוֹב	M. 1.
	הָאֲסִירִים	האסירים	H.	H. App. האסורים	H.
26.	והמישני	והימשני	H.	H. App.) G.	H.
XVII, 2.	ואת	ואתי	G.	H.	G.
XVIII, 9.		קומה	H. (ק' קומו	H. App. קומו	M. 1.
21.	הכבורה	הכבודת	G.	G.	G.
23.	וַיִּסַּבּוּ	וַיִּסַּבּוּ	G.	H.	G.
29.	יוּלַּד	יוּלַּד	H.	H.	H.
XIX, 3.	לְהַשִּׁיבָהּ	להשיבו	H.	H.	G.
21.		ויבול	H.	H.	H.
24.	לָהֶן	להם	H.	H.	H.
25.	ויוצא	ויוצא	H.	וַיֵּצֵא	H.
		בעלית	H.	H.	H.
27.		דלתות	H. (ק' את דלת	H. App.) את	M. 1.
XX, 13.	deeſt בְּנֵי	°	H. (ק' בני	H. (ק' בני	בְּנֵ

Judic.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
16.	ומכל	מכל	H.	H.	H.
31.		וַיְחַלּוּ	וַיְחַלּוּ	H.	M. 1.
32.		ונתַקְנוּהוּ	H.	ונתַקְנוּ	H.
34.		מנגד	H.	H. App. מנגב	H.
48.		מתֹם	מְתֹם	H. App. מְתֹם	M. 1.
XXI, 20.		ויצא	H.	H.	H.
22.	לריב	לָרוּב	H.	H.	H.
1 Samuel.					
I, 6.		הרעמה	הרעמת	M. 1.	M. 1.
II, 3.		ולא	H.	H. App.) ולו	H.
9.		חסידו	H.	H.	H.
10.		מריבו	מריביו	M. 1.	M. 1.
		עלו	עליו	M. 1.	M. 1.
16.		לו	H.	H. App.) לא	H.
III, 2.		ועינו	ועיניו	M. 1.	M. 1.
18.		בעינו	H.	H.	H.
IV, 13.	יד	יך	G.	G.	G.
V, 6.		אל	H.	H. App.) על	H.
	וישמם	וישמם	H.	H.	H.
	בעפלים	G.	G. (ק׳ טהרים	G. App. טהרים	G. ק׳ טהרים
8.	וַיַּסֵּבּוּ	וַיַּסֵּבּוּ	וַיַּסֵּבּוּ	H.	M. 1.
9.		עפלים	H.	H.	H.
12.		בעפלים	H.	H.	H.
VI, 4.		עפלי	H.	H.	H.
		לכלם	H.	H. App. לכלכם	H.
5.		עפליכם	H.	H.	H.
VII, 9.	ויעלה	ויעלה	H.	H.	H.
17.	שפט	שפט	G.	H.	G.
VIII, 3.		ברכו	ברכיו	M. 1.	M. 1.

1 Samuel.

1 Samuel.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
IX, 1.		מבן־ימין	H.	H.	H.
26.	הַגַּג	הַגָּג	הַגָּגָה	H.	M. 1.
X, 7.	תבאנה	תבאינה	H.	H.	H.
11.	אֶתְמוֹל	אֶתְמוֹל	H.	H.	G.
21.		למשפחתו	למשפחתיו	M. 1.	M. 1.
24.	הראיתם	הראיתם	G.	G.	G.
XI, 6.		כשמעו	H.	H.	H.
9.		בחם	H.	H.	H.
XII, 5.		ויאמר	H.	H.	H.
10.		ויאמר	H.	ויאמרו	H.
XIII, 8.		וַיִּיחֶל	ויוחל	וַיִּיחֶל	M. 1.
13.		אל	H.	H. App.) על	M. 1.
19.		אמרו	אמר	H.	G.	H.
XIV, 27.	וַתָּאֹרְנָה	וַתָּרֹאנָה	H.	H. App.) ut G.	H.
30.	לוּא	לוּא	H.	H.	H.
32.		ויעש	ויעט (ק' H.	H. App. ויעט	M. 1.
	השלל	שלל°	G.	H.	G.
34.		אל	H.	H. App.) על	H.
44.		יעשה אלה'	לי (ק' H.	H. App.) לי	M. 1.
XV, 16.	ויאמר	ויאמרו	G.	H. App.) ut G.	G.
XVII, 6.		וחץ	H.	H. App.) ועץ	H.
23.	ממערכות	ממערות	G.	H. App.) ut G.	G.
34.	שה	זה	G.	H.	G.
35.	והמתיו	והמיתיו	והמיתיו	G.	M. 1.
XVIII, 1.	וַיֶּאֱהָבֵהוּ	וַיֶּאֱהָבֵהוּ	וַיֶּאֱהָבֵהוּ	H. App. ut G.	M. 1.
6.		לשור	H.	H.	H.
7.		באלפו	H.	H.	H.
9.		עֹוֵן	H.	H. App.) עין	H.
14.		דרכו	H.	H.	H.
22.		עבדו	עבדיו	M. 1.	M. 1.

1 Samuel.	B. H. Gersoni.	Hooghtii.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XIX, 18. 19 23.		בנוית	H.	H. App. בנ:ות	H.
XX, 2.	לוֹא יעשה	לֹי יעשה	G.	H. Ap.) ut G.	G.
6.		לֹרוץ בית	H.	H. App. לֹרוץ ער	H.
24.	אֱל	עַל	עַל	M. 1. App. אֱל	M. 1.
38.	הַחצים	החצי	H.	H. Ap.) ut G.	H.
40.	הֲבִיא	הֲבִיא	H.	H.	H.
XXI, 9.	אֱין	אֱין	G.	G.	G.
12.		באלפו	H.	H.	H.
		ברכבתו	ברכבתיו	M. 1.	M. 1.
XXII, 2.	נֹשה	נשא	H.	H Ap.) ut G.	H.
13.		אלו	אליו	M. 1.	M. 1.
15.	לשאל	לשאול	H.	H.	H.
17.	אזנו	אזנו	H.	H.	H.
18.		דויג	H.	H. App. דואג	H.
XXIII, 5.		ואנשו	H.	H.	H.
8.		לצור	H.	H. App. לצוד	לצוד
21.		ברכים	ברוכים	M. 1.	M. 1.
25.		לבקש ויגי'	H. ק' לבקש את דוד	H. App. לב' את דוד ואנשו	M. 1.
XXIV, 5.		איבך	H.	H.	H.
9.	מִן המע'	מִן	G.	G.	G.
19.	ואתה	ואת	H.	H.	H.
XXV, 1.		וירד	וילך	H App. וילך	M. 1.
3.	כלבי	כלבו	H.	G.	G.
8.	באנו	בנו	G.	H.	G.
12.		וַיַּהַפְכו	H.	H. App. וַיַּהַפְכו	H.

1 Samuel.	B. H. Gersoni.	Hooghtii.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XXV, 18.	אביגיל	אבוגיל	G.	H.	G.
	עשויות	עשוות	G.	H.Ap.)ut G.	G.
32.	אביגיל	אביגל	H.	H.Ap.)ut G.	H.
34.		וַתָּבֹאתִי	H.	וַתָּבֹאתִי	H.
XXVI, 1.		על פני	H.	H. App. אשר על	H.
5.		סביבתו	סביבתיו	M. 1.	M. 1.
7.		מראשתו	H.	H.	H.
		סביבתו	H.	H.	H.
8.	איבך	איביך	H.	H.	H.
11.		מראשתו	מראשתיו	M. 1.	M. 1.
16.		מראשתו	H.	H.	H.
22.	הַחֲנִית	הַחֲנִית	G.	H.	G.
23.		ביר	H. ק' בידי	H. App. בידי	M. 1.
XXVII, 8.		והגרזי	H.	H.	H.
XXVIII, 8.	קָסֳמִי	קָסוֹמִי	H.	H.	H.
10.		יִקְּרֵךְ	H.	H.	יקרך
XXIX, 5.		באלפו	H.	H.	H.
		ברבבתו	H.	H.	H.
XXX, 6.		בנו	H.	H.	H.
22.		עמי	H. ק' עמנו	H. App. עמנו	M. 1.
24.	היורד	הורד	הירד	M. 1.	M. 1.
2 Samuel.				ויאמר	G.
I, 8.	ואמר	ויאמר	G.	App. ut G.	
11.		בבגדו	H.	H.	H.
16.	דמך	דמיך	H.	H.	H.
III, 2.	ויולדו	וילדו	G.	G.	G.
3.	אביגיל	אביגַל	אביגַל	M. 1.	M. 1.
12.		תחתו	H.	H.	H.
15.	ליש	לוש	G.	H.Ap.)ut G.	G.
25.	מבואך	מְבוֹאֲךָ	H.	H.	H.

2 Samuel.	B. H. Gersoni.	Hooghtii.	Manst. 1.	Manst. 2.	Manst. 3.
III, 35.		לְהַבְרוֹת	H. ק׳. לְהַבְרוֹת	H. App. להכחת	M. 1.
IV, 6.		וְהִנֵּה	H.	H. App. וְהִכֵּה	H.
V, 2.	היית המוצ׳	הייִתָה מוצ׳	הייִתָה המו׳	הייִתָה ־ים׳	M. 1.
	והמביא	והמבי	G.	H.App.)utG	G.
8.	שְׂנֻאֵי	שְׂנֻאוּ	G.	H.	G.
10.	הצבאות	צבאות	H.	H.	H.
24.		בשמעך	H.	H.	H.
VI, 6.	את־ארון	אל־ארון	H.	H.	H.
23.		ילד	ולד	M. 1.	M. 1.
VII, 23.	הגדולה	הגדולה	H.	H.	H.
VIII, 3.	פרת	◌ָ◌	G.	G.	G.
X, 3.		העיר	H.	H. App. הארץ	H.
9.	יִשראל	בִישראל	בְּישראל	M. 1.	M. 1.
XI, 1.	המלכים	המלאכים	G.	H.	G.
11.		חיך	חייך	M. 1.	M. 1.
24.		ויראו	ויוראו	M. 1. App. וירו	M. 1.
		המוראים	המרים	H. App. ut M. 1.	M. 1.
XII, 1.	רש	ראש	H.	H.	H.
3.	כִּבְת	כִּבַת	G.	G.	G.
4.	הרש	הראש	H.	H.	H.
9.		בעינו	H.	H.	H.
20.		שמלתו	H.	H.	H.
22.		יְחַנַּנִי	H.	H. App. וחנני	H.
24.		ויקרא	H.	H. App. ותקרא	H.
31.	במלבן	במלכן	H. ק׳.) ut G.	G App.)utH.	M. 1.
XIII, 8.		ותלוש	H.	H.	H.
32.		אדנִי	H.	H. App. אדנִי המלך	H.

2 Samuel.	B. H. Gerſon.	Hooght.	Munſt. 1.	Munſt. 2.	Munſt. 3.
XIII, 32.		שִׁימָה	שׁוּמָה	M. 1.	M. 1.
33.		כִּי־אם	כִּי־אִם	H.	M. 1.
34.		עינו	H.	H.	H.
37.	עמיחור	עמיחור	H.	H.	H.
XIV, 3.	וּבָאת	וּבָאתְ	H.	H.	H.
4.		ותאמר	H. (ק׳ ותבא	H. App. ותבא	M. 1.
7.	שִׁים	שׁוּם	G.	H.	G.
11.		מהרבית	H.	H.	H.
19.	לְהימן	להמין	H.	H.	H.
21.		עשיתָי	עשיתִי	H.	H.
22.	עברך	עבדָךְ	עברוֹ	H.App.)utG.	M. 1.
30.		והוציתיה	והציתִיה	והוציתוה	M. 1.
XV, 8.		ישׁיב	ישׁב	M. 1.	M. 1.
20.	אניעך	אנועך	H.	H.	H.
21.		כִּי־אם	כִּי־אִם	H.	M. 1.
28.		בעברות	H.	H. App. בערבות	M. 1.
XVI, 2.	והלחם	וְלְהַלחם	H.	H.	H.
8.		תחתו	H.	H.	H.
10.		צרויה	צריה	M. 1.	M. 1.
		כִּי	כֹּה	H.App.)כה	M. 1.
		וכי	כי	M.App.)וכי	M. 1.
12.		בעוני	בעיני	H.	M. 1.
	קללתו	קללתי	G.	G.	G.
13.	ההר מזה	decſt מזה	H.	H.	H.
18		לא	H.	H.	H.
23.	איש	ּ:	H. (ק׳ איש	H. App. איש	M. 1.
XVII, 12.		באחת	H.	H.	H.
16.		בעברות	בערבות	M. 1.	M. 1.
20.		מיכל	H. ק׳ את מיכל	H. App. את	M. 1.
22.	נעדר	נעדר	H.	H.	H.

1 Samuel.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XVII, 23.		אל עירו	H.	H. App. ואל.	H.
XVIII, 3.	לעזור	לעזיר	G.	H.	G.
8.		נפצות	נפצת	H.	M. 1.
12.	תלו	תלא	H.	H.	H.
13.	בנפשי	בנפשו	H.	H.	H.
17.		לאהלו	H.	H.	H.
18.	בחייו	בחיו	H.	H.	H.
20.	כן		H. (ק׳ בן	H. App.) כן	M. 1.
XIX, 7.	לו	לא	H.	H.	H.
15.	חיט	ויט	H.	H.	H.
19.	בעיניו	בעינו	G.	H.	G.
20.	יצא	יצא	G.	H.	G.
32.	הירדן	בירדן	H.	H.App.)utG.	H.
41.	העבירו	ויעבירו	G.	H.App.)utG.	G.
XX, 5.		וייחר	H.	H.	H.
6.		עינגו	H.	H. App. עיניו	H.
8.	ועליו	ועלו	G.	G.	G.
14.	ויקחלו	ויקלהו	G.	H.App.)utG.	G.
23.	הכרתי	הכרי	G.	H.App.)utG.	G.
24.	המס	המס	H.	H.	H.
25.		רשיא	H. (ק׳ שיא	H.	M. 1.
XXI, 4.	לנו	לי	G.	לי App. G.	G.
6.	יתן	יתן	G.	H.App.)utG.	G.
9.		שבעתים	שבעתים	M. 1.	M. 1.
	והם	והם	והמה	H.	M. 1.
	בתחלת	תחלת	G.	H. App. בתחלת	G.
12.	תלאום	תלום	H. (ק׳ G.	H.	H. (ק׳ G.
	שם הפל׳	שם הפל׳	שמה הפל׳	H. App. שמה	M. 1.
16.	וישבי	וישבו	G.	H.	G.

2 Samuel.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XXI, 20.	מרח	מרין	G.	H.	G.
21.	שמעה	שמעי	H.	H.	H.
XXII, 8.	והגעש	ויתגעש	G.	G.	G.
16.		ויהמם	H. ק') ויהם	H. App. ויהם	M. 1.
23.	משפטין	משפטו	G.	G.	G.
33.		דרכו	דרכי	H.	M. 1.
34.		רגליו	רגלי	H. App. M. 1.	M. 1.
43.	deest ארקם	ארקם	אריקם	M. 1.	M. 1.
51.		מגדיל	מגדול	H.	M. 1.
XXIII, 8.	העצני	העצנו	H.	H.	H.
9.	ואחריו	ואחרו	G.	G.	G.
	דדו	דדי	H.	H. App. דודו	H.
	גבורים	גבורים	הגברים	H. App. M. 1.	M. 1.
10.	ותדבק אל	ידו אל	H.	H.	H.
11.	ואחריו	ואחרו	G.	G.	G.
	שמא	שמה	G.	G.	G.
13.	שלשה	שלשים	H. ק') G.	H. App.) G.	M. 1.
15.	מבור	מבאר	H.	H.	H.
17.	מיהוד	ידוה	H.	H.	H.
		אכה	H. ק' אכה דוד	H. App. אכה דוד	M. 1.
18.	השלשה	השלשי	H. ק') G.	H. App.) G.	G.
20.	חיל	חי	H. ק') ut G.	H.App.)utG.	M. 1.
	הארי	האריה	G.	H.	G.
		הבאר	H.	H.	H.
21.	איש	אשר	H. ק') G.	H. App.) G.	M. 1.
22.		ולו	H.	H. App. ולא	H.
35.	חצרי	חצרו	G.	H.App.)utG.	G.
37.	נשא	נשאי	נשאי	H.	M. 1.

2 Samuel.

2 Samuel.	B.H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XXIV, 14.		רחמו	H.	H.	H.
16.		הָאֲוַרְנָה	הָאֲוַרְנָה	M. 1.	M. 1.
18.		ארניה	הארונה ק' H.	App. ut ק'. H.	H.
1 *Reg.* I, 27.	עבדך	עבדיך	G.	H.	G.
33.	אל	על	G.	G.	G.
37.	יהיה	יהי	G.	H. App. G.	G.
47.	ויטיב	ייטב	ייטב	M. 1.	M. 1.
	אלהיך	אלהיך	H. ק' אלהים	H. App. אלהים	M. 1.
II, 24.	ווישיבני	ווישיביני	G.	H.	G.
IV, 6.	המס	המס	H.	H.	H.
7.	אחר	אחר	האחר	H. App. M. 1.	M. 1.
V, 17.	רגליו	רגלו	G.	H. App. רגלי	G.
20.	תאמר	תאמר	G.	G.	G.
31.	הבית	הבית	H.	H.	H.
VI, 4.	לבית	לבית	H.	H.	H.
5.	יציע	יצוע	H.	H.	H.
6.	היציע	היצוע	H.	H.	H.
10.	היציע	היצוע	G.	G.	G.
16.	מירכתי	מירכותי	G.	H.	G.
21.		ברתיקות	ברתיקות	ברתיקות	M, 1.
38.		כלה	H.	H. App. כלה	H.
	משפטו	משפטו	G.	H.	G.
VII, 12.		ולאלם	H.	ולאלם	H.
18.	האחת	האחת	H.	G.	H.
20.	שבכת	שבכה	השבכה	H. App. M. 1.	M. 1.
23.		וקוה	וקוה	H. App. וקו	M. 1.
36.	מסגרתיה	ומסגרתיה	G.	H.	G.

1 Reg.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
VII, 45.	האלת	האהל	G.	H. App. G.	M. 1.
VIII, 26.	דברך	דבריך	H.	H.	H.
34.		לאבותם	H.	H. App. לאברהם	H.
48.	בניתי	בנית	G.	H.	G.
IX, 9.	וישתחו	וישתחו	H.	H.	H.
18.	תְּמֹר	תַ׳מֹר	תרמר	תָּמר	M. 1.
X, 2.		אל שלמה	H.	H. App. אל המלך שלמה	H.
XI, 20.		בתוך בית	H.	H. App. בתוך בני	H.
39.		וַאעַנֶּה	H.	H.	H.
XII, 3.	ויבא	ויבאו	ויבאו	M. 1. App. G.	M. 1.
7.		וידבר	H.	H.	H.
12.	ויבוא	ויבו	G.	H. App.) G.	G.
21.	ויבא	ויבאו	G.	H. App.) G.	G.
33.	מלבו	מלבד	G.	H. App.) G.	G.
XIII, 7.	וְסָעֳדָה	וְסָעֲדָה	G.	G.	G.
XIV, 2.	את	אתי	G.	H.	G.
25.		שׁושק	שִׁישק	H.	M. 1.
XV, 15.	וקרשי	וקדשו	G.	H.	G.
18.	המלך	׳מלך	G.	H.App.)utG.	G.
XVI, 24.	מאת־שמר	מאת שמר	H.	H.	H.
26.	ובחטאתיו	ובהטאתיו	ובחטאתו	M. 1.	M. 1.
27.		עמרי אשר	H. (ק׳ וכל אשר	H.App.)וכל	M. 1.
34.	ובשגב	ובשגיב	ובשגוב	H.	M. 1.
XVII, 14.	תֵּת	תֵּתן	G.	H. App.) תן	G.
15.	הוא וְהיא	הוא וְהיא	הוא וְהוא	H.	M. 1.
XVIII, 5.	מֵהַבהמה	מִן־בהמ׳	מִן	H. App.) G.	M. 1.
36.	וּברברך	וברבריך	H.	H.	H.
42.	ברכיו	ברכו	H.	H.	H.

1 Reg.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XIX, 4.		אחת	H.	H.	H.
XX, 27.		מלאו	מלאו	M. 1. App H.	M. 1.
31.	בראשינו	בראשנו	H.	H.	H.
41.		מעל	מעלי	H. App. M. 1.	M. 1.
XXI, 8.	הספרים	הספרים	G.	H.	G.
21.		מבי	מביא	H. App. M. 1.	M. 1.
27.	אט	אט	H.	H.	H.
29.		אבי	אביא	H. App. M. 1.	M. 1.
XXII, 13.	דברך	דבריך	H.	H.	H.
22.	תוכל	תיכל	H.	H.	H.
34.	ידך	ידיך	H.	H.	H.
49.	עשה	עשר	H. (ק' עשה	H. App.) G.	M. 1.
1.	נשברה	G.	G.	G.	G.
2 *Reg.* II, 1.	בסערה	בסערה	G.	בסערה	G.
16.	הגאיות	הגיאות	G.	H.	G.
21.	רפאתי	רפאתי	G.	H.	G.
III, 24.		ריכו	H. (ק' ריכו	H. App. ריכו	M. 1.
IV, 2.		לכי	H.	H.	H.
3.		שכניכי	H.	שכיניכי	H.
5.	מתצקת	מיצקת	G.	H.	G.
7.		נשיכי	H.	H.	H.
		בניכי	ובניכי	H.	M. 1.
16.	אתי	G.	G.	G.	G.
23.	אתי	G.	את	G.	M. 1.
	הלכת	הלכתי	הולכת	H.	M. 1.
34.	כפיו	כפו	G.	H.	G.
V, 9.	בסוסיו	בסוסו	H.	H.	H.
12.	אמנה	אבנה	H.	H. App.) G.	H.

2 Reg.	B. H. Gerſon.	Hooght.	Munſt. 1.	Munſt. 2.	Munſt. 3.
V, 18.	יסלח יהוד	נא יהוה	H.	H.	H.
25.	מאן	מאן	G.	H.	G.
VI, 10.		והזהירה	H.	H.	H.
13.	איכוא	איכה	H.	H.	H.
25.	חרונים	חריונים	G.	G. App. רביונים	G.
29.	ותחביא	ותחבא	H.	H.	ותחבא
VII, 12.		בהשדה	בשרת	H.	M. 1.
13.	ככל המן	ככל ההמן	G.	ההמן	G.
15.		בהחפזם	בחפזם	H.	M. 1.
VIII, 1.	את	אתי	H.	H.	H.
6.	השב	השיב	H.	H.	H.
10.	לא	לא	H. (ק' לו	H. App.) לו	M. 1.
17.	שׁבה	שׁבה	G.	G.	G.
21.	הסבב	הסביב	הסביב	H.	M. 1.
25.		עשרת שנה	deeſt שנה	H. App. M. 1.	M. 1.
IX, 15.	להגיד	ל°גיד	G.	G.	G.
25.		שלשה	H.	H.	H.
33.	שמטוה	שמטוהו	G.	H. App.) G.	G.
37.		והית	והיתה	H.	M. 1.
X, 18.	אליהם	אלהם	H.	H.	H.
27.		למחראות	H. ק' למוצאות	H. App. M, ק'.	M. 1.
XI, 1.	ראתה	וראתה	G.	H.	G.
2.	הממתים	הממותים	H.	H.	H.
4. 9. 10. 15.		המאיות	H.	H. App. המאות	H.
6.	מסת	מסת	H.	H.	H.
18.	מזבחיתיו	מזבחתו	H.	H.	H.
20.	המלך	°מלך	G.	H.	G.
XII, 10.	בימין	בימין	H.	H. App. מימין	בימין

2 Reg.

2 Reg.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XII, 12.	ידי	יד	G.	H.	G.
	הַפְּקֻדִים	הַפְּקֻדִים	הַפְּקֻדִים	M. 1.	M. 1.
XIII, 6.	החטיא	החטי	G.	H. App.) G.	G.
XIV, 2.		יהועדין	H.	H.	H.
6.	יומת	יָמֻת	יָמוּת	H.	M. 1.
7.	בגיא הַמֶ'	בגי הַמֶּל'	G.	בגיא הם'	G.
12.	לאהליו	לאהלו	G.	H.	G.
13.	ויבא	ויבאו	H.	H. App.) G.	H.
XV, 13.		לעזיה	H.	H. App. לעזריהו	H.
25.		וַימלך	המלך	H.	M. 1.
XVI, 6.		וארומים	H.	H. App. וארומים	H.
10.	דומשק	דומשק	H.	G.	H.
15.		ויצוהו	ויצות	H. App. M. 1.	M. 1.
17.	את הכיור	ואת הכ'	ואת הכיור	H.	M. 1.
18.	מֻסך	מיסך	מוסך	H.	M. 1.
XVII, 13.	נביאי	נביאו	G.	H.	G.
16.		שנים	שני	M. 1.	M. 1.
21.	וירה	וירא	H.	H. App.) G.	H. ק') G.
24.		וספרוים	H.	H.	H.
31.		עשו נכחן	עשו את	H. App. את	M. 1.
	אלהי	אלה	G.	H.	G.
		ספרים	H.	H. App. ספרוים	H.
XVIII, 27.	צואתם	חריהם	H. ק') G.	H. App.) G.	M. 1.
	מימי שיניהם	שיניהם	H. ק'. רגלהם	H. App. רגלהם	M. 1.
29.		מידו	מידי	H. App. M. 1.	M. 1.
XIX, 16.	השמע	השמע	H.	G.	H.
23.	ברוב	ברכב	H. ק') ut G.	H. App.) G.	M. 1.
	קצה	G.	G.	G.	G.

2 Reg.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XIX, 25.	לְהַשׁוֹת	לְהַשׁוֹת	H.	H.	H.
26.	השרת	שרה	H.	H.	H.
31.	צבאות	: :	(ק' ·) G.	H. App.) G.	M. 1.
37.	בכיו	: :	H. ק') G.	H. App.) G.	M. 1.
XX, 4.	הָעִיר	הָעַר	G.	H. Ap.) הצר	G.
13.		נכתה	H.	H.	H.
		וישמע	H.	H. App. וישמח	
		ואת כל בית	ואת בית	M. 1. App. כל	M. 1.
18.	יקחו	יקח	H.	H.	H.
XXI, 8.		רגל	H.	H. App. את רגל	M. 1.
19.	הָרַע	הָרַע	H.	H.	H.
22.		שמעו	H.	H. App. שמעה	H.
XXII, 5.		ותפקה	H.	H.	H.
	בְּבֵית	בְּבֵית	H.	H.	H.
14.		הרחס	הרחם	H.	M. 1.
XXIII, 4.	העשים	G.	G.	G.	G.
10.		בני	בן	H. App. M. 1.	M. 1.
31.		כפרורים	H.	H. App. כפרודים	H.
33.		בִמלך	H.	H App. ממלך	H.
36.	זבורה	זבידה	G.	G.	G.
XXIV, 10.	עָלָה	G.	G.	G.	G.
14.	וְהִגלה	והגלת	H.	H.	H.
	עשרת	עשרת	G.	G.	G.
15.		אולי	אילי	H.	M. 1.
18.	חֲמֻטל	חמיטל	חמוטל	M. 1.	M. 1.
XXV, 10.		אשר רַב	H ק' אשראת רב	H. App. M. 1.	M. 1.

2 Reg.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XXV, 12.	וליֹגבים	ולֹגבים	G.	G.	G.
17.	אמָה	אמה	G.	H. App. אמֹת	G.
Esai. II, 4.	ולא ישא	לא	H.	H.	H.
III, 5.		ונגש	H.	H. App. ונגש	H.
8.	עיני	עני	G.	H.	G.
12.		נגשׂי	H.	H. App. נגשין	H.
15.	מלכם	G.	G. ק. מה לכם	G. App. מה לכם	M. 1.
16.	נטויות	נטוות	G.	H. App.) G.	G.
17.	פתהן	פתהן	G.	G.	G.
23.	וְהַפְּליונים	הגליונים	G.	G.	G.
24.	מעשה	מעשת	H.	H.	H.
IV, 5.	מקראיה	מקראה	G.	G.	G.
V, 29.	ישאג	G.	ישאג	G. App. M. 1.	M. 1.
VII, 18.	ארני	יהוה	H.	H.	H.
VIII, 6.	לאט	לאט	G.	G.	G.
IX, 2.	לא	G.	G.	G. App.) לו	G.
6.	למרבה.	G.	G.	G. App. למרבה	G.
7.	יהור	ארני	H.	H.	H.
X, 6.	ולשומו	ולשימו	G.	H.	G.
12.	יהור	ארני	H.	H.	H.
13.	ועתודתיהם	ועתידתיהם	ועתירתיהם	H.	M. 1.
		כאביר	H.	H. App. כביר	H.
15.	ואת מרימיו	את	G.	H.	G.
23.	הארץ	כל-הארץ	H.	H.	H.
32.	בת	בית	G.	H. App.) G.	G.
XII, 5.	מדעת	מירעת	מורעת	H.	M. 1.
XIII, 16.		תשגלנה	H.	H.	H.

Esai.

Esai.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XIV, 22.	כֵּן	וְכֵן	H.	H.	H.
27.	יָעַץ	יָעָץ	G.	H.	G.
XV, 8.	וּבְאֵרְאֵלִים	וּבְאֵר אֵלִים	H.	H.	H.
XVI, 3.		הבִיאוּ	H. קּ) הבִיאִי	H. App. M. 1.	H.
		עֲשוּ	H. קּ) עֲשִי	H.	M. 1.
8.	שרוקיה	שרוקיה	G.	G.	G.
14.	שני	כשני	H.	H.	H.
XVIII, 4.	אשקטה	אשקוטה	H.	H.	H.
5.	הִיתָו	הִתָו	H.	H.	H.
XIX, 17.	לחגה	לחגא	H.	H.	H.
18.		החרס	H. קּ) החרס	H. App.) M.	M. 1.
XXII, 5.	קיר	קר	H.	H.	H.
14.	באזני	G.	G.	G.	G.
XXIII, 12.		כתיים	H.	H.	H.
13.		בחיניו	בחוניו	H.	M. 1.
XXIV, 2.	כשה	כשא	G.	G.	G.
XXV, 10.	במו	במי	G.	H. App.) G.	G.
XXVI, 4.	עֲר	עַר	H.	H.	H.
20.	דלתך	דלתיך	H.	H.	H.
	יעבוד	יעבור	G.	H.	G.
XXVII, 3.		יפקד	H.	H. App. אפקד	H.
		אצרנה	H.	H.	H.
4.	אֶצְשעה	אֶצְשנה	G.	G.	G.
10.	ירבץ	ירבץ	G.	H.	G.
XXVIII, 15.	שוט	שיט	G.	H. App.) G.	G.
	יעבר	יעבר	G.	G.	G.
16.	מוסד	מוסד	G.	G.	G.
27.	יֻסב	יוסב	H.	H.	H.
29.	הפליא	הפלא	G.	H.	G.
XXIX, 10.	ואת הנביא	את	H.	H.	H.
11.		הספר	הַסֵּפֶר	H.	M. 1.

Efai.	B. H. Gerfon.	Hooght.	Munft. 1.	Munft. 2.	Munft. 3.
XXIX, 13.	יהוה	ארני	H.	H.	H.
15.	ראינו	ראנו	H.	H.	H.
17.	לַיער	לַיער	H.	H.	H.
XXX, 6.		עורים	H.	H.	H.
19.	בכה	בכו	H.	H.	H.
32.	בם	בה	H.	H. App.) G.	H.
33.		הוא	היא	H. App. היא	M. 1.
XXXI, 2.	דרכיו	דבריו	H.	H.	H.
XXXII, 6.	תּוֹעה	תוֹעה	H.	H.	H.
7.	עֲכָרים	עֲבִרים	עֲבָיים	H.	M. 1.
15.	וְכַרמל	וְ כַּרמל	G.	G.	G.
XXXIII, 1.	תוּשד	תוּשר	G.	G.	G.
9.	והיה	היה	H.	H.	H.
XXXVI, 2.	רב שקה	רבשקה	H.	H.	H.
12.	צואתם	חראיהם	H. ק') G.	H. App.) G.	M. 1.
	מימי רגליהם	שיניהם	H. ק') G.	H. App.) G.	M. 1.
XXXVII, 11.	את אשר	אשר	H.	H.	H.
30.	ואכלו	ואכול	ואכלו	H.	M. 1.
XXXVIII, 14	ארני	יהוה	G.	H.	G.
XXXIX, 8.	דברת	דַבַרת	H.	H.	H.
XL, 30.	וייעפו	ויעפו	H.	H.	H.
XLI, 23.	ונראה	ונרא	G.	H.	G.
XLII, 20.	ראות	ראית	H. ק') G.	H. App.) G.	M. 1.
24.	למשיסה	למשוסה	למשסה	H.	M. 1.
XLIII, 19.	תצמח	תצמח	H.	H.	H.
XLIV, 17.	יסגד	יסגור	H.	H.	H.
24.		מאתי	מאתי	H. App. M. 1.	M. 1.
XLV, 2.	אישר	אושר	H. ק') G.	H. App.) G.	M. 1.
24.		ועו	ועת	M. 1.	M. 1.
XLVI, 2	ולא	לא	G.	G.	G.
11.	עצתי	עצתו	G.	H.	G.

Efai.

Esai.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XLVII, 3.	אפגש	אפגע	H.	H.	H.
7.		אחריתה	H.	H. App. אחריתך	H.
11.		הוה	H.	H.	H.
13.	חברי	הברו	G.	H.	G.
XLIX, 5.	לא	G.	G.	G.	G.
6.	ונצרי	ונצירי	ונצורי	H. App.) G	M. 1.
13.	ופצחו	יפצחו	G.	H. App.) G.	G.
LI, 4.	ולאומי	ולאומי	H.	H.	H.
LII, 2.	התפתחי	התפתחו	G.	H.	G.
5.		משלו	H.	H.	H.
LIII, 4.		סכלם	הוא סבלם	H. App. M. 1.	M. 1.
5.		מחלל	מחולל	M. 1.	M. 1.
LIV, 16.	הן	הן	G.	G.	G.
LV, 4.	לאומים	לאופים	H.	H.	H.
11.		והצליח אשר	H.	H. App. את א'שר	H.
13.	ותחת	תחת	G.	H. App.) G.	G.
	הדם	הדם	G.	G.	G.
LVII, 19.		נוב	H.	H.	H.
LVIII, 7.	אל תתעלם	לא	H.	H.	H.
14.	במתי	במותי	במותי	H.	M. 1.
LIX, 4.	הוליד	הוליד	H.	H.	H.
18.		גמלות	H.	H.	H.
19.		נססה	נוססה	M. 1.	M. 1.
LX, 4.	תאמנה	תאמנת	G.	G.	G.
5.	תראי	תראי	G.	G.	G.
10. 19.		חומתיך	חמתיך	M. 1.	M. 1.
21.	מטעי	מטע	H.	H.	H.
LXII, 3.		וצנוף	H.	H.	H.
LXIII, 2.	בגת	בגת	G.	G.	G.
4.	שנת	ושנת	H.	H.	H.

Esai.

Esai.	B. H. Gersoni.	Hooghtii.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
LXIII, 5.	וצרקתי	וחמתי	H.	H.	H.
9.	לו צר	לא צר	H.	H. App.) G.	H.
11.		רעה	H. (ק' רעי	H.	M. 1.
12.	לפניהם	ספניהם	H.	H.	H.
13.	כָּסוּס	כַּסוּס	H.	H.	H.
LXIV, 10.	הָלְלוּךְ	הָלְלוּךְ	H.	H.	H.
	לחרפה	לחרבה	H.	H.	
LXV, 4.	ופרק	G.	H. (ק' ופרק	H. App. ומרק	M. 1.
6.	אֶל־הוקם	עַל	H.	H.	H.
7.	אֶל	עַל	G.	H. App.) G.	G.
LXVI, 17.		אחר	H.	H. App. אחת	H.
Jerem. I, 5.	אֶצּוּרְךָ	G.	G.	G.	G.
15.		חומתיה	חמתיה	M. 1.	M. 1.
18.		ולחמות	ולחוֹמַת	ולחומות App. M. 1.	M. 1.
II, 14.	לָבֵז	לָבַז	G.	H.	G.
15.	נצתה	G.	G.	G.	G.
16.	וְתַחְפַּנְחֵס	ותחפנס	G.	יתחפנס App. G.	G.
20.		אינבור	אעבור	H.	M. 1.
24.		נפשו	H. ק' נפשה	H. App. נפשה	M. 1.
25.	וגרונך	וגורנך	H. (ק' G.	H.	M. 1.
27.	ילירתני	ילדתני	ילדתנו	H.	M. 1.
31.		מַאֲפֵלְיה	מַאֲפֵלְיה	M. App. מַאֲפֵלְיה	M. 1.
33.	למרת	למדתי	H.	H.	H.
III, 2.	שגלת	G.	G.	G.	G.
4.	קראת	קראתי	G.	H.	G.
5.	דברת	דברתי	H.	H.	H.
7.	ותרא	ותראה	H.	H.	H.
12.	צפנת	צפנת	צפונה	M. 1.	M. 1.

Jerem.	B. H. Gersoni.	Hooghtii.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
III, 15.	והשכל	והשכיל	H.	H.	H.
19.	תקראי	תקראו	H.	H.	H.
	תשובי	תשובו	G.	H.	G.
22.	ארפא	ארפה	H.	H.	H.
23.		הָמון	H.	H. App. הָמון	H.
IV, 5.	תקעו	ותקעו	G.	H.	G.
11.		שפים	שפיים	M. 1.	M. 1.
19.	אוחילה	אוחולה	H.	H.	H.
		הומה	המה	M. 1.	M. 1.
	שמעת	שמעתי	H.	H.	H.
29.	ורבה	ורמה	H.	H.	H.
30.	את	אתי	H.	H.	H.
V, 6.	יְשֻׁדּדם	יְשֻׁרדם	H.	H.	H.
7.	אסלח	אסלוח	H.	H.	H.
		אותם	אתם	M. 1.	M. 1.
8.		מְוזנים	H.	H. App. מְיזנים	H.
9.		לוא	לא	M. 1.	M. 1.
24.	יורה	ויורה	G.	ויורה	G.
		שבעת	שבעות	M. 1.	M. 1.
VI, 7.		בוֹר	H. (ק' ביר	H. App. ביר	M. 1.
14.	שבר עמי	בת עמי	H.	H.	H.
21.	ואבדו	יאבדו	H. (ק' ואב'	H. App. ואב'	H.
23.		הוא	H.	H. App. המה	H.
25.	תצאי	G.	תצאו	H.	M. 1.
	תלכי	G.	תלכו	H.	M. 1.
26.	התפלשי	והתפלשי	G.	G.	G.
29.	מאש תם	מאשתם	G.	G.	G.
VII, 10.	נצלנו	נצלנו	H.	H.	H.
22.	הוציאי	הוציא	H. (ק'. G.	H. App.) G.	M. 1.

Jerem.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
VII, 25.		ושלח	ושלוח	M. 1.	M. 1.
VIII, 1.	ויוֹצִיאוּ	ויוֹציאו	יוֹציאו	H.	M. 1.
3.		המקֹמות	המקומות	H.	M. 1.
6.	ואשמַע	ואשמָע	G.	G.	G.
		במרצותם	H.	H.	H.
7.	וסיס	וסוס	H. 'ק) G.	H.	M. 1.
9.	הוּבישו	הוכשו	הכשו	M. 1.	M. 1.
15.	מרפא	מרפה	H.	H.	H.
19.		הַיהוֹה	H.	הַיְהוֹה	H.
21.	השבָרתי	השבַרתי	G.	G.	G.
22.		ארֻכת	ארוכת	M. 1.	M. 1.
IX, 3.	וַיִּדְרכו	וַיַּדְרכו	G.	H.	G.
7.	שחֻט	שוֹחט	H.	H.	H.
X, 5.	ינשוא	G.	G. 'ק) ינשאו	G. App. 'p. M. 1.	M. 1.
9.	מעֲשת	מעֲשה	G.	G.	G.
11.		תאמרון	H. 'ק) תימרון	H.	M. 1.
	עבָרו	עבַדו	H.	H.	H.
13.	הארץ	°ארץ	ארץ	H.	M. 1.
		מאצרותיו	מאוצרותיו	M. 1.	M. 1.
14.		הביש	הוביש	M. 1.	M. 1.
17.	יושבת	יושבתי	G.	H.	G.
XI, 16.	המוּלה	המוּלה	H.	H.	H.
22.	יְמֻתו	ימותו	H.	H.	H.
		ובנתיהם	ובנותיהם	M. 1.	M. 1.
XII, 13.	ולא	לא	H.	H.	H.
XIII, 4.	אשר deest	אשר על	H.	H.	H.
7.		ואחפר	ואחפור	M. 1.	M. 1.
16.		יחשך	H.	יחשיך	H.
		ישית	H.	H. App. ושית	H.
20.	שאי וראו	שאי וראי	שאו וראו	M. 1.	M. 1.
21.	למדת	למדתי	G.	H.	G.

Jerem.	B. H. Gerſon.	Hooght.	Munſt. 1.	Munſt. 2.	Munſt. 3.
XIII, 27.		ומצהלותיך	ומצהלתיך	M. 1.	M. 1.
XIV, 3.		צעוריהם	H.	H.	H.
14.	ואליל	ואלול	G.	H.	G.
	ותרמית	ותרמות	G.	H.	G.
16.	בניהם	ובניהם	H.	H.	H.
19.	לעת	ולעת	H.	H.	H.
21.	ואל תנבל	אל	H.	H.	H.
XV, 4.		לזועה	H. (ק' לזעוה	H. App. ק M. 1.	M. 1.
8.		אלמנותו	H.	H.	H.
9.	בָאת	בָאה	G.	H.	G.
11.	שריתיך	שרותך	H. (ק' G.	H. App.) G.	M. 1.
12.		ואוצרתיך	ואוצרותיך	M. 1.	M. 1.
16.	דברך	דבריך	G.	H.	H.
21.	ופריתיך	ופרתיך	H.	H.	H.
XVI, 3.		הילדים	הילודים	M. 1.	M. 1.
16.	לריגים	לדוגים	H (ק' G.	H.	M. 1.
XVII, 1.		בצפרן	בצפורן	M. 1.	M. 1.
5.		זרעו	זרועו	M. 1.	M. 1.
8.	יראה	ירא	G.	H.	G.
10.		כדרכו	H.	H.	H.
11.		ימו	H.	H.	H.
13.		יסורי	H. (ק' וסורי	H. App. ק M. 1.	M. 1.
17.	תְהִית	תְהִית	G.	H.	G.
18.	ומִשנֵה	ומשנָה	H.	H.	H.
19.	העם	עם	G.	H.	G.
23.	שמע	שומע	H. (ק' שמוע	שומוע	M. 1.
24.		שמע	H.	שמוע	H.
		בה	H.	H.	בו
XVIII, 3.		והנהו	H.	H.	H.
7.	ולהרוס	deeſt	H.	H.	H.
10.		הרעה	הרע	H. Ap.) M. 1.	M. 1.

Jerem.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XVIII, 11.		יוצר	יועץ (ק' H.	H.	M. 1.
15.	שבילי	שבולי	G.	G.	G.
16.	שריקות	שרוקת	H.	H.	H.
22.	שוחה	שיחה	G.	H.	G.
23.		והיו	ויהיו	M. 1.	M. 1.
XIX, 2.	החרסית	החרסות	G.	H.	G.
4.		נקים	נקיים	M. 1.	M. 1.
11.	להרפא	להרפה	H.	H.	H.
15.	סביא	מבי	G.	H. App.) G.	G.
XXI, 7. 25.		נבוכדראצר	נבוכד־רא	M. 1.	M. 1.
9.		יחיה	וחיה (ק' H.	H. App. ק M. 1.	M. 1.
12.		מעלליהם	H.	H. App. מעלליכם	H.
XXII, 4.	ועברין	ועבדו	G.	H.	G.
6.	נושבה	G.	G.	G.	G.
21.		שלם	שלום	M. 1.	M. 1.
23.		ישבתי	H.	H.	H.
		מקננתי	H.	H.	H.
		נחנתי	H.	H.	H.
XXIII, 6.	יקראו	יקראו	G.	G. (ק' H.	G.
18.	דברו	דברי	G.	G.	G.
XXIV, 1.		יחניהו	H.	H.	H.
9.		להועה	H.	H. App. לזועה	H.
XXV, 3.	אשכם	אשכים	השכים (ק' H.	H.	M. 1.
7.	הכעיסני	הכעסוני	G.	H.	G.
9.		נבוכדראצר	נבוכד־רא	M. 1.	M. 1.
13.		והבאותי	והבאתי	H.	M. 1.
27.		וקיו	וקיו (ק' H.	H.	M. 1.
34.	ותפוצתיכם	ותפוצותיכם	H.	H.	H.
		ימיכם	H.	G. App. ימיכם	H.

Jerem.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XXVI, 6.	הזאת	הזאתה	G.	H.	G.
18.	מיכה	מיכיה	H. ק') G.	H. App.) G.	M. 1.
XXVII, 1.	יאשיהו	יאושיהו	G.	G.	G.
20.	יְכָנְיה	יְכוֹנְיה	H.	H.	H.
22.		והשבתים	והשיבתים	והשיבות'	M. 1.
XXVIII, 1.		בשנת	בשנה	H.	M. 1.
3.		נבכדנאצר	נבוכד־נאצ'	M. 1.	M. 1.
XXIX, 14.	שבותכם	שביתכם	שביתכם	H.	M. 1.
15.		נבאים	נביאים	M. 1.	M. 1.
18.		לזועה	H.	H.	H.
23.	היודע	הוידע	G.	H. App.) G.	G.
XXX, 4.		ואל־יהודה	H.	H. App. ואל כל	H.
15.		מכאבך	מכאובך	M. 1.	M. 1.
16.	שסיך	שאסיך	H.	H.	H.
XXXI, 8.		ויולדת	וילדת	H.	H.
21.		הלכתי	H.	H.	H.
		שבי	שובי	M. 1.	M. 1.
33.	בני ישרא'	בית ישר'	H.	H.	H.
34.		אותי	אתי	H.	M. 1.
38.	באים	:	G.	H. ק') G.	G.
40.		קוה	H.	H.	H.
	השרמות	השרמות	H. ק') G.	H. App.) G.	M. 1.
XXXII, 1.		בשנת	בשנה	H.	M. 1.
4.	ועיניו	ועינו	H.	H.	G.
9.		בענתת	בענתות	M. 1.	M. 1.
17.		הגדול	הגדל	M. 1.	M. 1.
20.		ומפתים	ומופתים	M. 1.	M. 1.
23.	ובתוֹרָתך	ובתְרותך	H.	H.	H.
30.		מכעסים	מכעיסים	M. 1.	M. 1.
35.	החטיא	החטי	G.	H.	G.
XXXIII, 8.	לכל	לכול	H.	H.	H.

Jerem.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XXXIII, 15.	{ימלך מלך ותשכיל}	defunt.	H.	H.	H.
18.		עולה	עלה	M. 1.	M. 1.
26.	יעקב	יעקוב	G.	G.	G.
	אשיב	אשוב	G.	H.	G.
XXXIV, 2.		הלך	חלוך	M. 1.	M. 1.
11.	ויכבשם	ויכבישום	ויכבשום	H.	M. 1.
17.		לזועה	H.	H.	H.
XXXV, 4.	חסף	חסף	H.	H.	H.
XXXVI, 1.		הרביעת	הרביעית	M. 1.	M. 1.
9.		החמשית	החמשית	H.	M. 1.
XXXVII, 4.	הכליא	הכליא	הכלוא	H.	M. 1.
9.		תשאו	H.	H. App. תשיאו	H.
19.	ואיה	ואיו	H. ק) G.	H. App.) G.	M. 1.
21.	מן העיר	העיר	G.	G.	H.
XXXVIII, 2.	וחיה	יחיה	H.	H. Ap.) ut G.	H.
4.	נא האיש	נא את האי׳	H.	H.	H.
	מרפה	מרפא	H.	H.	H.
11.		בלוי	H.	H. App. בלויי	H.
	הסחבות	הסחבות	G.	הסחבות	G.
16.	אשר	את אשר	G.	H.	G.
XXXIX, 12.	רע	רע	G.	G.	G.
		כי אם	כי אם	H. App. כי אם	M. 1.
14.		אל הבית	H.	H. App. מן הבית	H.
16.	מביא	מבי	G.	H. App.) G.	G.
XL, 3.	הרבר	הבר°	G.	H. App.) G.	G.
8.	עיפי	עופי	H.	H.	H.
16.	תעשה	תעש	G.	H.	G.
XLI, 17.	כמהם	כמוהם	H.	H.	H.

Jerem.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XLII, 6.	אנחנו	אנו	G.	H.	G.
20.	התעיתם	התעתים	התעתם	M. 1.	M. 1.
XLIII, 10.		שפרורו	H.	H.	H.
11.		ובאה	H.	H. App. ובא	H.
XLIV, 8.	במעשה	במעשי	H.	H.	H.
23.		ובתרתו	ובתורתו	M. 1.	M. 1.
27.		כָלותם	H.	H. App. כַלותם	H.
XLVI, 1.		על־הגוים	על־כל־ה׳	H. App. על־כל־ה׳	M. 1.
11.		הרבֵיתי	הרבֵתי	M. 1.	M. 1.
27.	יעקב	יעקוב	H.	G.	H.
XLVIII, 4.	צעוריה	G.	G.	G.	G.
5.	חלחית	הלחות	G.	H.	G.
7.	כמוש	כמיש	G.	H. App.) G.	G.
	יחדיו	יחד	G.	H. App.) G.	G.
18.	ושבי	ישבי	ישבי	App. ut G. יושבי	M. 1.
19.		ערוער	ערער	M. 1.	M. 1.
20.	הילילו	הלילי	הלילו	H.	M. 1.
	וזעקו	וזעקי	G.	H.	G.
21.	מפעת	מופעת	H.	H.	H.
27.		נמצאה	H.	H.	H.
37.		כי כל	H.	H. App. כי על	H.
44.	הנס	הניס	G.	H. Ap.) ut G.	G.
XLIX, 17.	מכותה	G.	מכתיה	M. 1.	M. 1.
20.		ישים	ישים (ק׳ H.	H.	M. 1.
25.		תהלה	H.	H.	H.
28.	נבוכדראצר	נבוכדראצור	נבוכר־ראצר	נבוכר־ראצר	M. 1.
30.		עלירם	עליכם	H. Ap.) M. 1.	M. 1.
36.	עילם	עולם	G.	H.	G.

Jerem.	B. H. Gerfon.	Hooght.	Munft. 1.	Munft. 2.	Munft. 3.
XLIX, 37.		אותם	אתם	M. 1.	M. 1.
39.		אשוב	אשיב	H.	M. 1.
	שבות	שבית	G.	H.	G.
L, 6.		הָיָה	H.	H.	H.
	שובבם	שובבים	שובבום	H.	M. 1.
8.		יצאו	צאו (קְ H.	H.	M. 1.
11.	תשמחי	תשמחי	תשמחו	M. 1.	M. 1.
	תעלזי	תעלזי	תעלזו	M. 1.	M. 1.
	תפושי	תפושי	תפושו	H.	M. 1.
	ותצהלי	ותצהלי	ותצהלו	H.	M. 1.
15.	אשיותיה	אשויתיה	G.	H. App.) G.	G.
		חומותיה	חומתיה	חמתיה	M. 1.
29.	לה	ֹ	G.	H.	G.
44.		ארגיעה	ארגעה	M. 1.	M. 1.
	אריצם	ארוצם	H.	H.	H.
LI, 3.	ידרך	ידרך ידרך	H.	H.	H.
9.	רפאנו	רפאנו	G.	H.	G.
11.	הברו	הברו	H.	H.	H.
17.		הביש	הוביש	M. 1.	M. 1.
19.	יעקב	יעקוב	G.	G.	G.
34.	אכלני	אכלנו	G.	H. App.) G	G.
	הממני	הממנו	G.	H. App.) G.	G.
	הציגני	הציגנו	G.	H.	G.
	בלעני	בלענו	G.	H.	G.
	הריחני	הריחנו	G.	H.	G.
	כרישו	כרשו	H.	H.	H.
36.		ונקמתי	ונקמתי	M. App.) H.	M. 1.
46.	שור וחמס	וחמס	H.	H.	H.
	ומשל על	משל על	G.	G.	G.
55.		ואבר	H.	H. App. ואבר	H.
58.	יצתו	יצתו	H.	H.	H.

Jerem.	B. H. Gerfon.	Hooght.	Munft. 1.	Munft. 2.	Munft. 3.
LII, 1.	חמוטל	חמיטל	G.	H.	G.
11.	בְּבֵית	בבית	H.	H.	H.
20.	אחד	האחד	H.	H.	H.
21.	קוֹמָה	קוֹמָה	H. (ק' קומת	H. App. קומת	M. 1.
25.		ספר	סופר	M. 1.	M. 1.
29.		deeft הגלה	הגלה מירו	M. 1.	M. 1.
31.		יהויכן	יהויכין	M. 1.	M. 1.
	הכליא	הכליא	הכלוא	H.	M. 1.
32.	המלכים	°מלכים	מלכים	H.	M. 1.
33.	חייו	חיו	G.	H.	G.
Ezéchiel I, 8.	וידי	וידו	G.	H.	G.
9.		חברת	חברות	M. 1.	M. 1.
II, 6.	תַּחַת	תַּחַת	H.	H.	H.
7.	כי בית מרי	כי מרי	H.	H.	H.
III, 3.	תַּאֲכֵל	תַּאֲכֵל	H.	H.	H.
15.	ואשב	ואשר	H. (ק' G.	H. App.) G.	M. 1.
20.	תזכרנה	תזכרן	H.	H.	H.
	צדקותיו	צדקותו	H.	H.	H.
27.	ישמע	ישמע	H.	G.	H.
IV, 5.	את עון	עון	G.	G.	G.
6.	הימני	הימיני	G.	H.	G.
9.		שוכב	שכב	M. 1.	M. 1.
15.	צפיעי	צפועי	G.	H.	G.
V, 1.	והעברתה	והעברת	H.	H.	H.
4.		אותם	אתם	M. 1.	M. 1.
7.	עשיתם	לא עשיתם	H.	H.	H.
10.	וזריתי	וזריתי	H.	H.	H.
12.	שלישיתך	שלשתיך	H.	H.	H.
13.	והניחותי	והניחתי	G.	G.	G.
VI, 3.		ולגיאות	H.	H.	H.
7.	בתוכבם	בתוכבם	H.	H.	H.

Ezechiel

Ezechiel.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
VII, 2.		ארבַעת	אַרבַעת	H.	M. 1.
8.		אפשך	אפשך	H.	M. 1.
9.		וְתועבתיך	ותועבֹתיך	H.	M. 1.
11.	נֹחַ	נֹהַ	H.	H.	H.
21.		וחללוּהָ	וחללֻהָ	M. 1.	M. 1.
VIII, 6.	מהם	G.	מה הם (ק' H.	H. App. מה הם	M. 1.
IX, 4.	אליו	אלו	H.	H.	H.
5.	אל־תחוס	על־תחוס	G.	H. App. אל	G.
		עינֵיכם	עינְכם	עינֵיכם	M. 1.
9.		המים	חמס (ק' H.	H. App. חמס	M. 1.
11.	ככל אשר	כְאשר	כַאֲשר ק' G.	H. App.) G.	M. 1.
X, 7.		הכרֻבים	H.	הכרובים	H.
15.		הכרוּבים	הכרֻבים	M. 1.	M. 1.
XI, 6.	ומלאתם	ומלאתים	G.	G.	G.
19.		לב האבן	H.	H. App. את לב	H.
XII, 14.	עזרה	G.	G.	G.	G.
XIII, 19.	תמיתינה	תמותנה	תמיתנה	M. 1.	M. 1.
21.		למצֻדה	H.	למצודה	H.
XIV, 4.		בה	בא ק' בה	M. 1.	M. 1.
28.		לא	לא אל (ק' H.	H. App. לא אל	M. 1.
XV, 6.		בעץ	כעצי (ק' H.	H.	M. 1.
XVI, 4.	הולדת	הולדת	H.	H.	H.
		כרת	כרת	H.	M. 1.
13.	שש	ששי	H. (ק' ut G.	H.	M. 1.
		אכלתי	H.	H.	H.
18.		נתתי	H.	H.	H.
20.	ילדת	ילדתי	H.	H.	H.
		מתזנותך	מתזנותיך	H.	M. 1.

Ezechiel.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XVI, 22.	זכרת	זכרתי	H	H.	H.
25.		תזנותך.	H.	H. App. תזנותיך	H.
27.		ידי	H. ק׳ את ידי	H. App. את ידי	M. 1.
31.	עשית	עשיתי	H.	H.	H.
		הייתי	H.	H.	הָיִיתִי
36.	נתת	נתתי	H.	H.	H.
43.		זכרתי	H.	H.	H.
		עשיתי	H.	H.	H.
47.	עשית	עשיתי	H.	H.	H.
XVII, 6.		פארת	פראות פארות ק׳	פארות פראות App.	M. 1.
7.		שלחה	שלחה	M. 1.	M. 1.
9.		הלוא	הלא	M. 1.	M. 1.
10.		יבש	יבש (ק׳ H.	H.	M. 1.
21.		מברחו	מברחיו	H.	M. 1.
XVIII, 14.	ויראה	ורא	G.	H.	G.
20.		ירשע	הרשע	H.	M. 1.
21.	חטאתיו	חטאתו	G.	H.	G.
23.		מדרכו	מדרכיו	M. 1.	M. 1.
24.		צדקתו	H.	H.	H.
28.	וישב	וישוב	H.	H.	H.
XIX, 7.	אלמנותיו	G.	G.	G.	G.
XX, 18.	בחוקי	בחוקי	H.	H.	H.
26.	אשימם	אשמם	H.	H.	H.
30.		הבדרך	H.	H. App. הבדרך	H.
36.		אבותיכם	אבתיכם	M. 1.	M. 1.
40.		תרומתיכם	H.	תרומותי׳	H.
XXI, 8.	אדני יהוה	יהוה	H.	H.	H.
14.	אדני	יהוה	G. ק׳) H.	G. App.) H	M. 1.
28.	כקסום	G.	G.	G.	M. 1.

Ezechiel.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XXII, 18.	לסיג	לסוג	G.	H.	G.
XXIII, 5.		ותעגב	ותעגב	H.	M. 1.
14.	כשרים	כשריים]	G.	H.	G.
16.		ותעגב	ותעגבה	H.Ap.)M.1.	M. 1.
35.		אותי	אתי	M. 1.	M. 1.
41.	כבורה	כבודה	H.	G.	H.
42.	סבאים	סובאים	H.	H.	H.
43.	עתה	עת	G.	H.	G.
	יזנה	G.	G.	G.	G.
46.	עליהן	עלהם	H.	H.	H.
	לבז	לבז	H.	H.	H.
XXIV, 2.	כתב	כתוב	H.	H.	H.
XXV, 7.	לבג	G.	G. (ק' לבו	G.App.)לבו	M. 1.
9.	וקריתמה	וקריתמה	וקריתימה	H.Ap.)M.1.	M. 1.
XXVI, 4.		חומות	חמות	M. 1.	M. 1.
		אותה	אתה	M. 1.	M. 1.
21.	ותבקשי .	ותבקשי	G.	G.	G.
XXVII, 2.	חישבת	חישבתי	היושבת	H.	M. 1.
15.		והובנים	H.	H.	H.
16.		וראמות	וראמת	H.	M. 1.
19.	מאזל	מאוזל	מאזל	M. 1.	M. 1.
	נתנו	נתנו	G.	H.	G.
24.		במכללים	H.	במכללים	H.
31.		קרחא	קרחה	H.Ap.)M.1.	M. 1.
32.	בניהם	בניהם	H.	G.	H.
		כרמה	כרמה	M. 1.	M. 1.
XXVIII, 24.		אותם	אתם	M. 1.	M. 1.
XXIX, 3.	עשיתיני	עשיתני	H.	G.	H.
4.		החיים	H.	H.	החים
7.	בכף	בכפך	H. (ק' G.	H.Ap.)ut G.	M. 1.
XXX, 16.	תחול	תחיל	G.	H.	M. 1.
18.		חשך	חשך	M. 1.	M. 1.

Ezechiel.	B.H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XXXI, 5.		גבהא	H.	H.	H.
		סרעפתו	סרעפתיו	M. 1.	M. 1.
		פארתיו	H.	H. App. פורותיו	H.
18.		והוררת	והוֹרדת	M. App.) H.	M. 1.
XXXII, 2.		ותרפש	H.	H.	H.
32.		חתיתו	H.	H.	H.
XXXIII, 13.		צדקתו	H.	H.	H.
16.		חטאתו	H.	H.	H.
XXXIV, 14.		טוב	H.	טוב	H.
		אותם	H.	אתם	H.
16.	אשמיד	G.	G.	G.	G,
25.	ביערים	ביעורים	H.	H.	H.
30.	יורעו הגוים	deest הגוים	H.	H.	H.
XXXV, 6.		ירדֲפך	ירדֲפך	M. 1.	M. 1.
9.		תישבנה	H.	H.	תשבנה
11.	ובקנאתך	ובקנאתך	H.	H.	H.
12.	שממה	G.	G.	G.	G.
XXXVI, 3.	וַהַעֲלוֹ	וַהַעֲלוֹ	H.	H.	H.
5.	כלה	כלא	G.	H.	G.
		בשאט	H.	H. App. בשטא	H.
13.	את	אתי	H.	H.	H.
	גויך	G.	G. (ק׳ גוייך	G.	M. 1.
14.		תכשלי	H. (ק׳ תשכלי	H. App. תשכלי	M. 1.
23.		בכם	H.	H. App. בהם	H.
	לעיניהם	לעיניכם	H.	H. Ap.) ut G.	H.
XXXVII, 16. et 19.	חבריו	חברו	H.	H.	H.
19.	ועשיתים	ועשיתם	H.	H.	H.
22.	יהיָה	G.	G.	G.	G.

Ezechiel.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XXXIX, 25.	שבית	שבית	שבות	H.	M. 1.
26.	כשו	G.	G.	G.	G.
28.		אותם	H.	אתם	H.
XL, 3.	ויבֵא	ריבֵיא	H.	H.	H.
4.	שמַע	שמָע	H.	H.	H.
6.	במעלותיו	במעלותו	H.	H.	H.
		אחר רחב ואת	H. ק. אחר ארך וקנה אחר רחב ואת	H.	M. 1.
9. etc.		ואילו	ואלו	M. 1.	H.
		ואלם	H.	H.	H.
15.	האיתון	היאתון	G.	H.	G.
21.		ותאו	H.	H.	ותאי
		ואילו	H.	H.	H.
		ואלמו	ואילמו	M. 1.	M. 1.
22.		וחלונו	H.	H.	H.
		ותמרו	H.	H.	H.
26.		עלתו	H.	H.	H.
XLI, 8.		מיסדות	מוסדות	H.	H.
15.	ואתיקיהא	ואתוקיהא	H.	H.	ואתוקהא
19.		התמרה	התמרה	M. 1.	M. 1.
XLII, 1.		ויבאני	ויביאני	H.	M. 1.
5.	יוכלו	יוכלו	H.	יכלו	H.
9.	וסתחת	ומתחתת	ומתחת	G.	M. 1.
	הלשכות	לשכות	לשכות	G.	M. 1.
	המביא	המבוא	G.	H.	G.
14.		ילבשו	ולבשו	H.	M. 1.
16.	מאות	אֵמות	אַמות	M. 1.	M. 1.
XLIII, 11.	צורותיו	צורותו	H.	H.	H.
15.	אראֵיל	G.	אראֵל	M. 1.	M. 1.
16.	אראֵיל	G.	אראל	אריאֵל	M. 1.
17.	ומעלותידו	ומעלתהו	H.	H.	H.

Ezechiel.	B. H Gerſon.	Hooght.	Munſt. 1.	Munſt. 2.	Munſt. 3.
XLIII, 26.	יכפרו	וכפרו	G.	H.	G.
	ידין	ידו	H.	H.	H.
XLIV, 3.	לאכֹל	לאכֹול	H.	H.	H.
5.	תורותיו	תורתו	תורתיו	M. 1.	M. 1.
19.		משרתים	משרתם	M. 1.	M. 1.
24.	למשפט.	לישפט	G.	H.	G.
		ושפטהו	ישפטהו	H.	M. 1.
XLV, 3.	חמשה	חמש	G.	H.	G.
5.	וחיה	יהיה	G.	H.	G.
7.	לעמַת	לעמות	H.	H.	H.
15.		ולעולה	ולעלה	M. 1.	M. 1.
17.		ובחדשים ובשבתות	H. ק' ובחדשים ובמועדים ובשבתות	H. App. M. 1.	M. 1.
XLVI, 9.	יֵצֵאוּ	יֵצֵאו	H.	G. App.) יצא	H.
15.		ועשו	יעשו	H.	M. 1.
19.		בירכתם	H.	H.	בירכתַם
XLVII, 8.	ונרְפאו	ונרְפאו	G.	G.	G.
10.	יַעַמְדו	יַעַמְדו	יַעַמְדו	M. 1.	M. 1.
11.		בצאתו	H.	H.	H.
12.	והיה	והיו	G.	H. App.) G.	G.
XLVIII, 8.		בתוכה	H.	H.	H.
14.	יעבֹר	יַעֲבור	יַעֲבִיר	יַעֲבור	M. 1.
16.	חמש	חמש חמש	H.	H.	H.
18.		תבואתה	H.	H.	H.
21.		בתוכה	H.	H.	H.
Hoſea II, 5.	והמפ׳יה	G.	G.	G.	G.
IV, 14.		הזנות	הזונות	M. 1.	M. 1.
17.	אפרַים	אפרַים	H.	H.	H.
V, 1.		למצְפה	H.	H. App. למצְפה	H.
2.		שטים	H.	H.	H.

Hoſea

Hosea.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
VI, 10.	שעריריה	שעריריה	שערוריה	H.	M. 1.
VII, 1.	כרפאי	כרפאי	H.	H.	H.
6.	אפיהם	אפהם	H.	H.	H.
8.		עגה	עגה	M. 1.	M. 1.
14.		זעקו	H.	H. App. יזעקו	H.
VIII, 10.		ויחלו	H.	ויחלו	H.
12.	אכתוב	G.	G.	G.	G.
		רבו	דבי	H.	M. 1.
		כחשבו	כחשבו	M. 1.	M. 1.
13.		יזכור	יזכר	M. 1.	M. 1.
IX, 9.		יזכור	H.	H. App. עתה יזכור	H.
16.	כל	בלי	G.	G.	G.
X, 4.		על	H.	H. App. על כל	H.
9.	עולה	עלוה	H.	עלות	H.
10.		עינתם	עונותם (ק' H.	H.	M. 1.
14.	יושר	יושר	G.	G.	H.
XI, 2.		ולפסלים	ולפסילים	M. 1.	M. 1.
4.		אמשכם	H.	אמשכם App. H.	H.
10.		ישאג	H.	H.	H.
XIII, 5.		תלאובת	תלאכות	תלאכת	M. 1.
Joel I, 11.		הבישו	הובישו	M. 1.	M. 1.
18.		נאנחה	נאנחה	M. 1.	M. 1.
IV, 1.		אשוב	אשיב	H.	M. 1.
Amos I, 5.		עם ארם	H.	H. App. עם ארם	H.
II, 11.		לנבאים	לנביאים	M. 1.	M. 1.
V, 8.		לילה	H.	H. App. ללילה	H.
VI, 7.		גלים	גולים	M. 1.	M. 1.

Amos.	B. H. Gerfon.	Hooght.	Munft. 1.	Munft. 2.	Munft. 3.
VI, 10.		העור	H.	H. App. היש	H.
VIII, 4.		ענוי	H.	H.	H.
8.	ונשקה	G.	G. (ק' ונשקעה	H.	M. 1.
IX, 5.		כיאר	כיאור	M. 1.	M. 1.
6.		מעלותו	H.	H.	H.
8.	השמֵר	השמֵיד	H.	H.	H.
Obad. 11.		שערו	H.	H.	שעריו
12.	אל תרא	ואל	H.	H.	H.
16.	סביב	תמיד	H.	H. App.) G.	H.
Jon. I, 14.		נקיא	H.	H.	H.
Mich. I, 3.		במותי	H.	H.	H.
8.		שילל	שולל	H.Ap.)M.1.	M. 1.
10.	התפלשתי	G.	G. (ק' התפלשי	G.	M. 1.
13.		פִשעי	H.	H. App. פִשעי	H.
15.		אבי	H.	H.	H.
II, 2.		ואיש	איש	H.	M. 1.
11.		כִזֵב	H.	H. App. כָזָב	H.
		אטב	אטיב	M. 1.	M. 1.
13.		ויעברו	H.	H. App. ויעמדו	H.
III, 1.		ראשי יעק'	H.	H. App. בית יעק'	H.
2.		רעה	H.	H.	H.
V, 3.		ורעה	H.	H. App. וראה	H.
VI, 3.	הלאיתיך	הלאתיך	G.	H.	G.
4.	העליתיך	העלתיך	H.	H.	H.
10.		האש	H. (ק' היש	H.	M. 1.
VII, 10.	תראבה	תראיבה	תראינה	H.	M. 1.
Nahum. I, 3.	וְגָדוֹל	וּגְדָוֹל	H.	H.	H.

Nahum.

Nahum.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
I, 5.		התמגגו	התמוגגו	M. 1.	M. 1.
13.		ומוסרתיך	ומוסרותיך	H.	H.
14.		קלוּתָ	H.	קלות	H.
II, 1.		לעבור	לעבר	M. 1.	M. 1.
6.	בהליכתם	בהליכותם	H.	H.	H.
8.		לכבהן	לכביהן	M. 1.	M. 1.
11.		ופיק	ופק	M. 1.	M. 1.
13.		ומעונתיו	ומענתיו	M. 1.	M. 1.
14.		מלאכֵכֵה	H. ק' מלאכֵכֵם	H. App. מלאכֵכֵם	M. 1.
III, 3.		יִכָּשלו	יִכָּשלו	H. App. יִכָּשלו	M. 1.
17.		וטוֹדֵר	וטוֹדֵר	M. 1.	M. 1.
Habac. II, 3.	ולא יאחר	לא	H.	H.	H.
17.		יחיתַן	יחיתַן	M. 1.	M. 1.
III, 14.		פרזו	פרזיו	H.	M. 1.
Zephan. II, 9.	גוים	גוי	H.	H.	H.
10.		ויגדלו	ויגדילו	M. 1.	M. 1.
III, 18.		עליה	H.	H. App. עליך	H.
Hagg. I, 8.	ואכבדה	ואכבד	G.	H. App.) G.	G.
II, 8.		נאם	H.	H. App. אמר	H.
10.		ביד חגי	אל חגי	M. 1. App. H.	M. 1.
Zachar. I, 4.		ומעליליכם	ומעלליכם ממעל' ק'	M. 1. App. ut ק'.	M. 1.
13.		נחמים	נחמים	H.	M. 1.
16.		וקוה	H.	H.	H.
17.	תפוצנה	תפוצנה	G.	G.	G.
II, 8.		אלו	H.	H.	H.
13.		לעבדיהם	לעבדיהם	M. 1.	M. 1.
IV, 2.	ואמר	ויאמר	G.	H. App.) G.	G.

Zachar.	B. H. Gerfoni.	Hooght.	Munft. 1.	Munft. 2.	Munft. 3.
IV, 12.	שִׁבֲּלֵי	שִׁבֲּלֵי	G.	G.	G.
		המריקים	המריקים	M. 1.	M. 1.
V, 9.	ותשאנה	ותשנה	H. (ק) G.	H. App.) G.	M. 1.
VI, 10.		טוביהו	טוביה	M. 1.	M. 1.
VII, 10.		איש אחיו	איש את א'	H. App. M. 1.	M. 1.
14.		ואֵסָעֲרֵם	ואָסָעֲרֵם	H. App. ואֵסָעֲרֵם	M. 1.
IX, 8.		מצבת	H.	H.	H.
XI, 2.	הבציר	הבצור	G.	H.	G.
5.		ואעשר	ואעשיר	M. 1.	M. 1.
11.		אתי	H.	H. App. אותי	M. 1.
XII, 8.		כמלאך	H.	H. App. ומלאך	H.
XIV, 2.		השגלנה	H.	H.	H.
5.		וְנַסְתֶּם	H.	H. App. וְנִסְתַּם	H.
6.	וקפאון	יקפאון	G.	H. App.) G.	G.
Maleach. III, 5.		ובנשבעים	G.	H. App. ובנשבע ם	H.
		לשקר		בשמי לשקר	
Pfalm. I, 1.		חַטָּאִים	חֲטָאִים	M.1.Ap.)H.	M. 1.
4.		כמץ	כמוץ	M. 1.	M. 1.
II, 7.		אַתָּה	אָתה	M. 1.	M. 1.
9.		תרעם	תרועם	M. 1.	M. 1.
12.		בַר	בָר	M.1.Ap.) H.	M. 1.
V, 9.		הושר	H.	H. App. הישר	H.
VI, 4.	אתה	את	G.	H.	G.
VII, 6.		יִרַדֹּף	יִרְדֹּף	H.	M. 1.
17.		קָדְקֳדוֹ	קָדְקֳדוֹ	M. 1.	M. 1.

Pfalm.

Pfalm.	B. H. Gerfon.	Hooght.	Munft. 1.	Munft. 2.	Munft. 3.
IX, 1.	עלמות	● על־מות	G.	G.	G.
13.	עניים	G.	G.	G.	G.
14.		חָנְנֵנִי	חָנְנֵנִי חָנְנֵנִי (ק'	H.	M. 1.
19.		ענוים	H.	H.	H.
X, 5.		ודכו	H.	H.	H.
10.		ודכה	H.	H. App. ידכה	H.
	חֶלְכָאִים	חֶלְכָאִים	H.	H. App. חל כאים	H.
12.		ענִיים	H.	H.	H.
XI, 1.		נוּדוּ	נוּדִי	H.	M. 1.
6.	מְנַת	מְנָת	G.	G.	G.
XV, 4.	לְהָרַע	G.	G.	G.	G.
5.		לָקַח	לָקָח	M. 1.	M. 1.
XVI, 5.	מְנַת	מְנָת	H.	H.	H.
	תומך	תומיך	H.	H.	H.
10.	חסידך	הסידיך	G.	G.	G.
XVII, 5.		אשְׁרִי	אשורי	M. 1.	M. 1.
11.		אשְׁרֻנִי	אשורני	M. 1.	M. 1.
	סבבוני	G.	סבבוּנִי	G.	M. 1.
14.	וצְפוּנְךָ	וצפינך	וצפונך	H.	M. 1.
		לעוֹלְליהם	לעוֹלֲליהם	M. 1.	M. 1.
XVIII, 5.	כי אפפוני	כי deeft	H.	H.	H.
		יבעתוני	יבעתֻני	M. 1.	M. 1.
26.	ועם גבר	עם	H.	H.	H.
33.		המאזרני	המאזרני	H.	M. 1.
43.		חוצות	חֻצות	M. 1.	M. 1.
47.		אלוהי	אלהי	M. 1.	M. 1.
XIX, 14.		חשך	השוך	M. 1.	M. 1.
XX, 7.		בגבורות	בגבֻרות	M. 1.	M. 1.
XXI, 2.	יָגֵל	יָגֵיל	יָגֵל	H.	H.
XXII, 3.		רומיה	דמיה	M. 1.	M. 1.

Pfalm.	B. H. Gerfon.	Hooght.	Munft. 1.	Munft. 2.	Munft. 3.
XXII, 17.		כַּאֲרִי	H.	H. App. כָּרוּ	כַּאֲרִי
XXIV, 4.	נפשי	נפשו	H. (ק׳ G.	H.	M. 1.
XXVI, 1.		הָלַכְתִּי	הָלְכתי	M. 1.	M. 1.
2.	צרפה	צרופת	G.	H.	G.
6.		ואסככה	ואסובבה	M. 1.	M. 1.
XXVII, 4.		מֵאֵת	מֵאֵת	H.	M. 1.
		חַיַּי	חַיָּי	M. 1.	M. 1.
5.	בסכה	G.	G.	G.	G.
12.		עֵדי	עידי	M. 1.	M. 1.
XXX, 4.		מִיָּורדי	מיוֹרדי (ק׳ H.	H.	M. 1.
5.		לְזֵכֶר	לְזֶכֶר	H.	M. 1.
9.		ואל יהוה	ואל ארני	M. 1.	M. 1.
11.		עֹזֵר	עוזר	M. 1.	M. 1.
XXXI, 3.		הצילני היה	H.	H. App. הציל׳ יהוה	H.
6.		פדיתה	פדית	M. 1.	M. 1.
11.		בְּאנחה	בַּאנחה	M. 1.	M. 1.
20.		לחוסים	לחסים	M. 1.	M. 1.
XXXII, 3.		כלו	H.	H. App. כלו	H.
XXXIII, 15.		היֹצר	היוצר	M. 1.	M. 1.
XXXIV, 15.		מֵרָע	מֵרַע	H.	M. 1.
17.		בעֹשי	בעושי	M. 1.	M. 1.
23.		פורה	פדה	M. 1.	M. 1.
XXXV, 2.		וסגר	וסגור	M. 1.	M. 1.
6.		וחלקלקת	וחלקלקות	H.	M. 1.
10.	כָּל־	כָּל	H.	H.	H.
		עצמותי	עצמתי	M. 1.	M. 1.
15.		נאכפו	נאכפי	H.	H.
XXXVI, 11.		משך	משוך	M. 1.	M. 1.
XXXVII, 6.		ומשפטך	ומשפטיך	M. 1.	M. 1.
9. 11. 29.		יירשו	ירשו	M. 1.	M. 1.

Pfalm.	B. H. Gerfon.	Hooght.	Munft. 1.	Munft. 2.	Munft. 3.
XXXVII, 15.		תבוא	תבא	M. 1.	M. 1.
27.		מֵרָע	מֵרַע	M. 1.	M. 1.
38.	פשעים	ופשעים	H.	H.	H.
XXXVIII, 21	רדופי	G.	G.	G.	G.
XL, 3.		היָוֵן	היָוֵן	H.	M. 1.
11.	בקהל	לקהל	H.	H.	H.
17.	ויאמרו	יאמרו	G.	G.	G.
18.	יהוה	אדני	יהוה	M. 1.	M. 1.
XLI, 3.		יהוה	deeft	H.	H.
		יאשר	H.	H.	H.
XLII, 12.		ישועת	ישועות	M. 1.	M. 1.
XLIII, 2.		מעזי	מעוזי	M. 1.	M. 1.
5.		ישועת	ישועות	M. 1.	M. 1.
XLIV, 19.		ארחך	ארחיך	M. 1.	M. 1.
XLV, 10.	ביקרותיך	ביקרותיך	G.	G.	G.
14.	כבודה	G.	G.	G.	G.
16.	תבאנה	תבאינה	G.	G.	G.
XLVII, 5.		אֶת	אֶת־	M. 1.	M. 1.
XLVIII, 11.		אֶרֶץ	אֶרֶץ	H.	M. 1.
15.	עלמות	על־מות	G.	G.	G.
XLIX, 6.		יסבני	יסובני	M. 1.	M. 1.
12.		ודר	ודור	M. 1.	M. 1.
15.	וצורם	וצירם	G.	H.	G.
L, 23.		ושׂם	ושׂם ושׂם ק	M. 1. App. H.	M. 1.
LI, 4.		הרבה	H.	H.	H.
18.		תחפץ	תחפוץ	M. 1.	M. 1.
LII, 9.		מעזו	מעזו	M. 1.	M. 1.
LIII, 5.		פעלי	H.	H. App. כל פעלי	H.
LIV, 5.		זָרים	H.	H. App. זֵרים	H.
7.		ישׁוּב	H.	H.	H.

Pfalm.

Pfalm.	B. H. Gerfon.	Hooght.	Munft. 1.	Munft. 2.	Munft. 3.
LV, 12.		מרחבה	מרחובה	M. 1.	M. 1.
		תך	H.	תוך	H.
16.	ישי מות	ישימות	G.	G.	G.
LVI, 7.	יצפונו	יצפינו	G.	H.	G.
LVII, 2.		אֶחֱסה	אֶחְסה	M. 1.	M. 1.
7.		שיחה	H.	H. App. שוחה	H.
LVIII, 8.	חציו	חצו	G.	G.	G.
9.		כֵּפל	נֶפל	M. 1.	M. 1.
LIX, 5.		ירצון	ירוצון	M. 1.	M. 1.
11.	הסרו	G.	חסדי	G. App. חסדו	M. 1.
16.		יְבוּעון	יביעון	H.	M. 1.
LX, 7.		ועננו	ועננִי	H.	M. 1.
13.		עזרת	עזרה	H.	M. 1.
LXI, 7.		דר	דור	M. 1.	M. 1.
LXIII, 11.		שעלים:	שועלים:	M. 1.	M. 1.
LXIV, 7.		תמנו	H.	H. App. טמנו	H.
9.	ראָה	ראָה	G.	G.	G.
10.		ויראו	ויראו	H.	M. 1.
11.		ויתהללו	ויתהללו	M. 1.	M. 1.
LXV, 11.		גרודה	גרודיה	M. 1.	M. 1.
LXVI, 7.	יָרימו	יָרימו	יָרומו	M. 1.	M. 1.
15.		אילים	אילם	M 1.	M. 1.
LXVIII, 4.	ויעלצו	יעלצו	H.	H.	H.
29.	עוזה	עוזה	G.	H.	G.
30.	מהיכלך	מהיכלך	H	H.	H.
LXIX, 5.	שֶׁקֶר	שֶׁקֶר	H.	H.	H.
33.		ישמחו	וישמחו	M. 1.	M. 1.
LXX, 4.		ישובו	ישׁבו	M. 1.	M. 1.
LXXI, 3.		מעון	מעוז	H.	M. 1.
12.	חושה	חישה	G.	H.	M. 1.

Pfalm.

Psalm.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
LXXI, 16.		בגברנת	בגבורות	M. 1.	M. 1.
20.		הראיתנו	הראיתני	H.	M. 1.
		תחיינו	תחייני	H.	M. 1.
		תעלנו	תעלני	H.	M. 1.
24.		רעתי	H.	H. App. נפשי	H.
LXXII, 17.	יִנּוֹן	G.	ינון	M. 1.	ינון
		יאשרהו	יאשרוהו	M. 1.	M. 1.
LXXIII, 2.		נטוי	H. ק׳ נטיו	H. App. נטיו	M. 1.
	שפכה	G.	G.	G.	G.
10.	ישוב	ישיב	G.	H.	G.
16.	הוא	היא	G.	H.	G.
LXXIV, 4.		מועדך	מועדיך	M. 1.	M. 1.
6.		ועת	ועתה	H.	M. 1.
7.		מקדשך	מקדשיך	M. 1.	M. 1.
11.	חקך	חוקך	חיקך	H.	M. 1.
LXXVII, 1.	ידיתון	ידיתון	ידותון	H.	M. 1.
12.		אזכיר	אזכור	H.	M. 1.
20.	ושבילך	ושביליך	G.	H.	G.
LXXVIII, 8.		את אל	אל אל	M. App. את אל	M. 1.
34.		ודרשוהו	ודרשהו	M. 1.	M. 1.
40.		יעציבוהו	יעציבהו	M. 1.	M. 1.
58.		יקניאוהו	יקניאהו	M. 1.	M. 1.
63.	הֻלָּלוּ	הוללו	G.	G.	G.
72.		כתם	H.	H. App. בתם	H.
LXXIX, 6.		שפך	שפוך	M. 1.	M. 1.
12.		אדני	יהוה	M. 1.	M. 1.
LXXX, 7.		ואיבינו	ואיבנו	H.	M. 1.
18.		אמצת	אמצתה	H.	M. 1.
LXXXI, 2.	עֻזֵּנוּ	עוזנו	G.	G.	G.

Pfalm.	B. H. Gerfon.	Hooght.	Munft. 1.	Munft. 2.	Munft. 3.
LXXXIV, 7.		ישיתהו	ישיתהו	M. 1.	M. 1.
LXXXVI, 3		ארני	יהוה	M. 1.	M. 1.
LXXXVIII, 14.	שִׁוַּעְתִּי	שִׁוַּעְתִּי	G.	G.	G.
18.		צמתתוני	צמתותני	M. 1.	M. 1.
LXXXIX, 18		תרים	תרום	H.	M. 1.
		קרננו	קרנינו	H.	M. 1.
23.		ישיא	H.	H. App. ישיא	H.
29.	אשמור	G.	G.	G.	G.
XC, 2.		עד עולם	תעד	M. 1.	M. 1.
8.	שת	G.	G.	G.	G.
XCII, 5.		בפעלך	בפעליך	M. 1.	M. 1.
16.	עלתה	עלתת	G.	G.	G.
XCIV, 20.		יגודו	יגדו	M. 1.	M. 1.
XCVI, 3.		כבודו	את כבודו	H. App.) M.	M. 1.
XCIX, 7.		אליהם	אלהם	M. 1.	M. 1.
C, 3.		ולא	H.	H. App. ולו	H.
CI, 5.		מלושני	H.	H	H.
CII, 4.		בעשן	כעשן	M. 1.	M. 1.
24.		כחו	כחי	H.	M. 1.
CV, 18.		רגליו	רגליו	M. 1.	M. 1.
28.		דבריו	דברו	H. App. דברו	M. 1.
CVI, 5.		גויך	גוייך	M. 1.	M. 1.
45.		חסרו	חסדיו	H.	M. 1.
CVII, 19.		ממצוקותיהם	ממצקותיהם	ממצקתיהם	M. 1.
CVIII, 7.	ועננו	ועננו	G.	H.	G.
CX, 3.		נרבת	נדבות	M. 1.	M. 1.
	בהררי	בהדרי	H. (ק׳) G.	H. App.) G.	M. 1.
		ילדתך	ילדותך	M. 1.	M. 1.
CXVIII, 18.		נתנני	נתתני	H.	M. 1.

Pfalm.

Psalm.	B.H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
CXIX, 20.		לתאבה	H.	H. App. לתאוה	H.
25.		כרבדך	כדבריך	M. 1.	M. 1.
41.		חסדך	H.	H.	H.
43.		למשפטך	למשפטיך	M. 1.	M. 1.
65.		עבדך	עבדך	M. 1.	M. 1.
79.	וידעו	G.	וידעי	G.	G.
88.		חיני	חייני	H.	M. 1.
107.		נעניתי	נעויתי	H.	M. 1.
147.		לדבריך	H.	H.	H.
149.		חיני	חייני	M. 1.	M. 1.
161.		ומדבריך	H.	H.	H.
CXXIII, 4.		לגאיונים	H.	H.	H.
CXXVI, 4.	שביתנו	שבותני	G.	H.	G.
CXXIX, 3.		למענותם	למעניתם	H.	M. 1.
CXXXIV, 1.		ברכו	ברכו	ברכו	M. 1.
CXXXIX, 16	ולא	G.	G.	G.	G.
CXL, 10.	יכסומו	G.	יכסימו	G.	M. 1.
11.		ימיתו	ימותו	H.	M. 1.
13.		ידעת	ידעתי	M. 1.	M. 1.
CXLIII, 11.		תחיני	תחייני	M. 1.	M. 1.
CXLIV, 12.		בנעורידם	בנעריהם	M. 1.	M. 1.
CXLV, 8.	וגדל	וגדול	H.	H.	H.
CL, 2.		בגבורתיו	בגבורתו	H.	M. 1.
Proverb. I, 30.		באצו	H.	H. App. באצו	H.
II, 7.		תצפן	יצפן	H. App. M. 1.	M. 1.
8.		חסידו	חסידיו	H.	M. 1.
18.		מעגלתיה	מעגלותיה	M. 1.	M. 1.
III, 8.		לשוך	H.	לשרך	H.
15.	מפנינים	מפניים	H. p.) G.	H. App.) G.	M. 1.
17.		נתיבותיה	נתיבתיה	M. 1.	M. 1.

Proverb.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
III, 27.		ידיך	ידך	H.	M. 1.
28.	לרעך	לרעיך	G.	G.	G.
30.		תרוב	תריב	H.	M. 1.
34.		ילעניים	H.	H.	H.
IV, 3.		לפני	H. ק' לבני	H. App. לבני	M. 1.
16.		יכשולו	יכשילו	H.	M. 1.
26.		יכנו	יכונו	M. 1.	M. 1.
V, 16.		יפצו	יפוצו	M. 1.	M. 1.
22.		עוונותיו	עונותיו	H.	M. 1.
VI, 3.		אפוא	איפוא	M. 1.	M. 1.
13.		בעינו	בעיניו	H.	M. 1.
		ברגלו	H.	H.	H.
14.	מרינים	מרנים	G.	H. App.) G.	G.
16.		תועכות	תועבת	H.	M. 1.
VII, 4.		ומרע	ומורע	M. 1.	M. 1.
7.		בפתאים	בפתאים	M. 1.	M. 1.
22.		פתאם	פתאום	M. 1.	M. 1.
25.		בנתיבתית	בנתיבותיה	H.	M. 1.
26.		הרוגיה	הרגיה	M. 1.	M. 1.
VIII, 2.		מרמים	מרומים	M. 1.	M. 1.
17.		אהבית	אהבי	H. App.) M.	M. 1.
24.	נכבדי	נכבדי	G.	G.	G.
35.		מוצאי	H.	מצאו	H.
	מצא	מצאי	G.	H. App.) G.	G.
IX, 3.		מרמי	מרומי	H.	M. 1.
7.		לקח	לוקח	M. 1.	M. 1.
X, 22.		יוסת	יוסיף	M. 1.	M. 1.
		עצב	עצב	H.	H.
XI, 3.	ישרם	ושרם	G.	H. App.) G.	G.
15.		תוקעים	תקעים	M. 1.	M. 1.
XII, 14.		ישוב	ישיב	H.	M. 1.
28.		צאל	H.	H. App.) אל	H.

Proverb.	B. H. Gerfoni.	Hooght.	Munft. 1.	Munft. 2.	Munft. 3.
XIII, 3.		לו	לו	M. 1.	M. 1.
20.	הלוך	G.	חלך	G.	M. 1.
	יחכם	וחכם	G.	H.Ap.) ut G.	G.
XIV, 10.	מָרַת	מָרַּת	מֻרַת	G.	G.
21.		ענוים	H.	H.	H.
25.		ויפיח	ויפח	M. 1.	M. 1.
34.		תרומם	תרמם	M. 1.	M. 1.
XV, 5.		תוכחת	תכחת	M. 1.	M. 1.
13.		ייטב	ייטיב	M. 1.	H.
14.		ופני	ופי (ק' H.	H.	M. 1.
19.		סללה	סלולה	M. 1.	M. 1.
26.		וטהרים	וטהורים	M. 1.	M. 1.
XVI, 22.		אלים	אוילים	H.	M. 1.
27.		שפתיו	שפתָיו	M. 1.	M. 1.
XVII, 5.		לעג	לועג	M. 1.	M. 1.
13.	תָמוש	תמיש	תמיש	H. App. תמוש	M. 1.
22.		ייטב	ייטיב	M. 1.	M. 1.
27.		וקר	יקר (ק' H.	H. App. יקר	M. 1.
XVIII, 6.		למהלמות	למהלמות	M. 1.	M. 1.
10.		עז	עוז	M. 1.	M. 1.
17.	יָבא	יבא	ובא	H.Ap.) M. 1.	M. 1.
19.		כפשע	כפשע	H.	M. 1.
		ומדונים	H.	H. App. ומדינים	H.
XIX, 7.	כָל	כָל-	H.	H.	H.
16.		יוּמת	H.	H.	H.
19.	גרל	גרל	G.	H. App.) G.	G.
XX, 4.	ושאל	ישאל	G.	H. App.) G.	G.
5.	עֲמקים	עמקים	H.	G.	H.
16.		נכרים	H. ק' נכריה	H. App. נכריה	M. 1.

Proverb.	B. H. Gerſon.	Hooght.	Munſt. 1.	Munſt. 2.	Munſt. 3.
XX, 20.		בְּאֲישׁוֹן	H.	H. App. בְּאִישׁוֹן	H.
21.		מבחלת	H.	H.	מבהלת
30.	תַּמְרִיק	תמריק	תמרוק	H.	M. 1.
XXI, 4.	נִר	נִר	H	H.	H.
9. 19.		מְדוֹנִים	H.	H.	H.
29.		יכין	H.	H. App. יבין	H.
		דרכיו	דרכיו	H.	M. 1.
XXII, 3.		ויסתר	H.	H. App. ונסתר	H.
8.	יקצור	G.	G.	G.	G.
11.	טְהָר	טְהוֹר	H.	H.	H.
14.	יִפּוֹל	G.	יפל	G.	M. 1.
19.		מִבְטַחֶךָ	מבטחך	M. 1.	M. 1.
20.		שלשום	H.	H.	H.
25.		ארחתו	ארחתיו	M. 1.	M. 1.
26.		בַּערבים	בְּערבים	H.	M. 1.
XXIII, 3.	תִּתְאַו	תתאו	H.	H.	H.
5.		התעוף	התינוף	H.	M. 1.
	ועוף	ועיף	G.	H.	G.
21.		סבא	סובא	M. 1.	M. 1.
24.		גול	גיל	H.	M. 1.
		יגול	יגיל	H.	M. 1.
		יוֹלֵד	וְיֹלֵד	H. App. יולד	M. 1.
		וישמח	וְיִשְׂמַח	H.	M. 1.
26.		תִּרְצֹנָה	H.	הִרְצֹנָה App. תִּצֹּרְנָה	H.
29.		מדונים	H.	H.	H.
		חכללות	חכלילות	M. 1.	M. 1.
31.		בכּיס	בכוס	H.	M. 1.
XXIV, 5.		בְּעוֹז	בַּעֹז	M. 1.	M. 1.

Proverb.

Proverb.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XXIV, 14.		רֵעָה	דֵעַת	M. 1.	M. 1.
17.	אויבך	אויבך	H.	H.	H.
XXV, 2.		כבר	כבור	M. 1.	M. 1.
24.		מִדְוָנִים	H.	H.	H.
27.		כבדם	כבורם	M. 1.	M. 1.
XXVI, 2.	לא	G.	G.	G.	G.
21.		מדונים	H.	H.	H.
24.		בשפתו	H.	H.	H.
XXVII, 10.		ורעה	H.	H.	H.
12.		פתאים	פתאים	M. 1.	M. 1.
15.		מדונים	H.	H.	H.
20.		ואבדה	H.	H. App. ואבדון)	H.
24.	הדור	דור	G.	H. Ap.) ut G.	G.
25.		עשבות	עשבות	H.	M. 1.
XXVIII, 8.	וּבְתַרְבִּית	ובתרבית	ותרבית	H.	M. 1.
		יְקַבְּצֶנּוּ	יְקַבְּצֶנּוּ	M. 1.	M. 1.
16.		שנאי	שונאי	M. 1.	M. 1.
XXIX, 12.		משל	מושל	H.	M. 1.
26.		וּמֵיְהוָה	וּמֵיחוּת	M. 1.	M. 1.
XXX, 5.		לחסים	לחוסים	M. 1.	M. 1.
9.		וְנִכְבַּתִי	וְנִכְבַּתִי	ונכבתי	M. 1.
10.		ארנו	ארניו	H.	M. 1.
17.	ליקהת	ליקהת	G.	H.	G.
18.	וארבעה	וארבע	G.	H.	G.
29.		מיטיבי	מטיבי	M. 1.	M. 1.
		מטבי	מטיבי	M. 1.	M. 1.
XXXI, 4.		או	H.	H.	H.
16.	נטעה	נטע	G.	H.	G.
18.		בליל	בלילה	H.	M. 1.
21.		שנים	H.	H. App.) שני	H.
25.		עוז	עז	M. 1.	M. 1.
27.		הילכות	הליכות	H.	M. 1.

Job.

Job.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
I, 10.	את	G.	אתה	G.	M. 1.
14.		והאתנות	והאתונות	M. 1.	M. 1.
19.		ויפל	ויפול	M. 1.	M. 1.
21.		יצתי	יצאתי	H. Ap.) M. 1.	M. 1.
II, 7.		ועד	עד	M. 1.	M. 1.
IV, 14.		עצמותי	עצמתי	M. 1.	M. 1.
21.		ימותו	ימתו	M. 1.	M. 1.
V, 5.		ושאף	H.	ישאף App. H.	H.
7.		יולד	H.	H.	H.
12.	תעשינה	תעשנה	G.	G.	G.
		תושיה	תשיה	M. 1.	M. 1.
18.	ידיו	ידו	H.	H.	H.
21.		יבוא	יבא	M. 1.	M. 1.
26.		תבוא	תבא	M. 1.	M. 1.
VI, 2.		והיתי	והיותי	M. App. והותי	M. 1.
21.		לא	לו	M. App.) H.	M. 1.
29.		שבו	שובו	M. 1.	M. 1.
	ושבו	ושבי	G.	H.	G.
VII, 1.	עלי	על	G.	H.	G.
5.	ונגיש	ויגיש	G.	וגיש	G.
14.		בחלמות	בחלומות	H.	M. 1.
		ומחזינות	ומחזיונות	M. 1.	M. 1.
VIII, 8.		לדור	לדר	M. 1.	H.
		רישון	H.	H.	H.
16.		רטב	רטוב	M. 1.	M. 1.
21.	ימלה	ימלח	H.	H.	ימלא
IX, 7.		יחתם	יחתום	M. 1.	M. 1.
8.		ודורך	ודרך	M. 1.	M. 1.
9.		תמן	תימן	M. 1.	M. 1.
13.		תחתו	H.	H.	H.
18.		ממררים	ממרורים	H.	M. 1.

Job.

Job.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
IX, 23.		נקים	נקיים	M. 1.	M. 1.
30.		כמו	במי	H.	M. 1.
31.		שלמותך	שלמתי	H.	M. 1.
X, 10.		וכגבנת	וכגבינה	M. 1.	M. 1.
20.		יחדל	H.	H.	H.
		ישית	H.	H.	H.
XI, 3.		מלכם	מלכים	M. 1.	M. 1.
15.		מצק	מוצק	M. 1.	M. 1.
XII, 4.		לֶאֱלוה	לאלוה	M. 1.	M. 1.
5.		לעשתות	לעשתת	M. 1.	M. 1.
6.		לשדדים	לשודדים	H.	M. 1.
XIII, 7.		ולו	H.	H. App. ולא	H.
9.		תהתלי	תהתלו	H.	M. 1.
15.		לא	H.	H.	H.
23.		הדיעני	הודיעני	M. 1.	M. 1.
27.		ותשמור	ותשמר	H.	M. 1.
		ארחתי	ארחותי	M. 1.	M. 1.
XIV, 3.		עיניך	עינך	M. 1.	H.
5.		חקו	חקיו	H.	M. 1.
XV, 7.		הראישון	הריאשון	H.	M. 1.
15.		בקדשו	בקדשיו	M. 1.	M. 1.
22.	וצפו	G.	G.	G.	G.
31.		בשו	H.	H. App. בשוא	H.
XVI, 8.		כחשי	כחשי	M. 1.	כחשי
16.	חמרמרה	G.	G.	G.	G.
19.		ושהדי	ושהדי	M. 1.	M. 1.
XVII, 2.		ובהמרותם	ובהמרותם	M. 1.	M. 1.
5.		תכלנה	תכלינה	M. 1.	M. 1.
10.		תשובו	תשבו	M. 1.	M. 1.
		ובאו	H.	H.	H.
15.		שאל	שאול	M. 1.	M. 1.

Job.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XVIII, 20.		אחרנים	אחרונים	H.	M. 1.
		וקדמנים	וקדמונים	M. 1.	M. 1.
XIX, 2.		תגיון	תוגיון	M. 1.	M. 1.
3.	תחברו	תהכרו	H.	H.	H.
15.		ואמהתי	ואמהותי	M. 1.	M. 1.
29.	שדין	שדין	שרין	H.	M. 1.
XX, 11.		עלומו	H.	H.	H.
15.		ירשנו	יורישנו	ירישנו	M. 1.
22.		בםלאות	H.	H.	H.
		כפקו	שפקי	M. 1.	M. 1.
		תבאנו	תבואנו	M. 1.	M. 1.
25.		אמים	אימים	M. 1.	M. 1.
XXI, 2.		תנחומתיכם	תנחומותיכם	M. 1.	M. 1.
13.		יבלו	H.	H.	H.
20.		עינו	H.	H.	H.
XXII, 6.		ערומים	ערומים	M. 1.	M. 1.
29.		השפילו	H.	H. App. השפילו	H.
		יושע	יושיע	M. 1.	M. 1.
XXIV, 1.		ויודעו	H.	H.	H.
4.		אבינם	אביונים	M. 1.	M. 1.
	עני"	ענוי	G.	G.	G.
6.		יקצירו	יקצורו	יקצירו	H.
XXVI, 12.	ובתוכנתו	G.	G.	G.	G.
14.		דרכו	דרכיו	M. 1.	M. 1.
		גבורתו	H.	H.	H.
XXVII, 15.		שרידיו	שרידו	H.	M. 1.
		ואלמנתיו	ואלמנותיו	M. 1.	ואלמנותו
		תבכנה	תבכינה	M. 1.	M. 1.
XXVIII, 3.		חוקר	חקר	M. 1.	M. 1.
6.		ועפרת	ועפרות	M. 1.	M. 1.
17.		וזכוכית	זכוכית	H.	M. 1.

Job.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XXIX, 21.		וְיִחֲלוּ	וְיִחֲלוּ	H.	וִיחַלוּ
XXX, 11.	יתרו	G.	יתרי	G.	M. 1.
13.	להותי	להיתי	G.	G.	G.
22.		תְּשֻׁוָּה	H.	H.	תשיח
XXXI, 11.		הִוא	H.	H.	H.
		והיא	והוא	H.	M. 1.
15.	ויְכֻנֵּנוּ	ויכונֵנו	וַיְכֻנֶנּוּ	G.	M. 1.
20.		חלצו	H.	H.	H.
23.		מִבִטְחִי	מִבְטָחִי	M. 1.	M 1.
26.		הלך	הולך	M. 1.	M. 1.
29.		והתעררתי	התעוררתי	M. 1.	M. 1.
XXXII, 7.		ידיעו	יוריעו	H.	M. 1.
XXXIII, 19.		וריב	וְרוב	H.	M. 1.
21.	ושפו	ושפי	G.	H.	G.
	ראו	G.	G.	G.	G.
28.		נפשי	נפשי	M. 1.	M. 1.
		וחיתי	וחיתי	M. 1.	M. 1.
XXXIV, 5.		צִדַקְתִּי	צִדְקְתִּי	M. 1.	M. 1.
37.		יסיף	יוסיף	M. 1.	M. 1.
XXXVII, 8.		ותבוא	ותבא	M. 1.	M. 1.
		ובמעונותיה	ובמעונתיה	M. 1.	M. 1.
12.		בְּחתכולתו	בְּחתכולותו	M. 1.	M. 1.
17.		בהשקט	בהשקיט	M. 1.	M. 1.
XXXVIII, 1.	מנ	G.	מנ־	M. 1.	M. 1.
11.		תבוא	תבא	M. 1.	M. 1.
		תסיף	תוסיף	M. 1.	M. 1.
12.	יִדַּעְתָּה	יִדַּעְתָּה	יִדַּעְתָּ	H.	M. 1.
	שחר	G.	השחר	H.	M. 1.
19. 24.		אי־זה	איזה	M. 1.	M. 1.
		מקומו	מְקמו	M. 1.	M. 1.
27.		שאה	שואה	M. 1.	M. 1.
		מצא	מוצא	M. 1.	M. 1.

Job.

Job.	B. H. Gerfon.	Hooght.	Munft. 1.	Munft. 2.	Munft. 3.
XXXVIII, 32		התציא	התוציא	M. 1.	M. 1.
41.		ילדו	H.	H.	H.
XXXIX, 1.		תשמר	תשמור	M. 1.	M. 1.
2.		תספור	תספר	M. 1.	M. 1.
7.		תשאות	תשואות	M. 1.	M. 1.
		נוגש	נגש	H.	M. 1.
12.		ישוב	H.	H.	H.
26.		כנפו	H.	H.	H.
28.		ויתלכן	ויתלונן	H.	M. 1.
30.		ואפרחו	ואפרוחו	H.	M. 1.
XL, 6.	מנ	G.	מן	G.	M. 1.
17.		פחדו	H.	H.	H.
24.		במוקשים	במקשים	H.	M. 1.
XLI, 1.		יטל	יטול	M. 1.	M. 1.
2.	יעורנו	יעירנו	G.	G.	G.
4.	לא	G.	G.	G.	G.
25.	העשיו	העשו	H.	H.	H.
XLII, 2.		ידעת	ידעתי	H.	M. 1.
10.		שבית	שבות	H.	M. 1.
16.		וירא	ויראה	H.	M. 1.
Cant. I, 17.		רחיטנו	H.	H. App. רהיטנו	H.
II, 11.		הסתו	H.	H.	H.
13.		לכי	H.	H.	H.
14.	ומראך	ומראיך	G.	H.	G.
15.		שעלים	שועלים	M. 1.	M. 1.
IV, 1.		שערך	שערך	M. 1.	M. 1.
9.		באחר	H.	H.	H.
V, 2.		שראשי	שראשי	M. 1.	M. 1.
11.		כעורב	כערב	M. 1.	M. 1.
VI, 1.		ונבקשנו	ונבקשנו	M. 1.	M. 1.
2.		לערוגות	לערגות	לערגת	M. 1.

Cant.

Cantic.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
VI, 3.		הרועה	הרעה	M. 1.	M. 1.
6.		ושכלה	ושכלה	M. 1.	M. 1.
VII, 9.		כאשכלות	כאשכלות	H. App.) M.	M. 1.
13.		דודי	דרי	M. 1.	M. 1.
VIII, 6.	שלהבת יה	שלהבתיה	שלהבת־יה	M. 1.	M. 1.
Ruth. I, 8.		יעשה	יעשת	H. App. יעש	M. 1.
14.		ותשנה	H.	H.	H.
II, 1.		מידע	H.	H. App. מודע	H.
III, 3.		ושמתי	ושמת	M. 1.	M. 1.
		וירדתי	וררת	M. 1.	M. 1.
4.		ושכבתי	ושכבת	H.	M. 1.
5.	אלי	-	G.	H. App. אלי	G.
12.		אם	H.	H.	H.
14.		מרגלותו	מרגלתו	M. 1.	M. 1.
		בטרום	בטרם	H.	M. 1.
17.	אלי	-	G.	H. App. אלי	G.
IV, 4.		ואדע	וארעה	H. App. M. 1.	M. 1.
5.		קניתי	H.	H.	קניתי
6.		לגאול	H.	H.	H.
Thren. I, 1.	למס	למס	G.	G.	G.
6.		מן־בת	H.	H.	H.
11.		מחמודיהם	H.	H.	מחמודיהם
16.		בוכיה	בכיה	M. 1.	M. 1.
18.	העמים	עמים	G.	H. App.) G.	G.
21.		כמני	H.	כמוני	H.
II, 2.		ולא	ולא	H. App. M. 1.	M. 1.
13.	אעידך	אעודך	G.	G.	G.

Thren.	B. H. Gerſon.	Hooght.	Munſt. 1.	Munſt. 2.	Munſt. 3.
II, 14.	שבותך	שביתך	G.	H.	G.
19.		בליל	בלילה	H.	M. 1.
III, 10.		אריה	H.	H. App. ארי	H.
20.	ותשוח	ותשיח	ותשוח	M. 1.	M. 1.
22.	רחמיו	רחמו	G.	G.	G.
32.		חסדו	חסדיו	M. 1.	M. 1.
39.		חטאו	H.	H.	חטאי
IV, 3.		תנין	H.	H. App. תנים	H.
		כי ענים	כיענים	M. 1.	M. 1.
12.		וכל	וְכל	M. 1.	M. 1.
16.		זקנים	H.	H.	H.
17.		עורינה	H.	H.	H.
21.		יושבתי	יושבת	H.	M. 1.
V, 1.		הביט	הביטה	H. App. M. 1.	M. 1.
3.		°אין	ואין	H.	M. 1.
5.		°לא	לא	M. 1.	M. 1.
		חונה	חכה	M. 1.	M. 1.
7.		°אינם	ואינם	אינם	M. 1.
		°אנחנו	ואנחנו	H. App.) M.	M. 1.
21.		ונשוב	ונשובה	H. App.) M.	M. 1.
Cohel. I, 17.		הללות	הוללות	הוללת	M. 1.
II, 15.		יתר	יותר	H.	M. 1.
22.	שֶׁהוא	G.	G.	G.	G.
26.		לאסף	לאסוף	M. 1.	M. 1.
III, 18.	שֶׁהם	שֶׁהם	G.	G.	G.
21.		הָעלה	H.	H. App. הָעלת	
IV, 8.		עיניו	עינו	H.	M. 1.
17.		רגליך	רגלך	H.	M. 1.
V, 8.	הִיא	היא	הוא	H.	M. 1.

Cohel.

Cohel.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
V, 10.		אוכליה	אכליה	M. 1.	M. 1.
	רְאִית	ראית	H.	H.	H.
13.		בענְין	בענְין	M. 1.	M. 1.
VI, 10.	שֶׁתַּקִּיף	שהתַקִּיף	שֶׁהַתַּקִּיף	H.	M. 1.
VII, 22.	את	G.	אתה	G.	M. 1.
VIII, 3.		תִּבְהל	תִּבהל	M. App.) H.	M. 1.
9.		את לבי	H.	H. App. אל לבי	H.
12.	חֹטֵא	חֹטֵא	H.	G.	H.
IX, 2.		כחֹטֵא	כחֹטֵא	H.	M. 1.
4.	יְבֻחַר	יְבֻחַר	G. ק׳ יחובר	G. App. יחובר	M. 1.
X, 3.		כשהסכל	H.	H.	כשֶׁהַסכל
8.		גומץ	גומץ	M. 1.	M. 1.
20.		הַכְּנפים	הַכּנפים	M. 1.	M. 1.
	יַבִּיר	יַבִּיר	G.	G.	G.
XI, 7.		לַעינים	לְעינים	M. 1.	M. 1.
9.	ובמראֹה	ובמראי	G.	G.	G.
XII, 1.		בְּחוּרותיך	בחורתיך	M. 1.	M. 1.
5.		ייראו	יראו	H.	M. 1.
6.	ירחק	G.	ירתק	G.	M. 1.
11.		אֲסֻפות	אֲסֻפות	M. 1.	M. 1.
Esth. I, 3.		פָּרַס	H.	H. App. פָּרָס	פָּרָס
5.		ובמלֹואת	H.	H.	H.
13.		ידעי	יודעי	M. 1.	M. 1.
14.		פָּרַס	פָּרָס	H.	M. 1.
16.		מוּמְכן	מְמוּכן	H.	M. 1.
II, 5. 15 etc.		מרדכי	מָרְדֳּכי	M. 1.	M. 1.
[illegible]	בֵּן	בֵּן	בֶּן־	M. 1.	M. 1.
9.		מנותה	H.	H.	מנותיה
12.		לבוא	לבא	M. 1.	M. 1.
		כְּדָת	כְּדָת	M. 1.	M. 1.

Esther.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
III, 4.		באמרם	H.	H.	H.
12.		ונחתם	ונתתם	M. 1.	M. 1.
IV, 4.		ותבואינה	H.	H.	H.
7.		ביהודיים	ביהודים	H.	M. 1.
11.		יודעים	ידעים	M. 1.	H.
VI, 1.		הזכרנות	הזכרונות	H.	M. 1.
3.		וגדולה	וגדלת	M. 1.	M. 1.
5.		יבוא	יבא	M. 1.	M. 1.
9.		והלבשו	והלבישו	M. 1.	M. 1.
14.		ויבהלו	ויבהילו	M. 1.	M. 1.
VIII, 1. 7. 13.	היהודים	היהודיים	H.	H.	H.
13.		להנתן	להנתן	M. 1.	M. 1.
		עתורים	עתירים	H.	M. 1.
IX, 12.		וינתן	וינתן	M. 1.	M. 1.
15. 18.		היהודיים	H.	H.	H.
19.		הפרוסים	H.	H.	H.
22.		ומשלות	ומשלח	M. 1.	M. 1.
24.		והפל	והפיל	H.	M. 1.
27.		וקבל	H.	H.	H.
X, 1.	אחשורש	אחשרש	G.	G.	G.
Daniel I, 2.	ומקצת	ומקצת	G.	G.	G.
4.		מאום	H.	H. App. מום	H.
5.		מפתבג	מפת־בג	M. 1.	M. 1.
13.	תראה	תראה	G.	H.	G.
15. 18.	ומקצת	ומקצת	G.	G.	G.
II, 1.		נבוכרנצר	נבכד־נצר	M. 1.	M. 1.
4.		לעבדיך	H.	H.	H.
5.		לכשריא	לכשראי	לכשדיא App. לכשדיאי	M. 1.
9.		הזמנתון	ק' H הזדמנתון	הזדמנ' App. הזמנתון	M. 1.

Daniel.

Daniel.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
II, 10.		כשריא	כשראי	H.	M. 1.
		אֱנָשׁ	אֱנָשׁ	M. 1.	M. 1.
		קֳבֵל	קֳבֵל	M. 1.	M. 1.
17.		אֲזַל	אֲזָל	M. 1.	M. 1.
22.		ונהירא	ונהורא	M. 1.	M. 1.
24.		קֳבֵל	קֳבֵל	M. 1.	M. 1.
26.		האיתיך	H.	H.	האיתַיך
29. 31.		אנתה	H.	H.	H.
		רעיונך	H.	רעיֹניך	H.
33. 41. 42.		מנהון	H.	H.	H.
		ומנהון	H.	H.	ומנהֵין
37. 38.		אנתת	H.	H.	H.
38.		דארין	H.	H.	H.
39.		אריעא	H.	H.	H.
		תליתאה	תליתיא	M. 1.	M. 1.
40.		רביעיא	רביעיא	H.	M. 1.
40. 45 etc.		קֳבֵל	קֳבֵל	M. 1.	M. 1.
42.		ואצבעָת	ואצבעַת	M. 1.	M. 1.
		קְצָת	קְצָת	M. 1.	M. 1.
43.		דִּ֗י	וְדִי	די	M. 1.
III, 3.		מתכַנשין	מתכנשין	M. 1.	M. 1.
		וקאמין	H.	H.	H.
5. 7.		קיתרס	H.	H.	H.
5.		פסנתְּרין	פסנתֵרין	M. 1.	M. 1.
6.		שְׁעתה	שַׁעֲתה	M. 1.	M. 1.
10.		אנתת	H.	H.	H.
			H. ק'	H. App.	
		וסיפניא	סומפוניא	וסומפונא	M. 1.
12.		עליך	H.	H.	H.
12. 18.		לאלהיך	H.	H.	H.
15.		וסומפוניה	וְסמפוניה	וְסמפניה	M. 1.
		יְשֵׁיזְבנכון	יְשֵׁזְבִינכון	M. 1.	M. 1.
19.		אשתנו	H.	H.	H.

Daniel.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
III, 21.		פשישיהן	פטשיהן	H.	M. 1.
25.		בגוא־נורא	בגו־נורא	M. 1.	M. 1.
		רביעיא	H.	H.	H.
26. 32.		עליא	H.	H.	H.
28.		גשמיחון	H.	H.	H.
29.		שלת	H.	H.	H.
31.		דארין	H.	H.	H.
		ישגא	יסגא	M. 1.	M. 1.
IV, 3.		יהודעכני	H.	יהודעיכני	H.
4.		עלין	עללין	H.	M. 1.
9.		ידרון	H.	H.	H.
13. 14.		אנושא	H.	H.	H.
14.		ומאמר	ובמאמר	M. 1.	M. 1.
16. 21.		מראי	H.	H.	H.
16.		לשנאיך	H.	H.	H.
		לרעיך	H.	H.	H.
19.		רבית	H.	H.	H.
20.		ברתאה	ברתאא	M. 1.	M. 1.
23.		שליטן	שליטין	M. 1.	M. 1.
24.		מלכי	מלכי	M. App.) H.	M. 1.
		ועויתך	ועויתך	M. 1.	M. 1.
27.		בתקף	בתקף	M. 1.	M. 1.
28.		בפם	בפום	M. 1.	M. 1.
31.		עלמא	עלמא	M. 1.	M. 1.
32.		כלה	כלה	H.	M. 1.
V, 3.		הנפקו	הנפיקו	M. 1.	M. 1.
5.		נפקו	H.	נפקיו App. נפקה	H.
7.		כשריא	כשראי	H.	M. 1.
8.		עללין	עללין	עללין	M. 1.
10.		עללת	עללת	M. App. עלת	M. 1.
		חיויך	חיוך	M. 1.	M. 1.

Daniel.	B.H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
V, 14.		וַנַהִירוּ	ונַהירו	M. 1.	M. 1.
15.		להורעְתני	להודעותני	H.	H.
16. 27.		והַמְונכא	והֲמינכא	M. 1.	M. 1.
17.		ונְבזביתך	ונְבזביתך	M. 1.	M. 1.
20.		ויקרה	ויקרא	M. 1.	M. 1.
23.		קדמיך	קדמך	M. 1.	M. 1.
VI, 9. 13.		כְּדָת	כְּדָת	M. 1.	M. 1.
9. 13.		ופרַס	ופְרס	M. 1.	M. 1.
11.		הוא	הֲוָא	M. App.) H.	M. 1.
17.		יְשֵׁיזְבִנָּךְ	יְשֵׁזְבִנָּךְ	יְשֵׁזְבִנָךְ	M. 1.
23.		קדמיך	קדמך	M. 1.	M. 1.
		חבולה	חבלה	M. 1.	M. 1.
VII, 5.		שנַיה	שכְיה	M. 1.	M. 1.
6.		גַבִּיה	גבִיה	M. 1.	M. 1.
8.		אֶתעקרו	אִיתעקרו	M. 1.	M. 1.
9. et 26.		יתב	יתיב	M. 1.	M. 1.
13.		הוא	הוה	M. 1.	M. 1.
19.		ליצבא	ליצְבא	M. 1.	M. 1.
24.		ישנא	ישנה	H.	M. 1.
		יהשפל	יהשפיל	M. 1.	M. 1.
VIII, 3. 6.		האכל	האוכל	M. 1.	M. 1.
8.		באחרנה	באחרונה	H.	M. 1.
11.		מכון	H	H. App. מקום	H.
13.		ואשמעה	ואשמעה	M. 1.	M. 1.
		לפלמוני	לפלמני	H.	M. 1.
IX, 4.		ואתפללה	ואתפללה	M. 1.	M. 1.
5.		והרשענו	והרשענו	M. 1.	M. 1.
8.		אדני	יהוה	M. 1.	M. 1.
12.		דבריו	דברו	H.	M. 1.
18.		פקחה	פקח	M. 1.	M. 1.
21.		מעף	מיעף	M. 1.	M. 1.

Daniel.	B. H. Gerſon.	Hooght.	Munſt. 1.	Munſt. 2.	Munſt. 3.
IX, 27.		שומם	שמם	M. 1.	M. 1.
X, 1.		פרס	פרס	M. 1.	M. 1.
		בלטשאצר	בלטאשצר	M. 1.	M. 1.
7.		גדלה	גדולה	H.	M. 1.
8.		הגדלה	הגדולה	H.	M. 1.
10.		ידי	H.	H. App. רגלי	M. 1.
13.		פרס	פרס	M. 1.	M. 1.
XI, 3.		מלך גבור	H.	H. App. גדול	H.
5.		משל	משל	M. 1.	M. 1.
6.		ומביאיה	ומביאה	M. 1.	M. 1.
		ומחזקה	ומחזיקה	M. 1.	M. 1.
10.		ובנו	ובניו	M. 1.	M. 1.
		ויתגרו	H. ק' ויתגרה	H.	M. 1.
		מעזה	H.	H.	H.
12.		ירום	H.	H.	H.
18.		וישב	H.	H.	H.
25.		יחשבו	יחשבו	M. App.) H.	M. 1.
26.		פתבגו	פת־בגו	M. 1.	M. 1.
33.		ימים:	ימים רבים:	M. 1.	M. 1.
39.		הכיר	הכיר	H.	M. 1.
44.		יבהלהו	יבהלוהו	M. 1.	M. 1.
XII, 3.		יזהרו	יזהירו	M. 1.	M. 1.
Eſdras					
I, 1. 2. 8. etc.		פרס	פרס	M. 1.	M. 1.
4.		ינשאוהו	וינשאהו	ינשאהו	M. 1.
6.		ברכוש	ברכוש	M. 1.	M. 1.
II, 1.	נבוכדנצר	נבוכדנצור	נבוכד־נצר	M. 1.	M. 1.
2.		רעליה	רעליה	H.	M. 1.
	מרדכי	מרדכי	G.	G.	G.
21.	לחם	לחם	G.	G.	G.

Eſdr.

Esdr.	B. H. Gerſon.	Hooght.	Munſt. 1.	Munſt. 2.	Munſt. 3.
II, 25.	ארכעים	וארכעים	G.	G.	G.
28.		בית־אל	ביתאל	M. 1.	M. 1.
46.		שמלי	H.	H.	H.
50.	נפיסים	נפיסים	נפוסים	H.	M. 1.
59.		העולים	העלים	M. 1.	M. 1.
68.		בבואם	בבאם	M. 1.	M. 1.
III, 3.	מכונתיו	מכונתו	G.	G.	G.
		ויעל	H.	ויעלו	H.
10.	ליהוד	את יהוה	H.	H.	H.
11.		ובהורת	ובהורות	ובחדת	M. 1.
IV, 2.		ולא	ולו (ק' H.	H.	M. 1.
	אֲסַרְחַדּוֹן	אֲסַר חַדּוֹן	H.	H.	H.
			G. ק'		
4.	ומבלהים	ומבלהים	ומבהלים	G.	M. 1.
7.		כְנוֺתו	H.	כנותו	H.
9.	אֲרְכְוַיֵא	אַרְכְוָיֵ	G.	H.	G.
		דהוא	H.	H.	H.
10.		בקריה	בקריא	M. 1.	M. 1.
12.		סלקו	סליקו	M. 1.	M. 1.
		עֲלֵינא	עֲלֵינא	M. 1.	M. 1.
		ובאושתא	ובאישתא	M. 1.	M. 1.
	ושוריא	ושורי	G.	H.	G.
	שכללו	אשכללו	G.	H.	G.
15.	הַבְרנא	הַבְרניא	G.	G.	G.
		ומדינן	ומדנן	M. 1.	M. 1.
21.		טְעֵמא	H.	טְעֵמא	H.
V, 2.		נביאיה	נביאיא	H.	M. 1.
3.		לבנא	לבנא	M. 1.	M. 1.
8.		בבתליא	בבתליא	M. 1.	M. 1.
12.		הרגזו	הרגיזו	M. 1.	M. 1.
		כשדיא	H.	כשדיא	H.
15.		אלה	H.	H.	H.

Esdr.	B. H. Gerfon.	Hooght.	Munft. 1.	Munft. 2.	Munft. 3.
V, 17.		עֲלִינַת	עֲלֵינָה	M. 1.	M. 1.
VI, 2.		בְגַוַּת	בְגַוָּה	H.	M. 1.
4.		תִתִיְהֵב	תִתִיְהִב	M. 1.	M. 1.
6.		רַהוּיקִין	רְחִיקִין	M. 1.	M. 1.
8.		תַעַבְדוּן	תַעְבְדוּן	M. 1.	M. 1.
9.		כָהֲנַיָא	כַהֲנַיָא	M. 1.	M. 1.
12.		לְהַשְׁנַיָא	לְהַשְׁנָיָא	לְהַשְׁנַיָא	M. 1.
17.		והקריבו	והקרבו	M. 1.	M. 1.
		לְחַטָּיָא	לַחַטָּיָא	M. 1.	M. 1.
18.		כָהֲנַיָא	כַהֲנַיָא	M. 1.	M. 1.
VII, 13.		וְבָהֲנוֹהִי	וְכַהֲנוֹהִי	M. 1.	M. 1.
18. 24.		וְכָהֲנַיָא	וְכַהֲנַיָא	M. 1.	M. 1.
26.		לִשְׁרֹשׁוּ	לִשְׁרֹשִׁי	H.	M. 1.
VIII, 13.		יעואל	יעיאל	M. 1.	M. 1.
14.	ועמו	ועמהם	G.	G.	G.
17.		ואוצאת	ואצוה	H.	M. 1.
		הנתונים	הנתינים	H.	M. 1.
18.	ויביאו	ויביאו	G.	G.	G.
26.		ואשקלה	ואשקלה	H.	M. 1.
27.		חמורות	חמודת	M. 1.	M. 1.
31.		ונסעה	ונסעה	M. 1.	M. 1.
32.		ונבא	ונבוא	M. 1.	M. 1.
35.		עלות	עולות	עולת	M. 1.
IX, 1.		כתעבתיהם	כתועבתיהם	M. 1.	M. 1.
15.		לעמוד	לעמד	H.	M. 1.
X, 8.		יבוא	יבא	M. 1.	M. 1.
13.		לעמוד	לעמד	M. 1.	M. 1.
35.	כלוהי	כלוהי	כלוהו	H.	M. 1.
37.		ויעשו	ויעשי	H.	M. 1.
43.		ידו	ידי	H.	M. 1.
44.	נשאי	נשאי	נשאו	H.	M. 1.

Nehem.

Nehem.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
I, 3.		מפרְצת	מפרְצת	H.	M. 1.
6.		חטאות	חטאת	M. 1.	M. 1.
9.	והבִיאתים	והבְואתים	G.	G.	G.
11.		אנא	H.	אנה	H.
II, 7.		ואומר	ואמר	M. 1.	M. 1.
13.		בחומת	בחומות	בחמת	M. 1.
	הם	חם	G.	H.	G.
		פרוצים	פרְצים	M. 1.	M. 1.
III, 3.		מנעוליו	מנְעליו	M. 1.	M. 1.
5.	צוארם	צורם	H.	H.	H.
13.		השְפות	השְפות	השפת	M. 1.
15.		ויעמִידו	H.	ויעמִידו	H.
19.		עלת	עלות	H.	M. 1.
30. 31.	אחרַי	אחרָי	אחריו	H.	M. 1.
IV, 7.		בצחחיים	בצחיחים	M. 1.	M. 1.
9.	ונשִוב	G.	G.	G.	G.
11.		הבונים	הבנים	M. 1.	M. 1.
V, 7. 10.		משא	משֹא	M. 1.	M 1.
7.		כשאים	כשְאים	M. 1.	M. 1.
9.		וַיאמר	וַיאמר	M. 1.	M. 1.
VI, 8.		בוראם	H.	H.	H.
11.		יבא	יבוא	M. 1.	M. 1.
16.		אויבינו	H.	איבינו	H.
17.		אגרתיהם	אגרותיהם	H.	M. 1.
18.	בֶן־	בֵן	G.	G.	G.
VII, 3.	ויאמר	G.	ואמר	G.	M. 1.
24.		חרף	חריף	M. 1.	M. 1.
48.		לבנא	לבנה	M. 1.	M. 1.
52.	נפושסים	G.	נפישסים	G.	M. 1.
63.		חֲביה	חֲביה	H.	M. 1.
70.	ומקצַת	ומקצָת	G.	G.	G.
VIII, 12.		גדולה	גדלה	M. 1.	M. 1.

Nehem.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
IX, 6.		את	אתה	H.	M. 1.
17.	חסר	וחסר	G.	G.	G.
28.		בצורת	בצרת	בצורות	M. 1.
34.		העירת	העידות	M. 1.	M. 1.
X, 11.	פליא	פלאיה	H.	H.	H.
16.	בוני	בני	H.	H.	H.
19.	חשום	השם	H.	H.	H.
28.		מלוך	מלך	M. 1.	M. 1.
		חרם	הרים	M. 1.	M. 1.
30.		וכשבועה	ובשבעה	M. 1.	M. 1.
		ולשמור	ולשמר	H.	M. 1.
35.		והגרלות	והגורלות	והגרלת	M. 1.
XI, 17.	ידיתון	ידיתון	H.	H.	ידותון
XII, 2.		מלוך	מלך	H.	M. 1.
3.		מרמת	מרמות	מרמות	M. 1.
8.		הידות	הידות	H.	M. 1.
9.		ועבו	ועבי	H.	M. 1.
14.	למלוכי	למלוכי	למלוכו	H.	M. 1.
16.	לעדיא	G.	לעדוא	H.	M. 1.
31.		ותהלכת	ותהלוכת	ותהלוכות	M. 1.
38.		למואל	H.	H.	H.
46.	ראשי	ראש	G.	G.	G.
XIII, 1.		עמוני	עמני	M. 1.	M. 1.
		ומואבי	H.	ומאבי	H.
16.		דאג	H.	H.	H.
23.	אשדודיות	G.	G.	G.	G.
	עמוניות	G.	G.	G.	G.
1 *Paral.*					
I, 6.	וריפת	ודיפת	H.	G.	H.
7.		ורודנים	ודודנים	M. 1.	M. 1.
11.		נפתחים	נפתוחים	M. 1.	M. 1.
17.		ומשך	ומשך	M. 1.	M. 1.

1 Paral.

1 Paral.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
I, 45. 46.		חושם	חֻשָׁם	M. 1.	M. 1.
46.		עוית	עֲוִית	H.	M. 1.
II, 40.		סִסְמָי	סִסְמַי	סִסְמַי	M. 1.
49.		עכסת	H.	עכסא	H.
55.		ישבו	ישבי	H.	M. 1.
III, 5.		נולדו	נולדו	M. 1.	M. 1.
18.		ומלכירום	ומלכי־רם	M. 1.	M. 1.
24.		הודַיְוָהו	הודַיְוָהו	הֹדַוְיָהו	M. 1.
IV, 1.		ושובל	H.	ושבל	H.
15.		וקְנַז	וקְנַז	M. 1.	קְנַז
20.		ותולון	ותילן	H.	M. 1.
36.		וִישִׁימִאל	וִישִׂמִאל	M. 1.	M. 1.
41.	המעינים	המעינים	H.	H.	המעונים
V, 32.		הוליד	H.	הליד	H.
VI, 4.		וּמשי	וּמשי	M. 1.	H.
11.		בּנַי	בּנַי	M. 1.	בני
20.	צִיף	צִיף	צוּף	H.	M. 1.
VII, 1.	יָשִׁיב	ישיב	ישוּב	H.	M. 1.
10.	יעיש	יעיש	H.	H.	יעוש
12.		ושפם	ושפים	M. 1.	M. 1.
		וחפם	וחפים	M. 1.	M. 1.
		חשם	חֻשים	M. 1.	M. 1.
18.		אישהוד	איש הוד	איש הוֹד	M. 1.
31.		ברזות	ברזית	H.	M. 1.
34.	וְרָהְגָה	וְרוהגה	H.	H.	H.
	יְחֻבָּה	G.	G.	G.	G.
VIII, 6.		ויגלום	ויגלם	M. 1.	M. 1.
10.		שביה	שכיה	M. 1.	M. 1.
25.	ופְנִיאל	ופניאל	H.	H.	ופנואל
IX, 4.	בני מן	בנימן	G.	G.	G.
13.		חַיל	חֵיל	M. 1.	M. 1.
33.	פְּטִירִים	פטירים	H.	H.	פטורים

1 Paral.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
IX, 35.		יעואל	ועיאל	H.	עאל
XI, 11.		השלושים	השלישים	H.	M. 1.
20.		ולא	ולו (ק' H.	H.	M. 1.
34.	שָׁגֶה	שָׁגֵא	G.	H.	G.
39.	נַחְרַי	נַחְרַי	G.	G.	G.
44.		ויעואל	ויעיאל	H.	M. 1.
XII, 3.		ויזואל	ויזיאל	H.	M. 1.
5.		אלעוזי	אלְעָזי	M. 1.	M. 1.
		החרופי	ההרופי	ההריפי	M. 1.
15.		גדיתיו	גדותיו	H.	M. 1.
18.		השלושים	השלישים	H.	M. 1.
33.		מזבלון	מזבלון	M. 1.	M. 1.
XIII, 6.		שֵׁם	שֵׁם (ק' H.	H.	M. 1.
XIV, 1.		חירם	חירם	M. 1.	M. 1.
10.		פלשתיים	H.	H.	פלשתים
XV, 24.		מחצצרים	מחצצרים	M. 1.	M. 1.
XVI, 10.		התהַלְלו	התהַלְלו	M. 1.	M. 1.
XVII, 19.		הגדולה	הגדולה	H.	M. 1.
		להדיע	להודיע	M. 1.	M. 1.
XVIII, 10.	לשְׁאָל	לשְׁאוֹל	G.	H.	G.
XX, 5.		יעור	יעיר	H.	M. 1.
8.		אל	אלה	H.	M. 1.
		נולדו	H.	H.	H.
XXII, 7.		בנו	בני	H.	M. 1.
XXIII, 9.		שלֹמות	שלֹמית	H.	M. 1.
XXIV, 24.		שמור	שמיר	H.	M. 1.
XXV, 1.	הנִבְּאים	הנִבִּאים	G.	H.	G.
XXVI, 25.		ושלמות	ושלמית	H.	M. 1.
XXVII, 12.	לבן־ימיני	לבנימיני	G.	G.	G.
29.		שִׁטְרַי	שִׁטְרַי	H.	M. 1.

1 Paral.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XXVIII, 1.		חַיל	חָיל	M. 1.	M. 1.
XXIX, 5.		למלאות	למלאת	M. 1.	M. 1.
16.	הִיא	היא	H.	H.	הוא
2 *Paral.* I, 11.		ומדע	ומדע	M. 1.	M. 1.
16.		ומקוא	H.	H.	H.
II, 7.		ואלגומים	ואלגומים	M. 1.	M. 1.
III, 5.		עצי	עץ	M. 1.	M. 1.
17.		הימיני	הימני	הימיני	M. 1.
IV, 11.	חִירם	חירם	חורם	M. 1.	M. 1.
12.		העמדים	העמודים	M. 1.	M. 1.
V, 2.	יקהיל	יקהיל	H.	H.	H.
VII, 6.		מחצצרים	מחצצרים	M. 1.	M. 1.
13.		אעצר	אעצר	M. 1.	M. 1.
16.		את הבית	הבית	M. 1.	M. 1.
VIII, 10.		הנציבים	הנצבים	H.	M. 1.
18.	אֳוניות	G.	G.	G.	G.
IX, 10.		חורם	חירם	M. 1.	M. 1.
10.	אלגמים	אלגומים	G.	G.	G.
21.		ותוכיים	H.	H.	H.
29.		יעדי	H.	H.	H.
31.		ויקרבהו	H.	יקרבוהו	H.
XI, 18.	בת	בן	G.	H.	G.
XII, 7.	כמעט	כמעט	G.	G.	G.
XIII, 14.		מחצצרים	מחצצרים	M. 1.	H.
19.		עפרין	H.	H.	H.
XIV, 7.		נשאי	H.	H.	נשאי

2 Paral.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XV, 8.		אוּלָם	אוּלַם	M. 1.	M. 1.
XVII, 8.		ושמרימות	ושמירמות	H.	M. 1.
XVIII, 8.		מִיכָהוּ	מִיכָהו	H.	M. 1.
10.		כְּנַעֲנָה	H.	כְּנַעְנָה	H.
33.		ידיך	ידך	H.	M. 1.
XIX, 2.		תֶאֱהָב	תאהב	M. 1.	M. 1.
XX, 22.		ליהוּדה	H.	ליהֻדה	H.
27.		וַיָּשֻׁבוּ	H.	וישובו	H.
37.		דודוהו	דדוהו	M. 1.	M. 1.
XXI, 3.		מצוּרות	מְצֻרות	H.	M. 1.
4.		ויהרג	H.	ויהרוג	H.
XXII, 9.		וַיְבִאֻהוּ	H.	ויבאוהו	H.
		וַיִּקְבְּרֻהוּ	H.	ויקברוהו	H.
XXIII, 2.		ביהוּדה	H.	ביהֻדה	H.
4.		השלשית	השלישית	H.	M. 1.
10.		את כל	כל	M. 1.	M. 1.
11.		וַיִּמְשְׁחֻהוּ	H.	וימשחוהו	H.
19.		השוערים	השערים	M. 1.	M. 1.
		יבוא	יבא	M. 1.	M. 1.
XXIV, 8.		וַיִּתְּנֻהוּ	H.	ויתנוהו	H.
11.		פְּקֻדַּת	H.	פקודת	H.
13.		מַתְכֻּנְתּוֹ	H.	מתכונתו	H.
		וַיְאַמְּצֻהוּ	H.	ויאמצוהו	H.
16.		וַיִּקְבְּרֻהוּ	H.	ויקברוהו	H.
21.		וַיִּרְגְּמֻהוּ	H.	וירגמוהו	H.
25.		בְּמַחֲלֻיִים	H.	במחלויים	H.

2 Paral.	B. H. Gerfon.	Hooght.	Munft. 1.	Munft. 2.	Munft. 3.
		ויהרְגָהו	H.	ויהרגוהו	H.
		ויקרְבָהו	H.	ויקרבוהו	H.
27.		ורב	H.	H.	H.
XXV, 9.	לְמאת	לְמאות	G.	G.	G.
XXVI, 3.	יְכוליה	יְכִליה	G.	G.	G.
7.		המעונים	H.	המְעֻנִים	H.
11.		יעואל	H.	H.	H.
15.		השבנות	השבנות	M. 1.	H.
20.		ויבהילוהו	ויבהִלֻהו	M. 1.	M. 1.
21.		החפשות	H.	H.	H.
XXVIII, 6.		אבותם	אבתם	M. 1.	M. 1.
15.		מערמיהם	H.	מערומיהם	H.
		וילבשום	וילבשם	H.	M. 1.
		ויסבום	H.	ויסוכום	H.
27.		הֵביאוהו	הֵביאֻני	הֵביאוהו	הביאֻהו
XXIX, 5.		אבותיכם	אבתיכם	M. 1.	M. 1.
8.		לזועה	H.	H.	H.
12.		ויקֻמו	H.	ויקומו	H.
13.		ויעיאל	H.	H.	H.
14.		יחואל	H.	H.	H.
36.		בפתאם	בפתאום	M. 1.	M. 1.
XXX, 7.		כאבתיכם	כאבותיכם	H.	M. 1.
14.		ויקֻמו	H.	ויקומו	H.
XXXI, 7.	לִיסוד	לְיסוד	G.	G.	G.
12. 13.		כונניהו	H.	H.	H.
XXXII, 3.		ויעזרהו	ויעזרוהו	M. 1.	M. 1.

2 Paral.	B. H. Gerson.	Hooght.	Munst. 1.	Munst. 2.	Munst. 3.
XXXII, 12.		במותיו	במתיו	H.	M. 1.
21.		ומיציאו	ומיציאי	H.	M. 1.
		הפילהו	H.	הפילוהו	H.
30.		ויישרם	ויישרם	M. 1.	M. 1.
XXXIII, 3.		ייקם	H.	H.	וירם
XXXIV, 5.		מזבחותים	מזבחותם	H.	M. 1.
6.	בהרבתיהם	בהר בתיהם	בהר־בתיהם	G.	G.
9.	וישבו	וישבי	G.	H.	G.
22.		תוקהת	H.	H.	H.
25.		ויקטירו	ויקטרו	H.	M. 1.
XXXV, 3.		המבונים	המבינים	H.	M. 1.
4.		והכונו	והכינו	H.	M. 1.
9.		וכונניהו	H.	H.	H.
24.		ויעבירהו	H.	ויעבירוהו	H.
		וירכיבהו	H.	וירכיבוהו	H.
		ויוליכהו	H.	ויוליכוהו	H.
XXXVI, 1.		וימליכהו	H.	וימליכוהו	H.
2.		שלש	H.	שלש	H.
8.		ותועבותיו	ותעבותיו	ותעבתיו	M. 1.
14.	למעול	G.	G.	G.	G.
17.		כשדיים	כשדים	H.	M. 1.

CON-

CONSPECTVS
PARTIS I. BIBLIOTHECAE SACRAE.

CAPVT I. DE EDITIONIBVS V. T. HEBRAICIS.

I. 2.

CAPVT II. DE EDITIONIBVS N. T. GRAECI.

I. A.

I. B.

II. 1.

CAPVT III. DE EDITIONIBVS POLYGLOTTIS.

I. Biblia polyglotta integra
 1. consummata
  a) majora.
   α. Complutensia. §. II.
   β. Antwerpiensia. §. III.
   γ. Parisiensia. §. IV.
   δ. Alexandrina. §. V.
   ε. Londinensia. §. VI.
   ζ. Lipsiensia. §. VII.
  b) minora.
   α. St. Andreana. §. VIII.
   β. Wolderiana. §. IX.
 2. inchoata.
  a) Draconitis. §. X.
  b) Hutteri. §. XI.
II. Bibliorum S. Partes.
 1. Veteris Testamenti.
  a) Pentateuchi.
   α. integri. §. XII. XIII.
   β. partium ejus.
    א. Genesis. §. XIV.
    ב. Decalogus. §. XV.
  b) Ex Megilloth.
   α. Cantic. Cantic. §. XVI.
   β. Ruth. §. XVII.
   γ. Threni. §. XVIII.
  c) E Proph. pr. Josua. §. XIX.
  d) E Proph. poster.
   α. Esaias. §. XX.
   β. Hoseas. §. XXI.
   γ. Joel. §. XXII.

II. 1.

II. 1. d) δ. Obadias. §. XXIII.
ε. Jonas. §. XXIV.
e) E Hagiographis.
α. Pfalterium.
א. Integrum.
1) octaplum. §. XXV.
2) tetraglotton. §. XXVI.
3) triglotton. §. XXVII.
ב. Pfalmi plures.
1) Hexaglotti. §. XXVIII.
2) Pentaglotti. §. XXIX.
3) Tetraglotti. §. XXX.
4) Triglotti. §. XXXI.
β. Chaldaica polyglotta. §. XXXII.
2. Novi Teftamenti.
a) Editiones integri Voluminis.
α. Polyglottae. §. XXXIII.
β. Triglottae. §. XXXIV.
γ. Triglottae. §. XXXV.
δ. Triglottae. §. XXXVI.
b) Partes N. T.
α. Evangelia et Epift. Apoft. §. XXXVII.
β. Evang. et Epift. Anniverf. §. XXXVIII.
γ. Oratio Dom. polygl. §. XXXIX.
δ. Collect. Dict. bibl. §. XL.

CAPVT IV. DE LIBRIS APOCRYPHIS.

I. Editiones graecae.
1. Totius collectionis.
a) feorfim editae. §. II.
b) Bibliis graecis infertae. §. III.
c) Bibliis h. vel N. T. gr. annexae. §. IV.
2. Singulorum librorum.

PARS I.

SERENISSIMO AC CELSISSIMO

PRINCIPI,

CLEMENTISSIMO DOMINO,

DOMINO

ADOLPHO FRIDERICO IV.

DVCI MEGAPOLITANO REGNANTI,

VANDALIAE, SVERINI, ET RACEBVRGI PRINCIPI,

COMITI SVERINI, ET TERRARVM ROSTOCHII ET STARGARDIAE DOMINO,

REGIORVM ORDINVM PERISCELIDIS,

SERAPHINI ET AQVILAE ALBAE EQVITI,

CLEMENTISSIMO SVO DOMINO,

CVI EST,

RELIGIONEM COLERE, SACRA ORACVLA AMARE, ET QVI REBVS INSERVIVNT SACRIS,

CLEMENTISSIME TVERI,

AVITA PIETAS, GLORIA ET DECVS;

HANC

BIBLIOTHECAM SACRAM,

SINGVLA

QVAE

SVMMVM NVMEN

PRINCIPI PATRIAE PATRI

LARGIRI POTEST,

ARDENTISSIMIS PRECIBVS EFFLAGITANS,

ET

IN IPSO

SERENISSIMI DVCIS

DIE NATALI

FELICITER REDEVNTE

PIA VOTA NVNCVPANS,

HVMILLIME OFFERT

ANDREAS GOTTLIEB MASCH.

Neo-Strelitzii die V. Maji

A. R. S. CIϽ IϽCC LXXVIII.

PARS I.

CAPVT I.

DE

EDITIONIBVS VETERIS TESTAMENTI HEBRAICIS.

PARTIS I. CAPITIS I.

SECTIO I.

DE EDITIONIBVS V. T. QVAE SOLVM SISTVNT TEXTVM HEBRAEVM.

§. I.

Dum oracula divina ea quidem, qua olim ipse illorum Auctor usus est lingua, Israelitarum cum manibus sacra committeret scripta, aere expressa recensemus: remissis ad hujus operis sectiones sequentes editionibus vel commentariis Doctorum Hebraeorum vel versionibus vestitis, de iis, quae solum nobis sistunt textum hebraeum, omnium primo nobis agendum erit editionibus. Quae equidem editiones duplicis potissimum sunt generis. In aliis textum legimus hebraeum punctis vocalibus animatum; in aliis solas conspicimus Hebraeorum litteras punctis vocalibus destitutas. Quae sunt prioris generis, primo, quae sunt posterioris generis, deinde recensebimus, ea tamen lege, ut quantum fieri poterit, ordinem earum chronologicum observemus.

§. II.

Qui edendis V. T. libris rei sacrae optime inservire studuerunt, vel sunt eruditi e gente hebraea, qui patrium Summi Numinis cultum sequuti, oracula patribus commissa in vulgus exire jusserunt; vel Christianorum sacris sunt addicti. Antiquissimas, easque rarissimas, nonnullasque recentiores praestantissimas eruditis Judaeis debemus editiones. Qui Romanorum sacris addicti sunt eruditi, seculo decimo sexto varias sacrorum librorum emiserunt editiones;

tiones; ſed longe plures ſunt editiones, ab iis procuratae, qui Evangelicorum caſtra ſequuntur; qui, ut fontes ſanctiſſimae doctrinae et docentium et diſcentium traderentur manibus, omnem operam navarunt. Quodſi itaque virorum eruditorum, quorum opera Sacra Biblia hebraica prodiere, habenda eſſet ratio: duas Bibliorum conſtituere claſſes, quarum altera codices ab eruditis Judaeis, altera codices ab eruditis Chriſtianis evulgatos, recenſeat, non plane foret incongruum. Placuit ita Venerando Theologo Cl. J. G. *Walchio* a). Verum, ut mihi quidem videtur, iſta variis premitur difficultatibus methodus. Qui poſteriori tempore vixere editores, antiquiores editiones vel de novo prelo ſubmiſerunt, aut ſaltem in ſubſidium vocarunt, plures ſive a Judaeis ſive a Chriſtianis evulgatas inter ſeſe contulerunt, atque ut poſteriores emendatiores in publicum prodirent, omni adhibita cura atque ſolertia allaborarunt. Hinc ut antiquiores recentioribus praemittantur editiones, rei ipſius exigit natura. Pleriſque etiam editoribus Chriſtianorum ſacris addictis in ſubſidium fuere eruditi Judaei, quibus corrigendarum et emendandarum plagularum cura demandata fuit; adeo ut Judaeorum operae etiam, ſi editiones a Chriſtianis emiſſas ſpectes, permultum debeamus. Ut itaque internus variarum editionum nexus, vel ut ita dicam, editionum genealogia facilius dijudicari poſſit, ordine chronologico, ea tamen lege, ut Biblia, quae textum habent punctatum, iis, quae nuda apellari ſolent, praemittamus, et quae ejusdem ſunt typographiae, conjungamus, varias ſacri codicis editiones recenſebimus.

§. III.

Bibliorum ſacrorum editiones ſingulae non ſunt ejusdem pretii et aeſtimationis. „Minus accurata, (ſunt verba *Le Longi*) ſunt biblia hebraica, „quae a Chriſtianis parata ſunt, quam quae a Judaeis: ſed Chriſtianis cedunt „Judaei in typorum elegantia. *Rich. Simon* de Diſquiſ. bibl. c. 8. p. 54. *Idem* „p. 512. *Hiſtoriae criticae Vet. Teſtamenti jam ſcripſerat:* pluris aeſtimanda eſſe „Biblia Hebraica, quae Judaei, quam quae Chriſtiani mandarunt typis: tot „enim ſunt tam in punctis vocalibus, quam in accentibus obſervanda, ut vix „Chriſtianis liceat his in rebus ad ſummum apicem pervenire. *Et Joſephus* „*Scaliger* p. 49. *libri*, Scaligerana, *de libris Hebraicis loquens*, *haec ait:* Debent corrigi a Judaeis, alioquin ſemper erunt menda. *Ideo referuntur plu-* „*rimi in hac ſectione codices Bibliorum ſeorſim excuſi cum Commentariis Rab-* „*binorum*, quippe qui a Judaeis typis exſcripti ſunt „ b)

[Nos vero editionibus librorum ſacrorum cum Rabbinorum commentariis, ſecundam adſignavimus operis ſectionem: et quemadmodum hic ab auctore recedimus, ſic et in judicio de editionibus a Judaeis paratis lato, ipſi omni ex parte adſenſum praebere haud poſſumus. Dari omnino editiones a Judaeis procuratas ſatis correctas, lubentes concedimus. Verum ſunt et plures inprimis in uſum ſcholarum judaicarum Pentateuchi editiones, quae nullius omnino ſunt pretii. Quae de hujusmodi editionibus ſcripſit Cl. O. G. *Tychſenius*

a) Bibliotheca Exegetica p. 4.
b) *Le Long* Bibl. ſacr. Tom. I. p. 62. Col. I. E.

ſenius [c]), qui, quod rem Judaeorum litterariam attinet, graviſſimus omnino eſt teſtis, legi utique merentur. Jungatur hiſce monitum D. *Joh. Gottl. Carpzovii:* „Quanquam legendis hebraicis magis adſueti ſint Judaei, et procli„vius forte, quam Chriſtiani, ſphalmata in punctis vel accentibus commiſſa „deprehendant: parem tamen ubique induſtriam non adhibuerunt. — — Quin „quo magis in ſtudio grammatico et critico Chriſtiani hodie ſuperant Ju„daeos, eo exactius, quae ad punctorum rationem attinent, obſervant et cal„lent. unde Jablonskiana et Opitiana Biblia, Amſtelodamenſibus *Athiae* ante„ponere, nullus dubitaverim. „ [d]) Sed haec ſufficiant. Nos qui ſingulas Bibliorum Hebraicorum recenſebimus; quid de unaquaque judicent Eruditi editione, ſincere annotabimus.

§. IV.

B. H. Soncini 1488. F.

B. H. Soncini 1488. f.

* Biblia hebraica cum punctis. In folio. *Ad calcem Pentateuchi leguntur haec verba:* Et Abſolutum eſt opus miniſterii ſanctitatis, *hoc eſt* Viginti quatuor *libri ſacri*, ſapiens ad docendum Legem in Iſrael, excellens et illuſtris Joſua Selomo. (videat ſemen, producat dies vitae, amen) filius illuſtris ſapientiſſimi Iſrael Nathan, feria tertia, xi. menſis Jiar anno במח (*lege* רמח) i. e. 248 juxta minorem ſupputationem (qui eſt Chriſti 1488.) manu minimi in familia ſua fidelis Chalcographi, Abraham F. illuſtris Rabbi Hhaiim felicis memoriae, ex piis viris, *hoc eſt Judaeis*, terrae Piſauri, *qui* Bononiae *reſident*. Impreſſum opus Soncini.

Extant Romae in Bibliotheca Barberina et Sanctae Pudentianae, Florentiae in Bibl. S. Laurentii [e]).

[Quae ad Pentateuchi calcem annotata ſunt, non omni ex parte accurate latine ſunt expreſſa. Leguntur enim ibi ſequentia: — היום יום שלישי באחד עשר לחדש אייר שנת רמ״ח לפרט קטן על יד הצעיר ממשפחתו האומן המחוקק אברהם יז״א בכמ״ר חיים ז״ל מן הצבועים מארץ פיסירו הדר בבולוניה נחקק בשונצינו. Ex quo liquet, opus abſolutum eſſe feria tertia, die undecimo menſis Ijar, manu artificis typographi *Abrahami ben Chajim* ex fullonibus ſeu tinctoribus Piſaurenſibus, Bononiae habitantis, qui vero Soncinum abiit, ibique opus ſacrum exſcripſit. Prima omnium eſt Bibliorum hebraicorum integrorum editio. Singulae codicis ſacri partes jam antea ab anno 1482 in vulgus exierant. Primus vero qui integrum Volumen exſcripſerit, eſt ille *Abrahamus*, Piſaurenſis, qui vero locum mutavit, et Bononiae et Soncini operam exercuit typographicam. Volumen conſtat foliis 373. et textum ſacrum diviſis columnis cum punctis et accentibus exſcriptum exhibet. Folio 101. incipit liber Joſuae, fol. 177. Prophetae poſteriores et fol. 265 Hagiographa. Singuli libri majuſculis, ligneis ornatisque dictionibus et litteris inchoantur. Adſervatur editionis hujus rariſſimae exemplar Londini in Bibliotheca *Sanfordi*, nec non in Bibliotheca Marchionis Durlacenſis: quibus duo accedunt exemplaria, alterum Viennae in Bibliothéca civica Vindobonenſi; et alterum Florentiae in Biblio-

 theca

c) Befreyetes Tentamen p. 77.

d) Critica ſacra Part. I. c. IX. p. 416.

e) p. 62. Col. 2. B.

B. H. Soncini 1488. f. theca D. Marci; et denique tertium, at non integrum, sed tantummodo Prophetas priores et posteriores continens, in Bibliotheca Cl. *J. B. de Rossi*. Soncini opus ipsum impressum est, quorsum *Abrahamus* a *Josua Schelomo Ben Israel Nathan*, qui editionis curam gessit, evocatus esse videtur. Nata exinde videtur esse sat celebris typographorum Judaicorum familia, quae lingua, quae ipsis est patria, ממשפחת שונציני, vulgo *Soncinates* appellatur: Natione fuere germani, et quidem e familia *R. Mosis* Spirensis, qui in Italia primo artem exercuerunt typographicam; ex quorum numero deinde *R. Gerson* Constantinopolin abiit, ibique typographicam exstruxit officinam *f*). Editiones vero in officinis Soncinatum exscriptas sibi invicem exacte respondere, non sine fundamento e communi illarum origine colligimus. In hac omnium prima uti et in secunda anni 1494. nulla קרי Keri nota, nullum Masorae indicium deprehenditur. Solus exscriptus est textus hebraicus, qui si Cl. *Kennicottio*, et qui cum illo sentiunt, Eruditis Viris, fidem habemus, ex antiquissimis, iisque optimis MStis Codicibus est expressus; siquidem secundum illorum sententiam, circa annum 1520 demum coeptum est, in edendis libris sacris MSta recentiora ut et Masoram in subsidium vocare *g*). Verum quibus hoc suppositum stabiliri possit fundamentis, nullus omnino video. Quae hujus editionis historiam concernunt, quibus usi sint editores subsidiis, qua cura et solertia e MSto Codice textum expresserint, sunt, quae nos omnino fugiunt. Vix editoris et typographi nomen ad nostra pervenit tempora. Utrum vero editores instituto MStorum delectu, et antiquissimum et optimum elegerint; an vero, quod se manibus primum obtulit, typis exscribi curarint, e ratione istius temporis artisque critices conditione dijudicandum erit. Aequiparandae sunt hae editiones antiquissimae MStis Codicibus, quod lubentes concedimus; sed lectiones istarum esse meliores aliisque recentiorum editionum praeferendas definire haud audemus. Continet haec editio, judice Cl. *Kennicottio*, „aliquot millia variationum, quorum nonnulla magni „sunt momenti; quo argumento extra dubium refutatur opinio ista, quae usque ad „duos adhinc annos, apud eruditos obtinuerat, Biblia hebr. impressa omnia aut prorsus aut quam maxime sibi invicem consentire.„ In duodecim mille verbis Hooghtianam editionem ab hac antiquissima discedere, adserit idem vir doctus et cum eo Cl. *Schultzius*. Verum opinionem istam usque ad aliquot annos inter eruditos obtinuisse, Biblia hebraica sibi invicem aut prorsus aut quam maxime consentire, vix sibi persuaderi patiuntur, qui Varietatum Collectiones Bibliis Hebraicis Munsterianis 1536. 4. Bibliis Clodio-Majanis, et Bibliis Hebraicis Halensibus adjunctas perlustrarunt. Soncinatum editiones ab hodiernis plerumque in eo differunt, ut Keri in textu exprimant, cum recentiores illud ad marginem rejiciant. Verum editio Bibliorum hebraicorum antiquior, quae sine die et consule prodiit, (v. §. VIII.) cum hodiernis editionibus plerumque consentit. Nec lectiones hujus Codicis anni 1488 plane hac usque

f) Conf. *J. C. Wolfii* Biblioth. hebr. Vol. 1. p. 1029. Vol. 2. p. 942. Vol. 3. p. 1013. *Bartoloccius* biblioth. hebr. Tom. I. p. 432. *Chevillerius* de l'origine de l'imprimerie. Part. 3. c. 3. p. 264. M. *Maittaire* annal. typogr. Tom. 2. Part. 1. p. 139. Tom. 4. Part. 2. p. 492. *Walchii* Biblioth. exeget. p. 4. *J. B. de Rossi* Disq. de hebraicae typographiae origine ac primitiis. Parmae 1776. 4.

g) Conf. *J. C. F. Schultzius von Vergleichung der Handschriften der Hebr. Bibel*, in Cl. *Walchii* neuester Religions - Geschichte Vol. 1. p. 366. *Neue theologische Berichte*. Gedani. Vol. 1. p. 498. *D. J. F. Hirtii oriental. und exeget. Bibl.* Vol. 2. p. 268.

usque fuere ignotae; nam omnes fere illas in Bibliis Hebraeo-latinis Munsterianis anni 1534 et 1546. deprehendimus. Permultis praeterea hanc editionem scatere vitiis typographicis, ita ut voces integrae sint omissae, et Psalmo LXXXIX comma 16 e Psalmo LXXVI. insertum legatur, e Commentariis Norzianis abunde demonstravit Cl. *Tychsenius* [h]). Quae si inter sese, quae ab utraque parte disputata sunt, conferuntur, mediam quam tutissime eligimus sententiam, et Antiquissimarum editionum lectiones singulares nec plane rejicimus, nec omnibus aliis praeferendas esse judicamus. Obtigit sacris litteris hebraicis idem, quod in primis typographiae annis graecis latinisque litteris obtigit: habent editiones priores, quae sese a raritate commendant, suas praerogativas et suos naevos [i]). B. H. Sonc. 1488. f.

§. V.

B. H. Brixiae 1494. 8. B H Brixiae 1494. 8.

* Biblia Hebraea, in 8. Brixiae: Gersonis F. Mosis Soncinatis נרד i. e. 254. min. supput. (Christi 1494.)

R. Sabtai p. 84. Biblioth. Rabb. col. 2. hanc sub forma quarta recenset, cum sit tantum forma octava majori [k]).

[Pro more seculi codex titulo caret. Ad calcem vero voluminis sequentia leguntur:

נאם האיש בנו משה בשם גרשם מתוך סופרים
מחוקק עם דפוס מהיר שמי זכרו בכל דורים
הבינותי שאן גלות וחזיתי המון צירים
וראיתי אשר תורה שכחות ואין קורים
הכי כסף מאד אזל והכים רק בבית מורים
ואין

h) *Befreyetes Tentamen* p. 134.

i) Conf. *Wolfius* l. c. Vol. 2. p. 364. Vol. 4. p. 108. *De Rossi* l. c. p. 32. *Walchii* Biblioth. exeget. p. 4. *Dav. Clement* Biblioth. histor. crit. et curieuse, Vol. 4. p. 27. *M. L. Widekind Verzeichnis rarer Bücher* p. 259. *Hirtius* l. c. Vol. 3. p. 303. *Maittaire* Annal. (1719) p. 204. *Baueri* Biblioth univers. libr. rar. Vol. 1. p. 96. Duae praeterea recensentur Bibliorum hebraicorum editiones, quas silentio praeterire nobis haud licet. Alteram recenset *Le Long* p. 62. Col. 2. C. „Biblia hebraica in 8. Venetiis per Gerschom „anno 226. justa minorem supputationem „Judaeorum (quae coincidit cum anno „Christi 1466.) Haec editio notata ab Ot„tio in commentariis suis MSS.„ Fallitur vero *Ottius*, et qui illum sequutus est Auctor. Error latet in numero anni; siquidem 1494. legendum fuisset, quo anno *Gersom* Brixiae codicem sacrum praelo iterum submisit. Nec ea aetate typographia Judaica in Italia exstructa fuit; antiquissimus enim libellus typis exscriptus est R. *Levi b. Gerson* Commentarius in Jobum 1477. 8. nec *Gersom* Venetiis artem suam exercuit. Conf. *Wolfius* Vol. 4. p. 108. *De-Rossi* l. c. p. 74. Altera est editio Bononiensis, quae, ut ajunt, Romae in Bibliotheca Barberina adservatur, et nomen urbis Bononiensis adscriptum habet. Sunt qui inde, dari editionem Bononiensem anni 1488. ab illa, quam hic recensemus, diversam, concludere voluerunt. Verum nomen *Bononiae*, quod et in nostra editione legitur, non locum ubi Biblia sunt impressa, sed locum domicilii *Abrahams* indicat. Unica tantummodo huius anni exstat editio, uti Cl. *De Rossi* abunde demonstravit. Nec obstat in Catalogo Biblioth. Barber. editorem *Abrahamum Jarziam* Pisaurensem nominari: nam nomen *Jarzia* e compendiosa scribendi formula: [illegible]: *videat semen, producat dies vitae, amen*, natum esse omni jure judicat *Wolfius*.

k) *Le Long* p. 62. Col. 2. E.

B H. Brixi-
ae 1494. 8.

ואין קונה   אבל שונה   הלא גלות   בכל ערים
ואין ארוך   בנטל חול   מגלותי   והספרים
קטון כמות   ורב איכות   חקקתיו הן   גאון עשרים
וארבעה   ספרים ל   נבאי אל   כבוד שרים
מנוקד אף   מדויק הוא   מאור תבל   והגברים
והגברים ראיתי בני עליה, בסערת הזמן פקו פליליה,
יושת בעיר שמה ושאיה, הוח על הוה שכולה וענִיה,
גולת אריאל לפנים עגלה שלישיה, ועתה נפשו לא חיה,
תופש התורה ולומדה, מטה ידו וכברה, שם לו לחרדה,
כי תם הכסף אזל מכליו ומאומה אין בידו לקנות ספרים
ולהגות בם זה שברו ואידו, ועל אלה הנו יושב ובטל,
ונוסף על זה עת הגבר גולה ומטלטל, יכבד עליו מעיר אל עיר
היות נוטל, כובד משא ונטל הספרים, ממלכות למלכות
אל אחר הערים: לכן אני גרשם בן החר משה זצ״ל
אשר שם כנויי בלא מענצלן איש שונצינו אזרתי כנבר
מתני ובינותי על אשר לפני, עת לעשות לי״י ולדברו אותו
עיני, ואבא היום ואחקוק ספר העשרים וארבע בכמות
קטן למען יהיה אצל כל אנוש לילה ויום לחגות בו
ולא ילך ארבע אמות בלא תורה והיה אצלו וקרא
בו בשכבו וקומו, לילו ויומו, כאשר ישא התפלין, בלערו
כל ילין, ישאנהו יבוננהו, יהגה בו ויכברהו, ואל על
יקראהו, ישחר אליו וישמעהו, בצרה יקרא ויענהו,
כי על מי לא יהל אורהו, ותשלם כל המלאכה
פה ויסלא כבוד ה׳ את כל הארץ שנת לפלא נר״ר פה
בריש׳ אשר תחת ממשל השררה מווינציאה יר״ה
ועת׳ יגדל נא כח ה׳ ויזכנו עשות ספרים הרבה אין קץ
בתורת אלהינו ונשמחנו בביאת גואל, עם נחמת ציון
בבנין אריאל, עם כל ישראל, וכ״ר אמן

Tinnientes Rhythmi, quibus editor epilogum orditur, non aliam quam auribus latinis moleſtam admittunt verſionem: tenorem eorum itaque indicaſſe ſufficiat. Se ipſum ſtatim in limine appellat ſcribam סופר et Typothetam, qui completam et bene inſtructam habeat typographiam. Deinde conqueritur de triſtibus fratrum in exilio viventium fatis, qui maxima facultatum penuria a coemtione librorum grandium prohibentur. Reſpicit hic utique ad Biblia hebraica in forma majori 1488 expreſſa, et exinde propoſitum derivat, Biblia in minori forma, correcta et punctata edendi,

edendi, ſiquidem compertum habeat, priores editores hiſce temporibus calamitoſis non debito ſtudio et cura priorem procuraſſe editionem. Quibus multo ſermone B. H. Brixiae 1494. 8.
expoſitis denique addit: *Propterea ego* Gerſchon *filius* Moſis, *cui eſt nomen patronymicum germanice* Menzeln, *avus e Soncinatibus, me corroboravi ſicut heros, meumque intellectum eo adhibui, ut laborarem Deo, et verbo ejus, quod eſt lux oculorum meorum. Et veniam hodie, et exſcribam Librum* Viginti quatuor, *in hac minori forma, ut quilibet eum ſecum habere queat, die nocteque de eo meditari poſſit, neque quatuor eat cubitus ſine lege, ſit apud ipſum quando cubitum it et ſurgit, noctu dieque, ſicuti portat Tephilin*, — *Conſummatum eſt integrum opus anno:* Et impleta eſt omnis terra gloria Jehovae (Num. XIV, 21) *quod mihi conceſſerit* נרר Votum (254) ſupra quam credibile eſt exſolvere. (Num. XV, 3.) *Breiſch*, (Brixiae) *ſub dominio Urbis Principis* Venetarum, *cujus gloriam Deus confirmet et adaugeat.* etc. Provocat editor *Gerſon ben Moſes Menzeln*, qui typographicae officinae *Arimini*, *Brixiae* et tandem *Conſtantinopoli* praefuit [l]), ad Biblia majora anni 1488, quae hac minori forma recudi curavit: unde utramque editionem quoad lectionum varietates ſibi invicem accurate reſpondere, fortaſſe conjiciendum eſt. Adſervatur exemplar hujus editionis, quo olim in adornanda verſione germanica uſus eſt B. *Lutherus* in Bibliotheca Regia Berolinenſi. Rariſſimus eſt codex, qui et in Bibliotheca *Harenbergii* fuit, uti ex ejus in Danielem commentario videre eſt. Quinque abſolvitur partibus, ſicuti Judaeis ſacra Biblia in partes diſſecare moris eſt. Pentateuchus primam conſtituit partem. Primum ejus verbum non typis ſed calamo eſt exſcriptum, et colore rubro ornatum; ſimili modo cujusvis Paraſchae verbum initiale calamo pictum eſt. Libri ipſi non conſuetis nominibus diſtinguuntur, ſed uti idem in Bibliorum editionibus *Bombergi*, *Münſteri*, *Stephani*, et *Janſonii* factum eſt, nomen cujusvis Paraſchae in ſuperiori paginae parte eſt expreſſum, ipſae vero Paraſchae more conſueto diſtinctae ſunt. Ad calcem Libri I. II. et III. Moſis expreſſum eſt חזק. ad calcem vero quarti: כך פסוקי רספרא ארפח et infra: חזק ונתחזק. quae poſteriora duo verba ad calcem Deuteronomii repetuntur. Sequuntur ſecundo Libri Feſtivales quinque, quorum primum cujusvis verbum pictum et colore rubro ornatum eſt. Ad calcem Threnorum ſequentia leguntur: השיבנו יהוה אליך ונשוב חדש ימינו בקדם. Tertia pars continet Prophetas priores. Verba initialia iterum non typis ſunt expreſſa, ſed calamo picta, uti et in reliquis libris factum eſt. In quarta parte ſiſtuntur Prophetae poſteriores. Nullae vero in prophetarum ſcriptis diſtinguuntur Haphtharae. Ultima pars exhibet Hagiographa. Pſalmi diviſis columnis ſunt inſcripti: quorum numerus per litteras hebraicas deſignatur. Sed Pſ. XC. et XCI. una eademque littera eſt diſtinctus, quo facto ultimo numerus קמט (149) eſt adſcriptus. Ad calcem libri Danielis ſequentia notata ſunt: סכום פסוקים של ספר דניאל שלש מאת וחמשים ושבעה וסדרים שבעה וחציו הרגשו ושבחו. Liber Eſdrae et Nehemiae ſub uno veniunt nomine. Reliqua hujus editionis ſingularia quod attinet, ſequentia annotabimus. 1) Nullum in margine notatum eſt Keri, ſed illud in ipſo contextu plerumque eſt expreſſum: verum non deſunt loca, in quibus *το* Kethibh exſcriptum eſt. 2) Nullae cernuntur litterae majores vel minores, vel inverſae, in quibus magna Judaei alias quaerunt myſte-

l) Conf. *Wolfius* biblioth. hebr. Vol. 1. p. 285. 1030. Vol. 2. p. 942.

B. H. Brixiae 1494. 8. mysteria. Ad 3) Num. X, 35. *Nun* inversum, ut in hodiernis Bibliis, observatur. 4) In locis, ubi Biblia hebraica posteriori tempore edita sola habent puncta vocalia, litteris ad marginem notatis, hic litterae cum punctis debito loco positae sunt. 5) Genes. XXXIII, 4. puncta voci וישקהו imposita sunt; verum Num. III, 39. Deut. XXIX, 18. 2 Sam. XIX, 20. puncta desiderantur superne alias imposita. 6) Esai. IX, 6. *Mem* clausum est expressum. 7) Josu. XXI, 36. 37. inserti leguntur duo versiculi, quibus plures carent Bibliorum editiones m). 8) Nomina divina pro more Judaeorum superstitiose scribuntur יהוד et אלדים. 9) Typi sunt minores et lectu difficiles; *Daleth* et *Resch* adeo sunt sibi similes, ut vix discerni possint; puncta vocalia saepius suis in locis desiderantur, alia vero tam sunt subtilia, ut fere lectorum oculos fugiant. Satis accurata est et correcta editio judice *Opitio* n). Verum qui in hanc editionem nuper summo studio et indefesso labore inquisivit Cl. *B. W. D. Schultzius* permultas quidem annotavit lectionum varietates, in quibus hodierna ab hoc codice recedunt Biblia, verum et permultis eum scatere vitiis haud diffitetur o). Tria adhuc addenda sunt: 1) In iis, quae jamjam addnximus, manifesta latere indicia, Gersonem codicem Masorethicum ante oculos habuisse, sed ipsi consultius visum esse, codicem non ad leges Masorethurum exscribere: 2) editionem Pisaurensem, quam §. sequenti delineabimus, omnino diversam esse editionem, quamvis in plurimis cum hac apprime consentiat: 3) inter omnes, quotquot consulere potuimus Bibliorum Hebraicorum editiones,

m) Conf. Specimen collationis Bibliorum hebraicorum praefationi adjectum, ad locum Josuae. In versione vulgata ista quidem commata leguntur, verum non ex hebraeo, sed e graeco textu septuaginta Interpretum latine versa, et comma 38 commati 36. praemittitur. Unde commata duo ab antiquissimis codicibus jam abfuisse liquet. Conf. *Abichtii* Diss. de restituendis duobus versibus Jos. XXI. in quibusdam codicibus hebraicis omissis. Lips. 1714. 4. *Joh. Clerici* ars critic. Vol. 2. p. 55. *Franc. Wokenii* Diss. de locis in Libris historicis a *Joh. Clerico* sollicitatis. Witteb. 1731. 4. *J. G. Carpzovii* critica sacra p. 387. *Sal. Glassii* philol. sacr. p. 85. *Joh. Heinr. Hottingeri* thesaur. philolog. p. 179. *Joh. Leusdeni* philolog. hebr. p. 53. *Joh. Buxtorfii* anticritica p. 791. 802. *O. G. Tychsenii befreyetes Tentamen* p. 105.

n) Praefat. in Bibl. hebr. p. 2. „Primum „hic ergo locum suo quodam jure sibi vindicat rarissimus ille codex, qui Bresciae „An. 1494. in forma 12ma excusus prostat. — „Facta mihi illius copia — deprehendi, esse „eum sic satis accuratum, ejusque secutas „esse lectionem editiones fere omnes, quotquot Bombergianam illam a R. Chajim correctam praecesserunt.„

o) Duo sunt hujus V. C. scripta, quae hic in censum veniunt, et sibi invicem respondent. 1) Dissertatio apologetica, num puncta vocalia τῷ Kethibh subjecta ad Keri sint referenda. In Biblioth. Haganae Class. I. fasc. 1. ubi §. 17. p. 176. sic de hac editione loquitur: „Nunquam infitiabor, Gersonianae editioni multa inesse menda; mox „literas ita pictas, ut illae ab aliis vix possint discerni; mox puncta vocalia neglecta; „nostrasque editiones, si externae tantum „formae ratio habeatur, magnum habere „praerogativam.„ 2) *Vollständigere Kritik über die gewöhnlichen Ausgaben der Hebräischen Bibel, nebst einer nähern zuverläßigen Nachricht von der hebräischen Bibel, welche der sel. D. Luther bey seiner Uebersetzung gebrauchet.* Berolini 1766. 8. Varias hujus Codicis cum MStis in Bibliotheca Regia Berolinensi collati lectiones ad certas reducit Editor classes. Permultae sunt variae lectiones verae, permulta vero errata, quae accurate recensentur; quorum ex ingenti numero perpauca hic notabimus excerpta, eum in finem ut eo facilius dijudicari possit, in quantum editiones aliae ab hac recedant. Psal. IX, 1. et XLVIII, 15. nullum est Makkeph in voce עלמות. Jos. VI, 8. לפני ארון יהוה. Jos. IV, 6. [illegible]. Jos. XV, 53. [illegible]. Esth. XI, 1. [illegible]. Nehem. XII, 46. ראשי. Plures hujus codicis lectiones singulares in Dissertatione praeliminari proposuimus.

tiones, *Münsteri* editionem hebraeo-latinam quam maxime huic editioni respondere. Plura de hoc codice dabunt scriptores infra citati p).

§. VI.

B. H. Pisauri. 1494. 8.

* Biblia Hebraica, in 8. Pisauri excusa typo minusculo eleganti, cum punctis. Hujusmodi exemplar, quod fuit Conradi Pellicani, extat nunc in Bibliotheca Carolina Tiguri q). B. H. Pisauri 1494. 8.

[Quae de Bibliis Pisaurensibus refert *Le Long*, emendatione aliqua omnino indigent. Tres tantummodo sunt, quamvis sex recensere videatur Auctor, quae à Judaeis Pisauri uno eodemque anno in vulgus emissae dicuntur. De editionibus in forma maxima et quarta, quae sine punctis sunt, infra dicendum erit. Hoc loco de Bibliis Pisaurensibus in forma octava, quaedam observanda sunt. Loquitur de hac editione rarissima paucissimisque visa *Joh. Henr. Hottingerus* r), sed ita, ut emendanda nobis reliquerit. „Prima observatur prodiisse editio an. Chr. 1491. in folio, „quarto et octauo, quae emendatissima est, sed raro nostris visa. Buxtorfius monet „exemplar in 8. ejusmodi apud Judaeos semel tantum se vidisse. Proxime successit „editio Pisaurensis ann. Chr. 1494. 8. quam nuper demum inspicere mihi contigit. „Asservatur enim in Bibliotheca nostra Carolina, qua jam an. Chr. 1500 usus erat lit„terarum hebraicarum in Helvetia felicissimus restaurator Conradus Pellicanus, Theo„logus Basileensis, postea Tigurinus, de qua ipse in vita sua: Eodem anno (1500) „providentia Dei contigit Bibliopolam Tubingensem attulisse Biblia Hebraica integra, „minima forma impressa Pisauri in Italia, quae nemo curabat. Ego audiens, rogavi „virum, sineret me opus aliquot diebus inspicere; dedit, dicens, floreno cum dimi„dio posse emi. Audiens tam parvo aere comparari posse, exultavi. etc.„ Fallitur omnino *Hottingerus*; et qui illum sequutus est, *M. L. Widekind* s), dum tres Bibliorum hebraicorum editiones ad annum 1491. remittit, quo anno ne unica quidem in lucem exiit. Hinc sine jure prioribus addit editionem Pisaurensem in 8. anni 1494. quippe quae certe eadem est, quam supra emendatissimam anni 1491. nominarat. *Buxtorfius* certe, ille librorum hebraicorum felix venator, testis hujus rei omnino est locuples: „Biblia Hebraea nuda in fol. et in quarto impressa anno 1494. correctissime. „Ibidem quoque in 8. excusa typo minusculo eleganti, cum punctis, quale exemplar „semel tantum apud Judaeos vidi t). „ Unicum tantummodo, quantum nobis scire licet, superest hujus editionis exemplar, quod Tiguri in Bibliotheca Carolina adhuc adservatur. Pro more librorum seculo decimo quinto excusorum nullus adest titulus; nec in fronte, nec ad calcem Pentateuchi aut totius operis ulla exstat aut temporis aut

 loci,

p) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 365. Vol. 4. p 109. *De Rossi* l. c. p. 50. *Berlinische Biblioth.* Vol. 1. p. 152. *G. C. Giese Nachricht von der Bibelübersetzung Lutheri* Part. I. p. 96. *Theologische Berichte* Gedani Vol. 5. p. 16. *Ernesti theolog. Biblioth.* Vol. 6. p 112. *J. G. Palm* de codicibus quibus usus est Lutherus, cap. 1. §. 2. *Walchii* Biblioth. exeget. p. 5. *Joh. Vogtii* catal. libr. rar. p. 90. D. *Clement* Biblioth. hist. crit. Tom. 4. p. 26. *Widekind Verzeichnis* p. 530. *Maittaire* annal. (1719.) p. 323.

q) p. 62. Col. 2. E.

r) Bibliothecarius quadripartitus. Tiguri 1664. 4. p. 125.

s) *Berlinische* Bibliothek Vol. 1. p. 154.

t) Biblioth. Rabbin. ap. Abbrev. hebr. Basil. 1640. 8. p. 301.

B. H. Pisauri 1494. 8. loci, aut impressoris nota: sed editio est sine die et consule. Adscripsit vero *Pellicanus* ad calcem libri: *Conradi Pellicani dono Jodoci Galli Rubeaquin. Avunculi.* 1500. *Impressa sub dominio Venetorum, urbe Pisauri, Anno Domini* 1494. *primo compacta* 1500. *Tubingae.* Proxime accedit Exemplar Tigurinum ad Codicem Brixiensem, eique omni ex parte est simillimum. Parascae in Pentateucho litteris consuetis distinguuntur; nomen vero Paraschae in superiori paginae parte est expressum. Primum cujusvis Libri Mosaici verbum non typis est exscriptum, sed spatio vacuo illud inscribendum calamo possessoris reliquit editor. Reliquis vero libris biblicis prima dictio typis majusculis expressa praemissa est. Ad calcem libri Numerorum et Danielis eadem leguntur ac in codice Gersoniano. Reliqua, quae ibidem annotavimus, sunt sibi simillima. Psalmi divisis columnis sunt inscripti, et ultimus quoque קמט. 149. numeratur. Nomina divina itidem superstitiose scripta sunt. Quae omnia suspicionem alunt gravissimam, Codicem Tigurinum eundem esse Brixiensem, cum quo tam accurate consentit; adeoque editionem Pisaurensem esse suppositititiam. Et in hanc sententiam nuper abiit Cl. *J. B. de Rossi*, qui editiones tres Pisaurenses ab aliis recensitas suppositiis annumerat *). Fateor, me olim eandem aluisse suspicionem; characteres itaque certos et indubios editionis Gersonianae seu Brixiensis codicis cum Cl. *Hesso* V. D. M. apud Tigurinos communicavi, qui illas adjuvante Cl. *J. J. Breitingero*, qui jam ad superos abiit, cum codice Tigurino accurate contulit. Maximus certe est inter utrosque codices consensus; nihilo tamen secius manifesta exstant criteria, quae diversam editionem satis produnt. 1) In codice Berolinensi seu Brixiensi primum singulorum librorum verbum calamo est exaratum: in codice Tigurino seu Pisaurensi, in Pentateucho observatur spatium vacuum; reliquorum vero librorum primum verbum typis majusculis est expressum. 2) In Brixiensi Psalmus XC. numeratur per צ. et Ps. XCI. idem habet signum, nimirum צ: in Tigurino Ps. XC. habet צ et Ps. XCI. צא. 3) In Brixiensi Es. IX, 6. in למרבה *Mem clausum* conspicitur; at in Tigurino *Mem ordinarium seu opertum* est expressum. 4) Ad calcem Danielis in codice Berolinensi legitur ושבחו. in Tigurino ושמחו. quod utrumque vitium Typographicum involvere videtur. Quae cum ita sint, in partes Cl. *de Rossi* ut abeam, a me impetrare haud possum. Magni quidem est nominis scriptor, qui satis accurate antiquissimas Bibliorum hebraicorum editiones delineavit. Sed criteria ista studiose sunt examinata; hinc Exemplar Tigurinum a codice Brixiensi diversum esse omnino statuendum judico, quamvis Tigurinum exemplar ad Brixiense esse formatum et exscriptum lubens concedam *).

§. VII.

B. H. Pisauri 1517. fol.

B. H. Pisauri 1517. fol. * **Biblia Hebraea binis divisa columnis, in Folio. Ad calcem leguntur haec verba, charactere exiliori Rabbinico: Omnis consummationis vidi finem. Laus**

*) De hebr. typogr. orig. p. 80.

*) Conf. Wolfius Vol. 2. p. 364. Vol. 4. p. 109. *Joh. Georg. Schelhornii* amoenitt. litterar. Vol. 2. p. 419. *Walchii* Biblioth. exeget p. 13. *Melch. Adami* vit. theolog. german. p. 269. *Tychsenii Bützowische Nebenstunden* Vol. 2. p. 33. *Maittaire* annal. typogr. (1719) p. 323. Quae de Bibliis Venetis habet *Le Long* p. 63. Col. 2. „Biblia Hebraica „2 Vol. in folio. Venetiis 1515. Laudan„tur a Davide Wilkinsio in commentariis „MSS." ad errores eliminandos sunt referenda. *Bombergus* Venetiis omnium primo codicem sacrum hebraeum typis exscripsit. Quae vero de Bibliis Bombergianis hebraicis Anni 1511. circumferuntur, infra discutienda sunt.

Laus Deo O. M et confessio summo nomini ejus. Quandoquidem improbi non invaluerunt ut me perderent. Benedicam Domino, qui me non dedit praedam dentibus illorum. Ecce enim pro misericordia sua suffulcit me, ut inchoarem et perficerem residuum libri mei sancti supra omnes libros. Facta est autem illius consummatio per manus minimi typographorum, exigui inter discipulos *unius* ex filiis Soncin, *vulgo* Soncinatibus noti in Judaea et in Israel, anno 277. min. supput. (sed Christi 1517.) primo mensis Adar. Deus illuminet nos, et ponat inter nos benedictionem et pacem. Amen y). B. H. Pisauri 1517. fol.

[Consuluit Auctor clausulam finalem ad calcem totius operis, quam tamen non omni ex parte accurate latine expressam exhibet; neglexit vero notam ad calcem primae partis consulere; hinc et ipse locum hujus editionis nativum ignoravit, aliisque ansam errandi dedit, ut *Soncini* eam typis exscriptam esse venditarent z). Vidit hanc editionem *Wolfius* in Bibliotheca *Oppenheimeri*, sed nos haud meliora edocuit. Ad calcem totius operis leguntur sequentia: לכל תכלה ראיתי קץ רפיסת הארבע ועשרים ממקר ומוטעם ומדויק תחלה לצית והורים לשמו הגדול ׳אף כי לי קח רשעים לאברני אברך יי׳ אשר לא נתנני טרף לשניהם: והוא ברחמיו יסעדני להתחיל ולהשלים שאר ספרי קדש מעולמים ספירים: ותהי השלמתו ע״י צעיר המחוקקים קטון התלמידים מבני שונצינו נורע ביהודה ובישראל שנת זר״ע באחד לחרש ארר השם ילדרנו וישים בינינו ברכה ושלום אמן. Quibus verbis editor propositum, viginti quatuor libros i. e. integrum sacrum codicem exscribendi, expresse testatur; dum vero addit, se reliquos libros sacros addidisse, respicit tomum primum hujus editionis, qui jam 1511. evulgatus erat, uti testantur verba ad calcem librorum Regum addita: ונשלם ביום י״ד ניסן שנת ע״רא לפ״ק על ידי צעיר המחוקקים קטון התלמידים אשר מבני שונצינו והוא גר־שם פיזרו קרית הארון קושטאנצין שפורציאה בן לאדוני יואן שפורציאה ז״ל והמנהיג הארץ גליאציו שפורציאה יר״ה בשנה השביעית להמפיור יוליו השני יר״ה. *Absolutum est die 14 Mensis Nisan* (Martii) *anno* 271. *secundum supputationem minorem* (Chr. 1511.) *opera minimi inter typographos, exigui inter eruditos e filiis Soncinatum inquilinus in urbe Pisauri sub dominio Domini Constantii Sfortia filii Domini Johannis Sfortiae, regnante Domino Galeazio Sfortia, anno septimo Pontificatus Julii secundi, cuius vitam Deus prolonget.* Quod ad uberiorem editionis rarissimae notitiam attinet, sequentia notabimus: Folium primum exhibet ornamenta, quae spatium vacuum titulo inscribendo destinatum cingunt. Pentateuchum excipiunt libri festivales, quorum ultimus אחשורוש inscribitur. Nomina Parascharum in Pentateucho in superiori paginae leguntur parte: Singulorum librorum tam Mosaicorum quam reliquorum primum verbum litteris majusculis et quidem ornatis et primum Parascharum verbum itidem quidem typis majusculis, sed non ornatis, est expressum. Nulla קרי Keri nota in margine apparet; singulis vero libris masora finalis seu numerus commatum in fine est adscriptus. Num. X, 35. et 39. cernitur *Nun* inversum. Gen. XXXIII, 4. quatuor

y) p. 63. Col. 1. B. z) *B. W. D. Schultzii* vollständigere Kritik etc. p. 12.

B H. Pisau-ri 1517. fol. tuor puncta quatuor litteris sunt imposita. Desunt vero puncta locis Num. III, 39. Deut. XXIV, 18. et 2 Sam. XIX, 20. Psalmi eodem modo numerantur ac in editione praecedenti. §. VI. Esai. IX, 6. *Mem* clausum; et duo Josuae XXI, 36. 37. commata hic exhibentur. Nomina divina ubique superstitiose exprimuntur, et libro Esdrae junctus est liber Nehemiae. Typi proxime ad formam praecedentis editionis accedunt. Columnae ubique sunt bipartitae: nulla vero exstat capitum aut versuum nota. Soncinates vero priorem editionem non plane recusam dederunt, sed illam quoque ornatiorem et elaboratiorem reddere studuerunt. Adservatur exemplar hujus editionis in Bibliotheca Carolina Tigurinensi a).

§. VIII.

B. H. f. l. et a. fol.

B. H. f. l. et a. Fol.

* Biblia Hebraea. Codex membranaceus, in folio typis excusus cum punctis. In eo deest ultimus Pentateuchi quaternio, ubi sane aera editionis erat designata, sicut et locus impressionis. Ad majorem ejus notitiam hic notari lubet, primam Geneseos item et libri Josuae paginam iisdem et quidem ligno incisis decoratam esse ornamentis. In superiori parte repraesentatur canis venaticus tres insectans lepores; ad latus laevum pavo pedibus alium leporem carpens; in ima parte hinc cervum venatur canis; inde Angelus Cornicen equo insidens sonat cornua; et in medio conspiciuntur vacua stemmata. Prima textus pagina, Psalmi, Proverbia Salomonis, Job, duo Voluminis postrema folia et quaedam alia una ut vulgo dicitur linea, caetera inter quae ultima pagina duabus columnis distincta excusa sunt. Haec erant notanda, ut istud exemplar a praecedentibus discriminaretur. Extat Parisiis in Musaeo Dn. Boissier, quod ex libris Dionysii Nolin Parisiensis Advocati pretio redemit b).

* Biblia Hebraea, charactere magno et elegantissimo, in folio. Illud exemplar nec locum editionis habet, nec annum. Servatur Tiguri in Bibliotheca Carolina, quia vero cum praecedenti convenit, poterit examinari Cl. *Jo. Bapt. Ottius* Archidiaconus Tigurinus c).

[Quae auctor ex *Ottii* annotatis de codice tigurino, quem eum altero eundem esse censet, retulit, in male intellectis *Ottii* verbis nituntur. Exstat quidem Codex priori haud dissimilis Tiguri, sed non in Bibliotheca Carolina, verum in Bibliotheca civica, nec est typis expressus, sed manuscriptus; quem itaque hoc loco inter codices typis expressos minime recensere debuisset auctor. Alterum codicem, quem primo nominavit, quod attinet, fallitur iterum auctor, dum lectoribus, ad calcem Deuteronomii aeram codicis editorisque nomen expressa fuisse, persuadere satagit. Codex omnino est sine die et consule. Rogatu Cl. *Wolfii* Rev. *Hermannus van de Wall*, Minister Ecclesiae inter Reformatos Amstelodamensis in codicem, qui et Amstelodami inter manus cujusdam Judaei fuit, studiose inquisivit: atque *Wolfio* sequentia rescripsit: *Fallitur* Cl. le Long, *quando scribit, in ultimo Pentateuchi quaternione,* *qui*

a) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 366. Vol. 4. p. 110. *Tychsenii Bützowische Nebenstunden* Part. 2 p. 36. D. *J. F. Hirtii Oriental. Biblioth.* Part. 6. p. 305. *Walchius* p. 5. *Maittaire* annales Tom. 2. Part. 1. p. 295.

b) p. 62. Col. 2. E.

c) p. 63. Col. 1. B.

qui in exemplari isto desideratus fuit, aetam editionis et locum impressionis designatum fuisse. Integer enim exstat apud Judaeum Amstelodamensem, sed nec tempus, nec locus impressionis expressus est. Judaei volunt, eum impressum esse Ulissipone in Lusitania. Rationes, quas afferunt, hae sunt: quod iisdem litteris impressus sit, quibus Nachmanidae libri, quem omnes Ulissipone impressum esse tuentur; quodque exstat penes eos liber, continens regulas, quibus uti debeant typographi Judaei, Itali Soncinenses etc. in imprimendo Pentateucho, ubi perpetuo ablegentur ad Codicem Ulissipone impressum in scribendis praecipue litteris finalibus aliisque, quae ut praescribuntur, et allegantur, in hoc Codice exstant. Addo ego, quod litterae vocales et accentus similes valde sint illis, quibus codex meus MS. exaratus est. Textus vero duabus columnis impressus est, excepto libro Psalmorum, qui eodem modo impressus est, quo codex ille meus est exaratus. B. H. f. 1. et a. fol.

Possidet editionem hancce rarissimam Cl. *De Rossi*, qui eam sequentibus descripsit: „Luculentissimum jam apud me est hujus cimelii exemplar, ex quo accuratiorem „ejus notitiam hic suppeditabimus. Sacer Textus litteris quadratis sat elegantibus „cum punctis et accentibus exaratus est, duabus columnis, nonnullis exceptis, di„stinctus. *Wallius* solum Psalterium excipit, cui *Le Longius* in hac re accuratior „Proverbia ac Jobum addit. Addit et postrema duo Voluminis folia; quod, si de uni„versa editione sumatur, falsissimum est; si de mutilo exemplari, quod ipse prae ma„nibus habebat, quodque verosimilius folio 424 absolvebatur, verissimum. Itaque „integra linea vel columna exhibetur prima Geneseos ac Josuae pagina, canticum Mo„sis folio 37. Canticum Deborae, postrema pagina Libri judicum, tres in libris „Samuelis folio 183. Canticum Davidis folio 187., integri libri Psalmorum, Pro„verbiorum, Jobi, tria denique folia, videlicet 423, cum duobus sequentibus Para„lipomenon. Primo porro illa Geneseos ac Josuae pagina ligneo quodam ornatu in„signitur, qui in superiori parte venaticum canem repraesentat tres lepores insectan„tem, atque angelum, qui buccinam clangit. Ad dexterum latus pavo sese cum fa„stu efferens supra leporem stat. Paullo infra alter angelus equo insidet; in ima vero „parte vacuum quoddam stemma in medio reperitur, atque hinc canis cervum vena„tur, illinc angelus conspicitur, non cornicen, non equo insidens, non cornua so„nans, ut ait *Le Longius*, sed alteri cervo insidens ejusque cornua manibus arripiens. „Illud autem animadversione dignum est, quod ipsissimum hoc ornamentum sub ini„tium etiam extat Constantinopolitani cuiusdam Pentateuchi, quem possideo, anno „1522 cum Chaldaica Paraphrasi, quinque sacris voluminibus, sectionibus propheti„cis et praecipuis Rabbinorum commentariis in maximo folio editi, nisi quod longo „usu detritissimum in hoc Pentateucho apparet. Hic ipse ornatus iterum conspicitur „in fronte celeberrimi libri Karraitici Adered Eliav, qui anno XI. Solimanni, Christi „1531. Constantinopoli etiam per Gersonem Soncinatem fuit impressus. Prima quae„libet librorum dictio majoribus literis ornatis exhibetur. Literae begadchefath li„neola raphe non distinguuntur. Folia vero quae universim sunt 431, posteriore seu „versa folii pagina supra indicantur, quod singularissimum est, ut et illud est, quod vo„lumen Esther nomine libri Assueri indigitetur, et quod Psalmi, Proverbia et quo„dammodo etiam Jobus in poeseos ac versuum formam dispositi sint; quod in nulla „alia editione factum puto, in nulla sane factum reperi. Explicit opus absque ulla „epygraphe: unde fallitur *Le Longius*, ut jam animadvertit *Wallius*, dum scribit in „ulti-

B. H. f. l. et a. fol. „ultimo Pentateuchi quaternione, qui in parisiensi exemplari deerat, aeram editionis „et impressionis locum designatum fuisse. Quod ad locum attinet, Judaei, inquit „*Wallius*, volunt eum impressum esse Ulyssipone in Lusatia. Rationes quas afferunt, „subdit ipse, hae sunt: quod iisdem litteris impressus sit, quibus Nachmanidis libri, „quem omnes Ulyssipone impressum esse tuentur, quodque exstet penes eos liber con- „tinens regulas, quibus uti debebant typographi hebraei in imprimendo Pentateucho, „ubi perpetuo ablegentur ad codicem Ulyssipone impressum in scribendis praecipue „literis finalibus aliisque, quae ut praescribuntur et allegantur, in hoc codice extant. „At meo quidem judicio hallucinari videntur quam maxime, qui sic sentiunt. Nec „enim ad nostrum hunc integrum bibliorum codicem ablegantur Judaei typographi ac „scribae, sed ad Ulyssiponensem Pentateuchum anni 1491. qui linea raphe aspirandas „literas accurate distinguit, qui sectiones et alia omnia ad accuratissimorum MSS. ac „Judaicae critices leges perfectissime exacta exhibet, qui ab hispanis sapientibus tantae „apud Judaeos existimationis ob masorae studium summo studio editus, correctione „ac typorum elegantia ceteras omnes Pentateuchi editiones longissime superat. Jam „vero utut accuratissima esse haec nostra Biblia facto experimento compererim, leviori- „bus tamen nonnullis aliquando scatent mendis, praecipue in punctis, quibus Ulyssi- „ponensis ille Pentateuchus non scatet. Immo Genes. XVI, 3. typographorum osci- „tantia sex integra verba repetuntur. Character etiam est rudior, incomptior atque „ob id antiquior. Nescio autem qui Biblia haec litteris cum Ulyssiponensi, quem pos- „sideo, Nachmanidis Commentario convenire dici queant, qui rabbinicis et diversissi- „mis typis constat. Si ullus conjecturae locus est, Soncini potius edita ea putaverim „ob maximam affinitatem cum iis quae anno 1488 illic edidit Abrahamus ben Chajim „pisaurensis. Eadem namque est Characteris, literarum, accentuum forma, eadem „ruditas, idem punctorum artificium, nisi quod Character in Soncinensi sit minor ac „tenuior, contra major ac crassior in hac nostra. Canticum Debborae in libro Judi- „cum versuum ratione disponitur in Soncinensi, ut disponuntur in hac Psalmi ac Pro- „verbia. Utraque binis columnis distinguitur, ita tamen ut nonnullae paginae vel „folia una etiam columna utrobique aliquando exhibeantur. In Libro Josue eadem „prorsus ratione impressa exstant variarum urbium regum enumeratio. Singuli utri- „usque editionis libri eodem modo etiam absolvuntur vel nulla apposita epygraphe, „vel ea sola qua liber obsignatur et completur indicatur, si unum Pentateuchum exci- „pis, qui in Soncinensi loci, anni ac typographi notam sistit. Eodem modo indica- „tur librorum medietas; idem est etiam chartae genus, ut conjicere liceat haec Biblia „ab eodem Abrahamo ben Chajim, aut a Soncinatibus ipsis Soncini vel paulo ante, „vel paulo post editionem 1488 edita fuisse. Sed ubicunque tandem edita sint, illud „certum est, ea edita fuisse seculo XV, ac pretio, magnificentia, raritate, elegantia, „correctione non solum cum Soncinensi illa tantopere celebrata contendere, sed et „eam superare. Dixi etiam raritate. Etsi enim Soncinensis editio extremae raritatis „nota a bibliographis omnibus insigniatur, quinque tamen vel sex ejusdem exempla- „ria extant, quae nos superius enumeravimus, solaque Italia plura possidet Sonci- „nensis editionis exempla, quam nostrae hujus possideat orbis universus. Tria enim „tantummodo eaque non integra dignoscuntur, quorum alterum Parisiis, alterum „Amstelodami extat. Tertium meum hoc est, quod mutinensis olim Judaeus servabat,

qui

„qui a majoribus illud judaica praefectura doctrinaque illustribus haereditaverat.„ d) Haec sunt quae V. C. de hac editione rarissima annotavit; nec haec singula exscripsisse ingratum fore judicamus lectoribus nostris, dum ipsa ejus Disquisitio in hisce oris sit rarissima. Liceat vero nobis de editore et tempore editionis nonnulla addere. Quodsi idem *Abraham ben Chajim*, cui editionem anni 1488. debemus, haec quoque Biblia edidisset; procul dubio antiquiorem editionem accurate recudi curasset. Verum ex iis, quas mecum benevole communicavit V. C. hujus codicis lectiones, eum a superiori editione longe recedere, et quam saepissime iis in locis, in quibus editio Soncinensis ab hodiernis Bibliis recedit, cum hisce consentire, satis apparet: unde ex alio codice MSto hanc editionem procuratam esse conjicio, siquidem praecedentes editiones sibi invicem consentiunt: haec vero ab omnibus recedit. Deinde hoc singulare habet, quod liber Esther *Liber Ahasveri* inscribatur, qui titulus neque in Bibliis anni 1488. neque Gersonianis 1494. neque Pisaurensi, seu Exemplari Tigurino deprehenditur. Verum idem Titulus observatur in editione Pisaurensi, §. VII., hine Pisaurensem ad hanc esse normatam, aut hanc ex Pisaurensi esse formatam mihi persuaderem. Ornamenta vero codicis, quae eadem sunt, quibus *Gerson* Constantinopoli 1522. et 1531 usus est, facile nos, ut hunc codicem a *Gersone* Constantinopoli sub initio seculi XVI. vel ad normam editionis Pisaurensis exscriptum esse, credamus inducere possunt; unde, quare tam exiguus in hisce terris exstet exemplarium numerus, ratio reddi posset e). B. H. f. I. et a. fol.

§. IX.

B. H. Bombergi I. B. H. Bombergi I.

* Biblia Hebraica, cum quibusdam variantibus lectionibus, quae in Pentateucho paucissimae sunt, in coeteris libris frequentiores. In 4. Venetiis opera Danielis Bombergi. 5278 (1518.) anno XVI. Leonardi Loredani Ducis Venetiarum f). [I.]

[Plures sunt, quas *Danieli Bombergo* Antwerpiensi, Typographorum istius temporis facile principi, qui Venetiis officinam typographicam instruxit g), debemus sacri codicis editiones, quas ordine recensebimus. Sunt, qui statuunt, primam Bombergii editionem jam ad annum 1511. esse remittendam, quod adsertum jam refutavit *Le Long* sequentibus: „Biblia Hebraea in 4. Venetiis typis Danielis Bombergi. 271. „(1511.) *Hanc editionem referunt Joan. Buxtorfius pag. 301. Bibliothecae Rabbinicae* „*secundae editionis, et Julius Bartoloccius Part. I. p. 435. his sane nixi verbis Davidis* „*Gans in chronologia, quam* Germen David *inscripsit ad an.* 1511. Impressio prima „librorum sacrorum opera Danielis Bombergi Venetiis facta est anno 271. minoris „supputationis (i. e. Christi 1511.). *Haec autem nunquam exstitit. Siquidem prima* „*Bombergi editio facta est anno 1518, ut patet infra. Aliam Bombergi anno 1491 Ve-* „*netiis vulgatam memorat Cl. Humphredus Hody* lib. 3. de bibl. textibus Original. „p. 449.

d) Disquisitio etc. p. 60.

e) Conf. *Wolfius* Vol. 4. p. 109.

f) *Le Long* p. 64. Col. 1. C.

g) Conf. *P. Bayle* Dict. Art. *Bomberg*. *Gelehrten Lexicon* Art. *Bomberg*. *Jac. Frid. Reimmanni Einleitung in die jüdische Theolog.* lib. 1. c. 13. p. 251. qui eundem circa primam *Bombergi* editionem errant errorem: et sine jure *Reimmannus Brian. Waltonum* proleg. IV. §. 14. n. 2. p. 264. erroris accusat, dum ipse editiones *Bombergi* diversas confundit. Adde *Chevillier* origine de l'imprimerie p. 267. et *Maittaire* annal.

B. H. Bombergi I.

„p. 449. *quae quidem fictitia quoque est; literas enim hebraicas a Felice Pratensi Bombergus* tantum post annum 1515 didicit; *ut fert praefatio primae editionis Bibliorum Rabbinicorum* an. 1518. *Primam sacrorum Bibliorum hebraicam editionem factam fuisse Soncini anno 1488. eorum denique partium an. 1486. constat tam ex supra dictis, quam ex infra dicendis* [h]).„ Quae cum ita sint, nescio, quo fato Cl. *G. L. O. Knochius* [i]) auctori nostro *Buxtorfii* auctoritatem opponat, cum numerum 1511 errorem typographicum continere manifestum sit. Idem Cl. *Knochius* omnium primam Bibliorum hebraicorum a *Bombergo* 1511 evulgatam esse adserit, cum ipse *Buxtorfius* editiones praecedentes anni 1494. eadem pagina recenseat. Duplex exstat anni 1518 editio hebraica, a *Bombergo* procurata, altera eaque major continet Textum hebraicum cum Paraphrasibus chaldaicis, de qua infra dicendum erit: altera est editio minor in forma quarta, quae solum textum exhibet hebraeum. Jam vero editio anni 1521. expresse nominatur *secunda* editio. Hine primam non anno 1511. sed demum 1518 in vulgus exiisse, quam certissime constat. Ipse *Bombergus*, ut eo felicius rei sacrae inservire posset, litteras hebraicas duce *Felice Pratensi* Ex-Judaeo [k]) didicit, atque ita praemissis Bibliis Rabbinicis, Biblia Hebraica, ut ajunt, manualia eodem anno addidit: Ad manus est editionis rarissimae volumen primum, Pentateuchum et Prophetas priores continens, hoc ornatum rubro: חמשה חומשי תורה נדפס על ידי דניאל בומבירגי מאנוירשה בוויניזיאה. Nulla in fronte exstat anni nota, quae ad voluminis secundi calcem est expressa. Primum Geneseos et Josuae verbum typis majoribus ornamentis cinctis est expressum: reliquorum vero librorum quodvis verbum primum typis ornate sculptis exscriptum est. Singulis libris subjicitur masora finalis. Variantes lectiones in Pentateucho sunt rariores, interim in illis nonnullae, quae in Hooghtianis Bibliis non ad Keri referuntur, a *Bombergo* vero margini adjectae sunt. E. g. Genes. XIV, 14. חנכיו. XXIV, 60. ירש. XXV, 6. הפלגשם. XL, 13. והשי. In reliquis libris sunt variantes frequentiores. Saepissime provocat editor, dum voces ad marginem collocat, ad ס״א i. e. ad *codicem alium*. Lectiones Codicis Brixiensis e Libro Josuae, quas Cl. *Schultzius* nobis suppeditavit, §. V. studiose cum hac *Bombergi* prima contuli, et observavi, *Bombergum* quidem omnes *Gersonis* habere lectiones, sed non omnes in contextum insertas, sed varias ad marginem rejectas, et plures *Bombergum*, et alias lectiones annotasse, quae in codice *Gersonis* haud leguntur. Ante oculos itaque quidem habuit codicem antiquiorem, verum illum non accurate exscripsit, sed dum ipsum cum aliis contulit, quae sibi meliora visa sunt, studiose elegit. Reliqua, quae de hac prima editione referri possent, quia non integra ad manus est, ad secundam, quae huic est simillima, remittimus. Typi sunt admodum distincti, et differunt externa forma a typis Judaeorum germanorum, quibus usus est in editione sua *Sebastianus Münsterus* [l]).

B. H.

h) p. 63. Col. 1. C.

i) *Historisch - critische Nachrichten von der Braunschweig. Bibelsamlung* Vol. I. p. 90.

k) Conf. *Wolfius* bibl. hebr. Vol. 1. p. 981. Vol 3. p. 939. Jam ante annum 1518. sacra Christianorum amplexus est, quod contra *Wolfium* et Auctores *des Gelehrten-Lexicon* Tom. 2. p. 551. observandum est. Jam anno 1515 edidit latinam Psalterii editionem. Conf. Sect. II. §. III.

l) *Wolfius* Vol. 2. p. 367. *Walchius* p. 7. *Aug. Calmetii biblische Biblioth.* p. 135. *J. J. Baueri* biblioth. libr. rar. Vol. I. p. 96. D. *Clement* biblioth. hist. Tom. 4. p. 30. not. Index Bibl. Wernigerod. p. 33.

B. H. Bombergi II.

B. H. Bombergi II. [II.]

* Biblia Hebraica fecundo impreffa, in 4. Venetiis nomine Danielis Bombergi, et in ejus domo, opera Fratrum Filiorum Baruc, menfe Alul. anno רפא. 281. (1521.) m).

[En Tibi titulum editionis itidem rariffimae: חמשה חומשי תורה נדפס שנית על ידי דניאל בומבירגי מאנורשה בשנת רפ״א לפ״ק פ״ה ויניציאה. Ad calcem totius operis addita eft fequens nota editoris: נדפס שנית עם רב העיון על ידי האחים בני ברוך אדיל קינ״ר בחדש אלול בשנת רפ״א בשם דניאל בומבירגי ובביתו: וכך השם יזכנו להשלים כל התלמוד, וגם ספר האלפסי הגדול כפי רצון ארונינו דניאל הנ״ל שעד היום הזה עשינו חמשה ועשרים מסכות מהתלמוד ושנים עשרה קונטריסי מספר רב אלפס: i. e. *Impreffum fecunda vice omui ftudio per fratres, Filios Baruchi Adelkind menfe Elul anno 281. mandato Danielis Bombergi et in Domo ejus,* et reliqua, in quibus editio Talmudis et Libri Alphefii promittitur. Quinque, uti praecedens, abfolvitur partibus. 1) Pentateuchus; in quo nomen Parafchae cujusvis in fuperiori parte paginae legitur. Ad calcem Pentateuchi, eadem, quae fupra dedimus, verba adfcripta funt, omiffa tamen anni et menfis nota. 2) Quinque Megilloth; feu libri feftivales, fine fpeciali titulo; qui in ufum Synagogarum Pentateucho jungi folent. 3) Prophetae priores, five libri V. T. hiftorici cum titulo נביאים ראשונים. 4) Prophetae pofteriores, tres nimirum majores et duodecim minores, qui unico volumine jam antiquitus comprehenfi fuere, quapropter huic parti titulus infcriptus eft: ארבעה נביאים אחרונים n). 5) Denique Hagiographa cum titulo כתובים. Quodfi haec editio cum Brixienfi §. V. comparatur, maximus inter utramque deprehenditur confenfus. Idem eft librorum facrorum ordo; idem paginarum titulus in Pentateucho. Haptharae in Prophetis non funt diftinctae. Primum cujusvis libri verbum typis majufculis eft expreffum. Efai. IX, 6. confpicitur *Mem* claufum, et Num. X, 35. *Nun* inverfum. Pf. IX, 1. XLVIII, 15. eadem eft lectio fine Makkeph. Jof. VI, 8. IV, 6. XXI, 36. 37. itidem cum Brixiano confentiunt. Sed ne credas velim, *Bombergum* codicem iftum tantummodo iterum prelo fubmififfe. Differunt omnino iftae editiones. 1) Ab initio libri Jofuae *to* Keri in quadraginta novem locis eft annotatum. 2) Ad calcem cujusvis libri Mafora finalis, feu computus maforethicus additus eft. 3) In medio textus Prophetarum Haphtharae funt diftinctae, et ad calcem Tabula illarum adjecta eft. 4) Nomina divina non ita ut in Gerfonianis Bibliis fuperftitiofe funt depravata. 5) Capita librorum litteris hebraicis funt numerata. 6) Liber fecundus Regum ad marginem vocatur *liber quartus*, ficut Liber *Nehemiae* in margine notatur, quamvis *Efdrae* nomen in titulo columnae expreffum legatur. Deut. VI, 6. litterae *Ain* et *Daleth* funt reliquis longe majores. Ex iis vero, quae jamjam obfervavimus, editiones antiquiores inter fefe maxima ex parte confentire, atque pofteriores ad normam priorum, adhibitis infuper novis fubfidiis, quorum auxilio editores pofteriores, quas pararunt editiones, emendatiores reddere voluerunt, effe effigiatas, facile concludi poteft. Priores certe editores omnem Maforae ufum neglexerunt, et contenti, fi textum quam

primum

m) p. 64. Col. 1. E. n) Conf. *J. P. Carpzovii* Introd. in V. T. Part. 3. p. 170.

B. H. Bombergi II. primum typis mandarent, eum ita exscripserunt, ut iis visum est: hine modo *τὸ* Keri, modo vero *τὸ* Cethibh typis expresserunt. Posteriores vero Masoram consuluerunt: hinc ille inter editiones dissensus. Quod *Bombergi* editiones tres priores attinet, sunt sibi invicem teste *Joh. Henr. Michaelis* o) simillimae. Accedit *Roberti Stephani* in forma quarta, quae *Bombergi* secundam accurate exprimit: hinc in iisdem locis et quidem permultis, ut me instituta collatio Stephanianae editionis cum observationibus Cl. *Schultzii* docuit, ab editione Brixiensi recedit p).

B. H Bombergi III. [III.]

B. H. Bombergi III.

* Biblia Hebraica tertio impressa in 4. Venetiis, opera Danielis Bombergi anno רפ״ה. 285. (1525.) Pentateuchum et quinque Megilloth duntaxat haec editio continet, licet in fronte gerat Biblia more Judaico expressa: חמשה חומשי q).

* Biblia Hebraica tertio impressa, *cum quibusdam* variantibus Lectionibus, in 4. Venetiis in domo Danielis Bombergi, opera Cornelii Baruc. Mense Adar. anno רפ״ח. 288. (Chr. 1528.) Pentateuchus hujus editionis et praecedentis anno 1525. omnino absimilis est r).

[Duo volumina summo jure sibi invicem jungit Auctor, quia opus integrum constituunt. Coepta quidem est editio *Bombergi* tertia anno 1525; at demum anno 1528. finita est. Adparet hoc e titulo editionis, cum annotatis ad calcem collato: חמשה חומשי תורה: נדפס שלישית על ידי דניאל בומבירגי מאנוירשה בשנת רפ״ה לפ״ק פה ויניציאה. i. e. *Impressa sunt Biblia tertia vice per Danielem Bombergum Antwerpiensem. Venetiis* 1525. Ad calcem vero secundi voluminis, quod Prophetas priores et posteriores cum Hagiographis continet, eadem repetuntur: *Impressa sunt tertia vice omni cura per Cornelium filium Baruchi Adelkind mense Adar* רפח. 288. (1528) *in domo Domini Bombergi, quem Deus servet.* In fronte itaque, nec minus ad calcem, haec editio expresse vocatur *Tertia*. Fallitur ergo Cl. *Knochius* s), qui integrum opus anno 1525. typis exscriptum esse contendit. Seductus est exemplari e duabus diversis editionibus a bibliopega compactis, qui Tabulam Haphthararum Pentateucho junxit, ubi quidem expressis legitur verbis: *Impressa secunda vice omni studio per Fratres filios Baruchi Adelkind mense Elul* רפ״א. 281. (1521.) *mandato Danielis Bombergi et in domo ejus;* id quod ille interpretatur, editionem tertiam ad normam secundae esse expressam, quod neque tenori verborum hebraicorum, neque veritati est consentaneum. Hinc sine fundamento Auctor accusatur erroris, dum Pentateuchum et Megilloth tantummodo 1525 in vulgus exiisse statuit. Quae D. *Clement* t) de hac editione refert, sunt hariolationes, quae curam medelamque exigunt. Deceptus verbis supra allatis: *Impressa secunda vice*, editioni secundae anni 1521. novum tantummodo titulum anno 1525 esse datum, statuit, et inde refellit auctorem nostrum.

o) Praefat. in Bibl. hebr. p. 4.

p) Conf. *Wolffius* Vol. 2. p. 367. *Baumgartenis Nachrichten* Vol. 2. p. 96. *G. C. Giese Nachr. von der Bibel-Uebersetzung Lutheri* p. 67. *G. L. O. Knochii hist. crit. Nachr.* p. 89. *Carpzovii* crit. sacr. p. 420. *Walchii* bibl. exeget. p. 7.

q) p. 64. Col. 1. D.

r) p. 64. Col. 2. E.

s) *Hist. crit. Nachrichten* p. 89. etc.

t) Biblioth. hist. crit. Tom. 4. p. 30.

noſtrum. Erravit quidem in eo, quod anno 1528. Pentateuchum iterum excuſum eſſe afferat, et parum ſibi ipſe conſtat, dum utramque editionem *tertiam* appellare, tum per titulum libri, tum per ſubſcriptionem finalem coactus eſt. Sed in iſta aſſertione, editionem tertiam ab ſecunda anni 1521. plane eſſe diverſam, omnem adſenſum meretur. *Wolffius*, qui primo adfirmarat, editionem tertiam anno 1525. eſſe coeptam, et anno 1528. ad finem perductam, in aliam deinde abit ſententiam: „Parum „certe abeſt, quin exiſtimem, totum codicem ſacrum eodem anno 1525 lucem vi-„diſſe, et in deſignatione anni 1528, qui in calce exprimitur, operarum vitium ex-„ſtare, quae pro רפ״ה, quod in limine exſtat, obvio errore רפ״ח ſcripſerint. Si-„mile vitium *ut* ר cum ד vitioſe permutati, in iisdem verbis, in fine voluminis ex-„preſſis, occurrit *u*).„ Verum jam anno 1525. cum ſub prelo ſudaret Pentateuchus, ſtudio R. *Jacobi ben Chajim* coepta ſunt Biblia Rabbinica, quae itidem Bombergi officinae debemus. Hinc abſoluto Pentateucho et Megilloth opus eſſe ſepoſitum, et finitis Bibliis Rabbinicis, demum anno 1528. priori volumini ſecundum eſſe additum, non ſine ratione conjicimus. Ipſa hujus editionis indoles hanc conjecturam confirmat. Adſunt hic quidem etiam lectionum varietates, et folia et verſus optime cum editione anni 1521. conſpirant: quin et Volumen primum editioni priori eſt ſimillimum. Pſalterium quoque in utraque editione diviſis columnis eſt inſcriptum. At volumen alterum, ſi inprimis poſitum accentuum et punctorum vocalium reſpicis, a praecedenti editione toto coelo differt, obſervante *Opitio* *x*) et *Wolffio*. Commata duo Joſ. XXI, 36. 37. hic itidem leguntur. Sed Pſalm. IX, 1. conſpicitur Makkeph; Joſ. VI, 8. deeſt vox *Aron* ante verbum *Jehova*, et Joſ. IV, 6. deſideratur vox *Abhotham*. Ad finem libri Eſdrae in margine notatur nomen Nehemiae, quod itidem columnae inſcriptum eſt. Accedit denique infelix iſta Jerem. V. ad cap. XVII. columnarum tranſpoſitio; qua haec tertia editio, non vero ſecunda laborat, qua tamen non omnia hujus editionis exemplaria *y*). — B. H. Bombergi III.

B. H. Bombergi IV. — B. H. Bombergi IV.

• Biblia Hebraica quarto impreſſa, in 4. Venetiis Danielis Bombergi. רצ״ג 293. (1533.) *z*). [IV.]

[Qui hanc editionem oculis uſurparit, aut curate delineaverit, hactenus indagare potui neminem. Revera illam vero exſtare, evincit titulus editionis ſequentis, quae in fronte *quinta* adpellatur. Dum vero eadem editio ad calcem *quarta* nominetur: hanc editionem non integrum codicem ſacrum, ſed tantummodo Pentateuchum cum libris feſtivalibus continere ſequitur *a*).

B. H. Bombergi V. — B. H. Bombergi V.

• Biblia Hebraica quinto impreſſa in 4. Venetiis opera Cornelii Adelkenad, in domo Dan. Bombergi. ש״ד. 304. (1544.) *b*). [V.]

u) Biblioth. hebr. Vol. 4. p. 111. verum confuſio ipſa in noſtro haud obſervatur exemplari.

x) Praefat. ad B. H. p. 3.

y) Conf. *Wolffius* Vol. 2. p. 367. Vol. 4. p. 110. *Baumgartenii Nachr.* Vol. 2. p. 67. *Carpzovii* crit. ſacr. p. 421. *Giefe* l. c. p. 101. *Walchius* l. c.

z) p. 65. Col. 1. A.

a) Conf. *Wolffius* Vol. 2. p. 368. *Carpzovius* et *Walchius* ll. cc.

b) p. 65. Col. 2. B.

B. H. Bombergi V.

[Ultima est Bombergi editio, quae in titulo *quinta*, sed ad calcem voluminis secundi quarta appellatur: חמשה חומשי תורה: נדפס חמשית בבית דניאל בומבירגי מאנוירשה בשנת ר״ש לפ״ק פה ויניציאה. Ad calcem vero addita sunt verba hebraica hujus tenoris: *Impressa* (sunt Biblia) *quarta vice per Cornelium Adelkind anno* 305. (1545.) Unde sequitur, tum praecedentem editionem solum continere Pentateuchum cum Megilloth, quo respectu iterata editio *quinta* appellatur, tum volumen secundum anno sequenti esse finitum. Editor est idem, qui tertiam paravit editionem, *Cornelius Adelkind*, quem falso Auctor appellat *Adelkenad*, et nisi omnia me fallunt, tertiae editioni exacte respondet quinta. Pentateuchum enim variis egere emendationibus evicit R. *Menachem de Lonsano* in *Or Tora*, qui Pentateuchum cum variis MSS. contulit. Omnes vero *Bombergi* editiones sunt „ nitidae satis„ que correctae, sed evolventibus remoram in eo ponentes, quod nullis prorsus nu„ merorum notis Capitum commata vel versus, ipsa vero capita pro more Judaeo„ rum litteris distinguunt;„ quemadmodum de illis judicat *Carpzovius* [c]).

§. X.

B. H. Basil.

B. H. Basil.

* **Biblia Hebraica, studio Seb. Munsteri 2 Vol. in 4. Basileae Hieronymi Frobenii et Ambrosii Episcopii. 296. (1536.) [d]).**

[*Bombergo* Venetarum typographo proxime jungimus Basileenses typographos, *Hieronymum Frobenium* et *Nicolaum* (non *Ambrosinm*) *Episcopium*, quorum prelo *Sebastianus Münsterus* [e]) Biblia hebraica edenda commisit; quae postquam prima vice una cum versione latina prodierant, secunda vice eodem charactere, parum vero nitido et lectu admodum difficili exscripta sunt. Ad manus est codex ille rarissimus: ארבעה ועשרים. נדפסו במצות יירונימוס פרוביניוס וניקלאוס עיפישקופי יצ״ו פה באזיליה העיר הגדולה בשנת רצ״ו לפ״ק. Basileae anno MDXXXVI. In medio folii primi signum typographi consuetum, adscripto nomine *Froben* conspicitur. Ad calcem addita est subscriptio hebraica hujus tenoris. *Finitus est in urbe Basilea liber viginti quatuor librorum per Hieronymum Frobenium typographum, studio Sebastiani Münsteri, omni adhibita cura, anno creationis mundi millesimo quinto, ducentesimo et nonagesimo sexto, mense Elul. Gloria et laus sit summo Numini, quod hucusque manus nostras corroboravit, et nobis ab initio usque ad finem vires surrogavit.* Quibus hebraice scriptis additum est latine: *Basileae ex officina Frobeniana per Hieronymum Frobenium et Nicolaum Episcopium. Anno M. D. XXXVI. Mense Septembri.* Quatuor absolvitur volumen

c) Critica sacr. p. 421. Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 369. *Baumgartenii Nachrichten* Vol. 9. p. 191. *Mylii* memorab. Biblioth. Jenens. p. 428. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 5. ubi per errorem typographicum annus 1543. expressus est. *Walchius* l. c.

d) p. 65. Col. 2. A.

e) De vita editoris conf. *Freheri* theatr. p. 1453. *Jac. Bruckeri Ehrentempel der deutschen Gelehrsamkeit* Dec. 4. p. 137. *Teissier eloges des hommes savans* Tom. 1. p. 53. Tom. 2. p. 395. *Du Pin* biblioth. des auteurs separez. Tom. 1. p. 92. *Verheidenii* imagines. p. 49. *Königii* Biblioth. vet. et nov. p. 560. *Allgem. Gelehrten-Lexicon* Vol. 3. p. 750. Editor, qui Theologiae Professor apud Basileenses fuit, a Cl. *Knochio* loco mox citando e male intellectis dictionibus hebraicis, typographis basileensibus annumeratur.

men partibus: Pentateuchus, ubi in titulo Columnae nomen Parafchae notatum eft; B. H. Bafil.
Initium vero cujusvis libri Mofaici verbo primo typis majufculis exfcripto et variis ornamentis cincto diftinguitur. In fine vero addita eft Mafora finalis. Pars fecunda in medio folii 309 oftendit verba: נביאים ראשונים. Diftincti funt libri Jofuae, Judicum et prior Samuelis fimili ut libri Mofaici ratione. Ad calcem vero prioris libri Samuelis notatur verbis hebraicis: *Ita incipit apud Latinos fecundus Samuelis liber, qui apud illos eft liber Regum fecundus:* In fine vero prioris libri Regum legitur: *Ita incipiunt Latini librum quartum Regum.* Tertia pars vocatur: ארבעה נביאים אחרונים. *Quatuor Prophetae pofteriores.* Tres priores verbo primo majufculo ornamentis cincto, reliqui vero duodecim minores, tanquam unicum volumen confiderati, verbo primo in linea prima, typis, qui lineae altitudinem aliquantulum fuperant, exfcripto diftinguuntur. Quarta pars כתובים Hagiographa continet; inter quos libri quinque feftivales, Megilloth dicti, inferti funt. Liber Efdrae et Nehemiae in columnae titulo diftinguuntur. Accedit fingulis libris Mafora finalis. Capita librorum in margine funt litteris rabbinicis notata: verfuum vero nullum praeter Soph Pafuk exftat indicium. Accedit appendix: *Sebaft. Münfterus ad hebr. linguae ftudiofos. Appendix ifta, quam facris hebr. bibliis vides a nobis adjectam, amice lector, tria haec complectitur: Judaicarum lectionum initia, quas ex lege Mofaica et ex prophetis fingulis fabbathis per annum in fuis populo praelegunt Synagogis, quarum priorem* פרשה *et pofteriorem* הפטרה *vocant, copulatque alteri alteram: Deinde quae dictiones biblicae in diverfis exemplaribus variam lectionem, aut etiam omnimodam mutationem habere deprehenduntur. Et tertio erratula quaedam, quae vel vifum meum fugerunt, aut per praeli moderatores transpofitione typorum irrepferunt. — — Diverfam quoque lectionem omnium dictionum, quae ab Hebraeis funt obfervatae, non fignavimus, fed eam duntaxat diverfitatem, in qua pondus aliquod effe confpeximus —. Et ut rationem aliquam habeas totius diverfitatis, notabis aliquando redundare unam litteram, aliquando unam detractam, nonnunquam duas transpofitas, interdum unam commutatam in aliam: aliquando videbis dictionem unam redundare, et rurfus quandoque unam deficere. Fit etiam ut non raro dictio aliqua aliter fcribatur et aliter legatur, aut in diverfis exemplaribus diverfam fortita fit punctationem. Porro omnes diverfitates illae, quae vel in litteris vel in punctis vel in dictionibus paffim per facros occurrunt libros, more Hebraeorum fignavimus notula cifrae five o parvi, collocati fupra dictionem, et aliquando ubi defectus eft dictionis intra contextum, id quod lectio ipfa te docebit.* Cuilibet vero huncce catalogum dictionum, quae in diverfis Bibliorum exemplaribus diverfam habent lectionem, infpicienti, non *Munfterum* folum, fed eruditum Judaeum quendam, eum, non folum e codicibus typis exfcriptis, fed etiam e MSS. congeffiffe catalogum, facile patebit. Provocat enim ad *libros filiorum hominis*, i. e. Chriftianorum, ut Judaei loqui folent, et ad Pfalm. XXII. *Nazaraei* nominantur: qui quidem modus loquendi collectorem variantium e gente Judaica fatis prodit. Nota קו Keri in margine raro occurrit: in Pentateucho unicum ad Gen. VIII, 17. eft notatum: in libro Jofuae VI. in Libro Judicum III. in Efaia I. in Jere[illegible] II. in Hefekiele I. et in Prophetis minoribus unum in margine Keri obfervavi. To Kethibh Efai XXXVI, 12. non ut in Bibliis Hooghtianis, Jablonskianis, aliisque, fed uti in Janfonianis Amftelod. 1639. expreffum eft: שֵׁינֵיהֶם ̊ . In locis fupra §. IX. ex editione *Bombergi*

B. H. Basil. *bergi* 1521. notatis: Esai. IX, 6. Num. X, 35. Ps. IX, 1. XLVIII, 15. Jos. VI, 8. IV. 6. accurate respondet Bombergianae editioni. Ad Jos. XXI, 36. 37. in margine notatur: פסוק הזה אין בספרים ישנים. *Versus hic non exstat in libris antiquis* f). Cum editione Brixiensi consentit haud raro lectio hujus codicis, e. g. Jos. XV, 53. ינום. Gen. XXIV, 33. ויישם. Esth. X, 1. אחשורש. Nehem. XII, 46. ראשי. Jos. XXI, 10. ראשנה. Aliis vero in locis longe ab illa editione recedit. Rarioribus annumeratur haec editio libris, quae, si typorum formam spectas, Bombergianis longe est inferior, at propter adjunctam adpendicem criticae sacrae studiosis sese commendat. Ad naevos editionis vero referenda sunt varia vitia typographica, quorum nonnulla ipse editor emendavit; varia vero praetermisit; quorum in numero est Dan. I, 17. ubi sub finem lineae post vocem מדע e com. 18. inserta sunt verba ולמקצת הימים. et verba commatis 17. והשכל בכל ספר, initium commatis 18. constituunt g).

§. XI.

B. H. Rob. Stephani I.

B. H. Rob. Stephani I. [I.]

* Biblia Hebraea. Pentateuchus: Prophetae priores et Chetuvim charactere majori et sat venusto. Prophetae posteriores charactere impolito. Haec editio non est accurata. 4 Vol. in 4. Parisiis ex officina Roberti Stephani. 1539-1544.

Haec Editio Venetae de anno 1521. presso pede insistit, et fere unice inhaeret. *Henr. Opitius* in Praefat. Bibl. hebr. anni 1709. Haec Roberti Stephani editio pulchris quidem characteribus est impressa — — sed pluribus mendis scatet, quae libri pulcherrimi nitorem turpiter foedarunt. *Simon Ocklejus* introd. ad linguas Or. cap. 2. p. 34. h).

[Non uno volumine, nec uno eodemque tempore edidit sacros V. T. libros *Robertus Stephanus*, Typographus Regius Parisiensis, per varia in rem sacram merita clarissimus i); sed promiscuo ordine modo hanc, modo illam sacri codicis partem prelo submisit, ita ut *Esaias* omnium primo anno 1539. *Pentateuchus* vero et *Prophetae priores* ultimo loco anno 1544. sint excusi. Partes singulae speciali sunt ornatae titulo; et, quamprimum ex officina prodierunt, emptoribus sunt expositae; inde, ut rarissime singulae partes junctim inveniantur, evenit k). Nos vero in deli-

f) Sequutus est hoc loco editor מסרה seu traditionem Judaeorum pervetustam, in qua affirmative scriptum est, in antiquissimis S. Bibliorum exemplaribus commata ista non exstare, observante *Masio* ad h. l. qui tamen se MStum habere Complutense Chaldaicum, in quo commata legantur, adfirmat.

g) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 363. *Baumgartenii* Nachrichten Vol 2. p. 99. *Knochii* Nachrichten p. 680. D. [illegible] F. *Hirtii* oriental. und exeget. Biblioth. V[illegible]. p. 297. et Critische Samlungen Vol. 2. p. 164. *Walchii* Biblioth. exeget. p. 7. Index Bibl. Wernigerod. p. 34. Conf. infra Sect. III. §. II. ubi Biblia hebraeo-latina Munsteri recensentur, quae non ubique cum Bibliis hisce consentiunt.

h) p. 65. col. 2. B.

i) Conf. *Mich. Maittaire* Stephanorum historia, vitas ipsorum ac libros complectens. Lond. 1709. 8. Addatur *Joh. Alb. Fabricius* Biblioth. graec. Vol. 13. p. 614.

k) Nec *Wolfio* licuit singulas hujus editionis partes oculis usurpare. *Baumgartenio* nonnulla defuerunt volumina. *Lorkius*, Theologus Hafniensis, desiderat Prophetas posteriores. *Tychsenio* inserviunt libri Mosaici et Megilloth ex iterata, ut nonnulli volunt, editione *Caroli Stephani*, qui antiquiori exemplari novum tantummodo praefixit titulum, conf. §. LVIII.; nec inter reculas meas singula hujus editionis servo volumina.

delineando opere ordinem temporis, quo partes lucem adſpexerunt, ſequuturi ſumus. B. H. Rob. Stephani I.

1) ספר ישעיה שנדפס במצות רוברטוס סטפנוש ובביתו בחדש תשרי שנת רצ״ט לפ״ק פה פאריש העיר הגדולה והאם בצרפת

Prophetia Iſaiae. Pariſiis, ex officina Roberti Stephani Typographi Regii. M. D. XXXIX. Cum Privilegio Regis.

2) ספר תרי עשר

Ex officina Roberti Stephani etc. *M. D. XXXIX.* Accedit textui hebraico commentarius hebraicus R. *David Kimchi.* Ex his ſcriptis *Hoſeas*, *Micheas*, *Nahum*, *Habacuc* et *Sophonias* anno 1539. reliqui vero, *Joel*, *Amos*, *Abdias*, *Haggaeus*, *Zacharias et Malachias* anno 1540. prodierunt. Singuli, praeter *Hoſeam*, ſpeciali titulo ſunt ornati.

3) ספר תהלים אשר נדפס במצות רוברטו׳ סטפנו׳ ובביתו בחדש מרחשון בשנת כ״ו למלך פרנקישקוש היא שנת ע״ו לפ״ק פה — בצרפת

Pſalterium. Pariſiis ex officina Roberti Stephani typographi Regii. MDXL.

4) ספר משלי שנדפס במצות — ובביתו בחדש אלול בשנת — היא שנת ש׳ לפ״ק פה — בצרפת

Proverbia Salomonis. Pariſiis ex officina Roberti Stephani Typographi Regii. MDXL.

5) ספר ירמיהו שנדפס — בחדש אלול בשנת — היא שנת ש׳ לפ״ק פה — בצרפת

Prophetia Jeremiae. Pariſiis ex officina Roberti Stephani Typographi Regii. MDXL.

6) ספר דניאל אשר נדפס במצות — בשנת שש ועשרים למלכות פרנקישקו׳ מלך צרפת היא שנת הצ״רה לפ״ק פה פאריש הבירה בכ״ר

Daniel. Pariſiis. Ex officina Roberti Stephani Typographi Regii. MDXL.

7) חמש מגילות *etc.*

Quinque libri Judaeorum Feſtivales, Canticum Canticorum, Ruth, Lamentationes Jeremiae, Eccleſiaſtes et Eſther eodem anno MDXL. ex officina *Roberti Stephani* prodierunt; quibus novum *Carolus Stephanus* 1553. praemiſit titulum.

8) ספר איוב אשר נדפס על — פה פאריש העיר הגדולה — בצרפת

Job. Ex Officina Roberti Stephani — Regii. M. D. XLI.

9) ספר עזרא עם סוף המסורת אשר נדפס על ידי רוברטו׳ סטפנו׳ יצ״ו בשנת שבע ועשרים למלך האדיר ארוננו המלך פרנקישקו׳ יר״ה שנת ש״א לפ״ק פה — בצרפת

Eſdras. Pariſiis. Ex officina — Regii. M.D.XLI. Libro Eſdrae adhaeret Liber Nehemiae, cujus in titulo nulla fit mentio. To Keri ut et maſora parva in margine eſt expreſſa; deeſt vero maſora finalis.

B. H. Rob. Stephani I.

10) ספר יחזקאל אשר נדפס — בצרפת

Ezechiel. Parisiis. Ex officina — Regii. M.D.XL. 2. Titulus exacte respondet praecedenti libri Esdrae.

11) דברי הימים אשר נדפס על ידי רוברטוס סטפנוס יצו בשנת תשע
ועשרים למלך האדיר ארוננו המלך פרנקישקוש יר״ה היא׳ שנת ש״ג
לפ״ק פה העיר הגדולה והאם בצרפת

Liber Paralipomenon. Parisiis — Regii. M. D. XLIII.

12) נביאים ראשונים אשר נדפסו על ידי — — בצרפת

Prophetae Priores. Josue. Judicum liber. Samuel. Regum II. Parisiis, ex Officina — Regii. M.D. XLIII.

13) בראשית אשר נדפס — בצרפת

Liber Genesis. Parisiis. Ex officina — Regii. M.D. XLIII. Tres posteriores libri cum eodem titulo sint exornati, singula cujusvis tituli verba exscribere, superfluum plane duximus. In ultimo Volumine Nomen *Genesis* tantummodo in fronte legitur: nihilo tamen secius quinque libri Mosaici, novis formis, majoribus et venustis exscripti hoc volumine comprehenduntur. Libris festivalibus itidem, ut Prophetiae Danielis et Libro Esdrae *τo* Keri una cum Masora parva in margine est adscriptum. In reliquis vero sacri codicis partibus nulla *τȣ* Keri nota observatur: sed puncta *τῳ* Ketibh adscripta sunt superimposito circello. Interim puncta illa extraordinaria, una cum litteris majusculis, quae Masora requirit, in textu non absunt. Capitum numerus in margine est notatus; versus vero certis haud sunt distincti numeris. Prophetarum textui non additi sunt Rabbinorum commentarii, ut vult *Carpzovius*, sed XII. Prophetis minoribus junctus est *Kimchii* Commentarius. In edendo Propheta Hosea et typotheta et impressor gravem commiserunt errorem: siquidem columnae erronee sunt dispositae. Incipit columnarum confusio c. V, 8. et ad c. VII, 14. producitur *l*). Typi sunt mixti quidem generis: alii sunt attriti, alii vero satis luculenti, atque sese majori forma legentibus maxime commendant. Ad normam secundae Bombergianae editionis editionem hanc esse effigiatam statuunt eruditi. Interim tamen variis in locis ab illa recedit *m*).

B. H. Rob. Stephani. II.

[II.] * Biblia Hebraea *elegantissime et sat correcte, litera minori.* 7 Vol. in 16. Ibidem, iisdem typis a mense Februario 1544. ad mensem Januarium 1546.

Haec

l) Inveniuntur exemplaria, in quibus error iste sive columnarum confusio non deprehenditur. Conf. *Tychsenii* befreyetes Tentamen p. 264.

m) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 370. Vol. 4. p. 112. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 210. *Carpzovii* crit. sacr. p. 421. *Rich. Simon* hist. crit. du V. T. p. 513. *Clement* Vol. 4. p. 32. *Maittaire* annal. Tom. 3. Part I. p. 357. *Vogtii* catal. p. 90. *Walchius* biblioth. exeget. p. 7. *Hottingeri* biblioth. quadrip. p. 126. qui nonnulla et quidem leviora erravit. Longe vero plura erravit, qui eum sequutus est, *Jan. Christoph. Dornius* in bibl. theol. Tom. 1. lib. 4. c. 2. p. 622. Tres enim bibliorum sacrorum editiones ille confudit; nimirum Biblia hebraea Roberti Stephani, Biblia Polyglotta ex officina Sanctandreana, et Biblia latina Roberti Stephani. Hinc illi errores, quos recensere et emendare nimis longum foret.

Haec editio et venustate et diligentia aliam longe superat. Praeter binas hasce Roberti Stephani Bibliorum Hebraicorum editiones tertiam quoque refert in forma, quam vocant, in folio, Theodorus Janssonius ab Almeloveen p. 19. Catalogi librorum a Stephanis editorum ad calcem illorum vitae his verbis: Biblia hebraica in folio 1545. *Rob. autem Stephanus ipse in praefatione Thesauri Hebraici Pagniniani anno* 1548. *editi, duas duntaxat priores recenset; ait enim:* Cum Biblia Hebraica duplici forma, (*in* 4. *scilicet et in* 16.) exeudissemus etc. [a]). B H Rob. Stephani II.

[Minorem hanc V. T. hebraici editionem eadem ratione, qua majorem, procuravit *Robertus Stephanus.* Partes codicis sunt separatim typis expressae, et publice expositae; hinc raro singulae partes junctim inveniuntur. Nec ordinem librorum sacrorum consuetum in edendo observavit editor; sed omnium primo Esaiam, et ultimo Pentateuchum in publicum exire jussit. Constat integrum opus, quod mihi ad manus est, non XVI. ut sibi persuadet *Dav. Clement*, sed tantummodo X. partibus, titulo in quo et nomen Typographi et annus exprimitur, distinctis. In recensendo itaque opere, eundem cum editore observabimus chronologicum ordinem:

1) ספר ישעיה שנרפס כמצות רוברטו' סטפנוש ובביתו בחרש אדר שנת ש״ר לפ״ק פה פאריש העיר הגרולה והאם בצרפת

Prophetia Isaiae. (Prodiit 1544. mense Februario.)

2) ספר ירמיהו שנרפס — בחרש אב — בצרפת

Prophetia Jeremiae. (1544. mense Julio.)

3) ספר יחזקאל שנרפס — אלול — בצרפת

Prophetia Ezechielis. (1544. mense Augusto.)

4) ספר תרי עשר שנרפס — כסלו — בצרפת

Duodecim Prophetae. (1544. mense Novembri.) Unico volumine duodecim Prophetae comprehensi sunt; singuli vero titulo Columnae distinguuntur.

5) חמש מגלות שיר השירים רות איחה קהלת ואסתר שנרפסו — כסליו — בצרפת

Canticum Canticorum, Ruth, Lamentationes Jeremiae, Ecclesiastes et Ester. (1544. Mense Novembri). Singula volumina eodem modo in superiori paginae distinguuntur.

6) ספר תהלים שנרפס — שבט — ש״ח — בצרפת

Psalterium. (1545. mense Januario.)

7) משלי שלמה ואיוב שנרפסו — ניסן — ש״ה — בצרפת

Proverbia Salomonis et Iob. (1545. mense Martio.)

8) רניאל ועזרא שנרפסו — סיון — בצרפת

Daniel et Esdras. (1545. mense Majo.) Esdrae Libro junctus est liber Nehemiae, quamvis ejus in titulo nulla fiat mentio.

9) יהושע ושופטים שנרפסו — כסליו — בצרפת

D 2 *Josue*

a) p. 65. col. 2. D.

B. H. Rob. Stephani II. *Josue et Judices.* (1545. Mense Novembri.) Accedunt hisce in titulo designatis libris sequentes: שמואל *Samuel.* מלכים *Reges.* דברי הימים *Liber Paralipomenon:* in quorum frontispicio oliva quidem *Roberti Stephani*, sicut in reliquis, conspicitur, at nulla anni vel typographi observatur nota.

10) המשה חומשי תורה שנדפסו — ארר — ש״ו — בצרפת

Quinque Libri Legis. (1546. mense Februario.) Singuli libri Mosaici breviori distinguuntur titulo: ספר ואלה שמות. *Exodus.* ספר ויקרא. *Leviticus.* ספר וידבר. *Numeri.* ספר אלה הדברים. *Deuteronomium.* Oliva *R. Stephani* primam cujusvis libri paginam ornat: Nomen vero cujusvis Paraschae in titulo columnae est expressum. In inferiori parte tituli cujusvis libri, in hac editione, uti in praecedenti in forma majori expressa sunt verba עמי עשר, e Psalm. CXXI, 2. desumta. Prodiit quidem haec editio ex eadem officina, quae majorem in vulgus emisit editionem: at typi sunt longe minores, nihilo tamen secius clari et distincti. Numerus capitum in margine litteris hebraicis, numerus vero commatum non est expressus. Accurata est editio et priori longe anteferenda; interim et varia tum in litteris tum in punctis emendanda reperiuntur. Folia non sunt numerata; nec nota קר Keri in margine est expressa; voces vero, quae aliam admittunt lectionem masorethicam, in textu circello sunt signatae. Masora finalis hic ubique desideratur. Sequitur haec editio modo Codicem Brixiensem, Bombergi secundam, et Münsteri editionem: modo ab hisce recedit. Psalm. IX, 1. et XLVIII, 15. est lineola Makkeph inter voces על—מות. Jos. VI, 8. desideratur vox ארון. c. IV, 6. vero legitur אבותם. c. XXI. exhibentur commata 36. et 37. in aliis omissa. Esai. XXXVI, 12. legitur ut in Bibliis Hooghtianis. Jos XV, 53. Gen. XXIV, 3. Esth. IX, 9. congruit cum Münstero. Sed Nehem. XII, 46. et Jos. XXI, 10. recedit ab illo. Commata illa Num. VII. quae in antiquioribus Bibliis punctis sunt destituta, hic sine punctis quoque exhibentur; addidit tamen Stephanus notas accentuum *).

§. XII.

*) Conf. *Wolffius* Vol. 2. p. 370. Vol. 4. p. 113. *Carpzovius* l. c. *Rich. Simon* l. c. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 214. *Clement* Tom. 4. p. 33. *Widekind* Verzeichnis p. 533. *Maittaire* annal. Tom. 3. part. I. p. 385. Index Bibl. Werniger. p. 34. *Walchius* l. c. p. 7. *Hottingeri* biblioth. quadr. p. 127. Quae de Bibliis hebraicis *Roberti Stephani* 1545. fol. evulgatis traduntur, minime vero sunt consentanea, et procul dubio exinde originem traxerunt, quod Heidelbergae textui authentico latinus textus ex editione *Roberti Stephani* desumtus junctus sit. *Caroli Stephani* Biblia hebraica ad annum 1556. referuntur; qui tamen non integra Biblia hebraica, sed partes aliquas codicis hebraici recudi curavit, aut si mavis, editioni patris. cujus nomen Parisienses ostendebat Theologos, titulum novum addidit. De Psalterio refert *Clement* l. c. ad calcem ejus notatum esse: *Excudebat Robertus Stephanus Typograph. Regius Parisiis. An. M. D. LXV. Non. Mai.* Verum anno 1565. jam inter vivos esse desierat *Robertus Stephanus* Pater. *Robertus* vero filius in iterata Psalterii editione non patris sed suum nomen iterum expressit. In exemplari, quod ad manus est, nota ista minime legitur. Finit Psalterium catalogo Psalmorum in quinque libros distributorum. Nec per typothetae errorem MDLXV. loco MDXLV. expressum esse inde liquet, quod *Psalterium*, mense Januario, *Proverbia* mense Martio, *Daniel* et *Esdras* mense Majo a Patre *Roberto* exscripti sint; alterum vero exemplar notae anni expresse addat *Non. Maji.* Duplex itaque exstat Psalterii editio: Patris *Roberti*, sine nota anni in fine, et Filii *Roberti* cum nota anni 1565. in fine.

§. XII.

B. H. M. A. Justiniani. B H M A. Just.niani.

• Biblia Hebraica, in 4. Venetiis, in aedibus Antonii Justiniani, opera Cornelii Adelkenad. 5311. (1551.) p). [I.]

[*Bombergi* vestigia felici cursu pressit *Marcus Antonius Justinianus*, Nobilis reipublicae Venetae, qui iteratis Bibliorum sacrorum editionibus sumptus benevole subministravit, sub codem typographiae moderatore, *Cornelio Adelkind*, (non Adelkenad), quo *Bombergus* usus est. Titulum hujus editionis, quae prima est q), eam ob causam hic dabimus, quia Genevenses illum fere iisdem verbis editioni anni 1618 praemiserunt: המשה חומשי תורה׳ מדוייקים בכל עוז׳ מוכרים על שכיות החמדה׳ הוגהו בכל שביל ונתיב׳ עם סימני הקרי כתיב׳ מסודה בזה הקאפיטולי ואותותם׳ איש על דגלו לתולדותם׳ ותהי ראשיתו בחדש אדר שלשה עשר יום בו׳ שנת חמשה אלפים ש״א ליצירה פה ויניציאה׳ בבית בן משק בית האדון מרקו אנטוניו יושטיניאן Coeptum est opus die decimo tertio Mensis Adar i. e. Februarii Anni creationis 5311. i. e. Chr. 1551. finitum vero, ut ad calcem indicatur, anno sequenti 1552. Quatuor absolvitur volumen partibus: 1) Pentateucho et Megilloth, ubi ad calcem prioris sequentia notantur: *Finitum est opus sanctuarii circa finem mensis Elul* (Augusti) *anni supputationis minoris 311. per manus praefecti operis Cornelii Adelkind, in officina Domini Marci Antonii Justiniani.* 2) Prophetis prioribus, in quorum frontispicio annus ישב (312.) est expressus. 3) Prophetis posterioribus et 4) denique Hagiographis. Editio est nitida; typi sunt luculenti et distincti, et columnae bipartitae. Tò Keri in margine est notatum, et capita Hebraeorum more litteris hebraicis sunt distincta. Satis accurate hunc codicem iterum typis exscripsit *Cepha Elon*, de quo infra dicendum erit r).

• Biblia Hebraica. 4 Vol. in 18. Venetiis ex officina Justinianaea. 312. (1552.) s). [II.]

[Errori a *Le Long* commisso tribuit hanc editionem *Baumgartenius*, et quidem eo ex fundamento, quia praecedens editio eodem anno demum finita est. Verum uno eodemque tempore editiones et majores et minores simul exscribere, tunc omnino moris erat. Duplicem itaque hujus anni exstare editionem haud negaverim t).

• Biblia Hebraica in 4. Venetiis. M. Antonii Justiniani. 5323. (1563.) u). [III.]

p) p. 66. col. 1. E.

q) Quae *Le Long* ad an. 1544. recenset: „Biblia hebraica, columnis bipartitis in 4. „Venetiis 301. (1541.) Forsan ea est editio „quae prodiit anno 1551.„ merito ad hunc annum referuntur. Latet enim sphalma in nota anni.

r) Conf. *Wolffius* Vol. 2. p. 371. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 9. p. 193.

s) p. 66. col. 1. E.

t) Conf. *Wolffius* Vol. 2. p. 371. *Baumgartenius* l. c.

u) p. 66. col. 1. E. In Bibliis Rabbinicis Mantuae 1742. (vid. Sect. II. §. XVII.) laudantur ad Genes. XIV, 24. Biblia Hebraica Venetiis שכ. 320. (1560.) impressa, in quibus vox הם voci יקחו postponitur. Ignota plane est omnibus ista editio: et fortasse eadem est, quam ad annum 1563 retulit auctor noster. Haud raro differunt temporum notae in fronte et in calce libri.

B. H. M. A. Justiniani. [IV.]

* Biblia Hebraica. in 4. Venetiis. 1573. x).

Qui hanc editionem recensent, neque editoris neque Correctoris mentionem faciunt. Ultimam vero ex officina Justinianaea prodiisse editionem, exinde, quod eodem anno *Johannes de Gara* Biblia hebraica in forma octava ediderit, omnino judico y).

§. XIII.

B. H. Joannis de Gara.

B. H. Joannis de Gara. [I.]

* Biblia Hebraica in 4. Venetiis. Joan. de Gara. 326. (1566). z).

[Plures typographiae *Joannis de Gara* debemus Bibliorum hebraicorum editiones. Primae editionis exemplar, quod ad manus est, titulo est orbatum: ad calcem vero legitur: נרפס עם רב העיון על ידי יוסף חזן יצ״ו בחרש אדר שני בשנת ש״כו לפ״ק בבית יואן די ריגארא עם האותיות הבמבירגי. *Impressum omni cura per Joseph Chasan mense Februario anno* 326 *minoris supputationis.* (1566.) *in domo Joannis de Gara, litteris Bombergianis.* Idem Corrector in titulis Prophetarum tam priorum quam posteriorum nominatur. Constat opus foliis 528. Quinque Megilloth Judaeorum more Pentateuchum sequuntur. Psalterium bipartitis columnis est impressum. To Keri marginem, et Masora finalis ultimum occupat locum. Accedit ad calcem tabula Haphthararum. Typi sunt attriti, et quamvis ejusdem formae sint ac typi, quibus *Bombergus* usus est, nitore et claritate illis tamen sunt longe inferiores. Num. VII. commata quoad maximam partem punctis sunt destituta; additis tamen, ut in Stephanianis, accentuum notis a).

[II.]

חמשה חומשי תורה עם שאר הלקי העשרים וארבע מרוייקים בכל עת
מיוסדים על שכיות החמרה עם סימני הקרי כתי׳. וציוני הקאפיטולי. והפסקות
קריאות התורה כפי מנהג הפשוט ברוב קהילות הקד׳. ולוח לדרוש מעלין
הפטרות כל השנה כמנהג כל עם ועם. נדפס מחרש בדפוס מהבומבירגי.
שנת שכ״ח לפ״ק. פה ויניציאה במצות יואן דידיגארה.

* Biblia hebraica secunda vice impressa per Iohannem de Gara. Venetiis. 1568. 8.

Eodem anno, quo Iohannes de Gara initium exscribendis Bibliis Rabbinicis fecit, et codicem sacrum minori forma et sine commentariis Rabbinicis prelo iterum commisit: sed opus non nisi praeterlapso lustro absolutum est. Ad calcem enim Paralipomenon haec leguntur: נדפס מחדש והוגה עם רב העיון בחדש זיו אך טוב לישראל למכ״א שנת המלמד ידי לקר״ב לפ״ק בבית יואן דיגארה: Impressum anno 332. (1572.) Hinc *Wolfius* editionem, cujus *Le Long* haud mentionem fecit, ad annum 1572. recenset. Quatuor itidem absolvitur partibus, et libri festivales Pentateucho juncti sunt. To Keri et numerus et capitum et quinti cujusvis versus in margine notatur. Commata duo Jos. XXI, 36. et 37. in hac editione desiderantur. Masora finalis typis rabbinicis seu rotundis ad calcem librorum sacrorum expressa est. Sequi-

x) p. 66. col. 2. E.
y) *Wolfius* Vol. 2. p. 372.
z) p. 66. col. 1. E.
a) *Wolfius* Vol. 2. p. 371.

Sequitur de Gara morem antiquiorum editorum, et uti in praecedenti, sic et in hac editione libros Regum secundum consuetudinem Latinorum numerat b). B. H. Jo. de Gara.

* Biblia hebraica. in 4. Venetiis. Joan. de Gara. 342. (1582.) c). [III.]

§. XIV.

B. H. Francof.

B. H. Francof.

* Biblia hebraica. in 4. Francofurti ad Oderam. 1551. d).

[I.] [Diu multumque, sed semper et ubivis frustra hanc editionem in Bibliothecis publicis et privatis quaesivi: nec unquam, qui illam manibus tractarit, deprehendere potui. Sunt quidem testes hujus editionis digni, quibus fides habeatur, ut *Wolffius*, *Knochius*, *Opitius*, quin et *Maittairius*; sed nisi omnia me fallunt, hi omnes auctorem nostrum sequuti sunt. Notavit quidem *Le Long* editionem obelo, ac si ipse eam vidisset. Sed ex adjecto signo: N. a. i. e. *Bibliotheca Dion. Nolin Advocati Paris.* *1710. 12.* satis apparet, auctorem nostrum editionem ipsam consulere haud potuisse. Omnis itaque res ad Catalogum Bibliothecae *Nolini* redit. Utrum vero haec editio revera exstat, an vero per errorem editio Veneta ejusdem anni Typographo Francofurtensi adscripta sit, definire nullus audeo e).

* Biblia Hebraica, in 4. 2 Vol. in 8. et 4 Vol. in 16. Francof. ad Od. Hartmannorum. 355. (1595.) Hae editiones apud Judaeos in magno pretio sunt f). [II.]

[Triplici forma Hartmannorum sumptibus prodiere sacra Biblia uno eodemque anno. Editioni majori in forma quarta titulum dederunt: חמשה חומשי תורה. *Sumptibus Johannis et Friderici Patris et filii Hartmannorum Bibliopolarum. Francofurti ad Oderam. Anno* 1595. Exemplaria in forma octava duplici exstant sub rubro. Alia eundem cum editione majori habent titulum; cujusmodi exemplar in Bibliotheca Regia Berolinensi adservatur: alia vero, ut palato Iudaeorum magis sint accommodata, hebraicum praemissum habent titulum:

המשה חומשי תורה. נדפס עם רב העיון במצות יוהנ״ן ופרידריך דמתקרים
הארטמנים בשנת שנ״ה לפ״ק פה פרנקפורטיאה אשר על אודרה.

Duobus constant voluminibus exemplaria in forma octava, et ad calcem annus 1596. notatur. Exemplaria in forma minori in quatuor volumina sunt distincta, et sequenti rubro ornata: חמשה חומשי תורה נדפס במצות יוה״נן ופרידר״יך דהארט״מנים בשנת שנ״ה לפ״ק Ad calcem vero sequentia notantur, post Haphthararum tabulam; נדפס פה פרנקפורטיאה על אודרה בביתו של פרידריקוס הארטמאן בשנת שנ״ו לפרט קטן. i. e. *Impressum Francofurti ad Oderam in domo Friderici Hartmanni anno minoris supputationis* 356. (1596.) Unde apparet triplicem editionem anno 1595. coeptam

b) *Wolffius* Vol. 2. p. 371. Index Bibliorum in Christiano - Ernestina Bibliotheca Wernigerod. p. 35. *Litterarisches Wochenblatt* Tom 1 p. 73.

c) p. 66. col. 2. D. *Wolffius* Vol. 2. p. 372.

d) p. 66. col. 1. D.

e) *Wolffius* Vol. 2. p. 371. *J. C. Opitius* in singul. Art. typograph. p. 41. apud *Knochium* p. 689. *Maittaire* annal. Tom. 3. Part. 2. p. 595.

f) p. 67. col. 1. C.

B. H. Francof. ptam et sequenti anno finitam, non esse nisi vnicam. Quinque Megilloth Pentateucho iuncta sunt. Quatuor numerantur Latinorum more Regum libri, et duo libri Esdrae. Singulis libris, exceptis Megilloth. Iudic. Sam. I. Esai. Ierem. Prov. Job. Esdr. et Chron. subjecta est masora finalis: ad calcem Prophetarum minorum vero loco ejus dictum Maleach. IV, 5. sine punctis est expressum. Nota *του* Keri et numerus capitum in margine est expressus; numerus vero versuum et foliorum desideratur. Triplex haec editio accurate triplicem *Plantini* (§. seq.) repraesentat [f]).

[III.] Biblia Hebraica. 4. apud Johannem et Fridericum Hartmannos. Francofurti ad Oderam. 1598. 4.

Wolffio et *Le Long* haec editio recentior ignota fuit. Utraque vero editio olim fuit in Bibliotheca Baumgartiana [h]). Judaei inprimis editiones, quarum titulus verbis hebraicis scriptus est, aliis titulis latinis ornatis praeferre solent.

§. XV.

B. H. Plantini.

B. H. Plantini.

[I.] * Biblia hebraica in 4. 2 Vol. in 8. et 4 Vol. 16. Editiones elegantes et satis correctae. Antwerpiae Christophori Plantini שכו. 326. (1566.) [i]).

[*Christophorus Plantinus* apud Antwerpienses Typographus celeberrimus [k]), cui plures sacrorum scriptorum editiones communi suffragio susceptas, et fere omnes albo librorum rariorum inferendas debemus, de re sacra editione Bibliorum hebraicorum in triplici forma optime mereri coepit. Ipsa triplicis formae exemplaria sibi invicem sunt simillima, eundem habent titulum praefixum, et non nisi sola externa forma vel majori vel minori differunt. Titulum habent: חמשה חומשי תורה· נדפס עם רב העיון על ידי כרישטופורו פלנטין במצות השר בומבירגי יצ״ו בשנת שכו לפק פה העיר המהוללה אנוירשה Ad calcem singulorum exemplarium sequentia expressa sunt: נדפס על ידי ובבית כריסטופורו פלנטין עם דפוסי ואותיות הבומבירגי ונשלם בחדש טבת שנת שכו לפק. ברוך ה׳ אשר לא עזב הסדו ממנו חכנו לסיים הספר הזה בלי שטן ופגע רע: i. e. *impressum per manus et in domo Christophori Plantin, typographia et typis Bombergianis, et absolutum est mense Tebeth.* (Decembri) *anno minoris supputationis* 326. (1566.) *Laudatus sit Deus, cujus gratia nobis non defuit, et nos aptos reddidit ad perficiendum hoc opus sine damno et plaga.* Quam ob causam in rubro, sese *mandato Bombergi* expressisse codicem afferat, omnino ignoro. Equidem *Bombergum* sumptus edendo operi subministrasse facile crederem, dum moris est, hoc per במצות *mandato* significare, nisi *Bombergum* jam Anno 1549 ex hac vita decessisse constaret. Typi sunt nitidi et distincti, atque Bombergiani vocantur, vel quia ex officina *Bombergi* fuere, vel quia ad formam typorum Venetiis a *Bombergo* usitatorum, qui Iudaeorum germanorum typos, quibus

g) Conf. *Wolffius* Vol. 2. p. 373. *Baumgarteni* Nachrichten Vol. 2. p. 103. Vol. 4. p. 7. *J. C. Becmanni* memorand. Francofurt. p. 60.

h) Catal. Biblioth. Baumgart. Tom. 1. p. 19. n. 13.

i) *Le Long* p. 66. col. 1. E.

k) De vita *Plantini* conf. *Die nützliche Buchdruckerkunst* cum praefat. *Keppii* Vol. 1. p. 69.

quibus Basileenses usi fuerant, et figura et nitore longe superant, sculpti et effigiati sunt. B. H. Plantini.
Pentateucho juncti sunt libri festivales. Quatuor itaque partibus speciali titulo distinctis absolvitur quodvis exemplar. Keri una eum nota Capitum hebraica in exteriori paginae parte, numerus vero cujusvis quinti commatis in margine interiori locum habet. Quibusdam libris subjicitur masora finalis; ab aliis vero abest. Secundum morem latinorum et aliarum antiqniorum hebraici codicis editionum quatuor Libri Regum in titulo columnae numerantur. Litteris dilatatis tunc temporis typographia caruit; hinc vacuum lineae praecedentis spatium una vel duabus lineae subsequentis litteris est expletum. Accedit in fine tabula Haphthararum, secundum ritum Iudaeorum hispanicorum et germanorum: ipsae vere Haphtharae in margine sunt notatae. Magni omnino hanc primam *Plantini* editionem, tum ob insignem raritatem, tum vero quod satis correcta judicatur, faciunt eruditi. Quae *Immanuel Aboab* in Nomologia de praestantia hujus codicis judicat, apud *Wolfium* l) legi possunt. Id denique observandum est, triplicem hanc *Plantini* editionem, triplicem *Hartmanni* editionem francofurtanam §. XIV. et *Zachariae Cratonis* Wittebergensem, §. XVI. ita sibi invicem correspondere, ut et vitia typographica ex Plantiniana archetypa in posteriores transierint.

* Biblia Hebraica. in 4. Antwerpiae. Plantini. 340. (1580.) m).

[Primam quam recensuimus editionem insequutae sunt aliae, nimirum Polyglotta Antwerpiensia, editiones cum versione Ariae Montani, nec non editio minor sine punctis: de quibus cum suo loco agendum sit, hic tantummodo duas recensemus editiones iteratas. Quae ad annum 1580 refertur, eundem fere habet titulum ac prima editio: omissa sunt tantummodo verba: *Mandato Domini Bombergi*, *quem Deus custodiat*. Coepta est editio anno 1580, finita demum biennio peracto. Frontispicium praefert itaque annum 340 (1580.) sed in fine legitur annus 342. (1582.) Male itaque *Le Long* ut et *Wolfius* bis eandem recensent editionem n). [II.]

* Biblia Hebraica. in 8. Antwerpiae. 1590. o).

[*Plantino* omni jure tribuitur haec editio, quippe quae ipso adhuc superstite coepta est, quamvis, postquam anno 1589 inter vivos esse desierat, anno sequenti demum e prelo exierit p). Quodsi *Wolfio* credendum esset, recensitis editionibus Antwerpiensis anni 1613. 8. addenda esset q). Verum ista ad editiones cum versione Ariae Montani majori jure est referenda. [III.]

§. XVI.

Bibl. Hebr. Witteberg. B. H. Witteberg.

* חמשה חומשי תורה. Pentateuchum. Mandato et liberalitate Illustrissimi Principis ac Domini Domini Augusti Electoris Saxoniae etc. excusum. Vitebergae Typis Zachariae Cratonis Anno 1586. fol. [I.]

Primus

l) Vol. 4. p. 114. conf. Vol. 2. p. 371. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 1. 4. 183. *Carpzovii* crit. sacr. p. 421. *Walchii* Biblioth. exeg. p. 8. *Rich. Simon* hist. crit. du V. T. p. 514. *J. C. Dornii* biblioth. theol. lib. 4. c. 2. p. 620. Index Bibl. Wernigerod. p. 35.

m) p. 66. col. 1. D. E.

n) Vol. 2. p. 372. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 101. *Walchius* l. c. p. 8.

o) p. 67. col. 1. C.

p) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 372.

q) ibid. p. 373.

B. H. Witteberg. Primus et unicus de hac editione Wittebergensi est testis *Augustus Beyerus*, qui exemplar, quod Dresdae in Bibliotheca Electorali adservatur, ipse vidit, atque de illo expressis verbis sequentia refert. „Exemplar quod in Bibliotheca Regia exstat „holoserica coerulei coloris ligatura, et divi Electoris effigie atque insignibus exornatum, „est opus splendidissimum r). „ Exstat illud sub titulo, quem supra dedimus; est quoque in forma majori: sed non differt ab editione anni sequentis 1587. Expressum quidem et in forma majori, sed ipse textus hebraicus in forma quarta est expressus et lato margine cinctus. Reliqua omnia sunt eadem, cum editione sequenti; idem singularum partium titulus: eadem ad calcem nota. Hinc non est quod cum Cl. *Knochio* s) duplicem statuamus editionem Wittebergensem; una eademque est, quamvis diversam anni notam ostendat.

[II.] חמשה חומשי תורה׃ נדפס עם רב העין על ידי זכריה כראטו
(Wittebergae. 1587. 4.)

Ad calcem operis notatur et annus et nomen eorum, quorum impensis Biblia haecce hebraica edita sunt: נדפס במצות יוה״נן וכו״נרד רוי״הל האחים על ידי זכריה כראטו בשנת שמ״ז לפ״ק פה וויטמבערג. *Impressum ad mandatum* (impensis) *Johannis et Conradi Ruheli fratrum, per manus Zachariae Cratonis, anno* 347. (1587.) *minoris supputationis*. Superius itaque exemplar liberalitati principis, et ad calcem impensis duorum civium Wittebergensium tribuitur. Adeo rara et infrequens est haec Bibliorum hebraicorum editio, ut in iterata editione Parisiensi operis *Longiani* omissa, *Wolfio* vero non integra, sed tantum quoad partes nonnullas nota sit t). Prodiit opus ex officina *Zachariae Cratonis*, alias *Kraft* dicti u), cui nonnullas Bibliorum germanicorum editiones debemus. Fratres vero *Rühelii* non operis correctores sed cives et senatores Wittebergenses fuere, quorum nomen in historia Bibliorum germanicorum satis est celebre. Titulus in utroque exemplari portam repraesentat, in quo supra et infra Ps. CXVIII, com. 20. expressum est. Ad primam *Plantini* editionem §. XV. hanc ita esse effigiatam, ut fere paginae paginis respondeant, quin et Plantinianae sphalmata typographica in hanc transierint, judicat, qui hanc recenset, Cl. *Knochius*. Quatuor absolvitur partibus, additis Pentateucho quinque libris festivalibus; quaelibet vero pars peculiari ornatur titulo. Claudit unumquemque librum masora finalis typis quadratis expressa, et in fine addita est Haphthararum Tabula. Opus imprimendum aggressus est *Crato* anno 1586. quo tres priores partes exscriptae, et ad morem Plantinianae editionis, Pentateuchus (§. LXV.) et Duodecim Prophetae minores (§. LXXXI.) mutata tantum externa columnarum forma, in 8. editi sunt. Quarta denique pars anno 1587. expressa est, uti ad calcem significatur. Exemplari vero, quod Electori Ill. obtulit, annum priorem adscripsit x).

§. XVII.

r) Arcana sacra Biblioth. Dresd. p. 12.

s) *Nachrichten* p. 99. Sequutus est illum *Clement* biblioth. hist. crit. Tom. 4. p. 37. et *Lorckius* in desideratis.

t) Recenset *Wolfius* Vol. 2. p. 397. Prophetas priores et posteriores, nec non Hagiographa in 4 Witteb. 347. (1587.) per Zach. Crato jussu Joh. Conr. (dicendum *et Conr.*) רויהל. Solus itaque Pentateuchus cum Megilloth sese oculis ejus subduxit. Quatuor hujus editionis tantummodo prostant exemplaria: 1) Brunsvicense, 2) Wernigerodanum, 3) Hamburgense in Bibl. Cl. Goetzii, 4) quod olim Berolini in Biblioth. *Stubenrauchii* fuit.

u) *Nützliche Buchdruckerkunst* Vol. 1. p. 77.

x) Conf. *Goezii* Verzeichnis p. 287. Index Bibl. Wernigerod. p. 36.

§. XVII.

B. H. Hutteri. B. H. Hutteri.

• Biblia Ebraea eleganti et majuſcula characterum forma, qua ad facilem ſanctae linguae et ſcripturae intelligentiam primo intuitu literae radicales *plenae et nigrae*, et ſerviles deficientes et quieſcentes *vacuae* ſitu et colore diſtinguuntur, cura et ſtudio Eliae Hutteri, in fol. Hamburgi, excudebat Jacobus Lucius 1587. *Prima et ſola editio nova characterum figura ſingularis, ſed nullius fere uſus. Aliae quae circumferuntur editiones* 1588. 1595. 1603. *non multiplex et varia, ſed una eademque ſunt editio, ut ex collatis inter ſe exemplaribus cognovi* y). [I.]

[Ut ea, quae a *Le Long* de hac editione plane ſingulari relata ſunt, rectius intelligantur, notandum erit, unicam tantummodo, uti *αὐτοψία* docet, dum tria diverſis titulis ornata ad manus ſunt exemplaria, dari hujus operis editionem, quae Hamburgi propriis editoris ſumptibus prodiit: דרך הקדש לא יעברנו טמא והוא למו הלך דרך ואוילים לא יתעו׃ *Hoc eſt: Via ſancta quam non praeteribunt immundi, cum ſit pro illis: A qua nec viatores, nec ſtulti oberrabunt. Sive Biblia ſacra eleganti et majuſcula characterum forma, qua ad facilem ſanctae linguae et ſcripturae intelligentiam, novo compendio primo ſtatim intuitu litterae radicales et ſerviles, deficientes et quieſcentes ſitu et colore diſcernuntur. Authore Elia Huttero. Hamburgi Impreſſa typis Elianis per Johannem Saxonem. Anno MDLXXXVII. Cum gratia et privilegio Sac. Caeſar. Majeſtatis.* Splendida ſatis, ſi ad externam formam ſpectas, ſunt Biblia, in typographia *Jacobi Lucii*, ſive *Wolffii*, quemadmodum in titulo *Cubi Alphabethici ſanctae hebraeae linguae*, *Hamburgi* 1588. fol. nominatur, in charta magna et alta, typis novis majuſculis exſcripta. Magnos certe ſumptus *Elias Hutterus* z) edendis libris tum hebraicis tum polyglottis impendit: dum ipſe novas litterarum formas plenas et nigras, notandis litteris radicalibus inſervientes, et vacuas ad deſignandas litteras ſerviles, fundi curavit; quin et tantas operi conſecravit aeris ſummas, ut, dum haud parvas inde divitias ſperaret, ſe tandem ad incitas redactum inveniret. Novum hocce inventum ſtudium linguae hebraicae maxime promoturum eſſe, ſibi perſuaſerat. Verum non niſi tironibus aliquantum uſui eſſe poteſt, quibus inprimis litteris radicalibus charactere minori exſcriptis, et vocibus, quibus littera radicalis deficit, ſuperimpoſitis inſervire voluit. Sunt vero, qui iſtam radicalium et ſervilium diſtinctionem linguae ſanctae ſtudio non prodeſſe, ſed obeſſe judicarunt. Laudatur in opere ſolertia, qua plagulae a typographorum vitiis ſunt purgatae, atque peritia in collocandis accentibus manifeſtata, in quo tamen negotio haud raro plus ingenio quam codicum auctoritati tribuit editor. In quatuor partes diſpeſcitur opus, et in titulo cujusvis partis libri biblici hebraice et latine recenſentur. Primus eſt auctor, qui libros feſtivales inter Hagiographa collocavit ſequenti ordine: Pſalmi; Proverbia; Job; Canticum Canticorum; Ruth; Threni; Eccleſiaſtes; Eſther; Daniel; Eſdras; Nehemias; Paralipomena. Numerus Capitum in margine, ut et numerus cujusvis quinti com-

y) p. 67. col. 1. B. C.

z) De vita auctoris conf. *Joh. Molleri* Cimbria litterata p. 392. *Jac. G. de Chaufepié* nouveau dictionn. hiſt. Vol. 2. p. 224. *Allgem. Gelehrten-Lexicon* Vol. 2. p. 1789.

B. H. Hutteri. commatis indicatur. To Keri plane omiſſum, et to Kethibh circello diſtinctum eſt. Num. VII. ut in Bibliis Munſterianis aliisque antiquioribus commata nonnulla ſine punctis ſunt expreſſa. Joſ. XXI. duo commata 36. 37. inſerta leguntur. c. VI, 8. vox ארון circello notata, c. IV, 8. vox אבותם expreſſa eſt. Pſalm. IX, 1. lineola Makkeph conſpicitur, Pſalm. XLVIII, 9. vero illa abeſt. Unde hanc editionem neque cum Bombergianis, neque Münſteriana neque Stephaniana minori exacte conſentire conſtat. Judicia eruditorum de hiſce bibliis, quorum plurima auctori ſunt honorifica, ipſe collegit et in vulgus emiſit editor [a]). Plures recenſentur hujus operis editiones, quas, ne quid omiſiſſe videamur, hic indicabimus.

[II.] * Biblia Ebraea, ſtudio Eliae Hutteri edita. in fol. Hamburgi, typis Lucii. 1588. [b]).

[III.] * Biblia Ebraea Eliae Hutteri. 1596. [c]).

[IV.] * Biblia Ebraea ejusdem. in fol. Hamburgi et Coloniae. 1603. [d]).

[Inter manus eruditorum verſantur omnino exemplaria, quae tam diverſam anni notam oſtendunt. Verum una eademque eſt editio, nunquam recuſa, ſed novo tantum titulo ornata. Sunt alia exemplaria, quibus annus 1588 eſt adſcriptus. *Hutterus* exemplaribus fautoribus, quorum beneficia ipſi quaerenda erant, deſtinatis proximo anno novum praemiſit titulum, donum ut ipſum novitatis ſpeciem haberet. Cum deinde *Dav. Wolderus* una cum *Elia Huttero* Biblia trilinguia in vulgus ederet, deficientibus operis Hutteriani emptoribus, hoc cum illo conjungere, ipſi conſultum viſum eſt. Novum itaque excudi curavit titulum aeri inciſum, variisque emblematibus cinctum, qui in fraudem emptorum iteratam mentitur editionem: *S. Bibliorum quadrilinguium tomus primus, in quo textus hebraicus continetur, nova et S. Linguae ſtudioſis perutili characterum forma, qua litterae radicales ſerviles et deficientes, primo ſtatim intuitu in ſingulis vocibus diſcernuntur. Nunc primum emendate editus. Hamburgi* 1596. Tertio immutata paululum facie idem expoſitum eſt opus a Bibliopola Hamburgenſi *Georgio Ludovico Frobenio*, qui ſingula, quae editori adhuc ſupererant exemplaria, pretio ſibi vindicavit ſoluto, novoque denuo ſub titulo emptoribus obtulit: מקרא. *Biblia Ebraea, eleganti et majuſcula characterum forma, qua ad facilem ſanctae linguae et ſcripturae intelligentiam primo ſtatim intuitu, literae radicales et ſerviles, deficientes et quieſcentes etc. ſitu et colore diſcernuntur, ad propagandam Dei gloriam elaborata cura et ſtudio Eliae Hutteri. Hamburgi, ex bibliopolio Frobeniano.* 1603. Tria iſta exemplaria non ſunt niſi unicum; verum quae praefationis loco praemittuntur, et tabulae ligno vel aeri inciſae, nec non inſignia Principum et Urbium, inter ſeſe, prout exemplaria fautoribus diverſis deſtinata et oblata ſunt, maxime differunt [e]).

§. XVIII.

a) Epiſtolarum libellus, in quo continentur aliquot magnorum et doctorum virorum litterae, quibus judicium de Elianis Bibliis, Cubo et aliis ejus operibus breviter exponitur. Francof. 1587. 8. et iterum Norimbergae 1604. 8.

b) p. 67. col. 1. C.

c) p. 67. col. 1. D.

d) p. 67. col. 1. E.

e) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 373. Vol. 4. p. 115. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 1. p. 307. *Goetzii* Merkwürdigkeiten der Königl. Biblioth. zu Dresden Vol. 1. p. 205. *Carpzovius* l. c. p. 406. *Walchius* l. c. p. 8. *Dornius* l. c. p. 615. *Beyträge zur Geſchichte merkwürdiger Bücher* Part. 5. p. 247. Biblioth. Solger. Tom. 1. p. 2. Index Bibl. Wernig. p. 36.

§. XVIII.

B. H. Buxtorfii. B. H Buxtorfii.

* Biblia Hebraea minimo charactere, ex recognitione Jo. Buxtorfii. in 8. Basileae, Waldrich. 1611. *f*).

[Typis *Conradi Waldkirchii*, non *Waldrichi*, hanc editionem V. T. hebraici exscribi curavit *Johannes Buxtorfius*, Pater; qui primus Masoram restituit et emendavit, et secundum Masorae praescripta hanc editionem adornavit, quemadmodum ipse in titulo libri profitetur: עשרים וארבעה והם חמשה חומשי תורה נביאים ראשונים ונביאים אחרונים וכתובים מדוייק בכל עת וגבור׳ — נרפס פה עיר בזליאה הגדולה ומהוללה שנת שע״א לפ״ק. בבית האדון קונראט וולדקירך יצ״ו׳ Non omnia tituli verbosi verba, quibus editor aut editionem paratam commendat, aut de iis, quae praestitit, rationem reddit, exscribere lubuit. Editoris, *Buxtorfii* nomen neque in frontispicio neque ad calcem expresse legitur; nominatur potius, qui ipsi in edendo opere auxilio fuit, eruditus Judaeus, *Mardochai ben R. Joseph Juda Wall*, Francofurtensis. Coeptum est opus anno 1611, anno sequenti finitum; id quod *Wolfio* nec non *Walchio* ansam dedit, ut iteratae editionis Anni 1612. mentionem fecerint; quem tamen errorem *Wolfius* ipse tempore insequenti emendavit, et id quidem optimo jure, siquidem ad calcem annus notatur: .כ״י ל״א יש״א לפ״ק i.e. 372. (1612). Columnis bipartitis et typis minutioribus expressa sunt Biblia. Litterae apertae et clausae, deficientes et abundantes, secundum Masorae praecepta suo loco sunt positae, quibus Keri in margine lineis transversis expressum accedit. Sequitur denique Tabula Haphthararum secundum duplicem Judaeorum consuetudinem ad calcem operis. In fraudem emptorum quibusdam hujus editionis exemplaribus titulus hebraicus aeri incisus datus est; in quo *Menasse ben Israel* tanquam editor operis celebratur; additis verbis latinis: *Amstelodami sumptibus Joannis Janssonii.* 1639. quo anno *Janssonius* codicem sacrum edidit. Distinguuntur ambae editiones positu קרי Keri, quod in *Basileensi* lineis transversis, in *Janssoniana* vero lineis rectis scriptum est *g*).

§. XIX.

B. H. Bragadini. B. H. Bragadini.

* Biblia Hebraea. 4 Vol. in 12. Venetiis Typis Joan. Bragadini, in domo Joan. Kaion. 1614-1615. *h*). [I.]

[Minorem solummodo recenset *Le Long Bragadinorum* Bibliorum Hebraicorum editionem. Verum quemadmodum Bragadinorum familia Nobilis Veneta, quae sine ullo fundamento ad gentem Judaicam refertur, variis libris hebraicis edendis sumptus subministravit *i*), sic et libris sacris facultates suas dicavit, et prima vice Biblia S. V. T. in duplici forma, in quarta nimirum et duodecima, in publicum emisit.

f) p. 67. col. 1. E.

g) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 374. Vol. 4. p. 115. *Walchius* p. 9. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 197. Index Bibl. Wernigerod. p. 36.

h) p. 67. col. 2 B.

i) Ad manus sunt Biblia Rabbinica 1617. f. edita, nec non R. Maimonidis Mischne torah. IV. Fol. per Alphonsum Bragadinum. 1574.

B. H. Bragadini.

emisit. Utramque editionem recenset *Wolfius*, easque in se diversas esse judicat, cum revera non nisi sola externa forma differant, atque uno eodemque tempore prelo sint exscriptae. Editio major hoc titulo est decorata: חמשה חומשי תורה ונביאים ראשונים ואחרונים וכתובים· נדפס מחדש באותיות חדשות ויפותו הוגה בעין נמרץ כפי כח האפשור· במצות השר והטפסר הארון יואני בראגאדינו פה ויניציא בבית יואני קאיון שנת השיב׳וני Annus in fronte expressus 373 respondet anno Christi 1613. Ad calcem vero annus 375 (1615) est notatus, quo labor finitus est. Typographi nomen est *Joannes Kajon*, e cujus officina plures prodiere libri hebraici. Typi sunt distincti et nitidi; id vero haec editio habet peculiare, quod littera ש puncto diacritico omnino careat. *J. H. Michaelis*, edendis cum libris sacris operam navaret, hanc editionem, ut ipse in praefatione B. H. testatur, consuluit. Exemplaria in forma minori, in quatuor volumina sunt distincta, et a majori editione, non nisi forma recedunt. Utramque sumptibus atque impensis *Joannis Bragadini* debemus [k]).

[II.] * Biblia Hebraea per Petrum et Laurentium Bragadini. Venet. 379. (1619.) 4.

[*Johanni Bragadino* successerunt Viri ex eadem familia, et fama et opibus clarissimi, qui libris sacris edendis haud deesse voluerunt. Proximi sunt *Petrus* et *Laurentius*, qui hanc editionem *Le Long* et *Wolfio* ignotam procurarunt [l]).

[III.] * Biblia Hebraea. 4. Venetiis Bragadini. 388. (1628.) [m]).

[Ad calcem annus 388. sed in frontispicio annus 387. (1627.) notatur [n]).

[IV.] * Biblia Hebraea ad usum Judaeorum. in 4. Venetiis ex typographia Bragadina. 1707. [o]).

[Addi possent editiones annorum 1678. et 1730. sed quia commentaria judaica textui sacro juncta sunt, de hisce infra agendum erit.

§. XX.

B. H. Genevensia.

B. H. Genevensia.

* Biblia Hebraica. in 4. in 8. et 6. Vol. in 18. Genevae. Cephas Elon. (hoc est Petri Quercetani, vulgo de la Rouviere, à veteri Gallica voce Rouvre orta à Robore, quod Quercum significat.) 378. (1618.) Editiones mendosae [p]).

[Quinque numerantur, si ad externam spectas formam, Bibliorum Hebraicorum editiones, quae Genevae intra decennium ex una eademque typographia prodiere. Duae sunt in forma maxima cum Versione latina *Ariae Montani* interlineari. Tres vero recensentur editiones, quae solum textum hebraeum exhibent, et uno eodemque tempore e prelo egressae sunt. Verum cum Typotheta tantummodo columnas

k) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 375. Vol. 4. p. 115. Michaelis praefat. ad B. H. p. 5. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 104.

l) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 19. n. 16.

m) p. 68. col. 1. E.

n) *Wolfius* Vol. 2. p. 377. *Baueri* Biblioth. univers. libr. rar. suppl. T. 1. p. 213.

o) p. 71. col. 2. C. Conf. *Wolfius* Vol. 4. p. 118.

p) p. 67. col. 2. D.

mnas inmutarit, tres editiones in se non sunt nisi unica. Exemplaria in forma quarta titulum habent e Bibliis *Justiniani* §. XII. de verbo ad verbum exscriptum: B. H. Genevensia.
חמשה — לתולדותם. ותהי ראשתו בשנת שע״ח פה גנווא. כבית הארון מאר אריר כאפא אילן. Ad normam itaque Bibliorum *Justiniani* praesentem esse exscriptam editionem, non sine fundamento judico. Distinguitur vero ab illa tum typis rudibus et detritis, tum charta, quae se albedine minime commendat, tum maxime sphalmatibus typographicis, quorum hic tam larga est messis, ut et in rubro libri non desiderentur. Nomen urbis Genevae, ubi artem Typographicam exercuit *Pierre de la Rouviere*, latine *Petrus Quercetanus*, et hebraice *Cepha Elon* dictus, aut per vitium typographicum, aut studio ita est expressum, ut et *Genua* legi possit. Pentateucho, qui notam anni 1618. ostendit, juncti sunt libri Megilloth. In titulo Prophetarum priorum idem annus notatur, sed editor in inferiori paginae parte *Elon Cepha* nominatur. In titulo Prophetarum posteriorum nomen editoris restituitur, Hagiographorum titulus variis ornamentis cinctus, litteris rabbinicis, et more minime quidem consueto annum 1617. exprimit. Verum ipsa exemplaria ratione notae anni inter sese differunt. Adest alterum, in quo in titulo Hagiographorum legitur שער. 374. (1614.) et tertium ubi vitiose expressum est אתרח (1617.) Ad calcem vero Hagiographorum notatur litteris quadratis: *Finitum est hoc opus sanctitatis anno* 378. *minoris supputationis, die decima tertia mensis Ab*, (Julii) *omni studio et cura, per manus Johan Caspar Erari germani, qui operi edendo praefuit, in typographia Cepha Elon.* Sed idem Corrector ad calcem Megilloth vocatur *Johann Caspar Oeder*. Columnae sunt bipartitae. Capitum numerus intra lineas, commatis cujusvis quinti numerus in margine notatur, ubi et *το* Keri locum suum occupat q).

Exemplaria in forma octava sunt inventu difficiliora. Unicum vidi inter manus Judaei, sed adeo tritum, mutilum et mancum, ut e litterarum reliquiis in fine Hagiographorum, eadem hic verba adscripta fuisse, vix dijudicari possit.

Quae sunt in forma minima, breviori ornata sunt titulo: חמשה חומשי תורה׃ נרפס שנת שע״ח על ידי כאפא אילן פה גנווא Singulis partibus tituli praemissi sunt, in quibus multum erratum est, dum in aliis annus 1620. expressus legitur, et nihilo tamen secius ad calcem editio iisdem, quas supra dedimus, verbis, ad annum 1618. refertur. Sub nomine Bibliorum *Petri Eliani* quibusdam veniunt hae editiones, quae denominatio omni omnino caret fundamento r).

§. XXI.

B. H. Menasse b. Israel. B H. Menasse b. Israel.

* Biblia Hebraica eleganti charactere impressa, editio nova, duabus distincta columnis, ex accuratissima recensione R. Menasseh Ben Israel, cum ejus praefatione latina. Optima editio. 2 Vol. in 4. Amstelod. sumptibus Henr. Laurentii. 5395. (1635.)

Ex praefatione: „Correctionem adhibui, quam potui diligentissime; errata „tum in punctis, tum in litteris, quae in exemplaribus hactenus editis non pauca re- „peri,

q) *Wolffius* Vol. 2. p. 375. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 192. *Knochii* Nachrichten p. 60.

r) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 8. *J. M. Goezii* Verzeichnis seiner Bibelsaml. p. 20. Index Bibl. Wernigerod. p. 37.

B. H. Menasse b. Israel. „peri, postquam ea diligenter notavi, fideliter omnia emendavi. Usus sum in toto „hoc opere quatuor editionibus omnium correctissimis, et ubi discrepantia aliqua sese „obtulit, ad regulas grammaticales et Massorae refugium coepi. His edendis (sc. epistolis) „sudabat typographia mea Hebraica, quam in istas regiones advexeram, (inquit Menasse Ben Israel praefat. tomi 2 Conciliatoris Hispanice anno 1641. editi) „propriis excellentibusque characteribus tres editiones Bibliorum Hebraicorum, (an. „1631. 1635. et 1639.) tres quoque Pentateuchi Hebraei (ann. 1631. 1640. 1646.) „et unam Pentateuchi Hispanici (anni 1645.) cum notis marginalibus procuravi [1]).„

[Tres sibi ipsi vindicat sacri codicis hebraei editiones R. *Menasse ben Israel*, Synagogae Amstelodamensis Doctor celeberrimus [2]). Verum quinque recensentur omnino editiones, quae nomen ejus in fronte gerunt. Prima sine punctis, quae in fronte annum 1630, ad calcem vero 1631. habet. Secunda, quam hic recensemus, coepta 1631, et finita 1635. Tertia *Laurentii* anno 1639. §. seq. Quarta, si exstat, *Jansonii* non - punctata. §. XXXVII. et quinta spuria, nimirum *Basileensis* nova ornata Titulo. §. XVIII. Secunda Editio, quamvis haud paucis scateat vitiis, omni tamen applausu ab eruditis est suscepta, tum quia se et typorum nitore et punctorum claritate nec non chartae albedine eruditis maxime commendat, tum quia bipartitis columnis ad juvandam lectionem adjumentum adfert, atque adeo quotidiano usui lectorum commode inservire potest. Ad titulum latine scriptum: *Biblia Hebraica, eleganti charactere impressa. Editio nova. Ex accuratissima recensione Doctissimi et celeberrimi Hebraei, Menasse ben Israel. Amstelodami, sumptibus Henrici Laurentii Bibliopolae Amstelodamensis M. DC. XXXV.* accedit in gratiam Judaeorum, una cum praefatione editoris hebraice scripta, in qua se plus quam trecentos errores correxisse asserit, et tabula Haphthararum, Titulus hebraicus aeri incisus, in quo idem annus 395. (1635) notatur. Qua cura elaboratissimam reddere editionem studuerit editor, propria ipsius verba supra e praefatione allata testantur. Addit idem: *Scopus mihi nullus alius fuit, quam veritatem in charitate sequi, absque alterius operae vel laboris, ante hac a quoquam praestiti, vel vituperio vel dispendio. Haud ignarus scilicet istius Rabbinorum dicti:* Qui se onerat cum ignominia socii, non habet partem in futuro seculo. *Gratum piis omnibus hunc meum laborem futurum confido.* Duabus constat integrum volumen partibus; prior continet Pentateuchum et V. Megilloth; posterior vero, quae, uti titulus testatur, jam anno 391. (1631) typis est exscripta, reliquos V. T. libros, Prophetas priores et posteriores et Hagiographa exhibet. Ad calcem operis, in fine secundi Libri Chronic. ante tabulam Haphthararum annus, quo editio, quae in titulo Prophetarum et Hagiographorum annum 1631 habet, e typographia exierit, sequentibus notatur: השבח לאל בורא עולם אשר עזרנו להתחיל ולגמור המלאכה הספוארה הזאת ותהי השלמתה ביום ב׳ לחדש אדר שנת חמשת אלפים ושלש מאות ותשעים וחמשה ליצירה: i. e. *Gloria sit Deo mundi creatori, qui nobis in incipiendo et perficiendo opere hocce celebratissimo auxilio adfuit. Finitum est die secundo mensis* Adar, *anno quinquies millesimo trecentesimo nonagesimo quinto creationis.* (1635). Menasse, cum prima editio anno 1631 finita esset, jam eodem anno codicem

1) p. 68. col. 2. B. 2) De vita editoris conf. *Wolfius* Vol. 1. p. 778. Vol. 3. p. 703. Vol. 4. p. 901.

codicem punctis animatum prelo ſubjecit; ſed anno 1635. demum titulum addidit, B. H. Menaſ-
atque diſtributis prioris editionis exemplaribus, hanc ſecundam publice venum expo- ſe b. Iſrael.
ſuit. Rarioribus libris jam haec editio annumerari ſolet u).

§. XXII.

B. H. Janſſonii. B. H. Janſ-

* Biblia Hebraica, in 8. Amſtelodami, typis Menaſſe ben Iſrael, ſumpti- ſonii.
bus Janſſonii. 1639. x).

[Amſtelodamenſium Bibliopola *Johannes Janſſonius* Biblia hebraica in domo ſeu typographia *Menaſſe ben Iſrael* exſcribi quidem curavit; verum nec ipſe *Menaſſe* curam operis edendi ſuſcepit, nec editionem proxime praecedentem §. XXI. iterum prelo ſubjecit, ſed editionem *Waldkirchii* Baſileenſem §. XVIII. ita recudi curavit, ut nova priori in omnibus atque ſingulis apicibus, excepto τῷ Keri poſitu in margine, quod in Pentateucho interdum, in reliquis vero ſemper linea recta exprimitur, accurate reſpondeat. Titulum ipſum quoque quoad maximam partem ex illa mutuo ſumſit editione: עשרים — וכתובים — באמשטירדם בבית מנשה בן ישראל שנת דודי צ״ח לפרט קטן *Amſtelodami ſumptibus Joannis Janſſonii.* 1639. Ad calcem annus 98. (1638.) notatur: *Conſummatum fuit menſe tertio poſt liberationem meam anno* 98. omiſſo numero centenario. Columnae ſunt bipartitae, et typi omnino Baſileenſes nitore ſuperant. Plus compendii habet editio in quotidiano uſu; quam accurationis. In Pentateucho tituli Paraſcharum columnis impoſitae ſunt, id quod lectorem morari poteſt. Quoad lectiones in quibusdam a hodiernis recedit editionibus. Num. VII. ut in Stephanianis litterae cum accentibus, at ſine punctis, exhibentur. Pſ. IX, 1. et XLVIII, 15. adeſt Makkeph. Joſ. IV, 6. deeſt *Abotham*, c. VI, 8. deeſt *Aron*, c. XV, 5. legitur ינום, c. XXX, 10. ראש ſine Jod, Eſth. X, 1. *Achaſveros*, Eſai. I, 22. לסבים habet *Tſere* ante Dag. fort. in ב per errorem typographicum. Commata duo Joſ. XXI. in hac editione expreſſa ſunt. Idem *Janſſonius* eodem anno et N. T. graecum, et Biblia Junio-Tremelliana cum Novo Teſtamento Bezae, una eademque forma edidit, ut ligatura commode ſibi invicem jungi poſſint y).

§. XXIII.

B. H. Athiae. B. H. Athiae.

* Biblia Hebraica correcta a curioſis Judaeis, inprimis a Joſepho Athias, ſecundum praeſtantiſſimas editiones et antiquiſſima manuſcripta, cum praefatione Latina Joannis Leuſden. Editio praeclariſſima, ab omnibus [I.]
tamen mendis non immunis. 2 Vol. in 8. Amſtelodami, typis Joſephi Athias 421. (1661.)

„Cum

u) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 377. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 190. *Carpzovii* Crit. S. p. 418. *Walchius* p. 5. *Dornius* lib. 4. c. 2. p. 628. *Hottingeri* biblioth. quadr. p. 127. *Rich. Simon* hiſt. crit. du V. T. p. 514. et Biblioth. crit. Tom. 3. p. 431. Index Bibl. Wernigerod. p. 136.

x) p. 68. col. 2. E.

y) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 377. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 208. *Carpzovius* l. c. p. 418. *Walchius* p. 5. *Hottingerus* p. 127. *Dornius* p. 628. Index Bibl. Wernigerod. p. 136. qui fere omnes hanc editionem erudito adſcribunt *Menaſſe*, qui tamen ſolam typographicam officinam operi edendo commodavit.

B. H. Athiae. „Cum viderem (*inquit Jo. Leusden*) Biblia Hebraica esse vel cara, vel destituta distinctione numerali versuum — — ideo anno 1661. edidi tria millia Bibliorum, in quibus singuli versus biblici fere per notas numerales sunt distincti. *Idem in allocutione ad lectorem praefixa Philologo Hebraeo-Graeco* z).

[En titulum editionis jam inter libros rariores numerandae: *Biblia sacra hebraea correcta, et collata cum antiquissimis et accuratissimis exemplaribus manu scriptis et haetenus impressis. Amstelodami. Typis et sumptibus Josephi Athias.* CIↃIↃCLXI. 8. maj. Ornat praeterea editionem titulus hebraicus aeri incisus. In praefatione *Johannes Leusden*, cujus studio et cura editio procurata est, textum hebraeum cum Bibliis *Bombergi* et *Plantini*, et cum duobus MStis, quorum alterum Amstelodami in manibus Judaei hispani *Gaspari Ferdinandi Veiga* fuit, scriptum A. M. 5059. (A. C. 1299.); alterum Hamburgi adservatur ante annos 900. Toledae in Hispania scriptum, curate collatum esse testatur. Prima est Bibliorum hebraicorum editio, in qua singuli versus numeris certis sunt distincti a).

[H.] * תורה נביאים וכתובים

Biblia Hebraica accuratissima, notis hebraicis et lemmatibus latinis illustrata a Johanne Leusden Philosophiae doctore et Linguae sanctae in Academia Ultrajectina Professore. Amsteldami, typis et sumptibus Josephi Athiae. Anno CIↃIↃCLXVII. (1667.) 2 Vol. in 8.

Ex praefatione: „Tibi damus B. L. Biblia accuratissima et correctissima, impressa, nostro in gratia Dei ductu, per celeberrimum Judaeum D. Josephum Athiam, quibus accuratiora et correctiora nunquam sol aspexit. Et quia hactenus talia non sunt edita, ideo non absonum nos esse factnros judicavimus, si hic indicaremus, quae a nobis et Athia in hac editione praestita sunt.„ Verum cum diffusius se expandat, hic consulto praetermittitur. Rabbini in judicio sic loquuntur: „Haec Biblia omnia hactenus in lucem edita longe sine ulla contradictione superant. Verum quidem est, quod in principalioribus omnes praecedentes editiones cum hac concordes sint, attamen ob typographorum incuriam quandoque errores commissi sunt in accentibus et punctis vocalibus, quandoque in verbis integris vel deficientibus vel redundantibus. Utque hos errores evitaremus, diversis accuratissimis exemplaribus usi fuimus, correctis ex Masora et a Masorethicis, qui sepem legis fecerunt.„

Ob praestantiam hujus operis Cels. et Praepot. D. D. Generales Foederati Belgii ordines Josephum Athiam Typographum donarunt catena aurea cum numismate aureo ex ea pendulo, ut testatur extractum ex libro Decretorum ad caput hujus voluminis excusum.

Ex praefatione Dan. Ern. Jablonski ad Bibl. Hebr. anni 1696. §. 3. „Biblia illa nitidissima sunt; in litteris quidem perraro, in vocalibus frequentius, in accentibus saepissime aberrare correctores Athiani deprehenduntur.„ Idem §. 8. „Variant inter se quaedam exemplaria, quae annum editionis praeferunt 1667. — ACl. Leusdenio

z) p. 69. col. 1. C.

a) Conf. *Wolffius* Vol. 2. p. 378. *Carpzovius* p. 419. *Walchius* p. 5. *Mich. Lilienthalii* exeget. Biblioth. p. 58. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 9. *Knochii* Nachrichten p. 104. *Dornius* p. 629. *J. M. Goezii* Verzeichnis seiner Bibelsaml. p. 19.

denio edoctus sum, Athiam primum decrevisse exemplaria Bibliorum imprimere 4500. Postquam vero 4 aut 5 plagulas impressisset, statuisse numerum illum quingentis exemplaribus augere; plagulas istas sequenti anno impressas fuisse a Leusdenio non correctas. In prioribus leguntur ויצא־נח cum Maccaph; in posterioribus sine Maccaph. Genes. VIII, 18." B. H. Athiae.

„Ultimo loco mihi prospexi de editionibus Athiae (inquit Henr. Opitius in praefatione Bibliorum Hebr. anni 1709.) inprimis vero illa, quae anno 1667. ex recensione Synagogae Amstelodamensis, Summariis instructa Cl. Leusdenii lucem publicam adspexit, quam quidem volvens animadvertebam Masoram frequentius quam ullum codicem alium sectari, tantamque in ea adhibitam fuisse diligentiam, quantam in aliis depraedicare vix liceret."

Ex Diario Gallico Erudit. anno 1707. „Secunda Bibliorum Hebraicorum editio ab Athia anno 1667. vulgata priori inconcinnior est ac minus accurata. Id tamen peculiare est, quod marginem exteriorem Latina lemmata occupent vel potius onerent, quae quidem et iis qui Hebraicam linguam sciunt, et iis qui eam ignorant, nullius sunt usus. Monet Leusdenus in praefatione notas in Pentateuchum a Judaeo Hispano primum Hispanice scriptas, deinde ab altero etiam Hispano Latine redditas esse." Sic ibi loquitur Leusdenus: „Itaque Judaei argumenta Pentateucho et nos coetera omnia a Josue usque in finem textui sacro adjecimus. Mirabitur forte nonnemo, quare in quibusdam Prophetiis de Messia agentibus non loquuti fuerimus paulo clarius, ut fides nostra magis confirmaretur. Sed [illegible]net ille mirari, si consideret hunc impressorem Josephum Athiam Judaeum esse, qui nihil ausus fuerit imprimere, nisi antea ab aliis doctis Judaeis examinatum et ventilatum. — — Propterea coacti sumus, aliquando non tam clare loqui, quam quidem voluissemus. Judaei etiam paucas notas, voculam vel addendo vel omittendo, leviter immutarunt." Num haec erga Judaeos indulgentia viro Christiano competat? judicabunt Lectores.

De hoc Athiae codice cum in Epistola quadam impressa an. 1669. non adeo benigne judicasset Samuel Maresius, Theologus Gröningensis, hic chartam edidit inscriptam: „Caecus de coloribus, hoc est, Josephi Athiae justa defensio contra ineptam, absurdam et indoctam reprehensionem V. Celebert. D. Sam. Maresii, qua judicat tanquam caecus de praestantissima et ubique celebrata Bibliorum Hebraicorum editione anni 1667. in epistola ad amicum nuper divulgata. Amstelodami, typis auctoris 1669." Quod ipsum Athiae scriptum, conviciorum in Maresium plenum, sed et multa ad historiam illius Bibl. editionis facientia continens, recusum extat P. II. Animadvers. Philol. et hist. Thomae Crenii p. 121. etc.

Amstelodamensem aliam Bibliorum Hebr. editionem anno 432. (Christi 1672.) absolutam recenset R. Sabtai pag. 84. Biblioth. Rabb. col. 2. cujus aera temporis indicatur hoc verbulo תזכה 432. Constat tamen hanc non aliam esse quam secundam Athianam editionem, quae anno mundi 5427. (Christi 1667.) vulgata est, ut fert prima pagina. Scriptum fuit quidem judicium Rabbinorum Synagogae Amstelodami mense Nisan anni תזכה quod in versione latina redditur 5427. idque recte, cum non addiderint *juxta minorem supputationem*; et proinde littera finalis ה non quintum numerum sed quintum millenarium denotat [b]).

F 2 [In

b) p. 69. col. 1. E.

B. H. Athiae.

[In nova *Leusdeni* operi praemissa praefatione agitur de ipso textu hebraeo; de notis latinis margini adscriptis, argumentum textus continentibus; de additis in margine notis hebraice scriptis. Accedunt testimonia et approbationes Doctorum Judaicorum, et Doctorum Lugdunensium, et Ultrajectinorum; nec non Theologorum Groningae et Franeckerae docentium. Summo studio certe haec editio procurata est; et si forte vitium corrigibile in folio jam typis expresso remansit, calamo scribae emendatum est; sin minus, integra pagella de novo prelo est submissa. Nihilo tamen secius plura in illa taxanda invenerunt, qui editionem curatius perlustrarunt viri eruditi. *Sam. Maresii* censurae jungi potest *Gerhardi Meieri* opella, qua hanc editionem sub censuram vocat c).

Magni aestimatur omnino haec editio; sed singula non sunt ejusdem aestimationis exemplaria: Quingenta exstant enim, quorum priores plagulas recudi curavit *Athias*, quas *Leusdenus* neque vidit, neque emendavit. Exemplaria hujus generis distinguuntur Gen. I, 3. per lineam Makkeph: ויהי־אור d).

§. XXIV.

B. H. Nisselii.

B. H. Nisselii.

* Sacra Biblia Hebraea, ex optimis editionibus diligenter expressa, et forma, litteris, versuumque distinctione commendata. Labore et studio Joh. Georg. Nisselii Palatini, Linguar. Oriental. Propagatoris. — Cum Privilegio. Lugduni Batavorum, sumptibus et typis Nisselianis. CIↃIↃCLXII. 8. maj.

[Non silentio praeteriit hanc editionem *Le Long* e) sed nulla quae ad meliorem ejus notitiam quidquam facere possent attulit, excepto judicio: *Editio minus accurata.* *Nisselius* ille indefessus lingnarum orientalium propagator, propriam instruxit ad edendum eodicem sacrum typographiam. Proxime post *Athiae* priorem editionem Nisseliana, privilegio Statnum Belgiae et Frisiae occidentalis munita prodiit. Ad titulum latinum accedit alter hebraicus: עשרים וארבעה והם חמשה חומשי תורה נביאים ראשונים ואחרונים וכתובים מרוייק בדייוק הנמרץ בכל עוז וגבורה שמנו אותותיה יפה ומניפה בשלש עשרה נפה עם הקרי וכתיב פתוחות וסתומות חסרות ויתרות כתיקון ספר תורה אשר עין לא ראתה כמוהו: העתקנו אות באות מספר ישן נושן מצוקה שבעתים. ראוהו בנים ויאשרוהו חכמים ונבונים יהללוהו. וממנו ראינו וכך עשינו אות באות מלה במלה. בנקודות ובטעמים כי בדי הוא לסמך עליו ואשרי עין ראתה אותו. נדפס מחדש בעיר ישיבה המהוללה לירה על ידי יוחנן גיורגיוס ניסיליוס בחור חריף בלשונות בשנת כי ביתי בית תפלה לפרט קטן i. e. *Libri viginti quatuor, nimirum Lex, Prophetae priores et posteriores, et Hagiographa, omni studio revisa.* Singu-

c) Sphalmata Bibliorum Leusdenii atque Athiae. Witteb. 1687. 4.

d) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 378. Vol. 4. p. 116. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 107. Index Bibl. Werniger. p. 38. *Job. Fabricii* hist. Biblioth. Vol. 6. p. 144. *Carpzovius* l. c. p. 419. *Walchius* p. 5. *Dornius* p. 629. *Leusdenii* philol. hebr. mixt. praef. fol. 3. n. 10.

e) p. 69. col. 1. D.

Singulas litteras accurate et tredecies cribavimus, cum Keri et Kethibh, lineis apertis et clausis, deficientibus et abundantibus litteris, secundum volumen legis, quemadmodum nunquam factum est. Singulas litteras septies consideratas ex antiquo codice descripsimus. Pueri videbant et laudabant, sapientes et prudentes extollebant eum. Secundum illum consideravimus litteram et litteram, verbum et verbum, cum vocalibus et accentibus, ita ut in hisce considere possit. Beati sunt oculi, qui hoc vident. De novo impressum in urbe celebratissima Leida, per juvenem linguarum eximie peritum Johannem Georgium Nisselium, anno Nam domus mea domus precum dicenda est: *secundum supputationem minorem.* Ubi litterae כבית annum 422. (1662.) produnt. Accedit carmen arabica lingua scriptum, atque allocutio *Theodori Petraei*, nec non approbatio Facultatis theologicae Lugdunensis ab *Abrahamo Heidano*, *Joh. Coccejo* et *Joh. Hoornbeckio* subscripta, qui hanc editionem optimis, quae in ea forma hactenus visae sunt, si non anteferendam, certe tamen exaequandam judicant; sed in eo errarunt, dum anno 1662. scribunt, se quod ad distinctionem versuum, nihil hactenus par vidisse; praecesserat enim *Athiae* prima cum simili versuum distinctione. *Nisselius* vero antequam opus finiri potuit, diem obiit supremum; hinc *Alardus Uchtmannus* ultimam operi admovit manum, eique praefationem praemisit. Columnae sunt bipartitae et Keri lineis transversis in margine est expressum. Singulis commatibus numerus additus est, et tituli librorum et capitum latinis verbis indicati sunt. Per septem annos integros, uti testatur praefatio *Uchtmanni*, de edendo codice occupatus fuit, et ex melioribus editionibus probatissimas punctationes expressit adjecta aliquando nota diacritica: quae gnaros rei alicujus admoneat minime negligendae. Ad Stephanicam majorem, collatis tamen editionibus aliis, Bombergiana secunda, et Menassii, editionem expressit, servatis ejusdem haud raro vitiis typographicis. Ubi vero editor variantem inter codices invenit lectionem, dictionem nota diacritica, i. e. circello masorethico distinxit: quo lectorem monet, sed de ipsa variatione minime erudit. Esai. I, 22. in voce לסיגים Dagesch F. extraordinarium in ג observatur. Codicem MStum tantummodo ratione punctorum in subsidium vocasse videtur, uti ex exemplis 1 Reg. V, 10. חירום per *Tsere*, Gen. III, 6. טוב sine accentu, ib. v. 21. ויעש sine accentu, aliisque conjiciendum est. Typi se quidem nitore et claritate commendant, interim variis in locis typi, quorum forma est cognata, vix discerni possunt. Opus ipsum in tollendis operarum vitiis nimiam prodit negligentiam *f*). B. H. Nisselii.

§. XXV.

B. H. Clodii. B. H. Clodii.

• Biblia Testamenti veteris idiomate authentico expressa, versibus, capitibus et Paraschajoth sive sectionibus interstincta, Masoretharum Kri, Ktif et quae [I.]

f) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 378. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 105. *Carpzovius* l. c. p. 421. *Walchius* p. 9. *Tychsenii* Tentamen. p. 346. *J. D. Michaelis* oriental. und exeget. Biblioth. Vol. 10. p. 214. Beyträge zu den hamb. Nachrichten A. 1776. n. 45. p. 353. Wittenbergische neue oriental. und exeget. Biblioth. Vol. I. p. 281. etc. Auctor recensionis in eo est, ut per *Codicem antiquum*, ad quem editor provocat, non Codicem MS. sed antiquam editionem intelligendam esse statuat. Verum cum nulla editione Nisseliana magis consentit, quam cum Hutteriana; et Josuae XX, 8. ab omnibus quotquot consulere potuimus editionibus recedit.

B. H. Clodii. quae sunt ejus generis notis instructa, variantibus lectionibus Orientalium et Occidentalium; ben Ascher et ben Naphthali, et quae praeterea in editionibus Plantini, Bombergii, Basiliensi, Hispanica Regia, et Anglicana Polyglotta, deprehensae fuerunt, adaucta, latinisque Summariis vel Lemmatibus illustrata Opera et studio David Clodii, Ling. orient. in alma Gissena ordinarii S. que Theol. Professoris Extraordinarii h. t. Rectoris Magnifici. Francofurti ad Moenum, typis et impensis Balth. Christoph. Wustii. Anno M. DC. LXXVII. 8. maj.

Tres sunt, quae sub Bibliorum Clodianorum nomine veniunt editiones, quas hic ordine recensebimus. Primam ipse *Clodius*, secundam *Majus*, tertiam *Burcklinus* adornavit. Primam recenset quidem *Le Long* g), sed ita, ut nec integrum nec genuinum ejus exhibeat titulum. Sequitur *Clodius* potissimum Editionem *Athiae* secundam: sed non presso pede vestigiis *Athiae* et *Leusdeni* inhaeret; verum multa, instituta collatione editionum in ipso titulo designatarum, emendavit, correxit, restituit. Quanta cura plagulae revisae et a typothetarum mendis purgatae sint, ipse editor in praefatione, et *Leo Simon*, e gente Judaica, M. D. scripto hebraico testatur. Laude ab aliis exceptum est opus, quod inprimis artis criticae studiosis inservire potest, ab aliis vero censura est notatum. Multa sunt, quae *Jablonskio* in opere Clodiano taxanda visa sunt, qui *Clodium* plurima, quae stylum censorium merebantur, intacta praeteriisse, et quaedam bene habentia, eum mendi suspecta haberet, corrupisse, alibi Athianos errores novo errore auxisse; non tollendo menda, sed mutando, et solius fere analogiae grammaticae et Codicum quorundam impressorum subsidio, absque MSS. codicibus, absque Masorae collatione, absque recentis illius et docti Hebraeorum Critici R. *Menachem de Lonzano*, in tractatu *Or Thora* suffragio, imo absque peritiore Accentuationis metricae cognitione, ad bibliei Textus recensionem accessisse, in praefatione Bibliis hebraicis Berolinensibus praemissa, judicat h).

[II.] * Biblia Hebraica, prout illa antehac diligenti opera atque studio Davidis Clodii, Lingu. orient. in alma Gissena quondam P. P. versibus, capitibus, — vel Lemmatibus illustrata prodiere. Accurate recognita a Joh. Henr. Majo. S. S. Th. D. ejusdemque ut et Lingu. Orient. Prof. Ordin. in Academ. Gissena, et ultimo revisa a Johanne Leusdeno, in Academ. Ultraject. Ling. sacrae Prof. P. Francofurti ad Moenum, typis et impensis Balth. Christoph. Wustii, Sen. Anno MDCXCII. 8. maj.

Ego bona fide (*inquit Leusdenus in monito*) testor, me summa eum diligentia et attentione tota Biblia a capite ad calcem perlegisse, et judicare, hanc editionem esse accuratam, magnamque diligentiam circa illam esse adhibitam, eamque multis parasangis priori anni 1677. esse praeferendam. Non tamen ab omnibus sphalmatis immunem eam affirmat. „Quamvis D. Clodius aliquot paroramatum centurias in „Athia feliciter correxerit, Bibliorum tamen Clodianorum paroramata, quibus secun„da cumprimis editio ad nauseam scatet, Athiana aliquot millibus vincunt.„ *Ex Jablonskii Praefatione* i).

[Incidit

g) p. 70. col. 1. E.

h) Conf. *Wolffius* Vol. 2. p. 379. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 109. *Knochii* Nachrichten p. 107. *Carpzovius* l. c. p. 422. *Walchius* p. 9. *Dornius* p. 626. Index Bibl. Wernig. p. 38.

i) p. 70. col. 2. C.

[Incidit *Majus* in *Jablonskii* cenfuram, quam non mereri omni data opera allaboravit. Non priorem editionem, cujus titulum integrum iterum exhibet, folummodo prelo iterum fubjecit, fed fingulari cura omnem nervum intendit, ut pofterior priori emendatior evaderet; et ut fucceffus eo magis propofito refponderet, *Johannem Leusdenum* in fubfidium vocauit. Appendicis loco adjectae funt variantes lectiones, quae, ab anguftia fpatii, quod eft fub columnis, exclufae, notatis in textu afterifco locis, ad calcem operis recenfentur. Nonnullis exemplaribus, five per incuriam typothetae, five ut fraus fiat emptoribus, novaque venditaretur editio, annus MDCCXII. adfcriptus eft [k]). Quae de editione tertia, quam fuppofititiam cenfemus, habet *Le Long*, in notis exhibemus [l]). B. H. Clodii.

* Biblia ad optimorum tam impreſſorum, ſpeciatim Clodii, Leusdenii, Jablonski, Opitii, quam manuſcriptorum aliquot codicum fidem collata. Direxit opus, novas capitum inſcriptiones praefationemque adpoſuit D. Joh. Henr. Majus — Collationem vero ſedulam inſtituit, annotationem et interpretationem vocum ἅπαξ ἢ δὶς λεγομένων, cetera denique emendatae editionis ſive requiſita ſive ornamenta, quanto potuit accurato ſtudio addidit M. Georgius Chriſtianus Bürcklin, Illuſtris Paedagogii Giſſenſis Praeceptor. Francofurti ad Moenum. Impenſis Joannis Philippi Andreae. Anno MDCCXVI. 4. [m]). [III.]

[Ad normam editionis Clodianae Anni 1677. expreffa eft haec editio tertia; interim illam antiquiorem non improvide fequuti funt editores, ut in praefatione profitetur *Majus*: fed fingula curatius, tum fecundum grammaticam, et regulas accentuationis, tum collatis editionibus *Münfteri*, 1536, *Venetae Bragadini* 1613, *Genevenfi* 1618. nec non Mfti codicibus, nimirum *Durlacenfi*, *Bashuyfii*, et *Uffenbachianis* funt examinata. Typi funt clari et diftincti. Plagulas fingulas ter emendavit *Bürcklinus*, cui in opere acceffit *Jacobus Schudtius*; nihilo tamen fecius, uti judicat *Reineccius*, multis fcatet editio mendis typographicis; quae ut eo facilius evitentur, una cum litteris puncta vocalia et accentus fculpta et fufa funt. Poft *Maji* praefationem leguntur *Bürcklini* annotationes, quibus, quid in hac editione praeftitum fit, exponit. Notae marginales Clodianae, ceu variantes ex impreffis codicibus collectae lectiones expunctae funt. Lemmata capitum in interiori margine, interpretationes vero vocum, quae femel aut bis in facro codice occurrunt, ex interpretatione *Sebaftiani Schmi-*

k) Conf. *Wolffius* Vol. 2. p. 380. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 192. *Knochii* Nachrichten p. 78. *Carpzovius*, *Walchius* et *Dornius* ll. cc. Index Bibl. Werniger. p. 136.

l) „Biblia Hebraea Clodio-Leusdeniana, „verfibus, capitibus et lectionibus interftincta, Maforetharum Keri et Ketib notis „inftructa, latinis lemmatibus diftinctim il„luftrata. Editio nova et plane fingularis, „tertia jam vice accurate recognita, et ul„timo quidem ad duos in Europa vetuftiffi„mos codices rigidius, inprimis quoad ac„centus examinata etc. a Joanne Henrico „Majo. 8. Jenae, Joan. Phil. Andreae. 1711." Haec *Le Long* p. 72. col. 1. E. Verum editio a *Le Long* celebrata, omnibus, qui facrorum bibliorum hiftoriam confcripferunt, omnino ignota eft. Porro *J. P. Andreas* non *Jenae* fed *Francofurti* vixit: ut adeo error commiffus manifeftus fit. Hinc editionem hanc fuppofititiam effe omnino judicamus.

m) Bis hujus editionis mentionem facit *Le Long* ad ann. 1706. p. 71. col. 2. C. et ad ann. 1716. p. 72. col. 2. B.

B. H. Clodii. *Schmidii* in exteriori margine leguntur. Accedit, ut *Jablonskio* par pari referatur, catalogus emendationum errorum editionis Jablonskianae. Ad calcem additus est Index sectionum legis et Prophetarum, ad cujus finem typographus nominatur: *Typis Joannis Koelneri. Anno* 1716. n).

§. XXVI.

B. H. *Jablonskii.*

B. H. Jablonskii. [1.]

* Biblia hebraica cum notis hebraicis et lemmatibus latinis ex recensione Dan. Ern. Jablonski Seren Elect. Brand. a sacris etc. edita opera et impensis Joh. Henr. Knebelii, Collegae Gymnasii Electoralis Joachimici. Berolini. MDCIC. (1699.) 8. maj.

Ex praefatione Jablonskii. „Biblia hebraea tibi damus, lector, communibus Hebraizantium nostrorum votis expetita, cura et impensis quorundam Hebraeae „litteraturae fautorum promota, nostro denique studio accurata: qua in re quemadmodum versati fuerimus, cum te cognoscere, et nostra et tua intersit, id in ipso „limine paucis accipe. Editionem, quam sequeremur, selegimus Cl. Leusdeni posteriorem, quae anno 1667. prodiit. Verum ipsam non ita presso pede secuti fuimus, ne passim ab ea nonnihil discedendum esse putaremus. Proprio itaque studio „Bibliorum recensionem aggressuri, ex editionibus impressis eas, quae reliquarum „quasi cardinales videbantur, selegimus, Bombergianam Venetam, Regiam, seu Ariae „Montani (*Hebraeo-latinam*), Basileensem Buxtorfii, et Hutterianam, quibuscum „editionem Menassis et aliorum passim contulimus. Praeterea usi sumus codice MS. „Bibliothecae Electoralis duplici, codice item Bibliothecae Sereniss. Principis Anhaltino-Dessaviensis. His plures alios codices conjunximus o).

[His subsidiis instructus, Editionis Athianae voces singulas singulosque apices ad examen revocavit, et ad analogiam Grammaticae et Accentuationis exegit, et ubi ab ea deflecti animadvertebatur, Codices, Masoram, *Menachem Or thora*, et *ben Melech Michlal Jophi* inspexit; et si testes Analogae Lectionis se sisterent, lectio est restituta; sin minus, nihil immutatum est. Si vero diversa occurrit lectio, utraque tamen analoga, eam elegit, quae codicibus melioribus, sensus cohaerentia aptiore, et interpretum suffragio niteretur. Inprimis editor de emendatione positus accentuum sollicitus fuit; quem ad analogiam revocare studuit; quodque ipsi tam feliciter successit negotium, ut in innumeris locis vera accentuatio sit restituta. Adfuit editori eruditus Judaeus quidam *Levi David*, vel *Juda Leo*, qui operi imprimendo praefuit, et quamlibet paginam quater relegit, atque typothetarum mendas studiose emendavit. Ad calcem praefationis adducuntur nonnullae sectiones e praefatione Editionis Athianae, et ad calcem operis Catalogus selectorum 2294. versuum, in quibus omnes hebraicae et chaldaicae voces totius V.T. inveniuntur. Ipsi vero versiculi, quia, cum opus jam sub proelo sudaret, Catalogus demum ad manus editoris venit, in opere Biblico Asteriscis non sunt notati. Editio quidem non ab omni menda immunis est; magni tamen

n) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 383. Vol. 4. p. 118. Catalog. Biblioth. Baumgart. p. 19. n. 20. Index Bibl. Wernigerod. p. 40. *Carpzovius* l. c. *Walchius* p. 10. *Dornius* p. 627. qui lepido errore editori jungit *Wilmersdorffium*, adjutorem, et ex urbe hominem fingit.

o) *Le Long* p. 70. col. 2. E.

tamen ab eruditis, et inprimis ab *Opitio* aestimatur, et optimis omnino adnumeranda est. *Burcklinus* vero eam strenue sub examen vocavit, et haud benigne de illa sentit. Exemplaria unicae editionis externa forma inter se differunt. Nonnulla lato margine circumdata sunt, ut quartam repraesentent formam: quae vero exemplaria Judaeis destinata sunt, lemmatibus latinis in margine sunt destituta p). B. H. Jablonskii.

* תורה נביאים וכתובים Biblia Hebraica, in gratiam Philologorum recens edita: Subjungitur Cl. Joh. Leusdenii catalogus 2294. selectiorum versuum, quibus omnes voces V. T. continentur. Ex officina D. E. Jablonski. D. cujus praefatiuncula praemittitur. Berolini Anno MDCCXII. 12. maj. [II.]

Ex praefatione: „Hac tempestate post primam Berolinensem formae majoris „anno 1700 et nuperam non punctatam formae minimae, haec jam tertia prodit for„mae quidem minoris, punctis tamen vocalibus et accentibus juxta Masoretharum „leges debite instructa „ q).

[Novam editionem majoribus typis procurare statuerat editor, sed quo minus promissis stare potuisset, impeditus, hanc minorem parum elegantem et minus accuratam in vulgus emisit. Idem qui in edendo opere majori ad manus fuerat, *Juda Leo*, cum quodam Philebraeo, et huic operi edendo praefuit. Usus vero est typotheta *Benjamin Joseph* Berolinensi, et impressore *Aaron Selig*, Glogaviensi r).

§. XXVII.

B. H. Toresii. B. H. Toresii.

* תורה נביאים וכתובים — בבית הבחור עמנואל עטיאש שנת תס"ה (Amstelodami 1705. 12.)

Titulus, cujus hic compendium exhibemus, aeri est incisus, et annum 465. (1705.) expresse exhibet. Interim ex singularium partium titulis aeri itidem incisis, per quinquennium editionem sub prelo sudasse apparet. In parte prima, quae Pentateuchum et Megilloth, et secunda, quae Prophetas priores continet, notatur annus 460. (1700.) in parte tertia annus 461. (1701.) et in quarta annus 463. (1703.) in fronte expressus est; sed integrum opus non ante annum 1705. est absolutum. Ad calcem enim libr. Chron. legitur: בסדר ואת תדבר אלינו את כל אשר — — ידבר ה' אלהינו. שנת כי תמכה ימינך לפ"ק ubi litterae תמכה annum indicant 465. (1705.) In altera tituli pagina leguntur quatuor Rhythmi hebraici, cum subjecto editoris nomine propria manu scripto, quibus declarat, exemplaria sine nomine subscripto esse furtiva, seu ab alio furtive recusa. Sed nec omnia exemplaria ita sunt manu propria notata; nec omnia hunc titulum aeri incisum ostendunt. Cum enim editor privilegia Rabbinorum Amstelodamensium utriusque Synagogae, Francofurtensium et Metensium exspectaret, plura jam inprimis Pentateuchi Exemplaria distraxit, a qui-

p) Conf. *Wolffius* Vol. 2. p. 381. Vol. 4. p. 116. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 111. *Carpzovius* p. 422. *Walchius* p. 10. *Reimmanni* Catal. p. 233. Index Bibl. Wernigerod. p. 136.

q) *Le Long* p. 72. col. 1. E.

r) *Wolffius* Vol. 2. p. 383. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 202. *Walchius* p. 10. Index Bibl. Wernigerod. p. 39. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 6.

B. H. Toresii.

a quibus haud raro, etiamsi reliquae partes additae sint, titulus ille et privilegia absunt. Pentateuchum ita expressit, ut seorsim vendi possit, titulumque ei dedit, quo indicatur, quanta cura illum exscribi curarit: חמשה חומשי תורה עם חמש מגלות והפטרות כל השנה כמנהג הקהלות· מוגה בהשקפה גדולה ובעיון נמרץ מפי סופרים ומפי ספרים עם הקרי וכתיב והסרות ויתרות וכמה מעלות טובות עד דוד הגדיל: ה״ה המוציא והמביא כה״ר דוד נוניש טוריס יז״א: באמשטרדם בבית הבחור עמנואל בן הגביר יוסף עט״אס יצ״ו: שנת גם י״י יתן הטוב· לפ״ק i. e. *Quinque partes Legis cum quinque libris festivalibus, et Haphtaroth secundum consvetudinem Synagogarum. Summo studio et gravissima cura ad MStos codices et editiones recognitae, cum Keri et Kethibh, deficientibus et abundantibus litteris et aliis non inutilibus additamentis usque ad perfectionem* Davidis, *per editorem et promotorem* David Nunes Tores, *quem Deus servet.* Amstelodami *in domo docti* Immanuelis *filii* Iosephi Athias *anno* 460. (1700.) Textus nitide, et eodem modo uti in Bibliis cum Commentariis Raschianis ab eodem editis, expressus est, uti in MStis exscribi solet. Singuli versiculi notis numeralibus sunt distincti; quilibet vero quintus more judaico littera consueta indicatur. Commata duo Josuae XXI. hic quidem exscripta sunt, at asteriscis a reliquo contextu distincta sunt, addita in margine nota, secundum *Kimchium* et Masoram duo commata esse exterminanda. Magni inter Judaeos aestimatur editio, et tanti quidem, ut fere manum ei, dum juramentum praestandum est, et nullum ad manus est *Sepher Thorah*, imponere recusent. Id denique monendum est, editiones istas, quas *Le Long* et *Wolffius* ad annum 1700. et 1705. tanquam diversas recensent, unam eandemque esse. Error iste ex diversa in fronte et calce anni nota originem traxit [s]).

§. XXVIII.

B H. Ev. v. d. Hooght.

B. H. Ev. v. d. Hooght.

* תורה נביאים וכתובים

Biblia Hebraica, secundum ultimam editionem Jos. Athiae, a Johanne Leusden denuo recognitam, recensita, atque ad Masoram et correctiores Bombergi, Stephani, Plantini, aliorumque editiones exquisite adornata, variisque notis illustrata ab Everardo van der Hooght V. D. M. Editio longe accuratissima. Amstelaedami et Ultrajecti, ediderunt Boom, Waesberge, Goethals, Borstius, Wolters, Halma, van de Water et Brodelet. MDCCV. 8. maj.

Adjecta est ad calcem praecipua diversitas lectionis inter editiones Athiae, Bombergi, Plantini et aliorum observata ab eodem *Van der Hooght*. Haec editio praestantissima et nitidissima, novis typorum formis excusa. Ajunt enim quemlibet characterem sua secum puncta simul fusa gestare.

Ex praefatione: „Ut autem ineunte hoc seculo XVIII. sacra Volumina, cha„racterum elegantia, chartae nitore, omnique accuratione, omnibus hactenus vul„gatis palmam praeriperent, nec labori, nec sumptibus parcere decreverunt spectabi-

„les

s) *Le Long* p. 71. col. 1. C. col. 2. B. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 113. *Wolffius* Vol. 2. p. 381. Vol. 4. p. 117. *Walchius* p. 6.

„les societatis Amstelodamensis et Ultrajectinae Bibliopolae, titulo hujus codicis nomi- B. H. Ev. v.
„ne signati. — — Assequuti sunt ipsum illud exemplar, quod tertiae et novae editi- d. Hooght.
„oni concinnaverat Joan. Leusden. — — Cum autem omnium consensu ultimam „Athiae editionem anni 1667. omnibus reliquis et accuratione et usu multis modis „praestare certum sit, candem etiam nobis exacte sequendam persuasum habuimus. „Cura correctionis foliorum demandata est correctori Judaeo. — Omnia folia ad mi- „nimum ter ante impressionem summa diligentia ipse perlustravi. — — Typis igitur „divulgamus textum originalem tanta cura et indefesso labore emendatum, ut omnes „editiones reliquas, notis accuratione et correctione in plurimis superet *).

[Pereruditae praefationi, in qua editor tum ea, quae in aliis editionibus aut bene aut male sunt expressa, recenset, et de iis, quae restituit, aut emendavit, aut de novo addidit, rationem reddit, accedunt judicia Theologorum Leidensium, Franeckeranensium, *Melchioris Leydeckeri*, *Joannis Braunii*, *Joh. Meyeri*, *Nic. Gürtleri*, *J. Rhenferdii* et *Adriani Relandi*. Textus hebraicus non ad codices MStos, sed uti in titulo aeri inciso indicatur, ad editionem *Athiae* secundam *aliosque codices optimos* est recognitus, quorum in numero sunt, *Athiae* duplex, *Bombergi*, *Plantini*, aliorumque editiones, quarum ratione punctorum diversitates ad calcem 22 foliis exponuntur. Typi sunt admodum distincti et clari; et puncta vocalia accurate et clare expressa: verum quemlibet characterem simul cum punctis fusum esse, non omni ex parte verum est; Gen. V, 3. in voce ויולד punctum *Segol* casu suo loco motum est. Inter imprimendum varia hic illic detecta sunt emendanda, quibus statim medela parata est; quapropter singula exemplaria sibi invicem haud accurate respondent. Lemmata latina in margine conspiciuntur, quae paucis argumentum cujusvis sectionis exponunt. Ad calcem librorum sacrorum adjecta est Masora finalis, una cum latina interpretatione: Nomen cujusvis libri latinis verbis una cum numero capitum in superiori paginae parte est adscriptum, singulis vero commatibus numerus est adscriptus. Hinc quotidiano usu editio maxime est accommodata *).

§. XXIX.

B. H. Opitii. B. H. Opitii.

* מקרא והוא תורה נביאים וכתובים

* Biblia hebraica cum optimis impressis et manuscriptis codicibus in et extra Germaniam per plurimos annos incredibili labore et diligentia collata, et juxta Masoram, Or Thora, Schaar Hanneginoth aliaque Hebraeorum principia critica sollicite examinata, accuratissime emendata, et fideliter recensita, charactere illustri expressa, capitibus, versiculis et sectionibus tum Christianis tum Judaeis usitatis, interstincta, notis Keri et Ketibh instructa, ac latinis summariis illustrata, studio et opera D. Henrici Opitii. — Kilonii typis et sumtibus Bartholdi Reuteri. Anno MDCCIX. 4. maj. *)

 [Edi-

*) p. 71. col. 1. C.

*) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 381. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 4. p. 193. *Knochii* Nachr. p. 167. *Carpzovius* p. 422. *Walchius* p. 10. Act. Erudit. Lips. 1707. p. 215. Index Bibl. Wernigerod. p. 39. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 6.

*) p. 72. col. 1. D.

B. H. Opitii. [Editio accuratissima a *Le Long* salutatur, et id quidem optimo jure. Per triginta annos Editor, Kilonensium Professor celeberrimus, operam eo impendit omnem, ut editionem codicis sacri elaboratissimam pararet. Nec operam, nec indefessum laborem perdidit; siquidem, quamvis quoad nitorem externum aliis sit inferior, plurimis tamen ut elaboratissima atque accuratissima anteponi meretur. Accedit typorum forma majuscula, qua oculis lectorum bene consultum est. Praefatio recenset subsidia, quibus editor instructus fuit, in quorum numero sunt codices typis exscripti, Biblia Brixiensia 1494. (§. V.) Biblia Rabbinica 1523. (Sect. II. §. III.) et 1543. (Sect. II. §. V.) Biblia hebraica Bombergi 1521. et 1525. (§. IX.) Biblia Veneta R. Jacobi Lombroso 1639. (Sect. II. §. XIV.) Biblia Polyglotta Sanct-Andreana 1587. (Cap. III. §. VIII.) Roberti Stephani Biblia hebraica in quarto, quae hic ad annum 1536. referuntur, ejusdemque editio minor, (§. XI.) Biblia Polyglotta Antwerpiensia, (Cap. III. §. III.) Duae editiones minores Plantini, 1580, et 1540. (lege 1566. §. XV.) Biblia Polyglotta Londinensia, (Cap. III §. VI.) Biblia Rabbinica Buxtorfii, (Sect. II. §. VIII.) Biblia hebraica Eliae Hutteri, (§. XVII.) Biblia hebraica Menasse b. Israel (§. XXI.) Biblia Francofurtensia Hartmannorum, (§. XIV.) et denique Editiones Athiae (§. XXIII.). „Hoc itaque (ita editor in praefatione) instructus apparatu ad ipsum me accinxi opus et dictum Athiae codicem, tunc temporis optimum, pura interspersi charta, ut fundamenti loco mihi esset, ad quem meas congererem notas et observationes. Hinc singulo folio plicatura quadam in duo latera diviso, unum variantibus, quas deprehenderem, librorum scripturis, alterum Masorae, quaeque in *Or Thora*, Schaar Hanneginoth aliisque libris criticis occurrunt, observationibus destinavi. Tum vero seligens ex plurimis tunc temporis Auditoribus meis Hebraeae linguae peritiores, qui mihi in tanto opere adjumento essent, duodecim quotidie et plures meis adducti precibus, per tres quatuorve horas convenerunt, quibus ego singulis peculiare ex supra dictis exemplar in manus dedi, uno eorum quam Leusdenianus Codex haberet lectionem, clara voce recitante. Omnibus itaque ad ea, quae dicebat, diligenter mecum attendentibus, si quae diversa ab illo Codice occurreret lectio, occurrebat autem frequentissime, fideliter ea indicabatur: ubi nec ego mei immemor officii varietatem istam, si quam probabilitatis aut veritatis speciem prae se ferret, meo inserebam codici; quodsi vero manifesti proderet vitii indicia, rejeci statim et procul abesse jussi. Quo quidem factum est, ut tantam variantis Codicum scripturae nactus fuerim farraginem, ut vix chartae sufficeret angustia — — Qui quidem labor maximi certe taedii atque sollicitudinis fervente quotidie opere vix intra quatuor annos tandem fuit absolutus.„ Consuluit editor praeterea Codices MSS. Berolinensem, Francofurtanum et Hamburgensem, qui quanto ipsi emolumento fuerint, variis editor illustravit exemplis. His suffultus subsidiis singulas codicis voces et apices ad rigidissimum revocavit examen, emendatumque codicem praelo submisit. Singula folia ad minimum sexies relegit. Lemmata quoad maximam partem e Codice Leusdeniano et Jablonskiano desumta margini adjecit, atque ita editionem et splendidam et accuratam procuravit. Scripsit editor quoque commentarium criticum ad dijudicandum lectionum variantium valorem, qui vero, quantum me scire licuit, lucem non adspexit *y*).

§. XXX.

y) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 382. Vol. 4. p. 118. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 4. p. 11. *Knoebii* Nachr. p. 61. *Carpzovius* p. 423. *Walchius* p. 8. Act. Erud. Lips. 1710. p. 33. *Samlung von A. und N.* 1709. p. 775. Index Bibl. Wernigerod. p. 39.

§. XXX.

B. H. Michaelis.

B. H. Michaelis.

* עשרים וארבע ספרי הקדש

sive Biblia Hebraica ex aliquot Manuscriptis et compluribus impressis codicibus; item Masora tam edita quam manuscripta aliisque Hebraeorum criticis diligenter recensita. Praeter nova lemmata textus in Pentateucho, accedunt loca scripturae parallela, verbalia et realia, brevesque annotationes, quibus nucleus graecae LXX interpretum et O. O. versionum exhibetur, difficiles in textu dictiones et phrases explicantur, ac dubia resolvuntur, ut succincti commentarii vicem praestare possint. Singulis denique columnis selectae variantes lectiones subjiciuntur. Cura ac studio D. Jo. Henr. Michaelis, SS. Th. D. etc. et ex parte opera sociorum, ut pluribus in praefatione dicitur. Halae Magdeburgicae, typis et sumptibus Orphanotrophei. MDCCXX. 8. maj.

[Jam anno 1705 editionem exspectari jusserat editor, quapropter et Le Long editionem ad huncce annum recenset *). Verum ex eo tempore singulari cura et sedulitate, collato studio aliorum, quorum nomina in praefatione recensentur, per quindecim annos in adornanda editione laboravit. Quo praeterlapso annorum spatio Anno 1720 e prelo exiit. Praefatio de conditione hujus editionis rationem reddit. Agit enim de historia hujus operis; de laborum sociis et adminiculis; de textu hebraeo ejusque partitione et integritate; de lectionibus variantibus; de Masora; de editione ipsa et annotationibus. Singula capita perereudite sunt tractata, quae si hic recensere vellemus, a scopo nostro aberraremus. Subsidia itaque, quibus editor instructus fuit, hic nominasse sufficiat. Sunt illa: 1) MStum Erfurtense primum; 2) — secundum; 3) — tertium; 4) — quartum; 5) — quintum. 6) *Bombergi* Biblia Rabbinica, 1517. fol. (Sect. II. §. III.) 7) Biblia Rabbinica Veneta. 1618. (Sect. II. §. VII.) 8) *Buxtorfii* Biblia Rabbinica. (Sect. II. §. VIII.) 9) *Bombergi* B. H. 1518. 4. (supra §. IX.) 10) *Rob. Stephani* 1543. 4. (supra §. XI.) 11) Biblia regia Antwerpiensia 1571. fol. (Sect. III. §. 3.) 12) B. H. Plantiniana 1566. 4. (supra §. XV.) 13) Bibl. Polygl. Sanct-Andreana. (Cap. III §. VIII.) 14) B. H. *Hutteri.* (supra §. XVII.) 15) Biblia Polygl. Anglic. (Cap. III. §. VI.) 16) Bibl. hebr. lat. Lipsiensia. (Sect. III. §. VII.) 17) B. H. *Athiae* secunda. (supra §. XXIII.) 18) B. H. *Clodii* (supr. §. XXV.) 19) B. H. *Rob. Stephani* minora. (supr. §. XI.) 20) B. H. *Bombergi* 1521. 4. (supr. §. IX.) 21) B. H. *Bragadini.* Venet. 1614. 4. (supr. §. XIX.) 22) B. H. ejusdem 1678. (Sect. II. §. XV.) 23) B. H. *Hartmanni* Francof. 1595. 4. (supr. §. XIV.) 24) B. H. *Opitii* (§. XXIX.) Accesserunt et alii codices, qui certis in locis consulti sunt. De ipso autem labore exantlato editor solertissimus in praefatione: „Fundamenti loco in collatione Codicum nobis fuere „Biblia hebraica S. R. atque Cl. V. *Dan. Ern. Jablonski* Berol. 1699. edita utraque „forma 8. et 4. cujus editionis textum non ad verba solum et dictiones, sed ad singulas etiam syllabas, puncta et apices, a capite ad calcem usque recensuimus, et in „nostro variantium lectionum selectu sub nota *Ber.* aut *Berol.* citamus. Labor autem

 iste

*) p. 71. col. 2. B.

B. H. Michaelis.

„iste collationis Codicum die 9 Octobris 1702. incoeptus, et per 15 menses ac ultra „productus, finem suum vidit ineunte anno 1704. postquam huic negotio ego cum „duodecim commilitonibus singulis diebus tres quatuorve horas tribueram. Et quanquam molestum satis esset, superfluis fere minutiis et vacuis saepe signis notandis „inhaerere: facile tamen ejus rei taedium abstergebat usus, quem nonnunquam sentiebamus, et felix laboris progressus. — — Lectoris autem et notarii vices ipse „sustinebam, paullulumque subsistebam non ad singulas tantum voces, sed etiam ad „consonantes, vocales et accentus, criticasque notas, ut quisque suum codicem accurate inspiceret, meque et universum collegium, si quid varium deprehenderet, „moneret.„ Textus ita recognitus typis claris et distinctis est exscriptus, quamvis puncta nonnulla interdum nimis sint exilia. Ad marginem interiorem accedunt lemmata latina, numerus versuum, et annotationes; ad exteriorem potissimum parallela loca, et annotationes, quae et inferiorem paginae occupant partem: in infima vero parte lectiones variantes exhibentur, quae certis signis ad codices supra laudatos, unde haustae sunt, remittuntur. Singulis Prophetis posterioribus praemissae sunt uberiores praefationes; annotationes vero in Hagiographa, quia uberiores sunt, quam quae in margine locum habere potuissent, seorsim sunt excusae [a]). Unica tantummodo est editio, quae formam primam, quartam et octavam habet; quae vero in forma quarta sunt exemplaria, albedine chartae aliis omnino eminent. Casu infelici multa libri Geneseos exemplaria perierunt, quae vero ad redintegrandum opus summo studio recusa sunt. Non ab omnibus libera est editio mendis; puncta interdum sunt nimis leviter expressa; litterae latinae hebraeis vocibus saepe superimpositae lectorem aliquantulum impediunt; et annotationes tam minutis typorum formis sunt exscriptae, ut fere oculum armatum requirant; nec integrum opus oculis sese ita, ut Biblia Hooghtiana, commendat. Nihilo tamen secius omnium est editio praestantissima, quae omnes praecedentes superat, et sequentes post se relinquit [b]).

§. XXXI.

B. H. Propsii.

B. H. Propsii.

* Biblia hebraea cum vetustissimis atque optimae notae tam MSS. quam typis excusis codicibus diligenter collata, et secundum veterum scribarum ac Masoretharum correctiones examinata. Notulis *του* קרי et כתיב ubique fideliter appositis, ad variantes lectiones rite ac more majorum legendas ac pronunciandas, litteris, vocalibus et accentibus cum omni humana cura atque industria revisis. (Amstelodami 1724.) 8. maj.

Ad latinum libri Titulum accedit hebraicus, in quo editor *Salomo ben Joseph Props* Bibliopola Amstelodamensis expresse nominatur: ארבעה ועשרים הם תורה נביאים וכתובים תיקון סופרים מונה ומנופת בכל כח האפשרי מהפסולות שנפלו בכל הראשונים באמשטרדם על ידי ובבית כה״רר שלמה בן כה״רר יוסף כ״ץ זצ״ל

a) Uberiorem Annotationum philologico-exegeticarum in Hagiographos Vet. Testamenti Libros Vol: I. II. III. Halae 1720. 4.

b) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 384. *Knochii* Nachrichten p. 67. *Carpzovius* p. 423. *Walchius* p. 11. 12. *Joh. Franc. Buddei* isagog. p. 1479. *Mich. Lilienthalii* exeget. Biblioth. p. 60. Acta erudit. Lips. 1721. p. 49. *Sammlung von A. u. N. A.* 1721. p. 429. Index Bibl. Wernigerod. p. 40.

זצ"ל פרופס מוכר ספרים בשנת הוא יבנ"ה ה'בית לשמי לפק i. e. *Libri viginti quatuor, nimirum Lex, Prophetae et Hagiographa, secundum praecepta scribarum distincti, et ab omnibus mendis praecedentium editionum omni possibili cura liberati. Amstelodami per manus et in domo Salomonis ben Joseph, Props Bibliopolae, anno*: Hic nomini meo domum aedificabit. (2 Sam. VII, 13.) i. e. 484. (1724.) Accedunt varia *Joh. Meyeri*, *Wilh. Surenhusii*, *Caroli Schaafii*, *Alberti Schultensii* et *Ottonis Verbruggi* testimonia, quibus praestantia hujus editionis celebratur, quam *Surenhusius* tanti facit, ut se nullam sacrorum bibliorum editionem correctiorem hactenus vidisse testetur. Remota vero sunt testimonia ab exemplaribus hebraico titulo ornatis et Judaeorum usui inprimis dicatis. Initium imprimendi jam anno 1722. factum est, uti ex titulo Prophetarum priorum apparet, ubi annus 482. (1722.) notatur: biennio vero peracto demum opus absolutum est. Accurate editio repraesentat editionem Hooghtianam §. XXVIII. omissis tamen annotationibus et Lemmatibus latinis. Singuli versus, contra morem Judaeorum, suis numeris sunt distincti. Editio optimis et correctissimis adnumeranda [c]). B. H. Propsii.

§. XXXII.

B. H. Reineccii. B. H. Reineccii.

[I.] * Biblia Hebraica ad optimorum codicum et editionum fidem, recensita et expressa, adjectis notis Masorethicis, aliisque observationibus, nec non versuum et capitum distinctionibus, numeris et summariis, accurante M. Christiano Reineccio. SS. Theologiae Baccalaureo et Consiliario Saxo-Weissenfelsensi. Lipsiae apud Bernhardum Christoph Breitkopfium. 1725. 8.

Biblia manualia quotidiano usui accommodata, typis nitidis et luculentis at minoribus exscripta. Textus in praefatione ad optimos codices MStos expressus dicitur, quos tamen minime recenset; sequitur vero accurate textum Bibliorum Polyglottorum ejusdem editoris, quorum initium jam 1713. factum est. Keri et nonnullae variantes in positu accentuum columnae subjiciuntur. Emendandarum plagularum cura *G. J. Kehrio* demandata fuit [d]).

[II.] * Biblia hebraica ad optimorum — Editio altera. Lipsiae — MDCCXXXIX. 8.

Priorem presso pede sequitur editio altera, quae sine jure a *Walchio* tertia appellatur; siquidem, quam recenset anni 1730. editionem, non exstare constat. Asserit quidem qui plagularum emendandarum curam suscepit, *J. C. Messerschmidt*, se prioris editionis mendas emendasse; sed ex priori in alteram nonnulla sphalmata transierunt, uti infra columnam ad Josuae IV, 1. באלצא pro באמצא et ad Deut. XXXII, 6. להור pro לחוד. quibus de novo alia accesserunt, ut prior posteriori omnino sit praeferenda [e]).

* Biblia

c) Conf *Wolffius* Vol. 4. p. 121. *Baumgartenii* Nachr. Vol 9. p. 196. *Walchius* p. 6. Theolog Biblioth. Vol. 1. p. 1045. *Gelehrte Zeitungen*, Lipsiae A 1754. p. 165. Index Bibl Wernigerod. p. 40.

d) Conf *Wolffius* Vol. 4. p. 122. *Walchius* p. 12. Acta Erudit. Lips. A. 1725. p 381. *Samlung von A. u. N. A.* 1725. p. 785. *Coleri*

e) *Walchius* p. 12. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 204.

B. H. Reineccii.

[III.] * Biblia hebraica, ad optimas quasque editiones expressa cum notis maforethicis, et numeris distinctionum in Parafchas et capita et verfus; nec non fingulorum capitum fummariis latinis accurante M. Chriftiano Reineccio — Lipfiae fumtibus haeredum Lankifianorum. MDCCXXXIX. 4.

Prodiit haec editio eodem, quo fuperior anno, differt vero ab illa non fola forma, fed plane eft fingularis et fui generis unica. Evolvitur liber more librorum latinorum a dextra ad finiftram. Ipfi vero V. T. libri, neglecta communi Bibliorum hebraicorum confvetudine, juxta feriem in Bibliis germanicis ufitatam ordinati funt; ita ut divifio codicis in quatuor partes penitus fublata fit f).

[IV.] * Biblia Hebraica ad optimorum — — Editio tertia. Lipfiae — — MDCCLVI. 8.

Poft fata editoris curam editionis geffit *Cafp. Gottlob Pohlius*, qui et praefationem praemifit, in qua de emendatione hujus editionis, inprimis quod accentuum puncta concernit, rationem reddit; plura emendavit, alia praetermifit, novisque volumen adauxit g).

§. XXXIII.

B. H. Zullichoviana.

B. H. Zullichoviana.

* Biblia facra tam Veteris quam Novi Teftamenti, cum Apocryphis, fecundum fontes hebraicos et graecos, cum Praefatione Chriftiani Benedicti Michaelis — — Zullichovii, impenf. Orphanotrophii. 1741. 4. maj.

Textus hebraeus ex editione *Opitii* §. XXIX. eft exfcriptus, et variis in locis emendatior redditus. Confentit accurate cum textu hebraeo Bibliorum hebraico-germanicorum. Nihil omnino mutatum, nifi quod eliminata verfione germanica, in locum Praefationis *Muthmanni*, praefatio *Michaelis* Hallenfium Th. D. et Pr. fuccefferit h).

§. XXXIV.

B. H. Simonis.

B. H. Simonis.

[I.] * Biblia hebraica manualia ad optimas quasque editiones recenfita, atque cum brevi lectionum maforethicarum, Kethiban et Krijan refolutione ac explicatione, ut et cum dictionario omnium vocum Veteris Teftamenti hebraicarum et chaldaicarum, in ufum ftudiofae juventutis edita a Johanne Simonis, Hiftor. S. et Antiquit. Prof. Halae Magdeburgicae, fumtibus H. Gottl. Bierwirthii. MDCCLII. 8.

Ad normam editionis *van der Hooght* §. XXVIII. effigiata eft editio, quam omnis adhibita ab editore cura a multis mendis typographicis haud liberare potuit, quemadmodum ipfa teftatur praefatio. Dictionarium Veteris teftamenti hebraeo-chaldaicum, ut ligatura cum Bibliis hifce jungi queat, eadem forma editum, continet fingulas radices et derivata codicis facri. Adjecta eft analyfis et explicatio lectionum mafo-

f) *Baumgartenii* Nachr. Vol. 4. p. 194. *Walchius* l. c.

g) *F. W. Kraftii* theologifche Biblioth. Vol. 2. p. 799.

h) *F. W. Kraftii* theolog. Nachr. Vol. 1. p. 240. *Zuverläßige Nachr.* Vol. 2. p. 604. Acta hiftorico-ecclefiaftica Vol. 7. p. 1056. Vid. infra de bibl. hebr. german. Sect. III. §. XLII.

masorethicarum, ea forma, qua illae in textu sacro exstant, ordine alphabetico digesta, inque usum studiosae juventutis edita *i*). B. H. Simonis

* Biblia Hebraica manualia ad praestantiores editiones accurata. Accesserunt I. Analysis et explicatio variantium lectionum, quas Kethibh et Kri vocant. II. Interpretatio epicriseon masorethicarum singulis libris biblicis subjectarum. III. Explicatio notarum marginalium textui S. hinc inde additarum. IV. Dictionarium omnium vocum Veteris Testamenti hebraicarum et chaldaicarum denuo emendatius editum. Cura et studio Johannis Simonis — — Editio secunda emendatior. Halae sumptibus Orphanotrophei. MDCCLXVII. 8. maj. [II.]

Editio priori longe anteferenda, cui de novo duae appendices accesserunt *k*).

§. XXXV.

B. H. Pisauri.

B.H.Pisauri.

Recensitis Sacrorum Bibliorum editionibus, Biblia ista, quae vulgo Biblia nuda appellantur, subjungimus. Sunt illa, quae textum sacrum sine punctis vocalibus exhibent, atque studiis eruditorum Judaeorum magis quam Christianorum inserviunt. Numerus illorum haud magnus est. Antiquissima sunt:

* Biblia Hebraea nuda. (vel sine punctis) in folio et in 4. Impressa Pisauri anno 1494. correctissime *l*).

[Debemus binas hasce editiones, aut si mavis unicam editionem in duplici forma, eisdem Soncinatibus, qui eodem anno Biblia S. cum punctis emiserunt §. VI. *Buxtorfio* teste editiones sunt correctissimae. Recenset eadem *Hermannus von der Hardt:* „Judaei in Italia, Soncini, Pisauri, Venetiis ausi pro suis privatis usibus uti „maturius typographiae beneficio ad describendos codices Hebraeos sacros, ipsorum „peculium, in 4. et folio, minorique forma *m*).„ Verum celebratissimas istas Pisaurenses editiones nuper in dubium vocavit Cl. *De Rossi*, qui cum ingenti studio antiquissimas Bibliorum editiones congessit, de hisce Pisaurensibus nullibi vel volam vel vestigium indagare potuit *n*).

§. XXXVI.

i) *Baumgartenii* Nachr. Vol. 2. p. 115. *Krafiii* theolog. Biblioth. Vol. 7. p. 814. 817. *Walchius* p. 13. Index Bibl. Wernig. p. 40. Quo studiosae juventuti eo magis inserviret, edidit Auctor Introductionem grammatico-criticam in linguam hebraicam, qua de linguae illius appellationibus, origine et antiquitate, natura, fatis ac subsidiis, de praecipuis item grammatices hebraicae momentis, de textu denique hebraico sacri codicis V. T. differitur, in usum juventutis φιλεβραίων edita. Accedit appendix de lingua chaldaica. Halae Magdeburgicae, sumt. Orphanotrophii. 1754. 8. Conf. *Gelehrte Zeitung*, Lips. 1754. p. 645.

k) *Theolog. Berichte.* Gedani. Part. 51. p. 1. etc.

l) p. 62. col. 2. D.

m) Memoria secularis Ximenii. p. 45. Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 109. *Buxtorfii* biblioth. rabbin. p. 301. *Schelbornii* amoenit. litterar. Tom. 2. p. 419. *Maittaire* annal. (1719.) p. 323.

n) De hebraicae typogr. origine. p. 80.

B. H Plantiniana.

§. XXXVI.

B. H. Plantiniana.

[I.] * חמשה חומשי תורה עם רב העין על ידי כרשטופורוס פלנטין יצ'ו בשנת ש'ל'ג לפק פה העיר המהוללה אנוירשה

Biblia Hebraica fine Punctis. in 8. et 2 Vol. 12. Antwerpiae Chriftophori Plantini. 333. (1573.) o).

[Ad calcem notatum eft hebraice: *Finita funt hodie die 2. Menfis Elul* (Augufti) *anno* 334. *fecundum minorem fupputationem*. (1574.) *in typographia* Chriftophori Plantini, *Antwerpiae*, *regnante Philippo Rege Hifpaniae*, *qui et imprimendi licentiam conceffit*. Editio nitida typis minufculis in bipartitis columnis exfcripta. Capita et verfus Judaeorum more funt diftincti; at in prima codicis plagula fingulis commatibus numerus arabicus in margine eft adfcriptus. Altera editio in forma minori ab hac non nifi forma differt. Referuntur plerumque ad annum 1574. quo finitae funt. Adaptavit editioni majori Novum Teftamentum graecum, et N. T. Syriacum typis hebraicis exfcriptum, ut ligatura commode jungi queant; minori vero N. T. Syriacum in eadem forma adaptatum eft p).

[II.] * Biblia Hebraica. 2 Vol 16. Leidae, Raphelengii. 1595. q).

[*Plantini* editionem recufam dedit gener ejus *Francifcus Raphelengius*, qui ipfe Typographiam Lugduni Batavorum exftruxit.

[III.] * Biblia hebraica ex officina Raphelengiana. Leidae 1610. 12.

Proftat editio fub titulo: חמשה חומשי תורה נדפס עם רב העין על ידי בני פרנ'קישקוש רפלנגיוש ז'ל בשנת ש'ע לפ'ק פה העיר המהוללה לירה 370. (1610.) *Francifci Raphelengii* filii e paterna typographia codicem facrum ad normam prioris editionis in publicum iterum emiferunt. In quatuor partes per titulos eis praefixos diftincta eft editio, a *Jacobo Le Long* praetermiffa r).

[IV.] * Biblia hebraica fine punctis. 2 Vol. in 24. Hanoviae Jacobi Hana. 370. (1610) s).

[Prodiit itidem in forma octava, et ad normam Plantinianarum editionum ita ambae effigiatae funt, ut paginae paginis accurate refpondeant. Curam Editionis geffit *Abraham ben Eliefer*, qui poftea *Buxtorfio* ad manus fuit, plagulasque Bibliorum Rabbinicorum correxit. Eidem *Wolfius* editionem Codicis facri hebraei punctatum ab eodem Typographo *Jacobo Häne* typis expreffam tribuit. Verum omnibus, quos confulere potui, ignota eft ifta editio; quam itaque fictitiam cenfeo t).

§. XXXVII.

o) *Le Long* p. 66. col. 2. C.

p) *Wolfius* Vol. 2. p. 372. *Knochii* Nachrichten p. 73. *Carpzovius* p. 421. *Walchius* p. 13 14 ubi duplex error in determinando anno commiffus eft. *D Clement* biblioth. hift. crit. Vol 4. p. 35. Beyträge zur Gefchichte merkw. Bücher, Vol. 1. p. 14.

q) *Le Long* p. 67. col. 1. D. Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 374. *Walchius* p. 14.

r) *Wolfius* et *Walchius* ll. cc.

s) *Le Long* p. 67. col. 1. E.

t) *Wolfius* et *Walchius* ll. cc.

§. XXXVII.

B. H. Menaſſe b. Iſrael.

B. H. Menaſſe b Iſrael.

[I.] * חמשה חומשי תורה פרשיותיו פתוחות וסתומות ע״פ הרמ״בם ז״ל ומדוייק בחסירות ויתרות להעתק ס״ת עם לוח בסופו מועיל לסופרים ונביאים ראשונים ואחרונים וכתובים: נדפס בבית מנשה בן יוסף בן ישראל זצ״ל והוגה בעיון נמרץ על ידו שנת ישמחו השמים. באמשטירדם במצות השר וחשוב בא״ה הינדריק לורינציאוס Amſtelodami 1630. 8. u).

[Quinque quinquerniones legis cum apertis et clauſis Paraſchis ad praeſcriptum Moſis b. Maimon p. m. litteris deficientibus et abundantibus, ad deſcribendum ex iis librum legis, inſtructae; cum tabula ad calcem adjecta in uſum ſcribarum, Cum Prophetis prioribus et poſterioribus et Hagiographis. Impreſſae in domo Menaſſe filii Joſeph, filii Iſrael, p. m. *et omni cura ab ipſo reviſae. Anno Laetabuntur coeli.* (390. A. C. 1630.) *Amſtelodami, impenſis Domini Henrici Laurentii.* Ab exemplaribus Chriſtianis deſtinatis abſunt ultima verba, quae notam anni ſequuntur; et illorum loco additum eſt: *Amſtelodami ſumptibus Henrici Laurentii.* 1630. In exemplaribus vero Judaeis conſecratis, quale ad manus eſt, leguntur, quae exſcripſimus, et quae ſimul de nequitia Judaica teſtimonium ferunt, dum *Laurentium*, per abbreviata verba nomini praemiſſa, *gentilem* appellat. Ad calcem operis ſibi ipſi editor laudes canit, quod omnia praeſtiterit, quae ab antiquis Scribis et Synedrii aſſeſſoribus ſunt requiſita: excuſat ſimul abſentiam tabulae in titulo promiſſae, quibus praemiſſis addit: ותשלם המלאכה המפוארה הזאת בבית מנשה בן ישראל יום ה׳ לחודש אדר שנת ש״צא לפק. *Abſolutum eſt hoc praeſtantiſſimum opus in domo Menaſſe ben Iſrael* die 5 menſis Adar anno 391. (1631.) Inter tres ab ipſo *Menaſſe* procuratas editiones haec eſt prima anno 1630. coepta et ſequenti anno finita; quapropter a *Le Long* ad poſteriorem annum refertur. Exhibet textum ſine punctis in bipartitis columnis expreſſum, et plane ſingulari ordine libros ſacros ſiſtit, dum V. Megilloth librum demum Jobi ſequuntur. Nil habet ſane editio, quo ſe oculis commendare poſſit, multisque ſcatet mendis typographicis x).

[II.] * Biblia hebraica 8. Amſtelodami, typis Menaſſe ben Iſrael ſumptibus Janſſonii. 1639. y).

[Plures ſunt de hujus editionis exiſtentia teſtes, quorum vero procul dubio nemo illam vidit. Si revera exſtaret, quinque, uti ſupra §. XXI. diximus, forent editiones hujus Judaei nomine inſignitae. Sed; ne haec editio non-punctata, ex illa quam ſupra §. XXII. deſcriptam dedimus, conficta ſit, omnino vereor.

§. XXXVIII.

B. H. Leusdeni.

B. H. Leusdeni.

* Biblia hebraica non punctata, verſibus, capitibus et ſectionibus interſtincta, notisque Maſoretharum, quas Kri et Ktif appellant, inſtructa. Accurantibus

u) *Le Long* p. 68. col. 2. A.

x) *Wolfius* Vol. 2. p. 377. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 206. *Knochii* Nachrichten p. 76. *Walchius* p. 14. *Th. Carpovii* animadv. phil. p. 12.

y) *Le Long* p. 68. col. 2. E. *Wolfius* et *Walchius* ll. cc. *Carpzovius* p. 425.

B. H. Leusdeni.

tibus Johanne Leusdeno et Joh. Andrea Eisenmengero. Francof. impensis Balthas. Christ. Wusti sen. typis Johannis Wusti. Anno MDCXCIV. 8. *).

[Editio satis mendosa, quorum nonnulla exemplaria, ut Judaeis sint accommodatiora, titulo hebraeo sunt ornata. Plagularum emendandarum suscepit *Eisenmengerus*, qui profugus tunc Francofurti vitam degit. Praefationem vero praemisit *Johannes Leusdenus*, qui omnes sacri codicis editiones non punctatas recenset, sed de illa quam §. praecedenti in dubium vocavimus, omnino silet. Promittit simul Novum Testamentum graecum ex eadem officina, ut cum Veteri isthoc hebraico in unam eandemque ligaturam scite compingi possit: quod tamen jam anno 1693. huic editioni praecessit. Hinc per aliquot annos editio hebraica sub prelo sudavit. Quae de iterata codicis hebraei et graeci editione anni 1697. Amstelodami facta habet *Johannes Fabricius*, vero non sunt consentanea. Isto enim anno neque V. neque N. T. Amstelodami typis est expressum. In errorem vero eum induxit Praefatio *Leusdeni* editioni Amstelodamensi anni 1698. praemissa. (v. Cap. II. Sect. 1. §. LXXI.) [a]).

§. XXXIX.

B. H. Maresii.

B. H. Maresii.

* עשרים וארבעה. Biblia Hebraica, sine punctis. MDCCI. in 8. [b]).

[Jungimus praecedenti hanc editionem, non solum temporis ratione ducti, sed quia *Georgius Maresius* illam ad normam Leusdenianae, *Amstelodami* et *Ultrajecti* impensis *Gerardi Borstii*, *Francisci Halma*, et *Guilielmi van de Water* exscribi curavit, praefationemque praemisit. Triplici ornata est titulo breviori, quem supra dedimus, longiori ex Leusdeniana descripto, et hebraico. *Le Long* editionem ad annum 1702. remittit. *Wolfius* vero bis eandem recenset editionem [c]).

§. XL.

B. H. Jablonskii.

B. H. Jablonskii.

* Biblia Hebraica non punctata in Philebraeorum gratiam forma minima compendiose expressa. E Typographeo D. E. Jablonski Th. D. cujus etiam praefatiuncula praemissa est. Berolini. Anno Dni 1711. 24. [d]).

[Curam editionis susceperat *Sebast. Gottfr. Starcke*, sed morte praeventus laborem *Jablonskio* reliquit, qui et in praefatione rationes, quare codicem in minima forma, minimisque typis edere decretum sit, uberius exponit. Editio nullius fere usus, nulliusque pretii [e]).

§. XLI.

*) p. 70. col. 2. D.

a) Historia Biblioth. Fabric. Vol. 6. p. 369. Conf. *Wolfius* Vol. 2 p. 380. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 2. p. 200. *Walchius* p. 14. *Carpzovius* p. 425. Index Bibl. Werniger p. 38.

b) p. 71. col. 1. C.

c) *Wolfius* Vol. 2. p. 381. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 4. p. 10. *Carpzovius* p. 425. *Walchius* p. 14. *Lilienthalii* exeget. Biblioth. p. 122. Index Bibl. Wernigerod. p. 39.

d) p. 72. col. 1. E.

e) *Wolfius* Vol. 2. p. 383. *Baumgartenii* Nachr. V. 4. p. 13. *Walchius* p. 14. qui itidem recenset Biblia hebraica nuda Zullichovii 1728 impressa. Sed de hac editione nihil certi indagare potui.

§. XLI.

B. H. Forsteri. B. H. Forsteri.

* תורה נביאים וכתובים Biblia Hebraica sine punctis. Accurante Nath. Forster S. T. B. CCC socio. Oxonii, e Typographeo Clarendoniano, typis et sumptibus academicis. MDCCL. in 4.

Multa exspectari iussit editor, sed parum praestitit. Quoad externam formam opus est splendidum, sed tanti emitur, ut emptorum tanto pretio nudum Textum Hebraeum non-punctatum emisse facile poeniteret. Variantium lectionum recensionem promiserat quidem editor: sed et illam in perpetuum exspectabunt hujus operis possessores f). Singula quae ad nos ab Anglis pervenerunt eruditionis hebraicae specimina, artis critices non vegetam aetatem, sed adolescentiam produnt. *Baylii* Biblia hebraeo-anglicana, (Sect. III. §. XLV.) ut aliter judicemus, nos minime commoverunt. Utrum vero *Kennicottii* herculeus labor, ut aliter sentiamus, nos cogere possit, aut idem confirmet judicium, adhuc sub judice lis est.

§. XLII.

B. H. Kennicottii. B. H. Kennicottii.

* Vetus Testamentum Hebraicum cum variis lectionibus Edidit Benjaminus Kennicott S. T. P. aedis Christi Canonicus et Bibliothecarius Radclivianus. Tomus primus. Oxonii, e Typographeo Clarendoniano. MDCCLXXVI. fol. maj.

Jam opus magnum multoties annunciatum, avide exspectatum, magnis curis vigiliisque et multis impensis accuratum, quin et antequam publicum in conspectum prodiit, sub censuram vocatum, accusatum, defensum, ad nostras pervenit manus, haud levi aere comparatum. Cujus cum historiam scribimus, non omnia, quae ab aliis relata sunt, hic, ne in volumen evadat recensio, nobis repetenda sunt, sed tantummodo ea, quae nobis maxime necessaria videntur, hic in compendio exhibebimus. Jam circa annum 1753. Cl. *Kennicottius* suspicionem aluit, MSta hebraea varias et a Codice Masorethico longe diversas habere lectiones, idque allatis variis speciminibus probare studuit g). Natum est inde ipsi studium, MSta in Magna Britannia adservata cum Textu Masorethico conferendi; hinc anno 1759. mense Januario, quod ceperat consilium, cum orbe erudito communicavit. Universo operi perficiendo decem annorum statuit spatium, et quotannis de opere peracto publice rationem reddidit. In Magna Britannia omnia MSta, quae diu variis in scriniis cum luctu et squalore dimicarant, conquisita ei in lucem pertracta sunt. Extra Britanniae fines, Romae, Florentiae, Hamburgi, Taurini, Toledae, Roterodami, Constantinopoli, Warsoviae, Venetiis, Neapoli, Bolognae, Genuae, Ultrajecti, Erfurti, Berolini, Parisiis etc. MSti codices indagati sunt; nec defuere viri eruditi, qui codices contulerunt, collationesque cum editore communicarunt; quin et Cl. *Paulus Jacobus Bruns* varias in terras iter eum in finem fecit, ut quibusdam in locis dubiis MStos consuleret

 codices.

f) *Baumgartenii* Nachr. Vol. 9. p. 198. *Walchius* p. 14.

g) The state of the printed Hebrew Text of the old Testament considered. 1753. 8. quam opellam latine edidit Cl. *Tellerus*. Lipsiae 1756. 8.

B. H. Kennicottii. codices. Collati sunt per decennium MSti codices 253. et 12 editiones typis expressae. Ut vero scirent, quomodo opus aggrederentur, qui editori auxilio esse vellent, jam anno 1763. publicavit Methodum varias lectiones notandi et res scitu necessarias describendi, a singulis hebraicorum Codicum MStorum V. T. collatoribus observandam, qua iis non de punctis, sed tantum de litteris, et quidem de additionibus, omissionibus, transpositionibus, Variationibus, Correctionibus et Rasuris sollicitos esse praecipit [b]). Habemus nunc Operis tomum primum ante oculos, qui Pentateuchum, et e numero Prophetarum priorum priores quatuor continet. Quaelibet pagina in duas distincta est columnas. In Pentateucho exhibet columna altera textum hebraeum ex editione *Everardi van der Hooght* §. XXVIII. at sine punctis expressum; in altera vero columna, quoties Pentateuchus Hebraeo-Samaritanus in litteris ab hebraeo masorethico recedit, litterae typis quadratis, non Samaritanis, expressae sunt, reliqua vero spatia lineolae transversim ductae adimplent. In margine inferiori sub utraque columna variantes sistuntur utriusque Pentateuchi lectiones, ita ut codices MSti certis numeris distinguantur. In reliquis vero Voluminis partibus Textus hebraeus per duas columnas est dispositus, subjectis itidem lectionum varietatibus. Opus est splendidum in magna charta typis claris et distinctis expressum. Accedit ab initio epistola nuncupatoria, qua Magnae Brittanniae Regi opus ab editore singulari qua par est observantia inscribitur; Testimonium *Semleri* de opere Kennicottiano; Recensio eorum, qui subscribendo impensas subministrarunt, et denique praefatio, qua usus notarum in designandis MStis adhibitarum, docetur. Ad calcem vero Testimonia Variorum de hoc opere adjecta sunt. Quae omnia tuto in scriniis Editoris quiescere passi essent Lectores; si modo prolegomena promissa, quae auctoritatem et aetatem conditionemque MStorum, e quibus Variantes Lectiones prolatae sunt, demonstrabunt, volumini praemittere placuisset. Habes hic externam operis faciem. De interna vero ejus conditione, jam antequam lucem adspexit, multum inter eruditos disputatum est. Collectionem variantium lectionum codicis hebraei non esse superfluam, aut plane inutilem, nec exinde rei sacrae periculum imminere, sed potius esse necessariam, id est, in quo omnes quidem consentiunt. Sed num tam necessaria sit, ut exinde Textus Masorethicus depravatus suam iterum integritatem recipiat; num institutum Kennicottianum ita sit adornatum, et singula tentamina ita comparata sint, ut exinde tam insigne rei sacrae emolumentum sperari possit, id est, de quo in diversas omnino abeunt sententias. Sunt qui Cl. *Kennicottio* omni ex parte applauserunt, calamumque contra eos, qui non tam benigne de opere judicarunt, pro eo strinxerunt. Sunt vero alii, qui varia, et minime nihili facienda ipsi opposuerunt. Inter ipsos Anglos nonnullos invenit editor censores, qui, quamvis in genere negotium illud varias lectiones colligendi minime oppugnarent, varia tamen in methodo ac instituto reprehendebant. Inter nostrates vero omnium primo nominandus est Cl. *O. G. Tychsenius*, qui in erudito *Tentamine* [i]) multa in medium protulit, quae Cl. *Kenni-*

b) Conf. The ten Annual Accounts of the Collation of hebrew MSS. of the old Testament, begun in 1760. and completed in 1769. by Benjamin Kennicott. Oxon. 1770. 8.

i) Tentamen de variis codicum hebraicorum Vet. Test. MSS. generibus, a Judaeis et Non-Judaeis descriptis: eorum in certas classes distributione, et antiquitatis et bonitatis characteribus. Rostochii 1772. 8.

Kennicottio, aliisque, qui a partibus ejus stant, minime placere potuerunt. In varias B. H. Kennicottii. distinguit vir ille rei hebraicae natus MSta hebraica classes; quorsum referuntur MSta ex antiquo codice hebraeo litteris graecis depicto, quales olim exstitisse multis exemplis e versione septuagintavirali adductis probat, iterum sed litteris hebraicis descripta; MSta a Non-Judaeis exarata; Latinizantia; exercitii gratia a scribis indoctioribus, aut a juvenibus exarata; institutioni puerorum dicata; aut simulacris ferarum immundarum exornata. Addit denique criteria, secundum quae genuina aetas et auctoritas MSti codicis indagari possit. Ex quibus omnibus, cum Cl. *Kennicottius* ex omnibus, quae inter manus venire possint, MStis, Variationes colligere statuerit, ipsa vero Codicum aetas, auctoritas et conditio tam ambigua sit, ut ipse *Kennicottius* de paucissimis tantum quidquam certi determinare possit, denique concludit, parum emolumenti a laboribus Kennicottianis exspectandum esse, et fere ubivis dubium remanere, utrum lectio annotata a textu masorethico recedens digna sit, quae notetur, an vero sit error aut oscitantia aut negligentia indocti Scribae? Ita accusati Editoris causam defendendam suscepit Cl. *J. D. Michaelis* k), cui accedunt ex parte, ex parte vero *Tychsenio* adstipulantur Cl. *J. A. Ernesti* l), Cl. *J. F. Hirtius* m) et Cl. *J. A. Dathius* n). Defendit vero rem suam Cl. *Tychsenius* in liberato tentamine o); et cum anonymus contra eum de novo insurgeret adversarius p), appendicem liberato tentamini adjunxit q), qua adversario responsa mittit, et paulo post, editionis specimen, quod Cl. *Kennicottius* emisit, idem sub examen vocavit r). Accessit ei nuper, qui Volumen operis primum recenset, Cl. *J. E. Eichhornius* s), qui ex collatione Variantium, quas Cl. *C. F. Schnurrerus* in Diss. de Codicum Libr. V. T. aetate difficulter determinanda, e Codice Harlef. Oxoniensi communicavit, cum opere Kennicottiano, editorem satis oscitanter egisse demonstrat. Ultimo denique loco hic ad institutum a Cl. *Tychsenio* operis Kennicottiani examen provocamus t), quo singula accurate recensentur et exentiuntur, quae ad sequentia capita reduci possunt: 1) Editorem non accurate Hooghtianam expressisse editionem, sed τo Keri marginale, puncta et accentus omisisse, pericopas poëticas vero ad normam Odarum Anacreonticarum exscribi curasse; 2) haud commode textum Samaritanum e Polyglottis Anglicanis, typis hebraicis

k) *Oriental. und exeget. Biblioth.* Vol. 5. p. 1-70.

l) *Neueste theol. Bibl* Vol. 2. p. 357. 451.

m) *Oriental. und exeget. Biblioth.* Vol. 3. p. 70.

n) In praefat. vers. germ. duod. Proph. minor. p. 19.

o) *Befreyetes Tentamen von den Einwürfen der Herren M. Bruns, D. Dathe, Hofr. Michaelis u. a. m. nebst einer Beurtheilung einiger in des Herrn D Kennicotts Pränumerations-Avertissement vorkommenden paradoxen Sätze, wobey zugleich eine genaue Beschreibung der seltenen Mantuanischen hebräischen Bibel-Ausgabe geliefert worden ist.* Rostock 1774. 8.

p) *Der entdeckte Ursprung der alten Bibel-Uebersetzungen, die in ihr voriges Nichts versetzte Tychsenische Erdichtungen, und der gerettete Samaritanische Text von einem eben so warmen Freunde der ächten, als abgesagten Feinde aller Afterkritik.* Minden 1775. 8. Auctor est Cl. *Joh Matth. Hassenkampius*, Professor Matheseos et oriental. ling. Rintelensis. Conf. *Critische Samlungen* Vol. 3 p. 144.

q) *Erster Anhang zu seinem befreyeten Tentamen, worin eines Ungenanten so betitelte Schrift: der entdeckte wahre Ursprung der alten Bibel-Uebersetzungen etc. geprüfet und ihr Ungrund gezeiget wird.* Rostock 1776. 8.

r) *Critische Samlungen* Vol. 3 p. 584.

s) *Gelehrte Zeitungen.* Jenae 1776. n. 100. p. 825.

t) Conf. *Critische Samlungen* Vol. 4. Part. 2. p. 230 etc. et p. 353. etc. ubi singulae, de hoc opere, publice emissae recensiones exhibentur et examinantur.

B. H. Kennicottii.

braicis esse expressum; in utroque enim typorum genere non easdem litteras, e quarum permutatione multae exortae sunt variantes, sibi invicem esse similes: 3) Literas majores vel minores in textu hebraeo obvias non superstitioni Masorethicae esse tribuendas; 4) E multitudine Variantium lectionum in hoc opere cumulatarum nihil contra Textus impressi integritatem concludi posse; 5) Textum hebraeum multitudine asteriscorum litteris unius vocis interpositorum valde esse deformatum; 6) In notandis variantium fontibus editorem esse varium, nec sibi ipsi ubivis constare, quin et variis in locis, quid velit intelligi, satis esse incertum. 7) Alios codices tantummodo ex parte, cum tamen integri ad manus fuerint, alios vero integros esse collatos. 8) Sine omni jure Masoram plane esse neglectam; 9) Ubi in MStis Codicibus litterae quaedam desunt, non observatum esse, an et quomodo defectus emendatus sit. 10) Codices ab alia manu emendatos et correctos sine ratione ab editore rejici; quippe quos ante correctionem nullius pretii fuisse, ex ipsa correctione apparet. 11) Codices Synagogicos antiquos, seu Legis Volumina publicae praelectioni consecrata, in detrimentum operis esse plane neglectos. . Haec sunt quae multa eruditione exponuntur, variisque testimoniis et exemplis comprobantur. Adest interim opus, multo labore elaboratum, in suo genere primum et unicum, Bibliothecarum ornamentum. Editionem enim iteratam, quam Bibliopola Lipsiensis annunciavit, ad Bibliothecam promissam et latentem ablegamus *).

§. XLIII.

Editiones sacrorum librorum, quae integrum textum sacrum legendum exhibent, hactenus recensitas, excipiunt editiones vel Partium codicis sacri, vel singulorum librorum. Quibus in recensendis ordinem sequimur Bibliorum hebraicorum antiquiorum, quae Pentateuchum praemittunt, eique statim V. Megilloth seu libros festivales Judaeorum subjungunt: quos Prophetae priores, deinde Prophetae posteriores, et denique Hagiographa sequuntur. Editiones Pentateuchi minime omnes sunt ejusdem bonae notae. Aliae ex officinis prodiere, quae magnae sunt famae, et editiones accuratas et multo studio procuratas exspectare jubent. Aliae vero locis obscuris et inter manus Judaeorum sunt natae et usui Scholarum Judaicarum dicatae, quae plerumque minoris sunt valoris et parum accuratae. Recedimus in recensendis hisce editionibus ab ordine chronologico a *Jacobo Le Long* et *Wolffio* observato, dum editiones uniuscujusque editoris vel typographi ordine, quo in vulgus exierunt, recensemus.

Pent. Amstelodami.

§. XLIV.

Pent. Amstelodami.

ΠΕΝΤΑΤΕΥΧΟΣ. hoc est quinque libri Mosis. Editio nova ex accuratissima recensione doctissimi Hebraei D. Menasseh ben Ysrael. Amstelodami apud Henricum Laurentium. MDCXXXII. 4.

[Con-

*) Historia operis bipartita legitur in *Neuester Religions-Geschichte*. Partem primam conscripsit *J. C. F. Schultzius* Giessensis Vol. 1. p. 319. etc. secundam vero *J. H. Walsherus*, hodie Rector Scholae Neobrandenburgensis, Vol. 5. p. 401. etc.

[Continet Pentateuchum hebraice adjunctis in fine Haphtaroth et nota anni 1631. Desunt vero quinque Megilloth. Prodiit eodem anno sumptibus ejusdem *Laurentii* Pentateuchus cum Targumim, id quod in dubium vocavit *Baumgartenius*. At sunt revera diversae editiones [x]). Pent. Amstelodami.

Pentateuchus, cum Megilloth et Haphtaroth. Amstelodami apud Immanuel Benbeniste 404. (1644.) 4. [y]). [II.]

* Pent. cum M. et H. Amstelodami apud Jos. Athias. 425. (1665.) 8. [z]). [III.]

Pent. cum M. et H. notatis in margine praeceptis 613. studio R. Salomonis de Olivera. Amstelodami apud Uri Levi ben Aaron. 427. (1667.) [a]). [IV.]

Pentat. cum M. et H. et 613. praeceptis. Amstel. 437. (1677.) 12. [b]). [V.]

* Pentateuchus. Amstelod. apud Uri Levi ben Aaron. 430. (1670.) 12. [c]). [VI.]

Pentat. cum M. et H. Amstelodami apud Uri Levi ben Aaron. 434. (1674.) 8. [d]) [VII.]

Pentat. cum Hapht. Amstelodami apud David de Castro Tartas. 429. (1669) 8. [e]). [VIII.]

Pentat. cum M. et H. Amstelod. apud Uri Veibsch. 431. (1671.) 12. [f]). [IX.]

Pentat. cum M. et H. Amstelodami apud Uri Veibsch. 445. (1685.) 12. Bis eodem anno [g]). [X.]

* Pentat. cum M. et H. Amstelodami apud Christophorum van Ganghel. 443. (1683.) 24. [h]). [XI.]

Pentat. cum M. et H. mandato Jacobi ben Mosche Raphael de Cordua. Amstelodami per Casparum Stein. 452. (1692.) 32. [i]). [XII.]

* Pentat. cum M. et H. studio R. Davidis Nunnes Torres. Amstelodami in domo Immanuel ben Jos. Athias. 460. (1700.) 12. [k]). [XIII.]

* Pentat. cum M. et H. studio Abrahami Jacob Cordubensis. Amstelodami, in domo Moses Abraham Mendes Coutinio. 461. (1701.) 12. [l]). [XIV.]

Pentat. cum Hapht. Amstelodami per Chasan Schemuel Rodrigves Mendes, Mosche Zarpathi de Geronna, et David Gomes da Silva. 486. (1726) 8. [m]). [XV.]

Pentat.

x) *Wolffius* Vol. 2. p. 390. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 4. p. 15.

y) *Wolffius* Vol. 2. p. 390.

z) *Le Long* p. 74. col. 1. D. *Wolffius* Vol. 2. p. 391.

a) *Wolffius* Vol. 2. p. 391.

b) *Wolffius* Vol. 2. p. 391.

c) *Le Long* p. 74. col. 1. D. *Wolffius* Vol. 2. p. 391.

d) *Wolffius* Vol. 2. p. 391.

e) *Wolffius* Vol. 2. p. 391.

f) *Wolffius* Vol. 2. p. 391.

g) *Wolffius* Vol. 2. p. 392.

h) *Le Long* p. 74. col. 1. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 392.

i) *Wolffius* Vol. 2. p. 392. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 4. p. 95.

k) *Le Long* p. 74. col. 2. B. *Wolffius* Vol. 2. p. 393.

l) *Le Long* p. 74. col. 2. C. ubi false *Comino* legitur.

m) *Baumgartenii* Nachr. Vol. 9. p. 199.

[XVI.] Pentat. cum M. et H. cum Keri et Kethibh. Amstelodami apud Salomon ben Joseph Props. 472. (1712.) 12. [n]).

[XVII.] Pentat. cum M. Amstelodami apud Salomon ben Joseph Props. 484. (1724.) 8. [o]).

[XVIII.] Pentat. cum Megill. et Hapht. Amstelod. 404. (1644.) 12. [p]).

[XIX.] Pentat. cum M et H. Amstelod. 439. (1679.) 12. [q]).

[XX.] Pentat. cum M. Amstelod. 443. (1683.) 12. [r]).

[XXI.] * Pentat. cum M. Amstelod. 448. (1688.) 16. [s])

[XXII.] Pentateuchus Hebraicus cum Megilloth et Haphtaroth curante R. Isaac Premsela, per manum R. Harsch. Amstelodami. 527. (1767.) 8. maj.

Editio satis splendida, eleganti typo majusculo exscripta. Textus ad Biblia Rabbinica Bombergiana R. Chajim et Bombergi minorem anni 1544. formatus est. Volumen in quinque partes est distinctum; et cuilibet parti brevis praemittitur tractatus sub titulo דברי אמת. Quinque volumina ita cum Haphtaris sunt impressa, ut libris mosaicis inseri possint; sic Genesin excipit Koheleth cum Haphtaris ad Genesin; Exodum Esther cum Haphtaris, Leviticum Canticum Cant. cum Hapht., Numeros Ruth cum Haphth., et Deuteronomium Threni cum Haphtaris. Keri in margine est notatum. Editor est R. *Isaac Premsel* Pragensis, cujus filius *Harsch* codicem secunda vice hac forma expressit. Quinque titulis aeri incisis ornatum est volumen.

§. XLV.

Pent. Antwerpiae.

Pentat. Antwerpiae.

[I.] Pentateuchus. Antwerpiae. 306. (1546.) 4. [t]).

[II.] Pentateuchus cum Megilloth et Haphtaroth. Antwerpiae apud Christophorum Plantinum. 326. (1566.) 8. [u]).

§. XLVI.

Pent. Basileae.

Pentat. Basileae.

* Pentateuchus cum Megill. majusculis litteris, curante Joh. Buxtorffio. Basileae. 367. (1607.) 4. [x]).

§. XLVII.

Pent. Berolini.

Pentat. Berolini.

* Pentateuchus sine punctis. Berolini, e typographeo Jablonskiano. 1710. 24. [y]).

§. XLVIII.

n) *Wolfius* Vol. 2. p. 394. Vol. 4. p. 132.
o) *Wolfius* Vol. 4. p. 133.
p) *Wolfius* Vol. 2. p. 390.
q) *Wolfius* Vol. 2. p. 392.
r) *Wolfius* Vol. 2. p. 392.
s) *Le Long* p. 74. col. 2. A. *Wolfius* Vol. 4. p. 132.
t) *Wolfius* Vol. 2. p. 387.
u) *Wolfius* Vol. 2. p. 388.
x) *Le Long* p. 73. col. 2. D. *Wolfius* Vol. 2. p. 389.
y) *Le Long* p. 75. col. 1. A. *Wolfius* Vol. 4. p 132.

§. XLVIII.

Pentat. Brifkiae.

Pent. Briskiae.

* Pentateuchus, quinque Megilloth et Haphtaroth. Briskiae in Lithuania, per David ben Jonathan. 306. (1546.) fol.

Servatur hujus editionis exemplar in urbe Breslavienfi *).

§. XLIX.

Pentat. Brixiae.

Pent. Brixiae.

Pentateuchus cum V. Megilloth et Haphtaroth. Brixiae 252. (1492.) 8. [I.]

Editio ab eodem *Gerfom* Soncinate procurata, cujus Biblia Hebraica fupra §. V. laudavimus, *Wolffio* et *Le Long* ignota, quam anxie quaefivit Cl. *Kennicottius* Exftat codex 220 fol. conftans in Bibliotheca Marchionis Durlacenfis Carolisruhae. In prima pagina non titulus, fed primum Genefeos verbum confpicitur, ornamentis multis colore rubro cinctum, cui deinde reliqua verba typis quidem minoribus, at diftinctis, et punctis clare expreffis fubjiciuntur. Locus et nomen editoris ad calcem fequentibus annunciatur: ותשלם כל המלאכה מלאכת ה' ותורתו תורת ה' תמימה עם חמש מגילות והפטרות כפי מנהג בני אסונתינו אשכנזים וצרפתים היום יום כ״ד לחדש שבט רנ״ב לפ״ק פה ברי״שה אשר תחת ממשלת השררה מוי״נזייה יר״ה ידי צעיר המחוקקים גרשם בן הח״ר משה זצ״ל זרע ישראל איש שונצינו ושם כינוי בלשון אשכנז נקרא מענצלאן שונצין יצ״ו i. e. *Finitum autem eft opus integrum, opus Domini, nimirum Lex ipfius, Lex Dei perfecta una cum quinque Megilloth et Haphtaroth, fecundum ritum Judaeorum Germanorum et Gallorum, hodie Lunae die 24 Menfis Schebat, anno minoris fupputationis 252. (1492.) hic Brixiae, fub imperio Celfiffimi Venetorum Principis, per minimum Typothetarum Gerfchom filium fapientis R. Mofis, felicis memoriae, Ifraelitam, Soncinatem, qui cognomen gerit in lingua germanica Menzelan Schonzin, quem Deus protegat.* Nomina divina hic eodem more, quo in codice integro, mutato *He* in *Daleth* exprimuntur. Diftinguendus omnino eft hic Pentateuchus a codice integro Bibliorum hebraicorum Brixienfium, neque pro parte ejus habendus eft. Primum enim Genefeos verbum, hic typis expreffum et ornamentis veftitum, in Bibliis Gerfonianis vero calamo in fpatio vacuo exaratum, una cum expreffa ad calcem anni nota, diverfam fatis indicat editionem. Conf. fupra §. V.

Pentateuchus cum V. Megilloth et Haphtaroth. Brixiae 254. (1494.) 8. [II.]

Notitiam hujus editionis rariffimae debemus Cl. *De-Roffi*, qui, cum Cl. *Kennicottium* editionem ad annum 1492. retuliffe, animadvertiffet, notam anni mendofam effe judicat. Verum quod pace hujus Viri Cl. dixerim, diverfae omnino funt duae editiones, quae fibi quidem ex omni parte funt fimiles; ipfa tamen epigraphe fatis diftinguuntur. Exemplar iteratae editionis ad calcem habet fequentia: *Abfolutum autem eft totum opus, opus Domini, Lexque ejus, Lex Domini perfecta cum quinque voluminibus et propheticis lectionibus auxilio rerum omnium Domini, cujus regni nomen gloriofum fit in feculum atque in aeternum benedictum* היום יום ב' ט״ו לחדש כסלו

I 2

*) *Le Long* p. 73. col. 1. A.

Pent. Brixiae. כסליו רנ"ד לפ"ק פה ברישה אשר תחת ממשלת השררה מווינזייה יר"ה *hodie feria II. die XV. menfis Caslev anno 254. minoris fupputationis, hic Brixiae, quae eft fub dominio feren. reip. Venetae, cujus majeftas augeatur, per manum minimi ex impreffloribus Gerfonis filii fapientis R. Mofis (memoria jufti fit in benedictione); ex femine Ifrael, viri Soncinatis, qui germanice cognominatur Mentzelan Soncinas, cuftodiat eum rupes ac redemptor ejus.* Prior editio finita eft die XXIV. menfe Schebat anni 252. pofterior die XV. menfis Caslev anni 254. [a]).

§. L.

Pentat. Conftantinopoli.

Pent. Conftantinop. • Pentateuchus et V. Megilloth et Haphtaroth. Conftantinopoli typis exigui Samuelis Chajim Germani, imperante Solymanno fecundo. 4.

Editio rariffima, quae extat in Bibl. Illuftr. Dn. Caroli Henrici de Camtout de Coiflin, Epifc. Metenfis [b]).

[Prodiit anno 1550 et titulus libri omnes XXIV. Codicis hebraei libros expectari jubet.

§. LI.

Pentateuch. Cracov.

Pent. Cracov. • Pentateuchus et quinque Megilloth. Cracoviae 1530. fol. [c]).

§. LII.

Pentateuch. Halae.

Pent. Halae. • Pentateuchus. Halae ex Orphanotrophio. 1710. 8.

[Editio nitida et accurata; quam procuravit *Joh. Henr. Michaelis*, cujus ftudio integra Biblia hebraica debemus [d]).

§. LIII.

Pentat. Hamburgi.

Pent. Hamburgi. • Pentateuchus hebr. ftudio Eliae Hutteri. Hamburgi. 1581. fol. [e]).

§. LIV.

Pentat. Hanoviae.

Pent. Hanoviae.

[I.] Pentateuchus fine punctis. Hanoviae apud Hans Jacob. Häne. 370. (1610.) 8. [f]).

[II.] Pentat. c. M. et H. Hanoviae apud Jo. Jac. Beaufang. 476. (1716.) 4. [g]).

[III.] Pentat. cum libello Efther, fine vocalibus et accentibus. Hanov. 490. (1730.) 8. [h]).

§. LV.

a) *De Roffe* difquif. de hebraic. typogr. orig. p. 52.

b) *Le Long* p. 73. col. 1. C. *Wolffius* Vol. 2. p. 387.

c) *Le Long* p. 72. col. 2. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 386.

d) *Le Long* p. 74. col. 2. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 394. Index Bibl. Wernigerod. p. 39.

e) *Le Long* p. 73. col. 2. A. *Wolffius* Vol. 2. p. 388.

f) *Wolffius* Vol. 2. p. 389.

g) *Wolffius* Vol. 4. p. 132.

h) *Wolffius* Vol. 4. p. 133.

§. LV.

Pentat. Helmstadii. Pent. Helmstadii.

* Pentateuchus hebr. studio Jan. Sauberti Filii. Helmstadii 1660. 8. [i]).

§. LVI.

Pent. Lugd. Bat. Pent. Lugd. Batav.

* Pentateuchus cum punctis. Lugduni Batavorum ex officina Raphelengii. 373. (1613.) 12. [k]).

§. LVII.

Pentat. Olsnae. Pent. Olsnae.

* Pentat. cum V. Megilloth et Haphtaroth, litteris quadratis majusculis et punctis. Oelsnae in Silesia, per David ben Jonathan et Chajim ben David Sachor. 290. (1530.) fol. [I.]

[Codex rarissimus, in quo singulis Paraschis statim Haphtarae subjiciuntur, paginis in duabus columnis distinctis. Constat plagulis 90. Sunt qui codicem tanquam reliquias codicis sacrorum Bibliorum considerant, quae in salvo remanserunt, cum immani tempestate typographia Judaeorum 1535 destrueretur. *Wolfius* vero id negat: et cum *J. G. Pagendarmius* in Diss. de codice Judaeorum Oelsnensium Ebraeo ex parte adhuc superstite, Jenae 1730. contrarium statuisset, novis *Wolfius* sententiam suam argumentis confirmat [l]).

Pentat. cum V. Megilloth et Hapht. per Chajim ben David, Jos. ben Jakar et Isaac ben Chajim. fol. pp. 149. [II.]

[Jungimus codicem, qui sine anni nota prodiit, praecedenti, quia idem in titulo nominatur typographus. Nomen loci typographiae in fronte איכנהוזן expressum est; quo forte urbs quaedam ignota Silesiae indicatur, quo se *Chajim ben David* cum reliquiis destructae typographiae contulit [m]).

§. LVIII.

Pentat. Parisiis. Pent. Parisiis.

* Pentateuchus hebraicus. Parisiis. Caroli Stephani. 1556. 4.

[Inscripsit librum *Carolus Stephanus*, *Roberti* filius, חמשה i. e. *Quinque quinquerniones legis*, *impressae per Carolum Stephanum*, *anno nono Regis* et *Domini nostri Henrici*, *anno* 316. *min. sup. Parisiis*, *Urbe magna et Metropoli Galliae.* Accedunt Verba latina: *Quinque Libri Legis*, *Genesis*, *Exodus*, *Leviticus*, *Numeri*, *Deuteronomium. Parisiis ex officina Caroli Stephani*, *Typographi Regii.* MDLVI. Utrum vero *Carolus* de novo Pentateuchum exscribi curaverit, an vero paternam editionem §. XI. novo rubro ornaverit, adhuc sub judice lis est. Paginae certe paginis, minima minimis accurate respondent. Jungitur hic codex haud raro cum reliquis

I 3 a Ro-

i) *Le Long* p. 74. col. 1. C. *Wolfius* Vol. 2. p. 391.

k) *Le Long* p. 73. col. 2. E. *Wolfius* Vol. 2. p. 390.

l) *Le Long* p. 75. col. 1. B. *Wolfius* Vol. 2. p. 386. Vol. 4. p. 130.

m) *Wolfius* Vol. 2. p. 395.

Pent. Parif. a *Roberto* evulgatis facri codicis partibus. Quo facto Biblia hebraica nata funt, quae *Carolo Stephano* tanquam editori tribuuntur; at revera funt fictitia [n]).

§. LIX.

Pent. Pragae.

Pent. Pragae.

[I.] Pentateuchus c. Megilloth et Haphtaroth. Pragae. apud Mofen כ״ץ 360. (1600.) 8. [o]).

[II.] * Pentat. c. M. cum punctis. Pragae per Samuelem ben Jofeph Bezaleel. 375. (1615.) 4. [p]).

[III.] Pent. c. M. et H. Pragae apud Mofen ben Jofua Bezaleel. 12. f. a. [q])

[IV.] Pent. Pragae. 406. (1646.) 12. [r]).

[V.] Pent. c. M. Pragae apud Jofeph ben Ifrael. 406. (1646.) 12. [s]).

[VI. Pent. c. M et H. Pragae. 448. (1688.) 8. [t]).

[VII.] Pent. c. M. et H. fine punctis. Pragae apud filios Judae Back. 453. (1693.) 4. [u]).

[VIII.] * Pent c. M. et H. fine punctis. Pragae apud eosdem. 453. (1693.) 12. [x]).

[IX.] Pent. Pragae apud Nepotes Judae Back 460. (1700.) 4. [y]).

[X.] Pentat. c. M et H. Pragae apud eosdem. 460. (1700.) 4. [z]).

[XI.] Pent. c. M. et H. Pragae apud eosdem. 480. (1720.) 8. [a]).

§. LX.

Pentat. Sabionett.

Pent. Sabionett.

* Pentateuchus cum Megilloth fine punctis. Sabionettae. f. a. 12. [b]).

§. LXI.

Pentat. Solisbaci.

Pent. Solisbaci.

[I.] * Pentateuchus cum libello Efther, fine punctis. Solisbaci apud Mofen Bloch. 445. (1685.) 8. [c]).

[II.] Pentateuchus. Solisbaci apud Salmann ben Aaron. 486. (1726.) 12.

Textus eft punctatus. Titulus duplex: alter brevior, aeri incifus, in quo fignificatur, *cum licentia Sereniffimi* prodiiffe codicem; alter longior, in quo, quamvis fine ratione, pulchritudo operis celebratur.

[III.] Pentateuchus, fine punctis, Solisbaci apud Itzick Lebh. 528. (1768.) 12.

§. LXII.

n) *Le Long* p. 73. col. 1. D. *Wolffius* Vol. 2. p. 388.
o) *Wolffius* Vol. 2. p. 389.
p) *Le Long* p. 73. col. 2. E. *Wolffius* Vol. 4. p. 231.
q) *Wolffius* Vol. 2. p. 295.
r) *Wolffius* Vol. 2. p. 390.
s) *Wolffius* Vol. 2. p. 391.
t) *Wolffius* Vol. 2. p. 392.
u) *Wolffius* Vol. 2. p. 393.
x) *Le Long* p. 74. col. 2. A. *Wolffius* Vol. 4. p. 132.
y) *Wolffius* Vol. 2. p. 393.
z) *Wolffius* Vol. 2. p. 393.
a) id Vol. 4. p. 132.
b) *Le Long* p. 75. col. 1. B. *Wolffius* Vol. 4. p. 134.
c) *Le Long* p. 74. col. 2. A. *Wolffius* Vol. 4. p. 392.

§. LXII.

Pentat. Venetiis. Pent. Venetiis.

* Pentateuchus cum quinque Megilloth. Venetiis typis Danielis Bombergi. 287. (1527.) 8. [d]). [I.]

* Pentateuchus hebr. cum V. Megilloth. Venetiis typis Dan. Bombergi. 1544. 8. [II.]

Editio singularis, quae ad manus est sequenti titulo ornata: זאת התורה אשר כתב משה לבני ישראל נחלק לחמשה ספרים כמו שנודע: עוד חמשה מגלות· והם שיר השירים· רות· איכה· קהלת· אסתר· נדפס על ידי דניאל בומבירגי בשנת את״ק ומ״ד לגאולתינו. בויניציאה i. e. *Haec est lex quam Moses scripsit Filiis Israel, in quinque partes more consueto divisa. Et porro quinque Megilloth, Canticum Canticorum, Ruth, Threni, Ecclesiastes, Esther. Impressa per manus Danielis Bombergi anno redemptionis nostrae millesimo quingentesimo quadragesimo quarto.* Quamvis itaque in titulo redemptionis nostrae mentio fiat, pagina versa tamen brevis legitur praefatio hebraice scripta a *Cornelio Adelkind*, qua significat, se hac minori forma legem edidisse, ut quilibet eam secum portare, et uti multae suadent rationes, quotidie illam scrutari possit. Textus est nitide expressus et punctis vocalibus et accentibus instructus. Ad calcem cujusvis libri accedit masora finalis; ad marginem vero nulla Capitum distinctio nec Keri observatur [e]).

* Pentat. c. M. Venetiis ap. eund. 308. (1548.) 8. [f]). [III.]

* Pentat. c. M. Venetiis in domo Bombergi. 5323. (1563.) 4. [g]). [IV.]

* Pentat. c. M. Venetiis apud Christoph. Zanetti. 5326. (1566.) 4. [h]). [V.]

Pentat. c. M. et H. Venetiis apud Johan. de Gara. 334. (1574.) 16. [i]). [VI.]

* Pentat. c. M. et H. sine punctis. Venetiis apud Johan. de Gara. 349. (1589.) 24 [k]). [VII.]

* Pentateuchus. Venetiis apud Petr. et Laur. Bragadinos, in domo Johann. Cajun. 1617. fol. [l]). [VIII.]

Pentat. c. M. Venetiis, jussu Petri Bragadini, in domo Joh. Cajun. 380. (1620.) 12. [m]). [IX.]

Pentat. c. M. et H. sine punctis. Venetiis. 391. (1631.) 16. [n]). [X.]

* Pentateuchus. Venetiis apud Joh. Vendramini. 1640. 12. [o]). [XI.]

* Pentateuchus. Venetiis apud Joh. Vendramini 406. (1646.) 4. [p]) [XII.]

* Pentateuchus cum Megilloth. Venetiis 406. (1646.) 12. [q]). [XIII.]

§. LXIII.

d) *Le Long* p. 72. col. 2. D.

e) Conf. *Wolffius* Vol. 4. p. 130. qui hanc tamen editionem eandem esse putat, quam *Le Long* ad annum praecedentem refert. Conf. infra Sect. II. §. XXI. n. 7. *Le Long* Typothetam mendose appellat *Akildenad* pro *Adelkind*.

f) *Le Long* p. 73. col. 1. B. *Wolffius* Vol. 2. p. 387.

g) *Le Long* p. 73. col. 1. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 388.

h) *Le Long* p. 73. col. 1. E. *Wolffius* ibid.

i) *Wolffius* Vol. 4. p. 131.

k) *Le Long* p. 73. col. 2. B. *Wolffius* Vol. 2. p. 388. *Buxtorffii* biblioth. rabb. p. 302.

l) *Le Long* p. 74. col. 1. A. *Wolffius* Vol. 2. p. 390.

m) *Wolffius* Vol. 2. p. 390.

n) *Wolffius* Vol. 2. p. 390.

o) *Le Long* p. 74. col. 1. B. *Wolffius* Vol. 1. p. 390.

p) *Le Long* p. 74. col. 1. B.

q) *Le Long* p. 74. col. 1. C. *Wolffius* Vol. 2. p. 390.

Pent. Wilmersdorf.

§. LXIII.

Pentateuch. Wilmersdorf.

Pentateuchus cum Megilloth et Haphtaroth. Wilmersdorffii 470. 1710. 4. r).

§. LXIV.

Pent. Edit. f. l.

Pent. Edit. f. l.

[I.] Pentateuchus hebraicus absque punctis cum Megilloth et Haphtaroth 4. maj. f. l. et a.

De hac editione sequentia annotavit Cl. *De Rossi*: Elegantissima editio bibliographis omnibus incognita, cujus membranaceum ac nitidissimum Florentiae in Bibliotheca divi Marci servatur exemplar. Duplici columna ea constat, incipitque pagina versa a primo Geneseos capite, cujus prima libera Beth eo exhibetur ornatu, quo in Ulyssiponensi Pentateucho. Character est luculentus, major eo, quo Pentateuchus Sorianus anni 1490. exaratus est, et paulo minor eo, quo exaratus est Ulyssiponensis anni 1491. Litera Vav sub initium Exodi et Aleph sub initium Decalogi et Deuteronomii eodem omnino ornatu in utroque Pentateucho, nostro scilicet et Soriano, repraesentantur. Idem etiam videtur character, quo sub librorum finem versuum summa innuitur, ut conjicere fere liceat, in uno eodemque loco utrumque Pentateuchum lucem vidisse. Sub finem capitis XVIII. Numerorum typographorum oscitantia quinque lineae bis impressae exstant, quae in commemorato exemplari abrasae sunt. Quinque Mosis libros statim excipiunt Haphtaroth ac Megilloth, sub quarum finem prolixum 44. versuum carmen reperitur, quo divina lex loquens introducitur, quoque ejus laudes, praestantia, emolumenta fusius enarrantur. Hoc porro singulari animadversione dignum est, quod binae paginae, quae Mosis Canticum in sectione בשלח complectuntur, eleganti quodam ornatu decorantur, qui varias aves et animalia repraesentat. Ad calcem librorum Mosis et V. Voluminum impressa conspicitur quaedam erecti leonis imago, quae exstat etiam in editione *Orach Chajim* anni 1485. Haec de rara hac editione, quae foliis constat 190. cujusque reliquiae servantur Romae in Bibliotheca eminentissimi Zeladae s).

[II.] Pentateuchus hebraicus. f. l. et a. 12.

Editio antiquissima ad finem seculi decimi quinti referenda, quae procul dubio a Soncinatibus Brixiae aut Pisauri est expressa. Nomina divina ut in Brixiensibus Bibliis permutato *He* et *Daleth* expressa sunt t).

[III.] Pentateuchus cum Haphtaroth. 318. (1558.) 12. u).

§. LXV.

Genesis.

Genesis.

[I.] Genesis et Psalmi hebraice, cura Jablonskii. Berolini 8 f. a.

[II.] ספר בראשית. Genesis. Cothenis 1622. 4. x).

Gene-

r) *Wolfius* Vol. 4. p. 132.

s) *De Rossi* Disq. de hebr. typogr. orig. p. 67.

t) Biblioth. Solgeriana Tom. 3. p. 384.

u) *Wolfius* Vol. 4. p. 131.

x) *Wolfius* Vol. 2. p. 396. Index Bibl. Wernigerod. p. 37.

Genesis, cura Joh. Henr. Maji. Francof. ad Moen. 1691. 8. Genesis. [III.]
Cum lemmatibus latinis in margine, et praemissa institutione Linguae hebraicae y).

Genesis — — Francof. Typis Christophori Wustii, 1695. 8. [IV.]

* Genesis ex collatis tribus novissimis accuratissimisque editionibus. Francof. ad Moen. 1714. 4. [V.]

[Editorem *Georgium Christianum Burcklinum*, cujus studio Biblia Hebraica anni 1716. §. XXV. debemus, *Le Long* falso *Benatilia* vocat. Contulit ille editionem Kiloniensem *Opitii* §. XXIX. Berolinensem *Jablonskii* §. XXVI. et Halensem *Michaelis* §. XXX. quae quidem anno 1720. demum prodiit, cujus vero plagulae editori transmissae fuere. Consuluit quoque duo MSS. fragmenta z).

Genesis hebraice. Genevae per Cepha Elon. 1617. 12. a). [VI.]

* Genesis hebraice. Parisiis apud Christianum Wechel. 1535. 4. [VII.]

[Typographum mendose *Le Long* nominat *Andream*, qui Genesin hoc anno excudi curavit. Accessit anno sequenti Exodus, et denique novus titulus cum nota anni 1537. b).

* Genesis. Parisiis per Carolum Stephanum. 1556. 4. [VIII.]

[Ita recenset *Le Long* et *Wolfius* primi libri Mosaici editionem, quae in se non est, nisi particula Pentateuchi §. LVIII. descripti, sive Genesis a *Roberto Stephano* Patre impressus, et a filio *Carolo* novo et aliquantulum mutato titulo ornatus c).

Genesis et VI. Psalmi ex recensione Joh. Justi Raui. Regiomonti apud Joh. Frider. Hartung. 1737. 8. [IX.]

Genesis et VI. Psalmi — Regiomonti — 1752. 8. [X.]

* Genesis. Romae apud Franciscum Zanetti 1578. 8. Cura Vittorii Aeliani, cum notis et radicibus in margine notatis d). [XI.]

* Genesis. Wittebergae. Zachariae Cratonis. 1587. (1586.) 8. [XII.]

[Bis eundem librum recenset *Le Long*: Primo sub nomine *Cratonis*, et deinde: *Liber Geneseos ex Bibliis hebraicis quae mandato D. Augusti Electoris Ducis Saxoniae excuduntur*. En opellae rarioris titulum: בראשית. *Genesis. Ex Bibliis Hebraicis, quae mandato et liberalitate Illustrissimi Principis ac Domini, Domini Augusti Electoris etc. excuduntur. Witebergae. Typis Zachariae Cratonis, Anno* 1586. 8. Ex eadem typographia, in eademque forma prodiere Duodecim Prophetae minores. Conf. §. XVI. LXXI. et LXXXI. e).

§. LXVI.

y) *Wolfius* Vol. 2. p. 396.
z) *Le Long* p. 75. col. 1. D. *Wolfius* Vol. 2. p. 396. Vol. 4. p. 134.
a) *Wolfius* Vol. 4. p. 134. Catal. Biblioth. Uffenbach. Tom. 1. p. 25.
b) *Le Long* p. 75. col. 1. C. *Wolfius* Vol. 2. p. 395. Vol. 4. p. 134.
c) *Le Long* p. 75. col. 1. C. *Wolfius* Vol. 4. p. 134.
d) *Le Long* p. 75. col. 1. C. *Wolfius* Vol. 2. p. 395. Vol. 3. p. 240.
e) *Le Long* p. 75. col. 1. C. *Wolfius* Vol. 2. p. 396. Vol. 4. p. 134. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 289. Conf. §. LXXI.

Genefeos Capita.

§. LXVI.

Genefeos Capita.

[I.] Genefeos capita V. hebr. Gothae. 1694. 8. f).

[Capita Genefeos priora in ufum Tironum faepius appendicis loco inftitutionibus linguae fanctae funt adjecta. Singula ifta recenfere, fortaffe lectori naufeam crearet. Sufficiant itaque, quae hic recenfentur.

[II.] Genefeos capita IV. priora hebr. aeri incifa a Joachimo Wichmanno. f. a. g).

[Duplex exftat exemplar, alterum textum habet punctatum, alterum textum fine punctis exhibet.

[III.] * Genefeos capita IV. priora. Hamburgi. 4.

Aliquoties edita funt in ufum tironum h).

[IV.] Genefeos capita IV. priora. Helmftadii. 1690. 8.

[V.] Genefeos capita IV. cum parte cap. V. Jenae 1727. 8.

Edidit *G. Tympe* cum analyfi vocum grammatica i).

[VI.] Genefeos capita IV. cum parte Cap. V. Jenae. 1736. 8. k).

§. LXVII.

Liber Exodi.

Liber Exodi.

[I.] * Secundus Liber legis Mofaicae, qui ab Hebraeis Elle Semoth, a Graecis et Latinis Exodus dicitur, hebraice. Parifiis ex officina Chriftiani Wechelii fub fcuto Bafilienfi. 1536. 4. l).

[Cum libro Genefeos ab eodem *Wechelio* edito, uno fub rubro quoque exftat cum nota anni 1537. m).

[II.] Exodi Cap. XV. litteris Samaritanis, hebraicis quadratis et Rabbinicis rotundioribus. In Petri *Guarini* grammat. hebr. ex optimis quae huc usque prodierunt collecta. Parifiis 1724. 4. n).

[III.] Decalogus hebraice. Parifiis per Chriftianum Wechelium 8. o).

[IV.] Decalogus hebraice. Bafileae 1523. §. LXXXVII.

[V.] Decalogus hebraice. Parifiis 1551. 8.

Adjunctus eft Decalogus una cum VII. Pfalmis Poenitentialibus, Pfalmo CXIX, et oratione Danielis, Evangelio Matthaei hebraico cura *Johannis Quinquarborei* Parifiis apud Martinum Juvenem edito p).

§. LXVIII.

f) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 38. n. 22.

g) Hamb. freywill. Beyträge Vol. 3. A. 1775. p. 352.

h) *Le Long* p. 75. col. 1. D. *Wolffius* Vol. 2. p. 396.

i) *Wolffius* Vol. 4. p. 136. Catal. Biblioth. Baumgart. p. 38. n. 23.

k) Bibliotheca Solgeri Vol. 3. p. 28.

l) *Le Long* p. 75. col. 1. E.

m) *Wolffius* Vol. 4. p. 136. *Maittaire* annales Tom. 2. Part. 2. p. 433. 834.

n) *Wolffius* Vol. 4. p. 136. *Gelehrte Zeitungen*, Lipfiae 1717. p. 677. *Calmetii* Biblifche Biblioth. p. 25.

o) *Wolffius* Vol. 4. p. 136.

p) *Maittaire* annal. Tom. 3. Part. 2. p. 595. Recenfet Cl. *Knochius* in Nachrichten p. 556. *Johannis Tilii* editionem Evangelii Matthaei hebraici, Parif. 1555. 8. cui, nefcio quo fato, appendicis loco annexa fuerunt, quae proprie ad *Quinquarborei* editionem referenda funt, Decalogus, Pfalmi VII. et reliqua. Jungimus hifce editionem fictitiam Libri quarti Mofaici, quam *Wolffius* Vol. 2. p 397. ita recenfet: Numeri hebraice cum libello Ruth et Threnorum. Parifiis 1520. 4. Conf. infra §. LXXIII.

§. LXVIII.

Pentateuchus Hebraeo-Samaritanus. — Pent. Hebr. Samarit.

* Pentateuchum Hebraeo-Samaritanum, seu Hebraeum literis Samaritanis exaratum, hic referre placuit; discrepat enim ab Hebraeo-Judaico non solum characteribus, verum etiam multis identidem accessionibus, juxta quas facta est Samaritana interpretatio. An ille ante versionem LXX Interpretum adornatam exstiterit, an fuerit ex Hebraeis, Graecisque codicibus conflatus, certe nihil ferme statui potest, cum utrinque firmissimas pro sua opinione rationes videantur afferre, qui diversam ea de re sententiam amplectuntur; dicam tamen codicem hunc quibusdam in locis ad versionem graecam LXX Interpretum propius accedere, quam ad ipsum textum Hebraeum q).

[Haec *Le Long*. Quae ut rite intelligantur, accurate duo exemplaria, quae Samaritana vocantur, distinguenda sunt. Alterum continet Pentateuchum Hebraeum, seu Judaicum, lingua hebraea, sed litteris Samaritanis exaratum; alterum vero versionem seu Paraphrasin Pentateuchi, lingua Samaritanorum seu Cuthaeorum, et litteris iisdem Samaritanis propriis scriptam. Jam vero non de posteriori sed tantummodo de priori exemplari hoc loco nobis sermo erit. Historiam hujus codicis hebraei, cui nonnulli, ut *Morinus*, *Marefchallus*, *Capellus*, *Harduinus* aliique, inprimis in definienda temporum ratione multum aut nimis tribuunt, satis accurate exposuit *Joh. Gottl. Carpzovius* r). Nostrum non hic est, quae de Codice disputata sunt, exponere, qui tantummodo de editionibus typis exscriptis occupati sumus. Nunquam seorsim prodiit Codex iste Samaritanus. Interim placuit auctori nostro nonnullas ejus recensere editiones, quibus duae recentiores accedunt. [I.]

* Pentateuchus Hebraeo-Samaritanus juxta codicem oratorianum jussu Eminentissimi Cardinalis Berulli edi coeptus an. 1630. et absolutus anno 1632. et Pentateuchus idiomate Samaritano, studio et opera Joannis Morini cum una utriusque versione latina. v. Tom. V. Bibliorum polyglottorum Parisiensium, anni 1645. fol.

Joan. Morinus in Epist. ad Hieron. Alexandrum s) haec ait: „ Editionem Pentateuchi Samaritani jussu illustrissimi Cardinalis Berulli meditor. „

Idem addit: t) „ Ante quadriennium (hoc est anno 1632.) excudi curavi in corpore magnorum Bibliorum duplicem Pentateuchum Samaritanum cum latina versione, Hebraeo-Samaritanum, et ejusdem in linguam Samaritanam versionem, utrumque excusum hac hyeme relegi ac recensui, et quae a Typographo errata fuerant, adnotavi; Hebraeo-Samaritanum vero excusum cum IV. antiquis MSS. comparavi, et varias lectiones exscripsi; Samariticam vero versionem, quae Judaeorum Chaldaicae respondet, permultis sed brevibus annotationibus (quae non fuerunt hic editae, sed seorsim anno 1657. 12.) illustravi u).„

q) p. 83. col. 1. C.

r) Critica sacra, Part. 2. c. IV. p. 585. etc. Conf. *J. F. Buddei* hist. Eccl. V. T. Vol. 2. p. 842 etc. Ejusd. Isagog. hist. theol. p. 1457. *J. C. Wolfii* Biblioth. h. Vol. 2. p. 419. Vol. 4. p. 164. aliique, quos *Carpzovius* recensent.

s) pag. 140. Epist. 4. scripta anno 1628. inter Antiquit. Eccles. Orient.

t) Epist. 49. ibidem pag. 253. ad Cardinalem Barberinum scripta 4. idus Febr. 1637.

u) *Le Long* p. 87. col. 1. C. Conf. infra Cap. III. §. IV.

Pent. Hebr. Samarit. [II.] * Pentateuchus Hebraeo-Samaritanus et Pentateuchus idiomate Samaritano cum eadem versione latina; editio emendatior, licet ab omni sphalmate non immunis, ex tribus Codicibus Usserianis. V. Biblia Polyglotta Londinensia 1657. fol. x).

[III.] Biblia Hebraeo-latina Houbigantii, Parisiis 1753. fol.

Non sine omni jure Pentateuchus adnumeratur editionibus, quae una cum textu hebraeo simul hebraeo-samaritanum exhibent. Quotiescunque enim posterior in litteris recedit, id in margine notatum est: ita ut in compendio Pentateuchus samaritanus exhibeatur. Conf. infra Sect. III. §. XI.

[IV.] Biblia Hebraica Kennicottii. 1776. fol.

Singulari plane methodo hic Pentateuchus Samaritanus est expressus. Duas habes in qualibet Pentateuchi pagina columnas: altera exhibet textum hebraeum litteris quadratis expressum; alteram occupant tot lineolae transversae, quot in altera sunt litterae hebraicae. Ubi vero Codex samaritanus ab hebraeo recedit, ibi litterae sunt expressae, sed non typis samaritanis, verum typis hebraicis quadratis. Conf. supra §. XLII.

[V.] * Geneseos IV. prima capita Hebraeo-Samaritana et latina. Studio Georgii Otthonis. V. eadem polyglotta. 1702. y).

[VI. Quatuor prima Capita Geneseos Samaritana ex Waltoni Bibliis Polyglottis descripta et Glossario harmonico ornata a Frider. Eberhardo Collino Werthemia-Franco. Francofurti ad Moenum. Typis Martini Jaqueti An. 1704. 4.

Exhibentur quatuor capita primo hebraeo-samaritana, sequitur p. 12-24. versio samaritana cum versione latina ad latus posita, et denique glossarium harmonicum ad p. 32.

§. LXIX.

Pentateucho juxta consvetudinem apud Judaeos receptam junguntur Quinque Megilloth, seu libri quinque festivales, qui minoris quidem sunt molis, at Judaeorum sacris publicis inserviunt. Hi sunt Canticum Canticorum, Ruth, Threni, Ecclesiastes et Esther: qui quidem ad Hagiographa, seu quartam codicis sacri partem referuntur, verum cum Judaei, statis diebus inter solemnia sacra post Parascham legis, libellos festivales publice praelegere, nimirum Canticum Canticorum Festo Paschatos, Ruth Festo Hebdomadarum, Threnos die 9. Mensis Ab, seu Julii, in memoriam destructi utriusque templi, Ecclesiasten Festo Tabernaculi mense Septembri, et Esther Festo Purim mense Februario, jam olim statuerunt; consultius ipsis visum est, una cum Pentateucho libellos istos typis exscribere, ut eo facilius, qui sacris interesse volunt, una cum lectore publico textum sacrum legere possint z). Plures inde sunt librorum festivalium editiones Pentateucho junctae: pauciores vero, quae seor-

x) *Le Long* ibid. Conf. infra cap. III. §. VI.

y) *Le Long* p. 87. col. 2. A. Conf. Cap. III. §. XIV.

z) Conf. *Carpzovii* critica sacr. Part. I. p. 134. *Wolfii* Biblioth. hebr. Vol. 2. p. 46.

ſeorſim ſunt excuſae. Singuli vero libri tum ſeorſim, tum cum aliis ſacrae ſcripturae partibus ſunt in vulgus editi. Singulas ordine recenſebimus editiones.

§. LXX.

Megilloth c. Pentat.

Megilloth c. Pent.

Amſtelodami: Bis 1644. 1665. 1667. 1674. 1677. 1697. bis 1683. 1685. 1688. 1692. 1700. 1701. 1712. 1724. §. XLIV.
Antwerpiae: 1566. §. XLV.
Baſileae: 1607. §. XLVI.
Briſkiae: 1546. §. XLVIII.
Brixiae: 1492. §. XLIX.
Conſtantinopoli: 1550. §. L.
Cracoviae: 1530. §. LI.
Hanoviae: 1610. §. LIV.
Olsnae: 1530. §. LVII.
Pragae: 1600. 1615. 1646. 1688. bis 1693. 1700. 1720. et ſine anno. §. LIX.
Sabionettae ſ. a. §. LX.
Venetiis: 1527. 1548. 1563. 1566. 1574. 1589. 1620. 1631. 1646. §. LXII.
Wilmersdorffii: 1710. §. LXIII.

§. LXXI.

Quinque Megilloth.

Quinque Megilloth.

[I.] Quinque Megilloth et Pſalterium, cum Machſor ex ritu Synagogarum Italicarum. Soncini et Caſali. 246. (1486.) 4.

Comprehendit collectio iſta Preces, ſacra Poemata, Pſalmos, Libellos Ruth, Ecclesiaſten, Eſther, Threnos et Canticum Canticorum, quae omnia quadrato charactere et cum punctis impreſſa ſunt; rabbinico vero praefationes, tituli, notae, monita, quaeſtiones et Capitula patrum exſcripta ſunt. Ad calcem operis ſequentia notantur: ואולם היתה התחלת בנין הספר הזה על ידי בני שונצין בעיר שונצין בחדש תשרי שנת רמו לאלף הששי והשלמנוהו פה קזאל מיורי בשני בשבת בעשרים יום לחדש אלול שנת חמשת אלפים ומאתים וששה וארבעים לבריאת עולם וכו׳ i. e. Fuit autem initium aedificii hujus libri per nos Soncinates in Urbe Soncini menſe Tiſri anno 246. ſexti millenarii, cumque abſolvimus hic Caſale majori, feria 2. hebdomadae, die 20. menſis Elul anno quinquies milleſimo ducenteſimo quadrageſimo ſexto a creatione mundi etc. [a]).

[II.] Quinque Megilloth, una cum Machſor ex ritu Judaeorum Germanorum. Francofurthi ad M. apud Kelnerum, ſumptu Salom. Aphtrod 1722. 4. [b]).

[III] Quinque Megilloth Lubecae apud Gottfr. Jaeger. Lubecae 1650. 12.

Wolffio et *Le Long* ignota fuit editio, quae ſub titulo exſtat: שיר השירים רות איכה קהלת מגלת אסתר נדפס שנת ית על ידי גוטפריד יעגר פה העיר לובקה

K 3

a) De Roſſi de hebraicae typogr. origine. p. 28. b) *Wolfius* Vol. 4. p. 151.

Quinque Megilloth. המהוללה לרבקה pp. 129. Typi sunt iidem, quibus haeredes Johannis Jägeri 1634. Prophetas minores exscripserunt, §. LXXXI. Paginae, Capita, et quintus versus hebraicis litteris numerantur: et quolibet quarto folio infra columnam nomen libri latine est expressum. Libellus omnino rarissimus.

[IV.] * Quinque Megilloth. Caroli Stephani. Parisiis 1555. 4. c).

[Hebraice et latine inscripsit volumini. Latine: *Canticum Canticorum — Esther, collatis veteribus exemplaribus et adhibito peritiorum judicio. Parisiis ex officina Caroli Stephani Typographi Regii M.D.LV.* In hebraico titulo ita legitur: — *impressa mandato Caroli Stephani et in typographia ejus, mense Marchevan* (Octobris) *Anno octavo Regis Henrici, qui est annus* 315. *minoris supputationis. Parisiis urbe magna et metropoli.* — Minus accurate annum hebraice expressit; nam *Marchevan* sive October jam ad annum Judaeorum 316. referendus fuisset d).

[V.] * Quinque Megilloth. Witebergae apud Cratonem. 1587. 8. e).

[*Zacharias Crato* in edendis Bibliis hebraicis *Plantini* editionem sequutum esse, jam supra §. XVI. observavimus. Sic et eum sequi voluisse in edendis Bibliis duplici forma videtur. Genesin et duodecim Prophetas minores §. LXV. annuntiavimus, quibus Megilloth accedunt.

§. LXXII.

Cantic. Canticor.

Cant. Canticor.

[I.] Canticum Canticorum. Antwerpiae 1566. §. XLV.

[II.] Canticum Cantic. Argentorati 1591. §. CXI.

[III.] * Canticum Canticorum hebraice. Parisiis apud Martinum Juvenem. 1574. 4. f).

[IV.] Canticum Cantic. Raphelengii. 1608. 1615. §. CXIII.

[V.] Canticum Cantic. Venetiis. 1522. 1524. 1544. §. CXIV.

§. LXXIII.

Ruth.

Ruth.

[I.] Ruth hebraice. Antwerpiae 1566. §. XLV.

[II.] Ruth hebraice. Hafniae 1631. §. LXXXII.

[III.] Ruth hebraice, Raphelengii. 1608. 1615. §. CXIII.

[IV.] * Ruth et Threni, ac libellus de numeris, hebraice ex recognitione A. Justiniani Episcopi Nubiensis. Parisiis veneunt in via Jacobaea apud Goarmontium 1520. g).

[Castigavit editionem *Petrus de Souez Lefour* Parisiensis. Ter hujus editionis mentionem facit *Wolfius*. Primo libellum *De Numeris* pro quarto accepit Mosis libro; hinc editio illa *Numerorum* Parisiensis, de qua supra monuimus lectorem §. LXVII. p). Secundo loco scribit libro Ruth accedere Librum Numerorum. Tertio deni-

c) *Le Long* p. 79. col. 1. A.
d) *Wolfius* Vol. 2. p. 410. Vol. 4. p. 151. *Maittaire* annal. typogr. Tom. 3. Part. 2. p. 151. p. 653. Index Bibl. Wernigerod. p. 35.
e) *Le Long* ibid. *Wolfius* Vol. 2. p. 410.
f) *Le Long* p. 79. col. 1. C. *Wolfius* Vol. 4.
g) *Le Long* p. 79. col. 1. C.

denique addit, sese a *Chevillerio* didicisse, additum esse opusculum *De Numeris*, quod quale sit, definire non audeat. Verum non librum esse Mosaicum, sed quoddam scriptum Judaicum, certum est [b]). Ruth.

Ruth hebraice cum precatione Pentecostali. Francofurti. 481. (1721.) 12. [i]). [V.]

§. LXXIV.

Threni.

Threni.

Threni cum tikkun tel Schevuoth et Hoschanna Rabba. Amstel. 463. (1703.) [I.]

Threni cum tikkun — Rabba. Amstelodami 468. (1708.) [II.]

Threni cum tikkun — Rabba. Amstelodami 488. (1728.) [k]). [III.]

[Triplex editio sibi invicem similis, ubi libro Threnorum accedit ordinatio Festi Schevuoth et Hoschanna Rabba, a R. *Mose Corduero b. Jacob* conscripta.

Threni cum punctis, et libello Kirioth Judaicarum, ex ritu Judaeorum Polonorum. Amstelodami apud Salomon Props 480. (1720.) 4. [l]). [IV.]

Threni — — ex ritu Judaeorum Germanorum. Amstelodami apud Salomon Props. 486. (1726.) 12. [m]). [V.]

Additae sunt preces Judaeorum lugubres.

Threni. Antwerpiae. 1566. §. XLV. [VI.]

* Threni. Studio Guil. Robertson. Cantabrigiae 1685. 12. [n]). [VII.]

[Idem *Robertsonius*, qui hebraicam N. T. versionem ab *El. Huttero* confectam Londini 1661. 8. edidit, et librum Threnorum exscribi curavit. Duplex vero exstat exemplar, alterum cum punctis, alterum sine punctis.

Threni sine punctis, in usum publicae lectionis. 8. [VIII.]

Prodierunt Kiloniae curante *Hasenmüllero* [o]).

Threni. Parisiis. 1520. §. LXXIII. [IX.]

* Threni. Parisiis typis Martini Juvenis. 1552. 4. [p]). [X.]

Threni Raphelengii. 1608. §. CXIII. [XI.]

Threni Jeremiae, cum praefatione Philippi Melanchthonis. Wittebergae 1524. 8. [q]). [XII.]

§. LXXV.

Ecclesiastes.

Ecclesiastes.

Ecclesiastes. Antwerpiae. 1566. §. XLV. [I.]

Ecclesiastes. Argentorati. 1591. §. CXI. [II.]

* Ecclesiastes. Parisiis, typis Martini Juvenis. 1564. 4. [r]). [III.]

Ecclesiastes. Raphelengii. 1608. 1615. §. CXIII. [IV.]

Ecclesiastes. Venetiis. 1522. 1524. 1544. §. CXIV. [V.]

§. LXXVI.

b) *Wolffius* Vol. 2. p. 397. et 410. Vol. 4. p. 151. *Maittaire* annales Tom. 2. Part. 2. p. 592.

i) *Wolffius* Vol. 4. p. 182.

k) *Wolffius* Vol. 4. p. 153. conf. Vol. 3. p. 809.

l) *Wolffius* Vol. 4. p. 153.

m) *Wolffius* Vol. 4. p. 153.

n) *Le Long* p. 79. col. 1. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 411. vid. §. LXXXIX.

o) *Wolffius* Vol. 4. p. 153.

p) *Le Long* p. 79. col. 1. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 411. Vol. 4. p. 153. *Maittaire* annal. Tom. 3. p. 607.

q) *Wolffius* Vol. 2. p. 411.

r) *Le Long* p. 79. col. 2. A. qui tamen editionem ad annum 1569. refert. *Wolffius* Vol. 2. p. 411.

§. LXXVI.

Esther. *Esther.*

[I.] Esther. Antwerpiae. 1566. §. XLV.

[II.] Esther. Hanoviae. 1730. §. LIV.

[III.] Esther. Raphelengii. 1608. 1615. §. CXIII.

[IV.] Libellus Esther aeri incisus. s. a. s).

Ad formam Voluminis legis in usum Synagogarum publicum conscripti exstat libellus aeri incisus, et in membrana longitudine duarum ulnarum et latitudine unius et dimidiae expressus. Quatuor constat Jerioth, quarum quaelibet dimidium ulnae continet, atque tres columnas sistit. Quaevis columna ornamentis eincta est, in quibus ea, quae in columna leguntur, figuris repraesentantur. Vides ibi Hamannum securi armatum patibulum Mardochai praeparare, Judaeos in acie sclopeta hodierna exonerare, et grande patibulum, in quo decem Hamanni filii adscriptis singulorum nominibus suspensi sunt. Textus sine distinctione versuum est expressus, litterae vero interdum satis sunt rudes.

§. LXXVII.

Secunda et tertia pars sacri codicis continet juxta Judaeorum consvetudinem, scripta Prophetarum, seu virorum Spiritu Sancto inspiratorum, qui duplicis sunt generis. Alii Prophetae Priores salutantur, nimirum liber Josuae, Libri Samuelis et Libri Regum, qui nobis sub nomine Librorum historicorum veniunt. Alii vocantur Prophetae Posteriores, in quorum numero sunt tres majores, Esaias, Jeremias et Ezechiel, et duodecim minores, qui ob minorem scriptorum molem ut unicum volumen considerantur. Postponuntur Prophetae omnes legi Mosaicae, quia apud Judaeos minoris sunt auctoritatis; et quemadmodum Mosi maximam tribuunt auctoritatem, ejusque Prophetiam et miracula a Prophetiis et miraculis reliquorum, qui post eum missi sunt, Prophetarum maxime differre, sibi persvadent: sic et Prophetarum scriptis minorem tribuunt auctoritatem, iisque secundum et tertium in sacro codice adsignant locum t). Editiones Prophetarum scripta continentes inter sese differunt pro numero scriptorum, quae in iis exhibentur.

§. LXXVIII.

Proph. omnes et Hagiographa. *Proph. omnes et Hagiogr.*

Prophetae omnes et Ketubhim. Pragae. 381. (1621.) 8. u).

Recenset hanc editionem *Wolfius*, praemittit vero aliam editionem: „Prophetae omnes et Hagiographa, adeoque Biblia integra praeter Pentateuchum. in 4. „Witteb. 347. C. 1587. per Zach. Crato, jussu Joehananis Conr. Rühel;„ quae non est, nisi fragmentum Codicis sacri integri, quem supra descripsimus. Idem censendum

s) Conf. O. G. Tychsenii Tentamen p. 31.

t) Conf. *Moses ben Maimon* More neboch. interpr. Buxtorfio. Part. 2. c. 35. p. 290 etc. *Carpzovii* crit. sacr. Part. I. c. 4. p. 133. *Wolfii* bibl. hebr. Vol. 2. p. 45. *Joh. Leusdeni* philolog. hebr. Diss. 2. p. 25. *Joh. Henr. Hottingeri* Thesaur. philolog. p. 461 etc. *Hermanni Witsii* miscell. sacr. Vol. 1. c. 7. p. 41.

u) *Wolfius* Vol. 2. p. 397.

dum est de editione Prophetarum Parisiis, *Roberti Stephani* 1544. 4. a *Le Long* [x]) recensita, quae simili modo ad Biblia *Roberti Stephani* §. XI. est referenda. Proph. omnes et Hagiographa.

§. LXXIX.

Proph. priores. Proph. priores.

Prophetae priores. Venetiis apud Joh. Vendraminum per Joh. Caleoni. 393. (1633.) 4. [y]).

§. LXXX.

Proph. posteriores. Proph. post.

[I.] Prophetae Posteriores et Hagiographa. Pragae per Isaac ben Aaron 378. (1612.) 4. [z]).

[II.] Prophetae posteriores. Venetiis apud Marcum Anton. Justiniani. 312. (1552.) 4. [a]).

Tempore et forma coincidit editio cum Bibliis ab Eodem editore editis, et fortassis non est nisi fragmentum integri codicis. §. XII.

[III.] Prophetae posteriores. Venetiis jussu Laurentii Bragadini per Joh. Cajun. 378. (1618.) 4. [b]).

§. LXXXI.

Prophetae minores. Proph. min.

[I.] * הנביאים קטנים Prophetae minores, quos Hebraei a numero תרי עשר hoc est duodecim vocant: ad usum Scholarum et in sacrae linguae studiosorum gratiam ita seorsim editi: una cum Davidis Chytraei praefatione. Basileae per Joannem Oporinum. (1567.) 8. [c]).

[Praelectionibus publicis in Academia Rostochiensi destinata est editio, in cujus praefatione, seu ad *Oporinum* epistola, Chytraeus, de Prophetarum officio, doctrina, praestantia etc. disserit. Epistolam istam *Oporinus* 30. paginis inscripsit; sed utrum et ipsum textum hebraicum exscripserit, an vero plura exemplaria editionis aut Antwerpiensis aut Venetianae adquisiverit eisque latinam addiderit epistolam, dubium est. Epistola Latinorum more, a sinistra ad dextram, textus vero Hebraeorum more a dextra ad sinistram vergit. Typi non sunt basileenses, in *Munsteri* Bibliis et Evangelio Matthaei ibidem ter expresso obvii, sed Bombergiani, ergo aut Veneti aut Antwerpienses. Nec charta nec forma in utraque sibi respondet; nec ordine sese excipiunt plagularum signaturae [d]).

[II.] * Duodecim Prophetae minores. Excusi Gustroviae Anno M. DC. XXXIV. Typis Haeredum Johannis Jaegers. 8. [e]).

[Accedit Praefatio M. *Gottfr. Gesii*, Rostochii die 6. Novembris signata. Typi sunt clari et distincti, et ejusdem formae, ut in Bibliis hebraicis *Joh. Simonis* §. XXXIV.

x) p. 75. col. 2. B. *Wolffius* ibid.
y) *Wolffius* Vol. 2. p. 398.
z) *Wolffius* Vol. 2. p. 398.
a) *Wolffius* Vol. 2. p. 398.
b) *Wolffius* Vol. 2. p. 399. conf. §. XIX.
c) *Le Long* p. 75. col. 2. D.
d) *Wolffius* Vol. 2. p 399. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 4. p. 200. *Tychsenii* Bützowsche Nebenstunden Part. 5. p. 73.
e) *Le Long* p. 75. col. 2. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 399. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 4. p. 203.

Proph. min. §. XXXIV. *Jägeri* typographia hebraica postea Lubecam translata est, ubi *Gottfr. Jägerus* Quinque Megilloth 1650. expressit. §. LXXI. Unicus et quidem solus est liber hebraicus intra ducatus Mecklenburgici limites typis exscriptus.

[III.] * Prophetae minores Antwerpiae apud Raphelengium. 1588. 12. f).

[IV.] * Prophetae minores. Lugduni Batavorum apud eundem. 1597. 12. g).

[V.] Prophetae minores. Lugduni Batavorum apud eundem. 1603. 16. h).

Ad calcem legitur: Excusum typis Plantinianis Francisci Raphelengii. Anno MDCIII. Capita hebraicis litteris, paginae vero et versiculi notis numeralibus numerantur. Typi sunt, ut Raphelengiani esse solent, admodum detriti.

[VI.] Prophetae minores. Witebergae, Zachariae Cratonis. 1586. 8.

Exemplaria hujus editionis duplicis sunt formae. Alia in rubro verba תרי עשר cum duodecim Prophetarum nominibus subjectis ostendunt. Alia eundem fere habent titulum, quem liber Geneseos prae se fert: *Duodecim Prophetae. Ex Bibliis Hebraicis, quae mandato et liberalitate Illustrissimi Principis ac Domini, Domini Augusti Electoris etc. exeuduntur. Witebergae typis Zachariae Cratonis Anno* 1586. 8. Sub duplici vero titulo unica prostat editio. Conf. supr. §. XVI. XLV. et LXXI.

§. LXXXII.

Proph. singuli. *Prophetae singuli.*

[I.] Joel et Maleachi. Parisiis apud Christianum Wechelum. Parisiis 1534. 8. i).

[II.] Obadias, cum Alphabetho hebraico, edente Agathio, Parisiis per Christ. Wechelium. (1534. 8. k).

Quem solo praenomine *Wolfius Agathium* appellat, est *Agathius Guidacerius*, cui et alias debemus partium sacri textus editiones.

[III.] * Obadias et Jonas. Parisiis apud Martinum Juvenem. (Le Jeune) 1568. 4. l).

[IV.] Abdias Propheta. Witembergae in edib. J. Grunebergii. MDXXI. 4. ll).

Editionem mere hebraicam, typis majusculis expressam procuravit sine dubio *Aurogallus* in usum lectionum publicarum.

[V.] Obadias hebraice, cum praxi legendi. Londini 1726. 8.

[VI.] Obadias hebraice — Londini 1728. 8.

[VII.] Obadias hebraice — Londini 1731. 8.

Exstat in *Thomae Benneti* grammatica hebraea cum uberrima praxi, in usum tironum, qui linguam hebraeam absque praeceptoris viva voce ediscere cupiunt, Londini triplici vice et auctoris sumptibus edita. Textum Prophetae sequitur praxis legendi, et

f) *Le Long* p. 75. col. 2. E. *Wolfius* Vol. 4. p. 139.

g) *Le Long* p. 75. col. 2. E. *Wolfius* Vol. 4. p. 139.

h) *Wolfius* Vol. 2. p. 399.

i) *Wolfius* Vol. 2. p. 400.

k) *Wolfius* Vol. 4. p. 140. *Maittaire* annal. Tom. 2. Part. 2. p. 421. et 791.

l) *Le Long* p. 76. col. 1. D. *Wolfius* Vol. 4. p. 140.

ll) *G. C. Giese* Nachr. v. d. Bibelübers. Lutheri Part. I. p. 57.

et deinde praxis resolvendi, & analysis grammatica Obadiae. Accedunt VI. Psalmi Proph. sing. priores simili modo dispositi m).

* Jonas hebraice cum analysi. Lugduni Batavor. 1672. 8. Adhaeret Georgii Mayr instit. hebr. n). [VIII.]

Jonas, Micha et libellus Ruth. Hafniae apud Sartorium. 1631. 8. Exstat sub titulo: Fontium Israelis trias o). [IX.]

§. LXXXIII.

Ultimam sacri codicis partem conficiunt Hagiographa, Judaeis κατ' ἐξοχὴν *Scripta* dicta. Referuntur huc libri a viris divino spiritu inflatis scripti, qui eam ob caussam minoris apud Judaeos habentur auctoritatis ac scripta Prophetarum p). Recensentur quidem in numero Hagiographorum quinque Megilloth, seu libri festivales, §. LXX; verum eosdem a reliquis divulsos Pentateucho jungere, Judaeis est solemne, quos nonnulli Christianorum sacris addicti editores codicis sacri sequuti sunt. Supersunt itaque hic recensenda Hagiographa: Psalmi; Proverbia Salomonis, Jobus, Daniel quem e numero Prophetarum eliminatum ad Hagiographa remittunt Judaei; Esdras et Nehemias, et denique Libri Paralipomenon.

§. LXXXIV.

Hagiographa. Hagiographa.

Hagiographa sine punctis. Antwerpiae apud Christoph. Plantinum. 1574. 12 q). [I.]

Hagiographa. Francof. apud Fridericum Hartmannum. 1626. 12. r). [II.]

Hagiographa. Pragae. 1612. §. LXXX. [III.]

— Pragae. 1621. §. LXXVIII. [IV.]

— Pragae s. a. 8. s). [V.]

Hagiographa. Venetiis. 395. (1635.) 12. [VI.]

— Venetiis apud Justinianum 12. t). [VII.]

§. LXXXV.

Psalmi Amstelod. Psalmi Amstelod.

* Psalterium h. studio Menasse ben Israel. Amstelodami sumtibus Henrici Laurentii. 1634. 16. u). [I.]

* Psalterium ejusdem studio, Amst. iisdem typis. 1635. 24. x). [II.]

Psalterium ejusdem studio. Amst. iisdem typis. 1646. 12. y). [III.]

L 2 * Psal-

m) *Wolffius* Vol. 4. p. 140. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 7. p. 407.
n) *Le Long* p. 76. col. 1. E.
o) *Wolffius* Vol. 4. p. 140.
p) Conf. *Carpzovii* critic. sacr. et §. LXIX.
q) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 75. n. 27.
r) Catal. Biblioth. Baumg. p. 75. n. 29.
s) *Wolffius* Vol. 2. p. 401.
t) *Wolffius* Vol. 2. p. 401.
u) *Le Long* p. 77. col. 2. C. *Wolffius* Vol. 2. p. 405.
x) *Le Long* p. 77. col. 2. C. *Wolffius* Vol. 2. p. 405.
y) Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 6.

[IV.] * Psalterium. Amstelod. Eliae Abouab. 1644. 32. [z]).

[V.] Psalmi juxta VII. dies hebdomadis dispositi. Amstelodami apud Uri Veibsch ben Aaron Levi 424. (1664.) 4. [a]).

[VI.] Psalterium. Amstelod. ap. eundem. 449. (1689.) 12. [b]).

[VII.] * Psalterium studio Johannis Leusdeni. Amstelodami apud Joseph Athias. 426. (1666.) 12. [c]).

[VIII.] Psalterium. Amstelodami apud Dav. Tartas. 430. (1670.) 12. [d]).

[IX.] * Psalterium sine punctis. Amstelodami ap. Dav. Tartas, sumptibus R. Sabtai. 442. (1682.) 16. [e]).

[X.] Psalterium. Amstelodami apud Ascher Anschel. 457. (1697.) 12. [f]).

[XI.] Psalterium cura Salomon ben Joseph Props. Amstelodami per Eliezer Chazon. 460. (1700.) 24. [g]).

[XII.] * Psalterium ejusdem cura. Amstelodami iisdem typis. 463. (1703.) 16. [h]).

[XIII.] * Psalterium ejusdem cura. Amstelodami, iisdem typis. 468. (1708.) 12 [i]).

[XIV.] Psalterium hebraicum cum Maamadoth. Amstelodami apud Salomon ben Joseph Props 474. (1714.) 12.

[XV.] Psalterium hebraice. Amstelodami apud haeredes Salomonis Props. 513. (1753.) 12.

[XVI.] Psalterium Amstelodami per Mose ben Abraham. 470. (1710.) 12. [k]).

[XVII.] Psalterium. Amstelodami per Schelomo ben Mose. 471. (1711.) 8. [l]).

Addit *Wolfius* ejusdem anni et formae editionem, per Schelomo ben Mose Raphael, quae sine dubio eadem est.

[XVIII.] Psalterium typis majusculis. Amstelodami per Salom. Salman. 484. (1724.) 12. [m]).

[XIX.] Psalterium. Amstelodami apud Hertz Levi Rophe 491. (1731.) 12.

§. LXXXVI.

Psalt. Antwerpiae. *Psalt. Antwerpiae.*

[I.] * Psalterium sine punctis. Antwerpiae, Christoph. Plantini. 1574. 24.

Non seorsim exstat, sed ad Biblia minora sine punctis anno 1573. inchoata et 1574. finita referendum [n]).

[II.] * Psalterium. Antwerpiae, Christoph. Plantini. 1581. 16. [o]).

[III.] * Psalterium. Antwerpiae ap. eundem. 1584. 16. [p]).

§. LXXXVII.

z) *Le Long* p. 77. col. 2. E. *Wolfius* Vol. 2. p. 405.
a) *Wolfius* ibid.
b) *Wolfius* Vol. 2. p. 406.
c) *Le Long* p. 78. col. 1. A. *Wolfius* Vol. 2. p. 405.
d) *Wolfius* ibid.
e) *Le Long* p. 78. col. 1. B. *Wolfius* Vol. 2. p. 406.
f) *Wolfius* ibid.
g) Index Bibl. Wernigerod. p. 38.
h) *Le Long* p. 78. col. 1. E. *Wolfius* Vol. 2. p. 406.
i) *Le Long* p. 78. col. 2. A. *Wolfius* Vol. 4. p. 146.
k) *Wolfius* Vol. 2. p. 407.
l) *Wolfius* ibid.
m) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 75. n. 40.
n) *Le Long* p. 77. col. 1. C.
o) id. ibid. p) ibid.

§. LXXXVII. Psalt. Basileae.

Psalterium Basileae.

* ספר תהלים Hebraicum Psalterium. (Basileae apud Johannem Frobenium, 1516.) 16. [I.]

[Conspicitur in pagina prima inter verba tituli signum Frobenii appofito ad latus ejus nomine: *Jo. Fro.* In pagina vero versa exstat praefatio brevior hebraica sine punctis expressa, quae laudes Deo canit; sub rubro: *Conradus Pelicanus Rubeaquensis or. mi. Hebraeis lectoribus.* Psalmi ipsi numerantur; non vero versus. Nomina d[illegible]a more Judaeorum superstitioso יהוה et אלהים exprimuntur. Psalmus ultimus numero 149. est signatus. Editor operis est sine dubio *Conradus Pellicanus*, qui anno 1500. sibi codicem Bibliorum Pisaurensem §. VI. aere adquisivit: auxilio ipsi fuit *Sebastianus Franciscanus*, i. e. *Münsterus*. Accedit: *Institutiuncula in Hebraeam linguam authore Volphango Fabro Professore Theologiae* i. e. *W. Fabricio Capitone*; quae postfationis loco Psalterio adjuncta est. Quonam e codice Psalterium expressum sit, sciscitant Eruditi. Verum e codice Pisaurensi, qui inter manus *Pellicani* fuit, esse expressum; et accurate eum codice Brixiensi §. V. consentire, indicia satis produnt superius allata. Textus quidem pulchre est expressus et punctis animatus; additus vero est Soph pasuk sine Silluk et Atnach. Primum Psalmi cujusvis verbum litteris majusculis est expressum. Psalmi numeris sunt distincti, sed Psalmi CXIV. et CXV. conjunguntur; hinc numerus Psalmorum tantummodo est CXLIX. Multis scatet editio mendis, uti ex catalogo emendandarum undecim paginarum apparet: de quibus *Pellicanus*: „Insigniores mendas castigavimus, adjuti opera Sebastiani Franciscani, docti hebraice et in his rebus mire vigilantis. — Memineris deinceps ubi Dagges vel deest, vel redundat, nos illud non anxie explorasse, nisi eum sensui visum est officere.„ Ex hisce, quae annotavimus, ea, quae *Le Long*, qui per errorem typographicum ad annum 1519. editionem remittit, et *Wolfius* annotarunt, emendanda sunt q).

* ספר תהלים Psalterium hebraicum. (Basileae 1523.) 16. [II.]

[Praemittitur eadem *Pelicani* brevis praefatio. Ad calcem accedunt: *Decem praecepta Dei ex XX. capite libri Exodi*: et in fine notatur: *Basileae in aedibus Joannis Frobenii Mense Martio An.* M. D. XXIII. Editio iterata, quae priori exacte respondet r).

* Psalterium hebraicum. (Basileae. 1532.) 16. [III.]

[Tertia editio, quae a *Le Long* et *Wolfio Joanni Frobenio* adscribitur, sed ab *Hieronymo Frobenio* est procurata, cui *Johannes* jam 1527. defunctus typographiam reliquit s).

* Psalterium hebraicum. Basileae. 1538. 16. [IV.]

[Editio quarta, quae itidem falso *Johanni Frobenio* adsignatur, et ab *Hieronymo Frobenio* expressa est t).

L 3 * ספר

q) *Le Long* p. 76. col. 2. B. *Wolfius* Vol. 2. p. 401. Vol. 4. p. 142. *Mauttaire* annal Tom. 2. Part. 1. p. 139. *J. B. Riederer* Nachrichten zur Kirchen-Gel. und Büchergeschichte Vol 4. p. 1. Cl. *Tychsenii* Bützow. Nebenstünd. Part. 5. p. 74. *Maittaire* annal. Tom. 2. Part. 2. p. 276.

r) *Le Long* p. 76. col. 2. C. *Wolfius* Vol. 2. p. 402. *Giese* l. c. p. 103. *Maittaire* annal. Tom. 2. part. 2. p. 633.

s) *Le Long* et *Wolfius* ibid.

t) *Le Long* et *Wolfius* ibid.

[V.] * ספר תהלים Psalterium hebraicum. Froben. M. D. XLVII. 16.

[Debemus hanc editionem non *Johanni*, sed *Hieronymo Frobenio* et *Nicolao Episcopio* [u]).

[VI.] * Psalterium hebraicum. Basileae. Froben. 1556. 16. [x]).

[VII.] * ספר תהלים Psalterium hebraicum. Froben. Anno M. D. LXIII. 16.

Editio ab iisdem typographis procurata, quae in margine adjunctas habet lectionum varietates [y]).

§. LXXXVIII.

Psalterium Berolini.

Psalt. Berol.

[I.] ספר תהלים Berolini. 458. (1698.) 8. maj.

Psalterium hebraicum punctis et accentibus instructum, ad normam Bibliorum hebraicorum in typographeo Jablonskiano exscriptum [z]).

[II.] Psalterium hebraicum. Berolini s. a. 4.

[III.] Psalterium hebraicum. Berolini per Lehh Hena. s. a. 12.

[IV.] Psalterium hebraicum. Berolini. s. a. §. LXV.

§. LXXXIX.

Psalt. Soncinat. Brixiae et Casali.

Psalt. Soncin Brixiae et Casali.

[I.] Psalt. cum Megilloth. 1486. §. LXXI.

[II.] Psalterium hebraicum cum punctis. Brixiae 254. (1494.) 24.

Editio quae charactere quadrato sat luculento cum punctis constat, incipit statim a primo Psalmo, cujus prima vox majoribus in medio litteris exhibetur. Ad calcem adjectus est Psalmorum index, et distincto folio sequens addita est epigraphe:

ותהי השלמתו היום ז' טבת רנד פה ברישה על יד צעיר המחוקקים וקטן התלמידים גרשום וכו' *Fuit autem finis libri die VII. mensis Teveth anno 254. minoris supputationis hic Brixiae per manum minimi typographorum ac minimi discipulorum, Gersonis filii sapientis R. Mosis felicis memoriae ex semine Israelis, viri Soncinatis etc.* [a]).

§. XC.

Psalt. Cantabr.

Psalt. Cantabr.

* Psalterium hebraicum, studio Guill. Robertsonii. Accedit Liber Threnorum. Cantabrigiae 1685. 12. [b]).

§. XCI.

u) *Le Long* p. 76. col. 2. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 403. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 206. Index Biblior. Wernigerod. p. 35. Addunt *Le Long* et *Wolffius* editionem Basileensem Psalterii hebraici in 8 anni 1548. quae vero ad polyglotta est referenda.

x) *Le Long* p. 76. col. 2. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 403.

y) *Le Long* p. 77. col. 1. A. *Wolffius* Vol. 2. p. 403. Vol. 4. p. 145. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 7. p. 381. *Knochii* Nachrichten p. 109.

z) *Wolffius* Vol. 2. p. 406. *Baumgartenii* Nachrichten Vol 7. p 383.

a) *De Rossi* de hebraic. typogr. origine. p. 53.

b) *Le Long* p. 78. col. 1. C. *Wolffius* Vol. 2. p. 406.

§. XCI. Psalt. Cracoviae.

Psalt. Cracoviae.

* Psalterium hebraice. Cracoviae 361. (1601.) 4. c). [I.]
Psalterium hebraice. Cracoviae 365. (1605.) 8. d). [II.]

§. XCII. Psalt. Dyrenfurti.

Psalt. Dyrenfurti.

Psalterium hebraice, cum libro Maamedoth. Dyrenfurti per Schabtaeum. 1700. 12. e). [I.]
Psalterium hebraice, ibidem per eundem. 1705. 12. f). [II.]

§. XCIII. Pf. Francof.

Psalter. Francof.

* ספר תהלים Psalterium. Francofurti ad Oderam apud Joh. et Frid. Hartmannos. 1596. 16. g). [I.]
Psalterium hebraicum, cura G. C. Burcklini, Francofurti ad Moen. apud Joh. Phil. Andreae 1716. 4. [II.]
Est pars Bibliorum hebraicorum, ab iisdem evulgatorum h).
Psalterium hebraicum secundum septem hebdomadis dies, et secundum dies mensis triginta dispositum, per Salomon Salman Lunden. Francofurti ad Moen. 477. (1717.) 12. i). [III.]
Psalterium hebraicum; litteris majusculis, vocalibus et accentibus. Francof. ad Moen. apud Kelnerum. 484. (1724.) 12. k). [IV.]

§. XCIV. Pf. Halae.

Psalm. Halae.

ספר תהלים Psalterium. Edendum curavit G. A. Franckius. Halae Magdeburgicae impensis Orphanotrophei. 1738. 12. l).
Praefationem praemisit *Franckius*: curam editionis gessit *Joh. Simonis*, Professᶜ. Ad calcem indicatur, typis *J. H. Grunerti* editionem nitidam esse exscriptam.

§. XCV. Pf. Hamb.

Psalt. Hamburgi.

* ספר תהלים sive Liber Psalmorum, eleganti, nova, utili, maximeque necessaria typorum forma, qua primo statim intuitu singularum vocum literae radicales a servilibus discernuntur — Authore Elia Huttero, Germano. Hamburgi per Johannem Saxonem. MDLXXXVI. Fol. (folia 126.) m). [I.]

ודניאל

c) *Le Long* p. 77. col. 2. B.
d) *Wolfius* Vol. 2. p. 404.
e) *Wolfius* Vol. 2. p. 406. 1442.
f) *Wolfius* Vol. 4. p. 146.
g) *Le Long* p. 77. col. 2. A. *Wolfius* Vol. 2. p. 404. *Knochii* Nachrichten p. 688.
h) *Wolfius* Vol. 2. p. 407.
i) *Wolfius* Vol. 4. p. 147. Catal. Biblioth. Baumgart. p. 75. n. 39.
k) *Wolfius* Vol. 4. p. 147.
l) Index Bibl. Wernigerod. p. 40. Catal. Biblioth. Baumgart. p. 75. n. 41.
m) *Le Long* p. 77. col. 1. E. *Wolfius* Vol. 2. p. 404. Conf. supra §. XVII. et *Goezii* Verzeichnis p. 15.

[II.] ספר תהלים ודניאל five liber Pfalmorum et Danielis — Authore Elia Huttero Germano. Hamburgi per Erneftum Jandeck. Anno MDLXXXVIII. Fol. (folia 329.)

Editio iterata, cui Prophetia Danielis adjuncta eft [n]).

[III.] * Pfalterium hebr. — Eliae Hutteri. Hamburgi 1602. fol.

Eadem editio cum praecedentibus [o]).

[IV.] * Pfalterium — Eliae Hutteri. Hamburgi ex bibliopolio Frobeniano. 1638. fol.

Eadem ac fuperiores editio cum novo titulo [p]).

[V.] Pfalterium — Eliae Hutteri. Hammonisburgi. 1662. f. [q]).

§. XCVI.

Pf. Jefnitz. *Pfalt. Jefnitz.*

ספר תהלים Pfalterium. Jefnitzii ex typographia Ifrael ben Abraham. 481. (1721.) 12.

§. XCVII.

Pf. Lipfiae. *Pfalt. Lipfiae.*

* Pfalterium hebraicum. Lipfiae. 1533. 8. [r]).

[Tituli loco infcribitur Pfalterium carmine hebraeo, quatuor linearum, in cujus fecunda linea titulus ita exprimitur אחל ספר תהלים *Incipiam librum Pfalmorum.* Ad calcem fequentia latine leguntur: Pfalterium hebraicum, cum radicibus in margine. Cui acceſſerunt aliquot capita ex Evangelio Matthaei verfa veluti progymnafmata — — Abfolverunt orationem David filii Jeffe, cujus germini obtulerunt munera. ab orbe condito, Anno 5293. Menfe Majo, die III. Lipfiae in aedib. Melchioris Lottheri per Antonium Margaritam genere Ifraelitam. 1533. Textus hebraicus punctis eft animatus, quod contra *Wolfium* notandum eft. Pfalmorum numerus fingulis praemiffus, et defuper in columna eft expreffus. De editoris vita, qui integrum fere Matthaei evangelium hebraice vertit, et fpeciminis loco cap. I-III. c. 6. hebraice fine punctis una cum latina praefatione ad calcem Pfalterii addidit, et typothetae munus in procuranda hac editione functus eft, confulendus eft *Wolfius* [s]).

§. XCVIII.

Pf. Lugd. B. *Pfalt. Lugd. Bat.*

[I.] * ספר תהלים Pfalterium. Lugduni Bat. per Francifcum Raphelengium. 1592. 16.

[Duplicem recenfet *Wolfius* hujus anni editionem, alteram *Leidae*, *Raphelengii*, in 24; alteram *Leidae* apud *Chriftoph. Plantin* in 12. quae vero non nifi unica eft. *Raphelengius* enim officinae Plantinianae, quae Lugduni fuit, praefuit [t]).

* Pfal-

n) *Baumgartenii* Nachr. Vol. 7. p. 381.

o) *Le Long* p. 77. col. 2. B. *Wolfius* Vol. 2. p. 404.

p) *Le Long* p. 77. col. 2. D. *Wolfius* Vol. 4. p. 146.

q) Biblioth. Uffenbach. Tom. 1. p. 9. n. 69.

r) *Le Long* p. 76. col. 2. D. *Wolfius* Vol. 2. p. 402. Vol. 4. p. 144. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 4. p. 204.

s) Vol. 1. p. 202 etc. Vol. 3. p. 129 etc. add. *Allgem. Gel. Lex.* f. v. Margaritha.

t) *Le Long* p. 77. col. 1. E. *Wolfius* Vol. 2. p. 404. Index Bibl. Wernigerod. p. 36.

* Pfalterium hebraicum. Lugduni Batavorum ex officina Plantiniana Raphelengii. 1595. 12. u). [II.]

Pfalterium hebraicum. ibid. ex eadem officina. 1596. 16. x). [III.]

Pfalterium hebraicum. ibid. ex eadem off 1615. 12. y). [IV.]

* Pfalterium hebr. Lugduni Batav. apud Johann. Maire. 1622. 12. z). [V.]

* Pfalterium hebr. ibid. ap. eund. 1637. 12. a). [VI.]

* ספר תהלים Pfalterium Davidis. Editio nova priore emendatior. Cui accefferunt ad fingulos Pfalmos notae breves textuales et philologicae — — concinnatae per Antonium Hulfium. Lugduni Batav. ex officina Joannis Maire. 1650. 12. b). [VII.]

§. XCIX.

Pfalt. Mantuae. Pf. Mantuae.

* Pfalterium hebraicum. Mantuae. 331. (1571.) 32. c).

§. C.

Pfalt. Parifiis. Pf. Parifiis.

Pfalterium. Parifiis ex officina Roberti Stephani Typographi Regii. MDXL. 4. [I.]

Seorfim quidem excufum eft Pfalterium, attamen ad Biblia Stephani hebraica eft referendum d).

* Pfalterium hebraicum. Parifiis ex officina Roberti Stephani filii. 325. (1565.) 16. [II.]

(Diftinguitur haec editio a Pfalterio, quod edidit *Robertus Stephanus* Pater, et ad Biblia hebraica minoris formae referendum eft §. XI. Ad calcem enim expreffe legitur: *Excudebat Robertus Stephanus Typographus Regius*, *Parifiis* A. M. D. LXV. *Non. Maj.* Antiquior vero editio prodiit menfe Januario e).

* Pfalterium hebraicum. Parifiis, Seb. Cramoifii. 1632. 8. f). [III.]

§. CI.

Pfalt. Pragae. Pf. Pragae.

* Pfalterium hebraicum, Pragae. 1646. 4. g). [I.]

Pfalte-

u) *Le Long* p. 77. col. 1. E. Catal. Bibl. Baumgart. p. 75. n. 23.

x) *Wolffius* Vol. 2. p. 404.

y) *Wolffius* Vol. 2. p. 405.

z) *Le Long* p. 77. col. 2. C. *Wolffius* Vol. 4. p. 405.

a) *Le Long* et *Wolffius* ibid.

b) *Le Long* p. 77. col. 2. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 405. *Knochii* Nachr. p. 116. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. I. p. 6.

c) *Le Long* p. 77. col. 1. C. *Wolffius* Vol. 2. p. 403.

d) *Wolffius* Vol. 4. p. 144. conf. fupra §. XI.

e) *Le Long* p. 77. col. 1. A. *Wolffius* Vol. 2. p. 403. *Dav. Clement* Biblioth. crit. Tom. 4. p. 33. *Maittaire* annal. Tom. 3. Part. 2. p. 732.

f) *Le Long* p. 77. col. 2. C. *Wolffius* Vol. 2. p. 405.

g) *Le Long* p. 77. col. 2. E. *Wolffius* Vol. 4. p. 146.

[II.] Pfalterium hebraicum. Pragae. 410. (1650.) 4. [b]).

[III.] * Pfalterium hebr. Pragae. 446. (1686.) 4. [i]).

[IV.] Pfalterium. Pragae per Mofen ben Bezaleel Cohn. Sub imperio Rudolphi Romanorum Imperatoris. f. a. 4.

Pfalmi, quorum verficuli numeris non diftincti funt, implent pp. 47. et nitide funt exfcripti, cum punctis, at fine accentibus, addito folummodo Soph Pafuk. Nomen tetragrammaton non litteris fed monogrammate eft expreffum. Accedunt Maamadoth.

[V.] * Pfalterium hebr. Pragae. absque anno, imperante Leopoldo I. Opera Menachen Mendes. 12. [k]).

[VI.] Pfalterium hebr. Pragae apud Filios Judae Back. 1688. 16. [l]).

[VII.] Pfalterium hebr. fine punctis. Pragae apud eosdem. 453. (1693.) 12. [m]).

[VIII.] Pfalterium hebraicum litteris majufculis. Pragae apud nepotes Judae Back. 468. (1708.) 8. [n]).

§. CII.

Pf. Romae. *Pfalt. Romae.*

* Pfalterium hebraicum. Romae. Zanetti. 1581. 24. [o]).

§. CIII.

Pf. Solcovii. *Pfalt. Solcovii.*

[I.] Pfalterium hebr. Solcovii apud Uri Veibfch. 462. (1702.) 12. [p]).

[II.] Pfalterium hebr. Solcovii. f. a. 12. [q]).

§. CIV.

Pf. Solisbaci. *Pfalt. Solisbaci.*

[I.] Pfalterium hebraicum. Solisbaci apud Mefchüllam Salman ben Aaron. 509. (1749.) 12.

[II.] Pfalterium hebr. Solisbaci ap. eund. 514. (1754.) 12.

§. CV.

Pf. Tiguri. *Pfalt. Tiguri.*

Pfalterium hebr. Tiguri per Eliefer ben Naphthali Hirfch. 318. (1558.) 8. [r]).

§. CVI.

Pf. Venet. *Pfalt. Venetiis.*

[I.] Pfalterium hebraicum. Venetiis, typis Danielis Bombergi.

Quo anno *Bombergus* prima vice Pfalmorum librum ediderit, omnino incertum eft. Interim ex editione, quae fequitur, antiquiorem exftare editionem omnino liquet.

* Pfal-

b) *Wolffius* Vol. 2. p. 405.
i) *Le Long* p. 78. col. 1. C. *Wolffius* Vol. 4. p. 146.
k) *Le Long* ibid. *Wolffius* ibid.
l) *Wolffius* Vol. 2. p. 406.
m) *Wolffius* ibid.
n) *Wolffius* Vol. 2. p. 407.
o) *Le Long* p. 77. col. 1. D. *Wolffius* Vol. 2. p. 404.
p) *Wolffius* Vol. 2. p. 406.
q) ibid. p. 407.
r) *Wolffius* Vol. 2. p. 403.

* Psalterium hebraice. Venetiis, typis Danielis Bombergi. 282. (1522.) 24. [r]). [II.]

[Expresse vocatur in titulo *secunda editio*. Praemittitur Editoris epistola ad *Johannem Reuchlinum*, cujus suasu editionem procuravit, Venetiis Kal. Octobr. 1521. data. Epistolam ipsam integram exhibet *Wolffius* [t]).

* Psalterium hebraice. Venetiis typis Danielis Bombergi. 284. (1524.) 18. Editio tertia [u]). [III.]

* Psalterium hebraice. Venetiis typis Danielis Bombergi. 297. (1537.) 18. [x]). [IV.]

[Editio quarta. Singulae editiones sine commentario rabbinico exscriptae sunt.

* Psalterium hebr. Venetiis, typis Marci Antonii Justiniani. 306. (1546.) 18. [y]). [V.]

* Psalterium hebr. Venetiis Johannis de Gara. 356. (1596.) 16. [z]). [VI.]

* Psalterium h. Venetiis per eund. 358. (1598.) 32. [a]). [VII.]

* Psalterium h. Venetiis per eund. 368. (1608.) 12. [b]). [VIII.]

Psalterium hebraicum. Venetiis apud Bragadinos. 376. (1616.) 12. [c]). [IX.]

Psalterium h. Venetiis apud Antonium Caleoni. 410. (1650.) 12. [d]). [X.]

Psalterium h. Venetiis apud Vendraminum. 390. (1630.) 12. [e]). [XI.]

Psalterium hebr. Venetiis apud Vendraminum. 456. (1696.) 12. [f]). [XII.]

Psalterium hebr. Venetiis. 450. (1690.) 12. [g]). [XIII.]

§. CVII.

Psalt. Veronae. Pf. Veronae.

* Psalterium hebraicum. Veronae, per Abraham ben Zevi. 404. (1644.) 12. [h]).

§. CVIII.

Psalt. Wilmersdorff. Psalt. Wilmersdorff.

ס' לקוטי תהלים על פי א"ב i. e. Collectio Psalmorum juxta Alphabetum. Wilmersdorffii apud Hirsch ben Chajim. 477. (1717.) 12.

Collectores *Jehuda b. Mosche*, *Schelomo* et *Jonathan* filii Isaac Winkler nova ratione Psalterium ita disposuerunt, ut singula Psalterii commata secundum litterarum seriem legantur. Institutum novum, quod Judaeis ipsis maxime displicuit, quapropter usum hujus Psalterii interdixerunt [i]).

 §. CIX.

r) *Le Long* p. 76. col. 2 C.
t) Vol. 4 p. 142. conf. Vol. 2. p. 402.
u) *Le Long* ibid. *Wolffius* Vol. 2. p. 402.
x) *Le Long* p. 76. col. 2. D. *Wolffius* l. c.
y) *Le Long* p. 76. col. 2. D. *Wolffius* Vol. 2. p. 403.
z) *Le Long* p. 77. col. 2. A. *Wolffius* Vol. 2. p. 404.
a) Id. ibid.
b) Id. ibid.
c) *Wolffius* Vol. 2. p. 405.
d) *Wolffius* Vol. 2. p. 405.
e) Id. ibid.
f) ibid. p. 406.
g) ibid.
h) *Le Long* p. 77. col. 2. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 40[illegible]
i) [illegible]*ius* Vol. 4. p. 147.

Psalt. Witebergae.

§. CIX.

Psalt. Witebergae.

[I.] * ספר תהלים Psalterium recens editum ac diligentissime correctum, declaratis etiam in fine dictionibus, quae in eo aliter leguntur, quam scribuntur, per M. Hieronymum Opitium juniorem. Vitebergae ex officina Georgi Kelneri, sumptibus haeredum Samuelis Selfischii. (1566.) 8.

[Ad calcem notatur nomen typothetae, Johannis Cratonis, Usingensis, et annus. Praemittitur ad Electorem Augustum dedicatio et appendix de dictionibus quae aliter leguntur ac scribuntur, in quarum numero tamen vox כארי haud recensetur. Praemittitur post praefationem in fugam vacui oratio Habacue Prophetae k).

[II.] * Psalterium — Hieronymi Opitii. Wittebergae. 1574. 24. l).

[III.] * Psalterium — Hieronymi Opitii. Wittebergae per Johan. Crato. 1576. 8. m).

[IV.] * Psalterium hebr. — Hieronymi Opitii. Vitebergae ex officina Kelneri. 1615. 8.

[Editiones sunt sibi invicem simillimae, sumptibus Haeredum Sam. Selfischii editae. Editor mendose a *Le Long* nominatur Henricus Opitius n).

§. CX.

Ps. s. l. et a.

Psalt. s. l. et a.

[I.] Psalterium hebr. antiquissimum, sine punctis, litteris rabbinicis. s. l. et a. 8. Exstat Durlaci in Bibliotheca Reuchlini o).

[II.] Psalterium hebr. quod positas in margine radices habet. s. l. et a. 8. p).

§. CXI.

Psalmi.

Psalmi.

[I.] Psalmi VII. poenitentiales. Parisiis 1551. 8. §. LXVII.

[II.] Psalmi duo primi, versibus dimensi cum Alphabeto hebraico cura Guil. Morelli. Parisiis. 1563. 8. q).

[III.] Psalmus CXIX. hebr. Helmstadii ap. Georg. Wolffgang Hamm. 1714. 8. r).

[IV.] Psalmus CXIX. hebraice. Parisiis. 1551. 8. §. LXVII.

§. CXII.

k) *Le Long* p. 77. col. 1. B. *Wolfius* Vol. 1. p. 403. Vol. 4. p. 145. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 4. p. 206. Index Bibl. Wernigerod. p. 35. Allgem. Gelehrten-Lexicon Vol. 3. p. 1083.

l) *Le Long* p. 77. col. 1. D. *Wolfius* Vol. 4. p. 145.

m) Iidem ibid. Catal. Biblioth. Baumgart. p. 38. n. 30. Index Bibl. Wernigerod. p. 36.

n) *Le Long* p. 77. col. 2. B. *Wolfius* Vol. 2. p. 404. Vol. 4. p. 145. Catal. Biblioth. Baumgart. p. 38. n. 31.

o) *Wolfius* Vol. 2. p. 407.

p) *Wolfius* ibid.

q) *Wolfius* Vol. 4. p. 150. *Maittaire* Tom. 3. append. p. 730.

r) Index Bibl. Wernigerod. p. 39.

§. CXII.

Proverb. Proverb.

* Proverbia, Ecclesiastes et Canticum Canticorum hebr. Cura Eliae Schadaei. Argentorati. 1591. 24. [s]). [I.]

* Proverbia et Jobus hebr. Francofurti ad Oderam, apud Hartmannos. 1596. 12. [t]). [II.]

* Proverbia Salomonis hebr. Lugduni Batavorum ex officina Raphelengii. 1590. 16. [u]). [III.]

* Proverbia Salomonis, Job, Canticum Canticorum, Ruth, Lamentationes Jeremiae, Ecclesiastes, Esther. Ex officina Plantiniana Raphelengii. 1608. 8. [x]). [IV.]

[In fronte nomina librorum et hebraice et latine expressa sunt. Quae a *Wolffio* e catalogo Bibliothecae Uffenbachianae recensetur editio antiquior anni 1601. eadem est, quae ad annum 1608. est referenda.

* Proverbia — Esther. Ex officina Plantiniana. Raphelengii. 1615. 8. [y]). [V.]

* Proverbia, Canticum, Ecclesiastes. Venetiis per Danielem Bombergum 1522. 16. [VI.]

[Cum praefatione Bombergi latina ad *Johannem Reuchlinum*, cujus jussu haec volumina excusa sunt, die XI. Cal. Febr. data [z]).

* Proverbia — Ecclesiastes. Venetiis per eundem. 1524. 16. [a]). [VII.]

* Proverbia — Ecclesiastes. Venet. per eundem. 1544. 16. [b]). [VIII.]

[Recensentur praeterea a nonnullis: Proverbia etc. ex officina Christophori Plantini, Antverpiae 1566, 16. nec non Proverbia, Genevae apud Kepha Elon. 1616. 16. quae vero non nisi partes sacri codicis sunt a reliquis divulsae.

§. CXIII.

Jobus. Jobus.

* Jobus et Daniel. Basileae. 298. (1538.) 16. [c]). [I.]

Jobus hebr. Genevae apud Kepha Elon. 1611. 12. [d]). [II.]

Jobus. Francofurti. 1596. 12. §. CXI. [III.]

Jobus. Lugduni Bat. 1608. 8. §. CXI. [IV.]

Jobus et Daniel. Venet. apud Bombergum. 287. (1527.) 16. [V.]

s) *Le Long* p. 78 col. 2. D. *Wolffius* Vol. 2. p. 409. Index Bibl. Wernigerod. p. 36.

t) *Le Long* p. 78. col. 2. D. *Wolffius* Vol. 2. p. 409.

u) *Le Long* p. 78. col. 2. E.

x) *Le Long* p. 78. col. 2. C. *Wolffius* Vol. 2. p. 408. Vol. 4. p. 142. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 4. p. 203.

y) *Le Long* ibid.

z) *Le Long* p. 78. col. 2. *Wolffius* Vol. 2. p. 408. Vol. 4. p. 142. 143.

a) Iidem ibid.

b) Iidem ibid.

c) *Le Long* p. 79. col. 2. C. *Wolffius* Vol. 4. p. 154.

d) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 76. n. 42.

Jobus. Jobus 61. Daniel 46. folia adimplet. Textus punctis vocalibus et tonicis instructus, nitide est exscriptus. Numeri vero paginarum, capitum et versuum absunt. Ad calcem additur nota: *Impressum per Cornelium ben Baruch Adelkind, in domo Danielis Bombergi quem Deus custodiat, mense Abh, anno 287. Venetiis.*

[VI.] Jobus et Daniel. Venet. apud eund. per Eliam Germanum. 298. (1538.) 12. e).

[VII.] * Jobus et Daniel. Venet. apud eund. 304. (1544.) 24. f).

§. CXIV.

Daniel. *Daniel.*

[I]. Daniel. Basileae. 1538. §. CXIII.

[II.] Daniel. Hamburgi. Eliae Hutteri. fol. §. XCII.

[III.] Daniel. Venet. Bombergi. 1527. 1538. 1544. §. CXIII.

[IV.] Daniel hebr. Wittebergae. 1525. 8.

Edente Matthaeo Aurogallo ad calcem compendii grammat. hebraicae et chaldaicae g).

[V.] * Danielis chaldaica, cum Epistola Pauli ad Titum et Catechesi B. Lutheri, syriace. Hafniae apud Sartorium. 1626. 8. h).

[VI.] * Cap. IV. Danielis chaldaice a versu 27. ad finem Capit. V. Parisiis 1651. et Lipsiae 1686. fol.

V. Cap. 23. et ultimum Pugionis fidei a Raymundo Martini exscriptum, et a Joseph de Voisin editum i).

e) *Wolffius* Vol. 2. p. 412.
f) *Le Long* p. 79. col. 2.
g) *Wolffius* Vol. 2. p. 413.
h) *Le Long* p. 92. col. 2. *Wolffius* Vol. 4. p. 154.
i) *Le Long* p. 92. col. 2. D.

SECTIO II.

SECTIO II.
DE
EDITIONIBVS V. T. CVM COMMENTARIIS RABBINICIS ET PARAPHRASIBVS.

§. I.

Codices ſacros, qui ſolum textum hebraeum exhibent, ſequuntur editiones, quae textum hebraeum una cum Paraphraſibus Chaldaicis, vel cum commentariis et notis Rabbinorum ſiſtunt; quae duplicis potiſſimum ſunt generis. Sunt Biblia Rabbinica vel majora vel minora. Majora, quae vulgo Biblia Rabbinica ſalutantur, ſunt opera voluminoſa, multis impenſis edita, et multo aere comparanda; in quibus et ſingulae Paraphraſes Chaldaicae, Targumim dictae, et multae multorum in ſacrum codicem lucubrationes ſunt collectae, ita ut ſingulis ſacri codicis partibus variae jungantur commentationes. Minora ſunt, quae ſacro textui aut commentarium rabbinicum, aut annotationes rabbinicas, interdum marginales, addunt, et quemadmodum potiſſimum Judaeorum ſacris ſunt dicata, ſic et pleromque inter manus Judaeorum inveniuntur, qui ejusmodi editiones, inprimis quae *Raſchium* ſimul legendum exhibent, reliquis omnibus praeferre ſolent. Partes ſacri codicis ſeorſim editae eadem e ratione duplicis ſunt generis. Majora itaque Biblia minoribus antecedant. Quod vero ad hiſtoriam Paraphraſium Chaldaicarum attinet, ea ſuo loco, ubi de verſionibus orientalibus agendum erit, exponenda ſunt.

§. II.

Biblia Antiqu.

Quae de antiquiſſima Bibliorum hebraicorum editione lectores ſcire gauderent, omnia ſunt abſcondita et ignota; uti et ipſa prima editio ſeſe fere oculis omnium ita ſubduxit, ut tantummodo duae ejus partes poſteriores *Wolfſio* aliisque perpaucis innotuerint. Primam integri codicis notitiam Cl. *Kennicottio* debemus; et laeto animo ejus amplam et ſufficientem in prolegomenis exſpectabamus recenſionem. Sed ecce venit opus illud exſpectatum, prolegomena vero, nulli unquam operi, quam huic, magis neceſſaria, in Anglia adhuc retinentur. Pauca ſunt, quae de integro opere Cl. *Kennicottius* annotavit, quae ipſius Verbis hic exponimus: „Apparet methodum in excudendis „Bibliis hebraicis primitus, ut videtur, obſervatam eandem fuiſſe, quam „praeſumſi: primo Pentateuchus anno 1482. Prophetae priores anno 1484. „tertio Prophetae poſteriores 1486. quarto Hagiographa anno 1487. et poſt

Biblia Antiqu.

„qua-

Bibl. Antiq. „quatuor partes majores, quae ita separatim excusae fuere (quaevis cum „Commentario), universa Biblia (absque Commentario) in uno volumine ex- „cusa sunt a. 1488.„ Scripsit haec anno 1767. sed postea meliora edoctus, Psalterium omnium primo 1477. Prophetas vero utriusque ordinis 1486. prodiisse refert [a]). Plura certe de hisce rarissimis editionibus exspectanda forent ex Prolegomenis Kennicottianis; nisi nuper Cl. *J. B. de Rossi* Th. D. et LL. OO. Professor P. in regia academia Parmensi satis accuratam operis primi Biblici per partes editi recensionem instituisset [b]). Hausimus ex hac erudita ejus opella recensiones, Pentateuchi 1482. §. XXIII. n. 7. et Prophetarum omnium 1486. §. XXXVI. n. 1. Hagiographorum vero recensionem jam olim instituimus, cum exemplar, quod in Bibliotheca D. *S. J. Baumgartenii*, Profess. quondam Halensis fuit, nobis ad manus esset, §. XLVIII. n. 1. Quorsum itaque, ne bis eadem legenda exhibeamus, lectorem remittimus.

§. III.

Bibl. Rabb. Bombergi. I.

Bibl. Rabb. Bomberg. I. — — ארבעה ועשרים· חומש עם תרגום אונקלוס ועם פירוש ר״שי. — — *
נדפס עם רב העין על ידי דניאל בומבירגי מאנוירשא בוינזיאה fol.

Integrum hujus codicis, qui Bibliorum Rabbinicorum primus est, exscribere titulum superfluum foret; siquidem in recensione contentorum, singula, quae in fronte hebraice expressa sunt, repetenda essent. Annus, quo in vulgus exiit opus, non ubique in fronte, sed in titulo partis quartae et ad calcem Paralipomenon expressus est: שנת רע״ח לפ״ק ביום כז לחדש כסליו. *Anno 278 minoris supputationis, die 27. Mensis Cislev.* i. e. A. C. 1518. die 27. Mensis Novembris. Epistola vero Nuncupatoria latina *Felicis Pratensis*, *Leoni* X. P. M. inscripta, Venetiis MDXVII. data, sed non omnibus exemplaribus praemissa est. Coeptum est itaque opus anno 1517. sequenti vero anno finitum. Hinc nullo jure editio ad annum 1515 a variis eruditis remittitur [c]).

Ex praefatione Felicis Pratensis sequentia nobiscum communicavit *Le Long* [d]), quae hic inserenda censemus: „Multi quidem antea manuscripti circumferebantur, „sed adeo nitore suo privati, ut par fere mendarum numerus dictiones ipsas conseque- „retur, nihilque magis ab his desideraretur, quam verus et nativus candor, quem „nunc a nobis illis esse restitutum, qui legent, cognoscent omnes. Daniel enim „Bombergus — — neque labori, neque sumptibus parcens, publicae utilitatis gra- „tia, plurimis collatis exemplaribus hosce libros studio nostro, fide et diligentia ca- „stigandos, inprimendos curavit. Rem equidem perdifficilem, nec ob id ab aliis „hactenus tentatam. His autem addidimus veterum interpretationes Hebraicas et „Chal-

a) De statu collat. Cod. Ebr. ad ann. 1767. Conf. ad ann. 1772. in Cl. *Hirtii* oriental. und exeget. Biblioth. Part. 3. p. 277.

b) De Hebraicae typographiae origine ac primitiis, seu antiquis ac rarissimis Hebraicorum Librorum editionibus seculi XV. Disquisitio. Parmae 1776. 4.

c) Conf. *J. G. Hagemanni* Nachrichten von den fürnehmsten Uebersetz. der H. S. p. 51. *Knochii* Nachrichten p. 679.

d) p. 63. col. 2. B. Integram epistolam qui legere cupit, *Baumgartenii* Nachrichten loco infra citando consulat.

„Chaldaeas, communem scilicet et Hierosolymitanam, in quibus multa sunt arcana Bibl. Rabb.
„et recondita mysteria Christianae pietati tam utilia quam necessaria. (*Resecuit ex* Bomberg. I.
„*Rabbinorum libris ea, quae Religioni Christianae erant adversa; quod etiam praesti-*
„*terunt, qui sequentes hujusmodi Bibliorum editiones procurarunt.*) Ea autem omnia
„sub tuo nomine in publicum prodire volumus. Venetiis 1517.„

[Quatuor constat partibus speciali titulo ornatis. Singulis sacri codicis libris plures variorum additae sunt lucubrationes. Habes itaque *Pentateuchum* cum Targum Onkelos, et commentario R. Salomo ben Isaac; *Prophetas priores et posteriores* cum Targum Jonathan ben Usiel et commentario R. David Kimchi; *Psalmos* cum Targum R. Joseph et commentario R. David Kimchi; *Proverbia* cum Targum R. Joseph et commentario Kav Venaki; *Jobum* cum Targum R. Joseph et commentariis R. Mose ben Nachman et R. Abraham Peritzol; *Quinque Megilloth* cum Targum R. Joseph, et commentario R. Salomo ben Isaac; *Danielem* cum commentario R. Levi ben Gerson; et *Esdram* ac reliqua cum Commentario Raschi et R. Simeonis. Ad calcem appendicis loco leguntur Targum Hierosolymitanus in Pentateuchum; Targum secundus in librum Esther; variae Lectiones Ben Asser et Ben Naphthali; tabula Paraschârum et Haphthararum, secundum consuetudinem duplicis Synagogae germanicae et hispanicae; tredecim Ikkarim R. Maimonidis; R. Aaron ben Asser tractatus de accentibus, et denique quaedam ad Masoram pertinentia. In margine praeter Keri et Kethibh variae notatae sunt lectiones, quas *Felix Pratensis* ex aliis codicibus collegit. Quin et in ipso textu lectiones nonnullae occurrunt, quae in aliis editionibus desiderantur, et cum Codice Brixiensi anni 1494. (Sect. I. §. V.) conspirant. Ipsa vero Masora magna in hac editione prima vice typis exscripta est. Editio, quae se tum ob summam raritatem, tum ob typorum elegantiam eruditis maxime commendat; quam vero vehementer reprehendit *Elias* in praefatione libri tertii Masoreth, propter notas masorethicas ipsi editioni ad marginem adjectas, ut nullus ad eas animum ponat, svadens. *Nam*, inquit, *qui apposuit eas non potuit discernere inter dextram aut sinistram suam, quia non fuit Judaeus, et in Masora nihil quidquam intellexit. — — aliquando bonum posuit in textu, et falsum in margine, aliquando contra palpans sicut coecus in tenebris e*). Quae quidem acerba Censura odio in Editorem, qui Judaeorum castra relinquens ad Christianorum sacra transiit, potissimum tribuenda est. Fuit ille *Felix Pratensis*, natione Hebraeus, vir trium linguarum, ab oppidulo *Prato* loco natali Pratensis cognominatus, qui et ibidem ad Christianismum renatus est. Jam ante annum 1515 Christianorum sacris sese addixit; nam in praefatione Psalterii anno 1515 editi, se ordini Heremitarum S. Augustini adscriptum appellat. *Bombergum*, cujus officinae praefuit, linguam docuit hebraicam, edendorumque librorum hebraicorum curam gessit. Finitis vero in officina laboribus 1518 Romam evocatus, eo migravit, ibique plures per annos Hebraeis Romae degentibus sanctiores doctrinas sermone hebraeo explicavit. Anno 1523. Magister Theologus creatus est. Obiit Romae fere centenarius anno 1539, non vero 1559, uti apud nonnullos relatum legimus f). Successit ipsi in officina Bom-

e) Ap. *Buxtorffium* Biblioth. Rabb. p. 298. p. 981. Vol. 3. p. 935. *Gelehrten-Lexicon*
f) *Le Long* p. 536. *Wolffius* Vol. 1. Tom. 2. p. 551.

Bibl. Rabb. Bombergi I. *Bombergi* R. *Chajim*, cui sequentes debemus non solum Bibliorum Rabbinicorum editiones, sed et textum, quem hodie vocant Masorethicum. Plura de hac editione rarissima dabunt Auctores infra citati g). De Commentatoribus vero, qui hic in medium producuntur, sequentia annotasse non superfluum erit.

I. R. *Schelomo b. Isaac*, per compendium litterarum *Raschi* dictus, natus Augustae Tricassinorum, in Campania Galliae provincia, (hodie *Troyes*,) vixit seculo duodecimo aerae christianae, magnus inter Judaeos interpres, lumen magnum, interpres legis, princeps tribuum Judae dicitur, scripsit פרושים *Commentarios in totam sacram Scripturam*, stylo quidem obscuro et conciso; hinc variae editae sunt supercommentationes, quibus tradita ejus, quae non ab omnibus nugis sunt aliena, illustrata sunt. Alii commentaria ejus in compendium traxerunt, eaque sacris addiderunt paginis. Tanti apud Judaeos est nominis et auctoritatis, ut primus semper ad ejus effata sit recursus, et ab illo recedere haud raro nefas putetur. Latinam interpretationem integri operis debemus *Joh. Friderico Breithaupto:* f. t. R. *Salomonis Jarchi* Commentarius hebraicus in quinque Libros Mosis — latine versus, cum duobus vetustissimis Codicibus MStis membranaceis collatus, multis in locis auctus et emendatus, atque notis criticis ac philologicis illustratus. — Gothae MDCCXIII. 4. — Commentarius hebraicus in libr. Josuae — Canticorum, latine versus — Gothae MDCCXIV. 4. — Commentarius hebraicus in Prophetas majores et minores, ut et in Hiobum et Psalmos latine versus — Gothae MDCCXIII. 4. *Bombergus* in hac editione tantummodo sistit Commentarios in Pentateuchum, V. Megilloth, Esdram, et libros Chronicorum h).

II. R. *David ben Joseph ben Kimchi*, per Compendium *Radak*, vixit circa finem seculi duodecimi, et inprimis rei grammaticae hebraeae operam dedit, ut primus Christianis ad bene de re Hebraeorum grammatica promerendum signa sustulerit. Commentarii ejus plerumque sunt litterales, in quibus vero haud raro in Christianos invehit, quamvis plurima illa loca a censoribus Romanis ex editionibus typis exscriptis expurgata sint. Commentarii ejus, e quibus *Ben-Melech* suum composuit *Michlal Jophi*, non omnes typis sunt excusi. Exhibentur hic Commentarii in Prophetas priores et posteriores, et in Psalmos i).

III. *Kav venaki*, *Paucum et parum*, non est nomen viri, sed nomen libri, seu Commentarii in Proverbia, qui a *Jacobo Le Long* R. *Elieseri b. Jacob*, a *Wolfio* vero R. *Schalom ben Abraham* adscribitur, qui et Commentarium in Psalmos sub eodem rubro conscripsit k).

IV. R. *Mosis bar Nachman* per Compendium *Ramban*, Gerundensis, hispanus, scriptor seculi decimi tertii. Plures edidit libros, in quorum numero est Commentarius in legem, et in Jobum, qui posterior a Bombergo est expressus. Commentarius

g) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 366. *Baumgarteni* Nachrichten Vol. 3. p. 95. *Buxtorfii* biblioth. Rabb. p. 297. *Walchius* biblioth. exeget. p. 179. *Carpzovius* p. 409. *Clement* tom. 4. p. 27. *Widekind* p. 530. *Ev. van der Hooght* praefat. ad B. H. §. 25. *Michaelis* praefat. ad B. H. p. 4. *Waltoni* prolegom. IV. p. 264. *J. Fr. Reimmanni* Einleitung in die jüdische Theologie p. 309. *Calmetii* biblische Biblioth. p. 226. *Joh. Fabricii* histor. biblioth. tom. 1. p. 2. *Breithauptii* praefat.

h) *Wolfius* Vol. 1. p. 1057. Vol. 3. p. 1042.

i) *Wolfius* Vol. 1. p. 299. Vol. 3. p. 188. *Reimmann*, l. c. p. 152.

k) *Wolfius* Vol. 1. p. 1031. coll. p. 217. et infra Sect. III. §. XLIX.

rius est subtilis et cabbalisticus, et quidem practicus; auctor enim, qui primo tempore artem cabbalisticam nihili fecerat, posteriori tempore ei maxime deditus fuit [l]). Bibl. Rabb. Bomberg. I.

V. *R. Abraham ben Mardochai Perizol*, auctor est Itinerarii, quod cum versione latina edidit *Thomas Hyde*, Oxoniae 1691. et recusum exstat in *Blasii Ugolini* Thesauro antiquit. hebr. Tom. 7. n. 1. Scripsit praeterea פירוש על איוב Commentarium in Jobum, qui a *Bombergo* e MSto est exscriptus, et in Bibliis Rabbinicis Mosis Francofurtensis §. IX. recusus extat [m]).

VI. *R. Levi ben Gerson*, per compendium *Ralbag* dictus, Medicus et Philosophus, in plures sacrae scripturae libros commentarios conscripsit, quorum e numero hic Commentarius in Danielem producitur. Auctor in disputationibus philosophicis subtilis est, sed et naturalismi quam maxime suspectus, dum prophetiae donum ad meras animae facultates naturales refert [n]).

VII. *R. Simeonis* Commentarii in Esdram, Nehemiam, et Chronicorum libros a *Bombergo* evulgati sunt [o]).

VIII. De variis Lectionibus *Ben Asser* et *Ben Naphthali*, et de diversis lectionibus Codicum orientalium et occidentalium conferantur scriptores infra laudati [p]).

IX. *R. Moses ben Maimon*, per Compendium *Rambam* dictus, scriptor seculi duodecimi, Artis medicae peritus, multis et praeclaris scriptis inter Judaeos celebris, inter quae ejus משנה תורה i. e. *repetitio legis*, Commentarius in Mischnajot, et מורה נבוכים *Doctor perplexorum*, caeteris palmam praeripiunt, ad Classem Commentatorum in sacros libros haud commode referri potest. Addidit vero Bombergus huic editioni tractatum: עקרים f. *tredecim articuli fidei*, quibus sexcenta et tredecim praecepta e Pentateucho collecta explicantur. Exstant praecepta collecta apud Maimonidem prima post praefationem Mischnae Torah praemissam pagina editionis Venetae 1574. fol. et hebraice et latine a *Johanne Leusdeno* edita sunt f. t. Sexcenta tredecim praecepta mosaica a Maimonide ex Pentateucho hebraice olim excerpta, quae — latine translata hic ordine exhibentur auctore Johanne Leusden. Ultrajecti 1686. 4. [q]).

X. Tractatus de accentibus, qui hic R. *Aharon ben Asser* adscribitur, est anonymus, differens ab eo, qui in Bibliis Rabbinicis Buxtorfianis exhibetur [r]).

Haec sunt, quae in hac prima editione prodierunt Judaeorum Commentaria. Quae recentioribus accessere editionibus, suo quaevis loco indicabimus [s]).

N 2 §. IV.

l) *Wolfius* Vol. 1. p. 876. Vol. 3. p. 796. *Rich. Simon* hist. crit. du V. T. lib. 3. c. 6. p. 325. *Reimmann* p. 155.

m) *Wolfius* Vol. 1. p. 89. Vol. 3. p. 55. *Calmet* l. c. p. 100.

n) *Wolfius* Vol. 1. p. 726. Vol. 3. p. 646. *Reimmann* p. 155. *Rich. Simon* p. 373.

o) *Wolfius* Vol. 1. p. 1133.

p) *Carpzovii* Crit. sacr. p. 357. *Buxtorffius* de antiquit. punctorum hebr. p. 262. Ej. Anticritica f. vindiciae veritatis hebr. p. 512. *Waltonus* proleg. VIII. §. 29. p. 305. *Hottingeri* thes. philolog. p. 403. *Wolfius* Vol. 1. p. 126.

q) *Wolfius* Vol. 1. p. 866. Vol. 3. p. 970. *Joh. a Lent* theolog. jud. p. 12. *Reimmann* p. 62.

r) *Wolfius* Vol. 2. p. 500.

s) Multa sane sunt, quae *Joh. Georg Hagemannus* in Nachrichten von den fürnehmst. Uebersetz. p. 186. circa hanc editionem erravit. Scribit enim: „*Diese Bibel ist nachhero mehrmals ediret, als 1521. da sich Bomberg der hülfe des R. Jacob ben Chajim bedienet, welcher die Masora verbesserter heraus gegeben 1525 — 1528. auch 1533. 1544 — 1549. 1568. 1570. 1617. oder 1618. 1623.* „ Quibus in adsertis,

B. H. Rabb. Bomb. II.

§. IV.

B. H. Rabb. Bombergi II.

שער יהוה הקדש — עם רב העיון כפי כח האפשר ונדפסו במצות דניאל יצ״ו בן קרניאל בומבירגי ז״ל פה ויניציא הבירה בסייעתא דשמיא:

i. e. *Porta Dei Sancta. — Omni possibili studio impressi sunt* (libri sancti) *mandato Danielis filii Cornelii Bombergi, Venetiis: Auxiliante Deo.* 1525. 1526. IV. Vol. Fol.

Ita *Bombergo* placuit verbis e Prov. III, 16-18. desumtis primo volumini secundae editionis Bibliorum Rabbinicorum inscribere. Secundo Volumini titulum dedit e Deut. XXVIII, 12. Hos. XII, 11. et Amos III, 7. addita simul temporis nota: — — ותהי ראשית מלכתם היום בכ״ה לחדש כסלו שנת רפ״ה לפ״ק. *Initium operis factum est hodie die 25. Mensis Cislev* (Novembr.) *anno* 285. (1525.) *minoris supputationis.* Tertio volumini praemissa sunt dicta Levit. XIX, 2. Psalm. XXXVII, 29-31. et in parte paginae inferiori legitur Bombergi nomen omissa anni nota. Volumen vero quartum in fronte ostendit dicta: Psalm. CXIX, 165. CI, 1. C, 4. et ad calcem sequentia sunt notata. — — ותהי השלמתו בכ״ד לחדש תשרי שנת רפ״ו לפ״ק etc. *Finitum est opus die 24. Mensis Tisri* (Septembr.) *anno minoris supputationis* 286. (1526.) r). Recusam quidem dedit *Bombergus* priorem editionem; sed multa omnino sunt variata, emendata et curatius elaborata. Tomus primus exhibet Pentateuchum cum Targum Onkelosi et Targum hierosolymitano, et commentariis Raschii, cui accessit commentarius Aben Esrae; Tom. II. Prophetas priores cum Targum Jonathan et commentario R. D. Kimchi additis commentariis Raschii et Levi ben Gersonis; Tom. III. Prophetas posteriores, cum Targum Jonathan; Esaiam cum commentariis Raschii et Aben Esrae; Jeremiam et Ezechielem cum commentariis Raschii et R. D. Kimchi; Prophetas minores cum commentariis Raschii et Aben Esrae; Tom. IV. Hagiographa cum Targum Josephi; Psalmos cum Raschi et Aben Esra; Proverbia et Jobum cum Aben Esra et Levi ben Gerson; Danielem cum Aben Esra et commentario R. Saadiae Haggaon; Esdram cum Raschi et Aben Esra; quinque Megilloth cum iisdem interpretibus et Targum secundo in librum Estherae; Libros denique Chronicorum cum commentario Raschii. Quae *Le Long* de hoc opere annotavit, sequentia sunt: Haec operi praemissa sunt, 1) Praefatio R. Jacob F. Hhaiim, in qua agit de Masora, Keri et Ketib, de discrepantiis inter Talmudistas et Masorethas, de locis, quos vocant correctiones scribarum, et de Masorae magnae ordine. 2) Index

tis, testimoniis virorum, qui ipsum meliora edocere potuissent, si curate illos consuluisset, suffultis, Auctor summa imis quadrataque rotundis immiscet. 1) Editio anni 1521. non est hujus operis iterata editio, sed editio textus hebraei sine commentariis hebraicis. (Sect. 1. §. IX.) 2) Editio secunda Bibliorum Rabbinicorum prodiit non 1525 - 1528. sed 1525 - 1526. vid. §. seq. 3) quae vero 1528 exiit editio, continet textum solum hebraeum. (Sect. I. §. IX) 4) Editio anni 1533. exhibet solum Pentateuchum hebraeum. 5) Ab a. 1544. ad an. 1549. duae exierunt editiones; altera 1544. quae solum textum hebraeum exhibet, altera vero 1547 - 1549. quae sunt Biblia Rabbinica. v. §. V. 6) Quae ad annos 1570. et 1623. referuntur editiones, omnino nullae sunt.

r) Singula, quae voluminibus adscripta sunt verba, hebraice exscripsit *Knochius*, *Nachrichten* p. 672-675. qui vero in addita versione germanica multa erravit.

dex capitum omnium librorum Biblicorum. 3) Index sectionum totius scripturae juxta Masorethas. 4) Praefatio Aben Esrae in legem, (agit de quinque modis, quibus interpretes Judaei legem solent explicare.) Adjecta est duplex Masora; minor, quae singulis paginis ad latera textus imprimitur, et major, quae partim ad finem juxta seriem alphabeticam apponitur cum instructione Jacob filii Hhaiim, partim per singulas paginas infra et supra textum. Postea subjiciuntur lectiones variantes Ben-Asser et Ben-Nephthali, orientalium et occidentalium, et libellus Ben-Asser de accentibus hebraicis. — — Hanc editionem magnis encomiis celebrat Elias Levita, et in ejus laudem carmen encomiasticum composuit. Habita ratione praecedentis Bibliorum Rabbinicorum editionis haec secunda est. Vocatur tamen et est prima, quae studio et cum praefatione R. Jacob F. Hhaiim primum hoc anno prodiit, ex qua postremae omnes exscriptae sunt. Multi hanc editionem anno Christi 1528 vulgatam fuisse arbitrantur, freti anthoritate Jo. Buxtorfii filii, qui pag. 298. Rabbinicae Bibliothecae 2 edit. eam asserit finitam esse anno 1528. sed aut erravit, aut potius mendum typographicum non correxit Buxtorfius, siquidem calculum judaicum referens, eam ad annum 5286 recenset, qui est Christi 1526. Eodem modo aberravit R. Sabtai p. 85. Biblioth. Rabbin. Col. 1. eum ait, hanc editionem initium sumpsisse anno 283. et finem anno 288. (Christi 1528.) [a]). B. H. Rabb. Bomb. II.

Hactenus *Le Long:* quibus nonnulla ad historiam operis facientia addere non superfluum erit. Prior Bombergi editio non omne inprimis apud Judaeos tulerat punctum. Masora tunc temporis inter Judaeos minime erat ignota; sed parce erat adhibita, et quae in medium prolata erant, non minima laborabant confusione. Textus ipse displicebat Judaeis, siquidem ad normam editionum Soncinatum exscriptus, omnibus illis, quae apud Judaeos magni aestimantur, et in quibus haud parva ipsi quaerunt mysteria, carebat. Opus commiserat elaborandum Felici Pratensi, homini quidem magnae eruditionis, sed apud Judaeos malae notae, qui praeterea e scriptis Rabbinorum ea resecuerat, quae religioni Christianae erant adversa. His rationibus ductus Bombergus Judaeum, R. *Jacob ben Chajim*, virum eruditum et in studio Masorae et grammatices versatissimum in auxilium vocavit, eique curam edendi operis demandavit [x]). Collegit ille Masoretharum tradita, quantum potuit, textum secundum praecepta Masorae exscribi curavit, aliosque Rabbinorum commentarios textui sacro junxit, et illa, quae jam recensita sunt, operi praemisit. Laudibus ab aliis, quae in edendo opere praestitit, excepta sunt. Aliis vero et quidem recentioribus, depravator textus sacri et auctor nugarum masorethicarum audit [y]). In Rabbinorum commentariis, ut et in Paraphrasibus chaldaicis, multa sunt, quae Romanae Ecclesiae Censoribus Christianorum sacris noxia visa sunt, quae itaque posteriori tempore expurgata sunt. Exemplar ejusmodi a Censoribus *Camillo Jaghel*, *Renato a Mutina* et Fra *Girolamo da Durallano* castratum possidet Cl. *Tychsenius*, qui recentiores editiones, quin et recentissimam Amstelodamensem, ita esse exscriptas, ut loca a Censoribus deleta in iis quoque desiderentur, adfirmat [z]). Ad normam hujus editionis textus

[a]) p. 64. col. 2. E.

[x]) Conf. *Wolfius* Vol. 1. p. 591. Vol. 2. p. 457. Conf. Vol. 2. p. 469. *Carpzovii* crit. sacra p. 323.

[y]) *Schulzii* Kritik p. 356.

[z]) Befreyetes Tentamen p. 141.

B. H. Rabb. Bomb. II.

tus facer in plerisque editionibus est effigiatus, qui hodie textus masorethicus salutatur, in quem, ut ajunt, R. *Chajim* masoretharum nugas transplantavit [a]).

De commentatoribus Judaicis sequentia annotabimus.

I. R. *Schelomo b. Isaac* seu *Raschi* Commentario in Pentateuchum prioris editionis, accesserunt ejusdem Commentaria in Prophetas priores et posteriores, Psalmos, Esdram, Megilloth et Libros Chronicorum. §. III. n. 1.

II. Ex R. *David Kimchii* laboribus hic apparent Commentaria in Prophetas priores et in Jeremiam et Ezechielem. §. III. n. II.

III. R. *Levi ben Gerson* Commentaria in Prophetas priores, Proverbia et Jobum exhibentur. §. III. n. VI. Accesserunt hisce sequentes:

IV. R. *Abraham ben Meir Aben-Esra*, scriptor seculi duodecimi, quem Judaei magni faciunt, et ut eruditissimum in lege, grammatica, poesi et astronomia celebrant: nec inter Christianos, qui eum litteraliter et sapienter scripturas explicasse judicent, omnino desunt. Sensum litteralem felici quidem successu eruit, sed ipse brevi et conciso genere dicendi obscuritate laborat. Habemus hic ejus commentaria in Pentateuchum, Esaiam, XII. Prophetas minores, Psalmos, Proverbia, Jobum, Danielem, Esdram et V. Megilloth [b]).

V. R. *Saadias Gaon*, Aegyptius, scriptor seculi decimi, qui varia posteritati reliquit eruditionis specimina, et commentariis suis multa e Talmude hausta immiscuit. Integrum sacrum codicem in linguam Arabicam transtulisse refertur ab *Erpenio;* rectius vero, qui eum tantummodo Pentateuchum transtulisse statuunt, sentire videntur. Differt omnino haec translatio ab illa, quam *Erpenius* evulgavit, et seorsim excusa exstat, (Cap. III. §. XII.) nec non Bibliis Polyglottis Parisiensibus et Londinensibus inserta legitur, cum versione latina *Gabrielis Sionitae*. Scripsit praeterea Commentarium in Canticum Canticorum, et Commentarium in Danielem; qui posterior hic exhibetur [c]).

§. V.

B. H. Rabb. Bomb. III.

B. H. R. Bombergi III.

* Biblia Hebraica Rabbinica. Venetiis 1547-1549. fol. IV. Vol.

Haec editio secunda cum praefatione R. Jacob F. Hhaiim, praestantissima est, et omnium optima, juxta quam praesertim sequentes prodierunt. Excudi coepta est anno זש, 307. (id est, Christi 1547.) ut notatur in secundo volumine. Ad calcem Paralipomenon haec leguntur: Et fuit consummatio ejus hodie, die IV. mensis Tisri, anno אשׁוב 309. (1549) in domo Danielis Bombergi; opera Cornelii Adelkenad; (*lege Adelkind*) Levitae. At in primo libri folio denotatur annus שׁוב, 308. qui est Christi 1548. [d]).

[Ratione editionum in domo Bombergi paratarum haec omnino tertia est; quae vero plerumque secunda vocatur, ac studio et labori ejusdem R. Jacob b. Chajim tribui-

a) Conf. *Wolffius* Vol. 2. p. 368. *Buxtorffii* bibl. Rabb. p. 298. *Knochii* Nachrichten p. 671. *Walchius* p. 179. *Carpzovius* p. 411. *Maittaire* annal. tom. 2. part. 1. p. 309.

b) *Wolfius* Vol. 1. p. 71. Vol. 3. p. 46. *Rich. Simon* hist. crit. du V. T. p. 373. *Reimmannus* p. 152. *Joh. Fabricii* hist. biblioth. Vol. 1. p. 2.

c) *Wolffius* Vol. 1. p. 932. Vol. 3. p. 858. Vol. 4. p. 936. *Joh. Henr. Hottingeri* hist. eccles. sec. X. p. 134. *Reimmannus l. c.*

d) p. 66. col. 1. A.

tribuitur. Differt omnino a praecedenti; et est illa emendatior et locupletior. Dividitur more inter Judaeos consueto in quatuor partes. Masora, Targumim et Commentarii Raschiani respondent priori editioni. Commentarii Aben Esrae illustrant Pentateuchum, Psalmos, Jobum et V. Megilloth, quibus accessit ejusdem commentarius in Danielem, eliminato ejusdem commentario in Esaiam et XII. Prophetas minores. Kimchii commentarii in omnes Prophetas et libros Chronicorum hic exhibentur: sed in praecedenti desiderantur ejusdem commentarii in Esaiam, XII. Prophetas minores et libros Chronicorum. Additi porro sunt in hac editione R. Levi ben Gerson commentarii in Prophetas priores, Proverbia et Jobum, et R. Esaiae commentarii in Librum Judicum et libros Samuelis. In Danielem hic uti in praecedenti legitur R. Saadias Haggaon; sed R. D. Kimchi in librum Esdrae de novo accessit. Ad Pentateuchum leguntur in margine annotationes ex Baal Turim. Operi edendo praefuit *Cornelius Adelkind*, cujus cura hanc editionem non solum adornatam, sed et auctam esse sibi persuadent, qui eo usque R. Chajim fuisse superstitem, non verisimile putant e). Eliminata sunt ex hac editione commata duo Josuae XXI, 36. 37. Pentateuchum hujus editionis R. Menachen de Lonsano in libro *Or Tora* cum pluribus et ad minimum X. MStis codicibus contulit f). B. H. Rabb. Bomb. III.

Commentaria, quae huic editioni accesserunt, sunt sequentia:

I. R. *Esaiae ben Eliae* scriptoris seculi XIII. Commentaria in libros Judicum et Samuelis, quae e MSto prodiere g).

II. R. *Jacob ben Ascher ben Jechiel*, Germanus, scriptor seculi XIV. varias in Pentateuchum annotationes congessit, sub titulo *Baal Turim*. Magni apud Judaeos aestimantur, hinc saepius sunt recusae istae annotationes subtiliores et cabbalisticae h).

§. VI.

B. H. R. J. de Gara.

* Biblia Hebraea Rabbinica. 4 Vol. in fol. Venetiis typis Bombergianis per Joan. de Gara. Anno שכ״ח. 328. (1568.) B. H. R. J. de Gara.

Editio tertia post secundam anni 1549. juxta quam paene de verbo ad verbum facta est, caeteris praestantior, eademque omnino ac secunda complectens i).

[Hanc editionem opera *Genebrardi*, in iis quae contra rem Christianam et praecipue contra Romanos dicuntur, castratam esse refert *Wolfius*. Verum non integram editionem, sed tantummodo exemplaria nonnulla, postquam typis exscripta fuerunt, a *Genebrardo* castrata, et loca nonnulla deleta esse crediderim. Id enim apud Romanos moris esse, exemplum supra §. IV. allatum docet, et sequens editio quoque docebit k).

§. VII.

e) *J. C. Zeltneri* Centuria correctorum p. 279.

f) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 370. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 5. *Walchius* p. 118. *Carpzovius* p. 412.

g) *Wolfius* Vol. 1. p. 705. Vol. 3. p. 627.

h) *Wolfius* Vol. 1. p. 584. Vol. 3. p. 450. *Rich. Simon* hist. crit. du V. T. p. 382.

i) p. 66. col. 2. A.

k) *Wolfius* Vol. 2. p. 372. *Walchius* p. 150. *Carpzovius* p. 412.

B. H. R. Bragadini.

§. VII.

B. H. R. Bragadini.

* חמשה חומשי תורה סן העשרים וארבע. גדול שמו בישראל ונודע אשר נדפס ראשונה בבית הבומבירגי נחמד ונעים לכל עם תרגום מסורת גדולה וקטנה ופרושים ודקדוקים רבים. ועתה בחסד ה' שנדפס רביעית לא יחסר כל בו מהראשונים אך טוב נוסף עליהם· מוגה בדיוק רב מאד כפי כח האפשור כיד ה' הטובה עלינו· בויניציאה במצות השרים תוקרים· נודע שמם בשערים· פייטרו ולורינצו בראגאדין בבית האומן ייאנו קאיון שנת אבינו מלכנו חדש עלינו שנה טובה לפרט קטן

In Venetia MDCXVII. Appresso i Clarif. Sig. Pietro e Lorenzo Bragadin. IV. Vol. fol.

Quatuor absolvitur haec editio, quae quarta vocatur, ordine vero quinta est, partibus, quarum prima et secunda annum praefert 1617. tertia vero et quarta annum 1618. Impressa est Venetiis impensis Petri et Laurentii Bragadinorum, in domo Johannis Cajon. Quid in hac editione praestitum sit, indicat ipsum rubrum: *Quinque libri legis e quatuor et viginti libris. Magnum et notum est nomen ejus, qui prima vice in domo celeberrima Bombergi exscribi curavit. Omnia cum Targumim et Masora magna et parva, et commentariis atque explicationibus multis. Nunc vero misericordia Dei quarta vice impressa, ita ut nihil, quod prima exhibet editio, desideretur, at nonnulla addita sint bona. Singula omni possibili studio sunt correcta et emendata.* Proxime accedit editio ad praecedentem; charta est magna, typi sunt luculenti et distincti. Quae *Le Long* de hac editione annotavit, sequentia sunt:

R. Judas de Mutina, vulgo dictus R. Leo de Modena, Rabbinus Venetus, praefuit huic editioni, et ut quam emendatissime prodiret, magnam diligentiam adhibuit correctis mendis, quae antehac in alias editiones irrepserant, ita ut, quemadmodum in sua praefatione illi praefixa dicit, plus quam trecenta loca alias errata correxerit. Nescio tamen, num et ipsa correctione indigeant. Ita Bartoloccius Tom. IV. Bibliothecae Rabbinicae p. 198. Dixerat jam Tomo III. p. 33. hanc editionem suos quoque naevos pati [f]).

[Recognita sunt quidem ab Inquisitoribus omnia, antequam typis mandata sunt. Verum quod ad manus est exemplar varia Censorum exhibet vestigia lineis atramento obductis, et nomen Censoris ad Calcem operis: *Visto per me Fr. Renato da Mod.* a. 1626. In praefatione Aben Esrae, quae immediate Genesi praecedit, in columna prima in lineis 51. 52. et 53. sequentia expuncta sunt: הדרך הג׳ משך נאפלה והיא מחוץ לקו העגולה: והם הכותבי' מלבם לכל הדברים סור"ו: ואמונת כי התורת והמשפטים חידות ולא אצריך להשיב עליהם כי עם תועי לבבהם Gen. II, 22. verba Raschii: *quod Adamus veniret ad omnia animalia;* Gen. XV. verba Raschii: *populos cultui idololatrico deditos.* Gen. XXIV. in Commentario Aben Esrae, linea 28 et 29. Gen. XXVI. Raschii verba: *Esavus comparatus est apro,* Exod.

f) p. 67. Col. 2. B.

Exod. XII, 47. in Targum verba nonnulla: Cant. VII, 15. ex Commentario Raschii, et c. VIII, 2. varia in Targum deleta sunt m). B. H. R. Bragadini.

§. VIII.

B. H. R. Buxtorfii. B. H. R. Buxtorfii.

* ה' תשועתך באמרתך בכל דור ודור ממשלתך׃ — — נדפסו בשנת למען יברכך ה' אלהיך בכל משל"ח ידיך׃ בבאזיליא הבירה במצות האדון לודוי"ג קיני"ג הנ"ל ובביתו.

I. e. ***Jehova, salus est in sermone tuo: regnum tuum est Regnum omnium seculorum — — Impressa*** **(biblia)** ***anno*** **378. (1618.)** ***Basileae urbe celebri, mandato Domini Ludovici Königii et in Domo ejus.*** **Fol. maj.**

Integrum hujus editionis Bibliorum Rabbinicorum vel quintae vel sextae, titulum, cujus initium e Psalm. CXIX, 41. CXLV, 13. desumtum est, hic describere nimis longum foret. Quatuor absolvitur partibus, quarum duae posteriores, Prophetae nimirum posteriores et Hagiographa, annum 379. (1619.) in fronte gerunt. Idem annus quoque ad calcem Paralipomenon notatur: *Et consummatio ejus facta est mense Ab, anni* שללה בזה i. e. 379. *minoris supputationis.* Curam editionis in se suscepit *Johannes Buxtorfius*, cujus et latina praefatio quibusdam exemplaribus latino titulo instruetis, praemittitur n); sumptus vero operi inprimendo subministravit *Ludovicus Königius* Bibliopola Basileensis. Ad normam editionis Venetae a *Cornelio Adelkind* paratae §. V. exscripta sunt quidem Biblia, sed varia sunt immutata, alia ejecta alia addita. Commentatores Judaici hic exhibentur sequentes: *Raschi* in integrum sacrum codicem; R. *Aben Esra* in Pentateuchum, Psalmos, Proverbia, Jobum, Quinque Megilloth, Danielem, Esdram, Nehemiam, quibus ejusdem commentarius in Esaiam et duodecim Prophetas minores accessit; *Kimchii* commentarius in Esdram vero eliminatus est; R. *David Kimchi* in Prophetas priores et posteriores et libros Chronicorum; R. *Levi ben Gerson* in Prophetas priores, Proverbia et Jobum; R. *Saadias Haggaon* in Danielem, cum excerptis e commentario R. *Jechaja* in libros Samuelis. Ad Pentateuchum accedunt excerpta e Baal Turim. Appendix continet praeter *Targum hierosolymitanum*, Masoram magnam R. Jaeob ben Chajim, multis in locis a Buxtorfio correctam et emendatam; *Pesickta*, seu collectionem variorum commentariorum subtilium o); varietates ben Asser et ben Naphthali, ut et varietates orientalium et occidentalium Judaeorum; et denique Tractatum de accentibus. Singula sunt ad normam praeceptorum Masorethicorum de litteris suspensis, inversis, majoribus, minoribus, de punctis et litteris vel abundantibus vel deficientibus, de sectionibus clausis et apertis, de Keri et Ketibh, ita exarata, ut haec editio praecedentibus facile palmam praeripiat. Quanta cura Buxtorfius Chaldaicam Paraphrasin emendarit, docet *Le Long*

m) Conf. *Wolffius* Vol. 2. p. 370. Catal. Biblioth. Baumgart. p. 3. n. 44. *Carpzovius* p. 412. *Walchius* l. c. De editore conf. *Wolffius* Vol. 1. p. 412. Vol. 3. p. 296.

n) De vita editoris conf. *Niceron* Nachrichten Vol. 20. p. 72. *Joh. Fabricii* hist. bibl. Tom. 1. p. 4. *Allgemeines Gelehrten-Lexicon* p. 1523.

o) Conf. *Wolffius* Vol. 1. p. 391. 720.

B. H. R. Buxtorfii. *Long* ex praefatione operi praemissa, juxta versionem Richardi Simon, sequentibus: „Textum Chaldaeum, qui Targum vulgo dicitur, et illustrissimus est Textus Hebraici „Commentarius, in Mose et Prophetis, ad antiquam, veram et perpetuam priscae „linguae Chaldaicae analogiam libris Esrae et Danielis pulcherrime praemonstratam „redegimus, et ab inepta et insigniter deformi punctatione, quam editiones Venetae „continent, vindicavimus.„

Buxtorfius in editione sua innumeris locis punctationem veram restituit, loca depravata emendavit, Masorae errata plurima castigavit, ita ut per immensos viri clarissimi labores Basileensis haec editio omnibus Venetis merito praeferenda sit. Ita censet Waltonus in praefat. Bibl. Polygl. Londin. ubi post unam et alteram paginam haec addit: Multa quae in Bibliis Regiis expuncta, mutata, aliterque, quam in antiquis exemplaribus existerent excusa, integritati suae Venetos secutus restituit.

Buxtorfius, inquit Rich. Simon cap. 13. Diquisit. critic. de variis bibliorum editionibus p. 103. ausu improbo immensum Paraphraseων opus nuperae critices methodo conformatum edi curavit. — — Verum ut optime a Ludov. de Dieu annotatum fuit, nonnulla adhuc post Buxtorfii castigationem supersunt in melius reformanda. Extat in Bibliotheca Oratoria num. 26. codex Paraphraseos Onkelosi, cum Textu sacro alternis versibus manu exarato, forma maxima in pergameno praegrandioribus litteris, at manu germanica descriptus. In eo exemplari (pergit R. Simon) punctatio chaldaica a qualibet alia, tam in editis quam in msc. codicibus mire discrepat: haec enim analogiam punctationis librorum Esdrae et Danielis longe melius quam Buxtorfiana editio repraesentat. *Haec ille.*

Rectene se gesserit Buxtorfius, cum ad librorum Esrae et Danielis analogiam punctationem Targumim revocarit, dubitant viri eruditi; quandoquidem non amplius erat in utrisque eadem lingua, imo longa temporum intercapedine plurimum mutata fuerat; nec eadem proinde in utrisque observanda erat punctatio. D. *Euseb. Renaudot.* Hactenus *Le Long p*).

[Non defuerunt eruditi, qui in eandem *Rich. Simonii* sententiam abierunt, quibus accessit *Johannes Fabricius*, qui hoc opus non ad perfectionem Bibliorum Bombergi assurgere judicat. Verum aequior est judex vir in re hebraica versatissimus *J. G. Carpzovius*, qui Buxtorfium contra censores si non defendit, attamen non sine jure maxime excusat, judiciumque suum interponit: „1) non negamus tam in Targumim, quod a Ludovico de Dieu jam fuit monitum, nonnulla adhuc post Buxtorfii castigationem superesse, in melius reformanda, quam in Rabbinorum commentariis, hinc easdem, ac in Venetis Bibliis, ex castratione Pontificiorum Censorum conspici lacunas, hinc varias occurrere mendas, id quod in opere tam vario „ac vasto, vix aliter ab uno homine poterat exspectari: 2) indigne tamen agi cum „optimo Buxtorfio censemus, quod pro bene factis tam audiat male. Insignem enim „in Masora emendationem, plurimaque in Rabbinis correcta et restituta, industriae „ejus debemus loca, quod praeter ipsius et filii testificationem, ocularis inspectio et „Venetorum cum his Bibliis collatio evincit. — — 3) Velut autem Simonii criminationes, ex communi Germanorum apud exteros contemptu, et odio in Protestantes promanasse nullus dubito; — — ita doctissimi Renaudoti mirari satis nequeo „judi-

p) p. 68. col. 1. A.

„judicium, quo ad analogiam Esdrae ac Danielis revocandam Paraphraseωv Chaldaica- B. H. R. Bux-
„rum punetationem negat. Esdrae enim ac Danielis in Chaldaicis puritatem, cum torfii.
„in stylo vel maxime seetatur Onkelos, tum in punetatione seetandam esse omnibus,
„temporum ratio jubet. Non enim sequioris aetatis corruptio, sed prisci Chaldaismi
„accuratio, ad quam Paraphrastae vel maxime enitebantur, punetandi normam prae-
„scribit: nec alia praeter textum biblicum, prostant chaldaicorum librorum exempla-
„ria tam vetusta, quae diversam a Biblica Paraphasium istarum punetationem doce-
„rent q). „ Litem vero istam dirimere, quamvis nobis haud sumamus: id tamen, ut censuris defensionem jungamus, merita viri de lingua hebraica optime meriti, a nobis postulare, judicavimus. Adsunt praeterea meritorum ejus testes, nimirum opera tria praestantissima, quae faciliori Bibliorum Rabbinicorum usui maxime inserviunt, et omnibus, qui illa evolvere cupiunt, maxime necessaria sunt subsidia r).

Commentatores quod attinet, nihil nobis de iis addendum est, cum supra jam omnes recensuimus. Duo itaque tantummodo monenda supersunt.

I. Duplicem exstare librum sub nomine *Pesickta*, alterum minorem, qui hic exhibetur, et varias continet annotationes ex Siphra, Siphri et Mechilta, in Leviticum, Num. et Deuteron. cujus auctor est R. Tobias b. Eliefer; alterum majorem, qui collectanea varii argumenti continet, e Mischna et Gemara.

II. Tractatum de accentibus, quem *Buxtorfius* exscribi curavit, alium esse ac illum, quem *Bombergus* primae editioni §. III. atrexuit.

q) Critica facr. p. 412 etc. Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 375. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 3. p. 100. *Knochii* Nachr p. 34. *Joh. Fabricius* l. c. p. 1. etc. *Mich. Lilienthalii* exeget. Biblioth. p. 1. etc. *Reimmanni* catal. p. 191. *Rich. Simon* hist. crit. du V. T. lib. 3. p. 126. Lettres choif. p. 176. Biblioth. crit. Tom. 3. p. 430. *Briani Waltoni* Apparat. p. 265. *J. F. Buddei* isagog. p. *Walchii* Biblioth. exeget. p. 180. *Dornii* Biblioth. Tom. 1. p. 635. Index Bibl. Wernigerod. p. 37. Catalog. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 6. Bibl. Solgeri Tom. 1. p. 3.

r) Primo loco hic recensendum venit opus masorethicum, quod ipse *Buxtorfius* Pater anno 1620 tum in forma magna tum in forma quarta edidit, cujus editio iterata ad manus est: *Johannis Buxtorfii P. Tiberias sive commentarius masorethicus triplex, Historicus, Didacticus, Criticus, ad illustrationem Operis Biblici Basiliensis conscriptus, quo primum historia Masorethorum Tiberiensium, sive a quibus Masora conscripta sit, excutitur: quid item tractet, quae ejus methodus, et quo fine inventa sit, ample explicatur: secundo clavis masorae traditur, per quam ad maxima et minima masorae penitus cognoscenda, facillimus datur aditus. Tertio castigationes innumerorum mendorum per universam masoram proponuntur. Recognitus, et additamentis non paucis hinc inde locupletatus a Johanne Buxtorfio Fil. Editionem hanc novam accurante Johan. Jacobo Buxtorfio, Joh. Fil. Joh. Nep. Basileae impensis Johannis König, Bibliopolae, typis Joh. Jacobi Deckeri, Acad. typ.* MDCLXV. Fol. Secundum opus: *Johannis Buxtorfii Patris Lexicon chaldaicum, talmudicum et rabbinicum, in quo omnes voces chaldaicae, talmudicae et rabbinicae, quotquot in universis Vet. Test. Paraphrastibus chaldaicis, in utroque Talmud, Babylonico et Hierosolymitano, in vulgaribus et secretioribus Hebraeorum scriptoribus, commentatoribus, Philosophis, Theologis, Cabalistis et Jureconsultis extant, fideliter explicantur: — — Opus XXX. annorum. Nunc demum post Patris obitum, ex ipsius autographo fideliter descriptum, in ordinem aequabilem digestum, et multis propriis observationibus passim locupletatum, Reipublicae christianae bono in lucem editum a Johanne Buxtorfio Filio. . . Basileae sumptibus et typis Ludovici König.* MDC. XXXX. Tertium: *Johannis Buxtorfii* Concordantiae Bibliorum Hebraicae, nova et artificiosa methodo dispositae, in locis innumeris depravatis emendatae, deficien-

B. H. R. Amstelodami.

§. IX.

B. H. R. Amstelodami.

ספר קהלות משה. והוא המקרא גדולה עם כל הפרושים אשר באו בכל הדפוסים שהיו עד היום — — על ידי החכם התורינו מהו̇ר̇ר משה פרנקפורט ריין דק̇ק אמשטרדם — — נדפס באמשטרדם בבית ובדפוס של הדיין ה̈נל — — הזאת לאמר לפ̇ק

i. e. *Liber congregationum Mosis, sive Biblia magna cum omnibus interpretationibus praecedentium editionum — Opera docti et sapientis Mosis Francofurtensis, Judicis Synagogae Amstelodamensis — Impressa Amstelodami in domo et typographia ejusdem, Anno minoris supputationis* 484. (1724.) IV. Vol. fol.

Recentissima eaque locupletissima Bibliorum Rabbinicorum editio, quam *Mosi ben Simeon, Francofurtensi* debemus. Opus sumptuosum et splendidum in charta maxima typis nitidis impressum, cujus secundum volumen anno 486. (1726.) tertium et quartum vero anno 487. (1727.) in vulgus exiit. Ad normam editionum Bombergi est exscriptum, et omnia exhibet, quae in iis ut et in Buxtorfianis leguntur, quibus editor tum aliorum commentarios, tum proprias ipsius lucubrationes addidit. Desideratur vero praefatio R. Judae de Mutina, seu Leonis Judae, §. VII. nec non praefatio hebraica Buxtorfii, §. VIII. Tomus primus exhibet Pentateuchum. Praemittuntur 1) Index rerum a R. *Abdia Sporno* explicatarum juxta ordinem Paraschärum; 2) Ejusdem tractatus de scopo legis; 3) Approbationes utriusque Synagogae Amstelodamensis et Francofurtensis, ut et aliorum; 4) R. Mosis explicatio signorum, quibus scriptores, quibus usus est, designantur; 5) Praefatio antiqua prioribus editionibus praemissa; 6) Index capitum cujusvis libri V. T. 7) Praefatio R. Chiskuni; 8) Praefatio R. Levi ben Gerson, una cum recensione corporis talmudici; 9) Praefatio R. Abdiae Sporno; 10) Praefatio Aben Esrae. Textui sacro junguntur Targum, Raschi, Aben Esra, Baal Turim, Masora magna et parva, Levi ben Gerson, R. Chiskuni, R. Jacob de Letkas *Imre Noah*, et commentarius Abdiae Sporno, quibus accedit editoris *Kometz Mincha* sive collectanea e variis commentatoribus. Columnae ita sunt dispositae, ut in medio litteris quadratis Textus hebraicus et Targum, et in spatio intermedio masora parva et in spatio inferiori masora magna; ad latus vero litteris rotundis majusculis in margine interiori Raschi, in exteriori Aben Esra et interdum R. Chiskuni; in columna vero minori typis rotundis minoribus Baal Turim, Imre Noah, et Kometz Mincha, in parte denique inferiori Ralbag et Sporno iisdem typis minoribus exhibeantur. Tomus secundus, seu ut editori eam inscribere placuit, *Pars secunda libri congregationis Mosis*, continet Prophetas priores, cum commentariis Raschi, Radak, Ralbag, et R. Jeschaja cum excerptis e R. Schemuel Laniado libro *Keli Jeker* dicto, et ad marginem editoris *Mincha Ketana*, seu excerptis e com-

ficientibus plurimis expletae, Radicibus antea confusis distinctae et significatione vocum omnium latina illustratae. — — cum praefatione, qua operis usus abunde declaratur, per Johannem Buxtorfium Fil. — Basileae sumptibus et typis Ludovici König. Anno MDCXXXII. Fol.

e commentariis Mosis Alscheeh, et R. Aaron ben Chajim commentario *Lebh Aharon* dicto in librum Josuae et Judicum. Praefationes R. David Kimchi, Levi ben Gerson, et R. Schemuel Laniado in *Keli Jeker* proximum post titulum occupant folium. Tomus tertius, seu *pars tertia libri congregationis Mosis*, exhibet Prophetas posteriores. Ad Raschium et Radak, qui in antiquioribus leguntur editionibus, accessit Aben Esra; in Esaiam et Jeremiam R. Samuel Laniado, et praeterea R. Jacob ben Rab, R. Obadia Sporno, R. Schemuel Almosnino, et R. Jitzchak Gerson, quibus editor *Mincha gedola* addidit. Quartae parti praemittuntur praefationes Aben Esrae, Aben Jechajae, et R. Simeon ben Zemach in *Ohebh Mischpat* et *Mischpat Zedek*. Sistuntur hoc volumine Hagiographa commentariis variis illustrata. In Psalmos: Raschi, Aben Esra, R. Jitzchak Jabetz, R. Aben Jechaja, Obadia Sporno, et excerpta e libro R. Schemuel Arepol, *Misinor lattora* dicto. In Proverbia: Raschi, Aben Esra, Ralbag, Aben Jechaja, R. Menachem Hammeiri, cum commentario *Kabh venaki* R. Schelomo ben Abraham. In Jobum: Raschi, Aben Esra, Aben Jechaja, R. Jitzchak Jabetz, Ramban, R. Abraham Peritzol, R. Obadia Sporno, et Simeon ben Zemach. In Canticum: Raschi, Aben Esra, Ralbag, Aben Jechaja, R. Jitzchak Jabetz, R. Meir Arama, et R. Obadia Sporno. In Librum Ruth: Raschi, Aben Esra, Ralbag, Aben Jechaja et R. Jitzchak Jabetz. In Threnos: Raschi, Aben Esra, Aben Jechaja et R. Jitzchak Jabetz. In Ecclesiasten: iidem commentatores, quibus R. Obadia Sporno accedit. In librum Esther: Raschi, Aben Esra, Ralbag, et Aben Jechaja. In Danielem: Raschi, Aben Esra, R. Saadia Gaon, Aben Jechaja, R. Jitzchak Jabetz, et Ralbag. In Esdram et Nehemiam: Raschi, Aben Esra, Aben Jechaja et R. Jitzchak Jabetz. In libros denique Chronicorum: Raschi, Radak, et Aben Jechaja. Ubique colleetanea sua adjecit sub titulo: *Mincha haerebh*. Ad calcem remissa est masora magna, Varietates orientalium et occidentalium, et tractatus de accentibus. Carmine hebraico celebrantur singuli, qui editori auxilio fuerunt, tum scriptores tum operarii. Plenissima et luculentissima est judice *Wolffio* Bibliornm Rabbinicorum editio, in qua non solum ea, quae Buxtorfius habet, sed et quae ille ex Bombergianis Bibliis Rabbinicis anni 1518. omiserat, exstant, immo praeterea ex MSS. nonnulli interpretes accesserunt, et alii qui seorsim antea excusi erant, vel integri vel ex parte sunt producti. Verum non editionem anni 1518. sequutus est editor, nec omnia restituit, quae in sequentibus editionibus omissa erant. Desideratur enim hic ut in praecedentibus Targum Hierosolymitanus in Pentateuchum, et Targum secundus in librum Estherae. Commata duo Josuae XXI. hic ejecta sunt, et in margine notatur, exstare quidem illa in quibusdam codicibus, at a codicibus antiquis et correctis illa abesse. Non omnia hujus editionis exemplaria ejusdem esse bonitatis, sed ab iis, quae Christianis destinata sunt et venduntur, abesse tractatum *de scopo legis* auctore *Obadia Sporno*; observavit Cl. *Tychsenius*. Quod nobis ad manus est exemplar praemissum habet Tractatum tom. 1. n. 2. et satis est splendidum, quamvis charta ipsa non ubique ejusdem sit albedinis. Opus ipsum in censuram vocavit *Paulus Theodorus Carpovius* [s]).

B. H. R. Amstelodami.

 Com-

s) Animadversiones philolog. crit. p. 1-10. Conf. *Tychsenii* Bützowische Nebenstunden part. 4. p. 60. *Befreyetes Tentamen* p. 137. *Wolfii* Bibl. hebr. Vol. 4. p. 119. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 3. p. 105. *Walchius* p. 181.

B. H. R. Amstelodami. Commentatores Judaici textui sacro juncti, vel praecedentibus editionibus jam inserti, vel de novo additi, sequentes sunt:

I. R. *Schelomo b. Isaac* s. Raschi in integrum sacrum Codicem §. III. n. I.

II. R. *Abraham b. Meir Aben-Esra*, in integrum Codicem, exceptis Prophetis prioribus §. IV. n. IV.

III. R. *Jacob b. Ascher ben Jechiel Baal Turim*, in Pentateuchum. §. V. n. II.

IV. R. *Levi b. Gerson*, in Pentat. Proph. pr. Proverb. Cantic. Ruth. Esther. Daniel. LL. Chronic. §. IV. n. III.

V. R. *Chiskuni*, aut vero nomine, R. *Chiskia b. Manoach*, qui librum scripsit s. t. חזקוני i. e. *Confortate me*, s. commentarium in Pentateuchum, quem *Vittorius Aelianus* Cremonae 1549. edidit, qui et aliis Pentateuchis adjunctus est. §. XXII. [t]).

VI. R. *Jacob de Letkas*, aut *Delischkas* conscripsit commentarium litteralem, allegoricum et cabbalisticum in Pentateuchum, qui Constantinopoli apud Eliеser b. Gerson Soncinatem 1540. Cremonae apud Vincentium Conti 1556. et Cracoviae 1598. excusus, hic quarta vice in publicum prodit [u]).

VII. R. *David Kimchi* s. Radak in Prophetas omnes. §. III. n. II.

VIII. R. *Esaias b. Eliae* in LL. Judic. et Samuel. §. V. n. I.

IX. R. *Samuel Laniado* scriptor seculi XVI. auctor est libri *Keli Jeker* i. e. *vas pretiosum*, dicti, sive commentarii in Prophetas priores, ex antiquioribus interpretibus collecti. Multa ex *Raschi*, *Radak* et *Ralbag* desumsit et ubivis studiose R. *Abarbanèli* contradicit. Non integrum opus, sed excerpta tantummodo, omissis iis, quae ex interpretibus hic integre exhibitis desumserat, *Moses Francofurtensis* hic publicavit. Qui eidem hic adscribitur in Esaiam Commentarius, non hunc, sed R. *Meir Arama* agnoscit auctorem [x]).

X. R. *Moses Alschech*, Commentator inter suos maxime celebris, qui in varios scripturae sacrae libros commentaria composuit. Novarum opinionum sectator nonnullis audit, qui antiquissimarum interpretationum renovator dicendus esset. Commentaria ejus cum sacro textu conjuncta exstant. §. XXIX. XXXII. etc. Sed *Mosi* nostro nimis ampla visa sunt, quam quae in hisce Bibliis locum habere possint. Excerpta itaque nobiscum communicavit [y]).

XI. R. *Aharon b. Chajim* vixit ineunte seculo XVII. In Librum Josuae conscripsit commentarium, s. t. *Leb Aharon*, §. XXXVIII. cujus excerpta hic habemus [z]).

XII. R. *Jacob b. Rab*, profugus ex Hispania, et postea princeps captivitatis in terra sancta, scripsit commentarium in Esaiam et Jeremiam, Ezechielem et Prophetarum nonnullos minores s. t. *Lekute Schuschanim*, i. e. *collectio liliorum* [a]).

XIII. R. *Obadias ben Jacob Sporno*, Medicus Italus, cujus sunt Commentaria in Prophetas aliquot, Psalmos, Jobum, Canticum et ecclesiastem [b]).

XIV.

t) *Wolffius* Vol. 1. p. 364. Vol. 3. p. 248.
u) id. Vol. 1. p. 587. Vol. 3. p. 452.
x) id. Vol. 1. p. 1107. Vol. 3. p. 1111. Vol. 4. p. 995.
y) id. Vol. 1. p. 808. Vol. 3. p. 735.
z) id. Vol. 3. p. 73.
a) id. Vol. 1. p. 585. Vol. 4. p. 120.
b) id. Vol. 1. p. 938. Vol. 3. p. 866.

XIV. R. *Schemuel Almoſnino* notae litterales in Prophetas minores ex MSto hic prodeunt. Scripſit idem praeterea Supercommentationem in *Raſchi*, quae Conſtantinopoli excuſa exſtat [c]). B. H. R. Amſtelodami.

XV. R. *Iſaac Gerſchom* ſcripſit annotationes in Malachiam, ex MSto etiam editas [d]).

XVI. R. *Iſaac b. Schelomo Jabetz* ſcripſit librum ſ. t. תורת חסד i. e. *lex benignitatis*, quo continentur decem diverſi Commentarii, ex variis interpretibus collecti, in Pſalmos, Job. Cant. Cantic. Ruth. Thren. Eccleſ. Dan. Eſdr. Nehem. Eſther [e]).

XVII. R. *Joſeph Aben Jechaja* in Pſalmos, Proverb. Job. Cant. Ruth. Thren. Eccleſ. Dan. Eſdr. Nehem. et Libros Chronicorum. Prodeunt hic ex MSto.

XVIII. R. *Samuel Arepol* ſcriptor ſeculi XVI. ſcripſit Commentarium in Pſ. CXIX. et XV. Graduum, §. LXII. ex quo hic excerpta exhibentur. Idem ſcripſit Commentarium in Canticum Canticorum שר שלום, i. e. *princeps pacis* dictum. §. XXX. [f]).

XIX. R. *Menachen Hammeiri*, aut *Beth Meir*, cujus eſt Commentarius in Proverbia, nunc ex MSto editus [g]).

XX. R. *Schelomo* b. *Abraham* in Proverbia. §. III. n. III.

XXI. R. *Moſes Bar Nachman* in Jobum. §. III. n. IV.

XXII. R. *Abraham b. Mardochai* in Jobum. §. III. n. V.

XXIII. R. *Simeon b. Zemach Duran*, Nepos R. *Levi* b. Gerſon, commentarium in Jobum ſcripſit, ſub titulo אוהב משפט i. e. *diligens* judicium, qui aliquoties editus §. LXIV. hic de novo prodit [h]).

XXIV. R. *Meir b. Iſaac Arama*, ſcriptor ſeculi XVI. Commentarium in Canticum Canticorum compoſuit, qui hic ex MSto prodit. Commentarius in Eſaiam et Jeremiam אורים ותומים qui R. *Samueli Laniado* adſcriptus eſt, elaborationibus hujus R. *Meir* annumerandus eſt, qui praeterea Commentarium edidit in Jobum. §. LXIV. et in Pſ. §. LX. [i]).

XXV. R. *Saadias Gaon*. Comment. in Daniel. §. IV. n. V.

XXVI. R. *Moſes ben Simeon* Francofurtenſis, qui lepido errore typographico in titulo Voluminis 1. *Farckenfurt* nominatur, non ſolum typographus, et editor, cujus curae et impenſis integrum debemus opus, ſed et Interpres vel Commentator, qui aliorum commentariis integre expreſſis quatuor addidit opellas. Ad volumen primum ſeu Pentateuchum acceſſit קומץ מנחה i. e. *pugillus oblationis*, excerpta e variis antiquioribus interpretibus continens. Ad volumen ſecundum acceſſit in margine מנחה קטנה i. e. *oblatio parva*, quam e ſcriptis *Moſis Alſchech* et *Aaronis ben Chajim* collegit. Ad tertium volumen מנחה גדולה i. e. *oblatio magna*, ſeu excerpta hinc inde conquiſita; et ad quartum denique מנחת הערב i. e. *oblatio veſpertina*, quibus omnibus, quae ab aliis praetermiſſa ſunt interpretibus, illuſtrare voluit [k]).

§. X.

c) *Wolffius* Vol. 1. p. 1090. Vol. 4. p. 993.
d) id. Vol. 4. p. 881.
e) id. Vol. 1. p. 692.
f) id. Vol. 1. p. 1090. Vol. 3. p. 1077.
g) id. Vol. 1. p. 767. Vol. 3. p. 683. Vol. 4. p. 899.
h) id. Vol. 1. p. 1147.
i) id. Vol. 1. p. 751. Vol. 3. p. 673. Vol. 4. p. 896.
k) id. Vol. 3. p. 818. Vol. 4. p. 120. 926.

§. X.

Recensitis Bibliis Rabbinicis majoribus addi posset editio anni 1623. cujus mentionem facit *Brianus Waltonus:* „Quarta editio Veneta prodiit anno „1623. Eadem est cum priori, sed typorum elegantia et impressionis „nitore praecedentibus multo inferior [l]). „ Verum ista editio non immerito a *Johanne Buxtorfio F.* et *Wolfio* in dubium vocatur. Progredimur itaque ad recensenda Biblia Rabbinica minora, quae textum sacrum hebraeum cum uno vel altero commentario, aut notis Rabbinorum exhibent. Varii generis sunt, quae ad hanc Classem referenda sunt Biblia. Alia cum Textu jungunt Paraphrasin chaldaicam et Commentaria Raschiana; alia hujus Commentaria vel sine vel cum aliis explicationibus exhibent; alia breviores annotationes lingua vel hispanica, vel italica, vel Judaeo-germanica conscriptas habent; alia denique commentarius criticus comitatur. Quae singula eo ordine, ut quae sibi sunt similia, jungantur, recensebimus.

§. XI.

B. H. c. Targ.

B. H. c. Targ. Biblia Hebraica cum Paraphrasi Onkelosi, et Commentario R. Salomonis Jarchi. Constantinopoli. 499. (1739.) 4.

Quam olim Judaei Constantinopoli habuerunt typographiam, cujus usus a Turcis per plures annos interdictus fuit, recentissimis temporibus restaurarunt. Prodiit ex illa codex in hisce oris rarissimus, qui, cum B. *Pluerii* Pastor. Altonav. Bibliotheca Altonae subhastaretur, pro pretio octo Thalerorum, divenditus est. De auctore Commentarii conferantur quae supra annotavimus. §. III. n. 1.

§. XII.

B. H. c. Comment. Raschii.

B. H. c. Comment. Raschii. [I.] Biblia Hebraica cum Commentario R. Salomonis Jarchi. Amstelodami, apud Immanuel Benbeniste. 413. (1653.) 4.

Editiones, quibus Commentaria Raschiana juncta sunt, Judaeorum usui potissimum sunt dicatae, eorumque in gratiam procuratae; siquidem huic genti hic interpres tantae est auctoritatis, ut in textu sacro interpretando ab illo recedere fere nefas sit. Immanuelis Benbenistae cura plures librorum sacrorum editiones in vulgus exierunt, quae infra recensendae sunt [m]).

[II.] * Biblia Hebraica cum Commentario R. Salomonis Jarchi curante R. David Nunnes Tores. Amstelodami in domo Immanuelis ben Joseph Athias. 460-465. (1700-1705.) 12. [n]).

[Prodiit editio nitida et satis accurata, cum editione Textus sine commentario, quam supra sect. I. §. XXVII. descripsimus, eodem tempore et iisdem typis. Textus superiorem, Commentarius inferiorem occupat locum, sed minutioribus et fere

l) Proleg. 4. p. 265. *m) Wolfius* Vol. 2. p. 378.
n) Le Long p. 71. Col. 1. B.

fere nimis exilibus typis est expressus. Unica est editio, quae modo ad annum 1700, quo coepta, modo ad annum 1705, quo finita est, referri solet [o]). B. H. c. Comment. Raschii.

Biblia Hebraica cum Commentario R. Salomonis Jarchi. Cracoviae apud R. Isaac ben Aaron. 370. (1610.) 4. [III.]

Commentarius textui sacro est substratus. Vidit *Wolfius* tantummodo primum hujus editionis volumen, Pentateuchum et V. Megilloth continens. Verum et reliqua Volumina exstare, nullus dubitat [p]).

* Biblia Hebraica cum Commentario R. Salomonis Jarchi. Venetiis apud Johannem de Gara. 355. (1595.) 4. [q]). [IV.]

[Recenset quidem hanc editionem *Le Long*, sed ita ut Commentarii adjecti nullam faciat mentionem. Describi illum curavit *de Gara*, cui et Biblia hebraica sine commentario debemus, (Sect. I. §. XIII.) e majori opere Rabbinico §. VI., Judaeorum ut studiis eo facilius inservire possit [r]).

Biblia Hebraica cum Commentario R. Salomonis Jarchi, Venetiis apud Johannem de Gara. 367. (1607.) 4. [s]) [V.]

* Biblia Hebraica cum Masora in Pentateuchum, et Commentario R. Salomonis Jarchi. Venetiis apud Anton. Caleoni. 407-409. (1647-1649.) 4. [t]). [VI.]

§. XIII.

B. H. cum Excerpt. Rasch. B. H. c. Excerpt. Raschii.

* Biblia Hebraica cum Compendio Commentariorum Raschii, quod vocatur Caph Jerec Jacob, et brevi Commentario R. Jakal Sopher, collecto ex commentariis germanicis. Pragae 374. (1614.) 8. [u]). [I.]

[Auctor posterioris commentarii, quo non tam textus sacer, quam *Raschius* explicatur, vero nomine audit *Jacob ben Moses Chajat* [x]).

* Biblia Hebraica eadem recusa. Pragae 389. (1629.) 8. [y]). [II.]

§ XIV.

B. H. c. Not. Hispan. B. H. c. Not. Hispan.

* Biblia Hebraica, cum versione hispana vocum difficiliorum in margine charactere Hebraico-Rabbinico, regnante Joanne Vendramino inclyto Venetiarum Principe. Venetiis Joannis Caleoni. 5395. (1635.) 4. [z]). [I.]

[Judaei Hispani patria expulsi, in Italiam sese contulerunt, atque ibi non solum sacri textus versionem hispanam ediderunt, sed et interpretationes vocum difficiliorum hispanicas sacro textui adscripserunt. Collectae exstant eaedem interpretationes

o) *Wolfius* Vol. 2. p. 381. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 3. p. 109.
p) *Wolfius* Vol. 2. p. 374. *Clement* Tom. 4. p. 39.
q) *Le Long* p. 67. col. 1. C.
r) *Wolfius* Vol. 2. p. 373.
s) *Wolfius* Vol. 2. p. 374.
t) *Le Long* p. 68. col. 2. E. *Wolfius* Vol. 2. p. 377.
u) *Le Long* p. 67. col. 2. A.
x) *Wolfius* Vol. 4. p. 115. Vol. 3. p. 416.
y) *Le Long* p. 68. col. 1. E. *Wolfius* Vol. 2. p. 377.
z) *Le Long* p. 68. col. 2. A.

B. H. c. Not. Hiſpan. ones in libro hiſpanice ſcripto, ſub titulo: *Deſiderium Salomonis.* Venetiis apud Joh. de Gara 348. (1588.) et 5377. (1617.) 4. [a]).

[II.] * Biblia Hebraica cum praefatione et Commentario Grammatico R. Jacob Lumbroſo; accedit quoque vocum Hebraicarum difficilium Hiſpanica lingua expoſitio. Venetiis Johannis Martinelli 399. (1639.) 4.

Laudatur haec editio a Judaeis, praeſertim ab illis, qui orientis partem incolunt, teſte Simonio Diſquiſit. c. 8. p. 54. [b]). [Commentarius *Jacobi Lumbroſo* aut *Lombroſo*, מלא כף נחת dictus, ex variis interpretibus, inprimis *Raſchio* eſt collectus, et in Pentateuchum eſt diffuſior, in caeteris vero libris, ſi Jobum exceperis, brevior. Addidit notas marginales, quibus voces difficiliores lingua hiſpanica exprimuntur [c]).

[III.] Biblia Hebraica. Venetiis nella ſtamperia Bragadina cum licenza de Superiori. 1730. 4.

Accedit commentarius litteralis et explicatio vocum difficilium, lingua hiſpanica, typis rabbinicis exſcripta.

§. XV.

B. H. c. Not. Ital.

B. H. c. Not. Ital.

[I.] Biblia Hebraica. Venetiis apud Johannem de Gara. 330. (1570.) 8.

Accedit commentarius litteralis, ſeu difficilium vocum explicatio italica typis rabbinicis in margine. Editio ipſa ſatis oſcitanter eſt procurata. 1 Paralip. XXV. com. 18. bis expreſſum, et Pſalmo LXXXIX. comma 16. e Pſalmo LXXVI. inſertum legitur [d]).

[II.] * Biblia Hebraica a Judaeis edita. Venetiis 5438. (1678.) [e]).

[In forma quarta prodiit integrum V. T. volumen ſumptu Bragadinorum, per *Dominicum Vedelago*, curantibus R. *Jehuda et Jacob Aſcher.* In margine leguntur Scholia italica, loca difficiliora illuſtrantia, rabbinicis typis expreſſa. Editio magna quidem diligentia, ſed minus eleganti typo adornata [f]).

§. XVI.

B. H. cum Comment. Germ.

B. H. c. Comm. Germ.

* Biblia Hebraica cum Commentario germanico R. Nephthali ben Aſer. Cracoviae 312. (1552.) Fol. [g])

[Prodiit e typographia *Iſaaci b. Aaron Proſtitz.* Textus hebraicus punctis eſt inſtructus. Accedit R. *Naphthali* commentarius אילת שלוחה dictus, quem e variis interpretibus collegit, et magni apud Judaeos aeſtimatur. Commentarium in linguam germanicam puram transtulit *Andreas Cnollenius*, qui tamen lucem non adſpexit [h]).

§. XVII.

a) *Wolffius* Vol. 2. p. 377. 452.
b) *Le Long* p. 68. col. 2. D.
c) *Wolffius* Vol. 2. p. 377. Vol. 1. et 3. n. 1070. *Rich. Simon* hiſt. crit. du V. T. p. 541. *Tychſenii* Bützowiſche Nebenſtunden Part. 4. p. 75. *Beſreyetes Tentamen* p. 83. *Paul. Theod. Carpovii* animadverſ. p. 11.
d) *Wolffius* Vol. 2. p. 372.
e) *Le Long* p. 70. col. 2. A.
f) *Wolffius* Vol. 2. p. 380. *Michaelis* praefat. ad B. H. p. 5.
g) *Le Long* p. 66. col. 1. E.
h) *Wolffius* Vol. 2. p. 371. Vol. 1. p. 916. Vol. 3. p. 843. *Unſchuld. Nachrichten* 1714. p. 773.

§. XVII.

B. H. c. comment. crit. B H. c. comment. crit.

ספר ארבעה ועשרים.

— — In Mantova con Licenza de Superiori. 502. (1742) 4.

Inter Biblia Rabbinica hunc codicem ultimo loco recensemus, quia ab omnibus aliis multo recedit. Alii commentatores de sensu litterali aut de exegesi sunt occupati; hic vero codex inprimis, arti criticae ut inserviat, editus est. Exscriptus est codex hebraicus subjectis punctis vocalibus, typis aliquantulum detritis, impensis *Raphael Chajim Itala* M. D. curam vero editionis et emendandarum plagularum gessit inprimis *Raphael Chajim Basila.* Quatuor absolvitur volumen partibus, quarum prior Pentateuchum et quinque Megilloth continet; et una cum secunda parte anno 502. (1742) exscriptus est; accesserunt partes duae posteriores anno 504. (1744.) Capita litteris hebraicis, non vero commata singula, distincta sunt. Textus proxime accedit ad editionem Hooghtianam; at Decalogus triplici modo est expressus, et Commata duo Josuae 21, 36. 37. uncinulis a reliquo textu distincta sunt. Singulis partibus ad calcem, praeter alia, quae Judaeis inprimis usui sunt, adjecta est variantium lectionum collectio. Accedit commentarius criticus מנחת ש׳ dictus, quem superiori seculo *Jedidja Schelemo Norzi*, *Jacobi Lombroso* coactaneus, conscripsit; jam vero primum in lucem exiit. Consuluit auctor antiquissimos codices Masorae; codices Textus hebraei antiquissimos et correctos, in quorum numero fuit codex hispanicus, Pentateuchus Jerichuntinus, codex Sambuki, aliique, quos passim recenset: nec non editiones antiquissimas impressas, ut Neapolitanam et Ulyssiponensem; quorum auxilio genuinas textus lectiones, inprimis puncta vocalia, accentus, et matres lectionum aut restituere, aut vindicare studuit [i]).

§. XVIII.

In recensendis librorum sacrorum partibus seorsim tam a Judaeis quam Christianis editis, ordinem codicis ipsius consuetum sequimur. Praemittimus editiones Pentateuchi in certas classes distributas §. XIX etc. quibus editiones librorum Festivalium secundum morem Judaeorum junximus, §. XXIX. Sequuntur reliqui suo ordine libri, Prophetae priores §. XXXV, et posteriores §. XXXIX. quibus denique accedunt Hagiographa §. XLVIII.

§. XIX.

Pentat. c. tripl. Targ. Pentat. c. tripl. Targ.

* Pentateuchus cum triplici Targum, itemque Megilloth hebraice et chaldaice, cum Raschi et Targum secundo in Esther, et Haphtharoth. Amstelodami per Menasse ben Israel. 400. (1640) 4. [I.]

[Tertia editio ab eodem erudito Judaeo procurata. Conf. supra Sect. I. §. XLIV. et infra §. XXI. [k]).

P 2 Penta-

i) *Wolffius* Vol. 1. p. 1080. *Tychsenii* befreyetes Tentamen p. 80. Conf. *I. W. Dresdii* progr. quo commendantur Raphaelis Chajim Basila, Judaei recentioris, exercitationes criticae in diversitatem Lectionis Codicis Ebraei ab Everardo van der Hooght obseruatam. Witteb. 1774. 4.

k) *Le Long* p. 74. col. 1. B. *Wolffius* Vol. 2. p. 390. Catal Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 6. Conf. *Wolffius* Vol. 1. p. 786.

[II.] Pentateuchus cum triplici Targum et Raſchi et R. Pheibel. Amſtelod. 406. (1646) 8.

Ad normam editionis Hanovienſis, quam vide l).

[III.] Pentateuchus cum triplici Targum, commentario Raſchii et excerptis ex Baal Turim. V. Megilloth cum Targum ſecundo ſuper Eſther, et Haphtharoth. Amſtelodami apud Uri Veibſch. 430. (1670) 4. m).

[IV.] Pentateuchus cum triplici — — Haphtharoth. Amſtelodami apud David ben Uri Veibſch. 434. (1674) 4.

* Editio praecedenti prorſus ſimilis n).

[V.] Pentateuchus cum triplici — — Amſtelodami cura Seligmann ben Moſe Schneior. 463. (1703) 4.

Editio tertia ad normam praecedentium effigiata o).

[VI.] * Pentateuchus cum triplici Targum et commentario Raſchii, R. Samuel ben Meir ſ. Raſchbam et Aben Eſrae, cum Maſora, Baal Hatturim et Toledoth Aaron; Haphtharoth cum commentario Kimchii et Praefatione R. David Oppenheimer. Berolini, cura et typis Dan. Erneſti Jablonskii. 465. (1705) 4.

Commentarius R. Samuel ben Meir hic ex MSto prima vice in publicum prodit. Editio ſatis eſt accurata p).

[VII.] Pentateuchus cum triplici Targum, Raſchi, Aben Eſra etc. cum Megilloth et Haphtharoth. Francofurthi ad Oderam, in domo Doctoris et Profeſſoris Grillo. 496. (1736.) 8. 5 Vol.

Editionem praecedentem Berolinenſem recudi curavit *Aaron Fränckel* qui et praefationem praemiſit. Impenſa ſubminiſtrarunt *Jehuda ben Hertz Bär*, Berolinenſis, *Aaron Fränckel ben Abraham Iſrael Haeler*, et *Aaron ben Iſaac Schaul* Francofurtenſis. Exemplar, quod ad manus eſt, ſatis eſt nitidum. Typographiam Judaeis conceſſit *Grillo* Profeſſor Francofurtanus, cui in ipſo libri rubro ignominioſo epitheto Judaei grates retulerunt q).

[VIII.] * Pentateuchus cum triplici Targum; V. Megilloth hebraice et chaldaice, et duplici Targum in Eſther, cum commentario Raſchii et Haphtharoth. Hanoviae apud Hans Jacob Hüne 374. (1614.) 8.

[Editor eſt R. *Pheibel*, qui ex veteri Raſchii codice varias lectiones et correctiones, una cum expoſitione vocum difficiliorum in triplici Targum occurrentium et indice locorum, ubi voces in Talmud, Medraſchim aliisque interpretibus inveniantur, addidit. Amſtelodamenſes hanc editionem anno 1646. recudi curarunt r).

[IX.] * Pentateuchus cum triplici Targum. Pragae. 406. (1646.) 8. s).

[X.] Pentateuchus cum triplici Targum et Raſchi, Pragae. 447. (1687.) 4. t).

* Penta-

l) *Wolffius* Vol. 4. p. 131.
m) *Wolffius* Vol. 2. p. 391.
n) *Wolffius* Vol. 3. p. 391.
o) *Wolffius* Vol. 2. p. 393.
p) *Le Long* p. 74. col. 2. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 394. Acta Erudit. Lipſ. 1709. p. 493. Saml. von A. u. N. 1709. p. 674.
q) *Tychſenii* Bützov. Nebenſtunden p. 58.
r) *Le Long* p. 73. col. 2. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 390.
s) *Le Long* p. 74. col. 1. B. *Wolffius* Vol. 2. p. 390.
t) *Wolffius* Vol. 2. p. 392.

* Pentateuchus cum triplici Targum et Commentario Raſchii et V. Megilloth cum ejusdem commentario, et duplici Targum in Eſther, cum praefatione R. Aſcher Phorins. Venetiis apud Joh. de Gara. 350. (1590.) 8. [u]). [XI.]

Pentateuchus cum triplici Targum etc. Venetiis apud Joh. de Gara. 354. (1594.) 8. [XII.]

Editio iterata, praecedenti ſimilis [x]).

§. XX.

Pent. c. dupl. Targ. — Pent. c. dupl. Targ.

* Pentateuchus cum Targum Jonathanis et Hieroſolymitano cum commentario R. Mardochaei ben Naphthali Hertz. Amſtelodami per Joſ. Athias 431. (1671.) Fol. [y])

[Auctor Commentarii non *Hertz* ſed *Hirſch* nominandus eſt. Textus ſacer et Paraphraſes per tres columnas ſunt diſpoſiti, commentarius vero non tam textum, quam verba Paraphraſium chaldaicarum illuſtrat.

§. XXI.

Pent. c. Targ. — Pentat. c. Targ.

* Pentateuchus hebraicus et chaldaicus et V. Megilloth cum punctis, ſtudio Menaſſe ben Iſrael, Amſtelodami. Sumptibus Henrici Laurentii 391. (1631.) 4. [I.]

[Exiit eodem anno, quem ſupra Sect. I. §. XLIV. deſcripſimus, Pentateuchus mere hebraicus, ab hac editione omnino diverſus [z]).

Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum V. Megilloth et Haphtharoth. Amſtelodami 402. (1642.) 4 [a]). [II.]

Pentateuchus hebraicus cum Targum Onkelos et Haphtharoth. Amſtelodami apud Salom. Props. 479. (1719.) 8. [b]). [III.]

* Pentateuchus cum Targum Onkelos, V. Megilloth et Haphtharoth. Hamburgi Typis Georgii Rebenlini. MDCLXIII. 12. [IV.]

[Editionem euravit *Teble ben Benjamin Wolff*. Typographum mendoſe *Rebontari* appellat *Le Long*. In rubro libri commemorantur V. Megilloth et Haphtharoth; ſed deſunt exemplari, quod rebus noſtris inſervit [c]).

Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum V. Megilloth et Haphtharoth. Sabionettae apud Tobiam Pua. 317. (1557.) 12. [d]). [V.]

* Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum V. Megilloth. Venetiis apud Danielem Bombergum. 287. (1527.) 8. [e]). [VI.]

P 3 Penta-

u) *Le Long* p. 73. col. 2. C. *Wolffius* Vol. 2. p. 389.
x) *Wolffius* Vol. 2. p. 389.
y) *Le Long* p. 74. col. 1. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 391. Vol. 1. p. 796. Vol. 3. p. 721.
z) *Le Long* p. 74. col. 1. A. *Wolffius* Vol. 2. p. 390. Vol. 4. p. 786. Catal. Biblioth. Bünav. Tom. 1. p. 6. Conf. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 4. p. 15.

a) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 19. n. 28.
b) *Wolffius* Vol. 4. p. 132.
c) *Le Long* p. 74. col. 1. C. *Wolffius* Vol. 2. p. 391. Vol. 4. p. 131.
d) *Wolffius* Vol. 2. p. 388.
e) *Le Long* p. 72. col. 2. D. *Wolffius* Vol. 2. p. 386.

[VII.] * Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum V. Megilloth. Venetiis, mandato Daniel. Bombergi per manus Cornelii Adelkind. 303. (1543.) 8.

[Finitus est Mense Cislev 304. (1544.) Fallitur *Wolffius*, qui sibi exinde persuasit, hanc editionem eandem esse cum illa, quae notam anni 1544. expresse in fronte gerit, adeoque auctorem nostrum bis eandem nominasse editionem accusat. Verum diversae sunt editiones, quarum prior est hebraeo-chaldaica, posterior hebraea f).

[VIII.] * Pentateuchus hebraicus et chaldaicus, cum V. Megilloth, sine Targum, et Haphtharoth. Venetiis apud Marcum Anton. Iustiniani. 307. (1547.) 8.

[Ex eadem typographia exiit eodem anno Pentateuchus cum variis commentariis. *Le Long* hunc ut Pentateuchum mere hebraeum recenset g).

[IX.] * Pentateuchus hebraicus et chaldaicus, et V. Megilloth hebraice. Venetiis apud Joan. de Gara. 357. (1597.) 8. h).

[X.] * Pentateuchus hebraicus et chaldaicus, et V. Megilloth hebraice. Venetiis 381. (1621.) 8. i).

[XI. * Pentateuchus cum V. Megilloth hebraice et chaldaice. Venetiis. 431. (1671.) 8. k).

[XII.] Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum Haphtharoth. Venetiis apud Vendramini. 444. (1684.) 8. l).

[XIII.] Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum V. Megilloth et Haphtharoth, Venetiis apud eundem. 462. (1702.) 8. m).

[XIV.] Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum V. Megilloth et Haphtharoth. Wilmersdorffii apud Isaac ben Juda Judels. s. anno n).

[XV.] Pentateuchus hebraicus et chaldaicus, Megilloth et Haphtharoth hebraice. 366. (1606. 8. o).

§. XXII.

Pentat. c. Targ. et Comment. Var.

Pentat. c. Targ. et Comment. Var.

[I.] * Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum Megilloth et Commentario Raschi et R. Sabtai Siphte Chachamim. Amstelodami apud Uri Veibsch. 440. (1680.) 4. p).

[Editionem procuravit R. *Sabtai* Calissensis Polonus. Textus hebraicus et chaldaicus sibi in duabus columnis oppositis respondent. In margine legitur *Baal Turim* §. V. n. II. et R. *Aaronis Pisaurensis Toledoth Aharon*, s. index locorum scripturae, qui in Talmu-

f) *Le Long* p. 72. col. 2. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 387. Vol. 4. p. 130. *Knochii* Nachrichten p. 179 - 185. qui Typothetam mendose appellat *Cornelius Adelkenad*, pro *Adelkind*. Conf. Sect. 1. §. LXII. n. 2.

g) *Le Long* p. 73. col. 1. A. *Wolffius* Vol. 2. p. 387.

h) *Le Long* p. 73. col. 2. D. *Wolffius* Vol. 2. p. 389.

i) *Le Long* p. 74. col. 1. A. *Wolffius* Vol. 2. p. 390.

k) *Le Long* p. 74. col. 1. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 391.

l) *Wolffius* Vol. 2. p. 392.

m) Id. ibid. p. 393.

n) *Wolffius* Vol. 2. p. 395. *Saml. von A. u. N.* 1740. p. 42.

o) *Wolffius* Vol. 2. p. 389.

p) *Le Long* p. 74. col. 1. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 392. collat. Vol. 1. p. 1023. Vol. 3. p. 1005. Vol. 4. p. 132. et de R. *Aharon Pisaur.* Vol. 1. p. 128.

Talmude Babylonico citantur et explicantur. *Rafchi* Commentarius Paraphrafi, editoris vero fupercommentatio e variis ad minimum XVI interpretibus ad illuftrandum Rafchi collecta textui hebraeo fubiecta eft. Recufa exftat editio Dyrenfurti, acceffionibus locupletata. 1693. 4. Pentat. c. Targ. et Comment. Var.

Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum Commentario Rafchi, et Baal Turim et V. Megilloth. Amftelodami per David ben Aharon Jehuda, ex officina Uri Veibfch. 445. (1685.) 4. q). [II.]

Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum V. Megilloth, cum commentario Rafchi, Baal Turim et Mafora. Amftelodami per Uri Veibfch b. Aaron. 445. (1685.) 4. r). [III.]

Pentateuchus hebraicus et chaldaicus, cum V. Megilloth, Commentario Rafchi, et infra hunc commentatio judaeo-germanica auctore R. *Elijakim ben Jacob*; Haphtharoth cum commentario Radak. Amftelodami apud Salom Proops. 486. (1726.) 4. s). [IV.]

Supercommentatio R. Elijakim prodiit primo feorfim, ita ut e fingulis Pentateuchi Parafchis et e Megilloth fectiones quaedam hebraice et judaeo-germanice exhibeantur. Pofteriores editor hic fuis locis attexuit.

Pentateuchus hebraicus cum Targum Onkelos, Rafchi, Mafora parva, Baal Turim, notulisque nonnullis et Haphtharoth cum Commentario Radak. Amftelodami apud Salom Proops. 488. (1728.) t). [V.]

Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum Rafchi, Abarbanel et חצר החדשה. Amftelodami, per R. Lebh et R. Süfman. 528. (1768.) 8. [VI.]

Auctor pofterioris Commentarii eft R. *Saul* praefectus Synagogae Amftelodamenfis.

* Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum commentario Rafchi, Chaffekuni, et Baal Turim. V. Megilloth cum Targum et Rafchi, et Haphtharoth, cum Commentario R. David Kimchi. Bafileae apud Conrad Waldkirch. 366. (1606.) fol. u) [VII.]

Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum Commentario Rafchii, Mofis Nachmanidis et Aben Efrae; Haphtharoth cum Comment. Rafchii et Kimchi, et Megilloth cum Rafchi et Aben Efra. Conftantinopoli per Sam. Nachmias. 282. (1522.) fol. max. [VIII.]

Opus in hifce oris rariffimum, *Jac. le Long* et *Wolfio* ignotum, quod vero mihi benevolentia Cl. *de Roffi*, Parmenfis Profefforis digniffimi, innotuit. Volumen eft infignis molis, fed characteribus detritis exfcriptum. In medio exhibetur textus hebraicus punctatus et paraphrafis chaldaica, ille majoribus, haec minoribus typis quadratis; utrumque cingunt tres commentarii typo rabbinico expreffi. Ad calcem additur Carmen hebraicum R. *Jofephi b. Joel Birafc*, qui jam anno 265. priorem Penta-

q) *Wolfius* Vol. 2. p. 392. §. III. n. I. §. V. n. II.
r) Id. ibid. §. III. n. I. §. V. n. II.
s) *Wolfius* Vol. 4. p. 133. et 784. §. III. n. I. II.
t) *Wolfius* Vol. 4. p. 133. §. III. n. I. II. §. V. n. II.
u) *Le Long* p. 73. col. 1. D. *Wolfius* Vol. 2. p. 389. De comment. v. §. III. n. I. II. §. V. n. II. §. IX. n. V.

Pentat. Targ. et Comment. Var. c. Pentateuchi editionem laudarat (v. §. XXIII. n. VIII.). In postremis versibus tempus editionis sequentibus notatur: נשלם שנת הר"פב ברח סיון בעיר קושטאנטינה i. e. *absolutum est anno* 282. *mense Sivan in urbe Constantinopoli*; littera enim ה litteris רפב praemissa, non pro numeri nota est habenda Textus quam frequentissime cum editione Constantinopolitana anni 1506. consentit; aliquando tamen ab illa discrepat. Id denique observandum est, in plurimis vocabulis variantis lectionis indicia hic servari, eujus nullum prorsus exstat in aliis editionibus vestigium x).

[IX.] * Pentateuchus hebraicus et chaldaicus, cum commentario Raschi, et Mosis b. Nachman. et supercommentatione R. Isaac Aboab. Megilloth hebraice et chaldaice, et Haphtharoth cum Commentario Radak. Cracoviae apud Isaac ben Aaron Prostitz. 347. (1587.) fol. y)

[R. *Isaac Aboab* commentarius in Pentateuchum seorsim excusus est, et primo a Bombergo 1548. textui sacro additus est, quem sequutus est typographus Cracoviensis.

[X.] * Pentateuchus hebraicus et chaldaicus, cum Raschi sub paraphrasi chaldaica, et commentario Siphthe Chachamim, cum excerptis ex Baal Turim, et locis talmudicis e libro Toledoth Aaron, cum Megilloth et Haphtharoth. Dyrenfurti 453. (1693.) 4. z).

[Editio ad normam Amstelodamensis anni 1680. expressa; quam vide.

[XI.] Pentateuchus hebraicus cum Onkelos et Raschi et R. David de Lida Ir Miklath et Migdol David. Francofurthi ad Moen. apud Joh. Kelner. 487. (1727.) fol.

Qui hic *David de Lida* ab urbe Volhiniae appellatur, est *David b. Arje Löw*, Rabbinus primarius variis in Synagogis et denique Amstelodami. Commentarius ejus עיר מקלט illustrat sexcenta tredecim praecepta mosaica, secundum septem hebdomadis dies disposita, allegatione locorum Thalmudicorum et recentiorum scriptorum. Alter ejus commentarius מגדול דוד illustrat historiam Ruthae. Constituit hic Pentateuchus primam partem libri *Jad col bo*, qui instar est Encyclopaediae Judaicae a).

[XII.] Pentateuchus hebraicus et chaldaicus etc. Francofurthi ad Moen. Sumptu Salomon Aphtrod. 490. (1730.) 4. b).

Iterata editio Amstelodamensis anni 1726.

[XIII.] Pentateuchus hebraicus et chaldaicus. 4. c).

Recenset editionem *Wolfius*, eamque ad praecedentem formatam esse judicat.

[XIV.] Pentateuchus hebraicus et chaldaicus, cum Raschi et Chassekuni, V. Megilloth cum Targum et Raschi et Haphtharoth. Pragae apud Mosen ben Josua ben Bezaleel. 378. (1618.) 4. d).

Proxime accedit ad editionem Basileensem. 1606.

* Penta-

x) Ex litteris V. V. Cl. *de Rossi*.

y) *Le Long* p. 73 col. 2. A. *Wolfius* Vol. 2. p. 388. Vol. 3. p. 537. *Clement* Biblioth. crit. Tom. 4. p. 39.

z) *Le Long* p. 74. col. 2. B. *Wolfius* Vol. 2. p. 392. Vol. 4. p. 132.

a) *Wolfius* Vol. 4. p. 133. Vol. 3. p. 180. *Saml. von A. u. N.* 1740. p. 166. Conf. §. III. n. IX.

b) *Wolfius* Vol. 4. p. 133.

c) *Wolfius* Vol. 4. p. 134.

d) *Wolfius* Vol. 2. p. 390.

* Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum V. Megilloth et commentariis Rafchi et R. Ifaac ben Mofes Arama Riva. Tridenti. 321. (1561.) fol. e). [XV.]

(Editionem procuravit *Jacob Marcaria ben David*, qui praefationem et fuccinctas addidit notas. *Ifaaci* commentarius עקידת יצחק, *legatio Ifaaci*, eft diffufus e fcriptis Rabbinorum veterum congeftus, et ex parte philofophicus, quo inprimis rationes praeceptorum explicantur.

* Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum commentario R. Ezechiae b. Manoae; et notis ex Baal Turim. Venetiis apud Bombergum. 284. (1524.) fol. f) [XVI.]

* Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum Commentario Rafchi, et R. Ifaac Aboab in Biur R. Mofis b. Nachmann et V. Megilloth cum Targum et Rafchi. Venetiis apud Dan. Bombergum. 308. (1548.) fol. g) [XVII.]

[Prima editio, in quo *Aboab* textui facro junctus eft, ad quam Cracovienfis anni 1587. formata eft.

* Pentateuchus hebraicus et chaldaicus, cum commentario R. Jechiel ben Jekuthiel fuper voces difficiliores, cum Mafora, V. Megilloth et Haphtharoth. Venetiis apud Marcum Antonium Juftiniani. 307. (1547.) 4. h). [XVIII.]

[Titulus praemittit fingulos viginti quatuor V. T. libros, fortaffis qui fibi omnes eodem modo edere propofuerat editor. Commentarius e veteribus interpretibus, Rafchi, Ramban, Aben-Efra, Radak, Mofe Cotzenfi, et Baal Turim eft collectus. Megilloth et reliqua funt fine commentario. *Le Long* hanc editionem ad claffem earum refert, quae textum hebraeum fine paraphrafi chaldaica exhibent.

Pentateuchus hebraicus et chaldaicus, cum Rafchi, Baal Turim, Ramban, Ifaac Aboab et duplici Mafora, Megilloth cum Targum et Rafchi, et Haphtharoth cum Commentario Kimchi. Wilmersdorffii per R. Hirfch ben Chajim. 473. (1713.) fol. i) [XIX.]

Commentarius R. Aboab ex editione Veneta 1548. defcriptus multa continet religioni Chriftianae adverfa, quae vero hic a quodam Exjudaeo, qui editioni praefuit, omiffa funt.

Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum Rafchi et Chaffekuni, V. Megilloth et Haphtharoth. Wilmersdorffii apud Ifaac b. Juda Judels. 4. k). [XX.]

Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum Comm. Rafchi et Mofis b. Nachman. Theffalonicae 281. (1521.) fol. [XXI.]

Textus litteris quadratis eft expreffus punctisque inftructus, tum vocalibus tum tonicis. Adjuncta eft paraphrafis chaldaica cum duobus commentariis. Ad calcem

e) *Le Long* p. 73. col. 1. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 388. Vol. 1. p. 686.

f) *Le Long* p. 72. col. 2. D. *Wolffius* Vol. 2. p. 386.

g) *Le Long* p. 73. col. 1. B. *Wolffius* Vol. 2. p. 387.

h) *Le Long* p. 73. col. 1. A. *Wolffius* Vol. 2. p. 387. Vol. 3. p. 320. Vol. 4. p. 131.

i) *Wolffius* Vol. 2. p. 394. Vol. 3. p. 537. *Samlung von A. und N.* 1714. p. 87. A. 1743. p. 510. Catal. Biblioth. Baumgart. p. 3. n. 51. Index Bibl. Wernigerod. p. 39.

k) *Wolffius* Vol. 2. p. 395. *Saml. von A. u. N.* 1740. p. 42. A. 1743. p. 506.

cem legitur: *Fuitque perfectio ejus die 1. Mensis Caslev anni* עורה (281.) *exsurge gloria mea. Thessalonicae, quae est sub dominio domini nostri regis Sultani Solimanni, cujus majestas exaltetur.* Possidet editionem hancce rarissimam Cl. *B. de Rossi* Parm. LL. OO. P. cujus benevolentiae notitiam ejus tribuendam esse confiteor.

Pentat. c. Targ. et Raschi.

§. XXIII.

Pentat. c. Targ. et Raschi.

[I.] Pentateuchus et V. Megilloth cum Targum Onkelos et Commentario Raschii. Altonae apud Aaron ben Eliae 506 (1746.) 4.

[II.] * Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum Commentario Raschii, item V. Megilloth et Haphtharoth cum expositione vocum. Amstelodami in domo Mosis ben Abraham Mendes, cura Seev Wolff ben Schemuel et Jacob ben Joel 461. (1701.) 12. [l]).

[III.] Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum Commentario Raschii. Amstelodami apud Salom Proops. 472. (1712.) 12. [m]).

[IV.] Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum Raschi, et Megilloth et Haphtharoth. Amstelodami cura Mosche ben Bärman Wing. 12.

[V.] Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum Raschi, et Megilloth et Haphtharoth. Berolini, 8. s. a. et nomine typographi.

[VI.] Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum Raschi, et Megilloth et Haphtharoth. Berolini apud Samuel Sanvil et Gerson Jacob. 1770. 2 Vol. 8.

[VII.] Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum Commentario Raschii. Bononiae. 242. (1482.) fol.

Editio Pentateuchi hebraici omnium prima eaque antiquissima, rarissima et praestantissima, ad cujus calcem sequentia leguntur: ונשלמה המלאכה התמימה ביום ששי בחמשה ימים לירח אדר הראשן שנת חמשת אלפים ומאתים וארבעים ושתים לבריאת עולם פה בולונייא i. e. *Absolutum opus hoc perfectum feria VI. die V. mensis Adar primi, anno quinquies millesimo, ducentesimo quadragesimo secundo a creatione mundi: hic Bononiae.* Hebraicus Contextus quadratis iisque majoribus litteris, cum punctis et accentibus exhibetur. Adhaeret ipsi charactere rabbinico exiliori Chaldaica Onkelosi Paraphrasis, supra vero et infra totam iisdem prorsus rabbinicis typis paginam implet Commentarius Raschianus. Praemittitur iis, quae supra exscripsimus, ad calcem operis R. *Joseph Chajim ben Aaron* Argentoratensis epigraphe, ubi accuratissime se divinum hoc opus correxisse adserit, quod suis impensis, conquisitis undique ac mercede conductis peritis artificibus, expeditis typographis, doctis correctoribus, accito praesertim celebratissimo in ea arte viro *Abrahamo b. Chajim*, pisaurensi tinctore, edendum susceperat sapiens et intelligens princeps *Josephus b. Abraham Karwotha.* Editio a *Jacobo Le Long* et *Wolffio* praetermissa, a Cl. *Kennicottio* vero notata; cujus bina exemplaria membranae impressa adservantur Parmae in Bibliotheca Cl. *J. B. de Rossi* [n]).

Penta-

l) *Le Long* p. 74. col. 2. C. *Wolffius* Vol. 2. p. 393.

m) *Wolffius* Vol 4. p. 131.

n) v. Ejus Disquisit. de hebr. typogr. orig. p. 16.

Pentateuchus hebraicus et chaldaicus, cum Commentario Rafchii, Megilloth et Haphtharoth cum Commentariis. Conftantinopoli A. M. 5265. (1506.) 4. maj. [VIII.]

Editio hucusque omnibus bibliographis ignota, cujus notitiam Cl. *De Rossi* per litteras nobiscum benevole communicavit. Textus Hebraicus punctis eft exfcriptus; Accedit ipfi Onkelofi Paraphrafis et *Rafchii* Commentarius. Quinque Megilloth paulo aliter ac in recentioribus difponuntur, et liber Efther fub nomine *Ahafveri*, uti in Bibliis hebraicis Sect. I. §. VII. et VIII. hic venit; adjunctum habent Commentarium *Aben Efrae*. Haphtharae diverfae funt, et novo plane ordine in hoc Pentateucho difponuntur, quam alias Hebraeis moris eft: accedit hifce Commentarius Kimchianus. Ultimum locum occupat Volumen Antiochi. Pentateuchus clauditur longa admonitione editoris et correctoris *Abraham b. Jaife*, et Cantico R. *Jofephi b. Joel Birafe*: cui fubjicitur, impreffum effe opus Conftantinopoli urbe magna menfe Nifan anni 5265. a creatione mundi, qui annus fecundum computum Chriftianorum eft 1506.

* Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum V. Megilloth et Haphtharoth, et Commentario Rafchii. Dyrenfurthi apud Schabtai. 1466. (1706.) 4. o). [IX.]

* Pentateuchus hebraicus et chald. — Dyrenfurthi 471. (1711.) 4. [X.]

Editio praecedens iterata p).

* Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum V. Megilloth et Haphtharoth, et commentario Rafchii. Francofurti cura Mofche Wag, apud Johann Kelner. 472. (1712.) 4. q). [XI.]

* Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum Rafchi et Beer Mofche, et Haphtharoth. Francofurti ad Oderam apud Michael Gottfchalck. 1708. 4. r). [XII.]

Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum V. Megilloth et Rafchi. Furthi apud Jofeph Fetfchau et filium Mendel Baer. 1765. 4. [XIII.]

* Pentateuchus et V. Megilloth cum Targum Onkelofi et Commentario Rafchi. 275. (1515.) [XIV.]

[*Le Long* et ex eo *Wolfius* recenfent codicem ut mere hebraeum. Sed continet cum Textu Targum et Commentarium. Locus editionis e verbis *Pellicani: Norimbergae cum veniffem, proftabat Pentateuchus etc.* dijudicari haud poteft: interim Soncinatibus editionem effe adfignandam, non a vero alienum effe videtur s).

Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum Rafchi, V. Megilloth et Haphtharoth. Pragae. 455. (1695.) 4. t). [XV.]

Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum Rafchi, V. Megilloth et Haphtharoth. Pragae apud Juda Back, cura Beer Perlhefter. 456. (1696.) 8. u). [XVI.]

o) *Le Long* p. 74. col. 2. E. *Wolfius* Vol. 2. p. 394.

p) *Le Long* p. 75. col. 1. A. *Wolfius* Vol. 4. p. 132.

q) *Le Long* p. 75. col. 1. A. *Wolfius* Vol. 2. p. 394. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 4. p. 198. Index Bibl. Wernigerod. p. 39.

r) *Le Long* p. 74. col. 2. E. *Wolfius* Vol. 2. p. 394.

s) *Le Long* p. 72. col. 2. C. *Wolfius* Vol. 2. p. 385. *Melch. Adami* vitae theolog. german. p. 280.

t) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 19. n. 29.

u) *Wolfius* Vol. 4. p. 132.

[XVII.] Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum Raſchi, Chaſſekuni et Baal Turim. Solisbaci per R. Salman b. Aharon. 501. (1741.) 4.

[XVIII.] * Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum Commentario Raſchi. In inſula Sorae. 250. (1490.) Fol.

In medio exhibetur ſacer contextus charactere quadrato ſine punctis; chaldaica vero Onkeloſi paraphraſis minoribus quadratis, Commentarius denique hiſpano-rabbinicis typis eſt exſcriptus. Totum volumen complectitur 264. folia in folio, non in quarto, ut volunt *Le Long* et *Wolfius*. Tria adjecta ſunt ad calcem carmina hebraea. In ſecundo nota anni expreſſa legitur: כשלמה ונגמרה זאת הכתיבה שנת קומי אורי כי בא *Abſolutum et completum eſt ſcriptum hoc anno: ſurge lux mea, quoniam venit:* i. e. 250. (1490.) Additur nomen editoris, qui profugus et ab errans a loco ſuo ob religionem Dei poſſeſſoris ſui, *Salomon* filius R. *Maimon* piae memoriae *Zalmathi*, ſalutatur. Tertio carmine locus editionis indicatur nomine באישאר, quo vero utrum inſula *Sorae* in regno Neapolitano, an vero *Soria* in *Hiſpania*, indigitetur, incertum eſt x).

[XIX.] * Pentateuchus hebraicus et chaldaicus ſine punctis, cum Commentario Raſchii. Venetiis apud Bombergum. 283. (1523.) Fol. y)

[XX.] Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum Raſchi et V. Megilloth et Haphtharoth. Venetiis apud Joh. de Gara. 327. (1567.) 4. z).

[XXI.] Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum Raſchi et V. Megilloth et Haphtharoth. Venetiis apud Joh. Martinelli. 402. (1642.) 4. a).

[XXII.] * Pentateuchus hebraicus et chaldaicus cum Raſchi. Ulyſſipone. 251. (1491.) 4.

[Editio elaboratiſſima et rariſſima, judice *Le Long*. Textus ſacer charactere quadrato majori cum punctis et accentibus, Onkeloſi vero paraphraſis quadrato typo minori. Textui ad latus poſita eſt. Commentarius vero, qui textum et Paraphraſin cingit, typo rabbinico eſt exſcriptus. In duo volumina diſtinctum eſt opus, et in calce poſterioris: נשלם באשבונה שנת דנא באב *Finitum Ulyſſiponae anno* 451. *menſe Abh*, adnotatum eſt. Editio non ſine jure maximae eſt inter Judaeos aeſtimationis; ſiquidem litteras adſpirandas per lineolam Raphe accurate diſtinguit, et ſectiones aliaque omnia ad critices judaicae regulas accurate formata exhibet; hinc et in Commentariis Norzianis ad hunc codicem provocatur ſatis correctum דפוס מדויק מפורטוגאל Hinc non audiendus ſcriptor anonymus apud *Rich. Simon*, qui editionem neque exactam, neque characterem nitore aeſtimabilem, ſed ſine cura in gratiam vulgi procuratam judicat b).

§. XXIV.

x) *Le Long* p. 72. col. 2. B. *Wolfius* Vol. 2. p. 385. *Maittaire* annal. (1719.) p. 214. *De Roſſi* Diſq. de hebr. typogr. origin. p. 36.

y) *Le Long* p. 72. col. 2. C. *Wolfius* Vol. 2. p. 386. *Maittaire* Tom. 2. Part. 2. p. 633.

z) *Wolfius* Vol. 2. p. 388.

a) Id. ibid. p. 390.

b) *Le Long* p. 72. col. 2. C. *Wolfius* Vol. 2. p. 385. *Maittaire* annal. Tom. 4. Part. 2. p. 530. *Kennicott* de ſtatu etc. ad ann. 1766. *De-Roſſi* Diſquiſ. de hebr. typogr. origin. p. 45.

§. XXIV.

Pent. c. Raschi. — Pent. c. Raschi.

Pentateuchus hebraicus cum Raschi. Amstelodami per fratres R. Joseph, R. Jaacob, R. Abraham fil. Tamnuach. 516. (1756.) 8. [I.]

Pentateuchus hebraicus cum Commentario Raschii et V. Megilloth. Basileae. 1560. fol c). [II.]

* Pentateuchus hebraicus, V. Megilloth et Haphtharoth cum Commentario Raschii. Cremonae apud Vinc. Conti. 327. (1567.) fol. [III.]

[Textus accentibus et vocalibus est instructus: Haphtharoth Kimchii commentario illustrantur d).

Pentateuchus hebraicus cum Megilloth et Haphtharoth, juxta ritum Italorum, Germanorum et Hispanorum, cum Commentario Raschii. Mantuae, jussu Ephraim b. David. 351. (1591.) 8. [IV.]

[Jam anno praecedenti eodem modo, eodemque editore prodiisse Pentateuchum, non citra veri speciem asserit *Wolffius* e).

Pentateuchus hebraicus cum commentario Raschii. Pragae. 278. (1518.) litteris majusculis quadratis f). [V.]

* Pentateuchus hebraicus cum V. Megilloth, et commentario Raschii. Pragae. 430. (1670.) 12. g). [VI.]

* Pentateuchus hebraicus cum Haphtharoth et commentario Raschii. Pragae apud filios Judae Back. 436. (1676.) 12. sine punctis, charactere minutissimo h). [VII.]

Pentateuchus hebraicus — Raschi. Pragae apud filios Judae Back. 451. (1691.) 4. i). [VIII.]

Pentateuchus hebraicus — Raschi, et explicatione vocum germanica in margine. Pragae apud Nepotes Mosis. 451. (1691.) 4. k). [IX.]

Pentateuchus hebraicus — Raschi. Pragae apud filios Judae Back. 456. (1696.) 4. l). [X.]

§. XXV.

Pent. c. Comment. — Pentat. c. Comment.

* Pentateuchus hebraicus et V. Megilloth et Haphtharoth cum Commentario R. David Kimchi. Cracoviae 348. (1588.) fol. m) [I.]

Pentateuchus hebraicus cum commentario R. Isaac ben Simson. Pragae. 368. (1608.) n). [II.]

c) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 3. n. 50.

d) *Le Long* p. 73. col. 1. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 388.

e) Vol. 2. p. 389.

f) Id ibid. p. 386.

g) *Le Long* p. 74. col. 1. D. *Wolffius* Vol. 4. p. 131.

h) *Le Long* p. 74. col. 1. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 391.

i) *Wolffius* Vol. 2. p. 392.

k) Id. ibid.

l) Id. ibid. p. 393.

m) *Le Long* p. 73. col. 1. C. *Wolffius* Vol. 2. p. 389.

n) *Wolffius* ibid.

[III.] Pentateuchus hebraicus cum Or Thora. Amſtelodami per Chaſan Schemuel Rodriges Mendes, Moſche Zarpathi de Geronna, David Gomes da Silva. 1726. 8.

Or Thora eſt prima pars libri, quem *Manus duas* inſcripſit R. *Menachen de Lonſano*, et ſecundum numerum digitorum in decem partes diſtinxit, quarum octo Venetiis 398. (1598.) 4. prodierunt. Eſt commentarius maſorethicus, inſtruens librarios, quomodo librum legis accurate ſcribere debeant.* Contulit Auctor editionem Bombergi ſecundam majorem, §. IV. et minorem anni 1544. (ſect. I. §. XIII.) cum decem et amplius MStis hiſpanicis (non vero cum centum) quorum unumquodque non infra pretium centum aureorum ſcriptum eſt, et ex illis quaedam 500. aut 600. annorum fuerunt. Liber magnae utilitatis, quo uſus eſt *Jablonskius* in adornanda editione Bibliorum hebraicorum Berolinenſium. (Sect. I. §. XL.) o).

Pentat. c. Comment. german.

§. XXVI.

Pentat. cum Comment. german.

[I.] Pentateuchus hebraicus cum Beer Moſche. Amſtelodami apud Uri Veibſch. 434. (1674.) 4. p).

R. Moſes ben Iſaſchar commentarium in Pentateuchum ſub titulo באר משה i. e. *explanavit* Moſes, compoſuit, quo idiomate judaeo-germanico tum difficiliores textus ſacri voces exponuntur, tum loca varia ex aliis interpretibus illuſtrantur. Editiones Pentateuchi cum hocce commentario, quia uſui quotidiano ſunt accommodatiores, a Judaeis aliis praeferri ſolent.

[II.] Pentateuchus h. — Moſche. Amſtelodami. 434. (1674.) 8. q).

[III.] Pentateuchus h. — Moſche. Amſtelodami. 453.(1693.) 4. r).

[IV.] Pentateuchus h. — Moſche. Amſtelodami apud Immanuel Athias. 460. (1700.) 4. s).

[V.] * Pentateuchus hebraicus, V. Megilloth et Haphtharoth, cum commentario germanico ad marginem. Amſtelodami cura R. Chajim Lublinenſis, per Caſpar Stein. 462. (1702.) 4. t).

[VI.] Pentateuchus h. — Moſche. Amſtelodami apud Salom Proops. 489. (1729.) 4. u).

[VII.] * Pentateuchus hebraicus, V. Megilloth et Haphtharoth cum Beer Moſche. Dyrenfurthi ex officina Schabtaei. 454. (1694.) 4. x).

[VIII.] * Pentateuchus hebr. — Moſche. Dyrenfurthi. 464. (1704.) 4. y).

[IX.] * Pentateuchus hebr. — Moſche. Dyrenfurthi, cum praefatione R. Schabtai. 1710. 4. z).

Penta-

o) *Baumgartenii* Nachr. Vol. 9. p. 199. Conf. *Wolffius* Vol. 1. p. 765. Vol. 2. p. 536. Vol. 3. p. 687. Vol. 4. p. 899.

p) *Wolffius* Vol. 2. p. 391. Vol. 1. p. 830.

q) Id. ibid.

r) ibid. p. 393.

s) ibid.

t) *Le Long* p. 74. col. 2. D. *Wolffius* Vol. 2. p. 393. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 196.

u) *Wolffius* Vol. 4. p. 133.

x) *Le Long* p. 74. col. 1. B. *Wolffius* Vol. 2. p. 393.

y) *Le Long* p. 74. col. 2. D. *Wolffius* Vol. 2. p. 393.

z) *Le Long* p. 75. col. 1. A. *Wolffius* Vol. 2. p. 394.

Pentateuchus hebraicus cum Beer Mofche. Francof. ad Moen. 422. (1662.) 4. a). [X.]

Pentateuchus hebraicus — Mofche. Francof. ad M. 452. (1692.) 4. b). [XI.]

Pentateuchus hebr. — Mofche. Francof. ad M. 469. (1709.) 4. c). [XII.]

Pentateuchus cum V. Megilloth et Haphtharoth et Beer Mofche. Francof. ad M. apud Salom. Aphtrod. 789. (1729.) 4. d). [XIII.]

Pentateuchus cum V. Megilloth et Haphtharoth et Beer Mofche. Furthi, 486. (1726.) 4. e). [XIV.]

Pentateuchus hebraicus cum Beer Mofche. Hanoviae. 378. (1618.) f). [XV.]

Pentateuchus h. — Mofche. Pragae apud Mofen ben Bezaleel. 364. (1604.) 4. ff). [XVI.]

Pentateuchus h. — Mofche. Pragae. 372. (1612.) 4. g). [XVII.]

Pentateuchus h. — Mofche. Pragae apud Mofen ben Bezaleel. 374. (1614.) h). [XVIII.]

Pentateuchus h. — Mofche. Pragae apud Nepotes Mofe Back. 449. (1689.) 8. i). [XIX.]

Pentateuchus hebraicus, V. Megilloth et Haphtharoth cum Beer Mofche. Solisbaci. 465. (1705.) 4. k). [XX.]

Pentateuchus h. — Mofche. Solisbaci apud Aaron Uri Lipman. 465. (1705.) fol. l). [XXI.]

Pentateuchus h. — Mofche. Solisbaci apud Salomon ben Aaron. 485. (1725.) 4. m). [XXII.]

Pentateuchus hebraicus, V. Megilloth et Haphtharoth cum Beer Mofche. Wilmersdorffii apud Hirfch ben Chajim. 476. (1716.) Fol. n) [XXIII.]

§. XXVII.

Gen. c. c. R. Gen. c. c. R.

* Genefeos capita XXI. priora hebraice cum notis e Rabbinorum fcriptis collectis a Heinr. Jac. van Bashuyfen. Francofurthi ad Moen. 1707. 4. [I.]

[Exftant tanquam fpecimen bibliorum Rabbinicorum edendorum in *Exercitatione fcripturaria et critica Bashuyfenii.* Recenfet *Le Long* hoc fpecimen fub nomine Bibliorum editorum, fequentibus, quae editoris exponunt confilium, verbis: Biblia hebraica cura et ftudio H. J. van Bashuyfen Hanoviae ex collatione manufcriptorum et impreffiorum Bibliorum edenda, et breviffimis notis excerptis ex Commentariis Rabbinicis illuftranda. *Ex praefatione exercitationis:* „Atque ego cum per literas faepe ac imprimis ab auditoribus meis rogatus fuerim, ut novam Bibliorum „hebrai-

a) *Wolffius* Vol. 2. p. 391.
b) ibid p. 393.
c) ibid. p. 394.
d) id. Vol. 4. p. 133.
e) id. ibid.
f) id. Vol. 2. p. 390.
ff) id. ibid. p. 389.
g) ibid.
h) id. ibid. p. 390.
i) id. ibid. p. 391.
k) ibid. p. 393.
l) ibid.
m) *Wolffius* Vol. 4. p. 133.
n) id. Vol. [illegible] p. 395.

Gen. c. c. R. „ hebraicorum editionem in lucem proferrem, non melius me facturum putavi, quam „ si una opera eadem notis illustrarem, eumque expertus essem, quam rara sint Biblia „ notis rabbinicis, sive Bombergensia illa, sive Buxtorfiana illustrata, ac iisdem editionibus non omnes Magistros adjectos esse, non abs re me facturum existimavi, si „ compendium plerarumque selectarum observationum ex variis, iisque praestantissimis Rabbinis, propriis hinc inde inspersis, concinnarem, ac novae editioni ad calcem paginarum adjicerem, quo uno intuitu Lector in cognitionem vocabulorum et „ phrasium difficiliorum introducatur. — Quod ad opus biblicum tandem ipsum attinet, ut non tantum elegantissimo charactere imprimatur, curabo, sed etiam singularem operam dabo, ut editio mea accuratissime corrigatur, usurus inter alia hanc in „ rem accuratissima et elegantissima lectione Bibliorum hebraicorum Domini Danielis „ Ernesti Jablonski. — — Alia praeterea quae haberi poterunt exemplaria sive impressa sive manuscripta, in auxilium vocabo p). „

[Quae vero hisce promisit Biblia rabbinica, diu et cum desiderio exspectata, nunquam in lucem exierunt. Multa certe a viro in litteris Rabbinicis versatissimo exspectabantur, qui varia publici juris fecit documenta, quae illum operi edendo satis parem fuisse abunde demonstrant q).

[II.] Geneseos capita XXXI. priora hebraice cum notis e Rabbinorum scriptis excerptis. Hanoviae. 1715. 4.

Exercitationem scripturariam et criticam Hanoviae typis Joh. Jac. Beausangii recudi fecit *Albertus Hallerus*, ita ut decem geneseos capita cum notis illustrantibus accederent r).

§. XXVIII.

Decal. c. c. R.

Decal. c. c. R.

Decalogus hebraicus cum Targum Onkelos et commentario R. Aben Esrae. Parisiis apud Robertum Stephanum. 1566. 4. s).

§. XXIX.

V. Megill. c. Comm.

V. Megill. c. Comm.

[I.] * Quinque Megilloth hebraice et chaldaice cum commentario Raschii, Venetiis apud Danielem Bombergum. 284. (1524) fol. t)

[Plerisque a §. XIX. hucusque recensitis Pentateuchi editionibus juncti sunt libri Judaeorum festivales, quorsum qui istas scire desiderat, lectorem remittimus. Hoc loco solummodo editiones, quae seorsim in lucem exierunt, notabimus.

[II.] * Quinque Megilloth hebraice cum Commentario R. Mosis Alschech. Venetiis ap. Joh. de Gara. 361. (1601.) 4. t).

[Hanc

o) p. 72. col. 2. E.

p) Ad manus est: Abarbanel in Pentateuchum, Hanoviae 1710. fol. et Clavis talmudica maxima, quae quatuor Rabbinorum exhibet opellas, Hanoviae 1714. 4. Conf. Praefat. ad systema antiquit. hebr. minus, Hanoviae 1710. 8. p. 15.

q) *Wolfius* Vol. 2. p. 382.

r) *Wolfius* Vol. 4. p. 136. *Maittaire* annal. Tom. 3. p. 735.

s) *Le Long* p. 79. col. 1. A. *Wolfius* Vol. 2. p. 410.

t) *Le Long* p. 79. col. 1. A. *Wolfius* Vol. 2. p. 410. Vol. 1. p. 810. Vol. 3. p. 736. Conf. IX. n. X.

[Hanc editionem recenset *Le Long*, et *Wolfius* eam ipse vidisse testatur. Sed notam anni errorem typographicum involvere, exinde patet, quia in singulos libros parvos, excepto Cantico Canticorum, demum 1606. a Joh. de Gara commentarii expressi sunt; hinc ad annum 1606. referenda est editio. V. Megill. c. Comm.

* Quinque Megilloth — Alschech. Pragae, apud Abraham Heida. 370. (1610.) fol. [w]) [III.]

Quinque Megilloth — Alschech. Amstelodami. 1698. 12. [x]). [IV.]

Quinque Megilloth — Alschech. Francofurthi ad Moenum, apud Seligmann Reis curante R. Jos. Jusbel b. Zevi Hirsch. 1714. 4. [y]). [V.]

Quinque Megilloth — Alschech. Offenbaci. 477. (1717.) fol. [z]) [VI.]

§. XXX.

Cantic. Cantic. c. Comm.

Cant. Cant. c. Comm.

Canticum Canticorum hebraice cum Commentario R. Mosis b. Nachman. Altonae apud Aaron ben Eliae. 524. (1764.) 4. [I.]

* Canticum Cantic. hebraice cum Targum, cura Josephi Franci Sarano. Amstelodami 443. (1683.) 8. [a]). [II.]

[Singulis textus sacri versiculis interpositi sunt. versiculi Paraphraseos; ad calcem accedunt Capitula Patrum.

Canticum Cantic. hebraice cum Commentario R. Eliae ben Mosche. Loans vel Lama. Basileae apud Conradum Waldkirch. 364. (1604.) 4. [III.]

Textus puncta habet et accentus.

Canticum Cantic. — Basileae apud Conradum Waldkirch. 366. (1606.) 4. [b]) [IV.]

Canticum Cant. cum Commentario R. Mosis b. Nachman. Berolini apud Mardochai Landsberg. 524. (1764.) 4. [V.]

Canticum Cantic. hebraice cum Commentario R. Baruch ben Isaac Aven Jaisch. Constantinopoli, 336. (1576.) fol. [c]) [VI.]

Prodiit apud R. *Eliezer ben Isaac Aschkenasi*, cum textu punctis et accentibus instructo. In commentario voces exponuntur, connexio versuum ostenditur, et denique argumentum explicatur.

Canticum Canticorum hebraice cum Commentario R. Samuel Arepol, Constantinopoli per David b. Kafti et R. Eliezer b. Isaac Aschkenasi. 351. (1591.) 4. [d]). [VII.]

* Canticum Cant. hebraice, cum commentario R. Mosis Sartalan. Pragae. 372. (1612.) 4. [e]). [VIII.]

[Commentarius lingua judaeo-germanica est exscriptus.

Canti-

w) *Le Long* p. 79. col. 1. A. *Wolfius* Vol. 2. p. 410.
x) *Wolfius* Vol. 2. p. 410.
y) idem ibid. z) id. ibid.
a) *Le Long* p. 79. col. 1. C. *Wolfius* Vol. 2. p. 410.
b) *Wolfius* Vol. 4. p. 151. Vol. 1. p. 165.
c) *Wolfius* Vol. 2. p. 410. Vol. 1. p. 169.
d) *Wolfius* Vol. 2. p. 410. conf. supr. §. IX. n. XVIII. vid. ad edit. Zapethae. 1579.
e) *Le Long* p. 79. col. 1. C. *Wolfius* Vol. 2. p. 410.

[IX.] Canticum Cant. hebraice cum commentario R. Abraham Tamach. Sabionetae apud Tobiam Pua. 318. (1558.) 12. f).

Commentario subjunctae sunt notae nonnullae ex alio interprete excerptae.

[X.] Canticum — R. Abraham Tamach. Pragae apud Gerson b. Salom Popers, per Jehuda b. Alexander. 371. (1611.) 12. g).

Editio praecedentis iterata.

[XI.] Canticum Cantic. hebraice cum Commentario R. Salomo Alcabetz. Venetiis per Cornelium Adelkind. 312. (1552.) 4. h).

Textus est punctatus et accentuatus. Memoratur alia editio, Venetiis apud Jo. de Gara, 364. (1604.) quae vero dubia est.

[XII.] Canticum Cant. hebraice cum Commentario R. Elischa ben Galiko. Venetiis apud Johannem de Gara. 347. (1587.) 4. i).

Cum textu hebraeo punctato et accentuato. Scripsit idem auctor Commentarios in Esther et Ecclesiasten, qui sine textu hebraeo expresso ab eodem typographo exscripti exstant.

[XIII.] Canticum Cantic. hebraice cum Commentario R. Moses Alschech. Venetiis apud Joh. de Gara. 351. (1591.) 4.

Commentarius primo seorsim eum textu sacro prodiit; postea in V. Megilloth Commentarii conjunctim editi sunt. conf. §. XXIX.

[XIV.] Canticum Cant. hebraice cum Commentario R. Abraham b. Isaac Laniado. Venetiis apud Petrum et Laurentium Bragadinos, in domo Joh. Cajon. 379. (1619.) 4. k).

Editionem procuravit R. *Moses b. Schemuel Laniado*. Ad textum punctatum accedit Commentarius, et Raschi, et denique Targum, et hujus versio hispanica litteris hebraicis expressa.

[XV.] Canticum Cantic. hebraice cum Commentario R. Samuel Arepol. Zapethae per Abrahamum et Eliefer Askenasi. 339. (1579.) 8. l).

Textus punctatus est et accentuatus. Ad normam hujus editionis Zapethae urbe Galilaeae exscriptae, alteram idem typographus Constantinopoli 1591. procuravit.

§. XXXI.

Ruth. c. Comment.

Ruth c. Comment.

[I.] Ruth, hebraice cum Commentario R. David ben Löw. Amstelodami apud Uri Veibsch b. Aaron Levi. 440. (1680.) 4. m).

Textus punctatus commentario praemittitur.

[II.] Ruth, hebraice, cum Commentario R. Samuel de Oseida. Amstelodami apud Nachanael Pua. 472. (1712.) 4. n).

* Ruth

f) *Wolfius* ibid. et Vol. 1. p. 108.
g) *Wolfius* Vol. 3. p. 68.
h) *Wolfius* Vol. 2. p. 410. Vol. 1. p. 1042. n. XVIII. et Vol. 3. p. 1028.
i) *Wolfius* Vol. 2. p. 410. Vol. 1. p. 184.
k) *Wolfius* Vol. 2. p. 410. Vol. 3. p. 40.
l) *Wolfius* Vol. 3. p. 1078. Conf. §. IX.
m) *Wolfius* Vol. 2. p. 411. Conf. §. XXII.
n) vid. edit. sequent.

* Ruth hebraice — Samuel Ofeida. Gifnii fuburbio Conftantinopoleos per Jofeph ben Ifaac Afchkalon. 357. (1597.) 4. [o]). [III.]

[Textus fine punctis in utraque editione, quae fibi accurate refpondent, eft expreffus. Accedit Commentarius auctoris et Rafchi, inter quos textus medium occupat locum. Recenfet commentator diverforum interpretum fententias, quibus fuam fubjungit.

Ruth, hebraice cum Commentario R. Salomonis Alkabetz, Levitae. Conftantinopoli apud Salomon ben Ofchke. 326. (1566.) 4. [p]). [IV.]

Quae ejusdem anni adfertur editio Cremonenfis, omnino dubia eft. Titulus commentarii eft שורש ישי *Radix Jeffe.* (Efai. XI, 10.) Textus eft quidem punctatus, fed tanta negligentia, ut a multis vocibus puncta plane abfint. Impreffum eft volumen per manus *Abraham ben Samuel Cohen e fanguine germano.*

Ruth hebraice — Alkabetz. Lublini fine nomine typographi 357. (1597.) 4. [V.]

Editio iterata praecedentis, fed omiffis punctis fub textu.

* Ruth hebraice cum fcholiis Mafor̄ae ad marginem, item in eandem fuccincta expofitio, nondum in lucem emiffa, cujus in MS. exemplari auctor praefertur R. D. Kimchi. Omnia per Mercerum recognita. Parifiis ex officina Roberti Stephani filii 1563. 4. [q]). [VI.]

* Ruth hebraice, cum Scholiis Maforae ad marginem et fuccincta expofitione Petri Vignolii Parifiis. 1609. 4. [r]). [VII.]

[Adhaeret inftitutionibus hebraicis Quinquarborei.

Ruth hebraice cum Commentario R. Mofes Alfchech. Venetiis apud Joh. de Gara. 367. (1607.) 4. [s]). [VIII.]

Cum textu punctato.

§. XXXII.

Threni c. Comment. — Threni c. Comment.

Threni hebraice cum Commentario R. Abraham Galante. Venetiis apud Joh. de Gara. 349. (1589.) 8. [t]). [I.]

Textus litteris quadratis punctatis eft expreffus. Commentarius קול בוכים i. e. *vox flentium* dictus, eft cabbalifticus ex Zohar, Tikkunim etc. collectus. Accedunt additamenta R. Joel. b. Schoeb.

Threni hebraice — Abraham Galante. Pragae apud Mofen ben Jof. Batzla. 381. (1621.) 8. [u]). [II.]

Editio praecedentis iterata.

* Threni hebraice, cum Commentario R. Samuel de Ofeida. Venetiis apud Dan. Zanetti. 360. (1600.) 4. [x]). [III.]

o) *Le Long* p. 79. col. 1. D. *Wolffius* Vol. 2. p. 410. Vol. 3. p. 1070.

p) *Wolffius* Vol. 1. p. 1043. Vol. 3. p. 1028.

q) *Le Long* p. 79. col. 1. D. *Wolffius* Vol. 2. p. 410. Vol. 4. p. 152.

r) *Le Long* p. 79. col. 1. D. *Wolffius* Vol. 4. p. 152.

s) *Wolffius* Vol. 3. p. 736.

t) *Wolffius* Vol. 2. p. 411. Vol. 1. p. 36.

u) id. ibid.

x) *Le Long* p. 79. col. 1. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 411. conf. §. XXXI.

Threni c. Comment. [Ad Textum accedit Rafchi et auctoris Commentarius *Panis lacrymarum* nuncupatus.

[IV.] Threni hebraice — de Ofeida. Amftelodami apud Jac. Olivares Soto. 475. (1715.) 4.

Editio iterata. Quae commemoratur editio Amftelodamenfis 470. (1710.) non exiftit.

[V.] Threni hebraice cum Commentario R. Mofes Alfchech. Venetiis apud Joh. de Gara. 366. (1606.) 4.

Prodierunt hoc anno V. Megilloth cum commentariis R. *M. Alfchech*; quorum finguli titulis feparantur, unum vero tantummodo conftituunt volumen. §. XXIX.

[VI.] Threni hebraice cum Commentario R. Benjamin Cohen Zadik. Venetiis apud Bragadinos. 472. (1712.) 4. y).

Textui accentibus et vocalibus inftructo accedit commentatio fuper loca quaedam ex Rabboth in Threnos: et denique expofitio Pfalmorum XV. graduum.

[VII.] Threni verfibus rhythmicis hebraicis, ftudio Mofis ben Abraham Catalano. Apud Cafparum Crivellari. f. a. 8. z)

Prodiit f. t. קינות איכה חשמינית ערוכה Crivellari Pataviae artem typographicam exercuit, ut ex aliis ab eo expreffis libris conftat.

[VIII.] Threni, cum commentario, Amftelodami. 475. (1715.) 4.

Proftat fub titulo: ספר לחם דמעה. Textus fine punctis eft expreffus.

Ecclef. c. Comment.

§. XXXIII.

Ecclef. c. Comment.

[I.] Ecclefiaftes hebraice, cum Commentario R. Eliae Afchkenafi. Amftelodami. 415. (1655.) 8. a).

[II.] Ecclefiaftes hebraice — Afchkenafi. Amftelodami. 462. (1702.) 4. b).

Utramque editionem, quae textum facrum fine punctis exhibet, recenfet *Wolfius*, qui tamen in recenfione fcriptorum *Eliae Levitae* Germani, eas filentio praetermifit. Commentarium vero judaeo-germanico fermone effe concinnatum, et proxime ad verfionem paraphrafticam accedere, ex iis conjiciendum eft, quae *Wolfius* ex Siphthe Jefchinim de laboribus hujus in Pentateuchum et V. Megilloth retulit.

[III.] Ecclefiaftes hebraice cum comment. Amft. 1653. §. L.

[IV.] Ecclefiaftes hebraice, cum Commentario Mofis Mendelfon. Berolini. 530. (1770.) 8. c).

Textus hebraicus punctatus et accentuatus occupat fuperiorem, commentarius vero duplex inferiorem paginae partem. In gratiam eorum, qui idiomate hebraeo-rabbinico a lectione prohibentur, germanice prodiit Commentarius interprete *Joh. Jac. Rabe.*

* Eccle-

y) *Wolfius* Vol. 2. p. 411. Vol. 3. p. 153.

z) *Wolfius* Vol. 2. p. 411.

a) *Wolfius* Vol. 4. p. 153.

b) *Wolfius* Vol. 2. p. 412. Vol. 1. p. 153. Vol. 3. p. 97.

c) *Hirtii* orientalifche Biblioth. Vol. I. p. 71.

* Ecclesiastes hebraicus cum Commentario R. Isaac b. Moses Arviv. Thessalonicae. 357. (1597.) 4. d). [V.]

Ecclesiastes hebraice, cum commentario R. Baruch b. Baruch b. Mosche. Venetiis apud Dan. Zanetti. 359. (1599.) fol. e). [VI.]

Duplex adest commentarius, alter eruit sensum litteralem, alter proponit expositionem allegoricam.

Ecclesiastes hebraice cum Commentario R. Moses Alschech. Venet. apud Joh. de Gara. 366. (1606.) 4. [VII.]

Conf. quae §. XXIX. annotavimus.

§. XXXIV.

Esther c. Comment.

Esther c. Comment.

* Esther hebraice cum Commentario R. Isaac Arama. Constantinopoli. 278. (1518.) 4. f). [I.]

[Commentarius cum textu punctato et accentuato prodiit apud Schemuel b. David b. Nachmias.

Esther hebraice cum Commentario R. Jom Tov Schalon. Zapethae. per Abraham et Eliefer fil. Isaaci Aschkenasi. 342. (1582.) 4. g). [II.]

Textus sine punctis est expressus.

Esther hebraice cum Commentario R. Jom Tov b. Abraham. Constantinopoli. 345. (1585.) 4. h). [III.]

Textus itidem sine punctis est expressus.

Esther hebraice cum Commentario allegorico. Cracoviae. 350. (1590.) 4. i). [IV.]

* Esther hebraice cum Commentario R. Eliefer b. Eliae. Cremonae 336. (1576.) 4. k). [V.]

[Prodiit cum textu sacro sub titulo יוסף לקח i. e. *augens doctrinam* apud Christophorum Draconem.

Esther hebraice — Eliefer b. Eliae. Hamburgi apud Isaacum Ezechiam de Corduba. 471. (1711.) 4. l). [VI.]

Esther hebraice cum Commentario Raschi et supercommentatione R. Moses Meir b. Eleaser Perls. Pragae apud nepotes Mosis Cotz. 470. (1710.) 4. m). [VII.]

* Esther hebraice cum Commentario R. Salomon Alkabetz. Venetiis. 345. (1585.) 4. n). [VIII.]

[Textus est non punctatus. Ad Commentarium accedunt conciones nonnullae.

Esther hebraice cum Commentario R. Moses Alschech. Venetiis apud Dan. Zanetti. 366. (1606.) 4. o). [IX.]

Cum textu punctato.

R 3 §. XXXV.

d) *Le Long* p. 79. col. 2. B. *Wolffius* Vol. 2. p. 411. Vol. 1. p. 679.

e) *Wolffius* Vol. 2. p. 411. Vol. 1. p. 266.

f) *Le Long* p. 79. col. 2. B. *Wolffius* Vol. 2. p. 412. Vol. 3. p. 611.

g) *Wolffius* Vol. 2. p. 412. Vol. 1. p. 486. Vol. 3. p. 369.

h) *Wolffius* Vol. 2. p. 412.

i) *Wolffius* ibid.

k) *Le Long* p. 79. col. 2. B. *Wolffius* Vol. 2. p. 412. Vol. 1. p. 171.

l) *Wolffius* ibid.

m) *Wolffius* Vol. 2. p. 412. Vol. 3. p. 770.

n) *Le Long* p. 79. col. 2. B. *Wolffius* Vol. 2. p. 412. Vol. 3. p. 1028.

o) *Wolffius* Vol. 3. p. 736.

Proph. et Hagiogr. c. Comment.

§. XXXV.

Proph. et Hagiogr. c. Comment.

[I.] Prophetae priores et posteriores ut et Hagiographa hebraice cum Commentario Raschi et commentario R. Jacob b. Isaac. Amstelodami apud Casp. Steen. 459. (1699.) 4 Vol. 12. [p]).

Quae hic recensentur editiones, Judaeis plerumque sub nomine *Maggidim* veniunt. Continent tum textum sacrum cum punctis et litteris quadratis expressum, tum commentarium Raschi. Accedit Commentarius R. *Jacob b. Isaac* Judaeo-germanicus, ei, quem in Pentateuchum vulgato nomine *Zenorenna* nuncupatum edidit, haud absimilis, quo Judaeis idiotis subsidium parare voluit. Editio Amstelodamensis antiquioribus est locupletior; additus enim est R. Samuel b. Mosche commentarius judaeogermanicus.

[II.] Maggid. Amstelodami apud David de Castro Tartas. 436. (1676.) fol.

Editio inchoata, sed non ad finem perducta; continet enim solummodo Prophetas priores.

[III.] * Prophetae omnes et Hagiographa hebraice cum commentario Raschi et R. Jacob b. Isaac. Lublini. 383. (1623.) fol. [q]).

[Prodiit Liber Maggid ab 383-386. (1623-1626.) 11. Vol. fol. apud Zevi b. Abraham Kalonymnm.

[IV.] Maggid. Pragae. 336. (1576.) fol. 11 Vol.

[V.] Maggid. Pragae. 430. (1670.) fol.

[VI.] Maggid. Pragae. 452. (1692.) fol.

[VII.] Maggid. Pragae per nepotes Jehudae Back. 464-466. (1704-1706.) fol.

[VIII.] Maggid. Solisbaci per R. Salmon b. Aharon. 501. (1741.) 4.

[IX.] Maggid. Wansbeci per R. Israel bar Abraham. 492. (1732.) 8.

[X.] Maggid. Wansbeci apud Israel bar Abraham. 512. (1752.) IV. Vol. 8.

[XI.] Maggid. Wilmersdorffii per Isaac b. Jehuda Judel, ex familia Gersonitarum. 449. 450. (1689. 1690.) fol. [r]).

[XII.] Maggid. Wilmersdorffii apud R. Hirsch b. Chajim. 477. (1717.) fol.

Editio praecedens iterata additis e Talmude locis parallelis. Editiones hujusmodi manibus Judaeorum teruntur, et ita more consveto dilacerantur, ut annum et typographi nomen detegere maxime sit difficile. Recensentur in Catalogo Bibliothecae Baumgartianae [s]) Prophetae priores cum commentario Rabbinico Wansbeci 1729. III. vol. 8. §. XXXVII. qui ad hanc classem num referendi sint, definire haud audeo.

Proph. omnes cum Comment.

§. XXXVI.

Prophetae omnes cum Comment.

[I.] * Prophetae priores cum Commentario Kimchii. Soncini a. 246. (1486.) fol. Prophe-

p) *Wolffius* Vol. 1. p. 598. Vol. 3. p. 471.
q) *Le Long* p. 75. col. 1. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 397.
r) *Samlung von A. u. N.* 1743. p. 507.
s) p. 38. n. 24.

Prophetae poſteriores cum Commentario Kimchi. f. l. et a. F. [II.]

Duo haec volumina conjungenda ſunt. Prius tantummodo *Jacobo Le Long* innotuit, qui de illo monet: „Haec eſt prima quam noverim, ſacrorum Bibliorum „Hebraicorum editio, et ſervatur in Bibliotheca Oratoriana t). „ In utroque volumine Contextus hebraicus typo quadrato ſine punctis, Commentarius vero typo rabbinico ſive rotundo eſt expreſſus. Incipit opus verſa folii pagina a praefatione Kimchii, et primum Ioſuae verbum ornamentis cinctum eſt. Ad calcem voluminis primi exſtat admonitio editoris, qua ſe multos correctiores MSS. codices ad manus habuiſſe teſtatur. Subdit denique epigraphen, qua aera indicatur: ואלם היתה השלמתו בשנת חמשת אלפים ומאתים וששה וארבעים לבריאת עולם ביום ששה לחדש מרחשון פה שונצינו במדינת לומברד"יא אשר הי"א תחת ממשלת הארון האביר הדוכס מי"לאנו וכו' i. e. *Fuit itaque libri hujus complementum anno quinquies milleſimo ducenteſimo quadradrageſimo ſexto a creatione mundi die ſexto menſis Marchesvan, hic Soncini, in provincia Lombardiae, quae eſt ſub ditione domini potentis ducis Mediolani etc.* Alterum volumen eſt quidem ſine die et conſule, attamen eodem typo, eadem forma, et in eadem charta expreſſum, adeo ut ad eundem annum omnino referendum ſit. Utrumque volumen vidit *Wolfius* in Bibliotheca Oppenheimeri, veramque ejus aeram indicat; Cl. *Kennicottius* vero Prophetas priores anno 1484. poſteriores anno 1486. prodiiſſe ſtatuerat, ſed poſteriori tempore errorem ipſe emendavit u).

* Prophetae omnes. Libri Joſuae, Judicum, IV. Regum, Iſaias, Hieremias, Ezechiel et XII minores, hebraice cum commentario R. David Kimchi. Piſauri, per Gerſonem Soncinatem. 271. (1511.) fol. x). [III.]

[Ita *Le Long.* Quatuor hic ſecundum Latinorum morem, et a Judaeis numerantur Regum Libri, quod *Munſterus*, *Joh. de Gara* et *Plantinus* imitati ſunt y).

Prophetae priores et poſteriores hebraice cum Commentario R. Don Iſaac Abarbanel. fol. f. l. et a. z). [IV.]

Vidit *Wolfius* editionem antiquiſſimam, cujus nec locum nec annum invenire potuit, ſed an ab Neapolitana, de qua infra, diverſa ſit, definire haud audet. Vitam Commentatoris, qui et claritate et amplitudine ſermonis alios longo poſt ſe relinquit intervallo, et ſingula in commentariis ſuis per quaeſtiones diſponit, ſatis accurate exponit idem *Wolfius*. Plures ſcripſit in ſacros libros commentarios ſaepius recuſos. Sed noſtrum eſt eas tantummodo recenſere editiones, quae textum ſacrum expreſſum habent.

§. XXXVII.

t) p. 75. col. 1. E.

u) *Wolfius* Vol. 1. p. 301. Vol. 2. p. 397. Vol. 3. p. 189. *De Roſſi* de hebr. typogr. origine p. 24. *Maittaire* annal. (1719) p. 196. De commentario Kimchii, qui hic eſt locupletior, et multa continet, quae in recentioribus deſiderantur editionibus, conf. §. III. n. II.

x) *Le Long* p. 75. col. 1.

y) *Wolfius* Vol. 2. p. 397. *Maittaire* annal. tom. 2. part. 2. p. 220. *Brittiſches Magazin* Vol. 1. p. 194.

z) *Wolfius* Vol. 2. p. 397. Vol. 1. p. 627. Vol. 3. p. 540. Vol. 4. p. 875. *Rich. Simon* hiſt. crit. du V. T. p. 380.

Proph. prior. c. Comment.

§. XXXVII.

Proph. prior. c. Comment.

[I.] * Prophetae priores hebraice cum Commentario R. Don Isaac Abarbanel. Neapoli. 253. (1493.) fol. a).

[Annum compositionis potius, quam annum editionis hic notari suspicatur *Le Long*. Usque ad annum 1508. superstes inter Judaeos fuit clarissimus auctor; hinc magna ejus fama et regiae stirpis gloria commoti videntur typographi, ut hujus commentarium prelo submitterent. Quo vero anno hoc factum sit, incertum est. Cl. *De Rossi* hanc editionem, cujus anni nota suspecta est, Pisaurensibus adsignat typographis, et ad initium seculi XVI. eandem refert b).

[II.] * Prophetae priores hebraice cum Commentario R. Don Isaac Abarbanel, et praefatione latina Augusti Pfeifferi et indicibus etiam latinis. Lipsiae. 466. (1686.) fol. c).

[Editionem procuravit *Frider. Alb. Christiani*, Ex-judaeus, qui textui sacro punctato numerum versiculorum addidit, varia menda sustulit, editionemque satis accuratam et splendidam procuravit. Ad manus est exemplar titulo aeri inciso ornatum, sed nec praefatio latina, nec index adest.

[III.] Prophetae priores hebraice cum Commentario R. Moses Alschech. Venetiis apud Johan de Gara. 361. (1601.) fol. d).

[IV.] Prophetae priores — R. Moses Alschech. Pragae apud Mosen b. Bezaleel. 370. (1610.) fol.

[V.] Prophetae priores — R. Moses Alschech. Venetiis. 380. (1620.) fol.

[VI.] * Prophetae priores hebraice cum Commentario R. David Kimchi. Leiriae in Lusitania. 254. (1494.) fol. e).

[Textus hebraicus sine punctis est expressus, adjunctamque habet paraphrasin chaldaicam et Gersonidis Commentarium.

[VII.] Prophetae priores hebraice cum Commentario R. Samuelis de Laniado. Venetiis apud Johan de Gara. 363. (1603.) fol. f).

Textus simul cum commentario est expressus.

[VIII.] Prophetae priores hebraice cum commentario rabbinico. Wansbeci. 489. (1729.) 8. g).

[IX.] Prophetae priores hebraice cum expositione vocum germanica, Pragae apud Mosen ben Bezaleel. s. a. 8. h).

§. XXXVIII.

a) *Le Long* p. 75. col. 1. A.
b) *Wolffius* Vol. 2. p. 397. Vol. 1. p. 631. Vol. 3. p. 541. *Maittaire* annal. (1719.) p. 317. *De Rossi* de hebr. typogr. orig. p. 79. Editiones ejusdem anni Veneta et Thessalonicensis, sunt fictitiae.
c) Iidem ibid. Conf. §. XLIV.
d) *Wolffius* Vol. 2. p. 398.
e) *Le Long* p. 79. col. 2. A. *Wolffius* Vol. 2. p. 397. Vol. 1. p. 301. *Maittaire* annal. (1719) p. 323. *De Rossi* l. c. p. 54.
f) *Wolffius* Vol. 2. p. 397. Cf. §. IX. n. IX.
g) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 38. n. 20. nisi forte ad Maggidin §. XXXV. referenda est editio.
h) *Wolffius* Vol. 2. p. 398.

§. XXXVIII. Jos. et Jud. c. Comm.

Jos. et Jud. c. Comment.

* Prophetae priores hebraice cum commentario R. Aaronis b. Chajim. Venetiis apud Johan. de Gara. 369. (1609.) fol. i). [I.]

[Textus habet puncta et accentus. Titulus commentarium in omnes Prophetas priores promittit, quem et publici juris facere auctor sibi proposuit; sed non nisi solum in librum Josuae commentarium sub titulo כבר לב אהרן publice exposuit. Josua, in quo c. XXI. duo commata desiderantur, paginas 122. lib. Judicum pp. 129. occupat.

Josuae et Judicum liber hebraice cum Targum et commentario R. D. Kimchi ac Levi b. Gerson. s. l. et a. notato k). [II.]

Adfert hanc editionem *Wolfius* e Catalogo Bibliothecae Upsaliensis.

§. XXXIX. Proph. post. c. Comm.

Prophetae Post. c. Comment.

* Prophetae posteriores hebraice cum commentario R. Don Isaac Abarbanel. Pisauri opera Soncinatum. 271. (1511.) fol. l). [I.]

* Prophetae posteriores hebraice — Abarbanel, opera Soncinatum. 280. (1520.) fol. m). [II.]

* Prophetae posteriores hebraice — Abarbanel. s. l. 401. (1641.) fol. n). [III.]

Editio locupletior cum duplici indice, et textu punctato. Locus non commemoratur. Typi tamen Amstelodamensem produnt Typographiam.

Prophetae posteriores hebraice cum commentario R. David Kimchi. Pisauri opera Soncinatum. 276. (1516.) fol. o). [IV.]

Textus hebraicus hic comparet cum punctis et accentibus. Secunda expresse vocatur editio. Sed utrum hoc fiat respectu editionis omnium Prophetarum §. XXXVI. recensitae, an vero hoc volumen secunda sit ejus editionis pars, quae respectu primae editionis anni 1486. ita nominetur, omnino dubium est.

Prophetae posteriores hebraice cum commentario Raschi. Venetiis apud Hieronymum Bragadinum. 1655. 4. p). [V.]

Ita annus in fronte: ad calcem vero annus 368. (1608.) est notatus.

Prophetae posteriores hebraice cum commentario R. Mosis Alschech. Jesnizii per R. Israel b. Abraham, curante R. Isaac ben Kalonymus. 480. (1720.) fol. q) [VI.]

Textus hebraicus cum punctis et accentibus est exscriptus. Commentarius vero est mutilus et mancus.

§. XL.

i) *Le Long* p. 75. col. 2. B. *Wolffius* Vol. 2. p. 398. Vol. 3. p. 74. Conf. §. IX. n. XI.
k) Vol. 4. p. 137.
l) *Le Long* p. 75. col. 2. C. *Wolffius* Vol. 2. p. 393. Conf. §. XXXVI.
m) Idem ibid.
n) Iid. ib. Biblioth. Bunav. tom. 1. p. 7.
o) *Wolffius* Vol. 2. p. 397. Vol. 3. p. 189.
p) *Wolffius* Vol. 2. p. 399.
q) *Wolffius* Vol. 3. p. 736. Vol. 4. p. 137. Acta Erudit. Lips. A 1724. p. 143. *Samlung von A. u. N. A.* 1727. p. 744. Catalog. Biblioth. Baumgart. p. 3. n. 52.

Esai. Jerem. c. Comm.

§. XL.

Esai. Jerem. c. Comment.

[I.] * Esaias et Jeremias hebraice cum Commentario R. D. Kimchi. Ulyssiponae. 257. (1497.) fol. r).

Addit *Wolfius* editionem Neapolitanam ejusdem anni, quae vero maxime dubia est.

[II.] * Esaias et Jeremias hebraice — Kimchi. Constantinopoli. 273. (1513.) fol. s).

[Editio luculenta et elegantissima.

[III.] Esaias hebraice cum commentario R. Salomon ben Isaac Levita. Thessalonicae apud Matatjam miggesa Bath Scheba. 360. (1600.) fol. t).

Textus est sine punctis, commentarius vero ex dictis Rabbinorum et libro Zohar compilatus. Prodiit secundum Wolfium anno 360. sed in codice qui Altorfi adservatur expressus est annus 367. (1607.)

[IV.] Esaias hebraice, cum commentario R. Samuel Laniado. Venetiis apud Hieronymum Bragadinum. 417. (1657.) fol. u).

Textus est punctatus et accentuatus. Curam editionis gessit R. Levi Laniado b. Isaac.

Hoseas c. Comm.

§. XLI.

Hoseas c. Comment.

[I.] * Hosee cum Thargum, id est chaldaica paraphrasi Jonathan, et commentariis R. Selomo Jarchi, R. Abraham Aben Ezra, et R. D. Kimchi: variis lectionibus ex multorum exemplarium diligenti collatione in margine ascriptis. (1556.) 4. x).

[In inferiori tituli parte sub Oliva Stephani legitur hebraice: *Impressum per Robertum Stephanum et in domo ejus anno* 316. *minoris supputationis*, *mense Adar*. Titulus solius Hoseae mentionem facit, additi vero sunt Joel, Amos, Obadias et Jonas eodem modo illustrati. Continet volumen pp. 243. Qui a *Le Long* et *Wolfio* Prophetae minores cum iisdem commentariis e typographia *Roberti Stephani* 1539. et 1540. emissi recensentur, ad Biblia ejusdem hebraica sunt referendi.

[II.] * Hoseas hebraice cum Targum Jonathanis et commentariis Raschii, Aben Esrae et Kimchii, cura Hermanni von der Hardt. Helmstadii typis Georg. Wolffgang Hammii. 1702. 4.

Ex praefatione: In recensione hujus opusculi nulli operae parsum, ut quam emendatissime et nitide prodiret. Quo fine etiam non solum Venetum et Buxtorfii majora consulta volumina, sed et praecipue nobilis codex antiquus Parisinus Rob. Stephani adhibitus. Dabimus et sequentes Prophetas, imo reliquos fontium libros, pari utique modo, vel majori ἀκριβείᾳ illustratos y).

[Ex

r) *Le Long* p. 75. col. 2. C. *Wolfius* Vol. 2. p. 399. Vol. 1. p. 301. *Maittaire* annal. (1719) p. 342. *De Rossi* l. c. p. 58.

s) Iidem ibid.

t) *Wolfius* Vol. 2. p. 399. Vol. 1. p. 1070.

u) *Wolfius* Vol. 2. p. 399. Vol. 1. p. 1108.

x) *Le Long* p. 75. col. 2. E. *Wolfius* Vol. 2. p. 399. Vol. 4. p. 139. *Maittaire* annal. Tom. 3. Part. 2. p. 671.

y) *Le Long* p. 75. col. 2. E. Index Bibl. Wernigerod. p. 39.

[Ex iis, quae hic exspectari jubet Editor, sola Joelis prophetia publici juris facta est. — Hoseas c. Comment.

Hoseas illustratus chaldaica Jonathanis versione et philologicis celebr. Rabbinorum Raschi, Aben-Esrae et Kimchi commentariis e recensione Hermanni von der Hardt. Gottingae typis Viduae Abrahami van den Hoeck. 1775. 4. [III.]

In usum praelectionum academicarum praecedentem editionem recudi curavit Cl. *J. D. Michaelis.*

§. XLII.

Joel c. Comment. — Joel c. Comment.

Joel et Malachias hebraice cum commentario R. D. Kimchi, per Sebastianum Münsterum. Basileae apud Henricum Petri. 1530. 8. [z]). [I.]

Joel cum commentariis R. D. Kimchi a Francisco Vatablo hebraicarum literarum Regio Professore summa cura et diligentia recognitis; adjecta insuper varia lectione et indice locorum, qui ex Talmude citantur, per Joh. Mercerum Professorem Regium. Parisiis ex officina Caroli Stephani. 1557. Mense Nisan. 4. [a]). [II.]

Habetur quidem in collectione Prophetarum minorum §. praecedenti laudata, sed et seorsim haec prophetia a *Carolo Stephano* excusa publice exposita est.

* Joelis tres primae elegiae sacrae, hebraice, penetrantissimis suis modulis restitutae et philologice enarratae ab Hermann van der Hardt. Helmstadii. 1706. 8. [III.]

Ex praefatione: Viam monstrasse suffecerit, Prophetarum libellis sollicitius discriminandis ac a se invicem distinguendis, versibus priscis ad mentem et nutum veterum Christianorum aeque ac Judaeorum determinandis, modulo ad os orientis cooptando, historiae temporum et fatorum adsciscendae, affectui dignoscendo, stylo sublimi et arguto scrutando, et immenso rerum ponderi exinde metiendo [b]).

[Accedit editioni ingenio Viri respondenti Paraphrasis chaldaica.

§. XLIII.

Obadias c. Comment. — Obadias c. Comment.

* Obadias hebraice cum Targum, utraque Masora et commentariis Raschii, Aben-Esrae et Kimchii, studio Matthaei Wasmuthi. Jenae apud Joh. Jac. Bauhofer. 1678. 8. [c]).

§. XLIV.

Jonai c. Comment. — Jonas c. Comment.

Jonas hebraice cum commentariis R. David Kimchi a Francisco Vatablo recognitis adjectis scholiis et Masora et varia lectione per Joh. Mercerum. Parisiis apud Robertum Stephanum. 1567. 4. [d]). [I.]

S 2 Jonae

z) *Wolfius* Vol. 2. p. 400.
a) *Maittaire* annal. Tom. 3. part. 2. p. 689.
b) *Le Long* p. 75. col. 1. B. p. 90. col. 2. *Wolfius* Vol. 2. p. 399.
c) *Le Long* p. 76. col. 1. D. *Wolfius* Vol. 2. p. 400. Index Bibl. Wernig. p. 38.
d) *Wolfius* Vol. 4. p. 140. *Maittaire* Tom. 3. p. 739.

[II.] Jonae Prophetia hebraice et chaldaice edita in gratiam studiosorum linguae sanctae. Wittebergae. 1582. 8. e).

[III.] * Jonas illustratus: sive hebraice et chaldaice, una cum Masora magna et parva, item celeberrimorum Rabbinorum R. Salomon Jarchii, Aben Esrae, Davidis Kimchii, Isaac Abarbanelis commentariis textualibus — — cura et studio Frid. Alb. Christiani Judaei conversi. Lipsiae typis Justini Brandii. 1683. 8. f).

[Textui sacro punctis instructo et in sectiones dissecato jungitur ad latus Targum, subjicitur masora magna, minori ad marginem notata. Sequuntur Commentaria notatis in margine locis biblicis. Additur ad calcem Lexicon breve Rabbinicum. Editor est idem ille *Christiani*, qui editionem Prophetarum priorum cum Abarbanel Lipsiae procuravit, §. XXXVI. Fuit ibidem lector publicus litteraturae rabbinicae, sed homo malae fidei, ad Pontificios Viennam abiit, et procul dubio denique ad suos rediit. Vitam ejus recenset *Wolfius* g).

[IV.] Jonas vates expositus cum Targum Jonathanis, Masora utraque, Raschi, Aben Esra, Kimchi, ben Melech et Abarbanel, cura M. Georg. Christiani Burcklini. Francofurti ad Moen. 1697. 8. h).

§. XLV.

Habac. c. Comment.

Habac. c. Comment.

Habacuc cum commentariis R. David Kimchii a Francisco Vatablo suprema cura et diligentia recognitus, adjectis insuper Scholiis Masorae, varia lectione atque indice locorum, quos Kimchi citat ex Talmud per Joh. Mercerum. Parisiis ex officina Caroli Stephani. 1559. 4. i).

§. XLVI.

Malach. c. Comment.

Malach. c. Comment.

[I.] Malachias hebraice. Basileae. 1530. 8. §. XLI.

[II.] Malachias cum commentariis R. Davidis Kimchii a Francisco Vatablo summa cura et diligentia recognitis. Parisiis apud Robertum Stephanum. 1618. 4. k).

Non differre hanc editionem, nisi solo titulo, ab illa quae ex officina *Roberti Stephani* Patris anno 1540. prodiit et pars est sacri codicis hebraei, ex annotatis *Maittairii* refert *Wolfius*. Idem quoque de editione Jonae §. XLIV. et Habacuci §. XLV. quae Mercero tribuuntur censendum est. Prodiit vero eodem anno idem Propheta cum Raschi et Kimchi et versione latina.

Mala-

e) Biblioth. Solgeri, Tom. 3. p. 39.

f) *Le Long* p. 76. col. 1. E.

g) Vol. 1. p. 989. Vol. 3. p. 945. Vol. 4. p. 958. Vol. 2. p. 400. *J. Fr. Reimmanni* Catal. Biblioth. p. 914. Index Bibl. Wernig. p. 38.

h) *Wolfius* Vol. 2. p. 400.

i) *Wolfius* Vol. 4. p. 140. *Maittaire* Tom. 2. Part. 2. p. 421. 791. Tom. 3. Part. 2. p. 710. *Hooghtii* praefat. ad Bibl. H. §. 4.

k) *Wolfius* Vol. 4. p. 141. *Maittaire* Tom. 3. p. 872. append. Conf. infra Sect. III. §. XXV.

* Malachias hebraice cum Commentariis Aben-Esrae, Jarchii, Kimchii, et disputationibus hebraicis, et explicatione, cura M. Samuelis Bohl. Rostochii sumptibus Joh. Hallervordii, typis Nicolai Kilii. 1637. 4. [l]). [III.]

[Textus sacer cum punctis expressus junctam habet paraphrasin chaldaicam; quibus subjiciuntur rabbinorum commentarii, et latinae *Bohlii* annotationes.

§. XLVII.

Hapbtb. c. Comment.

Haphtharoth cum Commentario R. David Kimchi. Basileae apud Ludovicum Koenig. 379. (1619.) fol. [m]). Hapbth. c. Comment.

Haphtharae, sive sectiones e scriptis Prophetarum selectae, et publicae lectioni post praelectionem Paraschae Legis destinatae, editionibus Pentateuchi plerumque annectuntur. Unica est, quantum mihi quidem scire licuit, Haphthararum editio, quae seorsim cum commentario eodem anno prodiit, quo idem typographus Biblia Rabbinica Buxtorfiana expressit. §. VIII.

§. XLVIII.

Hagiographa c. Comment.

Hagiographa hebraice cum Commentariis. Neapoli. 247. (1487.) fol. min. Hagiogr. c. Comment.

[I.] Prima eaque antiquissima Hagiographorum editio, quae primae Bibliorum hebraicorum, uti supra §. II. observavimus, editionis ultimam constituit partem. Liber ipse, qui pro more istius seculi titulo caret, duobus absolvitur voluminibus, quorum prius Psalterium cum Commentario R. David Kimchi continet. Ad calcem voluminis prioris sequentia de editione notantur: ברוך ה" אלרים אלרי ישראל לא עזב חסדו עמנו זכנו לכיים זה הספר הקרוש והנורא ס" תהלים עם הביאור מר" דוד קמחי ז"ל הערוך והנכבר יפה נוף ועל זה פירוש אמרו אם אין קמח אין תורה. נאם הגבר הוקם על מלאכה יעקב ברוך בן מהורר יהודה לנרא ז"ל אשכנזי המתגרר עתה פה נאפולי תם ונשלם ספר תהלים שנת זמ"ר ד" ימים לחדש ניסן יציאת גלות מצרים על ידי הסחוקק המופלג כמר יוסף בר יעקב ז"ל אשכנזי יהוה למען רחמו הרבים יוציאנו מזה הגלות במהרה i. e. *Laudatus sit Jehova Deus Israel! Non defuit nobis gratia ejus ad adaptandum et absolvendum hunc librum sanctum et excellentem, librum Psalmorum cum Commentario R. David Kimchi, diffuso, praestanti et pulchro, de quo dicturi sunt: Si non est farina, non est lex. Dicit vir, qui operi praefuit,* (Corrector) *Jacob Baruch b. Jehuda Lando Germani b. m. Neapoli jam commorans: Completus et absolutus est liber hic Psalmorum anno* 247. (1487.) *die quarto mensis Nisan exitus ex exilio Aegypti, per manum excellentis typographi Joseph bar Jaacob Germani b. m. Propterea Jehova per magnam suam misericordiam nos ex hoc exilio statim liberare velit.* Textus hebraicus hic quidem cum punctis, at sine accentibus est expressus. Dagesch lene lineola transversa supra litteram, et Kamez lineola subjecto puncto sub littera indicatur. Commentarius R. D. *Kimchi* hic longe plenior est ac in aliis editio-

l) *Le Long* p. 76. col. 1. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 401. m) *Wolffius* Vol. 3. p. 190.

Hagiogr. c. Comment. editionibus. Ad calcem voluminis secundi leguntur sequentia: ברוך — אשר היה עזרתה לנו להשלים המלאכה מלאכת הקודש בתשעה לחדש בירח האיתנים שנת זמ״ר לאלף הששי במתא נאפולי על ידי שמואל יז״יא בן כמר אבי שמואל מרומא זצ״ל i. e. *Laudatus sit Jehova qui nobis auxilio adsuit ad finiendum opus sanctum die septimo Mensis Ethanim anno* 247. (1487.) *millenarii sexti in urbe Neapoli per manum Samuel filii Patris Samuel e Roma.* Accedunt et hic commentarii ad sacrum textum, ad *Proverbia* Commentarius R. *Immanuel b. Jacob*, et ad *Jobum* Commentarius R. *Levi b. Gerson.* Auctor commentariorum in reliquos libros haud indicatur, qui tamen *Immanuel b. Jacob* fuisse videtur. Codex rarissimus, cujus unicum adhuc exstare exemplar in Bibliotheca Collegii Etonensis membranae impressum sibi persvadet *Kennicottius.* Sed exemplar membranaceum *Wolfio* e bibliotheca *Gustavi Schroedteri* communicatum, chartaceum vero in Bibliotheca *Sig. Jac. Baumgartenii* fuit [n]).

[II.] * Psalmi, Proverbia, Job et Daniel hebraice cum commentario Raschii. Thessalonicae. 275. (1515.) fol. [o]).

§. XLIX.

Ps. c. Comm. *Psalt. c. Comment.*

[I.] Psalterium hebraicum cum Commentario Kimchii. Anno 237. (1477.) 4.

Cl. *Kennicottius* omnium primo hujus editionis, quae Psalmorum est prima, et inter libros hebraice expressos secundus liber est, mentionem fecit: „Inter editiones 40. impressas, quarum hic institutum fuit examen, reperientur primae editiones Psalmorum anno 1477. [p]). Uberius editionem delineat Cl. *De Rossi* [q]). Textus absque punctis, quatuor prioribus Psalmis exceptis, quibus ineleganter sunt apposita, charactere quadrato, qui ad formam typorum germanicam accedit, est expressus. Unicuique textus versiculo statim subjicitur Commentarius Kimchii typo rabbinico; qui omnibus posterioribus editionibus est locupletior, et ea omnia continet, quae postea ut Religioni Christianae inimica omissa sunt. Ex iis vero, quae ad calcem tum carmine hebraeo tum oratione soluta addita sunt, sequentia hic transscribimus. *Tempore perfectionis artis typographicae, quo nempe in typographia mea literae ordine efformatae sunt, artis hujus subsidio reperta sunt tercenta exemplaria pulcherrima Psalmorum cum expositione Kimchii. — Deus misercatur nostri, et benedicat nobis. Splendere faciat vultum suum nobiscum in opere manuum nostrarum, quia fortunavit nos in omni extensione manuum nostrarum a principio nostro usque ad finem nostrum.* בעשרים יום בחדש אלול בשנת רלז נגמרה פעולתינו *Die XX. Mensis Elul anno* 237. *completum fuit opus nostrum. Deus qui rupes est ac fortitudo nostra acceleret redemptorem nostrum cito in diebus nostris. Sic enixe rogant artis hujus factores magister Joseph et filius ejus Chajim Mordachai et Ezechias Monro.*

[II.] Psalterium hebraicum. Neapoli. 1487. fol. §. XLVIII.

§. L.

n) *Wolfius* Vol. 2. p. 401. Vol. 4. p. 141. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 3. p. 113. *Kennicott* the state of the printed hebrew Text p. 519–522. *De Rossi* Disq. de hebr. typogr. orig. p. 29.

o) *Le Long* p. 76. col. 2. A. *Wolfius* Vol. 2. p. 401.

p) Ad ann. 1772. infert. in *Hirtii* oriental. und exeget. Biblioth. Part. 3. p. 277.

q) De hebraicae typogr. origine p. 10.

§. L.

Psalt. c. Comment. Amstelod.

Ps. c. Comment. Amst.

* Psalterium hebraicum cum Commentario R. Mosis Israel de Mercado. Amstelodami. 413. (1653.) 4. r) [I.]

[Prodiit apud *Immanuel Benbeniste*, et adjunctum habet Ecclesiasten, cum commentario ejusdem Auctoris, qui Rabbinus Synagogae hispanicae Amstelodamensis fuit, et 1652. ex hac vita abiit: hinc utrumque commentarium una cum textu punctato *Jacob de Mercado* publici juris fecit.

Psalterium hebraicum cum Commentario R. David Kimchi. Amstelodami apud David ben Uri Veibsch. 441. (1681.) 4. s). [II.]

* Psalterium hebraicum cum commentario R. Mosis Alschech. Amstelodami. 455. (1695.) 4. t). [III.]

[Apud David Tartas cum textu punctato. v. §. LX.

§. LI.

Ps. c. Comm. Cremonae.

Ps. c. Comm. Cremonae.

Psalterium hebraicum cum Commentario R. D. Kimchi. Cremonae. 321. (1561.) 12. u).

§. LII.

Ps. c. Comm. Dyrenfurthi.

Ps. c. Comm. Dyrenf.

* Psalterium hebraicum cum duplici commentario, uno R. Mosis Alschech, altero R. Isaaci inquilini Cracoviensis. Dyrenfurthi 467. (1707.) 12. x) [I.]

[Ita *Le Long*. Psalterium inscribitur מאזני צדק: i. e. *bilances justae*. In medio paginae expressus est textus litteris quadratis, in utroque latere vero leguntur commentarii typis minutissimis descripti. Alter non est integer *Mosis Alschech* commentarius, sed ejus compendium; alter vero est R. *Isaaci ben Isaschar Berel Zoreph*, Cracoviensis.

Psalterium hebraicum cum duplici commentario. Dyrenfurthi apud Isaschar Behr b. Neta. 488. (1728.) 8. y). [II.]

Cingunt textum cum punctis et accentibus exscriptum collectanea, quae R. *Isaac Eisack* ben *Elia* e commentariis Raschi, Kimchi et Mosis Alschech collegit.

§. LIII.

Ps. c. Comm. Francofurti.

Ps. c. Comm. Francof.

Psalterium hebraicum cum Commentario R. David Kimchi. Francofurti ad Moen. apud Matth. Andreae. 468. (1708.) 8. z). [I.]

Psalterium hebraicum — Kimchi. Francofurti apud Matth. Andreae. 472. (1712.) 8. a). [II.]

Curam

r) *Le Long* p. 77. col. 1. E. *Wolfius* Vol. 2. p. 405. Vol. 1. p. 830.
s) *Wolfius* Vol. 2. p. 406.
t) *Le Long* p. 78. col. 1. D. *Wolfius* Vol. 3. p. 736. Vol. 4. p. 146.
u) *Wolfius* Vol. 2. p. 403.
x) *Le Long* p. 78. col. 1. E. *Wolfius* Vol. 4. p. 146. Conf. §. LIV.
y) *Wolfius* Vol. 4. p. 148. 879.
z) Index Bibl. Wernigerod. p. 39.
a) *Wolfius* Vol. 2. p. 407.

Ps. c. Comm. Francof. Curam editionis gessit *David Grünhuht*, praefationem addidit *Joh. Jac. Schudtius*. Quae Kimchi contra religionem Christianam protrusit, ex hac editione exterminata sunt.

§. LIV.

Ps. c. Comm. Fürthi.

Ps. c. Comm. Fürthi.

* Psalterium hebraicum cum commentario. Fürthi. 469. (1709.) 8. b).

[*Le Long* hanc editionem Francofurtensem appellat, quae si non ut *Wolfius* suspicatur ex editione Dyrenfurthensi anni 1707. §. LII. conficta est, ex illa certe expressa est; sicuti haec Fürthensis, quae eosdem habet commentarios.

§. LV.

Ps. c. Comm. Hanoviae.

Ps. c. Comm. Hanoviae.

* Psalmi Davidis cum notis selectissimorum commentatorum Judaicorum contractorum, et cum nominis notatione, ad sensum litteralem illustrandum exhibitorum, Bibliorum Hanoviensium hebraicorum specimen tertium, per Henr. Jac. van Bashuysen. Hanoviae. 1712. 12. c).

[In usum praelectionum academicarum, et ad promovendum studium rabbinicum, publici juris fecit editor Psalterium hebraicum; cujus textus typis quadratis est exscriptus, et ad Biblia *Bombergi*, *Athiae*, *Leusdeni*, *Clodii*, *Jablonskii* et *Hooghtii* recognitus. Notae subjiciuntur textui e *Raschi*, *Aben-Esra*, *Kimchi*, *Alschech*, *Ben Melech*, *Jacob Lombroso* et *Meir Arama* petitae. Accedit in Judaeorum gratiam approbatio R. *Pinchas Seev Wolff b. Benjamin*. Tertium Bibliorum Rabbinicorum edendorum vocatur specimen. Primum jam supra §. XXXVII. recensuimus; secundum unica constat plagula, quae Psalterii specimen exhibet A. 1707. evulgata. Editiones hujus Psalterii anni 1702. aut 1710. ab aliis recensitae vitio debentur typographico d).

§. LVI.

Ps. c. Comm. Jesnitzii.

Ps. c. Comm. Jesnitzii.

Psalterium hebraicum cum Commentario R. Mosis Alschech. Jesnitzii per R. Israel ben Abraham, cura R. Zevi Hirsch ben Meir. 481. (1721.) fol. e).

§. LVII.

Ps. c. Comm. Isnae.

Ps. c. Comm. Isnae.

[I.] * Psalterium hebraicum cum commentario R. David Kimchi. Isnae. 302. (1542.) fol. f).

[Prodiit e typographia *Pauli Fagii*, qui Isnae typographiam hebraicam et rabbinicam exstruxit. Textus cum punctis, at sine accentibus, excepto Athnach et Silluck cum Soph Pasuck, est exscriptus. Accedunt ad calcem duobus in

b) *Le Long* p. 78. col. 2. A. *Wolfius* Vol. 4. p. 147.

c) *Le Long* p. 78. col. 2. A.

d) *Wolfius* Vol. 4. p. 147. Acta eruditor. german. Vol. 3. p. 76. *Samlung von A. u. N. A.* 1712. p. 916.

e) Acta Erudit. Lips. A. 1725. p. 431. *Samlung von A. u. N. A.* 1727. p. 744.

f) *Le Long* p. 76. col. 2. D.

in foliis, objectiones Kimchii contra Christianos, quae folia non omnibus juncta inveniuntur exemplaribus g). Pf. c. Comm. Isnae.

Psalterium hebraicum cum Commentario R. David Kimchi. Isnae. 1560. fol. h). [II.]

Editionem procuravit *Paulus Fagius.*

§. LVIII.

Pf. c. Comm. Sabionettae. Pf. c Comm. Sabionett.

* Psalterium hebraicum, cum usu Psalmorum cabbalistico. Sabionettae. 316. (1556.) 32. i). [I.]

[Usus Psalmorum שמוש תהלים auctore R. *Isaac Loria* e principiis cabbalisticis docet, qua occasione singuli Psalmi legendi sint. Latinitate libellum donavit *Paulus Fridericus Opitius.* Specimina insulsarum commentationum exhibet Wolfius k).

* Psalterium hebraicum — cabbalistico. Sabionettae. 318. (1558.) 12. l). [II.]

§. LIX.

Pf. c. Comm. Thessalonicae. Pf. c. Comm. Thessal.

* Psalt. h. cum Raschi. Thessal. 1515. f. §. XLVIII. [I.]

* Psalterium hebraicum cum Commentario R. David Kimchi et R. Jos. Chivan. Thessalonicae. 281. (1522.) fol. m) [II.]

Psalterium hebraicum cum Commentario R. Joseph b. Jabetz. Thessalonicae. 331. (1571.) 4. n). [III.]

Textus sine punctis est expressus.

§. LX.

Pf. c. Comm. Venet. Pf. c. Comm. Venet.

Psalterium hebraicum cum Commentario R. David Kimchi. Venetiis apud Joh. de Gara. 300. (1546.) 4. o). [I.]

Commentarius variis in locis in compendium redactus est.

* Psalterium hebraicum — Kimchi. Venetiis apud Joh. de Gara. 326. (1566.) 8. p). [II.]

* Psalterium hebraicum — Kimchi. Venetiis apud Joh. de Gara. 356. (1596.) 8. q). [III.]

* Psalterium hebraicum cum Commentario R. Salomon ben Schem Tov Athia, ex Raschi, Radak aliisque interpretibus collecto. Venetiis. 309. (1549) fol. r). [IV.]

* Psalte-

g) *Wolffius* Vol. 2. p. 402. Vol. 3. p. 191. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 7. p. 385.
h) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 4. n. 55.
i) *Le Long* p. 72. col. 1. A.
k) *Wolffius* Vol. 2. p. 403. Vol. 3. p. 1221. Vol. 4. p. 1060.
l) Iidem ibid.
m) *Le Long* p. 76. col. 2. B. *Wolffius* Vol. 2. p. 402. Vol. 1. p. 529.
n) *Wolffius* Vol. 2. p. 403. Vol. 3. p. 403.
o) *Wolffius* Vol. 2. p. 403.
p) *Le Long* p. 77. col. 1. B. *Wolffius* ibid.
q) Iid. ibid.
r) *Le Long* p. 76. col. 2. E. *Wolffius* ibid.

[V.] * Psalterium hebraicum cum commentario R. Obadiae Sphorno. Venet. 346. (1586.) 4. [t]).

[VI.] * Psalterium hebraicum cum commentario R. Meir Arama. Venetiis. 350. (1590.) 4. [t]).

[Prodiit apud *Joh. de Gara*, cura R. *Isaac Aboab*, cum textu punctato. Non omnes Psalmi a R. *Meir ben Isaac Arama* expositi sunt; accessit enim in nonnullos Commentarius cujusdam Josephi.

[VII.] * Psalterium hebraicum cum Commentario R. Moses Alschech. Venetiis. 365. (1605.) 4. [u]).

[Edidit Psalterium cum praefatione R. *Chajim* apud *Joh. de Gara*, cum licentia superiorum. Recusam hanc editionem dedit *Tartas* Amstelodami. v. §. L.

[VIII.] Psalterium hebraicum cum usu Psalmorum cabbalistico. Venetiis apud Vendraminum. 450. (1690.) 4. [x]).

Conf. quae supra §. LVIII. de hoc opere observavimus.

Ps. c. Comm. Wilmersd.

§. LXI.

Ps. c. Comm. Wilmersdorff.

Psalterium hebraicum cum commentario. Wilmersdorffii apud Hirsch ben Chajim. s. a. 12. [y]).

Accedunt annotationes rabbinicae, cum expositione vocum difficiliorum judaeo-germanica.

Ps. singuli c. Comm.

§. LXII.

Ps. singuli c. Comm.

[I.] * Psalmi XV. Graduum hebraice cum commentario R. Moses b. Israel. Wilmersdorffii per Israelem Pragensem. 1712. 4. [z]).

[Textus est sine punctis. Auctor commentarii בית אבות dicti est R. *Moses ben Israel* Würtzburgensis.

[II.] Psalmus CXIX. et XV. Ps. Graduum cum Commentario R. Samuel b. Isaac Arepol. Venetiis apud Joh. de Gara. 336. (1576.) 4. [a]).

[III.] Psalmus CXIX. et XV. Ps. — Arepol. Pragae. 370. (1610.) 4. [b]).

[IV.] Psalmus I. cum Commentario R. D. Kimchi. Parisiis. 1712. 4. [c]).

Proverb. c. Comm.

§. LXIII.

Proverb. c. Comm.

[I.] Proverbia hebraice cum Commentario. 257. (1497.) fol.

Vidit *Wolfius* exemplar hujus editionis in Bibliotheca Oppenheimeri: sed ea cum scriberet, quae de hac editione relata legimus, memoria eum procul dubio fefellit:

s) *Le Long* p. 77. col. 1. E. *Wolfius* ibid. conf. §. IX. n. XII.
t) Iid. ibid. Conf. §. IX. n. XXIV.
u) *Le Long* p. 77. col. 2. B. *Wolfius* ibid.
x) *Wolfius* Vol. 2. p. 406.
y) *Wolfius* Vol. 2. p. 407. Vol. 4. p. 147. *Samlung von A. u. N. A.* 1743. p. 523.
z) *Le Long* p. 78. col. 2. B. *Wolfius* Vol. 2. p. 407. Vol. 4. p. 148. Vol. 1. p. 830.
a) *Wolfius* Vol. 2. p. 408. Conf. §. IX. n. XVIII.
b) Id. ibid.
c) Id. Vol. 4. p. 150.

fefellit: unde evenit, ut virorum nomina transformata, et in locum Commentarii Gersonidis Chaldaica Paraphrasis ab ipso substituta sit. Textus Proverbiorum hebraicus charactere quadrato cum punctis est exscriptus. Accedunt duo Commentarii, alter R. *Levi b. Gerson*, alter R. *Menachen Meir*, typo rabbinico. Ad calcem leguntur Rhythmi hebraici, quibus indicatur, librum esse exscriptum in domo *Samuelis Dortas* e regione longinqua, et exaratum per manus intelligentis *Abrahami Batrak Moskas*, jussu R. *Samuelis Kolodri* בראש חדש אב שנת ובאו ציון ברנה i. e. *prima die mensis Abh*, *anno Venientque ad Zion in cantu*. i. e. 257. Titulum honoris in Rhythmis *Samueli Dortas* datum הנכבר *Wolfius* in קנספר transformavit, ex quo *Maittaire* iterum הספר finxit [d]). Proverb. c. Comm.

Proverbia hebraice cum Commentario R. Mosis Alschech. Jesnitzii, per Israel b. Abraham. 482. (1722.) fol. [e]). [II.]

Textus, quem cingit commentarius, est punctatus.

* Proverbia hebraice cum commentario Kab Venaki. Thessalonicae. 282. (1522) fol. [f]). [III.]

Proverbia hebraice cum Commentario. Wandsbeci. 490. (1730.) 8. [IV.]

Textui cum punctis et accentibus expresso junguntur excerpta e Commentariis, Raschi, Kimchi, Aben-Esra, Michlal Jophi, Levi b. Gerson et Moses Alschech [g]).

Proverbia hebraice cum Commentario R. Isaac b. Issachar Behr. Wilmersdorfii. 474. (1714.) [h]). [V.]

Proverbia hebraice cum Commentario R. Salomon Duran. Venetiis apud Petrum et Laurentium Bragadinos, in aedibus Joannis Caleonis. 383. (1623.) 4. [i]). [VI.]

Textus est accentibus et vocalibus instructus.

§. LXIV.

Jobus c. Comm. Jobus c. Comm.

* Jobus hebraice cum commentario R. Isaac b. Schelomo Cohen. Constantinopoli in domo Eliefer ben Gerson Soncinatis. 305. (1545.) 4. [k]). [I.]

[Singulis capitibus praemittitur argumentum; subjicitur vero explicatio vocum difficiliorum e Ralbag aliisque interpretibus, una cum paraenesi. Textus habet puncta vocalia et accentus [l]).

* Jobus hebraice cum Commentario R. Mosis Alschech. Venetiis. 363. (1603.) 4. [m]). [II.]

d) *Wolfius* Vol. 2. p. 409. *Maittaire*, Tom. 4. Part. 2. p. 645. *De Rossi* de hebr. typogr. origin. p. 57.

e) Acta Erudit. Lipf. A. 1725. p. 431. *Samlung von A. u. N. A.* 1727. p. 744.

f) *Le Long* p. 78. col. 2. E. *Wolfius* Vol. 2. p. 409. Conf. §. III. n. III.

g) *Wolfius* Vol. 4. p. 151. et 879.

h) Id. Vol. 2. p. 409.

i) *Wolfius* ibid. Conf. §. IX. n. XXIII.

k) *Le Long* p. 79. col. 2. C.

l) *Wolfius* Vol. 2. p. 412. Vol. 3. p. 584. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 10. p. 283.

m) *Le Long* p. 80. col. 1. E. *Wolfius* Vol. 2. p. 412.

[III.] Jobus hebraice cum Commentario R. Mosis Alschech. Jesnitzii per Israel b. Abraham. 482. (1722.) fol. [n]).

[IV.] Jobus hebraice cum Commentario R. Meir ben Isaac Arama. 266. (1506.)
E *Bartoloccio* recenset hanc editionem *Wolffius*, quae contextum habet cum punctis litteris quadratis expressum, et *Aramae* commentarium philosophicum et litteralem [o]).

[V.] * Jobus hebraice — Arama. Rivae Tridenti. 322. (1562.) 4. [p]).
[Recenset hanc editionem *Le Long*, eamque secundam appellat.

[VI.] *Jobus* hebraice — Arama. Rivae Tridenti. 327. (1567.) 4. [q]).

[VII.] * Jobus hebraice — Arama. Venetiis. 327. (1567.) 4. [r]).
Prodiit ex officina Georg de Cabalis, correctore *Eliano*, Eliae Germani Nepote.

[VIII.] * Jobus hebraice — Arama. Venetiis. 5363. (1603.) 4. [s]).

[IX.] * Jobus hebraice cum Commentario R. Simeon b. Zemach. Venetiis. 350. (1590.) 4. [t]).
[Apud Joh. de Gara curante *Joseph Molcho*, qui et *Obadiae Sphorno* commentarium adjunxit.

[X.] Jobus in compendium redactus et carmine redditus secundum Commentarium R. Levi b. Gerson. Venetiis. 304. (1544.) 12. [u]).

§. LXV.

Daniel c. Comm.

Daniel c. Comm.

[I.] * Daniel hebraice cum Commentario R. Samuelis ben Judae Valerio. Venetiis. 346. (1586.) 4. [x]).
[Apud *Johannem de Gara*, cum textu hebraeo non punctato. Ex hoc commentario *Moses* Francofurtensis excerpta nonnulla Bibliis Rabbinicis inseruit. §. IX.

[II.] Daniel hebraice cum commentario R. Mosis Alschech. Zapethae. 328. (1568.) [y]).

[III.] * Daniel hebraice — Alschech. Venetiis. 352. (1592.) 4. [z]).

[IV.] Daniel hebr. — Alschech. Venetiis apud Joh. de Gara. 346. (1586.) 4.
Textus vocalibus et accentibus est instructus.

[V.] * Daniel hebraice — Alschech. Constantinopoli. 358. 1598. [a]).

[VI.] Daniel hebraice — Alschech. Amstelodami. 486. (1726.) fol.
Accedunt excerpta e R. *Samuel ben Juda Valerio* Commentariis [b]).

[VII.] Daniel hebraice — Alschech. Wandesbeci. 486. (1726.) fol.
Additus est commentarius *Raschi*, et excerpta e R. *Abarbanel Maine Jeschua*, cum commentariis integris R. *Mose Chagis* [c]).

n) Acta Erudit. Lips. A. 1725. p. 431. *Samlung v. A. u. N. A.* 1727. p. 744.
o) *Wolffius* Vol. 1. p. 751.
p) *Le Long* p. 79. col. 2. C.
q) *Wolffius* Vol. 2. p. 412.
r) *Le Long* et *Wolffius* ibid.
s) *Le Long* ibid.
t) *Le Long* p. 80. col. 1. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 412. Vol. 1. p. 1147.
u) *Wolffius* Vol. 2. p. 413.
x) *Le Long* p. 80. col. 2. A. *Wolffius* Vol. 2. p. 413. Vol. 1. p. 1097.
y) *Wolffius* ibid.
z) *Le Long* p. 80. col. 2. A. *Wolffius* Vol. 2. p. 413.
a) Iidem ibid.
b) *Wolffius* Vol. 4. p. 154. 905.
c) Id. ibid.

SECTIO III.

SECTIO III.

DE

BIBLIIS HEBRAICIS CVM VERSIONE.

§. I.

Ingenti esse lectoribus auxilio, si qua codici sacro Hebraeo jungatur Versio, ut in subsidium vocata versione verus hebraearum phrasium sensus eo facilius indagari queat, qui probe intellexerint, non defuerunt Viri eruditi. Plures hinc prodiere librorum sacrorum V. T. editiones, quae Textui sacro adjunctam aliquam exhibent versionem. Differunt vero inter sese potissimum ratione idiomatis ipsius versionis, quae textui sacro ad latus posita legenti offertur. Sunt hebraeo-latinae, hebraeo-germanicae et judaeo-germanicae, hebraeo-hispanicae, hebraeo-italicae, hebraeo-belgicae, hebraeo-anglicae, et hebraeo-graecae editiones. Differunt quoque ratione auctorum, quorum studio ipsae debentur versiones. Singulas ita recensebimus, ut idiomatis potissimum habeamus rationem, et integris sacri codicis editionibus partes ejusdem seorsim editas subjiciamus. Habes itaque omnium primo editiones, quarum maximus est numerus, hebraeo-latinas §. II. etc. hebraeo-germanicas §. XLII. hebraeo-belgicas §. XLIV. hebraeo-anglicas §. XLV. quae a Christianis sunt procuratae. Accedunt quae Judaeos editores aut auctores agnoscunt editiones hebraeo-graecae, §. XLVII. hebraeo-judaeo-germanicae §. XLVIII. hebraeo-hispanicae §. LIII. hebraeo-italicae §. LIV. Subjungimus hisce duplicem appendicem, alteram opus exegeticum a *Jacobo Le Long* ad editiones sacras relatum, §. LV. alteram collectiones dictorum sacrorum recensentem. §. LVI.

§. II.

B. hebr. lat. Munsteri. B. H. lat. Münsteri.

מקרש י״י: עשרים וארבע ספרי המכתב הקרוש עם עתיקתו בלשון
רומ״ים ועם פרוש קצר על פסוקים חמורים וקשים: נדפס פה בעיר באזל
על ידי ז׳ מ׳ בסייעתא דשמיא.

En tibi Lector Hebraica Biblia latina planeque nova Sebast. Munsteri tralatione, post omneis omnium hactenus ubivis gentium aeditiones evulgata, et quoad fieri potuit, hebraicae veritati conformata: adjectis insuper e Rabbinorum commentariis annotationibus haud poenitendis, pulchre et voces ambiguas et obscuriora quaeque elucidantibus. Prior hic tomus habet Mosaicos libros quinque, Jehosuam, Judicum, Samuelis lib. duos, Regum lib. duos. Basileae. 1534. Fol.

B. h lat. Münsteri.

Secunda operis pars inscribitur ut prior titulo hebraico punctis, uti in titulo primo, animato, quae vero puncta omisimus: ספר הנביאים אצר ישע: אחרונים וספר כתובים וחמש מגלות עם קצר פירוש הלשונות החמרות והקשים פסוקים· פה בעיר באזיל על ידי סבשטיאנוש מונשטירוש *Veteris Testamenti tomus secundus, prophetarum oracula atque hagiographa continens, hoc est, Prophetas majores et minores, Psalterium, Jiob, Proverbia, Danielem, Annalium libros duos, Canticum Canticorum, Ruth, Threnos, Ecclesiasten, Esther. Hi sacri et canonici libri, amice Lector, sic ad hebraicam veritatem genuina versione in latinum sunt traducti, ut ne quidem ad latum unguem ab ea dissideant. Quibus praeterea in locis et sententiis obscurioribus opera Sebastiani Münsteri non parum accessit lucis per annotationes, quas vel ex Hebraeorum commentariis, vel ex probatioribus latinis scriptoribus adjecit. Basileae M. D. XXXV.* Ad calcem vero legitur: *Basileae ex officina Bebeliana impendiis Michaelis Isingrinii et Henrici Petri* 1535. Praemisit operi *Sebastianus Münsterus* a) prolegomena: 1) breviorem praefationem lingua hebraica scriptam; 2) praefationem ad christianum et pium lectorem; 3) praefationem in V. T.; 4) Hebraeorum commentarii non contemnendi; 5) qua ratione consiliove haec facta sit editio; 6) de canonicis libris V. T. et eorum ordine; 7) quo studio sint legendi libri V. T. quae singula Tomo primo *Criticorum Sacrorum* praemissa leguntur. Ex hisce prolegomenis hausit, quae de hisce Bibliis in medium protulit *Le Long:*

Ex epistola praeliminari: „Porrò hoc unum praecipue spectavimus in hac „nostra aeditione, ut Hebraicam veritatem studiosis potissimum hoc nostro labore in„servire cupientes — — Consuluimus ob id in Pentateucho ex Hebr. scriptoribus „Chaldaeum interpretem, R. Salomonem, (i. e. *Rasi*) David Kimchi, Aben Esram, „R. Menahem, Abraham Hispanum, Seder Olam, R. Mosen de Cozi, Mosen Ge„rundensem, Arba Turim et quosdam alios; et cujus expositio in obscurioribus lo„cis nobis commodior visa fuit, hunc sequuti sumus.„

Ex Praefatione in Pentateuchum pag. 6. „In primis noveris, Hebraica in „hoc libro haud secus posita, quam in Judaeorum inveniuntur codicibus scripta, nisi „quod ea amputanda censuimus, quae Judaicis inserviunt caeremoniis et superstitioni„bus, utpote distinctiones magnas etc. — — Porro in latina versione hoc unum „spectavimus, ut quoad fieri potuit, latina hebraicis responderent, nisi quod ali„quando quasi per parenthesin adjecerim unam aut alteram dictionem, quae ad ex„plicationem obscurioris faceret sententiae. — — Phrasim quoque hebraicam et idio„tismos ipsos non semper immutavimus, praesertim qui christianis auribus hodie non „sunt horrori, nisi interdum nostri obliti, Hebraismum crassius irrepere permisimus. „— — Quidquid autem obscuritatis propter Hebraismos ipsos invectum est, id an„notationum beneficio dilucidavimus. Quare noluimus, ut haec aeditio absque an„notationibus usquam locorum excudatur. — — Quos vero potissimum secuti sue„rimus in hac nostra aeditione supra in epistola praeliminari obiter indicavimus, nem„pe quod solos Hebraeos consuluerimus scriptores, postquam nobis in animo fuit, „talem parare aeditionem, quae per omnia Hebraismo esset conformis. Contulimus „tamen

a) De Vita editoris v. supra Sect. I. §. XIV.

„tamen obiter Santis Pagnini in Pentateucho duntaxat aeditionem, Lutheri recognitio- „nem, Steuchi annotationes juxta hebraicam veritatem, et Occolampadii particulares „versiones, et quid in quolibet desideratur, facile animadvertimus.„ *b*) B. h. lat. Münsteri.

[Destinavit editor christianis lectoribus opus suum, hinc ea, quae Judaeis solummodo usui esse possunt, nimirum indicia Parascharum et Haphthararum, clausarum et apertarum sectionum, quin et signa accentuum, retento solummodo Athnach et Soph Pasuk, penitus eliminavit. Textus hebraeus typis germanicis est exscriptus. Quem ille sequatur codicem, nullibi indicavit editor; verum instituta collatione satis liquet, eum non ad editionem Bombergianam *R. Chajim*, sed ad editionem vel Brixiensem anni 1494. vel antiquioris editionis anni 1488, quamvis cum utraque non ubivis consentiat, esse formatum. Textus hebraeus ad latus habet versionem latinam, singulis vero capitibus annotationes subjiciuntur. Ad calcem Deuteronomii Elogium Mosis hebraice scriptum additum est, sequuntur Prophetae priores, singulari titulo ornati. In rubro Voluminis secundi Psalterium Jobus sequi dicitur, sed in ipso libro post Psalterium sequuntur Proverbia, et tandem Jobus. De versione latina a Munstero concinnata ejusque indole et editionibus suo loco acturi sumus *c*).

Editio II. Editio II.

• מקדש ·׳· עשרים וארבע ספרי המכתב הקדוש עם עתיקתו כל בלשון רומיים ועם פירוש קצר על פסוקים המורים וקשים: נדפס פה העיר באזל על ידי ז׳ מ׳ בסייעתא דשמיא.

En Tibi Lector Hebraica Biblia Latina planeque nova Sebast. Munsteri tralatione, post omneis omnium hactenus ubivis gentium aeditiones evulgata, et quoad fieri potuit, hebraicae veritati conformata: adjectis insuper e Rabinorum commentariis annotationibus haud poenitendis, pulchre et voces ambiguas, et obscuriora quaeque loca elucidantibus. Accesserunt in hac secunda aeditione multae novae annotationes, praesertim in Pentateucho, atque in multis locis textus clarior redditus est, et Hebraicae veritati magis quam antea conformatus. Index quoque praecipuarum sententiarum et expositionum toti operi praemissus, jam demum additus est. Basileae. 1546. Fol.

[In duo itidem distincta est volumina editio, et ad calcem posterioris notatur: *Basileae ex officina Michaelis Isingrinii et Henrici Petri, anno salutis M. D. XLVI.* Auctior omnino est editio et emendatior. Praemittuntur eadem, quae priori editioni, quibus duplex accedit Index latinus et hebraeus. Ad calcem Deuteronomii idem exstat Elogium Mosis hebraicum, cujus vero latinis verbis explicatur argumentum. Textus hebraeus uti in priori sine accentuum notis est expressus, sed variis in locis a praecedenti differt, lectionesque habet singulares. e. g. Ps. XLI. ab initio commatis in priori editione desideratur vox יהוה, quae in hac posteriori legitur. Ps. XXII, 17. in

b) p. 65. col. 1. A.

c) Conf. *Wolffius* Vol. 2. p. 368. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 10. p. 1. *J. G. Carpzovii* critica sacr. p. 415. 730. *Walchii* Biblioth. exeget. p. 68. *Rich. Simon* hist. crit. du V. T. p. 321. Index Biblior. Werniger. p. 34. *Hottingeri* Biblioth. quadripart. p. 126. *Dorn* biblioth. theol. p. 621. Bibliotheca *Solgeri* Tom. 1. p. 4. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 13. *Waltoni* prolegom. p. 265.

B. H. lat. Münsteri. Editio II.

in voce כארי prior sub א habet chateph patach, posterior vero patach: et quemadmodum hae a se invicem differunt, sic et ab editione Munsteri anni 1536. in 4. dissentiunt. Non plures prostant hujus operis editiones, quam hae duae, quas jam recensuimus. Fallitur itaque omnino *J. G. Carpzovius*, qui quatuor operis enumerat editiones: „Atque ita magna cum cura elucubratum opus, primum prodiit 2. Vol. „in fol. Basileae anno 1525. quam editionem ignoravit *Le Long*, at recensuit b. *Kortholt* cit. loc. §. 8. p. 260. Meliori facie recusum A. 1534. 1539. 1546. Fraudi „forte fuit *Longo* quod editioni de A. 1546. in titulo praefigatur: *accesserunt in hac „secunda editione multae novae annotationes, praesertim in Pentateucho etc.* Verum „quod priores duae ex asse sibi responderent, neque quidquam haberent diversum, pro „una habuit *Munsterus*, non impressionis vice et anno, sed textus et contentorum harmonia et concentu, posteriores autem alias et secundas dixit in multis nimirum correctas, auctas et a priore lectione interdum discedentes.„ *d*). Non abs re esse credimus, si ipsa *Kortholti* verba, ad quae C. V. provocat, hic apponimus. Loquutus erat de Pagnino-Ariana Bibliorum versione, et §. VIII. addit: „Ea vetustiorem nonnulli faciunt translationem *Sebastiani Munsteri*, eo moti haud dubie, quod anno „1525 haec versio prodiit, cum Pagniniana anno demum 28 publicata credatur. „Verum alii Pagninianam jam tum anno 23 lucem adspexisse annotant, et illam anni „28 pro iterata editione habent: quemadmodum et Munsteriana meliori facie prodiit „anno 34, 39, 46. ad quas forte editiones respiciunt, qui eam Pagniniana recentiorem statuunt.„ *Carpzovium* sequuti sunt Cl. *Knochius* et *Walchius*, qui dum *Longo* medelam parant, *Kortholti* verbis male intellectis seducti, a vero aberrantes, duas Bibliorum hebraicorum editiones fingunt. *Kortholtus* non editiones hebraicas a *Munstero* procuratas, sed editiones versionis latinae ab ipso concinnatae recenset. Fallitur in eo, tum quod versionem Pagninianam ad annum 1523 remittit, tum quod primam versionis Münsterianae editionem ad annum 1525 revocat. Nulla Biblia hebraica hoc anno Basileae expressa sunt; sola Proverbia Salomonis cum *Munsteri* versione et annotationibus hoc anno ibidem prodiere; quae *Kortholtus* pro integris Bibliis accepit. De editione anni 1539 summo jure loquitur *Kortholtus*, sed sine jure verba ejus de Bibliis Hebraicis hoc anno editis interpretatus est *Carpzovius:* ad manus est haec editio, quae non textum hebraeum, nec annotationes, sed solam exhibet *Münsteri* Veteris Testamenti versionem latinam, cum Novi Testamenti versione latina *Erasmi Roterodami*. Taceo denique de hariolationibus omni fundamento destitutis, *Munsterum* duas vel tres annorum 1525. 1534. et 1539 editiones pro una habuisse, atque inde quartam editionem secundam appellasse; quae cum nota anni 294. (1534) ad calcem praefationis hebraicae editioni 1534 et 1546. praemissae expressa, minime conciliari potest. Tollendae itaque sunt spuriae istae editiones e Catastro Bibliorum hebraicorum *e*).

§. III.

d) Critica sacra p. 732. Conf. *Knochii* Nachrichten p. 52. et 682. *Walchii* biblioth. exeget. p. 68.

e) *Le Long* p. 65. col. 2. E. *Wolfius* Vol. 1. p. 370. Vol. 4. p. 113. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 189. *Reimmanni* Catal. Tom. 1. p. 194. *Rich. Simon* l. c. *Waltoni* prolegom. p. 265. *Hagemanni* Nachr. von den fürnehmsten Uebersetzungen p. 186. Index Biblior. Wernigerod. p. 34.

§. III. B. hebr. lat. Antwerp.

B. hebr. lat. Antwerp. I.

* Hebraicorum bibliorum veteris testamenti latina interpretatio, opera olim Xantis Pagnini Lucensis: nunc vero Bened. Ariae Montani Hispalensis, Franc. Raphelengii Alnetani, Guidonis et Nic. Fabriciorum Boderianorum fratrum collato studio ad hebraicam dictionem diligentissime expensa: censorum Lovaniensium judicio examinata et academiae suffragio comprobata; ad regii sacri operis commoditatem et apparatum. Christoph. Plantinus regius prototypographus Antwerpiae excudebat. (1571.) Fol. maj. [I.]

Editio prima eaque optima, cujus paucis mentionem facit *Le Long* verbis *f*). Prodiit ex officina Plantiniana, sed annus neque in fronte neque ad calcem notatur; interim ex iis, quae praemittuntur operi, approbationibus, opus jam anno 1571. absolutum fuisse certe constat. Prima est editio, quae versionem inter lineas textus exhibet; nam editio Genevensis a *Le Long* et *Wolfio* indicata, est supposititia, et ad annum 1609 aut 1619 referenda. Tria in hac editione omnino consideranda veniunt: Textus hebraicus V. T.; Novum Testamentum, et denique versio. De primo hic nobis agendum erit, dum quae de N. T. et versione dicenda sunt, infra locum habebunt. Absoluto Opere Regio, sive Bibliis Polyglottis Antwerpiensibus, *Arias Montanus* hoc opus V. et N. T. prelo subjecit, ut Polyglottorum tomum constituat octavum. Textus hebraicus summa cura est exscriptus, et respondet accurate Polyglottis; at typi sunt aliquantulum minores, et inter lineas hebraicas versio latina *Pagnini* quidem, sed ab *Aria Montano* sociisque emendata, ita inserta legitur, ut singulis hebraicis latina respondeant verba. Radices inventu aliquantulum difficiliores in margine in usum tyronum sunt notatae. Ordo vero librorum V. T. non morem Judaeis usitatum, sed latina sequitur Biblia eorumque ordinem. Desunt huic editioni libri Apocryphi, etiamsi jam in Concilio Tridentino, cui ipse interfuit *Arias Montanus*, canoni fuerint adscripti. Locum celebratissimum Gen. III, 15. ubi latina Vulgata legit: *ipsa conteret caput*, ut de Maria dictum exponi posset, depravatum sistit haec editio, ut loco הוא, cum circello masorethico הוה scriptum sit, cujus depravationis auctor, non *Arias Montanus*, sed *Guido Fabricius Boderianus* esse creditur. Opus rarioribus, quin et rarissimis annumeratur libris, quolibet pretio redimendum *g*).

B. Hebr. lat. Antwerp. II.

* Biblia Hebraica. Eorundem latina interpretatio Xantis Pagnini Lucensis, recenter Benedicti Ariae Montani Hispal. et quorundam aliorum collato studio [II.]

f) p. 13. col. 2. E. p. 66. col. 2. B.
g) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 342. 372. *Nachrichten* von einer Hall. Biblioth. Vol. 1. p. 1. etc. *Knochii* Nachrichten p. 11. *Rich. Simon* hist. crit du V. T. p. 517. *Carpzovii* crit. sacr. p. 392. *Walchius* l. c. p. 67. *Waltoni* prolegom. p. 265. *Reimmanni* Catal. p. 193. *Hottingeri* Biblioth. quadrip. p. 72. *Joh. Vogtii* Catal. libr. rar. p. 91. *Dav. Clement* Biblioth. crit. tom. 4 p. 34. *Hagemanni* Nachr. von den Uebers. der H. S. p. 188. Biblioth. Solger. tom. 1. p. 3. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 13. Index Bibl. Wernigerod. p. 36.

B. hebr. lat. Antwerp.

studio ad Hebraicam dictionem diligentissime expensa. Accesserunt et huic editioni Libri graece scripti, quos Ecclesia orthodoxa, Hebraeorum canonem secuta inter Apocryphos recenset; cum interlineari interpretatione latina ex Bibliis Complutensibus petita. Antwerpiae, ex officina Christophori Plantini. M.D.LXXXIIII. Fol.

Editio Plantini secunda et ultima, quae ad normam prioris quidem accurate et iisdem typis est exscripta; attamen duplici ab illa recedit modo. Primo locus ille Gen. III, 15. in priori editione studio depravatus, hic in sua integritate restitutus est. Secundo, ut bilem Pontificiorum excitatam iterum sedaret, atque decisionibus Concilii Tridentini debitam praestaret obedientiam, libris Apocryphis medium inter V. et N. T. adsignavit locum editor. Verum et verba illa, quibus Apocryphorum librorum mentionem fecerat, minime palato Pontificiorum erant accommodata; quapropter titulum libri et quidem aliquantulum immutatum, prelo de novo submittere, consilii esse duxit: de quo *Le Long* testis est: „Haec verba tanquam a typographo „Catholico dicta in bonam partem, non vero juxta mentem Protestantium, qui tunc „ibi rerum potiebantur, accipienda sunt. Legi in alio exemplari, quod adservatur „in Bibliotheca Regia: *Accesserunt et huic editioni Libri Graece scripti, qui vocantur „Apocryphi, cum interpretatione latina ex Bibliis Complutensibus petita; item N. T. „graec. lat.* etc. Editio elegantissima.„ [h]). Quodsi Cl. *Hagemanno* credendum esset, plures certe exstarent hujus operis editiones Plantinianae. Sic enim ille: *Christoph Plantinus ein gelehrter Buchdrucker hat zu Antwerpen ediret:* Biblia Hebraica et graeca V. et N. T. cum interpretatione interlineari latina Xantis Pagnini et collatione Ariae Montani, ac aliorum, anno 1566. *2 Vol. in 4. auch 2 Vol. in 8., auch in 4 Vol. in 16. Weiter* anno 1572. 1573. 1582. 1584. 1590. fol. [i]). Quae omnia medelam merito postulant. Editiones anni 1566. minime ad hanc classem editionum sunt referendae, exhibent enim non nisi solum textum hebraicum, absque ulla versione. v. Sect. I. §. XV. Editio anni 1572. est omnium prima, et majori jure ad annum praecedentem refertur. Editiones annorum 1573. et 1590. sunt omnino suppositiitiae, et nullibi exstant. Quae vero ad annum 1582 refertur, non est Plantiniana, sed editio hispanica [k]).

§. IV.

B. hebr. lat. Burg. Aurac.

B. hebr. lat. Burg. Aur.

* Biblia Hebraica et latina Ariae Montani. Adjecta est ejus de varia librorum Hebraeorum scriptione et lectione, et de versionis Pagninianae defensione commentatio. *Editio rara.* in Fol. In Burgo Auracensi, *in Hispania* 1581.

Le Longo debemus notitiam editionis in hisce oris maxime infrequentis, quae ad normam editionis primae §. III. est exscripta. Desiderantur hic quoque libri apocryphi. Adjecta huic editioni commentatio Ariae Montani, e Tomo VII. Bibliorum Polyglottorum Antwerpiensium est desumta [l]).

§. V.

h) p. 66. col. 2. E.

i) Nachricht etc. p. 188.

k) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 372. *Clement* Tom. 4 p. 35. 36. *Dornii* Bibl. theol p. 621. *Walchius* l. c. p. 67. *Carpzovius* p. 416. Index Bibl. Wernigerod. p. 36. Bibl. Solger. tom. 1. p. 3. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 14.

l) *Le Long* p. 66. col. 2. C. Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 372.

§. V.

B. h. lat. Lugdun. Batav. B. hebr. lat. Lugd. Bat.

* Biblia hebraica cum interlineari interpretatione latina Xantis Pagnini Lucenſis, quae quidem interpretatio, cum ab hebraicarum dictionum proprietate diſcedit, ſenſum videlicet magis, quam verba exprimens, in margine libri eſt collocata; atque alia Ben. Ariae Montani Hiſpalenſis, aliorumque collato ſtudio e verbo reddita, ac diverſo characterum genere diſtincta, in ejus locum eſt ſubſtituta. Acceſſit bibliorum pars, quae hebraice non reperitur; item Teſtamentum novum graece cum vulgata interpretatione latina, graeci contextus lineis inſerta. Ex officina Plantiniana Raphelengii. 1613. 8. maj.

[Plantinianis jungitur haec editio, cujus *Le Long* tribus tantummodo mentionem facit verbis; caveas vero, illam *Chriſtophoro Plantino* tribuas, qui jam inter vivos eſſe deſierat, cum editio in lucem prodiit. Procuravit eam Plantini gener, *Franciſcus Raphelengius*, qui Lugduni Batavorum typographiam exſtruxit. Recenſet *Wolfius* ex epiſtolis Cl. Theoph. Sigefr. Bayeri exemplar, quod Regiomonti in Bibliotheca Palaeopolitana adſervatur; quo teſte lucem viderunt, Proverbia, Job, Canticum Canticorum, Ruth, Threni, Eccleſiaſtes et Eſther, 1608: Deuteronomium 1609: Prophetae poſteriores 1610; Prophetae priores, Paralipomena, Daniel, Eſdras et Nehemias, 1611: Apocrypha, 1612: N.T. graecum, 1613. et denique Pſalterium 1615. Eodem modo recenſet *Carpzovius* ſingulas hujus editionis partes m). Tria vero dantur exemplaria, Baumgartianum alterum, alterum quod rebus Cl. *Goezii* inſervit, et tertium, quod ad manus eſt, quae a Wolffiano aliquantulum recedunt. Pentateuchus prodiit ſine anni nota. Joſua, Judicum, Libri Samuelis et Regum CIↃIↃCXI; Pſalmi, 1615; Proverbia, Canticum Canticorum, Ruth, Threni, Eccleſiaſtes et Eſther 1614; Prophetae poſteriores 1610; Daniel, Eſdras et Nehemias 1611; Paralipomena CIↃIↃCXI; Apocrypha 1612; Novum Teſtamentum 1613. Exacte reſpondet editio ſecundae a Plantino evulgatae editioni §. III. ordo vero librorum V. T. aliquantulum eſt immutatus. Recenſet editionem *David Clement*, ſed quo fato illam ad annum 1590 remittat, omnino neſcio n).

§. VI.

Bibl. hebr. lat. Genev. I. B. hebr. lat. Genev.

* מקרא. Biblia Hebraica. Eorundem latina interpretatio Xantis Pagnini Lucenſis, Benedicti Ariae Montani Hiſpal. et quorundam aliorum collato ſtudio ad hebraicam dictionem diligentiſſime expenſa. Acceſſerunt libri graece ſcripti, qui vocantur Apocryphi, cum interlineari interpretatione latina e Bibliis Complutenſibus petita. נדפס על ידי כאפא אילן בגנווא Fol. [I.]

En Tibi Titulum editionis prioris a Genevenſibus paratae, quae in frontiſpicio V. T. nullam temporis notam habet; at in titulo N. T. una cum V. T. et Apocryphis

U 2

m) Crit. ſacr. p. 416.

n) *Clement* tom. 4. p. 39. Conf. *Le Long* p. 67. col. 2. A. *Wolfius* Vol. 2. p. 374. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 10. p. 6. *Walchius* l. c. p. 67. Index Bibl. Wernigerod. p. 37. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 18.

B. hebr lat. Genev. eryphis editi expresse legitur: *Excudebat Petrus de la Roviere* cIↄ Iↄ cIx. Eodem itaque anno et V. T. exscriptum esse judicamus. Plures debemus editori tum V. tum N. T. editiones, v. Sect. I. §. XX. qui in edendis Bibliis mere hebraicis editionem Justiniani, in edendis Bibliis hebraeo-latinis vero editionem Antwerpiensium secundam anni 1584. §. III. sequutus est. Typi vero et hebraei et latini sunt minores, parum elegantes; puneta vero hebraeis typis subjecta sunt minutissima, ut oculos interdum fugiant; permultis praeterea editio scatet vitiis typographicis, inprimis quod puneta hebraica attinet. Locus et *Geneva*, et *Genuva* legi potest, quod studio ita expressum videtur. Ad manus est aliud hujus editionis exemplar, eodem quidem titulo consignatum; desunt vero omnia, quae in nostra typis hebraicis in titulo sunt expressa, quorum loco positum est: *Aureliae Allobrogum: Excudebat Petrus de la Roviere.* MDCIX. o). Eadem verba etiam in quibusdam exemplaribus in titulo N. T. leguntur. Sed unam eandemque esse editionem ipsa illorum collatio abunde nos docuit. Idem quoque de editione Coloniensi ejusdem anni, quam *Walchius* recenset, statuendum est p).

B. h. l. Genev. II.

[II.] * מקרא. Biblia hebraica. Eorundem latina interpretatio Xantis Pagnini — — diligentissime expensa. נדפס שנת ש׳עח על ידי כאפא אילן פח גנווא Genevae. 1618. *Fol.*

Eadem est prorsus editio ac anni 1609. Haec sunt quae *Le Long* de hac editione retulit q). Consentit eum illo *Reimmannus* „fallit editionis, inquiens, — titu„lus, qui Genevae recensum hoc V. et N. T. systema mentitur. Non enim alia rati„one ab eo differt nisi sola inscriptione, quod ex comparatione utriusque exempli „patet, quae ita conspirant inter se, ut menda prioris in posteriore exstent omnia r).„ Sed fallitur ipse *Reimmannus* exemplari prioris editionis, cui titulus posterioris casu praefixus fuit. Adsunt tria exemplaria, quorum duo §. praecedenti delineavi, tertium vero a prioribus omnino differt tum externa forma et chartae albedine, tum typis in exscribendo N. T. usitatis majoribus; nec menda ipsa sibi respondent, quod inprimis e collatione Cap. I. Esaiae quam facillime deprehenditur. Codici hebraeo junctum est N. T. graecum una cum libris Apocryphis, quorum tamen nec in rubro Veteris nec in titulo Novi Testamenti ulla fit mentio. Accesserunt porro huic editioni *Francisci Lucae Brugensis* Correctiones, chronologia sacra, et Index rerum et sententiarum Veteris ac Novi Testamenti. Annus in fronte 378. respondet Christianorum aerae 1618. In fronte vero N. T. annus 1619. est expressus. Nullo jure vero hanc editionem ad annum 1615. remittit *Baumgartenius*: siquidem editio hujus anni tantummodo ex analogia litterarum ה et ח orta est. Editio nitida et priori longe anteferenda, quamvis haud ad perfectionem editionum ab ipso *Plantino* procuratarum adscendat. Multa de Bibliis hisce Genevensibus erravit Hagemannus, quae hic sine

o) Ejusmodi exemplar recenset Le Long p. 67. col. 2. E

p) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 374. *Walchius* p. 67. Index Bibl. Wernigerod. p. 36. *Reimmanni* Catal. p. 196. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 16. *Le Long* p. 66. col. 2. A. recenset Biblia hebraica cum Commentario latino Genevae 1571. Fol. quae vero supposititia sunt.

q) p. 67. col. 2. D.

r) Catal. systemat. crit. p. 195. 196.

ſine examine praetermittere haud fas erit. Scribit ille: *Arias Montanus — — hat eine hebräiſche Bibel drucken laſſen mit Pagnini lateiniſchen Verſion, das N. T. aber mit der Vulgata zu Antwerpen in der officin Chriſt. Plantini* 1609. *und* 1613. *welche nachgedruckt zu Leipzig* 1657. *zu Franckfurt* 1707. *Er hat auch die Hebräiſche Bibel beſonders mit der verſione interlineari zu Antwerpen drucken laſſen, die nachgedruckt zu Cöln* 1609. *fol. zu Genev* 1619. *fol. Dieſe ſtehet auch in Bibliis Polyglottis Antwerpienſibus* 1559. *und Londinenſibus* 1657. [s]). Circa quae aſſerta, quae auctorem, qui libros recenſitos nec vidit nec novit, ſatis produnt, notanda veniunt: 1) perperam diſtingui Biblia hebraica Plantiniana cum verſione Pagnini a Bibliis ejusdem cum verſione interlineari; 2) editionem anni 1609. minime *Plantino* eſſe adſcribendam, nec 3) illam Antwerpiae eſſe excuſam; 4) editionem anni 1613. eſſe ſuppoſititiam; 5) editionem lipſienſem 1657. exhibere biblia hebraica cum verſione interlineari; 6) editionem Francofurtenſem anni 1707. eſſe valde dubiam; 7) editionem Colonienſem nullibi exſtare, ſed *Colonia Allobrogum* civitatem Genevenſium denotari; 8) Polyglottis Antwerpienſibus non inſerta eſſe biblia cum verſione interlineari, ſed ultimum conſtituere tomum; 9) denique Polyglotta Antwerpienſia non ad annum 1559, ſed ad annum 1569. eſſe referenda [t]). B hebr. lat. Genev.

§. VII.

B. h. l. Lipſienſ. B. h. l. Lipſ.

* Biblia univerſa, et hebraica quidem cum latina interpretatione Xantis Pagnini — diligentiſſime expenſa. Lipſiae typis Chriſtiani Kirchneri. 1567. fol.

Juſſu Joannis Georgii I. Saxoniae Ducis et Electoris etc. ſed ob ejus mortem filio ejus Joanni Georgio II. nuncupata et edita ſtudio et cura Martini Geieri, et Joan. Philippi Oheim, praefixa animadverſione Decani et collegii Facultatis theologicae Lipſienſis, qua editionem ut correctam commendant. Haec Le Long [u]). Editio nitida typis claris et diſtinctis exſcripta, et ad normam editionis Plantinianae ſecundae §. III. effigiata. Acceſſit N. T. cum libris apocryphis, *Lucae Brugenſis* correctionibus, et indice reali [x]).

§. VIII.

B. h. l. Francof. B. hebr. lat. Francof.

* Biblia univerſa et hebraica quidem cum latina interpretatione Santis Pagnini — diligentiſſime expenſa. Francofurti ad Moenum, ſumptibus Friderici Knochii. 1707. fol.

Recenſetur quidem editio a viris, quibus magna eſt in re litteraria auctoritas; promiſſa quoque eſt publice: ſed *Wolfius* exemplar hujus editionis nunquam vidit; nec mihi, omni quamvis adhibita cura, certum de ejus exiſtentia teſtimonium, indagare contigit [y]).

s) Nachrichten von den Ueberſetz. p. 189.

t) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 375. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 10. p. 4. Index Bibl. Wernig p. 136.

u) p. 69. col. 1. A.

x) Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 378. *Walchius* l. c. Biblioth. Bibl. Brunſvicenſ. p. 4. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 17. Index Bibl. Wernigerod. p. 38.

y) *Le Long* p. 71. col. 2. D. conf. *Wolfius* Vol. 4. p. 118. *Walchius* p. 67.

B h. l. Lipſ.

§. IX.

B. h. lat. Lipſ.

תורה נביאים וכתובים

Biblia Hebraica ſecundum Editionem Belgicam Everardi van der Hooght, collatis aliis bonae notae Codicibus una cum verſione latina Sebaſtiani Schmidii. Lipſiae Sumptibus Wolfgangi Deer. MDCCXL. 4.

Satis accurate exprimit editionem Hooghthianam, et quamvis typorum claritate et chartae albedine longe ſit illa inferior haec recentior editio; claram tamen typus oculis ingerit lectionem, et ad ſcripturae manu expreſſae formam accedit. Notae Hooghtianae margini ſunt adſcriptae, quibus accedunt notae aliae, quas ipſe ſuo adſcripſerat exemplari. In Hagiographis variantes lectiones ob ſpatii anguſtiam in margine, ad calcem ſunt rejectae. Verſio latina *Sebaſtiani Schmidii*, quae merito ob eminentem inter reliquas praeſtantiam, verſionibus Munſteri, Ariae Montani, Caſtellionis, Junii et Tremellii praeferenda, Textui ſacro ex oppoſito latere juncta eſt. Praemittuntur operi 1) Praefatio Johannis Chriſtiani Clodii, quae Hooghtii editionem contra iniquas quorundam defendit cenſuras. 2) Praefatio Everardi van der Hooght editioni priori praemiſſa, una cum teſtimoniis virorum clarorum. 3) Teſtimonium et judicium facultatis theologicae Argentoratenſis de verſione latina Seb. Schmidii. Ad calcem accedunt ſingula, quae editioni priori addita ſunt *).

B. h. l. Viennenſ.

§. X.

B. h. l. Viennenſ.

תורה נביאים וכתובים

Lex, Prophetae, Hagiographi Canonici, Veteris nempe Teſtamenti Libri, qui originario nobis etiamnum ore loquuntur, ex hebraico in latinum ad literam verſi, et in uſum Theologiae Candidatorum vulgati, adjecta editione vulgata, ad exemplar Sixtinum A. MDXCII. in typographia Vaticana Apoſtolica impreſſum. Pars I. quinque Moyſis libros complexa. Viennae Auſtriae, Anno a partu Virginis 1743. 8. maj.

Impenſis *Johannis Baptiſtae Praſſeri* typis exſcripſit typographus *Johannes Ignatius Heyniger;* tomum primum Bibliorum V. T. cum N. T. jam antea in lucem emiſerat. Curam editionis geſſit *Ludovicus Debiel*, S. J. qui duplicem Textui ſacro addidit verſionem latinam, alteram Vulgatam, alteram vero Ariae-Montani, multis in locis emendatam et Textui ſacro accommodatam *).

B h. l. Pariſ.

§. XI.

Bibl. hebr. lat. Pariſienſia.

Biblia Hebraica cum notis criticis et verſione latina ad notas criticas facta. Accedunt libri graeci, qui Deutero-Canonici vocantur, in tres Claſſes diſtri-

*) Conf. Sect. I. §. XLIII. Leipz. gelehrte Zeitungen 1739. p. 224. 1740. p. 263. Samlung von A. u. N. Theol. Sachen 1740. p. 104. Acta hiſtor. eccleſ. Vol. 7. p. 1054. Index Bibl. Wernigerod. p. 40. *Hagemann* l. c. p. 238.

*) *Walchius* l. c. p. 67. Samlung von A. u N. theol. Sachen 1751. p. 897. Acta hiſtor. eccleſ. Vol. 7. p. 1056. *Hageman* l. c. p. 205.

distributi. Auctore Carolo Francisco Houbigant, Oratorii Jesu sacerdote. Lutetiae Parisiorum, apud Anton. Claud. Briasson et L. Durand. MDCCLIII. fol. tom. IV. B. h. l. Paris.

Jam anno 1746. praemiserat editor Prolegomena in scripturam sacram, quibus propositum de edendo codice hebraeo cum orbe erudito communicarat. Sequuta est denique editio promissa, splendida et quoad externam formam praestantissima, quae ad editionem Hooghtianam ita est exscripta, ut sola tantummodo vitia typographica emendata sint. Punctis vero hebraeum textum animantibus nihil tribuit editor, hinc illa plane eliminata sunt. Singulis capitibus argumentum praemissum est; omne vero Keri marginale plane exclusum est, ejus loco apparent in margine exteriori ad latus textus hebraei variantes Pentateuchi Samaritani typis hebraicis. Ad MSS. codices textus dicitur emendatus, sed qui, qualesve sint, ignorare permittit, et ubi a MSS. deseritur, in conjecturis auxilium quaerit. Annotationes criticae tum marginem, tum inferiorem occupant paginae partem: Versionem latinam de novo confecit editor, ea tamen lege, ut medium inter versionem litteralem et nimis liberam teneat locum. Prolegomena satis ampla V. capitibus constant. I. Utrum hodierni Hebr. Codices tales sint, quibus unis confidere possent editores? Quod exinde negatur, quia non inter sese consentiunt. II. Hebraicorum Bibliorum editiones quam sint mendosae! Recensentur mendae in litteris, ex mutatis, omissis, additis, trajectis verbis, soloecismis, Barbarismis et falsis scribendi formis; sed plurima quae jam evolvuntur MSta iisdem mendis esse deformata silentio praetermittitur. III. Editionis bonae parandae adjumenta unde sint conquirenda? Fontes sunt Codex Samaritanus; hodierni ipsi codices, quos dum enumerat, Codices Oratoriales et Regios Parisienses satis superficiario modo describit b); veterum interpretum versiones; et denique Ars critica ubi Codicum abest auctoritas: qua arte haud raro usus est editor, sed haud felici successu, contra ipsius grammatices principia peccans. IV. Supradicti emendationis fontes quomodo a nobis fuerint usurpati? V. Hebraicum Contextum qua forma edere, qualemque versionem addere visum fuerit? Ad singulorum Voluminum calcem accedunt indices: 1) locorum S. S. explicatorum et illustratorum; 2) mendorum et emendationum, in quo menda collocantur primo loco; emendationes posteriore, praefixa manu; recensentur etiam quae addenda sunt, et quae omittenda, servato ordine librorum; 3) rerum, quae in Prolegomenis et in notis criticis docentur et explicantur. Opus quoad externam formam splendidissimum sumptibus Patrum Oratorii est impressum c).

§. XII.

Pentat. h. lat. Pent. h. lat.

* חמשה חומשי תורה Hebraicus Pentateuchus latinus, planeque novus post omnes hactenus aeditiones evulgatas ac hebraicae veritati, quoad ejus

b) Conf. Speciminis loco *O. G. Tychsenii* befreyetes Tentamen p. 162.

c) *F. W. Krafii* theolog. Biblioth. Vol. 8. p. 288. Journal des Sçavans A. 1752. Maj. p. 521. Gelehrte Zeitungen, Lipsiae A. 1755. n. 27. p. 234. Acta Erudit. Lipsiensia A. 1760. p. 47. et 633. Prolegomena et annotationes *Houbigantii* Bibliopola Francofurtensis *Varentrapp.* uti publice annuntiavit, jam prelo seorsim submittit, editionemque Parisiensem anni 1753. recusam sistit.

Pent. h. lat. ejus fieri potuit, conformatus. Adjectis insuper e rabbinorum commentatiis annotationibus pulchre et voces ambiguas et obscuriora quaeque elucidantibus. Item Cantica Canticorum, Ruth, Threni, Ecclesiastes, Esther. Venetiis ex officina Justinianea. MDLI. 4.

Textus hebraeus interiorem, latina versio exteriorem occupat paginae partem; ad calcem cujusvis capitis annotationes subjiciuntur. Sonticae vero fuere editori causae, cur nomen auctoris et Versionis et Annotationum alto praeterire voluerit silentio. Interim e Bibliis Münsterianis §. II. singula esse descripta satis superque notum est, et ipse *Le Long* annotavit [d]).

§. XIII.

Genes. h. lat. *Genes. h. lat.*

[I.] • Genesis, Exodus et Leviticus, cum Joh. Eliae Terseri versione latina. Upsaliae per Joh. Pauli. 1652. 8.

Ita *Le Long*, ut et *Wolfius*, qui ad *Stiermannum* provocat. Verum hoc anno solummodo Genesin et Exodum typis mandatum fuisse, exinde constat, quod in praefatione editionis sequentis clare indicetur, duos hosce libros ad mandatum Reginae *Christinae* prodiisse, cum adhuc in imperio esset; Leviticum vero, qui post ejus discessum excusus sit, premi adhuc, dum reliqui Pentateuchi libri edantur. Jam vero Anno 1654. Regina Patriam reliquit: unde sequitur Leviticum demum post ejus discessum prima vice lucem vidisse. Integrum codicem sacrum eodem modo edere constituerat *Tersrus*: sed non nisi tres priores Pentateuchi libri in publicum prodierunt [e]).

[II.] Genesis et Exodus cum nova versione latina, ad Mandatum Christinae Augustae, Serenissimae Suecorum Reginae adornata a Joanne Elai Tersero, Theolog. Professore in Academ. Upsalensi. Excudebat Johannes Pauli, Ac. Typ. 8.

Numerus Anni hujus editionis secundae in fronte non exprimitur; sed ad calcem praefationis notatur d. 8. Octobris anni 1655. Accessit denique *Leviticus* cum nova versione et annotationibus in Exodum, una cum allocutione ad lectorem, in cujus fine notatur d. 16. Jul. 1659. [f]).

§. XIV.

Partes Gen. h. lat. *Partes Gen. h. lat.*

[I.] Jura Israelitarum in Palaestinam, terram Chananaeam, commentatione in Genesin perpetua demonstrata ab Henning Bernhardo Wittero. Hildesiae 1711. 4.

Continet Capita XVII. priora Geneseos hebraice sine punctis, adjuncta versione latina et commentario [g]).

Gene-

d) p. 73. col. 1. C. Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 387. Vol. 4. p. 131. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 13. *Reimmanni* Catal. p. 216.

e) *Le Long* p. 75. col. B. Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 395. Vol. 4. p. 134. *Stiermanni* Biblioth. Sviogoth. Tom. 2. p. 833.

f) *Wolfius* Vol. 2. p. 395.

g) *Wolfius* Vol. 4. p. 135.

Genefeos capita VII. priora edente Joh. Elia Terfero, Upfaliae Fol. [II.]

Jam ante annum 1652. prodierunt plagulae iftae: fed ex mandato Regio confilium mutavit *Terferus*, et in gratiam ftudioforum minori forma codicem facrum edere coepit *b*).

Genefeos IV. capita hebraea cum verfione latina et praxi legendi. 1670. 4. [III.]

Exftant in Calce Atrii linguae fanctae ab *Henrico Opitio* editi. Plures funt hujus libri editiones, ut Jenae 1674. 4. Hamburgi 1680. 4. Kiloniae 1692. 4. et alibi. Sexta editio jam ad manus eft, quae Lipfiae fumptibus Joh. Cafp. Meyeri 1699. 4. prodiit.

Genefeos capita IV. cum verfione latina per Simonem Paulinum, Aboenfem. Aboae 1692. 8. [IV.]

Ad calcem grammatices hebraeae ab eodem editae *i*).

* Genefeos capita quatuor priora hebr. cum verfione latina Joh. Jacobi Schudt. Francofurti 1695. 8. [V.]

Prodierunt fub titulo Trifolii Hebraeophilologici, cum notis brevibus et uberioribus *k*).

Genefeos c. I-IV. Decalogus. Pf. I. ex Proverbiis atque Jobo fex commata, hebraice et latine. Francofurti ad Moen. 1697. 4. [VI.]

Continentur in appendice ad *J. H. Maji* inftitut. linguae hebr. Praemittitur pag. 3-12. Verfio latina *Sebaft. Schmidii*, cui ad p. 16. fubjicitur textus hebraeus non punctatus, divifis columnis infcriptus.

* Genefeos capita IV. priora, cum nova verfione latina, cura Hermanni von der Hardt. Helmftadii apud Georg. Wolffg. Hamm. 1701. 8. [VII.]

Juncta quoque funt brevibus et folidis Hebraeae linguae fundamentis ejusdem auctoris, Helmftadii 1694. 1698. 1700. et germanice 1698. *l*).

Genefeos capita III. priora cum fubjecta verfione latina per Andream Stübelium. Lipfiae 1688. 8. [VIII.]

Ad calcem ejusdem Hebraifmi in nuce *m*).

§. XV.

Exod. h. lat.

Exod. h. lat.

Exodus, h. lat. Terferi. 1652. et 1655. §. XIII. [I.]

Exodus h. lat. cum annotationibus Joh. Eliae Terferi. Holmiae 1660. 8. *n*). [II.]

§. XVI.

Partes Exod. h. l.

Part. Exod. h. lat.

Decalogus cum Commentario R. Aben Efrae et latina Verfione Sebaftiani Münfteri. Bafileae ex officina Frobeniana. 1527. 8. *o*). [I.]

Deca-

b) *Wolffius* Vol. 4. p. 135.

i) *Wolffius* Vol. 2. p. 396.

k) *Le Long* p. 75. col. 1. D. *Wolffius* Vol. 2. p. 397.

l) *Wolffius* Vol. 2. p. 397. 608. *Le Long* p. 75. col. 1. D.

m) *Wolffius* Vol. 4. p. 136.

n) *Wolffius* Vol. 2. p. 395. Vol. 4. p. 136.

o) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 39. n. 39.

[II.] Decalogus, cum versione interlineari. Henrici Stephani. 1566. 8.

Ad calcem *Alphabeti hebraici*: quod sine nomine loci prodiit sub *Oliva Henrici Stephani*, et non justo titulo *Roberto Stephano* tribuitur p).

§. XVII.

Pars libr. Jud. h. l.

Pars libr. Jud. h. l.

Enarratio Cantici Deborae ac Baraci Cap. V. Judic. auctore D. Brand. Henrico Gebhardi. Rostochii 1728. 4. q).

§. XVIII.

Libri Sam. h. l.

Libri Sam. h. l.

* שמואל Samuelis libri duo ebraice et latine, ad usum academiarum. Lugduni Batavorum, prostant apud Joannem Maire. MDCXXI. (1621.) 12.

Cum praefatione *Thomae Erpenii*, qui editionem procuravit. Versio est *Ariae Montani*. Radices vocum hebraearum sunt in margine notatae. Accedit ad calcem Caput I. et pars capitis II. libri prioris Regum r).

§. XIX.

Hoseas h. l.

Hoseas h. lat.

* Oseas hebraice, cum Commentario R. Isaac Abarbanel. Gröningae 1676. 4. s).

[Ita recenset hanc editionem *Le Long* inter codices hebraeos. Sed ex altera recensione satis liquet, Textum hebraeum adjunctam habere versionem latinam, de qua ipse editor *Franciscus ab Husen* in praefatione: „Textum Prophetae verti, prout ejus ratio postulavit semper: sed quod aliena tractarem, mentem expressi, qualem commentator eam adsignavit, ad verbum singula reddere fui conatus.„ Male hoc loco *Le Long* commentatorem *Robertum Abarbanel* appellat t).

§. XX.

Joel h. l.

Joel h. lat.

Interpretatio Prophetiae Joelis, ad promovendam accuratiorem fontium considerationem, publicis disputationibus in Academia Wittebergensi, subjecta a Christ. Frider. Bauero. Wittebergae 1742. 4.

Textus hebraeus ad latus habet versionem latinam, et in subjectis annotationibus illustratur u).

§. XXI.

Obad. h. l.

Obad. h. lat.

[I.] * Obadias et Jonas hebr. cum versione Latina Isaaci Levitae. Coloniae 1553. 4.

* Oba-

p) *Wolffius* Vol. 4. p. 136.

q) Saml. von A. u. N. Theol. Sachen 1730. p. 95.

r) *Le Long* p. 75. col. 2. C. *Wolffius* Vol. 2. p. 398. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 4. p. 199.

s) *Le Long* p. 76. col. 1. A. coll. p. 303. col. 1. C.

t) *Wolffius* Vol. 2. p. 399.

u) Leipziger gelehrte Zeitungen 1743. p. 519.

* Obadias — — Levitae. Antwerpiae apud Christ. Plantinum. 1564. 4. [II.]
Obadias — Levitae. Antwerpiae apud eund. 1570. 4. [III.]

Edidit Auctor, qui ad sacra Christianorum transiit, grammaticam hebraeam, s. t. *Introductio ad verba elegantiae*, eique in usum tironum Prophetias Abdiae et Joelis cum versione latina adjunxit [x]).

* Obadias Propheta hebraice et latine. Basileae 1559. 8. apud Frobenium. [IV.]

[Adhaeret, una cum Philone de Judice graece et latine, *Laurentii Humphrei* tractatui de ratione interpretandi auctores, Basileae eodem anno edito [y]).

Obadias, cum tabula synoptica, et addita versione litterali, per duodecim tractatus, studio Augusti Pfeifferi. Lipsiae 1684. 8. [z]). [V.]

§. XXII.

Jonas h. lat.

Jonas h. lat.

* Jonas h. et lat. Coloniae 1553. Antwerpiae 1564. 1570. §. XXI. [I.]

Jonas hebraice, cum versione latina, et examine grammaticali Wigandi Happelii. Basileae 1561. 8. [a]). [II.]

Jonas hebraice cum versione latina cura Georgii Mayer. Lugduni apud Nicol. Suilleron, 1622. 8. cum institutionibus hebraeis ejusdem Auctoris [b]). [III.]

Jonae liber propheticus hebraice, expositione litterali et exegetica illustratus. Hafniae 1688. 4. [c]). [IV.]

Jonae cap. II. cum versione et analysi vocum grammatica cura Francisci Junii. Genevae 1596. 4. [V.]

Ad calcem grammatices hebraeae ejusdem *Junii* [d]).

§. XXIII.

Malachias hebr. lat.

Malachias h. lat.

Malachias cum commentario R. David Kimchi et R. Salomonis Jarchi. Accedit latina interpretatio per S. M. de Muis. Parisiis ex officina ejusdem. 1618. 4. [I.]

Editioni ejusdem anni apud *Robertum Stephanum* proxime haec respondit, excepto commentario Raschii et versione latina [e]).

* Malachias Propheta hebraice et latine interpretatus, ac scholiis utilissimis ex chaldaica paraphrasi, et Rabbinorum expositionibus desumptis, et summa fidelitate in latinam linguam conversis, illustratus authore M. Stephano Isaaco Levita. Coloniae apud Jacobum Soterum et Petrum Horst. 1563. 8. [II.]

x) *Le Long* p. 76. col. 1. C. *Wolffius* Vol. 2. p. 400. conf. Vol. 1. p. 473.

y) *Le Long* p. 76. col. 1. D. *Wolffius* Vol. 2. p. 400. *Niceron* Nachrichten Vol. 16. p. 393.

z) *Wolffius* Vol. 2. p. 400.

a) *Wolffius* Vol. 2. p. 400.

b) Id. Vol. 2. p. 400. Vol. 4. p. 140.

c) Id. Vol. 4. p. 140.

d) Id. ibid.

e) *Wolffius* Vol. 4. p. 141. *Maittaire* annal. Tom. 3. p. 872. append. Conf. supra Sect. II. §. XLVI.

Malachias h. lat. [Singulis versibus Hebraeis interpretatio latina cum analysi vocum difficiliorum subjecta est. Prodiit non 1553. ut *Wolfius* habet, sed 1563, et falso a *Le Long* Patri, *Johanni Isaac* adscribitur. Auctor est filius *Johannis*, qui cum Patre ad Christianorum sacra transiit f).

§. XXIV.

Hagiogr. h. lat.

Hagiogr. h. lat.

[I.] * Psalmi, Proverbia, Ecclesiastes et Canticum, cum interlineari versione S. Pagnini, et Bened Ariae Montani et aliorum collato studio ad Hebraicam dictionem diligentissime expensi. Genevae per Cepha Elon. f. a. 8.

[*Wolfius* vidit exemplar editum per Capellanum; unde vero diversam esse editionem, minime sequitur; nomen enim Capellanus ex hebraeo Cepha Elon originem traxit. Prodiit quidem volumen sine anni nota, sed ad annum 1616. referendum esse videtur g).

[II.] Psalmi — — expensi. Parisiis sumtibus Seb. Cramoisii. 1632. 8. Editio iterata h).

§. XXV.

Psalt. h. lat. Vulgat.

Psalt. h. lat. Vulgat.

[I.] Psalterium hebr. lat. Moguntiae. 1523. 12.

Editionis hujus rarissimae notitiam *Wolfio* debemus. Exstat Exemplar ejus in Bibliotheca Leidensi i).

[II.] Psalterium cum duplici Versione et annotationibus ex editione Roberti Stephani. 1556. 8.

Editio nitida et rara. Vulgatae juncta est translatio non *Pagnini*, sed *Leonis Judae* e Bibliis Tigurinis desumpta k).

[III.] * Psalterium hebraeo-latinum. Basileae 329. (1569.) 8. l).

[*Le Long* hanc editionem refert ad numerum Psalterii triglotti ab *Artopoeo* editi; quem secutus est *Wolfius*. Verum idem ille tempore posteriori meliora edoctus, ab editionibus *Artopoei* hanc distinguit m).

[IV.] Marci Marini Canonici Regularis sancti salvatoris Commentaria in libros Psalmorum. Bononiae e Typographia St. Thomae Aquinatis. 1748. Fol.

Editio prior jam ante ducentos prodiit annos, in tribus Columnis sistuntur textus hebraeus, latina vulgata, et versio nova: quibus commentaria accedunt n).

§. XXVI.

f) *Le Long* p. 76. col. 1. E. *Wolfius* Vol. 2. p. 401. Vol. 1 p. 473. Vol 3. p 564. 357. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 4. p 201. Index Bibl. Wernigerod p. 35.

g) *Le Long* p. 76. col. 2. A. *Wolfius* Vol. 2. p. 401.

h) *Wolfius* Vol. 2. p. 401.

i) Vol. 4. p. 144.

k) *Wolfius* Vol. 4. p. 145. *Reimmanni* Catal. p. 241.

l) *Le Long* p. 43. col. 2. B.

m) *Wolfius* Vol. 2. p. 359. et Vol. 4. p. 145.

n) Leipziger gelehrte Zeitungen 1748. p. 602.

§. XXVI. — Pfalt. h. lat. Pagnini.

Pfalt. h. lat. Pagnini.

* ספר תהלים Liber Pfalmorum, hebraice cum verfione latina Santis Pagnini. Bafileae fumptibus Joannis König. 1648. 12. [I.]

Prima editio Bafileenfis, quae infeqnentibus temporibus faepius recufa eft o).

* ספר תהלים Liber — Bafileae fumptibus Joannis König. 1662. 12. p). [II.]

* תהלים — — Bafileae. Sumptibus Joannis König. 1675. 12. q). [III.]

* תהלים — Bafileae typis et fumptibus Johannis Brandmylleri. 1691. 12. r). [IV.]

תהלים — Bafileae 1705. 12. s). [V.]

* Pfalterium hebr. cum verfione Pagnini, cura Joh. Leusdeni. Amftelodami typis Jof. Athiae. 1666. 12. [VI.]

Ad annum fequentem refert editionem *Wolfius* t).

§. XXVII. — Pfalt. h. lat. Ar. Mont.

Pfalt. h. lat. Ar. Mont.

Pfalterium h. lat. Genev. 8. §. XXVI. [I.]

Pfalterium h lat. Parifiis 1632. 8. §. XXVI. [II.]

* Pfalterium in Carmen converfum a Bened. Aria Montano. Antwerpiae, Plantini. 1574. 4. u). [III.]

[Exftat editio rariffima, in qua textui facro non punctato accedit verfio metrica, fub rubro: „Davidis Regis ac Prophetae aliorumque facrorum Vatum Pfalmi ex hebraica veritate in latinum carmen a Benedicto Aria Montano obfervantiffime converfi. Cum argumentis et elucidationibus, quibus fingulorum Pfalmorum fententia plane exponitur, et orationis filum deducitur, ejusdem interpretis opera et ftudio adjunctis. Antwerpiae ex officina Chriftophori Plantini, Architypographi Regii.„ Inter varias operi praemiffas epiftolas eminet *Ariae Montani* epiftola ad Cenfores, in qua, nullum effe in tota verfione verbum, nullum fchema, nullum ornamentum, cujus ratio aperta ex hebraeorum verborum fignificatione reddi non poffit, adfirmat x).

Pfalterium h. cum verfione interlineari Ariae Montani, Ex officina Plantiniana Raphelengii. 1608. 8. [IV.]

Editio fere incognita, quam quaerit Cl. *Lorckius* Hafnienfis.

o) *Le Long* p. 77. col. 2. E *Wolfius* Vol. 2. p. 405. Catal. Biblioth Baumgart. p. 75. n. 34.

p) *Le Long* p. 78 col. 1. A. *Wolfius* Vol. 2. p. 405. *Baum. neue* Nachrichten Vol. 4. p. 208. Index Bibl. Wernigerod. p. 38

q) *Le Long* p. 78. col. 1. B. *Wolfius* Vol. 2. p. 40..

r) *Le Long* p. 78. col. 1. D. *Wolfius* Vol. 2. p. 406. *Knochii* Nachrichten p. 690. Catal. Biblioth. Baumgart. p. 75. n. 37.

s) Catal. Biblioth. Kirchneri. Halae Saxon. p. 159.

t) *Le Long* p. 78. col. 1. A. *Wolfius* Vol. 2. p. 405.

u) *Le Long* p. 77. col. 1. C.

x) *Wolfius* Vol. 2. p. 403. *Knochii* Nachrichten p. 433. *Freytagii* analecta p. 727.

Pfalt. h. lat. Calvini.

§. XXVIII.

Pfalt. h. l. Calvini.

[I.] * Pfalmi hebraice, cum latina verfione et Commentario Joannis Calvini. Genevae 1564. fol. y).

[II.] * Pfalmi — Calvini. Genevae 1578. fol. z).

[III.] Pfalmi — Calvini. Amftelodami 1667. fol.

In operibus Calvini Tom. 3. a).

Pfalt. h. lat. Cocceji.

§. XXIX.

Pfalt. h. l. Cocceji.

* Pfalterium hebraicum cum verfione latina Johannis Cocceji. Franequerae apud Idzardum Albertum et Johannem Arcerium. 1646. 18. b).

Pfalt. h. lat. Leusdeni.

§. XXX.

Pfalt. h. l. Leusdeni.

[I.] * Pfalterium hebraicum cum verfione, cura Joh. Leusdeni. Trajecti ad Rhenum. 1680. 12. c).

[II.] * ספר תהלים Liber Pfalmorum editus a Johanne Leusden, Linguae fanctae in Academia Ultrajectina Profeffore ordinario. Ultrajecti fumptibus Wilhelmi van de Water. 1688. 12.

Editiones pofteriores duae merito a priori §. XXVI. feparantur. Retinuit quidem editor in pofterioribus verfionem *Santis Pagnini*, fed pro fuo arbitrio multa immutavit, ut latina cum hebraicis quam accuratiffime conveniant. Editionem anni 1680. in dubium vocat *Baumgartenius* exinde, quia editor poftremam in praefatione die 1. Aprilis 1688. data fecundam editionem appellat. Verum Poftrema vere fecunda eft, quae verfionem emendatam et immutatam exhibet, de qua in praefatione monet: „Vides hic verfionem latinam magna ex parte novam. Retinuimus quidem „multa ex antiqua interpolata Pagnini; fed pro meo arbitrio multa mutavi, addidi, „ademi; ita tamen ut femper latina hebraicis quam accuratiffime conveniant d). „

Pfalt. h. lat. Hutterian.

§. XXXI.

Pfalt. h. l. Hutterian.

Pfalterium hebraicum. Hamburgi per Julium Ottonem Pragenfem. 1614. fol.

Ad Hutterianas referenda eft editio, Hutterianis typis exfcripta, ut ferviles et radicales litterae intuitu difcerni poffint. Pfalmi novem priores fupereminentem habent verfionem latinam e).

§. XXXII.

y) *Le Long* p. 77. col. 1. A. *Wolffius* Vol. 2. p. 403.

z) *Le Long* p. 77. col. 1. D. *Wolffius* ibid. p. 404.

a) Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 6.

b) *Le Long* p. 77. col. 1. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 405.

c) *Le Long* p. 78. col. 1. B. *Wolffius* Vol. 2. p. 406.

d) *Le Long* p. 78. col. 1. C. *Wolffius* Vol. 2. p. 406. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 1. p. 387.

e) *Wolffius* Vol. 2. p. 404.

§. XXXII.

Psalt. h. lat. Hare.

Psalt. h. lat. Hare.

Liber Psalmorum hebraice et latine, in versiculos metrice divisus, et cum aliis critices subsidiis, tum praecipue metrices ope, multis in locis integritati suae restitutus, cum dissertatione de antiqua Hebraeorum Poësi, aliisque quaesitis ad Psalmorum librum pertinentibus. Ad finem operis adjecta sunt Poëseos Hebraicae specimina, ex iis quae ediderunt Franc. Gomarus, Marcus Meibomius et Joh. Clericus. Ex editione Franc. Hare. Londini apud Guil. Bowyer. 1736. 2 Vol. 8.

Integrum exscripsi titulum, ut inde foetus iste cognosci queat. Editor non vetus Psalterium illud Davidicum sistit, sed ope metrices immutatum, adeoque fere ubivis depravatum. De Meibomii conatibus infra Capite III. de Polyglottis dicendum erit f).

§. XXXIII.

Psalmi sing. h. l.

Psalmi sing. h. lat.

* Psalmi XXIV. priores hebr. et latine Agathiae Guidacerii. Parisiis in collegio Italorum. 1541. 8. [I.]

Jam anno 1532. specimen emendationum textus hebraei ediderat auctor, de quo infra. Scripsit quoque commentarium in VII. Psalmos poenitentiales g).

Psalmi X. cum commentario Kimchii cum versione latina Pauli Fagii. 1542. [II.]

Textus Kimchii sine punctis est exscriptus. Versio est elegans, et magis sensum quam litteram exprimit h).

פירוש Commentarium hebraicum R. Dav. Kimchi in decem primos Psalmos Davidicos, cum versione latina e regione, pro exercitamento omnibus hebraicae linguae studiosis, quibus ad legenda Hebraeorum commentaria animus est. Constantiae. 1544. fol. [III.]

Textus Kimchii punctis animatus est. Versio latina *Pauli Fagii* longe ab editione praecedenti differt, et magis est litteralis et ad hebraismum accedit. Accedit ad calcem *Fagii* epistola, qua reliquas Kimchii in Psalmos enarrationes eodem modo illustratas promittit i).

* Septem Psalmi Poenitentiales hebraici cum grammaticali tralatione latina. (Tubingae 1512.) 8. [IV.]

[Accedit: Joannis Reuchlini Phorcensis LL. doctoris in septem Psalmos poenitentiales hebraicos interpretatio de verbo ad verbum, et super eisdem commentarioli sui ad discendum linguam hebraicam ex rudimentis. Ad calcem: Tubingae apud Thomam Anshelmum Badensem MD. XII. Praemissa est epistola *Reuchlini* ad Jacobum *Lempum*. Textus cum punctis, sed sine accentibus est expressus. Versio ipsum *Reuchli-*

f) Acta histor. eccles. Vol. 3. p. 284. Leipziger gel. Zeitung Beyträge Vol. 4. p. 456. Catal. Biblioth. Baumgart. p. 38. n. 35. 36. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 7.

g) *Le Long* p. 78. col. 1. A. *Wolffius* Vol. 2. p. 407.

h) *Wolffius* Vol. 4. p. 149.

i) *Wolffius* Vol. 4. p. 148. Vol. 3. p. 191.

Pfalmi fing. h. lat. *Reuchlinum* agnofcit auctorem, commentariolus vero ad analyfin grammaticam maxime pertinet [k]).

[V.] Septem Pfalmi Poenitentiales hebraici — latina. Ad calcem: Witembergae apud Jofephum Clugium. M. DXXIX. 8.

Operariorum vitio apud *Wolfium* annus 1519. erat expreffus, quod ipfe emendavit. Editio Tubingenfis anni 1522. fimili typothetae errori tribuenda eft [l]).

[VI.] Septem Pfalmi Poenitentiales hebraici — latina. Lipfiae 1538. 8.

Vidit hanc editionem *J. G. Palmius* in Bibliotheca *Lehmanni* Crempenfis, uti ipfe teftatur [m]).

[VII.] * Pfalmi VII. priores aeri incifi. Holmiae 1706. 4.

[Textus originalis ad latus adfcriptam habet lecturam, et figna tonica: Latina textus interpretatio ex felectis Criticorum defumta eft; accedit analyfis vocum. Integrum vero Pfalterium aufpiciis Guftavi Peringeri eodem modo prodiiffe, e Memoriis Trivultinis refert, fed et fimul de veritate relationis dubitat *Wolfius* [n]).

[VIII.] Exegefis dictionum in Pfalmos Sex per Antonium Reuchlinum. Bafileae per Henricum Petri Menfe Augufto 1554. fol.

Exhibentur hic Pfalmi fex priores, hebraice cum punctis fine accentibus: addita verfione latina *Joh. Reuchlini.* Exegefis fingulis Pfalmis fubjecta diffufior eft, et verba ad regulas grammatices refolvit, et in fenfum inquirit [o]).

[IX.] Pfalmi VI. priores, cum praxi eosdem legendi. Londini 1728. 8.

Exftant in Thomae Benneti grammatica hebraea [p]).

[X.] * In V. Pfalmos fecundum hebraicam veritatem recens expofitio. Parifiis excudebat Franc. Gryphius. 1532. 4.

[Specimen primum, quod idem, cujus jam mentionem fecimus, *Agathius Guidacerius*, in vulgus emifit, qui cum obfervaffet, Pfalmos incuria defcribentium effe depravatos, fpeciminis loco, quomodo Pfalmi in integritate reftitui poffent, Pfalmos XXI, XXIV, XXIX, XLI, et XLV, hebraice cum verfione latina edidit [q]).

[XI.] * Pfalmi IV. hebraice et latine, cum Targum et commentario hebraeo-latino Kimchii, ex verfione Joan. Bourdelotii. Parifiis 1619. 4.

[Addidit et opiniones aliorum ex Jalkuth Schimeoni [r]).

[XII.] Pfalmi I. II. et XL. per Johannem Terentium.

Exftant in triade I. et II. Meditationum.

Pfal-

k) *Le Long* p. 78. col. 2. B. *Wolfius* Vol. 2. p. 408. Vol. 4. p. 194. *Knochii* Nachrichten p. 667. *Maji* vita Reuchlini p. 32. 242.

l) *Wolfius* Vol. 2. p. 408. Vol. 4. p. 149. *Maittaire* Tom. 2. p. 714. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 17.

m) Hiftorie der teutfchen Bibelüberfetzung Lutheri. Halae 1772. 4. p. 29. not.

n) *Le Long* p. 78. col. 2. B. *Wolfius* Vol. 2. p. 480. Vol. 4. p. 149.

o) *Wolfius* Vol. 4. p. 150.

p) *Wolfius* Vol. 4. p. 150. Conf. Sect. I. §. 82.

q) *Le Long* p. 78. col. 2. B. *Wolfius* Vol. 4. p. 150. *Maittaire* Tom. 2. part. 2. p. 762. *Götze* Merkwürd. der Königl. Biblioth. Vol. I. p. 441.

r) *Le Long* p. 78. col. 2. C. *Wolfius* Vol. 2. p. 408.

Pſalmus XVIII. cum verſione latina. Amſtelodami 1703. 8. [XIII.]

Ad calcem Diſſertationis epiſtolicae Florentini de Bruin de emendandis temporum hebraeae linguae anomaliis [r]).

Pſalmus XXV. hebraice et latine. Friburgi Briſgoiae. 1585. 4. [XIV.]

Exſtat in Joh. *Brunneri* Rudimentis hebraeae Linguae, cum praxi legendi et diffuſa analyſi grammatica [s]).

Pſalmus XXXIV. hebraice et latine. Pariſiis 1622. 8. [XV.]

Cum exercitatione grammatica, in *Rob. Bellarmini* Inſtitutionibus linguae Hebraeae [u]).

Pſalmus LI. et XCI. hebr. et latine per Henricum Rumphium. Hamburgi 1617. 4. [XVI.]

Adjecti ſunt Libro Ruth [x]).

Pſalmus CXII. cum commentario Kimchii, hebraice, uterque latine redditus juxta hebraicam phraſin, opera Samuelis de Muis. Pariſiis 1618. 4. [y]). [XVII.]

§. XXXIV.

Prov. h. l. Prov. h. l.

* Proverbia h. cum verſione interlineari. Genevae. §. XXVI. [I.]

Proverbia h cum verſione interlineari. Pariſ. 1632. §. XXVI. [II.]

משלי שלמה Proverbia Salomonis. Praefatio in aeditionem Parabolarum Fratris Conradi Pelicani minoritae. Epitome hebraicae grammaticae Fratris Sebaſtiani munſteri minoritae. [III.]

Ad Calcem: Baſileae apud Joannem Frobenium menſe Auguſto. An. D. M. XX. 8. [z]).

* Proverbia Salomonis, hebraice, cum latina verſione et annotationibus Seb. Munſteri. Baſileae apud Joh. Frobenium. 1524. 8. [IV.]

[*Wolfius* jungit Proverbiis Eccleſiaſten et Canticum: ſeorſim vero prodierunt ſingula Salomonis ſcripta [a]).

Proverbia Salomonis, jam recens juxta hebraicam veritatem translata et annotationibus illuſtrata: auctore Sebaſt. Munſtero. 8. [V.]

Refert editionem ad annum 1525. *C. C. Hirſchius* [b]).

* Proverbia Salomonis jam denuo juxta hebraicam veritatem translata et annotationibus grammaticis illuſtrata auctore Sebaſt. Munſtero. Baſileae per Hier. Frobenium et Nic. Epiſcopium. 1548. 8. [c]). [VI.]

* Pro-

r) *Wolfius* Vol. 4. p. 150.
s) Id. ibid.
u) Id. ibid.
x) Id. ibid. p. 151.
y) Id. ibid. *Maittaire* Tom. 3. app. p. 873.
z) Index Bibl. Wernigerod. p. 33. Critiſche Samlungen Vol. 2. p. 165.
a) *Le Long* p. 78. col. 2. C. *Wolfius* Vol. 4. p. 151. Catalog. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 7.
b) Millenar. III. libror. ab anno I. usque ad an. L. ſec. XVI. typis exſcriptorum. p. 31. n. 306.
c) *Le Long* p. 78. col. 2. E. *Wolfius* Vol. 2. p. 409. Catal. Biblioth. Baumg. p. 38. n. 38. *Hirſch* millen. 2. p. 83.

Biblioth. Sacr. Pars I. Y

[VII.] * Proverbia — — auctore Sebast. Münstero. Basileae 1567. 8. [d]).

[VIII.] Proverbia Salomonis. Versionem latinam ad Hebraeum fontem expressit, atque commentarium adjecit Albertus Schultens. Lugduni Bat. 1748. 4.

Textus hebraicus sine punctis est exscriptus: versio latina multis in locis subobscura adjectis illustratur annotationibus [e]).

[IX.] Proverbia Salomonis — Schultens. Lugduni Batav. 1758. 4.

Versionem, sine textu hebraeo, cum compendio annotationum edidit iterum *G. J. L. Vogel.* Halae Sax. 1769. 8.

§. XXXV.

Cant. Cant. h. lat. *Cant. Cantic. h. lat.*

[I.] * Cant. Cant. h. lat. Venet. 1551. §. XV.

[II.] * Cant. Canticorum h. c. versione interlineari. Genevae 8. §. XXVI.

[III.] * Cant. Cantic. h. c. versione interlineari. Paris. 1632. §. XXVI.

[IV.] * Canticum Canticorum Salomonis latine juxta hebraicum contextum per Sebastianum Münsterum translatum atque annotationibus aliquot non nihil illustratum. Basileae apud Johannem Froben. 1525. 8. [f]).

[V.] * Canticum Canticorum hebraice, cum versione latina Agathii Guidacerii. Parisiis 1531. 4. [g]).

[VI.] * Canticum Canticorum cum versione vulgata studio Agathii Guidacerii. Parisiis in collegio Italorum. 1539. 4. [h]).

[VII.] Canticum Canticorum, cum commentario trium Rabbinorum, latine per Gilb. Genebrardum. Parisiis 1570. 4. [i]).

[VIII.] M. Caspari Heunischii Past. et Prof. P. Suinfurt. in Canticum Canticorum Commentarius apocalypticus, in quo textus hebraeus cum tribus versionibus legitur, philologice explicatur, verusque a Spiritu S. intentus sensus indagatur et exponitur. etc. Lipsiae sumptibus Joh. Frider. Gleditschii. Anno MDCLXXXIIX. 4.

Versiones adjectae sunt Latina Vulgata, *Junio-Tremelliana*, et *Joh. Coccoji.*

§. XXXVI.

Ruth h. l. *Ruth h. lat.*

[I.] Ruth h. lat. Venetiis 1551. §. XV.

[II.] * Ruth: hebraice et latine. Joh. Isaaci Levitae. Coloniae 1558. 4.

[Exstat in ejusdem meditationibus hebr. ubi singulis historiae Ruthae capitibus hebraice et latine expressis subjunguntur analysis et notae [k]).

[III.] Libellus Ruth cum latina versione Joh. Drusii, per M. Henricum Rumpium Pastorem et Professorem Gymnasii Hamburg. Hamburgi 1617. 4.

Adjunctos exhibet Psalmos LI. et XCI. hebr. et latine [l]).

Ruth,

d) *Le Long* et *Wolffius* ll. cc.

e) Leipz. gelehrte Zeitungen 1748. p. 779.

f) *Le Long* p. 79. col. 1. B. *Wolffius* Vol. 2. p. 410. *Hirschius* millen. 3. p. 31. Conf. §. XXXVI.

g) Iidem ibid.

h) *Le Long* ibid. *Wolffius* Vol. 4. p. 151.

i) *Wolffius* Vol. 2. p. 410.

k) *Le Long* p. 79. col. 1. D. *Wolffius* Vol. 4. p. 152. Vol. 1. p. 473.

l) *Wolffius* Vol. 4. p. 152.

Ruth, hebraice et chaldaice, cum nova utriusque textus versione. Lipsiae 1703. 4. [IV.]

Titulus libri est: Joh. Benedicti Carpzovii filii Collegium Rabbinico-biblicum in libellum Ruth. Lipsiae apud Haeredes Lanckisianos 1703. 4. Praeter textum et paraphrasin chaldaicam exhibetur utraque Masora latine versa, cum commentariis Raschi, Aben Esrae, Ben Melech, et Abendanae, propriis denique editoris notis. Studio Joh. Benedicti Carpzovii et Filii ejus, qui post Patris fata, quae reliqua erant, addidit, et prelo opus commisit m).

* Libellus Ruth hebraice et latine cum commentariis rabbinicis et observationibus Masorethicis. Trajecti ad Rhen. 1710. 8. [V.]

Praecedentem *Carpzovii* editionem recusam dedit *Hadrianus Relandus* cum brevi introductione ad grammaticam hebraeam Altingianam, omissis tamen *Carpzovii* annotationibus n).

Historia Ruthae juxta accentus ebraeos explicata, ubi dispositio totius libri, omnium capitum et singulorum Pasucorum in tabellis, nova versio, Emphasium et affectuum per accentus indicatorum brevis explicatio, Aphorismi Theoretico practici et Paraphrasis sensum breviter et perspicue sistens a Joh. Franck Mecklenb. 1724. 4. [VI.]

Adhaeret libro Coheleth ejusdem auctoris o).

§. XXXVII.

Threni h. lat. — Threni h. l.

* Threni h. lat. Venet. 1551. 4. §. XV.

§. XXXVIII.

Eccles. h. lat. — Eccles. h. l.

Ecclesiastes h. l. Venet. 1551. §. XV. [I.]
Ecclesiastes h. l. Genevae. §. XXVI. [II.]
Ecclesiastes h. l. Parisiis 1632. §. XXVI. [III.]

* קהלת Ecclesiastes juxta hebraicam veritatem per Sebastianum Munsterum translatus, atque annotationibus ex Hebraeorum Rabinis collectis illustratus. Basileae apud Joannem Frob. Mense Maio Anno 1525. 8. [IV.]

[Textus punctis quidem est animatus, desunt vero accentus: post textum et versionem sequuntur annotationes e grammatica, Josepho, Chaldaeo interprete et Raschi desumtae p).

* Ecclesiastes hebraice cum Versione latina vulgata. Studio Agathii Guidacerii. Parisiis 1539. 4. q). [V.]

m) *Wolffius* Vol. 2. p. 411. Acta eruditor. Lipsiens. 1703. p. 94.

n) *Le Long* p. 79. col. 2. D. *Wolffius* Vol. 2. p. 411.

o) *Wolffius* Vol. 4. p. 152. vid. §. XL.

p) *Le Long* p. 79. col. 2. A. *Wolffius* Vol. 2. p. 411. Vol. 4. p. 153. Catal. Biblioth. Baumgart. p. 99. n. 39. *Hirschii* millen. 3. p. 31. *J. B. Riederer* Nachrichten Part. 4. p. 11.

q) *Le Long* p. 79. col. 2. A. *Wolffius* Vol. 4. p. 153.

[VI.] Ecclesiastes Salomonis hebraice et latine adornatus a Johanne Terentio. Franequerae. 8.

[VII.] Ecclesiastes — — Terentio. ibid. 1670. 8. r).

[VIII.] * Ecclesiastes hebraice et latine. Sebast. Schmidii. Argentorati 1691. 4.

[En libri titulum: In librum Salomonis Regis, hebr. Koheleth, graec. et latin. Ecclesiastes dictum commentarius, in quo cum textu hebraeo versio ejus, analysis, Paraphrasis, annotationes et loci communes exhibentur, adornatus a Sebastiano Schmidio. Argent. 1691. 4. s).

[IX.] Ecclesiastes — — Schmidii. Argentorati 1704. 4.

Editio praecedens iterata.

[X.] Ecclesiastes hebraice et latine. Johannis Franckii. Neobrandenburgi Mecklenb. 1724. 4.

Exstat sub titulo: Spiritus sancti Dei omniscii et Doctoris totius mundi infallibilis Systema ethices divinae. דברי קהלת enucleat commentarius acroamaticus — a Johanne Franckio Neobrandenb. 1724. 4. Non una serie, sed per commata, sine punctis vocalibus, additis punctis accentuum textus cum adjuncta versione est expressus. Accedit Historia Ruthae juxta accentus hebraeos explicata, et dissertationes, quae potissimum ministerium accentuum hebraeorum concernunt t).

§. XXXIX.

Esther h. l.

Esther h. lat.

[I.] * Esther hebr. et latine. Venetiis. 1551. §. XV.

[II.] Esther hebraice et latine per M. Henricum Rumpium, Hamburgi 1608. 8. u).

§. XL.

Jobus h. l.

Jobus h. lat.

[I.] * Libri Ijobh analysis adornata cura Joh. Henr. Hottingeri. Tiguri ex chalcographeo Bodmeriano. 1689. 8.

[Praemittitur analysi textus hebraeus cum versione verbali latina. Reiterata exstat editio Tiguri 1691. 8. x).

[II.] Liber Jobi cum nova versione ad hebraeum fontem et commentario perpetuo — — Curavit et edidit Albertus Schultens. Lugduni Bat. apud Joannem Luzac. 1737. 4.

Textus hebraeus sine punctis, quae haud magni facit editor; expressus cum versione nova latina superiorem paginae partem occupat, inferiorem vero commentarius, in quo veterum et recentiorum interpretum cogitata expenduntur, genuinus sensus

r) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 39. n. 40.
s) *Le Long* p. 79. col. 2. B. *Wolffius* Vol. 2. p. 412. *Lilienthalii* exeget. Biblioth. p. 687. *Carpzovii* introductio in V. T. p. 233. Acta Erud. Lipf. 1691. p. 378.
t) *Wolffius* Vol. 4. p. 153. Samlung von A. u. N. 1725. p. 944. et de vita privata auctoris *Samlung* 1727. p. 592.
u) *Wolffius* Vol. 4. p. 154.
x) *Le Long* p. 80. col. 1. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 412. Acta Erud. Lipf. Supplem. Tom. 1. p. 336.

sensus ad priscum linguae genium indagatur, atque ex filo et nexu universo argumenti nodus intricatissimus evolvitur y). Jobus h. l.

[III.] Liber Jobi in versiculos metrice divisus, cum versione latina Alberti Schultens notisque ex ejus commentario excerptis — — Edidit atque annotationes suas ad metrum praecipue spectantes adjecit Ricardus Grey. Londini apud Innys et Knopton. 1741. 4.

Ex annotationibus *Schultensii* ea tantum excerpsit editor, quae ad divinum poëma, quoad vel argumenti materiam et filum, vel sensuum pathos et sublimitatem, vel styli copiam et elegantiam necessaria videbantur. Accedit in gratiam tironum vocum difficiliorum index analyticus z).

§. XLI.

Daniel h. lat. Daniel h. l.

* Daniel cum commentario Jachiadae et versione Constantini Lempereur. Amstelodami 1633. 4. a).

§. XLII.

B. hebr. german. B. h. germ.

Evangelische deutsche original Bibel. Das ist die ganze heilige Schrift Altes und Neues Testaments, dergestalt eingerichtet, daß der hebräische oder griechische Grundtext und die deutsche Ueberſetzung D. Martin Luthers neben einander erscheinen, die Blätter aber mit den Seiten der so gemein gewordenen Cansteinischen Bibel übereintreffen. Mit reichen Summarien, richtigen Parallelen, einer kurzen biblischen Chronologie, Harmonie der Evangelisten, und anderen dienlichen Stücken versehen: Nebst einer Vorrede Johann Muthmanns, der Sachsen-Saalfeldischen Superintendentur Adjuncti und Pastoris zu Pößneck. Züllichau in Verlegung des Waysenhauses, bey Gottlob Christian Frommann. 1741. 4.

Unica est hujus generis totius sacri codicis editio, cui *Muthmannus* praefationem de praestantia versionis germanicae a B. *Luthero* confectae praemisit. Curam vero edendi operis *Johannes Christianus Steinbart* Director et Pastor Orphanotrophii in se suscepit. Textus hebraeus ad editionem Opitianam (Sect. I. §. XXIX.) formatus, sed multis in locis emendatior redditus est, sublatis typothetarum mendis, quibus antiquior scatet editio. Plagulis emendandis praefuit *Casparus Gottlob Pohlius*, vir in negotio isto exercitatissimus. Praefationem *Muthmanni* excipit prooemium *Steinbarti*; chronologia biblica ex *Joh. Jac. Schmidii biblischen Historico* desumta; observata de mensuris, ponderibus et nummis; appendices masorethicae singulis libris biblicis alias annexae; ordo Parascharum et Haphthararum; variae lectiones versionis germanicae; ordo librorum V. T. qui alias in codice hebraeo observari solet; de quo tamen recessit

y) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 10. p. 285. Samlung v. A. u. N. früh aufgel. Fr. 1737. p. 1.

z) Leipz. gel. Zeitungen 1741. p 97. 618.

a) *Le Long* p. 80. col. 2. A. *Wolffius* Vol. 2. p. 413.

B. h. germ. fit editor, et libros secundum seriem Bibliorum germanicorum ordinavit. Quae de N. T. graeco et Apocryphis observanda sunt, infra suo loco dabimus [b]).

Partes B. h. german.

§. XLIII.

Partes Bibl. h. germ.

[I.] Geneseos capita IV. priora cum versione germanica Lutheri. Halae. 1723. 8. ibid. 1738. 8.

In *Joh. Henr. Michaelis* grammatica hebraea, vernacula edita, et saepius recusa [c]).

[II.] M. Christiani Frid. Baueri Erleuterter Grundtext vom Prediger Salomo; welcher ist eine ordentlich an einander hangende Rede, darinnen Salomonis letzte Weisheit und Busse befindlich ist. Denen so der hebräischen Sprache und Accentuation gerne mächtig werden, und durch deren Hülfe den eigentlichen Verstand und ordentlichen Zusammenhang dieser Rede Salomonis vernünftig suchen, zu Beförderung ihres löblichen Bibelfleisses ausgefertiget. Lipsiae 1732. 4.

Textui hebraico, cum punctis et accentibus expresso, juncta est nova versio germanica [d]).

[III.] Psalmus XLV. hebraice et germanice, interprete Christiano Theophilo. (Helmstadii) 1706. 8.

Adhaeret Psalmus hebraice sine punctis addita nova interpretatione germanica scripto impio et fisco addicto, hinc rarissimo, quod exstat sub titulo: *Delicatissimum Salomonis epithalamium, in gratiam tanti Israëlitarum Regis ante tot secula cantatum, nunc in gratiam gloriamque S. Pr. ac D. D.* Friderici Wilhelmi *Regni Borussiae* — — *nec non Serenissimae Principis* — Sophiae Dorotheae — *anno MDCCVI. cum auspicatissimum inirent matrimonium denuo renovatum a* Christiano Theophilo. Satis impie detorquet interpres illustre illud de Messia vaticinium, ut Psalmum ad Solemnia Salomonis Nuptialia traducat [e]).

Hebraeo-belgica.

§. XLIV.

Hebraeo-belgica.

[I.] * ספר תהלים. Het hebreus Psalmboeck met de nieuwe nederlantse Oversettinge. Uytgegeven door Johannes Leusden. t'Amsterdam by Joseph Athias 1666. 12.

Tria exemplaria Psalterii, hebraicum, Sect. I. §. LXXXV. hebraeo-latinum §. XXVI., et praesens, ubi textui addita est versio belgica, sibi sunt quoad textum hebraeum simillima [f]).

* Psalte-

b) *Fr. W. Kraftii* Nachrichten Vol. 1. p. 21. Zuverl. Nachr. Vol. . . . p. 18. 431. Leipziger gelehrte Zeitungen 1739. p. 144. Samlung von A. u. N. 1741. p. 503. Acta histor. Ecclef. Vol. 7. p. 1054. Acta Erud. Lipf. 1741. p. 529. Index Bibl. Wernigerod. p. 40.

c) *Wolfius* Vol. 4. p. 136.

d) *Wolfius* Vol. 4. p. 153. Samlung von A. u. N. 1733. p. 125. 128. 1734. p. 107. *Mich. Lilienthalii* exeget. Biblioth. p. 690. *Coleri* auserlef. theol. Biblioth. Vol. 6. p. 632. *Walchii* Biblioth. exeget. p. 520.

e) *Vogtii* Catal. libr. rar. p. 261. *Baueri* Bibl. libr. rar. univerf. Suppl. Vol. 2. p. 52. Unschuldige Nachrichten A. 1707. p. 265.

f) *Le Long* p. 78. col. 1. A. *Wolfius* Vol. 2. p. 405.

* Pfalterium hebraeo-belgicum cura Joh. Leusdeni. Trajecti ad Rhen. apud Joh. van de Water. 1683. 12. g) [II.]

§. XLV.

Biblia hebraeo-anglicana.

B. h. anglicana.

The old Teftament, Hebrew and Englifh; with Remarks critical and grammatical on the Hebrew, and Corrections of the Englifh. In four Volumes. By Anfelm Bayly, LL. D. Sub-Dean of his Majefty's chapel. London printed in the Year M. DCC. LXXIV. 8. maj. aut 4. oblong.

Bibliorum Hebraeo-Anglicanorum Editor, qui inter Anglos fecundus eft, qui edendis Bibliis hebraicis operam navavit, multa fibi, ut in praefatione teftatur, propofuerat, fed dum operi manum admovit, a propofito recedere ipfi fatius vifum eft. Textum hebraicum non folum cum punctis vocalibus, fed etiam cum accentuum notis exprimere, primum in animo fuit; et notas criticas tum textui hebraeo tum verfioni anglicanae adjicere decrevit. Verum dum prelo opus committitur, accentuum notae, ne oculos Lectoris Anglicani confundant, omnes, excepto unico Atnach, exterminatae funt. Notae vero criticae textui fubjiciendae, ne opus integrum externo fplendore et pulchritudine orbarent, ut peculiare adimpleant volumen, refervatae funt. Litterae majores vel minores, aliaeque, quae ad Maforethärum referuntur myfteria, penitus omiffae funt. Puncta vocalia, quae iis, qui fine punctis legere confueverunt, nullius funt ufus, quoque exterminaffet; nifi eorum, qui exinde anfam querulandi fumfiffent, rationem habere voluiffet. Medium itaque elegit: defunt puncta tonica, ut illis, adfunt puncta vocalia, ut his fatisfieri poffit. Verum haud bene lectori, qui puncta vocalia fecundum grammatices regulas ordinare confuevit, confultum eft. Quoties enim Accentus Dominus elevationem vocalis brevis in analogam longam exigit, ille haefitabit, nec cur in fyllaba compofita fit vocalis longa, rationem reddere poterit. Addidit porro elegantem Mofis in monte Sinai legum tabulas accipientis imaginem, et tabulas geographicas, tum itinera Ifraelitarum, tum habitationes illorum in terra Canaan illuftrantes. Annotationes, quae in rubro Libri jam commendantur, verfioni anglicanae fubjectae funt; perpaucae vero funt, ut, fi in unum conjungantur, vix unam vel alteram pagellam occupaturae effent. Concernunt vero vel falfam interpretationem, vel factorum et relationum nexum. Ultimo loco fuppeditat editor in praefatione brevem alphabeti hebraici explicationem, et grammaticam hebraeam duabus paginis expreffam. In quatuor volumina diftinctum eft opus, quod, uti libris latinis eft confvetum, a dextra ad finiftram aperitur. In ordine librorum facrorum a communi inter Judaeos recepto recedit editor ordine, omnesque uti in Bibliis anglicanis ordinavit. Folio primo verfo impreffus eft textus hebraeus lineis integris, et quidem typis, qui magis ad Clodianas, quam ad Hooghtianas accedunt formas. Capita in margine exteriori litteris hebraicis, verfus vero in margine interiori notis numeralibus indicantur. Singulae legis Parafchae praeterea, pro confuetudine Judaeorum, in feptem diftinguuntur fectiones in margine notatas. To Keri in margine exteriori eft expreffum, et το Ketibh afterifco notatum. In prophetis Haphtha-

g) *Le Long* p. 78. col. 1. C. *Wolffius* Vol. 2. p. 406.

B. h. anglicana. Haphtharae itidem in margine indicantur. Quem codicem hebraeum fequutus fit editor in exfcribendo opere, nullibi diftincte indicavit; interim ex iis, quae ad Jof. XXI. v. 36. 37. in margine annotavit: *Hi duo verficuli non exftant in libris antiquis, neque in Commentario R. David Kimchi, neque in mafora*, eum editionem Hooghtianam haud fequutum effe conjiciendum eft: aliter enim ibi in margine legitur. Sic et Pf. IX, 1. et Efth. X, 1. ab eadem editione recedit. Secundam paginam occupat verfio anglicana, divifis columnis infcripta, cum fubjectis brevioribus annotationibus. Singulis libris facris brevis adhaeret ad lectorem adhortatio, quae integrum libri complectitur argumentum. In ultimis libri pagellis adjungitur divifio librorum Veteris Teftamenti fecundum morem Judaeorum, et defignatio Haphthararum fecundum ritum Synagogarum Hifpanicarum et Germanicarum, et denique tabula Parafcharum, quae ftatutis diebus feftis a Judacis publice leguntur; quae omnia in ufum Judaeorum, fi qui funt, qui Biblia ifta a dextra ad finiftram evolvere cupiunt, adjecta effe videntur. Opus fefe potiffimum claritate typorum et albedine chartae commendat. Exemplar noftrum ab editore calamo eft emendatum. Verum Deuteron. V. 9. in ultima voce לשׂנאי Kamez, quod accentus requirit, male in Patach transformavit.

§. XLVI.

Pfalt. h. anglican. *Pfalt. h. angl.*

* ספר תהלים The Book of Pfalmes, with the new englifh Translation, publifhed by John Leusden. Printed at Utrecht by John van de Water. 1688. 12.

Textus refpondet editioni ejusdem anni, §. XXX. et prorfus idem eft. Verfio anglicana e Bibliis regiis mutuo fumta eft [b]).

§. XLVII.

Hebr. graec. *Hebraeo - graeca.*

[1.] * Jobus in lingua fancta et in lingua Romanica, (*feu barbaro-graeca*) charactere hebraeo, ex verfione R. Mofis F. Eliae Pobian cum ejus praefatione. Conftantinopoli in domo Jofeph Jabets. 5336. (1576.) 4to.

Notitiam editionis rariffimae foli debemus *Le Longo*, qui fequentia de illa annotavit: Extat in Bibliotheca Oratoriana. Praefatio ex verfione Doctiff. Abbatis Ludovici du Four de Longuerue:

„Haec funt verba Sapientis R. Mofis, F. fapientis, perfecti, gloria Doctoris „noftri M. R. Eliae Pobian; (Memoria ejus fit ad vitam futuri feculi.)

„Cum animadverterem quanta foret imperitia aut imbecillitas quorundam „(*linguae fanctae*) Magiftrorum, qui paffim in fingulis urbibus reperiuntur, etiam „in ifta regione, nec non in hac urbe magna, fapientibus et fcribis, five facrae fcri„pturae peritis referta, quod imparati prorfus effent, nec fufficerent ad docendos „difcipulos fuos fcripturae facrae interpretationem, ob impedimenta varia, non mi„nus quam per fuam ipforum indiligentiam, contra quam Hifpani foleant, quorum „operibus Deus remunerationem et integram mercedem retribuat: cumque interea „attentus cuftodiae meae inftarem, minifterio facro fcilicet, excitavit Deus fpiritum „meum

b) *Le Long* p. 78. col. 1. D. *Wolfius* Vol. 2. p. 406. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 1. p. 388.

„meum ad interpretandum librum Job et Proverbia, lingua barbarograeca. Festinet „ad eleganter loquendum lingua eorum. Et sane auribus nostris hodie jam audivi„mus, et oculis nostris vidimus a quibusdam ex coetu nostro, populi scilicet filio„rum Israel, si quando filius eorum aliquis studium adhibuerit ad perveniendum ad „interpretationem sectionis alienjus sacrae scripturae, non amplius perplexus erit de „via recta assequenda, cum illius (*interpretationis*) beneficio non magni momenti „futurum sit in oculis ejus, si qnid ab ipso peccatum fuerit. Itaque serio incubui in „istud opus, ut plurimos demererer, quod Israëlitis utile sit, illud meditentur, „gestent in sinu suo, iter agentes, aut domi sedentes, aut in mansionibus suis otiosi; „laetabuntur et exultabunt in lectione illius et non attendent ad verba mendacii. „Duorum vero librorum istorum sacrorum uterque sufficienter lectorem deducet ad „adsequendum semitas veritatis, cum sit quasi hortus irriguus. Porro diligenter „scrutatus sum omnes interpretes, selegique et perscripsi interpretationem magis cer„tam et receptam, quaeque textus sensui magis conveniret. Quibusdam etiam in locis, „parce tamen et raro vox aliqua translata est secundum sensum (hoc est non plane ad „verbum) ut scriptura in omnibus etiam particulis eornm quae continet justificaretur. Hebr.graec.

„Statuto autem Domini nostri et Rabbini nostri Principis Scholae Magistri „Josuae Kadiumi, (Custodiat eum Deus misericors et liberet eum) non imprimat „ullus vir libros memoratos lingua graeca vulgari ab hac die ad decem annos, et typo„theta et emptor erunt excommunicati triplicis generis excommunicatione, ita ut non „sit illi venia: at pax omni congregationi Israelis.

„Fuit initium operis, mirabilis, pulchri, puri, purificati septemplicite, „initium mensis Elul anni quinquies millesimi trecentesimi trigesimi sexti creationis. „(*h. e. Christi* 1576.) Deus misericordia sua dignos faciat nos ad faciendum libros „innumeros, ita ut nullus sit finis. Amen, sic esto voluntas Dei [i]).„

[Proverbia Salomonis, uti ipse testatur, eodem modo transtulit; verum num typis quoque exscripta sint, non satis constat. *Wolfius* certe nihil de illis alibi commemoratum invenit [k]).

* Caput I. Geneseos Hebr. et Graece, specimen Hexaplorum Origenis, Fragmentis Veterum interpretum e Philoponi maxime Commentariis in Hexaemeron conquisitis, cum v. 1. cap. XI. Oseae, ex eadem editione Hexaplari. (Hamburgi 1707.) 4. [II.]

Descriptum exstat in Bibliotheca Graeca V. Cl. Joh. Alb. Fabricii lib. 3. c. 12. p. 346. etc. [l]).

[Nisi temporis aliarumque calamitatum ecclesiae injuria intercidisset opus illud Origenianum in tota antiquitate celebratissimum, quod sub Hexaplorum, Octaplorum et Enneaplorum nomine satis notum est, hoc loco, quo de editionibus hebraeo-graecis nobis sermo est, idem recensendum foret. Conscripserat *Origenes*, ut de Bibliis tetraplis, aut mere graecis, hic taceamus, integra Biblia V. T. hebraeo et graeco

i) *Le Long* p. 79. col. 2. k) *Wolfius* Vol. 2. p. 412. et 447. Vol. 4. p. 154. Vol. 1. p. 805.
l) *Le Long* p. 196. col. 2. E.

Hebr. graec. graeco fermone, diverfis columnis diftincta; quarum in prima legebatur textus hebraeus, genuinis hebraicis litteris exferiptus, in fecunda idem textus hebraeus fed litteris graecis expreffus, in tertia verfio graeca *Aquilae*, in quarta verfio *Symmachi*, in quinta verfio feptuaginta Senum, et in fexta verfio *Theodotionis*. Hinc nomen *Hexaplorum*. Accefferunt quibusdam libris facris duae verfiones graecae, quinta et fexta; unde idem opus nomen *Octaplorum* accepit. Pfalmis denique acceffit feptima verfio, hine nomen *Enneaplorum*. Ita intercidit opus illud ingens et voluminofum, ut non nifi fragmenta tum in diverfis codicibus MSS. tum in fcriptis SS. Patrum fuperfint. Collegerunt vero ifta fragmenta operisque reliquias *Johannes Drufius*, cujus collectio poft mortem ejus a *Sixtino Amama*, Arnhemii 1622. 4. in lucem expofita eft; et *Flaminius Nobilius* in notis ad graecam LXX. editionem Romanam. Ultimam denique manum operi admovit *Bernhardus de Montfaucon*, qui fummo ftudio et ingenti cura, undequaque, quae adhuc fupererant operis Origeniani, reliquias conquifivit. Exftat opus fub titulo: Hexaplorum Origenis quae fuperfunt, multis partibus auctiora, quam a Flaminio Nobilio et Joanne Drufio edita fuerint; ex manufcriptis et ex libris editis eruit et notis illuftravit D. Bernhardus de Montfaucon, Monachus Benedictinus e congregatione S. Mauri — Parifiis, apud Nicolaum Simart — MDCCXIV. II. Tom. fol. Non integrum Textum Hebraeum, fed fingulas tantummodo voces, diverfis verfionibus illuftratas operi inferuit Editor. Accedunt nonnulla *Origenis* opufcula anecdóta, cum lexico hebraicarum, et altero graecarum vocum [m]). Montfauconianum opus iterum prelo fubmifit Cl. D. *C. F. Bahrdtius*, fed ita ut varia immutarit, detraxerit, aliaque addiderit. Prodiit operis tomus I. f. t. Hexaplorum Origenis quae fuperfunt auctiora et emendatiora, quam a Flaminio Nobilio, Jo. Drufio, et tandem Bernh. de Montfaucon concinnata fuerant, edidit notisque illuftravit Car. Fr. Bahrdt, Lipfiae et Lubecae 1768. 8. Tom. II. ibid. 1770. [n]).

Genef. h. jud. germ.

§. XLVIII.

Genef. h. jud. germ.

Genefeos capita IV. prima, hebraice, cum verfione germanica a regione, hebraicis characteribus exarata, eaque juxta ufitatam interpretationem מלה במלה i. e. ad verbum translata una cum fuccinctis in fine adjectis fcholiis pro ftudiofis linguae hebraicae, per Paulum Fagium. Conftantiae anno 1543. 4. [o]).

[Quodfi *Jacobo Le Long* fides habenda effet, integer Genefeos liber una cum verfione Judaeo-germanica a *Paulo Fagio* editus effet. Verum ex ipfa Fagii praefatione, quam nobis *Wolfius* communicavit, id abunde liquet, *Fagium* quatuor tantummodo Genefeos capita, et quidem bis eodem anno evulgaffe, eaque primo auditoribus deftinaffe, deinde vero eadem iterum publici juris feciffe. Verfionem non ipfe *Fagius* adorna-

m) Conf. *Nachrichten von einer Hall. Bibliothek* Vol. 7. p. 491. Acta Eruditor. Lipfienf. 1714. p. 1. etc. Acta eruditor. german. Vol. 2. p. 1013. *Carpzovii* crit. facr. p. 585. *Walchius* p. 145.

n) Conf. *Ernefti* theolog. Biblioth. Vol. 9. p. 483.

o) *Le Long* p. 75. col. 1. C. Liber Genefeos hebraice et germanice etc.

adornavit, sed illam expressis verbis germanicam Judaeorum interpretationem esse adfirmat. Textus hebraicus punctis est animatus. Scholia latina separatim accedunt, una cum institutione germanica Judaeorum legendi. Promittit *Fagius* integra Biblia Judaeo-germanica, sed tantummodo Pentateuchus judaeo-germanicus anno proxime sequenti in lucem exiit p). Genes. h. jud. germ.

§. XLIX.

Ps. hebr. jud. germ. Psalt. hebr. jud. germ.

Psalterium hebraicum cum versione germanica. Venetiis per Cornelium Adelkind. 305. (1545.) 8. [I.]

Prodiit ex typographia *Bombergi*, cui tunc temporis *Cornelius Adelkind* praefuit. Versio, aut si mavis, paraphrasis judaeo-germanica *Eliam Levitam* agnoscit auctorem q).

* Psalterium hebraicum et germanicum cum Commentario Kav venaki. Mantuae cura Joseph ben Jacob Patavini. 322. (1562.) 4. r). [II.]

[Reiterata editio, cui excerpta e commentario Kav venaki accesserunt. Psalmi secundum ordinem biblicum sunt dispositi, sed secundum septem hebdomadis dies in septem partes distincti.

* Psalterium hebraeo-germanicum cum commentario Kav venaki. Cracoviae 358. (1598.) 4. s). [III.]

[Editio praecedens iterata.

* Psalterium hebraicum cum commentario duplici, altero Kav Venaki, altero Ben Daath, auctore Acsilrad Bandeth. Hanoviae 376. (1616.) 4. t). [IV.]

[Quarta est editio cum versione germanica *Eliae Levitae*, praecedentibus prorsus similis; excepto commentario Ben Daath, qui huic editioni accessit. Textus punctis vocalibus et accentibus est instructus; ad latus habet versionem judaeo-germanicam, et infra commentationes.

Psalterium hebraicum cum versione germanica. Amstelodami apud Uri Veibsch. 337. (1677.) 8. u). [V.]

Psalterium hebraicum cum versione germanica. Dyrenfurthi per Schabtaeum. 357. (1697.) 12. x). [VI.]

Psalterium hebraicum cum expositione judaeo-germanica. Amstelodami apud Salom. Proops. 484. (1724.) 12. y). [VII.]

* Psalterium h. germanicum cum libro precum. Francofurti ad Moen. apud Matth. Andream. 467. (1707.) 8. z). [VIII.]

p) *Wolffius* Vol. 2. p. 396. Vol. 4. p. 135.
q) *Wolffius* Vol. 2. p. 403.
r) *Le Long* p. 77. col. 1. A. *Wolffius* Vol. 2. p. 403.
s) *Le Long* et *Wolffius* ll. cc.
t) *Le Long* p. 77. col. 1. C. *Wolffius* Vol. 2. p. 405.
u) *Wolffius* Vol. 2. p. 406.
x) Id. ibid.
y) *Wolffius* Vol. 4. p. 148.
z) *Le Long* p. 78. col. 1. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 406.

[IX.] Psalterium hebraeum cum versione judaeo-germanica interlineari, et notis hebraicis e Kimchio potissimum collectis per Michaelem Furthensem. Wilmersdorffii. 485. (1725.) 4. [a]).

[X.] Psalterium hebraeum cum versione judaeo-germanica interlineari. Fürthi apud Chajim Hirsch. 1757. 4.

[XI.] Psalterium idem, ibidem apud eundem. 1760. 4. [b]).

[XII.] Psalterium hebraeo-germanicum cum libro Maamadoth. Dyrenfurthi. 464. (1704.) 8. [c]).

[XIII.] *) Psalterium idem cum libro Maamadoth. Dyrenfurthi per Schabtaeum. 465. (1705.) 8. [d]).

[XIV.] Sepher Tephilloth, cum Psalterio hebraeo et judaeo-germanico. Dyrenf. [e]).

§. L.

Prov. h. jud. germ.

Prov. hebr. jud. germ.

[I.] Proverbia h. cum versione Germanica R. Mardochai ben Jacob. Cracoviae apud Isaac ben Aaron Prostitz. 342. (1582.) 4. [f]).

[II.] Proverbia h. cum paraphrasi judaeo-germanica. Amstelodami, apud Haeredes Salom. Proops. 495. (1735.) 16.

§. LI.

Esth. h jud. germ.

Esth. h. jud. germ.

[I.] Esther h. cum paraphrasi germanica R. Jehudae Löw ben Joseph. Amstelodami apud Uri Veibsch. 423. (1663.) 8. [g]).

[II.] Esther h. cum versione judaeo-germanica. Francofurti ad Moen. 458. (1698.) 4. [h]).

§. LII.

Jobus h. jud. germ.

Jobus h. jud. germ.

[I.] Jobus h. cum versione judaeo-germanica. Pragae 357. (1597.) 4. [i]).

[II.] Jobus h. cum versione judaeo-germanica. Francofurti ad Moenum. s. a. 4. [k]).

Utraque editio exhibet quoque commentarium litteralem in librum Jobi.

§. LIII.

Hebraeo-hispanica.

Hebraeo-hispanica.

[I.] Biblia en dos Coluñas hebr. y Espan. Amsterdam, en Casa y a Costa de Joseph Jacob, y Abraham de Salmon Proops. A. 5522. (1762.) fol.

Editio optima, splendida et aestimata.

עשרים *

a) *Wolffius* Vol. 4. p. 148. et 203. *Samlung von A. u. N.* 1743. p. 516.

b) *Bützowische Nebenstunden* Part. 2. p. 36.

c) *Wolffius* Vol. 2. p. 1442.

d) *Le Long* p. 78. col. 1. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 406.

e) *Wolffius* Vol. 2. p. 1442.

f) *Wolffius* Vol. 2. p. 409. *Clement* Biblioth. hist. et crit. Tom. 4. p. 39. et ibid. citat. *J. D. Hofmannus* de typographiis in regno Poloniae. Dantisci 1740. 4.

g) *Wolffius* Vol. 2. p. 412.

h) *Wolffius* Vol. 2. p. 412. et 456.

i) *Wolffius* Vol. 2. p. 457.

k) Id. ibid.

* החלק השלישי מהארבעה ועשרים i. e. Tertia pars librorum XXIV. Sacrorum, cum versione hispanica. Thessalonicae, in aedibus Josephi ben Isaac ben Joseph Jebetz. 329. (1569.) die IV. Mensis Tisri. 4. Hebr. Hisp. [II.]

[*Le Long* de hoc eodice sequentia annotavit: „Isaias et Hieremias hebr. et hispanice. Sabionettae. 4. Servatur exemplar in Musaeo Ludovici Bourguet Nemausensis, Morgiis apud Helvetios commorantis l). „ Idem illud exemplar ad manus *Wolfii* transiit, qui curatius librum delineavit. In titulo ipso verbis supra exhibitis plura addita sunt lingua hispanica, at typis hebraicis et punctatis, quibus editor consilium suum exponit. Unde illum integrum sacrum codicem eodem modo illustratum edere, sibi proposuisse constat. Initium factum est a Prophetis majoribus, qui tertiam voluminis sacri constituunt partem. Verum unicum illud quod notum est exemplar, non nisi Prophetias Esaiae et Jeremiae continet, et ad calcem posterioris consveta Judaeorum formula adjecta est: *Absolutum et perfectum est. Laus sit Deo creatori mundi.* Unde editorem absoluto hoc volumine consilium suum mutasse non fine specie veri colligendum est. Versionis hispanicae specimen exhibet *Wolfius*, eamque cum versione hispanica Ferrariensi Judaeorum confert, quo, editorem Thessalonicensem antiquiorem Ferrariensem versionem potissimum sequi, manifestum fit m).

* קדש הלולים Las Alabanças de Santidad, Traducion de los Psalmos de David, par la misma Phrasis y palabras del Hebrayco. Illustrada con su Paraphrasis, que facilita la intelligencia del Texto, y Annotaciones de mucha Doctrina, sacadas de los mas graves autores — Pol et Haham Yahacob Yehuda Leon Hebreo. — En Amsterdam. Anno 5431. (1671.) 8. [III.]

[Recenset hanc editionem *Le Long* paucis verbis. Exhibet illa Psalterium hebraicum cum versione hispanica ab erudito Judaeo, *Jacob Jehuda*, Leonensi, alias *Arjeh* dicto confecta. Singulis Psalmis praemittitur introductio, et singulis Textus et versionis sectionibus paraphrasis subjicitur, quae additis notis illustratur n).

§. LIV.

Hebr. Italica.

Hebr. Ital.

* Proverbia hebr. cum versione italica literis hebraicis. Venetiis. 4. (377. i. e. 1617.) [I.]

Erant in Bibliotheca Joannis Buxtorfii o). [Prodierunt apud *Joan Cajon*, jussu *Bragadini*, editore *Chiskija Riete*. In altero libri latere textus hebraicus punctatus, in altero italica versio litteris hebraicis legitur p).

Z 3 * Eccle-

l) *Le Long* p. 75. col. 1. D.

m) *Wolfius* Vol. 2. p. 453. Vol. 4. p. 137. et 182.

n) *Le Long* p. 78. col. 1. B. *Wolfius* Vol. 2. p. 453. Vol. 4. p. 146. Conf. Vol 1. p. 593. Vol. 4. p. 459. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 9. p. 203. Quaerit Cl. *Lorckius* Hafniensis editionem hujus Psalterii iteratam anni 1675. quae aliis scriptoribus ignota est, et fortassis vitio typographico in nota anni originem debet.

o) *Le Long* p. 78. col. 2. E.

p) *Wolfius* Vol. 2. p. 409. et 449.

[II.] * Ecclesiastes h. cum versione italica R. David de Pomis, Venetiis apud Jordanem Ziletti. 331. (1571.) 8. q).

[Per vitium typographicum typographus apud *Le Long Piletti* vocatur. Textus hebraicus vocalibus et accentibus est instructus; singulis vero versibus statim subjicitur versio seu paraphrasis italica: quibus interdum editoris annotationes accedunt r).

§. LV.

Gordoni Biblia.

Gordoni Biblia.

* Jacobi Gordoni Commentaria in sacra Biblia ad sensum litteralem et explicationem temporum, locorum omnium, quae in sacris litteris habent obscuritatem, una cum Textu Biblico. Parisiis. Cramoisy. 1632-1636. III. Vol. fol.

Appendicis loco hic subjungimus opus exegeticum *Jacobi Gordoni*, quod quidem in se spectatum editionibus sacri codicis haud omni ex parte adnumerari potest. At recenset *Le Long* Psalterium, quod hoc in opere triplici lingua, hebraica, graeca et latina 1632. expressum est, inter polyglotta; sic et N. T. graeci 1632. editi idem mentionem facit. Hinc silentio opus omnino praeterire nobis haud licuit. Vocatur auctor a *Jacobo Le Long*, Scotus, Huntlaeus, Jesuita, Th. D. trium linguarum peritus, qui 1641. Parisiis obiit. Ab aliis autem vocatur Lesmoraeus, et a *Jacobo Gordono*, Huntlaeo, qui jam 1620. ex hac vita abiit, distinguitur. Commentaria ipsa a *Walchio* laudantur s).

§. LVI.

Coll. Dict.

Collect. Dictor.

Ad editiones sacras referuntur non sine omni jure tam collectiones istae, in quibus Dicta Classica hebraice, graece et latine exhibentur, quam opellae istae, quae, tironibus ut inserviant, editae sunt, et singulas sacri textus voces comprehendunt. Fatemur quidem, *Jacobum Le Long* istiusmodi collectiones albo suo haud inseruisse; sed *Wolffius* exemplo nobis est, cujus et hic vestigia sequimur. Recensebimus vero hic ordine alphabetico collectiones diglottas, dum polyglottas ad Capitis tertii calcem remittimus.

[I.] Johannis Alberti Gebhardi nucleus sacrae scripturae, sive Sylloge dictorum classicorum, quibus theses theologicae in compendio B. Hutteri et Henichii probantur. Brunswigae. 1700. 8.

Textui authentico ab editore, Gymnasii Martiniani apud Brunswicenses Rectore, versio vel latina vel germanica, una cum lemmatibus addita est t).

Joh.

q) *Le Long* p. 79. col. 2. A.

r) *Wolffius* Vol. 2. p. 411. et 449.

s) *Le Long* p. 43. col. 2. C. p. 217. col. 2. D. p. 748. col. 1. C. *Allgem. Gelehrten Lexicon* s. v. Gordon. *Walchius* p. 430.

t) *Le Long* tom. 2. p. 739. *Wolffius* Vol. 2. p. 415.

Joh. Girberti Syntagma dictorum S. Scripturae 400. cum definitionibus principalioribus compendiorum D. Hutteri et Dieterici. Goslar. 1639. 12. [II.]

Joh. Girberti Syntagma — Lipsiae 1688. [III.]

Joh. Girberti Syntagma — Francof. ad Moen. 1728. 8. *). [IV.]

Compendium Biblicum continens ex 23202. versiculis totius Veteris Testamenti, tantum versiculos 2289. (non tamen integros), in quibus omnes universi Veteris T. voces tam primitivae quam derivativae, tam hebraicae quam chaldaicae, una cum versione latina inveniuntur. Auctore Joanne Leusden. Ultrajecti 1673. 8. [V.]

Placuit editori specimina quaedam editionis primae jam anno 1672, et quaedam specimina editionis secundae et tertiae publico Eruditorum examini subjicere.

Compendium Biblicum — Auctore Joanne Leusden. Ultrajecti 1680. 8. [VI.]

Compendium Biblicum — quam chaldaicae, una cum annotatione radicum et vocum in simplici forma inveniuntur. Auctore Joanne Leusden. Ultrajecti 1685. 12. [VII.]

Annotatio radicum accessit huic tertiae editioni, ut lectores a molesta vocum et radicum annotatione et in chartam conjectione liberarentur. Sequutus est auctor in radicibus annotandis *Buxtorfii* Concordantias hebraicas.

Compendium Biblicum — auctore Joanne Leusden. Lugduni Batav. 1694. 18. [VIII.]

Editio praecedenti tertiae similis.

Compendium Biblicum — auctore Joanne Leusden. Editio quinta, cum tertia et quarta plane conveniens, illis vero multo correctior, in qua etiam omnes radices, et voces in simplici forma, qualibet pagina subjiciuntur. procurante Joh. Jac. Schudt. Francofurti et Hafniae, impensis Joh. Justi Erythropili, e chalcographeo Jacquetiano. 1704. 8. [IX.]

Schudtii cura eo potissimum intenta fuit, ut quemadmodum praefatio testatur, editio emaculatior et a mendis quam plurimis, quae in praecedentes irrepsere editiones, liberior evaderet *).

Compendium graecum Novi Testamenti continens ex 7959. versiculis totius N. Test. tantum versiculos 1900. non tamen integros, in quibus omnes universi Novi Testamenti voces una cum versione latina et Syllabo analytico inveniuntur. Auctore Joanne Leusden. Ultrajecti. 1673. 8. [X.]

Quinque specimina hujus operis a Matthaeo usque ad Acta editor primo quoque eruditorum publico examini subjecit, antequam integrum in lucem exiret opus.

Com-

*) *Wolfius*, Vol. 2. p. 415. Vol. 4. p. 155.

*) *Le Long* tom. 1. p. 828. *Wolfius* Vol. 2. p. 415. Vol. 4. p. 155.

[XI.] Compendium graecum — auctore Joanne Leusden. Ultrajecti 1677. 12.

[XII.] Compendium graecum — auctore Joanne Leusden. Ultrajecti 1682. 12.

[XIII.] Compendium graecum — auctore Joanne Leusden. Ultrajecti 1688. 12.

Quinta vocatur editio, dum specimina anno 1673. emissa pro prima habentur. Adduntur in hac editione Verbis, Tempora, Modi et Conjugationes, in usum tironum, quibus potissimum libellus destinatus est.

[XIV.] Compendium graecum — Amstelodami 1698. 18.

[XV.] Compendium graecum — Lugduni Bat. 1702. 8.

[XVI.] Compendium graecum — Francofurthi et Halae 1704. 8.

[XVII.] Compendium graecum — ibid. 1713. 8.

[XVIII.] Compendium graecum — Halae. Impensis Joh. Ernesti Fritschii. 1735. 8.

Accesserunt significationes vocum latinae ac Themata tam proxima quam remota, Syllabo analytico subjuncta, ut et index Graecus Alphabeticus omnium vocum N. T. cum annotatione locorum, ubi exstant, opera *Joh. Simonis* y).

[XIX.] Biblia Parva hebraeo-latina, in quibus dicta insigniora omnia ex universo codice Hebraeo sec. ordinem Libb. Biblicorum, et in his maxima pars Vocum hebraicarum Codicis S. cum cura exhibentur. In usum SS. Theol. et sacratioris Philologiae Cultorum adornata a M. Henrico Opitio. Hamburgi sumptibus autoris. 1673. 12.

Editio prima, in qua errores typographici ab ipso editore calamo emendati sunt. Singulis dictis biblicis subjicitur versio latina *Ariae Montani*, et in interiori margine radices sunt expressae. Tironibus, quorum non est, majori aere integra sibi adquirere Biblia Hebraica, hoc compendio consulere voluit editor, quod tamen *Majo* minime placuit. Editio Jenensis, cujus mentionem facit *Le Long*, non exstat.

[XX.] Biblia Parva Hebraeo-latina — Lipsiae typis Joh. Casp. Meyeri. 1682. 12.

[XXI.] Biblia Parva hebr. latina — Lipsiae ap. eundem. 1689. 12.

[XXII.] Biblia Parva Hebraeo-latina — Lipsiae 1702. 12. Typis Caspari Meyeri z).

[XXIII.] Johannis Plantavitii Florilegium Biblicum, complectens omnes utriusque Testamenti sententias hebraice, graece et latine, brevi juxta litteralem sensum commentario illustratum. Tolosae 1644. fol. Lodovae 1645. fol.

Auctor *Jean Plantevit de la Pause*, Episcopus Lodovensis trium linguarum peritus obiit 1651. Opera ejus conjunctim edita sunt, teste *Wolfio* 1655; sed alii scriptores editionem ad annum 1645. remittunt a).

Nucleus

y) *Le Long* tom. 2. p. 828.

z) *Le Long* tom. 2. p. 885. *Wolfius* Vol. 2. p. 415. Index Bibl. Wernigerod. p. 38.

a) *Le Long* tom. 2. p. 908. *Wolfius* Vol. 2. p. 415. *Bayle* et Algem. Gelehrten-Lexicon s. v. *Plantevit*.

Nucleus Theologiae positivae, quo una cum concinnis lemmatibus et definitionibus theologicis Dicta Classica, quae B D. Johan. Frid. König in Theologia positiva allegavit, ex purissimis S. Scripturae fontibus, Hebraeo et Graeco nec non versione B. Lutheri congesta, adjectis ex Calovio — dictis scripturae iis quae subinde videbantur desiderari posse habentur, in usum studiosae juventutis publicatus a M. Christiano Reineccio — Lipsiae sumptibus Lanckisii. Anno MDCXCIIX. 8. [XXIV.]

Nucleus Theologiae positivae — publicatus a M. Christiano Reineccio — Editio secunda, in qua Theologia moralis nec non Epitome Epitomes universae de Termino Gratiae Peremptorio Controversiae accesserunt. Lipsiae sumptibus Haeredum Lanckisii. Anno MDCCVI. 8. [b]). [XXV.]

Ex praefatione: Ex ipsis fontibus λόγια ζῶντα, aquam haurire vitae voluimus, aliisque propinare, eo quod unice textu hebraeo et graeco tanquam authenticis standum sit, et non adeo multum conferant versiones, quaecunque tandem illae sint. Versionem vero B. *Lutheri* subjunximus, non tantum quod multis nominibus sit praeferenda reliquis; sed etiam maxime quod cum vernacula, et quotidiano usu jam tum nota etc.

Henrici Rumpii Vaticinia aliquot Vet. Test. de Messia θεανθρώπῳ. Hamburgi 1615. [XXVI.]

Henrici Rumpii vaticinia de passione et resurrectione Messiae. Hamburgi 1617. [XXVII.]

Henrici Rumpii vaticinia de Messiae ascensione in coelos, ejusque regno. Hamburgi 1617. [XXVIII.]

Singula hebraice et latine [c]).

Wilhelmi Schickardi Eclogae sacrae hebraeo-latinae, sive epitome Bibliorum, continens praecipua Vet. Test. loca in Novo citata. Tubingae 1633. 8. [d]). [XXIX.]

Wilhelmi Schickardi Eclogae sacrae — cum versione latina interlineari Santis Pagnini, et Sylloge Canticorum sacrorum Novi Testamenti Syriaci cum versione latina Sebastiani Schrödteri. Erfurti 1647. 8. [e]). [XXX.]

Wilhelmi Schickardi Eclogae — Erfurti 1650. 8. [f]). [XXXI.]

Wilhelmi Schickardi Eclogae — curante Balthas. Raithio. Tubingae 1663. 8. [g]). [XXXII.]

Martini

b) *Wolffius* Vol. 2. p. 415. *Walchii* Biblioth. theol. Vol. 1. p. 40.

c) *Wolffius* Vol. 4. p. 152. 155.

d) *Wolffius* Vol. 4. p. 155.

e) *Wolffius* Vol. 2. p. 415.

f) *Le Long* Tom. 2. p. 950.

g) *Le Long* ibid. *Wolffius* Vol. p. 155.

[XXXIII.] Martini Schulzii dicta religionis Chriſtianae praecipua ex limpidiſſimis Iſraelis fontibus deducta. Wittebergae 1610. 8. [h]).

[XXXIV.] Chriſtian. Stockii Fundamenta Biblica Theologiae Poſitivae Bayerianae, ſeu dicta utriusque Teſtamenti a Bayero in theologia poſitiva citata. Jenae 1711. 8. [i]).

[XXXV.] Georgii Wegneri collectio dictorum claſſicorum. 1700.

Edidit auctor epitomen theologiae biblicae Francofurti 1704. 8. qui liber ab aliis Epitome Bibliorum ſalutatur, quem fortaſſis reſpicit *Wolffius* [k]).

[XXXVI.] Marci Wöldicke Dicta claſſica Veteris Teſtamenti, quotquot in Hypotheſi Wandalini et Elementis Theologicis Bartholini ad probandam fidei et morum doctrinam adhibentur. Hafniae 1735. 8.

Dicta probantia hebraice et latine exhibentur. Simili modo et Dicta Claſſica Novi Teſtamenti in publicum emittere voluit editor Theologus Hafnienſis [l]).

h) *Wolffius* Vol. 4. p. 155.

i) *Wolffius* Vol. 2. p. 416. *Walchii* Biblioth. theol. Tom. 1. p. 40.

k) Vol. 2. p. 416. *Unſchuld. Nachrichten* A. 1703. p. 871. *Allgemeines Gelehrten-Lexicon* f. v. Wegner.

l) *Walchii* Biblioth. theol. Tom. 1. p. 42. *Samlung v. A. u. N. früh aufgeleſene Früchte* A. 1735. p. 176.

PARTIS I.

PARTIS I.
CAPVT II.
DE
EDITIONIBVS NOVI TESTAMENTI GRAECIS.

PARTIS I. CAPITIS II.
SECTIO I.
DE
EDITIONIBVS N. T. QVAE SOLVM HABENT TEXTVM GRAECVM.

§. I.

Sacra posterioris foederis oracula, quae a viris a Christo servatore instructis, et a Spiritu Sancto illuminatis, litteris mandata sunt, et Servatoris vitam, sermones, primaevae ecclesiae historiam, doctrinas Christianorum coetui inprimis dicatas, ut et fata ecclesiae Christi futura nobis tradunt, saepius in lingua authentica, qua conscripta sunt, typis exscripta in publicum prodiere. Variae sunt omnino illorum editiones. Alias Pontificiorum, alias Protestantium sacris addictorum curis debemus; quae, si externam conditionem spectas, varii iterum sunt generis. Aliae solum habent textum graecum: aliae textui sacro aliquam jungunt versionem. Aliae nudum sistunt textum graecum; aliae vero varias lectiones et observationes vel criticas vel exegeticas vel philologicas textui subjiciunt, atque ita, ut arti criticae et Theologico studio magis quam priores inserviant, comparatae sunt. Singulae vero si inter sese conferuntur, aliae deprehenduntur editiones cardinales, seu normantes, aliae vero normatae, quae ad normam priorum effigiatae sunt. Vario itaque ordine, ut quisque facile intelliget, editionum singularum recensio institui potest, prout diversa editionum conditio id cuilibet suadet. Nos vero in recensendis Novi Testamenti graeci editionibus tam variis eum observabimus ordinem, ut sectione hac priori eas, quae solum textum graecum exhibent, enumeremus, ea tamen lege, ut editiones cardinales et normantes iis praemittantur, quae ad normam priorum a typographis exscriptae sunt.

§. II.

Quo vero eo melius instituti nostri ratio dijudicari possit, brevem editionum N. T. graeci historiam praemittere, non abs re fore judicamus. Varias enim codex graecus virorum eruditorum curas ac labores expertus est, et variae sunt tentaminum periodi, in quibus viri, qui rei sacrae optime consulere studuerunt, novis curis textum graecum recognoverunt. Quae singula breviter hic exponenda sunt. Ad primam periodum referimus editiones duas principes seu primas, quarum editores e solis MStis codicibus textum graecum exscribi curarunt. Prima omnium est editio Complutensis, quam Cardinalis *Ximenii* curae debemus. Altera itidem prima est prima editio *Erasmi Roterodami*, quam cum edidit, ad MStos codices recurrere ipsi aeque necessum fuit; nam Complutensis illa adhuc retinebatur, cum prima et secunda

Erasmi in publicum prodiret. Per plures annos, nescio quo fato, codex ille praestantissimus Complutensis a viris eruditis, qui edendo Novi Testamenti graeco textu occupati fuere, repositus est, donec tandem *Christophoro Plantino*, Antwerpiensium typographo, eum e tenebris quasi iterum in lucem producere placuit. Recusum dedit quidem Complutensem codicem, sed quod maxime dolendum est, non sincerum et genuinum, sed lectionibus Erasmicis interpolatum; quem deinde alii sequuti sunt, quibus editiones ad hanc primam normatas debemus. Erasmica vero editio prima ubivis laeto animo excepta longe plures invenit, qui eam typis multiplicarent. Ipse *Erasmus* quater illam recognovit, mutavit, addidit, detraxit, utcumque ei visum est. Successerunt varii Typographi, qui ut ad normam Erasmicarum editionum novas iteratasque exprimerent editiones, quam frequentissime praela exercuerunt. Hinc illae variae editiones Erasmicae, quae tam diversis temporibus et diversis in locis prodiere, quarum tam ingens est omnino numerus, ut nos eas omnes enumerasse, haud asserere audeamus. Secunda periodus sistit nobis viros eruditos, qui non solum Textum graecum ad MStos Codices revocarunt, sed et textum ipsum secundum Codices, qui ad manus erant, immutarunt, lectionesque alias aliis eliminatis substituerunt, atque editiones pararunt, quae variis in locis ab aliis discedunt. Primus inter illos fuit *Simon Colinaeus*, qui Erasmicam editionem ad aliquot recognovit codices, atque editionem procuravit, de qua nuperrimus N. T. graeci editor judicat, eam esse optimam et correctissimam, atque textum genuinum sacri voluminis omnium optime exprimere. Sed unicus tantummodo *Boyardus* ad hanc editionem suam formavit. Secundus est *Robertus Stephanus*, Vir ille de N. T. graeco optime meritus, qui varios, quos Bibliotheca Regia Parisiensis suppeditavit, consuluit MStos Codices, atque quadruplici recognitione textum emaculatum reddere conatus est. Tertius est *Johannes Crispinus*, quartus *Henricus Stephanus*, *Roberti* filius, et quintus *Theodorus Beza*; qui quidem omnes textum Stephanicum maxima ex parte servarunt, attamen in quibusdam locis, tum ab ipso, tum a se invicem recedunt. Hinc illae variae editiones Rob. Stephanianae, Crispinianae, Henr. Stephanianae et Bezanae, quas singulas seorsim ordine enumerabimus. Ad tertiam periodum revocamus editiones praestantiores, quae tum textum receptum ex praecedentibus editionibus compositum, tum novis curis varias e Codicibus MStis et variis editionibus collectas lectiones exhibent, quorsum editiones Elzevirianae aliaeque referendae sunt, quarum agmen claudit praestantissimum opus Millianum. Ad quartam periodum referendae sunt recentiorum Criticorum editiones, qui cum de novo MStos consuluere codices, textum receptum hic illic mutandum, lectionibusque receptis alias substituendas esse judicarunt: quorum in numero est audax ille Criticus *Wettstenius*, cui quidem textum graecum adulterare non licuit; qui tamen, quae ipsi immutanda visa sunt, adhibitis signis satis clare monstravit; et quod ipsi haud licuit, ejus loco *Bowerus* Anglus praestitit. Haec sunt, quae de Codicis sacri inter Criticorum manus versantis variis fatis praemittenda esse duximus. Superest adhuc ingens multitudo editionum minoris commatis, quae potissimum in usum Scholarum emissae et recusae sunt, et textum habent receptum. Quarum quidem recensio editionibus Elzevirianis statim subjungi potuisset, siquidem illae plerumque Textum Elzevirianum sistunt. Verum, ne series editionum praestantiorum ad periodum tertiam relatarum interrumpatur; hisce minores editiones,

quarum

quarum aliae ſatis ſunt nitidae, accuratae et magnis curis procuratae, ultimo loco ſecundum ordinem Typographiarum alphabeticum recenſere nobis viſum eſt.

§. III.

De Novi Teſtamenti graeci editione Complutenſi omnium prima, ſi ſolam temporis rationem haberemus, omnium primo nobis loquendum eſſet. Jam enim anno ſeculi decimi ſexti decimo quarto e praelo emiſſa eſt, dum editores Bibliorum polyglottorum primo tempore Novum Teſtamentum, non vero polyglotton, ſed tantummodo graeco-latinum exſcribi curarunt. Sed quia ſingulas editiones graeco-latinas ad ſectionem ſecundam remittere ſtatuimus, ibi quae ad hiſtoriam hujus editionis praeclarae faciunt, exponenda erunt. Interim cum hanc editionem ut normam ſequentium editionum hoc loco conſideramus, non poſſumus non quaedam de illa in anteceſſum monere. Editionem Operis Biblici, quod ſub Polyglottorum Complutenſium nomine venit, editores ab anno ſeculi ſecundo ad annum decimum ſeptimum occupaſſe omnino verum eſt: ſed eos ſoli N. T. graeco-latino edendo usque ad annum decimum quartum operam adhibuiſſe, ut cum nonnullis credam, haud a me impetrare poſſum. Integrum opus inter plures fuit diſpertitum; alii de Novo Teſtamento, alii de Veteri hebraico, alii de Veteri graeco, alii de Paraphraſibus chaldaicis fuere occupati. Quinque jam exſtabant Veteris Teſtamenti Hebraei integri editiones; ſed nulla Novi Teſtamenti editio graeca. Ad MStos codices itaque omnino recurrendum erat. Adfuerunt jam ante tempora *Leonis* X. id eſt ante annum 1513. MSti Novi Teſtamenti Codices. *Leonis* vero beneficio acceſſit ille *codex venerandae vetuſtatis*, quem in exprimendo textu ut archetypum, attamen collatis et in ſubſidium vocatis aliis codicibus, ſequuti ſunt editores. Sed ubi ſunt illi codices? Quales, cujusve notae fuere? Id eſt, quod omnes adhuc fugit. Fortaſſis adhuc Alcalae latent, et quis eſt, cui ad tales in clauſtris monachorum reconditos Theſauros pateat aditus? Supereſt nobis editio, quae omnium conſenſu eſt inſtar Codicis MSti ſatis antiqui. Ad hanc vero editionem principem et cardinalem recentiores variae editiones formatae ſunt, quarum notitiam hic primo loco ſuppeditabimus. Diſtinguuntur vel dignoſcuntur hae editiones potiſſimum lectione ſingulari Apoc. XXII, 27. ubi Complutenſis, et quae cum illa faciunt, bis legunt ἔρχου, cum alii legant ἐλθέ. Quae priorem habent lectionem ut editiones ex hac prima derivatas enumerabimus.

§. IV.

Edit. Antwerp. Plantini.

Edit. Antw. Plantini.

* **Novum Teſtamentum graecum. Antwerpiae. Chriſtoph. Plantini. 1564. 12.** a). [I.]

[De editione hujus anni *Jacobus Le Long* unicus nobis eſt teſtis; reliqui vero, qui in hiſtoriam editionum N. T. inquiſiverunt, nullam ejus unquam fecerunt mentionem. Plures ſunt a *Chriſtophoro Plantino* procuratae editiones, quarum majores in ſecunda ſectione enumerabimus. Minorum editionum primam *Walchius* ad annum 1569. refert; et fortaſſis majori jure: hoc enim anno ille celebris typographus in edendis Bibliis Regiis Polyglottis occupatus erat. Hinc nobis eum eodem quoque tempore

a) *Le Long* p. 211. col. 1. B.

Edit. Antw. Plantini. tempore N. T. graecum minori forma evulgasse facile persuademus. Ad Complutensem editionem textus editionum Plantinianarum, insertis tamen quibusdam lectionibus Erasinicis, formatus est [b]).

[II.] * Novum Testamentum graecum minutioribus litteris. Antwerpiae, Christophori Plantini, 1573. 8. [c]).

[*Le Long* et Cl. *Knochius* iisdem verbis hanc editionem indicarunt. Servo inter reculas meas hujus editionis exemplar, quod vero titulo et praefatione caret. In superiori primae paginae parte leguntur sequentia: Της καινης διαθηκης ἁπαντα. Ἐυαγγελιον κατα Ματθαιον. Textus minutioribus typis et multis scribendi compendiis divisis columnis est inscriptus. Capita litteris graecis sunt distincta, et versuum numeri in margine notati. Edidit eodem anno Plantinus V. T. hebraicum (Cap. I. sect. I. §. XXXVI.) et Novum Testamentum Syriacum, et hoc quidem sine titulo, in eadem forma, ut tria volumina commode ligatura jungi queant. Hinc sine titulo quoque Novum Testamentum prodiisse, non a vero alienum esse videtur [d]).

[III.] * Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novum Jesu Christi D. N. Testamentum. Antwerpiae ex officina Christoph. Plantini, Architypographi Regii. M. DLXXIV. 32. [e]).

[In tituli pagina versa exhibetur ordo librorum N. Testamenti. Capitum numerus litteris graecis, versuum vero notis numericis in margine exteriori indicatur. Ad calcem adhaeret Privilegium regium anno 1570. datum; quo demonstratur ad editionem Complutensem Plantinianas esse formatas; quae tamen variis in locis ab illa recedunt, et a textu recepto tantummodo in 145. locis differunt. Quae a *Baumgartenio* recensetur editio anni 1575. eadem est; nota enim anni vitium involvit typographicum [f]).

Edit. Plantinianae.

§. V.

Edit. Plantinianae.

[I.] * Novum Testamentum graecum. Antwerpiae. Plantini. 1590. 8. [g]).

[Editionibus a *Christophoro Plantino* in publicum emissis a *Jacobo Le Long* adnumeratur haec editio, quae vero non ab ipso *Plantino*, qui hoc anno jam inter vivos esse desierat, sed a genero ejus *Johanne Moreto* Antwerpiae ex officina Plantitiniana ad normam praecedentium procurata est.

[II.] * Της καινης διαθηκης ἁπαντα. Novum Jesu Christi D. N. Testamentum. Ex officina Plantiniana apud Franciscum Raphelengium. MDXCI. 24. [h]).

[Ab altero *Christophori Plantini* genero, *Francisco Raphelengio*, ex officina typographica Lugduni Batavorum exstructa ad normam priorum in vulgus emissa editio.

* Της

b) *Walchius* biblioth. exeget. p. 18.
c) *Le Long* p. 213. col. 1. D.
d) *Knochii* Nachrichten p. 399. *Walchii* Biblioth. exeget. p. 18. Beyträge zur Geschichte merckw. Bücher. p. 34.
e) *Le Long* p. 213. col. 1. D.
f) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 380. Catalog. Biblioth. Baumgart. p. 76. n. 54. *Walchius* p. 18. *Vogtii* Catal. libr. rar. p. 662. Catalog. Biblioth. Bunav. tom. 1. p. 10.
g) *Le Long* p. 214. col. 2. C. *Walchius* p. 18.
h) *Le Long* p. 214. col. 2. D. *Walchius* p. 18. *Wetstenii* prolegomena cum praefat. *Semleri* p. 387.

* Της καινης — Ex officina Plantiniana, apud Christophorum Raphelengium Academiae Lugduno-Bat. Typogr. MDCI. 16. i). [III.]

[Post mortem *Francisci Raphelengii*, filius ejus *Christophorus* a patre exstructae typographiae Plantinianae praefuit, cui hanc debemus editionem. Refertur a nonnullis ad A. 1602.

* Της καινης διαθηκης άπαντα. Novum Jesu Christi D. N. Testamentum. Ex officina Plantiniana Raphelengii. MDCXII. 32. k). [IV.]

[Editio a filiis *Francisci Raphelengii* procurata, quae splendoris aut nitoris nihil habet. Distinctiones capitum, uti in praecedentibus, litteris graecis, versuum vero distinctiones numerorum notis in margine sunt notatae. Tres e typographia Plantiniana Lugdunensi emissae editiones ab ipso *Christophoro Plantino* procuratis longe sunt inferiores l).

§. VI.

Edit. Genevenses.

Edit. Genev.

Novum Testamentum graece. Genevae apud Jacob. Stoer. 1609. 12. maj. m). [I.]

* Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Genevae. 1609. 24. pp. 816. n). [II.]

[Ad manus est editio in forma minima, quoad maximam partem titulo orbata. Ad calcem vero notatum est: *Genevae excudebat Petrus de la Roviere.* 1609. Sequitur accurate editiones Plantinianas, et capita litteris graecis, versus vero in margine interiori distinguit.

Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novum Jesu Christi D. N. Testamentum, cum notis Josephi Scaligeri in locos aliquot difficiliores nunc primum editae. Additur etiam Syllabus locorum Novi Testamenti, de quorum sensu et applicatione hodie lis est. Coloniae Allobrogum apud Petrum de la Roviere. MDCXIX. 4. [III.]

[Bibliopolae Genevenses et inprimis *Petrus de la Roviere*, seu *Petrus Quercetanus* editiones Plantinianas et speciatim Biblia *Ariae Montani* recudi curarunt, quorsum et haec editio referenda est, quae quidem typis majusculis, sed innumeris fere scriptionum compendiis in forma quarta exscripta est, ut Bibliis Hebraicis Cap. I. Sect. I. §. XX. recensitis commode jungi queat. *Scaligeri* annotationes sunt paucae, et vix tanto nomine dignae; utcumque tamen sunt, ob clarum auctoris nomen et aliis editionibus additae sunt o).

* Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novum Jesu Christi D. N. Testamentum cum notis Josephi Scaligeri — hodie lis est. Genevae apud Petrum de la Roviere. CIƆIƆCXX. 4. [IV.]

Serva-

i) *Le Long* p. 215. col. 2. D. Catalog. Biblioth. Bunavianae Vol. 1. p. 11.

k) *Le Long* p. 216. col. 1. B.

l) *Baumgartenii* Nachrichten von merkw. Büchern Vol. 2. p. 31. *Walchius* p. 18. *J. M. Goezii* Verzeichnis seiner Bibelsamlung p. 49.

m) Index Bibl. Wernigerod. p. 25.

n) *Le Long* p. 216. col. 1. A.

o) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 195. Index Bibl. Wernigerod. p. 21. Catal. Biblioth. Bunav. tom. 1. p. 11. *Rich. Simon* hist. crit. des Comment. du N. T. p. 778. *J. P. Niceronii* Nachrichten von berühmten Gelehrten Vol. 21. p. 100. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 38.

Edit. Genev. Servabatur in Bibliotheca hujus editionis exemplar ab Henrico Ernstio collatum cum viginti codicibus editis vel manuscriptis p). [Editio eadem ac praecedens, quamvis diversam in fronte anni notam expressam habeat.

[V.] * Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novum Jesu Christi D. N. Testamentum. Aureliae Allobrogum, sumtibus Joannis de Tournes. MDCXXVIII. 12. min. q)

[*Petro Quercetano* successit *de Tournes*, qui N. T. iterum praelo subjecit, ut exacte anno 1609. ab illo procuratae editioni respondeat. r)

[VI.] * Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα — Genevae sumptibus Joann. de Tournes et Jac. de la Pierre. MDCXXXII. 24. s)

[Editio praecedentem accurate repraesentans.

§. VII.

Editio Commelini.

Edit. Commelini.

* Novum Testamentum graece, cum observationibus et notis Oligerii sive Gumnaei Rosenkranzii et aliorum. Ex officina Commeliniana. 1602. 8. 2 Vol. t)

[Haec sunt quae *Le Long* nobis de hac editione, quam ipse non vidit, sed in indice chronologico asterisco notavit; et quam ipse omni cura et studio, sed frustra quaesivi. Vixerunt seculo superiori duo *Rosenkranzii* scriptis clari: *Oliger* sive *Gumnaeus*, natus 1574. et denatus 1642. qui anno 1602. aetate viginti octo annorum fuisset. *Georgius* natus 1607. et denatus 1675. Posterior scripsit *Praxin Testamenti ἀναμνήσεως*: prior vero edidit Psalterium Danicum. Sed de observationibus in N. T. nullibi quidquam indagare potui. Editio mihi itaque valde est dubia: si vero existit, ad Plantinianas textus formatus est; eundem enim idem typographus 1599. exscribi curavit. v. Sect. II. §. VI.

§. VIII.

Editio Moguntina.

Editio Moguntina.

Ἡ καινὴ διαθήκη. Sive novum D. N. J. C. Testamentum graecum cum variantibus lectionibus, quae demonstrant Vulgatam latinam ipsis e graecis N. T. codicibus hodienum exstantibus authenticam. Accedit index Epistolarum et Evangeliorum, spicilegium apologeticum et lexidion graeco-latinum. Cura et opera Hermanni Goldhagen societatis Jesu. Editio Catholica et novissima Cum Privilegio S. Caes. Maj. et permissu Superior. Moguntiae sumptib. Francisci Varrentrap Bibliopolae Electoralis aulici. MDCCLIII. 8.

Quo frequentiores sunt a Protestantibus procuratae N. T. graeci editiones, eo rarius evenire solet, ut Pontificii hodierni, *Ariae Montani*, Plantinique vestigia premen-

p) *Le Long* p. 216. col. 1. E. Index Bibl. Wernigerod. p. 25.

q) *Le Long* p. 217. col. 2. B.

r) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 382. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 53.

s) *Le Long* p. 217. col. 2. D. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 472.

t) *Le Long* p. 215. col. 2. D.

prementes edendis fontibus facris curas et vigilias confecrent; qui cum folam Vulgatam latinam ut authenticam agnofcere coacti funt, parum emolumenti e fontibus facris haurire poffunt. Mirum itaque foret, *Goldhagenium*, hujus editionis catholicae promotorem, graecum textum variis lectionibus inftructum emififfe, nifi id eum in finem factum effe, ut majorem Vulgatae conciliaret auctoritatem, fatis manifeftum effet. Textus fequitur editionem Complutenfem feu Plantinianam. Lectionum varietates tum ex editionibus a Proteftantibus procuratis, hinc ex editionibus Non-Catholicis, tum ex MSto Moleshemienfi collectae, et editioni Catholicae adjectae funt. Singula capita Summaria in fronte oftendunt. Adhaeret fpicilegium apologeticum praecipuorum locorum, quae Acatholici nonnulli in Vulgata latina perperam infectantur u).

Editio Moguntina.

§. IX.

Quo minor eft editionum N. T. graeci numerus, quae primam Cardinalem repraefentant, eo major eft earum, quae ad alteram Primam formatae et ad Claffem editionum Erafmicarum referendae funt. Prodiit prima *Def. Erafmi Roterodami* editio anno 1516. antequam Opus Biblicum Complutenfe ad finem perduci potuit. Producta vero eft ab editore tempore maxime opportuno. Complutenfes opus magnum moliri, notum, fed quale illud effet, non adeo compertum erat. Exfpectatur ab iis, qui rei facrae favebant, et antequam illud publice exponitur, fuum opus offert *Erafmus*. Mox B. *Lutherus* nofter divina excitatus et fuffultus manu contra abufus et errores, qui ecclefiam Dei macularant, verum Dei verbum producens, et ad facros fontes provocans infurgit. Deliberatur Romae, num hifce temporibus, in quibus Monachus ille Wittebergenfis, tantas, ut ajebant, excitarat turbas, Opus Complutenfe publice exponere Ecclefiae conduceret? Preffum tenetur et oppreffum in Clauftris ad annum 1522; interim Erafmicum Opus Venetiis, bis Bafileae et Hagenoae typis iterum exprimitur. Prodit tandem Opus Complutenfe, voluminofum, onerofum, multo aere redimendum. Erafmicum vero minori aere comparatur, et quotidiano ufui commode propter minorem molem infervit. Uti lux Evangelii crefcit, adaugetur defiderium, ex ipfis fontibus facras hauriendi veritates: cui ut fatisfaciat, omnem Typographi, ut iteratae exftarent cujusvis formae et pretii editiones, omni cura et ftudio allaborant. Quae omnia fi rite confiderantur, quo factum fit, ut editiones Erafmicae tantam nactae fint auctoritatem, ut et poft *Roberti Stephani* tempora quam faepiffime praelo iterum fubjectae fint, haud difficile eft dijudicatu. Reliqua, quae inprimis editiones normantes ab ipfo *Erafmo* procuratas fpectant, fuo loco in Sect. II. §. XVII. dabimus. Jam vero editiones normatas eo ordine enumerabimus, ut quantum fieri poteft, antiquiores recentioribus praemittamus. Antiquiores editiones id peculiare habent, quod in illis locus Marc. XI, 26. defideretur.

u) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 8. p. 15. *J. D. Michaelis* Einleitung Vol. 1. p. 455. *F. W. Kraftii* theol. Bibliothek Vol. 9. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 63, p. 244. *Walchii* Biblioth. exeget. p. 32.

Editio Veneta prima.

§. X.

Editio Veneta prima.

* Novum Teſtamentum graecum. Venetiis 1518. fol.

Novi Teſtamenti textus in his Bibliis Eraſmieo, qui paulo ante prodierat, adeo mirifice ſimilis eſt, ut ad eum expreſſum fuiſſe, haud ſit, quod dubitemus. Idem eſt editionis utriusque apparatus. — — Quid? quod ab Eraſmica adeo parum receſſerint editionis Aldinae euratores, ut etiam errores ejus quam plurimos in ſuam transferendos eurarint. — Quamvis autem ex dictis luce clarius ſit, compoſitam fuiſſe hanc ad Eraſmicam, haud paucis tamen in locis ab ea receſſum videmus, partim operarum incuria, partim euratorum ipſius operis ingenio, plerumque autem auctoritate aliquorum MSS. exemplarium. Certe locis plus centum emendatum in hac editione eomperi textum Eraſmicum, ac totidem vero locis vitiatum x).

[Titulo omnino caret haec editio N. T. graeci rariſſima, quae ſolius textus graeci omnium eſt prima. Prodiit ut tertia pars Bibliorum graecorum ab *Aldo Manutio* procuratorum, hine in rubro N. T. tantummodo ſequentia leguntur. Ἔλεγχος τῶν βιβλίων τοῦ τρίτου μέρους. et ad Voluminis calcem: *Venetiis in aedibus Aldi* et *Andreae Soceri.* MDXVIII. *menſe Februario.* Prodiit integrum opus biennio poſt mortem *Aldi Manutii*, viri in republica litteraria clariſſimi, procuratum ab *Andrea Aſulano*, qui Veteris Teſtamenti partem priorem *Aegidio Viterbienſi* R. E. Cardinali inſcripſit. Succeſſit ei *Federicus Aſulanus*, qui Veteris Teſtamenti poſteriorem partem *Danieli Renerio*, Veronae Praefecto, dicavit, eui acceſſit *Franciſcus Aſulanus*, qui N. T. *Eraſmo Roterodamo* epiſtola dedicatoria conſecravit; atque ſic *Eraſmo* reddidit, quod *Eraſmi* erat. Plurima enim et fere omnia ex *Eraſmi* prima editione hauſta ſunt. Vitae Evangeliſtarum ex Dorotheo praemiſſae ſunt in utraque. Titulus Evangeliorum et Actorum, ut et ad horum calcem poſita, in utraque eadem. Argumenta Epiſtolarum eadem; niſi quod praemiſſa in Epiſtolis ad Coloſſenſes et Philemonem auctiora paulo ſint in Aldina ope eujusdam Exemplaris. Diviſiones Epiſtolarum eaedem. Deſunt denique eadem Commata *Marc.* XI, 26. 1 *Joh.* V, 7. ut haec editio primam *Eraſmi* potiſſimum repraeſentet. Ipſe vero *Eraſmus*, qui in defenſionibus contra adverſarios ſuos, ſaepius ad hanc provocat editionem, in Cenſuram recentiorum Criticorum incidit, quod haud ſincere cum adverſariis egerit. Sed utrum editores MSta conſulerint, an vero ex ingenio loca emendarint, id eſt, de quo adhuc ſub judice lis eſt. Nec obverti poteſt, nullum hactenus detectum eſſe MStum, quod ejusmodi lectiones oſtendat. Nam illo tempore haud conſuetudinis erat, MSta accurate recenſere, quae typographis ad manus erant: nec hodie ſcimus, ubi MSta, quibus editores in recognoſcendo V. T. uſi ſunt, ſepoſita fuere. Hinc *Eraſmus* potius exculpandus, quam accuſandus nobis videtur y).

§. XI.

x) *Le Long* p. 202. col. 2. D. e *Millii* prolegom. p. 112.

y) Conf. *Knochii* Nachr. p. 260. *J. D Michaelis* Einleitung Tom. 1. p 696. *Theophili Sinceri* Samlung von raren Büchern p. 255. *Mich. Lilienthalii* Erleutertes Preuſſen Tom 1. p. 741. 743. *J. G. Pritii* introduct. in N. T. p. 392. *J. A. Fabricii* Biblioth. gr. Vol. 4. p. 185. *Walchii* biblioth. exeget. p. 15. *Goetzii* Merckwürdigkeiten der königl. Biblioth. Vol. 2. p. 185. Beyträge zu den Hamb. gelehrten Nachr. 1775. n. 64. p. 507. *Mich. Maittaire* annal. typograph. Tom. 2 Part. I. p. 310. Bibliotheca Solgeriana Tom. 1. p 4. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 27. Index Bibl. Wernigerod. p. 21.

§. XI.

Editio Hagenoenfis. Editio Hagenoenfis.

* Novum Teftamentum Graece. Cum Praefatione Nicolai Gerbelii. Hagenoae, Anshelmi Badenfis 1521. Menfe Martio. 4.

In hujus calce profitetur Editor (fc. Gerbelius), nullam dictiunculam vel minimam fecundum Frobenii Aldique Editionem, in ea editione defiderari, quam fenfus neceffitas poftularet. Illud nempe notandum dixit ob voces quasdam, quae incuria nefcio qua, e corpore textus exciderant. — Textum hujus editionis percurrenti, conftabat primo intuitu, expreffam eam fuiffe ad Erafmicam fecundam, translatis tamen ex Erafmica priori, eamve fecuta Aldina, nefcio quo pacto, vitiis haud paucis, quae in Erafmica pofteriori emendata fuerant, admiffisque infuper multis lectionibus ἀδοκίμοις, pro quibus genuinas in editione fecunda, quam ob oculos editor habebat, expofuerat Erafmus, quin et infertis etiam hic illic Erafmicarum loco lectionibus Aldinis, quas ab Erafmicis diverfas habuit ifta editio, circiter tredecim, quae fibi probatiores videbantur. Illud certe non minus de aliis, quam hac ad Editiones Frobenianas accurate notandum eft, eas nulli uni e Frobenianis adeo preffe inhaerere, ut non ex una in aliam ex occafione tranfiliant, eamque demum feligant lectionem, quae genuina videatur [a]).

[In Rubro Libri tantummodo haec verba expreffa exftant: *Novum Teftamentum graece.* Ad calcem vero defignationi mendarum typothetae emendandarum fubjicitur: *Hagenoae in aedibus Thomae Anshelmi Badenfis. Menfe Martio, Anno falutis noftrae* MDXXI. Infcripfit quidem *Nicolaus Gerbelius* hoc N. T. omnibus Chriftianis praefatione Argentorati data: fed quae indolem atque conditionem hujus editionis concernunt, de iis omnino nihil memoriae configuavit. Textus integris lineis eft exfcriptus fine ullo capitum aut fectionum indicio. Evangelio Matthaei praemittitur *Theophylacti* prooemium graece, et vita fecundum *Sophronium*, reliquis vero Evangeliftis vita e *Dorotheo* praemiffa legitur. Ante epiftolas Apoftolicas vero πρόθεσις, feu argumentum graece expreffum eft. Loca illa Marc. XI, 26. et 1 Joh. V, 7. ab hac editione ex Erafmica fecunda derivata abeffe fatis notum eft [b]).

§. XII.

a) *Le Long* p. 203. col. 1. E. ex *Joh. Millii* proleg. p. 114.

b) Conf. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 1. p. 193. *Knochii* Nachrichten p. 295. Beyträge zur Gefchichte merckw Bücher p. 27. Samlung v. alten und neuen theolog. Sachen A. 1742. p 517. *Hirfchii* millenar. I. p. 18. *Mylii* memorabilia Biblioth. Jenenf. p. 286. Index Wernigerod. p. 21. Catalog. Biblioth Bunav. Tom. I. p. 10. *J. D. Michaelis* Einleitung Vol. I. p. 696. *Walchii* Biblioth. exeget. p. 15. *J. G. Pritii* introduct. p. 408. *J. Fr. Reimmanni* Catalog. Biblioth. theolog p. 217. *Joh. Vogtii* catalog. libror. rarior. p. 661. *Mich. Maittaire* annales Tom. 2. Part. 2. p. 606. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 37. p. 37. Qua editione N. T. ufus fit *B. Lutherus* in adornanda verfione germanica, difputatum eft inter eruditos. Gerbelianam editionem eum fequutum fuiffe, confirmare ftuduit *Tobias Eckardus* in conjecturis de codice graeco N. T. quo ufus eft B. *Lutherus*, Halberftadii 1722. 8. Contrarium ftatuit *Petr. Adolph. Boyfenius* in Differtatione critica de codice graeco N. T. et confilio, quo ufus etc Lipfiae 1723. 4. Refpondit *Eckardus* in Epiftola ad *Boyfenium*, Quedlinburgi 1723. 4. Quibus denique acceffit *J. G Palmius*, tractatu de codicibus V. et N. T quibus B *Lutherus* ufus eft, Hamburgi 1735. 8. qui cap. 2. §. 7. et 8. p. 47. hanc Gerbelianam accurat. recenfet editionem,

N. T. Argentor.

§. XII.

N. T. Argentor.

[I.] * Novum Testamentum Graece. Argentorati apud Wolfium Cephalaeum. Anno 1524. 8.

Ex monito Typographi: Ego novam, quam instituo officinam, quamque exteris potissimum linguis exornare animus est, Fabricii Capitonis consanguinei mei tum industria tum consilio opitulantibus, Christo inprimis et saluti tuae dico, inde tibi offerens Novum Testamentum novo Graeco charactere (*minusculo*) excusum ὡς τα ἀκροθινια.

Sequitur haec editio pene in omnibus Hagenoënsem, ad eamque fine omni dubio excusa fuit, certe quantum quidem observaverim, haud abscedit ab ea, nisi in locis undecim duntaxat, e quibus septem sunt in Erasmica prima et Aldina, tria in Aldina sola, unum perperam emendatum est ex ingenio Editoris. *Jo. Millius*, proleg. p. 114. Haec *Le Long* c).

[Typographus Argentoratensis, cui hanc editionem rariorem, ut et alias graecorum librorum editiones debemus, germanice *Wolffgang Koephel* audit. Typi, quibus usus est, sunt quidem distincti, at minores, ut oculis lectoris facile moram in legendo injiciant. Ad editionem Hagenoensem proxime accedit, et singula quae Evangelistis a *Gerbelio* praemissa sunt, et hic leguntur. Capita vero librorum certis numeris distinxit, quod a *Gerbelio* omnino neglectum erat. Tritum illud Johanneum comma nec non Marc. XI, 26. et hic desideratur. Ejusdem Typographi cura Novo Testamento graeco accessit anno 1526. versio graeca V. T. edente *Joanne Lonicero*, qui et edendo N. T. graeco praefuit d).

[II.] Novum Testamentum graece. Argentorati 1534. 8.

Qui de hac editione rarissima commentati sunt, Typographi nomen nos ignorare voluerunt; quem tamen eundem *Cephalaeum* fuisse, mihi facile persuadeo. Supernem, et quibus in locis ab Aldina et Erasmicis recedat, adlatis testimoniis ostendit. Lites vero istas dirimere a nostro nimis longe recedit scopo: interim id unicum addere liceat, nimirum ex exemplaribus hujus editionis beati *Lutheri* manu notatis minime concludi posse, eum hac editione potissimum usum fuisse. Recensetur in Bibliotheca Solgeriana Vol. 2. n. 46. p. 7. exemplar hujus editionis addita sequenti nota: „Hoc exemplar manuale fuit B. Lutheri, quippe quod „etiam ipsius manu propria est notatum, „hinc merito in pretio habendum, quod „etiam nos magis convincit, hac editione „Lutherum prae ceteris usum fuisse.„ Verum argumento tam ficulneo ego quidem minime insisterem. Moris erat *Luthero*, nomen suum libris amicorum inscribere. Quod rebus meis inservit exemplar, bis manu *Lutheri*, et bis manu *Philippi Melanchthonis* est notatum: verum neutrius, sed *Justi Jonae* fuit manuale; cui B. *Lutherus* in fronte Anno 1542. sequentia inscripsit, quae hic posteritati conservanda duximus:

In tenebris nostrae et densa caligine mentis
Cum nihil est toto pectore consilii
Turbati erigimus Deus ad te lumina cordis
Nostra tuamque fides solius orat opem.
Tu rege consiliis actus, pater optime, nostros
Nostrum opus ut laudi serviat omne tuae.

c) p. 204. col. 1. E.

d) Conf. *Knochii* Nachrichten p. 345. *Michaelis* Einleitung p. 697. *Reimmanni* accessiones ad Catal. p. 145. Index Bibl. Wernigerod. p. 21. *Goetzii* Merkwürdigk. Vol. 2. p. 186. *Walchius* p. 16. *J. M. Goezii* Verzeichnis seiner Bibelsaml. p. 39.

Superstes adhuc fuit anno 1542, uti ab ipso excusus Homerus testatur *e*). Praeterea editio praesens accurate repraesentat praecedentem, atque eadem loca Marc. XI, 26. et 1 Joh. V, 7. hic desiderantur. Quae Cl. *Joh. Dav. Michaelis* de editione secunda Argentoratensi anni 1524 refert, quod Aldinam sequatur, non de hac editione anni 1534. intelligenda sunt. Sed falso sibi persuasit, *Cephalaeum* V. T. graeco aliud addidisse N. T. ab illo quod descripsimus, diversum. Nollem praeterea utrasque exinde a se invicem distinguere quod prior ad Gerbelianam, posterior ad Aldinam formata sit, nam Gerbeliana ex Aldina formata est *f*).

N. T. Argentor.

§. XIII.

Editiones Basil. Bebelii.

Edit. Basil. Bebelii.

* Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novi Testamenti omnia. (Basil. 1524.) 8. [I.]

Jo. Bebelius lectori. Habes C. L. Enchiridion totius Novi Testamenti Graeci, meis quidem elaboratum manibus, ingenio vero Ceporini haud vulgariter de linguis meriti probe castigatum, sumptus ad hoc Joanne Wattenschnee viro praeclaro liberaliter nobis suppeditante *g*).

[Ad calcem Typographi nomen expressum legitur: *Basileae apud Jo. Bebelium Mense Augusto*, *An.* M. D. XXIIII. Praefationis loco praemittitur: *In sacrarum litterarum lectionem Jo. Oecolampadii exhortatio*, quae hic prima vice prodiit, tempore posteriori vero saepius recusa est. Editionem procuravit *Johannes Ceporinus:* sub quo nomine *Joh. Pellicanum* latere voluisse sibi persuasit *Le Long*, et post eum Cl. *Knochius*. Verum vixit Basileae *Johannes Ceporinus*, cui et editionem Pindari Basileae per Andream Cratandrum 1526. debemus; vir graecarum litterarum peritissimus, qui vero ad finem anni 1525. anno aetatis 26. ad superos abiit. Textus graecus ex Erasmica tertia est exscriptus, hinc comma Johanneum hic exhibetur: sed non presso pede illam, verum nonnullis in locis priores Erasmicas, vel Aldinam, vel Hagenoensem sequitur. Marc. 11, 26. hic uti in Erasmianis desideratur. Adeo infrequens est editio prima Bebeliana, ut ipsi *Millio* ignota fuerit *h*).

* Τῆς καινῆς — omnia. (Basil. 1531.) 8. [II.]

Ad calcem: Basileae apud Jo. Bebelium, mense Junio, an. M. D. XXXI. Secunda Bebelii editio, quae priori exacte respondet, eandemque *Oecolampadii* praemissam

e) Ad manus sunt ex hujus typographi prelo. 1) Ὁμήρου Ἰλιάς. Argent. apd' Vuolf. Cephal. Anno M. D. XXV. 8. In ultima pagina apparet lapis quadrangularis, a quatuor juvenibus sustentatus, cum inscriptione hebraica e Psalm XVIII, 3. desumta: et infra figuram legitur: Ὁ Χριστὸς ἐστὶ λίθος ἐξουθενημένος. 2) Ὁμήρου Ἰλιάς. Argent. apud Vvolf. Cephal M D XLI. 8. 3) Ὀδύσσεια. M. D. XLII. 8 ad Calcem: Ἐν ἀργεντοράτῳ παρὰ βολφίῳ τῷ κεφαλαίῳ. Ἔτει της σωτηρίας ἡμῶν α. φ. μ. β Μηνὶ μουνιχιῶνι. Quibus edendis typographus eosdem typos ac primae editioni N. T. consecravit.

f) *Vogtii* Catal. libr. rar. p. 661. *Saltbenii* Catal. libr. rar. Biblioth. p. 498. Bibliotheca Roloffiana p. 4. n. 16. Bibliotheca Hasaeana p. 108. *Baueri* Biblioth. libror. rar. Vol. 4. p. 160. *Walchii* Biblioth. exeget. p. 31. *J. D. Michaelis* Einleitung Tom. 1. p. 697.

g) *Le Long* p 204. col. 2. A.

h) Conf. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 6. p. 199. *Knochii* Nachrichten p. 350. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. I. p. 10. *Walchius* p. 16. *Vogtii* Catal. libr. rar. p 661. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 40. Index Bibl. Wernig. p. 21.

Edit. Basil. Bebelii. missam habet exhortationem. Recenset illam quidem *Le Long* [i]), sed ita, ut quae de secunda editione observarat *Millius*, ad primam referat editionem. Judicat vero *Millius* de indole hujus editionis: „Haec editio ad Erasmicam tertiam expressa est, verum ita, ut missa ista, nonnunquam secundae, imo paucis aliquot locis primae lectiones amplectatur.„ quod de utraque editione verissimum est; hinc idem locus Marci hic desideratur [k]).

[III.] * Τῆς καινῆς — omnia. (Basil. 1535.) 8.

[Ad calcem: *Basileae, apud Joh. Bebelium, mense Februario, an. M. D. XXXV.* Recenset *Le Long* [l]) ad hunc annum editionem N. T. graeci Basileensem, sed sine mentione typographi; quae vero Bebeliana tertia est, siquidem eodem anno nulla alia in lucem exiit editio. Tres vero hae editiones sibi omni ex parte sunt absimiles. Addit Cl. *Knochius* quartam Bebelianam anni 1540. editionem; sed procul dubio exemplari in fine mutilo et manco *Platteri* editionem pro Bebeliana adsumsit. Non nisi tres exstant hujus Typographi editiones [m]).

§. XIV.

Edit. Basil. Platteri.

Editiones Basil. Platteri.

[I.] * Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novi Testamenti omnia. (Basil. 1538.) 8.

[Bebelianis editionibus omni jure statim junguntur editiones a *Thoma Plattero* procuratae, et ad normam Bebelianarum ita exscriptae, ut eandem praemissam habeant *Oecolampadii* exhortationem. Ad calcem primae editionis notatum est: *Basileae per Thomam Platterum, anno* M. D. XXXVIII. *mense martio* [n]).

[II.] * Τῆς καινῆς — omnia. (Basil. 1540.) 8.

[Ad calcem: *Basileae per Thomam Platterum Anno M. D. XL. mense Septemb. Le Long* in recensenda hac editione duplicem erravit errorem: *Novum Testamentum Gr. Lat. cum exhortatione Oecolampadii. 8. Basileae. Platteri.* 1540. *Eadem forsan editio ac anni* 1538. Utraque enim editio est mere graeca sine versione latina, et differunt inter sese ratione paginarum numeri; prior enim 325, posterior vero 382. folia implet [o]).

[III.] * Τῆς καινῆς — omnia. Cum Scholiis ex patribus et historiis in loca obscuriora in marginibus adjectis. (Basil. 1543.) 8.

[Ad calcem: *Basileae per Thomam Platerum, impensis Reinhardi Beck. Anno M. D. XLIII. mense martio.* Editio in omnibus praecedentibus similis; hinc a *Le Long* editio graeca *ex castigatione Erasmi* nominatur. Exhortationi *Oecolampadii* praemittitur

i) p. 205. col. 1. D.

k) Conf. Nachrichten v. e. Hall. Biblioth. Vol. 4. p. 189. *Millius* proleg. §. 1142. p. 115. *Joh. Alb. Fabricius* bibl. gr. Vol. 3. p. 186. *Michaelis* Einleitung p. 697. *Walchius* p. 16. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. I. p. 10.

l) p. 206. col. 1. B.

m) *Knochii* Nachrichten p. 363. Biblioth. Biblica Brunsvic. p. 21. n. 11. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 8. p. 10. *Walchius* p. 16.

n) *Le Long* p. 206. col. 1. B. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 8. p. 10. Index Bibl. Wernigr. p. 21. *Walchius* p. 16. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 42.

o) *Le Long* p. 206. col. 1. B. *Baumgartenii* Nachr. Vol. 8. p. 11. Index Bibl. Wernigerod. p. 21. *Walchius* p. 16. *Hirschii* millen. 1. p. 69.

mittitur epistola a *Johanne Gastio Severino Ertzbergero* inscripta, qua ipse de Scholiis margini adjectis rationem reddit: quae vero vix nomen scholiorum merentur, dum solis citationibus scriptorum S. Patrum, Augustini, Chrysostomi, Ambrosii, aliorumque constent, hine nemini, nisi qui ipsa Patrum scripta ad manus habet, usui esse possunt. Addit *Le Long* editionem iteratam anni 1544. de qua vero omnino dubito p). Edit. Basil. Platteri.

§. XV.

Editiones Basil. Brylingeri. Edit. Basil. Brylingeri.

* Novum Testamentum Graecum ad tertiam Desid. Erasmi editionem vulgatum. Basileae Nic. Brylingeri. 1533. 8. [I.]

[Recensebimus hac paragrapho tantummodo editiones mere graecas, ex officina Brylingeriana in vulgus emissas, quarum haee prima est, cujus notitiam soli *Le Long* debemus q).

Novum Testamentum graece, post ultimam editionem D. Erasmi recognitum et castigatum. Basileae apud Nicolaum Brylingerum. Anno M. D. XLIII. 8. [II.]

[Editio *Le Long* ignota, quae solum exhibet textum graecum sine ulla praefatione r).

* Novum Testamentum graece jam denuo accuratiori diligentia, quam hactenus, in usum Theologiae studiosis excusum. Basileae apud Nicolaum Brylingerum. Anno M. D. XLVIII. mense Martio. 8. [III.]

[Editio tertia, et judice *Le Long*, *satis mendosa*, quamvis accuratiorem diligentiam exspectari jubeat titulus s).

* Novum Testamentum graecum. Basileae 1549. 8. [IV.]

[Ita *Le Long*, ut de nomine typographi omnino taceat. *Brylingerum* vero hoc anno editionem graeco-latinam paraffe, omnino certum est. Verum in Catalogo Bibliothecae Baumgartianae inter editiones graecas recensetur editio hujus anni, et quidem Brylingeriana; quae certe eadem est, quam *Le Long* indigitat t).

Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novum Jesu Christi Testamentum, graece, collatis non paucis venerandae fidei exemplaribus accuratissima nunc lima editum. Basileae, per Nicolaum Brylingerum. Anno M. D. LIII. Mense Martio. 8. [V.]

Ad

p) *Le Long* p. 206. col. 2. A. Catalog. Biblioth. *Baumgart.* p. 39. n. 51. Index Bibl. Werniger. p. 21. *J. B Riederer* Nachr. zur Kirchen-Gelehrt. u. Bücher-Gesch. Vol. 4. p. 249.

q) p. 205. col. 1. D.

r) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 6. p. 200. Beyträge zur Geschichte merkwürd. Bücher p. 29. *Walchius* p. 16. qui et editionis Brylingerianae anni 1545. 8. mentionem facit, quae vero Brylingero minime tribuenda est. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 42.

s) *Le Long* p. 207. col 1. C. Nachrichten von einer Hall. Biblioth. Vol. 4. p. 191. *Joh. Alb. Fabricii* bibl. gr. Vol. 3. p. 186. *Walchius* p. 17. *J. M. Goezius* p. 43.

t) *Le Long* p. 207. col. 2. C. Catalog. Bibl. Baumg. p. 39. n. 256.

Edit. Basil. Brylingeri. Ad editionem Erasmicam quintam adornata est editio, cui eodem anno graeco-latina accessit, cujus *Le Long* mentionem facit [w]).

[VI.] Της καινης — Basileae per Nicolaum Brylingerum. 1556. 8. [x]).

[VII.] Της καινης — lima editum. Basileae apud Nicolaum Brylingerum. Anno MD.LVIII. 8.

Editioni anni 1553. in omnibus, quin et in ipso libri titulo accurate respondet [y]).

[VIII.] * Novum Testamentum graece, sub Aristarchi limam revocatum, additis notis marginalibus. Basileae ex officina Brylingeriana. 1586. 8. [z]).

[Sub *Aristarchi* nomine *Isaacum Casaubonum* intelligendum esse, testis est *Le Long*. Utrum vero ipse editionem procuraverit, an vero eo inscio prodierit, omnino incertum est: posterius vero cum veritate magis consentire videtur, siquidem ipse *Casaubonus* N. T. cum suis annotationibus anno sequenti 1587. Genevae in publicum emisit. §. XLI. Brylingerianis editionibus annumerandae sunt duae anno 1563. et 1564. procuratae editiones, quas vero, quia ad editiones Crispinianas formatae sunt, infra recensebimus. §. XL.

§. XVI.

Edit. Basil. Valderi.

Edit. Basil. Valderi.

* Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novi Testamenti omnia. Basileae. Joan. Valderus. XXXVI. (1536.) 16.

[Recenset quidem *Jac. Le Long* hanc editionem, sed nota anni, in qua litterae M. D. omissae sunt, deceptus, illam ad annum 1636. refert. Praefationis loco praemittitur *Chrysostomi* ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον ματθαῖον τὸν Ἐυαγγελιστὴν, et *Gregorii Nazianzeni* tractatus περὶ θεότητος ad *Evagrium* Monachum. Textus Erasmianam sequitur editionem [a]).

§. XVII.

Edit. Basil. Herwagii.

Edit. Basil. Herwagii.

* Novum Testamentum graecum. Basileae ex officina Herwagiana. 1545. fol.

Haec editio Novi Testamenti prodiit ad editionem Frobenianam quintam, sive postremam, admissis tamen hic illic lectionibus, quae meliores videbantur, ex editionibus Frobenianis prioribus. Haec e *Millio* desumsit *Le Long* [b]). [Idem *Millius* lectionum specimina exhibet, additque: In voluminis calce positae sunt lectiones variae V. T. et Apocalypseos, partim (quod ait Editor) ex optimorum exemplarium collatione, partim ex observatione virorum doctorum collectae. Certe quae ad Apoca-

w) *Baumgartenii* Nachr. Vol. 4. p. 107. *Walchius* p. 17.

x) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 40. n. 62.

y) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 40. n. 63. *Freytagii* apparat. Tom. 2. p. 723.

z) *Le Long* p. 214. col. 1. C. *Walchius* p. 33.

a) *Le Long* p. 218. col. 1. C. Catal. Biblioth. Baumgart. p. 76. n. 46. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 41.

b) p. 206. col. 2. B. *Millius* proleg. p. 116. Bibl. Solgeri Tom. 1. p. 5. Index Bibl. Wernig. p. 22. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 250.

Apocalypsin attinent, ex Erasmi tribus editionibus prioribus, Aldina et Colinaeana, maximam partem sunt desumtae; unam duntaxat ex alia (Bebelii dico) editione repraesentatam vidimus. Id denique observandum est, Novum hocce Testamentum non seorsim prodiisse, sed partem esse Bibliorum graecorum a *Herwagio* cum praefatione *Philippi Melanchthonis* editorum. Edit. Basil. Herwagii.

§. XVIII.

Edit. Basil. Curionis. Edit. Basil. Curionis.

* Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novi Testamenti omnia. Basileae. M.D. XLV. 16.

[Ad calcem typographus nominatur: *Basileae per Hieronymum Curionem.* Ad Erasmicas editiones effigiata est editio, hinc et Locus Marc. XI, 26. ab illa abest. Praemittitur *Chrysostomi* ὑπόμνημα περὶ εὐαγγελίου, et *Gregorii Nazianzeni* ad Evagrium Monachum περὶ θεότητος: ad calcem vero accedit Pauli itinerarium et martyrium. Omnia graece c).

§. XIX.

Edit. Basil. Frobenii. Edit. Basil. Frobenii.

* Νέα Διαθήκη. Novum Testamentum. Basileae. M. D. XLV. 4.

Charactere grandiori et magnifico, ad Erasmicam quintam. In hac editione textus incedit absque omni comitatu, praeterquam κεφαλαίων majorum, quorum Lemmata praemissa sunt evangeliis, notae ipsorum numerales ad marginem suis quaeque locis appositae, et ὑπογραφῶν Euthalianarum, quae additae sunt ad calcem singularum Epistolarum D. Pauli d).

[Ad calcem nominantur typographi, quorum studio et operae editionem hancce magnificam debemus, nimirum *Hieronymus Frobenius* et *Nicolaus Episcopius.* Praemittitur operi Symbolum Apostolicum; quae vera fides sit christianorum; Tabula N. T. Index sectionum antiquarum quatuor Evangeliorum et vitae Evangelistarum e *Sophronio*, nec non vitae Apostolorum, quorum Epistolae in Novo Testamento posteritati servantur e).

§. XX.

Edit. Basil. Guarini. Edit. Basil. Guarini.

* Novum Testamentum Gr. ex postrema Erasmi recognitione. Basileae. Thomae Guarini. 1570. 16. f).

[Recudi fecit idem Guarinus Basileensis Biblia latina ex versione *Pagnini* cum Novo Testamento latino *Bezae*, secundum editionem *Roberti Stephani* anni 1557. fol. Idem N. T. hoc graecum exscripsit, de quo auctor noster unicus nobis est testis.

Cc 2 §. XXI.

c) *Le Long* p. 206. col. 2. C. Nachrichten von einer hall. Biblioth. Vol. 4. p. 190. *Walchius* p. 17. *J. M. Goezius* p. 42.

d) *Le Long* p. 206. col. 2. C. e *Millii* proleg. p. 117.

e) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 6. p. 200. *Knochii* Nachrichten p. 929. Index Bibl. Wernigerod. p. 22. *Walchius* p. 17. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 42.

f) *Le Long* p. 212. col. 2. E.

Edit. Basil. Betuleji.

§. XXI.

Edit. Basil. Betuleji.

* Novum Testamentum. gr. studio Xysti Betuleji. Basileae 1546. fol. g).

[Ita *le Long*. Verum qui de vita *Xysti* vel *Sixti Betuleji*, aut *Betulii*, germanice *von Bircken*, commentati sunt, nihil unquam de N. T. graeco ab ipso procurato memoriae consecrarunt. Edidit *Betulejus* Symphoniam, sive Novi Testamenti Concordantias graecas, Basileae 1546. fol. quo procul dubio *Le Long* in eum, ut ipsi Novi Testamenti editionem adscriberet, inductus est errorem; quam itaque dubiae et suspectae fidei esse judicamus h).

Edit Lovaniens.

§. XXII.

Editio Lovaniensis.

* Novum Testamentum graecum. Lovanii Rutgeri Rescii et Bartholom. Gravii. 1531. 2 Vol. 8. i).

§. XXIII.

Edit. Tigurina.

Edit. Tigurina.

* Novum Testamentum graece. Tiguri in officina Froschoviana. Anno M.D.XLVII. 8. k).

[Prima editio quae e celebri *Froschoveri* prodiit officina, quae nudum textum Graecum Erasmicum exhibet, sine ulla variantium Lectionum collectione est. Posteriores ejusdem typographi editiones ad Stephanicas sunt referendae, quas infra recensebimus l).

§. XXIV.

Edit. Venetae.

Edit. Venetae.

* Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novum Testamentum graece. Venetiis per Joan. Anton. de Nicolinis de Sabio, expensis Domini Melchioris Sessae. 1538. 16. m).

[Impressum est hoc Novum Testamentum, duobus voluminibus constans, ad editiones Erasmicas. Quodsi *Jacobo Le Long* fides habenda esset, textui sacro versio latina *Erasmi* juncta esset. Sic enim ille: „N. T. gr. cum versione latina Erasmi. 2 Vol. in 16. Venetiis, de Nicolinis. 1538. „ Sed qui hanc editionem rariorem recensent, de versione latina adjuncta omnino tacent; quapropter hanc editionem ad Classem primam referendam esse duximus n).

Novum Testamentum graecum. Venetiis 1567. 8.

Editio fere omnibus incognita, cujus notitiam Catalogo Bibliothecae Baumgartianae debemus, ubi ita recensetur: Ἡ παλαιά τε και νέα διαθήκη. Ἐν βενετίαις, αἰτήσει

g) *Le Long* p. 207. col. 1. B.

h) Algem. Gelehrten - Lexicon Tom. I. p. 1103. *Teissier* Eloges Tom. I. p. 86. *Königii* Biblioth vet. et nov. p. 108. *Joh. Alb. Fabricii* Biblioth. gr. Vol. 4. p. 553.

i) *Le Long* p. 205. col. 1. C.

k) *Le Long* p. 207. col. 1. B.

l) *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 42.

m) *Le Long* p. 206. col. 1. B.

n) *Maittaire* annales Tom. 3. Part. 1. p. 277. Biblioth. Solgeriana Tom. 3. p. 385.

αἰτήσει Ιακώβου τοῦ λεογκίου. Prodiit itaque una cum versione septuagintavirali V. T. sed et haec quoque editio sese ita manibus et oculis eruditorum subduxit, ut et ab iis, qui summo studio varias V. T. editiones graecas recensuerunt, silentio praetermissa sit *). Edit. Venetae.

§. XXV.

Edit. Wittcberg. Edit. Witteberg.

* Nov. Test. Graecum, auspiciis et sumptibus Nicephori Thessalonicensis Episcopi et Demetrii sacerdotis, directore Erasmo Schmidio, cura Zachariae Gergani nobilis. Wittebergae Augusti Boreci. 1622. 4. p). [I.]

[Haec sunt, quae *Le Long* de editione in hisce terris rarissima, siquidem plurima exemplaria ad exteros, quorum causa editio procurata est, exportata sunt, annotavit. Ad manus est Exemplar sequenti rubro notatum: Η *καινη διαθηκη* Ιησου Χρι*στου εἰς δοξαν του φιλανθρωπου ἑνος τρισυποστατου θεου, του πατρος, και του υἱου, και του ἁγιου πνευματος, οἰκοδομην τε των φιλοθεων και εὐλαβων Ρωμαιων: προμηθειᾳ μεν ἀναλωμασι του θεοφιλεστατου κυρ: Νικηφορου θεσσαλονικεως, του της Ιερισσου και του ἁγιου ὀρους Επισκοπου: και του ευλαβεστατου κυρ: Δημητριου, ἱερεως της πολεως ἁγιας. Εργοδιωκτου του λογιωτ: κυρ: Ἐρασμου Σχμιδιου δηλιτιανου μουσιου των ἑλληνικων και μαθηματων ἐν τη πολυθρυλλητῳ Ουιττεμβεργικη Ἀκαδημιᾳ διδασκαλου. Ἐπιμελειᾳ δε του Ζαχαριου Γεργανου, εὐγενους ἐκ πολεως Αρτης. Τυπωθεισα ἐν τη Ουιττεμβεργη, ὑπο του Αυγουστου Βορεκιου, χαλκογραφου, Ἐτει της ἐποχης των Χριστιανων α. χ. κ. β.* Praemittuntur sententiae a *Joachimo Camerario* e scriptis *Chrysostomi*, *Ignatii*, *Justini*, *Athanasii*, *Procli*, *Basilii*, *Clementis*, *Irenaei*, *Gregorii* Theologi collectae; nec non sectio quaedam Apologiae secundae *Justini*, de administratione mysteriorum. Matthaeo additur vita e *Sophronio*, Marco vita ex *Hieronymo* et *Dorotheo*, Lucae e *Dorotheo* et Johanni vita e *Hieronymo* et *Dorotheo*. Textus est Erasmicus, sed comma Marc. XI, 26. jam restitutum. Singulis capitibus lemmata praemissa, et loca parallela in margine exteriori, sicut commatum numerus in margine interiori, notata sunt. Omnia adeo sunt graeca, ut ne unicum occurrat verbum latinum q).

* Novum Testamentum graece, cura Erasmi Schmidii. Wittebergae 1626. 4. [II.]

[De hac editione nihil definire audemus. Nisi omnia nos fallant per vitium typographicum e praecedenti effecta est r).

* Novum Testamentum graecum cum praefatione Erasmi Schmidii. Wittebergae 1635. 8. s). [III.]

Prodiit hoc anno N. T. graecolatinum cum praefatione *Schmidii:* hinc de hac editione omnino dubito.

o) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 44. n. 145. Index Bibl. Wernig. p. 25. *Reimmanni* Catal. p. 217.

p) *Le Long* p. 216. col. 2. A.

q) Nachrichten von einer hall. Bibl. Vol. 3. p. 471. *Knochii* Nachrichten p. 434. *Walchius* p. 18. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 38.

r) *Le Long* p. 217. col. 2. B.

s) *Le Long* p. 218. col. 1. B.

§. XXVI.

Jam ad secundum fatorum Novi Testamenti graeci periodum progredimur. Editiones hucusque recensitas a se invicem aliquantulum differre, non negamus. Verum omnes earum varietates lectionum potissimum ex iteratis *Erasmi Rot.* in N. T. curis originem traxerunt. Jam vero de Editoribus nobis loquendum est, qui alios subinde MStos Codices in subsidium vocarunt, et ex collatione illorum alias textui sacro inseruerunt Lectiones. Hinc illa lectionum diversitas, qua editiones singulorum Editorum a se invicem distinguuntur. *Primus* inter illos est *Simon Colinaeus*, *Roberti Stephani* Vitricus, typographus Parisiensis, qui adjuvante privigno suo auctoritate MStorum Codicum lectiones alias in locum Erasmicarum substituit. Quales fuerint, quos consuluerit codices, nullibi expresse indicavit, unde illae objectiones, *Colinaeum* conjectura textum emendare voluisse, ortae sunt. Verum criminationes istas falsas esse, eumque nonnullis codicibus usum fuisse, e quibus *Robertus Stephanus* plures excerptas dedit lectionum varietates, tandem abunde demonstravit *Wetstenius*. De editione *Colinaei* judicat Cl. *Harwoodus* eam esse optimam et correctissimam, quae Textum scriptorum sacrorum genuinum exprimat, atque inde omnibus aliis editionibus praeferenda sit r).

§. XXVII.

Editio Collinaei.

Editio Colinaei.

• Ἡ καινὴ διαθήκη. Ἐν λευκετίᾳ τῶν παρησίων, παρὰ Σίμωνι τῷ κολιναίῳ, δεκεμβρίου μηνὸς δευτέρου φθίνοντος, ἔτει ἀπὸ τῆς θεογονίας α. φ. λ. δ.. (Parisiis 1534. 8.)

Perquam nitida editio. In hac editione nudus textus est, absque omni praefatione, quae lectorem moneat, quid in ea sit praestitum. Unde neque liquido dignosci potest, secutine sint editores textum aliquarum praecedentium editionum, an vero meram ac solam auctoritatem MSS. exemplarium. Ex diligenti autem textus ejus inspectione conformatum videtur ὕψος ἀναγνώσεως, non ad unam aliquam editionem, seu etiam unum aliquem codicem MS. sed eam demum, ex variis, quas ob oculos habebant, lectionem ab editoribus hic propositam fuisse, quam optimam judicabant. In titulis quatuor Evangeliorum Editionem Complutensem sequutos eos apparet, in Actorum, Epistolarum et Apocalypseos titulis, Frobenianam. Textum videmus subinde ad Complutensem conformatum, subinde ad Frobenianum: nonnunquam ab utraque dissonum esse, quoties ipsos in aliam lectionem, probatiorem scilicet, traxerit MS. exemplaris unius aut plurium fides. Inter legendum certe, loca deprehendimus plus 750, in quibus Colinaei haec ab Editionibus praecedentibus seorsum abit, et solitaria incedit. — — Lectiones autem istas plerasque omnes MSS. codicum fide confirmatas videmus. — — In editione hac e lectionibus, quas ob oculos

r) Scribit ille ad Calcem N. T. in *the View of the principal Editions of the greek Testament* p. 258. — far the best and most corrected. It is very valuable in many respects, as exhibiting, in my opinion, the truest Text of the sacred writers, that has ever been published.

los habebat editor five in excufis, five in MSS. eas faepe felegit, et admifit in textum, quae luce et perfpicuitate fua fe probant maxime, non fine gravi veri textus Apoftolici detrimento. Hae certe magnam partem efficiunt lectionum, quas in hac editione numeramus, haud genuinarum in univerfum, quod olim notavimus, 630. — — Caeterum quamvis clarioribus, hoc eft non genuinis fere, lectionibus mirifice gaudeat haec Editio, tamen loca in ea obfervavimus 180, textum verum genuinum exhibentia, quae perperam fe habent in noftra Stephanica. Notat alicubi *Paulus Colomefius* [v]) conformatam effe hanc editionem ad Vulgatam verfionem locis compluribus, etiam ubi Vulgata vitiofa eft. — — Certe per univerfum opus haud aliam Vulgatae Verfionis rationem habuiffe cernitur Editionis hujus curator, quam quod ejusdem lectionem non refpuat, quoties clarae ac dilucidae lectioni fuffragatur. A Vulgata differt innumeris in locis; nec in aliis cum Vulgata vetere confentire dici poteft, quam quod auctoritatem quorundam MSS. codicum fequatur, quibus Vulgata hinc inde confonat. Quanquam illud certum eft, haud parum auctoritatis lectioni fere accedere ex ejus confenfu cum genuina Vetere Vulgata; haec quidem ad textum primitivum eoque fere puriorem erat adornata [x]). Editio Colinaei.

Colinaei exemplar (*inquit Beza*) [y]) non magni facio, quoniam refcivi, multa fuiffe in eo a quodam alioqui Graecae linguae doctiffimo ex folis conjecturis emendata. *Millius ibidem afferit*, haud reperiri ullas lectiones, quas Editor formarit de fuo [z]).

[Ad tria commode, quae in *Colinaeo* reprehenduntur, reduci poffunt capita: nimirum textum mutaffe, vel ex fide unius codicis MS. vel ex verfione vulgata latina, vel ex fola conjectura. Ab ultima incufatione liberat eum *Millius*. Ad alteram quod attinet, ufus eft *Colinaeus* codice manufcripto ad vulgatam latinam emendato; hinc nullo modo, textum ad latinam verfionem transformaffe, accufari poteft. Primum vero nullo jure ipfi objici poteft; fiquidem pro ratione temporis iftius non multorum Codicum MSS. particeps fuit, quapropter non nifi unum vel alterum fequi potuit. Locus Johanneus 1 Epift. V, 7. ab Erafmo jam in editione tertia anni 1522. reftitutus, et in Bebelianis anni 1524. et 1531. §. XIII. et Brylingeriana anni 1533. §. XV. obvius, ab hac editione abeft. Quamvis in alias editiones non propagata fit haec *Colinaei*, excepta *Bogardi*-editione graeco-latina, quae ab Erafmica quinta plerumque auctoritate hujus recedit, exemplo tamen aliis fuit, ut ope MStorum Codicum Textum facrum recognofcerent. Refertur editio inter libros inventu difficiliores [a]).

§. XXVIII.

Secundus, qui novis et iteratis curis Novi Teftamenti graecum textum ad MStos Codices recognovit, eft idem ille, cujus de Veteri Teftamento hebraeo nitide edendo merita fupra Cap. I. Sect. I. §. XI. celebravimus, ***Robertus Stephanus***, Typographus Regius Parifienfis, vir in omni doctrina-

v) Biblioth Select. p. 207.
x) *Millius* proleg p. 115. 116.
y) in defenf. ad refponf. Caftalionis p. 222.
z) Haec omnia *Le Long* p. 205. col. 1. D.
a) Conf. *Maittaire* annal. Tom. 2. Part. 2. p. 396. *Joh. Jac. Wetftenii* proleg. Halae 1764. 8. p. 365. *J. D. Michaelis* Einleitung p. 139. *Walchii* bibl. exeget. p. 17. *J. M. Goetzii* Verzeichnis p. 40. *J. Vogtii* Catal. libr. rar. p. 662. Index Bibl. Wernigerod. p. 21. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 10.

ctrinarum genere facile princeps. *Colinaei* exemplo excitatus ad reconditos Bibliothecae Regiae thesauros sibi viam parat, codices MStos N. T. graeci ibi adservatos promit, atque cum editione typis exscripta confert. Magni ipsi primo fuit editio Complutensis, cui inter codices primum adsignat locum. Auctoritate ejus potissimum in prima editione saepissime Erasmicas lectiones rejicit. Secunda editio non accurate respondet priori; et tertia illa princeps et magnifica editio a praecedentibus differt, et ad Erasmicas propius accedit. Varius omnino est *Stephanus* in triplici editione, nec quarta graeco-latine accurata cum una ex illis consentit. Sed vitio hoc ipsi minime vertendum esse, qui sunt aequiores judices, omnino judicant. Sequitur enim ex hac lectionum adhibitarum varietate, Stephanum, quoties N. T. graecum praelo submittere voluit, singulas lectiones curate examinasse, et quae sibi meliora visa sunt, studiose elegisse. Quae singulas editiones concernunt, sequenti §. exposituri sumus. Hoc loco tantummodo notandum est, Editionem tertiam anni 1550. Caput quasi esse integrae familiae. Textus enim hujus editionis audit *Textus Stephanianus*, qui a variis editoribus iterum recusus datus est.

§. XXIX.

Edit. R. Stephani. I.

Edit. R. Stephani. [I.]

* Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novum Testamentum. Ex Bibliotheca Regia. Βασιλεῖ τ' ἀγαθῷ κρατερῷ τ' αἰχμητῇ. Lutetiae ex officina Roberti Stephani Typographi Regii. Typis regiis. M. D. XLVI. 12.

Novum Testamentum cum vetustissimis sedecim scriptis exemplaribus maxima cura et diligentia collatum. Editio nitidissima, duodecim namque in ea sphalmata duntaxat occurrunt.

Ex praefatione: O mirificam (*Francisci I.*) Regis nostri optimi et praestantissimi Principis liberalitatem. — Quo quidem in opere excudendo eandem, qua in coeteris uti solemus diligentiam: majorem etiam, ut par erat, religionem praestitimus. Siquidem codices nacti aliquot ipsa vetustatis specie pene adorandos, quorum (octo) copiam nobis Bibliotheca Regia facile suppeditavit; ex iis ita hunc nostrum recensuimus, ut nullam omnino litteram secus esse pateremur, quam plures iique meliores libri, tanquam testes comprobarent. Adjuti praeterea sumus cum aliis, tum vero Complutensi editione, quam ad vetustissimos Bibliothecae Leonis X. codices excudi jusserat Ximenius: quos cum nostris miro consensu saepissime convenire, ex ipsa collatione deprehendimus. etc.

Robertus Stephanus collato cum Codicibus Regiis et Complutensi editione speciatim, Novo Testamento, literam sacri textus illam insecutus est, quam plurium ac meliorum librorum suffragio comprobatam deprehendit; eos vero praestantiores, prout innuere videtur praefatio, fere judicavit, quibuscum concordaret Complutensis editio [b]).

[Colinaei

b) E *Millii* prolegom. p. 116. *Le Long* p. 206. col. 2. D. Addit idem: *Theod. Janss. Almeloven* p. 19. catalogi librorum a *Rob. Stephano* excusorum falso refert editionem Graecam N. T. in fol. 1539. Latina enim est, et 2. Pars Bibliorum anni 1540.

[*Colinaei* vestigia, sed feliciori successu, et melioribus adjutus subsidiis premens *Robertus Stephanus* editionem, ab initio praefationis: *O mirificam*, dictam, satis correctam et emendatam evulgavit, dum Textum sacrum ad sedecim codices Manuscriptos examinavit. Falluntur vero, qui sibi, ubivis locorum *Stephanum* ad tantum numerum codicum recurrere potuisse, persuadere volunt. Id enim, plurimos codices unum vel alterumve Novi Foederis librum tantummodo continere, jam quam certissime constat. Ea tamen editionum *Stephani* olim fuit auctoritas, ut perplures ad illas editiones effigiatae sint. Ipsae vero ejus editiones rarissimis libris et Bibliothecarum ornamentis adnumerari solent c). Edit. R. Stephani.

Editio II. [II.]

* *Τῆς καινῆς — ἀρχμητῆ.* Lutetiae ex officina Roberti Stephani Typographi Regii, typis regiis. M.D. XLIX. 12.

Haec editio cum ea, quam anno 1546. vulgavit *Stephanus*, ita congruit, ut una eademque mihi videretur, nisi variantes 67. inter utramque lectiones reperisset Jo. *Millius*, ut notat p. 125. his verbis: Anno 1549. iteratam N. T. editionem juris publici fecit *Rob. Stephanus*, eadem forma, iisdem typis, (*ac ligaturis*) eadem praefatione, qua prior supra dicta, imo eodem quo ista, numero paginarum ac versuum seu linearum in quavis pagina. (*In priori tamen positus est ad calcem voluminis Index duodecim mendorum, quae quidem in posteriori expuncta sunt.*) In hac autem textus, Editionis prioris alteri adeo mirifice congruit, ut ab ea nusquam abscessum sit, quod video, nisi in lectionibus duntaxat 67. e quibus sunt quatuor dubiae fidei: e reliquis 26. pro genuinis habeo, 37. non item. Adeo ut undecim sint lectiones non bonae in hac editione Stephanica plures, quam in priori. *Haec Millius.*

Haec editio characteris elegantia praestat et quod nullo typographico errore inquinata sit. *Paulus Colomesius Biblioth. sel.* p. 108. Contra id XIV. illius editionis Sphalmata recenset *Gottofred. Olearius* in observat. ad Matth. IV, 8. §. 7. d).

[Non minus hanc, ac priorem, ab initio praefationis *O mirificam* appellare, sed et priori longe anteferre solent eruditi, et id non sine jure, tum quia est illa emendatior, tum et inventu difficilior e).

Editio III. [III.]

* *Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα.* — — Novum Jesu Christi D. N. Testamentum. Ex Bibliotheca Regia. *Βασιλεῖ — ἀρχμητῆ.* Lutetiae, ex officina Roberti Stephani typographi Regii, Regiis Typis. M. D. L. fol.

Optima

c) Conf *Baumgartenii* Nachr. Vol. 2. p. 471. *Knochii* Nachrichten p. 375. *J. D. Michaelis* Einleitung p. 140. *J. J. Wetstenii* prolegom. p. 367. *J. G. Pritii* introductio p. 392. *Joh. Alb. Fabricii* Biblioth. gr. Vol. 3. p. 186. *Walchius* p. 17. Index Bibl. Wernigerod. p. 22. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. I. p. 10. *Freytagii* analecta p. 949. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 42.

d) *Le Long* p. 207. col. 1. E.

e) Conf. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 1. p. 195. *Michaelis*, *Wetstenius*, *Joh. Alb. Fabricius*, *Walchius* et *Freytagius* ll. cc. *Mich. Lilienthalii* exeget. Biblioth. p. 122. *Hirschii* millenar. I. p. 84. *Joh. Vogtii* Catal. libr. rar. p. 662. *J. M. Goezius* p. 43. Index Biblior. Wernjger. p. 22.

Edit. R. Stephani.

Optima et elegantiſſima editio adjectis variantibus lectionibus ex ſedecim exemplaribus vetuſtiſſimis, quorum octo ex Bibliotheca Regia. *Ex praefatione*: Superioribus diebus C. L. Nouum Teſtamentum cum vetuſtiſſimis ſedecim ſcriptis exemplaribus, quanta maxima potuimus, cura et diligentia collatum, minore forma, minutioribusque Regiis characteribus tibi excudimus. Idem nunc iterum et tertio cum iisdem collatum, majoribus vero etiam Regiis typis excuſum tibi offerimus: iis praefixis inſertisve aut in calce poſitis, quae uſquam in ſcriptis aut excuſis leguntur codicibus: quae omnia anguſta alterius forma capere non potuerat. Ad haec in margine interiori varias codicum lectiones addidimus, quarum unicuique numeri Graeci nota ſubjuncta eſt, quae nomen exemplaris, unde ſumpta eſt, indicet, aut exemplarium nomina, quum plures ſunt numeri. Iis namque placuit, primo, ſecundo, ad ſextum decimum usque nomina imponere, ut *primo* Complutenſem Editionem intelligas, quae olim ad antiquiſſima exemplaria fuit excuſa: cui certe cum noſtris mirus erat in plurimis conſenſus. *Secundo* exemplar vetuſtiſſimum in Italia ab amicis collatum; *tertio, quarto, quinto, ſexto, ſeptimo, octavo, decimo et decimo quinto*, ea, quae ex Bibliotheca Regia habuimus. Coetera ſunt ea quae undique corrogare licuit. Capitum juxta Graecos diviſionem in interiori margine numeris graecis notavimus. — — Nec omiſimus Euſebii Caeſarienſis Canones. etc.

Robertus Stephanus f) fatetur ſe exemplaria Graeca, quae ipſi precario data fuerunt, in Bibliothecam Regiam retuliſſe.

Stephanicae editiones g) magna cum diligentia ad 16. Graeca exemplaria collata fuerunt, et in majore, omnium elegantiſſima et accuratiſſima, plurimae in iſtis exemplaribus inventae variantes lectiones ad marginem interiorem ſunt deſcriptae. Sed tamen non omnes quae illic habebantur, ut conſtare poteſt ex Bezae annotationibus, qui iisdem cum Roberto Stephano codicibus uſus, quasdam in editione praetermiſſas recenſuit. Nec etiam Stephanus in Novi Teſtamenti textu ſemper eſt ſecutus lectionem, quam major exemplarium ſuorum numerus habebat; ſed interdum eam, etſi pauciora adſtipulabantur, ſi modo inter pauciora illa Complutenſe eſſet, cui primas deferre propoſuerat. Imo aliquando obſervavi, et miratus ſum, ipſum in textum recepiſſe lectiones, quibus nullum prorſus iſtorum 16. exemplarium favebat; nec facile poſſum conjicere quaenam illius rei fuerit cauſa, cum in lectione communiori non appareat aliquod manifeſtum σφαλμα, quod ab ea diſcedere cogeret.„

Optandum omnino foret h) ut vir doctiſſimus (*Rob. Stephanus*) explicate diviſſet, quaenam editio fuerit, quam cum MSS. codicibus contulit? quisnam textus ille, quem ex iis recenſuit, Complutenſis, Eraſmicus, Aldinus, aut alius demum quiſpiam? tum vero de ſingulis codicibus, cujus notae fuerint ac fidei? cujus aetatis ac ſeculi? accurate et docta manu, an negligenter et ab ignaro Librario exarati? Exſpectandum ſaltem, ut indicaſſet de codice quolibet, qui ipſi jam ad manum, integer fuerit, an imperfectus et mutilus? totumne N. T. contineret, an partem duntaxat? fueritne Evangeliorum, an Epiſtolarum? — — Absque hujusmodi aliquali notitia, perit maxima pars beneficii, quod ex mſſ. codicum lectionibus variantibus peti poſſet, et

f) Reſponſione ad Cenſuras Theol Pariſ. p. 37.
g) Ita Joann. Curcellaeus in praefat. N. T. graeci ab ipſo editi anno 1658.
h) *Millius* p. 117.

et in pompam magis quam usum congesta videtur ingens ista ad oram libri variationum moles. Ne dicam quod laxior iste et indefinitus de codicibus sermo, trahat in falsa, uti forte fit, de S. Textu judicia. „ Edit. R. Stephani.

Ut defectus ille, quem hic in Stephano Millius redarguit, quodammodo resarciatur, opus est, accuratam horum sedecim Exemplarium recensionem instituere:

1. α. Novi Testamenti editio Complutensis.
2. β. IV. Evangelia et Actus Apostolorum.
3. γ. IV. Evangelia. Codex Regius 2867.
4. δ. N. Testam. excepta Apocalypsi. Codex Regius 2871.
5. ε. N. Testam. excepta Apocalypsi. Cod. Regius 3425.
6. ϛ. IV. Evangelia. Codex Regius 2866.
7. ζ. IV. Evangelia. Epistolae Pauli, Epistola Jacobi, 1. et 2. Petri, et 1. Joannis. Codex Regius 2242.
8. η. IV. Evangelia. Codex Regius 2861.
9. θ. Nov. Testamentum excepta Apocalypsi.
10. ι. Actus Apost. Epistolae Pauli et Canonicae. Cod. Regius 2870.
11. ια. Actus Apost. Epistolae Pauli et Canonicae.
12. ιβ. IV. Evangelia.
13. ιγ. Actus Apost. Epistolae Pauli et Canonicae excepta Epist. tertia S. Joannis, et Epistola S. Judae.
14. ιδ. Matthaeus, Lucas et Joannes.
15. ιε. Epist. 1. et 2. ad Corinthios, Galatas, 1. et 2. ad Philippenses et prima ad Timotheum, nec non Apocalypsis. Codex Regius 2869.
16. ιϛ. Evangelium Lucae et Apocalypsis [i]).

Dd 2 IV. Ev-

[i]) Post Jacobi *Le Long* et *Jo. Millii* tempora majori studio et cura auctoritas et ipsa Codicum MSS. conditio inquisita est. Non itaque abs re fore judicamus, si hoc loco nonnulla de iis adnotamus. De codice 1. nobis hic nihil dicendum est: ablegamus Lectorem ad Sect. II. §. II. Cod. 2. non ipse *Stephanus* consuluit, sed amicus in Italia illum contulit, et variantes ipsi transmisit. Codicem vero hunc Italicum eundem esse, qui jam Cantabrigiae adservatus Bezeanus seu Cantabrigiensis nominatur, omni studio probare annititur *Joh. Jac. Wetstenius*, prolegom. p. 75-101. Lectiones utriusque codicis unas easdemque esse omnino fatendum est. Sed Codex Cantabrigiensis, teste *Beza*, Lugduni in Sancti Irenaei Monasterio in pulvere usque ad annum 1562 jacuit, codex vero Italicus jam ante annum 1550 ab amicis *Stephani* consultus est; hinc sunt, qui codicem italicum ἀπόγραφον codicis Cantabrigiensis esse statuunt, aut si mavis, sunt ambo ex uno eodemque codice olim descripti. Conf. *Millius* §. 1160. et 1268. *Le Long* p. 173. *Pritii* introductio in N. T. p. 384. *Joh. Ad. Osiandri* Oratio de manuscripto codice cantabrigiensi graeco-latino Theodori Bezae, et Orat. ejusdem de codice manuscripto graeco-latino Claromontano, Tubing. 1742. 4. *Rich. Simon* hist. crit. du Texte du N. T. ch. 30. p. 369. Cod. 3. Conf. *Millius* §. 1161. *Wetstenius* p. 119. n. 4. *Le Long* p. 178. col. 1. A. Cod. 4. *Wetstenius* p. 119. n. 5. *Millius* §. 1162. Cod. 5. *Millius* §. 1165. *Wetstenius* p. 119. n. 6. Cod. 6. *Le Long* p. 178. col. 1. B. *Millius* §. 1166. *Wetstenius* p. 119. n. 7. Cod. 7. *Le Long* p. 178. col. 1. D. *Millius* §. 1167. *Wetstenius* p. 119. n. 8. Cod. 8. *Millius* §. 1168. *Le Long* p. 178. col. 1. C. *Wetstenius* p. 107. n. L. Cod. 9. *Millius* §. 1169. Cod. 10. *Millius* 1170. *Le Long* p. 182. col. D. Cod. 11. *Millius* 1171. Cod. 12. *Millius* 1172. *Wetstenius* p. 119. n. 9. Cod. 13. *Millius* 1173. Cod. 14. *Millius* 1174. *Wetstenius* p. 121. n. 12. Cod. 15. *Millius* 1175. *Le Long* p. 181. col. 1. D. p. 185. col. 1. C. Cod. 16. *Millius* 1176.

Edit. R. Stephani.

IV. Evangelia leguntur in codd. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 12. et 14.
Actus Apoſtolorum in codd. 1. 2. 4. 5. 9. 10. 12. 13.
Epiſtolae Pauli in codd. 1. 4. 5. 7. 9. 10. 11. 13. 15.
Epiſtolae Canonicae in codd. 1. 4. 5. 7. 9. 10. 11. 13. ſeu α. δ. ε. ζ. θ. ι. ια. ιγ.
Apocalypſis in codd. 1. 15. et 16.

Cum non niſi ſeptem codices praeter Complutenſem editionem, iidemque qui complectuntur Epiſtolas Canonicas, ad oram hujus editionis e regione commatis primae Epiſtolae S. Joannis 5, 7. cum obelo apponantur, in quorum quinque Regiis omnia prorſus omittuntur, quae ab his verbis ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ usque ad haec: ἐν τῇ γῇ verſus ſequentis reperiuntur, in duobus pariter aliis haec omiſſa eſſe credendum eſt, proinde totum illud comma in nullo codice, quo uſus eſt Stephanus, exſtitiſſe [k]).

In textu ad hos codices formando, (*inquit Millius*) [l]) ita ſe comparatum ait Robertus, ut religioſe ac plane ad literam ſequeretur plures ac meliores e Regiis, eos ſcilicet qui maxime convenirent cum Editione Complutenſi, cui ſeu fundo innixura eſſet editio haec Stephanica. Sed et aliis praeterea editionibus adjutum ſe fatetur Robertus, iis nempe ſingulis, quae hanc ſuam praeceſſere. Nempe ita ſe habet ratio et ſtructura hujus editionis. Complutenſi ſeu baſi inſiſtere eam manifeſtum eſt in Evangeliis, Actis et Epiſtolis; verum non ita ſtricte, quin ut ab ea recedat, locis certe, ſi calculum bene ſubduxerim, 581. e quibus 361. genuinam lectionem continere arbitror; (in his autem partim mſſ. codices ſecutus eſt Stephanus, locis ſcilicet 15, partim editiones tres ſeu quatuor Frobenianas, Aldinam et Colinaeam, aut etiam unam Ald. aut Col. locis ſex, partim denique Frobenianam quintam, locis dico reliquis 340.) coeteras non item in quibus abiit a Complutenſi, ſeu ex fide mſſ. exemplarium, locis 12. ſeu ex auctoritate quintae Frobenianae, quod factum video in locis 198. In his certe male omnino reliquit Stephanus Editionem Hiſpanicam.

Vidimus editionis ejus ſtructuram in Evangeliis, Actis et Epiſtolis. Nempe ſecundum exemplar Complutenſe, cujus ἐδάφει praecipue inſiſtebat, maximo apud Robertum loco fuiſſe editionem V. Frobenianam, hujus auctoritate pendere lectiones fere infinitas, in quibus a Complutenſi diverſa abit haec editio. In Apocalypſeos textu conficiendo haud aliis exemplaribus inſtructum ſe oſtendit in margine interiori tertiae editionis Stephanus, quam Complutenſi et MSS. duobus 12. et 15. At vero luculente ſatis prodit libri hujus contextus, Editorem, horum duorum ſeu etiam trium codicum, quorum lectiones in oram Complutenſis conjecerat, ipſiusque etiam Complutenſis, adeo exiguam ſeu potius nullam habuiſſe in textu ſuo ſtatuminando rationem, ut rejecto locis plus 440. Codice Complutenſi, Codice ιέ (15.) locis 240. Codice ιϛ′ (16.) locis plus minus 70. univerſum Apocalypſeos textum conformatum dederit ad Editionem quintam Frobenianam, comitatam 400. fere in locis Editionibus Aldi et Colinaei, locis 10. ſola Colinaea, locis circiter 30. una Aldina, ſolitariam autem fere fuiſſe in reliquis lectionibus.

Lectiones variantes (*ait idem*) [m]) ad majorem aliquanto a textu diſtantiam, poſitae ſunt; lectiones inquam 16. Exemplarium, quibuscum textum ſuum collatum ſemel,

k) Vid. quae infra ad Controverſiam Cl. Semleri et Goezii ad N. T. Complutenſe Sect. II. §. II. adnotavimus.

l) Prolegom. p. 119.

m) ibid. p. 126.

femel, iterum et jam tertio dederat Editor. Licet autem lectiones difcrepantes pleras-que omnes, etiam minutiores, fumma fide ac diligentia ad oram Hifpanicae editionis adnotaffe videatur Stephanus; illud tamen certum eft, plurimas ex iis haud idoneas vifas fuiffe, quae locum haberent in interiori hujus editionis margine, fed infigniores fere, quaeque majoris momenti habebantur. In uno certe exemplari Complutenfi lectiones plus 700. omiffas in hac editione deprehendimus; hoc eft, longe plures, quam quae in ea notatae funt; neque enim adfcriptas videre eft ultra 598. Neque certe credibile eft, majorem habitam fuiffe coeterorum librorum rationem, quam Hifpanici, cujus ἐδάφει infiftebat haec editio. Sed et in mff. codicibus noftris, quos ex collatione, Stephanicorum aliquorum gemellos plane comperimus, ac ad eundem omnino textum deferiptos, plurimas obfervavimus varietates, quae in hujus Editionis margine non comparent. Teftis eft et *Morinus* Exercit. bibl. lib. 1. Exercit. 2. c. 2. §. 3. Theodorum Bezam codices hofce Stephanicos a fodali mutuatum, ut eorum ope textum Graecum N. T. recenferet et commentaretur; nonnullas quae in margine hujus editionis praeteritae erant, annotaffe. Scilicet nondum innotuerat verus infignisque ufus lectionum variantium; rejectae funt plurimae, ceu quifquiliae, nulliusque plane pretii, a quibus novimus pendere faepenumero veram et genuinam textus Apoftolici lectionem. — — In univerfum notatae funt a Rob. Stephano in toto N. T. lectiones 1926, defectus 268. h. e. variationes 2194. — — In hac autem editione receffit Rob. Stephanus ab editione utraque fua priori locis, quantum quidem obfervarim, 284. — — Miffis leviculis varietatibus, item dubiae fidei lectionibus, his inquam miffis, coeteras quod attinet, 71. genuinae funt; defumptaeque funt ex iis 7. ex mff. et editione Colinaei; 25. ex editione Hifpanica; 39. ex editione Frobeniana; in reliquis prioribus fuis Editionibus perperam abiit Robertus, locis 3. ex edit. Colinaei; 22. ex MSS.; 6. ex Edit. Complutenfi; 60. ex Frobeniana. Conftat igitur, apud Editorem noftrum, cum Textum N. T. tertia jam vice concinnaret, maximae auctoritatis fuiffe Editionem Hifpanicam et Frobenianam quintam; Exemplar Complutenfe eo jam fuiffe loco, ut lectiones ejus antea rejectas, in hac editione refumendas duxerit 31, et quidem locis 27. ejus unius fide, refragantibus reliquis, quae tum exftabant, editionibus. — — Neque vero minorem in hac editione Frobenianae quintae rationem ab ipfo habitam fuiffe apparet; imo vero in omnibus N. T. libris praeter unam Apocalypfin, multo majorem. Ejus fiquidem ductu variatum conftat ab utraque priori editione locis 99. Conftat praeterea ex calculo fupra pofito, haberi in hac editione 20. lectiones *non bonas* plures quam in utraque priori. Id quod praecipue factum, ex Stephani, cum editionem hanc adornaret, nimio in quintam Frobenianam ftudio *).

Edit. R Stephani.

[Satis de indole et conditione hujus editionis facile principis e *Millio* egit *Le Long*. Quodfi quis plura defideraret, ipfum *Millium* adeat. Ad externam formam quod attinet, duobus conftat voluminibus. In rubro prioris voluminis verbis latinis, quae fupra exfcripfimus, praecedit Catalogus graecus fcriptorum hoc volumine contentorum, nimirum IV. Evangeliorum et Actuum Apoftolorum. Praemittitur volumini *Stephani* praefatio graece fcripta, adjuncta ad latus verfione latina; *Chryfoftomi* ὑπόμνημα περὶ τοῦ εὐαγγελίου, quod jam editioni Bafileenfi anni 1545. §. XVIII. prae-

*) Haec omnia *Le Long* p. 207. col. 2. D. — p. 210. col. 1. B.

Edit. R. Stephani. praefixum est; *Eusebii* Canones harmoniae Evangeliorum; Catalogus testimoniorum V. T. in N. T. citatorum; *Stephani* carmen graecum; *Sophronii* vita Matthaei, et *Theophylacti* introductio in ejus Evangelium, nec non catalogus sectionum, quibus Evangelia olim dissecari solebant. Actis Apostolorum vero praemittitur Itinerarium et vita Pauli. In rubro voluminis posterioris recensentur scripta Apostolica. Additur Epistolis *Chrysostomi* prooemium. Textus typis nitidis et distinctis exscriptus ad marginem interiorem habet sectiones veteres, et lectionum varietates, ad exteriorem vero numerum capitum et loca parallela. Varias vero lectiones non ipse collegit Robertus, sed Filius *Henricus Stephanus*, octodecim annorum juvenis, qui non, qua par erat, cura ac solertia opus, quod sibi demandatum erat, persolvit. Hisce tribus Lutetiis Parisiorum evulgatis editionibus accessit quarta, cum duplici versione latina, cujus notitiam infra Sect. II. §. XXXI. daturi sumus o).

§. XXX.

Edit. Rob. Stephani Jun.

Edit. R. Stephani Jun.

* Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Nouum Testamentum. Ex Bibliotheca Regia. Βασιλεῖ τ' ἀγαθῷ κρατερῷ τ' αἰχμητῇ. Lutetiae ex officina Roberti Stephani typographi, typis Regiis. M.D.LXVIII. 16.

Rob. Stephanus candido Lectori S. Cum Testamentum graecum hac minori forma a patre meo semel atque iterum (*nempe anno* 1546. *et* 1549.) typis commissum, a multis quotidie desiderari animadvertissem; id iisdem characteribus denuo excudendum curavi: additis tamen ad priores illas editiones variis antiquorum exemplarium lectionibus, non quidem omnibus, sed iis duntaxat, quae aut sensum juvare, aut ei aliquid detrahere, viris quibusdam doctis visae sunt. „

In editionibus Stephanicis minoris formae (*vel potius in hac sola*) non omnes lectionum varietates, quae in majore exstant, annotatae fuerunt, sed tantum quae praecipuae videbantur: quas deinde alii typographi, qui variantes aliquas lectiones adjecerunt ad marginem suarum editionum, tanquam archetypum sequendas sibi proposuerunt p).

Prodiit haec editio eadem forma iisdemque typis, quibus duae priores patris Roberti — — Ad libri vero calcem positae sunt variantes Editionis Stephanicae tertiae lectiones, non omnes quidem, sed quae doctis quibusdam visae sunt insigniores. Textus hinc idem fere est qui duabus prioribus. Rarius hic ab eis, aut earum saltem alterutra recessum est. Ne quidem ad tertiam transitum esse video, nisi septem duntaxat in locis q).

[*Robertus Stephanus*, Pater, Genevam 1551. abiens filio *Roberto* typographiam reliquit, qui et hanc exscripsit editionem, ad cujus calcem notatur: *Excudebat Rob. Stephanus Typographus Regius. Parisiis idib. Januar. anno* M.D.LXIX. Hinc a nonnullis editio ad annum 1569. refertur, siquidem in initio hujus anni demum

o) Conf. *Baumgartenii* Nachrichten Vol 4. p. 377. *Knochii* Nachrichten p. 378. *Millius* p. 217. *Michaelis* p. 140. *Wetstenius* p. 368. *Pritius* p. 392. *Joh. Alb. Fabricius* Biblioth. gr. Vol. 3. p. 186. *Walchius* p. 22. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 10. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 28.

p) *Steph. Curcellaeus* in praef. N. T. graeci ab ipso editi an. 1658.

q) *Millius* p. 131. *Le Long* p. 112. col. 1. D.

mum consummata est. Editio est nitidissima et emendatissima; ut versuum distinctio a patre jam anno 1551. instituta, hic omissa est r). Edit. R. Stephani.

§. XXXI.

Editio Praevotii Paris. Edit. Praevotii Paris.

* Της καινης διαθηκης άπαντα. Novum Testamentum. Parisiis, apud Petrum Haultinum in vico Jacobaeo. 1549. 16.

[Ad calcem Voluminis secundi: *Excudebat Lutetiae Parisiorum Benedictus Praevotius, Typographus in vico Frementello ad clausum Brunellum sub insigni stellae aureae. Anno* M. D. XLIX. *Idibus Martiis.* Perperam distinguit *Le Long* editionem Parisiensem hujus anni per *Petrum Haultinum*, ab editione *Benedicti Praevotii*, quae non nisi unica est, *a Praevotio* exscripta sumptus administrante *Haultino*. Ad *Stephani* primam effigiata est, uti *Le Long* e *Millio* docet sequentibus, quae hic adscribenda duximus; quia sufficientem hujus editionis notitiam subministrant: „Prodiit absque omni praefatione. Nulla in hac titulorum veterum ad oram libri notatio, quam exhibuerat Stephanica, sed sola distinctio facta per intervallum quoddam et litteram majusculam; nulla denique prout in Stephanica capitum hodiernorum divisio designata per numeros, sed tantum per spatiolum interjectum et inchoatam de novo lineam. Ipse porro textus adeo totus ad Stephanicum compositus est, ut per universum N. T. non nisi locis 51. quantum quidem olim observaverim, ab eo sit variatum, idque fere ad fidem Editionis quintae Frobenianae, seu aliis editionibus stipatae, seu (quatuor in locis) solius, neque enim ultra undecim sunt, quae reliquarum prorsus sunt editionum. Restant autem adhuc tres lectiones, quas quidem in nullis exemplaribus manu exaratis aut excusis videre contigit. s)

§. XXXII.

Editio Basil. Oporini. Edit. Basil. Oporini.

Της καινης διαθηκης άπαντα. Nouum Jesu Christi Testamentum, graece, antiquorum aliquot exemplarium collatione multo quam hactenus est editum emendatius. Accessit locorum ex Veteri Testamento a Christo et Apostolis in novo citatorum Index longe utilissimus. Basileae per Joannem Oporinum. (1552.) 16.

Ad calcem annus est notatus: *Basileae ex officina Joannis Oporini, Anno* M. D. LII. *Mense Augusto.* Editio rara et *Jacobo Le Long* ignota, quae accurate ad tertiam Stephani exscripta est, adjuncto indice testimoniorum ex eadem editione t).

§. XXXIII.

Editiones Francofurth. Edit. Francofurth. [I.]

* Novum Testamentum graecum. Francofurti ad Moenum apud Andreae Wechelii heredes, Claudium Marnium et Johannem Aubrium. 1597. Fol.

Ex

r) Nachrichten von einer hall. Biblioth. Vol. 4. p. 193. *Walchius* p. 23. Index Bibl. Wernigerod. p. 23. *J. D. Michaelis* Einleit. p. 140. *Maittaire* annal. Tom. 3. Part. 2. p. 746. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 43.

s) *Le Long* p. 207. col. 1. C. e *Millio* p. 125. Conf. *Wetstenii* prolegom. p. 368. Index Bibl. Wernigerod p. 18.

t) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 6. p. 201. *Maittaire* annal. T. 3 Part. 2. p. 607.

Edit. Francof. *Ex praefatione Bibliorum Graecorum*: Ad Novum Testamentum quod attinet, exemplar Roberti Stephani Typographi Regii, patris et filii secuti sumus, atque varias lectiones, quae non tantum in eo exemplari ex codicibus Regiis colleetae, continebantur; sed et in Complutensi ac in aliis editionibus, et quorundam annotationibus reperiri potuerunt, adjiei curavimus [u]).

[Non seorsim prodiit hoc N. T. sed pars est Bibliorum graecorum a *Francisco Junio*, seu ut alii volunt, *Friderico Sylburgio* editorum. Teste *Millio* sequuti sunt editores editionem *Roberti* Junioris §. XXX. sed ita ut in ima eujusvis paginae parte variantes ex editione majori *Roberti* senioris, aliisque editionibus et observationibus collocarint [x]).

[II.] * Της καινης διαθηκης άπαντα. Nouum Testamentum. Ut ex Bibliotheca Regia ann. 1546. excusum fuit. Francofurti apud heredes And. Wecheli, Claud. Marnium et Jo. Aubrium. M. DC. 16. [y]).

[Adeo accurate primam Roberti Stephani editionem expresserunt editores, ut et ipsam ejus praefationem: *O mirificam Regis nostri optimi et praestantissimi principis liberalitatem*, exscripserint, quamvis liberalitatis laudatae haud participes fuerint. Textus integris lineis, quibus versuum notae numerales insertae sunt, additis in margine exteriori capitum numeris, typis luculentis est exscriptus [z]).

[III.] * Της καινης διαθηκης άπαντα. — — Novum Jesu Christi Dn. nostri Testamentum. Ut ex Bibliotheca Regia Anno M. D. L. per Robertum Stephanum excusum fuit. Francofurti, typis Wechelianis, apud Claudium Marnium et heredes Joannis Aubrii. M. DCI. fol. [a]).

[Duabus absolvitur partibus, quarum prior IV. Evangelia et Acta Apostolorum, quae et in ipso titulo graece recensentur, posterior vero reliquos N. T. libros continet. Differt omnino haec editio a prima Wecheliana, anni 1597. et proxime accedit ad editionem *Roberti* senioris archetypam, ut singula, quae editioni praemisit, hic exhibeantur, et variantes in margine notatae sint lectiones [b]).

§. XXXIV.

Edit. Hanov.

Edit. Hanov. * Της καινης διαθήκης άπαντα. Novi Testamenti Libri omnes, ex Roberti Stephani aliisque optimis editionibus sedulo et fideliter excusi. Hanoviae, typis Wechelianis, sumptibus Clementis Schleichii et Petri de Zelter. M.DC.XXIX. 12. [c]).

[Editio nitida, quae, quamvis ad Stephanianas formata sit, tamen nil nisi merum textum, notatis in margine versuum numeris, at variantibus et locis parallelis orbatum sistit [d]).

§. XXXV.

u) *Le Long* p. 215. col. 1. A.

x) *Millius* proleg. § 1298. Nachrichten von einer hall. Biblioth. Vol. 7. p. 481. *Knochii* Nachrichten p. 157. *Goetze* Merkwürdigk. der Königl. Biblioth. Vol. 2. p. 188. *Freytagii* apparat. Tom. 1. p. 137. Index Biblior. Wernigerod. p. 24. Cat. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 8. Bibl. Solgeri Tom. 1. p. 5.

y) *Le Long* p. 215. col. 2. C.

z) Index Bibl. Wernigerod. p. 24.

a) *Le Long* p. 215. col. 2. D.

b) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 380. Index Biblior. Wernigerod. p. 24.

c) *Le Long* p. 217. col. 2. C.

d) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 110. Index Bibl. Wernigerod. p. 26. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 53.

§. XXXV.

N. T. gr. Venet.

N. T. gr Venet.

* Novum Testamentum graecum Venetiis impensis Nicolai Dulcis. 1687. fol. [e]).

[Recusa dedit Typographus Venetus Biblia graeca, quae Francofurti 1597. ex officina Wecheliana, curante, ut autumant, *Friderico Sylburgio* ad normam Bibliorum graecorum *Aldinorum* anni 1518. prodiere. Verum Novum Testamentum graecum editionis Francofurtanae non illam *Aldinam* sequitur, sed *Roberti Stephani* tertiam accurate repraesentat, §. XXXIII. quam ob causam editionem Venetam Wechelianis jungere placuit [f]).

§. XXXVI.

Editio Regia.

Edit. Regia.

* Ἡ καινη διαθηκη. Ἐκ βασιλικης τυπογραφιας. Ἐν Παρισιοις. α. χ. μ. β. (Parisiis 1642.) fol. [g]).

[Non citra rationem annumeratur haec splendida editio typis majoribus nitide exscripta, quae et Regia, et Mazariniana vocatur, editionibus Stephanianis; siquidem majorem *Roberti Stephani* editionem anni 1550. typis iterum exscriptam hic habemus. Omissa tamen omnia sunt, quae *Robertus* suae editioni praemiserat, variaeque lectiones ab ipso ad marginem expositae, hic in unum collectae, calci operis adjectae sunt [h]).

§. XXXVII.

Tertiam editionum familiam ducunt editiones Crispinianae. Procuratae sunt a *Johanne Crispino*, viro docto, variis scriptis claro, qui circa annum 1548. religionis causa Parisiis Genevam abiit ibique typographiam exstruxit. Inter ab ipso in publicum emissos libros praeter lexicon graecum, eminent editiones N. T. graeci duae, non solum typorum nitore, sed et lectionum varietate ab aliis distinguendae, quas tamen Cl. *J. D. Michaelis* in introductione in N. T. Stephanicis adnumerat. Textum quidem Stephanicum maxima ex parte servavit, sed tamen variis in locis alias elegit lectiones Quibus codicibus aut subsidiis usus sit, et unde varias, quas inseruit, selegerit lectiones, omnino ignoramus. Verum factum id esse, ex ipsa editioni priori praemissa praefatione et *Millii* testimonio satis constat. Ao. 1572. peste correptus ex hac vita decessit, typographiamque genero suo *Eustathio Vignoni* reliquit, qui, uti alii typographi exteri, suas ad Crispinianas formavit editiones [i]).

§. XXXVIII.

[e]) *Le Long* p. 221. col. 2. B.

[f]) Acta erudit. Lipsiens. Supplem. Tom. 2. p. 275. *Walchius* p. 92. Index Bibl. Wernigerod. p. 28. Conf. supra.

[g]) *Le Long* p. 218. col. 1. F.

[h]) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 473. *Knochii* Nachrichten p. 438. *Joh. Alb. Fabricii* bibl. graec. Vol. 3. p. 187. *Walchius* p. 23. *Maittaire* annal. Tom. 3. Part. 2. p. 903. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 34. Index Bibl. Wernigerod. p. 26.

[i]) Conf. *Baylii* Wörterbuch Tom. 2. p. 239. qui errorem *Caillii* in *hist. de l'imprimerie* p. 148. observat, *Crispinum* Parisiis 1564. N. T. gr. edidisse. Algem. Gelehrten-Lex. v. *Crispin. Melch. Adami* in vita *Bezae* p. 205.

Edit. Crispinianae.

§. XXXVIII.

Editiones Crispinianae.

[I.] * Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Ἐν οἷς παρὰ τὰ πολλὰ ἀκριβῶς διεξθωθέντα, καὶ τὰ κεφάλαια, καὶ διαφόρους ἀναγνώσεις, καὶ τὰς ἐπ' ἄλληλα μαρτυρίας προσφέρομεν. Novum J. C. Domini nostri Testamentum. Additis summis rerum et sententiarum, quae singulis capitibus continentur: variis item lectionibus mutuisque testimoniis, quae laborem in legendo et conferendo magnopere sublevabunt. Παρὰ Ἰωάννι τῷ Κρισπίνῳ. Ἔτει ἀπὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ σωτῆρος ἡμῶν α. φ. ν. γ. Ἐλαφηβολιῶνος μηνὸς ὀγδόῃ. (Genevae. 1553.) 8. min. vel 16. maj.

Editio perquam elegans. *Ex praefatione:* Contulimus in eodem libro imprimendo tum varias Codicum lectiones, tum vero etiam annotavimus mutua testimonia seu consimiles scripturae locos, qui invicem collati lucem dare et conferre possunt. Apposuimus etiam suis quibusque capitibus Latinorum more separatis τὰ κεφάλαια. etc. Anno 1553. Johannes Crispinus edidit ad Textum Roberti Stephani Novum Testamentum minori forma, typisque admodum elegantibus. In hac autem eum loca S. Scripturae, Stephanique lectiones variantes ad oram exteriorem libri collocavit, tum vero κεφάλαια lemmata nova methodo disposuit, missis quidem veteribus insertisque aliis de suo. Verum haud placebat hoc qualecunque artificium, neque quisquam postea N. T. in hanc formam edidit [k]).

[Plures omnino sunt editiones, quamvis *Millio* secus visum sit, quae ad Crispinianas formatae sunt, quas sequentibus §§. recensebimus. Referendae sunt quidem singulae ad Classem editionum, quae Textum Stephanicum habent. Verum *Crispinus* et alios codices consuluit, et primus post *Stephanum* numerum variantium lectionum adauxit, quo *Theodorus Beza*, ut de novo Textum ad antiquos codices revocaret, excitatus est. Utrum vero *Crispinus* bis eodem anno N. T. graecum ediderit, an vero unica ejus sit editio, quae a viris eruditis diversimode descripta sit, omnino dubium est. Editio, cujus titulum huic articulo praemisimus, certe exstat. Prodiit die octavo ἐλαφηβολιῶνος μηνὸς, i. e. vel mense Februario vel mense Decembri, uterque enim mensis apud Graecos ita audit. Hinc *Crispinum* eodem anno duas procurasse editiones, haud est impossibile. Accedit diversus libri titulus, quem post *Jacob. Le Long* suppeditavit *Freytagius:* Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novum Testamentum graece, additis singulorum capitum argumentis graecis, variisque lectionibus, mutuisque Testimoniis. Genevae ex typographia Jo. Crispini. 1553. 12. Uterque adfirmat, adesse hic praefationem *Crispini* et quidem graecam: formam vero esse duodecimam. Verum *Freytagius* in Analectis non tam fide dignus est, quam in Apparatu suo litterario, in quo recensentur libri, quos ipse consuluit, dum in Analectis saepe aliorum oculis usus est. Addit idem titulo nomen Urbis *Genevae*, quod secundum *Le Long* ab illo abest. Provocat uterque quidem ad praefationem graecam, sed quae idem *Le Long* ex praefatione exscripsit, non in graeca, sed in latina praefatione leguntur; graeca vero praefatio editioni anni 1564 praemissa legitur: nec formam accurate ab utroque recognitam

k) *Le Long* p. 210. col. 2. B. e *Millio* proleg. p. 127.

tam esse, mihi facile persuadeo. Hinc unicam tantummodo hujus anni exstare editionem vero est simillimum, quae hoc speciale habet criterium, quod pagina prima Evangelii Matthaei signo Biiii loco Aiiii signata sit. Accedit denique, Typographos *Vignonium*, *Froschoverum*, *Voegelium* et *Brylingerum*, non nisi hanc unicam novisse editionem, quam ipsi recusam dederunt [l]). Edit. Crispinianae.

* Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Ἐυαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον. κατὰ Μάρκον. κατὰ Λουκᾶν. κατὰ Ἰωάννην. Πράξεις τῶν ἀποστόλων. Ἐπιστολαὶ Παύλου τοῦ ἀποστόλου. Ἁι καθολικαὶ. Αποκάλυψις Ἰωάννου τοῦ θεολόγου. Ὅσα δ' ἡμεῖς ἐν τούτῳ τῷ ἐγχειριδίῳ παρέσχομεν εἰς κοινὴν ὠφέλειαν, ἡ ἑξῆς ἐπιστολὴ δηλώσει. Παρὰ Ἰωάννῃ τῷ Κρισπίνῳ. (Genevae) M. D. LXIIII. 12. [m]). [II.]

[Editio *Crispini* secunda, quae praefationem ejusdem habet graecam. Accedunt Vitae Evangelistarum, catalogus miraculorum et Parabolarum e quatuor Evangeliis, argumenta singulorum capitum Actuum Apostolorum et Epistolarum Pauli, nec non index testimoniorum e Veteri Testamento in Novo citatorum. Loca parallela et Variae lectiones marginem occupant, et at calcem precationes quatuor graece adjectae sunt. Refertur editio correctissima et rarissima a quibusdam ad annum 1565 [n]).

* Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. — Johannis Crispini (Genevae) 1604. 16. [o]). [III.]

§. XXXIX.

Edit. Tigur. Froschoveri. Edit. Tigur. Froschov.

* Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Ἐν οἷς παρὰ τὰ πολλὰ — — προσφέρομεν. Novum Jesu Christi Domini nostri Testamentum. Additis summis rerum — magnopere sublevabunt. Tiguri apud Froschoverum. Anno M.D.LIX. 8. [p]). [I.]

[Titulum libri *Froschoverus* ex editione prima *Crispini* §. XXXVIII. desumsit; quam iterum typis exscripsit. Textus itaque hujus editionis est Stephanicus a *Crispino* recognitus. Recenset editionem quidem *Le Long*, sed ita ut eam ad editiones latino-graecas Erasmicas referre videatur. Conjungit enim eam per vocem: *Idem*, cum editionibus *Brylingeri* et *Tornaesii* latino-graecis. Editio in omnibus Crispinianae primae conformis, excepta praefatione [q]).

* Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Ἐν οἷς παρὰ τὰ πολλὰ — προσφέρομεν. Novum Jesu Christi Domini Nostri Testamentum. Additis summis — sublevabunt. Tiguri, apud Froschoverum. Anno MDLXVI. 8. [r]). [II.]

Ee 2 [Editio

l) *Freytagii* analecta p. 950. Catal. Biblioth. Baumgart. p. 40. n. 61. *Walchius* p. 22. *Maittaire* annal. Tom. 3. Part. 2. p. 618. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 46.

m) *Le Long* p. 211. col. 1. C.

n) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 6. p. 202. *Joh. Vogtii* Catal. libr. rar. p. 662. *Freytagii* analecta p. 950.

o) *Le Long* p. 215. col. 2. E.

p) *Le Long* p. 210. col. 2. D.

q) Nachrichten von einer hall. Biblioth. Vol. 4. p. 192. *Walchius* p. 22. *Joh. Alb. Fabricius* Biblioth. graec. Vol. 3. p. 186. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 42. Index Biblior. Wernig. p. 23.

r) *Le Long* p. 212. col. 1. D. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 109. Index Biblior. Wernigerod. p. 23. *Walchius* p. 22. *Reimmanni* Catal. p. 237. cujus monitum priorem bibliothecae sacrae *Jacobi Le Long* editionem respicit.

Edit. Tigur. Froschov. [Editio iterata, in qua nihil mutatum est, nisi unicum, quod loca parallela, quae in priori editione graecis numeris notata erant, hic latine citentur.

Edit. Basil. Brylingeri.

§. XL.

Edit. Basil. Brylingeri.

[I.] * Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novum Jesu Christi Testamentum graece, collatis non paucis venerandae fidei exemplaribus accuratissima nunc lima editum. Additis summis rerum ac sententiarum, quae singulis capitibus continentur, variis item lectionibus, mutuisque testimoniis, quae laborem in legendo et conferendo magnopere sublevabunt. Basileae per Nicol. Bryling. Anno 1563. 8.

In hac editione quaedam lectiones a Stephanicis diversae inveniuntur, notante id Sauberto in variis lectionibus Matthaei, plurimae tamen consonae *s*).

[Editiones Brylingerianae supra §. XV. recensitae ad Erasmicas sunt referendae. Hic vero idem typographus libri titulo lectoribus persuadere vult, hanc editionem ad accuratissima exemplaria esse revocatam; sed revera, textum Stephanicum a *Crispino* emendatum expressit, et primam *Froschoveri* editionem §. XXXIX. iterum prelo subjecit. Variae lectiones et loca parallela itidem in margine locum habent. Singulis tum N. T. libris, tum eorum capitibus, eadem graeca summaria praemissa sunt: et post Apocalypsin argumenta quatuor Evangeliorum et quatuordecim Pauli Epistolarum graeco carmine consignata sunt *ss*).

[II.] Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. — Basileae per Nicol. Bryling. 1564. 8. *t*).

Edit. Lips. Voegelii.

§. XLI.

Edit. Lips. Voegelii.

[I.] * Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Ἐν οἷς παρὰ τὰ πολλὰ — προσφέρομεν. Lipsiae in officina Voegeliana anno M. D. LXIIII. 8. *u*).

[Teste *Pritio*, *Joachimus Camerarius* editionem procuravit, qui textum Erasmicum cum versione vulgata et Bezae annotationibus contulit: ita tamen, ut codicem quatuor Evangeliorum, seu librum veterem in subsidium emendationis vocaverit. Adeoque haec editio ad Erasmicas referenda esset. Majori vero jure Stephanicis annumeratur, siquidem editionem *Crispini* anni 1553. §. XXXVIII., unde et ipsum libri titulum de verbo ad verbum desumsit, recudi curavit. Respondet itaque accurate editioni *Froschoveri* §. XXXIX. et *Brylingeri* §. XL. Editio nitida et accurata *x*).

[II.] Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. — Lipsiae sumptibus Voegelii, typis Lanzenbergeri. M. D. XCV. 8.

Editio iterata, eaque nitida, *Jacobo Le Long* ignota *y*).

§. XLII.

s) *Le Long* p. 211. col. 1. A.

ss) *Baumgartenii* Nachr. Vol. 1. p. 202. Index Biblior. Wernigerod. p. 22. *Walchius* p. 17.

t) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 40. n. 71.

u) *Le Long* p. 211. col. 1. B.

x) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 108. *J. G. Pritii* introduct. p. 394. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 46. Index Biblior. Wernigerod. p. 22.

y) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 41. n. 84.

§. XLII.
Edit. Vignonii.

Edit. Vignonii.

Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Ευαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον, κατὰ Μάρκον, κατὰ Λουκᾶν, κατὰ Ιωάννην. Πράξεις τῶν Ἀποσόλων. Επισολαὶ Παύλου τοῦ Ἀποσόλου. Ἁι καθολικαί. Ἀποκάλυψις Ιωάννου τοῦ θεολόγου. Τὴν δὲ τοῦ παρόντος ἐγχειριδίου ὠφέλειαν ἡ ἑξῆς ἐπισολὴ δηλώσει. Τῶν δὲ διαφέρων γραφῶν τὴν νῦν προθήκην τε, καὶ διόρθωσιν ὁ τῷ βιβλίῳ ἐντυγχάνων ῥαδίως εἴσεται. Παρὰ Ε. Ουιγνῶνι. Ἔτει α. φ. π. δ. (Genevae 1584.) 16. [I.]

Ornat editionem praefatio graeca *Johannis Crispini*, qua de iis, quae praestita sunt, rationem reddit. Sed praefationem ipse *Crispinus*, fatis suis jam functus, non huic editioni praemittendam scripsit, uti sibi persuadet Cl. *Knochius*. Pertinet enim ad secundam *Crispini* editionem, anni 1564. §. XXXVIII. quam *Vignonius* ita accurate expressit, ut in nulla ab illa recedat *z*). Jam antiquiorem *Eustathii Vignonii* editionem N. T. graeci in desideratis quaerit Cl. *Lorckius* Hafniensis, quae uti indicat anno 1554. prodierit. Verum illam non exstare, exinde liquet, quia *Vignonius* eo anno artem typographicam nondum exercuit. *Crispini* gener et socius in arte fuit; et prima *Vignonii* eadem est ac secunda *Crispini* editio, anni 1564.

* Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novi Testamenti Libri omnes, recens nunc editi, cum notis Isaaci Casauboni. Adjectae sunt variae lectiones omnes, cum diligenti similium locorum collatione. Apud Eustathium Vignon. (Genevae 1587.) 16. [II.]

Typographus Lectori. En tibi amice lector, sacrum hoc volumen jam tertio a nobis ista forma editum, nunc vero etiam auctum et locupletatum. — Dedimus jam operam, ut haec editio multo quam antehac emendatior exiret *a*).

[Jam anno praecedenti 1586. ex officina Brylingeriana prodierat N. T. graecum cum Aristarchi, i. e. *Isaaci Casauboni* notis marginalibus. §. XV. sequitur nunc editio ab ipso *Casaubono* procurata, cum ejus epistola nuncupatoria *Philippo Canaio a Fraxinis* die 1. Januar. 1587. inscripta, et brevi Typographi praefatione. Accedunt vitae Evangelistarum e *Sophronio* et *Dorotheo*, et Recensio miraculorum et Parabolarum in N. T. recitatarum. Ad calcem leguntur tria Symbola Oecumenica, et denique *Casauboni* annotationes in Evangelistas, Acta Apostolorum, et Epistolam ad Romanos, quae postea Criticis Anglicanis insertae sunt *b*).

* Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novi Testamenti libri omnes — locorum collatione. Genevae apud Vignon 1613. 12. *c*). [III.]

* Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novi Testamenti libri omnes — locorum collatione. Genevae apud Johannem Vignon. 1615. 16. *d*). [IV.]

[Tres posteriores editiones ex eadem typographia, cui post patris mortem Filius *Johannes* praefuit, emissae sibi sunt omni ex parte similes.

z) *Knochii* Nachrichten p. 931.
a) *Le Long* p. 214. col. 1. D.
b) *J. P. Niceronii* Nachrichten Vol. 14. p. 121. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 47. Index Bibl. Wernigerod. p. 24.
c) *Le Long* p. 216. col. 1. C.
d) *Le Long* p. 216. col. 1. D. *Knochii* Nachrichten p. 419.

§. XLIII.

Edit. iterat. Londin.

Edit. iterat. Londin.

[I.] * Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novi Teſtamenti libri omnes. Adjectae ſunt variae lectiones cum diligenti ſimilium locorum collatione. Londini excudebat M. F. proſtant apud Danielem Frere in vico vulgo Little Britain. MDCXLVIII. 12. e).

[Ad normam editionum *Vignonii*, ex quibus deſignatio Miraculorum et Parabolarum N. T. una cum variantibus lectionibus deſumta eſt. Tabula Teſtimoniorum ex editione Elzeviriana in hanc tranſiiſſe videtur editionem. *Caſauboni* vero annotationes eliminatae ſunt f).

[II.] Τῆς καινῆς — Londini, apud Rogerum Daniel. 1652. 8.

[III.] * Τῆς καινῆς — Londini apud Rogerum Daniel, ſub ſigno Campanae. 1653. 4. g).

§. XLIV.

Quartas curas Novo Teſtamento graeco ad antiquos codices revocando dicavit *Henricus Stephanus*, *Roberti* filius, typographus quidem Genevenſis, ſed eruditus, et in graecis apprime doctus, uti teſtatur ab ipſo emiſſus Graecae Linguae theſaurus. Is patri adhuc Pariſiis degenti juvenis octodecim annorum in conferendis MStis codicibus e Bibliotheca Regia mutuo ſumptis ad manus fuerat; qui deinde ſchedas paternas editionemque majorem anni 1550. iterum recognovit, et maturiori aetate ea cum judicio recoxit, quae ipſi juveni leviora viſa erant. Cum itaque Novi Teſtamenti novam meditaretur editionem, paternam majorem non accurate expreſſit, ſed ubi maturius judicium aliter ſvaſit, alias elegit lectiones, quibus *Henrici* Textus a textu *Roberti* omnino diſtinguitur, quem deinde frater *Paulus Stephanus* iterum expreſſit. Accedit quidem Textus *Henrici* propius ad Textum Bezanum; interim tamen ab illo diſtinguendus eſt; nam et ipſe *Henricus Bezae*, amico ſuo, in quibusdam locis modeſte contradicit. Minus itaque accurata ſunt, quae Cl. *J. D. Michaelis* (h) de *Henrico Stephano* ſcribit, eum anno 1576. Novum Teſtamentum *Bezae* ſecunda vice exſcripſiſſe, eique Diſſertationem de ſtilo, lectionibus et interpunctionibus N. T. praemiſiſſe. Nam Bezanum textum *Henricus Stephanus* anno 1565. bis in folio et octavo, anno 1567. tertio in 8. exſcripſerat. Hinc editio anni 1576. non ſecunda, ſed jam quarta foret. Majori jure diſtinguuntur editiones *Stephani* et *Bezae*, ſiquidem haud accurate ſibi conſentiunt. Priores Frater *Paulus Stephanus* aliique recuſas dederunt.

§. XLV.

Edit. Henr. Stephani.

Edit. Henrici Stephani.

[I.] * Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum. Obſcuriorum vocum et quorundam loquendi generum accuratas partim ſuas, partim aliorum interpretatio-

e) *Le Long* p. 218. col. 2. E.
f) *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 55.
g) *Le Long* p. 218. col. 2. E.
h) *Einleitung* p. 699.

pretationes margini adſcripſit Henricus Stephanus. Excudebat Henricus Stephanus. Anno M.D.LXXVI. 16. [i]). Edit. Henr. Stephani.

[Ad *Theodori Bezae* primam formatam eſſe hanc minoris formae editionem, adſerit quidem *Millius*: ſed ſi ſingularia hujus editionis, quae ipſe recenſet, cum Bezana conferuntur, manifeſtus inter illas eſt diſſenſus. Quae in rubro promittuntur obſcuriorum vocum interpretationes, in margine collocatae, breviores quidem ſunt, ſed haud raro multum lucis lectori ſuppeditant. Elegans acceſſit et pererudita de ſtylo N. T. diſſertatio, cui Epiſtola *Philippo Sidneo* inſcripta, et exhortatio ad lectionem librorum Novi Teſtamenti, graeco carmine ab editore conſcripta, praecedit. Diſſertationem illam *Walaeus* in limine Librorum N. T. hiſtoricorum perpetuo commentario illuſtratorum, Lugd. Bat. 1653. 4. et Amſtelod. 1662. 4. recuſam dedit; ob praeſtantiam vero eam *Joh. van der Honert* Syntagmati Diſſertationum de ſtylo N. T. graeci inſeruit [k]).

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum. Obſcuriorum vocum — adſcripſit Henricus Stephanus, cum magna acceſſione in hac poſteriori editione. Anno M.D.LXXXVII. 16. [l]). [II.]

[In locum elegantis diſſertationis ſupra laudatae ſubſtituta hic eſt brevior praefatio, qua uſus Canonum Euſebianorum docetur. Accedunt κεφάλαια antiqua in Matthaeum et Marcum. Annotationes marginales ſunt aliquantulum locupletiores. Bis recenſet hanc editionem *Le Long*: *N. T. graecum cum notis marginalibus Iſaaci Caſauboni*, et deinde: *N. T. gr. cum interpretatione vocum obſcuriorum*; Fallitur in eo, quod *Caſaubono* notas iſtas marginales tribuat [m]).

§. XLVI.

Edit. iteratae Pauli Stephani.

Edit. iterat. Pauli Steph.

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum. Obſcuriorum — — margini adſcripſit Henricus Stephanus. Editio tertia. Anno MDCIIII. 16. [n]). [I.]

[Addit *Le Long*: „Ex officina Pauli Stephani„: quod quidem verum eſt, at neque in fronte neque ad calcem indicatur. Accurate quidem repraeſentat ſecundam Henrici Stephani anni 1587. ita ut pagina paginae, linea lineae reſpondeat; ſed quod externum cultum et nitorem attinet, antiquioribus duabus tam longe eſt inferior, ut, niſi Oliva id teſtetur, vix e Stephanica typographia eam prodiiſſe crediderim.

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum. Obſcuriorum vocum et quorundam loquendi generum accuratae magnaeque acceſſiones. Iſ. Caſauboni, Henr Stephani, et aliorum tum margini, tum ad finem adſcriptae Notae et Interpretationes. Editio Poſtrema. Oliva Pauli Stephani, Sumtibus Sam. Criſpini. MDCXVII. 16. [o]). [II.]

[Ut

i) *Le Long* p. 213. col. 1. E.

k) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 1. p. 199. *Millius* proleg. §. 1264. *Walchius* p. 33. *Joh. Petr. Niceronii* Nachrichten von ber. Gelehrten Vol. 2. p. 44. Beyträge zur Geſchichte merkw. Bücher p. 30. *Buddei* iſagog. p. 1504.

l) *Le Long* p. 214. col. 1. D.

m) *Baumgartenii* Nachr. Vol. 4. p. 110. *Knoebii* Nachrichten p. 403. *Maittaire* annal. Tom. 3. Part. 2. p. 798. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 46.

n) *Le Long* p. 215. col. 2. E.

o) *Le Long* p. 216. col. 1. D.

Edit iterat. Pauli Steph. [Ut editionem locupletiorem praecedentibus redderet editor, Editioni tertiae *Casauboni* annotata, ex editionibus *Vignonii* §. XLII. adjecit. Postrema hujus typographiae editio, quae nihil habet, quo se lectorum oculis commendare possit p).

[III.] * Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum, Obscuriorum — adscriptae notae et interpretationes. (Genevae.) Sumptibus Joannis Crispini. MDCXXXII. 16. q).

[Iterata praecedentis editio.

Edit. iterat. Basil.

§. XLVII.

Edit. iterat. Basil.

* Novum Testamentum graecum cum latina interpretatione vocum obscuriorum in margine. Basileae 1604. 12. r).

[Unicus de hac editionis existentia testis est *Le Long*. Verum illam, quam et Cl. *Lorckius* adhuc quaerit, ad Classem dubiarum editionum referre haud dubitamus.

§. XLVIII.

Edit iterat. Londinens.

Edit. iteratae Londinens.

[I.] * Novum Testamentum graecum ad editionem Henrici Stephani impressum, cum ultima Theodori Bezae diligenter collatum. Londini. Wautrollerii. 1587. 12. s).

[Edidit eodem anno *Thomas Wautrollerius* typographus Londinensis versionem latinam N. T. a *Theodoro Beza* adornatam. Quae hic ultima Bezae vocatur, est editio anni 1582.

[II.] * Novum Testamentum graecum cum latina interpretatione vocum obscuriorum in margine. Londini e typographia regia. 1592. 16. t).

[III.] * Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novi Testamenti libri omnes recens nunc editi, cum notis et animadversionibus Doctissimorum, praesertim vero Roberti Stephani, Josephi Scaligeri, Isaaci Casauboni. Variae item lectiones ex antiquissimis exemplaribus et celeberrimis Bibliothecis desumtae. Edente Richardo Whitackero. Londini ex officina Joh. Billii. 1622. 8.

Editio mendis scatens u). [Proxime accedit editio ad *Pauli Stephani* postremam anni 1617. quam *Whitackero* debemus, qui illam Carolo I. Magnae Britanniae regi inscripsit. *Millius* strenue illam sub censuram vocavit, judiciumque a *Jacobo Le Long* pronunciatum satis confirmat x). De editione Londinensi A. 1635. vid. §. seq.

§. XLIX.

Edit. iterat. Elzevirian.

Edit. iterat. Elzevirianae.

[I.] * Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novi Testamenti libri omnes, recens — edente

p) *Baumgarteni* Nachrichten Vol. 1. p. 203. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 49. *Maittaire* Annales Tom. 3. Part. 2. p. 870. *Walchius* p. 33. In *Jac. Fr. Reimmanni* catal. p. 254. haec editio per vitium typographicum ad annum 1677. refertur.

q) *Le Long* p. 217. col. 2. E.

r) *Le Long* p. 215. col. 2. E.

s) *Le Long* p. 214. col. 1. E.

t) *Le Long* p. 214. col. 2. E.

u) *Le Long* p. 216. col. 2. A.

x) Prolegom. 1301.

edente Richardo Whitackero. Londini apud Richardum Whitackerum Bibliopolam. 1633. 8. Edit. iterat. Elzevirian.

Ex admonitione ad Lectorem: Ego quanquam meo hic honori velificari nolim, tamen nec dissimulare debeo, editionis superioris (anni 1622.) praecipue notas et animadversiones, et multis esse et intolerandis mendis obsitas. Quae sic tollenda curavi, ut tuum etc. y).

[Elzevirianae Typographiae Curatores Londinensem editionem, retenta in titulo loci nota, recusam dederunt. Imaguncula enim in fronte posita, ut et sequens editio, officinam satis indicant. Recensentur a *Joh. Alb. Fabricio* editio iterata *Londinensis* A. 1635. 8. *cum notis Rob. Stephani, Jos. Scaligeri et Is. Casauboni, atque variis lect. selectis ad Voluminis calcem. Post editionem* 1622. 8. *ex officina Jo. Billii.* Verum dubia est haec editio, et ut mihi quidem videtur latet in anni nota sphalma typographicum; et pro 1635. legendum est 1633. z).

* Τῆς καινῆς — Lugduni Batavorum typis Elzevirianis. 1641. 8. [II.]

Eadem prorsus est editio, ut patet ex utriusque exemplaris collatione, ex iisdem characterum, et eadem imaguncula in fronte utriusque posita a).

[Prodiit eodem anno alia Elzeviriana editio, quae ab hac facile distinguitur, dum textum habet lineis integris, haec vero, quae nova tantummodo, ut emtores nomine Elzeviriano allicceret, hoc anno ornata est, titulo, candem habet divisis columnis inscriptum b).

§. L.

Quae ad historiam Textus graeci a *Theodoro Beza* recogniti faciant, in secunda sectione, ubi editiones ab ipso procuratas recensebimus, commode locum habebunt. Hic tantummodo, *Bezam*, postquam Exemplar editionis Stephanicae cum in margine notatis variis lectionibus nactus erat, inque codicem MStum, qui adhuc Bezanus audit, incidit, novis curis textum Stephanicum recognovisse, lectiones interdum mutasse, easque substituisse, quae hypothesibus suis maxime convenire judicavit. Variae sunt editiones, majores, minores, minimae: e quarum numero hic tantummodo enumerabimus, quae solum textum graecum exhibent.

§. LI.

Edit. Textus Bezani. Edit. Textus Bezani.

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum. Tiguri, typis Henrici Bodmeri. MDCLXI. 8. c). [I.]

[Prima, quantum mihi quidem scire licet, textus solius graeci ex recognitione *Theodori Bezae* editio.

* Ἡ

y) *Le Long* p. 218. col. 1. A.
z) *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 51. *J. A. Fabricii* bibl. gr. Vol. 3. p. 187.
a) *Le Long* p. 218. col. 1. D.
b) *J. P. Niceronii* Nachrichten Vol. 21. p. 101. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 50. et 51. Index Bibl. Werniger. p. 26.
c) *Le Long* p. 220. col. 2. A.

[II.] * Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum. Tiguri typis Henrici Bodmeri. MDCLXXVII. 16. d).

[Nulla adest praefatio, nullae variantes: Textus nitide est expressus, adhibitis multis scribendi compendiis.

[III.] Ἡ καινὴ διαθήκη. — Tiguri. MDCCII. 12. e).

[IV.] Ἡ καινὴ διαθήκη τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Novum Testamentum Domini nostri Jesu Christi ex recensione Theodori Bezae, cum Summariis capitum. Editio nova et accurata. Tiguri ex typographeo Bodmeriano. MDCCIIX. (1708.) 12. f).

Textus divisis columnis est inscriptus, sine variantibus lectionibus et locis parallelis, itidem absque praefatione. Prodiit eodem anno ex eadem typographia N. T. graeco-latinum.

§. LII.

Tertia Textus Graeci Novi Testamenti aetas, commode, si placet, aetas Textus recepti appellari potest. Editiones Bezanae quamvis magnam inter eruditos, inprimis in Ecclesia Reformatorum, nactae sint auctoritatem; ad Textum Stephanicum tamen redire fatius visum est viris, quorum omnino erat, justum hac in re et verum ferre judicium. Variae prodiere seculo decimo septimo et octavo Novi Testamenti graeci editiones, quae textum habent Stephanicum, quamvis in uno alterove loco alia admissa sit lectio. Textus illarum, qui quam proxime ad Stephanicum accedit, hodie *textus* vocatur *receptus*, qui non quidem communi Criticorum suffragio, aut praevia eorum gravissima inquisitione publice receptus est; sed cum tempore eam nactus est auctoritatem, ut in omnibus fere editionibus exhibeatur. Merita vero virorum clarorum circa hunc textum duplicis sunt generis. Alii ut quam accuratissime typis exscriberetur, omni cura invigilarunt; alii vero de novo MStos consuluere Codices, variantes lectiones collegerunt, textui eas adjecerunt; sed in textu ipso nihil immutarunt Utriusque generis editiones jam, eo ordine, quo sibi invicem respondent, recensebimus.

§. LIII.

Edit. Elzevirianae.

Editiones Elzevirianae.

[I.] * Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum. Ex Regiis aliisque optimis editionibus cum cura expressum. Lugduni Batavorum. Ex officina Elzeviriana. CIↃ IↃC XXIV. 16.

Elegans plane haec editio et admodum emendata; textus ipse, quidquid ferant curatores isti, ad unum Stephanicum tertium totus compositus videtur, praeterquam duodecim in locis, in quibus solis, quantum video, a Stephanico recessere g).

Christo-

d) *Le Long* p. 221. col. 2. C. Catal. Biblioth. Baumgart. p. 78. n. 85. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 57. Index Bibl. Wernigerod. p. 27.

e) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 78. n. 91.

f) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 474.

g) *Le Long* p. 216. col. 2. B. e *Millio* p. 138.

Christophorus Plantinus anno 1571. Antwerpiae eximium illud opus, quod Biblia Regia vocant, variis linguis emisit, et graecum Testamentum aliquoties separatim. Et hoc nostro aevo Elzevirii nemini antecedentium fide et industria cedentes, non semel id typis suis descripserunt. (*Stephanus Curcellaeus praef. edit. gr. N. T. anni* 1675.) Edit. Elzevirianae.

* [Elzevirianae editiones, quarum haec prima est, tum ob typorum nitorem, tum studium, quod typographiae Curatores in emaculandis plagulis adhibuerunt summum, merito a *Jacobo Le Long* nitidissimae appellantur, quae vero mendis non omnino immunes sunt. Falluntur omnino, qui per editiones Regias hic editiones Antwerpienses jubente Philippo II. Hispaniarum rege procuratas, indicari sibi persuadent; siquidem Stephanianae editiones eodem nomine insigniuntur. Praefationis loco praemittitur tabula testimoniorum e V. T. in N. citatorum e R. Stephani editione tertia desumta [h]).

* Ἡ καινὴ — — editionibus hac nova expressum; cui quid accesserit, praefatio docebit. Lugd. Batavorum, ex officina Elzeviriorum. MDCXXXIII. 12. [II.]

Editio cunctarum Elzevirianarum praestantissima; judice *Jacobo Le Long* [i]). Praemiserunt Typographi praefationem, qua de editione rationem reddunt: „Anni jam sunt aliquot, Amice ac Christiane Lector, ex quo Foedus novum, Graece ex Regiis ac caeteris editionibus, quae maxime ac prae caeteris nunc omnibus probantur, fide ac religione dedimus expressimusque; ut non elegantia editionis, non industria concederemus iis, quas expresseramus. Exemplaribus distractis ac divenditis editionem omnibus acceptam, denuo doctorum oculis subjecimus. Ut si quae vel minutissimae in nostro, aut in iis quos secuti sumus, libris, superessent mendae, cum judicio ac cura tollerentur. Quod cum accurate ab iis factum esset, — — ad editionem novam, his praesidiis muniti, denuo accessimus. In qua praeter coetera, et versus, quos nunc vocant, accuratius notavimus: ne praetermissa quidem veterum distinctione, ab hac nostra satis aliena; quam sub finem, ne quid desit, exhibemus. E qua disces, qui qualesque fuerint, quos τίτλους nuncupabant, quos in sua iterum κεφάλαια, omnino aliter quam fit a nobis, olim dividebant. Qui majores ita vulgo nunc vocamus partes, quas in στίχους — — ut investigandi labor absit, utilissime dividimus. Textum ergo habes, nunc ab omnibus receptum: in quo nihil immutatum aut corruptum damus etc.„ Hujus praefationis auctor a nonnullis habetur *Daniel Heinsius:* majori vero jure adscribitur *Ant. Thysio*, qui tunc temporis Lugduni Batavorum vixit. Ad calcem accedunt distinctiones veteres una cum κεφαλαίοις [k]).

Ἡ καινὴ — — Ex officina Elzeviriorum. MDCXLI. 12. [III.]

Distinguenda omnino haec editio est ab alia ejusdem anni, in cujus fronte legitur: *Lugduni Batavorum typis Elzevirianis:* quae in divisis columnis textum exhibet. Ne credas velim, ex officina Elzeviriana bis hoc anno Novum Testamentum prodiisse.

h) *Baumgartenii* Nachr. Vol. 1. p. 205. *Walchius* p. 19. *Joh. Jac. Wetstenii* proleg. p. 387. *Pritii* introduct. p. 395. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 49.

i) *Le Long* p. 217. col. 2. D.

k) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 1. p. 206. Index Biblior. Wernigerod. p. 26. *J. M. Goezius* p. 50. et scriptores ad primam laudati.

Edit. Elzevirianae. prodiisse. Posterior enim editio est antiquior illa, quae nomen *Londini* 1633 in titulo gerit, cui hoc anno novus datus est titulus l).

[IV.] * Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum; ex Regiis aliisque optimis editionibus cum cura expressum. Amstelodami ex officina Elzeviriana. CIↃ IↃ CLVI. 24. m).

Brevis praemittitur praefatio. Veterum distinctiones secundae editioni adjectae, ab hac remotae sunt; tabula vero testimoniorum locorum V. T. in N. citatorum hic aliquantulum auctior quam in prioribus reddita est n).

[V.] * Ἡ καινὴ — — Amstelodami ex officina Elzeviriana. MDCLXII. 16. o).

[VI.] * Ἡ καινὴ — — Amstelodami ex officina Elzeviriana MDCLXX. 24.

Silentio hanc praeterit editionem *Jacobus Le Long*; sed ad annum sequentem recenset editionem Amstelodamensem, quae, nisi omnia me fallunt, eadem est p).

[VII.] * Ἡ καινὴ — — Amstelodami ex officina Elzeviriana. CIↃ IↃC LXXVIII. 32. q).

Editioni tertiae anni 1657. omni ex parte similis est. Numerantur plerumque octo editiones, quae ex officina Elzeviriana prodiere. Sunt vero quoque novem, vel decem: sed duae ab aliis longe recedunt. Quas recensuimus septem editiones sibi invicem respondent, unum eundemque exhibent textum. Duarum reliquarum prior anni 1633. 8. et cum nota anni 1641. 8. habet textum Stephanico-Bezeanum, quem §. XLIX. recensuimus: posterior vero est editio a *Stephano Curcellaeo* procurata, de qua infra nobis dicendum erit. §. LV. r)

Ed. Boecleri.

§. LIV.

Editiones Boecleri.

[I.] * Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum. Accessit prologus in Epistolas S. Apostoli Pauli, ex antiquissimo MSC. Argentorati, ex officina Jo. Phil. Mülbii. An. CIↃ IↃCXLV. 12.

Ex admonitione ad Lectorem. Cum typographus de editione novi foederis graeca cogitaret — lubens illi optima, quae unquam prodiere exemplaria suppeditavi, atque collatis etiam Msc. membranis, ut emendatissima fieret editio, quantum licuit, providi. „ s)

[Recenset *Le Long* hanc editionem ita, ut Lectori facile persuaderi possit, *Johannem Henricum Boeclerum* Novum Testamentum graecum ex antiquissimo MS. edidisse: quod omnino a vero alienum est. Consuluit editor inter reliquas editiones Elzevirianam secundam, ex qua quoque Titulos librorum ex distinctione Veterum

l) Conf. *Goezii* Verzeichnis p. 50. n. 87. collata p. 51. n. 93.

m) *Le Long* p. 219. col. 1. A.

n) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 383. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 50.

o) *Le Long* p. 220. col. 2. B. Conf. Catal. Biblioth Baumgart. p. 77. n. 81. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 50.

p) *Le Long* p. 220. col. 2. B Catal. Biblioth. Baumgart p. 78. n. 82. *J. M. Goezius* p. 51.

q) *Le Long* p. 221. col. 2. C.

r) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 1. p. 210, Index Bibl. Wernigerod. p. 27.

s) *Le Long* p. 218. col. 2. B.

terum desumsit, suaeque addidit editioni. Ad marginem loca parallela sunt notata. E Mscripto codice, quem *Stephanus Gerlachius* ex oriente secum adduxit, ad calcem operis additus est Prologus in Epistolas Pauli XIV, quo historia Pauli et Epistolarum argumenta comprehenduntur; cujus particulam aliquam jam antea *Robertus Stephanus*, sub nomine *Euthalii* Diaconi, et *Erasmus Roterodamus* evulgarant [t]). Ed. Boecleri.

* Ἡ καινὴ — — ex antiquissimo MSC. Secunda editio. Argentorati, ex offic. Josiae Staedelii. Anno CIↃ IↃ CLX. 12. [II.]

Editio iterata in omnibus priori similis, exceptis quibusdam locis ex Oecumenio [u]).

§. LV.

Editiones Steph. Curcellaei. Edit. Steph. Curcellaei.

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum. Editio nova: in qua diligentius quam unquam antea variantes lectiones tam ex manuscriptis quam impressis codicibus collectae, et parallela scripturae loca annotata sunt, studio et labore Stephani Curcellaei. Amstelaedami, ex officina Elzeviriana. CIↃIↃCLVIII. 12. m. [I.]

Ex praefatione. Cum ergo animadverterem cognitionem variarum lectionum esse valde utilem et propemodum necessariam, et tamen magnam partem earum, quas vetera Msc. continent, in hodiernis editionibus desiderari, operae me pretium facturum arbitratus sum, si colligerem omnes, quas in diversis exemplaribus invenire possem, et novae editioni adjicerem. Primum itaque in manus sumpsi Graecam Bibliorum impressionem, quae Francofurti apud Andreae Wecheli haeredes anno 1597. prodiit opera, ut dicitur, Francisci Junii doctissimi viri, et ex ea omnes Novo Testamento adjunctas variantes lectiones descripsi. — — Et ubi aliquis locus mendi suspectus mihi fuit, eum cum Stephani editione contuli, atque inde correxi. Deinde istis inserui varias lectiones excerptas ex antiquo admodum Epistolarum Pauli codice Msc. quo olim Beza in suis annotationibus concinnandis est usus; nempe quem Claromontanum appellat, qui postea in Cll. Puteanorum fratrum manus devenit. Item ex alio Thuani codice Msc. in toto, si Matthaeum exemeris, N. Testamento. Quae duo collectanea mihi suppeditata a doctissimo Michaele Falcario.

Addidi postea alias ad Evangelia pertinentes, ex MS. Constantinopolitano plusquam octingentorum annorum, qui est in Bibliotheca Card. Mazarini, nec non ex alio MS. adhuc vetustiore: utrasque ab amico Lutetia ad me missas. Praeter quas nonnullae occurrent, quas ex veteribus meae qualiscunque Bibliothecae libris collegi. Et hae omnes simul in margine inferiori nostrae editionis continentur, quae ad praecedentes Elzevirianas expressa fuit, nulla prorsus in textu facta mutatione, nisi quod voces, quae diversimode leguntur, asterisco et duabus lineolis includi curavi, ut statim ab aliis discernerentur, nullumque posset superesse dubium, quonam variae lectiones referri deberent. Sed postquam haec editio plusquam dimidia sui parte absoluta fuit, alias adhuc accepi a viro docto ex Frobeniana, Hispanica et similibus melioris notae editio-

t) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 1. p. 212. Index Bibl. Wernigerod p. 26. *Walchius* p. 19. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 54.

u) *Le Long* p. 220. col. 2. A. Conf. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 1. p. 214. *Goezius* p. 54.

Edit. Steph. Curcellaei. editionibus excerptas, quibus ne curiosi lectores privarentur, eas instar appendicis ad calcem operis attexui; cum nonnullis quas desumpsi ex Isaaci Casauboni notis in Evangelia, et iis quae in Apocalypsi in Herwagiana Bibliorum graecorum editione anno 1545. Basileae facta adjunctae inveniuntur.

Quibus intermiscui nonnullas Henrici Stephani aliorumque emendationes ex conjectura, quas puto non fore ingratas illis, qui in obscuriorum scripturae locorum sensum accuratius inquirere delectantur x). Quamvis enim ejusmodi correctiones auctoritate cedant iis quae veterum codicum testimonio fulciuntur; quaedam tamen se tanta probabilitate commendant, ut absque veritatis injuria sperni non posse videantur. Si angustia marginum permisisset, ubique libros nominassem, quos secutus fui, ut, qui vellent, consulere eos quirent; quanquam id, quod nunc in genere de illis monui abunde sufficere existimem. — — Haec sunt praecipua in nova nostra Testamenti Graeci editione observanda; quae non tantum a typothetarum mendis, quam accuratissime fieri potuit, sicut praecedentes Elzevirianae, fuit repurgata, sed etiam pleniorem quam ullae aliae variantium lectionum syllogen exhibet, ut sit instar correctorii vitiorum, quae lapsu temporis auctoritatem sibi adquisiverunt. „

Curcellaeo a nonnullis vitio datum, quod in quibusdam locis visus sit Socinianis frigidam fundere. Peculiarem de hoc argumento dissertationem in 4. Rostochii a. 1696. edidit *Jo. Gottl. Mollerus*, quae inscribitur: *Curcellaeus in editione originalis N. T. Textus, Var. Lect. et Parallel. Scr. locorum additamentis vestita Socinizans.* Qua quidem Dissertatione, Curcellaeum circa tria illa capita, in quibus placita Socino propria sita sunt, de Trinitate, Deitate Filii, et satisfactione Christi, in favorem Socinianorum loca Scripturae classica tam in variantibus lectionibus quam locis parallelis depravasse, ac inde adeo socinizasse, autor probare contendit y).

[Ex iis, quae *Le Long* ex praefatione adduxit, propositum Editoris, et quid praestare voluerit, satis constat. Attamen nonnulla sunt, quae iis addenda censemus. Editio ipsa sese ob chartae et typorum nitorem maxime commendat. Textus ipse neque mutatus neque variatus est: at quod interpunctiones et loca parallela attinet, in hisce omnino editor nonnullis est suspectae fidei; sicuti in colligendis et cumulandis variantibus lectionibus fraudis a quibusdam accusatur z), quam suspicionem *Jeremias Felbin-*

x) „Hujusmodi merae conjecturae ab omni antiquitatis suffragio desertae, in sacrum textum nullo admittendae modo, nisi heterodoxis quibusque campum velimus aperire grassandi pro lubitu, et scripturas velut sutor corium tractandi. Siquidem quod in profanis auctoribus non audent Critici, (sine codicum vel interpretum auctoritate, vel urgente necessitate) ex proprio ingenio corrigere, et aliam lectionem substituere (quod in istiusmodi libris vix ferendum), in libris sacris, quibus multo major reverentia debetur, quam ullis scriptis humanis, plane illicitum est.„ Haec *Le Long* e *Sauberti* prolegom. in varias lectiones S. Matthaei p. 35.

y) *Le Long* p. 219. col. 1. B. – 220. col. 1. C.

z) „Nuper variarum lectionum acervum accumulare instituerunt μικρολόγοι diligentes. Quasi vero typographorum errata et falsariorum corruptelae in variantibus lectionibus sint habendae. In nupera Amstelodami a Neophiti nimis curata Novi Testamenti editione vel centum loca sunt corrupta, tantum perversa distinctione et interpunctione callidum consilium haeresin propagandi.„ *Le Long* e *Gebh. Theod. Meieri* Professoris quondam Helmstadiensis libello *Trium initiamentorum* 1690. §. 16. p. 21. [Quocum conferatur *Joh. Wilh. Baieri* Diss. de Variantium lectionum Scripturae N. T. usu et abusu §. 5. p. 10. et qui *Curcellaeum* exculpare voluit, *J. C. Pfaffius* in Diss. crit. de genuinis librorum N. T. lectionibus. Amstelod. 1709. cap. 7. p. 135.

Felbingerus, qui novam N. T. versionem germanicam concinnavit, [a]) quo suas defenderet locorum corruptiones, ad hanc editionem provocavit, magnopere adauxit. Variae lectiones infimam occupant paginae partem: addidit vero duplicem appendicem V. L., alteram Actis Apostolorum, alteram vero Apocalypsi adjectam [b]). Edit. Steph. Curcellaei.

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum. Editio nova, denuo recusa, in qua diligentius — — studio et labore Stephani Curcellaei. Amstelodami apud Danielem Elsevirium. CIƆIƆCLXXV. 12. m. [II.]

Haec editio a priori anni 1658. publicata nullo modo differt, nisi quod in prima praeter quasdam varias lectiones infra paginam positas, aliae ad calcem Actuum Apostolorum et Epistolarum Pauli; in postrema vero in parte infima singularum paginarum omnes collocatae sint [c]).

[Accessit praeterea huic editioni, quae etiam nitida et accurata est, appendicis loco Prologus ille in Epistolas Paulinas, quem integrum *Boeclerus* primo edidit, §. LIV. Eo ipso anno, quo haec editio in lucem producta est, *Curcellaeus* inter vivos esse desiit [d]).

Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum. Editio nova denuo recusa, in qua diligentius — — studio et labore Stephani Curcellaei. Amstelodami, ex typographia Blaviana. MDCLXXXV. Sumptibus Societatis. 12. maj. [III.]

Editio tertia, *Jacobo Le Long* ignota, quae quamvis adcurate ad secundam exscripta sit, tamen in eo ab illa recedit, ut non integris lineis, sed divisis columnis exscripta sit [e]).

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum. Editio nova, denuo recusa; in qua diligentius — studio et labore Stephani Curcellaei. Amstelodami, Sumptibus P. et J. Blaeu, Waesbergen, Boom, a Someren et Goethals. M.DC.XCIX. 8. [f]). [IV.]

[Editio ultima, *Campis typis Vid. Casparii Cotii et cura Johannis Steenbergii* divisis in columnis expressa. Utraque posterior editio eandem habet secundae adjectam appendicem [g]).

§. LVI.

a) Das neue Testament, treulich aus dem Griechischen ins Deutsche übersetzet. — Amsterdam gedruckt bey Christoff Cunraden. 1660. 8.

b) Conf. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 6. p. 204. *Millii* proleg. p. 151. *Wetstenii* proleg. p. 434. *Pritii* introductio p. 395. *Michaelis* Einleitung p. 703. *Walchius* p. 23. Index Bibl. Wernigerod. p. 127. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 11. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 50. 55.

c) *Le Long* p. 220. col. 2. E.

d) Nachrichten von einer hall. Biblioth. Vol. 4. p. 198. *Walchius* p. 23. *Goezius* p. 55.

e) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 32. Index Bibl. Wernigerod. p. 28. *Walchius* p. 24. *Goezius* p. 55.

f) *Le Long* p. 222. col. 1. B.

g) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 8. p. 12. *Knochii* Nachrichten p. 456. *Mich. Lilienthalii* exeget. Biblioth. p. 62. *Joh. Fabricii* histor. Biblioth. Tom. 6. p. 373. *Jac. Fr. Reimmanni* Catal Biblioth. p. 237. *Joh. Alb. Fabricii* Biblioth. gr. Vol. 3. p. 187. *J. M Goezii* Verzeichnis p. 55. Index Bibl. Wernigerod. p. 29.

Edit. Joh. Felli.

§. LVI.

Edit. Joh. Felli.

* Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novi Teſtamenti Libri omnes. Acceſſerunt parallela Scripturae loca, nec non variantes lectiones ex plus 100. MSS. codicibus et antiquis verſionibus collectae. Oxonii e Theatro Sheldoniano. Anno MDCLXXV. 8.

Ex praefatione: Unde inprimis conſulto egiſſe videntur Robertus Stephanus, Franciſcus Junius, et Stephanus Curcellaeus, qui ubique appoſitis juxta textum ſacrum variantibus lectionibus, id praeſtiterunt, ut quibusvis de iisdem prompte ſententiam ferre facta ſit poteſtas. Cum vero attentius ea recognoſceremus, plane comparebat pleraque illa, quae variae lectiones audiunt, aut nullius eſſe momenti, ſiquidem in vocibus prorſus ſynonymis, aut particulis mere expletivis, verſarentur; aut demum manifeſta eſſe ſphalmata, ſola analogia critica et grammatices ope corrigenda — — Cum ergo Novi Foederis editionem moliremur, ſtatuimus MSS. codices, quotquot haberi poterant, diligenter recognoſcere, et amicorum ope aliunde acceſſita, exemplarium alibi gentium reperiendorum fidem expoſcere: porro verſiones veteres Evangeliorum ante 1200. annos deſcriptas, Gothicam nempe et Copticam, in ſubſidium petere, et tandem omnia lectoris oculis, una cum textu ipſo ſubjicere.

Exhibemus ergo quae Curcellaeus ex Stephano inprimis et Wechelio deſumſit, inſuper quae Biblia Polyglotta Anglicana addidere. Porro collationem de novo inſtituimus 12. MSS. Bibliothecae Bodlejanae, quorum plerique intacti prius, nec in Polyglottis recenſiti. Accedunt collationes codicum duorum Bibliothecae Dublinienſis in Hibernia, quos H. Dodwellus collegit et transmiſit. Quatuor itidem e Gallia mittebantur, quorum tres Dn. Petavii ſenatoris Pariſienſis muſaeum ſuppeditavit [h]), quartum Bibliotheca Coenobii Gallicani quae eſt S. Germani. Verſiones Gothicam et Copticam recenſuit Th. Mareſchallus. Ultimo in loco lectiones varias 12. MSS. quae Catenae in D. Marcum Romae nuper a Petro Poſſino editae appenduntur, adjecimus.,,

Verſionis Copticae ut et Gothicae varias lectiones (*inquit Millius* [i]) reliquis a ſe congeſtis inſerendas duxit eximius ille rei typographicae omnisque litterariae apud nos olim Curator (*Joannes Fell Epiſcopus Oxonienſis*) in editione N. T. quae prodiit Oxoniae anno 1675.

Haec editio [k]) caeteris omnibus eſt anteponenda, quippe quae majorem praecedentibus variarum lectionum copiam profert. Infra textum ſubjiciuntur; verum quae in diverſis libris editae prius fuerunt, non ſublatis imo additis quibusdam ſphalmatis, hic ſimul collectae ſunt [l]).

[Haec cum *Richardus Simon* ſcriberet, omnino maximam Variarum Lectionum copiam haec editio ſuppeditavit. Verum *Fellum Millio* poſt meſſem largum reliquiſſe ſpicilegium, experientia docuit. Falluntur vero, qui ſibi perſuaderi patiuntur, vel *Joh. Gregorium,* duce *Johanne Fello* hanc editionem procuraſſe, vel Textum ipſum ſecundum lectiones codicis Alexandrini eſſe transformatum aut variatum, quod utrum-

h) Aſſervantur nunc in Bibliotheca Vaticana inter codices MSS. reginae Sveciae.

i) Proleg. in N. T. p. 152.

k) Juxta Richard. Simon c. 19. hiſt. crit. textus N. T.

l) *Le Long* p. 221. col. 1. A – col. 2. B.

utrumque, quamvis perperam, adfirmatur in Pritiana introductione in N. T. *Felli* nomen quidem nullibi exprimitur; interim eum editorem fuisse, satis certo constat m). *Gregorii* vero editio ab hac et forma et tempore differt. Textus est Stephanicus vel Elzevirianus, cui variantes lectiones e codice Alexandrino adjectae sunt. Editio est splendida, et quotidiano usui magis, quam grande Millianum volumen, accommodata, hinc et bis inter nostrates recusa n). Edit. Joh. Felli.

§. LVII.

Edit. iterat. Edit. iterat.

Της καινης διαθηκης ἁπαντα. Novi Testamenti libri omnes. Accesserunt parallela scripturae loca, nec non variantes lectiones ex plus 100. MSS. Codicibus et antiquis versionibus collectae. Omnia juxta exemplar Oxoniense ad amussim recusa. Cum Privilegio Sereniss. Elect. Saxoniae. Lipsiae sumptibus Joh. Christoph. Königii, typis Christoph. Fleischeri MDCXCVII. 8. maj. [I.]

Satis accurate et nitide expressa est Oxoniensis editio. Variantes vero lectiones singulis paginis subjectae, hic omnes ad calcem Voluminis rejectae sunt. In Syllabo editionum N. T. silentio praeterit *Le Long* hanc editionem, quae ut pars Bibliorum graecorum cum Prolegomenis *Johannis Frickii* prodiit; ejus vero loco substituit editionem commentitiam o), quae nunquam exstitit: N. T. graece nunc denuo ad exemplar Oxonii impressum cum praefatione nova Augusti Hermanni Franckii. m. 8. Francofurti, Henrici Richteri. 1697.

Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novi Testamenti libri omnes. Accesserunt — — collectae. Nunc demum ad exemplar Oxonii impressum revisae, auctae atque emendatae. Cum praefatione nova Augusti Hermanni Franckii, SS. Theol. Prof. Ord. in Acad. Hallensi et Pastoris, de vera ratione tractandi scripturam S. inprimis libros N. T. Lipsiae, sumptibus Joh Christoph. König, bibliopolae Goslariens. excudit Joh. Heinr. Richter. MDCCII. 8. [II.]

Ex praefatione: Dicam quod tota res in revidendis atque conferendis lectionibus variantibus, ob discrepantiam variarum lectionum, diligentiam adhuc magnam requirit, atque necessaria subsidia. Inde tributas ab aliis huic editioni Oxoniensi laudes viri eruditi vix probabunt. Ex revisione atque collatione cum aliis antiquis atque recentioribus codicibus impressis, illam quam plurimis naevis laborantem deprehendi p).

[Quae

m) Producit *Le Long* testimonium *Pauli Windingi* in adespotis num. 357. „Novum Testamentum graecum cum centum MSS. collatum, Oxonii ante quinquennium editum curae praecipuae Joannis Fell debetur.„

n) Nachrichten von einer hall. Biblioth. Vol. 4. p. 200. *Knochii* Nachrichten p. 449. *Wetstenii* prolegom. p. 387. *Pritii* introductio p. 396. *Michaelis* Einleitung T. 1. p. 706. *Joh. Alb. Fabricius* bibl. gr. Vol. 3. p. 187. *Walchius* p. 24. Index Bibl. Wernigerod. p. 27. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 11. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 56.

o) p. 221. col. 2. E. Index Bibl. Werniger. p. 29.

p) *Le Long* p. 122. col. 1. D.

Edit. iterat. [Quae ut tollantur summo studio allaboratum est, ut haec editio priori longe sit emendatior. Accessit Praefationi *Johannis Felli*, nova lectu maxime digna, et Tabula pericoparum Evangeliearum et Epistolicarum *q*).

§. LVIII.

Edit. Gregorii.

Edit. Gregorii. * * Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum. Una cum Scholiis graecis, e graecis scriptoribus, tam ecclesiasticis, quam exteris, maxima ex parte desumptis. Opera ac studio Joannis Gregorii, olim SS. ac individuae Trin. Coll. apud Cantab. Socii: Nuper Archi-Diac. Glocestriensis. Oxonii e Theatro Sheldoniano. MDCCIII. Impensis Tho. Bennet, ad Insigne lunae falcatae in Coemiterio D. Pauli. Londini. fol.

Johannes Gregorius chartas in secessu expolivit perpurgavitque, ideo in eo fuit, ut idoneam edendi operis rationem iniret. Ast obiit inter haec diligentissimus vir, atque adeo impeditus est, quo minus editionem operis ipse curaret, omnesque rationes ejus confectas daret. Cujus proinde curam suscepit ac editionis negotium moderatus est Henricus Aldrich, — — qui eo rem perduxit, ut prodierit tandem opus Augustissimae Principi Annae, Magnae Britanniae Reginae, inscriptum et ita comparatum, ut singulae paginae textum novi Foederis, loca parallela, variasque lectiones, et subjecta Scholia exhibeant. Deprompta ista sunt tum ex sacris, tum ex profanis scriptoribus, quorum plerumque unde petita sunt loca consignavit, et partim in cujusvis scholii fine notavit, partim peculiari indici, operi praefixo, inseruit, praeter Andr. Rinmannum, clar. Jo. Ern. Grabius — — qui inspersit quoque passim sua scholia *r*).

Majorem sane ex hac editione laudem consequitur is, cujus impensis facta est, quam is cujus studio Scholiis fuit onerata. Ille nitidissimis characteribus, charta pura, delicatissimis imaguneulis opus illustravit: hic quasdam tantum interpretationes et nonnulla ex SS. Patribus, inprimis Theophylacto, quaedam etiam ex S. Joanne Chrysostomo, et in Apocalypsi ex Areta Cretensi excerpta loca, Catenarum instar, congessit; quibus varias immiscuit Philosophorum sententias. Hae vero cum a doctrina Evangelica maxime sint diversae, earum insimul collectione lectoris animus offenditur. — — Qui Scholia collegit, pauca et quidem brevissima adjunxit ex suis, quae si penitus omisisset, egisset certe prudentius; illa namque nec textum elucidant, nec obscuras ac difficiles sententias explanant. Mortuo Joanne Gregorii absoluta est haec editio. Variantes lectiones ex maximo tam codicum Msc. quam praecedentium editionum numero congregatas inter ipsum textum et scholia posuit is, qui hujus curam habuit. Codex Bezanus, seu Cantabrigiensis ei plurimas suppeditavit *s*).

[Ad manus est editio omnium certe splendidissima, hinc nonnulla jam a *Le Long* in medium prolatis addere non superfluum videtur. Reginae Magnae Britanniae Augu-

q) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 37. *Knochii* Nachrichten p. 466. Acta eruditorum Lips. lat. 1702. p. 17. *J. F. Reimmanni* Catal. biblioth. p. 258. *Walchius* p. 25. Index Bibl. Wernigerod. p. 29.

r) Acta Erudit. Lipsiensia Anni 1704. p. 50.

s) Memoriae Trevoltianae art. 78. mensis Junii anno 1708. *Le Long* p. 222. col. 1. E. — col. 2. E.

Auguſtiſſimae inſcripſit opus *Johannes Gregorius*, editoris filius, qui et brevem prae- Edit. Gre-
miſit operi praefationem, qua tum de inſtituto tum de vita parentis rationem reddit. gorii.
Sequitur tabella notarum, quae in textu et in adjectis ad cujusque paginae calcem Lectionibus habentur, una cum formulis obſervationum, quibus Mſc. codices indicati ſunt, quorum fide et ſuffragiis quaelibet ab impreſſis diſceſſio innititur; et brevis J. E. Grabii praefatio, qui a cap. IV. Lucae ad finem ſcholia graeca recognovit, et loca, unde petita ſunt, diligenter annotavit; ſubjuncto indice auctorum, e quibus ſcholia deprompta ſunt. In qualibet pagina ſuperiorem partem occupat Textus integris lineis, quibus verſiculorum notae numerales inſertae ſunt, typis diſtinctis, at non a compendiis ſcribarum liberis, expreſſus: alteram partem implent loca parallela; tertiam lectiones variantes. Quae omnia tam accurate editionem Oxonienſem 1675. §. LVI. exprimunt, eandemque variantium appendicem habent, ut ſummo jure iterata haec editio nominari poſſit; quapropter Auctores Memoriarum Trevoltianarum Editori plus, quam aequo par eſt, tribuunt. In infima vero parte paginae leguntur ſcholia graeca, quae magis ad oſtentationem, quam ad uſum lectorum, ſuum occupant locum *).

§. LIX.

Edit. Millii. Edit. Millii.

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum graecum, cum lectionibus variantibus MSS. exemplarium, verſionum, Editionum, SS. Patrum et ſcriptorum eccleſiaſticorum, et in easdem notis. Accedunt loca Scripturae parallela, aliaque ἐξηγητικά: et appendix ad Variantes Lectiones. Praemittitur Diſſertatio, in qua de libris N. T. et Canonis conſtitutione agitur: et Hiſtoria S. Textus N. Foederis ad noſtra usque tempora deducitur: et quid in hac editione praeſtitum ſit, explicatur. Studio et labore Joannis Millii S. T. P. Oxonii e Theatro Sheldoniano. MDCCVII. fol. [I.]

Ex tertia parte hujus diſſertationis p. 167. Poſtquam editor diſſeruit fuſius de MSS. exemplarium, Editionum, Verſionum et Monumentorum SS. Patrum aliorumque Scriptorum eccleſiaſticorum lectionibus variantibus, quibus in editione hac uſus eſt, addit: „ Ad editionem Roberti Stephani tertiam, magnificam illam an. 1550 conformati id operam dedimus, ut κεφάλαια tam Evangeliorum vetera, quam in Actis et Epiſtolarum Euthaliana (adjunctis inſuper iis, quae ad oram Apocalypſeos adnotavit Arethas) una cum ſectionibus Evangelici textus Ammonianis et Euſebiano Canone in interiori margine collocarentur; tum vero ut lectiones exemplarium ejus ſedecim in inferiori margine ponerentur, ut et caeterae omnes, quas undecumque collegimus. — — Et quidem haud exigua ſpes eſt, lectionum, quas undecumque accumulavimus, et notularum noſtrarum beneficio, lectori paulo attentiori perſpectum fore, quaenam in ſingulis pene locis fuerit genuina S. Textus Lectio.

*) Nachrichten von einer hall. Biblioth. Vol. 4. p. 201. *Pritii* introd. p. 400. *J. D. Michaelis* Einleitung p. 711. *Joh. Alb. Fabricii* Biblioth. gr. Vol. 3. p. 184. et 187. *C. M. Pfaffii* introd. in hiſt. litt. theol. Vol. 1. p. 112. Samlung v. A. u. N. 1703. p. 656. *Walchius* p. 25. *Freytagii* analecta p. 956. *J. P. Niceron* Nachrichten Vol. 21. p. 7.

Edit Millii. Feci certe quod potui, per annos jam propemodum triginta, labore fere continuo et plane incredibili, ut antiquorum Patrum et Scriptorum Ecclesiasticorum, Versionum Orientalium aliarumque vetustissimarum, Exemplarium denique (ut editiones sileam) MSS. optimorum; ac coeterorum cujuscumque seculi ac notae reseratis thesauris, et in unum collatis, videat statim lector, quem in modum se habuerit, ab ipsis Canonis N. T. primordiis, in codicibus cujusque seculi, textus graecus novi Foederis; tum vero ut in suo de variationibus majoris momenti, quae occurrunt, judicio nostris hinc inde notulis nonnihil adjuvetur. Sed et ad explicationem sacri codicis sensuum haud parum contulisse me spero, diligenti locorum parallelorum, aliorumque quorundam annotatione.,,

Haec editio (*inquit Bentlejus* [u])) ea typorum elegantia est et magnificentia, ea in annotationibus eruditio elucet, in variis lectionibus industria, quippe etenim ad eam copiam comparandam omnia SS. Patrum scripta, omnes antiquas versiones, et infinitam vim codicum MSS. curiose excussisti.

Has (*inquit Joh. Alb. Fabricius* [x])) quamvis magnificas laudes etiam vincit opus ipsum, et editio N. T. luculenta Milliana, quae hoc anno 1707. Londini in folio lucem vidit, cum uberioribus et eruditissimis prolegomenis complectentibus non modo historiam criticam Canonis sacri, quem diligenter confirmat, sed etiam per singula secula progrediendo censuram continentibus codicum, quibus Patres Graeci et Latini fuerunt usi, denique recentium virorum doctorum industriam, qui N. T. ediderunt vel varias lectiones collegerunt.

In Actis Erudit. Lips. N. T. Milliani historiae haec praemittuntur: Dudum exspectatum summis orbis Christiani studiis opus jam demum, Sereniss. Britannorum Regina, nequicquam obstantibus belli et pacis curis, urgente in lucem prodiit, Auctore quidem paucis post illud publicatum diebus mortalibus rebus erepto; nimirum vanos hominum plausus vel non admittendos ei, qui mentem tamdiu in istis defixam habuisset, vel longo eosdem labore, herculea constantia per XXX annos heic exantlato, impares esse ostendentibus fatis. Stat interea immortalis gloria operis, et ut fas est ominari a verbo vitae vitam trahet atque immortalitatem [y]).

[Editio haec prima Oxoniensis apud Anglos frequentior est quam in nostris oris; nec unde Anglis eam invideamus, habemus, siquidem posteriores editiones hac priori longe sunt meliores. Textus nitide est exscriptus; cui tum loca parallela integris lineis, et denique variantes lectiones, quibus annotationes interspersae sunt, minutioribus typis subjiciuntur. Accedit variantium lectionum tardius allatarum appendix. Laudatur in opere indefessus editoris labor et industria, omnia quaecunque sunt, e tam diversis fontibus conquirendi et accumulandi. Quae vero in opere reprehenduntur, ad tria capita revocari possunt; nimirum editorem Versioni vulgatae nimium quid tribuere, et versiones quoque alias pro lectionibus variantibus habuisse; lapsus memoriae a SS. Patribus in citandis sacris effatis commissos pro variantibus accepisse; et denique indubitata sphalmata ad variantes eum traxisse, adeoque eum multoties plus laboris ac industriae, quam judicii adhibuisse. Hinc editor non unum nactus est censorem, qui operi medelam adhibere studuit; inter quos praeter *Jacobum l'Enfant* et *Johan-*

u) in Epistola ad Joann. Millium p. 95.
x) lib. 4 c. 5. §. 16. Biblioth. graecae.
y) Anno 1708. p. 1. etc. Hactenus *Le Long* p. 223. col. 2. A. — p. 224. col. 1. D.

Johannem Clericum maxime eminet *Daniel Whitby*, qui felici fucceffu multa a *Millio* commiffa correxit et emendavit; cui nuper acceffit Cl. *Chrift. Aug. Bode* in Pfeudocritica Millio-Bengeliana z). Pererudita prolegomena, quae primo librorum N. T. natales eruunt, et canonem conftituunt, deinde facri Textus fata exponunt, et denique de inftituto editoris rationem reddunt, feorfim recufa exftant a). Edit. Millii.

* Novum Teftamentum graecum, cum lectionibus variantibus — — — ftudio et labore Joannis Millii S. T. P. Collectionem Millianam recenfuit, meliori ordine difpofuit, novisque acceffionibus locupletavit Ludolphus Kufterus. Excufum Amftelodami, et proftat Lipfiae apud Joh. Fridericum Gleditfch et Fil. MDCCX. cum privilegiis. Fol. [II.]

Ex praefatione Küfteri: Joannes Millius accurata fua diligentia effecit, ut omnibus nunc apparere poffit, difcrepantiam Codicum MSS. Novi Teftamenti longe minoris effe momenti, quam non folum homines erga S. fcripturam male animati ante jactitaverant, fed etiam multi forfan ex iis qui bene de religione fentirent fibi perfuaferant. Ut autem Lector de variantibus lectionibus Novi Teftamenti eo melius judicare poffit, de earum natura et differentia paucis hic differere vifum eft.

Quatuor variantium lectionum ftatuo genera: 1. Falfo ita dictarum, five quae tales effe videntur at revera non funt; 2. dubiarum; 3. vere quidem talium, fed nullius momenti; 4. vere itidem talium, fed alicujus vel magni momenti.

Variantes lectiones falfo ita dictae funt illae, quas certo conftat, effe textus depravationes. Ad hanc igitur claffem non folum referendae funt lectiones contradictoriae, abfurdae, fed etiam lectiones variantes codicis alicujus, quem ex altero codice adhuc exftante defcriptum effe conftat. Huc etiam pertinent menda typographica

 Editio-

z) Quae *Jac. L'Enfant* contra *Millium* fcripfit, legenda funt in Biblioth. choif. Tom. 16. art. 5. Tom. 18, 5. et Tom. 21. Part. 1. art. 2. Cui accedit *Joh. Clerici* epift. ad C. Junium Optimianum, quae eidem Bibliothecae inferta editioni Kufteri praemiffa eft. Jungatur *Dan. Whitby* examen variantium lectionum *Johannis Millii* S. T. P. in novum teftamentum, ubi oftenditur, I lectionum harum fundamenta incerta plane effe, et ad lectionem textus hodierni convellendam protinus inidonea: II. Lectiones variantes, quae funt momenti alicujus, aut fenfum textus mutent, pauciffimas effe, atque in iis omnibus lectionem Textus defendi poffe: III. Lectiones variantes levioris momenti, quas latius expendimus, tales effe, in quibus a lectione recepta rariffime recedendum eft. IV. Millium in hifce variantibus lectionibus colligendis faepius arte non ingenua ufum effe, falfis citationibus abundare, et fibimet ipfi multoties contradicere. Prodiit hoc opus rei criticae facrae quam maxime inferviens prima vice Londini 1710. fol. et deinde 1727. fol. *Sigism. Havercampius* vero cum praefatione praemiffa iterum luci expofuit Lugduni Batavorum 1724. et 1733. 8. Cl. *Bodii* Pfeudocritica Millio-Bengeliana, five tractatus criticus, quo verfionum facrarum orientalium, Syriacae, Arabicarum, Polyglottae Erpenianae et Romanae, Perficarum, Polyglottae et Whelocianae, Aethiopicae et Armenicae allegationes pro variis N. T. graeci lectionibus a Jo. Millio et Jo. Alb. Bengelio fruftra factae, plene recenfentur, refutantur et eliminantur, infertis earundem verfionum veris allegationibus, prodiit Tomus I. Halae 1767. 8. Tom. II. ibid. 1769. 8.

a) Edidit illa, notisque illuftravit *Daniel Salthenius* Regiomonti quatuor Differtationibus 1733. et 1734. Conf. de hac priori editione operis Milliani: *J. G. Pritii* introd. p. 396. qui et fpecimen editionis exhibet p. 399. *J. D. Michaelis* Einleitung Tom. I. p. 713. *Walchius* p. 25. *J. F. Buddei* ifagog. p. 1505. *J. M. Goezius* l. c. p. 35.

Edit. Millii. Editionum; itemque discrepantiae lectionum, ortae ex citationibus, quas non ex fide codicis alicujus veteris, sed ex memoria factas esse constat. — — Neque recte variantium lectionem numerum auxerint voces illae, quae diversa tantum ratione scribendi (quarum utramque apud veteres librarios usu receptam fuisse constat) inter se discrepant, manente eadem prorsus significatione vocis. Haud paucas hujusmodi lectiones varias falso ita dictas in collatione hac Milliana reperiri fateor: quas si pro veris omnes Millius habuit, absque dubio deceptus saepe fuit: sin scivit quidem non esse veras lectiones variantes, et tamen eas quoque annotandas esse censuit, ne quicquam ejus generis praetermitteret, exactissimam ejus diligentiam merito laudandam esse arbitror.

Quod ad secundum genus variantium lectionum attinet; eo praecipue referendae sunt citationes illae Patrum, de quibus exploratum non est, utrum fide et auctoritate codicis alicujus veteris nitantur, an vero conceptae tantum sint verbis, quae memoria forte citanti suggerebat. De talibus ergo sententia ferenda est, ut neque illico pro variis lectionibus habeantur, neque ex earum numero temere excludantur, donec omnibus recte ponderatis de illis judicari possit — — Pergo nunc ad variantes lectiones vere tales, sive eas quae speciem veri habent, et auctoritate codicis alicujus MS. nituntur; et quidem iis in locis, de quorum vera et archetypa lectione nondum liquido constat. Has bifariam nobis dispertire visum est, quarum alteras esse diximus nullius momenti, alteras alicujus vel magni momenti. Nullius momenti dico eas, quae nullam sententiae loci inferunt mutationem, adeo ut nihil intersit, utrum hanc an illam amplectaris. Hujus generis variantes lectiones innumerae pene in collectione hac Milliana occurrunt.

Restant ergo variantes lectiones alicujus vel magni momenti; quarum non ita multae, pro reliquarum numero, in editione hac Novi Testamenti reperiuntur. De harum plerisque Cl. Millius tam in notis quam in Prolegomenis magna diligentia egit, post quem actum non agemus.

Restat ut quid in nova hac editione a nobis praestitum vel additum sit, Lectori paucis exponamus. Primo Textum Graecum cum XXII. codd. MSS. quibus Cl. Millius usus non est, collatum damus. Ex his novem, qui tantum quatuor Evangelia continent, (nono tamen excepto, qui praeter quatuor Evangelia et alias Novi Testamenti partes complectitur) Parisiis in Bibliotheca Regis Christianissimi asservantur. — — Praeter has collationes Parisienses, trium aliorum Codd. collationibus Editionem hanc locupletavimus, sc. Codicis Graeci quatuor Evangeliorum sexcentorum annorum, quem in notis nostris *Lipsiensem* vocamus, quod eum possideat vir Reverendus Jo. Gottlob Carpzovius Ecclesiastes Lipsiensis: Codicis *Seideliani*, ita appellati a possessore ejus Seidelio Berolinensi, ante paucos annos defuncto, septingentorum annorum; in hoc codice desiderantur quatuor Evangelia; continentur autem reliqui libri Novi Testamenti omnes: Ultimi denique et nulli reliquorum secundi, codicis sc. *Borneriani*, olim Petri Francii, nunc Christiani Friderici Borneri S. T. D. et graecae latinaeque apud Lipsienses Professoris, qui quidem codex tredecim tantum Epistolas Paulinas complectitur, et qui octingentorum annorum aetatem excedit. — — Notas textui subjectas numeris versuum, in quos ipse textus divisus est, distinximus, iisque longam appendicem calci prioris editionis annexam, non sine magno labore inseruimus.

mus. — In iisdem notis loca ex Prolegomenis passim citavimus, praesertim illa, quibus Millius vel sententiam suam correxit, vel quaedam affert ante indicta [b]). Edit. Millii.

[Recedit haec editio iterata a priori quoad externam formam. Textus graecus bipartitis columnis est inscriptus; versiculi textus tum numerorum notis, tum linearum spatiis distinguuntur; litterae vero a, b, c, etc. quae, ut in Stephaniana tertia editione lectorem ad Variantes lectiones remittunt, prorsus sunt eliminatae, retentis solummodo asteriscis, quibus loca parallela indicantur. Variantes lectiones pari modo pro numero versiculorum textus et numeris et spatiis sunt distinctae, et vox ipsa, quae diversimode legitur, uncinulis inclusa in notis iterum expressa est: quibus omnibus editor Lectori optime consuluit. Accedit ab initio Ludolphi *Küsteri* praefatio; *Johannis Clerici* epistola de Editione Novi Testamenti Milliana, quae Oxonii prodiit, ad C. Junium Optimianum; quibus prolegomena prioris editionis succedunt. Quae vero in opere ipso editor emendavit, correxit, addidit, ex supra allatis praefationis ejus sectionibus dijudicari possunt. Id denique monendum est, dari hujus editionis exemplaria, quibus nota anni MDCCIX. addita est, in quorum rubro legitur: *Totum opus denuo recensuit, meliori ordine disposuit, appendice integra prioris editionis et majori Parte Prolegomenon sub textum revocata; variisque praeterea lectionibus plurium Codd. MSS. spectandae vetustatis, novisque observationibus auxit Ludolphus Küsterus. Amstelodami, sumptibus Jo. Frid. Gleditsch, Bibliopolae Lips. et Casp. Fritsch Bibliopolae Amstelodamensis.* Verum sunt ista exemplaria unius ejusdemque editionis: et nisi omnia me fallunt, illa, quae, cum prodiret editio, in Germaniam transportata sunt, hoc rubro ornata fuere [c]).

Novum Testamentum — — Ludolphus Küsterus. Editio secunda. Lipsiae sumptibus Fil. Joh. Frid. Gleditschii. MDCCXXIII. fol. [III]

Editio iterata, uti libri titulus vult: sed sunt, qui non sine veri specie adfirmant, antiquiorem editionem novo ornatam esse titulo [d]).

§. LX.

Edit. Mastrichtii. Edit. Mastrichtii.

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum post priores Seph. Curcellaei, tum et DD. Oxoniensium labores, quibus parallela scripturae loca nec non variantes lectiones ex plus C. MSS. codd. et antiquis versionibus collectae exhibentur; accedit tantus locor. parall. numerus, quantum nulla adhuc, ac ne vix quidem ipsa profert praestantissima aeditio Milliana; variantes praeterea ex MS. Vindobonensi; ac tandem crisis perpetua, qua singulas variantes earumque valorem aut originem ad XLIII. Canones examinat G. D. T. M. D. cum ejusdem prolegomenis et notis in [I.]

b) *Le Long* p. 224. col. 1. E. – 225. col 1. E.

c) Nachrichten von einer hall. Biblioth. Vol. 4. p. 204. *Knechii* Nachrichten p. 402. *Mich. Liliembalii* exeget. Biblioth. p. 3. Unschuld. Nachrichten 1710 p. 21. Acta Erudit. Lipsiens. 1710. p. 421 *Joh. Alb. Fabricii* bibl. gr. *J. Fr. Buddei* isagoge; *Walchius*, *Michaelis*, *Pritius* ll. cc. *Joh. Alb. Bengelii* apparat. crit. p. 442. Index Bibl. Wernigerod. p. 30.

d) *Walchius* p. 28. Catal. Biblioth. Bunavian. Tom. 1. p. 12. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 36.

Edit. Mastrichtii.

in fine adjectis; omnium indicem quaere ad calcem praefationis. Amstelodami ex officina Wetsteniana. CIↃIↃCCXI. 8.

Editio nitidissima sine ligaturis, seu litterarum nexibus et Compendiis e).

[Quibus haec editio satis accurate typis Henrici Wetstenii exscripta sese ab aliis distinguat, ipsa docet, quam integram exscripsimus, libri inscriptio satis larga. Debemus illam studio et curae Gerhardi de Trajecto Mosae Doctoris, i. e. *Gerhardi a Mastricht*, Jurisconsulti peritissimi, Civitatis Bremensis Syndici, qui in adornanda hac editione, in qua Textus ad normam Elzevirianae secundae anni 1633. §. LIII. exscriptus est, opere Milliano usus est, ex quo loca parallela, variantesque lectiones, quae ipsi gravioris momenti visae sunt, selegit, atque alias e codice Vindobonensi addidit: singulas vero secundum canones criticos, quorum nonnullos *Bengelius* deinde sub examen vocavit, ad dijudicandum earum valorem, studiose examinavit. Praefationem Typographi, sequuntur prolegomena lectu omnino digna et multa eruditione referta; *Stephani Curcellaei* praefatio in N. T.; Praefatio N. T. *Oxonii* 1675. edito praefixa, et denique Praefationis Whitbyanae capita vel argumenta cum partitione operis Whitbyani. Bis, quantum mihi scire licuit, recusa exstat haec editio eadem forma, et servata ejusdem anni nota. Hinc vix, ac ne vix quidem, iteratae ab originali discerni possunt editione f).

[II.] Ἡ καινὴ διαθήκη. — — Editio altera priori auctior atque emendatior. Amstelodami. Apud J. Wetstenium et G. Smith. MDCCXXXV. 8.

Editio iterata, quae revera quarta dicenda fuisset, atque prioribus accurate respondet g).

§. LXI.

Ad ultimam periodum Textus graeci Novi Testamenti fata ejus referuntur recentissima. Seculum nostrum, nisi omnia me fallunt, seculum criticum dici posset. Nam de arte critica et criseos studio personant Doctorum Cathedrae; crepant diaria eruditorum crisin; et ad crisin provocare saepe videmus eos, qui limites usus et abusus ejus transgrediuntur. Fata Novi Testamenti graeci ita voluerunt, ut textus ejus de novo sive criseos usu sive abusu in inquisitionem traheretur. Sunt utique viri docti, qui sincero animo ducti manus, ut sibi persuaserunt, auxiliatrices textui sacro intulerunt, et quae oculis aliorum praeterito tempore sese subduxerunt, detegere, nova cura examinare, criseos ope verum a falso separare, alia ejicere, alia restituere, saltem in melius textum mutare studuerunt. Sunt vero et alii, qui audaciores, ne amplius textus sacer typis expressus illorum opinionibus opponi possit, eas stabilire studuerunt lectio-

e) *Le Long* p. 225. col. 2. C.

f) Nachrichten von einer hall. Biblioth. Vol. 4. p. 206. *Mich. Lilienthalii* exeget. Biblioth. p. 63. Acta Erudit. suppl. Tom. 5. p. 447. *Joh. Fabricii* hist. Biblioth. Tom. 6. p. 374. Unschuld. Nachrichten 1712. p. 531. et 655. *Pritii* introduct. p. 397. *J. D. Michaelis* Einleitung p. 727. *Walchius* p. 28. *J. Fr. Buddei* isagoge p. 1506. *Pfaffius* hist. litt. theol. *J. F. Reimmanni* catal. bibl. p. 238. Index Bibl. Wernigerod. p. 30. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 11. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 59.

g) Biblioth. raisonnée, Tom. 15. p. 27. *Walchius* p. 29. *Goezius* p. 59.

lectiones, quae ex mente illorum pro veris habendae ſint. Contradixerunt alii, et criſin contra criſin produxerunt, quo orta ſunt illa bella, interdum nimis acerba, quae hiſce temporibus ſunt quam frequentiſſima. Quae ita vel ab illis vel ab his formatae ſunt editiones, quia textus illarum eſt plane ſingularis, ad nullam praecedentium referri poſſunt claſſem. Ordine itaque chronologico, conjunctis tamen iis, quae unius tantum ſunt iteratae editiones, haſce ſingulares recenſebimus editiones.

§. LXII.
Edit. Bengelii.

Edit. Bengelii.

Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum graecum ita adornatum, ut textus probatarum editionum medullam, margo variantium lectionum in ſuas claſſes diſtributarum locorumque parallelorum delectum, apparatus ſubjunctus criſeos ſacrae, Millianae praeſertim, compendium, limam, ſupplementum ac fructum exhibeat: inſerviente Jo. Alberto Bengelio. Tubingae, ſumptibus Jo. Georgii Cottae. A. D. MDCCXXXIV. 4. [I.]

Jam anno 1725. editor, Vir de eccleſia Chriſti optime meritus, propoſitum de edendo N. T. publice propoſuerat; anno vero 1731. altero ſpecimine nonnulla rectractarat, rationemque mutationum conſilii aliquarum reddiderat. Praeterlapſo deinde fere quadriennio in lucem exiit editio multo ſtudio, ingenti cura, et indeſeſſo labore procurata. Textus in certas ſectiones diviſus, notatis in margine capitum et verſuum notis numeralibus, ad normam probatarum editionum eſt exſcriptus, nec ulla inſerta eſt ullibi lectio, quae non aliquam jam adepta ſit auctoritatem, hinc textus nulli omnino reſpondet editioni, ſed plane eſt ſingularis. Apocalypſeos vero non eadem eſt ratio; ſiquidem hic Editor textum e MS. codice multoties, ut ſibi quidem viſum eſt, emendavit. Variantes lectiones ſelectae, quae alicujus momenti viſae ſunt, rejectis iis plane, quae minoris aut nullius ponderis ſunt, in margine inferiori ſunt locatae, et litteris certis ad deſignandum illarum valorem notatae; in quarum numero haud raro inveniuntur, quas in textu ipſo expreſſis praeferendas eſſe cenſet. Accedit apparatus criticus, in quo habetur 1) introductio ad univerſam lectionis varietatem dijudicandam; 2) tractatio, potiora loca variantia ſingulatim diſcernens; 3) epilogus, dubia generalia reſolvens, et rationem hujuſce ſcrutinii ad uſus ſuos referendi deincepsque conſummandi declarans [b]). Verum, uti ſors eſt humana, non omne tulit punctum editor, ſed in varias incurrit inprimis eorum cenſuras, qui in determinando valore variantium lectionum ab ipſo receſſerunt. Nimis acerbe in virum pium et modeſtum invehit *Joh. Jac. Wetſtenius* [i]); amice cum amico de eodem argumento egit *C. B. Michaelis*: cui ſimili modo

b) Poſt fata auctoris apparatus iterum prelo ſubmiſſus eſt: D. Jo. Alb. Bengelii apparatus criticus ad Novum Teſtamentum, Criſeos ſacrae compendium, limam, ſupplementum ac fructum exhibens. Editio ſecunda, Curis B. Auctoris poſterioribus aucta et emendata, copioſoque indice inſtructa, curante Philippo Davide Burkio. Tubingae 1763. 4. Acceſſit huic editioni: Appendix, ceteros Bengelii labores in N. T. criticos, ſeparatim antehac editos, complectens: quorum in numero hic exhibetur, quem ſupra laudavimus, Prodromus anno 1725. evulgatus, et Notitia N. T. recte cauteque adornandi anno 1731. publice expoſita. Conf. D. *J. A. Erneſti* neue theol. Biblioth. Vol. 4. p. 99. etc.

i) Prolegomena in N. T. p. 398-432.

Edit. Bengelii. modo Editor respondit [k]). Jungenda omnino est artis critices studioso haec editio operi Milliano, quod numernm variantium lectionum nimis auget, dum ex hac, exiguum esse verarum variantium numerum, apparebit [l]).

[II.] Ἡ καινη διαθηκη. Novum Testamentum graecum, ita adornatum, ut in textu medulla editionum probatarum retineatur, atque in margine ad discernendas lectiones genuinas, ancipites, sequiores, ansa detur, inserviente Jo. Alberto Bengelio. Stutgardiae, excudebat Dan. Benjamin Faber. A. MDCCXXXIV. 8.

Eundem Textum simili modo dispositum, easdemque lectiones variantes profert haec editio minor, quae eodem anno majori successit. Qui hac vel sequentibus editionibus minoribus utuntur: iis optime consuluit Cl. *Burkius* nova editione Apparatus critici; cum alias in dijudicando cujusvis variantis lectionis valore editio major consulenda fuisset [m]).

[III.] Ἡ καινη διαθηκη. Novum — — inserviente Joh. Alberto Bengelio. Excudebatur A. MDCCXXXIV. Stutgardiae, nunc autem nova editionis praefatione instructum prostat Tubingae, in bibliopolio Bergeriano. MDCCXXXIX. 8.

Accessit praefationi novae illustratio notarum, quibus valor variantium lectionum indicatur. Textus simili modo, ut in praecedentibus, est dispositus [n]).

[IV.] Ἡ καινη διαθηκη. Novum — — inserviente Jo. Alberto Bengelio S. T. D. Stutgardiae, excudebat Jo. Nic. Stollius. MDCCLIII. 8.

Addita est huic editioni novum Editoris de hac editione monitum, quod recusum datum est in nova Apparatus critici editione [o]).

[V.] Ἡ καινη διαθηκη. Novum Testamentum — inserviente Joh. Alberto Bengelio. Tubingae impensis Chr. Henr. Bergeri. MDCCLXII. 8. [p]).

[VI.] Ἡ καινη διαθηκη. Novum Testamentum — inserviente Joh. Alberto Bengelio. Tubingae impensis Chr. Henr. Bergeri. MDCCLXXVI. 8.

[VII.] Ἡ καινη διαθηκη. Novum Testamentum graecum, ita adornatum ut textus probatarum editionum meduliam, margo variantium lectionum in suas classes

k) *Christiani Benedicti Michaelis* tractatio critica de variis lectionibus novi testamenti caute colligendis et dijudicandis. Halae 1749. 4. Respondit *Bengelius*, ipsumque scriptum censori suo transmisit, qui illud annotationibus illustratum typis exscribi curavit: *Joh. Alberti Bengelii* tractatio de sinceritate novi Testamenti graeci tuenda: cum adspersis hic illic ab editore *Christ. Ben. Michaelis* adnotatiunculis.

l) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 42. *Knochii* Nachrichten p. 542. *Mich. Lilienthalii* exeget. Biblioth. p. 37. *Coleri* auserlES. theol. Biblioth. Vol. 7. p. 415. Acta Erud. Lips. 1735. p. 529. Acta histor. eccles. Beyträge Vol. 3. p. 209. 212. *Pritii* introductio p. 407. *J. D. Michaelis* Einleitung p. 730. Samlung von A. u. N. 1735. p. 646. *Walchius* p. 29. Index Bibl. Wernigerod. p. 32. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 12.

m) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 475. *Walchius* p. 29.

n) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 8. p. 14. Samlung v. A. u. N. 1738. früh aufgeles. Früchte p. 159. *Walchius* p. 29.

o) Index Biblior. Wernigerod. p. 33. *Goezii* Verzeichnis p. 64.

p) *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 64.

classes distributarum, locorumque parallelorum delectum exhibeat, curante Andrea Buttigio. Lipsiae ex officina Weidmanniana. MDCCXXXVII. 8. Edit. Bengelii.

Jungimus praecedentibus merito hanc editionem, quae nil nisi iterata est textus Bengeliani editio, quod ipse, quamvis in rubro *Bengelii* nomen silentio praetermissum sit, in praefatione fatetur editor. Textus idem est, sed more consveto in versiculos distinetus et bipartitis columnis inscriptus. Variantes leetiones e majori editione mutuo sumtae sunt, appositis notis valoris earum, et tabula, qua signa ipsa explicantur. Loca parallela editor ex eodem opere descripsit. Communi usui magis accommodata est haec editio, quam minores Bengelianae supra recensitae. Verum et variantes superfluae sunt iis, qui vel majorem editionem vel Apparatum eriticum consulere nequeunt q).

§. LXIII.

Edit. Wetstenii.

Edit. Wetstenii.

Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum graecum editionis receptae, cum lectionibus variantibus codicum MSS. editionum aliarum, versionum et patrum, nec non commentario pleniore ex scriptoribus veteribus hebraeis, graecis et latinis historiam et vim verborum illustrante, opera et studio Joannis Jacobi Wetstenii. Tomus I. continens quatuor Evangelia. Amstelaedami, ex officina Dommeriana. MDCCLI. fol. Tom. II. continens epistolas Pauli, Acta Apostolorum, epistolas Canonicas et Apocalypsin. Amstelaedami ex officina Dommeriana. MDCCLII. fol. [1.]

Ut hujus editionis jam dudum promissae historiam distinctius recensere possimus, in priora tempora, et ad vitam anteaetam *J. J. Wetstenii* anno 1693. nati et 1754. denati r), aliquantulum recedendum est. Jam ab anno 1713. quo officio publieo admovebatur, eriseos studium ei in delieiis fuerat; hine multa et domi, et in itineribus per Helvetiam, Galliam et Angliam collegerat; quae omnia propositum, Novum testamentum ita edendi, ut fere omnes, quae unquam indagari possent, cumulatas exhiberet variantes lectiones, inprimis e MSS. Codd. haustas. Verum in patriam rediens et officio publico fungens, talem sese doeendo gessit, ut collegae in gravissimam, eum in varios errores abire, induccerentur suspicionem. Res primum in conventu eeelesiastieo tractata eo demum rediit, ut magistratui denunciaretur; qui cognita causa *Wetstenium* ab officio removendum esse statuit. Exstant hujus rei acta publiee exposita, quae ab amieis *Wetstenii* ut falsa, truneata et supposititia deelamantur s). *Wetstenius* vero Basilea dimissus ad Amstelodamenses abiit, atque sibi deman-

 datum

q) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 476. Samlung v. A. u. N. 1737. früh aufgeles. Fr. p. 69. *Walchius* p. 32. Index p. 32.

r) Vitam Viri, cui nee fama nec gloria eruditionis denegari potest, scripsit *Krigboutius* in sermone funebri Amstelodami d. 9. Julii 1754. habito, ibidemque typis exscripto; ex quo sua hausere Nouv. Biblioth. Germanique Tom. 16. p. 109. sqq. et Act. hist. eccles. Vinar. Beyträge Vol. 3. p. 713. sqq.

s) Aeta, *oder Handlungen, betreffend die Irthümer und anstössige Lehren Herrn J. J. W. gewesenen* Diac. Leonh. *enthaltend die Bedencken E. Ehrw.* Conventus Theologiei *und seine, Herrn Wetsteins selbsteigene Schutzschriften, samt andern dazu dienlichen Documenten. Basileae* 1730. 4. Conf. *Samlung v. A. u. N.* 1738. p. 71.

Edit. Wetstenii. datum munus Professoris in gymnasio Remonstrantium, quod Amstelodami floret, capessivit. Prodierunt interim celebrata illa *Prolegomena ad novi Testamenti graeci editionem accuratissimam* t), quae multa lectu digna et bene concocta, multa vero continent, quae, dum suspicionem semel conceptam augerent, a viris eruditis impugnata sunt u). Publicum vero munus, et injuncti labores, quibus semper pro virili stetit, quo minus, quod semel sibi proposuerat, exequeretur, eum minime impediverunt. Et sic tandem post interjectam viginti annorum moram in lucem exiit, quod jam recensemus, Novum Testamentum graecum. Quod ad externam attinet formam, duobus absolvitur Voluminibus; cui utrique praemittuntur *Prolegomena*, non omni ex parte illa priora, sed immutata, variisque contra adversarios invectivis referta x). Volumen prius continet Quatuor Evangelia: posterius vero Epistolas Paulinas, Acta Apostolorum, Epistolas Canonicas et Apocalypsin. Sic voluit editor a consveto librorum sacrorum ordine recedere, et quidem suasu MSS. Codd. qui hoc ordine libros sacros

t) Prolegomena ad novi testamenti graeci editionem accuratissimam, e vetustissimis codd. MSS. denuo procurandam; in quibus agitur de codd. MSS. n. testamenti, scriptoribus graecis, qui n. testamento usi sunt, versionibus veteribus, editionibus prioribus et claris interpretibus: et proponuntur animadversiones et cautiones ad examen variarum lectionum N. T. necessariae. Amstelaedami apud B. et J. Wetstenios et G. Smith. MDCCXXX. 4. In 16. capita distinctum est integrum opusculum. 1) Observationes circa codices graecos manuscriptos novi testamenti, 2) descriptio veterum codicum primae classis 3) — — secundae classis. 4) — — tertiae classis. 5) — — quartae classis. 6) de scriptoribus graecis, qui novo test. usi sunt, usque ad tempora Constantini M. 7) — — sec. IIII - XIV. 8) de versione latina. 9) de versione coptica et syra. 10) de editione complutensi. 11) de editionibus Erasmi. 12) de editionibus R. Stephani. 13) de editt. Theodori Bezae. 14) de var. lect. collectoribus atque editoribus. 15) de claris interpretibus magnaeque auctoritatis inter Protestantes viris, et quid illi de V. L. senserint. 16) animadversiones et cautiones ad examen variarum lectionum N. T. necessariae. Conf. *Nachrichten von einer hall. Biblioth.* Vol. 4. p. 217. *Mich. Lilienthalii* Exeget. Biblioth. p. 238. *Saml. v. A. u. N.* 1731. p. 596. Biblioth. raisonnée, Tom. 4. p. 294. *Reimmanni* access. ad Catal. p. 441.

u) Referenda huc sunt duo scripta ἀνώνυμα edita: Specimen animadversionum in prolegomena in novi Testamenti graeci editionem accuratissimam nuper Amstelodami edita. Londini 1731. 8. et Anonymi Basileensis vindicatio ab accusatione gemina auctoris Prolegomenon: quod *J. C. Iselino* adscribitur. Utrumque scriptum insertum legitur in Miscellaneis Duisburgensibus Tom. I. fasc. III. p. 493. et 507. Quibus jungi potest *Anr. Driessenii* divina auctoritas N. T. vindicata. 1733.

x) Prolegomena N. T. praemissa triplicem occupant locum. Quatuor Evangelistis praemisit capita quindecim prioris editionis, sed ita ut multa immutarit, multa addiderit, ut de editionibus *Ariae Montani*, de editione hodie recepta, de editione *Schmidii* et *Bengelii.* Secundo Volumini praemisit prolegomena, quae MSS. Codd. Epistolarum Apostolicarum descriptos in certas Classes distribuunt. Ejusmodi prolegomena et Apocalypsi praefixit. Caput vero ultimum prioris editionis ad calcem Apocalypseos rejecit, eique observationes de interpretatione N. T. et de interpretatione Apocalypseos attexuit, una cum duplici indice auctorum et verborum. Singula collecta et recusa exstant s. t. *Joh. Jac. Wetstenii* prolegomena in Novum Testamentum. Notas adjecit atque appendicem de vetustioribus latinis recensionibus, quae in variis codicibus supersunt, *Joh. Sal. Semler*, cum quibusdam characterum graecorum et latinorum in libris manuscriptis exemplis. Halae Magdeb. 1764. 8. in qua editione p. 1 - 538. prolegomena prioris, p. 539 - 582. posterioris voluminis, p. 583 - 686. *Semleri* appendix exhibetur.

Edit. Wetstenii.

facros exhibent. In fingulis pagiuis, nifi annotationum profufa nbertas id impedit, textus fuperiorem, variantes leetiones medium, et annotationes infimum occupant locum. Singula nitidis typis, ut moris eft typographiis belgicis, funt impreffa.

Quod vero ad internam editionis attinet conditionem, nonnulla hic nobis obfervanda veniunt. Textus fine ulla mutatione ex Elzeviriana defcriptus eft, notatis in margine verfuum numeris. Non licuit enim editori, quas meditatus erat textus facri mutationes, ipfi immifcere; hinc mandato parens textum receptum exfcribi curavit. Nihilo tamen fecius variis fignis, lineolis, punctisque, quae mutanda, omittenda vel inferenda fibi vifa funt, fat aperte indieavit; fubjectis cujusvis in notis medelis, quas ipfe textui facro parare ftuduerat y). Textui fubjectae funt typis minutioribus variantes lectiones, multo ftudio et labore e variis MSS. Codd., Editionibus, Verfionibus et S. Patrum fcriptis undequaque congeftae. Tantus eft MSS. Codd. numerus, tantaque variantium colluvies, ut editor omnes, qui ante eum eodem negotio oeeupati fuere, longo poft fe intervallo relinquat. Sed quod maxime dolendum, congeftae funt et fingularum valor et auctoritas dijudicata eft fine ulli[illegible]bilitis critices regulis; hinc fructus e tanto labore redundans minime ipfi refpondet exantlato labori. Subjunguntur hifce annotationes uberiores, et haud raro prolixitatis modum excedentes, atque nimis luxuriantes, quae eum in finem adjectae funt, ut hiftoriam et vim verborum illuftrent. Sunt vero rudis et indigefta moles, quam undequaque e fcriptis Rabbinicis, graecis tam profanis quam facris, latinis et aliarum linguarum fcriptoribus adeo corrafit, ut nihil unquam fruftra lectum voluiffe fatis fit apertum. Verum et hifce annotationibus plura immifcuit, quae mentem irreligiofam fatis produnt, et ipfum graviffimorum errorum in doctrina de infpiratione S. fcripturae et Deitate Servatoris omnino fufpectum reddunt; aut certe veritates divinas cum effatis gentilium ludicris collatas ludibrio exponunt, aut comparatione eum fabulis gentilium inftituta, quae facra fcriptura tradit facta, ejusdem generis effe indieare videntur. Hinc, editorem impia mente in facrum codicem faevire, qui judicarunt, omnino non defuere z). Celebratiffimum illud Johanneum de tribus coeli teftibus amplo fermone e codice facro eliminat; fed ne huic quid detraxiffe videatur, canonem, feu fi mavis antiquitatem facram, duabus Epiftolis *Clementis Romani*, quas pro authenticis agnofcit, adaugere ftuduit a).

y) Tria diverfa in textu obveniunt figna. Linea circumflexa notat lectionem textui fubjectam effe probatiorem; linea recta transverfa, vocem vel voces fequentes effe delendas; fignum crucis, vocem vel voces textui cum hoc figno fubjectas effe addendas. Signa itaque textum variatum exprimunt, cum typorum characteribus idem prohibitum effet.

z) Conf. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 47. Vol. 4. p. 114. Nova Acta erudit. Lipf. 1752. p. 1. 1754. p. 529. *F. W. Kraftii* theologifche Biblioth. Vol. 8. p. 99. Vol. 10. p. 99. *Zuverläffige Nachrichten* part. 145. p. 3. part. 174. p. 393. *Neue Zeitungen von gel. Sachen*, Lipf. 1751. p. 379. *Walchius* p. 50. Addatur *J. A. Ernefti* fpecimen caftigationum in *Joh. Jac. Wetftenii* editionem N. T. Lipfiae 1754. 4. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 36.

a) Duae epiftolae S. Clementis Romani, difcipuli Petri Apoftoli, quas ex codice manufcripto novi teftamenti Syriaci nunc primum erutas, cum verfione latina appofita, edidit Jo. Jacobus Wetftenius. Lugduni Batavorum, typis Eliae Luzac jun. MDCCLII. Duos nactus eft adverfarios, qui authentiam epiftolarum impugnarunt. Alter eft *H. Ve-*

[II.] Ἡ καινὴ διαθήκη. — Amſtelodami ex officina Dommeriana. MDCCLI.

Ita quidem in titulo primi voluminis expreſſum eſt, ut externa facies accurate editionem primam Amſtelodamenſem repraeſentet. Interim, editionem iſtam Baſileae anno 1775 recuſam eſſe omnino certum eſt.

§. LXIV.

Ed. Bowyeri Londin.

Edit. Bowyeri Londin.

[I.] Novum Teſtamentum graecum ad fidem graecorum ſolum Codicum MSS. nunc primum expreſſum, adſtipulante Jo. Jac. Wetſtenio, juxta ſectiones Joh. Alberti Bengelii diviſum, et nova interpunctatione ſaepius illuſtratum. Acceſſere in altero volumine emendationes conjecturales virorum doctorum undique collectae. Londini cura, typis et ſumptibus G. B. MDCCLXIII. 12. maj. 2 Vol.

Editionem procuravit *Guill. Bowyerus*, typographus quidem Londinenſis, at vir doctus et Stephanorum tum in arte ſua, tum in graecarum litterarum ſcientia aemulus. Praemiſſa quibusdam exemplaribus legitur praefatio de variantibus lectionibus earumque origine: cujus loco aliis exemplaribus adjecta eſt brevis tabella principum editionum ad MSS. expreſſarum. Textum graecum ex editione Wetſteniana, quam magni facit, ita exſcripſit, uti *Wetſtenius*, ſi licuiſſet, eum editurus fuiſſet. Attamen non ubivis ſibi ipſi conſtat, ſed varia, quae ſecundum *Wetſtenium* ejicienda eſſent, in textu retinuit. Accedit tabula pleniluniorum paſchalium, et tabula locorum parallelorum e Veteri Teſtamento in novo citatorum. Emendationes conjecturales anglice ſcriptae ultimas adimplent ſecundi voluminis partes: ſ. t. Conjectural emendations on the New Teſtament, collected from various Authors, As wel in regard to Words as Pointing. With the Reaſons on which the ſeveral Alterations in the latter have been admitted in our Edition. London printed in the Year MDCCLXIII [b]).

[II.] Novum Teſtamentum graecum ad fidem — Londini — MDCCLXXII. 12. 2 Vol.

Iterata praecedentis editio, in qua emendationibus conjecturalibus novum acceſſit ſupplementum. Ipſas emendationes reviſas et adauctas exſpectari juſſit Cl. *Schultzius* [c]).

§. LXV.

H. Venema in epiſtola ad V. C. *P. Weſſeling*, qua duas Clementis Epiſtolas a Cl. *Wetſtenio* ad calcem N. T. nuper publicatas, Epiphanio et Hieronymo notas fuiſſe, in dubium vocatur, et de ſcopo poſterioris ſic dictae Epiſtolae Clementis ad Corinthios diſſeritur. Harlingae 1753. 8. Cui oppoſita eſt: *Jo. Jacobi Wetſtenii* epiſtola ad *H. Venema* de duabus Clementis Romani ad virgines epiſtolis e codice ſyriaco nuper editis. Amſtelodami 1754. 8. Alter eſt *Nathanael Lardnerus* in Diſſertation upon the two Epiſtles aſcribed to Clement of Rome, lately publiſhed by Mr. *Wetſtein*. With large Extracts out of them, aud Argument ſhewing them not to be genuine. London 1753. 8. cui *Wetſtenius* reſponſum oppoſuit in Bibliotheque raiſonnée Tom. 50. p. 363.

b) *J. A. Erneſti* Theolog. Biblioth. Vol. 6. p. 867. *J. D. Michaelis* Einleitung Tom. I. p. 664. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 64.

c) *Freywill. Beyträge zu den Hamb. gel. Zeitungen* 1775. p. 258.

§. LXV.

N. T. gr. Griesbachii.

N. T. gr. Griesbachii.

Libri historici Novi Testamenti Graece. Pars prior sistens Synopsin Evangeliorum Matthaei, Marci et Lucae. Textum ad fidem Codicum, Versionum et Patrum emendavit et lectionis varietatem adjecit Jo. Jac. Griesbach, Theologiae Prof. Publ. Halae apud Jo. Jac. Curt. MDCCLXXIV. 8. maj.

Accessit parti priori: Pars posterior sistens Evangelium Joannis et Acta Apostolorum — MDCCLXXV. et denique: Novum Testamentum graece. Textum ad fidem Codicum, Versionum et Patrum emendavit et Lectionis Varietatem adjecit Jo. Jac. Griesbach Theologiae Prof. Publ. Volumen II. Epistolas omnes et Apocalypsin complectens. Halae apud Jo. Jac. Curt MDCCLXXV. Tria ista volumina continent Textum N. T. graecum et quidem emendatum. Prius volumen omnino ab aliis recedit editionibus, et utrum ad editiones N. T. an vero ad classem harmoniarum Evangelicarum referri debeat, omnino dubium est. Placuit editori tres Evangelistas in unum ita redigere volumen, ut singulorum narrationes unicum tantummodo constituant volumen. Integrum contextum in 134 distinxit sectiones, et quae ab unico tantummodo referuntur Evangelista, integram occupant pagellam; quae vero a duobus vel tribus recitantur facta, per duas vel tres sunt disposita columellas. Synopsis ista Evangelistarum potissimum in usum praelectionum publicarum est composita; sed usus editionis hujus magnis omnino premitur difficultatibus, et loca cujusvis Evangelistae inventu sunt maxime difficilia. Ipse id intellexisse videtur editor; aliam hinc exspectari jubet in voluminis secundi praefatione, partis prioris seu Trium priorum Evangelistarum editionem, quae singula Evangelistarum scripta nativo suo ordine sistet. In praefatione priori volumini praemissa editor tum de Synopsi adornanda rationem reddit, trajectionesque nonnullas, quae sibi necessariae visae sunt, excusat; tum leges, quibus in adornanda novi textus recensione usus est, exponit. Nimis sane longum foret, si istas hic exscribere vellemus leges; interim editorem nemini recensionem suam obtrudere velle, neque temere, aut cupide aut negligenter egisse, observasse sufficiat. Duplex in qualibet pagina observatur margo; interior, in quo, quae editor immutanda, aut e textu recepto eliminanda censet, recensentur; exterior, qui lectionum selectarum variantium farraginem continet. Accedit Explicatio signorum, notarum et scribendi compendiorum in textu, in margine interiori et denique in lectionum variantium farragine: una cum catalogo Codicum, quorum plures ipse editor et inspexit et studiose cum graeco contextu contulit. Textum receptum ubique expressit *Wetstenius*, in notis alias suggessit lectiones. A quo tamen editor recedit, et haud raro lectioni receptae aliam subjecit. E. g. Act. XX, 28. lectioni *του Θεου* subjecit typis minusculis lectionem *του Κυριου*. 1 Timoth. III, 16. in superiori lineola legitur *ὃς* et in inferiori *Θεος*. Dictum illud Johanneum de tribus coeli testibus, ad morem editoris Novi Testamenti graeco-anglici Londini 1729. 8. tanquam spurium et suppositititum plane est ejectum. Variantes lectiones, quas *Millius* et *Wetstenius* ut et *Bengelius* collegerunt, non omnes et singulae, sed tantum selectioris hic exhibentur [d]).

§. LXVI.

d) Conf. *Ernesti* Neueste Theologische Biblioth. Vol. 4. p. 33.

N. T. gr. Harwoodi.

§. LXVI.

N. T. gr. Harwoodi.

Η καινη διαθηκη. The new Teſtament, collated with the moſt approved Manuſcripts; with ſelect notes in Engliſh critical aud explanatory; and references to thoſe Authors, who have beſt illuſtrated the ſacred Writings. To which are added a Catalogue of the principal Editions of the Greek Teſtament, and a Liſt of the moſt eſteemed Commentators aud Critics. By E. Harwood DD. London printed by J. D. Corniſh, for J. Johnſton. MDCCLXXVI. med. 12. 2 Vol.

Recentiſſima N. T. graeci editio, eaque plane ſingularis, quae ab omnibus aliis recedit. Procuravit eam *Harwodus*, cui verſionem anglicam N. T. et introductionem in ſtudium N. T. debemus. Praemiſit editor praefationem anglico idiomate conſcriptam, qua de inſtituto ſuo rationem reddit. Inter Codices N. T. MStos, judice editore, principes ſunt Codex Cantabrigienſis ſeu Bezanus, et Codex Claromontanus, quibus accedit, qui tamen et auctoritate et aetate longe inferior eſt, Codex Alexandrinus. Iſtos codices potiſſimum ſequutus eſt in exſcribenda hac Editione, ſed varias, quas ſuppeditant lectiones, non ſine juſta diſquiſitione in textum recepit. Textum receptum immutavit quidem variis in locis; ſed id non ſine graviſſimis factum eſt rationibus. Ab emendationibus conjecturalibus, quamvis maximam habeant ſpeciem, plane abſtinuit, et ne unicum quidem editioni inſertum eſt verbulum, quod non auctoritate MStorum Codicum confirmatum ſit. Conſuluit *Wetſtenii* N. T. et ex ingenti variarum lectionum acervo eas tantummodo, quae maximam habent auctoritatem, ſelegit. Se non ex favore cujusdam ſyſtematis aut opinionis ullum immutaſſe verbum, ad Deum provocat teſtem. Notae accedunt textui anglico ſermone ſcriptae, quae aut explicando textui inſerviunt, aut ad aliorum ſcripta provocant. Haud raro locutiones ſacrae teſtimoniis Ethnicorum ſcriptorum illuſtrantur. E. g. Matth. I, 25. *ουκ εγνω αυτην.* Ovid. Metam. IX. 451. Matth. VII, 14. *ολιγοι εισιν.* Virgil. *Pauci laeta arva tenemus.* c. IX, 23. Ovid. Faſt. VI. 657. et in ipſo libri rubro loco Johan. VII, 46. jungitur illud Virgilii: *Extulit os ſacrum coelo, tenebrasque reſolvit.* Aliae notae res ipſas declarant. Sic tentatio Jeſu Matth. IV. facta eſt in viſione; Daemoniaci non ſunt obſeſſi, ſed mala valetudine afflicti. Ad Joh. I, 1. obſervatur, Jeſum Deum appellari, ſed a Deo ſupremo diſtingui et Rom. IX, 5. ingenioſa refertur *Schlichtingii* opinio, qui *ων ο επι παντων* etc. legi voluit. Lectiones hujus editionis, quae ad Codices nominatos potiſſimum formata eſt, e *Millio* et *Wetſtenio* facile dijudicari poſſunt. E. g. Act. XX, 28. *την εκκλησιαν του Κυριου.* 1 Timoth. III, 16. *ὁ εφανερωθη.* Comma Johanneum de tribus coeli teſtibus, Doxologia Matth. VI, 13. ut et verba Act. IX, 5. 6. X, 6. ab aliis jam diſputata, nullum in hiſce paginis habent locum. Externus libri habitus ſatis eſt elegans; typi ſunt clari et diſtincti, at omnes omnino accentuum notae, excepto unico ſpiritu aſpero, ejectae ſunt. Accedunt variae appendices: 1) recenſio editionum principalium N. T. gr. 2) Editiones textus originalis cum notis additis. 3) Commentatores, Latini, Galli, Angli. Agmen claudit Elogium nonnullorum Criticorum, quos editor maxime commendat, quorum in numero ſunt *Fratres Poloni*,

qui

qui sese Athanasianae impietati opposuisse dicuntur, *Remonstrantes*, et ex Anglis *Pearce*, *Hallet*, *Emlyn*, *Clarck*, *Sykes*, *Taylor* et *Lardner* e). N. T. gr. Harwoodi.

§. LXVII.

De edit. minoribus N. T. De ed. min. N. T.

Restat adhuc, ut et Editionum Novi Testamenti graeci minorum, quae plerumque textum habent receptum, recensionem instituamus. Minores illas appellamus, quia potissimum minoris sunt molis, leviori aere comparantur, et quotidiano usui, tum in scholis publicis, tum privatos inter parietes, magis quam grandia ista Volumina, sunt accommodatae. Caveas vero, ne editiones minores omnes ad eas referas, quae sunt minoris aestimationis dignae. Sunt enim in numero illarum editiones excellentes et praestantissimae, summa cura procuratae, et externa forma admodum spectabiles. Sed quia tam ingens illarum numerus, tamque diversa earum conditio, ut singulas ad certas classes referre difficile sit, ordinem Alphabeticum Typographiarum sequuturi sumus; et de singulis quae ad meliorem earum notitiam faciant, annotabimus.

§. LXVIII.

Aboae et Stregnesiae. Aboae et Stregnesiae. [1.]

Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum graecum, in usum Scholarum trivialium in Patria, singulari cura, quoad analysin Vocabulorum Grammaticam, editum studio et impensis J. G. D. Ep. Ab. Aboae, Excusum a Johanne Winter, Typographo Regio, in Magno Ducatu Finlandiae. Anno 1688. 8. pp. 735.

Debemus editionem hanc fere in hisce oris ignotam curae et sumptibus *Johannis Gezelii* Episcopi Aboensis, qui et brevem Aboae die Caroli Anno 1688. datam praefationem praemisit. Editio adeo graeca est, ut solummodo in margine superiori Capita librorum latine expressa sint. Jam anno 1675. *Johannes Leusdenus* distinctionem versuum, in quibus singulae voces graecae N. T. occurrunt, promiserat; sed promisso demum 1688. stetit. Idem quidem egit editor noster, attamen alia incedit via; de qua in praefatione: „ — — Felicissime illi sacras litteras scrutantur, qui voces emphaticas praecipue ad sua reducunt primitiva. — — In N. autem T. licet plures

e) Conf. *Gelehrte Zeitungen* Jenae 1776. n. LVI. In appendicibus varia errata sunt, quae hic monenda esse duximus, cum editiones N. T. recensemus, ne quis, auctoritate hujus editoris ductus, nos errorum commissorum accuset. Pag. 258. Bezae editiones N. T. gr. lat. *Paris.* 1556. 1565. 1582. 1589. Pag. 260. ad editiones textus originalis cum notis referuntur *Harduini* N. T. Fol. Paris. 1741. *Hammondi* et *Clerici* N. T. Francof. 1714. *Georgii* N. T. Wratislaviae. 1737. 8. *Schoetgenii* N. T. Lips. 1765. Le Nouveau Testament par *Beausobre* et *L'Enfant*. Amst. 1741. 4. Le Nouveau Testament traduit en François par *le Clerc*. Amst. 1703. 4. Sic et p. 261. etc. plures ad Classem Commentatorum in N. T. referuntur, qui nullo jure huc referri possunt e. g. *Moshemii* institut. ecclesiasticae, *Pfaffii* introd. in hist. theolog. litterariam; *Fabricius* de veritate religionis Christianae, et ejusdem Lux Evangelii; *Pasoris* grammatica graeca, Groning. 1655. 8.

Aboae et Stregnesiae. plures sint dialecti, in Communi tamen ipsum thema inquirendum est, quod facili negotio fieri potest, observatis adminiculis, quae in hac N. T. editione et Lexico ad N. T. accommodato, ad calcem annectuntur. De Methodo non est, quod aliquid dicam, cum illa sit usitatissima. De Asteriscis et punctis, quae hic cernuntur, hoc tenendum: In versiculo Asterisco signato, occurrit una vel plures voces punctulis ab initio notatae, quae prima vice in N. Test. sese offerunt, ideoque in Lexico citatae sunt, quae quoad sua accidentia et Derivata imprimis simplicia probe notandae sunt. „ — — Typi sunt majusculi et distincti, lineae integram occupant pagellam, et versiculi tum numeris tum spatio sunt distincti. Ad calcem accedit Indigitatio quorundam Thematum, quae nonnullis videbuntur difficiliora, cum annotatione versiculi, in quo est Derivativum, et Index Epistolarum et Evangeliorum Dominicalium et praecipuorum festorum, cum Indice Librorum et Capitum N. T. Vitam editoris recenset *das Gelehrten Lexicon*, sed de editione hac N. T. ibi est altum silentium *f*).

[II.] Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum graecum — Aboae — 1720. 8.

Editio iterata; cujus notitiam debeo Cl. *Jacobo Ax. Lindblom* Bibliothecario Upsaliae vicario. Idem Cl. Vir, pro sua in promovendis litteris benevolentia mecum communicavit notitiam N. T. graeci Stregnesiae impressi, quam infra suo loco exhibuissem, nisi plagulae jam praelo adaptatae, et singula suo ordine disposita fuissent.

[III.] Novum Testamentum graecum. Stregnesiae 1758. 8.

Curam editionis corrigendarumque plagularum in sese rogatu Consistorii Stregnensis, et inprimis *Erici Alstrin* Episcopi ejusdem Dioeceseos suscepit *Ericus Ekbom* Gr. L. Lector, qui textum cum editionibus et recentioribus et optimis studiose contulit, et immani labore et saepissime iterata plagularum relectione effecit, ut accuratissimis et emendatissimis editionibus annumerari possit. Textus ab omnibus scribendi compendiis liber est; loca parallela omissa sunt, retentis tantum iis, ad quae ipse provocat textus. Sic et variae lectiones, quae minoris sunt momenti aut manifesta Sphalmata, ex editione rejectae sunt. Typi sunt majusculi et nitidi.

[IV.] Novum Testamentum graecum. Stregnesiae apud M. Swederum. 1777. 8.

Recusum typis majusculis et nitidis.

Amstelod. Jansonii.

§. LXIX.

Amstelodami Jansonii.

[I.] ° Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum ex utraque Regia, aliisque optimis editionibus summo studio expressum. Amstelodami typis ac sumptibus Joannis Janssonii. MDCXXX. 8. *g*).

[Dum ad utramque Regiam provocat typographus, fumum lectoribus vendit. Elzevirianam enim primam accurate recusam dedit, distinctis tamen singulis textus versiculis, et praemissa tabula testimoniorum, quae Elzevirianae ad calcem adjecta est *h*).

° Ἡ

f) In Cel. *Lorckii* Hafniensis Desideratis quaeritur Editio *Gezelii* anni 1649. Dorpati vel Aboae impressa, quam vero exstare vix crediderim. Distinctio versuum per Asteriscos longe recedit a distinctione Leusdeniana. Matth. I. notantur a *Gezelio* v. 1. 2. 3. 6. 11. 12. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. A *Leusdenio* vero v. 13. 17. 19. 20.

g) *Le Long* p. 217. col. 2. C.

h) *Walchius* p. 21.

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum — Amſtelodami — Joannis Janſſonii. MDCXXXII. 16. [i]). [II.]

Editio priori prorſus ſimilis, uti et ſequentes.

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum — Amſtelodami — Joannnis Janſſonii. MDCXXXVIII. 16. [k]). [III.]

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum — Amſtelodami — — Joannis Janſſonii. MDCXXXIX. 8. [l]). [IV.]

Editio eum in finem adornata, ut Bibliis hebraicis eodem anno editis commode ligatura jungi queat.

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum — Amſtelodami — Joannis Janſſonii. MDCXXXIX. 16. [m]). [V.]

§. LXX.

Amſtelod. Bleau. Amſtelod Bleau.

* Της καινης διαθηκης απαντα. Amſtelodami apud Guillelmum Blaeu. 1633. 16. min. [I.]

Minutiſſimo ſed elegantiſſimo charactere. Editio non absque mendis, [quae primam Elzevirianam accurate repraeſentat [n]).

* Novum Teſtamentum graecum. Amſtelodami 1648. 8. [o]). [II.]

* Novum Teſtamentum graecum. Amſtelodami 1671. 24. [p]). [III.]

[De utraque editione Amſtelodamenſi teſtis nobis eſt *Le Long*. Nec priorem nec poſteriorem indagare potuimus. Poſteriorem quod attinet, parum abeſt, quin crederemus, eſſe illam Elzevirianam anni 1670, quae in eadem forma prodiit. §. LIII.

§. LXXI.

Amſtelodami Leusdeni. Amſtelod. Leusdeni.

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum. In quo non tantum ſelecti verſiculi 1900. continentes omnes voces N. T. aſteriſcis notantur, ſed etiam omnes et ſingulae voces ſemel vel ſaepius occurrentes diſtincta nota diſtinguuntur. Auctore Johanne Leusden. Amſtelodami apud Henricum et Viduam Theodori Boom. 1688. 16. [I.]

* Η καινη διαθηκη. Novum Teſtamentum — auctore Johanne Leusden. Amſtelodami apud Abrahamum van Someren. CIƆIƆCLXXXVIII. 16. [q]).

[Una eademque eſt editio, quamvis Titulus diverſum oſtendat Bibliopolii nomen. Non Amſtelodami, ſed Ultrajecti typis *Johannis van Stuyveſant* ad normam prioris

Ii 2

i) *Le Long* p. 217. col. 2. D. Conf. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 1. p. 215. *Walchius* p. 21. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 53.

k) *Le Long* p. 218. col. 1. C.

l) *Le Long* p. 218. col. 1. D. Conf. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 1. p. 217. *Goezii* Verzeichnis p. 54.

m) *Le Long* ibid. Catal. Biblioth. Baumgart. p. 77. *Goezii* Verzeichnis p. 54. Index Bibl. Wernigerod. p. 26.

n) *Le Long* p. 218. col. 1. A. *Goezii* Verzeichnis p. 53.

o) *Le Long* p. 218. col. 2. E.

p) *Le Long* p. 220. col. 2. B.

q) *Le Long* p. 221. col. 2. B. et C.

Amftelod. Leusdeni. prioris editionis, ibidem A. 1675. evulgatae, §. XCVII., expressa est. Quae vero jam in titulo prioris editionis promissa erant, hic praestitit *Leusden*, parato studiosis linguae graecae subsidio, dum versiculos asterisco, ἅπαξ λεγόμενα signo, et voces reliquas diversa nota distinxit, ut quilibet lector eo facilius in vocem ita distinctam attendere possit. Inventum hocce se ita commendavit, ut plures id imitati sint editores. Plures inde notae sunt editiones, quae *Leusdeni* nomen in fronte gerunt; sed duae tantummodo sunt, quas ipse procuravit, Ultrajectina anni 1675. et haec Amstelodamensis r).

[II.] * Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum. In quo non tantum — Auctore Johanne Leusden, Professore. Amstelodami, ex officina Wetsteniana. CIↃIↃCXCVIII. 8.

Ex praefatione: En tibi hic Novum Testamentum Graecum nitidissime et correctissime impressum. Sine ullis literarum compendiis, quae vulgo abbreviaturae dicuntur. — Haec editio optime convenit cum Bibliis Hebraicis non punctatis sub meo nomine Francofurti typis Wustianis anno 1694. editis, adeo ut V. et Novum Testamentum originale simul nunc in eodem volumine compingi possit. „ s).

[De prioribus editionibus, quas ipse *Leusdenus* singulari cura procuravit, et Ultrajecti typis exscriptis jam diximus. Praemisit quidem et huic praefationem die 1 Maji 1698. datam, sed curam editionis ipse haud gessit. Forma est octava, non duodecima. *Wustius* Francofurtensis jam anno 1693. N. T. graecum in eadem forma exscribi curarat, ut Bibliis Hebraicis jungi queat, §. LXXIV. quibus jungantur Libri Apocryphi ibidem eadem forma 1694. exscripti. (Cap. IV. §. II.) t).

[III.] * Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum. In quo — Auctore Johanne Leusden, Professore. Amstelaedami ex officina Wetsteniana. CIↃIↃCCI. 16. u).

[Ad normam editionis praecedentis, servataque eadem praefatione, omissis tamen iis, quae Biblia Hebraea respiciunt, post mortem *Leusdeni* exscripta est. In titulo aeri inciso annus 1702. notatur graecis litteris; hine quibusdam exemplaribus, cujusmodi ad manus est, idem annus est adscriptus x).

[IV.] Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum — Auctore Johanne Leusdeno, Professore. Amstelaedami ex officina Wetsteniana. MDCCXL. 8.

Editio praecedentibus accurate respondens.

Edit. Cantabrig.

§. LXXII.

Edit. Cantabrig.

[I.] * Novum Testamentum graece. Cantabrigiae, Johannes Buck. 1632. 8. y)

[II.] * Novum Testamentum graecum cum Liturgia Anglicana. Cantabrigiae per Joannem Field. 1665. 12. z).

Edente

r) *Baumgartenii* Nachr. Vol. 2 p. 34. *Walchius* p. 20. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 57.

s) *Le Long* p. 222. col. 1. A.

t) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 202. *Walchius* p. 20. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 58. Index Bibl. Wernigerod. p. 29.

u) *Le Long* p. 222. col. 1. C.

x) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 36. *Walchius* l. c. Index Bibl. Wernigerod. p. 29.

y) *Le Long* p. 217. col. 2. D.

z) *Le Long* p. 220. col. 2. B. *Walchius* l. c.

Edente *Johanne Pearsonio*, qui novum Testamentum Editioni Septuaginta Interpretum adjungi curavit. Edit. Cantabrig.

Novum Testamentum graecum. Cantabrigiae 1700. 8. [III.]

§. LXXIII.

Edimburgi. Edimburgi.

Novum Testamentum graecum. Edimburgi apud Rudimannos. 1740. 8. [a])

§. LXXIV.

Edit. Francofurtana. Edit. Francof.

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum, in quo non tantum selecti versiculi 1900 continentes omnes voces novi Testamenti asteriscis notantur, sed etiam omnes et singulae voces semel vel saepius occurrentes distinctis signis notantur, et in margine latine transferuntur; quod quidem hactenus tentavit nemo. Edidit sub ductu Patris Rudolphus Leusdenus, Johannis filius. Francofurti ad Moenum, typis et impensis Balthas. Christoph. Wustii sen. Anno MDCXCIII. 8. [b]).

Ad secundam Patris anni 1688 formata est, additis in margine vocum semel vel saepius occurrentium latinis interpretationibus. Respondet accurate Bibliis hebraicis ibidem editis, ut integer sacer codex una ligatura commode jungi queat [c]).

§. LXXV.

Giessae. Giessae.

Η καινη διαθηκη. Novum Testamentum graecum. Ad probatissimos codices exactum, accurateque revisum. Item locis vere parallelis illustratum atque auctum, et summariis instructum. Cura atque vigiliis D. Joh. Henric. Maji. Giссae Hassorum, typ. et imp. Joh. Reinh Vulpii, Acad. Typ Anno MDCCV. 12. [d]).

Editio minus nota et parum obvia. Singulae paginae in duas distinctae sunt columnas, quarum interior textum graecum exhibet; exterior vero penitus vacua est. Cum enim Typographus Novum Testamentum graecum cum versione germanica, (Sect. II. §. LVI.) eodem anno excuderet, nonnulla exemplaria ita expressit, ut versione careant.

§. LXXVI.

Glasgoae. Glasgoae.

Ἡ καινη διαθηκη. Novum Testamentum. Glasgoae in aedibus R. Vrie. Prostant venales apud J. Barry Bibliopolam MCCCL. 8. [e]).

 §. LXXVII.

a) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 42. n. 123. *Walchius* l. c.

b) *Le Long* p. 221. col. 2. D. qui editionem vero ad annum 1692. refert.

c) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 35. *Walchius* p. 20. Index Biblioth Wernigerod. p. 28. *J. M. Goeze* Verzeichnis p. 58.

d) Index Bibl. Wernigerod p. 30.

e) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 78. n. 107. *Walchius* p. 21.

Edit. Gothanae.

§. LXXVII.

Edit. Gothanae.

[I.] Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum, in quo non tantum ſelecti verſiculi — Auctore Johanne Leusden, Profeſſore. Gothae, ſumptibus Joh. Andr. Reyheri. MDCCVIII. 12.

Editio ad ſecundam *Leusdeni* formata.

[II.] * Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum. Acceſſerunt libri Apocryphi, ita ut exhibeantur libri biblici graeco idiomate ſcripti omnes ad fidem probatorum codicum emendate expreſſi, cum Praefatione Ern. Sal. Cypriani. Gothae, ſumptib. Joan. Andr. Reyheri An. MDCCXV. 12. f)

[Ad annum ſequentem hanc, quam in opere ſuo recenſet ultimam editionem, refert *Le Long*, cui in tironum gratia acceſſerunt libri Apocryphi V. T. Textus multis ſcribendi compendiis eſt oneratus. Deſiderantur vero capitum ſummaria et loca parallela g).

Edit. Halenſes.

§. LXXVIII.

Edit. Halenſes.

[I.] Novum Teſtamentum graecum germanice illuſtratum: oder das griechiſche neue Teſtament, mit teutſchen Noten, darinnen I. der Text auf das accurateſte nach des Maſtrichts Edition exhibiret, II. die Lectiones variantes, die von einiger Wichtigkeit ſind, wie auch die Loca parallela, ſorgfältig beigebracht; III. die Worte grammatice nach Etymologia und Syntaxi, wie auch die Idiotiſmi in der Conſtruction deutlich gemacht, IV. Die Schwierigkeiten in der Chronologie, Geographie, Hiſtorie, Genealogie, Antiquität und Philoſophie erleutert: V. die ſchwereſten Stellen nach den beſten exegetiſchen Regeln richtig erkläret, und dann VI. die Sonn- und Feſttags-Evangelia und Epiſteln inſonderheit noch mit moraliſchen Meditationen begleitet worden. Nebſt einer Vorrede herausgegeben von Chriſtian Neudecker, Pfarrer zu Patzdorf und Menſsdorff — — Halle 1730. Zu finden in der Rengeriſchen Buchhandlung. 2 Vol. 8.

Altera libri pars prodiit 1732. Ad normam Auctorum claſſicorum germanice illuſtratorum hanc editionem inſtruxit editor, eo modo, quem ipſe in rubro ſatis abunde expoſuit. Ad editionem Maſtrichtianam §. LX. textum recenſuit. Tironibus utile eſſe potuiſſet opus, ſi editor omnibus iis, quae exſpectari juſſit, ipſe par fuiſſet h).

[II.] Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum graecum ad Maſtrichtianum ita expreſſum, ut paginae paginis editionis germanicae Canſtenianae reſpondeant. Halae, impenſis Orphanotrophei. MDCCXXXX. 12.

Summa-

f) *Le Long* p. 226. col. 1. C.

g) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 39. Index Bibl. Wernigerod. p. 31.

h) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 40. *Mich. Lilienthalii* exegetiſche Biblioth. p. 66. *Samlung v. A. u. N.* 1732. p. 1013. *Auserleſene Theolog. Biblioth.* Vol. 5. p. 447. Index Biblioth. Wernigerod. p. 32. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 12.

Summaria latina ut et loca parallela eadem sunt, quae in Bibliis Canstenianis notantur. Variantes vero lectiones editioni Mastrichtianae adjectae, ut paginae Bibliis germanicis respondere possint, omissae sunt [i]). Edit. Halenses.

Η καινη διαθηκη. Novum Testamentum graecum ad Mastrichtianam — Halae impensis Orphanotrophei. MDCCLVI. 12. [III.]

Editio iterata, praecedenti similis, in usum Scholarum Orphanotrophei adornata.

Η καινη διαθηκη. Novum Testamentum graecum — Halae impensis Orphanotrophei. MDCCLXII. 12. [k]). [IV.]

§. LXXIX.

Edit. Jenensis. Edit. Jenensis.

Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum ad probatissimos codices accurate revisum, summariis singula capita dividentibus, copiosis locis parallelis, et praecipuis variantibus lectionibus instructum, observationibus philologicis criticis et exegeticis illustratum, et in memoriam Jubilaei II. Aug. Confessionis in lucem editum cura et studio Christiani Stockii, in Acad. Jen. Prof. Publ. ord. Jenae apud Viduam Mayerianam. MDCCXXXI. 8. maj.

Textus ad editionem *Stephani Curcellaei* secundam §. LV. est exscriptus. Ex eadem etiam editione variantes lectiones, quae aliquid ponderis habere videntur, adjectae sunt: Annotationes vero sunt satis copiosae et interdum abundantes [l]).

§. LXXX.

Edit. Rechenbergii. Ed Rechenbergii.

* Ἡ καινὴ διαθήκη, sive Novum Domini ac salvatoris nostri Jesu Christi Testamentum, ad formam editionis Leusdenii, additis insuper parallelis S. Scripturae locis, diligenter expressum cum Praefatione D. Adami Rechenbergii P. P Luneburgi MDCXCI. apud Joh. Ge. Lipper. 16. [m]) [I.]

[Quibusdam exemplaribus nomen Bibliopolae *Johannis Heinichii* additum est. Textus ad Leusdenianam anni 1688. expressus est, adjectis locis parallelis ex editione *Stephani Curcellaei.* Accessit praeter praefationem editoris breviorem Tabula testimoniorum Veteris Testamenti ex editione Vignoniana, Genevae 1587. §. XLII. et prologus in Epistolas Pauli, quem primo integrum edidit *Boeclerus* §. LIV. [n]).

* Ἡ καινὴ διαθήκη. — — Cum Praefatione Adami Rechenbergii P. P. Lipsiae, apud Joh Henricum Richterum. 1697. 12. [o]). [II.]

* Ἡ

i) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 385. Index Biblior. Wernigerod p. 32.

k) Index Bibl. Wernigerod. p. 33.

l) *Knochii* Nachrichten p. 539. *Lilienthalii* exeget. Biblioth. p. 66. *Auserlesene Theol. Biblioth.* Vol. 5. p. 303. *Walchius* p. 34. Catal. Biblioth. Bunav. p. 12.

m) *Le Long* p. 221. col. 2 C.

n) *Baumgartenii* Nachrichten, Vol. 2. p. 35. *Knochii* Nachrichten p. 453. Samlung v. A. u. N. 1721. p. 1104. Index Bibl. Wernigerod. p. 28. *Walchius* p. 20

o) *Le Long* p. 221. col. 2. E. Index Biblior. Wernigerod. p. 29.

[III.] * Ἡ καινὴ διαθήκη. — Cum Praefatione Adami Rechenbergii. P. P. Lipsiae apud eund. 1702. 12. p)

[IV.] * Novum Testamentum, graece, ad formam editionis Leusdenii, additis insuper locis parallelis, et singulis pagellis subjunctis variantibus lectionibus ex viginti Codicibus selectis desumtis, diligenter expressum, cum nova Praefatione D. Adami Rechenbergii, P. P. Lipsiae apud Viduam Joh. Heinichii, Typis Joh. Henr. Richteri. MDCCIX. 12. q)

[Editio quidem ordine quarta, sed secundis curis emendata, cui variantium lectionum collectio accessit. Typographum aut potius Bibliopolam *Le Long* appellat Henischium r).

[V.] Novum Testamentum — — cum nova Praefatione D. Adami Rechenbergii. Lipsiae ex officina Heinsiana. MDCCXXXVI. 12. s)

[VI.] * Novum Testamentum — cum nova Praefatione D. Adami Rechenbergii. Ratisbonae. Binckmanni. MDCCIX. 12. t)

[Inscio et invito editore editionem secundis curis emendatam recudi fecit typographus.

§. LXXXI.

Edit. Pritii. *Editiones Pritii.*

[I.] * Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum ad probatissimos codices studiose revisum, adjunctisque summariis, singula capita in partes suas accurate dividentibus, locis parallelis, quam unquam antea locupletioribus, variis lectionibus praecipuis, et denique chartis geographicis. In concinnam hanc formam adornatum vigiliis et industriis Jo. Georgii Pritii. Lipsiae sumtibus Gleditschii Senioris MDCCIII. 12.

Ex praefatione: Ante omnia de editione emendatissima castissimaque prodenda fuimus solliciti. Inde praestantissimos circumspeximus codices (*nempe Editionem Erasmi an.* 1522. *Rob. Stephani an.* 1546, *aliamque Coloniensem Arnoldi Birckmanni an.* 1549. *Tigurinam an.* 1559. *Voegelianam Lipsiensem an.* 1564. *Th. Bezae an.* 1588. *et denique Elzevirianam an.* 1633. Hi igitur *sunt praestantissimi illi, quos vocat, codices.*) eosque contulimus studiose, lectionemque probatissimam recepimus in textum, et si aliquibus in locis variabant, diversitatem istam in variis adnotavimus lectionibus. — — Quamvis vero typographo adesse non potuerimus, confidimus tamen Frid. Guil. Schützium muneri huic dextere satisfecisse. — — Capitum summaria pleraque hoc in loco debemus Seb. Schmidio. Porro et lectionum varietates adposuimus in calce cujusque paginae, neque tamen omnes, sed praecipuas saltem. Hic vero, ne et hoc dissimulemus, et Curcellaei et Oxoniensis editio plurimum nobis inserviit, sed plures tamen, quae in editionibus illis non adparent, hinc inde a nobis praeterea observatas adjunximus. — — Non integrum vero fuit insimul memorare, quod

p) *Le Long* p. 222. col. 1. C. Catal. Biblioth. Baumgart. p. 78. n. 92.

q) *Le Long* p. 225. col. 2. A.

r) Index Biblioth. Wernigerod. p. 30. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 11.

s) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 78. n. 105. Index Bibl. Wernigerod. p. 135.

t) *Le Long* p. 225. col. 2. B.

quod quidem desiderat Rich. Simonius, ex quibus codicibus illarum unaquaeque lectionum fuerit deprompta. Tabulas geographieas, quibus Palaestina et itinera a Paulo obita repraesentantur, debemus Christophoro Cellario. etc. *). Edit. Pritii.

[Carpit quidem Auctor *Pritium*, quod editiones istas supra recensitas *Codices* salutarit, attamen duplicem erravit errorem. Primo bis eandem recenset editionem, aliam eum prolegomenis Pritii, Lipsiae 1703. 24. et alteram cujus titulum supra dedimus, quarum prior ab hac posteriori nullo modo differt. Secundo, *Pritium* ad editionem *aliam Coloniensem Arnoldi Birckmanni* 1549. provocare ait; sed in quatuor, quae praesto sunt, editionibus, *Pritius ad aliam Parisiensem editionem Arnoldi Birckmanni* 1549. provocat *)

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testam. Joh. Georg. Pritii. Editio secunda locis parallelis et variis lectionibus subinde aucta et emendata. Accessit historia Passionis J. C. ex quatuor Evangelistis graece collecta. Lipsiae sumtibus Joh. Frid. Gleditsch. MDCCIX. 12. [II.]

Elegans et insignis editio, charactere minori quam prioris editionis. Praefatio etiam nova addita est *y*).

[Praefatio fere eadem est prioris editionis, paucis in locis tantummodo immutata. Accesserunt variantes nonnullae ex opere Milliano, quod sibi magno usui fuisse fatetur editor.

Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum — Joh. Georgii Pritii. Editio tertia. Lipsiae sumptibus Joh. Fr. Gleditschii et fil. MDCCXXIV. 12. [III.]

[Editionis iteratae curam in se suscepit *Buttigius*, cui et aliam debemus sacri foederis editionem. §. LII. *).

Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum — Joh. Georgii Pritii. Editio quarta. Lipsiae sumptibus Joh. Fr. Gleditschii. MDCCXXXV. 12. [IV.]

Editio ultima secundae et tertiae prorsus similis.

§. LXXXII.

Lipf. Titii. Lipf. Titii.

Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum, in quo tum selecti versiculi — Auctore Johanne Leusdeno. Lipsiae et Lubbenae, typis Immanuelis Titii. MDCCXXIV. 12. [I.]

Editio in usum Scholarum ad editionem Amstelodamensem anni 1698. quam et titulus sequitur §. LXXI. adornata, quae inter exstantiores haud recenseri potest *a*).

Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testam. — Lipsiae et Lubbenae apud Georgium Vossium, impressit Joh. Christian. Langenheim MDCCXXX. 12. *b*). [II.]

Editio

u) *Le Long* p. 223. col. 1. A.

x) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 111. *Knoebii* Nachrichten p. 478. Acta eruditorum Lipf. 1703. p. 172. *Unschuldige Nachrichten* 1703. p. 743. *Walchius* p. 37. Index Bibl. Wernigerod. p. 29. De vita Editoris conf. Acta historico-ecclesiast. Vol. 1. p. 48.

y) *Le Long* p. 225. col. 1. E.

z) *Samlung* von A. u. N. 1723. p. 1103. Index Biblior. Wernigerod. p. 31.

a) Index Biblior. Wernigerod. p. 31.

b) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 78. n. 104. Index Bibl. Wernigerod. p. 31.

Lipſ. Titii. Editio iterata, typis minutioribus in diviſis columnis expreſſa, ſervata itidem *Leusdeni* praefatione ex editione anni 1698.

Lipſiae Reineccii.

§. LXXXIII.

Lipſiae Reineccii.

[I.] Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum graecum ad optimas quasque editiones collatum et excuſum. Adjectis nonnullis variantibus lectionibus et notis. Nec non Harmonia Evangeliorum et Chronotaxi Actuum Apoſtolorum, accurante M. Chriſt. Reineccio — Lipſiae apud Bernhard. Chriſtoph. Breitkopff. MDCCXXV. 8.

Textus idem eſt ac in Bibliis Polyglottis, ſine diſtinctione verſuum, quorum numerus in margine notatur, exſcriptus in eadem forma, qua Biblia hebraica ab codem Editore emiſſa ſunt. Selectae Variantes Lectiones annotatae ſunt, omiſſis tamen locis parallelis c).

[II.] Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum graecum — accurante M. Chriſt. Reineccio — — Lipſiae apud Bernhard. Chriſtoph. Breitkopff. MDCCXXXIII. 8.

[III.] Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum graecum — accurante Chriſtiano Reineccio SS. Theol. B. Conſiliar. Saxo-Weiſſenfelſ. Ill. Auguſtei Rect. et P. P. Lipſiae apud B. C. Breitkopf. MDCCLIII. 8. d).

[IV.] Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum graecum — accurante Chriſtiano Reineccio — — Lipſiae apud B. C. Breitkopf. MDCCLVIII. 8.

[V.] Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum graecum — accurante Chriſtiano Reineccio — Lipſiae apud B. C. Breitkopf et filium. MDCCLXVI. 8.

Lipſ. Schött-genii.

§. LXXXIV.

Lipſiae Schöttgenii.

[I.] Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum graecum. In ſectiones diviſit, interpunctiones accurate poſuit et diſpoſitionem logicam adjecit Chriſtianus Schoetgenius. Lipſiae et Goerlicii in Bibliopolio Marchiano. MDCCXLIV. 8.

Textum ipſum editor in minores ſectiones, e. g. *Matthaeum* in 92. *Marcum* in 73. *Lucam* in 103. *Johannem* in 43. diviſit: cuique ſectioni diſpoſitionem logicam praemiſit. Capita vero conſveta ut et commata Stephanica in margine annotata ſunt. Appendix continet annotationes breves rationem praecipuarum mutationum reddentes. Non vero textum, ſeu lectiones, ſed tantummodo interpunctiones ejus mutavit, in quo non omne tulit punctum e).

[II.] Η καινη διαθηκη. — adjecit Chriſtianus Schoetgenius. Lipſiae — MDCCXLIX. 8.

Η και-

c) *Samlung* v. A. u. N. a. 1725. p. 786. *Walchius* l. c. Index Bibl. Werniger. p. 31.

d) Index Bibl. Wernigerod. p. 33.

e) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 45. *Fr. W. Kraftii* theolog. Nachrichten Vol. 4. p. 43. *Samlung v. A. u. N.* 1745. p. 612. *Gelehrte Zeitungen*, Lipſiae 1744. p. 543. *Walchius* p. 21. *J. M. Gotzii* Verzeichn. p. 63. Index Bibl. Wernigerod. p. 33.

Η καινη διαθηκη. — adjecit Christianus Schoetgenius. Editio nova. Vratislaviae apud Jo. Michael Gampertum. CIƆIƆCCLXV. 8. f). [III.]

Ad calcem: Lipsiae excudebat B. C. Breitkopf et Fil. Adcurate respondet priori editioni.

§. LXXXV.

N. T. gr. Londin. Hoole.

N. T. gr. Londinens. Hoole.

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum. Huic editioni omnia difficiliorum vocabulorum Themata, quae in Georgii Pasoris Lexico grammatice resolvuntur in margine apposuit Carolus Hoole, in eorum scilicet gratiam, qui prima graecae linguae tirocinia fecerunt. Londini, MDCLIII. 12. g). [I.]

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum. Huic editioni —— *Carolus Hoole.* — Londini excudebat Andreas Clark. MDCLXXII. 12. h). [II.]

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum. Huic editioni — Carolus Hoole. — Londini excudebat Andreas Clark. MDCLXXIII. 12. i). [III.]

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum. Huic editioni — Carolus Hoole. — Londini excudebat Andr. Clark, pro Sam. Mearne, Joan. Martyn et Henr. Herringmann. MDCLXXIV. 8. k). [IV.]

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum. Huic editioni —— Carolus Hoole. — Londini MDCCI. 8. l). [V.]

§. LXXXVI.

N. T. gr. Lond. Redmaine.

N. T. gr. Lond. Redmaine.

* Novum Testamentum gr. Londini. Redmaine. 1674. 12. m).

§. LXXXVII.

N. T. gr. Leusdeni. Londin.

N. T. gr. Leusdeni. Londin.

Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum, in quo non tantum selecti versiculi 1900. continentes omnes voces N. T. asteriscis notantur, sed etiam omnes et singulae voces semel vel saepius occurrentes distincta nota distinguuntur. Auctore Johanne Leusden. Londini apud Samuelem Smith. CIƆIƆCLXXXVIII. 12.

Praefatio *Leusdeni* anni 1688. praemissa est n).

§. LXXXVIII.

N. T. gr. Maittairii Londin.

N. T. gr. Maittairii Londin.

Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novum Testamentum. Londini ex officina Jacobi Tonson et Johannis Watts. MDCCXIV. 12. [I.]

f) Index Bibl. Wernigerod. p. 135.
g) *Le Long* p. 218. col. 2. E.
h) *Le Long* p. 220. col. 2. C.
i) *Le Long* p. 220. col. 2. D
k) *Le Long* p. 220. col. 2. D.
l) *Le Long* p. 222. col. 1. C.
m) *Le Long* p. 220. col. 2. E.
n) Index Bibl. Wernigerod. p. 28.

N. T. gr. Maittairii Londin. Ex Epistola nuncupatoria Comiti Darthmouthiensi inscripta apparet, editionem splendidam et accuratam, divisis columnis inscriptam, a *Michaele Maittaire* esse procuratam, qui dum latinos et graecos scriptores in minori forma emittere voluit, omnium primo N. T. graecum praelo subiecit o).

[II.] * Novum Testamentum graecum. Londini 1715. 12. p).

Editio praestantissima.

[III.] Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novum Testamentum. Londini ex Offic. Jac. Tonson, et Johannis Watts. MDCCXXX. 12. q).

Accurate respondet editioni anni 1714.

§. LXXXIX.

N. T. gr. Londin.

N. T. gr. Londin.

[I.] * Novum Testamentum graecum. Londini 1701. 12. r).

[II.] Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novum Testamentum. Londini: impensis R. Knaplock, J. Tonson et J. Watts. MDCCXXVIII. 8. maj. s).

Editio splendida, ad editionem *Buckii* Cantabrigiensem formata. Accedit tabula altera dictorum e V. T. in novo citatorum, et altera locorum, ad quae loca N. T. respiciunt.

§. XC.

N. T. gr. Lovaniens.

N. T. gr. Lovaniens.

Novum Testamentum graecum. Lovanii 1634. 8. t)

§. XCI.

N. T. gr. Lugd.

N. T. gr. Lugd.

* N. T. graece. Lugduni, Petri de Harsy. 1610. 12. u).

§. XCII.

N. T. gr. Lugd. Bat.

N. T. gr. Lugd. Bat.

[I.] Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum, in quo non tantum selecti versiculi 1900. continentes omnes voces N. T. Asteriscis notantur, sed etiam omnes et singulae voces semel vel saepius occurrentes distincta nota distinguuntur. Auctore Johanne Leusden Professore. Lugduni Batav. MDCCXVI. 16. x).

[II.] Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum, in quo non tantum — Auctore Leusden Professore. Lugduni Batav. apud Samuel. Luchtmannum. MDCCLI. 12. y).

Editio

o) *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 60.
p) *Le Long* p. 226. col. 1. B.
q) *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 60.
r) *Le Long* p. 222. col. 1. C.
s) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 8. p. 13.
J. M. Goezii Verzeichnis p. 60.
t) *Walchius* p. 21.
u) *Le Long* p. 216. col. 1. B.
x) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 78. n. 102.
y) *Gelehrte Zeitungen* Lipsiae A. 1751. p. 289.

Editio parum nitida, non ſolum multis ſcribendi compendiis, ſed et vitiis typographicis adimpleta, aliis editionibus in Belgio procuratis longe inferior. N. T. gr. Lugd. Bat.

Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum, in quo non tantum — Auctore Johanne Leusden, Profeſſore. Lugduni Batavorum ex officina Luchtmanniana. 1765. 24. [III.]

Minimis typis, adhibitis ſimul ſcribendi compendiis.

§. XCIII.

Edit. Pariſienſ. Edit. Pariſ.

* Novum Teſtamentum graecum. Pariſiis apud ſocietatem Bibliopolarum. 1704. 24. [I.]

Editio mendoſa z).

* Novum Teſtamentum graecum ex optimis regiis aliisque exemplaribus cum poſtrema editione Milliana collatis impreſſum. Pariſiis, Emery. 1715. 2 Vol. 12. [II.]

Ex praefatione Typographi: Decrevi itaque editionem Oxonienſem de novo, ſed accuratioribus, quam adhuc a me factum erat, oculis perluſtrare, nimirum ut examinarem atque perpenderem, qua potiſſimum ratione quam commodiſſime ac utiliſſime a nobis recudi poſſet. Verum hic occurrebant difficultates non paucae nec leves. Errata reperiebam in textu, in Parallelis, in variantibus, tum in notis vel ſignis. —— Textum emendavi ad editionem Elzevirianam anni 1633. a Cl. Leusdenio mendis purgatam. Parallela contuli haud ſegniter cum aliis editionibus, et ſi quae erant mutila et manca, quae certe erant nec pauca, ea in ipſis locis inveſtigando in integrum reſtitui. At nimirum quantum (ſed quam immenſo labore) eorumdem auxi numerum, ex aliis editionibus, praecipue vero Milliana, tam ſedulo conquiſitum, ut nulla hodie exſtet novi Foederis editio tot parallelis abundans, nec ipſa Milliana —— nec praeter haec quicquam adderem, niſi laudanda hic veniret exactiſſima accuratio atque diligentia clariſſimorum virorum, Graeceque doctiſſimorum, qui laborem meum in corrigendo hoc opuſculo adjuvare voluerunt. Eam vero talem credo, reperies, qua nulla major reperiri poſſit a).

[Dum ad editionem Elzevirianam provocat editor, forte editionem *Joh. Leusdeni* ad illam Elzevirianam exſcriptam intelligit. *Leusdenus* enim anno 1624. natus, Juvenis novem annorum labori tanto minime jam par fuit b).

§. XCIV.

Edit. Roterod. Edit. Roterod.

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum. Ex regiis aliisque optimis editionibus hac nova expreſſum: cui quid acceſſerit, praefatio docebit. Roterodami. Ex officina Arnoldi Leers. MDCLIV. 12. c). [I.]

Secundam Elzevirianam editionem ita recuſam dedit typographus, ut et ipſam praefationem, cum inſcriptione, *Typographi lectoribus*, iterum exſcripſerit: nihilo tamen

z) *Le Long* p. 223. col. 1. E.
a) *Le Long* p. 225. col. 2. E.
b) *Walchius* p. 20. *Pritii* introduct. p. 397.
c) *Le Long* p. 218. col. 2. E.

Edit. Roterod. tamen fecius appendicem, cujus ipsa mentionem facit praefatio, suae non adjecit editioni d).

[II.] Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum — Roterodami ex officina Arnoldi Leers. MDCLVIII. 12. e).

§. XCV.

Edit. Sedanens.

Edit. Sedanens.

Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Nouum Jesu Christi Domini nostri Testamentum, ex regiis aliisque optimis editionibus cum cura expressum. Sedani ex Typographia et typis nouissimis Joannis Jannoni. 1628. 32.

Minutissimo charactere, qui sedanensis dicitur f).

[Ad calcem notatur, absolutum esse hoc N. T. quod forma externa est omnium editionum minimum, Calendis Martii anni 1629. Repraesentat accurate editionem primam Elzevirianam, omissa tamen tabula Testimoniorum e V. T. g).

§. XCVI.

Edit. Taurinensis.

Edit. Taurinensis.

Novum Testamentum graece. Taurini. MDCCXLI. 12. h).

§. XCVII.

Edit. Ultraject.

Edit. Ultraj.

Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum, cum distinctione versiculorum, qui omnes novi Testamenti voces continent. Ultrajecti ex officina Antonii Smytegelt. MDCLXXV. 12. i).

[Prodiit quidem editio absque praefatione aut ulla editoris nota. Interim *Johannem Leusdenum* curam ejus suscepisse, satis notum est; siquidem et ipse in praefatione sequenti editioni praemissa, ad hanc priorem provocat. Textus ad Elzevirianas est formatus; sed in ipso libri titulo promissa versuum distinctio frustra in ipso opere quaeritur; secunda vero editio (v. §. LXXI.) exhibet illam distinctionem k).

§. XCVIII.

Edit. Witteberg.

Ed. Witteb.

Novum Testamentum graecum ad probatissimorum virorum exempla summa diligentia recognitum, chartarum ac typorum elegantia magnifice adornatum, capitum argumentis ac locis parallelis curatius instructum, notis pariter theologicis ac philologicis quoad difficiliores locos exquisitius illustratum, vitiosa contra interpungendi ratione textum disturbante, qua codices vulgo premuntur, et mendis typographicis pro virili liberatum

d) *Baumgartenii* Nachr. Vol. 1. p. 211. *Walchius* p. 19. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 55.

e) Index Biblior. Wernigerod. p. 27.

f) *Le Long* p. 217. col. 2. C.

g) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 8. p. 12. *Walchius* p. 21. Index Biblior. Wernigerod. p. 26. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 53.

h) *Walchius* p. 21.

i) *Le Long* p. 221. col. 2. B.

k) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 383. *Walchius* p. 20. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 57.

ratum perpurgátumque a Christiano Sigism. Georgio, in acad. Witteb. Prof. Publ. Wittebergae, sumptibus Jo. Mich. Teubneri. MDCCXXXVI. 8. Ed. Witteb.

Quae in hac editione praestita sunt, ipse, quem descripsimus, indicat libri titulus. Textus non ad editiones Elzevirianas, seu ad Textum receptum, sed ad primam *Roberti Stephani* editionem anni 1546, collatis tamen aliis editionibus, formatus est [l]).

§. XCIX.

Edit. Zullichov.

Edit. Zullichov.

Novum Testamentum graecum. Zullichovii 1741. 4.

Prodiit cum Bibliis hebraicis et Apocryphis, et ad Reineccianas expressum est editiones. Conf. supra Cap. I. Sect. I. §. XXXIII.

§. C.

Partes N. T. gr.

Partes N. T. gr.

Jam vero ut et singularium partium N. T. graeci seorsim editarum recensionem instituamus, ordo, quem sequuti sumus, a nobis omnino exigit. Sed perpaucae sunt istiusmodi editiones, et satis vetustae et tam raro obviae, ut omnino dignae sint, ut earum memoria conservetur. Quatuor nimirum sunt Paulinae Epistolae, quarum editionem *Philippo Melanchthoni* debemus, qui cum Witebergae sacras doctrinas puriores tradere inciperet, librorum penuria coactus est, partes novi Testamenti typis mandare, ut auditoribus sacram scripturam explicare posset. Prodiit itaque primo:

Pauli Apostoli ad Romanos Epistola. Wittembergae 8. (1520.) [I.]

Rarissima editio, cujus post tantum temporis intervallum duo tantummodo innotuerunt exemplaria. Alterum fuit in Bibliotheca *Göringii*, Superattendentis Mindensis; alterum adservatur in Bibliotheca *G. C. Giesii* V. D. M. apud Görlitzenses. Descripserat primo integram epistolam manu sua *Melanchthon*, anno 1519. et distichon apographo inscripserat:

Ου δε κε δαιδαλέος τοὺ Χριςοὺ γράψαι ἀπέλλης
Ενθεος ὡς Παῦλος τῷ δ᾽ἐχαράξε λόγω.

i. e. Nec artifex Apelles Christum ita pingere potest, ac Divinus Paulus eum verbo depinxit. Idem distichon et typis exscripto praemissum est exemplari, una cum epistola *Melanchthonis* ad *Johannem Bugenhagium*, in qua paucis ab initio praemissis, ita de hac editione: „Porro cum inter sacros commentarios plane non alius Christum nobis expresserit, aut propius, aut evidentius hac Epistola, ita adornavi eam, ut enchiridii vice, et graeca quidem, semper possit in manibus haberi, ne qua unquam ab illa vitae imagine, illoque salutari vultu Christianae Juventutis oculi deflecterent.„ Ex qua epistola *Vitembergae* data, Melanchthonem, qui jam anno 1519. apographum Epistolae graecum *Joanni Helto* Nurembergam transmiserat, editionem ipsam Wittebergae

l) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 44. *Pritii* introd. p. 407. *Walchius* p. 34. *J. M. Knochii* Nachrichten p. 584. Samlung v. A. u. N. 1736. früh aufgeles. Früchte p. 164. *Goezii* Verzeichnis p. 63. Index Bibl. Wernig. p. 32.

Partes N. T. gr. bergae procuraſſe, apparet. Textus nitide eſt expreſſus absque diſtinctione Capitum vel ſectionum minorum, adjectis in margine latinis ſcholiis. Una cum Locis Theologicis 1521. exiiſſe Epiſtolam autumat *Göringius*, quia uno volumine comprehendebantur. Verum ex ipſius editoris verbis publicis praelectionibus editionem deſtinatam, ſeorſim prodiiſſe, et quidem jam anno 1520, quo publice Epiſtolam expoſuit anno, majori jure conjieiendum eſt. Praelectiones vero ejus edidit *Martinus Lutherus* inſcio *Melanchthone*, ſub titulo: Annotationes Philippi Melanchthonis in Epiſtolam Pauli ad Rhomanos et Corinthios. Impraeſſum Norimbergae per Joh. Stuchs. 10 Kal. Novemb. Anno 22. 4. [m]).

[II.] Pauli Apoſtoli ad Romanos Epiſtola. Hagenoae 1533. 8.

Ex officina Seceriana Anno ſalutis 1533. die 8. Menſ. Mart. Adhaeret Textus graecus Commentariis in Epiſtolam Pauli ad Romanos recens ſcriptis, et ibidem recuſis [n]).

[III.] Pauli Apoſtoli ad Corinthios prior Epiſtola. Wittenbergae 1521. 8.

[IV.] Pauli Apoſtoli ad Corinthios ſecunda Epiſtola. Wittebergae 1521. 8.

Utramque epiſtolam *Melanchthon* ſeparatim in vulgus emiſit, ut auditoribus graeci exemplaris copia ſit; prioriqne praefationem addidit [o]).

[V.] S. Pauli ad Coloſſenſes Epiſtola. Witembergae (1521.) 8.

Poſſidet exemplar laudatus *Gieſius*.

[VI.] S. Pauli ad Coloſſ. Epiſtola, cum comment. P. Melanchthonis jam ultimo ab ipſo multis in locis recognitis et locupletatis. Hagenoae apud Jo. Secerium. 1529. 8. [p])

[VII.] Epiſtola Pauli ad Coloſſ. cum comment. P. Mel. quae jam noviſſime ab authore ipſo recognita ſunt ac locupletata, idque quam plurimis in locis. Hagenoae, apud Val. Kobianum Menſe Auguſto 1534. 8. [q])

Praeterea huc pertinent:

[VIII.] Epiſtola Pauli ad Rom. gr. Pariſiis. Wechelii. 1540.

Editio ſatis dubia et incerta.

[IX.] Actus Apoſtolorum, Epiſtolae Pauli et Catholicae, diviſae eo modo, quo recitari ſolent in officiis graecorum, graece. Romae 1626. 4. [r]).

§. CI.

Nov. Teſt. Gr. Roman.

N. T. gr. Roman. Coronidis loco huic ſectioni ſubjungendam Novi Teſtamenti graeci promiſſi, ſed et hactenus latentis recenſionem judicamus. Roma illa, cujus Biblio-

m) *Joh. Petr. Kohlii* Briefwechſel der Gelehrten, Hamb. 1751. 8. p. 512. etc. epiſt. *J. P. K.* et p. 635. etc. epiſt. *Göringii*. *G. Th. Strobelii* Nachricht von Phil. Mel. Verdienſten um die h. Schrift. Altdorff 1773. 8. p. 97.

n) *Strobelius* p. 109.

o) *Mylii* Chronolog. ſcript. Melanchth. ad ann. 1521. *Hardtii* Autograph. Lutheri et coaetan. Tom. 1. p. 128.

p) *Strobelius* p. 127.

q) *Strobelius* ibid.

r) *Baueri* biblioth. univerſ. ſuppl. Tom. 1. p. 14.

Bibliotheca Vaticana tot superbit MStis antiquis novam exspectari jussit N. T. editionem, cujus edendi curam in sese susceperat *Johannes Matthaeus Caryophilus*. Illam *Jacobus Le Long* haud silentio praetermisit, sed sequentia annotavit: N. T. gr. Roman.

„Novi Testamenti graeca editio, juxta editionem Antwerpiensem Regiam, Romae jussu Urbani VIII. Pont. Max. adornanda circa annum 1624 aut 25. (Utrumque hunc annum determinat electio Urbani VIII. ad summum Pontificatum, quae facta est an. 1623. et electio Johannis Matthaei Caryophili, qui erat Archiepiscopus Iconiensis an. 1626, cum confutationem Nili Thessalonicensis de Primatu Papae edidit, de qua tamen dignitate in hae praefatione non meminit.) Adjectis variantibus lectionibus ex XXII. codicibus msc. imprimis ex Bibliotheca Barberina, studio et labore Joannis Matthaei Caryophili; cujus praefatio his discrepantibus lectionibus praemissa legitur ad calcem Catenae graecae in Marcum a Petro Possino Romae anno 1673 vulgatae, ex qua hic exscripta est. Sed haec novi Test. editio in lucem nunquam prodiit.

„Ad Lectorem Joannes Matthaeus Caryophilus. Graecam Novi Testamenti editionem, quae ut archetypa, sacrarum literarum studiosis notissima debet esse, non privato quorumlibet judicio, sed publica et legitima, hoc est, Sedis Apostolicae, auctoritate probatam, prodire piorum hominum vota optabant. Absoluti enim operis ratio exigebat, ut quod jam pridem in sacris Bibliis juxta LXX interpretes, et aliis Veteris Testamenti voluminibus Graece editis, summa diligentia per Sedem Apostolicam praestitum fuit, id ipsum per eandem non minori studio in sacrosanctis Evangeliis, et reliqua sacrae paginae Graeca editione praestaretur. Si quidem mira codicum praesertim impressorum varietas et discordia tam crebra lectoribus offerat incommoda, ut passim anceps haesitaret animus; et quaenam praeferenda ut germana lectio, quae minus amplectenda videretur, prorsus ambigeret.

Ita in graecis ipsis fontibus puriores requirere fontes oportuit, et graecam in codicibus dissonantiam ad Graecam prorsus, quoad ejus fieri potuit, revocare originem; expurgatis ad fidem vetustissimorum codicum inutilibus plerumque mutationibus, sive Librariorum vitio sive quorumvis audacia in sacrum textum tot novitates irrepserint.

Conquisitis igitur jussu Sanctissimi Domini nostri Urbani VIII. manuscriptis codicibus venerandae antiquitatis, e Vaticana potissimum et primariis in Urbe bibliothecis, repertisque Evangeliorum Codicibus X. Actuum Apostolorum et Epistolarum omnium VIII. Apocalypseos IV. et collatione cum textu impresso Regii codicis, (i. e. Editione Antwerp. anni 1572.) de verbo ad verbum diligentissime peracta, opus, Deo favente, absolutum est; certis hisce universim regulis quinque, *hic relatis*.

Hisce regulis diligenter observatis, et textus ipse cautissime emendatus, et singulis capitibus suae sunt annotationes affixae. In quibus etiam, ubi opus fuit, reddita ratio est, cur necesse fuerit a regulis recedere, et textum ipsum, ut erat, integrum magno veritatis fundamento relinquere. Summo namque Dei beneficio ex hac collatione perspectum illud est: Vulgatam Editionem latinam, testimonio Graecorum vetustissimorum codicum et autorum, esse fidelissimam, et Graeco illi, ut sanctus Hierony-

N. T. gr. Roman. Hieronymus vocat, fonti, cujus ille nitore quatuor Evangelia juſſu Damaſi emendavit, non immerito aequiparandam.„

Pag. 522. obſervatur in caput 5. prioris Epiſtolae Sancti Joannis verſu 7. „Porro totus 7 verſus hujus capitis deſideratur in octo (proindeque in omnibus, cum octo tantum codices habeant Canonicas Epiſtolas) MSS. codicibus graecis. s)

[Regulas quinque, quas ſibi ad dijudicandum varietatum valorem praeſcripſerat *Caryophilus*, ſub cenſuram vocat *Millius*, easque fallaces eſſe judicat. Idem in variantes lectiones collectas inquirit, earumque plures haud amplectendas eſſe abunde docet. t)

Pericopae.

§. CII.

[I.] Evangelia Dominicalia graece. Lovanii apud Rutgerum Reſcium. (Circa annum 1540.) 8.

[II.] Evangelia et Epiſtolae Dominicales. Coloniae 1545. 8.

[III.] Evangelia et Epiſtolae Dominicorum Feſtorumque Dierum, eo, quo in templis legi conſveverunt, ordine e Bibliis collecta, graece. Antwerpiae apud Johannem Gymnicum. 1554. menſe octobr. 8.

Tres haſce editiones conjungit *Maittaire* in annalibus non ſine ratione. *Reſcii* enim Evangeliorum Dominicalium editionem, Colonienſes adauxerunt, addendo Epiſtolas Dominicales; Colonienſem vero editionem recuſam dedit Antwerpienſis typographus cum Praefatione Graeca *Alberti Orſtani*. u)

§. CIII.

Dicta S. S.

Dicta S. S.

Loci ſeu dicta inſigniora ex Evangelio Johannis, Actis Apoſtolorum et Epiſtola Pauli ad Romanos. (Francofurti) 1563. 8.

Adjuncta ſunt loca Biblica verſioni graecae Catecheſis, quae exſtat ſub titulo: Κατηχησις Χϱιςιανων ἑλληνικως. Catecheſis Chriſtianorum graece, una cum examine in eandem grammatico, pro incipientibus Graecae linguae tironibus. Auctore Luca Loſſio, Luneburgenſi. Franc. apud Haered. Chr. Egen. Anno M.D.LXIII. Praefationem ſcripſit *Loſſius* Luneburgi 1545; antiquiorem itaque exſtare editionem, veroſimile eſt. Loca biblica ſine verſione exhibentur fol. 14. a. 20. b.

s) *Le Long* p. 216. col. 2. E. — p. 217. col. 2. A.

t) *Millius* prolegom. §. 1313.

u) Annal. Tom. 3. Part. 2. p. 631.

SECTIO II.

SECTIO II.
DE
EDITIONIBVS N. T. GR. CVM VERSIONE.

§. I.

Textui ſacro, ut lector eo facilius in ſenſum ejus inquirere, et verſione aliqua ut proficuo artis exegeticae ſubſidio uti poſſit, verſionem aliquam jungere, variis ejus editoribus opus viſum eſt, a quo ingens ſperari poſſit fructus. Variae inde ortae ſunt editiones, quae verſionem comitem habent, et pro conditione verſionis adjectae duplicis potiſſimum ſunt generis. Aliis enim textus graeci editionibus addita eſt verſio illa latina, quae ſub nomine Vulgatae, et cum antiquiſſima eſt, ſeſe praeſtantia et utilitate maxime commendat. Aliis vero recentior adjecta eſt verſio, vel latino vel alio idiomate conſignata. In illa Vetus ille, in hiſce poſterioris temporis loquitur Interpres. Singulas hujus generis editiones, ea, quantum fieri poteſt ſolertia, ita recenſebimus, ut primo illas enumeremus, quae Verſionem Vulgatam cum Textu graeco conjunctam exhibent; a quibus ad recentiores ſacri textus verſiones progrediendum erit. Prioris vero generis editiones inter ſeſe differunt, tum ratione ipſius textus, tum ratione verſionis Vulgatae.

Aliae habent textum Complutenſem; aliae vero Textum hodie receptum ad editiones Elzevirianas formatum. Aliae exhibent Vulgatam verſionem, et quidem eam, quam in ſacris Bibliis latinis legimus, aliae vero illam Vulgatam ab *Aria Montano* emendatam. Habes itaque hic editionem principem et cardinalem, nimirum Complutenſem, §. II. et ad eandem effigiatas Plantini §. III. ejusdemque Sectatorum et imitatorum editiones. §. V-XIII. Quibus ſuccedunt textus recepti editiones cum verſione Vulgata, quarum plures a Pontificiis, §. XIV. qui plurimum huic verſioni tribuunt, eamque pro authentico textu agnoſcere juſſi ſunt, pauciores a Proteſtantibus §. XV. in vulgus emiſſae ſunt. Succedunt editiones, quibus verſio Eraſmiana §. XVI. Bezana §. XXXIII. Caſtaliana §. XLI. Schmidiana §. XLII. et denique verſio hodie vulgaris §. LIV. adjuncta eſt.

§. II.

N. T. Complutenſe.

N. T. Complutenſe.

* Novum Teſtamentum graece et latine in academia complutenſi noviter impreſſum [a]). *Ad calcem:* Ad perpetuam laudem et gloriam Dei et domi-

a) Verbis, quibus *Le Long* hanc editionem annunciat, ſubſtituimus hic inſcriptionem, quam ipſi editores libro dederunt. Interim lectori ipſius verba, quia medela indi-

N. T. Complutense.

domini nostri iesu christi hoc sacrosanctum opus noui testamenti et libri vite grecis latinisque characteribus noviter impressum atque studiosissime emendatum: felici fine absolutum est in hac preclarissima Complutensi vniversitate: de mandato et sumptibus Reverendissimi in christo patris et illustrissimi dni domini Fratris Francisci Ximenez de Cisneros tituli sancte Balbine sancte Romane eccl'ie presbyteri Cardinalis hispanie Archiepi toletani et Hispaniarum primatis ac regnorum castelle archicicellarii: industria et solertia honorabilis viri Arnaldi Guilielmi de Brocario artis impressorie magistri. Anno Domini Millesimo quingentesimo decimo quarto. Mensis ianuarii die decimo. (1514.) fol.

Ex codicibus MSS. N. T. Gr. quos sibi corrogaverat Franc. Ximenius (inquit *Millius*) [b]), erat Epistolarum Apostolicarum codex, ex insula Rhodo allatus ac modo donatus D. Cardinali [c]). Id enim a Stunica, cui haud exiguae in codicibus hisce conferendis partes erant, discimus, qui mentionem ejus facit haud semel, et inter venerandae vetustatis libros recenset, qualibus praecipue usos se profitentur hujus Editionis Curatores, ac quales porro notat Stunica, cum versionis Vulgatae lectione magis quam coeteros convenire. Certe tantam in eo cum textu latino concordantiam deprehendit Erasmus, ut eum ad codicem aliquem latinum castigatum fuisse suspicaretur. Coeteri omnes e Bibliotheca Vaticana conquisiti sunt. Codicis qui exstat jam ad finem Bibliorum graecorum *κατὰ τοὺς ό*, a Sixto quinto editorum, haud dubium est, quin rationem habuerint Editores isti. E reliquis erat insignis ille prae coeteris Codex *eximiae vetustatis spectataeque fidei*, quem tanquam Archetypum Complutensibus nostris tradidit Leo X. (Erasmus Epist. l. 23. Ep. 8.) quemque proinde secutos eos in hac editione ait Erasmus in capitibus argum. praefixis editioni quintae N. T. — — Certum est eos parum sibi permisisse in emendatione textus hujus Vaticani: Imo potius ipsum universum integrum, et illibatum propemodum, qualis exstabat in mse. Exemplari, transtulisse in hanc editionem. Indicio rei hujus luculento plane sunt lectiones singulares, quibus passim conspersa est haec editio. — — Licet autem *κατὰ πόδας* fere presserint Vaticanum hoc exemplar, haud dubium tamen, quin ipsius textum ad coeterorum Leonis X. codd. fidem hic illic correxerint. — — Illud pro rato est, in paucis admodum a codice suo abiisse Editores. — — Certe commodum accidit in Evan-

indigent, non denegabimus: „Novum testamentum graece, sine spiritibus ac accentibus, ut ipsum autographum melius referat, juxta codicem Vaticanum cum versione latina interlineari nova et cum vulgata. V. Biblia polyglotta Complutensia anno 1514. edita. sc. Novum Testamentum, at publicatum duntaxat post annum 1522. Haec editio omnium prima est ac nobilissima. In ea legitur pericope versus 7. cap. 5. Epistolae 1. Joh. deest tantum: *καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσιν.*„ Verum fallitur auctor in eo, quod de versione interlineari nova, et de vulgata ei addita asserit. Vera professus esset, si de Veteri Testamento haec adfirmasset; in eo enim exhibetur una cum textu hebraeo et versione vulgata latina, nova latina versio interlinearis textus graeci. In Novo vero testamento, unica tantum textui ad latus apposita est versio latina, Vulgata. In eodem errore fuit *Joh. Alb. Fabricius* bibl. gr. lib. 4. Vol. 3. p. 185. Fallitur in eo, quod de verbis graecis commatis septimi adfirmat. Leguntur utique commate septimo; sed commate octavo, ubi de tribus testibus in terra sermo est, omissa sunt.

b) Prolegom N T. gr. p. 108.

c) Delineat hunc codicem *Le Long* p. 183. col. 2. C. quocum conferantur *Wetstenii* prolegom. p. 562. n. 50.

Evangeliis, quod ad unum hoc composita fuerint exemplar.. Hine enim textus purior et ab injectitiis lectionibus aliquanto liberior illo quem exhibent posteriores aliquae editiones N. Test. Unius nimirum codicis ductum secuti, ejus solius interpolationes, haud ita numerosas, in editionem hanc transtulere, — — in Actis autem Apostolorum et Epistolis haud ita prospere cessit Complutensibus nostris diligens ista textus ad codicem hunc unum conformatio *(cujus rei exempla hic proferuntur)*. Missis autem istis, textus reliquus sanus fere est, et supra quam a primis Editoribus expectari poterat, emendatus: ad genuinam dictionem Apostolicam omni propemodum sui parte egregie compositus, tantaeque propterea apud succedentes N. T. Editores auctoritatis, ut ad Editionem hanc posteriores suas magis magisque accommodarint. N. T. Complutense.

Optandum omnino esset, *(inquit idem)* d) ut editio haec magnifica, sicut omnium prima erat, ita sola quidem fuisset, cujus textus (demto uno et altero vitio, quae in iterata proinde Bibliorum istorum editione sustulit Arias Montanus) integer et illibatus in editiones posteriores quasque transiisset — — praestitisset omnino principi huic editioni (ceu immobili fundo) ad marginem lectiones, quae meliores judicarentur, adjecisse, quam sublatis iis, has in ipsarum locum in corpore textus subrogasse. e)

[Referendum esse hoc N. T. ad Biblia Polyglotta Complutensia, quorum, si temporis rationem habes, primum, si ordinem spectas, quintum est volumen, omnino non diffitemur. Sed duce *Jacobo Le Long*, quia non est polyglotton, sed tantummodo graecum sistit textum cum latina versione Vulgata, hoc loco recensendum judicavimus. Quae vero hoc volumine continentur, in ipso prooemio ita enumerantur: „— — Primum omnium tibi occurret epistola Eusebii Pamphili ad Carpianum de concordia quatuor Evangeliorum. Sequitur deinceps prologus Hieronymi ad Damasum pappam, et alii ejusdem Doctoris prologi. Post haec succedunt quatuor Evangelia greco sermone cum latina beati Hieronymi translatione ex opposito. Deinde sequuntur duo graeci tractatus, alter de peregrinatione beati Pauli et Euthalii diaconi, alter de temporibus predicationis, et martyrio ejusdem. Succedunt postea hypotheses sive argumenta Theodoriti doctoris graeci eminentissimi in epistolas Pauli: et in epistolas canonicas: et item argumenta alia in easdem alterius doctoris greci innominati. Post hec sequuntur epistole ipse beati Pauli: cum reliquis noui testamenti operibus: omnia cum interpretatione latina ejusdem beati Hieronymi e regione. Deinde subjungitur vocabularium greeum continens omnes dictiones totius novi testamenti et insuper sapientie et ecclesiastici grece et latine cum brevissima quadam in initio ad grecas litteras introductione. Postremo loco librum claudunt interpretationes omnium totius novi testamenti vocabulorum que tam grecam quam hebraicam et chaldaicam sortita sunt etymologiam ab initio matthei usque ad finem apocalypsis.„ Unde eandem in libris N. T. ordinandis, ac in Vulgata, observatam esse methodum, apparet. Judicium *Millii* de praestantia et antiquitate MSS. Codd. ipso editorum effato suffulcitur, qui in prooemio N. T.: „Illud lectorem non lateat: non quaevis exemplaria huic impressioni archetypa fuisse: sed antiquissima amendatissimaque: ac tante preterea vetustatis ut fidem eis abrogare nefas videatur. Que sanctissimus in

 christo

d) *Millius* p. III. e) Haec *Le Long*, p. 199. col. 2. C. – p. 200. col. 1.

N. T. Complutense. christo pater et dominus noster Leo X. Pontifex maximus huic instituto favere cupiens ex apostolica bibliotheca educta misit ad Reverendissimum Cardinalem hispanie de cujus auctoritate et mandato hoc opus imprimi fecimus. „ Ad normam codicis venerandae vetustatis, (qui utrum ille idem sit, qui hodie Vaticanus ille celebris est, an vero adhuc in Hispania alicubi lateat; vel flebili fato perierit, postquam apographon typis exscriptum exstaret, dubium adhuc est,) textus graecus, typis eum in finem sculptis, ut antiquorum modum scribendi referant, sine ullis spirituum aut tonorum notis, adjectis tamen acutis simplicibus, exscriptus est, ad imitationem veterum codicum, qui ejusmodi literarum fastigiis carent. Versio latina Vulgata non inter lineas graecas est inserta, sed ad latus apposita, observatis tamen linearum spatiis, ut graeca latinis semper respondeant. Vocibus graecis additae sunt litterae latinae minutiores, quae iterum singulis latinae versionis vocibus adjectae sunt, ut cujusvis vocis graecae latina interpretatio eo facilius indagari possit. Operi graeco ad prelum adaptando praefuere *Aelius Nebrissensis*, *Demetrius Cretensis*, *Ferdinandus Pintianus*, et *Lopez de Stunica*, e controversia cum *Erasmo Roterodamo* satis celebris, quorum ope N. T. graecum ita typographo concreditum est, ut jam in initio anni 1514. penitus excusum esse potuerit. Sed ita voluerunt, quae interdum rebus gravissimis obstant, fata, ut splendidissima et omnium prima N. T. graeci editio per aliquot annos tanquam carceri inclusa retineretur. Sed tandem denique Leoni X. lubuit litteris die 22. Martii 1520, datis et volumini primo praemissis concedere, ut publice emtoribus exponeretur. Verum ante annum 1522. parum eruditis innotuit. Quod *Millius* optavit, id nunquam accidit. Nemo editorum Novi Testamenti, nemo typographorum eandem editionem et quidem eadem forma recudi curavit. *Plantinus* post quinquaginta annos, qui consilium hoc coepit, primus fuit; sed textui spirituum et tonorum notas adjecit, et studio *Ariae Montani* multa in textu ipso emendari curavit. Hinc nulla exstat, quae primam adcurate repraesentet, editio. Suspicio illa, quam jam olim *Erasmus* aluit, codicem hujus editionis Archetypum ad codicem latinum sive Vulgatam fuisse castigatum, nostro tempore resuscitata, lites in orbe litterario celebres inter viros excitavit, qui hanc editionem vel accusarunt, vel ejus defensionem susceperunt. *f*)

§. III.

f) Carmen Erasmicum de novo cantavit *Wetstenius* in utraque editione Prolegomenon, cujus partibus sese adjunxit Cl. *D. Semlerus*, Theologus Halensis, qui eadem prolegomena observationibus adaucta 1764. iterum exscribi curavit. Opposuit istis accusationibus Cl. *J. M. Goezius* Theologus Hamburgensis pro defendendo N. T. *Vertheidigung der Complutensischen Bibel*, *insonderheit des Neuen Testaments*, *gegen die Wetstenischen und Semlerischen Beschuldigungen*. Hamburgi 1765. 8. Respondit *Semlerus in der genaueren Untersuchung der schlechten Beschaffenheit des zu Alkala gedruckten griechischen neuen Testaments*. Halae Saxon. 1766. 8. Cui opposuit *Goezius ausführlichere Vertheidigung des complutensischen griechischen neuen Testaments*. Hamburgi 1766. 8. *Semlerus* iterum respondit in parte secunda *der historischen Samlung über die Beweisstellen*; addidit itaque *Goezius Fortsetzung der ausführlicheren Vertheidigung etc.* Hamburgi 1769. 8. Quae vero ab utraque parte disputata sunt, hic recensere, a scopo nostro alienum foret. Cl. *Goezium* certe maximo studio in ipsam hujus editionis conditionem inquisivisse, cuique lectori facile patebit. Conf. praeterea de hac editione *J. D. Michaelis* Einleitung Tom. 1. p. 683. *J. G. Pritii* introductio p. 390. *Maittaire* annal. Tom. 2. Part. 2. p. 252. nec non scriptores infra Sect. III. §. II. laudandi.

§. III.

N. T. gr. lat. Ar. Mont. Plantini.

N. T. gr. lat. Ar. Mont. Plantini,

[I.] * Novum Testamentum graece cum vulgata interpretatione latina graeci contextus lineis inserta; quae quidem interpretatio cum a graecarum dictionum proprietate discedit, sensum videlicet magis quam verba exprimens, in margine libri est collocata, atque alia Bened. Ariae Montani Hispalensis opera e verbo reddita, ac diverso characterum genere distincta. Lovaniensium vero Censorum judicio et totius academiae calculis comprobata, in ejus est substituta locum. Antwerpiae excudebat Christophorus Plantinus Regius Prototypographus. MDLXXII. fol.

Editiones novi Testamenti graeci omnes, quae abhinc centum aut circiter annos factae sunt, aut adhuc fiunt, nihil melius aut accuratius primis illis habent. Sunt enim omnes vel ad Frobenianas, vel ad Stephanicas, vel ad Plantinianas expressae, quarum accurationem et elegantiam assequi posse summa votorum est multis hujus aevi typographis. Plantinianae autem Complutensem, quae fuit omnium prima, (*excusa quidem non vero publicata*) κατὰ πόδας secutae sunt, nisi quod accentuum et spirituum notas, in ea omissas adscripserint; sed nullarum variantium lectionum meminerunt, quasi omnia exemplaria quibus usi sunt Complutenses inter se consensissent; cum tamen facile conjici possit, ex aliis quae communiter in manibus versantur, in istis quoque, praesertim si magno fuerint numero, non parvam a collectoribus inventam esse discrepantiam. g)

[Adjunctum est hoc N. T. graecum Bibliis hebraicis, quorum recensionem supra Cap. I. Sect. III. §. IV. dedimus. Textus, uti communi eruditorum suffragio constat, ex editione Complutensi descriptus est, uti hoc variae lectiones singulares huic editioni peculiares, satis demonstrant; sed ita est descriptus, ut nonnullae lectiones ex Erasmicis insertae sint. In contrariam *J. A. Bengelius* abiit sententiam, textum Erasmicum vel Stephanicum ad Complutensem conformatum esse contendens: in quo vero ipsi contradicit *Wetstenius*, ad effata Censorum provocans, qui ex editione Complutensi textum tum in Bibliis polyglottis Antwerpiensibus, tum in hoc opere, Polyglottis appendicis loco juncto, exscriptum esse testantur. Lineis inserta est in N. T. versio vulgata, ab *Aria Montano* in iis locis immutata, in quibus versio non exacte cum graeco conveniens erat; rejectis in margine ipsis Vulgatae vocibus latinis. Eundem quoque occupant locum radices graecae, si illae lectorem aliquando morari possent, ut opus ipsum studio linguae graecae commode inservire possit. Editio prima, omnium rarissima, cui Libri Apocryphi, posterioribus editionibus adjecti, desunt. h)

[II.] * Novum Testamentum gr. lat. Antwerpiae typis Christophori Plantini. 1574. 8.

[Ita recenset hanc editionem *Le Long*, quam videre mihi nunquam contigit. Utrum versio latina lineis inserta, an vero ad latus apposita sit, definire non audeo. i)

* Novum

g) *Le Long* p. 213. col. 1. A. e *Stephani Curcellaei* praefat. N. T. gr. 1658. edit.

h) Conf. de hisce Bibliis auctores Cap. 1. Sect. III. §. III. *J. A. Bengelii* apparat. crit. p. 435. *Wetstenii* prolegom. p. 385. *Walchii* Biblioth. exeget. p. 43. Index Biblior. Wernig. p. 23.

i) *Le Long* p. 213. col. 1. D.

[III.] * Nouum Testamentum graeco-latinum ex recognitione Ariae Montani. Antwerpiae. Plantini. 1583. 8. k)

[IV.] * Novum Testamentum graecum cum vulgata interpretatione latina graeci contextus lineis inserta: Quae quidem — — characterum genere distincta, in ejus est substituta locum. Accesserunt et huic editioni Libri Graece scripti, quos Ecclesia orthodoxa, Hebraeorum Canonem secuta, inter Apocryphos recenset; cum interlineari interpretatione latina ex Bibliis Complutensibus deprompta. Antwerpiae, ex officina Christophori Plantini. M.D.LXXXIIII. fol.

[Editio judice *Le Long* l) praestantissima. Recusum dedit *Plantinus* integrum opus V. ac N. T. 1572. primum publicati, cujus partem priorem supra Cap. I. Sect. III. §. V. descripsimus: sed novum testamentum graecum non accurate priori respondet editioni, siquidem observante *Wetstenio*, in Evangeliis, Actis et Epistolis minimum centies a Complutensi discedens, ad Erasmi et Stephani editionem deflectit; dum in Apocalypsi pressius Complutensi adhaesit editor, ita tamen ut quadragies tantummodo Erasmicam sequeretur. Ultima est Plantini editio, quae vero saepius ab aliis recusa est. m)

Edit. gr. lat. Ar. M. Raphelengii.

§. IV.

Edit. Gr. lat. Ariae M. Raphelengii.

[I.] * Novum Testamentum Graecum, latinum Ariae Montani. Ex officina Plantiniana. 1609. 8. n)

[Solus *Jacobus Le Long* hanc editionem paucis recenset. Post mortem Plantini *Raphelengius* Lugduni Batavorum typographiam exstruxit, cui itidem nomen officinae Plantinianae dedit, ex qua haec editio in vulgus exiit.

[II.] * Novum Testamentum graece, cum vulgata interpretatione — — in ejus substituta est locum. Ex officina plantiniana Raphelengii. 1613. 8. o)

[Sequitur accurate editionem ultimam *Christophori Plantini* anno 1584. editam, et ultimum constituit sacrorum Bibliorum volumen. Conf. supra Cap. I. Sect. III. §. VII.

Edit. iterat. Hispan.

§. V.

Editio iterat. Hispan.

* Novum Testamentum graece et latine ex recognitione Benedicti Ariae Montani. In Burgo Aracensi in Hispania. 1581. fol. p)

[Ad primam Christophori Plantini editionem anni 1572. recusum N. T. cum versione interlineari, et Bibliis Hebraicis ibidem editis junctum. Conf. supra Cap. I. Sect. III. §. VI.

§. VI.

k) *Le Long* p. 214. col. 1. B. Catalog. Biblioth. Baumgart. p. 40. n. 79. *Walchius* p. 43.

l) p. 214. col. 1. B.

m) *Wetstenius* proleg. p. 387. Index Biblior. Wernigerod. p. 24. *Walchius* p. 43. Conf. §. VII. de immutato libri titulo.

n) *Le Long* pag. 216. col. 1. A.

o) *Le Long* p. 216. col. 1. C. *Walchius* p. 14. Index Bibl. Werniger. p. 25.

p) *Le Long* p. 213. col. 2. D.

§. VI. Edit. Commelini.

Editiones Commelini.

* Novum Teſtamentum graece. Cum Vulgata interpretatione latina Graeci contextus lineis inſerta. Quae quidem interpretatio quum a Graecarum dictionum interpretatione diſcedit, ſenſum videlicet magis quam verba exprimens, in margine libri eſt collocata: atque alia Ben. Ariae Montani Hiſpalenſis opera e verbo reddita ac diverſo characterum genere diſtincta in ejus eſt ſubſtituta locum. Editio poſtrema, multo quam antehac emendatior. Cum Praefatione ejusdem Ben. Ariae Montani, in qua ſui hujus operis rationem reddit, docetque quis ex eo fructus a ſacrae paginae ſtudioſis percipi poſſit. Ex officina Commeliniana. MDXCIX. fol. q). [I.]

[Quae in titulo de emendatione hujus editionis proferuntur, non ita ſunt accipienda, ac ſi ex eadem officina jam antiquior exierit editio. Prima eſt editio Commeliniana, quae ex editione Antwerpienſi 1584. exſcripta, eum in finem procurata eſt, ut cum Bibliis polyglottis ex officina Sanct-Andreana conjungi poſſit: quibus Bibliis hoc anno novus Titulus cum nota anni 1599. datus eſt, in quo acceſſiſſe huic editioni Novum Teſtamentum expreſſe indicatur. Conf. Cap. III. §. VIII.

* Novum Teſtamentum graece. Cum Vulgata interpretatione latina — — ſtudioſis percipi poſſit. Ex officina Commeliniana. MDXCIX. 8. [II.]

[Sola forma externa a praecedenti differt.

* Novum Teſtamentum graece. Cum Vulgata interpretatione latina — ſtudioſis percipi poſſit. Ex officina Commeliniana. MDCXVI. fol. [III.]

[Eadem eſt ac antiquior editio, cujus hic mentionem faciendam eſſe duximus, quia in Rubro exemplarium Bibliorum Polyglottorum, quae notam anni 1616. habent, Novum Teſtamentum graecum expreſſe nominatur.

§. VII. Edit. Genev. Rovierii et Stoerii.

Editiones Genevenſes Rovierii et Stoerii.

* Novum Teſtamentum graecum. Cum vulgata interpretatione latina — — in ejus eſt ſubſtituta locum. Acceſſerunt et huic editioni Libri graece ſcripti, qui vocantur Apocryphi, cum interlineari interpretatione latina e Bibliis Complutenſibus petita. Excudebat Petrus de la Roviere. CIƆIƆCIX. fol. r) [I.]

[Ad manus eſt editio typis minutioribus excuſa diverſa omnino ab illa, quae notam anni 1619. in fronte gerit. Habet enim N. T. in hac editione pp. 186. in recentiori vero pp. 271. Reſpondet omni ex parte editioni ſecundae *Plantini* anni 1584. Libri vero apocryphi in rubro aliis recenſentur verbis ac in editione Plantiniana, ubi ſequentia ſcripta ſunt: *Acceſſerunt et huic editioni Libri graece ſcripti, quos*

q) *Le Long* p. 215. col. 2. C.

r) *Le Long* p. 216. col. 1. A. Conf. ſupra C. I. Sect. III. §. VIII. et ſcriptores ibidem laudatos.

Edit. Genev. Rovierii et Stoerii. *quos Ecclesia Orthodoxa hebraeorum canonem secuta inter Apocryphos recenset etc.* Confirmatur exinde *Thomae Crenii* et *Jacobi Le Long* relatio, de immutato editionis Antwerpiensis titulo, cujus jam supra mentionem fecimus. Genevenses enim exemplar Plantinianum ob oculos habuisse certum est. Cur vero hi typographi titulum immutassent, nulla omnino dari potest ratio. Hine in Antwerpiensi ita eos legisse, ac typo expresserunt, maxime est probabile. Pertinet haec editio ad Biblia hebraeo-latina ejusdem anni, quae supra recensita sunt.

[II.] * Novum Testamentum graecum. Cum vulgata interpretatione latina — in ejus est substituta locum. Excudebat Petrus de la Roviere. CIↃIↃCIX. 8. r)

[Editio minor eodem tempore iisdemque typis et ad eandem normam exscripta. Quibusdam exemplaribus adscriptum est nomen: Aureliae Allobrogum; quod in aliis omissum est.

[III.] Novum Testamentum Graece. Cum Vulgata interpretatione lineis inserta. Quae quidem interpretatio — in ejus est substituta locum. Cum praefatione ejusdem Ben. Ariae Montani, in qua sui hujus operis rationem reddit, docetque quis ex eo fructus a sacrae paginae studiosis percipi possit. Aureliae Allobrogum excudebat Petrus de la Roviere. MDCX. 8.

Editio a *Jacobo Le Long* praetermissa. Pars prior pp. 342. posterior pp. 239. occupat. Praefatio *Ariae Montani* eadem ipsa est, quae antiquioribus quin et primae anni 1572. jam praemissa est. E plagularum signatura apparet formam esse octavam. s)

[IV.] Novum Testamentum Graecum cum Vulgata interpretatione latina Graeci contextus lineis inserta: quae quidem interpretatio — studiosis percipi possit. Coloniae Allobrogum excudebat Petrus de la Roviere. CIↃIↃCXI. 16.

Praecedenti editioni quoad paginarum numerum apprime similis, differt vero ab illa ratione signaturae plagularum. u)

[V.] * Novum Testamentum graecum, cum Vulgata interpretatione latina — substituta locum. Excudebat Petrus de la Roviere. CIↃIↃCXIX. fol.

[Editio ab illa anni 1609. fol. omnino diversa, typis majoribus chartae albae inscripta, uti oculorum inspectio et ipse paginarum numerus 271. aperte docet, quamvis secus *Jacobo Le Long*, *Reimmanno* aliisque visum sit. Pertinet ad Biblia hebraeo-latina C. I. Sect. III. §. IX. recensita. Adsunt Libri Apocryphi, et Lucae Brügensis Correctiones una cum indice rerum et sententiarum, quamvis Titulus et V. et N. T. de hisce taceat. Editio priori editioni anni 1609. fol. longe anteferenda x).

[VI.] Novum Testamentum graece cum vulgata interpretatione — substituta locum Editio postrema multo quam antehac emendatior. Cum Praefatione ejusdem Ben. Ariae Montani — Aureliae Allobrogum apud Petrum de la Roviere. MDCXIX. 8.

Jacobus

r) *Le Long* p. 216. col. 1. A. Index Bibl. Wernigerod. p. 25.

s) Bibliotheca Gryphica Tom. 1. p. 188.

u) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 8. p. 7. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 48.

x) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 10. p. 4.

Jacobus Le Long filentio hanc editionem praetermifit. Iisdem vero typis majoribus exfcripta eft, quibus editor in exprimenda hujus anni majori editione ufus eft. Nomen urbis Aureliae Allobrogum a quibusdam exemplaribus abeft. Editiones omnes, quas *Petrus de la Roviere*, five *Petrus Quercetanus*, five *Cepha Elon*, uti hebraice nominari voluit, parum habent, quo fefe oculis commendare poffint; interim duae pofteriores longe priores poft fe relinquunt. Quod ad editionem Aurelianenfem et Colonienfem attinet, quas fibi finxit *Hagemannus*, non eft, quod multa de iis difputemus. Fraudi ipfi fuerunt nomina *Colonia Allobrogum* et *Aurelia Allobrogum*, quibus urbs *Geneva* defignatur. y) Edit. Genev. Rovierii et Stoerii.

* Novum Teftamentum graece cum Vulgata interpretatione latina — percipi poffit. Genevae ex typographia Jacobi Stoer. MDCXXVII. 8 z) [VII.]

[Jungimus hanc editionem praecedentibus, quia *Stoer Petri de la Roviere* ultimam ejus editionem ita recudi curavit, ut iisdem typis, ufus fit, eademque ubique oeconomia, ut latina verfio graeci contextus lineis inferta fit. a)

§. VIII.

Editiones Genev. Crifpin.

Edit. Genev. Crifpin.

* Novum Teftamentum Graecum, cum vulgata interpretatione latina Contextus lineis inferta. Quae quidem — fubftituta locum. Cum Praefatione ejusdem Ben. Ariae Montani — percipi poffit. Apud Samuelem Crifpinum. MDCXII. 8. b) [I.]

* Novum Teftamentum Graecum cum vulgata — percipi poffit. Apud Samuelem Crifpinum. MDCXXII. 12. c) [II.]

[Editiones typis minufculis exfcriptae. Latina inprimis interpretatio adeo exilibus typis eft expreffa, ut oculos maxime in legendo impediant. Recenfet hanc pofteriorem *Le Long*: fed ita ut maxime diverfas apprime confundat editiones. Adfcribit hanc editionem *Thomae Wautrollerio*, qui vero non Genevenfium, fed Londinenfium fuit typographus. Prodiit hoc anno editio N. T. graeci Londini edente *Richardo Whitackero* ex officina *Joh. Billii*, quam fupra Sect. I. §. XLVIII. defcripfimus. *Thomae Wautrollerii* editio vero jam A. 1587. in vulgus exiit, et itidem graeca eft, fine verfione latina. Genevenfium vero hujus anni editio eft graeco-latina a *Samuele Crifpino* procurata.

§. IX.

Editiones Lipfienf. et Francof.

Edit. Lipf. et Francof.

Novum Teftamentum Graece cum verfione latina interlineari Ben. Ariae Montani. Lipfiae 1602. 8. [I.]

Recenfet editionem *Reimmannus* d); fed quae de illa annotavit, de unaquaque praecedentium editionum vera funt. Nemo certe praeter *Reimmannum* hujus editionis mentionem fecit; quam et Cl. *Lorckius* adhuc quaerit.

 * Novum

y) *Hagemanni* Nachrichten von den Ueberfetzungen der h. Schrift p. 136. Index Bibl. Wernigerod. p. 25.

z) *Le Long* p. 217. col. 2. B.

a) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 481.

b) *Le Long* p. 216. col. 1. C.

c) *Le Long* p. 216. col. 2. B. Catal. Biblioth. Baumgart. p. 41. n. 93.

d) Catal. Biblioth. p. 238.

[II.] * Novum Teftamentum Graecum cum vulgata interpretatione latina graeci contextus lineis inferta. Quae quidem interpretatio — eft fubftituta locum. Accefferunt et huic editioni Libri graece fcripti — deprompta. Lipfiae impenfis Chriftiani Kirchneri. Typis Joannis Wittigau. MDCLVII. fol.

[Editio magnifica et aecnrata, juffu Johannis Georgii Saxoniae Ducis et Electoris procnrata. Ad calcem N. T. aeeedit Index rerum et fententiarum V. et N. T. et Chronologia S. feripturae. Conf. quae fupra Cap. I. Seet. III. §. VIII. de Bibliis hebraeo-latinis annotavimus. *e*)

§. X.

Edit. Lugdunenf.

Editio Lugdunenfis.

Novum Teftamentum Graece. Cum vulgata interpretatione latina graeci contextus lineis inferta. Quae quidem — eft fubftituta locum. Editio poftrema multo quam antehac emendatior. Cum praefatione ejusdem Ben. Ariae Montani, — percipi poffit. Lugduni. Veneunt apud Barthol. Vincentium CIↃ. IↃ XCIX. 8. maj. pp. 827.

Editio typis aliqnantulum majufculis, claris et diftinctis expreffa, praecedentibus omni ex parte fimilis.

§. XI.

N. T. gr. c. quadrupl. Vulgata.

N. T. gr. cum quadrupl. Vulgata.

Novum Teftamentum Domini noftri Jefu Chrifti / Η καινη διαθηκη του κυριου ημων Ιησου Χριϛου Ex Graeco in Latinum ad literam verfum et fubjecta quadruplici editione vulgata, in ufum Theologiae Candidatorum accuratum. Pars I. Quatuor Jefu Chrifti Evangelia continens. Viennae Auftriae, anno a partu Virginis CIↃIↃCCXL. Typis Leopoldi Joannis Kaliwoda, Imperial. Aul. typogr. Pars II. Acta Apoftolorum, Epiftolas Pauli, Jacobi, Petri, Joannis, Judae, et Apocalypfim complectens. ibid eod. II Vol. 8. maj.

Editio fatis nitida, quam *Ludovico Debiel* S. J. debemus. Ad normam editionis Antwerpienfis textus graecus expreffus, et verfio latina lineis contextus graeci eft inferta. Quae vero ab editore praeftita funt, ipfe in praefatione exponit: „Ariae Montani Regiam Antwerpienfem Editionem quidem typnm habui, ad quem hanc meam efformarem; verum multis adeo loeis ab eo recedere coegit id, quod profeffus fum literariae obfervantiae ftndium, ut Ariae verfionem an dicere hanc aut poffim, aut debeam, ignorem. — — Subjeei verfionem Vulgatam quadruplicem. Sixtinam, anno CIↃIↃXCII. Romae editam, Antwerpienfem, Joannis Moreti Plantinianis typis ad Romanum Sixtinum Exemplar feptimo ab ejus evulgatione anno fummo ftudio accuratam, Lovanienfium Theologorum latinam Graeco textui adjectam, publicatam Coloniae eodem, qno ipfa Sixtina prodiit anno, et Lugdunenfem, quae trigefimo atque feptimo anno lucem, quam Romana, prius adfpexit. Ex his unam Sixtinam Editio-

e) De editione, quae Francofurti apud *Fridericum Knochium* prodiiffe dicitur, conf. C. I. Sect. III. §. VIII.

Editionem ut authenticam, ut ab Ecclesia probatam receptamque respicies: reliquas, ut privatorum hominum, Doctorumque Lectiones varias, sacrae eruditionis gratia pervolves.„ Optime editor lectoribus consuluit, dum non Vulgatam editionem quater exscribi curavit, sed verba in versione nova typis distinxit, et in subjectis notis varias editionum Vulgatae lectiones addidit. Diu Sixtinum Exemplar in cassum quaesivit, adeo ut opus inchoare coactus sit, priusquam hoc Exemplar consulere potuerit. Ne vero quidquam desit, singulas Sixtinae Variantes, quae ab iis, quas textui subjecit, aliquantulum recedunt, ad voluminis secundi calcem subjecit. Accedunt binis tomulis binae sacrae Geographiae tabulae, quarum prior loca in Evangeliis, posterior loca in reliquis Novi Testamenti libris descripta repraesentat. f)

N. T. gr. c. quadrupl. Vulgata.

§. XII.

Editiones Leusdenianae.

Edit. Leusdenianae.

* 'Η καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum cum versione latina Ariae Montani, in quo tam selecti versiculi 1900, quibus omnes Novi Testamenti voces continentur, Asteriscis notantur, tum omnes et singulae voces semel et saepius occurrentes peculiari nota distinguuntur. Auctore Joanne Leusden, Professore. Amstelodami ex officina Wetsteniana. MDCXCVIII. 8. g) [I.]

[Quae jam sequuntur editiones, hactenus recensitis quoad versionem latinam, nimirum Vulgatam ab *Aria Montano* emendatam et textui graeco adaptatam, sunt conformes: recedunt vero ab iis ratione textus graeci, qui non ad normam Complutensis aut Plantinianarum editionum, sed ad Elzevirianas est exscriptus, ita ut textui recepto hic juncta deprehendatur versio vulgata emendata. Praefatio editoris est bipartita. Prior ejus pars respicit editionem graeci textus, et in fronte editionis graecae hujus anni, ut et sequentium editionum, legitur. Posterior pars agit de hac editione graeco-latina, ex qua sequentia annotabimus. „Latinam addo hic versionem Ariae Mon„tani, quae fere omnibus Christianis, cujuscunque Professionis, placet: nam est ad„stricta verbis, et verbotenus fere cum Textu graeco convenit. — Dices: multa „in versione Ariae occurrunt, quae latinis auribus sunt ingrata. Resp. Arias id agens, „ut textum graecum verbotenus redderet, et singulis vocibus graecis voces latinas su„perponeret, non potuit non saepissime Graecismos exprimere, latinis auribus ingra„tos, latinitate neglecta. Arias igitur hos considerans graecismos expressis verbis mo„net, ne aliquis versionem ita interpolatam separatim sine contextu graeco in lucem „edat. — Nos ergo versionem ejus interlinearem facientes collateralem, quali „modo ea nunquam est edita, non peccamus contra ejus intentionem.„ Editio nitida et accurata, ad quam insequentes formatae sunt.

'Η καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum, cum versione latina Ariae Montani, in quo tum — Auctore Johanne Leusden, Professore. Amstelaedami ex officina Wetsteniana. CIↃIↃCCXVII. 12. [II.]

Praecedenti editioni in omnibus est conformis, eandemque habet praefationem.

f) Acta histor. eccles. Vol. 7. p. 1056.
g) *Le Long* p. 221. col. 2. E. *Walchius* p. 43.

[III.] Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum cum Verſione latina Ariae Montani, in quo tam ſelecti verſiculi 1900 — peculiari nota diſtinguuntur. Auctore Joanne Leusden, Profeſſore. Gothae typis Henrici Heuſchii 1708. 12. [h])

[IV.] * Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum cum Verſione latina Ariae Montani, in quo — peculiari nota diſtinguuntur. Auctore Joanne Leusden, Profeſſore. Accedit nova praefatio, et appendicis loco tabulae chronologicae et geographicae. Gothae, typis Henrici Heuſchii. 1710. 12. [i])

[V.] Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum cum verſione latina Ariae Montani. — Gothae, typis Henrici Heuſchii. 1712. 12. [k])

[VI.] Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum cum verſione latina Ariae Montani — — Auctore Joanne Leusden, Profeſſore. Lipſiae et Lubbenae apud Georgium Voſſium. Impreſſit Immanuel Titius 1722. 12. [l])

[VII.] Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum cum verſione latina Ariae Montani. — Auctore Johanne Leusden, Profeſſore. Lipſiae et Lubbenae apud Georgium Voſſium, impreſſit Immanuel Titius. MDCCXXVII. 12.

[VIII.] Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum cum verſione latina Ariae Montani — Auctore Joanne Leusden, Profeſſore. Lipſiae et Lubbenae apud Joh. Gottlob Voſſium. Impreſſit Jo. Chriſtian. Langenhemius. MDCCXXXVII. 12.

[IX.] Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum cum verſione latina Ariae Montani — — Auctore Johanne Leusden, Profeſſore. Berolini et Lipſiae, apud Chr. Frider. Voſſium. Impreſſit Jo. Chriſtian. Langenhemius. MDCCLIII. 12.

[X.] Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum cum verſione latina Ariae Montani — — Auctore Johanne Leusden. Berolini et Lipſiae apud Chriſtianum Fridericum Voſſium MDCCLXI. 12.

Editiones quatuor poſteriores nitidae ſunt, et quotidiano uſui accommodatiſſimae. Tertia vero ob Chartae nitorem et typorum claritatem praecedentibus anteferenda eſt.

§. XIII.
Editio Witteberg.

Edit. Witteberg.

Novum Teſtamentum graecum ad probatiſſimorum codicum exempla ſumma diligentia recognitum, verſione latina Benedicti Ariae Montani donatum, chartarum ac typorum elegantia magnifice adornatum, capitum argumentis ac locis parallelis curatius inſtructum, notis pariter theologicis ac philologicis quoad difficiliores locos exquiſitius illuſtratum, vitioſa contra interpungendi ratione textum deturbante, qua codices vulgo premuntur, et mendis typographicis pro virili liberatum perpur-

h) Catal. Biblioth Baumgart. p. 78. n. 97.
i) *Le Long* p. 225. col. 2. B.
k) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 78. n. 100.
l) *Knochii* Nachrichten p. 516.

perpurgatumque a Christiano Sigismundo Georgio, in Academia Witteb. Prof. Publ. Wittebergae sumptibus Jo. Michaelis Teubneri. CIϽIϽCCXXXVII. 8. Edit. Witteberg.

Jam anno praecedenti graecum contextum variis annotationibus illustratum emiserat editor, v. Sect. I. §. XCVIII. qui iteratae editioni *Ariae Montani* addidit textui sacro ad latus versionem. m)

§. XIV.

N. T. gr. c. Vulg. a Cathol. edit.

N. T. gr. c. Vulg. a Cathol. edit.

* Novum Testamentum graeco-latinum, ex vulgata editione latina a Theologis Lovaniensibus quam diligentissime recognita et emendata, quae contextui e regione opposita. Coloniae. Arnoldi Mylii. 1592. 8. n) [I.]

[Textus graecus ad Plantinianas formatus est. Vulgata vero hic offertur, uti ab *Hentenio* et dein a *Francisco Luca* Brugensi aliisque Lovaniensium Theologis recognita et emendata est: quae ab editionibus *Ariae Montani* variis in locis differt.

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Jesu Christi Domini nostri Testamentum. Textui graeco conjuncta est versio latina vulgata summorum Pontificum Sixti V. et Clementis VIII. autoritate edita et recognita. Quae sunt hoc tomo praestita, docebit sequens ad Lectorem epistola. Tomus tertius. Lutetiae Parisiorum apud Nicolaum Buon, via Jacobaea sub signis S. Claudii et Hominis Sylvestris. MDCXXVIII. fol. o) [II.]

[Prodiit N. T. cujus textus graecus e probatis exemplaribus expressus est, una cum V. T. ex interpretatione Septuagintavirali, seu Bibliis graecis, quae jussu Episcoporum in Comitiis generalibus *Johannes Morinus* evulgavit, cujus nomen in aliis exemplaribus in titulo est expressum, in aliis vero omissum.

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Jesu Christi Domini nostri Testamentum — Parisiis, Simonis Piget. MDCXLI. fol. p) [III.]

[Eadem est editio ac praecedens: integra enim Biblia graeca, novo titulo, omisso *Morini* nomine, hoc anno ornata sunt.

* Novum Testamentum graece et latine ex versione vulgata. Lugduni apud Viduam Antonii de Harsy. 1611. 2 Vol. 16. q) [IV.]

* Nov. Test. graece. V. Biblia latina cum Comment. Jacobi Gordoni. in Folio. Parisiis Cramoisy. 1632. r) [V.]

[Ita *le Long*. Respicit vero ad *Jacobi Gordoni* e S. J. Commentaria in sacra Biblia ad sensum litteralem et explicationem temporum, locorum omnium, quae in sacris litteris habent obscuritatem, una cum Textu Biblico. Conf. quae supra Cap. I. Sect. III. §. LV. de hoc opere exegetico annotavimus.

* Novum

m) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 106. *Samlung v. A. u. N. A.* 1737. p. 87. Nova Acta Erudit. Supplem. Tom. 3. p. 59. *Walchius* p. 44. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 63.

n) *Le Long* p. 214. col. 2. D.

o) *Le Long* p. 217. col. 2. B. *Maittaire* annal. Tom. 3. Part. 2. p. 889. Biblioth. Solgeri Tom. 1. p. 4. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 291.

p) *Le Long* p. 193. col. 1. B.

q) *Le Long* p. 216. col. 1. B.

r) *Le Long* p. 217. col. 1. D.

[VI.] * Novum Teſtamentum Gr. et Lat. ex vulgata cum interpretatione vocum difficilium. Lugduni. Molin. 1673. 2 Vol. 12. r)

[Textus ad editionem *Henrici Stephani* formatus eſſe videtur: interpretatio vocum difficiliorum ad minimum ex ejus editione deſumpta eſt.

N. T. gr. c. Vulg. a Proteſt. ed.

§. XV.

N. T. gr. c. Vulg. a Proteſt. edit.

[I.] * Novum Teſtamentum gr. lat. Petri de la Roviere, Jac. Stoer, Jac. et Petri Chouet. Genevae 1609. 2 Vol. 16. s)

[Ita *Le Long*. Sed forma eſt duodecima. In Rubro voluminis ſecundi, quod Epiſtolas et Apocalypſin continet, tantummodo legitur: Genevae apud Jacobum Stoer. MDCIX. Paginae ſunt bipartitae. In priori volumine columna prima ſiſtit graecum textum, ſecunda verſionem vulgatam; in ſecundo vero volumine verſio primam, textus ſecundam occupat columnam.

[II.] * Ἅπαντα τὰ τῆς καινῆς διαθήκης. Novum Jeſu Chriſti D. N. Teſtamentum. Graece et latine. Apud Jacobum Stoer. MDCXXV. 16. u)

[Textum ad Plantinianas referendum cenſeo; Verſio latina vero eſt ipſa Vulgata.

[III.] * Novum Teſtamentum graeco-latinum, cum notis Iſaaci Caſauboni et Henrici Stephani. Ex officina Pauli Stephani. 1617. 12. x)

[Ex eadem officina eodem anno prodiit editio N. T. graeca, cujus textus editionem anni 1587. ſequitur; cui hic teſte *Le Long* verſio latina adjecta eſt. Conf. Sect. I. §. XLVI.

[IV.] * Novum Teſtamentum graecum cum verſione latina vulgata, et nova Praefatione Adami Rechenbergii. Lipſiae 1709. 24. y)

De editionibus Rechenbergianis vid. Sect. I. §. LXXX.

§. XVI.

Quae in ſectione prima §. II cum textus ipſius ſacri potiſſimum haberemus rationem, ad primam N. T graeci periodum ut editiones primae et cardinales relatae ſunt, editiones a *Deſiderio Eraſmo* Roterodamo, viro uti de omni eruditione, ſic et de Novo Teſtamento graeco optime merito, quinquies procuratae: eaedem jam vero, dum ad verſiones inprimis nobis reſpiciendum eſt, ſecundam editionum Novi Teſtamenti Graeco-latini conſtituunt claſſem. Quinque ſunt editiones cardinales, quas *Eraſmi* ipſius ſtudio, curae et vigiliis debemus; quae cum nulla earum accurate alteri reſpondeat, ſingulatim recenſendae ſunt. §. XVII - XX. Jungimus hiſce duplicem editionem in Operibus Eraſmi, quae accurate editionem quintam repraeſentat. §. XXI. Tanta autem Eraſmianae N T. editio-

r) *Le Long* p. 220. col. 2. D.

s) *Le Long* p. 216. col. 1. A. Index Bibl. Wernigerod. p.

u) *Le Long* p. 217. col. 2. B. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 8. p. 7. *J. M. Goetzii* Verzeichnis p. 49.

x) *Le Long* p. 216. col. 1. D.

y) *Le Long* p. 225. col. 2. A.

editiones inprimis in nostra ecclesia invaluerunt auctoritate, ut omnium quam saepissime sint recusae. Ingens itaque et numerus editionum, quas ordine Alphabetico typographiarum recensebimus. §. XXII. etc. Ab hisce vero, quae omnes in eo conveniunt, ut et Textum et versionem exhibeant, non sine jure distinguitur unica editio, quam *Roberto Stephano* debemus, quae textum habet Stephanicum, duplicem vero versionem, Erasmianam et Vulgatam; quam itaque seorsim ultimo loco recensendam esse judicavimus §. XXXII.

§. XVII.

Edit. Erasmi I.

Edit. Erasmi I.

* Novum instrumentum omne, diligenter ab Erasmo Roterodamo recognitum et emendatum, non solum ad graecam veritatem, verum etiam ad multorum utriusque linguae Codicum, eorumque veterum simul et emendatorum fidem, postremo ad probatissimorum autorum citationem, emendationem et interpretationem, praecipue Origenis, Chrysostomi, Cyrilli, Vulgarii, Hieronymi, Cypriani, Ambrosii, Hilarii, Augustini, una cum annotationibus, quae lectorem doceant, quid qua ratione mutatum sit. Quisquis igitur amas veram Theologiam, lege, cognosce, ac deinde judica. Neque statim offendere, si quid mutatum offenderis, sed expende, num in melius mutatum sit. Apud inclytam Germaniae Basileam. Cum Privilegio Maximiliani Caesaris Augusti, ne quis alius in Sacra Romani imperii ditione, intra quatuor annos excudat, aut ullibi excusum importet. *Ad calcem:* Basileae in aedibus Joannis Frobenii Hammelburgensis. Mense Februario Anno M. D. XVI. Regnante Imp. Caes. Maximiliano P. F. Augusto. Fol.

Praefigitur Epistola Erasmi Leoni X. nuncupata, et ejus apologia. *Ex hac Epistola:* Novum Testamentum universum ad Graecae originis fidem recognovimus, idque non temere nec levi opera, sed adhibitis in consilium compluribus utriusque linguae codicibus, nec iis sane quibuslibet, sed vetustissimis simul et emendatissimis. Et quoniam novimus in rebus sacris religiose quoque versandum esse, nec hac contenti diligentia, per omnia veterum Theologorum scripta circumvolantes, ex horum citationibus atque expositionibus subodorati sumus, quid quisque legisset, aut mutasset. Adjecimus annotationes nostras, quae primum lectorem doceant, quid qua ratione fuerit immutatum, deinde si quid alioqui perplexum, ambiguum aut obscurum, id explicent atque enodent. Postremo quae obsistant, quo minus proclive sit in posterum depravare, quod nos vix credendis vigiliis restituissemus.„

Ex praefatione annotationum in Nov. Testamentum: Testamentum quod vocant novum, omni qua licuit diligentia, quaque decuit fide recognovimus, idque primum ad graecam veritatem, ad quam ceu fontem, si quid inciderit, confugere — — et ipsa Romanorum Pontificum decreta jubent; deinde ad fidem vetustissimorum Latinae Linguae Codicum, quorum duos exhibuit Joannes Coletus, Paulinae apud Londinum Ecclesiae Decanus, adeo priscis literarum typis, ut mihi ab integro discenda lectio, et in noscitandis elementis fuerit repuerascendum. Tertium praebuit Illustr.

Edit. Erasmi I. Virgo Margareta, Caroli Caesaris amita, cujus in hac editione tertia (*anni* 1522.) frequenter adduximus testimonium *aurei codicis* titulo, quod totus et auro sit convestitus, et aureis literis pulchre descriptus. Mox aliquot mirae vetustatis exhibuit Burgis, ut antiquissimum, ita longe celeberrimum Collegium Divi Donatiani. Nam ante, codicem belle castigatum praebuerat Collegium Corsendonkense, praeter eos quos nobis eruditissimi Fratres Amerbachiani communicarant. Non igitur ad animi nostri somnium emendavimus quaedam, sed ad horum quos recensui codicum fidem, aliorumque his similium, quos non perinde refert memorare. Postremo ad probatissimorum omnium suffragiis auctorum vel citationem, vel emendationem, vel enarrationem, nempe Origenis, Chrysostomi, Hieronymi, Ambrosii, Hilarii, Augustini, Theophylacti, Bedae, quorum testimonia complusculis locis in hoc adduximus. — — Hac in parte cum primum hoc opus ederemus, nonnihil adjuti sumus opera subsidiaria viri trium peritia linguarum eminentis, Joannis Oecolampadii.

Quod sane miror (*inquit ipse Erasmus* z)) a nemine castigatorum hactenus animadversum, quum id muneris in prima editione obierint Joannes Oecolampadius et Nicolaus Gerbelius, in quarta Sigismundus vir egregie doctus. „

Quibus haec placet aeditio (*vulgata inquit Erasmus* a)) quam ego nec damno nec muto, his sua manet aeditio. Si quidem ea nostra castigatione non laeditur sed redditur illustrior, purior, emendatior. — — Illud ausim polliceri, quisquis hanc nostram domi legerit, suam rectius intellecturus est. — — Jam si collatio tibi non satisfacit, ne continuo pronuncies. Consule nostras annotationes, quae forsan tibi vel autoritate testium, vel rationibus adductis satisfacient. Fit interim, ut diversa sit lectio, fit, ut iisdem ex verbis complures sensus accipi possint. Nos primum unicam duntaxat lectionem proponimus. Nec enim aliter poteramus. Coeterum in annotamentis varias referimus, aut indicantes, quid nobis optimum videatur, aut tuo relinquentes arbitrio, quid sequi malis. Sunt in quibus nostra vulgata magis probatur aeditio, aut Ambrosiana lectio, quam Graeci codices. Et tamen consentientibus omnibus Graecis exemplaribus, quoniam illa mutare non licuit, latina accommodavimus, ne non responderent, cum in hoc ipsum adderentur. Coeterum id in scholiis discutimus. „

Cum jam edendum esset opus (*sc. N. T. inquit Erasmus* b)) instigarunt quidam ut vulgatam aeditionem mea vel correctione vel interpretatione mutarem. Ejus farcinulae accessionem, cum oppido quam levem esse, ducerem, longe gravissimam ipsam comperi. Deinde perpellebant, ut annotationes adderem, aliquanto locupletiores. Jam protinus, ut scis, texenda omnia. Accessit et illud oneris, arbitrabar Basileae haberi emendata exemplaria: Ea spes quoque fefellit, coactus sum praecastigare codices quibus usuri erant Typographi. Ad haec conducti erant duo probe docti, alter Jurisconsultus, (*Gerbelius*) alter Theologus, (*Oecolampadius*), etiam hebraice peritus, qui formis castigandis praeessent: at hi quoniam hujus laboris erant rudes, quod susceperant, praestare non poterant, proinde necesse fuit extremam formarum, quas vocant,

z) Tom. IX. operum p. 801. ad collationes cujusdam Juvenis *Francisci Titelmanni* Responsionis.

a) In Apologia sua tertiae suae editioni N. T. praefixa.

b) Epist. lib. 1. Ep. 9.

cant, recognitionem in me recipere. Conficiebatur simul et excudebatur opus, absolvebatur singulis diebus ternio, sic nunc vocant.„ Edit. Erasmi I.

In Novo Testamento nihil aliud proposueram c) quam instaurare veram lectionem, et addita luce discutere quaedam, ad quae videbam multos impingere. Neque quicquam mihi minus erat in animo, quam mutare vulgatam interpretationem: imo et veterem translationem addidissem Graecis, quamvis dissidentem, ni me docti quidam amici consiliis improbis verius quam felicibus huc protrusissent reclamantem. — — Quum ederem primum Novum Testamentum, aderant assidue Capito et Oecolampadius, quorum uterque tum videbatur et vir pius et Theologus, utcumque res mutatae sunt.„

Erasmus (*inquit M*[illegible] d)) instituta semel atque iterum Exemplarium N. T. (quae in priori recognitione quatuor, in posteriori quinque ipsi obtigerant,) Graecorum inter se et cum mss. codicibus versionis Vulgatae, Patrumque etiam monumentis collatione, (Epist. l. 12. Ep. 21.) textuque adeo ad mentem ipsius castigato, ad Editionem novi Foederis se accinxit Basileae, circa Calendas Octobres anni 1513. (Epist. l. 8. Ep. 29.) Ibi suppetebant ipsi tria exemplaria codicum Evangeliorum, et alterum Actorum et Epistolarum Apostolicarum suppeditabat Monasterium Praedicatorum Basileae, Apocalypseos exemplar Joannes Reuchlinus. — Ad finem certe perductum est opus, intra menses fere quinque, teste ipso Erasmo, (Epist. l. 1. Ep. 7.) unaque cum amplo annotationum corpore ipsi affixo in lucem prodiit postea mense Februario 1516. Quid autem in hac editione tantopere praecipitata praestitum sit, jam videbimus. In edendo N. T. haud aliter Erasmo primum in animo erat, quam ut instauraret genuinam lectionem cum Graeci textus, tum et vulgatae versionis. Nihil minus constitutum ipsi erat, quam mutare veterem translationem: imo vero hanc addidissem (*inquit*) Graecis quamvis dissidentem, ni me docti quidam amici consiliis improbis verius quam felicibus huc protrusissent reclamantem. Horum precibus devictus, vir alias consultissimus pariter et doctissimus, e regione textus graeci posuit versionem a se perpetuo renovatam, latinisque auribus, si placet, et Graeco, quem exhibebat, textui magis accommodatam. In Evangeliis unum fere secutus est exemplar, illud dico, quod suppeditavit ipsi Monasterium Praedicatorum Basileae — — In Actis Apostolorum et Epistolis Apostolicis codicis alterius supradicti usuram nactus est, qui Praedicatorum Basileae erat. — Exemplar mire castigatum esse ait et venerandae antiquitatis, sexcentorum scilicet annorum. — — In Apocalypsi adornanda uno usus est Reuchlini exemplari; in libri calce deerat clausula. — — quum jam haud occurrebat alius codex, hunc Erasmus e latina versione in Graecum transtulit. In hac editione, quae omnium jam prima in vulgus prodiit, praeter menda, quibus scatet, typographica, lectiones jam olim notavimus vitiosas paulo amplius quingentas; simulque etiam [illegible]ras et genuinas plus centum, pro quibus in posterioribus Erasmi editionibus, nescio quo consilio, repetitae sint non bonae.„

Erasmi translatio e) omne punctum semper et apud omnes tulit; ita ut nihil in ea purgandum deprehenderit supremus Senatus generalis Inquisitionis in Regno Hispaniarum. Hanc Erasmi versionem permittit sub nomine auctoris damnati.„

c) Epist. lib. 19. Ep. 91.
d) Prolegom. in N. T. Gr. p. 111. 112.
e) *Laur. Beyerlink.* praef. in varias sacr. Bibl. translationes, Antwerpiae 1616. editas.

Edit. Erasmi I.

Quidam (*inquit Huetius f*)) intra Novi Testamenti cancellos interpretando industriam explicuerunt, quorum facile, meo judicio, princeps est Desiderius Erasmus: is ea facilitate hanc ornavit spartam, ut et verba verbis, et sententias sententiis, et saporem sapore exaequaverit; et perspicuitatem tamen eum dictionis castitate et nativo illo colore obtinuerit, quae ad integram Interpretis laudem unice requirebamus. Quin etiam ubi propter Latinae linguae indolem, quod uno Graeci, idem pluribus exponere verbis necesse habuit, ascititia verba vario et insigni charactere depingi curavit, quo fidei suae integritas palam extaret. Inde adeo Leoni X. Pont. Max. diplomate commendari meritus est hic ipsius labor.„

Eo tamen nomine sugillatus est a multis, i[illegible]quos familiam duxit Petrus Sutor. Praeter hunc, (*ut scribit Kortholtus g*)) E[illegible] Novo Testamento se objecit Jacobus Lopes Stunica; cui cum Apologiam Erasmus opponeret, liti huic immiscere se coepit, praesertim quod ad annotationes Erasmianas attinet, Sanctius Caranza Theologus Complutensis, editis pro Stunica vindiciis, quibus respondit Erasmus. Insurrexit porro in Erasmum heic Eduardus Leus.„

Dum codices graecos, (*judicat Joh. Alb. Fabricius h*)) qui eum latino vulgato frequentius conspirant, suspectos habet Erasmus, ac si a Concilii Florentini tempore ad latinos libros essent interpolati, non semper contigit optimas illi deligere lectiones, ut a Sepulveda in Epistolis, a Leo, et maxime a Stunica satis quidem acerbe, non tamen semper citra rationem ipsi fuit objectum.„

Hoc merito illi debetur, quod recentiorum omnium Interpretum N. T. accuratissimus habeatur *i*).

[Testimoniis et judiciis hisce a *Jacobo Le Long* productis nonnulla, quae majori hujus editionis notitiae inserviunt, addenda sunt. Laudes et grates debentur omnino *Erasmo Roterodamo k*), qui operam suam eo intendit, ut cum jam complura libri scripta cujusvis generis, et sacra Veteris Testamenti oracula, a tempore inventae artis typographicae in vulgus producta sint, tandem novum Foedus in lingua authentica legentibus traderetur. Prima merito salutatur N. T. editio graeca, quae quidem biennio post Complutensem exscripta est, attamen statim publice exposita; eum illa per aliquot annos occulta retineretur. Paginae primae versae inscripta est Johannis Frobenii Epistola, qua pio lectori s. d. qua studium suum ut hoc volumen maxime emendatum in hominum manus emitteret, profitetur. Sequitur: 1) Epistola *Leoni* X. P. M. ab *Erasmo* nuncupata: 2) *Erasmi Roterodami* paraclesis ad lectorem; 3) Ejusdem Methodus; 4) Ejusdem Apologia; 5) Vitae quatuor Evangelistarum e Dorotheo, graece; 5) Textus graecus cum versione nova ad latus: Accedunt denique annotationes, quibus praefationem praemisit editor Basileae 1515 datam; addita ad calcem *Johannis Oecolampadii* epistola, et nota temporis: „Basileae in aedibus Joannis Frobenii „Hammelburgensis Mense Februario. Anno M.D.XVI.„ Subsidio fuere editori codices

f) Libr. 2. de interpretatione. §. 22.

g) De variis scripturae editionibus cap. 15. §. 27. 28.

h) Lib. 4. c. 5. p. 81. Bibliothecae graecae.

i) *Rich. Simon* cap. 21. hist. crit. version. N. T. p. 262. Hactenus *Le Long* p. 200. col. 2. A. — p. 202. col. 2. C.

k) Vitam suam ipse descripsit *Erasmus*, quam edidit *Anton. Thysius* una cum aliquot Epistolis, Lugdun. Batav. 1649. 12. Additur *Samuel Knight* vita Erasmi anglice scripta, et a *Theod. Arnold* 1736. germanice edita. *Bayle* Wörterbuch Tom. 2. p. 408. *Freheri* theatr. vir. erud. p. 1443.

codices mſſ. quos *Millius* recenſet, ſed poſt eum *Wetſtenius* accuratius delineavit, ſub N. 1. 2. 3. 61. et 69. qui eos omnes, quia litteris minoribus et accentibus appoſitis ſunt exarati, ad Claſſem codicum juniorum refert. Duo vero ſunt, quae in *Eraſmo* reprehenduntur, primo quod nimis feſtinanter tantum ſuſceptum negotium geſſerit, ſecundo vero non ubivis genuinas et optimas lectiones delegerit. Primum omnino verum, et multis a *Wetſtenio* ex Epiſtolis Eraſmi accumulatis teſtimoniis comprobatum. Et quamvis *Millius*, *Eraſmum* ſeſe jam anno 1513. ad edendum N. T. accinxiſſe contendat; anni tamen notam errorem involvere, et 1515 legendum eſſe, exinde liquet, tum quia Epiſtola ad *Ammonium*, ad quam provocat, varias anni 1515 eventus enarrat, et ipſe *Eraſmus* non niſi poſt mediam partem Anni 1514. exactam Baſileam rediit. Sed idem ipſum minime *Eraſmo* vitio eſt vertendum, cum ſine dubio id urgeret opus Typographus, cui, quid in Hiſpania moliretur, non omnino ignotum fuit. Quod ad alterum attinet, felicior procul dubio fuiſſet *Eraſmus*, ſi noſtris temporibus vixiſſet, et iisdem ſubſidiis criticis, ac hodierni ejus cenſores, ſuffulcitus fuiſſet. Ad locum 1 Joh. V, 7. annotavit *Jacobus Le Long:* „In hac editione „ſicut in ſecunda Eraſmi, anni 1519. in Bibliis Venetis a. 1518. in Hagenoenſi a. „1521. in Argentoratenſi a. 1524. et in Pariſienſi apud Sim. Colinaeum a. 1534. „deeſt pericope Epiſtolae Joh. 1. cap. 5. verſ. 7.„ Quibus et altera Argentoratenſis anni 1534. adjungi poteſt. Nec temere et ſine fundamento locum iſtum omiſit *Eraſmus*, ſic enim in Annotationibus ad locum: *Tres ſunt qui Teſtimonium dant in Coelo) In graeco codice tantum hoc reperio de teſtimonio triplici:* ὅτι τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες, τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα. i. *quoniam tres ſunt qui teſtificantur, Spiritus et aqua et ſanguis. Et hi tres unum ſunt) Hi redundat. Neque eſt, unum, ſed in unum,* εἰς τὸ αὐτό. i. *ſive in idem.* Idem quoque obſervandum eſt de loco Marc. XI, 26. qui diu ab Eraſmicis abſuit editionibus; ubi editor annotavit: *Haec in graecis codicibus non adduntur.* Lites denique, quae *Eraſmo* a variis motae ſunt, quantum ad hiſtoriam harum editionum faciunt, infra recenſebimus [l]).

Edit. Eraſmi II. Edit. Eraſmi II.

• Novum Teſtamentum omne, multo quam antehac diligentius ab Eraſmo Roterodamo recognitum, emendatum ac tranſlatum, non ſolum ad graecam veritatem, verum etiam ad multorum utriusque linguae codicum, eorumque veterum ſimul et emendatorum fidem; poſtremo ad probatiſſimorum autorum citationem, emendationem et interpretationem, praecipue Origenis, Athanaſii, Nazianzeni, Chryſoſtomi, Cyrilli, Theophylacti, Hieronymi, Cypriani, Ambroſii, Hilarii, Auguſtini, una cum annotationibus recognitis, ac magna acceſſione locupletatis, quae lectorem doceant, quid qua ratione mutatum ſit. Quisquis igitur amas veram Theologiam, lege, cognoſce, ac deinde judica. Neque ſtatim offendere, ſi quid mutatum offenderis, ſed expende; num in melius mutatum ſit. Nam mor-

l) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 6. p. 189. *Knochii* Nachrichten p. 243. *Pritii* introductio p. 391. *Michaelis* Einleitung Tom. 1. p. 692. *Wetſtenii* prolegom. p. 241. etc. 318. *Walchius* p. 37. *Vogtii* catal. libr. rar. p. 262. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 10. Index Bibl. Wernigerod. p. 20. *Palmii* deſignat. codic. p. 34. *H. von der Hardt* hiſt. litterar. reformat. p. 33. 101. *Maittaire* annal. Tom. 2. Part. 1. p. 276. *J. M. Goezii* Verzeichnis ſeiner Bibelſaml. p. 20.

Edit. Erasmi II.

bus est, non judicium, damnare quod non inspexeris. Salvo ubique et illabefacto ecclesiae judicio. Addita sunt in singulas Apostolorum Epistolas Argumenta per Erasmum Rot. *Ad calcem:* Basileae in aedibus Joannis Frobenii, Anno salutis humanae M.D.XIX. mense Martio. Fol.

Praefigitur diploma Leonis X. Pont. Max. Dilecto Filio Erasmo Roterodamo, sacrae Theologiae Professori, Leo Papa X. Dilecte Fili, salutem et apostolicam benedictionem. Valde nos delectarunt lucubrationes tuae in Testamentum Novum jam pridem aeditae, non tam quia nostro nomini dicatae fuerant, quam quod non vulgari sed nova et insigni quadam eruditione praestabant omniumque doctorum calculo plurimum laudabantur. Quas nuper a te recognitas et pluribus additis notationibus locupletatas illustratasque fuisse certiores facti, non mediocriter gavisi sumus, ex prima illa aeditione, quae absolutissima videbatur, conjecturam facientes, qualis haec futura, quantumque boni S. Theologiae studiosis ac orthodoxae fidei nostrae sit allatura. Macte igitur istius animi tui esto, ac publicae utilitati studens, operi tam sancto, ut in lucem exeat, sedulo invigila, dignam quidem tot laborum mercedem ab ipso Deo relaturus; a nobis vero meritam commendationem et cunctis Christi fidelibus perpetuam laudem consecuturus. Datum Romae apud S. Petrum sub annulo Piscatoris die 10. Septembris 1518. Pontificatus nostri anno sexto. „

Textum ipsum hujus editionis secundae quod attinet, (*inquit Millius* m) est quidem is prioris editionis altero illo longe emaculatior et castigatior. Veram et genuinam lectionem in priori depravatam locis amplius 330 restituit; sed ab ea recessit locis circiter 70. in lectiones interpolatas et minime probandas. Editio prior, ut et haec utcumque et magno studio elaborata. n)

[*Erasmus* ex itinere in Belgium et inde in Angliam redux secunda vice Novum Testamentum recognovit et emendavit. Digna sunt, quae ad Calcem operis addidit *Joh. Frobenius*, ut hic legantur: „ — — nos operam dedimus ut castigatior et nitidior in lucem prodiret, ac quantum ad nos etiam attinet, priorem longe vinceret. Sed enim fuit illi soli quidquid laboris erat exhauriendum: inspiciendi veterum interpretum codices; exemplaria graeca conferenda, annotanda multa, mutanda quaedam, adjicienda plurima, videndum quid hic secutus, eccur ab aliis ille dissentiret: ad singulas denique syllabas fere subsistendum et in minutiis haesitandum. Qui labor tantum habet molestiae, tantum taedii, ut nullum sit ingenium etc. „ Adfuerunt Typographo fratres *Amorbacchii Bruno* et *Basilius*; et *Jacobus Nepos*, viri doctissimi, qui memorabilem in opere castigando diligentiam ostenderunt. Pagina prima versa exhibet Diploma Pontificis, *Leonis* X. quod editori *Antonius Puccius*, Legatus in Helvetia, a quo id per litteras Basileae die 26. Augusti 1518. datas petierat, procuravit. o) Excipit illud 1) Epistola nuncupatoria primae editionis. 2) Erasmi Roterodami

m) Proleg. in N. T. p. 1141

n) p. 203. col. 1.

o) Nonnulla ex hac ad *Puccium* epistola excerpta inseruit *J. G. Schelhornius* amoenit. litt. Tom. 1. p. 130. Quem in finem *Erasmus* pontificale diploma tum quaesierit, tum et huic editioni praemiserit, e figuris ligno incisis diplomati subjectis, et quibus nota adjecta est: *Apelles olim hujusmodi pictura Calumniam ultus est*, dijudicari potest. Laudes vero, quas infallibilis Pontifex Romanus Erasmo canit, minime consonant cum titulo *Auctoris damnati*, quo a Censoribus R. E. ornatus est *Erasmus*. Jam in Indice Expur-

dami paraclesis ad lectorem pium. 3) Ejusdem ratio seu compendium verae theologiae, quo tractatu 49. paginarum, copiosius explicantur, quae in priori editione in *Methodo* brevius recensita erant. 4) Ejusdem Apologia. Accedunt de hac posteriori editione: 5) Capita argumentorum contra morosos quosdam ac indoctos. 6) Soloecismi per interpretem admissi, manifestarii et inexcusabiles, e plurimis pauci decerpti. 7) Loca obscura, et in quibus lapsi sint magni nominis interpretes; ex innumeris pauca decerpta, ut sit ad manum quod objiciatur eis, qui dicunt superfuisse, quod nostris annotationibus foret explicandum. 8) Loca manifeste depravata, sed ex infinitis, ut occurrebant, pauca decerpta. 9) Ad placandos eos, qui putant in sacris libris nihil neque superesse neque deesse, quaedam excerpsimus, quae manifestius depravata sunt in hoc genere, quam ut negari possit. 10) Quae sint addita in nostris exemplaribus. 11) Quae per interpretem commissa. 12) Ubi interpres ausus sit aliquid immutare de verbis Apostolorum aut Evangelistarum: quibus tractationum capitibus Erasmus sibi conatibusque suis apologiam parare studuit, carpendo vero Vulgatum interpretem aliorum animos in se concitavit. 13) Symbolum Nicenum. 14) Ὑποθεσις κανονων της των ευαγγελιστων συμφωνιας, una cum *Eusebii* epistola ad *Carpianum*, graece. 15) Ordo seu numerus librorum Novi Testamenti. 16) Hieronymi vitae quatuor Evangelistarum, subjectis cuique biographiae veteribus capitulis seu sectionibus cujuslibet Evangelii. Singulis Evangelistis vita secundum *Sophronium*, et Argumentum secundum *Theophylactum*, Actis Apostolorum itinerarium et martyrium *Pauli*, omnia graece; Epistolis apostolicis ὑποθεσις graece, et argumentum latine praemittitur, exceptis Epistolis Johannis secunda et tertia, ubi sola ὑποθεσις adjecta est; Apocalypsi vero neque ὑποθεσιν neque argumentum addidit. Textus ad latus habet versionem latinam et ad marginem Canones Eusebianos, notatis simul in margine capitum numeris. Accedunt denique: Des. Erasmi Roterodami in Novum Testamentum ab eodem denuo recognitum, Annotationes ingenti nuper accessione per autorem locupletatae. Basileae anno M.D.XIX. Desiderantur in hac editione eadem loca, quae supra ad primam editionem adnotavimus. r)

Edit. Erasmi II.

Edit.

Expurgatorio *Gasp. Quirogae*, Madritti 1584. evulgato, multa in Annotationibus et in paraphrasibus expurganda recensentur. In Indice librorum prohibitorum Pii IV. et Sixti V. prohibentur ejus opera, in quibus de religione tractat, quamdiu a facultate Theologica Parisiensi vel Lovaniensi expurgata non fuerint. In Indice *Sotomajoris* dilectus ille *Leonis* X. filius inter auctores damnatos primae classis numeratur, cum mandato: *In prima omnium operum inscriptione, post illud:* Erasmi Roterodami, *adde:* auctoris damnati. v. p. 256. Ad marginem Epistolae Leonis Papae X. adscribendum est: *Dulcibus encomiis pius Pater nutantem ovem allicere conatur.* v. p. 288. Idem ex Indice *Bernardi de Sandoval* et *Roxas* annotavit *Schelhornius* amoenit. litt. tom. 8. p. 355.

p) *Nachrichten von einer hallisch. Biblioth.* Vol. 1. p. 379. *Knochii* Nachrichten p. 264. *J. A. Fabricii* Biblioth. graec. Vol. 3. p. 185. *Pritii* introduct. p. 392. *Wetstenii* proleg. l. c. *J. D. Michaelis* Einleitung Tom. 1. p. 692. *J. G. Schelhornii* amoenit litter. Tom. 1. p. 222. *Mylii* memorab. Biblioth. Jenens. p. 279. *Hirschii* millenar. 3 p. 17. *Palmii* designat. codic. p. 40. *Walchius* p. 37. *Vogtii* Catal. libr. rar. p. 262. *Maittaire* annal. Tom. 2. Part. 1. p. 327. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 21. Index Biblior. Wernigerod p. 21.

Edit. Erasmi III.

Edit. Erasmi III.

* Novum Testamentum omne, tertio jam diligentius ab Erasmo Roterodamo recognitum, non solum ad graecam veritatem, verum etiam ad multorum utriusque linguae codicum, eorumque veterum simul et emendatorum fidem, postremo ad probatissimorum autorum citationem et interpretationem, una cum annotationibus recognitis, ac magna accessione locupletatis, quae lectorem doceant, quid qua ratione mutatum sit. Quisquis igitur amas veram — — ecclesiae judicio. Addita sunt in singulas Apostolorum Epistolas, Argumenta per eundem. *Ad calcem:* Finis Novi Testamenti totius ad graecam veritatem, vetustissimorumque codicum latinorum fidem et ad probatissimorum autorum citationem et interpretationem jam tertio accurate recogniti, opera studioque Des. Erasmi Roterodami, Theologiae Professoris. Anno M. D. XXII. fol.

Ex capitibus argumentorum adversus morosos quosdam: Nec ideo hanc posteriorem aeditionem immensis sudoribus paravimus, quod priori diffideremus, sed opus quod tum pro virili, proque temporis spatio, quam fieri potuit, optimum dedimus, nunc emendatius multo, multoque locupletius [illegible]mus. „ q)

Idem Erasmus: r) Aggressus Novum Testamentum, in quo decreveram adeo verborum parcus esse, ut statuerim singula loca tribus verbis annotare, praesertim cum Laurentii (Vallae) castigationem jam edidissem, qui mihi verbosior quam pro re videbatur. Caeterum ubi jam accinctus esset Frobenius ad excudendum, perpulerunt amici docti, quibus aliquoties obsequentior sum quam expedit, ut mutarem etiam aeditionem vulgatam et in annotationibus essem aliquanto copiosior. — non credendis laboribus totum opus retexuimus ac rursum officinae tradidimus. Rursum tertio manum admovimus, magnaque cura locupletavimus anno 1522. quae quidem hactenus fuit nobis aeditio novissima. Quartam habemus paratam, quod dum Paraphrases scriberemus, multa deprehendimus, quae prius fefellerant. „

Textum hujus editionis quod attinet, s) observandum est inprimis majorem in dies accrevisse Editori Exemplarium copiam, de quorum tamen numero, indole, caeterisque circumstantiis altum hic silentium. Extant in hac editione ad marginem graeci textus lectiones variantes circiter 19. e quibus pars maxima ex Aldina editione desumpta est, reliquae ex libris MSS. qui Erasmo fuerunt ad manum. Editio haec tertia secundam per omnia fere sequitur; ita quidem ut ab ea per universum N. T. haud recedat, quod video, nisi in locis circiter 118, in lectionibus quidem 36. ad fidem textus Aldini, in reliquis ex auctoritate MSS. codicum, quos compararat, aut quovis modo inspexerat. Est priori altera nonnihil expurgatior, et quidem sunt in hac

q) Refert *Le Long* hanc Erasmi assertionem ad hancce tertiam editionem; ipse vero non nisi de secunda loquitur, cui primo argumenta contra morosos quosdam atque indoctos addita sunt.

r) In catalogo operum ab ipso recensitorum anno 1524. confecto. [Jam anno 1523. *Erasmus*, verens ne sibi aliorum scripta adscriberentur, edidit Catalogum omnium Erasmi Roterodami Lucubrationum, ipso Auctore, Basileae 1523. 8. qui eodem anno jam mense Majo, Lovanii apud *Theodoricum Martinum* Alostensem in 8. recusus est. Hinc jam ad finem anni 1522. Erasmum hunc catalogum conscripsisse liquet.

s) Sunt verba *Joh. Millii* prolegom. p. 114.

hac lectiones purae et germanae aliquot, pro quibus aliae repositae sunt in posterioribus Frobenianis. Denique et illud notandum, in hac jam primum repertam esse Pericopen de triplici testimonio Patris, Filii et Spiritus Sancti 1 Joan. 5, 7. quam reposuit ex codice, quem vocat, Britannico. „ Ed. Erasmi III.

De hoc Codice haec habet Erasmus in Annot. ad hunc locum: „Repertus est apud Anglos codex unus, in quo habetur, quod in vulgatis deest. — — Ex hoc igitur codice Britannico reposuimus, quod in nostris dicebatur deesse, ne cui sit ansa calumniandi. Tametsi suspicor, illum ad nostros esse correctum. „ Anno superiori jam in editione latina N. T. minori hunc locum ipse Erasmus restituerat. t)

[Praemittitur iterum pagina prima versa *Leonis* X. diploma, quod hic ornamentis cinctum est, quae vitam aulicam repraesentant. Cum haec editio tertia secundae quam proxime accedit, eadem praemissa leguntur, quae §. praecedenti sub n. 1 - 16. recensuimus, excepto tertio; ratio enim seu Compendium verae Theologiae ab hac editione, sicut ab insequentibus, abest. Libris sacris eadem praemittuntur, quae in praecedenti, textusque graecus eodem modo est exscriptus, ut semper occupet primam cujusvis paginae columnam. Accedunt denique Annotationes: Desiderii Erasmi Roterodami in novum Testamentum ab eodem tertio recognitum. Annotationes item ab ipso recognitae et auctario neutiquam poenitendo locupletatae. Apud inclytam Rauracorum Basilaeam. Anno M.D.XXII. fol. Pericopen Johanneam Erasmum in hac editione restituisse omnino certum est. Fallitur vero *Jacobus Le Long* in eo, quod id jam anno superiori ab Erasmo factum esse adserat. Exiit quidem anno 1521. *Erasmi* N. T. latinum, sed eam editionem neque *Erasmus*, neque *Frobenius*, sed *Andreas Cartander*, seu *Cratander* procuravit, a qua dictum Johanneum, quoque abest. Ex tertia vero editione *Erasmi*, latina versio sola exscripta est A. 1522. *Basileae* apud *Joh. Frobenium* 8, *Coloniae* apud *Eucharium Cervicornum* fol. et A. 1523. *Moguntiae* apud *Joh. Schoeffer* 8, et *Colmariae* apud *Amandum Farckall*, 8, in quibus dictum illud expressum est. u)]

Edit. Erasmi IV. Ed. Erasmi IV.

* Joannes Frobenius candido Lectori. S. D. En Novum Testamentum ex Erasmi Roterodami recognitione, jam quartum damus studiose lector, adjecta vulgata translatione, quo protinus ipsis oculis conferre possis, quid conveniat, quid dissideat. Hic non sine gravi tedio nostro, tibi tedium ademimus. Adjecta est Pauli pergrinatio latina, cum praefatione Chrysostomi, in omnes epistolas Pauli. In annotationibus praeterquam quod autor exactiora reddidit omnia, magnam accessionem adjunxit

t) Haec *Le Long* p. 203. col. 2. C. — p. 204. col. 1. D.

u) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 6. p. 193. *Knochii* Nachrichten p. 323. *Joh. Alb. Fabricius* l. c. *Pritii* introduct. p. 392. *J. D. Michaelis* Einleitung Tom. 1. p. 692. *Mylii* memorab. biblioth. Jenens. p. 279. *Walchius* l. c. *Maittaire* annales Tom. 2. Part. 2, p. 621. *J. M. Goetii* Verzeichnis seiner Bibelsamlung p. 23. Index bibl. Wernigerod. p. 21. Quae de editione N. T. graeci Erasmiani Wittebergae 1522. excusa refert Le Long p. 204. col. 1. D. ea cum vero non consentire, infra §. XXXI. demonstrabimus, ubi de Wittebergensium Editionibus agendum erit.

Ed. Erasmi IV. junxit ex Graecorum voluminibus éque vetustissimis exemplaribus Latinis, quae nuper est nactus. Cujus in recognoscendo summam diligentiam, nos in excudendo sumus imitati. Si proxima aeditio satisfecit, fateberis hic Frobenium a Frobenio superatum. Accessit et locorum annotatu dignorum index non aspernandus. Fruere, nostrisque conatibus fave. Basileae anno M. D. XXVII. *Ad calcem:* Basileae in aedibus Jo. Frobenii M. D. XXVII. Mense Martio. Fol.

Laurentius Valla (*inquit Erasmus* x) septem bonae fidei codices se secutum fuisse testatur. Nos in prima recognitione quatuor graecis adjuti sumus, in secunda quinque; in tertia praeter alia accessit aeditio Asulana (*seu Veneta an.* 1518.); in hac quarta praesto fuit et Hispaniensis (*sive Complutensis Ximenii*). Deinde consultis tum pervetustis tum emendatis aliquot latinae linguae voluminibus; nec hoc contenti, discussis et exploratis probatissimis autoribus, non oscitanter observavimus, quid citarint, quid legerint, quid interpretentur. Atque hisce rebus omnibus, qua licuit vigilia, certe summa fide collatis ac pensitatis, quod optimum judicavimus, secuti sumus, et hac lege in medium contulimus, ut nihilo secius suo quisque judicio frueretur.,,

Scito, y) exemplaria Graeca, quae tu secutus es in Novo Testamento, plerisque mendis esse depravata, jam singulis verbis, jam solidis orationibus sublatis, aut vicissim redundantibus. Quod factum esse reor culpa Librariorum, quibus errandi occasionem praebuerint scholia quaedam importune, ut saepe solet, a quibusdam studiosis in librorum margine adscripta.,,

Ad textum graecum quod spectat (*inquit Millius* z) profitetur alicubi editor, eum fere in omnibus consentire eum Complutensi isto, quem ad exemplar e Bibliotheca Vaticana suppeditatum a Leone X. exprimendum curarat Ximenius. Extant ad marginem textus graeci praeter lectiones variantes ex editione priori traductas, aliae quaedam sumptae ex editione hispanica. Et quidem licet editio haec in plurimis expressa sit ad tertiam Erasmicam; tamen cum Editori jam tandem suppeteret Exemplar Complutense, e re visum fuit, in haud paucis a tertia ista deflectere, locis 106., locoque complurium ejus lectionum reponere alias ad fidem editionis hujus nobilissimae. a)

[Jam anno 1523. meditabatur editor quartam editionem, quae tamen usque ad annum 1527. retenta fuit. Non omnia quae prioribus editionibus praemissa leguntur, hic iterum exhibentur. Diploma Leonis X, eundem ut in antecedentibus occupat locum. Sequitur 1) Epistola Leoni X. nuncupata omnibus editionibus praemissa; ad cujus calcem Erasmus notavit: *Paraclesim, quoniam toties excusa nusquam non circumfertur, visum est hic omittere.* Sequitur 2) Apologia, quae exceptis perpaucis locis hic illic mutatis, omnino eadem est. 3) De hac postrema aeditione: capita argumentorum contra morosos quosdam ac indoctos. 4) Symbolum Nicenum; 5) Canones Eusebiani, et reliqua, quae ad editionem secundam recensuimus. Textus graecus

x) In apologia sua quartae editioni et sequentibus praefixa

y) Joannes Genesius Sepulveda ex epist 3. lib. 1. Epist. ad Desid. Erasmum an. 1533.

z) p. 114. Prolegom. in N. T.

a) *Le Long* p. 204. col. 2. C. – p. 205. col. 1. C.

graecus typis exſcriptus eſt, quorum forma aliquantulum ab iis recedit, quibus Frobenius hactenus uſus erat. Singulae paginae in tres diſpartitae ſunt columnas, quarum prima textum, ſecunda *Eraſmi* verſionem, tertia Vulgatam ſiſtit verſionem, quo magis in promptu ſit lectori collatio. Annotationes eodem quoque anno quartum recognitae prodiere: *Deſ. Eraſmi Roterodami* in novum Teſtamentum annotationes, ab ipſo autore jam quartum recognitae, et ex graecis codicibus, quos poſtea nactus eſt, auctario neutiquam poenitendo locupletatae. Apud inclytam Rauracorum Baſileam. An. M. D. XXVII. fol. Quae vero ab initio hujus editionis ejecerat tractatus, nimirum: Soloeciſmi etc. loca obſcura etc. loca manifeſte depravata etc. ad placandos eos etc. quae ſunt addita etc. quae per interpretem commiſſa etc. et ubi interpres auſus ſit etc. de quibus ſupra §. XVII. egimus, non plane ab hac editione abeſſe voluit, ſed ad calcem voluminis annotationum rejecit. [b]) Ed. Eraſmi IV.

Edit. Eraſmi V. Ed. Eraſmi V.

* Novum Teſtamentum jam quintum accuratiſſima cura recognitum a Deſ. Eraſmo Roter. cum Annotationibus ejusdem ita locupletatis, ut propemodum opus novum videri poſſit. — — Baſileae. Anno MDXXXV. Cum privilegio Caeſareae Majeſtatis in annos quatuor. *Ad calcem:* Baſileae apud Hieronymum Frobenium et Nicolaum Epiſcopium. Anno MDXXXV. menſe Martio. Fol.

Textus Graecus priori (*i. e. editioni quartae*) per totum adeo plane ſimilis eſt, ut ab eo non recedat, quod viderim, niſi quatuor in locis duntaxat, in quibus quidem ipſis lectionem exhibet veram et genuinam. [c])

[Senex Eraſmus fere ſeptuagenarius mortique vicinus, quae ipſum anno ſequenti ad aeterna evocavit, ultimam hancce, quam diu meditatus erat, procuravit editionem, quae praecidenti ſat accurate reſpondet. Praemittuntur Diploma Leonis, Epiſtola nuncupatoria, et Apologia immutata, ex praecedenti editione; De duabus poſtremis aeditionibus quarta et quinta, ſeu illa priorum editionum capita argumentorum contra moroſos quosdam ac indoctos multis ſectionibus adaucta, in quibus apologiam agit pro minus honorifica veteris interpretis tractatione. Sequuntur Canones Euſebiani et reliqua prioribus editionibus praemiſſa. Pagina in duas diſpartita columnas, in priori ſiſtit textum graecum, in ſecunda verſionem *Eraſmi.* Additae Annotationes ita ſunt locupletatae, ut novum opus videri poſſit. Multa olim acerbius dicta hic ſunt mitigata, et ut remiſſiorem oſtenderet animum, eas omnes, quas in ſuperiori editione appendicis loco adjecerat, cenſuras Soloeciſmorum aliorumque a Veteri interprete commiſſorum, ab hac editione penitus abeſſe voluit [d]). Quinque ſunt itaque Novi foederis editiones, quas *Deſiderio Eraſmo* Roterodamo debemus, quarum ſingulae novis curis procuratae ſunt. Superſunt adhuc duae editiones, quae

 eidem

b) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 6. p. 196. *Knoebii* Nachrichten p. 353. *Pritius* p. 392. *Wetſtenius* l. c. *Michaelis* Einleitung Tom. 1. p. 692. *Joh. Alb. Fabricius* l. c. p. 185. Catalog. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 10. *Maittaire* annal. Tom. 2. Part. 2. p. 683. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 24.

c) *Joh. Millius* proleg. p. 116. *Le Long* p. 205. col. 2. E.

d) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 95. *Knoebii* Nachrichten p. 359. *Joh. Alb. Fabricius* p. 185. *Pritius* p. 392. *Michaelis* p. 692. *Wetſtenius* p. 320. *Walchius* p. 38. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 24.

Ed. Erasmi V. eidem *Erasmo* vindicandae sunt, quamvis non ab ipso, sed ab aliis emissae sint, sed antequam illas recensemus, de controversiis *Erasmo* motis nonnulla monenda sunt *e*).

§. XVIII.

Ed. iteratae. *Edit. iteratae.*

[I.] * Novum Testamentum jam quintum ac postremum accuratissima cura recognitum ab Erasmo Roterodamo, cum annotationibus ejusdem ita locupletatis, ut propemodum novum opus videri possit. Basileae, Hieronymi Frobenii et Nicolai Episcopii 1540. (1541.) fol. *f*).

[Quarto, postquam *Erasmus* ex hac vita evocatus erat, anno *Beatus Rhenanus* singula ejus scripta studiose collecta Basileae in IX. Voluminibus evulgavit. Tomo sexto exhibetur Novum Testamentum graecum, cum versione et annotationibus ad calcem N. T. rejectis, cum nota anni 1539. ad calcem. Repraesentat haec editio accurate quintam et ultimam; hinc et ad calcem Annotationum eaedem in Veterem Interpretem censurae desiderantur. Accessit vero Index rerum et Verborum sat copiosus. *g*)

[II.] * Novum Testamentum graecum cum versione latina Erasmi graeco textui e regione adjecta, additis commatum numeris: Annotationes ejusdem singu-

e) Varias cum variis aluit *Erasmus*, dum viveret, lites, quas omnes hic recensere, nimis longum et a scopo nostro alienum foret opus. Paucis tantummodo lites per N. T. editionem excitatas, et qui in hisce certaminibus antesignani fuere, missis iis, qui ad minorum gentium deos referendi sunt, hic recensebimus. 1) Cum prima N. T. prodiret editio, multis, *Erasmum Joh.* 1, 1. vertisse: *In principio erat sermo*, scandalo fuit, qui publice et in ecclesiis contra eum declamarunt, uti ipse in Epistola ad *Hermannum Buschium* 1520. data conqueritur. Opposuit hisce scriptum: *Apologia, refellens quorundam seditiosos clamores apud populum, qui velut impium insectabantur, quod verterit: In principio erat sermo. Basileae apud Johan. Frobenium.* 1520. 4. 2) Contra Annotationes in N. T. insurrexit *Eduardus Leus*, Anglus, *Annotationum libris duobus in Annotationes in N. T. Erasmi*, quos *Joh. Frobenius* Basileae 1520. 4. recudi curavit. Scripsit *Erasmus Apologiam*, contra quam *Leus* edidit *Epistolam apologeticam*, cui duplicem *Erasmus* opposuit *Apologiam*; cum Basileae ex aedibus *Joh. Frobenii* simul emitterentur *Epistolae aliquot Eruditorum Virorum, ex quibus perspicuum quanta sit Eduardi Lei virulentia.* 1520. 4. 3) Accessit *Didacus Lopez Stunica*, vir orientalium linguarum peritissimus, unus e numero editorum Polyglottorum Complutensium. Scripsit *annotationum adversus Erasmum Roterodamum librum unum*, qui insertus legitur Criticis Anglicanis Tom. 7. p. 1231. Opposuit *Erasmus Apologiam respondentem ad ea quae in N. T. taxaverat Jacobus Lopis Stunica*, Ao. 1522. insertam ibidem p. 1337. cui secunda A. 1529. addita est apologia. 4) A *Stunicae* partibus stetit *Sanctius Caranza*, contra quem *apologiam* quoque scripsit. 5) Varias porro conscripsit *Erasmus* apologias contra diversos, qui ipsi lites moverant, ut, *Apologiam de loco: Omnes quidem resurgent; Apologias aliquot in Natalem Bedam, pro paraphrasi*, A. 1526. *Apologiam adversus debacchationes Petri Sutoris*; et *Declarationes adversus censuras Facultatis Theol. Parisiensis.* Singula *Erasmi* scripta apologetica, quae fata Novi Testamenti quinquies editi illustrant, Tom. IX. opp. Lugduni Batavorum 1703. etc. editorum inserta leguntur. Conf. *Joh. Heinr. Hottingeri* Biblioth. quadripart. lib. 1. c. 4. p. 163.

f) *Le Long* p. 206. col. 1. C.

g) *Walchius* p. 38. *Reimmanni* Catal. p. 202. ubi quidem editio Basileensis anni 1639. recensetur, sed ex ipsa recensione, notam anni errorem typographicum involvere, laudatamque sextam Erasmi editionem, non aliam esse, quam illam in collectione Opp. satis apparet. Conf. *Goezii* Verzeichnis p. 25. ubi integra Tomi sexti Operum Erasmi exhibetur inscriptio.

ſingulis Paginis ſubjiciuntur. Lugduni Batavorum apud Petrum van der Aa. 1705. fol. [h]). Ed. iteratae.

[Johannes Clericus novam eamque emendatiorem operum *Deſiderii Eraſmi* ab anno 1703-1706. in decem tomos diſtinctam procuravit editionem, cujus tomus ſextus Novum Teſtamentum ad editionem quintam exſcriptum ſiſtit. Praemittuntur vero varia, quae ab editione quinta abſunt. 1) *Clerici* Praefatio, quae *Eraſmum* ab Arianiſmo defendit; 2) Epiſtola nuncupatoria *Eraſmi* Leoni X. inſcripta, cum diplomate Pontificis aliis editionibus praemiſſo; 3) *Eraſmi* praefatio; 4) Paracleſis; 5) Epiſtola de philoſophia evangelica; 6) Index ſoloeciſmorum etc.; 7) Apologia pro verſione et annotationibus; 8) Capita argumentorum contra moroſos quosdam et indoctos; 9) Praefatio in primam anni 1515. annotationum editionem, inſertis iis, quae ad poſteriores ſpectant editiones; 10) Euſebii Canones; 11) Summa totius ſcripturae, librorum videlicet V. et N. T. 12) Index vocabulorum et locorum; 13) Vitae quatuor Evangeliſtarum, et reliqua quae ſupra jam recenſuimus ſingulis editionibus praemiſſa. Editio eſt ſatis nitida, prioribus non uno nomine praeferenda. Nam cum in illis numeri commatum non ſint additi, in hac graecis et latinis diligenter ſunt appoſiti. Annotationes *Eraſmi*, quae antea ad calcem erant ſubjectae, ut facilius cum textu conferri poſſint, ſingulis paginis ſubjiciuntur, et ad numeros verſionis Eraſmi referuntur. Nihil omnino omiſſum eſt, quod hanc editionem perfectiſſimam reddere poſſit [i]).

§. XIX.

Edit. Argentorat.

Novum Teſtamentum graece et latine De. Eraſmo Roterodamo interprete. Cum Summariis, concordantiis et explicationibus difficiliorum vocabulorum et aliis in hac editione praeſtitis, uti ex ſequenti Epiſtola et ipſius operis impreſſione apparet. Argentorati. Excud. Theodoſius Rihelius. (ſ. a.) 8. Ed. Argent.

Typographi epiſtola, quae in hac editione praeſtita ſunt, longe lateque recenſet, ſed, dum ſibi, quae alii deberet, appropriat, non erubeſcit. Nihil omnino egit praeter id unicum, quod editionem Wittebergenſem anni 1605 accurate expreſſerit, et *Eraſmi Schmidii* epiſtolam ita immutarit, ac ſi ipſe omnia egiſſet. Poſt Epiſtolam ſequitur Summa totius ſacrae Scripturae, librorum videlicet Veteris et Novi Teſtamenti, quae e Bibliis latinis *Roberti Stephani* anni 1545. et 1557. deſcripta eſt. Evangeliſtis adduntur vitae per Hieronymum, et Epiſtolis Apoſtolorum Argumenta per *Deſ. Eraſmum.* Ad calcem accedit Index vocabulorum quorundam cum demonſtratione certorum ad intelligentiam veritatis pertinentium locorum, ex editione Brylingeriana anni 1564. deſumtus. Capitibus in verſiculos diſtinctis praefiguntur argumenta additis ubique locis parallelis. Recenſet editionem Cl. *Knochius*, ſed ita ut ſingula, quae *Eraſmo Schmidio* debemus, *Rihelio* tribuat, et editionem ad annum 1675 referat, verum eam mox poſt Wittebergenſem anno 1605 aut 1606 prodiiſſe, ex iis quae jam obſervavimus, ſatis liquet [k]).

Oo 3 §. XX.

h) *Le Long* p. 223. col. 1. E. Tom. 1. p. 11. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 25.

i) Acta Eruditor. Lipſ. A. 1705. p. 482. *Joh. Fabricii* hiſt. Biblioth. Tom. 1. p. 369. *Walchius* p. 38. Catal. Biblioth. Bunav.

k) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 16. *Knochii* Nachrichten p. 447.

Edit. Basil. Frobenii.

§. XX.

Edit. Basil. Frobenii.

* Novum Testamentum Gr. lat. ex vulgata et nova versione jam quintum ac postremum accuratissima cura recognitum a Desiderio Erasmo Roterodamo. Basileae Hieronymi Frobenii et Nicolai Episcopii. 1542. fol. [l]).

[Accurate repraesentat editionem ex eadem typographia Anno 1540. vel 1541. §. XVIII. emissam. Jam ad annum praecedentem *Le Long* et *Walchius* recensent editionem iisdem typis Basileae 1541. 8. expressam; quae vero non ad Frobenianas, sed ad Brylingerianas referenda est.

Edit. Basil. Brylingeri.

§. XXI.

Edit. Basil. Brylingeri.

[I.] Novum Testamentum graece et latine, juxta veterum cum graecorum, tum latinorum emendatissima exemplaria, accuratissima cura et diligentia Des. Erasmi Roterodami jam denuo collatum et postrema manu castigatum. Basileae per Nicolaum Brylingerum et Sebast. Franckium. Anno MDXLI. 8.

Eadem ipsa est editio, quam *Le Long* [m]) *Hieronymo Frobenio* et *Nicolao Episcopio* adscribit. Sed prima est graeco-latina, quae ex officina *Nicolai Brylingeri* prodiit editio, quam mox et aliae sequutae sunt, quas hic temporis ratione habita recensebimus.

[II.] * Novum Testamentum graece et latine juxta Veterum — — cura et diligentia D. Erasmi Roterodami jam denuo et collatum et postrema manu castigatum. Adjecimus quoque huic editioni ejusdem argumenta, una cum Scripturae (ut vocant) concordantiis, ne lector quicquam desiderare possit. Basileae per Nicolaum Brylingerum et Sebast. Franckium. Anno MDXLII. 8. [n])

[Non ad *Erasmi* tertiam, ut autumat Cl. *Knochius*, sed ad ejus quintam, postrema manu castigatam exscripta est. Ad marginem cum locis parallelis harmonia Evangelistarum addita est, Evangelistae vero via compendiaria litteris M. R. L. I. designantur: quod compendium ex hac in alias inprimis Lipsienses transiit editiones. Ad Calcem accedit *Erasmi* tractatus ex *Athanasio* desumtus de libris utriusque testamenti, partim rejectis, aut non fine contradictione admissis, partim apocryphis; quem jam *Andreas Cratander* Bibliis latinis 1522. 8. impressis praefixerat [o]).

[III.] Novum Testamentum graece et latine diligentia Des. Erasmi Roterod. emendatissimum, et jam denuo ad multa exemplaria tam impressa quam manuscripta diligenter castigatum et editum. Adjecta sunt argumenta ejusdem una cum marginalibus concordantiis. Basileae apud Nicolaum Bryling. Anno M. D. XLIX. 8.

Tertia

l) *Le Long* p. 206. col. 1. D. *Walchius* p. 39.

m) *Le Long* p. 206. col. 1. C. Index Bibl. Wernigerod. p. 21.

n) *Le Long* p. 206. col. 1. D.

o) *Knochii* Nachrichten p. 363.

Tertia ex officina Brylingeriana emiſſa editio graeco-latina, quam *Le Long* ſilentio praetermiſit. Quae in rubro de iterata collatione exemplarium impreſſorum et manuſcriptorum commemorantur, aut editionem *Roberti Stephani* primam, quam typographus conſulere potuit, reſpiciunt, aut emptorum gratia ſcripta ſunt. p) Edit. Baſil. Brylingeri.

* Novum Teſtamentum Graece. V. Biblia Graeca. 1550. 8. q) [IV.]

[Qui de Bibliis graeco-latinis ex officina Brylingeriana emiſſis, ad quae provocat Auctor noſter, loquuti ſunt ſcriptores, quorum utique plures ſunt, de editione N. T. graeco-latini hujus anni omnino tacent. Exſtat vero tanquam ultimum Bibliorum graecorum volumen: *Novum Teſtamentum graece et latine diligentia Def. Eraſmi Roterod. emendatiſſimum et jam tertio ad multa — cum marginalibus concordantiis.. Baſileae apud Nicolaum Bryling.* Anno MDL. 8.

* Novum Teſtamentum graece et latine diligentia Def. Eraſmi Roterod. emendatiſſimum et jam poſtremo ad multa — cum marginalibus concordantiis. Baſileae apud Nicolaum Bryling. Anno MDLIII. 8. r) [V.]

Novum Teſtamentum graece et latine diligentia Def. Eraſmi Roterod. emendatiſſimum et jam poſtremo ad multa — cum marginalibus concordantiis. Baſileae apud Nicolaum Bryling. Anno MDLVI. 8. [VI.]

Editio Jacobo *Le Long* ignota, ad praecedentem formata s).

* Novum Teſtamentum graece et latine diligentia Def. Eraſmi Roterodami. — cum marginalibus concordantiis. Baſileae apud Nicolaum Bryling. Anno MDLVIII. 8. t). [VII.]

* Novum Teſtamentum graece et latine diligentia Def. Eraſmi Roterod. — Baſileae apud Nicolaum Bryling. MDLXII. 8. u) [VIII.]

Novum Teſtamentum Jeſu Chriſti graece et latine, primo quidem ſtudio et induſtria Def. Eraſmi Roterod. accurate editum, nunc autem magna diligentia collatis compluribus exemplaribus denuo expreſſum. Adjectis argumentis cum concordantiis in margine et quadam adjuncta ſeparatim utili tam explicatione vocabulorum quorundam, quam monſtratione certorum ad intelligentiam veritatis pertinentium locorum. Baſileae apud Nicolaum Bryling. Anno 1564. 8. [IX.]

Novam quamvis titulus venditet ad plura exemplaria recognitionem; praecedentibus tamen accurate reſpondet. Acceſſit tamen huic editioni, quae alibi ſaepius recuſa exſtat vocabulorum explicatio et locorum monſtratio. x)

* Novum Teſtamentum Jeſu Chriſti graece et latine primo quidem ſtudio et induſtria Def. Eraſmi Roterod. — ad intelligentiam veritatis pertinentium locorum. Baſileae apud Nicolaum Bryling. Anno 1566. 8. y) [X.]

* Novum

p) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 5. *Walchius* p. 39.
q) *Le Long* p. 207. col. 2. C.
r) *Le Long* p. 210. col. 2. D. Index Bibl. Wernigerod. p. 22.
s) *Nachrichten von einer hall. Biblioth.* Vol. 4. p. 192.
t) *Le Long* p. 210. col. 2. D.
u) *Le Long* p. 211. col. 1. A.
x) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 479.
y) *Le Long* p. 212. col. 1. C. Biblioth. Solgeriana Tom. 3. p. 15.

[XI.] * Novum Teſtamentum Jeſu Chriſti graece et latine — Baſileae apud Nicolaum Bryling. 1571. 8. z)

[Ultima eſt ab ipſo Brylingero procurata editio graeco-latina. Brylingerianae editiones verſuum diſtinctione adhuc carent, quamvis jam alii editores inventum Stephanicum in diſtinguendo textu adhibuerint.

[XII.] * Novum Teſtamentum Jeſu Chriſti graece et latine —— Baſileae, apud Haeredes Nic. Brylingeri. 1577. 8. a)

[XIII.] Novum Teſtamentum graece et latine, ſtudio et induſtria Deſ. Eraſmi Roterodami accurate editum. Quadam adjuncta ſeparatim utili tam explicatione vocabulorum quorundam, quam demonſtratione certorum ad intelligentiam veritatis pertinentium locorum. His acceſſerunt Chronologia Novi Teſtamenti, Symbola orthodoxae fidei graeco-latina, Argumenta ſingulorum capitum, Concordantiae marginales biblicae, Varia lectio graeca, Diſtinctio verſuum. Ad calcem additus eſt teſtimoniorum S. Scripturae in Articulos Symboli Apoſtolici brevis elenchus. Baſileae ex officina Leonhardi Oſtenii. CIↃ IↃ XXCIIX. (1588.) 8.

Brylingerianis hanc jungimus editionem, quia *Oſtenius* haereditario jure in officinam *Brylingeri* ſucceſſit, ejusdemque typis editionem procuravit: quae tamen praecedentes longe ſuperat, diſtinctione verſuum, qua antecedentes omnes carent. Variae lectiones ex editione anni 1563. in hanc tranſiiſſe videntur.

Edit. Baſil. Flacii.

§. XXII.

Edit. Baſil. Flacii.

[I.] * Τῆς τοῦ υἱοῦ Θεοῦ καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novum Teſtamentum Jeſu Chriſti Filii Dei ex verſione Eraſmi, innumeris in locis ad graecam veritatem, genuinumque ſenſum emendata. Gloſſa compendiaria M. Matthaei Flacii Illyrici Albonenſis in Novum Teſtamentum. Cum multiplici indice tum ipſius ſacri textus, tum etiam gloſſae. Quid praeterea ſit in commodum lectoris in hac editione praeſtitum, ſequens nuncupatoria praefatio indicabit. Baſileae anno M. D. LXX. fol.

Ex epiſtola nuncupatoria: „Adjiciam quidnam ſimus ſaltem conati in hac editione. — Primum graeco textui praeter concordantias additae ſunt diverſae lectiones, hactenus a diverſis ex collatione veterum exemplarium, patribusque et vulgata verſione collectae. Deinde verſionem Eraſmi adjunctam in pluribus locis ad graecam veritatem, genuinumque cujusque loci ſenſum, et etiam ſententiae perſpicuitatem, graecarumque vocum aut etiam hebraearum proprietatem et emphaſin emendare conati ſumus. Tertio tam graecus quam latinus textus per verſus diſtinctus eſt. — Adjecimus brevia ſcholia in margine ſacri textus — praepoſuimus ſingulis capitibus duplicia argumenta, verſu et ſoluta oratione facta. — Quod ad gloſſam a me adjectam attinet, multa quidem dicenda forent. etc. b)

[Impreſſum eſt opus Baſileae per *Petrum Pernam* et *Theobaldum Dieterich.* Praemiſſam habet epiſtolam nuncupatoriam Magiſtratui Argentoratenſi inſcriptam. Singu-

z) *Le Long* p. 212. col. 2. E. a) *Le Long* p. 213. col. 1. E. b) *Le Long* p. 212. col. 2. C.

Singulis libris N. T. prolegomena praemissa sunt. Textus graecus est quidem Erasmicus, sed variae in margine annotatae sunt lectiones una cum locis parallelis. Latina Versio Erasmi ab Editore emendata ad latus graeci textus posita ad marginem brevia habet scholia. Accedit Glossa singulis capitibus adjecta, de qua Editor in breviori praefatione: „Habes hic Christiane Lector dilucidam et genuinam Textus Testamenti Filii Dei explicationem, unico volumine comprehensam. Ex qua sola maximo compendio sumptuum, temporis et laboris percipere possis, quod hactenus ex multis codicibus, majore impensa, labore et temporis jactura conquirere coactus fuisti.„ Continet glossa annotationes exegeticas et philologicas, et haud raro controversias per auctorem motas, vel eo tempore agitatas. Ad alterum opus auctoris, quod huic jungendum est, et sub titulo *Clavis scripturae sacrae* exstat, saepe remittitur lector [c]). Edit. Basil. Flacii.

* Τῆς τοῦ υἱοῦ Θεοῦ καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novum Testamentum Jesu Christi Filii Dei ex versione Erasmi — Glossa compendiaria M. Matthiae Flacii Illyrici Albonensis, nec non cum multiplici indice tum — glossae. insuper additione versuum, ut vocant allegatorum S. Scripturae locorum necessaria. Quid praeterea — nuncupatoria indicabit praefatio. MDCLIX. Francofurti apud Jo. Beyerum, Jo. Wilh. Amonium, et Wilh. Serlinum. fol. [d]) [II.]

Editio secunda priori similis.

§. XXIII.

Edit. Francofurt.

Edit. Francof.

* Novum Testamentum graecum cum versione latina ex prioribus Erasmianae versionis editionibus emendata. Francofurti, Palthenii 1596. 8. [e]) [I.]

Novum Testamentum graece et latine Desid. Erasmo Roterodamo interprete, cum summariis, concordantiis et explicationibus difficilium vocabulorum, et aliis in hac editione praestitis, uti ex sequenti praefatione et ipsius operis impressione apparet. Francofurti et Wittebergae, impensis Balthasaris Mevii bibliopolae Witteberg. M. DC. LIII. 8. [II.]

Primam Francofurtensium ex officina *Palthenii* editionem mihi videre non contigit, interim ad *Brylingerianas* eam formatam esse mihi facile persvadeo. Sequentes Francofurtenses accurate exprimunt editionem Wittebergensem anni 1635. cum praefatione *Erasmi Schmidii* ex museo B. *Lutheri* data. Editio *Mevii* typis *Casparis Rötelii* est exscripta, et summam totius sacrae scripturae praemissam, indicem vero vocabulorum quorundam cum demonstratione certorum ad intelligentiam veritatis

c) Prodiit *Clavis* Basileae. 1567. 1580. 1609. 1617. 1629. 1639. fol. et cum additamentis *J. Musaei*. Jenae 1674. et Lipsiae 1695. fol. Conf. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 20. *Rich. Simon* hist. crit. des Comment. du N. T. p. 700. *J. F. Buddei* isagoge. p. 1679. *Walchius* p. 39. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 33. Index Bibl. Wernigerod p. 23.

d) *Le Long* p. 220. col. 2. A. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 484. *Mich. Lilienthalis* exeget. Biblioth. p 565. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 34. Ind. Bibl. Wernig. p. 27.

e) *Le Long* p. 215. col. 1. A.

Ed. Francof. tatis pertinentium locorum, adjectum habet, et editioni *Richelianae* §. XIX. respondet. f)

[III.] Novum Testamentum graece et latine Desid. Erasmo Roterodamo interprete cum summariis — operis impressione apparet. Editio nova accuratissime recognita. Francofurti et Wittebergae impens. Balthasaris Christophori Wustii. Anno MDCLXI. 8. g)

Ad editionem praecedentem accessit praefatio *Joh. Erici Ostermanni*, Wittebergae 1661. data. Reliqua omnia sunt eadem. Quibusdam exemplaribus solummodo nomen Wittebergae adscriptum est.

[IV.] * Novum Testamentum graeco-latinum interprete Desiderio Erasmo Roterodamo, capitum summariis, innumeris scripturae concordantiis, variantibus lectionibus ex clarissimorum virorum scriptis collectis, difficiliorumque vocabulorum Explicationibus locupletatum, et vitis et imaginibus Evangelistarum exornatum. Editio nova, accuratissime recognita, a mendis repurgata, et usui Juventutis tam scholasticae quam academicae destinata. Cum privilegio Saxonico. Apud Balth. Christoph. Wustium. Francofurti ad Moenum. MDCLXXIII. 4. h)

[Editio inter Francofurtenses nitidissima, in forma quidem quarta exscripta, sed lato margine, ut textus ipse formam octavam repraesentet ad normam editionis Gissensis, secundum quam haec effigiata est. Vera effigies Erasmi Roterodami et quatuor Evangelistarum aeri nitide sunt insculptae. Praemittitur Summa totius sacrae scripturae, librorum videlicet veteris et novi Testamenti, quae editionibus Wittebergensibus praemitti solet. Accedunt *Erasmi* Argumenta in Epistolas Apostolicas; vitae Evangelistarum, et ad calcem Index vocabulorum quorundam, cum demonstratione certorum ad intelligentiam veritatis pertinentium locorum. Textus ad latus habet versionem Erasmicam; in margine exteriori loca parallela, et in inferiori variantes lectiones. i)

[V.] * Novum Testamentum graece et latine Desid. Erasmo Roterodamo interprete, cum summariis, concordantiis et explicationibus difficiliorum vocabulorum, et aliis in hac editione praestitis, uti ex sequenti praefatione, et ipsius operis impressione apparet. Editio nova, accuratissime recognita. Cum privilegio Saxonico. Francofurti ad Moenum, typis et impensis Balthasaris Christoph. Wustii. Anno MDCLXXIV. 12. k)

[Praefatio, ad quam provocat typographus, pertinet ad editionem Wittebergensem anni 1635. Wustianae editiones ad normam Wittebergensium sunt expressae. l)

[VI.] Novum Testamentum, graece et latine Desid. Erasmo Roterodamo interprete. Cum summariis — — recognita. Cum privilegio Saxonico, Fran-

f) Index Biblior. Wernigerod. p. 26.
g) Index Bibl. Wernigerod. p. 27.
h) *Le Long* p. 220. col. 2. C.
i) *Mich. Lilienthalii* exeget. Biblioth. p. 40. Index Bibl. Wernigerod. p. 27.
k) *Le Long* p. 220. col. 2. D.
l) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 387. *Goezius* p. 56.

Francofurti ad Moenum, typis et impensis Balthasaris Christophori Wustii, Sen. Anno M. DCLXXXVI. 8. m) Ed. Francof.

* Novum Testamentum graece et latine Desid. Erasmo Roterodamo interprete — — Francofurti ad Moenum, typis et impensis Balthasaris Christophori Wustii, Sen. MDCXCIII. 4. et 12. n) [VII.]

* Novum Testamentum graece et latine Desid. Erasmo Roterodamo interprete — — recognita. Cum privilegio Regio-Polonico et Electorali Saxonico. Francofurti ad Moenum, typis et impensis Balthasaris Christophori Wustii S. M. D. CC. 8. o) [VIII.]

[Editiones Wustianae quoad externam formam et splendorem illa Anni 1673. longe sunt inferiores. Praemittitur summa totius sacrae scripturae, vitae Evangelistarum per Divum Hieronymum; et ad calcem additur index vocabulorum quorundam cum demonstratione certorum ad intelligentiam veritatis pertinentium locorum. Ob angustum marginis spatium loca parallela singulis commatibus sunt subjecta, variantes vero lectiones sunt omissae. p)

§. XXIV.

Edit. Giessens. Ed. Giessens.

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Testamentum graeco-latinum, interprete Desiderio Erasmo Roterodamo, in quo variantes lectiones itemque innumerae scripturae concordantiae ex clarissimorum virorum scriptis collectae. Editio nova, lato margine notis philologico-theologicis annectendis accommodatissima et utilissima, tali vultu nondum hactenus visa, prout ex sequenti praefatione et ipso opere cuilibet conspicuum erit. Gissae Hassorum, ex officina Josephi Dieterici Hampelii, Acad. Typogr. ord. MDCLXIX. 4. q)

[Editio nitida et satis accurata. Variantes lectiones ex editione *Stephani Curcellaei* delectae sunt; loca vero parallela sat numerosa ad marginem sunt collocata. Recusam dedit hanc editionem *Wustius* 1673. omissa tamen praefatione et additis ornamentis aeri incisis, aliisque quae supra §. XXVI. indicavimus. r)

§. XXV.

Edit. Hamburg. Ed. Hamb.

* Novum Testamentum Gr. lat. Hamburgi 1655. 12. s)

m) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 103. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 11.

n) *Le Long* p. 221. col. 2. D. Index Bibl. Wernigerod. p. 28.

o) *Le Long* p. 222. col. 1. C.

p) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 387. Index Bibl. Werniger. p. 29.

q) *Le Long* p. 220. col. 2. B.

r) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 101. Index Bibl. Wernigerod. p. 27.

s) *Le Long* p. 218. col. 2. E.

Ed. Lipsiens.

§. XXVI.

Edit. Lipsiens.

[I.] * Novum Testamentum Gr. lat. ex vulgata et ex nova versione jam quintum ac postremum accuratissima cura recognitum a Desiderio Erasmo Roterodamo. Lipsiae 1542. 8. t)

[Ad Frobenianam ejusdem anni recusa.

[II.] Novum Testamentum graece et latine, studio et industria Des. Erasmi Roterodami accurate editum, magnaque diligentia collatis compluribus exemplaribus jam denuo expressum. Adjectis argumentis cum concordantiis in margine, et quadam adjuncta separatim utili tam explicatione vocabulorum quorundam, quam demonstratione certorum ad intelligentiam veritatis pertinentium locorum. Lipsiae in officina Voegeliana. Anno MDLXIII. 8.

Adcurate exscripta est ex editione Brylingeriana anni 1549. adjecta appendice, quam iterum *Brylingerus* editioni anni 1564. annexuit. u)

[III.] * Novum Testamentum Gr. lat. Erasmi adjectis argumentis a Philippo Nicolai. Lipsiae Voegelii 1564. 8. x)

[IV.] * Novum Testamentum graece et latine studio et industria Des. Erasmi Roterodami accurate — — locorum. Lipsiae typis Voegelianis. (1570.) 8. y)

Ad calcem: Lipsiae imprimebatur per Andream Schneider typis Voegelianis. Anno MDLXX. Respondet accurate editioni a. 1563. z)

[V.] * Novum Testamentum graece et latine studio et industria Des. Erasmi Roterodami accurate — locorum. Lipsiae 1578. 8. Ad calcem: Lipsiae inprimebat Johannes Steinmann. Anno MDLXXVIII.

Eidem *Philippo Nicolai*, cui editionem anni 1564. *Le Long* adscripserat, et hanc appropriat, quae praecedenti omnino conformis est. a)

[VI.] * Novum Testamentum graece et latine studio et industria Desid. Erasmi Roterodami — locorum. Lipsiae imprimebat Johannes Steinmann. MDLXXXII. 8. b)

[VII.] Novum Testamentum graece et latine studio et industria Des. Erasmi Roterod. — Lipsiae imprimebat Johannes Steinmann. MDLXXXVIII. 8. c)

[VIII.] Novum Testamentum graece et latine studio et industria Des. Erasmi Roterodami — locorum. Lipsiae. Anno MDXCI. 8.

Ad calcem: Lipsiae imprimebat Michael Lantzenberger Anno M.D.XCI. d)

* No-

t) *Le Long* p. 206. col. 1. D.

u) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 8. p. 6.

x) *Le Long* p. 211. col. 1. B.

y) *Le Long* p. 212. col. 2. E.

z) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 98.

a) p. 213. col. 1. E. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 14.

b) *Le Long* p. 213. col. 2. D. Catal. Biblioth. Baumgart. p. 40. n. 78. Index Bibl. Wernigerod. p. 23.

c) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 40. n. 80.

d) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 16.

* Novum Testamentum Gr. lat. Erasmi. Lipsiae 1592. 8. e) [IX.]

* Novum Testamentum graece et latine studio et industria Erasmi Roterod. — Lipsiae. Voegelii. 1594. 8. f) [X.]

* Novum Testamentum graece et latine studio et industria Des. Erasmi Roterod. — Lipsiae 1595. 8. g) [XI.]

Novum Testamentum graece et latine studio et industria Des. Erasmi Roterod. — Lipsiae. 1599. 8. h) [XII.]

Imprimebat Michael Lantzenberger. Omnes hactenus recensitae editiones Lipsienses ad Brylingerianas sunt formatae, sibi invicem sunt simillimae, versuum distinctione carent, et inter sese non nisi typorum et chartae vel nitore vel squalore differunt. Typi ipsi sunt admodum subtiles.

Novum Testamentum gr. lat. Erasmi Roterodami. Lipsiae 1691. 8. i) [XIII.]

§. XXVII.

Edit. Lugdun. Batav.

Edit. Lugd. Batav.

Novum Testamentum graecum cum Versione latina D. Erasmi Roterodami. Lugduni Bat. 1562. 12. cum fig.

Editio cujus existentia annunciatur, sed quae oculis meis sese ita subduxit, ut quamvis nulli operae pepercerim, eam tamen indagare haud potuerim.

§. XXVIII.

Edit. Lugdun.

Ed. Lugdun.

* Novum Testamentum graece et latine. Juxta veterum tum graecorum tum latinorum emendatissima exemplaria accuratissima cura et diligentia Des. Erasmi Roterod. jam denuo et collatum et postrema manu castigatum. Lugduni excudebat Joannes Tornaesius, typographus Regius. ann. MDLIX. 8. k) [I.]

[Archetypa hujus est quidem Brylingeriana anni 1542; verum non hanc, sed Parisiensem *Carolae Guillard* anni 1543. sequutus est *Johannes Tornaesius* Junior. Loco appendicis Parisiensis editionis accessit hic Index Epistolarum et Evangeliorum, quae e veteri et novo Testamento excerpta, in templis, Dominicis et aliis festis leguntur. v. §. seq. l)

* Novum Testamentum Gr. lat. Erasmi. Lugduni Jac. Roussin. 1598. 8. m) [II.]

* Novum Testamentum graeco-latinum Des. Erasmi Roterod. Lugduni apud Antonium de Harsy. 1599. 1600. 16. n) [III.]

[Nulla adest praefatio, et nihil singularis habet editio in duo volumina distincta, quorum prius notam anni 1599, posterius notam anni 1600. ostendit.

 §. XXIX.

e) *Le Long* p. 214. col. 2. D.
f) *Le Long* p. 214. col. 2. E.
g) *Le Long* p. 214. col. 2. E.
h) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 41. n. 84. 86.
i) *Walchius* p. 40.
k) *Le Long* p. 210. col. 2. D.
l) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 97. *Joh. Fabricii* hist. Biblioth. Part. 6. p. 372.
m) *Le Long* p. 215. col. 2. B.
n) *Le Long* p. 215. col. 2. C. Catal. Biblioth. Baumgart. p. 76. n. 57. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 48.

§. XXIX.

Edit. Parif. *Edit. Parifienf.*

[I.] * Novum Teftamentum graece et latine, juxta veterum cum graecorum tum latinorum emendatiffima exemplaria, accuratiffima cura et diligentia Def. Erafmi Roterod. jam denuo et collatum et poftrema manu caftigatum. Acceflerunt in fine operis lectionum varietates ex diverfis exemplarib. (quibus ufi fuimus in hac editione) vetuftiff. collectae. Parifiis veneunt apud Joannem Roigny fub Bafilifco, aut quatuor elementis in vico Jacobaeo. 1543. 8.

Utrum hic caftigationem intelligat Editor ab Erafmo in Editione fua poftrema factam; an vero recenfionem iftius ab ipfo paulo ante mortem elaboratam, haud conftat. Illud certum eft, opera editoris hujus factum effe, ut textus graecus a Frobeniano quinto ifto in locis triginta fupra centum diffentiat; idque ex fide fubinde editionum paucarum aliarum, fubinde unius duntaxat. — Notandum in hac editione Frobenianae quintae in Evangeliis et Actis minorem longe rationem habitam effe, quam in Epiftolis, in quibus non nifi 15. in locis ab ea deviatum deprehendimus. In Apocalypfi Textus fere ad Frobenianas tres priores compofitus eft. Ad calcem hujus editionis adpofuit quispiam varias lectiones ex libris prius excufis aliisque exemplaribus excerptas. o)

[Quae *Millio* dubia vifa funt, facile dirimuntur, fi genealogiam hujus editionis attente confideramus. Archetypa ejus eft Brylingeriana anni 1541. vel 1542. quam editor cum editione *Colinaei* Sect. I. §. XXVII. contulit, et ex hac lectiones varias inferuit, quarum nonnullae cum Codice *Rob. Stephani* 14. quo *Colinaeus* jam ufus eft, confentiunt. Reliquae ad calcem notatae lectionum varietates e diverfis ipfius *Erafmi* editionibus quatuor praecedentibus funt collectae. Ad calcem operis legitur: *Parifiis excudebat Carola Guillard via ad Divum Jacobaeum fub fole aureo. Anno reftauratae falutis* M. D. XLIII. hinc editio a *Jac. Le Long* Carolae *Guillard* adfcribitur. Quia vero quibusdam exemplaribus infcriptum eft: *Parifiis, veneunt apud Jacobum Bogardum, fub infigni divi Chriftophori, e regione gymnafii Cameracenfis* 1543. placuit *Wetftenio*, hanc *Bogardi*, qui *Carolae* ex forore nepos fuit, editionem appellare. Quisquis ille vir doctus fuerit, cui hanc ornatam debemus editionem, omnino incertum eft. *Jacobum Tufanum*, Linguae Graecae Profefforem regium, fuiffe fufpicatur *Baumgartenius.* Praemittitur diploma *Leonis* X. *Erafmo* datum; *Erafmi* epiftola nuncupatoria primae editionis et ejusdem apologia. Evangeliftis vitae e *Sophronio*, Actis Apoftolorum itinerarium Pauli, Epiftolis vero Argumenta ex *Erafmo* praefixa funt. Poft variarum lectionum defignationem fequitur: De libris utriusque Teftamenti partim rejectis, aut non fine contradictione admiffis, partim apocryphis. Ex *Athanafio*, tametfi mihi fufpectus eft titulus. *Erafmo* Roterodamo interprete. (v. §. XXI.) Recufam dedit editionem *Tornaefius.* §. XXVIII. p)

*H

o) *Millii* proleg. p. 116. *Le Long* p. 206. col. 1. E.

p) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 1. *Wetftenii* prolegom. p. 367. *Walchius* p. 39.

* Ἡ καινὴ διαθήκη. Novum Teſtamentum graece et latine. Pariſiis apud Jacobum Dupuis ſub inſigne Samaritanae. 1549. 12. 2 Vol. q) [II.]

[In titulo voluminis ſecundi expreſſum eſt: Pariſiis apud Michaelem Fezandat, in aedibus Albreticis. ad D. Hilar. 1549. Exacte reſpondet editioni praecedenti, omiſſa tamen variarum lectionum collectione, ſervato vero tractatu de libris utriusque Teſtamenti partim rejectis etc. r)

* Novum Teſtamentum Gr. Lat. Eraſmi. Pariſiis. Grajon et apud Fratres de Marnex. 1549. 16. 2 Vol. s) [III.]

[Provocat *J. G. Pritius* in praefatione N. T. ad editionem Pariſienſem *Arnoldi Birckmanni* anni 1549. Quae vero illa ex hiſce duabus hoc anno evulgatis ſit, definire haud audeo.

Novum Teſtamentum graece et latine. Pariſiis 1599. 12. [IV.]

Editio, quam quidem annunciatam invenio, ſed nec vidi, nec indagare potui. Fortaſſis per vitium typographicum annus ſuperioris editionis 1549. in annum 1599. deformatus eſt.

§. XXX.

Editio Tubingenſ. Ed. Tubing.

* Ἡ καινὴ διαθήκη Ἰησοῦ Χριστοῦ. Novum Teſtamentum Jeſu Chriſti. Tubingae per Theodoricum Werlin. impenſis Joh. Berneri Bibliopolae Franc. 1618. 4.

Ex praefatione: Eraſmiana verſio non ubique ad verbum ſervata eſt. — et ut conſtaret, quaenam vox aut ſententia non Eraſmi, ſed meae eſſet verſionis, illam diverſo characterum genere exprimendam curavi, Eraſmianis praemiſſis. t)

[Nomen Editoris *Matthiae Hafenrefferi* ad calcem praefationis indicatur. Textus ad Eraſmicam editionem collatis aliis editionibus typis majuſculis in exteriori pagellae parte, adnotatis ſimul lectionum varietatibus exſcriptus eſt. u)

§. XXXI.

Edit. Wittebergenſ. Ed. Witteb.

Novum Teſtamentum graece et latine Deſ. Eraſmo Roterod. interprete. Wittebergae Impenſis Samuel Selfiſch. Anno 1604. 8. [I.]

Editio prima Wittebergenſis, paene ignota, quam tamen certo exſtare, ex praefatione ſequentis apparet.

Novum Teſtamentum graece et latine Deſ. Eraſmo Roterodamo interprete. Cum ſummariis, concordantiis et explicationibus difficiliorum vocabulorum, et aliis in hac editione praeſtitis, uti ex ſequenti praefatione et ipſius operis impreſſione apparet. Witebergae typis Laurentii Seuberlich, Impenſis Samuel Selfiſch Anno 1605. 8. [II.]

Editio ſecunda, quae adeo ſeſe oculis ſubduxit, ut nullibi ejus recenſionem indagare potuerim. Ad manus eſt editio ad Brylingerianam anni 1564. §. XXI. effigiata.

q) *Le Long* p. 207. col. 2. C.
r) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 6. p. 198.
s) *Le Long* p. 207. col. 2. C.
t) *Le Long* p. 216. col. 1. E.
u) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 18. *Walchius* p. 39.

Ed. Witteb. giata. Ornata est praefatione *Erasmi Schmidii*, qua de opere ipso ratio redditur: „Edit nunc iterum, amice Lector, in publicum Ecclesiae usum, vir Ampliss. et Prudentiss. deque litteraria repub. optime meritus *Samuel Selfischius* Novum Testamentum graece latineque, et edit quidem non tantum, typo utriusque litteraturae eleganti, quantum fieri potuit, emendatissime excusum, sed et versiculis distinctum, vocularum latinarum, quibus ad sensum exprimendum opus fuit, modo graphico discretum; materiarum earundem vel similium harmonia plurimis in locis correcta et alicubi locupletata, ad marginem illustratum; denique et Evangelistarum atque Apostolorum vitis; et singulorum capitum ὑποθέσεσι κεφαλαιωδεστάταις; et totius religionis Christianae ex utroque Testamento ἐπιτομῇ brevissima; et vocabulorum difficiliorum, rerumque praecipuarum catalogo secundum ordinem alphabeticum congesto, auctum. — Ex μουσείῳ nostro die Matthiae Apostoli, Anno Christi M.DC.V." Haud bene sibi prospexit *Schmidius*, qui et vitas Apostolorum scriptis eorum praemissas esse adfirmat. Sunt enim Argumenta Epistolarum ab *Erasmo* composita, quae Epistolis praeponuntur. Distinguitur haec editio ab archetypa Brylingeriana primo distinctione versicalorum, et secundo accessione tractatus: Summa totius sacrae scripturae, quae e *Roberti Stephani* Bibliis latinis mutuo sumpta est. *Schmidii* praefationem in Epistolam transformavit *Rihelius*, atque sic hanc editionem recusam dedit. §. XIX. Ad normam hujus editiones sequentes Witebergenses sunt expressae.

[III.] * Novum Testamentum graece et latine Des. Erasmo Roterodamo interprete. — Witebergae Samuelis Selfischii 1606. 8. x)

[Ita nomen Bibliopolae legendum, quod apud *Le Long* mendose *Schalischii* expressum est.

[IV.] Novum Testamentum graece et latine Des. Erasmo Roterodamo interprete. — Witebergae, Samuelis Selfischii. 1616. 8. y)

[V.] * Novum Testamentum graece et latine Desid. Erasmo Roterodamo interprete — Witebergae. Typis haeredum Seuberlichii, Impensis haeredum Selfischii. Anno 1618. 8. z)

[Praefatio secundae editionis iisdem verbis hic iterum exscripta est; mutatis in initio verbis, ut loco *Samuelis Selfischii* nunc ejus Haeredes substituantur, et addita ad calcem praefationis anni nota MDCXVIII.

[VI.] Novum Testamentum graece et latine Des. Erasmo Roterodamo interprete. — Wittebergae, sumptibus haeredum Selfischii. 1623. 8. a)

[VII.] * Novum Testam. graece et latine Des. Erasmo Roterodamo interprete. — Witebergae, impensis haered. Sam. Selfisch. Anno MDCXXXV. 8. b)

[Ad calcem notatur: *Wittebergae typis Joh. Christoph Siegel. impensis haeredum Samuelis Selfischii Anno* MDCXXXVI. *Erasmi Schmidii* praefatio e museo B. Lutheri 25. Mart. MDCXXXV. data est. Reliqua omnia in hisce editionibus editioni secundae A. 1605. ex omni parte respondent. Ultima est Witebergensium editio;

x) *Le Long* p. 215. col. 2. lin. ult.

y) Catal. Bibl. Baumgart. p. 41. n. 91.

z) *Le Long* p. 216. col. 1. D. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 100.

a) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 41. n. 94. Index Bibl. Wernigerod. p. 25.

b) *Le Long* p. 218. col. 1. C.

editio; ex hoc enim tempore Bibliopolae Francofurtenses privilegio Saxonico muniti editiones sacrorum Bibliorum variis in linguis procurarunt, hinc editiones Francofurtenses supra §. XXIII. recensitae ad normam ultimae Wittebergensis exscriptae sunt c). Antequam vero hasce editiones dimittimus, id notandum est, *Jacobum le Long* jam ad annum 1522. recensere editionem graecolatinam N. T. editionem. „Novum Testamentum Gr. lat. Erasmi. 4. Wittebergae 1522.„ quem et sequitur *Walchiur.* Verum in hoc eum errasse satis certum est, uti satis a pluribus demonstratum est. d) Ed. Witteb.

§. XXXII.

Edit. Rob. Stephani gr. lat. Edit. Rob Steph gr. l.

* Ἅπαντα τὰ τῆς καινῆς διαθήκης. Novum Jesu Christi D. N. Testamentum. Cum duplici interpretatione D. Erasmi et Veteris interpretis: harmonia item evangelica et copioso indice. Ex officina Roberti Stephani. MDLI. 8. (Genevae.)

In omnibus quae vidi annus notatur XLI, pro LI. in quibusdam abrasa est littera X, quo consilio id factum sit, prorsus ignoro; certum est hanc editionem vulgatam fuisse Genevae anno ipso, quo in hanc urbem se recepit Robertus Stephanus. e)

Praefatio. Lectori. Cum nobis in animo esset, Novum Testamentum, ut est a Veteri interprete latine redditum excudere: adjectis tamen brevibus annotationibus tum quae te locorum, in quibus ille non satis fidelis interpretis officium functus erat, admonerent: tum etiam quae paucis locos obscuriores enuclearent; (quales abhinc annos jam decem f) edideramus) ecce tibi amici aliquot, singulari vereque Christiana eruditione praediti, qui consilium meum sibi probari negant. esse enim illas annotationes partim breviores justo, partim etiam hujusmodi, in quibus major evangelicae doctrinae puritas desiderari possit. Horum ergo saluberrimo consilio quum parendum esse ducerem; operae pretium me facturum putavi, si pro illis brevibus, quas olim a me accepisti, annotationibus, tibi nunc alias, quae pleni perfectique commentarii vice esse possent, in proximum annum praepararem g). Sed ne tibi paulo

c) Catal Biblioth. Baumgart. p. 77. n. 72. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 53. Index Bibl. Wernigerod. p. 26.

d) Conf *Pet. Ad. Boysenii* Diss. crit. et theolog. de codice gr. N. T. quo usus est B. Lutherus etc. Lips. 1723. 4. §. 5. Acta Eruditor. german. Vol. 8. p. 216. *Knoebii* Nachrichten p. 906.

e) [Ex ipsa, quam integram damus, cum Auctor tantum aliquot ejus paragraphos exscripsit, praefatione satis apparet, editionem non anno 1541. sed anno 1551. esse emissam; falsa itaque anni nota ad errata typographica est referenda.

f) In latina editione N. T. hoc est anno 1541. *Ecce tibi amice aliquot etc.* [Breviores sunt illae annotationes, ad quas respicit *Stephanus*, quas editioni N. T. latini in margine junxerat. Prodiit N. T. sub rubro: Novum Testamentum. Breves variarum tralationum annotationes, adjecta veterum latinorum exemplarium MSS. diversa lectione; cum praefatione Roberti Stephani. Parisiis ex officina Roberti Stephani. 1541. 2 Vol. 8.

g) Annotationes, quas in proximum annum praeparare scribit, non aliae sunt, quam eae, quas sub nomine Theod. Bezae anno 1556. prima vice excudit. [Quae sub *Bezae* nomine excusae sunt annotationes, vere sunt *Bezae*. Meditatus erat *Stephanus* majores annotationes in V. T. et in N. T. Priores conscripsit; sed cum ipsi et versio et annotationes *Bezae* traderentur: operam suam a N. T. revocavit.

Edit. Rob. Steph. gr. I. paulo longior mora molesta sit, et ut dum commentarios exspectas, interim te in ipso contextu excutiendo diligenter exerceas, accipe a me hoc opus, in quo graecum habes Novum Test. ad vetustissima manuscripta exemplaria excusum: adjecta duplici translatione: in interiori quidem margine veteris interpretis: in exteriore D. Erasmi. Quia autem hic interdum voculas nonnullas in sua interpretatione habet, quae ideo positae sunt ab eo, quod in graeco sermone commode subaudiantur, in latino non item: rudioribus hac etiam parte consulentes, eas minutiori charactere signavimus, ut internosci possint. Porro veterem versionem negligendam non existimavi: idque tribus potissimum de causis. Primum quia eam multis in locis vetustissimi exemplaris graeci loco esse videbam. deinde quod ea ita memoriae hominum inhaesit, ut vix evelli possit. postremo, quod alteram cum altera conferendo, possit quis vel mediocriter graece doctus, facilius vim graecorum verborum assequi. Quod autem per quosdam, ut vocant, versiculos opus distinximus, id, vetustissima graeca latinaque ipsius novi test. exemplaria secuti fecimus. eo autem libentius ea sumus imitati, quod hac ratione utraque translatio posset omnino e regione graeco contextui respondere. Ad calcem praeterea harmoniam evangelicam et indicem adjecimus. His igitur interim fruere, Lector, ut illarum annotationum, quas assiduo cursu persequimur, desiderium lenius feras. Vale.„

Graeca eadem omnino quod video (*inquit Millius* [h])) cum prioribus anni 1550. nisi quod Matth. c. 24. et Marci c. 13. ἐςὸς mutetur in ἑςὼς, quomodo se habebat in prima Stephanica. Illud vero in hac Edit. palmarium est, quod in ea jam omnium prima textus distinctus sit in tmemata ea seu versiculos, quibus hodieque utimur. Hanc enim divisionem, quae ipsi forte, cum equitando Lutetia Lugdunum peteret, in mentem venerat, jam perfecit Robertus Stephanus, [i]) posuitque in hac editione, et ex eo tempore versiculos hosce agnoscunt pleraeque editiones posteriores. [k])

[Tres priores Roberti Stephani novi Testamenti graeci editiones supra Sect. I. §. XXIX. delineavimus. Sequitur quarta, et quidem omnium rarissima, quam ut hic recenseamus, ejus requirit indoles. siquidem adjunctas habet textui versiones. Medium optimo jure occupat inter editiones Erasmicas et Bezanas locum. Si versionem spectas, accedit Erasmicis; si vero textum respicis, Bezanis praemittenda est, siquidem priores Bezanae eundem fere textum Stephanicum exhibent. Quod ad externam ejus attinet formam, est editio satis nitida et accurata, duobus voluminibus aut partibus constans.

h) Prolegom. in N. T. p. 127.

i) De hac inventione videatur Henrici Stephani Rob. filii Praefatio in concordantias Graecas N. T. [Integram relationem hic insertam daturi essemus, nisi id jam fecisset *J. G. Pritius* loco infra citando. Addendum vero aliud est ejusdem *Henrici* testimonium ex Epistola ad *Philippum Sidneum* editioni N. T. gr. 1576. praemissa. „Pudebat me equidem, quum Pater meus illis toties operam et studium navasset, variis Testamenti novi graeci editionibus — — ac postremo illam singulorum hujus libri capitum in certum versuum numerum distributionem excogitasset, nisi et ipse symbolam meam — — conferrem, ab illo videri degenerare. Sed magnam laboris paterni, id est, illius seu distributionis seu divisionis ab eo excogitatae, esse utilitatem, universi propemodum Christiani orbis in ea amplectenda consensus, quacunque Testamentum novum excudatur lingua, satis superque testatur.„

k) Hactenus *Le Long* p. 210. col. 1. C. — col. 2. B.

constans. Volumen primum continet quatuor Evangelistas et Actus Apostolorum, adjuncta harmonia evangelica ex opere *Andr. Osiandri* 1537. edito petita. Alterum volumen sistit Epistolas Apostolicas et Apocalypsin, cum indice rerum et verborum in N. T. Accedunt ad marginem exteriorem loca parallela. Ad imitationem Manuscriptorum textum sacrum in versiculos se distinxisse contendit quidem *Stephanus*, sed hoc tantummodo in gratiam eorum dictum esse, qui quovis modo *Stephanum* sugillare consveverant, satis notum est: longe enim alia est antiquorum tmematum ratio. [l]) Utilissimum sane et inventum, quod typographi Genevenses statim, Lipsienses vero nimis sero imitati sunt; in quo tamen, *Stephanum* saepe a vera interpunctione aberrasse, dolendum est. [m])

Edit. Rob. Steph. gr. L

§. XXXIII.

De editionibus Theod. Bezae.

De editionib. Theod. Bezae.

Ad tertiam editionum N. T. classem referendae sunt editiones, quae a *Theodoro Beza* nomen acceperunt. Plures sunt hujus generis editiones, quarum aliae spuriae, aliae genuinae dici possent. Satis perplexa est editionum historia, et nisi accurate editiones genuinae a spuriis discernantur, editiones inter sese confunduntur. In genere sunt editiones Bezanae vel majores, vel minores, vel minimae. Majores triplicis sunt generis: spuriae, quae ante *Bezae* primam graecam jam expressae sunt §. XXXV, genuinae, quas ipse *Beza* procuravit §. XXXVI. et ab aliis recusae §. XXXVII. Minores duplicis sunt generis. Aliae habent versionem et annotationes minores §. XXXVIII. aliae vero solam exhibent cum textu versionem §. XXXIX. Minimae vero sunt, quae textum habent Bezanum, quas sectione I. §. LI. recensuimus.

§. XXXIV.

Edit. Bezae I.

Ed. Bezae I.

Primam Novi Testamenti Bezani editionem hic silentio praetermittere possemus, quippe quae solam versionem Vulgatam et *Bezae* novam cum ejusdem annotationibus continet. Verum duplex est ratio, quare ejus hic breviorem praemittendam judicamus recensionem. Primo ipse *Beza* hanc editionem primam appellat, et quae prima est ejus graeco - latina, secunda numeratur. Accedit alterum, quod typographi alii huic primae editioni jam prius, quam ipse *Beza* textum sacrum cum versione sua edidit, textum graecum junxerint, atque hanc primam cum textu recusam dederint: unde editiones spuriae natae sunt. En itaque editionis primae titulum: *Novum D. N. Jesu Christi Testamentum. Latine olim a Veteri interprete, nunc denuo a Theodoro Beza versum: cum ejusdem annotationibus, in quibus ratio interpretationis redditur. Oliva Roberti Stephani.* M.D.LVI. fol. Prodiit opus *Genevae* una cum V. T. ex versione

Santis

l) Conf. *Sal. Glassii* Philolog. sacr. lib. 1. tract. 4. sect. 4. p. 345.

m) Conf. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 5. *Knochii* Nachrichten p. 483. ubi falso typographiae Parisiensi haec editio adsignatur. *Pritii* introd. n. 353. *J. D. Michaelis* Einleitung Tom. 1. p. 699. *Wetstenii* proleg. p. 368. 376. *Joh. Leusdeni* philol. graec. Diss. 20. p. 167. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 43.

Ed. Bezae I. *Santis Pagnini* et ex versione Vulgata, in cujus fronte annus MDLVII. expressus est. Quaelibet pagina est bipartita. Columnam interiorem eamque minorem occupat Vulgata typis minutioribus expressa, exteriorem majorem Versio nova typis majoribus exscripta, annotationes vero in inferiore margine sunt collocatae. Saepius recusa data est haec prima editio. Sed plura de hac versione bono cum Deo alio tempore.

Ed. Bezanae spuriae.

§. XXXV.

Editiones Bezanae spuriae.

[I.] Της καινης διαθηκης απαντα. Novum Jesu Christi D. N. Testamentum latine jam olim a Veteri interprete, nunc denuo a Theodoro Beza versum: cum ejusdem annotationibus, in quibus ratio interpretationis redditur. Additi sunt indices tres, quorum primus res et sententias praecipuas N. T. complectitur; secundus res et sententias, quae in notationibus explicantur; tertius verba et Phrases Graecas Tiguri MDLIX. fol.

Editio parum cognita, quae non ad seriem editionum Bezanarum est referenda. Desumsit praefationem et versionem latinam *Bezae* e bibliis latinis *Roberti Stephani*, eique textum graecum junxit Typographus. n)

[II.] * Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novum D. N. Jesu Christi Testamentum, a Theodoro Beza versum ad veritatem graeci sermonis e regione appositi: cum ejusdem annotationibus, in quibus ratio interpretationis redditur. Additi sunt indices tres; quorum primus res et sententias praecipuas novi Testamenti complectitur; secundus res et sententias, quae in annotationibus annotantur; tertius verba et phrases graecas. Basileae impensis Nicolai Barbirii et Thomae Courteau. MDLIX. fol.

Aliae editiones textus graeci cum eadem versione 1560. 1562. 1563. o) [Addit deinde *Le Long*: „N. T. gr. lat. Bezae cum ejusdem annotationibus, in folio Basileae. 1560. Eadem est ac praecedens editio." Quod omnino verum est. Aliis exemplaribus annus prior, aliis posterior est adscriptus: sed non duae diversae sunt editiones. Eosdem vero typographos eandem editionem iterum 1562 et 1563. exscripsisse, relatum quidem lego: sed nisi omnia me fallunt, ex *Jacobi Le Long* assertis hausta sunt: hinc de hisce editionibus Basileensibus omnino dubito, siquidem, qui illas viderit editiones, deprehendo omnino neminem. p)

[III.] * Novum Testamentum Gr. lat. Bezae, cum quibusdam brevibus annotat. Excudebat Henr. Stephanus 1563. 8. q)

Ita recenset hanc editionem *Le Long*. Sed utrum existat, an vero anni nota errorem involvat, dijudicare nolo. Posterius mihi videtur verosimilius; nam idem Stephanus anno 1565. editionem in forma octava emisit; eundem vero typographum, qui cum *Beza* conjunctissime vixit, editionem Basileensem, quam *Beza* non ut suam agnovit, recudi curasse vix mihi persvaderi patior.

§. XXXVI.

n) *J. M. Goezii* Verzeichnis seiner Bibelsamlung p. 29. p. 194. *Walchius* p. 41. Index Bibl. Wernigerod. p. 22. Catal. Biblioth. Süsmilchii p. 5.

o) *Le Long* p. 210. col. 2. E.

p) *Nachrichten von einer hall. Biblioth.* Vol. 4.

q) *Le Long* p. 211. col. 1. B.

§. XXXVI. Bezae ed. II. Recogn. I.

Bezae edit. II. Recognit. I.

* Jesu Christi D. N. Novum Testamentum sive novum Foedus. Cujus graeco textui respondent interpretationes duae, una Vetus, altera Nova Theodori Bezae, diligenter ab eo recognita. Ejusdem Th. Bezae annotationes, quas itidem hac secunda editione recognovit et accessione non parva locupletavit. Indices etiam duo, Theologis (praesertim hebraicae, graecae et latinae linguae studiosis) multum profuturi adjecti sunt. Responsio ejusdem ad Seb. Castalionem, in qua multi N. Testamenti, et harum in ipsum annotationum loci accuratissime excutiuntur, seorsim excusa prostat. Anno MDLXV. Excudebat Henricus Stephanus, illustris viri Huldrici Fuggeri Typographus. Fol. [I.]

Praemittitur epistola Elizabethae Anglorum Reginae dicata, et scripta Genevae 1564. sive prioris editionis praefatio eadem, sed initio et in fine aucta et quibusdam in locis mutata. *Ex hac Epistola:*

Annus jam agitur octavus, ex quo nostram hanc Novi Testamenti versionem (*hoc est anno* 1556.) additis annotationibus aggressus, aliquod ejus specimen edidi. — — Veterem interpretem Erasmus merito in eo reprehendit, quod unum idemque vocabulum saepe diversis modis explicet. — — Deinde quam immerito multis locis illum reprehendit, tanquam a Graecis dissentientem? Dissentiebat, fateor, ab iis exemplaribus quae ille nactus erat: sed non uno loco comperimus aliorum codicum et quidem vetustissimorum authoritate eam interpretationem niti, quam ille reprehendit. Quin etiam aliquot Locis animadvertimus veteris interpretis lectionem, quamvis cum nostris graecis exemplaribus interdum ei non conveniat, tamen ipsis rebus melius quadrare *quam versionem Erasmi:* nempe quod ille, quisquis fuit, emendatius aliquod exemplar nactus esset. Praeterea quisquis ex veterum scriptis aut Graecis aut Latinis ista emendanda susceperit, nisi admodum attente et considerate id faciat, omnia certe corruperit potius quam emendarit. — — Studui autem imprimis ut non modo a Graecis, sed etiam a recepta jam olim editione quam minimum deflecterem. Verborum proprietatem adeo studiose sum sectatus, ut etiam a Synonymis, quoad ejus fieri potuit, lubens abstinuerim. Singula graeca vocabula eodem ubique modo exprimere studui, nisi cum diversa fuit significatio, aut peculiaris aliqua ratio incidit: quam et ipsam breviter plerumque annotavi. Hebraismos tum in singulis dictionibus, tum in sensibus integris plurimos observavi, praesertim Antonii Cevalerii diligentia ac eruditione adjutus, ut, quae sunt hujus generis, non mihi, sed illi debeantur. In ipsis porro Hebraismis latine exprimendis aliquoties malui non summam habere latinitatis rationem, quam temere Castellionis exemplo quicqnam audere. — — Deinde cum in illis explicandis non semper consentiant doctissimi etiam scriptores, satius esse existimavi, integra omnia interdum relinquere, quam committere, ut illata in ipsum contextum una interpretatione, alias omnes videret rejecisse. Neque tamen nobis religio fuit in annotationibus illustrare quae obscurius dicta videbantur, et quid potissimum sequeremur, paucis indicare. In ipsis autem annotationibus studui ut nihil prorsus appareret ad ostentationem compositum, quum alioquin multae

Bezae ed. II. Recognit. I. sese liberius exaltandi occasiones offerrent. Itaque Verborum et formularum interpretatione contentus, addidi exempla ex profanis authoribus petita, non quoties licuit, sed quoties (meo judicio) ita necesse fuit. — In his autem omnibus concinnandis, cum Vallae, Stapulensis, Erasmi annotationibus, etiam veterum tum Graecorum tum Latinorum et recentiorum quoque doctissima scripta diligenter contuli, a quibus me plurimum adjutum esse ultro profiteor: quanquam ne his quidem aut illis ita fui addictus, ut meum judicium libere non sim sequutus. Ad haec omnia accessit exemplar ex Stephani nostri Bibliotheca cum viginti quinque plus minus manuscriptis codicibus, et omnibus pene impressis, ab Henrico Stephano ejus filio quam diligentissime collatum; quae res una prae caeteris me in plerisque sublevavit.„ *Huc usque praefatio.*

Henricus Stephanus notatis a Roberto Stephano patre suo ad oram editionis nobilissimae N. T. graeci anni 1550. lectionibus variantibus Editionis Complutensis ut quindecim mss. exemplarium, adjecerat variationes aliorum decem codicum et Editionum pene omnium quae Stephanicam praecesserant. Hoc exemplar Robertus Theodoro Bezae suo, qui novam jam versionem et annotationes in N. T. moliebatur, in manum tradidit; isque tanto Thesauro mirifice se in opere isto adjutum profitetur. Ecquis vero ipse usus harum lectionum? Adhibet eas scilicet ad explicandos scripturae sensus seu etiam ὑποθέσεις suas stabiliendas: raro ad eruendum, cui potissimum inserviebant, sacri codicis textum genuinum. de hoc enim parum laborat: et ubi de lectionis cujuspiam αὐθεντίᾳ forte agit, ostendit, quam nihil fere in his rebus viderit, vir alias eruditus et perspicax r).

[Variis exemplis comprobat *Millius* judicium suum de hac editione Bezana, ad annotationes ejus inprimis provocans. Nec a vero plane alienum est, quamvis in insequentibus editionibus *Beza* quoque studiose in textum graecum inquisiverit, ut ope MStorum Codicum illum castigatiorem redderet. Differunt enim ipsae ejus inter sese ratione lectionum variantium adhibitarum editiones. Textus in hac editione est Stephanicus, adjunctamque habet ad latus tum versionem veterem Vulgatam, tum novam a *Beza* confectam; una cum ejus annotationibus. Uti *Beza Erasmum*, *Castalionem* et veterem Interpretem saepissime sub censuram vocavit, ita et ipse varios censores invenit, viros magnae eruditionis et famae, qui eum vel laudarunt vel reprehenderunt s).

Edit. Bezae III. Rec. II. [II.]

Edit. Bezae III. Recogn. II.

* Jesu Christi D. N. Novum Testamentum sive novum Foedus. Cujus graeco contextui respondent interpretationes duae: una vetus: altera nova Theodori Bezae, diligenter ab eo recognita. Ejusdem Th. Bezae Anno-

r) *Millius* proleg. p. 130. *Le Long* p. 211. col. 1. C. — p. 212. col. 1. C.

s) Omnium primo hic nominandus venit *Johannes Boisius*, qui in collatione Veteris interpretis cum Beza aliisque recentioribus, Londini 1655. 8. Vulgatam contra censuras Bezanas defendit. Accedunt *Drusius*, Daniel *Heinsius* in exercitationibus sacris, Lugdun. Bat. 1639. fol. et Cantabrigiae 1640. 4. *Pricaeus* aliique. Summa laude *Bezam* prosequitur *Joh. Henr. Hottingerus* Biblioth. quadripartit. lib. 1. c. 4. p. 167. Conf. de hac editione *Knochii* Nachrichten p. 391. *Wetstenii* proleg. p. 377. *Pritii* introd. p. 394. *J. D. Michaelis* Einleitung Tom. 1. p. 699. *Walchius* p. 41. Catal. Biblioth. Süsmilchii p. 12. *Maittaire* annales Tom. 3. Part. 2. p. 733. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 29. Index Bibl. Wernig. p. 22.

Annotationes, quas itidem hac tertia editione recognovit, et accessione non parva locupletavit. Responsio ejusdem ad Seb. Castellionem, in qua multi Novi Testamenti, et harum in ipsum annotationum loci accuratissime excutiuntur, seorsim excusa prostat. Anno MDLXXXII. (Genevae typis Henrici Stephani.) Fol. Edit. Bezae III. Rec. II.

Lectori Beza: Quid sit a nobis in hac tertia hujus voluminis editione praestitum, sic paucis cognosce. Hos novi foederis libros, non modo cum variis septemdecim Graecorum codicum a Rob. Stephano citatorum lectionibus rursum contulimus, sed etiam cum Syra interpretatione.„ *Deinde mentionem facit codicis vetustissimi, quem Academiae Cantabrigiensi dono dedit, et codicis Claromontani*, ex quibus, *inquit*, plurima non parvi momenti observavimus. Denique in latina interpretatione nostra paucula quaedam facere meliora studuimus: in annotationibus quaedam, partim ab amicis admoniti, partim judicio nostro emendavimus, multa prius non animadversa suis locis adjecimus, etc.„ Beza in annotationibus licet vitium unum et alterum correxerit, caetera tamen mordicus tuetur, ac nova insuper addit, et quidem fere ex auctoritate Codicum duorum eximiae vetustatis (*sc. Cantabrigiensis postea dicti, et Claromontani*) et versionum, quibus se in secunda hac annotationum Editione locupletatum fuisse gloriatur.„ t)

[Oliva in fronte libri Typographum *Henricum Stephanum*, quamvis nomen ejus nullibi expressum legatur, satis prodit. Praemittitur et huic editioni, quae tertia est, illa ad *Elisabetham* Angliae Reginam epistola, qua secundam editionem illi inscripserat. Secunda vero vice textum, versionem et annotationes *Beza* recognovit, uti ipse in praefatione testatur, adjutus Codicibus MStis, de quibus jam supra Sect. I. §. XXIX. quae ad notitiam illorum pertinent, annotavimus. u)

Edit. Bezae IV. Recognit. IV. Edit. Bezae IV. Rec. IV. [III.]

* Testamentum novum, sive novum Foedus Jesu Christi D. N. cujus graeco contextui respondent interpretationes duae; una vetus, altera Theodori Bezae, nunc quarto diligenter ab eo recognita: ejusdem annotationes, quas itidem hac quarta editione adcurate recognovit, et accessione non parva locupletavit, ut docebunt Asterisci margini appositi, nec non ejus ad lectorem epistolium. Haec quarta editio, propter accessiones non paucas, duos indices novos habet, quorum prior priori parti, posterior posteriori subjunctus est. Seorsim edetur recensio earundem in diversis novi Testamenti locis vocum (vulgo concordantiae novi Testamenti) cui etiam operam multum lectori profuturam idem Theodorus Beza et quidam alii impenderunt. M.D.LXXXIX. fol.

Christiano Lectori Theodorus Beza etc. Annus agitur sextus, ex quo C. L. quid sit a nobis in tertia hujus voluminis editione praestitum, sic paucis declaravi. Hos novi Foederis libros non modo cum variis 17. Graecorum Codicum etc. Haec tum ego — — Quartam autem hanc editionem idem a me expressit juvandae magis ac

t) *Millius* proleg. p. 151. *Le Long* p. 213. *Michaelis* l. c. *F. G. Freytagii* analecta litteraria p. 951. *Maittaire* annal. Tom. 3. Part. 2. p. 784. *J. M. Goezius* l. c. p. 31.

u) *Walchius* p. 42. *Wetstenius* p. 377. col. 2. D. — p. 214. col. 1. A.

Edit. Bezae IV. Rec. LV. ae magis Ecclesiae studium. — — Rursum igitur illa omnia placuit quarto conferre; dispicere, et diligentius etiam quam unquam antehac expendere. Observavi quoque locos non paucos tum ex veterum Graecorum et Latinorum Patrum tum ex eruditorum nostri seculi scriptis. Contuli quoque multa cum Sanctis Pagnini thesauro (*ex editione anni* 1577.) Admonuit etiam me de non paucis Joannes Drusius — non nihil aeque me adjuvit Joannes Piscator. etc. Genevae. 1588. „ x)

[Ex *Henrici Stephani* typographia iterum prodiit hoc opus, uti ejus Oliva testatur: Haud paucis vero exemplaribus annus MDLXXXVIII. est adscriptus, quo anno editio est exscripta, cujusmodi exemplar ad manus est. Notâ anni eum in finem mutata esse videtur, ut haec nova editio eo facilius ab iterata editione tertia, quam eodem anno 1588. *Jacobus Stoer* in folio procuravit, discerni queat. Quarta vocatur editio, in relatione ad primam, sed non satis accurate quarta recognitio laudatur, nam revera est tertio facta recognitio; interim et hoc propter editionem *Stoeri* factum esse conjicio. y)

Edit. Bezae V. recognit. ult.

Edit. Bezae V. Rec. ult. [IV.] • Jesu Christi Domini Nostri Novum Testamentum, sive novum Foedus, cujus Graeco contextui respondent interpretationes duae: una vetus; altera Theodori Bezae. Ejusdem Th. Bezae annotationes, in quibus ratione interpretationis vocum reddita, additur synopsis doctrinae in Evangelica historia et Epistolis Apostolicis comprehensae, et ipse quoque contextus quasi brevi commentario explicatur. Omnia nunc demum ultima adhibita manu quam accuratissime emendata et aucta, ut quodammodo novum opus videri possit. (Sumptibus Haered. Eustac. Vignon.) M. D. XCVIII. fol.

Cum nova praefatione et nova Epistola Elizabethae Anglorum Reginae etiam dicata.

„Christiano Lectori Th. Beza. Annus agitur quadragesimus secundus, ex quo Novi Testamenti latinam interpretationem sum aggressus. (*scilicet anno* 1556.) Graeco contextu non modo cum novemdecim vetustissimis (*septemdecim scilicet Henr. Stephani, Bezano et Claromontano*) quam plurimis msc. et multis passim impressis codicibus, sed etiam cum Syra interpretatione collato, et quam optima potui fide ac diligentia, partim cum veterum graecorum et latinorum patrum scriptis, partim cum recentioribus Theologorum versionibus et variis enarrationibus comparato. — — Ita igitur factum, ut quater istud a me fuerit editum, novis semper accessionibus valde locupletatum, dum paucula quaedam in ipso contextu facere meliora studeo, in annotationibus quaedam, partim ab amicis admonitus, partim judicio ipso meo, emendo; quaedam prorsus tollo: multa prius a me non animadversa adjicio: — — tantum absum ab eo ut toties innovatae istius rei me poenituerit, ut in hac quinta hujus operis editione eandem, imo etiam pene majorem, quam unquam antea, operam, diligentiam, fidem adhibuisse me minime pudeat. Immo nunc quoque libens agnoscam, ac profitear a me, neque tanti operis magni-

x) *Le Long* p. 214. col. 2. A.

y) *Nachrichten v. d. hallischen Biblioth.* Vol. 4. p. 195. *Knochii* Nachrichten p. 407. *Pritius* p. 394. *Wetstenius* l. c. *Michaelis* l. c. *Freytagii* analecta p. 952. *Walchius* l. c. *Maittaire* annal. Tom. 3. Part. 2. p. 800. *J. M. Goezius* l. c. p. 31.

magnitudini, neque meo ipfius fummo defiderio, quamvis non paucorum vere amicorum opera adjuto, effe fatisfactum. Inter hos autem, duos nominatim hoc loco recenfeam (*fc. Joan. Pifcatorem et Tuffanum Berchetum*) — mecum omnia communicare fuftinuerunt, — — ut profiteri minime verear, non parvam iftius quintae, et ut fpero, ultimae futurae editionis partem, illorum eruditioni et candori deberi. Quid plura? Hanc ipfam editionem, dum adhuc fub prelo effet, non paucis in locis, et in ipfo contextu, et in annotationibus, nonnullis partim notatis, partim detractis, partim adjectis, recognovi. etc. Genevae. 1598. „ Edit. Bezae V. Rec. ult.

Per illam editionum varietatem factum eft (*inquit Kortholtus* z)) ut annotationes interdum verfioni parum refpondeant, imo aperte fibi adverfentur. „ a)

[Spei et voti fui compos factus eft *Beza*, qui octogenarius hanc prelo adaptavit editionem eamque ultimam. Recedit editor, obfervante *Wetftenio*, ab editione Stephanica in verfione et notis, locis circiter ducentis, quorum quinquaginta in ipfum textum recepit; fexcentis vero minimum locis lectionem receptam dubiam facit, eique alias, aut fingulas aut fubinde plures aequiparat. Accentus, fpiritusque, commata etiam et diftinctiones, pro lubitu immutavit, quoties ita planiorem fenfum effici exiftimabat. Neque raro etiam fententia mutata fecundis curis priora refingit atque retractat. Accedunt huic editioni praeter epiftolam nuncupatoriam, duo indices, uti quartae jam additae fuere editioni. Quinque hae funt editiones majores, quae ipfi *Bezae* adfcribendae funt. b)

§. XXXVII.

Edit. iteratae.

Edit. iterat.

* Novum Teftamentum graeco-latinum ex vulgata verfione, et nova Bezae, cum ejus annotationibus ex editione tertia. Genevae Jacobi Stoer. 1588. fol. c) [I.]

[Recenfitis hactenus editionibus N. T. majoribus, quas ipfe *Beza* prelo adaptavit, fubjungimus, antequam ad minores progredimur, editiones illas, quas aut infcio aut invito, aut non amplius fuperftite editore, alii recufas dederunt Typographi. Quorum in numero prima eft editio a *Jacobo Stoer* Genevae exfcripta, quae editionem tertiam anni 1582. §. XXXVI. repraefentat, et cum editione *Bezae* quarta eodem anno in vulgus exiit.

* Jefu Chrifti Domini noftri Novum Teftamentum, five Novum Foedus, cujus graeco contextui refpondent interpretationes duae: una vetus; altera Theodori Bezae. Ejusdem Th. Bezae annotationes, in quibus ratione interpretationis vocum reddita, additur Synopfis doctrinae in evangelica hiftoria et Epiftolis Apoftolicis comprehenfae, et ipfe quoque contextus quafi brevi commentario explicatur. Omnia nunc demum, ultima adhibita manu, ex collatione exemplarium omnium quam accuratiffime emendata, et aliquantulum aucta. Acceffit etiam Joachimi Camerarii [II.]

z) cap. 15. de variis fcripturae facrae editionibus §. 30.

a) *Le Long* p. 215. col. 1. B.

b) *Knochii* Nachrichten p. 417. *Wetftenius*, *Biblioth. Sacr. Pars I.* *Walchius*, *Pritius*, *Michaelis* ll. cc. *Goezius* l. c. p. 32.

c) *Le Long* p. 214. col. 1. E.

Edit. iterat. merarii in Novum Foedus commentarius, in quo et figurae sermonis, et verborum significatio et orationis sententia, ad illius foederis intelligentiam certiorem tractantur. Cantabrigiae, ex officina Rogeri Danielis, almae Academiae Typographi. Anno Dom. MDCXLII. Et sub signo Angeli, in vico Lumbardensi; (vulgo Lombardstreet) Londini venales prostant. Fol.

Omnium Bezanarum optima editio, at minoris literae. *Ex monito ad lectorem:* Postremam Bezae editionem secuti sumus, utpote in quam ultimas curas, adeoque optimas Author impenderat. In qua elaboranda tantum adjecit, ut jam novum opus videri possit. Nonnulla, fateor, ex prioribus editionibus adjecimus, quod tamen nulla temeritate, sed necessitate a nobis factum putes. — Bezae comitem adjunximus Camerarium tum ob paritatem materiae, tum ut aliquid saltem auctarium et ἐπίμετρον adderemus ad priores editiones, versuum distinctionem et indicem de novo apposuimus. „ d)

[Recusam dedit Editor recentissimam *Bezae* editionem; quae vero e praecedentibus inserenda judicavit, uncinulis distinxit. Praemittitur duplex epistola nuncupatoria Anglorum Reginae inscripta ex editionibus annorum 1564. et 1598. cum praefatione *Bezae* ultima. Textus et versiones ita disponuntur, ut *Bezae* versio medium occupet locum, marginem vero occupant loca parallela, et inferiorem paginarum partem annotationes, quibus ad calcem index subjungitur. *Joachimi Camerarii* lucubrationes prodiere seorsim: *Notatio figurarum sermonis in quatuor libris Evangeliorum, indicata verborum significatione et orationis sententia: Lipsiae* 1552. 8. et accessionibus locupletata. ibid. 1572. 4. *Notationes figurarum sermonis in scriptis apostolicis, in libro praxeon et Apocalypseos. Lipsiae* 1556. 8. et 1572. 4. Uterque liber ad calcem adjectus est sub rubro: *Commentarius in novum foedus elaboratus, nunc demum plurimum illustratus et locupletatus cum novo Testamento ac Theodori Bezae annotationibus.* Cantabrigiensem hanc Commentarii *Camerarii* editionem recusam dederunt Francofurtenses A. 1712. e)

§. XXXVIII.

Edit. Bezae minores.

Edit. Bezae minores.

[1.] * Jesu Christi D. N. Novum Testamentum, sive novum Foedus, graece et latine, Theodoro Beza interprete. Additae sunt eodem authore summae breves doctrinae unoquoque Evangelistarum et Act. Apostolicorum loco comprehensae. Item Methodi Apostolicarum Epistolarum explicatio. Ejusdem ad illustriss. Principem Ludovicum Borbonium Principem Condensem et gallicam nobilitatem verum Dei Evangelium amplexam praefatio, in qua de Verbi scripti autoritate et vera ejus interpretatione disseritur. Anno MDLXV. Excudebat Henricus Stephanus, illustris viri Huldrichi Fuggeri Typographus. 8. f)

[Eodem

d) *Le Long* p. 218. col. 1. E.

e) *Baumgartenii* Nachrichten, Vol. 8. p. 8. *Mich. Lilienthalii* exeget. Biblioth. p. 571. *Freytagii* analecta p. 956. *Joh. Alb. Fabricius* Vol. 3. p. 189. *Walchius* p. 42. Index Bibl. Wernigerod. p. 26. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 11. *Goezius* l. c. p. 33.

f) *Le Long* p. 212. col. 1. C.

[Eodem anno, quo major editio secunda §. XXXVI. cum annotationibus majoribus in lucem exiit, et haec minor curante ipso *Beza* expressa est. Sic enim in epistola nuncupatoria de majori opere loquens: „Sed quum spissum illud opus et valde, quod expertus profecto loquor, laboriosum sub incudem revocatum, et denuo excusum, sic viderem excrevisse, ut eo non satis commode plerique uti possent, curavi ut absque illis annotationibus seorsim excuderetur.„ Annotationum loco substituit annotatas breves doctrinae summas in historicis narrationibus, et explicationem scopi et seriei argumentorum in Epistolis, ut methodus intelligi et omnibus ordine distributis genuinae expositiones cognosci possint. Epistola ipsa Genevae Calendas Martias anno M. D. LXV. data est. g) Edit. Bezae minores.

* Jesu Christi D. N. Novum Testamentum, gr. et lat. Theodoro Beza interprete. Additae — — differitur. Anno M. D. LXVII. Excudebat Henricus Stephanus, illustris viri Huldrichi Fuggeri typographus. 8. h) [II.]

[Editio minor secunda, cum eadem epistola nuncupatoria. Ad calcem, ex ipsius interpretis consilio, Symbolum Apostolicum, et quatuor illorum universalium conciliorum quas vocant πίστεως ἐκθέσεις, veluti evangelicae doctrinae summas, adjecit, quibus etiam celebre illud Athanasii Symbolum, Niceni expositionem inseruit Typographus. i)

* Jesu Christi D. N. novum Testamentum gr. et lat. Theodoro Beza interprete. Additae sunt ab eodem summae — — Epistolarum explicatio. Huic autem tertiae editioni, praeter quorundam locorum recognitionem, accesserunt breves difficiliorum phraseων expositiones, et aliae quaedam annotatiunculae, cum ex majoribus ipsius Bezae annotationibus tum aliunde excerptae opera eorum, qui in typographi epistola nominantur. Anno MDLXXX. 8. [III.]

„Typographus Lectori. Quoniam multi, qui tertiam hanc Novi Testamenti editionem multo superioribus locupletiorem esse audient, omnia quae ad ejus locupletationem contulimus, animadvertere statim non poterunt. Sic igitur habeto Lector. Quum Loselerius Villerius ad ea quae binae editiones superiores habebant, phraseων et quorundam etiam difficilium locorum expositionem partim ex majoribus Bezae ipsius annotationibus, partim ex Joachimi Camerarii notis addidisset, his quoque adjici multa posse, in his pleraque posse emendari: dignam esse hanc tertiam editionem putavi, quae non solum illam Villerii accessionem, verum et aliam sibi propriam exhiberet. Dum igitur commodum in Johannem Cherpontium incidissem, meumque illi consilium communicassem, ostendit mox ex parte jam navatam a se, quam navari cupiebam etc. k)

[Tertiae huic editioni addita est ad *Bezae* versionem Versio Vulgata et appendix secundae editionis. Quae typographus *Henricus Stephanus* de *Villerio* et *Cherpontio* refert, Jacobum *Le Long* eo induxerunt, ut titulo libri notam: *opera* *Lose-*

g) *Maittaire* annal. Tom. 3. Part. 2. p. 732. Index Bibl. Wernig. p. 22.

h) *Le Long* p. 212. col. 1. D.

i) *Baumgartenii* Nachrichten. Vol. 4 p. 385.

k) *Maittaire* annal. Tom. 3. Part. 2. p. 739. Index p. 23.

k) Le Long p. 213. col. 2. A.

Edit. Bezae minores. *Loselerii Villerii* et *Joannis Cherpontii*, adscriberet. Fallitur vero in hoc asserto. Edidit *Villerius* Londini 1573. Versionem *Bezae* latinam, sine textu graeco, eamque *Henrico* Comiti Hungtindoniae inscripsit. Adjecit illi annotationes breves ex opere *Bezae* majori petitas, insertis quibusdam maxime in IV. Evangelistas et Acta Apostolorum *Joachimi Camerarii* annotationibus. Hasce a *Villerio* excerptas annotationes editor adjecit, una cum ejusdem epistola nuncupatoria ad *Henricum* Comitem. Reliqua addidit *Cherpontius*. l)

[IV.] * Novum Jesu Christi Testamentum graece et latine Theodoro Beza interprete. Additae sunt ab eodem — epistolarum brevis explicatio. Huic autem quartae editioni, praeter multorum locorum — aliunde excerptae. Anno ᴉↄ ᴄᴉↄ xc. 8. maj. m)

[Oliva *Eustathii Vignonii*, cujus et Haeredes ultimam *Bezae* majorem expresserunt editionem §. XXXVI. in fronte Libri conspicitur. Praecedens quidem editio accurate una cum *Villerii* annotationibus expressa est, servatis epistolis nuncupatoriis *Ludovico* Bourbonio, et *Henrico*, Comiti Huntingdoniae inscriptis, eliminata tamen typographi praefatione et versione latina vulgata. n)

[V.] * Novum Jesu Christi Testamentum, graece et latine Theodoro Beza interprete. Additae sunt — brevis explicatio. Huic autem quintae editioni praeter multorum virorum recognitionem — aliunde excerptae. Anno M.DC.IIII. 8. maj. o)

[Praecedens accurate iterum exscripta est editio; nihil additum, nihil mutatum. Duplex vero exstat editio, quae in rubro quinta vocatur; utraque enim in se diversa ad manus est. p)

[VI.] * Novum Jesu Christi Testamentum, graece et latine, Theodoro Beza interprete. Additae sunt — — epistolarum brevis explicatio. Huic autem quintae editioni praeter multorum locorum — excerptae, opera eorum, qui in typographi epistola nominantur. Cum duplici interpretatione. Apud Johannem Vignon. MDCXI. 8. q)

[Ad editionem anni 1580. recusa est haec editio, praemissis iisdem, epistola *Bezae*, praefatione *Villerii* et carmine *Henrici Stephani*. Praefatio typographi hic iterum addita est, sed ita ut ad quintam editionem immutata sit. Appendix vero secundae et tertiae editionis hic desideratur. Duae sunt itaque editiones, quae *editio quinta* vocantur. r)

§. XXXIX.

l) Nachrichten von einer hall. Biblioth. Vol. 4. p. 197. *Walchius* p. 42. *Freytagii* analect. p. 952. Index Bibl. Wernigerod. p. 23. *Maittaire* annal. Tom. 3. Part. 2. p. 779.

m) *Le Long* p. 214. col. 2. C.

n) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 99. *Knochii* Nachrichten p. 486. *Reimmanni* catal. p. 237. Ad annum 1594. duas recenset *Le Long* Novi Testamenti graeco-latini *Bezae* editiones, *Franequerae* typis *Radaei*, 12. et Francofurti, 24. Utraque vero non graecum textum, sed tantummodo latinam *Bezae* versionem sistit.

o) *Le Long* p. 215. col. 2. E.

p) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 480. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 48.

q) *Le Long* p. 216. col. 1. B.

r) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 41. n. 88.

§. XXXIX.

Edit. Amstelodamens.

Ed. Amstel.

* D. N. Jesu Christi Testamentum novum gr. lat. Theodoro Beza interpr. prioribus editionibus multo accuratior et a multis mendis expurgatum. Amsterodami sumptibus Henric. Laur. 1626. 8. t) [I.]

[Ad calcem: *Lugduni Batavorum, typis Joannis Cornelii Wourdani Anno* 1626. Bibliopola *Henricus Laurentius* epistolam praemisit, ex qua sequentia notanda sunt: — In textu graeco secuti sumus eum, qui anno 1624. Lugduni prodiit, cui non pauci viri eruditione et pietate praestantes profuere, qui ad regium exemplar, et optimas quasque editiones eum cum cura expresserunt. — — Huic ex adverso Theodori Bezae interpretationem adjunximus. — Est autem haec edita anno 1573. eique, prout ex praefatione videre est, praefuit vir doctissimus Loselerius Villerius. — Ne vero moles voluminis nimium excresceret, argumenta capitum prolixiora omisimus, singulisque duntaxat quaedam quasi breviaria sive ἀκρόστιχα praefiximus, a Doctissimo Gemma Fabro olim ita conscripta, ut quid quoque capite contineatur, memoriae juvandae causa, uno intuitu conspici posset.„ Differunt itaque editiones Amstelodamenses vario modo a praecedentibus, ratione textus, qui ad Elzevirianam primam est formatus, ratione annotationum, quae prorsus eliminatae sunt; et ratione argumentorum, quae breviora sunt. Loca parallela in margine exteriori sunt notata. Sequentes editiones eandem habent praefixam epistolam. t)]

* D. N. Jesu Christi Testamentum novum gr. lat. Theodoro Beza interpr. — Amsterodami sumptibus Henrici Laurentii. 1643. 8. u) [II.]

* D. N. Jesu Christi Testamentum novum gr. lat. Theodoro Beza interpr. — Amsterodami. Sumptibus Henrici Laurentii. 1647. 8. x) *[III.]

Editio nitidissima. [Monitum Typographi, ex quo *Le Long* nonnulla hoc loco profert, jam supra exscripsimus.]

§. XL.

Edit. Tigurinae.

Edit. Tigur.

* Ἡ καινὴ διαθήκη τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Novum Testamentum Domini nostri Jesu Christi graeco-latinum, Theodoro Beza interprete. Editio nova et accurata. Tiguri ex typographeo Bodmeriano. MDCLXIII. 8. y) [I.]

[Prior editio anni 1661. graecum habet textum sine versione latina. Successit ei haec graeco-latina, quae sine ulla praefatione aut editoris monito in vulgus exiit. Altera columnarum textum, altera versionem exhibet, adjectis in margine locis parallelis. Singulis capitibus distichon latinum praemittitur. z)]

* Ἡ καινὴ διαθήκη. — Theodoro Beza interprete. Editio nova et accurata. Tiguri ex Typographeo Bodmeriano. MDCLXXI. 8. a) [II.]

* Ἡ

t) *Le Long* p. 217. col. 2. B.

t) *Millius* proleg. p. 138. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 52.

u) *Le Long* p. 218. col. 2. B.

x) *Le Long* p. 218. col. 2. C.

y) *Le Long* p. 220. col. 2. B.

z) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 101.

a) *Le Long* p. 220. col. 2. C. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 103. Index Bibl. Wernigerod. p. 27.

[III.] * Ἡ καινὴ διαθήκη. — Theodoro Beza interprete. Tiguri ex typographeo Bodmeriano. MDCCII. 8.

[IV.] Ἡ καινὴ διαθήκη. Theodoro Beza interprete. Tiguri ex typographeo Bodmeriano. MDCCIIX. 12. b)

N. T. gr. c. Verf. Caftellionis.

§. XLI.

N. T. gr. c. Verf. Caftellionis.

Inter facri textus interpretes *Sebaftianus Caftellio* non infimum occupat locum, qui, cum alios videret a latinae linguae puritate aliquantum recedere, ut textum facrum eo melius exprimerent, eo omnem intendit nervum, ut puro et nitido fermone latino ea exprimeret, quae in facris litteris leguntur. Quo vero factum eft, ut elegantiam fermonis, quaerens, a vero et genuino fontium fenfu receſſerit. Prodiit Verfio integri codicis facri ab ipfo verfi prima vice Bafileae 1551. fol. ex officina *Oporini*. Inter editiones N. T. tres recenfentur, quae cum textu graeco hujus verfionem junctam habent; quarum vero nullam ipfe procuravit, fiquidem jam anno 1563. ex hac vita deceffit.

[I.] * Novum Teftamentum gr. lat. ex verfione Sebaftiani Caftalionis. Venetiis. 1583. 8. c)

[II.] * Novum Teftamentum — — Caftalionis. Antwerpiae 1584. 8. d)

[III.] * Novum Teftamentum — Caftalionis. Lipfiae 1591. 8. e)

§. XLII.

Denique ad recentiffimos interpretes progredimur, qui Ecclefiae Lutheranae cives facrum textum latinitate donarunt. Duo funt viri de ecclefia noftra optime meriti, qui hic in cenfum veniunt. Alter eft *Erafmus Schmidius* Wittebergenfis, qui Bezanam verfionem adeo recognovit, ut omnino nova dici mereatur. Alter eft *Sebaftianus Schmidius* Argentoratenfis, cui integri codicis facri verfionem debemus. Neuter illorum facrum textum cum verfione edidit, nam prior quo minus id fieret, morte eft impeditus; pofterior vero folam edidit fontium latinam verfionem, cui recentioribus temporibus textus authenticus additus eft. De codice hebraeo-latino jam fupra Cap. I. Sect. III. §. IX. loquuti fumus. Supereft ut et codicem Novi Teftamenti graeco-latini recenfeamus.

Edit. Erafmi Schmidii.

§. XLIII.

Edit. Erafmi Schmidii.

* Erafmi Schmidii opus facrum pofthumum: in quo continentur verfio novi Teftamenti nova, ad graecam veritatem emendata, et notae ac animadver-

b) Catal. Bibl. Baumgart. p. 78. n. 96. Index Bibl. Wernigerod. p. 30. Eodem anno et Lipfiae N. T. gr. lat. Bezae recufum effe, refert Cl. *Lorckius*, de quo vero nihil compertum habeo.

c) *Le Long* p. 214. col. 1. B. *Walchius* p. 44.

d) iid. ibid.

e) iid. ibid.

adversiones in idem: quibus partim mutatae alicubi versionis redditur ratio, partim alia necessaria monentur. Accedit sacer contextus graecus cum versione veteri, nec non index rerum et verborum locupletissimus. Itemque auctoris orationes de Sibyllis, multum hactenus desideratae. Norimbergae sumptibus ac typis Michaelis Endteri. Anno CIↃIↃCLVIII. Fol. Edit. Erasmi Schmidii.

Ex monito ad Lectorem: Nae id locupletissima sua eruditione, quam ex innumeris graecorum scriptorum solertissima lectione sibi comparaverat, summa sua cum laude et obtinnit jam Erasmus Schmidius, et obtinebit doctissimo suo in novum Foedus commentario; ex quo dum plurima, quibus authentici textus puritatem, quem σολοικίζειν nonnulli opinantur impie, assertum doctissime, et vocum derivationes, emphases, diversamque constructionis conjecturam evolutum enucleatumque ibat etc.„

Hic novam (*inquit Kortholtus f)*) adornavit, eamque accuratissimam Testamenti novi versionem, additis animadversionibus, quibus partim mutatae alicubi Bezanae translationis ratio redditur, partim notis ipsius occurritur. „ g)

[Non opus est affectum, quamvis posthumum. Nam Auctor die 30. Augusti mensis anno 1637. operi colophonem imposuit; eodemque die morbo ultimo et lethali succubuit. Sed lucem demum vidit anno 1658. Post epistolam nuncupatoriam *Carolo Gustavo*, Svecorum Regi inscriptam, sequitur brevis *Jacobi Welleri* praefatio Francofurti ad Moenum e diversorio data. Textus graecus adeo est *Bezanus*, ut vix vicies ab illo recesserit, editionem *Stephani* aut annotationes *Bezae* sequutus, aut etiam conjectura inductus Editor. Versionem N. T. quod attinet, omnino est *Bezae* versio, sed Editor singula accurate examinavit, quae ipsi dubia vel falsa visa sunt, immutavit, emendavit et expolivit, ut versio nova appellari possit. Annotationes sunt vel philologicae vel criticae, et haud raro polemicae, quae contra *Bezam* disputant. h)

§. XLIV.

N. T. c. vers. Seb. Schmidii.

N. T. c. vers. Seb. Schmidii.

Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα. Novi Testamenti Libri omnes interprete Sebastiano Schmidio. Accedunt Summaria Capitum, selectiora loca παράλληλα, breviores Evangelistarum Apostolorumque delineationes et tabulae geographicae. Recensuit Christ. Frider. Wilisch, illustris Gymnasii Fridericiani, quod Altenburgi est, Director. Cum Privilegio Reg. Polon. et Elect. Sax. Chemnitii apud Cunradum Stoessellum MDCCXVII. 8. [I.]

Non ipse *Sebastianus Schmidius*, cujus versio latina sacri Codicis V. et N. T. Argentorati 1696. prodiit, hanc Novi Testamenti editionem procuravit, aut versioni sacrum textum junxit: sed *Wilischius* novae textus graeci editioni *Schmidii* versionem,

f) De variis scripturae editionibus c. 15. §. 31.

g) Hactenus *Le Long* p. 220. col. 1. D.

h) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 23. *Knochii* Nachrichten p. 933. *Mich. Lilienthalii* exeget. Biblioth. p. 566. *Wetstenii* proleg. p. 391. *Walchius* p. 44. *Joh. Fabricii* hist. Biblioth. Vol. 1. p. 39. *J. F. Buddei* isagog. p. 1543. *J. G. Hagemanni* Nachrichten von Uebersetzungen p. 143. *J. M. Goezius* l. c. p. 34. Index Bibl. Wernigerod. p. 26.

N. T. c. vers. Seb. Schmidii. sionem, una cum capitum summariis ex eodem opere Schmidiano desumptis, adjunxit. Textus ad normam editionis *Leusdeni* est exscriptus, ut voces, quae semel occurrunt, reliquae vero, ubi prima vice leguntur, nota distinguantur. Accedunt loca parallela columnae exteriori, quae versionem sistit, subjecta. Vitae vero Evangelistarum et Apostolorum ex Opere *Cavei* mutuo sumptae sunt. [i])

[II.] *Τῆς καινῆς διαθήκης ἅπαντα.* Novi Testamenti Libri omnes interprete Sebastiano Schmidio — Recensuit Christ. Frider. Wilisch — Chemnitii — 1730. 8. [k])

§. XLV.

Partes N. T.

Partes N. T.

Non integrum semper Novum Testamentum cum versione in vulgus exiit: sed et partes vel plures vel singulae, prout cuilibet visum est editori, seorsim exscriptae sunt. Verum in recensendis singulis N. T. partibus jam non eandem habebimus, uti in praecedentibus, versionum rationem, ut quae ab uno eodemque auctore profectae sunt, sibi invicem conjungantur; sed sacrorum voluminum ordinem sequuturi, in singulis, quo auctore confecta sit, annotabimus.

§. XLVI.

Libri historici gr. lat.

Libri historici gr. et lat.

[I.] Novi Testamenti Libri historici graec. et lát. perpetuo Commentario ex antiquitate, historiis, philologia illustrati, quem praeter venerabilis Bezae, undique conquisitae doctiss. virorum lucubrationes, ac prae coeteris insigniores explicationes suppeditarunt. Adornante Balduino Walaeo, Foederat. Belgarum ad potentiss. Galliar. Regem legationi a sacris. Praemissa est H. Stephani de stylo N. T. dissertatio. Ad calcem vero adjecti sunt Indices quatuor locupletissimi. Lugduni Batavorum. Ex officina et typographia Adriani Wyngaerden. MDCLIII. 4.

Ad normam auctorum classicorum, qui cum Notis Variorum prodiere, *Walaeo*, Novum Testamentum graecum, et quidem hoc in volumine, libros ejus historicos, in vulgus emittere visum est. Junxit itaque in superiori paginarum parte textui sacro Versiones duas latinas, alteram *Theodori Bezae*, alteram Veteris Interpretis. Inferiorem partem vero occupant commentarii variorum, in quibus, quorum lucubrationibus quam frequentissime usus est, recensentur *Isaacus Casaubonus*, *Joachimus Camerarius*, *Franciscus Gomarus*, *Claudius Salmasius*, *Daniel Heinsius*, *Johannes Camero*, et *Fridericus Spanhemius*; quibus data occasione accedunt *Johannes Drusius*, *Joh. Seldenus*, *Ludovicus de Dieu*, et complures alii, quorum nomina hic exscribere nimis longum foret. Opus nitide quidem est exscriptum, sed tentamen hocce, non eum, quem sibi editor promiserat, invenit applausum. *Henrici Stephani* frugifera Dissertatio editioni N. T. Anni 1576. adjecta erat. Conf. Sect. I. §. XLV. [l])

Novi

i) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 105. *Pfaffii* introductio in hist. litt. Part. 1. p. 145. *Walchius* p. 44. *Rich. Simon* hist. crit. des Comment. du N. T. p. 791.

k) Catal. Bibl. Baumgart. p. 42. n. 113.

l) *Mich. Lilienthalii* exeget. Biblioth. p. 786.

* Novi Teſtamenti Libri hiſtorici graeci et latini perpetuo commentario — locupletiſſimi. Amſtelaedami apud Johannem Ravenſteinium, civitatis et illuſtris Scholae typographum. MDCLXII. 4. m) [II.]

[Non iterata, ſed eadem eſt editio, novo, ut novi ſpeciem habeat, ornata rubro.

§. XLVII.

IV. Evang. gr. lat. IV. Evang. gr. lat.

* IV. Evangelia graece ex editione Antwerpienſi an. 1572. et latine ex Vulgata, cum commentariis Franc. Lucae Brugenſis. Antwerpiae Moreti 1606—1616. IV. Vol. fol. n) [I.]

[Niſi ipſe *Le Long* Commentariorum *Lucae Brugenſis* in quatuor Evangelia mentionem feciſſet, nos hoc opus, quod majori jure ad numerum ſcriptorum exegeticorum referendum eſt, ſilentio praetermiſiſſemus. Jam vero ipſo praeeunte nonnulla de opere annotabimus. Commentarius in quatuor Evangelia prodiit Antwerpiae 1606. II. Vol. Praemittitur itinerarium Jeſu Chriſti Filii Dei e quatuor Evangeliſtis collectum. Ad calcem vero adjectus eſt tractatus de chaldaica ſacrae ſcripturae paraphraſi, quo et oſtenditur, quis paraphraſeos illius uſus, et plurima ſacrae ſcripturae loca enodantur, ſeu apologia pro chaldaico Paraphraſte. Acceſſit deinde Commentarii ſupplementum in S. Lucam et S. Johannem, Antwerpiae 1612. fol. et denique alter ſupplementorum tomus, qui reliqua S. Johannis complectitur. Textus graecus eſt Plantinianus, qui maxima ex parte Complutenſem ſequitur editionem, inſertis quibusdam in locis lectionibus Eraſmianis.

Johannis Clerici Harmonia Evangelica, cui ſubjuncta eſt hiſtoria Chriſti ex IV. Evangeliis concinnata. Acceſſerunt tres diſſertationes de annis Chriſti, deque concordia et auctoritate Evangeliorum. Amſtelaedami, ſumtibus Huguetanorum MDCXCIX. fol. [II.]

Splendidum hocce et pereruditum opus non ab omnibus editionibus ſacrorum Bibliorum adnumeratur. At quia integrum IV. Evangeliorum Textum continet, hoc loco minime praetermittendum eſt. Textus quatuor Evangeliſtarum graece et latine expreſſus per quatuor columnas eſt diſpoſitus, ita ut, ubi unicus tantummodo facta refert Evangeliſta, reliquae columnae vacuae ſint. Ubi vero duo vel tres eadem recenſent, verba illorum in duabus vel tribus columnis apponuntur. Latinam verſionem ipſe *Clericus* confecit, quam *Joh. Michael Langius*, at ſine textu graeco, Altorfii 1700. 4. recudi curavit; hiſtoriamque Chriſti ad calcem adjecit, praemiſſa diſſertatione de potioribus ſcriptoribus Harmoniarum Evangeliſtarum. Id denique monendum eſt, nonnulla Exemplaria notam anni 1700. in fronte gerere, quamvis ſint ex una eademque editione o).

§. XLVIII.

m) *Le Long* p. 226. col. 1. C. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 27.

n) *Le Long* p. 226. col. 1. C. p. 875. col. 2. E. *Walchius* p. 627.

o) Acta Eruditor. Lipſ. A. 1699. p. 273. *Unſchuld. Nachrichten* A. 1701. p. 164. *Mich. Lilienthalii* exeget. Biblioth. p. 590. *Joh. Fabricii* hiſt. biblioth. Vol. 4. p. 101. *Joh. Fr. Buddei* iſagog. hiſt. theol. p. 1751. *Walchii* Biblioth. exeget. p. 898. *J. G. Pritii* introduct. p. 224. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 37.

Edit. Joh. Pricaei.

§. XLVIII.

Edit. Joh. Pricaei.

* Joannis Pricaei Commentarii in varios Novi Teftamenti libros: in quibus vulgatae verfionis, quam plurimis locis, prae quavis alia recentiore, fermo purus latinusque oftenditur: contextus graeci litera explicatur; ejusdem phrafeologia cum auctorum Ethnicorum locutionibus amoene comparatur; multorum difficilium locorum expofitiones novae afferuntur, fenfusque non folum ex chriftianis ecclefiae antiquiffimae doctoribus, fed et ex graecis latinisque gentium fcriptoribus ubique illuftratur. His accefferunt annotationes in Pfalmorum librum, item in aliquot fparfa capita novi Teftamenti. Ad Sereniffimum Principem Cofmum, magnum Principem Hetruriae. Londini, excudebat Jacobus Flefher. MDCLX. Proftant apud Cornelium Bec. Fol. p)

[Non omnes N. T. libros, fed tantummodo *Matthaeum*, *Lucam*, *Johannis* cap. X. et XI. *Acta Apoftolorum*, Epiftolas *Pauli* ad *Timotheum*, *Titum* et *Philemonem*, Prioris Epift. ad *Corinth.* cap. XI, Epiftolas *Johannis*, *Jacobi* et *Judae* et *Apocalypfin* ita illuftravit *Pricaeus*, ut contextui graeco Vulgatam addiderit, et commentario tum textui tum verfioni novam addere lucem ftuduerit. Jam antea nonnullas hujus collectionis partes feparatim evulgarat, ut Commentarium in *Matthaeum* Parifiis 1646, Commentarium in Epiftolam *Jacobi* eodem anno, et anno fequenti Commentarium in *Acta Apoftolorum*, quae fingula cum aliis in hac collectione recufa funt. Commentaria vero ipfa Criticis Anglicanis inferta leguntur. Collectionem integram editionibus facris non adnumeraffemus, nifi nobis *Jacobus Le Long* exemplo praeiviffet q).

§. XLIX.

Johan. gr. l.

Johan. gr. lat.

[I.] * Evangelium S. Joannis gr. lat. Bafileae 1547. 8. r)

[II.] * Evangelium Joannis et Epiftolae Apoftolorum graece et latine ex verfione Jo. Cocceii. V. *ejus Opera* 1673. 1689. 1701. fol.

Ita *Le Long* s), quo duce has editiones albo editionum facrorum librorum infcribimus. Divifit *Coccejus* textum facrum in fectiones minores, cique novam verfionem, fubjuncto cuilibet fectioni commentario fatis amplo, adjecit. In Collectione operum *Cocceji*, Francofurti ad Moenum, typis et impenfis Balth. Chriftoph. Wuftii, A. MDCXXCIX. (1689) exftat Evangelium Johannis tom. 4. p. 126 fqq. Epift. ad Romanos p. 364 fqq. Ad Corinth. Galat. Ephef. p. 605. fqq. Ad Philipp. — Titum tom. 5. p. 3. fqq. Ad Hebr. nec non Epiftolae Jacobi et Petri p. 449. fqq. Epift. Judae p. 873. et Apocalypfis p. 893.

§. L.

Act. Apoft.

Acta Apoft.

[I.] * Acta Apoftolorum Gr. lat. Ingolftadii, Sartorii 1595. 12. t)

* Acta

p) *Le Long* p. 226. col. 1. D.
q) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 119. *Knochii* Nachrichten p. 442. *Walchius* p. 818.
r) *Le Long* p. 226. col. 1. E.
s) p. 226. col. 1. E.
t) *Le Long* p. 226. col. 1. E.

* Acta Apostolorum graeco-latina litteris majusculis. E Codice Laudiano characteribus uncialibus exarato, et in Bibliotheca Bodlejana adservato, descripsit ediditque Tho. Hearnius A. M. Oxoniensis, qui et Symbolum Apostolorum ex eodem codice subjunxit. Oxonii e Theatro Sheldoniano. MDCCXV. sumptibus editoris. 8. [II.]

Praemittitur specimen codicis et Alphabetum illius latinum et graecum. *Ex praefatione Hearnii:* „Ad codicis antiquitatem quod attinet, mea fert opinio, eum esse annorum plus mille, id quod facile assequor ex ipsa literarum forma. — Itaque non multum refert quod a nobis aliquantulum dissentiat Cl. Millius, qui minore cura (id quod nollem dicere, nisi ita postularet veritas) quam par erat, hunc codicem evolverat, ut e notis nostris ad imum paginae positis manifestum erit." u)

[Textui graeco juncta est versio antiqua Itala, quae aetate tempora Hieronymi superare dicitur. In exprimendo textu et versione typis majoribus usus est editor, atque singula ita ordinavit, ut codicem ipsum, quantum fieri poterit, repraesentent: Characterum vero graecorum et latinorum Codicis specimen aeri incisum una cum editoris effigie praemittitur. Liber insigne rarus, cujus tantummodo 120 Exemplaria typis exscripta exstant x).

§. LI.

Epist. Apostol. Ep. Apostol.

* Epistolae Divi Pauli graece cum triplici editione ad veritatem graecam. Venetiis apud Jo. Antonium et fratres de Sabio, Sumptu Joannis Antonii Garuphae civis Veneti 1533. 8. y) [I.]

[Cura Fratris Damiani Lori Veneti. Accedit ad M. Antonium Contarenum Oratorem Venetum apud Carolum Caesarem Epistola, et Lini Episc. de Passione Pauli, Epistola ad Laodicenses, aliaque. Versio prior est Erasmi, altera Jacobi Fabri Stapulensis, tertia vulgata z).

* Epistola ad Galatas gr. lat. Bremae 1612. 8. a) [II.]

§. LII.

Apocalyps. Apocalyps.

Apocalypseos Cap. XXII. graece et latine, edente Richardo Bentlejo. Cantabrigiae 1720. et Lipsiae 1737. 8.

Speciminis loco edidit *Richardus Bentlejus* ultimum Novi Testamenti graeci caput, cum versione antiqua, et subjunctis variantibus lectionibus. Jam ante annum 1716. novam N.T. editionem, Milliana longe praestantiorem, ad codices aetate mille annorum recensitam meditatus est, quam demum 1720 publico programmate exspe-

 etari

u) *Le Long* p. 226. col. 1. E.

x) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 8. p. 22. *D. Clement* biblioth. hist. Tom. 1. p. 433. *Samlung v. A. u. N.* 1716. p. 368. 1096. *Gelehrte Zeitung.* Lipsiae 1716. p. 521. Acta Erudit. Lipsiens. 1717. p. 101. *J. Vogtii* catal. libr. rar. p. 5. *Freytagii* analecta p. 6. *Baueri* biblioth. univers. p. 3. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 60. De codice ipso, qui est Bodlejanus 1119. conf. *Le Long* p. 183. *Millius* p. 157. *Wetstenius* et *Michaelis* Einleit. Tom. 1. p. 145.

y) *Le Long* p. 226. col. 2. B. coll. p. 312.

z) *Maittaire* annal. Tom. 2. Part. 2. p. 778.

a) *Le Long* p. 226. col. 2. C.

Apocalypf. etari juffit, fub rubro: Ἡ καινη διαθηκη: *graece. Novum Teftamentum verfionis vulgatae per Sanctum Hieronymum ad vetufta exemplaria graeca caftigatae et exactae* — — *Utrumque ex antiquiff. codd. mff. tum graecis tum latinis edidit Richardus Bentlejus*. Sed tantas ipfi D. C. *Midletonius* movit lites, ut a propofito abftineret, et haec editio Bibliothecae promifforum et latentium adfcribenda fit. Qualis vero futura fuiffet, ex fpecimine ifto in *Pritii* introductione in N. T. Lipf. 1737. 8. p. 401-405. dijudicari poterit. b)

§. LIII.

Ev. Ep. gr. l. *Evang. Epift. gr. lat.*

[I.] Evangelia et Epiftolae Dominicorum ac feftorum Dierum graece et latine. Argentorati excudebat Theodofius Rihelius. Anno MDXCII. 8.

Verfio latina eft *Erafmi* Roterodami.

[II.] *Εὐαγγελια τε και ἐπιςολαι των κυριακων και ἑορταςικων ἡμερων, ἑλληνιςι και ῥωμαϊςι.* Evangelia et Epiftolae Dominicorum ac Feftorum dierum Graece et Latine. Una cum diftichis graeco-latinis, fummam cujuslibet Evangelii continentibus. An. 1634. Wittebergae, Sumptibus Haeredum Samuelis Selfifchii, Typis haeredum Georgii Mulleri. 8.

Editio ad praecedentem formata.

[III.] Evangelia Dominicalia graece et latine. Aboae 1679. 8.

Eidem *Gezelio*, cujus N. T. graecum fupra Sect. I. §. LXVIII. laudavimus, hanc debemus in ufum fcholarum procuratam editionem.

§. LIV.

Reftant adhuc nonnullae Novi Teftamenti graeci editiones, quae verfionem vulgarem ad latus habent, quae pro ratione verfionis adjunctae quadruplicis funt generis. Primum locum occupant merito editiones cum verfione neo-graeca, feu graeco-barbara eum in finem procuratae, ut ecclefiae orientali inferviant. §. LV. Accedunt his editiones cum verfione germanica B. *Lutheri* noftri §. LVI. quibus editiones cum verfione belgica, §. LVII. et denique illam, quae verfionem Anglorum fermone confcriptam ad latus habet, adjungimus. §. LVIII.

§. LV.

b) Varia funt, quae ifto tempore de N. T. *Bentlejano* fcripta funt, quae fingula hic recenfere, et quae hinc inde difputata funt, accurate exponere, nullius plane ufus foret, cum ipfa editio femper latebit. Interim non abs re effe judicamus, fi brevibus fcripta quae fibi invicem fuccefferunt, indicamus. Cum a. 1716. propofitum *Bentleji* innotefceret, duae Epiftolae illud dijudicarunt; quibus refpondit *Bentlejus: Two Letters to Dr. Bentley and the Doctor's Answer*, 1716 *Jan.* (1717.) Sequuti funt *Propofals for printing a new Edition of the Greek Teftament, and St. Hierom's Latin Verfion*. 1720. Oppofuit D. *Conyerius Middletonius Remarks paragraph by paragraph*, 1721. quamvis tecto nomine. Refpondit *Bentlejus Propofals for printing a new Edition of the Greek Teftament, with a ful Answer to all the Remarks of a late Pamphlet by a Member of Trinity College. Cantabr.* 1721. et *A defence of Dr. Bentleys propofals etc. Middletonius* vero oppofuit: *Some farther Remarks Paragraph by paragraph.* Accefferunt hisce alia fcripta minora, ut et alii fcriptores, quibus lites auctae fuerunt. Conf. *J. P. Niceronii* Nachrichten von berühmten Gelehrten Tom. 4. p. 429. etc. *Samlung v. A. u. N.* 1721. p. 612. 613. *Gelehrte Zeitung*. Lipf. 1721. p. 179. 555.

§. LV.

N. T. c. Verf. Neograec. N. T. c. V. Neograec.

* Ἡ καινὴ διαθήκη τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δίγλωττος, ἐν ᾗ ἀντιπροσώπως τότε θεῖον πρωτότυπον καὶ ἡ ἀπαραλλάκτως ἐξ ἐκείνου εἰς ἁπλὴν διάλεκτον διὰ τοῦ μακαρίτου Κυρίου Μαξίμου Καλλιουπολίτου γενομένη μετάφρασις ἅμα ἐτυπώθησαν. Ἔτει ΧΗΗΔΔΔΠΙΙΙ. (1638.) 4. [I.]

Decreto et fumptibus Ordinum Generalium Belgii Foederati in gratiam modernorum Graecorum, ut afferit praefatio, Genevae prodiit c).

[Novum teftamentum eft bilingue, in quo textus authenticus cum verfione Neograeca a *Maximo Calliopolitano* confecta exhibetur. *Genevae* editum effe afferit *Le Long*, ad infigne typographi *Petri Choueti* in fronte libri provocans d). Sed cum Decreto et Sumptibus Ordinum Generalium B. F. in lucem emiffum eft, iis potius, qui Lugduni Batavorum apud *Elzevirios* impreffum effe autumant, affentiendum judicamus. Edidit hoc N. T. *Cyrillus Lucaris*, de quo, ut et de auctore et verfione ipfa, plura fuo loco annotabimus e).

* Ἡ καινὴ διαθήκη τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦτ' ἔστι τὸ θεῖον ἀρχέτυπον καὶ ἡ αὐτοῦ μετάφρασις εἰς κοινὴν διάλεκτον. Μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθέντα, καὶ νεωστὶ μετατυποθέντα ἐν Ἅλα τῆς Σαξονίας, ἐν τῷ Τυπογραφείῳ Ὀρφανοτροφείου. Ἔτει ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου Οἰκονομίας τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. ά. ψ. ί. (Halae Saxonum 1710.) 12. f) [II.]

[Novum Teftamentum graecum cum verfione neograeca Halae Saxonum typis Orphanotrophii impreffum, fequitur quoad textum graecum, editionem Leusdenianam, Amftelodami apud *Wetftenium*, 1698. verfio vero neograeca ex editione Londinenfi neograeca a *Seraphino Mitylenfi* defumta, fed variis in locis emendata eft: id quod in fe fufcepit negotium *Anaftafius Michael Macedo.* Duplici ornata eft editio praefatione, altera graeca *Johannis Heimanni*, altera latina *A. H. Franckii.* Sumptus et impenfas Borufforum Regina *Sophia Louifa* clementiffime fubminiftravit. g)

§. LVI.

N. T. c. Verf. germ. N. T. c. V. germ.

* Η καινη διαθηκη: das ift das neue Teftament unfers Herrn Jefu Chrifti, Griechifch und Teutfch, mit einer Anleitung der Verficul und Wörter, welche Herr Leusden in feiner griechifchen Edition gezeichnet zu mercken, und Vorrede Herrn Johann Wincklers Paftor zu S. Michaelis in Hamburg. Luneburg, verlegts Joh. Georg Lipper Anno 1693. 8. h) [I.]

[Textus ex editione Leusdeniana expreffus, quo *Jacobus Le Long* eo deductus eft, ut hanc editionem *ftudio Leusdeni* tribuat. Ad latus ejus Verfio germanica

Ss 3 B. Lu-

c) p. 218. col. 1. C.

d) p. 217.

e) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 8. p. 1. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 11. *Vogtii* Catal. libr. rar. p. 662. *Freytagii* analecta p. 958. *Beyeri* Arcan. Bibl. Drefd. cont. p. 80. Acta hift. ecclef. Vol. XI. p. 702.

f) *Le Long* p. 225. col. 2. C.

g) *Knochii* Nachrichten p. 511. Acta Erudit. Lipfienf. A. 1710. p. 424. Index Biblioth. Wernigerod. p. 30. Acta hift. ecclef. Vol. XI. p. 703.

h) *Le Long* p. 221. col. 2. E. qui addit: *ftudio Leusdeni.*

N. T. c. V. germ. B. *Lutheri* adjecta est. Loca parallela marginem occupant, et certis signis distincta sunt verba, ad quae illa respiciunt. i)

[II.] * Η καινη διαθηκη. — — Lüneburg — — 1702. 8.
Editio prior iterata. k)

[III.] Ἡ καινὴ διαθήκη τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸ ἀρχέτυπον μετὰ τῆς τοῦ Λουθήρου μεταφράσεως, Das neue Testament unsers Herrn und Heylandes Jesu Christi nach dem Grund-Texte mit der teutschen Uebersetzung Lutheri. Leipzig und Lübben, verlegts George Voss. 1732. 8.

Recusam dedit typographus praecedentem editionem, sed ita ut praefationem *Winckleri*, argumenta capitum et loca parallela eliminarit. l)

[IV.] * Η καινη διαθηκη. Novum Testamentum graeco-germanicum, ad probatissimos codices exactum accurateque revisum: item locis vere parallelis illustratum atque auctum et summariis instructum, prorsusque ita adornatum, ut magno adjumento et usui esse possit Graeca discere et cum versione germanica conferre volentibus. Cura atque vigiliis D. Joh. Henrici Maji. Gissae Hassorum, typis et impens. Joh. Reinh. Vulpii: Acad. Typ. Anno MDCCV. 12. m)

[Titulum et praefationem latine scripsit editor, qui textui graeco *Lutheri* versionem, insertis quibusdam, ut graeco textui eo melius respondeat, verbis, ad latus junxit. Loca parallela cuique commati subjecta sunt. n)

[V.] Η καινη διαθηκη. Das ist das neue Testament unseres Herrn Jesu Christi, griechisch und teutsch, mit kurzen Summarien der Capitel, vielen Parallelen, und kurzen Lebensbeschreibungen eines jeden Evangelisten und Apostels; nebst zween zur Lesung dieser h. Schrift sehr dienlichen Landcharten zum Druck befördert von Christian Friderich Wilischen. — Chemnitz bey Conrad Stösseln. 1717. 8. o)

[VI.] Η καινη διαθηκη. — — Christian Friderich Wilisch — Chemnitz bey Joh. Christoph und Joh. David Stoeffel. 1730. 8. p)

[VII.] Novum Testamentum graeco-germanicum. Zullichovii 1741. 4.

Pars integrorum Bibliorum lingua authentica editorum cum praefatione *Joh. Muthmanni*, in qua textus graecus ex editione Reineceiana, versio vero Lutheri ex editione Cansteniana descriptus est. Praemisit *Steinbartius* harmoniam historiae vitae Jesu

i) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 29. *Joh. Alb. Fabricii* centifol. lutheran. p. 164. Index Biblioth. Wernigerod. p. 28. *Goezii* Verzeichn. p. 58.

k) *Le Long* p. 222. col. 1. E. *Fabricius* l. c.

l) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 30. Index Bibl. Wernigerod. p. 32.

m) *Le Long* p. 223. col. 1. E. qui typographum Joh. Max. a Sande appellat, Winckleri que praefationem adjectam esse adfirmat, in quo utroque a vero aberravit.

n) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 2. p. 477. *Knochii* Nachrichten p. 488. *Samlung v. A. u. N. A.* 1721. p. 957. Index Bibl. Wernigerod. p. 30.

o) Catal. Bibl. Baumgart. p. 42. n. 199. *Fabricii* centifol. p. 164. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 62.

p) Index Bibl. Wernigerod. p. 32.

Jesu Christi praceunte *Haubero* et collationem versionis Lutheri cum textu graeco a Bengelio reviso. t) N. T. c. V. germ.

H καινη διαθηκη. Das neue Testament griechisch und teutsch: Jenes nach der Herausgabe D. Gerhards von Mastricht; dieses nach der Uebersetzung D. Martin Luthers dergestalt eingerichtet, dass beyde mit dem in den Cansteinischen Bibeln von Blatt zu Blatt übereinkommen. Halle, in Verlegung des Waysenhauses 1741. 12. [VIII.]

De editione graeca originali supra Sect. I. §. LX. rationem reddidimus: Reliqua ex ipso libri titulo dijudicari possunt. r)

H καινη διαθηκη. Das Neue Testament — Zweite Auflage. Halle in Verlegung des Waysenhauses. 1756. 12. [IX.]

Editio prorsus praecedenti similis.

§. LVII.

N. T. c. Vers. belg. N. T. c. V. belg.

* Het Nieuwe Testament met de Nederduytsche Oversettinge door Joh. Leusden. Amsterdam by Hendrick Wetstein. 1698. 12. s) [I.]

[Tres distinguendae sunt hujus anni editiones Leusdenianae, graeca, Sect. I. §. LXXI. graeco-latina Sect. II. §. XII. et graeco-belgica, in qua versio e Bibliis Statuum desumpta exhibetur. Textus graecus in omnibus idem est.

* T' Evangely volgens Mattheus, ende de Brief van Paulus aan de Romainen in t' Grieksch. Met en Nieuwe Nederduitsche Vertaaling van Woord tot Woord onder het Grieksch gevoegt. Door Wylen Adam Boreel. By welke gevoegt zyn: I. De verscheide Grieksche Leezingen, met hun Nederduitsche Vertaalingen. II. De Syrische Overzetting van zommige plaatzen, waar in t' Syrisch anders als in den Grieksche Tekst schynt geleezen te worden. Zynde een Werk zeer nut en dienstig niet alleen, om in de Kennis der Grieksche Taal gevordert te worden, maar inzonderheit, om de Boeken des Nieuwen Verbonds wel te verstaan. t' Amsterdam. By Jan Rieuwertsz. 1693. 4. t) [II.]

[Textus graecus ad normam editionis *Stephani Curcellaei* A. 1658. est exscriptus, cui variantes ab eodem collectae adjiciuntur. Accedit versio belgica ab *Adamo Boreel* concinnata, quae singulis vocibus typo gothico subjecta est. Auctorem *Le Long* Mennonitam appellat, qui hoc opus MStum reliquit, quod post obitum ejus *Wilhelmus Homme* addita praefatione in publicum emisit. Auctor idem esse videtur, qui a *Sandio* antitrinitariis annumeratur. u)

§. LVIII.

q) vid. Script. cap. I. Sect. III. §. XLII. citat.

r) Index Bibl. Wernigerod. p. 32.

s) *Le Long* p. 222. col. 1. B. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 34. et 11.

t) *Le Long* p. 226. col. 1. E.

u) *J. M. Goezii* Verzeichnis seiner Bibelsaml. p. 39. *Isaac Le Long* Boeckzaal der nederd. Bibeln p. 842. Conf. *Sandii* Biblioth. antitrinit. p. 144. Histoire du Socinianisme, Paris 1723. 4. p. 516. *Dav. Clement* Tom. 5. p. 98.

N. T. gr. c. Verf. Angl.

§. LVIII.

N. T. gr. c. Verf. Angl.

The new Teftament in Greek and Englifh. Containing the original text corrected from the authority of the moft Authentic Manufcripts, and a new Verfion form'd agreeably to the illuftrations of the moft Learned Commentators and Critics: with notes and various readings and a copious alphabetical Index. In two Volumes. London printed for J. Roberts, near the Oxford-Arms in Warwik-Lane. MDCCXXIX. 8. maj.

Editio fi ad externam fpectas formam fatis nitida. Typi eum in finem fingulari cura exfculpti funt, ut antiqua repraefentent Manufcripta. Textus vero variis in locis ita immutatus eft, ut Arianorum hypothefi ipfa fuccurrat lectio. Novam verfionem ut et annotationes D. *Maceo*, Collegii Greshami Londinenfis focio, tribuunt, qui haud raro et in verfione et in annotationibus Arianifmi femina fpargit. *)

*) *Nachrichten von einer hall. Biblioth.* Vol. 4. p. 208. *Beyträge zur Gefchichte merkw. Bücher* p. 43. *Pritii* introduct. in N. T. p. 408. *J. D. Michaelis* Einleit. Tom. 1. p. 728. *Walchius* p. 45. *M. Lilienthalii* exeget. Bibl. p. 959. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 62. Conf. *Leonh. Twellfii* critical examination of the late N. T. Lond. 1732. 8. et *J. C. Wolffii* curas philolog. paffim.

PARTIS I.

PARTIS I.
CAPVT III.
DE
EDITIONIBVS POLYGLOTTIS.

PARTIS I. CAPVT III.

DE

EDITIONIBVS POLYGLOTTIS.

§. I.

Jam ad tertiam accedimus Bibliorum facrorum editionum Claffem, quae Editiones polyglottas recenfet. Quibus in definiendis aliquantulum ab aliis recedimus, qui in eodem nobiscum occupati fuere negotio. Placuit viris eruditis, qui rei facrae infervire ftuduerunt, Bibliorum facrorum textum et verfiones, vel plures interdum textus facri verfiones, ita difponere, ut plures fimul et in una eademque pagella legentibus offerantur. Hinc funt, qui ad Polyglottorum claffem omnes referunt editiones, in quibus textus archetypus vel unam, vel duas una eademque lingua confcriptas verfiones adjunctas habet [a]). Verum hifce editionibus nomen polyglottorum minime convenit; funt enim tantummodo duae linguae, etiamfi duplex adfit verfio una eademque lingua confignata. Sunt alii, qui polyglottis adnumerant editiones, in quibus variae verfiones vel una eademque lingua vel diverfis linguis expreffae fibi invicem junguntur et quidem fine textu authentico [b]). Sed et ejusmodi editiones a numero polyglottorum exinde excludimus, quia con-

a) Cl. *G. L. O. Knochius* tum in Bibliotheca Biblica, Brunfwigae 1752. 4. edita, p. 1. etc. tum in *Hiftor. crit. Nachrichten etc.* ad editiones polyglottas refert codicem V. et N. T. Antwerpienfem cum verfione latina interlineari, ab *Aria Montano* editum, p. 2. nec non Biblia Hebraeo - Rabbinica *Buxtorfii*, p. 34. et Biblia hebraeo - latina *Sebaftiani Münfteri* p. 52. Haud diffimili ratione *Joh. Georg. Hagemannus* in *Nachricht von den Uebersetzungen der H. S.* Polyglottis adnumerat Biblia Hebraeo - Rabbinica *Bombergi*, p. 185. Editiones Plantinianas et Genevenfes interlineares, p. 189. Parum fibi ipfi conftat *Hagemannus*, qui undequaque fua corrafit; fiquidem eodem jure, quo Novum Teftamentum graeco - latinum *Ariae Montani* ad Polyglotta refert, et editiones N. T. Erafmicas graeco - latinas, Bezanas ad minimum editiones, quae duplicem latinam verfionem habent, in eandem claffem transferre debuiffet.

b) Ipfe *Le Long*, qui alias fatis adcurate Polyglotta ab aliis editionibus diftinguit, eo interdum abreptus eft, ut catalogo illorum editiones inferuerit, quae majori jure ab illo removendae funt, fiquidem folas, quamvis plures continent textus facri verfiones. Harum in numero funt, 1) Pfalterium Davidis Coptice et Arabice ftudio *Th. Petraei*, Lugdun. Bat. 1663. 4. p. 43. col. 2. D. 2) Canticum Canticorum Aethiop. Arab. et Latino *J. G. Niffelii* Lugd. Bat. 1656. 4. p. 44. col. 1. B. 3) Evangelia ab Ulfila Gothice translata. Holmiae 1671. 4. p. 46. col. 1. D. 4) Epiftolae Jacobi, Joannis et Judae, Arabice, Aethiopice et latine, per *Niffelium* et *Petraeum*. Lugd. Bat. 1654. 4. p. 47. col. 1. B. Sequitur auctorem noftrum M. *Mefferfchmidt* in annotat. ad *Calmeti* Bibliothecam Biblicam p. 134. et p. 131. Biblia pentapla Wandsbeckienfia 1711. 4. polyglottis annumerat, praeeunte ipfi *Hagemanno*, qui p. 193 eadem Biblia, in quibus quinque verfiones

contextus authenticus desideratur. Illas enim tantummodo huc referimus editiones, in quibus Textus archetypus sive Veteris sive Novi Testamenti ita expressus est, ut ipsi plures et ad minimum duae versiones et quidem diverso idiomate conscriptae ad latus ponantur. Editiones itaque textus hebraei, cum paraphrasi chaldaica et latina versione, vel editiones hebraeae graecae et latinae, aut graecae latinae et gallicae, et quae hisce sunt similes, ad classem polyglottorum sunt relatae. Differunt editiones istae inter se maxime multitudine linguarum, in quibus versiones sunt concinnatae. Hinc aliae sunt octoglottae, aliae heptaglottae, aliae pentaglottae. Cum vero variis incommodis laboratura foret tractatio, si pro numero versionum editiones distinguere voluissemus, aliam omnino methodum eligendam esse duximus. Praemittimus itaque Biblia Polyglotta integra, et ab editoribus absoluta, observato plerumque temporis ordine, ut tamen opera majora minoribus praecedant, §. II-IX. Sequuntur deinde Biblia Polyglotta inchoata quidem, sed quorum editores vario modo, quominus opus tentatum ad finem perducere potuerint, impediti sunt, §. X. XI. Subjungimus hisce tum partes Veteris Testamenti, §. XII-XXXI. tum editiones Novi Testamenti, §. XXXII-XXXV. et denique partium ejus, §. XXXVI. Ultimo denique loco recensentur Specimina Polyglotta, et dicta classica minoresque textus sacri sectiones, §. XXXVII. sqq.

§. II.

Biblia polygl. Complutensia.

Bibl. polygl. Complutensia.

* Biblia Sacra. Vetus Testamentum multiplici lingua nunc primo impressum. Et imprimis Pentateuchus Hebraico atque Chaldaico idiomate. Adjuncta unicuique sua latina interpretatione. IV. Vol. fol. (1514-1517.)

Ad calcem voluminis quarti leguntur haec verba: „Explicit quarta et ultima pars totius Veteris Testamenti hebraico, graecoque et latino idiomate nunc primum impressa in hac preclarissima Complutensi Universitate. De mandato et sumptibus Reverendissimi in Christo Patris Domini, Domini Francisci Ximenii de Cisneros, tituli sancte Balbine, sacrosancte Romane Ecclesie presbyteri Cardinalis, et Hispaniarum primatis ac regnorum Castelle Archicancellarii, Archiepiscopi Toletani. Industria et solertia honorabilis viri Arnoldi Guillelmi de Brocario artis impressorie Magistri. Anno Domini millesimo quingentesimo decimo septimo, Mensis Julii die decimo.„

Haec

siones germanicae per quinque Columnas sunt dispositae; p. 194. Biblia latina Antwerpiensia 1626. fol. et Psalterium quincuplex *J. Fabri* Stapulensis, Parisiis 1509. fol. iisdem polyglottis accenset, atque de posteriori diserte adfirmat, in quinque diversis linguis, *als französischen, hebräischen, Römischen, nach der alten und verbesserten Vulgata*, Psalterium esse exscriptum; cum non nisi quinque diversas latina lingua consignatas versiones contineat. Longe plures hic addere possemus editiones, injusto titulo polyglottis adnumeratas. Sed haec animadvertisse sufficiat, ne quis, nos errore ejusmodi editiones intactas praetermisisse, sibi persvadeat.

Haec Biblia Cardinalis Ximenii vel Polyglotta Complutensia vulgo nuncupantur. Bibl. polygl. Complutensia.

Praemittitur in primo Volumine Francisci Cardinalis Ximenii ad Leonem X. Pontificem Maximum Prologus: deinde alter prologus ad Lectorem, Ximenii nomine conscriptus; Prologus in Novum Testamentum, et Diploma Leonis X. opus praefatum comprobans.

Ex primo Prologo ad ipsum exemplar exscripto: „Multa sunt beatissime Pater: quae ad excudendas impressoriis formis originales sacrae scripturae linguas nos incitarunt. Atque haec imprimis: quod cum unius cujusque idiomatis suae sint verborum proprietates: quarum totam vim non possit quantum libet absoluta traductio prorsus exprimere: tum id maxime in ea lingua accidit, per quam os Domini locutum est. — — Accedit quod ubicunque latinorum codicum varietas est: aut depravatae lectionis suspicio (id quod librariorum imperitia simul et negligentia frequentissime accidere videmus) ad primam scripturae originem recurrendum est: sicut B. Hieronymus et Augustinus ac coeteri Ecclesiastici tractatores admonent: ita ut librorum Veteris Testamenti synceritas ex Hebraica veritate: Novi autem ex Graecis exemplaribus examinetur.

Ut ipsa igitur originalia in promptu haberet quicumque divinarum litterarum studiosus: possetque non solis rivulis esse contentus: sed ex ipso fonte salientis aquae in vitam aeternam sitim pectoris extinguere: jussimus archetypas sacrae scripturae linguas cum adjunctis variarum linguarum translationibus impressioni mandari Sanctitatis tuae nomini dedicandas. Atque imprimis Novum testamentum Graeco latinoque sermone excudendum curavimus simul cum lexico Graecarum omnium dictionum: quae possunt in eo legentibus occurrere: ut his quoque qui non integram linguae cognitionem adepti sunt, pro viribus consuleremus. Deinde vero antequam Vetus Testamentum aggrederemur: Dictionarium praemisimus Hebraicorum Chaldaicorumque totius veteris instrumenti vocabulorum. — — Quibus omnibus veluti pro praeludio ita peractis ad excusionem diversarum veteris testamenti linguarum nos convertimus: adjicientes etiam singulis earum suam latinam translationem.

Qua in re aperte beatitudini tuae id testari possumus: Pater sanctissime, maximam laboris nostri partem in eo praecipue fuisse versatam: ut et virorum in linguarum cognitione eminentissimorum opera uteremur: et castigatissima omni ex parte vetustissimaque exemplaria pro archetypis haberemus: quorum quidem tam Hebraeorum, quam Graecorum ac Latinorum multiplicem copiam non sine summo labore conquisivimus. Atque ex ipsis quidem Graeca sanctitati tuae debemus, qui ex ista Apostolica Bibliotheca antiquissimos tum Veteris tum Novi Testamenti codices perquam humane ad nos misisti: qui nobis in hoc negotio maximo fuerunt adjumento.„

Ex altero prologo ad ipsum exemplar exscripto: Pentateuchus triplicem linguam habet: Hebraicam videlicet, Chaldaicam et Graecam: quas imprimendas jussimus cum aliis tribus latinis interpretationibus juxta correspondentibus: ita ut Hebraicae veritati respondeat latina b. Hieronymi translatio: Chaldaicae vero alia latina fere de verbo ad verbum a viris ejus linguae peritissimis elaborata: Graecae autem Septuaginta Interpretum editioni interlinearis latina traductio. Agiographi deinde libri simul et Prophetales duplici lingua excuduntur: hoc est Hebraea et Graeca cum aliis duabus

Bibl. polygl. Compluten-sis.

latinis translationibus illis correspondentibus. Nam Chaldaica in coeteris libris praeterquam in Pentateucho corrupta est aliquibus in locis: et fabulis merisque Thalmudistarum nugis conspersa: indigna prorsus quae sacris codicibus inseratur: Verum quibusdam in locis ubi integra est litera et incorrupta: mirum in modum favet Christianae religioni: Idcirco reliquos libros totius Veteris Testamenti Chaldaica lingua in latinam verti fecimus: et diligentissime cum sua latina traductione conscriptos in publica Complutensis nostrae Universitatis Bibliotheca reponi. At vero libri extra canonem — — Graecam tantum habent scripturam cum duplici latina interpretatione: altera b. Hieronymi, altera interlineari de verbo ad verbum: eo modo quo in caeteris. Haec autem de numero linguarum hujus libri oportuit in universum praelibasse. Nunc de modo quo linguas Pentateuchi in libro ipso disposuimus: brevibus agendum est. Primum itaque aperto codice duae sese tibi chartarum facies hinc et inde offerunt: quarum unaquaeque tres praecipuas columnas habet. Ex quibus ea quae ad marginem exteriorem sita est: Hebraicam continet veritatem. Quae vero interiori margini adhaeret: Graeca est septuaginta Interpretum editio: cui superponitur latina interlinearis de verbo ad verbum. Mediam autem inter has beati Hieronymi translationem velut inter Synagogam et orientalem ecclesiam posuimus. — — [c]). His praeterea tribus columnis duae aliae minores columellae in calce paginae supponuntur. Quarum altera latior Chaldaicam continet scripturam: altera angustior latinam ejus interpretationem. Disponuntur autem columnae ipsae hoc modo: ut singulis lineis hebraicis correspondeant binae lineae latinae e regione: hoc tamen semper observato: ut omnes quaeque columnae tam in principio quam in fine consentiant: nisi ubi loci angustia non patitur, quod verissime deprehendes. — — Ut hebraicas dictiones facile possit quicunque distinguere et suam latinam interpretationem cuique assignare: inter singulas dictiones Hebraicas superponuntur minutae literulae latinae alphabetico ordine procedentes: quibus consimiles aliae in latina proxima columna respondent: ut per similitudinem literulae cognoscatur: quae dictio latina ad quam Hebraica sit referenda. — — Primitiva seu radices dictionum hebraicarum et Chaldaicarum ad marginem sunt apposita.

Illud est etiam considerandum, quod in Hebraicis characteribus scienter omisimus apices illos: quibus nunc utuntur Hebraei pro accentibus. — — Quod autem ad graecam scripturam attinet illud te non latere volumus: non vulgaria seu temere oblata exemplaria fuisse huic nostrae impressioni archetypa: sed vetustissima simul et emendatissima: quae sanctissimus dominus noster Leo decimus Pont. Max. coeptis nostris aspirans ex ipsa Apostolica Bibliotheca ad nos misit: tantae integritatis: ut nisi eis plena fides adhibeatur: nulli reliqui esse videantur: quibus merito sit adhibenda. Quibus etiam adjunximus alia pauca quorum partem ex Bessarionis castigatissimo codice summa diligentia transcriptam Illustris Venetorum Senatus ad nos misit: partem ipsi magnis laboribus et expensis undique conquisivimus: ut copia emendatorum codicum

cum

c) Non sine ratione omisit hic *Le Long* comparationem illam insulsam, quam et plures ecclesiae Romanae addicti justa ratione reprehenderunt: „posuimus, tanquam „duos hinc et inde latrones, medium autem „Jesum, hoc est Romanam ecclesiam collo„cantes. Haec enim sola supra firmam petram „aedificata, reliquis a recta scripturae in„telligentia deviantibus, immobilis semper „in veritate permansit. „

cum abunde supereſſet. Latinam itidem beati Hieronymi tranſlationem contulimus cum quamplurimis exemplaribus venerandae vetuſtatis: ſed his maxime: quae in publica Complutenſis noſtrae Univerſitatis Bibliotheca reconduntur: quae ſupra octingenteſimum abhinc annum literis Gothicis conſcripta: ea ſunt ſynceritate ut nec apicis lapſus poſſit in eis deprehendi. Demum in libro Pſalmorum illud eſt admonendum communem tranſlationem latinam qua utimur poſitam eſſe pro interlineari ſupra Graecam LXX Interpretum editionem: quia ei de verbo ad verbum fere correſpondet. Eam autem quam b. Hieronymus juxta Hebraicam tranſtulit veritatem in medio duarum columnarum fuiſſe locatam.„ Bibl. polygl. Complutenſia.

Ex Prologo in Novum Teſtamentum ad ipſum exemplar exſcripto: „Ne mireris aut vitio vertas o ſtudioſe lector quod in novi teſtamenti editione graeca aliter quam in veteri nudae tantum litterae ſine ullis aut ſpirituum aut tonorum notis impreſſae publicentur. Operae precium viſum eſt hujus tibi rei rationem aſſignare. Ea enim hujusmodi eſt. Antiquiſſimos graecos absque hiſce faſtigiis literarum ſcriptitaſſe notius eſt quam ut ſit multis argumentis comprobandum. Cum igitur univerſum novum teſtamentum praeter Evangelium Matthaei et Epiſtolam ad Hebraeos Graece primum ſit a Spiritu S. dictatum: viſum eſt priſcam in eo linguae illius vetuſtatem majeſtatemque retinere.„

Ex diplomate Leonis X: „Intelleximus inter alia quae bonae memoriae Franciſcus Ximenius S. Balbinae Preſbyter Cardinalis: antequam ab humanis excederet ſumma cum laude abſolvit: extat opus n. et v. teſtamenti: novi videlicet in graeco et latino: et veteris in graeco et latino praedictis nec non hebraeo et chaldaeo ſermonibus ab eodem Franciſco Card. multa cum vigilia et doctorum conſenſu compoſitum. Et uſque ad ſexcenta volumina vel amplius impenſa ejusdem Franciſci Cardinalis impreſſa. Sed cum poſt impreſſionem hujusmodi ſubito dictus Franciſcus Card. morte eſſet ablatus: et noſter ad publicationem dicti operis conſenſus petitus non eſſet: nequivit hactenus opus ipſum ad doctorum manus et publicam utilitatem cui erit fructuoſum advenire. — — motu proprio et ex certa ſcientia noſtra opus praefatum comprobantes: et ut tale in lucem per Doctorum et aliorum manus libere de caetero venire poſſit. etc. Datum Romae die 22. Martii 1520. „

Ex Mandato Franciſci Epiſcopi Abulenſis: „Curavimus per viros induſtrios atque ejus rei peritos terniones in volumina et ea ipſa volumina in ſex totius operis partes redigere: et non habita impenſarum ratione: quae fuerunt propemodum infinitae: ſed utilitate quae inde ſequeretur ex lectione: taxavimus totum opus ducatorum aureorum numerorum pretio ſex et dimidio aut aliquando pluris. — — „

„Primus omnium poſtremis hiſce temporibus Textum ſacrum cum diverſis conjungendum verſionibus, typisque mandandum excogitavit Franciſcus Cardinalis Ximenius, ſummus ille vir cum ad tantos Eccleſiae ac reipublicae honoris gradus evectus fuiſſet, nil aliud in mente habebat, quam utriusque, hoc eſt ſtatus cujus penes ſe regimen erat, et Eccleſiae cujus ampliſſimas obtinuerat dignitates, utilitati conſulere. Anno igitur milleſimo quingenteſimo ſecundo, ut refert Alvares Gomeſius, d) inten-

d) lib. 2. de geſtis Franciſci Ximenii pag. 47. num. 10. [Prodiit opus hoc lectu dignum Compluti 1569. fol. Jungatur *Flechier hiſtoire du Cardinal Ximenes* 1693, et *Marſolier du miniſtere du Cardinal Ximenes* 1693; nec non *Herm. von der Hardt* memoria ſecularis *Ximenii*, Helmſtadii 1717. 8.

Bibl. polygl. Compluten-sia. intentionem ad ea convertit, quae jam diu meditabatur. Intelligebat fane vir prudens facrorum voluminum lectionem, quae Biblia Graeco nomine paffim appellantur, cunctis, qui facris initiati funt, fed praefertim Theologis maxime effe neceffariam. — — Magni igitur Origenis diligentiam imitatus, qui hexaplis illis decantatis, omnes facrorum voluminum quae tunc habebantur, tranflationes in unum conjunxerat, editionem Bibliorum faciendam curavit. In ea Veteris Teftamenti libri ternis columnis per fingulas paginas funt diftincti. Prima hebraicam lectionem tenet, media vulgarem, qua nunc utimur, tertia verfionem Graecam LXX. interpretum tranflatione etiam latina illuftratam: In margine vero inferiori, ne quid defideraretur, Chaldaica, quam vocant, paraphrafis fubjecta eft, latina verfione e regione appofita. At novum Teftamentum Graecam lectionem quam emendatiffimam, et vulgarem tranflationem habet. Additum eft poftremum volumen Hebraicarum dictionum eruditum et copiofum Onomafticon, ab ejus linguae peritis valde laudatum. Id in aliquot Bibliorum hujufmodi libris, quorundam incuria, qui eos affervandos fufceperant, non fine gravi jactura, defideratur.

Res fuit cum primis operofa et magnifica, et quae non modo tam ingentem principem, fed etiam ingentis animi virum, ad difficultates omnes evincendas rem tam arduam comitantes, requireret. Accerfivit continuo ad fe homines utriusque literaturae peritiffimos, Demetrium (*Ducam*) Cretenfem natione Graecum, (*Aelium*) Antonium Nebriffenfem, (*Jacobum*) Lopidem Aftunigam, et Ferdinandum (*Nonnium de Gufman*) Pintianum, Graecarum literarum et latinarum Profeffores, quorum fcripta et ftudiofa monumenta paffim nunc in manibus habentur; Alphonfum Medicum Complutenfem, Paulum Coronellum, et Alphonfum Zamora, hebraearum rerum confultiffimos, qui cum olim inter fuos publicas fcholas fuiffent moderati, tunc Chriftianae fidei facris ex animo fufceptis, ecclefiae orthodoxae domeftici et alumni effent, merito ad tantum negotium a Ximenio funt vocati: quod illorum virtuti, eruditioni et conftantiae merito eft commiffum.

Cum his viris de fuo confilio fermones confert, liberaliffime impenfas promittit, et fingulos praemiis propofitis privatim invitat. Ante omnia feftinandum admonet, ne, ut funt res mortales caducae et fluxae, aut illi patrono ad eam rem promptiffimo, aut ipfe tam accommodis adjutoribus privaretur, quorum praefentiam et operam pluris quam ullas preciofas poffeffiones aut divitias aeftimaret. Accenduntur cuncti Ximenii verbis, et ab eo die, donec ultima manus fuit impofita, nihil eft a viris eruditiffimis ceffatum.

Conquifiti funt undique, utrinfque teftamenti vetuftiffimi codices, ad quorum fidem caftigatio excudendorum fieret, et vitiata loca fanarentur, et quae dubia et obfcura effent, illuftrata collucerent. Sed potiffimum adjumento fuerunt Bibliothecae Vaticanae venerandae antiquitatis apographi, quorum copia per Leonem X. Pont. Max. benigniffime Ximenio facta eft. *e*) LXX tamen tranflationis explicatio (*feu verfio latina*) partim ab aliquot Academiae Complutenfis eruditis hominibus, qui jam tunc fub Demetrio et Pinciano praeceptoribus, in Graecis literis non

e) Sixtus Senenfis in Bibliotheca fancta addit „exemplaria Medicaeae Bibliothecae, et quae a Venetorum Senatu transmiffa fuerunt, aut aliunde.„ [vid. Biblioth. Sanctam libr. 4. p. 236. col. 2. edit. 1586. fol.

non vulgariter profecerunt, partim a Demetrio, Pinciano et Astuniga, adeo feliciter confecta fuit, ut nihil a LXX Interpretibus, juxta Graecam eruditionem sit dictum, qualia permulta apud eos habentur, quod a nostris in tanta brevitate fuerit praetermissum. Bibl. polygl. Complutensia.

Fuit inter hos ad hoc munus vocatus Joannes Vergara, cui libri, quos Sapientiales vocant (ut ab eo saepius audivi) explicandi sunt commissi; in quibus multa, quae in vulgata translatione difficilia esse videbantur, in antiquam lectionem restituit. — —. Duravit ab hoc anno qui M. D. II. Christi nati fuit, annos continuos plus minus quindecim de sacris Bibliis edendis cura; ut pene cum Ximenii vita finem quoque editio susceperit. Ubi si per partes narrandum esset, quantum laboris exhaustum sit, quantum taedii et fastidii devoratum a viris illis operi praefectis, in exemplaribus excutiendis, quamque multiplici et ardua negotiorum mole Ximenius interim alio evocetur, nimium profecto in iis dicendis immoraremur. At illud unum quod ad impensas a Ximenio in ea re absolvenda factas pertinet, reticendum nequaquam est. Septem Hebraea exemplaria, quae nunc Compluti habentur, quatuor millibus aureorum ex diversis regionibus sibi comparasse, Alphonsus de Zamora saepenumero referebat: ut interim de Graecis et Latinis taceam, quorum illa ab urbe Romana, haec tum ex peregrinis locis, tum ex variis in Hispania Bibliothecis, ab octingentis fere annis characteribus Gothicis scripta, magnis sumptibus Complutum sunt delata. Jam vero Chalcographorum et Scribarum salaria, doctorum hominum non vulgaria praemia, mercedes internuntiis propositas, quibus ad codices vetustos adipiscendos utebatur, assiduam denique subministrantium catervam, quam ad res quae insperato emergebant expendendas sustentabat, et mille alia, quae longum esset referre, si bene quis ratione subducta numeret, quinquaginta millium aureorum, et amplius, summam conficiet, quod et majores natu frequenter dicere audivi.

Hac tandem diligentia et authoritate et liberalitate, opus illud absolutissimum prodiit Leoni X. Pont. Max. dicatum. — — Opus me hercule miraculo par, et cujus tanta apud omnes qui ubicumque terrarum in sacris literis versantur, veneratio est, ut ad Complutensium Bibliorum exemplum, quidquid alibi excuditur, certatim revocetur *f*). Audivi Joannem Brocarium Compl. excusorem, Arnoldi Guilielmi Brocarii filium, saepenumero ad aequales dixisse, eo ipso die quo ultima manus a patre operis excusioni imposita fuit, se puerum eleganter, vestitum cum ultimo bibliorum volumine ad Ximenium venisse: qui impendio laetatus ita coelum suspiciens acclamavit: Grates tibi ago summe Christe, quod rem magnopere a me curatam ad optatum finem perduxeris. Et ad familiares continuo conversus, equidem (inquit) cum multa ardua et difficilia reipublicae causa hactenus gesserim, nihil est, amici, de quo mihi magis gratulari debeatis, quam de hac bibliorum editione, quae una sacros religionis nostrae fontes tempore perquam necessario aperit: unde multo purior theologica disciplina haurietur, quam a rivis postea deductis. „*Huc usque Gomecius.* *g*)

[Sex integrum opus absolvitur partibus, in quatuor volumina distributis, quae sequenti ordine in lucem exiere:

I: No-

f) Haec scribebat Gomecius anno 1560. *g*) *Le Long* p. 8. col. 2. C. — p. 12. col. 2. A.

Bibl. polygl. Compluten-sia.

I. Novum Testamentum grece et latine in academia complutensi noviter impressum. Ad calcem notatur annus MDXIV. diesque X. Januarii. v. supra.

II. Vocabularium hebraicum atque chaldaicum, totius Veteris Testamenti, cum aliis tractatibus in academia Complutensi noviter impressum, de mandato et sumptibus F. Francisci Ximenes de Cisneros, Cardinalis, industria et solertia honorabilis viri Arnaldi Guilielmi de Brocario artis impressorie magistri. MDXIV. Mensis maji die ultima. *Ex praefatione*: Postquam jubente Domino Fratre Francisco Ximenes de Cisneros etc. dedimus Novum Testamentum graeco latinoque sermone impressum, adjecto insuper quam utilissimo lexico Graecarum omnium dictionum, quae in eo continentur: daturi quam primum Vetus Instrumentum (quod jam nunc in praelo est) Hebraica, Chaldaica Graecaque lingua cum singulis latinis interpretationibus excussum: En praemittimus vobis veluti pro degustamento et praeludio operis copiosissimum hebraeorum Chaldaeorumque vocabulorum dictionarium — — summo labore elucubratum nec minori etiam studio et sedulitate correctum: In quo non modo simplices dictionum interpretationes tam primitivorum quam derivativorum totius Veteris instrumenti seriatim continentur; sed (quod omnium operosissimum fuit) quot locis in eodem Veteri Testamento unaquaeque dictio propter linguae illius foecunditatem multiplicet significata, adjectis quam plurimis concordantiis continuo subjungitur: assignata cuique loco propria significatione, qua ibidem usus est latinus interpres. — — Adjectus est tractatus de nominum propriorum interpretatione. — — Apposita deinde est legendorum hebraicorum characterum ars et instructio, una cum ipsa hebraeae linguae Grammatica ex summis ipsorum auctoribus accuratissime collecta, atque eo ordine digesta, ut nullibi, (aut certe in quam paucissimis) praeceptoris opera desiderari posse videatur. — — Postremum tandem voluminis locum obtinet aliud dictionarium latini Abecedarii ordine digestum: quod omnia Veteris Testamenti latina vocabula citatis prioris Vocabularii paginis hebraice proferre docet, ut non tantum hebraica latine, sed versa vice latina hebraice possis enunciare. „

III. Vetus Testamentum multiplici lingua nunc primum impressum. Et imprimis Pentateuchus hebraico atque Chaldaico idiomate, adjuncta unicuique sua latina interpretatione. „ Hebraicum et chaldaicum idioma quamvis solummodo expresse nominetur; adest tamen graecum. Prima in superiori paginae parte columna sistit textum hebraicum punctis instructum, sed sine signis tonicis: secunda versionem latinam Vulgatam ad antiquissimos codices revocatam, et interdum ad textum hebraeum conformatam: tertia Textum graecum, non ad fidem Manuscriptorum emendatum, sed ad textum hebraeum adaptatum, et sine causis fonticis immutatum, cum versione latina interlineari de verbo ad verbum a *Demetrio*, *Pinciano*, *Astuniga* seu *Stunica*, *de Vergara* aliisque Academiae Complutensis doctoribus confecta; Columella prima in interiori paginae parte sistit Paraphrasin Chaldaicam *Onkelosi*, cum latina versione *Alphonsi de Zamora*.

IV. Secunda pars Veteris Testamenti hebraico graecoque idiomate nunc primum impressa, adjuncta unicuique sua latina interpretatione. Pars haec continet Josue,

sue, Judices, Ruth, libros quatuor Regum et duos Paralipomenon, et orationem Manasse. Bibl. polygl. Compluten-sia.

V. Tertia pars Veteris Testamenti hebraico graecoque idiomate, nunc primum impressa, adjuncta unicuique sua latina interpretatione. Quae in hoc volumine continentur, haec sunt: Esdras, Nehemias, Tobias, Judith, Hester, Job, Psalterium, Proverbia, Ecclesiastes, Cantica, Sapientia, Ecclesiasticus.

VI. Quarta pars Veteris Testamenti hebraico graecoque idiomate nunc primum impressa, adjuncta utrique sua latina interpretatione. Quae in hoc volumine continentur, haec sunt: Isaias, Hieremias, Threni, Baruch, Ezechiel, Daniel, Osee, Johel, Amos, Abdias, Jonas, Micheas, Naum, Abachuc, Sophonias, Aggeus, Zacharias, Malachias, Maccabaeorum libri tres." Ad calcem hujus partis notatur annus MDXVII. dies X. mensis Julii.

In singulis partium titulis conspiciuntur in parte superiori versus sequentes:

Haec tibi pentadecas tetragonon respicit illud
Hospitium, petri et pauli ter quinque dierum.
Namque instrumentum vetus hebdoas innuit: octo
Lex nova signatur. ter quinque receptat utrunque. [h])

In medio exhibentur insignia Cardinalis *Ximenii*, in quindecim campos divisa: et infra legitur cujusvis partis inscriptio.

Per quindecim annos sub praesidio Cardinalis *Ximenii* viri, quos elegerat, eruditi in opere edendo ab anno seculi decimi sexti secundo ad annum decimum septimum fuere occupati, et approbante quidem Pontifice Romano. Sub *Alexandro* sexto coeptum, et sub *Leone* X. demum finitum. Sed non ante annum MDXXII. in publicum productum est. Voluit *Leo*, ut opus non sine ejus speciali concessione divulgaretur. Cum vero *Ximenius* jam inter vivos esse desiisset, opus patrono orbatum in claustris retentum est, donec tandem *Leoni*, diplomate praefixo concessionem dare placuit. Opus quoad externam formam splendidissimum atque rarissimum, cujus tamen quindecim exemplaria completa in Germania obvia recenset Cl. *Goetzius.* [i])

§. III.

h) Quid sibi velit lusus iste ingenii, disputatum est inter eruditos. Nisi omnia me fallunt, pentadecas tetragonon referenda est ad insignia quindecies divisa, ita ut per *tetragonon* campus seu spatium sit intelligendum. Comparantur inter sese quindecim spatia cum quindecim diebus hospitii *Petri*, defensoris legis sive V. T. et *Pauli*, defensoris evangelii s. N. T. Galat. 1, 18. et denique cum quindecim annis, in quibus opus ad finem est perductum, quorum septem V. et octo N. T. adsignantur: ut ter quinque anni integrum opus receptent.

i) In praefatione ad *ausfürlichere Vertheidigung des Complutensischen griechischen Neuen Testaments.* Hamb. 1766. 8. p. XXX. etc. Conf. Ejusdem *Vertheidigung der Complutensischen Bibel.* Hamb. 1765. 8. p. 2. etc. Conf. *Wolfii* Bibl. hebr. Vol. 2. p. 338. *Rich. Simon* hist. crit. du V. T., Catalogue des Principales Editions de la Bible p. 515. *J. G. Carpzovii* critica sacra p. 389. *Walchii* Bibl. exeget. p. 167. *Joh. Fr. Buddei* isagog. hist. theol. p. 1473. *J. C. Dornii* biblioth. theol. Tom. 1. lib. 4. c. 4. p. 657. etc. *Hottingeri* biblioth. quadripart. p. 134. *Joh. Alb. Fabricius* bibl. graec. Vol. 2. p. 325. *Maittaire* annales Tom. 2. Part. 2. p. 273. 295. *Mylii* memorab. Biblioth. Jenens. p. 39. *Vogtii* catal. libr. rar. p. 92. *Gerdesii* Florilegium p. 32. *Widekindi* Verzeichnis p. 600. *D. Clement* biblioth. hist. et crit. Vol. 4. p. 168. et auctores ab illo citatos; Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 3. *G. C. Giesii* historische Nachricht von der Bibelübers. Lutheri Part. 1. p. 77. etc. *J. G. Hagemanni* Nachr. von

§. III.

Bibl. polygl. Antwerp.

Bibl. Polygl. Antwerp.

* Biblia Sacra, Hebraice, Chaldaice, Graece et Latine, Philippi II. Regis cathol. Pietate et ſtudio ad ſacroſanctae eccleſiae uſum. Chriſtoph. Plantinus excud. Antwerpiae (1569-1572) VIII. Vol. Fol.

Quo anno, legitur ad calcem primi voluminis; „Quinque Moſis libros Hebraice Graece et Latine cum Paraphraſi Chaldaica et latinis verſionibus ſumma diligentia a Plantino excuſos, Benedictus Arias Montanus ex Philippi Catholici Regis mandato Legatus a ſe cum Complutenſi et correctiſſimis aliis exemplaribus collatos recenſuit ac probavit. Antwerpiae Kalendis Martii M.D.LXIX.„ Et in adverſa pagina, haec hebraice leguntur: „abſolutum eſt opus in menſe Niſan, anno 329 juxta minorem ſupputationem„ (hoc eſt anno Chriſti 1569.)

Sic explicit volumen quartum: „Hanc quartam et ultimam totius veteris Teſtamenti partem, Hebraice, Graece et Latine cum Paraphraſi Chaldaica et latinis verſionibus Chriſtophorus Plantinus excudebat Antwerpiae pridie D. Joannis Baptiſtae anno Domini 1570.„

Et in calce quinti voluminis haec exarata ſunt: „Novum Teſtamentum Graece, Syriace et Latine ſumma diligentia a Plantino excuſum Ben. Arias Montanus — — a ſe cum Complutenſi et correctiſſimis aliis exemplaribus collatum recenſuit et approbavit. Antwerpiae Calendis Februarii 1571.„ Apparatus ſacri, qui triplici volumine conſtat, tomus primus finitus eſt 2 die Januarii 1571. ſecundus et tertius eodem anno perfectus eſt. Sicque illa editio quatuor ad minimum annis abſoluta fuit. Regia vocantur haec Biblia, quod impenſis Philippi Regis excuſa fuerunt, vel Antwerpienſia, et Plantini, qui ea in celebri hac civitate typis mandavit. Licet in tomi prioris titulo quatuor duntaxat linguae, ſcilicet Hebraica, Chaldaica, Graeca et latina recenſentur, cum in quinto Tomo adjectum ſit novum Teſtamentum lingua expreſſum Syriaca, merito quidem hoc opus Pentaglotton nuncupatur.

Omnia haec ſtudio et induſtria Ariae Montani [k]), qui latinas omnes, praeter illam quae eſt ex Syro, verſiones recognovit, et Guidonis Fabricii Boderiani, qui translationem Novi Teſtamenti latinam ex Syro confecit; Juvantibus

1) *Nicolao* Guidonis Fabricii Fratre:

2) *Joanne Harlemio* S. J. qui in Chaldaeis, Syris et Graecis non vulgares fecit progreſſus, plurimum nos ſublevavit [l]), adjuvitque cum in translationis noſtrae recognitione, tum etiam in univerſo Bibliorum opere ejusque appendicibus.'

Idem

von den Ueberſetzungen der H. S. p. 180. *Aug. Calmetii* Biblioth. Biblica p. 126. edit. german. *Freytagii* analect. de libr. rar. p. 948. *J. M. Goezii* Verzeichnis ſeiner Bibelſaml. p. 1. etc. Varia ſunt, quae in opere hoc recenſendo errata ſunt; quorum nonnulla jam ſupra, ubi de novo Teſtamento actum eſt, emendavimus. Addimus jam tum errorem *Hagemanni*, qui initium imprimendi jam 1502. factum eſſe affirmat; tum ſatis jejunum et falſum *Dornii* judicium: *Hodie raro comparantur haec Biblia, quia enim verſionibus non optimis inſtructa ſunt, nullius habentur pretii.* etc.

k) [De vita Ariae Montani conf. *J. P. Niceron* Nachrichten Vol. 22. p. 139. *Nic. Antonii* Biblioth. Hiſpan. nov. Tom. 2. p. 284. citat. ap. *Wolfium*. *Les Eloges de Mr. de Thou et les Additions de Teiſſier* Tom. 2. p. 271. et 427. *Pauli Freheri* theatr. p. 1492.

l) Inquit Boderianus in fine praefationis in N. T. Syrum.

Idem m) Indicem Biblicum concinnavit, variasque collegit lectiones in Latinis Bibliis, et ad textum Hebraicum, Chaldaicum Graecum atque Syriacum examinavit et discussit: Bibl. polygl. Antwerp.

3) *Francisco Raphelengio* qui n) incredibile quantos labores sustinuerit in edendis Bibliis Regiis cum Benedicto Aria Montano, Andrea Masio et Guidone Fabricio: In quorum omnium impressione o) indefesso labore doctissimi ac diligentissimi correctoris officio functus est Franciscus Raphelengius, Plantini gener, cui, ut ornato multarum linguarum peritia, studiosi omnes acceptum fere habent, quod nunc habeant universam Paraphrasim Chaldaicam longe emendatiorem quam hactenus prodierat, punctorum affixione ad analogiam librorum Danielis et Esdrae ubique revocata:

4) *Francisco Luca Brugensi*, qui p) Regiorum Bibliorum editioni cum magno illo Benedicto Aria Montano caeterisque praefectus fuit:

5) *Andrea Masio*, qui q) Antwerpiam evocatus una cum Benedicto Aria Montano istam vere Regiam Bibliorum editionem adornavit:

6) *Joanne Livineio*, qui in Plantiniana Bibliorum editione Graeca cum Guill. Cantero sedulam operam navavit: r)

7) *Guill. Cantero*, qui variarum in Bibliis illis lectionum libellum concinnavit, qui extat in apparatu.

„Postquam autem s) quotquot huic operi assidue incubuerunt, sedulam in eo navassent operam, Benedictus Arias Montanus, Hispalensis, Doctor Theologus, pro munere sibi a Regia Maj. mandato, semper postremam adhibuit perlustrationem, examinationem atque approbationem.„

Ex iis, quae jam allata sunt, patet, in hujusce editionis prioribus quinque voluminibus, Vetus Testamentum exstare Lingua Hebraica, Chaldaica, Graeca et latina; novum autem lingua expressum Syriaca: utrumque autem exaratum typis elegantissimis Parisiis a Guillelmo le Bé fusis et efformatis t). In apparatus sacri primo volumine reperiuntur Grammatica hebraica, et Epitome Thesauri Sanctis Pagnini a Francisco Raphelengio concinnata, Grammatica Syra et Lexicon Syro-Chaldaicum Guidonis Fabricii Boderiani; Andreae Masii Grammatica Syra et Lexicon, quod inscripsit *Peculium Syrorum:* Grammatica denique Graeca cum Lexico graeco diligentia et impensis Christ. Plantini confecta. Secundus tomus ejusdem apparatus exhibet Hebraeum veteris et Graecum novi Testamenti contextum, minore charactere quam in praecedentibus voluminibus exaratum, atque Latina interlineari versione illustratum u). In ultimo tandem apparatus tomo leguntur idiotismi linguae Hebraicae, et plurimae dissertationes, quae circa pondera ac mensuras, Geographiam sacram, aedifi-

m) Addit Sotuel in Bibl. Scriptorum S. J.

n) ut ait Swertius in Athenis Belgicis pag. 251. [Addatur *Joh. Meursius* in Athenis Batavis p. 140.

o) Scribit Boderianus sub finem ejusdem Praefationis.

p) Juxta eundem Swertium ibid. p. 245.

q) Juxta eundem p. 123.

r) Jac. Aug. Thuanus sub finem libri 122. sui temporis. [Adde *Teissierii* Addit. Tom. 2. p. 287.

s) Sic suam absolvit Praefationem Boderianus.

t) ut refert Jo. de la Caille pag. 46. Hist. Artis typographicae.

u) [vid. de hoc codice supra cap. 1. Sect. III. §. III. et Cap. II. Sect. II. §. III.

Bibl.Polygl. Antwerp. aedificia, vestitus, et ornamenta, Chronologiam et alia ejusmodi versantur, quorum Auctor est Arias Montanus, quaeque sejunctim postea ibidem sub titulo *Antiquitatum Judaicarum* typis mandata fuerunt; adjecta est quoque diversarum lectionum a multis auctoribus excerptarum varia supellex.

Quo major historiae hujus editionis Regiae lux affulgeat, placuit hic quaedam excerpere, quae in dedicatione totius operis sub finem leguntur: „Caeterum veritatis ille pater et piorum omnium protector, Ecclesiae Catholicae illustrator, verbique sui assertor Deus — — eam mentem Philippo II. Catholico Hispaniarum Regi et Principi potentissimo et Christianae pietatis studiosissimo, injecit, ut inter quam plurima consilia — — de sacris etiam libris, antiquis linguis, et earum optimis interpretationibus, qua fieri posset diligentia, inter se collatis, excudendis, is etiam deliberaret. — — Igitur quam plurimis ex publicis Academiis et ex sacrae religionis Magistratibus, Censores et Judices, atque adeo ex omni Ecclesiastico ordine ministri conspiciuntur, ad tantam rem deliberandam adhibitis; communi omnium sententia confirmatum est hujusmodi Regis consilium, non tanquam utile tantum, sed etiam veluti plane necessarium ac divinum comprobari, et omnium suffragiis postulari, omniumque piorum studio, ut expleretur, orari oportere. Id quod Rex ipse libentissime susceptum mature exsequi atque perficere instituit: praesertim vero, cum corum omnium quae ad eam rem parandam et oportuna, ac etiam necessaria erant, magnam copiam apud se intelligeret; seque iis viris, qui tanto huic operi et exolvendo praeessent, quales ipsae rei literariae amantissimus quam plures continuo fovet, omnino non carere conspiceret. Tantum igitur Catholici Regis consilio, studio, auctoritate, atque benignitate praestitum est, ut operis hujus admiranda moles, maximis rerum difficultatibus superatis, extructa et in publicum Catholicae Ecclesiae usum, aeternumque Christianae veritatis monumentum, stabilita et exposita denique fuerit; cujus inspectionem nulli christianae pietatis studioso non gratissimam, utilissimamque fore arbitramur, cum propter eximiam omnis generis characterum elegantiam, et egregiam optimi et celeberrimi Typographi operam: tum vero maxime propter summam integrae et incorruptae lectionis perfectionem, quam praeter assiduam doctissimorum et linguarum omnium peritissimorum hominum diligentiam, variorum quoque et correctissimorum exemplarium, Romanorum videlicet, Venetorum, Constantinopolitanorum et Germanorum collatio nobis praestitit; Complutensibus vero potissimum hac in parte usi sumus, quae quidem a celebratissimo ac pientissimo viro Francisco Ximenio S. R. E. Cardinali, magno studio, incredibili sumptu, insigni diligentia, utilissimoque eventu edita quondam fuerant, et apud doctos homines magno in pretio habita; quae tamen, quia propter miram eorum paucitatem et raritatem desiderabantur, hoc in opere non modo instaurata, sed multis etiam in partibus aucta, integrata, locupletata, magno etiam appositissimoque rerum et verborum apparatu exornata sunt. Nam praeter excellentem formarum, chartae et characterum praestantiam, integras etiam chaldaicas, in veteri testamento paraphrases, et Syriacae, in novo, lectionis libros, eosdemque diligenti studio et censura examinatos, et commoda latinarum interpretationum copia instructos, opus hoc Complutensibus Bibliis addit; et quod ad lectionis et sententiarum distinctionem, explicationemque plurimum confert, accentus omnes, Hebraicosque apices diligentissime observatos adjungit. Insignem praeterea

terea rerum et verborum fuppellectilem, aliis variis codicibus disperfam, hoc unum opus continet, quae magis usu percipi, quam oratione judicari possunt. Bibl. polygl. Antwerp.

His accedunt variarum in omnibus linguis, lectionum proposita exempla, quae quidem quot et quantos lectoribus fructus allatura sint, nemo facile aestimare potest. Sunt praeterea integra Biblia, novumque Testamentum Graecum latinis ad verbum interpretationibus, majori quam unquam antea, diligentia et sedulitate elaboratis, quae praeterqnam quod ad fententiarum cognoscenda mysteria plurimum adjumenti afferunt, Latinum hominem Hebraicam et Graecam, Graecum vero et Hebraicum Latinam linguam sine praeceptore ac nullo pene negotio docere possunt. Addita praeterea sunt opportunis locis difficiliorum verborum Hebraicorum, Graecorum et Syriacorum Themata, quas radices Hebraei dicunt. Postremum vero et utilissimum illud volumen adjungitur, quod quia multarum et ad familiares divini verbi explicationes commodissimarum rerum copiosam ac multiplicem suppeditat materiam, sacrorum librorum apparatum inscripsimus, quo in opere dictionaria, observationes, arcanorum sermonum interpretationes multaque alia cognitu dignissima continentur. Atque haec quidem omnia magnae sacrarum literarum studiosis utilitati, magnoque usui Catholicae Ecclesiae futura a Philippo Catholico Rege curata, ejusque tum auctoritate, tum dignitate, tum liberalitate Regia expedita, et insigni rerum omnium diversitate et elegantia insignita, ad optimum et felicissimum exitum, divinae providentiae summo beneficio, tandem perducta sunt. „

Ex ejusdem Benedicti Ariae Montani alia ad lectorem praefatione, quae ita orditur: „ Amplissimos et uberrimos fructus, qui ex illustri hoc opere percipientur, Lector, nulla sane faciliori ratione tibi repraesentare potuimus, quam si singulas ejus partes, eo quó collocatae sunt, ordine, diligenti explicatione persequeremur. — — Sed quia ex veterum exemplarium cum nostro hoc diligenti collatione, quid alii, qui in eodem opere non mediocrem alias adhibuerunt, (quorum laboribus nihil detrahimus) et quid deinde nos in hac parte praestiterimus, planius et apertius cognoscatur: Complutensibus Bibliis ad unguem examinatis, et cum nostris hisce, qua fieri potuit diligentia, collatis quid per nos in nostra hac editione effectum sit, quo res tota clarius pateat, breviter exponemus.

In iis itaque, ut characterum elegantiam, quibus pollent, ac ordinem et seriem dictionum suis locis dispositarum, missam faciamus: Hebraica veritas puris dictionibus et clausulis bene distinctis, atque omnibus, ut par est, suo ordine collocatis, dilucide conspicitur. Graecum item contextum ea habent, cui interposita est Latina interpretatio, quae ad verbum apte respondet. His additur vulgata editio, sancto Hieronymo plerumque adscripta, quae inter hebraeum et Graecum textum, medium obtinet locum. Praeterea in eorum infima pagina legitur Onkelosi in quinque libros Mosis Chaldaica Paraphrasis, cui e regione addita est Latina interpretatio. Opus certe omni laude dignum et (*temporibus illis*) satis eruditum atque elaboratum. — — Deinde caeteri omnes libri παραφραστικῶς versi, partim a Jonathane Uzielis filio in posteriores Prophetas, partim a Joseph Caeco, atque aliis antiquis auctoribus in reliquos sacrae scripturae libros, in Complutensi editione plane desiderantur. Has quidem in latinum sermonem conversas, atque adeo de verbo redditas, et ad fidem tum Hispanorum, tum Venetorum exemplarium summa diligentia castigatas et correctas,

Bibl. polygl. Antwerp. rectas, in Regio hoc opere non desiderari comperies. Ea vero praeter illas, quae ut diximus, alias in quinque libros Mosis editae fuerunt, hae sunt: Historiarum libri, qui priores Prophetae dicuntur: Quindecim posteriorum Prophetarum explanatio: Psalterium ac Proverbiorum libri qui una voce תמא appellantur. Qui omnes quanta cura, studio et diligentia et expurgati et latine facti fuerint, et res ipsa docet, et nos etiam suis locis, Deo dante, commodius demonstrabimus. Habent itaque Theologi et sacrarum literarum studiosi Vetus Testamentum, illud quidem Hebraicum, Chaldaicum, Graecum ac Latinum. Novum vero Syriace, Graece et Latine conscriptum. Quibus accedit, in eorum gratiam, qui minus in antiquis linguis sunt exercitati, triplex, latino idiomate, Veteris Testamenti interpretatio, quae Hebraicam veritatem, cui coeterae linguae se interpretes praebent, ita reddit, ut non mediocrem, sed certe amplissimum fructum ex ea sint reportaturi.

Opus procul dubio, omnibus suis partibus absolutum, quod quidem nullis annotationibus magis illustrari potest, cum in eo veluti primario, et summae auctoritatis exemplari uberrimi quatuor linguarum fontes continentur. Coetera vero quae ad Veteris Testamenti tempora referuntur, eodem idiomatis genere, quo scripta reperiuntur, Graeca scilicet Graece, et Latina Latine, diligenter correcta his annexa conspicies. Novum denique Testamentum, jam Syriaca (ut diximus) lingua conscriptum, ex optimis quibusque exemplaribus expressum prodit, idque duplex: alterum Syriacis, et genuinis characteribus; alterum vero in infima margine Hebraicis literis, et omnibus suis punctis et numeris constans huic etiam accedit, ut iis, qui tam in Hebraica quam in Syriaca lingua exercitatiores sunt, hac ratione consuleretur. Syriaci quidem idiomatis Latina interpretatio, summa fide, et diligentia adhibita est a Guidone Fabricio Boderiano, qui et hanc suam interpretationem, summo studio elaboratam, atque adeo se ipsum una cum fratre Hebraicae linguae peritissimo, alacri promptoque animo obtulit.„

Deinde apparatum sacrum describit, et quid complectatur, pluribus verbis indicat. Denique ultimi tomi initio facit mentionem, in quo reperiuntur Biblia Hebraica integra cum Latina interpretatione, quae quidem omnia hic praetermittimus, de quibus jam fusius supra dictum est. Tandem adjutores recenset:

„Itaque (inquit) ne quam plurimos Hispanos, Italos et Gallos, qui nos sua ope et auxilio plurimum juverunt, hoc loco referamus; eos tantum recensebimus, qui ab ipso operis initio, ad finem usque, tam in eo parando, describendo, vertendo, adornando, immutando, aut corrigendo, multum laboris operae ac diligentiae adhibuerunt.

Ex quorum numero Christophori Plantini (Turonensis) viri de Typographica arte optime meriti, summam ingenii dexteritatem, admirabilem prudentiam, sedulam operam, infinitos labores, ac denique omnibus in rebus insignem diligentiam nemo satis admirari ac dignis laudibus extollere potest.

Maximam vero partem, quae hic diligenter correcta, exornata, perpolita et elaborata sunt, Francisci Raphelengii, quem sibi generum Plantinus adscivit, summae industriae, incredibili diligentiae, continuae sedulitati, perspicaci ingenio et praestanti judicio acceptam referre debes. Amplissimus hic scientiarum et linguarum thesaurus hujus viri ope et industria correctissime in lucem prodit.

Guido-

Guidonem Fabricium, cujus supra meminimus, Hebraici idiomatis peritissimum, atque adeo Syriacae linguae insigni cognitione ornatum (quod quidem vel ex ipsa novi Testamenti Syriaci Latina interpretatione aperte cognosci potest) non est quod meis verbis hoc loco commendem; ejus quippe insignis eruditio et opera, qua nos in hoc opere mirifice juvit, ipsa per se satis praedicant, a studiosis omnibus huic viro plurimum deberi. Bibl. polygl. Antwerp.

Nicolaum Fabricium Guidonis fratrem, ac potissimum in Hebraica lingua non infeliciter versatum, qui sua diligentia et continuis laboribus, in hoc opere transcribendo, interpretando et corrigendo inter coeteros nobis etiam adjumento fuit, huic catalogo merito inserendum duximus.

In primis autem sacrarum literarum studiosi Augustino Hunnaeo et Cornelio Goudano, duobus Lovaniensis Gymnasii luminibus, sacrae Theologiae Doctoribus, et publicis Professoribus, ac toti rei litterariae addictissimis, ingentes habeant gratias; his enim propter insignem eruditionem et sacrarum linguarum non vulgarem cognitionem, optimi Regis mandato, hoc opus evolvendum ac diligenter examinandum, a Lovaniensi Academia commissum est. Qui quidem, quo sunt felici ingenio et maturo, et ad gravissimas quasque res apto judicio (adhibito ad eam rem Joanne Harlemio Sacrae Theologiae Licentiato, in omni linguarum genere exercitatissimo, S. Scripturae et Hebraicae linguae apud Lovanienses in Societate Jesu Professore) suo munere, ut a tantis viris exspectari poterat, cum summa laude perfuncti sunt. — —

Cardinali Spinosae Regii in Hispaniis summi consilii et sanctae Inquisitionis Praesidi amplissimo, non parvae habendae sunt gratiae; ejus enim consilio et favore convocatis etiam ad eam rem praestantissimis viris, Regique a Consiliis, Rex noster optimus et sapientissimus praestantissima haec Biblia inchoari et ad finem perduci voluit.

Nec vero Granvellanus Cardinalis amplissimus hoc loco nobis defuit; pro eo enim, quo erga rem literariam ac potissimum sacrosanctae Theologiae studia est propenso animo, Bibliorum Graecorum exemplaria, suis impensis ad Vaticanorum fidem descripta, ac diligentissime collata, ad nos opportune transmisit.

Nec possum, Lector, Sirleti etiam Cardinalis operam, laborem, industriam, ac doctrinam prope singularem tibi non vehementer commendare. Is enim praeter gravissimas occupationes, quibus amplissimus et sacratissimus Cardinalium ordo distineri solet, animum ad sacra studia ita convertit, ut jam Theologorum labor in perquirendis sacrorum voluminum variis lectionibus magna ex parte sit sublevatus; tanta enim industria et judicio eas collegit, et quas sequi, et quas rejicere oporteat, ita docte admonuit, ut merito tanti beneficii immortales gratias amplissimo huic viro habere debeas.

Joannes Regla felicissimae memoriae Caroli V. Caesaris invictissimi Confessor, quem vocant, instituti Hieronymiani apud Hispanos, suam hac etiam in parte praestitit operam.

Ab Andrea Masio, viro a Consiliis et Secretis Ducis Cliviae, plerisque valde doctis annotationibus, et Chaldaica Paraphrasi in priores Prophetas, Psalmos, Ecclesiasten et Ruth, ope Hispani exemplaris a se Romae inventi, et quod maximum est, Dictionario Syriaco cum ejusdem idiomatis doctissima Grammatica aucti sumus;

 sum-

Bibl. polygl. Antwerp. summam certe commendationem praestantissimus et antiquarum literarum peritissimus hic vir apud omnes studiosos meretur.

Est etiam nobis a Clemente Anglo, Philosophiae et Medicinae Doctore, qui in hisce regionibus propter Christianam religionem exulat, exhibitum Pentateuchi Graeci, ex Thomae Mori Bibliotheca, elegantissimum exemplar.

His omnibus addo Guilielmum Canterum, virum praeter generis nobilitatem et rei familiaris amplitudinem, in Graecis et latinis literis feliciter versatum, reique publicae studiosissimum, atque adeo de hoc opere, omni ex parte, bene meritum.

Detulimus et nos ex Complutensi Bibliotheca posteriorum Prophetarum Paraphrasim latinam ex Chaldaica factam; atque adeo ex nostra antiquissimum exemplar posteriorum Prophetarum Hebraice et Chaldaice scriptum.

Christophorus Plantinus habuit penes se Complutensia Bibliorum exemplaria excusa. Praeterea Veneta Hebraica, Chaldaica et Graeca, et Germanica Hebraea et alia suis typis alias impressa: deinde Graeca omnia, quae quidem in Galliis et Germania extant celeberrima.

Daniel Bombergus pius et doctus vir, et paterni tum nominis, tum ingenii haeres, Novi Testamenti antiquissimum exemplar Syriacum Colonia Agrippina ad nos attulit: quod quidem magno nobis fuit usui et commodo. Id enim contulimus cum iis nostris, quae Ferdinandi optimi ac piissimi Imperatoris beneficio, paucos ante annos cum Latina Ecclesia communicata fuerant.

Itaque jam ex te ipse, Lector, facile potes conjicere, quale et quantum munus tibi offeratur; cum ad id parandum, tot et tam insignium virorum industria et singularis, qua praediti sunt, doctrina accesserit. — — Vale. Datum Antwerpiae X. Cal. sextilis. CIↃ IↃ LXXI.„

Ex Epistola Lovaniensium ad summum Pontificem: „Sacra Biblia ex parte quidem veteris Testamenti, Hebraica, Graeca, Latina atque Syriaca a Christophoro Plantino Regis Architypographo Antwerpiano opera quatuor integrorum annorum, et sumptu incredibili, ex Complutensi exemplari, quatenus id exemplar extendebatur, summa fide atque diligentia expressa (*sunt*). In quo opere quantum ad vetus Testamentum attinet, quod Paraphrasi Chaldaicae in Complutensi editione deerat, id ex Bibliis Venetis, collatis tamen prius cum MS. Chaldaico exemplari, quod Cardinalis Ximenius ante mortem suam Compluti per viros doctos fideliter corrigi jusserat, suppletum est. Novum vero Testamentum in hac memorabili editione, Syriaco Textu (ex editione Viennensi) cum ejusdem catholica et doctissima versione e regione respondente, auctum atque locupletatum est. His omnibus in ista editione accessit Apparatus sacer, — — in tres tomos distributus, quorum primus libros ad earum linguarum, quibus in istis Bibliis Sacra Scriptura expressa est, prima rudimenta facile addiscenda utilissimos continet. Secundus vero tomus ad earundem linguarum primam exercitationem atque meditationem plurimum earum studiosis adjumenti allaturus est. Tertius vero tomus variarum rerum ad sacrae scripturae verum, germanumque sensum perspiciendum cognitu necessariarum, copia est refertus.„

Ex oratione Bened. Ariae Montani ad Gregorium XIII. Pont. Max.: „Fuimus in labore per quatuor integros annos, a XV. Maii mensis, quo ego in Belgium perveni, anni 1568. usque ad ultimam Martii 1572. Cum tamen nemo esset, qui credere

Bibl. Polygl. Antwerp.

credere posset, tantum opus, tanta elegantia, tantaque Majestate, tanto sumptu, tanta denique mole absolutum iri, propter summam omnium rerum caritatem, maxime vero propter bellorum tempestates in Galliis et aliis provinciis, unde nobis chartarum et operarum totiusque materiae copia petenda erat. Atque his difficultatibus omnibus, gratia, providentia atque ope Dei, in cujus honorem opus hoc a Philippo Catholico instituebatur, superatis, tandem structura omnis, magnis quidem sumptibus, sexaginta perpetuis operis, magnis virorum doctorum laboribus est absoluta. — — Quod vero ad operis integritatem attinet, ego Benedictus Arias Montanus offero sanctitati vestrae Biblia ipsa a me a prima pagina ad ultimam usque diligenter Graece, Latine et Chaldaice perlecta, et cum exemplaribus fidelissime collata, tanta fide, ut non solum si verbum aliquod depravatum deprehendatur, sed si vel unus apex aut iota unum in illis merito desideretur; coeteris coadjutoribus meis exceptis, et a culpa liberatis, ipse perpetuam ignorantiae et negligentiae notam subire velim. — — Tertium tomum (*in quo continetur* Apparatus) totum fere ipse conscripsi. „

Haec editio compta est et elegans; partibus, quibus constat, integra; prolegomenis, Lexicis, grammaticisque variis ornata.

„Immensum illud ac vere Regium opus a Theologis Hispanis, Parisiensibus, Lovaniensibusque, et aliis viris eruditione et pietate conspicuis approbatum, imo et a Summo Pontifice Gregorio XIII. eximie laudatum [x]). A quibusdam etiam orbis miraculum dictum [y]). Sunt tamen nonnulla in hoc opere cum judicio pio legenda [z]).

[Quatuor priora operis Regii volumina continent Vetus Testamentum insertis suis locis libris Apocryphis, et quidem Contextum Hebraicum ex Complutensi editione cum editione Veneta Bombergi collatum, Paraphrasin Chaldaicam, et quidem in Pentateuchum ex Complutensi, in reliquos libros ex Veneta editione et MStis Complutensibus, Versionem graecam ex Complutensi cum Aldina collatam; Versionem latinam Hieronymi, seu Vulgatam; Versionem ex graeco e Complutensi exemplari, et denique Versionem latinam e chaldaico partim a *Zamora* confectam et ab *Aria Montano* recognitam; partim ab ipso *Aria* elaboratam. Quae singula ita sunt in columnis disposita, ut paginae secundae prima textum hebraeum, secunda versionem Vulgatam, pagina tertia in prima columna versionem e graeco et secunda columna contextum graecum contineat. In inferiori vero parte paginae secundae Textus Chaldaicus et in pagina tertia versio ejus latina exhibetur. Simili modo singulae plagulae per totum opus, exceptis iis, ubi vel Contextus Hebraeus, vel Chaldaica Paraphrasis desideratur, sunt dispositae. Tomus I. continet Pentateuchum, cui duplex praemittitur *Ariae Montani* praefatio, altera de divinae scripturae dignitate, linguarum usu et Catholici Regis consilio, altera ad Lectorem, in qua de totius operis usu, dignitate et apparatu ex ordine disseritur. Tomus II. praemissam habet *Ariae Montani* de Chaldaica Paraphrasi praefationem et *Hieronymi* prologum in librum Josuae, et in se comprehendit librum Josuae, Judicum, libros Samuelis et Regum: Accedunt libri Paralipomenon in quatuor columnis per integram paginam, sine paraphrasi Chaldaica; et appendicis loco

 Oratio

x) Richardus Simon disquisit. crit. de variis bibliorum editionibus p. 216.

y) Teste Waltono in Praef. ad Biblia Polygl. Londin. et Proleg. IV. p. 33.

z) Ut observat Nic. Selneccerus, cujus ad haec Biblia notata leguntur in Arcanis Bibl. Thom. Lips. sacris p. 49.

Bibl. polygl. Antwerp. Oratio Manassae, cum hac inscriptione: „Oratio Manassae Regis Juda, quae neque in Hebraeo, neque in Graeco habetur.„ a) Tomus III. sistit libros Esdrae et Nehemiae in quatuor columnis, sine Chaldaica Paraphrasi, tertium et quartum Esdrae vero librum tantummodo latine; librum Tobiae et Judith in tribus columnis secundum Versionem Vulgatam, textum graecum et ejus versionem; Librum Estherae in quatuor columnis adjecta Paraphrasi Chaldaica, et accessiones apocryphas graece cum duplici latina interpretatione; Librum Jobi, Psalterium, et Salomonis scripta canonica in quatuor columnis, subjecta Paraphrasi Chaldaica; Sapientiam vero et Ecclesiasticum graece cum duplici versione latina. Tomus IV. sistit Prophetas posteriores eodem modo, uti Pentateuchus, exscriptos, excepto Daniele, a quo Paraphrasis abest Chaldaica. Libri priores Maccabaeorum tribus columnis inscripti sunt, tertius vero liber duas explet paginae cujusvis columnas.

Quintum Volumen exhibet Novum Testamentum in quatuor itidem columnis, ac in prima versionem Syriacam typis Syriacis expressam, in secunda Textus Syriaci versionem latinam a *Guidone Fabricio Boderiano* confectam, in tertia versionem latinam vulgatam, et in quarta denique Contextum graecum ex editione Complutensi. In inferiori margine vero Textus Syriacus typis hebraicis expressus exhibetur. Textus Syriacus ex editione Widmanstadii Viennae 1555 emissa exscriptus cum MSto Coloniensi est collatus: desunt vero ab illo eadem, quae in editione Viennensi desiderantur: Secunda Epistola Petri, secunda et tertia Johannis, Epistola Judae et Apocalypsis b), nec non historia Adulterae Joh. VIII. et dictum 1 Joh. V. c. 7. Tres reliqui Tomi continent Apparatum sacrum, nimirum variorum opusculorum collectionem, et codicem sacrum V. et N. T. authenticum cum versione interlineari. Quibus in disponendis *Arias Montanus* sibi ipsi haud constat, quippe qui codicem sacrum modo ad septimum, modo ad octavum refert tomum, qui fortassis majori jure quinque prioribus jungendus, ex sextus dicendus esset. Apparatus tomus primus et operis sextus continet tractatus de Verborum copia sequentes: 1) Thesauri hebraicae linguae olim a *Sante Pagnino* Lucensi conscripti epitomen; 2) Dictionarium Syro-Chaldaicum *Guidonis Fabricii Boderiani;* 3) *Masii* grammaticam linguae Syriacae; 4) Ejusdem Syrorum peculium; 5) Lexicon graecum et institutiones linguae graecae. Tomus secundus seu septimus continet Biblia hebraea et N. T. graecum ad linguarum exercitationem. Tomus ultimus exhibet varias *Ariae Montani* opellas de copia rerum: 1) De idiotismis linguae hebraicae. 2) Liber Joseph, sive de arcano sermone. 3) Liber Jeremiae, sive de actione. 4) Tubal-Cain, sive de mensuris sacris. 5) Phaleg, sive de gentium sedibus primis, orbisque terrae situ. 6) Chaleb, sive de Terrae promissae partitione. 7) Chanaan, sive de duodecim gentibus. 8) Exemplar, sive de sacris Fabricis liber. 9) Aaron sive sanctorum vestimentorum ornamentorumque summa descriptio. 10) Nehemias, sive de antiquae Jerusalem situ. 11) Daniel, sive de Saeculis codex integer. 12) Index Biblicus. 13) Catalogus librorum canonicorum veteris et novi Testamenti ex cap. XLVII. Concilii tertii Carthaginensis. 14) He-

a) vide infra cap. IV. §. XVII.

b) Epistolas hasce Petri, Johannis et Jacobi primus e codice MS. Bibliothecae Bodlejanae evulgavit *Edw. Pococke*, Lugdun. Bat. 1630. 4. Apocalypsin vero edidit e MS. *Josephi Scaligeri*, *Lud. de Dieu*, Lugd. Batav. 1627. 4. et ad calcem Critices sacrae. 1693. fol. v. §. XXXVII.

14) Hebraea, chaldaea, graeca et latina nomina virorum — — cum adjecta eorum expofitione. 15) De variis in hebraicis libris lectione ac de Mazzoreth ratione atque ufu. 16) Variae lectiones in Thargum. 17) Loca ex chaldaica paraphrafi rejecta. 18) Variarum in graecis Bibliis lectionum libellus a *Guill. Cantero* concinnatus. 19) *Sirleti* annotationes variarum lectionum in Pfalmos. 20) Tabula evangelicarum lectionum ecclefiae Syriacae. 21) Loca reftituta in N. T. Syriaci contextu ope MS. exemplaris. 22) Errata quae in N. T. Syriacum irrepferunt. 23) Variae lectiones in latinis Bibliis editionis vulgatae. Novem ifti Tractatus a n. 3. ad n. 11. recenfiti, feorfim Lugduni Batavorum poftea excufi, Criticis facris Anglicanis inferti leguntur [c]. Ad normam Complutenfium Bibliorum exfcripta funt quidem Biblia haecce Antwerpienfia, fed iis funt certe longe praeftantiora; commendant fe enim prae iftis non folum majore chartae et typorum elegantia, fed et apparatu copiofo literarum facrarum ftudiofis fatis utili. At varia funt, quae in opere ifto reprehendenda vifa funt viris eruditis Proteftantium, quin et Romanorum facris addictis, quae fatis erudite exponit *Joh. Gottl. Carpzovius*. *Arias Montanus*, cui maximus omnino exhauriendus fuit labor, cuique plurimae debentur grates, adeo fratrum fuorum facrum odium in fe excitavit, ut Apologiam fcribere coactus fit. Et ipfe *Plantinus*, quum Regia liberalitate fuffultus dicatur, edendo opere res fuas domefticas ita deturbavit, ut multo aere alieno oneratus, a creditoribus multum vexatus fit. Inter rariora Bibliothecarum ornamenta refertur editio, dum magna exemplarium pars, dum Hifpaniam vehebatur, in undis periit [d]).

Bibl. polygl. Antwerp.

§. IV.

Biblia Polygl. Parifienf.

Bibl. polygl. Parifienf.

* Biblia 1. Hebraica. 2. Samaritana. 3. Chaldaica. 4. Graeca. 5. Syriaca. 6. Latina. 7. Arabica. Quibus textus originales totius fcripturae facrae, quorum pars in editione Complutenfi, deinde in Antwerpienfi regiis fumptibus exftat, nunc integri, ex manufcriptis toto fere orbe quaefitis exemplaribus, exhibentur. Lutetiae Parifiorum excudebat Antonius Vitré, Regis, Reginae regentis et Cleri Gallicani Typographus. Anno MDCXLV. Fol. maxim.

[Hiftoriam hujus Operis Biblici, quoad externam formam omnium fplendidiffimi tam accurate expofuit *Le Long*, ut quae iis, quae fatis amplo fermone recenfet, addi poffent, nobis omnino non fint. Verum cum, gratum fore lectori, fi in compendio quae fcitu funt maxime neceffaria exhibeamus, non fine ratione judicamus, brevem operis recenfionem praemittimus. Opus ipfum typis nitidis et diftin-

ctis

c) Tom. VI. p. 523. etc. edit. Francof. fub titulo: Antiquitatum Judaicarum libri IX. Prodierunt antea feorfim anno 1593. 4.

d) Conf. praeter *Rich. Simon* et *Waltonum* *Wolfius* Bibl. hebr. Vol. 2. p. 341 Vol. 4. p. 100. *Carpzovii* crit. facra p. 391. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 1. p. 289. *Dornii* bibl. theol. Tom. 1. lib. 4. c. 4. p. 663. *Joh. Franc. Buddei* Ifagoge hift. theol. p. 1474. *D. Clement* Biblioth. hift. Vol. 4. p. 176. *J. G. Schelhornii* amoenit. litt. Tom. 2. p. 398. *Mylii* memorab. Biblioth. Jenenf. p. 39. Bibliotheca Solgeriana Tom. 1. p. 1. *Vogtii* catal. libr. rar. p. 92. *Walchii* Bibl. Exeg. p. 169. *Joh. Georg. Hagemanni* Nachrichten p. 182. *Aug. Calmetii* Biblifche Biblioth. p. 127. *J. M. Goezii* Verzeichnis feiner Bibelfaml. p. 4.

Bibl. polygl. Parisiens. ctis in charta imperiali exscripsit *Antonius Vitré*, sumptus vero haud exiguos subministravit *Michael le Jay*. Jam anno 1628. coeptum est opus, novem tomis in decem volumina distributis constans; sed per lites inter *Jayum* et *Sionitam* adeo retardatum est, ut demum anno 1645. ultimus tomus in lucem prodire potuerit. Prodiit enim Tom. I-IV. A. 1629. Tom. VI. A. 1632. Tomi V. Vol. 1. 1630. Vol. 2. 1633. Tom. VIII. 1635. Tom. VII. 1642. Tom. IX. 1645. In duo corpora opus ipsum distinguitur. Primum in V. Tomos et VI. Volumina distributum exhibet ea, quae e Bibliis Polyglottis Antwerpiensibus exscripta sunt; quorsum lectorem, qui, quae singulis tomis contineantur, scire cupit, ablegamus. Interim notandae veniunt immutationes et accessiones nonnullae. Paraphrasis chaldaica V. T. ex editionibus Venetis aliisque interpolata aut emendata est; versio vero latina ex Opere Antwerpiensi retenta est. Hinc textus chaldaicus et versio latina sibi non ubique accurate respondent. Accessit Volumini priori Pentateuchus Hebraeo-Samaritanus, et Pentateuchus Samaritanus charactere Samaritano, cum versione latina unica a *Morino* confecta. Novo Testamento accessit versio Arabica cum versione latina, in locum Textus Syriaci in Antwerpiensi opere typis hebraicis exscripti, substituta, nec non Epistolae Canonicae et Apocalypsis Syriace. Secundum Corpus Vol. VII-X. continet textus Syriacos et Arabicos V. T. cum versione latina, ubi tamen varii V. T. aut si mavis, Apocryphi libri desiderantur. Reliqua elegans *Jacobi Le Long* dabit Dissertatio, cum qua, quos infra nominamus, scriptores conferantur. e)

DE
BIBLIIS POLYGLOTTIS PARISIENSIBVS.
HISTORICA DISSERTATIO.

Quandoquidem omnium quae seculo decimo sexto in lucem data fuerunt, Bibliorum Polyglottorum Historiam conficere, variosque eorumdem casus referre absolvimus, de Parisiensi nunc Editione instituenda est oratio.

I. *Hujus operis institutum a Perronio delineatum.*

Non mirum cuiquam esse debet, quod ante sextum et decimum seculi sequentis annum hujus Editionis institutum, ac velut ortum constituamus. Hoc enim anno sic ea de re Jacobus Augustus Thuanus scribebat: „Librarii nostri novam Bibliorum „editionem parant, cui post Hispanam et ultimam Antverpianam, meliorem para„phrasim Chaldaicam, sive Syriacam et Arabicam versionem in vetus et novum Te„stamentum addent cum interpretatione Latina peculiari. Illustrissimus Cardinalis „Perronius opus urget, et vicaria opera nostra ad eam rem utitur.„ Ita Thuanus in Epistola scripta 4. nonas Majas anni 1615. ad Sebastianum Tengnagelium, quae reperitur p. 150. libri I. Comment. Lambecii de Bibliotheca Vindobonensi.

Ex his postremis Thuani verbis Cardinalem Perronium hujusce instituti auctorem ac patronum quis non colliget? imprimis qui recordabitur horum congressuum, quos

e) *Wolfius* Vol. 2. p. 374. *Carpzovii* crit. sacr. p. 395. *Rich. Simon* hist. crit. du V. T. p. 518. *J. F. Buddei* Isagog. p. 1474. *Walchius* p. 170. *Waltoni* proleg. p. 265. *Knochii* Nachrichten p. 15. Catalog. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 3. Biblioth Solgeri Tom. 1. p. 1. *Calmetii* Biblische Biblioth. p. 129.

quos cum Joanne Baptiſta Raymundo Romae de hoc argumento circa annum 1607. habuit. Jamque et ipſe Thuanus ſcripſerat Franciſco Savari de Breves, qui anno 1614. apud Summum Pontificem Oratoris Regii munere fungebatur, ut, in Galliam rediturus, binos ſecum adduceret Maronitas. Iſti quidem circa hujus anni finem Pariſios adventarunt, et a Thuano, Bibliothecario Regio, doctorumque hominum ſtudioſiſſimo, benigne fuerunt excepti. Cujus rei memoriam ipſi ſervarunt Maronitae in Epiſtola Guillelmo du Vais Epiſcopo Lexovienſi nuncupata Geographiae Nubienſi praefixa, et excuſa Pariſiis an. Dom. 1619. ita namque orditur: „Cum nos e longin„qua terrarum regione advenas, blando, ut ſolebat coeteros omnes, excepiſſet vul„tu doctiſſimus ille et nunquam ſatis laudatus Jac. Thuanus, etc. et poſt aliquot lineas: „Illuſtriſſimus Franciſcus Savarius Dn. de Breves, cui non pauca debemus, „quique nos Roma ſecum in Gallias, legatione ad Pontificem Summum Paulum V. „functus, juſſu Henrici Magni, transvexerat, quos prae manibus ex ſua Bibliotheca „Arabica Salomonis et Jobi, atque adeo omnes veteris Teſtamenti libros abhinc ter „centum annis Arabice deſcriptos habebamus, jamque primo ſtilo a nobis exarati, „extremam aut lituram aut manum deſiderabant, ad umbilicum perducendos, decre„verat.„ Bibl. polygl. Pariſienſ.

Hujus quoque meminerant utrique Maronitae in Epiſtola praefixa Grammaticae Arabicae ibidem editae, quam nonis Januariis an. Dom. 1616. ornatiſſimis viris, Cardinali Perronio et Jac. Aug. Thuano, quorum ope et cura in hanc urbem ſe receperant, nuncuparunt; in cujus fine haec ajunt: „Prodit opus hoc in lucem, ampliſſi„mi Domini, veſtrorum nominum ſplendore inſignitum, quod quidem velut ſolida „fundamenta continet, et ſpecimen eorum librorum praecurrit, quos ex Arabico „ſermone, nec non et Chaldaico per nos in Latinum convertendos (quas linguas ae„que profitemur) maxima prudentia decreviſtis in lucem mandari.„

Non modo jucundus fuit Thuano Pariſios Maronitarum adventus; ſed et curavit ſtatim, ut omnibus utilis eſſet ac fructuoſus. Ante omnia effecit ut Gabriel Sionita, de Monte Libano, Syriacarum et Arabicarum fieret Regius Profeſſor ac Interpres, atque Joannes Heſronita alter Maronita, item earum quoque Regius interpres conſtitueretur. Utrique conceſſi ſunt diplomate Regio 4. die Januarii anni 1615. annui reditus ducentorum coronatorum; ſed et majores obtinuiſſe Sionitam patet ex alio diplomate anni 1619. ſiquidem ducentarum et mille librarum ſumma tum fruebatur.

Supra relatis Thuani verbis evidentiſſimum eſt, idem eos praeſtare voluiſſe, qui tunc de Bibliis edendis conſilium inierunt, ac id quod executus eſt qui ad optatum finem opus perduxit, Guido Michael le Jay, hoc eſt, Antverpianae editioni Syriacos et Arabicos ſacrorum librorum contextus adjungere. Verum anno 1617. mortuo Cardinale Perronio, itemque anno ſequente Thuano fato functo, qui duo ſuam huic inſtituto operam navabant; alii, tum in primis Franciſcus de Breves, qui in idem opus conſpirabant, fuere tantum ſolliciti de Arabica Bibliorum verſione in lucem emittenda, de qua jam anno 1617. fama percrebuerat. Nam Joannes Melchior Malderus, Auguſtanus linguae Arabicae Profeſſor, in oratione quam habuit menſe Octobri hujus anni, Pariſienſis Bibliorum Arabicorum editionis mentionem facit his verbis: „Nuper admodum (anno 1616.) novum teſtamentum univerſum Arabicum

„elegan-

Bibl. polygl. Parisiens. „ elegantissimis typis Erpenius noster emisit dias in luminis oras; et breviter etiam ve-„tus adjunget. Quod idem speramus a Maronitis, qui Parisiis docent; nam sub „praelo nunc habent cum versione collaterali.„

Idem amplexi sunt consilium Cleri Gallicani Proceres Blesis anno 1619. convocati; die namque prima Julii Dominus de Saint-Jean, coetus hujusce Promotor obtulit Clero scriptum Maronitarum, quo exponebant se a Francisco Savario de Breves e Collegio Romano fuisse advocatos, ut Arabicam codicis sacri versionem Latio donarent. Quae cum esset jam absoluta; ne inutilis evaderet ac irritus ipsorum labor, id tantum a Clero postulabant, ut haec Latina textus Arabici conversio in honorem Ecclesiae Catholicae, et Religionis Christianae lucem publicam aspiceret. Ideo coetum universum supplices exorabant, ut quandam pecuniae summam constitueret, cujus ope haec editio perficeretur. Illis quod petebant, libenter annuit omnis Cleri Conventus, jussitque, ut quoquomodo pecunia ad eam rem consummandam destinaretur. Fuit itaque determinata ab ipso Promotore summa octo millium librarum, huic operi deinceps impendenda, dummodo Latina Maronitarum translatio ab Archiepiscopo Turonensi Bertrando d'Eschaux, a Joanne Davy du Perron, Cardinalis cognominis fratre, Senonensi Archiepiscopo, a Carolo de Balsac Episcopo Noviomensi, a Joanne Camus de Pontcarré Sagiensi Episcopo et a Promotore Dn. de Saint-Jean, ab omni coetu ad hoc deputatis, recognosceretur.

Haec sane noverat Fronto Ducaeus, cum literas misit ad eundem Tengnagelium (apud Lambecium ibidem ut supra) idibus Januarii anno 1621. scriptas, quibus illi significat „Maronitas duos linguam Arabicam (Parisiis) profiteri, et illis tan-„quam Regiis Professoribus quadringentorum aureorum stipendium assignatum esse. „Nuper etiam ab universo Franciae Clero munere non exiguo sunt adjuti, ut incho-„atam veteris Testamenti paraphrasim Arabicam in lucem edere possint, una cum „interpretatione Latina, quam suis sumptibus iidem Episcopi in lucem exire cu-„rabunt.„

At haec pecuniae summa ad Arabicam sacri voluminis editionem destinata aliorsum expensa fuit; de qua re graviter conqueritur Gabriel Sionita in praefatione Psalterii Syriaci a se anno 1625. editi, in qua postquam verba fecit de nobilissimo totius veteris instrumenti Arabico exemplari in Aegypto exarato ante annos trecentos, subdit: „quo quidem unà cum versione Latina frueretur modo Christiana Respublica, „liberalitate Illustrissimorum Ecclesiae Gallicanae Praesulum, nisi pecunias ab iis in „Comitiis Blesensibus anno 1619. huic operi moliendo attributas quidam avertissent, „inque alios et forsitan in suos usus convertissent.„

Idem Sionita initio hujus praefationis dixerat, „post longos acerbosque bien-„nii dolores et valetudinem hostilem ipsi animum fuisse Psalterium Syriacum cum „versione Latina in lucem edere,„ sicut et reapse anno 1625. praestitit. Ad id certe non intendebat Jac. Sirmondus, cum eidem Tengnagelio (apud Lambecium ibidem pag. 166.) anno 1626. nonis Novembris scribebat: „quod ad Biblia Syriaca et Arabica „spectat, quae Maronitae pollicebantur, nihil hactenus apparuit.„

II. *Editionem Biblicam aggreditur Guido Michael le Jay.*

Huc usque celebratissimum Guidonis Michaelis le Jay nomen vix indicavimus, qui licet hujus operis institutum alteri cedat, illius tamen perficiendi atque con-

summan-

summandi gloriam merito sane adeptus est. Hoc quidem vix inceptum summis extollit laudibus anno 1633. Joannes Morinus exercit. 1. in Pentat. Samarit. ubi postquam mentionem fecit Complutensis et Antverpiensis editionis, ita pergit: „Illam „(Antverpianam) et impensis et charactere et sinceritate longe antecellit Editio, „quam clarissimus et eruditissimus D. le Jay Parisiensis animo plane regio non modo „molitus est, sed etiam ad umbilicum perduxit. Editio ista omnes tantum superemi„net, quantum lenta solent inter viburna cupressi; sapientissimum Cardinalis Ximenii „Heroicum conatum, potentissimique Regis Philippi II. admirandum opus adeo vin„cit una Parisiensis civis pietas et magnificentia.„ Bibl. polygl. Parisiens.

Tanto revera fuit Jayus animo, et ad res etiam difficillimas audendas a natura comparato, ut, quamvis magnam pecuniae vim et copiam ad opus illud promovendum atque absolvendum necessariam judicarit, eam tamen ipse quasi profundere, seque ingentis aeris alieni vadem reddere non dubitaverit.

III. *Ab Antonio Vitrè excudendum opus demandatur.*

Itaque Antonio Vitré celebri Typographo suum opus typis edendum commisit; qui quidem sculptis a peritissimo artifice Jacobo Sanlecque, et ab eodem fusis elegantissimis characteribus, diligenti studio illud adornavit; nova tum papyracea, eaque ita singulari forma excogitata, ut insolitum huc usque chartae imperialis nomen modo adeptum, etiamnum hodie conservet.

Una licet, diversas tamen haec Parisiensis editio sortita est appellationes. A quibusdam nuncupantur *Biblia Polyglotta Dn. le Jay*. Apud alios *Magna Biblia Parisiensia* audit, vel etiam *Antonii Vitrè*, utpote qui suis illa typis Lutetiae Parisiorum exaravit.

IV. *Perronii institutum prosequitur Jayus.*

Non alia fuit mens clarissimi Jayi ac olim doctissimi Cardinalis Perronii, Antverpiensem scilicet, ut diximus, iteratis typis dare editionem, adjectis tantummodo Syriacis et Arabicis textibus cum Latinis eorumdem interpretationibus. De edendo Samaritanorum Pentateucho, nondum ipsi ulla cogitatio subierat; contextum duntaxat Hebraeum (ut refert Claudius de Peiresc Epist. 36. Antiquit. Eccl. Orient. pag. 180.) iis in locis, in quibus major inter utrumque Pentateuchum reperitur discrepantia, notis suis illustrare statuerat. Verum piissimus Cardinalis Berullius clarissimo Jayo autor fuit, ut curaret, ne Pentateuchus Hebraeo-Samaritanus in editione sua desideraretur, de quo in praefatione sua sic legitur: „Eminentissimus Cardinalis „Petrus Berullius, Congregationis Oratorii auctor ac primus Generalis in Francia, „piissimae memoriae, qui inchoandi hujusce laboris propositum adjuvit ac mirifice „confirmavit, dum pro commisso sibi a sede Apostolica munere (consiliis ac suasu Emi„nentissimorum Cardinalium Cremonensis, Dandini et M..ini, ac RR. PP. Cornelii „a Lapide e Societate Jesu et Claudii Bertin ejusdem Congregationis Oratorii, et alio„rum Theologorum ad id congregatorum) de suscipiendae editionis ratione, versio„num fide, deque toto apparatu illustre ac luculentum testimonium perhibuit.„ Is ergo Joanni Morino, Congregationis suae Presbytero doctissimo, qui primus assidua sua investigatione ac diligenti cura exemplaris Samaritici lectionem fuerat assecutus, onus imposuit, ut huic textui una cum Latina ab ipso condenda versione typis exarando,

Bibl. polygl. Parisiens. totus incumberet. Scribebat enim anno 1628. Morinus Hieronymo Aleandro: (Ep. 4. Antiq. Eccl. Orient. pag. 141.) „Editionem Pentateuchi Samaritani jussu Illustrissimi Cardinalis Berullii meditor.„

Absoluta fuerat hoc ipso anno, ejusdem Morini cura et labore, jussu Cleri Gallicani anno 1626. in Comitiis generalibus congregati suscepta ad Romanum exemplar Graeco-Latina Sacrorum Bibliorum Editio. Tunc doctissimus ille vir, qui sibi proponebat „tria vel quatuor folia, non plura, versionis samariticae in Pentateuchi „Samaritani illustrationem (ut ipse Petro a Valle scribebat Epist. 21. Antiq. Eccl. Orient. p. 195.) „typis committere:„ cum sibi copia totius versionis illius Samariticae, hujusce studiosi Viatoris beneficio, peropportune facta fuisset, hanc ipsi textui conjungere, et utrumque luci publicae exponere operae pretium judicavit.

Opus Polyglotton anno 1628. mense Martio typis exscribere coepit Antonius Vitré; literis namque Madriti ad Jayum circa finem Julii hujus anni scriptis Andreas de Leon ex ordine Clericorum Regularium qui Minores dicuntur (Epist. 3. Antiq. Eccl. Orient. pag. 131.) testificabatur se „folium Polyglottorum Latinis, Graecis, He„braicisque, Hebraice et Chaldaice, literis editum inspexisse.„ Verum, quae postea exortae sunt contentiones et dissidia inter Jayum et Sionitam, dum Bibliis edendis immorabantur, eorum editionem toto fere decennii spatio, nempe ab anno 1635. ad annum 1645. retardarunt; quapropter hoc ipso tantum ultimo anno conclusa fuit atque perfecta.

V. *Titulus Operis describitur.*

Rem ipsam nunc attentius considerare, titulum integrum describere; quibus haec editio partibus constet; juxta quos tam editos quam manu exaratos codices condita sit; quibus doctissimorum hominum auxiliis, quove labore ad umbilicum perducta Biblia, quibus tandem casibus obnoxia fuerint, juvat etiam indicare.

Ex ipsius tituli lectione, quid totum complectatur opus, facilius dignoscetur: inscriptum est: Biblia. 1. Hebraica, 2. Samaritana, 3. Chaldaica, 4. Graeca, 5. Syriaca, 6. Latina, 7. Arabica. Quibus textus originales totius Sacrae Scripturae, quorum pars in editione Complutensi, deinde in Antverpiensi regiis sumptibus extat: nunc integri ex manuscriptis toto fere orbe quaesitis exemplaribus exhibentur. (Novem tomi in decem partiti volumina in folio maximo.) Lutetiae Parisiorum, excudebat Antonius Vitrè, Regis, Reginae regentis et Cleri Gallicani Typographus, ab anno 1628. ad annum MDCXLV. mense Octobri.

Cum autem in illo titulo nulla facta sit Guidonis Michaelis le Jay mentio, necesse mihi visum est aliquam partem Inscriptionis quae illum excipit, hic proferre, ut palam omnibus fiat clarissimum Jayum hujusce operis Biblici fuisse Ἐργοδιώκτην: „Regnante Ludovico XIV. . . Gallia . . . augustos Regis seculorum codices, sacras „paginas septeno idiomate personantes . . . aeterno immortalitatis templo appendit, „summo perennitatis auctori, offerente et consecrante Guidone Michaele le Jay, dat, „dicat, vovet.„

Post hanc inscriptionem sequitur Praefatio sub nomine ejusdem clarissimi le Jay vulgata; licet enim prolixius aequo forsan scripta sit, quae et quanta, quae studiosus lector discere averet, in ea tamen reticentur! plurima siquidem quae ad ejus editionis historiam spectant, in ea penitus omissa fuere.

Primam

Primam hanc altera fubfequitur Joannis Morini Praefatio, in qua five de textu, five de verfione Samaritanorum docte ac fufe differit. At quae in praefatione editorum a fe feptuaginta-Interpretum, et in fuis Samaritanis Exercitationibus jam fcripferat, haec eadem ille hic iterum ac tertio tuetur, Pentateuchum fcilicet Judaicum feu Maforeticum corruptum effe; Samaritanum vero fincerum ac integrum, adeoque et alteri praeferendum. Cui opinioni multi multa oppofuere, inter quos eminet Joannes Henricus Hottingerus, qui doctiffimum Morinum fuis Exercitationibus Antimorinianis Heidelbergae anno 1642. editis, acrius perftringit. Bibl. polygl. Parifienf.

VI. *Partitio Operis Biblici.*

Totum hoc quantum quantum eft opus, in duo quafi corpora invicem feparata diftinctum eft. Primum quinque tomis vel fex voluminibus (quintus quippe tomus in duo volumina difpefcitur) conftat; cum autem in hac priori parte contineatur duntaxat exemplar denuo recufum feu repetita Antverpienfis editio, non mirum fi eadem fit amborum verfio, idem textus, par oeconomia fervata, adjuncta tantum in quinto tomo Arabica novi Teftamenti tranflatione, quae una cum illius Latina interpretatione, loco Syriacae editionis typis Hebraicis exaratae in Antverpienfi, imas paginas occupat; nec non addita quatuor Epiftolarum Canonicarum et Apocalypfeos Syriaca verfione quae in praecedenti aberat. In primo infuper volumine geminus exhibetur Pentateuchus: alter charactere Samaritano, lingua Hebraea: alter charactere et idiomate Samaritano; utrique tamen una duntaxat Joannis Morini Latina tranflatio correfpondet. Secundum corpus contextus veteris Teftamenti Syriacos et Arabicos, una cum eorum interpretationibus Latinis quatuor voluminibus complectitur.

Quod autem ad Editorem, allata fuperius tam fubfcriptionis quae in fine praefationis legitur, quam praecedentis Infcriptionis verba invictiffime probant clariffimum Jayum praecipuum fuiffe hujus operis Propalatorem, utpote qui, quo opus incoeptum ad coronidem perveniret, nec curas nec expenfas neglexerit aut praetermiferit, imo quod erat fupra vires ac fortunas privati hominis, tanto animo tamque ardenti ftudio fufcepit, ut omnes quas paffus eft, dum opus praelo fubjaceret, difficultates, infregerit atque fuperaverit.

VII. *Quorum opera et labore promotum fit Opus.*

Fautores hujufce inftituti fuerunt viri ea aetate doctiffimi; quorum, quos indicat praefatio, gratia, favore, ope et confilio tantae molis opus incoeptum, provectum, ac tandem abfolutum eft. Nonnulli quoque adjutrices ac benignas eidem operi manus admovere non funt dedignati; quos inter juxta Valerianum de Flavigny, Epift. 1. quam in hanc Editionem fcripfit, pag. 9. „Hebraicis excudendis praefuit fi„mul et Chaldaicis Philippus Aquinas, Avenionenfis, et è Judaeo Chriftianus; Sama„ritanis Joannes Morinus, Blefenfis, Oratorii D. I. C. Prefbyter et infignis Theolo„gus; Arabicis fimul et Syriacis Gabriel Sionita, Maronita celeberrimus, et in alma „Parifienfium Academia Syriacarum et Arabicarum literarum Profeffor Regius; Grae„cis vero et Latinis mercenarii quidam correctores, nullius plane nominis, ac mihi „(inquit Valerianus) penitus incogniti. Porro (pergit idem ibid. pag. 16.) libello „Ruth obftetricatus eft Abrahamus Ecchellenfis, Maronita, nuper Roma Parifios „evocatus.„ Et pag. 45. his quoque adjungit „Hieronymum Parent Doctorem ac

 „Soci-

Bibl. polygl. Parisiens. „Socium Sorbonicum et linguarum Orientalium peritissimum, qui multis rogatus „precibus, textus Syros et Arabicos novi Testamenti ac Pentateuchi Hebraici, qui „soli tunc temporis (an. 1635.) è praelo prodierant, una cum Latinis versionibus re„censuit.„ Quod autem hic narrator tomi sexti Pentateuchum Syro-Arabico-Samaritanum complectentis, item octavi tomi et etiam septimi, aliqua licet non omni parte exarati non meminit, id sane ex professo et mala mente videtur praeteriisse.

Alios quosdam viros eruditos, qui huic operi, praesertim contextui Graeco recognoscendo laboraverunt, indicat Adrianus Baillet in vita Godefridi Hermant, Gallico sermone conscripta et edita Parisiis 1718. Bellovacensis hic Canonicus unus fuit inter clarissimos ac praestantissimos homines, quorum curis et monitis plurimum se adjutum fuisse Jayus in praefatione sua profitetur. Hujus quoque mentionem facit Bailletus (tomo 3. Judiciorum a viris doctis prolatorum pag. 524.) quod duntaxat intelligendum videtur de accurata Graeci contextus revisione, qui jam anno 1633. editus erat, et cui recensendo anno 1640. operam dabat Godefridus Hermant. At haec recensio nondum fuit in publicum emissa.

Idem Bailletus in Epistolis Latinis, quas ad Vincentium Placcium scripsit, duos alios homines literaturae Graecae peritissimos memorat, qui curas suas huic operi perficiendo contulerunt, quorum primus in praefatione Jayana nuncupatur, scilicet Joannes Aubertus, linguae Graecae Regius Professor, quique de literis Graecis operum S. Cyrilli Alexandrini Graeco-Latina editione bene meritus est. Is forte Graecum etiam contextum recognovit: at quomodo id Flavignium ejus Collegam fugerit, explicare non intendo. Alter vocatur Joannes Tarinus, Andinus, vir summa praeditus facundia, Regiusque Eloquentiae Professor, et Origenis Graeco-Latina Philocalia suo studio et labore excusa celebris. Cum ei praesertim stilus concisus et veluti sectus, quo uti solent, qui Lapides marmoreas suis ornant inscriptionibus, unde a quibusdam *Lapidarius* dicitur; inscriptionem in capite primi voluminis Bibliorum Parisiensium appositam, ab eo conscriptam fuisse non aegre crediderim. Epitaphium sane Simeonis Muisii Collegae sui eodem auctore et stilo elaboratum conspicitur initio operum doctissimi hujusce linguae sanctae Regii Professoris. Facile Tarino concederem quoque praefationem totius operis Biblici, utpote multa verborum facundia insignem, ornamentis ac figuris rhetoricis decoratam, cui subscripsit Guido Michael le Jay; sed de his plusquam.

Recensentur adhuc duo clarissimi viri, qui Biblicum opus suis manu exaratis exemplaribus subministratis juvare studuerunt; quorum alter Claudius Fabricius de Peiresc, Aquensis Senator, cujus benevolentia tres Pentateuchi Samaritani codices Joannes Morinus paulo tardius accepit; ut ipse ait in sua praefatione: „Editione Parisi„ensi jam peracta tres Pentateuchi Samaritici codices nobis supervenerunt ab amplis„simo viro Peirescio ad nos missi; sed eorum nullus integer erat.„ Alter Petrus a Valle Patricius Romanus feliciorem opellam contulit; siquidem, ut Samariticae versionis exemplar doctissimo eidem Morino redderetur, summa cura, studioque singulari usus est, teste ipso Morino, qui in Epist. 21. Antiq. Eccl. Orient. pag. 195. haec ait: „Pentateuchum tuum hunc sanum, integrum, nulla sui parte lacerum aut macu„latum accepi.„

VIII.

VIII. *Recensio Codicum, ad quos exacta est haec Parisiensis Editio.* Bibl. polygl. Parisiens.

Jam satis de iis qui suam huic editioni operam et laborem praebuerunt: nunc aliquid de codicibus sive typis sive calamo exscriptis, ad quos haec Parisiensis Editio fuit exacta, dicendum est. In quinque primis voluminibus iteratis typis emissa est Antverpiensis Editio, cui tantum Arabica translatio quatuor Evangeliorum adjecta est: in quo judicium clarissimi Editoris requirit Andreas de Leon Clericus Minor. Is nimirum, cum primum Jayani operis folium inspexisset, cohibere se non potuit, quin auctorem insimularit, quod Editionis Antverpianae vestigia nimium premens „Vulgatam Latinam, et Graecam LXX. Interpretum conversionem sine Romanis correctionibus contra expressam Sixti V. et Clementis VIII. summorum Pontificum prohibitionem temerario quodam ausu iterum protulerit. Quod idem fuit deinceps virorum „doctissimorum judicium.„

Quod ad Graecam interpretationem attinet, Morino sane, qui eam, ut diximus, ad exemplar Vaticanum a se recensitam mox ediderat, praetermissa Romana editione, aliave Complutensi adjecta, favere voluerunt hujus operis alii Curatores. Sed „quis ferat (inquit Flavignius pag. 42. prioris suae Epist.) Vulgatam Editionem „Latinam etiam non emendatam a summis Pontificibus, ac minime recognitam in „hoc opere repraesentari. Equidem ego scio facile regeri posse Propalatoris istius „operis institutum tantum positum fuisse, ut Editionem Antverpiensem sub incudem „revocaret; sed scio etiam atque facile intelligo bino diplomate Sixti V. Pont. Max. „quod longe posterius est Editione Antverpiensi, hoc omnino interdictum esse atque „prohibitum.„

Arabica quatuor Evangeliorum traductio cum Latina eorumdem interpretatione, quae Joanni Baptistae Raymundo deberi videtur, ea quidem a Gabriele Sionita revisa, una cum textu Arabico ad Romanum exemplar anni 1591. excusa est.

In sexto volumine, quod alteram novi Testamenti partem complectitur, Textus, Graecus, Latinus et Syriacus, ex Antverpiensi editione toti desumpti sunt, quibus in Syriaco Pocockii Epistolae quatuor Canonicae, et Ludovici de Dieu Apocalypsis cum utriusque Latina versione additae fuerunt. Sed in hac nostra editione deest etiam Historia Syriaca mulieris adulterae Joannis VIII. 1-11. et Comma I. Joannis de tribus coelestibus testibus c. 5. v. 7. quod quidem abest in omnibus Syriacis exemplaribus. Libri Arabici hujusce voluminis ex codice MSc. Aleppo recens Parisios adsportato exscripti sunt, quibus suam Latinam interpretationem Gabriel Sionita subjunxit.

Ex his versionibus Orientalibus, quibus conficitur alterum operis corpus, plurimae jam publica luce donatae fuerant; Pentateuchus nempe Arabicus Constantinopoli anno 1546. Psalterium Syriacum simul et Arabicum in Monte Libano anno 1610. Syriacum seorsim Parisiis anno 1625. Arabicum etiam Genuae anno 1516. Arabica enim Psalmorum editio, quae Romae anno 1613. prodiit, non eadem est utpote ex Graeco concinnata, ac ea quae juxta textum Hebraeum condita in Bibliis Parisiensibus invenitur.

Licet autem hujus operis Propalatores in fronte libri magnifice jactitent, ex manuscriptis toto fere orbe quaesitis exemplaribus textus exhiberi; constat tamen ad sex vel septem exemplaria confectum fuisse totum hoc opus Polyglotton. Gabriel

Bibl polygl. Parisiens. Sionita in supplici Libello, quem supremo Galliarum Senatui in Jayum anno 1643. obtulit, quatuor tantum memorat codices, binos Arabicos, et binos Syriacos, quorum unus Psalterium jam ab eo typis mandatum complectebatur; quid contineat alter, nullus indicat, neque ex quo codice expressus sit Syriacus veteris Testamenti contextus. Sed ejusdem versio Arabica juxta exemplar, quòd Constantinopoli rediens Illustrissimus Savarius, tum Legatus Regius apud Turcarum Imperatorem, secum attulit, omnino conformata est, eique adjuncta fuit Pentateuchi a Joanne Hesronita, coeterorum vero librorum ab ipso Gabriele elaborata conversio, praeter librum unicum Ruth Syrum et Arabicum unica versione Latina redditum ab Abrahamo Ecchellensi, ejusque studio excusum. Hic quidem Maronita anno 1640. Roma Parisios evocatus, eximium advexit totius veteris Instrumenti Syriacum exemplar, quod testamento ipsi legaverat Sergius Risius, de quo codice et aliis haec ait Abrahamus (pag. 149. Epist. 2. Apolog.) „Aliqui desiderabantur in codicibus Gabrielis Sionitae libri, ut Ruth, „Esther, Tobiae, Judith, Baruc, Machabaeorum etc. quos mecum attuleram, par- „tim ex codicibus Collegii Maronitarum de Urbe, partim Collegii ejusdem nationis „Ravennatis, partim ex codicibus bonae memoriae Illustrissimi Risii Archiepiscopi „Damasceni, Maronitae, suisque adornavi versionibus et vocalibus. Et cum editis „ex his Ruth ac tertio Machabaeorum intellexi id Gabrieli Sionitae utcunque displi- „cere, ab incoepto destiti opere non absque magno clarissimi viri D. le Jay dispendio „et forte Reipublicae Literariae injuria. Ipsi libri cum suis versionibus extant apud „praefatum clarissimum D. le Jay cum quibusdam notis ac variis lectionibus, quas „partim collegi ex collatione textus quondam Illustrissimi Archiepiscopi Damasceni, „nunc vero Eminentissimi Cardinalis Mazarini (etiamnum in Bibliotheca Regia asser- „vatur) cum textu edito in Magnis Bibliis; partim ex collatione eorum quae ad me „Parisiis Romam miserat olim praefatus D. Gabriel Sionita; nec non dubia quaedam „et mendas, quas in ejusdem D. Gabrielis versionibus annotavi, dum illa recensui „ex mandato Eminentissimi Cardinalis Richelii.„

Tertius hic memoratus liber Machabaeorum, si Bartholomaeo d'Herbelot (p. 523. Bibliothecae Orientalis) sit adhibenda fides, nihil est aliud quam quaedam pars operis Josephi ben Gorion ex Hebraeo Arabice reddita. Reliquos novi Testamenti libros, qui sunt in VI. volumine, sicut narratur in Scripto Antonii Vitre adversus Sionitam anno 1640. excuso, ad msc. codicem R. Patris Joseph Carmelitae, qui illum Aleppo asportaverat, Editores adornarunt. Hic autem textus Arabicus exceptis Epistolis Canonicis, ut me monuit Michael le Quien ex Ordine Praedicatorum insignis Theologus, ab eo quem anno 1616. vulgavit Thomas Erpenius, plurimum discrepat.

Pentateuchum Hebraeo-Samaritanum Joannes Morinus edidit juxta optimum Bibliothecae Oratorianae Parisiensis exemplar, quod Rev. Pater Achilles Sancius tum Congregationis Oratorii D. J. Socius et Symmista anno 1620. huic Bibliothecae dono dederat; Samaritanam vero publicavit translationem ex illo codice, quem cum priori Damasci anno 1616. multo precio Petrus a Valle redemerat, ut ipse scribit Epist. 13. Tomi I. Itineris sui Gallice versi. Utriusque codicis etiam meminit Hieronymus Aleander: „At vero (inquit Epist. 5. Antiq. Eccl. Orient. pag. 142.) Petrus „a Valle Patricius Romanus, qui duodecim totos annos in Orientalibus regionibus „consumpserat, et cujus potissimum opera, ut audio, Pater Harlaeus Sancius codi-

„cem

„cem fuum nactus eft, aliud Pentateuchi exemplar Romam detulit, quod non cha- Bibl. polygl. Parifienf.
„ractere tantum, fed et idiomate Samaritano confcriptum eft.„

Samaritanae verfionis codicem hunc, quem multo tempore ab ifto curiofo Viatore Joannes Morinus poftularat, literis tandem ac precibus Hieronymi Alcandri et Claudii Peirefcii victus Petrus a Valle, ei tandem anno 1630. conceffit; fuam ipfe de vulganda hac interpretatione mentem explicat Epift. 14. Antiq. Eccl. Orient. pag. 160. „Pentateuchum Samariticum, qui apud me eft, cum primum in Syria „reperi, femper ea fui mente, ut publicae utilitati in lucem emitterem . . . volvebam „igitur animo dare operam ut characteres ifti Samaritani efformarentur, occafione „cujusdam Germani hujus artis peritiffimi, qui modo Romae commoratur; nec pro- „cul aberam ab impreffione libri omni conatu aggredienda; quandoquidem alius „adeft nobis ad haec aptiffimus vir, Stephanus Paulinus, alumnus olim eruditiffimi „viri Joannis Baptiftae Raymundi, qui Orientales literas et praefertim Arabicas, in „Europa femimortuas, fufcitavit, illasque facillime atque elegantiffime imprimendi „modum primus adinvenit. Sed ab his omnibus ea me diftinuit cogitatio, quia „Pentateuchum Samaritanum absque verfione typis mandare infructuofum putavi, „illum vero qui Latine redderet, Romae non erat, et fi fuiffet, fortaffis ibi facile fu- „turum erat, ut hujusmodi liber imprimi a fuperioribus impetraretur, (*impediretur*) „praecipue fi textus ille a Vulgata editione in aliqua tantifper difcordaret. Haec „omnia praeftiterunt, ut ad hanc ufque diem nihil amplius fin molitus . . . Attamen „mirum in modum laetatus fui, quando R. Pater Bertinus una cum Aleandro, nec non „amantiffimus ille bonarum literarum, de illisque optime meritus, Dominus de Pei- „refc me de Paternitate tua admonuerunt, virum nempe linguarum Orientalium „ftudiofiffimum aeque ac peritiffimum effe, et praeterea ad id onus fufcipiendum Penta- „teuchi Samaritani tum fideliter interpretandi, tum eximia diligentia imprimendi, „ante alios omnes longe idoneum, itemque paratiffimum fore. Perfuadentibus ideir- „co, ut ad te librum in Gallias amandarem, facile affenfi; dummodo enim publi- „co confulatur commodo, nihil ad me refert, an liber Parifiis an Romae fit excufus. „. . . . Libenter etiam in hanc fententiam defcendi, ut ipfummet originale ad te „mitterem.„ Haec fcribebat 12. Kalendas Aprilis anno 1630. Jamque eodem anno Kalendis Augufti codicem hunc Morinus acceperat.

Vitae doctiffimi Morini Scriptor anonymus nimiam in eo Pentateucho edendo feftinationem non fine injuria illi exprobrat his verbis. „Verum (inquit pag. 27. hujus vitae, quae praefixa eft Antiquitatibus Ecclefiae Orient.) „dum nimis urget ope- „ris illius editionem Morinus, minus accurati prodierunt Samaritani codices. Penta- „teuchum Hebraeo-Samaritanum ex uno exemplari Oratoriano et verfionem Samari- „tanam ex eo tantum, quod a Petro a Valle acceperat, edidit; vixque peracta fuerat il- „la editio, cum illi fupervenerunt a Peirefcio, viro clariffimo, gentis Samariticae co- „dices Hebraeo-Samaritani, Samaritani et Arabici. Thomas quoque Cromberus, „Collegii S. Trinitatis apud Cantabrigienfes in Anglia Socius, qui de Pentateuchi Sa- „maritani editione, quae Parifiis tunc parabatur, aliquid refciverat, Morinum de „exemplari Hebraeo-Samaritano, quod tunc in privata Cottonorum Bibliotheca affer- „vabatur, monuit, mifitque ad illum poftea diverfas Pentateuchi illius Samaritani „ab Hebraeo feu Judaico lectiones. Cui malo ut manum medicam adhiberet Mori- nus,

Bibl. polygl. Parisiens. „nus, excusum Pentateuchum Samaritanum relegit, manuscriptos inter se codices „cum sua editione comparavit, variisque annotatis lectionibus, eas cum aliis ejusdem „naturae animadversionibus, quas jam paraverat, adtexere meditatus fuerat ad vo„lumen observationum criticarum in omnes Bibliorum editiones, quod ad calcem „Bibliorum Parisiensium mox edendum erat; sed ob eorum, qui Polyglottis illis „praeerant, contentiones et dissidia, egregium illud opus ad finem perduci non po„tuit. Unus tandem Morinus longo post tempore (anno scilicet 1657. Parisiis in „12mo) criticas illas animadversiones sub nomine Opusculorum Hebraeo-Samarita„norum seorsim edi curavit.„

An justa sit haec expostulatio, alii viderint; supponit saltem auctor ille Anonymus, quod Morino licitum fuerit eam editionem ad aliud tempus amandare; quae quidem vix illi concesserim; clarissimus enim D. de Peiresc (Epist. 36. Antiq. Eccl. Orient. pag. 179. anno 1631. die 8. Novembris ad Jo. Morinum scripta) quot et quanti supervenerint obices, quibus impeditus est, ne citius codicum suorum ipsi copia foret, minutatim prosequitur; ita ut illi anno tantum 1632. exeunte, vel ineunte 1633. in Morini manus pervenerint. Ubi vero ex utriusque Samaritanorum Pentateuchi comparatione instituta Morinus intellexit Samaritanum interpretem ita presse textui suo adhaerere, ut ab eo rarissime discedat; unicam ideo Latinam versionem duplici textui collateralem edidit.

IX. *Quot suppeditarent manuscriptos codices ditissimae Parisienses Bibliothecae, si modo nova Bibliorum Polyglottorum Editio adornaretur.*

Si nova modo Parisiis adornaretur Bibliorum Polyglottorum editio; quot ad illam perficiendam consummandamque manuscripta exemplaria suppeditarent ditissimae hujus Regiae Civitatis Bibliothecae, utpote cum in sex vel septem, Regia nimirum, Colbertina, Segueriana, Sangermanensi, Dominicana, Oratoriana et aliis quibusdam tanto numero codices Bibliorum linguis Orientalibus, Graecis et Latinis expressorum serventur, ut si ad calculum revoces, duo et triginta supra trecentos numerentur. Pergratum autem Lectori facere mihi videor, si codices illos juxta linguas paucis recenseam; ubinam vero sint, discere est ex tribus primis hujusce Bibliothecae Sacrae capitibus. Codicum illorum sex Pentateuchum Judaicum, totidem Hebraeo-Samariticum exhibent; quinque vero, coeteros Hebraicae veritatis libros produnt. Tres tantum reperiuntur tam Onkelosi quam aliorum Chaldaicae Paraphrases; at sexdecim Syriaci; quorum unus totum vetus Testamentum, quatuor Psalterium, septem Evangelia, et quatuor alios novi Testamenti libros complectuntur, exceptis tamen quatuor Epistolis Canonicis et Apocalypsi, quae in plerisque Syriacis exemplaribus ut plurimum desiderantur. Codices Arabicos circiter triginta sex praebent eaedem Bibliothecae, quorum unus integras sacras paginas continet, decem librum Pentateuchi, tres Psalterium; quatuor alios veteris Instrumenti libros; novem Evangelium; et tres omnes alios novi Testamenti libros.

Quamvis autem tam ingens sit codicum jam recensitorum numerus; pauci tamen censebuntur, cum Graecorum et Latinorum ratio habebitur: sexaginta namque codices Graeci quorumdam librorum veteris Testamenti; novi vero sexdecim ibidem asservantur, praeter sexaginta sex Evangeliorum et aliorum ejusdem novi Testamenti libro-

librorum triginta tres. Latinos quoque praecipuos et optimos facrorum Bibliorum triginta, et ad minus fexaginta vulgares codices manufcriptos fuppeditabunt. Si vero his linguis addantur Perfica, Aethiopica et Cophtica feu Aegyptiaca; jam Perficos fubminiftrabunt undeviginti, octodecim Aethiopicos, Cophticos viginti. His denique manu exaratis exemplaribus adjungatur copiofiffima variarum omnis generis et linguae lectionum fuppellex, quae variis in locis et a multis doctiffimis hominibus fummo ftudio collecta jam a fexaginta annis et amplius prodiit, nec non praeftantiffimae Bibliorum quavis lingua excuforum editiones, quae vulgo his in Bibliothecis cuftodiuntur; quanta tum auxiliorum copia adeffet eis, qui hoc opus Polyglotton, immortali gloria dignum, aggrederentur; fat eft rem jucundiffimam, atque maxima utilitate confertam explicare, qua ad felicem exitum perducta majori fane gaudio afficerer; nunc ad Jayanae Bibliorum editionis hiftoriam convertatur oratio.

Bibl. polygl. Parifienf.

X. *Quot annis et quot inter cafus abfoluta fuerit editio.*

Haec quidem editio mihi vifa eft variis obnoxia cafibus, iisque memoria dignis, nec praetermittendis, ut innotefcat omnibus, qua de caufa in tot annos dilata fuerit. Opus illud Heptaglotton, ut dixi fupra, circa menfem Martium anni 1628. inchoavit Antonius Vitré. Teftamentum vetus Hebraicum, Chaldaicum, Graecum et Latinum, quo complentur quatuor priora volumina, anno 1629. abfolutum eft.

Inftructa poftmodum atque ditata elegantiffimis characteribus Samaritanis Syriacis et Arabicis celebris hujus Typographi officina, mox Antonius Vitré diverfos Pentateuchi his linguis expreffos contextus excudendos aggreffus eft; fimulque bina in ea praela fervebant, fub quorum uno Pentateuchus triplici hac lingua exaratus, qui tomum fextum conficit, perfectus eft anno 1632; fub altero mandatus eft typis tomus quintus in duo divifus volumina, quorum primum quatuor Evangelia Graeca, Latina, Syriaca et Arabica continens Anno 1630. prodiit; fecundum, quod coeteros novi Teftamenti libros exhibet, anno 1633. luci publicae datum eft.

Jamque feptimi tomi magna pars excufa erat, nempe libri Jofue, Judicum et tres Regum priores, ut compleretur ille tomus, fuppeditanda erat a Gabriele Sionita Latina librorum Ruth, quarti Regum et duorum Paralipomenon converfio, una cum fuis textibus exfcribenda, cujus cum ab ipfo copia non fuiffet opportune facta, ideo ad aliud tempus remiffa fuit horum librorum editio. Itaque tomo octavo, in quo continentur libri Efdrae, Nehemiae, Job, Pfalterii, et qui vocantur Sapientiales, Arabice et Syriace confcripti cum Latina eorum interpretatione excudendo infudarunt operae, quem circa exitum anni 1635. perfecerunt.

XI. *Opus Polyglotton approbatur a Clero Gallicano.*

Abfolutis tandem octo prioribus tomis, paucos fi excipias libros, Jayo venit in mentem immenfo fuo ifti operi non leve pondus additum iri, fi quodam Cleri Gallicani elogio commendaretur. Opportuna tum fefe dabat occafio, ejusdem fcilicet Cleri in Comitiis generalibus anno 1635. Parifiis congregati. Eam ob rem Jayus Hieronymum Parent convenit, virum, referente Flavignio, linguarum Orientalium peritiffimum, quique textus Syros, Arabicos et Samaritanos tunc temporis editos una cum Latinis eorum verfionibus recenfuerat. Nec mora, ipfe adire Ludovicum Ode-

Bibl. polygl. Parisiens. ſpune Dominum de la Meſchiniere, qui in ſecundo coetus illius ordine locum occupabat, illique narrare: „ſe attente perlegiſſe omnes iſtos textus cum Latinis eorum „verſionibus, neque quicquam aliud inter legendum deprehendiſſe, quam omnia ſe „recte habere, et ad Eccleſiae utilitatem appoſite.„ Ut autem id ab eo reſcivit Dominus de la Meſchiniere, univerſo tum Cleri conventui poſtulavit, ut illuſtri ac publico teſtimonio illud opus Biblicum celebraret et approbaret. Rogati ideo fuerunt a Clero Gallicano, ut in actis legitur, Carolus de Montchal Archiepiſcopus Toloſanus, Carolus de Noailles S. Flori Epiſcopus, et Jacobus Camus de Pontcarre Epiſcopus Sagienſis (unus ſiquidem ex his, quibus in Comitiis ejusdem Cleri anno 1619. habitis cura Bibliorum Arabicorum edendorum demandata fuerat) ut hi Praeſules novam hanc Heptaglottam ſacrarum paginarum editionem recenſerent, examinarent, referrentque, num ad honorem Eccleſiae Catholicae, et ad ejus utilitatem iſtud opus conſpiraret, quo, quid tum conveniret, de illo decerneretur.

Itaque die 24. Januarii anno 1636. coram univerſo coetu Archiepiſcopus Toloſanus retulit, ſe juxta mandatum Cleri Gallicani, et Carolum de Noailles S. Flori Praeſulem, editionem multiplici exaratam idiomate, et Guidonis Michaelis le Jay non ſolum curis et diligentia, ſed et maximis impenſis ſuſceptam inſpexiſſe, ingens illud opus jam ad octavum tomum perveniſſe, idemque totius Cleri laudem atque approbationem demereri. Quo audito, univerſus coetus eundem Carolum de Montchal exoravit, ut ſcriptum nomine Cleri Gallicani vulgandum conſcriberet; quo deinde perlecto, laudata fuit atque omnium ſuffragio comprobata celebris illa ſeptem linguis expreſſa Bibliorum ſacrorum editio. Hanc autem ſuam ſententiam in Actis relatam Clerus ſic orditur: „Cum vir clariſſimus Guido Michael le Jay, cujus ſumptibus et diligentia ingens iſtud Bibliorum opus Pariſiis excuditur, nos humiliter rogaverit, ut „ad diligentem operis iſtius Biblici, atque voluminum, quae Complutenſibus et Antverpienſibus ſuperadduntur, recognitionem et inquiſitionem, nonnullos e Collegis „noſtris delegaremus: Nos ejus precibus benigne faventes . . . . totum ejus negotium „illuſtriſſimis Collegis noſtris (qui hic nominantur) commiſimus. Illi autem munere „a nobis demandato diligenter defuncti retulerunt, Opus Biblicum jam ad Editionis „coronidem pene deductum eſſe, ut nulla unquam aetas ſimile in eo genere pepererit, „cum non modo Origeniana Tetrapla, Hexapla, imo et Octapla, omnium Eccleſiae „Patrum ore et ſcriptis decantatiſſima ſuperet, ſed et Complutenſia Cardinalis Ximenii et Antverpienſia Regis Catholici, hactenus editorum, omnium conſenſu, Operum Biblicorum praeſtantiſſima, immenſum quantum excellere. Quidquid Antverpiae a Plantino editum eſt, id ab Antonio Vitré Regis et Cleri Gallicani Typographo „non minori ſtudio et vigilantia, ſed meliore, et charta majore excuſum eſſe, praeeuntibus iis excuſionis inſpectoribus et ectyporum emendatoribus, qui linguae Hebraicae, Chaldaicae, Graecae et Latinae eruditione et diuturna exercitatione Pariſiis „coeteros antecellunt. Retulerunt inſuper praeter iteratam cum tanto apparatu „Antwerpienſem editionem, novum et orbi Chriſtiano nondum cognitum totius veteris Teſtamenti textum Syriacum et Arabicum, cum totius Pentateuchi Samaritani „textu Hebraeo, atque illius in dialectum Samaritanis vernaculum tranſlatione, horumque omnium Latinis verſionibus ad excuſionis finem vergere, et nativis unumquemque textum characteribus non minori cum apparatu quam ſuperiora conſpici-

„untur

„untur effulgere.„ (Deinde quorum labore et industria opus illud praestitum sit hic „indicant.) Bibl. polygl. Parisiens.

„Retulerunt se etiam magna illa volumina lustrasse et considerasse; verum „etiam de utilitate, et cum vulgato Ecclesiae textu consensione, cum Gabriele Sionita, „Joanne Morino, atque Hieronymo Parent Doctore Sorbonico veterano, linguarum „orientalium cognitione percelebri, qui maxima eum diligentia et indefesso labore „textus Syriacos, Arabicos, Samaritanos, et seorsim legit, et eum versionibus suis, „nec non cum vulgatis Ecclesiae textibus attentissime comparavit. — — Quapropter „his omnibus a nobis mature consideratis, et cum Reverendissimis Collegis nostris „sedulo examinatis, censemus multiplicem illam Editionem a clarissimo Viro D. le Jay „ingenti cum laudis merito coeptam et adornatam, Ecclesiae Catholicae utilissimam „fore ad illustrandam et confirmandam vulgatam Ecclesiae translationem. etc.„

Plurimis Sionita laudibus in hoc conventu cumulatus, labori suo finem imponere merito debuerat; attamen tomus septimus anno duntaxat 1642 completus est, nonus denique et ultimus, in quo sunt libri Prophetici lingua Syriaca et Arabica donati, tandem tertio nonas Maji anno 1645 absolutus est.

XII. *Dissidia inter Jayum, Sionitam et Ecchellensem exponuntur.*

Id autem contigit propter varia dissidia et contentiones, quae inter Jayum et Sionitam intercesserunt. Hic quidem, ut ipse asserit, omnes libros Syriacos et Arabicos adhuc excudendos penes se habebat, sed nondum in Latinum conversos sermonem. Verum hic Maronita erat animo nimium remisso ac inerti, epulationibus magis quam labori dedito; ab annis namque viginti duobus, hoc est ab anno 1614 exeunte, quo Parisios accessit, ad annum 1636. praeter latinam Geographiae Nubiensis, Psalterii et parvuli poematis Syriaci de Sapientia divina annis 1619. 1625. et 1628. publicatam translationem, in solis libris qui extant in secunda tomi quinti parte, et in quibusdam aliis tomi septimi et octavi Latine reddendis totum tempus contriverat.

Ut autem objectae sibi Biblici operis nimiae dilationis invidiam declinaret, asserit in supplici libello anni 1643, de quo supra: „Bibliorum Complutensium edi„tores, quamvis essent viri septem... ii quidem in plerisque linguis Orientalibus ver„satissimi, annos tamen quinde... his excudendis insumpsisse, peritissimos quoque „quatuor homines Editionem Antwerpianam non sine duodecim annorum spatio ab„solvisse.„ (In hoc errat; per quatuor tantum annos, ut diximus supra, hanc elaborarunt.) „Ideo, *pergit Sionita*, nemini mirum videri debet, si et ipse ab annis tre„decim „ (Huic enim labori ab anno 1630. incumbebat.) „ meam in elucubranda „Parisiensi editione operam subministraverim; praeterquam quod versionibus latinis „condendis mihi tempus erat terendum.„ Addebat: „toti octo anni elapsuri sunt, „antequam opus ad optatum finem perveniat, nisi majori diligentia illud festinent Ty„pographi, qui hactenus unum duntaxat folium per diem excuderunt.„

Solius Jayi culpa dilatum fuisse hoc opus Heptaglotton ibidem affirmat Sionita, siquidem ipsi per Lambinum Curiae Parisiensis Advocatum anno 1637. Jayus significavit suam deinceps editionem se esse dimissurum. Hoc quidem consilium prae nimio et affectato torpore ac summa desidia Maronitae hujusce usque defessus videtur iniisse. Sed ne penderet imperfectum opus, ac proinde in cassum in eo conficiendo

 operae

Bibl. polygl. Parisiens. operae collocatae essent, alium Maronitam, nomine Abrahamum Ecchellensem, Romae commorantem, ibidem docentem Arabicas et Syriacas Linguas, literis suis compulit, ut ad affectum opus perficiendum Parisios sese reciperet. Ut id rescivit Sionita, Jayo male fidens, schedam ab eo exegit, qua ipsi tam pro susceptis curis, quam pro laboribus adhuc exantlandis summam librarum ad triginta millia promitteret; quo se donatum mercede anno 1637. Sionita videtur confiteri. Ante illud tempus de dilato opere (inquit ibidem Sionita,) nunquam Jayus conquestus est; imo si Maronitae credimus, magna semper fuerat inter utrumque animi consensio.

Ut autem de concepta a Jayo operis intermissione audivit Gabriel Sionita, tum Latinae librorum Syriacorum et Arabicorum conversioni, quae desiderabatur, totum se dare: absolutá Jayo notum facere se promptum esse ut operi Biblico finem imponeret. Verum, eodem referente, Jayus non modo intermissam operis impressionem rursus non molitus est, quin imo juvantibus Archiepiscopis Burdegalensi et Remensi, nec non Marchione de Sourdis, a Cardinale Richelio decretum impetravit, quo, jubente Rege ac ipso postulante quiritationibus suis Michaele Jayo, Sionita mense Januario anni 1640. Vincenniariae carceri mancipatus est. Idem confirmat Andreas Chevillier p. 299. tract. de Origine Artis Typographicae. „Tum abla[ta] fuerunt Ga„brieli sua scripta, ut ipse queritur, et Antonio Vitré tradita, qui, ut ab Abrahamo „Ecchellensi mox Roma Parisios evocando latine facta ederentur, illa curavit exscribi; „sicque labor meus (pergit Sionita) incassus erat, oleum et operam huc usque operi „Biblico insumptum perdidisse arbitrabar.„

Die duodecima Julii ejusdem anni, cum liber e custodia exiisset Gabriel, litteris suis Abraham Ecchellensem enixe rogavit, ut quam primum Parisios contenderet: „haec sunt (inquit Abraham p. 141. alterius Epist. Apolog.) ejus ipsissima verba in „litteris ad me datis Lutetiae Parisiorum Romam anno Domini 1640. die 12 Julii.„ Post alia quae ad rem praesentem non faciunt, haec subdit: „Cum Dei ope veritas „patuerit et e carceribus liberatus sim, opponi coeptum est meos textus Syriacos et „Arabicos haud esse correctos, ac versiones meas esse imperfectas, idque propter „Editionem prosequi noluerunt ii, quorum intererat; donec Roma alii codices ac ho„mines Arabice et Syriace periti venirent. Cum autem nobis relatum esset, eos ad „Fraternitatem tuam hac de re scripsisse; qua[re] si animo decreveris et venire con„stitueris ad has regiones, ne moras protrahas aut praetexes impedimenta; sed quam „primum veni ad liberandum me ab animi moeroribus et contentionibus, in quibus „cum illis quotidie versor. Certiorem ut me facias de tuo consilio, rogo, ut te cum „gaudio et laetitia expectem. Datum Parisiis die 12 Julii 1640.„

Eidem Ecchellensi gratulatur Joannes Morinus de sua in Gallias profectione Epist. 58. Antiq. Eccles. orient. p. 298. scripta eodem anno 3. Nonas Augusti, quae sic incipit: „Literae tuae primo Julii datae mihi redditae sunt, quibus nihil mihi pot„est contingere jucundius, cum praesertim ex iis intellexi te ad iter Parisiense accin„gere. Huc venias, Deum precor, salvus et incolumis. Eminentissimum Cardina„lem Barberinum Arabica Biblia concessurum spero, imo confido; aliter si fiat, liber „Esther simul cum libro Baruch esset ex isto codice exscribendus. Dictionaria et Vo„cabularia quaecunque habes aut recuperare potes, non erit inutile in omnem even„tum tecum deferre.„

„Cum

„Cum Roma Parisios advocatus essem, (inquit idem Maronita p. 173. Ep. 3. Bibl. polygl.
„Apolog.) et Sionitae sollicitatus literis, sacrae Congregationis de propaganda fide Parisiens.
„decreto coram sanctissimo Papa habitae, unius anni tantum spatium mihi concessum „est, data prius fide ad tempus condictum revertendi.„ Sed postulat Gabriel, ut ab Abrahamo producantur diplomata, quibus a Pontifice Maximo, et Cardinalium Collegio, vel a Richelio Eminentissimo fuerit Roma Parisios evocatus. De Richelio iste nihil respondet, nisi se versiones latinas Gabrielis jussu hujusce Cardinalis recensuisse; at de alio diplomate reponit, „decretum non esse ad manum; sed si cavillaberis hac de „re, duorum mensium spatio illud habebis, et ad id me recipio.„

Ut ut sit, statim atque Abrahamus Urbem salutavit, ad Guidonem Michaelem le Jay se contulit, et apud eum diversatus est. Syriacum veteris Instrumenti codicem elegantissimum, qui quondam erat Sergii Risii Archiepiscopi Damasceni, Maronitae, et quem cum caeteris bonis ex testamento ipsi reliquerat, secum asportavit.

Quinque priores menses commorationis ipsius in Parisiensi civitate in examinandis sacrorum librorum Syriacis et Arabicis textibus, una cum Latinis utriusque linguae versionibus a Gabriele Sionita cum cusis, tum cudendis elapsi sunt; de qua re ita se Abrahamus explicat in approbationis suae syngrapha pag. 142. Epist. 2. Apolog. „Jussu, inquit, Eminentissimi Principis Cardinalis Ducis mihi injuncto ab Illustrissi„mis et Reverendissimis D. D. Leonoro d'Estampes Archiepiscopo Remensi et Jacobo „Lescot Episcopo Carnotensi ad incoeptum multilinguis Editionis opus promovendum „ab eodem Eminentissimo delegatis, eorundem Bibliorum versiones a clarissimo viro „Gabriele Sionita — — Latini juris factas ex Syrorum et Arabicorum linguis sedu„lo evolvi atque perlegi, easque Syriaco et Arabico archetypis omnino conformes re„peri ac fidelissime expressas. — Datum Parisiis die 15 Decembris 1641.„

Jam idem supra p. 127. scripserat „Cardinalis Richelii nomine injunctum „sibi fuisse ab Archiepiscopo Remensi, ut Syriacum suum codicem conferret cum illo, „qui in Magnis Bibliis erat editus, et vel minutas varietates notaret, quod (ut ait) „qua potui diligentia praestiti, libellumque confeci variarum utriusque codicis lectio„num, quem, uti par erat, clarissimo viro D. le Jay tradidi, ex quo libello in sua „praefatione quadam varia lectione exscripta, ad suam rem et propositum usus est.„

„Pacto deinde Ecchellensis cum Jayo inito constituit pro mercede et honora„rio, mille et octoginta libris Turonensibus Gallicis ab illo acceptis, se omnem „operam adhibiturum, ut libri nondum editi recte et accurate, nulla interposita mo„ra, a se excudantur, et si ita contingat, quod Dominus Gabriel non excudat libros, „si quos habet, illos tam Arabicos quam Syriacos, latine vertam (inquit Abrahamus) „et ut accurate et sincere excudantur cum suis versionibus Latinis quam diligentissime „adnitar.„ Haec referuntur p. 27. Commonitorii, quod sub nomine Gabrielis Sionitae Banneretius Theologiae Doctor et linguae sanctae Regius Professor anno 1648. edidit. „Juxta pactum suum libros Ruth, Esther, Tobiae, Judith et Baruch, quos „Roma secum attulerat, suisque adornaverat versionibus et vocalibus, quique penes „Sionitam non erant, Jayo suppeditavit, apud quem cum suis Latinis versionibus „exstare integros notisque ac variis lectionibus illustratos scribit Ecchellensis pag. 150. „Epist. 2. Apolog.

Bibl. polygl. Parisiens.

Sed ita reponit Sionita p. 44. Commonitorii supra laudati: „scimus te libros reliquos suis apicibus exornatos, una cum latina versione, tanquam munus „pretiosissimum, in thesauro tui Michaëlis le Jay recondendos et asservandos tradi- „disse. Verum quae sint illa opera, ex quatuor capitibus libelli Ruth dignovimus; „atque etiam conjecimus, si quid valuissent, tuum illum Michaëlem le Jay editio- „nem suam tot membris mutilam non fuisse passurum.„

Revera libellum Ruth, et tertium, quem falso vocat Machabaeorum librum, qui circa Kal. Septembris anni 1641. erat absolvendus, in publicum Abrahamus emiserat. Contra Gabrielis assertionem, qua unum libellum Ruth per annum integrum edidisse expostulat, respondet Ecchellensis p. 174. Epist. 3. Apolog. „demonstrare haud esse dif- „ficile, quod illius anni spatio praeter tuarum versionum recensionem et quatuor capi- „ta libelli Ruth, plura alia confecerim; siquidem apud Clarissimum D. le Jay extant „mea exarati manu Syriace et Arabice suis adornati punctis una cum versionibus La- „tinis quartus liber Regum, tres libri Esdrae, Judith, Tobias, Baruch et duo libri „Machabaeorum. Ad haec latinitate donavi Epistolas viginti S. Antonii, — — cur „autem eos Bibliorum libros non edidi, ratio superius assignata est Epistola altera, „nempe in tui gratiam.„ Hanc vero rationem p. 150. Epist. 2. Apolog. Abrahamus attulerat his verbis: „Cum editis Ruth et libro tertio Machabaeorum intellexerim „id clarissimo viro Gabrieli Sionitae utcumque displicere, ab incoepto destiti opere.„

Rem aliter narrat Flavignius: „Habebat (inquit ille doctor p. 382. Ep. 4.) „Gabriel Sionita omnes illos libros Syriacos et Arabicos, qui adhuc desiderantur „in Editione Parisiensi, una cum latinis eorum versionibus in scrinio suo repositos „et ita aptatos et concinnatos, ut, qua data occasione, typis mandari potuissent, si Jayo „tuo clarissimo, qui editionem istam susceperat, ita placuisset. Hoc bona fide te- „stari possum, cum ego illos viderim et inspexerim una cum clarissimo nostro Mussio, „antequam quicquam aggredereris et inciperes. Et tamen ausus es etiam Gabriele „praesente Parisiis, libellum Ruth Syriacum et Arabicum praelo committere, et illum „ipsum codicem (quem tibi clarissimus Sionita commodaverat,) ad opus tuum, etsi „reluctaretur atque repugnaret, assumere.„

Eadem Commonitorii sui p. 23. confirmat Sionita: „Annon (inquit) Ga- „briele reclamante, Parisiensi Propraetore inhibente, libellum Ruth illum, quem habebat „Gabriel promptissimum, quemque novo advenae commodaverat, praelo commisit „Abrahamus?„ Haec posterior narratio majorem sibi fidem conciliare merito videtur.

Interea licet provocatus Ecchellensis, et iniquis modis lacessitus, obsequio, patientia, et mansvetudinis plectro, ut ipse ait, Gabrielis demulcere animum studuit. „His non contentus (addit p. 144. Epist. 2. Apolog.) nullum non movi lapidem, ut „partim diffidentes animos reconciliarem, ne nimium quid gloriae clarissimi Sionitae „decederet, adeoque precibus obtinui, ut partes subscriberent articulis et conventio- „nibus ad prosequendam editionem.„ Quae quidem subscriptio facta est Parisiis die 5. Augusti anno D. 1641. sed et ibidem subjicit: „Quamvis stipendia, quibus nunc „Regia fruor liberalitate, mihi concessa fuissent anno 1641. a Rege Ludovico XIII. „gloriosae memoriae, opera Eminentissimi Cardinalis Ducis Richelii felicis recordati- „onis, ea tamen acceptare nolui, sed eodem anno Romam reversus sum, morasque „ibi protraxi fere usque ad finem anni 1645. quo coronis et absolutio Magnorum „Biblio-

„Bibliorum imposita est. Hoc autem ut omnem umbram adimerem illis, qui ani- Bibl. polygl.
„mum meum fidemque erga clariss. D. Gabrielis Sionitae labores, elucubrationes, Parisiens.
„gloriam aut existimationem suspicari poterant.„

Imo et praecedentes ejusdem Sionitae curas, versionesque latinas, antequam Abrahamus Romam reverteretur, die scilicet 15. Decembris ejusdem anni tamquam fidelissime expressas syngrapha sua approbavit. His autem omnibus modis adversarii mentem minime sibi conciliavit. „Frustra (loquens Sionitae ibidem p. 160.) omnem „collocavi operam, oleum perdidi; imo his efferacior in dies evasisti atque ferocior.„

Fatendum quidem est, iis praesertim qui aculeata ab hisce Maronitis, vel eorum nomine emissa evolverunt scripta: illos sese nimium lacessivisse. Pro Sionita stabat Flavignius et Banneretus; Joannes vero Morinus pro Ecchellensi; quibus dissidiis Jayus fuit plurimum immixtus, ut ex scriptis publicis videre est. His de causis opus Biblicum lente admodum processit etiam imperfectum, et in quibusdam partibus omnino incompletum.

XIII. *Judicia virorum doctorum de isto opere.*

Quo perfecta sit isthaec narratio, nihilque in ea desideretur; varia hic commemoranda sunt de tanto labore doctorum hominum judicia. Omnium quidem una mens esse debet et sententia, opus illud Heptaglotton characteribus luculentioribus et praestantioribus, papyroque latitudine patentiori et elegantiori Bibliis Complutensibus, nec non Antwerpiensibus palmam praeripere. His autem attente investigatis atque curiose perlustratis, si fides oculis denegetur, publico saltem duorum hac in re peritissimorum hominum testimonio omnis cedat dubitatio. Prior est Adrianus Baillet, qui postquam tomo 2. Judiciorum a viris doctis prolatorum p. 39. verba fecit de Antonio Vitré, subdit: „neglectis invidorum conatibus, posthabitisque variis, in-„faustisque divini illius operis casibus, quibus postremis hisce temporibus obnoxium „fuit; ut ut est, tanquam opus Typographicum omnium elaboratissimum, et artis „Typographicae absolutissimum exemplar palam suscipi et haberi, non tantum ob „novas et magnificentissimas characterum formas, sed et propter summam et peculi-„arem hujus Typographi diligentiam, quam in illo perficiendo semper adhibuit.„ De ea sane quae Typographo competebat diligentia sermo fit, coeteroquin non vera esset haec assertio, siquidem correctorum negligentia plurimis hanc editionem scatere sphalmatis in confesso est apud omnes.

Posterior hujusce rei testis admodum locuples, quem adducimus, ipse est Andreas Chevillier, sagacissimus Bibliothecae Sorbonicae Praefectus, hujusque domus Socius ac Doctor. Post factam a se Antwerpiensis Editionis mentionem subjungit parte 1. tract. de Orig. artis Typogr. cap. 4. p. 58. 59. „Aliam quoque in Galliis „fuisse concinnatam, iisdem locupletatam idiomatibus, et tertiam in Anglia prodiisse. „Quod spectat ad summam Editorum Parisiensium in linguis Orientalibus peritiam, „et in coeteris rebus eruditionem, silentio penitus praetermitto; quid his de rebus sen-„tire debeant docti homines, ipsi viderint; de ipso typographico labore, ipsaque „operarum sagacitate et industria tantummodo loquor. Huic Parisiensi editioni ab „Antonio Vitré adornatae omnino cedit ac primas defert Londinensis, quam postea „suscepit Thomas Roycroft, sive characterum majestate et nitore, sive elegantissima

„papy-

Bibl. polygl. Parisiens. „papyri forma et ingentibus dispendiis ac omnimoda magnificentia, quae ubique in „illa conspicitur. Uno verbo Anglicana artis typographicae industria, cum ea qua „ad summum perfectionis gradum Parisienses pervenerunt, nullo modo comparanda „est.„

XIV. *Hoc opus partim Flavignianae censurae subjicitur, partim ab ea vindicatur.*

Editionis itaque Parisiensis hac in parte gloria a nulla alia praecisa est atque erepta; sed virorum quorundam ipsi nimis infensorum et judicio severiori utentium censuram declinare, eamque, quam sibi primum conciliaverat, famam apud omnes servare non potuisse quis diffitebitur?

Enim vero qui praefationes huic operi apposuit, cum de textu Hebraeo suam aperuit mentem, quaedam incaute vel scienter scripsit, quae virorum linguae sanctae peritia celeberrimorum invidiam incurrerunt, quos inter primus signum dedit Flavignius, qui e re sua esse credidit, textum Hebraeum defendere, utpote in alma Parisiensium Academia sacrarum Hebraicarumque literarum Regius Professor. Idcirco sermone qui inscriptus est: *Pro sacrosanctae editionis Hebraicae authentica veritate, oratio apologetica*, quemque decimo Kalendis Martii anno 1648. habuit in novo Franciae auditorio, Praefationis auctorem aggressus est. „Verum Illustrissimi „Bignonii nomine, (ut ipse Flavignius scribit pag. 19. Epist. 3. Apolog.) a Clau„dio Alverno Collega suo rogatus, libelli mei evulgationem remisi, quoad usque „ipse resciviſſet, an clarissimus Jayus praefationem illam amarulentam immutare vel„let, aut iis in locis, quibus sacro-sanctam editionem Hebraicam ac ejus strenuos „propugnatores immaniter impetebat, emendare.„ Et pag. 21. „Et certe non „negabit clarissimus tuus Jayus, se hoc mihi multoties promisisse, etsi nondum fi„dem suam liberaverit.„

Itaque totius operis censuram quatuor Epistolis anno 1646. 1647. et 1648. ea de re vulgatis adornavit, in quibus omnem suam bilem in Heptaglotton opus diffundit ac evomit; licet p. 12. sacramento solemni profiteatur „se neque cujusdam „odio aut amore, neque etiam alienis persvasionibus aut illecebris animum ad scri„bendum appulisse; sed tantum ut gloriam suae gentis, vel hoc solo partu laboran„tem, pristino suo splendori restitueret, atque ideo omnes illos eruditissimos Theo„logos, qui ea, qua par est hominibus Christianis, pietate et reverentia jurant in „Hebraica volumina, ab illis calumniis, quibus in suspicionem criminis haereseos „adducebantur, eximeret.„

Sed is tam infenso in Editores Parisienses animo suas epistolas scripsisse videtur, ut, ne falsi criminis reus judicetur, necessum sit fateri, ipsum prae summa ira, qua tum erat commotus, neque se sui ipsius aequum judicem prodere, neque, sui quippe non compotem, quid ipse sentiret, potuisse dignoscere. Ab ipsius igitur referendo judicio abstinerem, nisi veritati consentaneum aliquid haberet; ea propter quod aequum mihi videtur, ex eo excerpere juvat. „Hebraeus Textus (ait Flavignius pag. 19. prioris Epist.) „qui velut omnium primus atque praestantissimus, peculiari „quadam cura fovendus erat, una cum Chaldaeo sibi adhaerente et socio, fuit omnium „textuum infelicissimus; tot enim ac tantis conspurcatus maculis fuit atque sordibus, „obstetricantibus impurissimis manibus Philippi Aquinatis Avenionensis — ut vix ullum

„ullum reperire liceat versiculum, in quo non sit peccatum immaniter, in accentibus „ubique, in literis satis frequenter, in vocalibus saepissime.„ Bibl. polygl. Parisiens.

Quaedam horum, quae scribit Flavignius, esse vera, at non omnia, non aegre fatebor; sed an „de industria, ut ille asserit ibidem p. 21. praestiterit Aquinas, „quippe qui more gentis suae (*nam judaismo relicto Christianis erat addictus*) nihil „omnino illis non invideret,„ credat Judaeus Apella; a temerario certe judicio non se liberaret is, qui Flavignio, Aquinati nimium infenso ac proinde falsi testis crimine reum se prodenti, fidem adhiberet. Aliam profecto magis aequitati consentaneam rationem subjungit. „Quis nescit e nostratibus (inquit) Philippum non fuisse capa„cem et idoneum, qui laborem tanti ponderis ac momenti susciperet.„

Scribit ibidem Aquinatem „ita destitutum fuisse omnibus praeceptionibus „grammaticis, et aliis adminiculis ad hoc opus adornandum necessariis, ut etiam co„actus fuerit filium suum adhuc tyronem et immaturum accersere, et eum a jocis „puerilibus ad emendanda specimina typographica transmittere. Sed quid insulsius „quam aliam (Vulgatam nempe Latinam) a suo textu versionem excudere; textus „enim Hebraeus nullam habet versionem sibi correspondentem, quae tamen necessaria „foret ad tantum apparatum.„

„Textus Chaldaeus, quem nobis exhibet, (pergit Flavignius ibidem p. 20.) „omnino interpolatus est ex editione Antwerpiana, Basileensi et Veneta; ejus autem „versio nunquam ab Antwerpiensi, licet interdum mendosa sit, discedens aut absona. „Nempe non potuit, indoctus penitus latine, suam illam interpretationem Latinis „verbis exprimere.„ Plurima hic profert super ea re testimonia.

„Mirum porro videri debet omnibus piis ac vere Catholicis, aliam esse edi„tionem septuaginta duorum seniorum ab ea quae nobis a Sixto V. Pont. Max. diplo„mate *Cupientes* commendata est atque proposita. — Sed quis ferat Vulgatam editio„nem Latinam etiam non emendatam a Summis Pontificibus ac minime recognitam in „hoc opere repraesentari. ibid. p. 39.„ Haec quidem merito ac jure a Flavignio redarguuntur.

De bino Pentateucho Samaritanorum jam p. 10. suum sensum exposuerat: „De utroque illo vix esse quod ego conquererer; si duplici textui, diverso penitus at„que distincto, duplex etiam versio responderet; etsi enim optime sciam inutilem esse „penitus ac superfluam illam Samaritani Pentateuchi editionem, quod nullam unquam „habuerit in Ecclesia auctoritatem, nihilominus tamen vel hoc solo laudandum esse „Morini conatum existimo, quod prisca illa rei litterariae monimenta typis elegantis„simis ab oblivione perpetua vindicaverit.„

Quamvis modeste magis hic loquatur Flavignius, tamen in errorem impingit; inutilis quidem omnino ac superflua Samariticae versionis, utpote textui suo mordicus adhaerentis, Latina translatio Morino visa est: at idem dici de utriusque Pentateuchi Samaritanorum recenti editione nullatenus potest, praesertim eo quod nullam in Ecclesia auctoritatem unquam illa sibi comparaverit; frustra sane ac intemperanter haec affirmantur; siquidem in alias etiam orientales sacrorum librorum interpretationes aeque merito regeri possent. Textus insuper Hebraeus antiquis versionibus ut plurimum elucidatur atque confirmatur; desumenda est autem versionum orien-

 talium

Bibl. polygl. Parisiens. talium utilitas tam ex fida interpretatione, quam ex absoluta cum textu Hebraeo conformitate atque consonantia.

Quod ad textus Syriacos et Arabicos attinet, Flavignius, qui Sionitae caussam ubique tuetur, ac veluti ejus patronum agit, eum tanquam accuratissimum horum textuum editorem magnis laudibus effert; sic enim loquitur p. 11. „Jam quis „non videt foetum illum Arabicum simul et Syriacum fuisse longe felicissimum, si, eo „quo coeperat pede, perrexisset? is enim est Gabriel Sionita, quem omnes eruditi „non solum colere ac venerari, sed etiam suspicere ac mirari debent. — — Lustra „animo et oculis etiam atque etiam, iterum atque iterum perlustra illos libros vete„ris Testamenti, quos Arabice simul et Syriace in hoc opere Biblico esse voluit, et „videbis nihil esse cultius, nihil elegantius, nihil elaboratius. Habent enim chara„cteres, ejus ope et industria, elegantes et eximios; vocales una cum omnibus pun„ctulis et apicibus solerter et accurate sitas et appositas; Latinas etiam versiones vere „Latinas, et ita fideles et accuratas, ut omnino mirum sit, et seculis omnibus inaudi„tum, tantum ac tam eximium virum, post tot ac tantos labores strenue ac generose „exantlatos, in grati animi testificationem aut honorariam mercedem nihil aliud con„secutum fuisse, quam probra, contumelias, dicteria etc.„

An res ita se habeant, ex supra allegatis judicare est: facundus ac vehemens ille Doctor in defendendo Gabriele profecto nimius est, et ejus adversarios acrius perstringit; quasi Sionita ab omni prorsus culpa et inscitia vacuus esset et immunis: cum constet apud viros doctos, hunc Maronitam in lingua Hebraea vel etiam in Latina fuisse mediocriter versatum. Praeterea Syriacos et Arabicos contextus plurimis scatere mendis et lacunis defici, Waltonus Proleg. XII. §. 8. credidit, ubi fuse exponit se in sua editione suppleviffe ope codicum msc. quae in Parisiensi desiderabantur. Item Richardus Simon cap. 27. Exercit. de variis Bibliorum editionibus, asserit notum esse omnibus illos ipsos contextus innumeris abundare erroribus.

Addit Flavignius pag. 14. Epist. 1. nimio redarguendi studio: „Jayanum opus „incompletum omnino in lucem pervenisse: nimirum praeter duas illas insignes lacu„nas in textu Arabico libri II. Esdrae, desunt libri integri Esther, Tobiae, Judith, et „Machabaeorum alter Syriace et primus Arabice. In libro Job etsi duplex sit textus, „unica tamen versio conspicitur, eaque solo textui Arabico correspondens. — — „Porro libello Ruth obstetricatus est Abrahamus Ecchellensis, sed satis infeliciter. Ibi „enim peccatum est toties ac tam enormiter in apponendis vocalibus et apiculis, ut „quod tibi primum inter legendum occurrerit, summam sapere videatur tironis alicu„jus oscitantiam.„ *Et pag. 392. Epist. 2. idem Abrahamo exprobrat:* „Tuo libello „Ruth Syriace et Arabice edito nihil est incultius, nihil ineptius.„ Eidem consonat Sionita, cum p. 12. commonitorii sui dicit: „Insueras impudenter operi meo Biblico „(sola nocendi libidine) libellum Ruth.„

Etsi autem remanserunt in textu Arabico Esdrae binae lacunae, id tamen Ecchellensi non est vitio vertendum; atque si una tantum sit ex Syro Arabicoque contextu libri Job Latina conversio. Textus Esdrae qui initio tomi octavi legitur jam excusus erat, priusquam ille Lutetiam appulisset; unica vero Latina versio Jobi uni Sionitae debetur, qui solam hanc condidit. Quod ad libros, qui in Parisiensi editione desunt, tam Syros quam Arabicos, hos omnes, ut diximus, clarissimo Jayo Ecchellensis suppe-

fuppeditaverat, cur his fuum opus Heptaglotton non ornaverit, fi alium Maronitam audias, id ex ejus infcitia faetum intellexeris. „Si quid illae verfiones latinae (inquit Gabriel pag. 44. Commonit.) „valuiffent, tuus ille Michael le Jay, coeteroquin cau„tus et verfutus, editionem fuam tot membris mutilam non paffus effet.„ Cum autem libellus Ruth ab Ecchellenfi publicatus anfam Sionitae illum calumniandi praebuerit; non mirum eft, quod et ipfe Gabriel et ejus Patronus Flavignius tam irrevereuter ac perfraete de illo locutus fuerit. Bibl. polygl. Parifienf.

„Sed quid opus erat„ (pergit tandem idem Doctor pag. 16. Epift. 1.) „no„vos illos et Europaeis incognitos textus fine praeviis quibusdam praefationibus evul„gare?„ *Et pag. 8. Epift. 2. fubdit:* „Paraverat a multis annis clariff. nofter Sionita „praefationem quandam luculentiffimam, ut eam tanto apparatui, ficuti par erat, „praefigeret, in qua *de antiquitate linguarum Syriacarum et Arabicarum, quibus in „regionibus vigent, et apud quas gentes, nec non de antiquitate translationum Syria„carum et Arabicarum, unde et a quibus manaverint, cujus ufus fint in Ecclefia Occi„dentali, et quam authoritatem habeant in Ecclefia Orientali; quidve conferant ad fi„dem propagandam et ad haereticos confutandos; cur fufcepta fit earum editio, et ex „quibus et quam antiquis manufcriptis; quos textus fecuti fint Syri, quos Arabes, et „quot etiam habeant verfiones; quis ordo fervatus fit in libris et capitulis Bibliorum „Syrorum et Arabum; quae etiam oeconomiae, et an ab Hebraeis et Graecis diffideant „— — cur loca ab Haereticis controverfa, quaeque reperiuntur in Pentateucho Ara„bico ac Novo Teftamento Leidae a Thoma Erpenio editis, cum nova hac editione non „conveniant; qua ratione et quomodo adhibita fint puncta et vocales ambabus illis „translationibus; ad quid inferviant majora minoraque puncta, quae in contextu Sy„riaco confpiciuntur; et cur una eademque dictio Arabica habeat diverfos accentus, et „diverfas vocales; qua fide verfae fint iftae translationes; an de verbo ad verbum, an „aliter; fi mutatum fit quidpiam aut detractum, et quam ob caufam. Denique an fint „aliqui alii in Bibliis Syrorum et Arabum libri, quidve caufae effe potuerit, ut in hac „editione longe luculentiffima minime prodierint?* Hanc, inquam praefationem amplif„fimam, et quae tanto apparatui omnino neceffaria erat, paraverat clariffimus nofter „Sionita; fed Propalator ingentis iftius Bibliorum operis, nefcio quo coeco ductus „impetu aemulationis aut invidiae, hoc tandem obtinuit fuis artibus, ut eximius ille „foetus minime prodierit.„

Si rem accurate et veraciter exponit Flavignius, ingentem hujus tam eruditae, tamque reconditiori literatura refertae praefationis jacturam docti homines numquam fatis poffunt deflere, illamque Jayo, modo hac labe laboret, aegre condonabunt; cum illius notitia vix poffit aliunde refarciri ac fuppleri; etiamfi id effet vehementiffime exoptandum, ut horumce peritiffimus quifpiam idem etiam argumentum retraetaret. Acquiffima fane adverfus clariffimum Jayum nec non graviffima expoftulatio, quod in fuo opere Polyglotto nulla praefixa fint Prolegomena, quodque in prolixa fua praefatione tam pauca reperiantur, quae hujus editionis hiftoriam doceant aut elucident.

XV. *Cardinalis Richelii circa id opus ambitio et repulfa.*

Ex quo a Cardinale Richelio Sionitam in carcerem trudendi licentiam Jayus obtinuit; fummus ille vir, Cardinalis Ximenii veftigia fectans, Biblia Polyglotta fuo

 infigni-

Bibl. polygl. Parisiens. insigniri nomine magnopere percupivit. Id quidem significare voluit Ecchellensis pag. 143. Epist. 2. Apolog. cum dixit *tam eminens opus Eminentissimo Richeliano nomine dignum esse habendum.* Ut id assequeretur Richelius, varios, quique ipsi videbantur efficaciores, modos adhibuit. Centenorum millenorum summam coronatorum, ope Domini de Noyers clarissimo Jayo spopondisse fertur, ut ab ingenti pecuniae vi et copia, quam in illo opere conficiendo erogaverat, quasque non erat solvendo, liber prorsus esset ac immunis. Insuper et Jayanae familiae curam a se suscipiendam fore pollicitus est, modo Magna Biblia Parisiensia Richeliano nomine decorata vulgarentur.

At vani effecti sunt (ut quidam nuperus auctor scribit) ac plane inanes potentissimi Cardinalis conatus, obveniente morte anno 1642. die 4 Decembris. Vero quidem simile videtur, haec ideo Richelium frustra tentasse, quia, quae Jayo proponi jussit, ea ipsi non fuerint grata atque accepta. Insolita graviter perculsus repulsa Cardinalis Richelius, illico totum se convertit, ut opus nondum consummatum penitus disturbaret atque aboleret; suadere idcirco Simeoni de Muis, celebri tunc temporis linguae Sanctae Regio Professori, ut hoc opus severissima censura castigaret. Tum Muisius morem gerens insigniores mendas diligentissime observare, atque in unum studiose colligere; quae quidem collectio centenis quinquies foliis constans in Musaeo Illustrissimi Renaldini Consistoriani Comitis, et in magno Regis Consilio Cognitoris Catholici (ut ait Gabriel Sionita pag. 53. Commonitorii) jam reconditur; unde quam cito in publicum emitteretur, Flavignius etiam pag. 77. prioris Epist. plurimum peroptabat; huc usque tamen irritis votis, cum censura isthaec nondum fuerit in lucem emissa.

Quid si Jayus immenso Richelii desiderio fecisset satis; quod et quanta sibi suisque commoda comparasset, quibus se difficultatibus expediisset! At sive vilem ac multo imparem summam pecuniae ipsi oblatam ad solvendas omnes impensas, quibus obnoxius erat, sive opes prope immensas esse congesturum, brevi tempore facta operis sui divenditione, arbitratus est, sive tandem novi foetus amore captus, gloriae apud posteros adipiscendae libidine incensus laudem ad alios transferri inique passus fuerit; propositiones Richelianas omnino respuit.

Ingenti lucri desiderio allectus, si fides est Sionitae in allato supra supplici libello, Jayus persuasum habebat, quod summam ad numerum quatuor centenarum millenarum librarum Heptaglotta sua ab aliis pretio acquirenda brevi tempore suo auctori suppeditarent; sed vana spe lactatus est, si unquam affectus sit hujusmodi studio. Tantum abest, ut res suas familiares opere divendito vel minimum auxerit ac amplificaverit, quin et gravissimos passae sunt defectus et jacturas. Plurima siquidem hujus exemplaria iis qui et labore et consiliis et auctoritate sua opus promoverant atque absolverant, muneris instar ac veluti grati animi testimonio tradenda esse ipsi visum est; quo quidem gravi onere fuisset sublevatus, si sub alieno nomine opus suum prodire consensisset.

XVI. *Unde viluerit adeo haec editio.*

Ducenti primum pro eo emendo nummi numerabantur. Tunc Angli pactum cum Jayo inire proposuerunt, ut, si pro dimidio pretio concederetur opus Polyglot-

lyglotton, sexcenta saltem exemplaria illo pretio redimerent. Sed in contrarium abeunte Jayo novam hujusce operis editionem a se concinnare, de qua infra, publicique juris facere statuerunt. Quo fatali tandem eventu ita imminutum fuit Editionis Parisinae pretium, ut multa exemplaria solo chartae appensae valore comparata fuerint; sicque suscepto ultra suas vires fortunasque opere, neglectaque praesenti ac utili expensorum redimendorum occasione, suis obrutus conatibus ac dispendiis, quae nunquam Jayus persolvere valuit, laborem septendecim annorum spacio in hac editione conficienda exantlatum, incassum ipse reddidit, fortunasque tam suas quam alienas frustra dissipavit. Bibl. polygl. Parisient.

Magnam sane pecuniae vim et copiam in hoc opere perficiendo Jayus consumpsit; sed immortalem omniumque doctissimorum hominum memoria dignam sibi gloriam merito conciliavit. Hoc autem opus licet voluminum mole gravissimum, proindeque ad usum minus idoneum, quippe cum in conferendis sacris textibus inter se duplicem simul tomum inspicere necesse sit; in ditissimis tamen Bibliothecis veluti superbum rei literariae monumentum praecipuam sedem semper promerebitur.

Cum ad calcem primae partis hujus Bibliothecae singulos Bibliorum editores recenseamus, majorem Parisiensium notitiam hic dare supersedebimus.

§. V.

Biblia Polygl. Alexandrina. Bibl. polygl. Alexandr.

Non omittenda est hic Librariorum quorundam in supponendis novis Bibliorum Editionibus mala fides. „Ex Libris editis (Bibliothecae Chigianae) praeclara sunt Biblia Polyglotta Parisiensibus typis ante annos quadraginta, expensis Jaianis impressa, et pretioso operta corio, quibus Alexandro VII. fucum facere tentarunt Hollandici Typographi tres, Joannes Janssonius a Waesberge, Joannes Jacobi Chipper, et Elisaeus Weirstraet. Hi cum anno MDCLXVI. Romam librorum venalium causa adventassent, primum horum librorum folium, quod titulum operis continet, cum anno et loco impressionis, novis typis recudi curarunt, adjecta epistola nuncupatoria ad Alexandrum VII. in cujus gratiam hanc editionem primo factam fuisse videri voluerunt. Specimen ita habet:

Biblia Alexandrina heptaglotta, auspiciis S. D. Alexandri VII. anno Sessionis ejus XII. feliciter inchoato. Lutetiae Parisiorum prostant apud Joannem Janssonium a Waesberge, Johannem Jacobi Chipper, Elizaeum Weirstraet. MDCLXVI.

Sic titulus; Praefatio seu Epistola hoc modo exordium habet: Alexandro VII. divina providentia Pontifici maximo felicitatem et longaevitatem. Ab ultimis Belgarum, Urbem Dominam, Sedem vestram, Romam divinarum litterarum sarcina instructi magis quam onusti — animis passibusque subintramus — dona quae septemplex sacrae Scripturae facies facit deferimus. etc. *f*)

 §. VI.

f) Haec ex Johannis Mabillonii Itinerario Italico p. 95. tom. 1. Musaei italici habet *Le Long* p. 40. col. 2. A. [Conf. *Wolfius* Vol. 2. p. 350. *Carpzovius* p. 400. *Walchius* p. 171.

Bibl. polygl. Anglicana.

§. VI.

Biblia Polygl. Anglicana.

* Biblia Sacra Polyglotta, (1) complectentia Textus Originales, Hebraicum, (2. 3. 14) cum Pentateucho Samaritano, (4) Chaldaicum, (9) Graecum, (16) versionumque antiquarum Samaritanae, (4) Graecae LXXII. interp. (5. 6. 7) Chaldaicae, (9. 10. 20) Syriacae, (13) Arabicae, (15) Aethiopicae, (11) Persicae, (12) Vulg. Lat. (8) quicquid comparari poterat. Cum Textuum et versionum Orientalium Translationibus Latinis. Ex vetustissimis MSS. undique conquisitis, optimisque exemplaribus impressis, summa fide collatis. Quae in prioribus editionibus deerant, suppleta; multa antehac inedita, de novo adjecta; (21) omnia eo ordine disposita, ut Textus cum versionibus uno intuitu conferri possit. Cum apparatu, (18) Appendicibus, Tabulis, Variis Lectionibus, Annotationibus, Indicibus cet. (17.) Opus totum in sex Tomos (22) tributum. Edidit Brianus Waltonus S. T. D. Rationes quibus hoc opus susceptum; Quorum Auspiciis et munificentia promotum; Quorum collatis studiis et laboribus perfectum; Quidque in hac editione prae reliquis praestitum, sequens Praefatio indicabit. Londini, imprimebat Thomas Roycraft. MDCLVII. Volum. VI. Fol. maj.

1) Ne credas in hac editione sacros omnes libros esse novem expressos idiomatibus, sc. Hebraeo, Chald. Samar. Graeco, Syriaco, Arabico, Aethiopico, Persico et Latino; Pentateuchus enim est Octaglottus; Psalterium Heptaglottum; Libri Josuae, Judicum, Ruth, IV. Regum, item IV. Evangelia Hexaglotta; Liber Esther et reliqui Novi Testamenti Pentaglotti; coeteri veteris Testamenti, qui non reperiuntur in Canone, sc. liber Tobiae, Sapientia, Ecclesiasticus, Baruch et fragmenta Danielis Tetraglotta; libri Judith, primus et secundus Maccabaeorum, Triglottus, et Fragmenta libri Estheris Diglotta. Sed ut haec cum titulo congruant, sat est, octo linguis, quibus exaratus est Pentateuchus, adjiciatur lingua Aethiopica, in qua conscriptum est tam Psalterium quam Novum Testamentum.

Ex praefatione Waltoni: „Textus cum versionibus sic ordinavimus, ad morem Origenis Hexaplorum, ut lector omnes simul et inter se conferre possit, sine plurium voluminum inspectione. — —

2) In Vet. Testam. Textum hebraicum, versionum fontem, primo loco substernimus cum punctatione usitata, quam apposuerunt Masorethae. — — Exemplar interlineare in Bibliis Regiis secuti sumus, secundum quod Keri et Ketib notavimus. — —

3) Latinam versionem, quae Hebraeum ad verbum exprimit, sc. Pagnini a Ben. Aria Montano et aliis ad verbum expensam et alicubi mutatam, ut cum Hebraeo exacte conveniret, alio tamen charactere notatam inseruimus. — —

* 4) Post Textum Hebraicum, proximum sibi locum vendicat Pentateuchus Samaritanus, qui inter textus primaevi exemplaria vetustissima numerari posse videtur, charactere Hebraeo antiquo, quem retinuerunt Samaritani. Hunc Pentateuchum e tenebris

tenebris eruit D. Joh. Morinus, primusque publicavit in Heptaplis Parisianis, una cum antiqua versione Samaritica, quam ita exacte cum Textu Samaritano convenire existimat, ut una eademque latina versio utrisque inservire possit. Cum vero versionem illam Samariticam a Textu saepius dissentire deprehenderimus, et illam D. Morini Latinam interdum ab utroque discedere, et potius Vulgatam Latinam exprimere; ideo loca in quibus Versio Samaritana a Textu differt, ad finem cujusque columnae apponi fecimus.„ Bibl. polygl. Anglicana.

„In edendo Pentateucho Samaritano ejusque versione Chaldaeo-Samaritana exemplar Parisiense secuti sumus, quod quidem religiosius observantes, (cum non nisi in mendis evidentissimis typographicis, neque id tamen in omnibus, ab eo discedere constitutum fuerit) in causa hoc erat, cur in vocibus Asterisco notatis, quae non raro erant erratorum indices, nil mutaverimus, nec plura in isto etiam quae nobis correctione egere videbantur, emendaverimus. g) „

5) Versionem Graecam LXXII. Interpr. celeberrimam et omnium antiquissimam Editionis Romanae, secundum Exemplar Vaticanum exhibemus. —, —

6) Cum exemplari Romano etiam simul exhibemus MS. nostrum codicem Alexandrinum celeberrimum, diu multumque a doctis desideratum, quem ab Alexandria secum attulit Cyrillus Leucaris etc. — Hunc qui cum Romano de antiquitate contendere videtur, non totum excudimus, sed ubi a Romano discrepat, in qualibet pagina notavimus. — —

7) Vetus etiam Vulgata Latina ex Graeca τῶν ό expressa, cum prorsus periisse videretur, per mille annos intermortua, hic rediviva sistitur ex antiquorum latinorum scriptis, summo labore Flam. Nobilii compilata — —

8) Vulgatam Latinam, quae per mille annos fere sola per Occidentem in usu fuit, secundum Sixti V. et Clementis VIII. editiones emendatas et correctas, et a multis errorum millibus per Lucam Brugensem et alios enumeratis repurgatas, reliquis adjecimus. —

9) Chaldaicas etiam Paraphrases damus, secundum editionem Basileensem, magno labore ac studio viri summi D. Joh. Buxtorfii P. elaboratam, cum versione latina Alphonsi de Zamora ab Aria Montano recognita, h) mutatis illis quae exemplarium diversitas mutari exquirebat, ac diverso plerumque charactere notatis.

10) Targum Pentateuchi triplex, quod in prioribus editionibus non conspicitur, appendicis loco ad Vetus Testamentum adjecimus, quod fere dimidium facit Tomi quarti. 1. Targum seu Paraphrasin Hierosolymitanam cum Versione latina Cevalerii ipsius manuscripta — in multis tamen vitiosa, ut in ea repurganda et emendanda multum operae insumendum esset. 2. Targum Jonathani adscriptum cum versione Latina ejusdem Cevalerii, ita tamen defoedata, ut revisionem necessario postularit. 3. Persicam Paraphrasin Jacobi Tusensis, quem Tawosum appellant, juxta editionem Constantinopolitanam hic characteribus Persicis descriptam, et Latina interpretatione donatam a Thoma Hyde cum coeteris imprimendam duximus.

11) His

g) Edm. Castellus in praefat. Animadv. Samarit. Tom. V. horum Polyglott. Clericus in observat. ad variantes lection. Chald. Tom. VI. horum Polygl.

h) „Et textui nostra adaptata„ inquit S.

Bibl. polygl. Anglicana. 11) His addidimus Psalterium Aethiopicum, exemplaribus Coloniae et Romae impressis cum MS. Pocockiano collatis, Latina interpretatione, ubi a Graeca LXX. Interpr. vel a Vulg. Lat. discrepat, annexa. Item Canticum Canticorum totumque Novum Testamentum Aethiop. variis collatis exemplaribus, cum versione Latina Edmundi Castelli nunc primum edita.

12) Evangelia quatuor Persica (facta ex Syro, interprete Simone F. Joseph al Tabrizi, juxta Thomam Hyde) nunquam antehac edita, secundum exemplar Pocockianum inter alias Novi Testamenti versiones collocavimus cum nova versione latina Samuelis Clerici. [i]) „

13) Syriacam versionem antiquissimam Vet. Testamenti, quae in Bibliis Parisianis (cum translatione latina Gabrielis Sionitae) primo lucem vidit, mutila tamen, integritati suae ex variis MSS. antiquissimis restituimus. Libros enim quosdam integros, qui in editione Parisina deerant, cum eorum versionibus Latinis nunc primum in lucem protulimus, viz: Librum Estherae, tam Canonic. quam Apocr. Judith, Tobiam, Epist. Jeremiae, Baruchi alteram, Suzannae historiam duplicem, quarum altera est ex editione Heracleensi, partem Cantici III. puerorum, lib. 2. et 3. Machabaeorum, praeter loca innumera in reliquis libris, ubi vel verba quaedam vel versiculi plures deficiebant in Parif. quae ex iisdem MSS. supplevimus.

14) Librum Tobiae Hebr. tam secundum editionem P. Fagii, quam Seb. Munsteri, cum utriusque versionibus latinis adjecimus.

15) Arabicam versionem Aegyptiacam sive Alexandrinam, quae in Bibliis Parisianis lacunosa et lacera extat, (cum traductione latina Gabr. Sionitae) locis plurimis ex aliis MSS. supplevimus, praecipue in Psalmis et Prophetis. — Versio haec Prophetarum Textum Hebraeum plerumque exprimit, ex qua multos versiculos, imo integra Capitula desumpsimus ad supplenda quae in Parisiensi deerant. [k])

16) Novum Testamentum Graecum edimus juxta Roberti Stephani editionem accuratissimam, quam summa cura et diligentia collatis 16. exemplaribus publicavit. — — Adjecimus etiam canones concordantiarum Evangeliorum Eusebianos.

17) Praeter haec quae Textus et Versiones respiciunt, varios tractatus ad apparatum necessarios tomo primo praefiximus, justumque volumen adjunximus, quod ultimo loco posuimus, constans ex variis annotationibus, observationibus, collationibus variorum exemplarium antiquorum Hebr. Graec. Lat. Samarit. Chald. Syriac. Arab. Aethiop. Perf. summo labore et studio elaboratis, tabulis, indicibus, aliisque hujusmodi.

18) In apparatu exhibemus 1. Chronologiam sacram ab Orbe condito ad templi secundi eversionem ex scriptura sola deprompram a Ludov. Capello. 2. Descriptionem brevem terrae sanctae cum tabula ejus chorographica ex diversis auctoribus expressa, in qua etiam brevis veteris Syriae delineatio. 3. Tabulam etiam exsculpi fecimus Hierosolymae veteris secundum Villalpandi exemplar. 4. Libellum etiam elegantissi-

i) Hanc Simonis Tabricensis versionem, ejusdemque interpretem latinum S. Clericum ac coeteros editores contra cavillationes Angeli a S. Joseph, Carmelitae, defendit *Th. Hyde* in castigat. quae cum Abr. Peritsol Cosmographia prodiit Oxon. 1691.

k) In hac editione desiderantur libri Tobiae, Judith, Esther, primus et secundus Machabaeorum, qui sub nomine secundi editus ipsa est versio Pseydo-Gorionidis. Deest liber primus Machabaeorum.

gantissimum Lud. Capelli antehac non editum, imprimendum curavi, *Trisagion* nuncupatum, in quo triplex Templi Hierosolymitani delineatio. 5. His annectimus variorum auctorum tractatus utilissimos, Eduardi Breerewood, Jacobi Tirini etc. de veterum nummis, Hebraeis, Graecis et Latinis, et de ponderibus et mensuris, de idiotismis etiam praecipuis et proprietatibus scripturae peculiaribus. 6. Praeter haec, Prolegomena XVI. quae inter negotia innumera horis succisivis confeci. [l]) „ Bibl. polygl. Anglicana.

Et post unam et alteram paginam haec addit Waltonus: „Etsi vero multi sunt, quos ad hoc onus sustinendum me multo paratiores esse fateor, cum tamen a nemine tentatum viderem, omnes cogitationes defixas habui, ut in eo aliquid praestarem; quae vero in me defuerunt doctrinae et ingenii adminicula, labore improbo studiisque indefessis compensare decrevi. Editiones itaque Bibliorum celeberrimas antiquas et recentiores pervolvi, versiones veteres variarum linguarum inspexi, Bibliothecas perlustravi, exemplaria optima impressa cum MSS. editionesque tum inter se,

l) [Non eodem, quo hic recensentur ordine, tractatus ipsi in opere sunt typis exscripti. *Capelli* chronologiam, Parisiis 1655, 4. primo editam, excipit 2) *Edw. Brerewoodi* liber de Ponderibus et pretiis veterum nummorum, Londini 1614. 4. cum supplementis Waltonianis. Sequitur 3) Tractatus de antiquis Ponderibus, Monetis et Mensuris, ex variis auctoribus. 4) Explicatio Idiotismorum linguae hebraicae et graecae. 5) *Christ. Adrichomii* terrae sanctae descriptio, cum *Jacobi Bonfrerii* annotationibus, et tabulis chorographicis cum *Joh. Lightfootii* animadversionibus. 6) Τρισάγιον, seu Templi Hierosolymitani triplex delineatio, juxta mentem *Villalpandi*, *Josephi*, et secundum tractatum Talmudicum *Tamid:* qui a *Lud. Capello* elucubratus tractatus hoc loco prima vice prodiit. Accedunt hisce XVI. Tractatus ab ipso *Waltono* elaborati, 1) de linguarum natura, origine, divisione, numero, mutationibus et usu. 2) De literis sive characteribus, ipsarum usu mirabili, origine et inventione prima, et diversitate in linguis praecipuis. 3) De lingua hebraica, ejus antiquitate, conservatione, mutatione, praestantia et usu. Item de antiquis eius characteribus et punctis vocalibus. 4) De Bibliorum editionibus praecipuis. 5) De Bibliorum versionibus. 6) De variis in scriptura lectionibus. 7) De Textuum originariorum integritate et auctoritate. 8) De Masora, Keri, Ketib, lectionibus variis Orientalium et Occidentalium, Ben Ascher et Ben Naphtali, et de Cabala. 9) De Versionibus graecis, praecipue LXXII. Seniorum. 10) De Vulgata Latina versione. 11) De Samaritanis et eorum Pentateucho, ejusque Versionibus. 12) De lingua Chaldaica et Targumim sive Paraphrasibus in hac lingua scriptis. 13) De lingua Syriaca et scripturae versionibus Syriacis. 14) De lingua Arabica et Scripturae versionibus Arabicis. 15) De lingua Aethiopica et scripturae versione Aethiopica. 16) De lingua Persica et Scripturae versionibus Persicis. De hisce tractatibus judicium hocce apud *Le Long* expressum legitur: „Multa sane ac erudite „Waltonus in Prolegomenis suis congessit; „sed ex varietate opinionum, quas refert, „cum verba facit tam de Textu Hebraeo, „quam de versione Graeca 70. Interpretum, „collatorem potius alienarum sententiarum, „quam ipsarum auctorem se prodit. Re„vera ab Edm. Castello annotationes in „Textum Hebraeum, et a Johanne Pearso„no notas in 70 Interpretes acceperat, (ut „me monuit vir harum rerum notitia instru„ctus), quas omnes et tanquam veras, li„cet sibimet et aliquando ipsi contrarias, „absque diligenti cura ut plurimum ample„xus est.„ Dignus interim omnino Apparatus fuit, qui seorsim, eorum in gratiam, qui ab ipso opere Polyglotto prohibentur, iterum exprimeretur. Prodiit itaque: Briani Waltoni, Angli, Biblicus Apparatus Chronologico-Topographico-Philologicus — — Adjiciuntur Johannis Drusii de Proverbiis sacris Classes duae. Tiguri ex Typographeo Bodmeriano. MDCLXXIII. Fol.

Bibl. polygl. Anglicana.

se, tum cum nuperrima Parisiana contuli, quid in singulis praestitum sit, quid in omnibus deficiat animadverti. — — Dum de pecuniis, quae operis totius nervus, sine quibus omnes conatus irriti, multum deliberarem, tandem hunc modum excogitavi, ut qui nummos suppeditarent, pleraque exemplaria imprimenda inter se partirentur, unde assiduis meipsius aliorumque laboribus, pecunias quae ad sumptus perferendos sufficerent, (si omnes fidem liberassent,) et a variis sub chirographo promissas procuravi. „ — —

19) Sub finem ita scribit: „Viros etiam doctissimos conquisivi, qui prelorum correctioni et exemplarium quorundam collationi etc. invigilantes mecum continuo adessent: *Edmundum Castellum*, qui in Samaritanis, Syriacis, Arabicis et Aethiopicis nullam non adhibuit diligentiam, Cantici Canticorum Aethiopici versionem latinam procudit, nec non annotationes doctissimas in earumdem linguarum versiones elaboravit. *Alexandrum Huissium*, qui in versione Graeca LXX Interpr. Textu Graeco Novi Testamenti et Vulgata Latina operam impendit, nec non antiquissimum nostrum exemplar MS. Alexandrinum cum Romana Test. Vet. et Rob. Stephani Test. novi editione contulit, variantesque Lectiones, quae singulis paginis apponuntur, diligenter collegit. *Samuelem Clericum*, qui in textu Hebraeo, Chaldaica Paraphrasi, nec non Evangeliis Persicis, quorum versionem latinam dedit, nullum non laborem obiit. Nec praetereundus *Thomas Hyde*, summae spei juvenis, qui in linguis orientalibus supra aetatem magnos progressus fecit, quorum specimina dedit tum in Arabicis, Syriacis, Persicis etc. corrigendis, tum in Pentateucho Persico characteribus persicis describendo, qui antea solis Hebraeis extitit, ejusque versionem latinam concinnando. Novum Testamentum Aethiopicum latine vertit *Dudleius Loftusius* J. V. D. Dublinensis, qui schedas suas ex Hibernia mihi misit, quas cum ipse prelo abesset, D. Castellus revidit ultimamque manum eis imposuit.„

20) Ex prolegomeno XII. §. 20. „Cum reliquis accuratior sit Basileensis editio Chaldaearum Paraphraseon, opera Cl. Buxtorfii, tum in punctatione, tum quod quae in aliis editionibus resecantur, hic ex MSS. antiquis restituuntur, illam prae caeteris secuti sumus: versionem vero latinam, quae in Regiis primo, postea in Parisiensi excusa, cum non exacte Chaldaeo respondeat, in multis ad Chaldaeum aptius exprimendum emendavimus, maxime vero post Pentateuchum, cum discrepantia illa versionis Latinae a Chaldaeo in Regiis non nisi post impressum Pentateuchum a nobis observata sit. Ubi tamen Regia et Basileensia exemplaria variant, versionem latinam alio charactere distinctam notavimus.„

21) Ex his jam allatis patet concinnatum fuisse pene totam hanc editionem ex variis praecedentibus, quibus nova adjuncta sunt. Quaenam illae sint, paucis exponendum est. Textus Hebraeus cum versione interlineari Latina tam hujus textus, quam Graeci Novi Testamenti, ex Bibliis Regiis desumptus est. Paraphrases Chaldaicae ex editione Basil. anni 1619. praeter Pseudo-Jonathanem qui ex edit. anni 1591. vel 1614. vel 1640. Parisiensis editio textum Arabicum totius sacrae scripturae, Syriacum Veteris Testam. cui additi sunt quidam libri, et utrumque Pentateuchum Samaritanum suppeditavit, Novum autem Testamentum Syriacum ex editione Tremelliana cum ejus latina versione exscriptum est, adjectus 4 Epistolis Canonicis et Apocalypsi ex codicibus editis Pocockii et Lud. de Dieu cum eorumdem interpretat. latina.

Versio

Versio Graeca LXX Interpretum et eorum Latina translatio cum Vulgata latina juxta exemplaria Romana an. 1587, 1588, et 1592 excusa sunt. Sed Novum Testamentum Graecum, ex editione Rob. Stephani, Psalterium, Canticum Canticorum, et Novum Testamentum Aethiopicum ad Romanos codices anni 1513. et 1549. Liber Tobiae Hebraeus ex editione Fagiana et Munsteriana an. 1542. Pentateuchus denique Persicus ad exemplar Constantinopolitanum anni 1546. editus est. Igitur hae tantum versiones fuerunt hac in editione primum typis exaratae, sc. Syriaca librorum Tobiae, Judith, Esther, Baruch, primi Machabaeorum, historiae mulieris adulterae, Arabica quarumdam Lacunarum in Prophetia Hieremiae, et Persica quatuor Evangeliorum cum latinis earumdem interpretationibus. Bibl. polygl. Anglicana.

22) Tomus I. editus anno 1654. complectitur Pentateuchum Hebr. Judaeo-Samaritanum, et Chaldaeo-Samaritanum, Graecum, Lat. Syr. et Arabicum cum versionibus latinis. Praemittuntur quidam Tractatus supra notati, in primis Waltoni prolegomena sexdecim. Tomus II. qui anno 1655 absolutus est, et III. qui anno 1656. coeteros Canonis Hebraici libros, Hebr. Chald. Graec. Lat. et Arabice. Tomus IV. qui excusus est anno 1657. Libros Deuterocanonicos Syr. Arab. Graec. et latine et triplicem Targum in Pentateuchum Pseudo-Jonathanis, Hierosolymitanum, et Persicum Jacobi Tawsensis. Tomus V. Novum Testamentum Gr. Syr. Arab. Aethiop. et latine cum quatuor Evangeliis Persice. Tomus VI. appendicem, in qua tractatus, annotationes, observationes, variae lectiones et indices. Edi coepta, ut legitur in infima parte effigiei Waltoni, Bibliis suis praemissae, anno 1653. et absoluta 1657.

Carolo II. ad Regium solium revocato Epistolam nuncupatoriam scripsit Waltonus, quam his praefixit Bibliis: ob hanc rem fuit a Carolo Episcopus Cestriensis designatus.

Haec editio Parisiensi accuratior, multis locupletior accessionibus, textus et versionum dispositione ad usum maxime accommodata. Variantes tamen Lectiones Novi Testamenti in his Polyglottis mendose admodum ac negligenter recensitas esse monet Joannes Saubertus [m]).

„Ad ora invidorum obstruenda libet (*inquit Waltonus* [n])) paucis catalogum eorum, quae in hac editione supra Parisiensem, vel jam praestita, vel auxilio divino praestanda expectari possunt, hic contexere:

I. Textus et versiones, qui in diversis voluminibus habentur in Parisiana editione, hic simul per varias columnas in singulis paginis lectori objiciuntur, ita ut omnes uno intuitu aspicere, collationemque instituere possit sine aliorum librorum evolutione.

II. Editio nostra, quanquam studiosorum usibus magis accommodata, vix quarta parte pretii Parisianae constabit.

III. Multa etiam exhibebit, quae in Parisiana non habentur, qualia sunt, quae sequuntur.

1) Versio interlinearis textus, Pagnini et Ariae Montani.

2) Versio LXX. Editionis Romanae ad exemplar Vaticanum, omnium quae hodie extant, maxime genuinum.

 3) Ve-

m) In Prolegomenis ad varias lectiones in Matthaeum.

n) p. 92. praefationis Introductionis ad lectionem linguarum Orientalium, anno 1655. vice secunda excusae.

Bibl. polygl. Anglicana. 3) Vetus etiam Vulgata Latina τῶν ὁ ex Patribus Latinis per Nobilium compilata.

4) Msc. Alexandrinum 70 versionis e Bibliotheca Regia (Londinensi) desumptum, quatenus a Romano differt, ad finem cujusque columnae annexum.

5) Versionis Samaritanae, ubi a textu Samaritano differt, translatio latina.

6) Pentateuchus Persicus Jac. Tusii, charactere Persico cum versione latina.

7) Chaldaica Jonathanis (quae dicitur) Paraphrasis in Legem cum versione latina.

8) Targum seu Paraphrasis Hierosolymitana cum versione latina.

9) Psalmi Aethiopici, Canticum Cantic. et Novum Testamentum Aethiopicum cum versione latina.

10) Quatuor Evangelia Persico-latina.

11) Libri Esther, Tobit, Judith et Machabaeorum primus Syriaco-latini.

12) Prolegomena seu Apparatus, in quibus quaestiones, quae de Textu Hebr. et Graeco. (et quae supra n. 18. indicavimus.)

13) Variae lectiones textus Hebr. ubi de Keri et Ketib.

14) Differentiae Textus Hebr. a Textu Samaritano, cum variis lectionibus ex codicum samaritanorum collatione, (facta ab ipso Waltono et Joanne Lightfoot) cum notis et observationibus viri doctissimi Edm. Castelli opera collectis.

15) Flaminii Nobilii in Roman. 70. notae et lectiones variae longe doctissimae cum fragmentis veterum translationum per Drusium et alios collectis.

16) Patricii Junii annotationes ad MS. Alexandrinum cum aliis aliorum virorum ex mss. et antiquis scriptoribus a Nobilio et Junio praetermissis.

17) Syriacae versionis et Arabicae cum mss. variis Syriacis et Arabicis collatae variantes lectiones cum notis et observationibus opera virorum doctorum collectae o).

18) Variae lectiones Chaldaicae Paraphraseos ex variis exemplaribus cum notis et observationibus studio viri doctissimi Samuelis Clerici collectae.

19) Indices varii rerum et verborum.

IV. Praeter praedicta omnia, quae in Parisiensibus non habentur, versiones etiam, quas habent Parisienses, ex melioribus exemplaribus et mss. exhibemus.

1) Samaritanam, Syriacam et Arabicam collatione variorum mss. antiquissimorum, in plurimis locis obscuris vel male redditis, Typographi vel exemplarium vitio, emendatas;

2) Chaldaicam Paraphrasim exhibemus editionis Basileensis ab infinitis in punctatione erroribus, quae erant in Veneta, Complut. Regia et Paris. ad analogiam Esdrae et Danielis immensis Buxtorfii laboribus restitutam.

3) Vulgatam Latinam juxta exemplaria emendatam et recognitam, et a diversis mendarum millibus repurgatam cum correctionibus Romanis Lucae Brugensis." *Hactenus Waltonus.*

"Samuelis Clerici opera (inquit Edm. Castellus p)) ac studiis laudatissimis in parato est apud Oxonienses septimum Bibliorum Polyglottorum volumen cum versionibus

o) Sc. Syriacae veteris Test. ab Herberto Thorndicio, Arabicae V. T ab Eduardo Pocockio; quibus adduntur Persica a Thoma Graevio, Aethiopica ab Edm. Castello.

p) In praefat. Lexici Polyglotti. [Opus illud rarissimum annumeratur haud raro appendicis loco Bibliis Polyglottis. Prostat sub ... rubro:

fionibus antiquiffimis, nec adhuc unquam editis, non Chaldaica tantum librorum Paralcipomenωn, fed Syriacis infuper, Aethiopicis, Copticis, Arabicis, Perficis contextum.„ Bibl. polygl. Anglicana.

Rem clarius explicat idem Caftellus f): „Ut prela (quae excendendis Bibliis occupata fuerunt,) habeant, quod cum orbe, praeter hoc defignatum Lexicon (fc. Heptaglotton) communicent, varii Tractatus, huic Biblico operi homogenei, a variis noftris commendantur; videlicet Manufcriptum Buxtorfii fenioris propria manu exaratum de variis Chaldaicorum Paraphraftarum lectionibus, a filio ejus nobis pridem transmiffum. *Chriftianus Arabicus Pentateuchus* in Oxonienfi Bibliotheca (qui enim hactenus extant, Auctores habent Judaeos, feu Mahumedanos, five, ut alii volunt, Samaritanos) cum prolixa praefatione de Origenis Hexaplis. etc. *Manufcriptum Pfalmorum Arabicum*, ab eo, quod jam extat, longius recedens, et Hebraico magis accedens; *Arabicum* MS. *Prophetarum* (olim Seldeni, nunc in Bibl Oxonienfi) ex quo, quae in editione Parifienfi hic illic deficiunt, in noftris Bibliis fupplevimus. *Fragmenta quaedam apocryphorum Arabice. Secundum Targum in librum Efther. S. Matthaei Evangelium Hebraicum* editionis optimae, et *Epiftolae ad Hebraeos. Quatuor Evangelia Syriace*, ab alio translata, et *quartus Liber Machabaeorum.* Omnes *Hymni fcripturae* Aethiopice, quorum exemplar MS. commodato nobis dedit D. Pocockius. *Pfalmi Perfici. Hieronymi verfio Pfalterii.* De his omnibus tuum judicium et fententiam humillime petimus; infuper an fcias aliquas fcripturae partes alicubi delitefcere in lingua Armeniaca (penes Doctorem Walton quatuor Evangelia in illa lingua funt) aut Aethiopica, aut Coptica, et quibus iftis mediis poffint obtineri.„

Idem Caftellus r): „Annus (*fcilicet* 1669) jam agitur decimus feptimus, ex quo (*hoc eft anno* 1652) relicto rure paterno, immanibus hifce atque tremendis aufis (talia fuerunt certe) non fine M. T. confenfu, quum primum fpecimen hujus operis fub ejus initium ob oculos fuit pofitum, me fubmifi invitus admodum, animoque multum horrefcente. — — Mihi vero, in molendino hoc per tot annorum luftra indefinenter occupato, dies ille tanquam feftus et otiofus vifus eft, in quo tam Bibliis Polyglottis quam Lexicis hifce provehendis fexdecim aut octodecim horas dietim non infudavi. Mitto privata quae corpori in curriculo hujus operis contigerunt mala, membrorum confractiones, luxationes, contufiones, quodque prae omnibus hifce graviffime dolet, oculorum lumen perpetuis atque indefeffis vigiliis tantum non ademptum. etc.„ s)

[Satis accurate fingula, quae ad hiftoriam ut et oeconomiam Bibliorum Polyglottorum Anglicanorum feu Londinenfium fpectant, ipfius fere *Waltoni* verbis recenfuit auctor; ut perpauca fint, quae addenda videantur. Quomodo Angli, ut de nova Polyglottorum editione, Parifiana eum recenti tempore evulgata fit, ferio cogitarent,

rubro: Lexicon heptaglotton, Hebraicum, Chaldaicum, Syriacum, Samaritanum, Aethiopicum, Arabicum, conjunctim, et perficum feparatim. - - Authore Edmundo Caftello — — Londini imprimebat Thomas Roycroft CIↃ IↃC. LXIX fol.

q) in annexo ad epiftolam fuam Joanni Lightfoot fcriptam et inter Lightfooti opera pofthuma relatam Epift. 16

r) In epiftola Carolo II. Magnae Britanniae Regi nuncupata et praefixa Lexico Heptaglotto.

s) *Le Long* p. 35. col. 2. B. – pag. 4. col. 1. E.

Bibl. polygl. Anglicana.

tarent, per repulsas a *Jayo* Parisiensium editore acceptas, exeitati sint, jam §. pr. n. 16. expositum est. Bellum tunc temporis exortum civile *Briano Waltono*, viro linguarum orientalium peritissimo, opportunum fecit otium, ut se operi procurando accingere potuerit; qui cum Oxonium se conferre coactus sit, ibidem tum amicos, qui ipsi quovis modo adessent, tum permulta subsidia, quibus felici successu et in publicam utilitatem uti posset, naetus est. In amieorum, qui et codiees expressos ac manuscriptos, et consilia, quin et annotationes benevole subministrarunt, numero fuere *Jacobus Usserus* Armachanus, *Guill. Fullerus*, *Gilb. Sheldonius*, *Brun. Ryvesius*, *Rob. Saundersonius*, *Henr. Hammondus*, *Henr. Fearneius*, *Herb. Thorndicius*, *Joh. Johnsonius*, *Rich. Drakius*, *Abr. Wheelocus*, *Edw. Pocockius*, *Joh. Greavius* et *Thom. Smithius*, viri in re litteraria magni nominis et famae. Aeeesserunt, qui et aere auxilio adesse voluerunt, non solum ii, qui datis Syngraphis sese ad solvendum certum pretium obstrinxerant, sed et alii, qui numerato aere impensa gravissima sublevarunt, ut Elector Palatinus, *Carolus Ludovicus*, aliique ex Anglorum gente. In Prolegomenis praeivit *Waltonus*, *Morini*, *Capelli* aliorumque vestigiis inhaerens, hodiernis criticis in disputationibus de litteris samaritanis, antiquitate punctorum hebraicorum, quorum inventionem, per scribendi errorem, ad seculum post Christum natum *quingentesimum* vel *sexcentesimum* refert, et de integritate Textus sacri. Maximae omnino *Waltono* pro tot exantlatis laboribus referendae sunt grates, qui Polyglotta emisit Biblia, quae ad hunc diem adhue omnium sunt locupletissima et optima. Sed illas apud Parisinos non invenit, qui furti eum aeeusantes, operi quantum potuerunt, detraxerunt. Sed ab illa criminatione omnino liberandus est. Nam quamvis quidem editionem Parisianam recusam dederit, singula tamen recognovit, meliori ordine disposuit, accessionibus permultis locupletavit. Hinc Londinensis editio, quoad formam externam Parisiana inferior, illam, si oeeonomiam, recognitionem et emendationem spectas, longo post se relinquit intervallo r).

§. VII.

Bibl. polygl. Lipsiensia.

Bibl. Polygl. Lipsiensia.

* Biblia sacra quadrilinguia Veteris Testamenti Hebraici, cum Versionibus, e regione positis, utpote versione Graeca LXX Interpretum ex Codice MSto Alexandrino, a Jo. Ernesto Grabio primum evulgata, et origenianis asteriscis et obeliscis, quoad fieri potuit, instructa et passim emendata; item versione Latina Sebast. Schmidii, noviter revisa et textui Hebraeo adcuratius accommodata, et Germanica beati Lutheri, ex ultima beati viri revisione et editione MDXLIV — XLV. expressa, adjectis textui Hebraeo notis masorethicis et graecae versioni lectionibus Codicis Vaticani, editionis Romanae et praecipuis aliarum editionum et

r) Conf. *Wolfii* Bibl. hebr. Vol. 2. p. 351. *Carpzovius* l. c. p. 400. *Rich. Simon hist. crit. du V. T.* p. 481. et 520. *Nachrichten von einer hall. Biblioth.* Vol. 8. p. 329. *Knochii* Nachrichten p. 22. *Dornii* biblioth. l. c. p. 622. *Buddei* isagog. p. 1475. *Walchius* l. c. p. 171. *Hottingeri* biblioth. quadrip. p. 56. Index Bibl. Wernigerod. p. 4. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 4. Biblioth. Solgeriana Tom. 1. p. 1. *Hagemanni* Nachrichten p. 184. *J. M. Goezii Verzeichnis seiner Bibelsaml.* p. 5.

et interpretum subjectis, notisque philologicis et exegeticis aliis, ut et summariis Capitum ac Locis parallelis locupletissimis ornata, accurante M. Christ. Reineccio, Consiliario Saxon. et Gymnas. Weissenfelf. Rectore. Accessit Praefatio Salomonis Deylingii. Lipsiae sumtibus Haered. Lankisianorum. MDCCL. fol. III. Vol. Bibl polygl. Lipsiensia.

Recentissima Bibliorum Polyglottorum editio, ante complures annos promissa, per plures annos tanquam opus affectum retenta, nunc denique in lucem emissa. Jam anno hujus seculi decimo tertio cura ejusdem *Reineccii* prodiit Novum Testamentum sub titulo: „Biblia sacra Quadrilinguia Novi Testamenti Graeci, cum Versionibus Syriacis, Graeca Vulgari, Latina et Germanica, universa ad optimas quasque Editiones recognita, adjectis Variantibus lectionibus, tum Graecis ex Editione Novi Test. Johannis Millii S. T. P. praecipue excerptis, tum Syriacis ex Polyglottis Anglicanis et Edit. Schaafii petitis, tum etiam Germanicis nonnullis e diuersis B. Lutheri editionibus annotatis, nec non Locis Parallelis et annotationibus Philologicis et Exegeticis: accurante Christiano Reineccio SS. Theol. Baccul. Lipsiae sumptibus Haeredum Lanckisianorum. MDCCXIII. „ fol. Eodem quoque tempore initium imprimendi Veteris Testamenti factum est; hinc opus hocce *Jacobo Le Long* *) innotescere potuit. Varia vero eaque haud levia impedimenta, quo minus opus ad finem perduceretur, tunc temporis prohibuerunt. Latuerunt itaque plagulae jam typis exscriptae usque ad annum 1747. quo sumptibus ab iisdem Haeredibus suppeditatis coeptum opus continuatum et denique absolutum est. Prodiit prior Veteris Testamenti Tomus cum praefatione *Sal. Deylingii*, qui Pentateuchum et libros historicos continet; successit posterior cum praefatione *Christ. Frid. Boerneri* anno 1751. in quo reliqui V. T. libri una cum Apocryphis continentur. Novi vero Testamenti Volumini jam 1713. exscripto novum adjectum est folium, in quo titulus cum nota anni 1747. est expressus. Veteris Testamenti textui hebraico, punctis et accentibus instructo et summa cura emendato jungitur ad latus Versio LXX Interpretum ex editione *Grabii*, una cum variantibus lectionibus Codicis Vaticani. Accedit versio latina *Sebastiani Schmidii* ab editore multis in locis ad textum Hebraeum revocata, et versio germanica *Lutheri*, ex editione anni 1544 et 45. cum notis marginalibus, locis parallelis ac nonnullis annotationibus. Libri Apocryphi graece editi sunt ex eadem *Grabii* editione, cum variantibus Codicis Vaticani, et versione tum latina *Schmidii*, tum germanica *Lutheri*. Libris Judith et Tobiae addita est latina vulgata. Tertius Esdrae liber graece est expressus cum versione latina Vulgata et germanica *Dan. Crameri*, quartus vero latine et germanice est exscriptus. Tertius denique Machabaeorum liber iterum graece latine et germanice exhibetur. Novum Testamentum est quidem itidem quadrilingue; sed quatuor accedunt textui sacro versiones. Graecus textus satis accurate ad *Millii*, *Küsterique* editionem, collectis ex eadem Variis Lectionibus, exscriptus, mediam occupat columnam. Ad latus habet versionem Syriacam, et versionem Neograecam, ex editione Halae Saxonum 1710. procurata descriptam. In altera pagina additur versio latina Sebastiani *Schmidii*, et *Lutheri* germanica, cum locis parallelis et

*) p. 40. col. 2. E. Hausit sua ex recensione N. T. in Actis Erudit. Lips. sed ita de integro loquitur codice, ac si ille jam tum temporis publici juris factus sit. Hinc illa, quae exscripsit, iterum hic exscribere, superfluum judicamus.

Bibl. polygl. Lipsiensia. et glossis marginalibus, aliisque annotationibus. Praemittuntur Lutheri Praefationes, et ad calcem accedit appendix, continens variantes Lectiones versionis Syriacae e Polyglottis Anglicanis, et editionibus *Gutbierii* et *Caroli Schaafii* collectas, *Coleti* observationes in versionem neo-graecam, *Osiandri* harmoniam Evangelistarum, et Editoris quaedam annotata. Opus nitide et accurate exscriptum, quod quamvis majoribus Bibliis Polyglottis, Antwerpiensibus, Parisianis et Anglicanis haud aequiparari possit, minoribus tamen Polyglottorum editionibus longe praeferendum est. *)

Bibl. polygl. Bertrami.

§. VIII.

Biblia Polyglotta Bertrami.

[I.] * Sacra Biblia Hebraice, Graece et Latine. Cum annotationibus Francisci Vatabli Hebraicae linguae quondam Professoris Regii Lutetiae. Latina interpretatio duplex est; altera vetus, altera nova. Omnia cum editione Complutensi diligenter collata; additis in margine, quos Vatablus in suis annotationibus nonnunquam omiserat, idiotismis, verborumque difficiliorum radicibus. Ex officina Sanctandreana. MDLXXXVI. fol. 3 Vol.

[II.] * Sacra Biblia Hebraice, Graece et Latine. Cum Annotationibus — — difficiliorum radicibus. Editio postrema, multo quam antehac emendatior: cui etiam nunc accessit, ne quid in ea desiderari posset, Novum Testamentum Graeco-Latinum Ben. Ariae Montani Hispalensis. Ex officina Commeliniana MDXCIX. fol. 3 Vol.

[III.] * Sacra Biblia Hebraice, Graece et Latine. Cum Annotationibus — — difficiliorum radicibus. Editio postrema — — — Novum Testamentum Graeco-latinum Ben. Ariae Montani Hispalensis. Ex officina Commeliniana. MDCXVI. fol. 3 Vol.

Collatis inter se tribus horum annorum scilicet 1586. 1599. et 1616. exemplaribus, unam eandemque editionem esse cognovi, idque certo certius adferitur, quod libri ex officina Sanctandreana, Hieronymi Commelini, qui ob usum Bibliothecae Palatinae Heidelbergam adierat, ibique anno 1596. diem ultimum obiit, typis excusi prodierunt. Haec autem editio unica facta est secundum textum Hebraicum et Graecum editionis Complutensis, cui adjecta est Genevensis Bibliorum Latinorum editio anno 1557. a Rob. Stephano concinnata.

Haec Biblia, quae sub nomine Vatabli ob ejus annotationes his assutas vulgo circumferuntur, Corn. Bonav. Bertrami nomine insigniri profecto merentur. Is enim linguam hebraicam Genevae ab anno 1566. quo comparationem hujus linguae cum Aramaea publicavit, usque ad annum 1584. publice docuit; per id tempus varia

*) Conf. *Wolffius* Vol. 4. p. 101. *Carpzovius* p. 408. *Walchius*, p. 174. Acta Erudit. Lipsiens. 1714. p. 50. A. 1750. p. 433. Acta historico-ecclesiast. Vol. 12. p. 193. Vol. 16. p. 287. *Unschuld. Nachrichten* 1713. p. 946. *Ammonii* Auszug Tom. 2. p. 237. *Bieleri* Theol. Schatzkammer Tom. 2. p. 29. *F. W. Krafftii* Theolog. Biblioth. Vol. 5. p. 218. Vol. 7. p. 260. *Knochii* Nachrichten p. 56. *Hagemanni* Nachrichten p. 191. Index Biblioth. Wernigerod. p. 45. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 4. *Calmetii* biblische Biblioth. p. 131. 132.

varia identidem opera emisit in lucem, et praesertim Thesaurum Linguae sanctae a Pagnino concinnatum, auctum vero a Joanne Mercero, et ab Ant. Rod. Cevalerio cum suis observationibus: at absoluta Genevensium Bibliorum Gallicorum recognitione, anno 1584. relicta Geneva, ut ipse scribit in praefatione lucubrationum suarum Franektallensium Spirae anno 1588. excusarum, propter summas civitatis et Ecclesiae Genevensis angustias, Francktallum se recepit, ubi per annum integrum sacro verbi Dei ministerio navavit operam. Addit postea se non ita pridem in Germania peregrinatum fuisse. Ex his sane conficitur conjectura probabilitate sua non inani, Bertramum horum Bibliorum Trilinguium Heidelbergae anno 1586. vulgatorum esse parentem. Nam his in regionibus morabatur vir ille Hebraicarum et Graecarum literarum peritia insignis, qui in hac editione textui Hebraeo, Graeco et Latino ex Complutensibus exemplaribus exscripto latinam Pagnini versionem cum notis Vatabli jam anno 1557. Genevae excusam duntaxat adjunxit. Comelino quidem ipsi, in cujus officina haec Biblia exarata sunt, non denegaretur hic labor, si linguae sanctae cognitio ab aliquo scriptore concessa illi fuisset. Itaque uni Bertramo tribuenda videtur haec praesens editio. y) Bibl. polygl. Bertrami.

[Quae ad meliorem operis hujus rarioris, attamen inter eruditos aliquantulum neglecti, cognitionem faciunt, sequentia sunt. 1) In ipso libri titulo nomen *Pagnini* minime expressum est; sed nullus versionis novae determinatur auctor. Adjecerat nomen *Pagnini*, *Le Long*, post verba: *altera nova;* typoque tanquam additamentum distinxerat: quo auctore *Walchius* et Cl. *Goezius* inducti sunt, ut idem nomen ac in titulo expressum exhibeant. 2) Salutantur haec Biblia plerumque a nomine *Vatabli;* sed *Vatablo* minime editio tribuenda est. Haud bene itaque sibi prospexit *Calmetus*, scribens, Biblia haecce invito et inscio *Vatablo* typis mandata esse, dum *Vatablus* jam anno 1547. inter vivos esse desierat. *Robertus Stephanus*, ut dicamus, quod res est, anno 1545. annotationes aliquas Bibliis latinis adjunxerat, easdemque auctiores anno 1557. recudi curaverat. Has sub *Vatabli* nomine publice exposuit, quia ex ejus praelectionibus haustae dicebantur. Hinc, quia eaedem annotationes Bibliis hisce polyglottis additae sunt, nomen *Vatabli*, ut auctoris annotationum, in titulo est expressum. 3) In quatuor columnas quodvis folium distinctum est, quarum prima textum hebraeum ex editione Complutensi, secunda novam, tertia veterem versionem, quarta denique versionem graecam septuagintaviralem ex eadem editione exhibet. Accedunt libri Apocryphi graece, et latine ex *Claudii Bodwelli* versione. 4) Versionis novae quod attinet auctorem, in duas abeunt eruditi et magni nominis Viri sententias, dum ad antiquiorem *Roberti Stephani* ab utraque parte provocant editionem. Verum quidem est, Editorem hujus operis versionem novam et Vatabli annotationes ex editione aliqua *Roberti Stephani* descripsisse. Sed quaenam illa sit, omnino disputatum est. Duae sunt et a se invicem maxime diversae editiones *Rob. Stephani* quae *Vatabli* habent annotationes. Anno 1545. edidit Biblia latina ex versione Tigurina *Leonis Judae*, eique *Vatabli* annotationes adjunxit. Deinde vero Anno 1557. emisit Biblia Latina, iterum cum annotationibus *Vatabli* aliquantulum locupletioribus, et quidem V. T. ex versione *Santis Pagnini*, N. T. vero ex versio-

y) *Le Long.*

Bibl. polygl. Bertrami.

versione *Theodori Bezae* cum ejusdem annotationibus. Quamnam vero ex hisce duabus Editor operis Commeliniani sequutus sit editionem, disputatum est. Versionem Tigurinam *Leonis Judae* ex editione anni 1545. haustam hic exhiberi contendit *J. G. Carpzovius*, qui titulum quidem *Pagnini* nomen proferre, rem ipsam vero, esse versionem Tigurinam, loqui scribit. Sequutus est eum *J. G. Walchius*, *J. G. Hagemannus* et denique Cl. *J. M. Goezius*, qui omnes sibi sine jure persvaserunt, nomen *Pagnini* in titulo esse expressum. *J. C. Wolfius* in recensione hujus operis fluetuat, et indistincte de versione et annotationibus differit. *Waltonus* nullam praemissam esse praefationem, nec ex toto opere constare posse, quisnam editionem procuraverit, vel versionis novae auctor fuerit, conqueritur. *J. C. Dornius* nodum gordium transcindit, et versionem *Leonis Judae* et versionem *Pagnini* unam eandemque esse statuit. Contrarium statuunt *Calmetus* et *Clementus*, qui versionem novam *Pagnino* tribuunt. Quomodo lites hae dirimi possint, judicent lectores ex unico quod omnino satis est exemplo. Job. XIX. 25.

Versio Tigurina.	*Versio e Bibl. Polygl.*
Novi et ego, quod vindex meus vivit et novissimo (tempore) adhibebit suam vim pulveri. Postquam vero circumdederint hoc mea cute, spectabo Deum e carne mea. Quem ego mihi contemplabor et oculi mei videbunt, et non alius, quod unicum meum est desiderium.	Ego quoque novi redemptorem meum esse viventem et novissimum, qui super terram surget. Ac post pellem meam contriverunt istud, et ex carne mea videbo Deum, quem ego visurus sum mihi et oculi mei conspecturi sunt et non alienus. Defecerunt renes mei in sinu meo.

Jam vero si *Roberti Stephani* duae editiones conferuntur, posterior anni 1557. accurate cum Bibliis Polyglottis consentit; hinc *Pagnini* versionem hic exhiberi, et operis editorem Versionem veterem et novam una cum annotationibus e posteriori *Stephani* editione transscripsisse, res ipsa loquitur. 5) Editor operis omnino ignotus est: *Bertramum* eum fuisse non sine veri specie conjicitur. *Robertus Stephanus* certe non fuit, uti adfirmare videtur *Dornius*, neque *Henricus Stephanus*, uti sibi persvadet *Hagemannus*, eumque, qui *Genevae* vixit, *Parisios* transmittit. 6) Prodiit anno 1586. tantummodo Vetus Testamentum, cum libris Apocryphis. Addiderunt vero Commelini haeredes anno 1599. Novum Testamentum graecum cum Versione latina *Ariae Montani* interlineari; et novum ut videretur opus, secundum praefixerunt titulum. Cum vero emptores deessent, de novo operi tertium praefixerunt rubrum: ut adeo unica sub triplici anni nota exstet editio. *)

§. IX.

*) Conf. *Walchii* bibl. exeget. p. 167. *J. G. Carpzovii* crit. sacr. p. 417. *Calmetii* biblische Biblioth. p. 128. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 4. *D. Clement* Biblioth. crit. Tom. 4. p. 148. *Waltoni* prolegom. p. 265. *Dornii* Biblioth. theol. p. 622. *Hagemanni Nachrichten von den Uebersetz. der h. Schrift* p. 187. qui auctor tam multos in unum cumulavit errores, quos hic recensere, cum libellus multorum in manibus sit, non superfluum erit; docet enim nos, 1) *Henricum Stephanum*, *Roberti* Filium, Biblia haec typis exscripsisse; 2) eum *Parisiis* officinam habuisse; 3) Officinam Sanct-Andreanam esse Parisiensem; 4) exhiberi hic versionem Tigurinam; 5) Novum Testamentum adjunctas habere *Theod. Bezae* notas; 6) Editionem anni 1599. esse editionem iteratam, a priori diversam; 7) eam quoque Parisiis esse exscriptam; 8) Officinam Commelinianam esse

§. IX.

Bibl. Polygl. Wolderi.

Bibl. polygl. Wolderi.

* Opus Quadripartitum ſacrae ſcripturae, continens S. Biblia ſive Libros Veteris et Novi Teſtamenti omnes, quadruplici lingua, hebraica, graeca, latina et germanica. Hamburgi (MDXCVI.) Fol.

Cum Lucius utramque Bibliorum editionem, ſcilicet Ebraicam Eliae Hutteri anno 1587. et trilinguem Wolderi anno 1596. abſolviſſet; forte ut priori, quae nullius fere utilitatis erat, emptores conciliaret, utramque ſimul inſtar Tetraglottorum Bibliorum judicavit eſſe publicandam, licet unaquaeque ſeorſim typis exſcripta fuiſſet. In his igitur exemplaribus, quorum tituli diverſi leguntur, eadem prorſus et unica eſt illorum editio. a)

[Diverſos exemplarium titulos exhibet quidem *Le Long*, ſed ordine haud concinno; hinc univerſalem editionis Titulum hic ſubſtituere, melius nobis viſum eſt. In duas commode integrum opus diſtingui poteſt partes. Prima pars continet, Vetus Teſtamentum hebraicum, anno 1587. typis Hutterianis plane ſingularibus expreſſum: cui rubrum datum eſt: „Bibliorum quadrilinguium tomus primus, in quo textus hebraicus continetur — — nunc primum emendate editus Hamburgi MDXCVI.„ Fumum ultimis verbis omnino vendit editor, ſeu ſi *Davidem Wolderum* excuſare mavis, typographus *Jacobus Lucius*. Integer enim codex ille eſt, quem ſupra Cap. 1. Sect. 1. §. XVII. accurate delineavimus. Alteram partem curae et ſtudio *Davidis Wolderi* debemus. Proſtat ſub rubro: „Sacr. Bibliorum quadrilinguium Tomus ſecundus, trilinguis, librorum Veteris et Novi Teſtamenti verſionem continens: graecam, ſeptuaginta Interpretum; latinam duplicem, unam veterem et vulgatam, alteram Xantis Pagnini, cum notis hebraicam veritatem indicantibus; et germanicam Martini Lutheri. Hamburgi excudebat Jacobus Lucius MDXCVI.„ Praemittitur operi ſumma totius ſacrae ſcripturae, librorum videlicet Veteris et Novi Teſtamenti, collecta per Joannem Brentium. Tomus hic in partes iterum eſt diſtinctus. Prima pars Pentateuchum, ſecunda libros hiſtoricos, tertia libros Jobi, Pſalterium et Salomonis ſcripta: quarta ſcripta Prophetarum, quinta libros Apocryphos, ſexta et ſeptima Novi Teſtamenti libros continet. Singula folia in quatuor columnas ſunt diviſa, ut verſiones duabus foliorum paginis inſcriptae ſibi invicem ſemper reſpondeant, exceptis libris tertio et quarto Eſdrae et Machabaeorum tertio, qui ſolummodo

 latine

eſſe Pariſienſem. Haec ſunt *Hagemanni*, qui a *Carpzovio* meliora edoctus, infelici ſidere *Dornium* ſibi hodegum elegit. Jungimus hiſce *Waltoni* errorem, qui duas fingit operis editiones, et utramque *Roberto Stephano* adſcribit: *Roberti Stephani Biblia, quae vulgo Franciſci Vatabli — eſſe dicuntur, complectentia textum hebraeum cum verſione graeca ex editione Complutenſi, Latinam Vulgatam, cum latina altera nova. Prodierunt primo in amplo quarto tribus voluminibus, adjuncto Novo Teſtamento. Poſtea in fol. tribus Vol.* 1586. *ex officina Santandreana cum annotationibus, quae ab quibusdam Vatablo adſcribuntur. — Nulla praefigitur praefatio his editionibus, nec ex toto opere conſtare poteſt, quisnam eas procuravit, vel Verſionis novae autor fuit.* Fallitur enim *Waltonus*, dum editionem in forma quarta textum hebraeum cum verſionibus continere, et N. T. adjunctum habere ſcribit. Delineavimus iſtam editionem hebraicam Cap. 1. Sect. 1. § XI Novum Teſtamentum vero non priori editioni, ſed huic operi polyglotto acceſſit demum A. 1599, v. Cap. II. Sect. II. § VI.

a) *Le Long* p. 18. col. 2, C.

Bibl. polygl. Wolderi. latine et germanice exhibentur. Eaedem jam recensitae sex partes veniunt etiam sub titulo: „Biblia sacra, graece, latine et germanice; opera Davidis Wolderi: in usum ecclesiarum germanicarum, praesertim earum, quae sunt in ditionibus Illustrissimorum Ducum Holsatiae. Hamburgi, anno Domini M.D.XCVI. Jacobus Lucius juni. excudebat.„ Graecum textum ex Polyglottis Antwerpiensibus describi curavit; latinam vulgatam vero, ut et *Pagnini* versionem V.T. ex editione Francofurtensi a. 1591. quae exacte respondet editioni Tigurinae anni 1579. et antiquiori anni 1564; quae iteratae sunt editiones exemplaris a *Rob. Stephano* a. 1557. fol. editi, et adjunctam habent Novi Testamenti versionem latinam a *Theodoro Beza* elaboratam. Ignoravit *Wolderus* verum versionis novae auctorem, cujus nomen in editione Francofurtana studiose celatur. Hinc *Bezae* versionem operi suo inseruit et cum versione *Lutheri* germanica ex editione anni 1545. conjunxit, id quod Editori haud leves paravit et lites et censuras. *b*)

§. X.

Bibl. Polygl. Joh. Draconitis.

Bibl. polygl. Joh. Draconitis.

[I.] * Genesеos Patriarchae Sex, Adam, Noah, Abram, Isaac, Jacob, Joseph, cum translationibus fontis hebraici, Chaldaica, Graeca, Latina, Germanica, ac explicatione grammatica linguae et scripturae sanctae et indice Christi Salvatoris mundi. Doctor Johannes Draconites. Vitebergae excudebat Joannes Crato. MDLXIII. fol.

[Ad Biblia Polyglotta tentata quidem, sed minime absoluta, temporis ratione ducti, omnium primo opellas, quas *Johannes Draconites* *c*) diversis evulgavit annis, referimus. Redux ille e Borussia Witebergam Consilium de edendis Bibliis pentaglottis cepit. Varias hinc edidit sacri codicis partes, majores, minoresve, quas hic ordine recensebimus. A Geneseos libro coeptum est, quem in sex partes divisit editor secundum sex Patriarcharum nomina, Adamoque sex priora capita adsignat. Sed ne haec pars integra quidem typis exscripta est; quinto enim capite operarius jam desiit: ut adeo conjectura *Jac. Le Long* omnino vero sit consentanea: „Forsan quinque ejusdem libri priora duntaxat capita typis excusa fuerunt. *d*)„ Textus hebraicus cum punctis vocalibus ita per lineas est expressus, ut versiones, Chaldaica Onkelosi, Graeca LXX interpretum, Latina, et Germanica *Lutheri* per totidem lineas ipsi subjiciantur. Singula capita in sectiones divisit, eisque adnotationes adjecit, maximam partem grammaticas, et interdum dogmaticas et morales. Quoties nomen Dei tetragrammaton in Chaldaica Paraphrasi occurrit, per triplex *Jod* hebraicum est expressum. *e*)

* Psal-

b) Conf. *Wolffius* l. c. Vol. 2. p. 344. *Carpzovius* l. c. p. 406. *Buddeus* l. c. p. 1554. *Dornius* p. 677. *Walchius* l. c. p. 174. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 1. p. 306. *Knochii* Nachrichten p. 32. *Widekindi* Verzeichnis p. 607. *Jac. Fr. Reimmanni* Catal. p. 199. Index Biblioth. Wernigerod. p. 2. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 3. Bibliotheca Solgeriana Tom. 1. p. 1. *J. M. Goezii* Verzeichnis seiner Bibelsamml. p. 4. et 16.

c) De vita Auctoris Conf. *Samlung von A. u. N.* 1730. p. 1059. *Melch. Adami* vitae Theolog. german. p. 405. *Freheri* Theatr. p. 210. *Teissier* Tom. 1. p. 300.

d) p. 41. col. 2. E.

e) Conf. *Wolffius* Vol. 4. p. 103. *Knochii* Nachrichten p. 46. *Calmetus* p. 133. *Hagemannus* p. 190. *Vogtii* Catal. p. 244. Catal. Biblioth. Bunav. Vol. 1. p. 4.

* Psalterium cum translatione fontis Hebraici, Chaldaica, Graeca, Latina, Germanica, ac explicatione grammatica linguae ac scripturae sacrae, et indice regni Christi. Doctor Johannes Draconites. Vitebergae excudebat Johannes Crato. MDLXIII. fol. [II.]

[Meminit editionis quidem *Le Long* f) sed minus recte annum 1565 constituit. Oeconomia editionis eadem est ac in Genesi: sed primus et secundus Psalmus tantummodo typis exscriptus est, ut itaque titulus operi minime respondeat. g)

Jesaias Propheta cum translatione fontis hebraici Chaldaica, Graeca, latina, germanica, ac explicatione grammatica linguae et Prophetiae, nec non indice regni Christi. Doctor Johannes Draconites. Lipsiae excud. Joh. Rhamba. MDLXIII. Fol. [III.]

Non nisi septem priora Prophetiae capita hic et quidem colore rubro exprimuntur. Silentio hoc fragmentum polyglotton praetermisit *Le Long*. h)

* Proverbia Salomonis. Cum translationibus fontis ebraici, Chaldaica, graeca, latina, germanica, ac explicatione vulgari linguae et scripturae, et indice regni Christi. Doctor Johannes Draconites. Vitebergae Johannes Crato excudebat. Anno MDLXIIII. fol. i) [IV.]

[Praecedentibus prorsus quoad oeconomiam et dispositionem textus et versionum similis. Versio vero latina a *Philippo Melanchthone* est confecta. Capite octavo et capite trigesimo varia commata colore rubro sunt expressa. k)

* Malachias Propheta. Cum translationibus — —, ac explicatione grammatica linguae et Prophetiae, et indice margineo regni Christi. Doctor Johannes Draconites. Lipsiae Johannes Rhamba excudebat. Anno M. D. LXIIII. fol. l) [V.]

[Lipsiae tunc temporis redux e Borussia fuit *Draconites*, ubi et praefationem subscripsit. *Le Long* editionem ad annum sequentem refert. m)

* Joel Propheta. Cum translationibus — — ac explicatione Prophetiae et indice regni Christi. Doctor Johannes Draconites. Vitebergae excudebat Johannes Crato. Anno MDLXV. fol. n) [VI.]

[Inscripsit librum *Augusto* Saxoniae Electori, qui benevole editori impensas edendis reliquis libris sacris requisitas subministravit. Versionem latinam ipse editor elaboravit, germanicam vero *Lutheri* ita immutavit, ut singulis textus hebraici verbis subjici queat. o)

 * Mi-

f) p. 43. col. 1. B.

g) *Wolfius* Vol. 4. p. 105. *Knochius* p. 46.

h) *Wolfius* Vol. 4. p. 103. *Knochius* et *Vogtius* ll. cc.

i) p. 44. col. 1. B.

k) *Wolfius* Vol. 4. p. 107. *Knochius* p. 46. *Vogtius* l. c. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 1. p. 321. *Reimmanni* catal. p. 197. Index Bibl. Wernigerod. p. 1. Biblioth. Solgeriana part. 1. p. 20.

l) p. 42. col. 2. A.

m) *Wolfius* Vol. 4. p. 104. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 1. p. 325. *Knochius* p. 47. Index Bibl. Wernigerod. p. 1. *Vogtius* l. c.

n) p. 42. col. 2. B.

o) *Wolfius* et *Vogtius* ll. cc. *Baumgartenius* l. c. p. 323. *Reimmanni* Catal. p. 197. Index Bibl. Wernigerod. p. 1.

[VII.] * Micheas Propheta. Cum translationibus — ac explicatione Prophetiae et indice Regni Christi. Doctor Johannes Draconites. Vitebergae excudebat Johannes Crato. MDLXV. fol. p)

[VIII.] * Zacharias Propheta. Cum translationibus — regni Christi. Doctor Johannes Draconites. Vitebergae excudebat Johannes Crato. MDLXV. fol. q)

[Praemittitur Epistola *Johannis Spangenbergii* jam 1530 scripta, ex qua, editorem jam per triginta annos, propositum de edendis Bibliis polyglottis animo volvisse, apparet. Ultimum est Bibliorum quod edidit specimen, siquidem anno sequenti 18 Apr. 1566. pie placideque defunctus est. Id denique monendum est, *Jacobum Le Long* quatuor Prophetias ita recensere, ac si uno volumine contineantur. r)

§. XI.

Polyglotta Hutteri.

Polyglotta Hutteri.

[I.] * Biblia Sacra Ebraice, Chaldaice, Graece, Latine, Germanice, Sclavonice. Studio et labore Eliae Hutteri Germani. Noribergae cum Sacrae Caesar. Maiest. Quindecim annorum Privilegiis. M. D. XCIX. fol.

* Biblia — — Germanice, Italice. — — M. DXCIX. Fol.
* Biblia — — Germanice, Saxonice. — — MDXCIX. Fol.
* Biblia — — Germanice, Gallice. — — MDXCIX. Fol.

Haec quadruplex editio, quae unica est excepta ultima columna, ultra Librum Judicum et Ruth non progreditur. Ex praefatione: „Harmoniam Biblicam sex linguarum columnarumque ordine per omnes Veteris et Novi Testamenti libros, pio et bono consilio ita dispofui, ut primum sex idiomata, Ebraeum, Chaldaicum, Graecum, Latinum, Germanicum et Sclavonicum apte invicem e regione versibus distinctis convenirent; denique loco Sclavonici, modo Gallicum, modo Italicum, modo Saxonicum, aliarumque gentium et nationum idiomata minimo sumptu vel imprimendo vel adscribendo substitui possent.„ s)

[*Elias Hutterus*, postquam Biblia hebraica, quae supra Cap. I. Sect. I. §. XVII. descripsimus, Hamburgi publici juris fecerat, Norimbergam Typographiam suam transtulit: ibidemque, Polyglotta edere Biblia tentavit. Utrum vero *Hutterus* primo Biblia V. Testamenti, an vero Novum Testamentum Dodecaglotton prelo submiserit, incertum est. Prius contendit D. *Clement*. Singulae paginae in tres columnas sunt distinctae, quarum prima eaque minor chaldaicam versionem, secunda eaque major textum hebraicum, tertia minor versionem graecam, et in altera pagina, prima minor versionem latinam, secunda major germanicam, et tertia minor versionem vel sclavonicam, vel gallicam, vel italicam vel saxonicam, in dialecto Saxoniae inferioris concinnatam continet. Textus hebraicus typis Hutterianis, quibus radicales a servilibus distinguuntur, est exscriptus. Singulis libris peculiaris praemissus

p) p. 42. col. 2. B. Add. *Wolffius*, *Vogtius*, *Baumgartenius*, et *Reimmannus* ll. cc.

q) p. 42. col. 2. B.

r) *Wolffius*, *Baumgartenius*, *Knochius*, *Vogtius* ll. cc. Index Bibl. Wernigerod. p. 1. Biblioth. Solgerian. Part. 1. p. 20.

s) p. 19. col. 1. A.

fus eft Titulus. Exfpectari jubet Titulus integrum veteris teftamenti codicem, fed non ultra librum Ruth progreffus eft editor, qui plures, quam invenit, fibi emptores promifit. Confunditur hoc opus haud raro cum Polyglottis *Wolderi*, §. IX. a quibus omnino diftinguendum eft. Rarioribus annumeratus libris, et exemplaria, quibus verfio fclavonica adjecta eft, majoris funt raritatis. t)

Polyglotta Hutteri.

* Genefis Ebraice, Graece, Latine et Germanice. Studio Eliae Hutteri. Norimbergae 1601. 8. [II.]

[Ita quidem *Le Long* et *Wolffius*. Verum utrum haec opella integrum Genefeos librum contineat; an vero tantummodo fit *Specimen quatuor Linguarum in Genefin*, Norimbergae 8. emiffum, definire non poffum. u)

* Efaias, Hebraice, Graece et Latine, ftudio Eliae Hutteri. Norimbergae 1601. 4. x) [III.]

Malachias duodecim Verfionum, ftudio Eliae Hutteri. Norimbergae 1600. 4. y) [IV.]

* Malachias, Hebraice, Chaldaice, Graece, Latine et Germanice. Studio Eliae Hutteri. Norimbergae 1601. 4. [V.]

[*Le Long* in recenfione tantum tres nominat linguas, reliquas vero addit Wolffius z).

* Pfalterium harmonicum, Ebraice, Graece, Latine et Germanice; pro verbi Dei et linguarum ftudiofis, editum ftudio et labore Eliae Hutteri, Germani. Norimbergae MDCII. 8. a) [VI.]

[In quatuor columnis difpofitus eft textus et verfiones, accedit quinta columna eaque minor, quae textum hebraeum latinis typis expreffum continet. b)

* Pfalterium Harmonicum — Hutteri Germani. Amftelodami 1615. 8. c) [VII.]

Eadem prorfus editio cum novo Titulo.

Specimen quatuor linguarum harmonicum in Pfalterium, ftudio Eliae Hutteri. Norimbergae 1602. 8. d) [VIII.]

* Nouum Teftamentum Dni. Nri. Jefu Chrifti, fyriace, italice, ebraice, hifpanice, graece, gallice, latine, anglice, germanice, danice, bohemice, polonice. Studio et labore Eliae Hutteri, Germani, cum gratia et privilegio Sac. Caef. Mtis ad quindecim annos. MDXCIX. fol. II Vol. [IX.]

Novum

t) Conf. *Wolffius* Vol. 2. p. 345. *Crenzovius* p. 406. *Buddeus* ifagog. p. 1475. *Walchius* p. 175. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 1. p. 312. *Knochii* Nachrichten p. 28. *Hottingeri* Biblioth. p. 141. 142. *Hegemannus* p. 190. *Götzii* Merkwürdigkeiten Vol. 1. p. 206. *D. Clement* Tom. 4. p. 184. *Widekindi* Verzeichnis p. 606. *Vogtii* Catal. p. 93. P. *Koblii* introd. in hift. lit. Sclav. p. 163. Index Bibl. Wernigerod. p. 2. Catal. Biblioth. Bunav. T. 1. p. 3.

u) *Le Long* p. 41. col. 2. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 355. *Unfchuld. Nachrichten* 1716. p. 398. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 4.

x) *Le Long* p. 42. col. 1. D. *Wolffius* Vol. 2. p. 357.

y) Unfchuld. Nachrichten 1716. p. 397.

z) *Le Long* p. 42. col. 2. B. *Wolffius* Vol. 2. p. 357. *Unfchuld. Nachrichten* 1716. p. 398.

a) *Le Long* p. 43. col. 2. C.

b) *Wolffius* Vol. 2. p. 359. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 5. p. 97.

c) *Le Long* et *Wolffius* l. c.

d) Unfchuld. Nachrichten 1716. p. 398.

Polyglotta Hutteri. Novum Testamentum, *Syriace*, secundum editionem Tremellianam anni 1569. cui adjecit autor ex sua versione quaedam quae in illa deerant. *Ebraice*, ex ipsa versione Eliae Hutteri, *latine* ex Vulgata editione, *Germanice* ex interpretatione Lutheri, *Bohemice*, ex editione 1593. *Italice* ex versione Genevensi anni 1562. *Hispanice*, ex Cassiodori Reyna tralatione anno 1569 excusa; *Gallice* ex recognitione Genevensi anni 1588; *Anglice* ex editione 1562. vel aliqua simili; *Danice* ex editione 1589. et *Polonice* ex editione 1596. Isthoc Bibliorum Polyglottorum opus pluribus constat linguis, quam quodcunque aliud huc usque publicatum; enim vero exceptis textu Graeco, Latina et Syriaca versione, omnes caeterae vulgaribus linguis expressae tralationes recentissimae sunt, et seculo decimo sexto concinnatae. Hutterus communem in illis recensendis ordinem non secutus est, siquidem binae in singulis columnis conjunctae sunt, et in sex columnis distributae, ita ut prima earumdem linea Syrum, Hebraeum et Graecum exhibeat in adversa pagina; secunda vero Italicam versionem, Hispanam et Gallicam: at in recto folio priorem lineam occupant editiones Latina, Germanica et Bohemica; posteriorem Anglica, Danica et Polonica. Idem ubique ordo in sequentibus servatus est. *e*)

[Duobus absolvitur opus hodie rarissimum voluminibus, quorum prius IV Evangelia et Acta Apostolorum, posterius vero XV Epistolas Pauli, et reliquos N. T. libros continet. Singulis libris Titulus adscriptus est. Epistolam Pauli ad Colossenses sequitur in volumine secundo: „S. Pauli ad Laodicenses Epistola syriace — — polonice ex Dispositione et adornatione Eliae Hutteri Germani." De qua in praefatione ad Candidum Lectorem: „nec eandem (epistolam) in ullo vel Graeco vel Syriaco vel latino Codice, nisi in Jacobi Fabri Stapulensis Latino Commentario super Novum Testamentum, nec non in Germanico Johannis Dietenbergii Coloniae impresso, atque Bohemico Pragensi, invenerim; propemodum a nobis neglecta fuisset. Quia tamen insignes et solatii plenas in se doctrinas continet, operae pretium esse judicavi, ut eandem et in reliquas linguas converterem, prout divina mihi concessum est gratia. Versiones in opere cumulatae revera sunt sublestae fidei, siquidem editor se illas immutasse, aut emendasse profitetur. Promittit ad calcem praefationis voluminis posterioris „Novum Testamentum in aliis 12 linguis, Arabica, Aethiopica, Moschovitica, Ungarica etc. harmonice et symmetrice huic Operi respondentibus, typis elegantissimis. — — sicque A et Ω, numero viginti quaternario absoluto et perfecto tantum claudatur negotium." Hebraicam versionem N. T. typis Elianis exscribi curavit. *f*)

[X.] * Novum Testamentum idem. 4 Vol. ibidem 1599-1600.

Istae editiones sunt sola versionum multiplicitate spectabiles. Ex praefatione Epistolis S. Pauli praefixa: „Integrum Novum Testamentum in linguam sanctam convertendum suscepi, converti, correxi, et annuo temporis spatio absolvi." Quatuor quoque Epistolas canonicas, Apocalypsin, et Historiam mulieris adulterae, ipse in Syriacum convertit sermonem. *g*)

[Eodem

e) *Le Long* p. 45. col. 2. A.
f) *Wolfius* Vol. 2. p. 361. Vol. 4. p. 107. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 1. p. 316. *Götzii* Merkwürdigkeiten Vol. 1. p. 206. *Clement* Vol. 4. p. 185. *Walchius* p. 175. *Unschuld. Nachrichten* 1716. p. 395.
g) p. 45. col. 2. C.

Polyglotta Hutteri.

[Eodem tempore, quo major editio in vulgus exiit, et hanc minorem in forma quarta majori exscribi curavit *Hutterus*. Recenset editionem *Le Long* ita, ac si certo constaret, integrum Novum Testamentum hac forma esse expressum. Verum excerpta illa ex praefatione in majori editione leguntur: et nullus unquam testis est, qui ex oculari inspectione istam editionem recensere potuerit: Hinc mihi verosimillimum est, *Hutterum*, postquam duos Evangelistas Matthaeum et Marcum exscripserit, a proposito, ut impensorum rationem satis sibi necessariam haberet, abstinuisse. Exstant nimirum tantummodo:

Sanctus Matthaeus, Syriace, italice. Ebraice, Hispanice, graece, gallice, Latine, anglice, Germanice, Danice, bohemice, polonice. ex dispositione et adornatione Eliae Hutteri, Germani. Noribergae MDXCIX. 4. [XI.]

Sanctus Marcus, syriace — polonice ex dispositione et adornatione Eliae Hutteri Germani. Noribergae. MDC. 4. [b]) [XII.]

* Novum Testamentum harmonicum Ebraice, Graece, latine et germanice. Pro verbi Dei et Linguarum cultoribus editum ab Elia Huttero, Germano. Noribergae cum Sac. Caes. Majestatis: etc. nec non Regis Galliarum et Navarrae etc. Privilegiis Anno MDCII. 4. [i]) [XIII.]

[Absque ulla praefatione prodiit opus, cujus volumen secundum anni 1603. notam habet. Versiones tres, ut et textum, ex editione majori duodecim linguarum iterum exscripsit, inserta et hic ad Laodicenses epistola. Versio vero hebraica non typis ab *Huttero* inventis, sed consvetis expressa exstat. [k])

* Novum Testamentum harmonicum — — Huttero. Amstelodami, apud Joan. Walschaert. 1615. 4. [XIV.]

Eadem est editio ac anni 1602. [l])

Specimen trium linguarum harmonicum in Nouum Testamentum, studio Eliae Hutteri. Noribergae 1602. 8. [m]) [XV.]

§. XII.

Pentat. polygl.

Pentat. polygl.

* Pentateuchus Hebraeo-Chaldaeo-Persico-Arabicus. fol. (Constantinopoli a. 306. i. e. 1546.) [I.]

Pentateuchus in tres descriptus columnas, in media textus Hebraicus, litera majori, reliqua litera minori, in laeva Paraphrasis Chaldaica Onkelosi, in dextra versio Persica R. Jacob F. Joseph טאווס Tavos sive Tusensis, in superiori parte paraphra-

b) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 5. p. 315. 316. *Clement.* Vol. 4. p. 187. *Unschuld. Nachrichten* 1716. p. 397.

i) pag. 45. col. 2. D.

k) *Wolfius* p. 361. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 5. p. 98. *Beyträge zur Geschichte merkw. Bücher* p. 249. Index Bibl. Wernigerod. p. 3. *Unschuld. Nachrichten* 1716. p. 399.

l) p. 45. col. 2. E. Conf. *Wolfius* l. c.

m) Unschuld. Nachrichten 1716. p. 398. Polyglottis Hutterianis annumerari quoque possunt evangelia anniversaria: de quibus tamen infra nobis dicendum erit.

Pentat. polygl. paraphrasis Arabica R. Saadiae Gaonis, et in inferiori Commentarius Rasi. Omnia charactere quadrato Hebraico cum punctis. In fine Geneseos legitur: „Absolutus est liber Geneseos in domo Eliezeris Berab Gerson Soncinatis;„ et in fine Deuteronomii: „Completum est hoc opus, opus coelorum, die 16. Mensis Scheveth, anno חשו „5306. creationis.„ qui est Christi 1546. Constantinopoli editum esse constat ex sequenti editione; itemque ex R. Schabbatai Siphte Jeschinim, ubi hoc opus Constantinopoli impressum commemoratur litt. ת num. 53. Thessalonicae factam fuisse hanc editionem non recte asserit Joannes Morinus n): „R. Saadias apud Judaeos celeberrimus ante sexcentos et quinquaginta annos (hoc est anno D. 983. haec enim scribebat Morinus anno 1633.) Legem κατὰ λέξιν transtulit, quae Thessalonicae ab ipsis Judaeis charactere Hebraeo excusa sunt. cujus exemplar penes nos est.„

Haec Versio Arabica litteris hebraicis exarata, juxta Pocockium, o) passim mendis scatet, exemplaris aliquando forsan quod secuti sunt vitio, alias eorum qui vocales apposuerunt Grammaticae Arabicae Linguaeque proprietati minus consonas, sive imperitia sive negligentia.„

Scripsit vero Euseb. Renaudot ad Le Long: „Ea futiliter dicuntur; puncta namque Arabum vocalia characteribus Hebraicis non potuerunt exprimi: hujus autem exemplaris punctatio, habita pronuntiationis ratione, accurata est. Eodem quoque modo egerunt Judaei in suis Persicis translationibus tam excusis quam manu exaratis. p)„

[Mentionem codicis rarissimi, qui Parisiis in Bibliotheca Regia et in Oratoriana, nec non in Bibliotheca Bodlejana inter codices MSS. Huntingtonianos adservatur, faciunt *Joh. Henr. Hottingerus* et *Waltonus*, qui eum ad annum 1551. referunt, quia calculum Judaicum pro numero 311. acceperunt. q)

[II.] Exodus Hebraeo - Chaldaeo - Persico - Arabicus cum notis Raschii, Constantinopoli 5305. (1545.) fol.

Recenset codicem *Wolfius*, eumque partem Pentateuchi praecedentis, aut speciminis loco Exodi librum anno praecedenti emissum esse judicat. Prius vero veritati magis consentaneum videtur. Nam ad Genesin in praecedenti editione nulla anni nota est expressa, ad calcem vero Deuteronomii expressus est annus 306. Per biennium opus sub prelo fuit, et libri priores anno 305. posteriores anno 306. exscripti sunt. r)

§. XIII.

Pentat. polygl.

* Pentateuchus Hebraicus, Chaldaicus, Hispanicus et Barbaro - Graecus. (Constantinopoli 5307. 1547.) fol.

Triplici distinctus columna. In medio textus hebraicus, ad latus dextrum versio hispanica vetus Judaeorum Hispanorum, [illegible] sinistrum versio Barbaro - graeca, utraque ex Hebraeo; supra Targum Onkelosi, [illegible]fra Commentarius Rasi. omnia litteris

n) In Epist. ad Th. Crombertum p. 203. Antiq. Eccl. Orient.

o) V. ejus praefatio in variantes Lectiones Arabicas tomo VI. Biblior. Polygl. Angl. p. 2.

p) *Le Long* p. 41. col. 1. D.

q) *Wolfius* Vol. 2. p. 354. *Hottingeri* Biblioth. quadripart. p. 133. *Waltoni* proleg. XIV. p. 407. *Carpzovii* Crit. sacr. p. 408.

r) *Wolfius* Vol. 4. p. 102.

litteris hebraicis. Ad calcem legitur: „Initium libri hujus in principio mensis Thamus, anno התשז. 5307. creationis, (qui est Christi 1547.) Constantinopoli in domo Eliezeris Berab Gerson Soncinatis.„ Sabtai s) notat hunc Pentateuchum fuisse editum anno טיב 312. (Christi 1552.) Si ה. sumatur pro 5. התשז significabit annum 312. Utriusque (praecedentis nimirum et hujus) exemplar, quod non est vulgare, reperitur in Bibliotheca Regia et in Oratoriana. „In his versionibus t) sermonem Graecum vulgarem et Hispanicum agnoscere difficile est, adeo frequentes occurrunt in illis Hebraismi.„ Pentat. polygl.

Licet Hebraismis referta sit haec interpretatio u) utpote ad verbum confecta, (id enim omnibus Judaeorum versionibus Biblicis congruit) nihilominus tamen Hispanicum sermonem repraesentat. x)„

[Versio hispanica, si pauca exceperis, eadem est, quae postea Ferrarae 1583. prodiit. Recenset *Wolfius* aliam Pentateuchi polyglotti editionem; qui in Catalogo Bibliothecae Schultingianae ita annunciatur: „Pentateuchus cum Versione Chaldaea, Hispanica et nova graeca, litteris Ebraeis et punctatis expressus, una cum notis Raschii, edente R. Josepho, sacerdote, fil. R. Isaaci, sacerdotis, Abigdor, fil. R. Eliezeris Aschkenasi, i. e. Germani. Venetiis A. M. 5257. C. 1497. fol.„ Verum ex iis quae *Wolfium* docuit *Hermannus van de Wall* V. D. Minister inter Reformatos Amstelodamensis, quin et ex iis, quae de Typographiis Judaeorum Venetiis ipse addidit; satis liquet, hunc Codicem non alium, quam illum esse Constantinopolitanum. y)

§. XIV.

Genes. polygl. Genes. polygl.

Geneseos capita V. priora cum aliis dictis Biblicis hebraice, chaldaice, syriace, arabice, aethiopice et persice, per Joh. Fridericum Krebsium. Jenae 1692. z) [I.]

* Palaestra Linguarum Orientalium, hoc est: Quatuor priorum Capitum Geneseos I. Textus originalis tam ex Judaeorum, quam Samaritanorum traditionibus, II. Targumim seu Paraphrases Chaldaicae et orientales praecipuae, nempe Chaldaicae Onkelosi, Jonathanis et Hierosolymitana, Syriaca, Samaritana, Arabica, Aethiopica et Persica: Omnia cum versione latina ex Bibliis Polyglottis Anglicanis, cura Georgii Othonis, cum ejus Praefatione. Francofurti ad Moen. typis Martini Jaqueti. 1702. 4. [II.]

Omnia ex Bibliis Anglicanis, praeter Paraphrasin Aethiopicam, quam cum versione latina ex editione Cl. Dn. Burcklini mutuatus est editor, ut ait in praefatione. a)

 Gene-

s) In Bibliotheca Rabbinica p. 85.

t) Rich. Simon in disquisit. criticis de variis Bibliorum editionibus cap. 14. p. 1·7.

u) Ita ad auctorem scripsit eruditissimus Euseb Renaudot.

x) *Le Long* p. 41. col. 2. C.

y) *Wolfius* Vol. 2. p. 355. et 447. Vol. 4. p. 101. *Carpzovius* p. 408.

z) *Wolfius* Vol. 2. p. 355.

a) *Le Long* p. 41. col. 2. E. *Wolfius* Vol. 2. p. 356.

[III.] Genefeos tria capita priora, Hebraice, Graece et Latine, cum Scholiis marginalibus et annotationibus feorfim poft Textum per Petrum Artopoeum. Bafileae 1545. 8.

Non diffimili modo Artopoeus feu Becker Pfalterium excudi curavit, de quo in fequentibus agendum erit. b)

§. XV.

Decalogus polygl.

Decalogus polygl.

[I.] Decalogus germanice, latine, graece et hebraice. Studio Johan. Claji. Wittebergae excudebat Johannes Crato. Anno MDLXXII. 8.

[II.] Decalogus — — Claji. Witebergae excudebant Haeredes Joannis Cratonis. Anno MDLXXXVII. 8.

[III.] Decalogus — — Claji. Witebergae MDXCIV. 8.

[IV.] Decalogus — — Claji. Witebergae MDXCVII. 8.

Exftat in Catechifmo Minori *Lutheri*, quem *Clajus* Hertzbergenfis, germanice, latine, graece et hebraice annis fupra notatis edidit. c)

[V.] Decalogus Hebraice, Graece, Germanice et Latine. Magdeburgi 1689. 4.

Exhibet illum *Henr. Ammerbachius* in Novo Alphabetario ad linguas illas quatuor difcendas accommodato; una cum lectione hebraici et graeci textus latinis litteris expreffa. d)

[VI.] Decalogus et Pfalmi VII. poenitentiales Hebraice, Graece et Latine. Parifiis apud Jacobum Gazellum, fub infigni Invidiae. 1544. 16.

Praemittuntur aliquot precationes celebriores e facris Bibliis defumptae; additur Calendarium; omnia in enchiridii formam redacta. e)

[VII.] Decalogus tetraglottos. Jenae 1692. v. §. XL. n. 10.

§. XVI.

Cantic. polygl.

Cantic. polygl.

[I.] Canticum Canticorum cum Targum et verfione hifpanica. Venetiis apud Hieronymum Bragadinum. 1655. 8. f)

[II.] Canticum Canticorum cum fubjecta verfione hifpanica ipfius contextus et paraphrafeos chaldaicae. Amftelodami apud Salom. Proops. 472. (1712.) 8.

Jam quinta eft editio. Textus exhibetur punctatus. g)

[III.] Canticum Canticorum Salomonis, Paraphrafi tum ligata Hebraea et Danica, tum profa latina adornatum a Laurentio Petraeo, Ecclefiafte Nycopienfi. Hafniae typis Melchioris Martzan. Anno 1640. 12.

Statim

b) *Wolffius* Vol. 2. p. 356.
c) *Walchii* praefat. ad Tom. X. opp. Lutheri p. 18. 19. *Wolffii* Bibl. hebr. Vol. 3. p. 361.
d) *Wolffius* Vol. 2. p. 360.
e) *Wolffius* Vol. 4. p. 107. *Maittaire* annal. Tom. 3. Part. 1. p. 358.
f) *Wolffius* Vol. 2. p. 410.
g) *Wolffius* Vol. 4. p. 151.

Statim in limine, textum Hebraicum in rhythmos tinnientes, quamquam alicubi satis horridos, redactum exhibet, ita tamen ut plus centies voces transponat, versuumque per Soph Pasuk distinctionem insuper omnino habeat; porro eadem et metri et Musicorum modulorum structura, hebraicis juxta ac Danicis hymnis paraphrasin adornat, notis non ineruditis, latino sermone illustratam. Similem Metaphrasin Psalmorum et cap. 53 Esaiae ineditam reliquit. b) Cantic. polygl.

§. XVII.

Ruth polygl. Ruth polygl.

* Ruth. Libellus historicus: Ebraice Graeceque, Latine ac Germanice, tam cum artificio dispositionis logicae, et elocutionis rhetoricae alicubi, quam cum grammatica explicatione vocum difficiliorum, praesertim hebraicarum; in margine additis semper radicibus et notionibus ad textum, et interdum memorabilibus ad scholia. Auctore M. Conrado Neandro Bergensi. Vitebergae, excudebat Johannes Crato. 1592. 8. i)

[Distinguendus est hic *Conradus* (non *Cornelius*) *Neander* a *Michaele Neandro* Soraviensi, cui Graecae linguae Erotemata Basileae 1565. 8. edita debemus. Utrique in Philologia et Linguis sacris fuere exercitatissimi. *Conradus*, Nordhusii ab officio sacro dimissus, Pericopas Epistolicas hebraice, et *Lutheri* Catechismum minorem in quatuor linguis iterum edidit. k)

§. XVIII.

Threni polygl. Threni polygl.

* Threni Hieremiae hebraice, graece et latine ex duplici versione S. Hieronymi et Sebastiani Munsteri. Basileae 1552. 8. l) [I.]

Threni hebraice cum nova versione latina, Paraphrasi chaldaica, Masora utraque et commentariis rabbinicis ex Bibliis Buxtorfianis, per Franciscum Taylerum. Londini 1651. 4. [II.]

Annotationes marginales erroribus Paraphraseos chaldaicae, Masorae et commentariorum rabbinicorum, ut et typothetarum mendis in Bibliis Regiis, Venetis et Buxtorfianis obviis, medelam parant. m)

§. XIX.

Josua polygl. Jos. polygl.

* Josuae Imperatoris historia illustrata atque explicata ab Andrea Masio. Quae hoc opere continentur, proxima pagina ostendet. Antwerpiae, ex officina Christophori Plantini Architypographi regii. MDLXXIIII. fol. n)

Ddd 3 [Plori-

b) *Wolfius* Vol. 2. p. 360. *Carpzovii* introd. in lib. Can. V. T. Tom. 3. p. 17.

i) *Le Long* p. 44. col. 1. C.

k) *Wolfius* Vol. 2. p. 360. Index Biblior. *Wernigerod.* p. 2.

l) *Le Long* p. 44. col. 2. C. *Wolfius* Vol. 2. p. 360.

m) *Wolfius* Vol. 4. p. 107. et 153.

n) *Le Long* p. 42. col. 1. B.

Jos. polygl. [Pluribus verbis exprimunt *Le Long* et ex eo *Wolffius* titulum libri, quem hic genuinum substituimus. Duabus absolvitur liber partibus. In priori sistitur textus hebraeus, et versio ejusdem latina in pagina prima; et in secunda pagina versio graeca, cum eius interpretatione latina; et denique in inferiori utriusque paginae parte versio latina S. Hieronymi, seu Vulgata. Accedit *Masii* praefatio in graecam editionem Josuae, in qua de hac editione: „Haec septuaginta duorum Interpretum quidem est; sed admistione verborum Theodotionis suppleta atque asteriscis, obeliscisque et limniscis, ut olim ab Adamantio, ubique distincta, illustrataque, et ab incredibiliter multis mendis repurgata.„ Sequuntur Annotationes, quibus editionis graecae, historiae Josuae ratio modusque omnis per capita et versus explicatur. Pars secunda continet *Masii* in librum Josuae commentarium. Singula, excepto textu polyglotto, et annotationibus, quibus editionis graecae etc. Criticis Anglicanis inserta leguntur. o)

§. XX.

Esaias polygl.

Esaias polygl. * Isaias Propheta, hebraice, graece, et latine. Addita est autem duplex latina interpretatio Hieronymi et Münsteri. Accessit et succincta difficiliorum hebraicorum vocabulorum expositio, collecta per Sebastianum Munsterum ex Davidis Kimhi commentario. Basileae per Henrichum Petrum. 4. p)

[Absque ulla temporis nota. Prima pagina exhibet textum Hebraeum punctatum, et versionem graecam septuagintaviralem, pagina secunda vero duplicem latinam, quas adjunxit, ut, si una displiceat, altera saltem placeret. Annotationes sunt hebraicae, ex *Kimchio* collectae, et typis puncta adjecta sunt. q)

§. XXI.

Hoseas. polygl.

Hoseas polygl. * Hoseas hebraice et chaldaice, cum duplici versione latina commentariis Ebraicis trium doctissimorum Judaeorum, Masora item parua, ejusque et commentariorum latina quoque versione. Accedunt in fine succinctae sed necessariae annotationes Guilielmi Coddaei. Lugduni Batavorum, typis Raphelengianis. Prostant apud Joannem Maire. 1621. 4. r)

[Versio altera est *Pagnini* ex hebraeo, altera vero ex Chaldaica paraphrasi *Alphonsi de Zamora*, e Polyglottis Antwerpiensibus petita. Commentaria vero Rabbinica Raschi, Aben Esrae et Kimchii a *Johanne Mercero* latine reddita sunt. s)

§. XXII.

o) *Wolffius* Vol. 2. p. 356. *Vogtii* catal. p. 446. *Freytagii* analect. p. 573. *Nachrichten v. e. Hall. Bibl.* Vol. 7. p. 294 Recensetur editio commentariorum *Masii* in historiam Josuae. Antwerpiae apud Gunmarum Sulcenium, 1609. in Indice Expurgatorio Sotomajoris. Madriti 1667. fol. p. 46. adjecto satis amplo expurgandorum catalogo: quae editio eadem illa est Plantiniana, aut accurate ad illam expressa. Antiquior vero Antwerpiensis editio in Indice Gasparis Quirogae edit. Hanoviensis 1611. p. 256. libris expurgandis annumeratur. Interim praeclare de *Masio* sentiunt e Pontificiis *Rich. Simon hist. crit. du V. T.* lib. 3. c. 15. p. 444. *Hadr. Baillet* Jugement des sçavans. Vol. 4. p. 422. *Teissier* Eloges Tom. 1. p. 431. Tom. 2. p. 414.

p) *Le Long* p. 42. col. 1. D.

q) *Wolffius* Vol. 2. p. 356. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 5. p. 100.

r) *Le Long* p. 42. col. 1. D.

s) *Wolffius* Vol. 2. p. 357. *Baueri* Biblioth. libr rar. Vol. 2. p. 145. *J. M. Goezius* p. 7.

§. XXII.

Joel polygl.

Joel polygl.

* Joel explicatus, in quo textus hebraeus Prophetae Joel variis modis explicatur, scilicet per Paraphrasin Chaldaicam, Masoram magnam et parvam, et per trium praestantissimorum Rabbinorum commentaria rabbinica. Adjunctus est Obadias, eodem fere modo illustratus, authore Joanne Leusden. Trajecti ad Rhenum apud Joh. a Waesberge. 1657. 8. t)

Rabbini sunt iidem, quos Prophetae Jonae § praec. adjunxit editor. Accedit textus hebraei versio latina. u)

§. XXIII.

Obadias polygl.

Obadias polygl.

* Obadias h. ch. et latine. Trajecti ad Rhen. 1657. 8. §. XXII. [I.]
* Obadias Hebraice, Chaldaice, Syriace, Arabice, et Latine. Bremae 1673. 4. x) [II.]

[Exstat in *Lud. Mich. Crocii* Specimine philologico. Versiones istae sibi invicem per versus singulos subjiciuntur. Accedunt singulis commatibus Commentaria Raschii, Kimchii et Aben-Esrae cum interpretatione latina, et notae editoris. y)

§. XXIV.

Jonas polygl.

Jonas polygl.

* Jonas Propheta in quatuor orbis principalioris linguis, Graeca, Latina, Hebraea atque Chaldaica, pulchre sibi correspondentibus columnellis. Porro latina examussim quadrat cum Graeca. (Basileae in officina Frobeniana. 1524.) 8. z) [I.]

[*Sebastiano Munstero* debemus hanc editionem. Edidit ille Institutiones grammaticas in hebraeam linguam, quibus ad calcem Jonae Prophetiam quadrilinguem adjecit, ne studiosi sanctarum linguarum posthac inopia laborarent, et scopum haberent exercitamenti. a)

Jonas Propheta et Ps. I. trilinguis, una cum Scholiis Petri Artopaei. Basileae apud Henricum Petrum, 1543. 8. [II.]

Ad calcem grammatices trium linguarum, ibidem prima vice editae. b)

Jonas Propheta et Psalmi XV. trium linguarum, hebraice, graece et latine per Petrum Artopaeum. Basileae 1545. 8. [III.]

Cum ejusdem *Artopaei* grammatica trium illarum Linguarum, secunda vice emissa. c)

Jonas

t) *Le Long* p. 42. col. 2. A.
u) *Wolffius* Vol. 2. p. 357. *Walchius* p. 574. Index Bibl. Wernigerod. p. 37. Biblioth. Solgerian. Tom. 3. p. 28.
x) *Le Long* p. 42. col. 2. A.
y) *Wolffius* Vol. 2. p. 357. *Walchius* p. 579.
z) *Le Long* p. 42. col. 1. E.
a) *Wolffius* Vol. 4. p. 103. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 5. p. 102. Index Bibl. Wernigerod. p. 1.
b) *Maittaire* annal. Tom. 3. Part. 1. p. 355.
c) *Wolffius* Vol. 2. p. 357.

[IV.] Jonas Propheta, Hebraice, Graece, Latine et Germanice. Helmftadii apud Jac. Lucium 1580. 8.

Ad calcem exftat *Elchanan Pauli* Pragenfis ὀνομαστήριον rhythmicum ad *Joh. Olearium*. Atque illum *Elchanan* pro editore habendum credit *Wolffius*. d)

[V.] * Jonas Propheta, Hebraice, Graece, Latine et Germanice. Magdeburgi, 1607. 8. e)

Eadem videtur effe editio ac praecedens: aut faltem editio iterata.

[VI.] * Jonas illuftratus per Paraphrafin Chaldaicam, Maforam magnam et parvam, et per trium Rabbinorum, Schelomonis Jarchi, Abr. Aben-Ezrae, Davidis Kimchi, textum rabbinicum punctatum, nec non per varias notas philologicas, authore Joanne Leusden. Trajecti ad Rhenum, typis Gilberti a Zül. 1656. 8. f)

[Polyglottis annumerandus, quia textui hebraeo et Paraphrafi chaldaicae accedit latina textus interpretatio. Prolegomena fatis ampla et erudita praemiffa funt. g)

[VII.] * Jonas illuftratus — — Trajecti ad Rhenum — — 1692. 8. h)

Editio iterata, nonnullis praecedentis editionis omiffis.

§. XXV.

Pfalt. octapl. Juftin.

Pf. octapl. Juftin.

* Pfalterium Hebraeum, Graecum, Arabicum et Chaldaicum, cum tribus latinis interpretationibus et gloffis. (Genuae 1516.) Fol.

Ad calcem haec leguntur: „Impreffit miro ingenio Petrus Paulus Porrus, genuae in aedibus Nicolai Juftiniani Pauli, praefidente reipubl. genuenfi pro Sereniffimo Francorum Rege, praeftanti viro Octaviano Fulgofo, anno Chriftianae falutis millefimo quingentefimo fextodecimo, menfe VIIIIbri.„ Hic liber columnarum numero Octaplus, linguarum vero Pentaglottus dicendus eft, cujus 1. columella habet Hebraeam editionem, 2. Latinam Auguftini Juftiniani interpretationem refpondentem Hebraeae de verbo ad verbum, 3. Latinam communem, 4. Graecam, 5. Arabicam, 6. Paraphrafin fermone quidem chaldaeo fed literis hebraicis confcriptam, 7. Latinam Juftiniani refpondentem Chaldaeae, ultima hoc eft octava continet ejusdem fcholia, id eft annotationes fparfas et intercifas. Praemittitur Auguftini Juftiniani praedicatorii ordinis Epifcopi Nebienfis in octaplum Pfalterii ad Leonem X. pontificem maximum epiftola feu praefatio.

Ex praefatione: „Acceſſerunt (qui fuit praecipuus labor) novae ex Hebraeo et Chaldaeo interpretationes, fed et fcholia quaedam in maxime neceffariis locis addidimus; quibus omnibus fi lepor et elegantia verborum defiderabitur, cogitet quilibet aequus

d) Vol. 2. p. 357.

e) *Le Long* p. 42. col. 1. E. *Wolffius* l. c.

f) *Le Long* p. 42. col. 1. E.

g) *Wolffius* Vol. 2. p. 357. *Walchius* p. 582. *Lilienthalii* exeget. Biblioth. p. 957.

h) *Le Long* p. 42. col. 2. A. *Wolffius* l. c. Biblioth. Solger. Tom. 3. p. 28.

aequus rei arbiter, contendisse nos non tam ut eleganter, quam ut ex fide verba responderent verbis, sensaque sensibus.„ Pfalt. octapl. Justin.

„Primus postremis hisce temporibus *i*) nomen suum duplici sacrorum librorum interpretatione, altera ex Hebraeis, ex Chaldaeis altera celebrauit Augustinus Justinianus, verba verbis totidem, iisque selectis, nec impuris in utraque retulit, fidemque suam ac diligentiam doctis omnibus probavit. *k*) „

[Jam ab anno hujus seculi sexto, uti ex adjecta *Jacobi Antiquarii* epistola Mediolani VIII. Kal. Aprilis MDVI. data conjici potest, *Justinianus* in eo occupatus fuit, ut non solum Psalterium, sed integrum Vetus et Novum Testamentum eodem modo dispositum ad prelum pararet: de quo ipse in praefatione ad Leonem X: „An vero noster hic labor fructum aliquem sit pariturus in catholica matre, cui ipse digne praesides, libuit periculum facere hoc davidico Psalterio, quem ex toto opere nunc quasi delibamus tuo dicatum nomini. Quod si tu, cujus authoritate nihil inter humana sublimius, rem ipsam probaveris, et dignam editione duxeris, in promptu erit nobis universo operi manum extremam imponere et tam novum quam vetus instrumentum, iisdem distinctum linguis, eademque serie et structura tradere impressoribus formandum.„ Multas sibi ex editione promisit editor divitias; sed cum spem fallere experientia edoctus esset, integrum eodem modo et propria manu descriptum Novum Testamentum Reipublicae Genuensi dono dedit. *l*)

§. XXVI.

Psalt. tetragl. Pf. tetragl.

*** Psalterium in quatuor linguis hebraea, graeca, chaldaea, latina. Impressum Coloniae MDXVIII. fol.**

Ad calcem subjicitur epistola Joannis Potken, cujus studio et opera facta est haec editio. Ex hac epistola: „Cumque maximam Indiae majoris, quae et Aethiopia sub Aegypto est, regis (quem vulgo Presbyterum Johannem appellamus,) a puero audissem esse potentiam, — — — linguam ipsam ab eis (*Monachis*) ad tantam sufficientiam didici, ut mihi persvaderem, me posse Psalterium David arte impressoria edere, ut et quinquennio vix exacto Romae edidi (sc. 1513.). Sed cum homo Germanus, in patriam post multa lustra reversus, patriae me fatear debitorem, Psalterium ipsum, non modo in hac Chaldaea, per me in Europam importari coepta, sed et Hebraea et Graeca ac Latina linguis imprimi curavi. — — retegens etiam quod Graeca, Latina et Chaldaea translationes ex septuaginta Interpretibus, non ex Hebraea veritate, descenderunt. Adjutorem in his habui Johannem Soter alias Heyl, affinem mei charissimum, harum quatuor linguarum studiosum. *m*)„

[Quatuor duarum paginarum Columnae sibi invicem respondent, eo quidem ordine, ut prima versionem latinam vulgatam, secunda versionem, quam chaldaeam vocat,

i) Inquit Huetius de claris interpr. §. 13.
k) *Le Long* p. 42. col. 2. B.
l) *Wolfius* Vol. 2. p. 358. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 7. p. [illegible] *J. F. Hirtii* oriental. Biblioth. Vol. [illegible] p. 23. *Götzii* Merckwürdigkeiten Vol. 1. p. 201. *Maittaire* annal. Tom. 2. Part. 1. p. 276. Biblioth. Solger. Part. 1. p. 19. *Baueri* Biblioth. univers. Tom. 3. p. 262.
m) *Le Long* p. 43. col. 1. A.

Pf. tetragl. vocat, revera vero Aethiopica est, tertia versionem graecam septuagintaviralem, et quarta denique textum hebraeum contineat, in quo secundum Judaeorum superstitionem in nominibus divinis Jehova et Elohim, loco *He* littera *Daleth* expressa est. A monachis ex Aethiopia Romam venientibus didicerat *Potkenius* linguam aethiopicam, atque Romae Psalterium aethiopicum jam anno 1513. prelo subjecerat. Redux in Germaniam et Praepositus Ecclesiae Collegiatae S. Georgii Coloniensis renunciatus Psalterium tetraglotton edidit, quod Coloniae Agrippinae tertio Idus Jun. 1518. absolutum est. Accessit deinde, et quidem uti ex clausula finali apparet, Alphabetum Aethiopicum cum epistola Joh. Soteri, et *Pater Noster* ut et *Ave Maria* aethiopice et latine, anno 1522. mense Majo. [n])

§. XXVII.

Pf. triglott. *Psalt. triglott.*

[I.] * Psalterium Hebraice, Graece et Latine tam ex versione S. Hieronymi secundum hebraicam veritatem, quam ex vulgata Latina, cura et studio Desid. Erasmi et Conr. Pellicani. Basileae typis Amerbachii 1518. fol.

Vide S. Hieronymi opera. Ex praefatione Amerbachii: „Veteri probataeque Theologiae plurimum lucis accessurum ex hac castissima Hieronymianorum operum editione, quam inprimis Erasmo, non nihil etiam nobis studiosi ferre debent acceptam. — — Nos huic octavo tomo corollarii vice quadruplex Psalterium adjecimus, videlicet et Hebraicum, et huic appositam D. Hieronymi versionem, quam vulgo Hebraeam veritatem appellant, Graecum item, cui respondet e regione tralatio, quae passim legitur, ἄδηλος, hoc est, incerto auctore. — — et in Hebraicis praecipue curavimus, ut quam minimum ab archetypis et his antiquissimis discederemus. — — Porro fatemur ingenue hoc negotii οὐκ ἀνευθηνέως quod ajunt, nos confecisse, sed adjutos opera doctissimi pariter et humanissimi Patris Conradi Pellicani, Rubeaquensis, ex familia D. Francisci, cujus auspicio potissimum haec res peracta est. [o]) „

[*Desiderii Erasmi Roterodami* studio et cura prodiere Opera *S. Hieronymi* Stridonensis ab a. 1516. ad a. 1518. Basileae typis Amerbachii; quibus tomo octavo Psalterium adjunctum est. Textum hebraicum exscribi jussit *Pellicanus* e Bibliis hebraicis Pisariensibus (Cap. 1. Sect. 1. §. VI.) adeoque accurate conspirat cum editione minori ab eodem jam 1516. procurata, (ib. §. LXXXVII.). Cum editiones Operum S. Hieronymi triplicis sint generis, notandum venit, Psalterium hocce non omnibus editionibus, sed tantummodo plerisque eorum quae ad hanc primam effigiatae sunt, insertum legi. [p])

[II.] * Psalterium Hebraicum et Graecum cum duplici latina versione. Basileae apud Frobenium 1531. Fol. [q])

In editione operum Hieronymi, a. 1526. coepta et 1531. absoluta. Reliquis Basileensium editionibus annorum 1553. et 1565. Psalterium additum esse, relatum non inveni.

* Psalte-

n) *Wolffius* Vol. 2. p. 358. Vol. 4. p. 105. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 5. p. 95. *Knochii* Nachrichten p. 40. *Götzii* Merckwürd. Vol. 1. p. 22. *Freytagii* analecta p. 717. *Calmetii* Biblische Biblioth. p. 131.

o) *Le Long* p. 43. col. 1. C.

p) *Wolffius* Vol. 2. p. 358. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 4. *Mylii* memorab. Bibl. Jenens. p. 40. n. 18.

q) *Le Long* p. 43. col. 2. A. *Wolffius* Vol. 2. p. 358.

* Pfalterium — — Parifiis apud Cephallon. 1533. Fol. [III.]

[In appendice Tom. VII. Opp. S. Hieronymi. *Le Long* ut et *Wolfius* referunt hanc editionem ad Hebraeo-latinas; verum fibi haud ipfis conftant circa editionem fequentem, quam bis recenfent. Recufam dedit *Cephallon* primam Erafmianam operum S. *Hieronymi* editionem, hinc et quadruplex Pfalterium hic exftare, mihi perfvadeo. r)]

* Pfalterium — Parifiis typis Carolae Guillard. 1545. Fol. [IV.]

[Itidem in appendice Tomi feptimi Operum Hieronymi. Ad polyglotta referunt *Le Long* et *Wolfius* hanc editionem; et deinde eandem inter editiones hebraeolatinas recenfent. s)]

* Pfalterium fextuplex. Hebraeum cum tribus latinis, videlicet Divi Hieronymi, R. P. Sanctis Pagnini et Felicis Pratenfis. Graecum, feptuaginta interpretum, cum latina vulgata. Seb. Gryphius excudebat. Luguduni. Ann. 1530. 8. t) [V.]

[Praecedentibus jungimus fummo jure Pfalterium hocce fextuplex quidem, attamen triglotton. Evulgarat eodem anno *Gryphius* opera *Hieronymi*, ad normam primae editionis Erafmianae; fed fine appendice VII. Tomi. Ejus itaque loco hocce fubftituit Pfalterium, in quo iis, quae in operibus Hieronymianis jam exftant, verfiones latinas *Santis Pagnini* et *Felicis Pratenfis* adjecit. *Pagnini* verfio V. T. prodiit *Lugduni* per *Antonium de Ry* 1527. fol. min. vel 4. quamvis annus 1528. in titulo notetur. *Felicis* vero *Pratenfis* Pfalterii verfionem, *Bombergus*, *Venetiis*, 1515. publici juris fecit. u)]

Pfalterium hebraicum graecum et latinum. Lipfiae 1533. 8. [VI.]

Recenfet editionem aliis fcriptoribus ignotam *Wolfius*. Prodiit eodem anno Lipfiae Pfalterium hebraicum *Antonii Margaritae* Exjudaei (Cap. I. Sect. I. §. XCVI.); hinc mihi hocce Pfalterium triglotton incertae fidei effe videtur. x)

* Pfalterium Davidis Trilingue. Additis aliquot doctiffimorum virorum correctionibus, juxta hebraicam veritatem per Petrum Artopoeum. Bafileae per Henrichum Petri. (1545.) 8. [VII.]

[Recenfet quidem *Le Long* hanc editionem, fed ita, ut, quae ex confufo duarum diverfarum editionum titulo orta funt, emendatione egeant. Titulum fequitur *Petri Artopoei*, five *Beckeri*, V. D. Miniftri apud Sedinenfes, epiftola nuncupatoria, Principibus *Barnimo* et *Philippo* Ducibus Pomeraniae, Stettini 1. Martii 1544. inferipta: et praefatio D. *M. Lutheri* in Pfalmos. Duae fibi oppofitae paginae in quatuor diftinctae funt columnas, quarum prima textum hebraeum punctatum, fecunda verfionem graecam, tertia latinam vulgatam, quarta vero annotationes feu Vulgatae corre-

Eee 2

r) *Le Long* p. 76. col. 2. D. *Wolfius* Vol. 4. p. 144.

s) *Le Long* p. 43. col. 2. A. et p. 76. col. 2. E. *Wolfius* Vol. 2. p. 358. et Vol. 2. p. 403. Vol. 4. p. 145.

t) *Le Long* p. 43. col. 1. E.

u) *Wolfius* Vol. 2. p. 358. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 1. p. 385. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 4. Biblioth. Salthenii p. 497. Index Bibl. Wernigerod. p. 134.

x) *Wolfius* Vol. 4. p. 105.

Pf. triglott. correctiones et loca parallela exhibet. Rariores funt, et Columna maxima ex parte vacua relicta eft; id quod Poffeffori exemplaris, quod fervo, a Pf. 1. ad 22. verfionem *Lutheri* adfcribendi anfam dedit. Ad calcem legitur: Bafileae apud Henrichum Petrum, Menfe Martio, Anno M.D.XLV. Textus Hebraeus multis in locis a lectione hodierna recedit, et accurate fequitur editionem primam *Sebaftiani Münfteri* (Cap. 1. Sect. III. §. 2.). Hinc Pf. XL. 18. vel 19. legitur יהוה, et Pf. XLI, 3. ab initio commatis nomen יהוה omiffum eft. Reperiuntur hujus editionis exemplaria aliquantulum locupletiora, quibus poft Praefationem *Lutheri* infertus eft novus Titulus: „Pfalmorum liber Prophetae David, Hebraice, Graece et Latine; ad veterum orthodoxorumque exemplarium fidelem lectionem, per Petrum Artopaeum emendatus, et explicatis collatis celebrium interpretum locis. Erit igitur pio, Dominumque quaerenti et timenti expeditiffima Pfalterii lectio. Bafileae per Henrichum Petrum.„ Accedit porro: Pfalmorum omnium fecundum ordinem incipientium index; et denique: Index argumenta fingulorum Pfalmorum complectens: Reliqua funt ejusdem editionis. Ex hoc vero addito Titulo fua confinxit, quae *Le Long* de hac editione retulit. y)

[VIII.] * Pfalterium Prophetae Davidis. Hebraeum, Graecum et latinum. Jam denuo ad probatiffimorum codicum fidem, collatis veterum orthodoxorum interpretum translationibus, emendatum: et in omnibus difficilioribus locis annotationibus explicatum. Petro Artopaeo autore. Bafileae, apud Henrichum Petri Anno M.D.XLVIII. 8. z)

[Editio fecunda, eaque ultima. Recenfentur quidem a *Jacobo Le Long* et *Wolffio* editiones duae aliae, altera Bafileae 8. absque anno, quae illa prior eft, in qua in titulo nulla anni nota exprimitur; altera Bafileae 1569. 8. quae non ad Polyglottas, fed ad hebraeo-latinas referenda eft. a)

[IX.] * Pfalterium hebraicum, graecum et latinum, Jacobi Gordoni. Parif. 1632. fol. b)

Vide quae de Bibliis *Gordoni* Cap. 1. Sect. III. §. LV. notata funt.

§. XXVIII.

Pf. hexagl. *Pf. hexagl.*

[I.] Pfalterii Davidici hexaglotti et decaftyli Decas prima, cum hexaglottarum et ogdoftylarum concordantiarum Centuriis quinque. Quam, fancta illa

y) *Le Long* p. 43. col. 2. A: „Pfalterium hebraice graece et latine ad veterum exemplarium fidem per Petrum Artopaeum emendatum et explicatum, cum Felicis Pratenfis interpretatione et Johannis Campenfis paraphrafi additis doctiffimorum virorum correctionibus.„ Eadem exfcripfit *Wolffius* Vol. 2 p. 358. Idem addit, hanc editionem jam antea Lugduni apud *Gryphium* 1530. 8. in lucem productam fuiffe: fed et ipfe errorem emendavit Vol 4. p. 105. quocirca tamen obfervandum eft; quamvis verba *Wolffii* in priori loco ad editionem *Gryphii* fint referenda, nomen *Johannis Campenfis* tamen effe removendum. In illa enim, quam *Gryphio* debemus, editione fupra commemorata non exftat *Johannis Campenfis* paraphrafis, fed *Gryphius* illam feorfim anno 1540. prelo fubjecit, quae deinde a. 1544. cum aliis verfionibus Argentorati ex officina Knoblochiana iterum emiffa eft.

z) *Le Long* p. 43. col. 2. B.

a) *Wolffius* Vol. 2. p. 359. coll. Vol 4. p. 145. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 7. p. 380. *J. M. Goezii* Verzeichnis etc. p. 9.

b) *Le Long* p. 43. col. 2. C.

illa authentica in medio a reliquis ancillaribus intercepta, fex linguis et decem columnis comprehenfam, et lectionibus publicis et privatis in Academia Gryphiswaldenfi propofitam, Sereniffimis — Duci Friderico — et Duci Johanni, Epifcopo Lubecenfi et Oytinenfi — — humillimo ftudio et calidiffimo pro Sereniffima domo Holfatiae voto infcribit, dedicat offert Jacobus Laurentii F. Michaelis N. Gerfchovius. — — Gryphiswaldiae Typis Jacobi Jegeri expreffa Anno M, DC, XL. fol. Pf. hexagl.

Praemittitur ftemma Principum Holfatiae, et epiftola nuncupatoria. Sequitur Praefatio, quae incipit: „Vides, lector benevole, confilium meum, de linguis inter fe compendiofe conferendis, atque exinde facilius addifcendis. Exhibeo quidem illas ἑξαγλώττως columnis decem, cum ὀγδωγλώττως columnis viginti maluiffem. Et Pfalterium certe totum hac praefenti forma dudum Deo volente abfolviffem, nifi ab iis fuiffem impeditus, a quibus in re Ecclefiae — — tam utili, merito debuiffem adjuvari.„ Decem Pfalmi priores ita exfcripti funt, ut fingulis textus hebraei vocibus in eadem linea refpondeant verfiones ejus vocis fequenti ordine: latina, arabica, graeca, hebraea, graeca, chaldaea, latina, et denique fyriaca. Singulis vocibus Pfalmi, linea deftinata eft. Accedit concordantiarum fpecimen e Pfalmis continens voces ab אבב ad vocem איש, hebraice, graece, arabice, chaldaice et fyriace, cum interpretatione latina, et notatis in margine Pfalmorum et commatum numeris. Edidit non nifi decadem primam anno 1640. Editionem vero Pfalterii Ebr. Ch. Syr. Arab. graec. et latin. Jacobi Gerfchovii, quam *Le Long* ad annum 1643. Roftochii emiffam, recenfet, non exftare fatis liquet. [c])

Pfalmus VI. octoglottos, et quidem gallice, arabice, graece, hebraice, latine, chaldaice, anglice, et fyriace. Gryphiswaldiae 1636. 4. pl. 1. [II.]

Programmatis loco edidit Pfalmum *Jacobus Gerfchovius* modo laudatus.

§. XXIX.

Pf pentagl. Pf. pentagl.

Pfalmus XCI. Hebraice, Chald. Graece, Latine et germanice. Vitembergae 1599. 8. [d]) [I.]

* Pfalmus CXIX. hebraice, chaldaice, Syriace, et Arabice, cum commentariis hebraicis R. Sal. Jarchii, et Aben Efrae, cum verfionibus textuum et notarum Maforethicarum. Cura Balth. Scheidii. Argentorati 1700. 4. [e]) [II.]

§. XXX.

Pf. tetragl. Pf. tetragl.

* Dyodecas aureorum Pfalmorum Davidicorum, eorum qui funt praecipue prophetici, De Jefu Chrifto humani generis Redemptore unico, nempe 2. 8. 16. 22. 40. 45. 68. 69. 72. 97. 110. 118. Hebraice, Chaldaice, cum Latina verfione, et Graece ex LXX interpretibus. Item Epiftola S. Pau- [I.]

c) *Le Long* p. 43. col 1 C. *Wolffius* Vol. 2. p. 359. et Vol. 4. p. 105.
d) *Wolffius* Vol. 4. p. 106.
e) *Le Long* p. 44. col. 1. A. *Wolffius* Vol. 2. p. 360.

Pſ. tetragl. S. Pauli ad Galatas Graece, Syriace, Latine et Germanice, ſeorſim nunc edita pro ſtudioſis earum linguarum. Bremae. Ex officina typographica Thomae Villeriani, illuſtris ſcholae Bremenſis typographi. MDCXIV. 8. f)

[Pſalmi in rubro deſignati in uſum tironum in quatuor linguis publici juris facti ſunt, ab editore, qui quidem praefatiunculam praemiſit, attamen nomen ſuum latere voluit. Accedit Epiſtola ad Galatas polyglotta, de qua infra §. XXXVI.

[II.] * Davidis Pſalmi decem, item ſex ſacrae ſcripturae Vet. Teſt. integra capita, priſco Hebraeorum metro reſtituit omnia, et cum tribus interpretationibus apparere voluit Marcus Meibomius. Amſtelodami 1690. Fol. g)

[Pſalmi, quorum textus hic reſtitutus, aut, ſi mavis, adulteratus exhibetur, ſunt Pſ. 23. 25. 47. 48. 61. 65. 72. 95. 148. et 150. quibus verſio graeca, latina et germanica adjecta eſt. Accedunt nonnulla V. T. loca more ſuo emendata, quae anno 1671. et 1678. jam publicarat: ut adeo hic quatuor ſpecimina conjuncta exhibeantur. h)

[III.] * Davidis Pſalmi duodecim, et totidem ſacrae ſcripturae Veteris Teſtamenti integra capita; quae novi ſpeciminis loco biblicarum ſuarum emendationum et interpretationum priſco hebraeo metro reſtituit et cum tribus interpretationibus adparere voluit Marcus Meibomius, qui et multiplices ſuas in plurima ſacri codicis hebraei loca obſervationes et notas interſperſit. Amſtelodami apud Henricum Wetſtenium CIƆIƆCXCVIII. fol. i)

[Haud ſatis accurate *Le Long* et *Wolfſius* hanc editionem eandem cum priori eſſe perhibent. Inſertum quidem et hic legitur tentamen illud portentoſum, quod jam recenſuimus. Sed accedunt in praefatione illuſtrationes duorum Pſalmorum, ut et plurium V. T. locorum, quapropter in rubro duodecim numerantur Pſalmi. Adjunctae ſunt quoque appendices, tanquam ſpecimen ſecundum et pars tertii: quorum prius nonnulla V. T. loca more ſuo illuſtrat, et jam 1671. 4. ad calcem libri de Fabrica triremium, publici juris factum eſt; alterum vero anno 1678. emiſſum loca quaedam Jobi ut et Ezechielis emendat. Promiſit editor integrum ſacrum codicem eodem modo reſtitutum, hebraicum, graecum, latinum et germanicum, ſi praemium dignum ipſi exſpectare liceat, quod ſibi tam ingens imaginatus eſt, ut prope ad ducenta millia Thalerorum accedat. k)

§. XXXI.

Pſ. triglott. *Pſ. triglott.*

[I.] Pſalmi XV. triglotti Petri Artopaei. Baſileae 1545. 8. §. XXII.

* Septem

f) *Le Long* p. 43. col. 2. E. *Wolfſius* Vol. 2. p. 359. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 12.

g) *Le Long* p 43. col. 2. E.

h) vid. ad edit. ſequ.

i) *Le Long* p. 43. col. 2. E.

k) *Wolfſius* Vol. 2. p. 259. *Reimmanni* Catal. Tom. 2. p. 978. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 1. p. 395. *Knochii* Nachrichten p. 42. Conf. de tentamine portentoſo editoris *J. G. Carpzovii* introduct. in libr. Canon. V. T. Part. 2. p. 20. *Wolfſius* Vol. 2. p. 36-38. Vol. 4. p. 9. *Walchius* p. 511. *J. F. Buddei* iſagog. p. 1432. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 17.

* Septem Psalmi Poenitentiales ex hebraeo ad verbum latine, germaniceque a Joh. Boschenstein translati. (August. Vindelic. 1520.) 4. l) [II.]

[Ad calcem legitur: „Aug. Vind. in officina Sieg. Grimm medici ac Marci Wirsung. MDXX.„ Textus hebraeus primam, versio latina secundam, germanica tertiam occupat columnam. Accedit Psalmus 121. itidem trilinguis. m)

Psalmi VII. poenitentiales hebr. gr. et lat. Parisiis 1544. 16. §. XV. [III.]

Psalmi Davidis quos poenitentiales vocant, commentariis illustrati et cum textu trilingui hebraico graeco et latino editi, autore Friderico Balduino. — — Wittebergae 1608. 8. [IV.]

Singuli Psalmi ita exscripti sunt, ut textus hebraeus integram pagellam occupet; accedit in pagella bipartita Versio graeca et latina vulgata: excipit vero textum et versiones amplus commentarius, cui paraphrasis Psalmi metrica subjungitur.

Psalmi Davidis quos poenitentiales — autore Friderico Balduino, Editio secunda. — Wittebergae Sumptibus Pauli Helwigii, typis Augusti Boreck. 1621. 8. [V.]

Recenset quidem *Le Long* editionem antiquiorem Wittebergae 1599. 8. sed illam supposititiam esse, apparet tum ex praefatione anno 1608. scripta, tum quia posterior expresse secunda editio in rubro vocatur. n)

Paraphrasis trilinguis metrica Psalmorum Poenitentialium, hebraice, graece et latine, diverso carminum genere, per Martinum Mayerum a Schönberg Francofurti 1624. o) [VI.]

Psalmi poenitentiales cum officio parvo B. Mariae Virginis, hebraice, graece et latine. Lugduni 1660. 24. [VII.]

Accedit Epitome controversiarum fidei contra Judaeos et Calvinianos. p)

* Psalmi 113. versus 3. „A solis ortu usque ad occasum laudabile nomen Domini.„ Veluti specimen quoddam variarum translationum sacrae scripturae in linguas 37. Vid. Augusti Pfeifferi scriptum germanicum, Wittebergae 1670. 4. et ejus Critica sacra pag. 346. editionis secundae, Dresdae 1688. 8. q) [VIII.]

§. XXXII.

Chaldaica polygl.

Chaldaic. polygl.

* Capita Chaldaica in Daniele et Esra occurrentia una cum versu Jeremiae hebraice translata, et in lucem edita a Joanne Leusden, (partim in calce tract. Talmudici Pirke Avoth, partim etiam alibi) Leidae 1685 4. r)

[Ita *Le Long*: quae vero non omnimode vero consentanea sunt. Adornavit *Leusdenus* versionem hebraicam textus Chaldaici, eamque in decem disputationibus ab

l) *Le Long* p. 44. col 1. A.
m) *Wolffius* Vol. 2. p. 359. *Hirschii* millenar. 3. p. 20.
n) *Le Long* Tom. 2. p. 623. col. 2. C.
o) *Wolffius* Vol. 4. p. 107.
p) *Wolffius* Vol. 4. p. 107.
q) *Le Long* p. 44. col. 1. B. *Wolffius* Vol. 2. p. 360.
r) Conf. *Le Long* p. 80. col. 2. B.

Chaldaica polygl. ab anno 1665. die 4. et 8. Martii ad annum 1684, die 24. Junii publice eruditorum examini subjecit. Textus chaldaicus in hisce disputationibus ubique versionibus hebraeae et latinae erat additus. Tractatus Talmudicus *Pirke Avoth* hebraice et latine prodiit Ultrajecti 1665. 4. cui addidit *Leusdenus* caput II. et III. Danielis et v. XI. c. X. Jeremiae, itidem triplici lingua. Ultimo denique omnia, quae disputationibus evulgarat, collegit et uno fasciculo edi curavit, Lugduni Batavorum 1685. 4. Sed ab hac editione abest textus chaldaicus, et tantummodo versio hebraica punctata et latina exhibetur: s. t. Translatio hebraica omnium Textuum Chaldaicorum, qui in Daniele, Ezra, et in Jeremia inveniuntur, auctore Johanne Leusden; Lugduni Batavorum apud Jordanum Luchtmans Bibliopolam. Anno CIↃIↃCLXXXV. s)

§. XXXIII.

N. T. hexaglott.

N. T. hexagl.

Novum Testamentum juxta editionem Bibliorum Polyglottorum, in quo textus graecus cum versione interlineari et vulgata latina, translationes antiquae, Syriacae, Arabicae, Aethiopicae totius Novi Testamenti, Persica Evangeliorum: et singularum versiones latinae. Omnia ex ordine disposita cum variis lectionibus ex msc. antiquissimis undique conquisitis, optimisque exemplaribus impressis. Londini, typis Smith et Walford. 1698. fol.

Haec editio nulla forsan alia est, quam quae anno 1657. Londini in lucem emissa est cum coeteris Bibl. Polyglottorum voluminibus: eadem omnino complectitur. Nec verosimile est, Londini tunc temporis fuisse Typographos, qui hujusmodi variis typis aliquid ederent. t)

§. XXXIV.

N. T. triglotton. [I.]

N. T. triglotton.

Ἡ καινὴ διαθήκη. Testamentum novum. דיתיקא חדתא Est autem interpretatio syriaca novi Testamenti hebraeis typis descripta, plerisque etiam locis emendata. Eadem latino sermone reddita. Autore Immanuele Tremellio, Theologiae doctore et professore in schola Heidelbergensi, cujus etiam grammatica chaldaica et syra calci operis adjecta est. Excudebat Henr. Stephanus. Anno MDLXIX. fol.

Ex praefatione Tremellii: „Theodorus Beza novi foederis volumina de Graeco dedit latina, sed ego, qua nescio dexteritate, certe qua potui diligentia, de sermone Syriaco expressa offero. — Syriaca nostra versio, si forte non tota, majori tamen ex parte ex archetypo Graeco fidelissime expressa est. — — Venerandam antiquitatem abunde confirmant cum incorrupta sermonis elegantia, tum defectus Epistolae Petri II. Joannis II. et III. B. Judae, Apocalypseos et accusationis adulterae apud Johannem cap. 8. — — Haec apud Syros dicuntur extare; sed in antiquissimis harum nationum libris desunt omnia. — — Illustria passim edidimus documenta ex longe antiquissimo et optimo codice msc. quem Frederici III. Electoris Palatini Bibliotheca

s) Praefatio *Leusdeni* editioni anni 1685. praemissa. *Wolfius* Vol. 2. p. 413. Vol. 4. p. 154.

t) *Le Long* p. 46. col. 1. A.

theca nobis suppeditavit. Praeter quem nullum alium habere potuimus, eo duntaxat excepto, quem Ferdinandus Imperator annis abhinc amplius duodecim (*i. e. anno* 1555.) primus magnis sumptibus et elegantibus typis ex duobus msc. codicibus excudi curavit. Rem ipsam (*seu editionem N. T. Syriaci*) ante triennium (*anno* 1565.) tandem aggressus sum. Prima nobis cura fuit lectionis, quam si diversam invenimus, id diligenter notavimus, et quod pro nostra mediocritate optimum judicavimus, id potissimum secuti sumus. Deinde Syriacum textum Hebraeorum litteris punctisque vocalibus multo certe ac taedioso labore descripsimus. — — Praeterea ex Syriacis in suo genere elegantissimis Latina fortasse non optima, sed tamen tolerabilia effecimus, ut ejusmodi efficacitatem syriacam, quantum fieri potest, repraesentent et exprimant. — — Postremo, quae jam a longo tempore in locos plerosque obscuriores meditata habuimus, bona fide communicamus." Scripta est haec praefatio Heidelbergae anno 1568.

N. T. triglotton.

Postquam locutus fuisset Genebrardus w) de editione Viennensi Novi Testamenti, haec addit: "Hoc tam insigne opus aliquot annis post quidam Tremellius — — Genevae characteribus Hebraicis incredibili perversitate publicavit. Primo sustulit titulos Epistolarum et Evangeliorum. — — Deinde tabulam Evangelicarum et Apostolicarum lectionum suppressit. — — Tertio multas motiones, quas putabat inanes, prae imperitia subduxit, in earum locum affixis pro libidine punctis contra analogiam, usum et phrasim Syrorum. — — Unde si ejus editionem Syri legerent, se syriace illic nihil aut parum legere faterentur. Quarto non modo literas protractionis sustulit — — sed et consonantes, praesertim literam Nun, cujus loco solet substituere Jod, quod nesciret apud Syros literam Nun esse symbolum tertiarum personarum aeque ac primarum pluralium. — — Postremo Guidonis Fabricii Boderiani docti et Catholici laborem per plagium sibi vindicavit, qui illud ante e characteribus Syriacis in Hebraicos transcripserat, et addita latina interpretatione Antwerpiae Plantini typis emiserat, nisi quod dum praefationes, apparatus et judicia Theologicarum Academiarum et privilegia Regum et Principum tribus aut quatuor annis expectantur, publicatio in annum 1572. rejecta est, quam iste antevertit anno 1569." Haec ille. Et quidem scribit Boderianus in praefatione sua, se versionem latinam ex Syriaco sermone anno 1567. absolvisse. "Tremelliana versio Novi Testamenti Syriaci x) primum anno 1569 prodiit typis Henrici Stephani, quam ipse author Tremellius in praefatione se jam anno 1565 adornasse scribit. Fabriciana anno 1571 seu Pars operis Regis Hispanici excusa est, quam autor Fabricius Boderianus anno 1567. confecisse tradit. Unde Tremellium versionem suam subtrahere Fabricio non potuisse apparet." y)

[Epistolam nuncupatoriam *Elisabethae* Anglorum Reginae Heidelbergae d. 1. Martii 1568. datam praemisit *Tremellius*, unde *Joh. Georg. Hagemannus* sibi persuasit, eodem loco hoc N. T. polyglotton fuisse typis expressum, etiamsi satis notum sit, *Henricum Stephanum* Genevae artem exercuisse typographicam. Textui graeco in prima columna accedit versio latina ejus a *Theodoro Beza* confecta ex ejus editione

w) lib. 4. Chronol. ad ann. Chr. 1555.

x) Scribit Joannes Diecmannus apud Placcium de script. Psevdonymis num. 1015.

y) *Le Long* p. 44. col. 1. C. — p. 45. col. 1. A.

N. T. triglotton. editione ſecunda, ſeu recognitione prima anni 1565. (Cap. II. S. II. §. XXXV.) in utroque margine adduntur tum loca parallela tum breviores annotationes. In columna tertia exhibetur verſio ſyriaca typis hebraicis, adjectisque punctis vocalibus, quorum multa ipſe *Tremellius* ſecundum analogiam adjecit; ſiquidem in archetypa editione Viennenſi puncta quam ſaepiſſime deſiderantur. In ultima columna traditur verſio latina textus Syriaci de verbo ad verbum, ab ipſo *Tremellio* confecta. Quae in editione Viennenſi deſiderantur, etiam hic fruſtra quaeruntur, nimirum epiſtolae deuterocanonicae, Apocalypſis, hiſtoria Adulterae, et com. 7. Epiſt. pr. Johan.; quae tamen omnia graece et latine expreſſa ſunt. Sequitur quidem in Syriacis editionem iſtam priorem, ſed Mſc. Heidelbergenſe in auxilium vocavit, ut editio evaderet emendatior. [z]

[II.] * Novum Teſtamentum graece latine et ſyriace. Lugduni in Bibliopolio Salamandrae. 1571. Fol.

Eadem eſt prorſus ac praecedens editio. [a]

[III.] * דיתיקא חדתא. Ἡ καινη διαθηκη. Nouum Jeſu Chriſti D. N. Teſtamentum. Ad Chriſtianiſſ. Galliae et Poloniae Regem Henricum III. Potentiſſ. et Invictiſſ. Principem, Chriſtianae Religionis Vindicem et Aſſertorem unicum. Pariſiis. M. D. LXXXIIII. Apud Joann. Benenatum. 4.

Ad calcem legitur: „Excudebat Steph. Prevoſteau, Joannis Benenati ſumptibus et labore. Pariſiis pridie Calendas Novembris, anno Domini M. D. LXXXIII."

Ex praefatione: „Jam duodecim anni et amplius (*ſc. anno* 1572.) ex quo praeclarae Bibliorum editioni, una cum Fratre meo Nicolao Fabricio, Antwerpiae adfui. Ea quidem auſpiciis Regis Catholici, praelo autem Chriſtophori Plantini, multoque doctorum virorum labore et induſtria ad umbilicum tandem deducta eſt. In qua praeter coeteros labores mihi cum aliis viris doctis communes, Novum Teſtamentum ex charactere Syro in literas hebraicis tranſcripſi, ac latinae interpretationis facibus colluſtravi: Bibliorum vero apparatui Lexicon Syrochaldaicum et Rabbinicum adjeci. — — Cum autem anno 1581. — — certior factus ſum, Typographum Benenatum ſecundam editionem ſecundum exſcriptionem meam literis hebraicis ſed absque punctis feliciter inchoaſſe, ut ab incoepto non deſiſteret, vehementer ſum adhortatus; et quidem niſi alia negotia me domum revocaſſent, eum libenter mea qualicumque opera in totius operis editione ſublevaſſem. — — Novi Teſtamenti Syriaci literis hebraicis exſcriptionem, et ejusdem verſionem latinam pridem antea a me abſolutam denuo cenſui recognoſcendam, eamque gratis et lubenter dedi editioni Regiae inſerendam." [b]

[Ad Polyglotta merito et haec refertur editio, in qua textus graecus cum latina verſione, et verſio ſyriaca cum latina interpretatione exhibetur. In majori columna expreſſa eſt verſio ſyriaca, typis ſeu characteribus hebraicis, absque punctis, ad normam editionis Plantinianae, quam *Boderianus* primam et hanc ſecundam appellat

z) *Nachrichten v. e. Hall. Bibl.* Vol. 6. p. 283. *J. F. Hirtii* oriental. Biblioth. Vol. 1. p. 289. *J. D. Michaelis* Einleitung etc. Vol. 1. p. 140. *Rich. Simon* hiſt. crit. des verſ. du N. T. p. 172. Index Bibl. Wernigerod. p. 1. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 4. *Hagemanni* Nachrichten p. 99. ubi nonnulla emendanda obveniunt. *Maittaire* annal. Tom. 3. Part. 2. p. 746. *Walchius* p. 152. ubi editio fictitia Heidelbergenſis anni 1568. recenſetur. *J. M. Goezii* Verzeichnis ſeiner Bibelſaml. p. 3.

a) *Le Long* ibid.

b) *Le Long* p. 43. col. 1. B.

lat editionem. Singulis verbis syriacis ejus interpretatio interlinearis adjecta est. In margine seu in columna minori exhibetur versio latina vulgata: in inferiori vero paginae parte textus graecus ad normam ejusdem operis Regii est exscriptus. Nomen editoris in fronte libri non apparet; quod inde factum esse videtur, quia *Benenatus* primo statuerat, ex opere Regio editionem exscribere. Ex Epistola vero Dedicatoria satis apparet, eundem *Guidonem Fabricium Boderianum*, qui gallice *Gui le Fevre de la Boderie* dicitur, et edendis Bibliis Antwerpiensibus interfuit, et hujus editionis esse procuratorem. Quae ab opere Viennensi et Tremelliano absunt Epistolae et loca notata, et hic tantummodo graece et latine exhibentur. c) N. T. triglotton.

§. XXXV.

N. T. triglott. N. T. triglott. [I.]

Novi Jesu Christi Testamenti Graeco-Latino-Germanicae novae editionis pars prima. In qua una cum pietate, et verbis aeternae vitae, tres linguae, vel solae, vel inter se collatae una opera et propemodum simul legi, et addisci compendiose a junioribus possint, cum praeliminari ad Celsissimum Pomeraniae Principem Philippum Epistola, in qua Consilium de latina lingua compendiose a pueris addiscenda exponitur studio Eilhardi Lubini. Rostochii, Typis Joachimi Pedani Typographi Academici. Anno M. DC. XIV. 4. d)

[Prima haec est facies operis rarissimi, quod propriis sumptibus editor excudi curavit, quodque variis sub annorum notis publice expositum, post mortem editoris, qui A. 1621. ex hac vita emigravit, in tabernas mercatorum transiisse videtur, adeo ut perpauca, eaque plerumque, mutila et manca exemplaria adhuc supersint. Servo ejusmodi exemplar, cui priores secundae partis plagulae detractae sunt. Ad calcem voluminis primi exstat nota anni: Rostochii typis Joachimi Pedani Typographi Academici Anno M. DC. XIV. In Epistola Praeliminari prioris partis Consilium suum ita folio ultimo exponit: „— Hisce etiam ut consulerem, hanc Novi Testamenti novam editionem adornare volui, cujus jam priorem partem publici juris facio. Unde nimirum pueri latinam, et mox adolescentes graecam Linguam possint addiscere. Ipsa enim linguarum collatio forte viris doctis et Theologis non inutilis erit. Versionem germanicam Divi Lutheri fideliter retinui, ad quem graecum textum interdum cogere coactus sum, idque eo consilio, ut pueris haec accommodarem. Qua in re peritiores Graeci sermonis veniam mihi dabunt, ut etiam in multis aliis, quae in hoc instituto meo facile defugere non potui. — — Dabam Rostochii, 18. Martii. Anni M. DC. XIV.„ Epistola ipsa multa praeclara continet consilia, de emendando Scholarum publicarum corruptissimo statu. Continet haec prima pars Quatuor Evangelia et Actus Apostolorum. *Volumen secundum* inscribitur: „Novi Jesu Christi Testamenti novae editionis Graeco-Latino-Germanicae interlinearis sive parallelae, qua ad nobilissimam linguarum Graecam una cum pietate et verbis aeternae vitae addiscendam facilis et expedita via sternitur, et in qua tres linguae vel solae vel inter se collatae una opera

c) *Nachrichten v. e. Hall. Bibl.* Vol. 8. p. 191. *Maittaire* annal. Tom. 3. Part. 2. p. 788. *J. F. Hirtii* oriental. Biblioth. Vol. 1. p. 300. *Walchius* p. 152. *Hagemanni* Nachrichten p. 99. *Michaelis* Einleitung Vol. 1. p. 141. *Rich. Simon* hist. crit. des Vers. du N. T. p. 174.

d) *Le Long* p. 45. col. 2. E.

N. T. triglott. opera et propemodum simul legi, imbibi et addisci a junioribus compendiose possint, pars altera continens Apostolorum epistolas et Apocalypsin, cum adjunctis Symbolis, ad Celsissimum Pomeraniae Principem, Philippum Julium, addita sub finem Novi Testamenti Clave. Studio Cura et impensis E. Lubini. Rostochii Typis Joachimi Pedani Typographi Academici. Anno M.DC.XVI. Symbola huic volumini adjecta triglotta, sunt Apostolicum, Nicenum, Athanasianum et Chalcedonense. Quod ad oeconomiam operis attinet, recedit editor ab aliis, qui per columnas textum et versiones disposuerunt. Placuit enim per lineas textum et versiones jungere, ut in prima linea textus graecus, in secunda substrata versio latina Vulgata, et in tertia subjecta *B. Lutheri* versio germanica exhibeatur. Versiculi in linea graeca flosculo trifoliato, et in linea germanica notis numeralibus distinguuntur. In margine lemmata latina collocata sunt. Clavem, cujus in rubro partis alterae mentio fit, edidit auctor eodem anno cum Volumine primo: „Clavis N. T. sive breve omnium dictionum, quibus illud ab Evangelistis et Apostolis conscriptum exstat, Lexicon; cujus attenta et saepius iterata lectione ad illos J. C. aeternae vitae latices ex suo fonte graeco hauriendos facilis et expedita via sternitur, studio et cura Eilhardi Lubini. Rostochii exeud. Joach. Pedanus, Acad. Typogr. Anno M.DC.XIV. *e*)„ Sequentes editiones, quae hic recensendae sunt, non sunt nisi haec unica, quamvis diversas anni notas, diversaque Bibliopolarum nomina ostendant:

[II.] * Novi Jesu Christi Testamenti graeco-latino-germanicae novae editionis pars prima — Studio Eilhardi Lubini. Amstelodami apud Johannem Jansonium. M.DC.XIV. 4. *f*)

[Sine dubio editor nonnulla exemplaria Bibliopolae Amstelodamensi transmisit, qui nomen suum titulo libri inscribi curavit. Addit *Le Long* editionem Rostochiensem anni 1615. de qua vero omnes, qui de hac editione egerunt, omnino tacent.

[III.] * Novi Jesu Christi Testamenti graeco-latino-germanicae novae editionis para prima. — Studio Eilhardi Lubini. Prostat apud Johannem Hallerfordium. M.DC.XVII. 4. *g*)

[Anno inchoatae a *B. Luthero* reformationis Jubilaeo duo N. T. volumina, una cum Clave, in Bibliopolio *Hallerfordii* publice iterum exposita sunt. Addit Reimmannus *h*) aliam editionem anni 1620. sed sine dubio nota anni vitio typographico deformata est.

[IV.] Novi Jesu Christi Testamenti novae editionis graeco-latino-germanicae interlinearis, sive parallelae, quae ad nobilissimam linguarum Graecam una cum pietate et verbis aeternae vitae addiscendam, facilis et expedita

e) Ad manus est recentior hujus Lexidii editio per quam elegans: Clavis graecae linguae, duabus partibus distincta: quarum I. Vocabula Latino-Graeca: II. Omnes totius linguae graecae voces primigeniae, in vulgari lexico occurrentes, alphabetice disponuntur; nec non earundem derivata praecipua subjunguntur. Opusculum apprime utile, et maxime accommodum iis, qui Linguae Graecae studio capiuntur. Authore Eilhardo Lubino. Editio novissima, superioribus omnibus multo repurgatior, et sexcentis in locis locupletior reddita. Opera et cura J. H. Lugduni Batavorum apud Franciscum Hegerum. 1644. 12.

f) *Le Long* ibid.

g) Id. ibid.

h) Accessiones ad Catal. Biblioth. p. 130.

dita via sternitur. Et in qua tres linguae vel solae, vel inter se collatae una opera et propemodum simul legi, imbibi et addisci a junioribus compendiose possint. Pars prima, continens Evangelia et Acta Apostolorum. Cura, studio et labore Eilhardi Lubini SS. Th. D. et Profess. in Academia Rostochiensi quondam celeberrimi. Rostochii impensis Augustini Ferberi. Anno M.DC.XXVI. 4. N. T. triglott.

Post mortem editoris *Ferberus* nonnulla exemplaria, quorum rubrum novam editionem mentitur, publice exposuit; attamen haud bene sibi prospexit, dum alterum volumen et Clavem, servatis iisdem, quos supra exscripsimus, titulis adjecit. [i])

§. XXXVI.

N. T. triglotton. N. T. triglott.

* Novum Testamentum Graece, Latine et Gallice ex duplici versione Theodori Bezae. Genevae, Joan. de Tournes. 1628. 8. [k]) [I.]

[Versio gallica non omni ex parte *Theodoro Bezae* adsignanda est. Antiqua enim versio, quam primus *Petrus Robertus Olevitanus* concinnavit, a *Calvino* et *Beza* anno 1560. expolita, iterum circa annum 1590. recognita est. Ex hac tertia recognitione a Typographo Genevensi graeco contextui versioni *Bezae* latinae juncta est haec versio genevensis.

* Le Nouveau Testament de nostre Seigneur Jesus Christ, traduit en François avec le Grec et le Latin de la Vulgate ajoutez a coté. Nouvelle Edition. à Mons chez Gaspard Migeot, à l'enseigne des trois Vertus. MDCLXXIII. 8. [l]) [II.]

[*Rotomagi* in Gallia, non vero, ut titulus habet, in *Montibus*, typis exscriptum esse hoc N. T. triglotton, affirmat *Le Long*, qui bis ejus mentionem facit. Versio illa gallica Montensis, de cujus fatis alio loco agendum erit, mediam occupat columnam, Vulgata latina exteriorem, textus vero graecus inferiorem. Locus Johanneus de tribus coeli testibus 1. Epist. V, 7. uncinulis inclusus a reliquo contextu separatur. [m])

§. XXXVII.

Partes N. T. polygl. Partes N. T. polygl.

* Quatuor Evangelia, Hebraice, Graece, Latine et Germanice. Studio Joannis Claii. Lipsiae 1610. 8. [n]) [I.]

[*Joannes Clajus* Herzbergensis, primo Scholae Goldbergensis et postea Nordhusanae Rector, et denique V. D. M. Bendelebensis, plura ex germanico idiomate in hebraicum transtulit, ut Evangelia et Epistolas Dominicales, *Lutheri* Catechismum minorem, ut et Augustanam Confessionem. Eidem a *Le Long* et *Wolfio* adscribuntur

 Qua-

i) Conf. *Knochii* Nachrichten etc. p. 421. Bibliotheca Salthenii p. 209. *Baueri* Biblioth. univers. libr. rar. Tom. 4. p. 161. *J. M. Goezii* Verzeichnis seiner Bibelsaml. p. 7.

k) *Le Long* p. 45. col. 2. E.

l) *Le Long* p. 46. col. 1. A. p. 220. col. 2. C.

m) *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 4. p. 106.

n) *Le Long* p. 46. col. 1. C. *Wolfius* Vol. 2. p. 361.

Partes N. T. polygl. Quatuor Evangelia, in quatuor linguis edita, quorum itaque fide hanc editionem aliis ſcriptoribus ignotam hic recenſemus.

[II.] * Evangelium ſecundum Matthaeum octolingue, Hebraice, Graece, Latine, Sclavonice, Italice, Anglice et Belgice. Studio Henrici Kellermanni. Moſcuae 1712. o)

[Editor, natione Ruſſus, Pataviae arti medicae operam dedit; in Ruſſiam revertens Medicus Aulicus Caeſaris Petri I. renunciatus eſt. p)

[III.] * Epiſtola D. Pauli ad Romanos, Graece, Latine, ex verſione Vulgata, et gallice ex verſione Franciſci de Harlay cum ejus obſervationibus. Gallionis 1641. 8. q)

[IV.] * Epiſtola D. Pauli ad Galatas, Graece, Syriace, Latine et Germanice. Bremae typis Thomae Villeriani. 1614. 8. r)

[Non ſeorſim prodiit epiſtola tetraglotta, ſed una cum Duodecade Pſalmorum ſupra §. XXX. recenſita. Accedunt Commata 11-14. Cap. III. Epiſtolae ad Titum, Arabice, ſed typis hebraicis, latine, italice, hiſpanice, gallice, germanice, tum in miſnica tum ſaxonica dialecto, belgice, anglice, bohemice, polonice et hungarice. s)

[V.] * Epiſtolae quatuor, Petri ſecunda, Johannis ſecunda et tertia, et Judae fratris Jacobi una, ex celeberr. Biblioth. Bodlejanae Oxonienſis mſc. exemplari nunc primum depromptae, et charactere hebraeo, verſione latina, notisque quibusdam inſignitae, opera et ſtudio Edw. Pococke Angli Oxonienſis. Lugd. Batav. ex offic. Bonaventurae Abrah. Elzevir. acad. typogr. an. CIƆIƆCXXX. 4.

Ex praefatione: „Syra, inquit editor, ad mſc. codicis exemplar fideliter deſcripſi. Eadem Ebraeo, annexis inſuper ubique ſuis vocalibus, charactere expreſſi. — Latina uti Syriacis ad verbum fere reſponderent, curavi. Verſionem noſtram cum iſta, quam olim dedit Etzelius, (fruſtra diu quaeſitam, Serrarii tandem operibus inſertam reperio) contuli, a qua num ſine cauſa longius alicubi diſſentiam, ſi notas conſulere placuerit, aeſtimabis.„ t)

[Quae per plures annos ab editionibus Novi Teſtamenti Syriaci abfuerunt Epiſtolae ſacrae, tandem publici juris fecit *Edw. Pococke*: textuique ſyriaco tum typis ſyriacis tum hebraicis expreſſo adjunxit verſionem latinam et textum graecum, praemiſſa ad *Gerh. Joh. Voſſium* praefatione et ſubjectis ad calcem annotationibus. Editio, cujus *Le Long* inter editiones ſyriacas meminit, ad Polyglotta omnino referenda. u)

[VI.] * Apocalypſis S. Johannis ex manuſcr. exemplari e biblioth. clariſſ. viri Joſephi Scaligeri deprompto, edita charactere ſyro et hebraeo cum verſione latina et notis, opera et ſtudio Ludov. de Dieu. Lugd. Bat. ex typogr. elzeviriana. CIƆIƆCXXVII. 4.

Ex

o) *Le Long* p. 46. col. 1. D.

p) *Calmeti* bibliſche Biblioth. p. 133.

q) *Le Long* p. 47. col. 1. A. conf. p. 343. col. 2. B.

r) *Le Long* p. 47. col. 1. A.

s) *Wolffius* Vol. 2. p. 359.

t) *Le Long* p. 108. col. 2. E.

u) *Nachrichten v. e. Hall. Bibl.* Vol. 1. p. 96. *J. F. Hirtii* oriental. Biblioth. Vol. 1. p. 309. *Knochii* Nachrichten p. 599. *Reimmanni* catal. p. 219. Index Bibl. Wernigerod. p. 3. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 5. *J. M. Goezii* Verzeichnis ſeiner Bibelſaml. p. 9. *Waltoni* prolegom. p. 395.

Ex praefatione: „Jam vero ad laborem nostrum quod attinet, quem celandum minime censeo, textum Syriacum charactere facilliori, qui typographo notus esset, descripsi, eundem literis Hebraicis, additis vocalibus in gratiam tyronum expressi; versionem latinam, servata quantum potui phrasi Syra, addidi; atque ut haec cum textu authentico conferri quam facillime possent, Graecus quoque ut adesset, curavi. Textum Syriacum fideliter descripsi, descriptum contuli, relictis etiam mendis quae occurrebant, quae tamen, ne lector alicubi offenderet et haereret, hujusmodi signo + notavi, et in charactere hebraeo ad idem signum, nisi fallor, emendavi. — — ubi verba quaedam ad sensum perficiendum deessent, id hujusmodi signo [ ] spatio aliquo vacuo relicto indicavi, et in charactere Hebraeo et Graeco supplevi.„ x) Partes N. T. polygl.

[Ad Polyglotta omnino referenda est haec prima Apocalypseos editio, quae postea in posteriores tum Bibliorum Polyglottorum tum N. T. Syriaci editiones translata est. y)

* Revelatio quae facta est super Johannem Evangelistam a Deo, in Patham insula, in quam ejectus fuit a Nerone Caesare. (Amstelaedami excudit Gerardus Borstius Bibliopola ƆIƆIƆCLXXXXIII.) Fol. z) [VII.]

[Sub hoc rubro adjecta est Apocalypsis Syriaca ex editione praecedenti *Ludovici de Dieu* criticae sacrae, a pag. 763. ad 846. Succedunt denique Animadversiones quaedam, tum ad textum Syriacum, tum ad punctationem pertinentes, p. 847-861. Columna interior continet textum syriacum typis syriacis, et infra textum graecum, exterior vero textum syriacum typis hebraicis punctatis, et infra versionem latinam.

§. XXXVIII.

Evangel. Epist. anniverf. polygl.

Evang. Ep. anniv. pol.

Evangelia Anniversaria Dominicorum et Festorum Dierum, Germanice, Latine, Graece et Ebraice edita studio et opera Johannis Claii Hertzbergensis. Lipsiae. Johannes Rhamba excudebat. Anno MDLXXVI. 8. [I.]

Ex praefatione: „Annus hic est quartus, cum edidi Catechesin Lutheri, quam vocant minorem, quadrilinguem. (1572). — — In ejus libelli praefatiuncula pollicitus sum editurum me paulo post Evangeliorum anniversariorum interpretationem lingua sancta, quam tunc in manibus habebam. Sed post id tempus mutavi consilium. — Sed dum hac sum sententia et versionem meam ut nullius momenti supprimendam censeo: Ecce quidam summi viri iterum hortantur et pene cogunt etc.„ Prima haec est editio, deinde aliquoties recusa. Evangelia ex Evangelio Matthaei desumpta, non ex antiquo Evangelio hebraeo descripsit, sed ipse traduxit. Versio latina Erasmica. Subsignavit Praefationem: „Bendelebii festo die Paschae, quod est hoc anno mundi quinquies millesimo quingentesimo trigesimo septimo etc.„ qui numerus, nisi errasset editor, annum 1588 proderet.

* Evan-

x) *Le Long* p. 108. col. B.

y) *Nachrichten v. e. hall. Biblioth.* Vol. 1. p. 97. *J. F. Hirtii* oriental. Biblioth. Vol. 1. p. 309. *Vogtii* Catal. p. 236. *Petr. Baylii* Lexic. Tom. 2. p. 307. edit. german. Index Biblioth. Wernigerod. p. 3. *J. M. Goezius* l. c. p. 9. *Reimmanni* Catal. p. 239. *Waltoni* proleg. p. 395.

z) *Le Long* l. c.

[II.] * Evangelia anniversaria — edita studio et opera Joannis Claii Hertzbergensis. Lipsiae 15[illegible]8. 8. [a])

[Ita *Le Long* et *Wolffius*. Errant itaque auctores *des Gelehrten Lexicon*, qui hoc anno solam Evangeliorum et Epistolarum versionem hebraicam a *Claio* editam esse adfirmant.

[III.] * Evangelia anniversaria Dominicorum et praecipuorum Festorum accurato studio correcta, una cum perioche, et summaria expositione singulorum quae huic editioni nunc primum accessere. Studio et opera Joannis Claii. Lipsiae 1586. 8. [b])

[IV.] Evangelia anniversaria — edita studio et cura M. Johannis Claji Hertzbergensis — Lipsiae apud Philippum Fuhrmannum 1665. 8.

[V.] * Lectiones Evangeliorum et Epistolarum anniversariae, Ebraice, cum radice, literis servilibus et latina lectione, Graece, Latine, et Germanice. Harmonice et Symmetrice pro verbi Dei et linguarum studiosis editae ab Elia Huttero Germano. Noribergae MDCI. 8. [c])

[VI.] Evangelia et Epistolae anniversariae Ebraice — ab Elia Huttero Germano. Lipsiae apud Schurerianos et Goetzianos. 1663. 8.

Idem liber eademque editio, sed novo ornata tituli folio. [d])

[VII.] *Ευαγγελια τε και επιστολαι των κυριακων και εορταστικων ημερων, ελληνιστι, ρωμαϊστι και γερμανιστι.* Evangelia et Epistolae Dominicorum ac Festorum Dierum, graece, latine et germanice. *Evangelia und Episteln, auff die Sonn- und Festtage, Griechisch, Lateinisch und Deutsch.* Una cum distichis Graecis et latinis, et tetrastichis germanicis, summam Evangeliorum exhibentibus. Cum Privil. Elector. Saxon. special. Jenae Sumpt. Joh. Friderici Gleditschii Bibliop. Lipsiens. Anno M. DC. LXXXIX. 8.

Ad editionem graecolatinam Wittebergensem anni 1634. (Cap. II. Sect. II. §. LIII.) accessit in hac iterata versio germanica *Lutheri*. Disticha graeca et latina sunt quoque eadem. Tetrasticha germanica de novo addita sunt. Paginae in tribus columnis sistunt Textum graecum, Versionem latinam *Erasmi*, et germanicam Lutheri.

[VIII.] * Epistolae anniversariae, quae Dominicis diebus et festis in ecclesia praeleguntur, Hebraice, Graece, Latine et Germanice. (Ebraeae jam recens ex graeco textu et syriaca paraphrasi factae a Conrado Neandro) cum brevibus Scholiis. Lipsiae. Typis Defneri. 1586. 8. [e])

§. XXXIX.

Orat. Dom. polygl.

Oratio Domin. polygl.

[I.] * Oratio Dominica in XX linguis cum notis in lingua teutonica impressa. Exstat inter codices Msc. Biblioth. Bodlejanae cod. 5206. [f])

* Oratio

a) *Le Long* p. 46. col. 1. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 361. Allgem. Gelehrten-Lexicon Tom. 1. p. 1927.

b) *Le Long* ibid. *Wolffius* Vol. 3. p. 361.

c) *Le Long* p. 46. col. 1. E. conf. *Wolffius* Vol. 2. p. 361. *Baumgartenii* Nachrichten Vol. 5. p. 99.

d) *Wolffius* Vol. 4. p. 107.

e) *Le Long* p. 47. col. 1. B. *Wolffius* Vol. 4. p. 107.

f) *Le Long* p. 46. col. 1. E. *Wolffius* Vol. 2. p. 361.

* Oratio Dominica XXVI. linguis diversis. Studio Angeli Rocchae edita. (Romae 1591.) 4. [II.]

Vid. ejus appendix de Bibliothecae Vaticanae dialectis. g) [Nimirum appendix secunda libri alias rarissimi: „Bibliotheca ApostolicaVaticana a Sixto V. Pont. Max. in splendidiorem commodioremque locum translata, et a Fratre Angelo Rocha a Camerino commentario variarum artium ac scientiarum materiis curiosis ac difficillimis, scituque dignis refertissimo illustrata. Ad S. D. N. Gregorium XIV. Romae MDXCI. ex typographia Apostolica Vaticana. h)

Oratio Dominica XXVI. linguis diversis edita studio Angeli Rocchae edita. (Romae 1719. Fol.) [III.]

Tomo secundo operum Angeli Rocchae, f. t. Opera omnia tempore ejusdem autoris scilicet impressa, nec non autographa et Romae in angelica Bibliotheca originaliter asservata. Romae MDCCXIX. fol. i)

* Specimen XL. diversarum atque inter se differentium linguarum et dialectorum a Hieronymo Megisero e diversis auctoribus collectarum, quibus oratio dominica est expressa. Francofurti 1592. 8. k) [IV.]

* Oratio Dominica L. diversis atque inter se differentibus linguis cura Hieronymi Megiseri edita. Francofurti 1593. 4. [V.]

V. ejus Thesaurus polyglottus l) [vel dictionarium multilingue, ex quadringentis circiter tam veteris quam novi, vel potius antiquis incogniti orbis nationum linguis, dialectis et idiotismis constans.

* Oratio Dominica L. diversis linguis studio Hieronymi Megiseri. Francof. 1603. 8. [VI.]

Exstat Schediasma sub titulo: *Prob einer Verdolmetschung in funfzig unterschiedlichen Sprachen, darin das heilige Vater Unser, der Englisch Gruss, die zwölff Artickel des Glaubens, die zehen Geboth, samt anderen Sprüchen transferiret und in Druck verfertiget worden durch Hieronymum Megiserum.* m)

* Oratio Dominica XL linguarum a Joanne Reutero edita. Rigae 1662. n) [VII.]

* Orationis Dominicae versiones praeter authenticam fere centum linguis, eaeque longe emendatius quam antehac a probatissimis authoribus potius quam prioribus collectoribus, jamque singulae genuinis suae linguae characteribus a Barnimo Hagio (*id est, Andrea Müllero*) traditae editaeque a Thoma Ludekenio. Berolini ex officina Rungiana. 1680. 4. [VIII.]

* Orationis Dominicae prope centum versiones collectae olim et illustratae ab Andrea Müllero, nunc editae una cum alphabetis diversarum linguarum pene septuaginta. Studio Sebastiani Gotofredi Starckii. Berolini apud Joh. Liebermannum. 1703. 4. [IX.]

[Ita

g) *Le Long* p. 46. col. 2. A.

h) *Vogtii* catal. p. 584. Thesaurus Bibliothecalis Tom. 1. p. 313.

i) *Freytagii* analecta de libr. rar. p. 788.

k) *Le Long* p. 46. col. 2. A. *Wolfius* Vol. 4. p. 108.

l) *Le Long* p. 46. col. 2. A. *Wolfius* Vol. 2. p. 361.

m) Biblioth. Solgeriana. Tom. 3. p. 323.

n) *Le Long* p. 46. col. 2. B. *Wolfius* Vol. 4. p. 108.

Orat. Dom. polygl. [Ita recenset *Le Long* o) collectiones *Mullerianas*, tanquam diversas, quae tamen non sunt nisi una eademque editio diversis titulis emtoribus exposita. Jam ante annum 1660 evulgavit *Andreas Müllerus* et quidem propriis sumptibus, Orationis Dominicae versiones ferme centum, pp. 64. Addidit deinde anno 1660 sub nomine *Barnimi Hagii*, ab oppido natalitio *Greifenhagio* desumto, Versionum orationis Dominicae auctarium, pp. 9. Duo haec schediasmata conjunctim exposita sunt 1680, acsi tunc temporis curante *Ludekenio* in officina Rungiana exscripta essent. Denique cum aliis opellis ejusdem auctoris in unum fasciculum sunt conjecta, addita praefatione *Starckii*, quae vitam auctoris et historiam scriptorum ejus exponit. p)

[X.] * Oratio Dominica plus centum linguis, versionibus aut characteribus reddita (*ab eodem Mullero*) et expressa, editio novissima. Londini Danielis Brown. 1700. 4. q)

[Ita *Le Long*. Quae vero tantum ex parte vera sunt. Debemus editionem *Davidi Wilkinsio*, qui quidem *Mulleri* collectionem iterum prelo subjecit, attamen variis formulis adauxit. r)

[XI.] * Oratio Dominica in diversas fere omnium linguas versa, et propriis cujusque linguae characteribus expressa, una cum Dissertationibus nonnullis de linguarum origine variisque ipsarum permutationibus. Editore Joh. Chamberlaynio, Anglo-Britanno. Amstelodami typis Guil. et Dav. Goerei. 1715. 4.

[Satis mendose apud *Le Long* exscriptum titulum hic restituimus. Duabus absolvitur liber, sumptibus et impensis editoris exscriptus, partibus. Prima continet fere centum et quinquaginta orationis dominicae formulas, et quidem, quantum fieri potuit, propriis cujusvis linguae characteribus expressas. Altera pars vero continet symbolas litterarias, seu dissertationes rogatu editoris ab eruditis et magni nominis viris scriptas, nimirum *Nicholsonii*, *Leibnitzii*, *Surenhusii*, *Wottoni*, *Wilkinsii*, *Relandi*, *La Crozii*, *Schroederi* et *Jonesii*. *Lacrozii* pererudita Dissertatio inter epistolas ejus recusa exstat. De Collectoribus formularum Orationis Dominicae coronidis loco sequentia annotavit auctor noster: „Orationis Dominicae versiones collectas ediderunt Conrad. Gesnerus, Gasp. Waserus, ambo in Mithridate suo. Hier. deinde Megiserus et Ge. Pistorius Mayerus, uterque in peculiari libro. Novissime Joannes Wilkins in libro Anglico de reali charactere et lingua philosophica. Post hunc ego easdem et plures editurus eram, ita tamen, ut non latinis duntaxat litteris descriptas versiones recenserem, et varias lectiones subnecterem, sed vel maxime singulas versiones propriis ejus linguae characteribus exprimerem, et bonam partem deficientibus typis,

o) *Le Long* p. 46. col. 2. B. et C.

p) Nachrichten von einer Hall. Biblioth. Vol. 6. p. 360. 363. Titulus collectionis est: „Alphabeta et notae diversarum linguarum pene septuaginta, tum et versiones Orationis dominicae prope centum, collecta olim et illustrata ab *Andrea Mullero Greifenhagio* — — cum praefatione de vita ejus et praesertim opusculorum historia. Prostant Berolini apud Johannem Liebermann. (sine anni nota in titulo.) 4. Viginti tria sunt opuscula diversa, quorum XVIII. et XIX. versiones Orationis Dominicae exhibent. Nullum vero illorum tunc temporis de novo est impressum.

q) *Le Long* p. 46. col. 2. C.

r) Conf. *Uhlii* Thesaurus epist. Lacrozianus Tom. 2. p. 78. Tom. 3. p. 78.

typis, ex aere darem. „ *Haec exscripsi ex pag.* 298. *sed unde desumta sunt non indicatur.* Haec *Le Long.* Unde vero haec sua hauserit, difficile omnino erit inventu: et vix, multo labore et studio id indagare, foret operae pretium. Id tamen in aprico est, haec e libro exscripta esse, qui circa finem seculi praeteriti in lucem exiit. Ultimum et novissimum enim, quod recenset, est *Wilkensii* scriptum. Interim non abs re fore judicamus, si quas nominavit Auctor collectiones, hic recenseamus, iisque alias, quas omisit, adnumeremus. De *Hieronymo Megisero* jam supra nonnulla adnotavimus. Orat. Dom. polygl.

Conradi Gesneri collectio exhibetur in tabula adjuncta libello rarissimo: Mithridates, sive de differentiis linguarum tum veterum, tum quae hodie apud diversas nationes in toto orbe terrarum in usu sunt, observationes. Tiguri typis Froschoveri 1555. 8. s) [XII.]

Gasparus Waserus collectionem Gesneri multis formulis adauxit in secunda editione Mithridatis. Tiguri, Typis Wolphianis. 1610. 8. t) [XIII.]

Georgii Pistorii Maueri Pfarr zu Duras Pater Noster, *oder das Vater Unser in viertzig unterschiedlichen Sprachen.* *Gedruckt zu Ollmütz,* 1621. 12. u) [XIV.]

Johannes Wilkinsius, in tentamine, quod anglice edidit: An Essay toward a real Character and a philosophical Language. Londini 1668. fol. parte 2. cap. 2. Orationem Dominicam et Symbolum Apostolicum exhibet variis versionibus expressum. x) [XV.]

Reliquos Collectores vel collectiones Versionum Orationis Dominicae, quos *Le Long* vel praetermisit, vel tempore sunt recentiores, ordine Alphabetico hic recensebimus; quamvis id lubentes confiteamur, non omnes collectiones ad hanc classem Polyglottorum esse referendas, sed alias tantum plures exhibere Orationis Dominicae versiones sine textu authentico.

Pierre D'Avity le monde, ou description de l'univers et ses quatre parties. Parisiis, 1643. fol. y) [XVI.]

Claudius Duretus perplures exhibet Orationis Dominicae versiones *in Thresor de l'histoire des Langues de cest univers, continent les origines, beautez, perfections, decadences, mutations, changemens, conversions et ruines des langues hebraique etc. à Cologny, per Matth. Berjon* 1613. 4. et cum novo rubro *à Tverdon de l'imprimerie de la société Helvetiale Caldoresque.* 1619. 4. z) [XVII.]

Bartholomaeus Georgiewitz ex gravissima captivitate, quam per tredecim annos expertus est inter Turcas, fuga se demum liberavit. Romam veniens edidit ibidem [XVIII.]

s) *Vogtii* catal. p. 307. *Clement* Tom. 9. p. 166.

t) *Nachrichten von einer hall. Biblioth.* Vol. 6. p. 354. *Clement* et *Vogtius* ll. cc.

u) v. Catal. Collectorum Vers. orat. Dom. collectioni Mullerianae praemissum.

x) *Nachrichten von einer Hall. Biblioth.* Vol. 6. p 365.

y) Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 2. p. 203.

z) *Vogtii* catal. p. 251. *Nachrichten v. e. Hall. Bibl.* Vol. 6. p. 352. *Clement* Tom. 7. p. 467.

Orat. Dom. polygl. ibidem anno 1550. varios de rebus Turcarum tractatus, qui conjunctim deinde publice expositi sunt sub rubro: De Turcarum moribus epitome, Bartholomaeo Georgiewitz peregrino auctore. Romae 1552. 12. Saepius deinde opella recusa est. Lugduni 1555. 12. Wittebergae 1562. 8. Parisiis 1568. 8. Genevae apud Joan de Tournes 1629. 12. Helmstadii 1671. 4. item in *Theodori Bibliandri* Machumetis Saracenorum Principis ejusque successorum vitis ac doctrina ipsoque Alcoran, Basileae 1543. fol. Nec non denique germanice: *Bartholomaei Georgiewitz Türckenbüchlein, darinnen der türckischen Kayser. Nahmen etc.* Servestae 1583. 8. Capite secundo exhibetur oratio dominica sclavonice, cum expositione latina; capite quarto O. D. in lingua turcica et versione latina, et ad finem capitis sexti arabico sermone. [a])

[XIX.] *Joh. Baptist. Grammaye* „in l. qui centum versiones Orationis Dominicae complectitur.„ Ita recensetur liber tum in catalogo collectioni Mullerianae praemisso, tum ad calcem editionis Lipsiensis, de qua infra. Exstat ejusdem *Grammaye* Africa illustrata. Tornaci Nerviorum, 1622. 4. Utrum huic operi appendicis loco versiones junctae, an vero seorsim ab eodem auctore emissae sint, definire haud audeo.

[XX.] Orationis Dominicae versiones fere centum, summa qua fieri potuit cura, genuinis cujuslibet linguae characteribus typis vel aere expressae. Lipsiae litteris Takkianis 1740. 8.

Cum Praefatione J. G. H. B. A. M. Accedit libellus appendicis loco libro in memoriam secularem artis typographicae conscripto: *Die so nöthig als nützliche Buchdruckerkunst.* Lipsiae 1740. 8. apud C. F. Gesnerum, cum Praefat. Koppii. Omnia sua debet editor ita *Andreae Mullero*, ut et catalogum collectorum de verbo ad verbum descripserit, ipsius vero *Mulleri* et *Chamberlaynii* ne verbulo quidem mentionem faciat.

[XXI.] *Guilielmi Postelli* collectio in libro, cui titulum dedit: Linguarum duodecim characteribus differentium Alphabetum, introductio, ac legendi modus longe facillimus. Parisiis 1538. 4. [b])

[XXII.] *Olaus Rudbeckius* filius, lectione Chamberlaynianae Collectionis commotus, quinque rariores O. D. versiones publicavit in specimine usus linguae Gothicae in eruendis atque illustrandis obscurissimis quibusdam scripturae locis. Upsal. 1717. 4. [c])

[XXIII.] *Joannis Schildtbergeri* wunderbarliche und kurzweilige History, wie Schildtberger einer aus der Stadt Munchen in Bayern von den Turcken gefangen, in die Heidenschaft geführet, und wider heimkommen ist. sehr lustig zu lesen. Francof. 1554. 4. et Magdeburgi 1606. 8. Recenset iter et historiam belli sub Tamerlane, insertis O. D. formulis. [d])

Orien-

a) *Freytagii* apparat. litter. Tom. 3. p. 257. *Baueri* biblioth. univers. Tom. 2. p. 20. Biblioth. Rinckiana p. 600. *Nachrichten v. e. Hall. Biblioth.* Vol. 5. p. 242.

b) *Nachr. v. e. Hall. Biblioth.* Vol. 6. p. 357.

c) *Gelehrte Zeitungen.* Lips. 1721. p. 350.

d) *Vogtii* Catal. p. 613. *Freytagii* analecta p. 826.

Orientalisch und occidentalischer Sprachmeister, welcher nicht allein hundert Alphabete nebst ihrer Aussprache, so bey den meisten Europäisch-Asiatisch- Africanisch - und Americanischen Völckern und Nationen gebräuchlich sind, auch einigen tabulis polyglottis verschiedener Sprachen und Zahlen vor Augen leget: sondern auch das Gebet des Herrn in 200. Sprachen und Mundarten mit derselben Characteren und Lesung nach einer geographischen Ordnung mittheilet. Aus glaubwürdigen auctoribus zusammengetragen, und mit dazu nöthigen Kupfern versehen. Leipzig, zu finden bey Christian Friedrich Gessnern. 1748. 8. [XXIV.]

Praemittitur Epistola *Benjamini Schultzii*, olim Missionarii apud Indos, et Praefatio *Johan. Frider. Fritzii*. Duabus absolvitur partibus, quarum posterior inscribitur: Orationis Dominicae Versiones plurium linguarum Europaearum, Asiaticarum, Africanarum et Americanarum, pp. 128. cum tabulis aeneis 40. Collectio omnium locupletissima, ad cujus calcem plures recensentur orationis Dominicae collectores. e)

Georgius Stiernhielmius IV. Evangeliis ab Ulfila gothice versis et Holmiae 1671. 4. editis in limine adjecit nonnullas orationis Dominicae versiones. [XXV.]

Oratio Dominica πολυγλωττος και πολυμορφος, nimirum plus centum linguis, Versionibus aut Characteribus reddita et expressa; editio novissima, speciminibus variis quam priores auctior. Das ist, das Gebet des Herrn oder Vater Unser in viel Sprachen und Schreibarten, nemlich in mehr als hundert Sprachen, Uebersetzung und Schrifften verfasset und vorgestellet; die letzte edition. Um unterschiedliche Exempel vermehrter als die vorige. Verlegt von Johann Ulrich Krausen Burgern und Kupferstechern in Augspurg. Das übrige durch Johann Christoph Wagnern Buchdruckern daselbst. Fol. s. a. pp. 22. [XXVI.]

Editio parum nota. Inter editiones polyglottas ultimam recenset editor anni 1700. unde jam ante annum 1715. hanc evulgatam esse, conjiciendum erit. Recentiores editores Collectionum anno 1740. et 1748. emissarum, hanc silentio praetermiserunt. f)

Bonaventura Vulcanius de literis et lingua Getarum s. Gothorum, item de notis Lombardicis. Lugdun. Bat. 1597. 8. g) [XXVII.]

Oratio Dominica germanice, latine, graece et hebraice. Studio Joh. Claji Herzbergensis. Wittebergae excudebat Johannes Crato, Anno MDLXXII. 8. [XXVIII.]

Oratio Dominica — Claji. Wittebergae 1587. 8. [XXIX.]

Oratio Dominica — Claji. Wittebergae 1594. 8. [XXX.]

e) *Hagemanni* Nachrichten p. 195.

f) *Hagemanni* Nachrichten p. 195. Bibliotheca Rinckiana. p. 4.

g) *Vogtii* Catal. p. 717. *Baueri* biblioth. univers. Tom. 4. p. 288. *Beyträge zur critischen Historie der Deutschen Sprache*, Part. 12. p. 671.

[XXXI.] Oratio Dominica — Claji. Wittebergae. 1597. 8.

In Catechismo Lutheri minori tetraglotto. Conf. supra §. XV.

[XXXII.] Oratio dominica tetraglotta. Jenae 1692. 12. v. §. XL. n. X.

[Recensentur quinquaginta sex Versionum Orationis Dominicae collectores ad calcem Collectionis, quam supra sub rubro *Orientalisch-Occidentalischer Sprachmeister* descripsimus; quorum in numero plurimi, attamen non omnes sunt, quos jam nominavimus. Reliquos vero, quos ille editor recenset, hic nominasse sufficiat; *Baldaevi* introd. in L. Malab. belg. Amstelod.; *E. C. Barchewitz Ost-Indianische Reisebeschreibung* 1730. p. 450.; *Th. S. Bayeri* Musaeum Sinicum; Cardin. *Rob. Bellarmini* Elem. Arab. Syr.; *Alex. Chodcierit* in Caton. graec. lat. Jo. Mylii; *Jo. Clericus* vers. gall.; *Erpenii* N. T. arab.; *St. de Flacourt* in hist. Madagasc. I. p. 47.; *Freherus*, in Urs. antiqu. Eccles. Germ.; *Th. Gaye Reisebeschreibung; Maximus Callipolis* Ed. Venet.; *Dan. Gastrisius* MS.; *Christoph. Hartknochius; Hottomanus* in Codicem; *Hutterus* N. T. Norimb. 1599.; *Franc. Junius; Athan. Kircherus* in China illustrata; *Petr. Kirstenius* Gram. Arab.; *Christoph. Lehmann* Chron. Spir.; *G. W. Leibnitz* Collect. Etym. P. 11. p. 373.; *Jo. Ludolff* Gramm. aethiop. p. 11.: *Jo. Mercerus* in Ev. Matth. Ebr.; *Jo. Micraelius* in Pomerania germ. ed. Part. 1. p. 124; *Alb. Molnar* gramm. ungar. p. 197.; *Andr. Mulleri* epist. ad Job. Ludolphum; *Seb. Münster* in Cosmographia IV. p. 31.; *Pfeiffer* Fascic. Diss. 135; *Rushwortianus* in Codicem; *Seomann* N. T. Turc.; *Benj. Schultzius* in Grammat. Hindost.; *Jo. Barth. Schreckenfuchsius* in Ev. Matth. ebr.; *Henr. Stahlius* in *Handbuch* P. 1. p. 4; *Leonh. de Thurneysser; Prim. Truber* Catech. p. 24; *Cypr. de Valera* N. T. hisp. Amst. 1625.; *Ursinus* in antiqu. Eccles. Germ; *Wheloci* IV. Evang. persice; *Nic. Witson* Noord-en Ost-Tartarye p. 633. Quibus adhuc *Franckii altes und neues Mecklenburg* lib. 1. p. 189. 215. 216. jungi potest. Qui tamen non omnes varias versiones collectas, sed diversas tantummodo versiones ediderunt.

§. XL.

Loca Singula Polygl.

Loca singula polygl.

[I.] Andreae Baueri oracula V. T. selectiora hebraice, latine, graece et germanice, in quibus potiores Aphorismi Theologici in loco de Deo uno et trino nec non de attributis divinis laudantur. Lipsiae 1635. 8.

Editor munere Professoris Theologiae apud Lipsienses functus, in usum praelectionum collectionem edidit, quae jam ab *Opitio* in praefatione ad Parva Biblia hebraeo-latina inter Schediasmata refertur, quae sunt ipsa raritate rariora. [b])

[II.] Dicta insigniora Scripturae S. hebraice, graece, latine et germanice. Gedani 1655. 8.

Opus videtur inchoatum, sed non consummatum. E Pentateucho enim tribus plagulis exstantiora oracula divina exhibentur. [i])

[III.] Eclogae sacrae Novi Testamenti, Syriacae, Graecae, Latinae, cum observationibus philologicis, quibus praemittuntur Rudimenta grammaticae Syriacae opera Joh. Mich. Dilherri. Jenae 1638. 12.

b) *Wolffius* Vol. 4. p. 155.   i) *Wolffius* ibid.

Eclogae ſacrae — Jenae 1658. 12. [IV.]

Eclogae ſacrae — Jenae 1662. 12. [V.]

Ad manus eſt editio Halae Saxonum, typis haeredum Oelſchlegelianis, impenſis Johannis Bentzbachii 1646. 12.[k]) e cujus praefatione ſequentia notanda veniunt: „Ecce vobis tandem — Eclogas ſacras Novi Salvatoris noſtri Teſtamenti, Syriacas, „Graecas, Latinas, obſervationibus quibusdam illuſtratas. Cumque partim exem„plaria grammaticorum Syriacorum pauciſſima ad nos perferantur — — Eclogis „junximus Rudimenta grammaticae Syriacae, ſecundum Amirae et Dieu praecepta etc. Verum de Eclogis ipſis in hac editione, quae omnino completa eſt, et pagina ultima monitum de erratis typographicis exhibet, nullum exſtat veſtigium.

M. Valentinus Friderici dicta ſacrae ſcripturae, Hebraea, Chaldaea, ac Syra ſecundum articulorum theologicorum ſeriem intra privatos parietes, Deo adjuvante reſolvet, eadem non minus philologice quam theologice illuſtraturus. Lipſiae typis Juſtini Brandii. 8. ſ. a. pp. 32. [VI.]

Ad morem librorum hebraicorum, qui a ſiniſtra evolvuntur manu, expreſſum eſt ſchediaſma, in quo loca biblica ſecundum ſeriem articulorum fidei ita ſunt ordinata, ut e. g. in pagina quarta locus e V. T. in duabus columnis hebraice et chaldaice, cum duplici verſione latina interlineari, et in pagina quinta locus parallelus e N. T. Syriace cum verſione latina exhibeatur. E. g. De Theologia. Joſ. I, 8. Johan. XVII, 3. De ſcriptura S. 2 Sam. XXIII, 2. 1 Petr. I, 10. Libellus, qui ſe fortaſſis oculis lectorum fere ſubduxit.

* Precationes aliquot celebriores e ſacris Bibliis deſumptae, hebraice, graece et latine, adjectis benedictionibus, canticis et ſi quae alia ejusdem ſunt generis. Pariſiis apud Martinum Juvencum. 1554. 12. [VII.]

In Commentariis MSS. Jo. Bapt. Ottii legi: Hebraica, graeca et latina Biblia, precationes et benedictiones. Sed in hoc volumine non textus Biblicus integer, ſed aliquot partes continentur. [l])

* Epitome Bibliorum, continens inſigniora Veteris et Novi Teſtamenti dicta in ſex linguis: Hebraice, Chaldaice, Syriace, Graece, Latine et Germanice. Studio Valent. Schindleri. Wittebergae 1578. 8. [m]) [VIII.]

[Idem ille *Schindlerus* Oederanus, cui Lexicon pentaglotton, Hebraicum, Chaldaicum, Syriacum, Talmudico - Rabbinicum et Arabicum, Hanoviae 1612. fol. poſt mortem editoris excuſum, debemus, Biblia haec parva polyglotta publici juris fecit. [n])

Tameion ſacroſanctum; ſeu dicta utriusque Teſtamenti, ad confirmandum potiores fidei Articulos, in aureo B. Leonhardi Hutteri compendio adducta, aut et eo pertinentia, ſeorſim ex S. Codice excerpta, cum LXX virali Graeca, nec non Graecis V. T. Apocryphis, addita ubique Latino- [IX.]

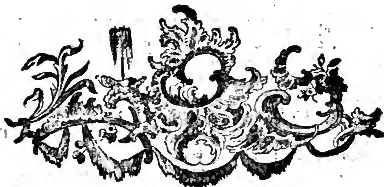
k) *Walchii* Biblioth. exeget. p. 788.
l) *Le Long* p. 46. col. 1. E. *Maittaire* Tom. 3. Part. 2. p. 631.
m) *Le Long* p. 41. col. 1. C.
n) *Wolfius* Vol. 2. p. 354. Catal. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 4.

Loca lingula polygl. no-germanica interpretatione, in usum studiosae juventutis publici juris facta Quae sub finem accesserunt alia, et quis totius opellae scopus sit, Praefatio exponet. Editio secunda. Jenae sumtibus Jo. Bielkii, Bibliop. Jen. Typis viduae Samuelis Krebsii. 1692. 12.

Editionem procuravit *Joh. Frid. Köber*, Rector Ruthenaei, quod Gerae est. Dicta hebraica ex editione Bibliorum hebraicorum Clodiana descripta sunt. Accedunt ad calcem Symbola oecumenica, cum Anathematismis Ephesinis et potiori capite Decreti Chalcedonensis, graece et latine. Idem edidit eodem anno:

[X.] Dicta Vet. Testam. cum versionibus Graeca, Latina et vernacula, Festis cum potioribus tum et minoribus, singulisque diebus dominicis per integrum annum sacra. Accessere superpondii loco Praecepta Decalogi et varii gemitus ex gazophylacio divino deprompti. Cum indice Dictorum et Phrasium. Jenae, sumtu Joh. Bielckii, Bibliop. Jenens. Typis Viduae Samuelis Krebsii. A. O. R. MDCXCII. 12.

Inter appendices legitur Oratio dominica tetraglotta.

PARTIS I.

PARTIS I.
CAPVT IV.
DE
LIBRIS APOCRYPHIS.

PARTIS I. CAPVT IV.

DE

LIBRIS APOCRYPHIS.

§. I.

Recensionem scriptorum variorum, quae ex antiquioribus ad nos pervenerunt temporibus, et sub nomine Apocryphorum venire solent, appendicis loco hic subjungimus. Medium illa inter Canonicos Veteris ac Novi Testamenti libros occupant locum. Separantur a Canone Veteris Testamenti, consentiente Ecclesia Judaica, quae illa nunquam in Canonem retulit. Nec Libris Novi Foederis Canonicis annumerari possunt, quamvis Ecclesiae Romanae, hisce libris canonicam auctoritatem adjudicare placuerit. Distinguimus vero Libros Apocryphos ab aliis, qui Veteri Testamento ut Psevdepigrapha, et Novo Testamento ut Apocrypha jungi possent, quos collegit et edidit *Johannes Albertus Fabricius* [a]). Illa tantummodo hic recensebimus scripta, quae Bibliis sacris jungi solent, et graeco idiomate conscripta creduntur. *Syracidis* Sententias primo lingua chaldaica esse consignatas non negamus; at quia opusculum illud in sua nativa lingua non ad nostra pervenit tempora, editionem graecam ut archetypam habendam esse censemus. Editiones vero, quae hic in censum veniunt, vario modo inter sese distingui possunt. Prodiit integra opusculorum collectio lingua graeca vel sine vel cum versione, aut seorsim exscripta, aut Bibliis graecis vel inserta, vel annexa. Emissi quoque sunt vel plures vel singuli libri, prout editoribus ratum visum est. Quae vero ad historiam vel librorum ipsorum, vel eorum auctorum, aut ad controversias inprimis cum Pontificiis pertinent, ea omnia, ab aliis studiose tractata [b]), silentio praeteribimus, et primo editiones graecas, deinde vero editiones cum versione emissas enumerabimus.

§. II.

a) Codex Pseudepigraphus Veteris Testamenti collectus, castigatus, testimoniisque, censuris et animadversionibus illustratus. — Editioni huic secundae accedit volumen alterum separatim excusum. Hamburgi 1722. 8. Codex Apocryphus Novi Testamenti, collectus, castigatus, testimoniisque, Censuris et animadversionibus illustratus. — Editio secunda. Hamburg. 1719. III. Tomi. 8.

b) Conf. *Joh. Rainoldi* censura librorum Apocryphorum Veteris Testamenti, adversum Pontificios, inprimis Robertum Bellarminum. Oppenheimii 1611. 4. *Joh. Godofr. Henckii* introductio ad libros Apocryphos V. T. Halae 1718. 4. *Joh. Henr. Heideggeri* Enchiridion Biblicum, lib. 2. c. 1-20. p. 301. etc. *Joh. Franc. Buddei* hist. eccles. V. T. Vol. 2. p. 832. et passim. Ejusdem Isagoge histor. theol. lib. 2. c. 8. p. 1455 etc. *Joh. Albert. Fabricii* Biblioth. gr. lib. 3. c. 29. Vol. 2. p. 727. *Joh. Christoph. Wolfii* Biblioth. hebr. Vol. 2. p. 192. Vol. 4. p. 43. *Walchii* Biblioth. Exeget. p. 224.

Editiones graecae.

§. II.

Editiones graecae.

[I.] * Bibliorum pars graeca, sc. Tobit, Judith, Baruch et Jeremiae Epistola, quae hebraice non invenitur. Antwerpiae Christoph. Plantini. 1575. 4. c)

[E Codice sacro hebraeo et graeco-latino, quem supra Cap. I. Sect. III. §. III. descripsimus, Libros Apocryphos plane sustulerat; hinc paulo post eosdem, sed non omnes, ad normam editionis Complutensis, seu Operis Biblici Regii, seorsim exscribi curavit *Christophorus Plantinus*.

[II.] * Τὸ τῶν βιβλίων μέρος ὃ ἑβραϊστὶ γράφεν οὐχ εὑρίσκεται. Bibliorum pars graeca, quae hebraice non invenitur. Elenchum versa pagina indicabit. Antwerpiae ex officina Christophori Plantini. M. D. LXXXIIII. 4. d)

[Addit *Le Long* editionem Leidensem *Raphelengii*, quae tamen non seorsim prostat, sed ad Biblia Hebraeo-latina ejusdem editoris referenda est.

[III.] * Οἱ Ἀπόκρυφοι βίβλοι. Libri Veteris Testamenti Apocryphi omnes; graece, ad Exemplar Vaticanum emendatissime expressi. Accedit Oratio Manassis et Prologus incerti Auctoris in Ecclesiasticum. Francofurti ad Moenum, typis et impensis Balthasaris Christoph. Wustii, Sen. MDCXCIV. 8. e)

[Editionem procuravit *Rudolphus Leusdenius*, eum in finem, ut una cum V. T. hebraeo Cap. I. Sect. I. §. XXXVIII. et N. T. graeco Cap. II. Sect. I. §. LXXIV. recensitis, una ligatura jungi possit. Restituit in hac editione Siracidis Cap. I. comma quintum et cap. XIII. comma decimum quartum, adjuncta oratione Manassae, et Prologo ex editione Complutensi. Reliqua ex editione Septuaginta Interpretum Londinensi anni 1653 desumpta sunt. f).

[IV.] Libri Apocryphi gr. Halae 1711. 8.

Editionem procuravit *Joh. Godofred. Henckius*, qui praefationem, seu introductionem in libros Apocryphos praemisit. Eandem novis accessionibus locupletatam Halae 1728. 4. seorsim excudi curavit. g)

[V.] Βίβλοι ἀπόκρυφοι. Hoc est: Libri Apocryphi Veteris Testamenti graeci. Ad fidem optimarum editionum denuo recensiti, et in usum Juventutis φιλέλληνος emendate expressi. Halae Magdeburgicae. Sumtibus Orphanotrophei. MDCCXLIX. 12.

Curam editionis gessit *Joh. Georg. Kirchnerus*, qui eam ad editionem *Breitingeri* ita exscribi curavit, ut forma externa cum V. et N. T. graeco iisdem typis expresso, accurate conveniat. h)

§. III.

c) *Le Long* p. 199. col. 1. B.
d) *Le Long* ibid. *J. M. Goezii* Verzeichnis p. 292.
e) id. ibid. col. 1. D.
f) *Knochii* Nachrichten p. 139.
Catal. Biblioth. Baumgart. p. 41. n. 102. *Fabricius* l. c. p. 730.
g) *Walchius* p. 224.
h) Catal. Biblioth. Baumgart. p. 80. n. 122.

§. III.
L. A. Bibliis gr. inserti.

L. A. Bibliis gr. inserti.

Libri Apocryphi. Venetiis 1518. Fol. [I.]

Leguntur in editione rarissima Veteris et Novi Testamenti graeci, quam Andreae Asulano debemus, et plerumque *Editio Aldina* nominatur. Immisti vero sunt Apocryphi libri Canonicis, uti tum in MStis graecis, tum in editione Vulgata inveniuntur. [i])

Ἀπόκρυφοι, οἱ παρ' ἑβραίοις τοῦ τῶν ἀξιοπίστων ἀριθμοῦ συγκαθίσαντα. [II.]
Argentorati 1526. 8.

Ad calcem: *Argentorati apud Wolphium Cephalaeum excudebantur.* 1526. Occupant Libri Apocryphi ultimam partem editionis Septuaginta Interpretum a *Lonicero* procuratae, pag. 264-455. Sunt in numero illorum Tobias, Judith, Baruch, Epistola Jeremiae, Canticum trium virorum, Esdras, Sapientia Salomonis, Sapientia Jesu Filii Sirachi, Historia Susannae, De Dracone, Maccabaeorum libri tres, et denique Josephus de Maccabaeis. Sequutus est editor ordinem illum, quem Lutherus in disponendis libris sacris observavit, et Libros Apocryphos a Canonicis separavit, Josephique librum de martyrio septem fratrum Maccabaeorum attexuit, quod editori a quibusdam vitio vertitur.

Libri Apocryphi. Basileae per Joan. Herwagium 1545. Fol. [III.]

In Bibliis graecis Herwagianis libri Apocryphi eodem ordine et numero pag. 636-774. expressi et a Libris Canonicis distincti sunt, ut in Bibliis graecis *Wolphii Cephalaei.*

Libri Apocryphi. Venetiis, impensis Jacobi Leoncini. 1567. 8. [IV.]

Vide quae supra Cap. II. Sect. I. §. XXI. annotavimus.

Libri Apocryphi. Romae ex typographia Francisci Zanetti. 1587. Fol. [V.]

Secundum antiquum Ecclesiae Romanae morem libri Apocryphi Canonicis Romae e codice Vaticano graece editis inserti sunt. Librum *Nehemiae* excipit Liber Tobiae, Historia Judithae et fragmentum historiae Estherae: *Canticum Canticorum* sequitur Sapientia Salomonis et Sapientia Jesu Siracidis; *Threnis* juncta est Epistola Jeremiae, Prophetia *Danielis* inter Canonicos ultimum occupat locum, cui tres Maccabaeorum libri additi sunt.

Libri Apocryphi. Francofurti apud Andreae Wechelii Haeredes. 1597. F. [VI.]

Biblia Graeca Francofurtana ad editionem Herwagianam anni 1545. seu Cephalaeanam anni 1526. formata sunt; hinc idem Apocryphorum et textus et numerus et ordo.

Libri Apocryphi. Londini excudebat Rogerus Daniel. 1653. 4. [VII.]

Editio Bibliorum graecorum ad normam editionis Romanae anni 1587. seu codicis Vaticani exscripta quidem dicitur. Sed Libri Apocryphi ad calcem voluminis rejecti sunt.

 Libri

i) Partes Bibliorum graecorum Apocryphas hic tantummodo nominasse sufficiat. Quae ad historiam Bibliorum graecorum faciunt, suo tempore bono cum Deo suppeditabimus. Conferendus interim est *Jacobus Le Long* Tom. 1. p. 185.

[VIII.] Libri Apocryphi. Cantabrigiae per Johannem Field. 1665. 12.

Ad normam editionis Londinenſis excuſa ſunt Biblia graeca Cantabrigienſia. Eandem ſequitur editio Amſtelodamenſis anni 1683. a qua tamen Libri Apocryphi penitus ſublati ſunt.

[IX.] Libri Apocryphi. Venetiis apud Nicolaum Dulcem. 1687. fol.

Ad editionem Haeredum Wechelii anni 1597. expreſſa ſunt Biblia graeca Veneta, quibus Libri Apocryphi additi ſunt.

[X.] Libri Apocryphi. Lipſiae ſumptibus Joh. Chriſtoph. Kōnigii. 1692. 8.

Adhaerent Veteri Teſtamento graeco cum prolegomenis *Joannis Frickii* ad normam editionis Londinenſis 1653. exſcripto.

[XI.] Libri Apocryphi. Franequerae excudit Franciſcus Halma. 1709. 4.

E Codice Vaticano in *Lamb. Boſii* editione ſeptuaginta interpretum, p. 1137-1326. ſubjectis Variantibus lectionibus ſingulis paginis.

[XII.] Libri Apocryphi. Oxonii 1709. et 1719. fol.

E Codice Alexandrino Biblia graeca evulgavit *Joh. Ern. Grabe*, tomumque ultimum ſeu quartum anno 1709. ipſe edidit, ſecundum vero poſt fata ejus *Franciſcus Lee* anno 1719. luci expoſuit. Canonicis libris inſerti ſunt libri Apocryphi eodem ordine, quo in Codice MSto leguntur.

[XIII.] Libri Apocryphi. Amſtelodami ſumptibus Societatis. 1725. 8.

E codice Vaticano in Joh. Millii editione Septuaginta Interpretum.

[XIV.] Libri Apocryphi. Lipſiae apud B. O. Breitkopfium. 1730. 8.

Ad calcem editionis Septuaginta Interpretum ad normam Codicis Vaticani cum potioribus Codicis Alexandrini lectionibus a *Chriſtiano Reineccio* procuratae. k)

[XV.] Libri Apocryphi. Tiguri ex officina Joannis Heideggeri. 1730. 1731. 4.

Editio Septuaginta Interpretum a *Johanne Jacobo Breitingero* procurata ſequitur editionem Oxonienſem modo laudatam.

L. A. cum Bibl. h. et N. T. gr.

§. IV.

L. A. cum Bibl. h. et N. T. gr.

[I.] Libri Apocryphi, graece. Zullichovii 1740. 4.

Adhaerent Bibliis hebraicis Muthmannianis, conf. ſupra Cap. I. Sect. I. §. XXXIII.

[II.] Libri Apocryphi. Gothae ſumptibus Joh. Andreae Reiheri. 1716. 12.

Acceſſerunt Libri Apocryphi editioni N. T. graeci cum Praefatione *Erneſt. Salom. Cypriani* editi. Ad annum ſequentem refert *Le Long* utriusque voluminis editionem, eique formam octavam adſcribit. l)

§. V.

k) Jam antiquiorem editionem recenſet *Jacobus Le Long*, eamque ad annum 1712. refert, in Biblioth. ſacra p. 196. col. 2. E. Sed illam haud exſtare editionem, exinde ſatis liquet, quod ad normam editionis *Grabii* expreſſa dicatur, cujus tomus primus et quartus eo tempore tantum luci expoſitus erat.

l) p. 199. col. 1. E.

§. V.

Sapient. Salomon.

Sapient. Salomon.

Sapientia Salomonis graece. Parisiis apud Viduam Guil. Morelli. 1566. 4. m)

§. VI.

Liber Tobiae.

Lib. Tobiae.

* **Liber Tobiae, juxta editionem Romanam, cum Scholiis Joannis Drusii. Franeckerae. 1591. 4.**

Omnium interpretationum Libri Tobiae, quae hodie circumferentur, antiquissima ae proinde purissima et exemplari simillima Graeca est: nam ea, et veteri Latina ad illam accurata, usos esse videmus auctorem Constitutionum, quae Clementi adscribuntur, (lib. 1. c. 1. lib. 3. c. 15. lib. 7. c. 2.) Polycarpum (Epist. ad Philippenses) Clementem Alexandrinum, (Stromatum 1.) aliosque Patres graecos et latinos Hieronymo vetustiores, quid quod a Septuaginta interpretibus concinnatam quidam arbitrati sunt, sed non ego credulus illis: cum enim in canone non haberetur ille liber, quis credat fuisse in luculento et accurato Exemplari, quod ad Ptolemaeum Philadelphum transmisit Eleazarus Pontifex? Neque vero ejus auctorem Theodotionem dicam, quod multi faciunt, quippe quam vidisse certum sit scriptores antiquiores Theodotione, quos et eam ex chaldaico exemplari excepisse verisimile est, et ad reliquos scripturae sacrae partes a septuaginta Senibus graece conversas, et usu quotidiano versari sibi solitas accudisse, atque hinc porro accepisse Christi ecclesiam, et in suum demum Canonem retulisse. n)

[Duplex quidem exstat Exemplar Libri Tobiae hebraice scriptum, alterum a *Paulo Fagio*, alterum a *Sebastiano Münstero* editum; sed utrumque pro authentico minime habendum est. Graecum textum a *Drusio* emendatum, de novo cum versione latina edidit *Joh. Alb. Fabricius.* o)

§. VII.

Sententiae Siracidis.

Sententiae Siracidis.

* Sententiae Jesu Siracidae, Graece summa diligentia et studio singulari Joachimi Camerarii editae, cum necessariis ejusdem annotationibus. Basileae per Oporinum. 1551. 8. p) [I.]

* Sententiae Jesu Siracidae — Basileae per Oporinum 1555. 8. q) [II.]

* Sententiae Jesu Siracidae, graece Argentorati 1628. 8. r) [III.]

* Sententiae Jesu Siracidae graece, cum 140. dispositionibus Wolfg. Melchioris Stifferi, et variis lectionibus e diversorum exemplarium collatione decerptis. Halae, 1676. 4. s) [IV.]

* Σοφια

m) *Maittaire* annal. Tom. 3. Part. 2. p. 735.

n) Haec *Le Long* p. 197. col. E. e *Petri Dan. Huetii* demonstr. Evangel. prop. 4. de libro Tobiae. §. 4.

o) v. infra §. IX. Conf. *Fabricii* Biblioth. gr. Vol. 2. p. 744.

p) *Le Long* p. 199. col. 1. E. Catal Biblioth. Baumgart. p. 43. n. 135. *Joh. Petr. Niceronii* Nachrichten, Vol. 19. p. 86. *Fabricii* biblioth. gr. Vol. 2. p. 736.

q) *Le Long* et *Niceron* ll. cc.

r) *Le Long* p. 199. col. 2. B.

s) id. ibid.

[V.] * Σοφια Σειραχ sive Ecclesiasticus graece, ad Exemplar Joachimi Camerarii, in usum Scholae Misnensis recusus. Lipsiae apud J. F. Gleditsch. 1682. 8. t)

[VI.] * Sapientia Jesu Filii Sirach ex recensione et cum notis Dav. Hoeschelii. Londini 1660. Fol.

[VII.] * Sapientia Jesu Filii Sirach — Francofurti 1695. Fol.

[VIII.] * Sapientia Jesu Filii Sirach. — Amstelodami 1698. Fol. u)

[Textus graecus a *Davide Hoeschelio* collatis variis MStis emendatus insertus legitur Criticis Anglicanis una cum notis *Hoeschelii*, *Baduelli*, *Clarii*, *Drusii* et *Grotii*, Londini, Francofurti, et Amstelodami editis.

§. VIII.

Orat. Manassae.

Orat. Manassae.

Oratio Manasse, graece. Venetiis ex officina Jordani Zileti. 1563. 4.

Orationem istam graece non exstare, quamvis a quibusdam versionis latinae editoribus afferatur, graece tamen inserta legitur Constitutionibus Apostolicis a *Francisco Turriano* Venetiis editis. x)

§. IX.

Libri Apocr. c. vers. lat.

Libri Apocr. c. vers. lat.

* Liber Tobiae, Judith, Oratio Manassae, Sapientia et Ecclesiasticus, graece et latine, cum dictis Scripturae parallelis, tabulis synopticis Heideggeri et Prolegomenis. Orationi Manassae subjecta est duplex poetica Metaphrasis, et ad calcem Ecclesiastici positum duplex Alphabetum Ethicum Ben-Syrae. Francofurti et Lipsiae apud Christoph. Balth. Lampium. 1691. 8.

Ex praefatione: Inter versiones latinas librorum Ecclesiasticorum, quarum plurimae exstant, illac inprimis nobis se probarunt, quae Jo. Drusium auctorem habent; quia graeca ubique fere exactius exprimunt, neque tamen ineptae sunt latinis auribus nec obscurae. — Ecclesiasticum itaque ex Drusii translatione damus. — Tobiam, quem graece tantum Drusius edidit, ipsi sumus interpretati. Judithae librum vulgamus cum versione Claudii Baduelli; Sapientiam cum translatione Victorini Strigelii. — Orationi Menasseae interpretem, quem praeponeremus Vulgato, neminem reperire potuimus. Adjecimus tamen duas ejus elegantissimas paraphrases, alteram graecam Joh. Godofr. Herrichen, alteram latinam Balduini Berlicomii. y)

Editionem procuravit *Joh. Alb. Fabricius*, qui in prolegomenis erudite, uti solet, de libris Apocryphis differit. Ben-Syrae sententias, quas Libris Apocryphis jungere *Fabricio* placuit, primus edidit *Paulus Fagius*, Isnae 1532. 4. Deinde remoto commentario hebraico easdem evulgavit *Drusius* Franeckerae 1597. 4. quae postea

t) id. p. 199. col. 1. E.

u) id. ibid. col. 2. B.

x) Conf. *Fabricius* Biblioth. gr. Vol. 2. p. 719. Vol. 5. p. 33.

y) *Le Long* p. 199. col. 1. C.

postea cum variis *Drusii* scriptis Tomo sexto Criticorum Anglicanorum insertae sunt. *) De libro Judithae, qui nunquam seorsim graece prodiit, sequentia e Huetio annotavit *Le Long*, quae hic inserenda judicamus: Libri Apocr. e. vers. lat.

Multum Hieronymianam inter Libri Judith interpretationem et graecam, quae hodie exstat, interest. Verum utra exemplaris vestigiis pressius institisse dicenda sit, dubitare nequaquam patitur Hieronymus, cum in praefatione ait: *se magis sensum e sensu, quam e verbo verbum transtulisse; multorum codicum varietatem vitiosissimam amputasse, sola ea quae intelligentia integra in verbis chaldaeis invenire potuit, latine expressisse.* Huc accedit, quod adhibitus est hic quoque ab Hieronymo interpres, ut et in Tobiae Libro e chaldaeo sermone latine reddendo, nonnulla etiam de suo videtur esse largitus. Hinc tanta inter utramque interpretationem occurrit discrepantia. Graecam vero itidem, ut illam Libri Tobiae, ex Chaldaico exemplari excerpsisse Judaeos Hellenistas credibile est. — Ex graeca porro illa interpretatione latinam quandam deinceps prodiisse existimaverim Hieronymiana vetustiorem, et graecis magis conformem, qua latini patres usi sunt, et Syriacam praeterea. a)

[Optime itaque lectoribus consuluit editor, qui rejecta illa Hieronymiana versione, *Claudii Baduelli* novam versionem textui graeco accurate respondentem e Bibliis Latinis Roberti Stephani anni 1557. fol. petitam, in ejus substituit locum.

§. X.

Libri Apocr. in Bibl. gr. lat.

Libri Apocr. in Bibl. gr. lat.

Bibliorum graecorum latinorumque pars quarta, continens Tobit, Judith, Baruch, Hieremiae Epistolam, Puerorum trium carmen, Esdram, Salomonis Sapientiam, Jesu Filii Seirach Sapienriam, Sosannae et Draconis exempla, Maccabaeorum libros tres et Josephum de Maccabaeis. Basileae per Nicolaum Brylingerum. 1550. 8. [I.]

Bibliorum graecorum latinorumque pars quarta. — Basileae per Nicolaum Brylingerum. 1582. 8. [II.]

Una eademque est, quamvis anni nota tam diversa sit, septuaginta Interpretum editio, cujus textum non ex Aldina, sed ex editione Argentoratensi *Cephalaei* anni 1526. exscribi curavit *Brylingerus*, addita ex editione Complutensi versione latina. Hinc idem hic est Librorum Apocryphorum et ordo et augmentum.

Libri Apocryphi, graece et latine. Parisiis, impensis Antonii Stephani et sociorum. 1628. Fol. [III.]

In *Johannis Morini* Bibliis graecis ad normam editionis Romanae anni 1587. exscriptis eum adjuncta ad latus versione latina, ex editione versionis latinae septuaginta Interpretum, Romae anno 1588. petita.

§. XI.

Libri Apocr. in Bibl. hebr. lat.

Libri Apocr. in Bibl. h. l.

Libri graece scripti, quos ecclesia orthodoxa, Hebraeorum Canonem secuta, inter Apocryphos recenset, cum interlineari interpretatione latina [I.]

*) Conf. Index Biblior. Wernigerod. p. 24. *Fabricius* in Bibl. gr. Vol. 2. p. 730. *Niceron* Vol. 20. p. 376. editionis germanicae, ubi interpres Ecclesiasticum, id est Siracidem, cum Ecclesiaste, seu Libro Cohelet confudit.

a) p. 197. col. 2. C. e *Petr. Dan. Huetii* demonstr. evang. prop. 4. de libro Judith. §. 4.

Libri Apocr. in Bibl. hebr. lat.

na ex Bibliis Complutensibus petita. Antwerpiae ex officina Christophori Plantini. 1584. Fol.

Quos a priori Bibliorum hebraeo-latinorum abesse voluit Libros Apocryphos *Christophorus Plantinus*, posteriori addidit, nimirum Libros Tobiae, Judithae, Adjectiones ad Librum Estherae, Sapientiam Salomonis, Ecclesiasticum, Librum Baruchi, Adjectiones ad Danielem, et tres Machabaeorum libros. Conferantur quae supra de immutato in quibusdam exemplaribus libri titulo annotavimus Cap. I. Sect. III. §. III.

[II.] Bibliorum pars graeca, quae hebraice non invenitur, cum interlineari interpretatione ex Bibliis Complutensibus deprompta. Ex officina Plantiniana Raphelengii. 1612. 8.

[III.] Libri graece scripti, qui vocantur Apocryphi, cum interlineari interpretatione latina e Bibliis Complutensibus petita. Genevae per Petrum de la Roviere. 1609. Fol.

[IV.] Bibliorum pars quae hebraice non invenitur. Genevae per Petrum de la Roviere. 1619 Fol.

[V.] Libri Apocryphi. Lipsiae typis Christiani Kirchneri. 1657. Fol.

Editiones sibi invicem simillimae, quae omnes ad normam editionis Plantinianae 1584. exscriptae sunt. Conf. quae supra Cap. I. Sect. III. §. V. VI. et VII. de Bibliis Hebraeo-Latinis observavimus.

[VI.] * Libri Apocryphi. Lutetiae Parisiorum apud Briasson. 1753. Fol.

Adhaerent Bibliis hebraeo-latinis Houbiganti. v. Cap. I. Sect. III. §. XI.

Or. Manass. gr. lat.

§. XII.

Orat. Manass. gr. lat.

Oratio Manasse, graece et latine. Roberti Stephani 1540. Fol.

In Bibliis latinis a *Roberto Stephano* editis prima vice prodiit Oratio lingua graeca. Eadem in utraque lingua legitur ad calcem Canonum cum Scholiis *Zonarae* a *Frontone Ducaeo* Parisiis 1618. Fol. editis, in Conciliis *Labbei* Tom. 1. Parisiis 1671. fol. et in Patribus Apostolicis *Cotelerii* Parisiis 1672. fol. et Amstelodami 1698. Fol. b)

Lib. Sapient. gr. lat.

§. XIII.

Liber Sapient. gr. lat.

* Liber sapientiae graece et latine ex Versione Nicolai Selnecceri, cum argumentis notisque. Lipsiae 1568. 8. c)

Siracides gr. lat.

§. XIV.

Siracides gr. lat.

[I.] * Sententiae Jesu Siracidae, graece et latine, cum novis ad eam notis, studio Joach. Camerarii. Lipsiae ex officina Voegeliana. 1568. 8.

Refert editionem sine jure ad editiones mere graecas *Le Long*, eamque iis, quas supra §. VII. descripsimus, adjungit: distinguitur vero ab iis tum versione adjecta, tum novis, quae editioni accesserunt, notis. d)

* Sen-

b) Conf. *Fabricii* biblioth. gr. Vol. 2. p. 739.

c) *Le Long* p. 199. col. 2. C. *Fabricius* Vol. 2. p. 738.

d) p. 199. col. 1. E. *Fabricius* l. c. p. 730. Catalog. Biblioth. Bunav. Tom. 1. p. 9. *Niceron* Vol. 15. p. 86.

* Sententiae Jesu Siracidae graece et latine — Lipsiae. 1570. 8. e) [II.]
* Sententiae Siracidis graece et latine cum versione et notis Matthiae Bergii Brunswicensis. Helmstadii 1580. 8. f) [III.]
* Sententiae Siracidis — Bergii Brunswicensis. Lübecae 1591. 8. g) [IV.]
* Σοφια Σειραχ sive Ecclesiasticus, graece ad Exemplar Romanum, et latine ex interpretatione J. Drusii. Franeckerae apud Aegidium Radaeum. 1596. 4. h) [V.]

Janus Drusius ad Hebraismi rationes plura revocavit, versionem novam et notas addidit, Romanamque editionem cum aliis contulit, et varias lectiones a *Jacobo Kimedontio* e Codice MSto ad *Camerarii* editionem notatas adjecit. *Drusii* versionem recudi curavit *Fabricius*. §. IX. i)

* Sententiae Siracidis graece cum variantibus lectionibus ex Membranis Augustanis aliisque codicibus, addita versione latina vulgata, cum notis Davidis Hoeschelii. Augustae Vindelicorum, Joannis Praetorii. 1604. 8. k) [VI.]

[Cum Codice Augustano contulit *Hoeschelius* quatuordecim exemplaria, in quorum numero praeter editiones typis exscriptas Codices MSti Palatini fuere. Versionem ex editione Romana sumsit. l)

§. XV.

Lib. Maccab. gr. lat. Lib. Maccab. gr. lat.

* Liber Hasmonaeorum, qui vulgo prior Maccabaeorum, graece ex editione Romana, et latine ex interpretatione Joannis Drusii, cum notis ejusdem. Franeckerae, excudebat Aegidius Radaeus. 1600. 4. m)

[Subjuncta est *Alberici Gentilis* Dissertatio, qua tuetur nonnulla, quae in hoc libro reprehendi solent. Inserta legitur Criticis Anglicanis, cum *Drusii*, *Baduelli* et *Grotii* annotationibus. n)

§. XVI.

L. A. in Bibl. hebr. germ. L. A. in Bibl. h. germ.

Libri Apocryphi. Zullichovii, apud Gottlob Christian Frommann. 1741. 4.

Adhaerent Bibliis hebraeo-germanicis ibidem editis. Textus ex editione Romana seu Codice Vaticano est exscriptus, adjunctamque habet versionem germanicam *B. Lutheri*. Conf. Cap. I. Sect. III. §. XLII.

§. XVII.

Libri Apocr. Polygl. Libri Apocr. Polygl.

Libri Apocryphi. Compluti 1517. fol. [I.]

In secunda Bibliorum Complutensium parte adhaeret Oratio Manassae secundo Paralipomenon libro, et quidem latine expressa: in tertia parte Librum Nehemiae sequitur Liber Tobiae, et Historia Judithae. Scripta Salomonis excipit Liber Sapientiae et Ecclesiasticus. In quarta parte Prophetarum scriptis inserta sunt Apocrypha

lii 2 de

e) *Le Long* ibid. Cat. Biblioth. Baumgart. p. 43. n. 136. Catal. Biblioth. Süsmilchii p. 12. n. 78.

f) *Le Long* ibid. *Fabricius* p. 730.

g) *Le Long* et *Fabricius* ll. cc.

h) *Le Long* p. 199. col. 2. A.

i) *Fabric.* l. c. p. 730. *Niceron* Vol. 16. p. 186.

k) *Le Long* p. 199. col. 2. C.

l) *Fabricius* l. c. p. 730.

m) *Le Long* p. 199. col. 2. C.

n) *Fabricius* l. c. p. 748. Index Biblior. Wernigerod. p. 20.

Libri Apocr. Polygl. de Susanna, de Belo et Dracone, et agmen claudunt tres Maccabaeorum libri. Libri isti graecam tantum habent scripturam cum duplici interpretatione latina, altera Hieronymi, altera interlineari de verbo ad verbum. Conf. Cap. III. §. II.

[II.] **Libri Apocryphi. Antwerpiae Christoph. Plantini 1570. Fol.**

Eodem fere ordine ac in Bibliis Complutensibus Libri Apocryphi in Bibliis Antwerpiensibus seu Polyglottis Regiis sunt dispositi. Oratio Manassae eundem occupat locum. Eam neque in graeco neque in hebraeo haberi, asserit Editor, sed jam anno 1540. eadem graece in lucem producta erat. Reliqui libri Tomo III. et IV. tribus columnis sunt inscripti, quarum prima Versionem Hieronymi, secunda textum graecum, et tertia graeci textus versionem exhibet. Tertius Maccabaeorum liber in duabus tantum columnis est exscriptus. Conf. cap. III. §. III.

[III.] **Libri Apocryphi. Ex officina Sanct-Andreana 1586. Fol.**

[IV.] **Libri Apocryphi. Ex officina Commeliniana 1599. Fol.**

[V.] **Libri Apocryphi. Ex officina Commeliniana 1616. Fol.**

Una eademque editio, quae tam diversa annorum nota distinguitur. Libri Apocryphi *Claudii Baduelli* versionem habent adjunctam, cujus et annotationes accedunt, quibus Hebraismi, quos Graecus interpres usurpavit, explicantur. Versio cum annotationibus e Bibliis latinis Rob. Stephani anni 1557. deprompta est. Conf. Cap. III. §. VIII.

[VI.] **Libri Apocryphi. Parisiis excudebat Antonius Vitré. 1645. Fol.**

Accurata editio Parisiensis Antwerpiensi, seu Operi Regio respondet. Refertur quidem ad annum 1645. sed Vetus Testamentum jam anno 1629. absolutum fuit. Conf. cap. III. §. IV.

[VII.] **Libri Apocryphi. Londini imprimebat Thomas Roicraft. 1657. Fol.**

Quartus tomus Polyglottorum Londinensium sistit Libros Apocryphos sequenti ordine: Oratio Manassae graece cum versione latina Vulgata; Lib. III. Esdrae latine graece et syriace; Lib. IV. Esdrae latine; Liber Tobiae hebraice ex editione *Pauli Fagii*, et itidem hebraice ex editione *Sebastiani Münsteri*, cum versione graeca, Vulgata latina et Syriaca; Lib. Judithae graece, latine et syriace; Accessiones ad Lib. Estherae graece et latine; Sapientia Salomonis, Ecclesiasticus, Liber Baruchi, Historia Susannae et Fragmenta Danielis, Canticum trium puerorum, et historia de Belo et Dracone latine, syriace et arabice; tres denique Maccabaeorum libri graece cum versione vulgata latina, syriaca et arabica, quae tamen a graeco textu longe recedit. Conf. Cap. III. §. VI.

[VIII.] **Libri Apocryphi. Hamburgi 1596. Fol.**

In quinta parte Bibliorum Polyglottorum *Wolderi* exhibentur libri Apocryphi graece, latine et germanice, excepto libro tertio et quarto Esdrae, et Maccabaeorum tertio, qui tantummodo latine et germanice expressi sunt. Conf. cap. III. §. IX.

[IX.] **Libri Apocryphi. Lipsiae sumptibus haeredum Lankisianorum. 1750. Fol.**

Graece editi sunt Libri Apocryphi e codice Alexandrino seu ex editione *Grabii* cum variantibus Codicis Vaticani et versione latina *Sebastiani Schmidii* et germanica Lutheri. Libris Tobiae et Judithae adjecta est latina vulgata. Esdrae graeco textui juncta est versio latina vulgata et germanica *Danielis Crameri*; quartus vero Esdrae liber latine et germanice est expressus. Conf. Cap. III. §. VII.

INDEX CHRONOLOGICVS.

Littera c. *ante numerum designat Caput;* ſ. *sectionem;* n. *editionem inter plures in paragrapho recensitam. Editiones ab anno primo ad annum MDCCXXI. signo* † *distinctae, a* Jacobo Le Long *praetermissae sunt. Quae signo* o *notantur, sunt suppositiciae; quae signo* d *indicantur, dubiae sunt fidei.*

o N. T.

N. T.

† Orat. Dom. polygl. Schildbergeri. Francof. 4. c. III. §. 39. n. 23.

A. MDLV.

Megilloth. h. Caroli Stephani. Parif. 4. c. I. f. I. §. 71. n. 4.
† Orat. Domin. polygl. Georgiew. Lugd. 12. c. III. §. 39. n. 18.
† Orat. Domin. polygl. Gefneri. Tigur. 8. c. III. §. 39. n. 12.
Ecclefiafticus gr. Bafileae. 8. c. IV. §. 7. n. 2.

A. MDLVI.

o Bibl. h. Caroli Stephani. Parif. 4. c. I. f. I. §. 58.
Pentateuch. h. Car. Stephani. Parif. 4. c. I. f. I. §. 58. n. 3.
Genef. h. Car. Stephani. Parif. 4. c. I. f. I. §. 65. n. 8.
Pfalt. h. Frobenii. Bafil. 16. c. I. f. I. §. 87. n. 6.
Pfalt. h. Sabionettae. 32. c. I. f. II. §. 58. n. 1.
† Pfalt. h. lat. R. Stephani. 8. c. I. f. III. §. 25. n. 2.
Proph. minor. c. Com. C. Stephani. 4. c. I. f. II. §. 41. n. 1.
† N. T. gr. Brylingeri. Bafil. 8. c. II. f. I. §. 15. n. 6.
† N. T. gr. lat. Erafmi. Bryling. 8. c. II. f. II. §. 21. n. 6.

A. MDLVII.

† Pentateuch. h. ch. c. Com. Sabionettae. 12. c. I. f. II. §. 21. n. 5.
† Joel. h. c. Com. Carol. Stephani. 4. c. I. f. II. §. 42. n. 2.

A. MDLVIII.

† Pentat. h. et Haphth. 12. c. I. f. I. §. 64. n 3.
† Pfalt. h. Tiguri. 8. c. I. f. I. §. 105.
Pfalt. h. c. Com. Sabionettae 12. c. I. f. II. §. 58. n. 2.
† Cant. h. c. Com. Sabionettae 12. c. I. f. II. §. 30. n. 9.
Ruth. h. lat. Colon. 4. c. I. f. III. §. 36. n. 2.
† N. T. gr. Brylingeri. Bafil. 8. c. II. f. I. §. 15. n. 7.
N. T. gr. lat. Brylingeri. Bafil. 8. c. II. f. II. §. 21. n. 7.
Jonas tetragl. Artopaei. Bafil. 8. c. III. §. 22.

A MDLIX.

† Habac. h. c. Com. Merceri. Parif. 4. c. I. f. II. §. 45.
Obad. h. lat. Humfrei. Bafil. 8. c. I. f. III. §. 21. n. 4.
N. T. gr. Frofchoveri. Tiguri. 8. c. II. f. I. §. 39. n. 1.
N. T. gr. lat. Erafmi. Lugdun. 8. c. II. f. II. §. 28. n. 1.
N. T. gr. lat. Bezae. Bafil. f. c. II. f. II. §. 35. n. 2.
N. T. gr. lat. Bezae. Tiguri f. c. II. f. II. §. 35. n. 1.

A. MDLX.

d Bibl. hebr. Venetiis. c. I. f. I. §. 12. u).
† Pentat. h. c. Com. Bafil. f. c. I. f. II. §. 24. n. 2.
† Pfalt. h. c. Com. Ifnae f. c. I. f. II. §. 57. n. 2.
N. T. gr. lat. Bezae. f. c. II. f. II. §. 35.

A. MDLXI.

Pentat. h. c. Com. Riv. Trident. f. c. I. f. II. §. 22. n. 15.
† Pfalt. h. c. Com. Cremonae 12. c. I. f. II. §. 51.
† Jonas h. lat. Happelii. Bafil. 8. c. I. f. III. §. 22. n. 2.

A. MDLXII.

Jobus h. c. Com. Rivae. Trident. 4. c. I. f. II. §. 64. n. 5.
Pfalt. h. germ. c. Com. Mantuae 4. c. I. f. III. §. 49. n. 2.
N. T. gr. lat. Erafmi. Bryling. 8. c. II. f. II. §. 21. n. 8.
† N. T. gr. lat. Erafmi. Lugd. Bat. 12. c. II. f. II. §. 27.
d N T. gr. lat. Bezae f. c. II. f. II. §. 35. n. 2.
† Orat. Domin. polygl. Witt. 8. c. III. §. 39. n. 18.

A. MDLXIII.

Bibl. hebr. Juftiniani. Venet. 4. c. I. f. I. §. 12. n. 3.
Pentat. h. c. M. Bombergi. Venet. 4. c. I. f. I. §. 62. n. 4.
Ruth. h. c. Comm. Merceri. Parif. 4. c. I. f. II. §. 31. n. 6.
Pfalt. h. Frobenii. Bafil. 16. c. I. f. I. §. 87. n. 7.
† Pf. 11. h. Morelli. Parif. 8. c. I. f. I. §. 111. n. 2.
Maleach. h. lat. Colon. 8. c. I. f. III. §. 23. n. 2.
N. T. gr. Brylingeri. Bafil. 8. c. II. f. I. §. 40. n. 1.
† N. T. gr. lat. Erafmi. Voegelii. Lipf. 8. c. II. f. II. §. 26. n. 2.
d N. T. gr. lat. Bezae. Bafil. f. c. II. f. II. §. 35. n. 2.

d N. T.

Epit.

Bibl.

N. T.

A. MDCVIII.

A. MDCVIII.

† Pentat. h. c. Comm. Pragae. fol. c. I. f. II. §. 5. n. 2.
Pfalt. h. Venet. de Gara. 12. c. I. f. I. §. 106. n. 8.
† Pfalt. h. lat. Ar. Mont. 8. c. I. f. III. §. 27. n. 4.
Prov. Job. Cant. Eccl. Thren. Rapheleng. 8. c. I. f. I. §. 112. n. 4.
Proph. poft. h. c. Comm. Venet. 4. c. I. f. II. §. 39.
† Efther h. lat. Rumpii. Hamb. 8. c. I. f. III. §. 39. n. 2.
† Pf. VII. polygl. Balduini. Witteberg. 8. c. III. §. 31. n. 4.

A. MDCIX.

Bibl. h. lat. Ar. Montani. Genevae Elon. F. c. I. f. III. §. 6. n. 1.
Ruth. h. Vignoli. Parif. 4. c. I. f. II. §. 31. n. 7.
Proph. pr. h. c. Com. Venet. F. c. I. f. II. §. 38. n. 1.
N. T. gr. Genevae Roviere 32. c. II. f. I. §. 6. n. 2.
† N. T. gr. Genevae Stoer 12. c. II. f. I. §. 6. n. 1.
N. T. gr lat. Ar. Mont. Roviere F. c. II. f. II. §. 7. n. 1.
N. T. gr. lat. Ar. Mont. Roviere 8. c. II. f. II. §. 7. n. 2.
N. T. gr. lat. Stoer 16. c. II. f. II. §. 15. n. 1.
N. T. gr lat Ar. Mont. Rapheleng. 8. c. II. f. II. §. 4. n. 1.
† Jofua polygl. Mafii. Antw. F. c. III. §. 19.
Libri Apocryphi gr. lat. Genev. F. c. IV. §. 11. n. 3.

A. MDCX.

† Bibl. h. c. Rafchi. Cracov. 4. c. I. f. II. §. 12. n. 3.
† Bibl. h. f. p. Raphelengii. 16. c. I. f. I. §. 36. n. 3.
Bibl. h. f. p. Hanov. 8. c. I. f. I. §. 36. n. 4.
d Bibl. h. Abraham b Eliefer. c. I. f. I. §. 36.
† Pentat. h. f. p. Hanov. 8. c. I. f. I. §. 54. n. 1.
V. Megill. h. c. Alfchech. Pragae F. c. I. f. II. §. 29. n. 3.
† Pf. nonnull. h. c. Com. Pragae. 4. c. I. f. II. §. 62. n. 3.
† Proph. prior. h. c. Com. Pragae F. c. I. f. II. §. 37. n. 4.
N. T. gr. Lugdun. Harfy. 16. c. II. f. I. §. 91.
† N. T. gr. lat. Ar. Mont. Aurel. Allobr. 8. c. II. f. II. §. n. 3.
† Dicta relig. Chrift. Schultzii. Witt. 8. c. I. f. III. §. 56. n. 33.
Evang. IV. tetragl. Lipf. 8. c. III. §. 37. n. 1.
† Orat. Dom. polygl. Waferi Tigur. 8. c. III. §. 39. n. 13.

A. MDCXI.

Bibl. h. Buxtorfii. Bafil. 8. c. I. f. I. §. 18.
† Cantic. h. c. Com. Pragae. 12. c. I. f. II. §. 30. n. 10.
Jobus h. Genevae. Elon. 12. c. I. f. I. §. 113. n. 2.
N. T. gr. lat. Lugd. Harfy. 16. c. II. f. II. §. 14. n. 4.
† N. T. gr. lat Ar. Mont. Colon. Allobr. 16. c. II. f. II. §. 7. n. 4.
N. T. gr. lat. Bezae Vignon. 8. c. II. f. II. §. 38. n. 6.

A. MDCXII.

† Pentat. h. c. B. M. Pragae. 4. c. I. f. II. §. 26. n. 17.
Cantic. h. c. Com. Pragae. 4. c. I. f. II. §. 30. n. 8.
† Proph. poft. et Hagiogr. Pragae. 4. c. I. f. I. §. 80. n. 1.
Pf. I. h. c. Com. Parif. 4. c. I. f. II. §. 61.
N. T. gr. Raphelengii. 32. c. II. f. I. §. 5. n. 4.
N. T. gr. lat Ar. Mont. Crifpini. 8. c. II. f. II. §. 8. n. 1.
Ep. ad Galat. gr. lat. Bremae. 8. c. II. f. II. §. 51. n. 2.
Libr. Apocr. gr. lat. Rapheleng. 8. c. IV. §. 11. n. 2.

A. MDCXIII.

Bibl. h. Venet. Bragadini. 4. 12. c. I. f. I. §. 19. n. 1.
Bibl. h. lat. Raphelengii. 8. c. I. f. III. §. 5.
d Bibl. h. Raphelengii. 8. c. I. f. I. §. 15.
Pentat. h. Raphelengii. 12. c. I. f. I. §. 56.
N. T. gr. Cafauboni. Vignon. 12. c. II. f. I. §. 42. n. 3.
N. T. gr. lat. Ar. Mont. Rapheleng. 8. c. II. f. II. §. 4. n. 2.
† Orat. Dom. polygl. Dureti. Colon. 4. c. III. §. 39. n. 17.

A. MDCXIV.

Bibl. h. Bragadini. Venet. 12. c. I. f. I. §. 19. n. 1.
Bibl. h. c. Com. Pragae. 8. c. I. f. II. §. 13. n. 1.

Libri

Epift.

A. MDC-

N. T.

Pfalt.

Orat.

† Ruth.

† Ruth h. c. Com. Amst. 4. c. I. f. II. §. 31. n. 2.
† Psalt. h. c. Radak. Francof. 8. c. I. f. II. §. 53. n. 2.
Psalt. h. c. Com. Hanov. 12. c. I. f. II. §. 55.
Psf. XV. h. c. Com. Wilmersd. 4. c. I. f. II. §. 62. n. 1.
† Ps. I. h. c. Com. Paris. 4. c. I. f. II. §. 62. n. 4.
† Threni h. c. Com. Venet. 4. c. I. f. II. §. 32. n. 6.
† Cantic. triglott. Amst. 8. c. III. §. 16. n. 2.
† N. T. gr. lat. Ar. Mont. Gothae 12. c. II. f. II. §. 12. n. 2.
Matth. polygl. Moscov. c. III. §. 37. n. 2.

A. MDCCXIII.

† Pentat. h. ch. c. Com. Wilmersd. f. c. I. f. II. §. 21. n. 19.
Hexapla Origenis. f. c. I. f. III. §. 47.
† Compend. bibl. N. T. Leusdeni. Halae. 8 c. I. f. III. §. 56. n. 17.
Biblia quadrilingu. Reineccii. f. c. III. §. 7.

A. MDCCXIV.

Genesis h. Burcklini. Francof. 4. c. I. f. I. §. 65. n. 5.
† Psalt. h. Amst. 12. c. I. f. I. §. 85. n. 14.
† Ps. CXIX. h. Helmst. 8. c. I. f. I. §. 111. n. 3.
† V. Megill. h. c. Alschech. Francof. 4. c. I. f. II. §. 29. n. 5.
† Prov. h. c. Com. Wilmersd. c. I. f. II. §. 63. n. 5.
† N. T. gr. Londini Tonson. 8. c. II. f. I. §. 88. n. 1.

A. MDCCXV.

† Genes. I. - XXXI. h. c. Com. Bashuysen. Hanov. 8. c. I. f. II. §. 37. n. 2.
† Threni h. c. Com. Amst. 4. c. I. f. II. §. 32. n. 4.
† Threni h. c. Com. Amst. 4. c. I. f. II. §. 32. n. 8.
N. T. gr. Cypriani. Gothae. 12. c. II. f. I. §. 93. n. 2.
N. T. gr. Parisiis. 12. c. II. f. I. §. 93. n. 2.
N. T. gr. Londini 12. c. II. f. I. §. 88. n. 2.
Act. Apost. gr. lat Hearne. Oxon. 8. c. II. f. II. §. 50. n. 2.
Orat. Dom. polygl. Chamberlayn. Amst. 4. c. III. §. 39. n. 11.

A. MDCCXVI.

Bibl. h. Burcklini. Francof. 4. c. I. f. I. §. 25. n. 3.
† Pentat. h. Hanov. 4. c. I. f. I. §. 54. n. 2.
† Pentat. h. c. B. M. Wilmersd. f. c. I. f. II. §. 26. n. 23.
† Psalt. h. Burcklini. Francof. 4. c. I. f. I. §. 93. n. 2.
† N. T. gr. Leusdeni. Lugd. Bat. 16. c. II. f. I. §. 92. n. 1.
Libri apocr. gr. Gothae 12. c. IV. §. 4. n. 2.

A. MDCCXVII.

† Sepher Maggid. Wilmersd. f. c. I. f. II. §. 35. n. 12.
† Psalt. h. Wilmersd. 12. c. I. f. I. §. 108.
† Psalt. h. Francof. 12. c. I. f. I. §. 93. n. 3.
† V. Megill. h. c. Alschech. Offenb. f. c. I. f. II. §. 29. n. 6.
† N. T. gr. lat. Ar. Mont. Amst. Wetstein. 12. c. II. f. II. §. 12. n. 2.
† N. T. gr. lat. Schmidii. Chemnitz. 8. c. II. f. II. §. 44. n. 1.
† N. T. gr. germ. Wilischii. Chemn. 8. c. II. f. II. §. 56. n. 5.
† Orat. Dom. polygl. Rudbeckii. Upsal. 4. c. III. §. 39. n. 12.

A. MDCCXVIII.

Ps. I. - VI. h. lat. Londin. 8. c. I. f. III. §. 53.

A. MDCCXIX.

† Pentat. h. ch. Amst. Proops. 8. c. I. f. II. §. 21. n. 3.
Libri Apocryph. gr. Oxon. f. c. IV. §. 3. n. 12.
† Orat. Dom. polygl. Romae. f. c. III. §. 39. n. 3.

A. MDCCXX.

Bibl. h. Michaelis. Halae. 8. c. I. f. I. §. 30.
† Pentat. h. Pragae. 8. c. I. f. I. §. 59. n. 11.
† Proph. post. h. c. Alschech. Jesnitz. f. c. I. f. II. §. 39. n. 6.
† Threni h. Amst. Proops. 4. c. I. f. I. §. 74. n. 4.
† Apocalyps. XXII. gr. lat. Bentleji. c. II. f. II. §. 52.
o N. T. gr. lat. Bentleji. c. II. f. II. §. 52.
† N. T. gr. Gezelii. Aboae 8. c. II. f. I. §. 68. n. 2.

A. MDCCXXI.

† Psalt. h. Jesnitz. 12. c. I. f. I. §. 96.
† Psalt. h. c. Alschech. Jesnitz. f. c. I. f. II. §. 56.
† Ruth. h. Francof. 16. c. I. f. I. §. 73. n. 5.

A. MDCCXXII.

Proverb. h. c. Alschech. Jesnitz. f. c. I. f. II. §. 63. n. 2.
Jobus h. c. Alschech. Jesnitz. f. c. I. f. II. §. 64. n. 3.
V. Megill. h. Francof. 4. c. I. f. I. §. 71. n. 2.

Proverb.

A. MDCC-

Editiones sine nota anni, aut incerti temporis.

ADDENDA.

Ad Cap. I. Sect. I. §. IX. num. IV.

Bibliorum Hebraicorum a Dan. Bombergo procuratorum editionem quartam anni 1533. a nemine hactenus delineatam esse scripsimus. Jam vero citra omnem exspectationem ipsam istam editionem rebus nostris litterariis annumeramus. En tibi ejus titulum:

חמשה חומשי תורה נדפס רביעית על ידי דניאל בומבירגי מאנווירשה בשנת רצ"ג לפ"ק פה ויניציאה

Forma quidem est quarto, sed plagulae in inferiori parte numero latino numeratae sunt duplicatae. Pentateuchus desinit fol. 139. b. Quinque Megilloth incipiunt fol. 141. a. et desinunt fol. 158. a. Secunda pars voluminis incipit fol. 159. a. plagula 21. titulum habet נביאים ראשונים desinit fol. 176. a. Tertia pars נביאים אחרונים incipit fol. 177. a. et desiuit fol. 398. a. Quarta pars כתובים fol. 399. ad fol. 428. a. Accedit tabula Haphthararum, ad cujus calcem subjicitur:

נדפס שלישית עם רב העיון על ידי קרניאל בר ברוך אדיל קינד בחדש אדר בשנת רפ"ח בבית השר דניאל בומבירגי יצ"ו

Partes itaque posteriores sunt ex editione anni 1528. quibus Anno 1533. de novo Pentateuchus cum Quinque Megilloth additus est. Tertia vice Pentateuchum expressit Bombergus 1525. qui statim venalis expositus videtur. Reliquos libros tertio expressit 1528. Cum vero exemplaria Pentateuchi jam magna ex parte distracta essent, ad redintegranda exemplaria quarto Pentateuchum iterum exscripsit. Quinta vero editio Pentateuchi Anni 1544. reliquos libros adjunctos habet quarta vice impressos Lineae sunt integrae, excepto Psalterio, quod divisis columnis est inscriptum. Integrum volumen nitore sese commendat.

Ad Cap. I. Sect. III. §. XLVIII.

Pentateuchus Hebraeo - Germanicus.

עלים לתרופה להבחן בכל עיר ועיר מקום אשר דבר מלך עולמים ודתו מגיע׳ לעורר לבב המתנדבים בעם לבוא על החתום על חמשה חומשי תורה מונה מאד אשר יודפה אי"ה׳ עם תרגום אשכנזי (אויר דייטשי איבר זעצונג) ועם ביאור המלות והענינים בלשון הקודש ועם ספר תקון סופרים להגהות חמשה חומשי תורה באמשטרדם בבית ובדפוס כהר"ר אברהם בן כהר"ר שלמה פרופס כ"ץ זצ"ל בשנת ישא ברכה לפק 8.

Specimen editionis novae Pentateuchi hebraici, ex officina *Abrahami Props*, Amstelodamensis, quam Cl. *Mendelsonius* Berolinensis hoc anno 1778 exspectari jussit. Pagina quaelibet in duas distincta est columnas, quarum prima in parte superiori exhibet textum hebraicum punctatum, secunda versionem germanicam typis hebraicis minoribus. In inferiori parte textui subjicitur תקון סופרים, et versioni ביאור seu commentarius hebraice conscriptus. Speciminis loco producitur pars aliqua Exodi Cap. I. et Num. XXIII. In ipsa versione germanica interpreti nomina propria hebraica accurate servare placuit, e. g. *Dieses sind die namen der Kinder Israel, die nach Mizraim kamen.* Ad calcem accedit Carmen hebraicum et germanicum.

Ad Cap. II. Sect. I. §. 67. sqq.

Ἡ καινὴ Διαθήκη. Novum Testamentum, in quo tum selecti versiculi 1900, quibus omnes Novi Testamenti voces continentur, asteriscis notantur: tum omnes et singulae voces semel vel saepius occurrentes peculiari nota distinguuntur, Auctore Johanne Leusden, Professore. Cum Privil. Reg. Pol. et Elect. Sax. Berolini et Lipsiae apud Christ. Frieder. Vossium. Impressit Jo. Christian. Langenhemius. MDCCL. 12.

* * *

Quae fortassis inter exprimendum errata sunt, L. B. absenti auctori condonabit. Si quae sunt, quae lectorem morari possent, bono cum Deo praefationi secundi voluminis subjicientur.

